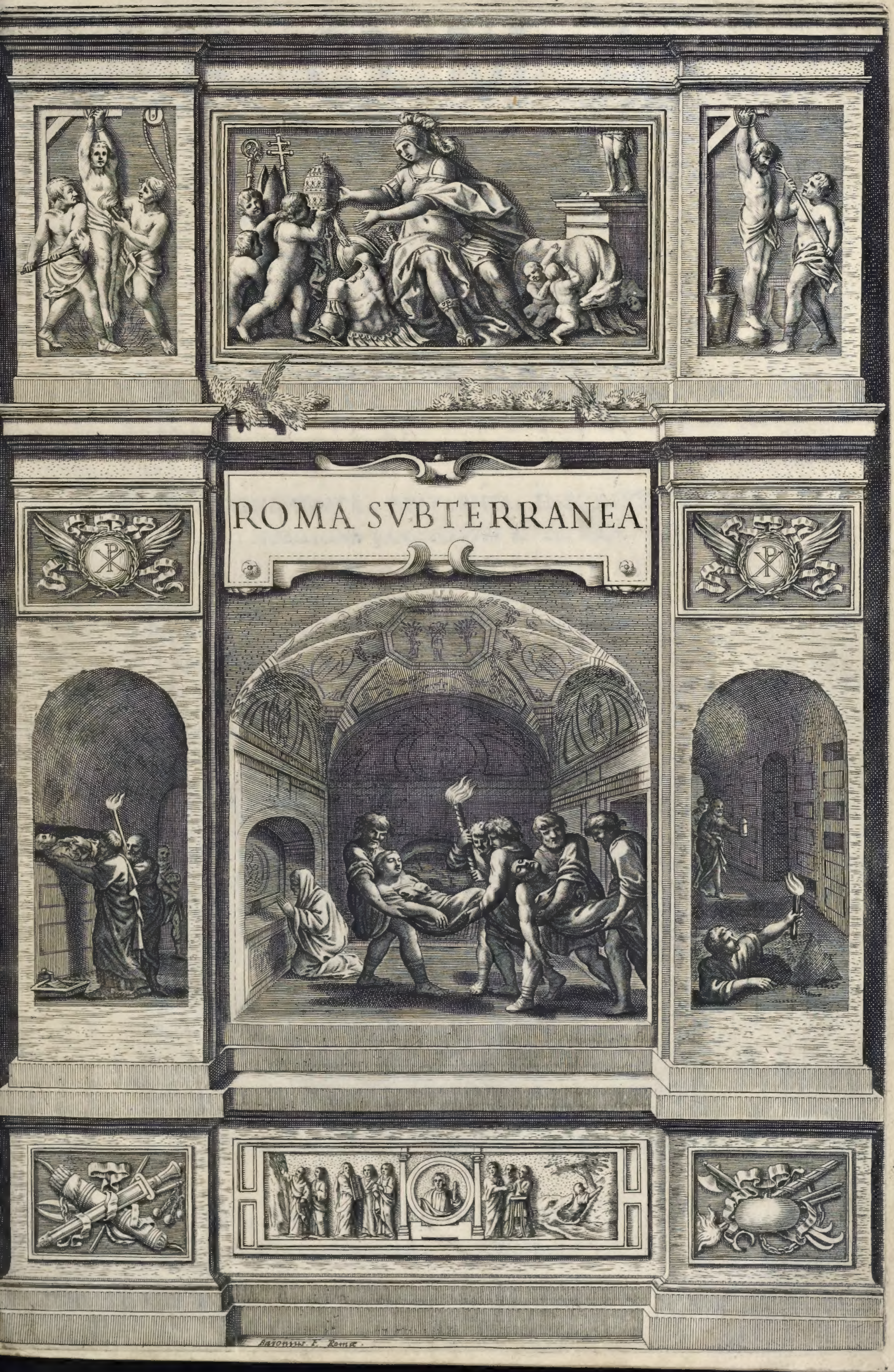
ROMA
SVBTERRANEA
NOVISSIMA
TOMVS POSTERIOR.

ROMA SVBTERRANEA

ROMA
SVBTERRANEA
NOVISSIMA

IN QVA

POST ANTONIVM BOSIVM ANTESIGNANVM,
IO: SEVERANVM CONGREG. ORATORII PRESBYTERVM,
Et celebres alios Scriptores
ANTIQVA CHRISTIANORVM
Et præcipue Martyrum Cœmeteria,
TITVLI, MONIMENTA, EPITAPHIA, INSCRIPTIONES,
AC NOBILIORA SANCTORVM SEPVLCHRA
SEX LIBRIS DISTINCTA ILLVSTRANTVR

ET QVAMPLVRIMAE RES ECCLESIASTICAE ICONIBVS GRAPHICE describuntur, ac multiplici tum sacra, tum profana eruditione declarantur.

OPERA ET STVDIO

PAVLI ARINGHI ROMANI CONGREG. EIVSDEM PRESBYTERI

Cum duplici Indice, Capitum & Rerum locupletissimo.

TOMVS SECVNDVS.

ROMAE MDCLI.
Expensis Blasij Diuersini, & Zanobij Masotti Bibliopolarum.
Typis Vitalis Mascardi. Superiorum permissu.

FERDINANDO III.
ROMANORVM IMPERATORI
AVGVSTO CAESARI.

PAVLVS ARINGHVS CONGREG. ORATORII PRESB. SEMPITERNAM F.

SVBTERRANEA Roma, quæ recolendos antiquorum triumphos Christianorum ostentat,& palmas in cæsis pro Christo Corporibus, ipsisque met lapidibus incisas, sua passim intra viscera perscrutantibus offert, quæ martyrum exuuijs, ac sanguine, toti terrarum orbi longe amplius, quam antiqua Roma conspicua redditur, publicam nunc in lucem proditura, haud alteri, quam tibi, SACRA CÆS. MAIESTAS, Augustissimo Romanorum Imperatori præcipuo iure debetur. Hæc quippe cum sub gentilibus quondam Principibus acriter impetita, iugiterque martyrum cruore madida, Crucis dumtaxat vexillo fortis in acie, inuictaque perstiterit, nunc è tenebris, quibus diu cum suis consepulta pignoribus delituit, caput exerens, coronis ac palmis onusta ad Christianissimum Imperatorem, vt antiquæ tributum Christianitatis, quam præsefert, quoquo modo persoluat, gratulabunda recurrit. Vniuersum enim Orbem sui spectatorem habitura, Te quoque inspectorem, ac suum quasi tutelarem genium ambitiosa præoptare videtur. Et quidem Roma, quam offerimus, inuictorum tot Christi pugilum, qui sub Romano olim Imperio floruere, & quorum sacris adhuc lipsanis decoratur, adumbratas ad viuum imagines, ferroque insectantium, incisorio velut stylo exsculptas, contemplandas perquirentibus exhibet, vt profecto quæ gentilium Cæsarum ditioni addicta, immanem tot cæsorum fidelium stragem perpesa, dum acriores bellorum aduersus religionem procellæ ingruerent, suo refertissimas sinu Christianorum colonias excepit, religiosissimo item Imperatori debeatur. Iure enim aliquando, cum ab Herodianis de persoluendo Cæsari tributo, illis Christus verbis compellatus fuisset: *Licet censum dare Cæsari an non?* Cæsariani oblato sibi census numismate, & cuiusnam illa esset imago, calumniatores interrogans: *Cuius est imago hæc, & superscriptio?* comperto quod Cæsaris: litem protinus omnem dirimendo: *Reddite*, inquit, *quæ sunt Cæsaris Cæsari*. Ita plane: ipsiusmet Christi suffultus oraculo in rem præsentem dixerim ego, & haud temere Opus hoc Cæsari reddendum esse pronunciauerim. Quapropter Subterranea Roma, cum Romanæ antiquæ Christianitatis imaginem, Romanique nominis, ac Imperij inscriptum fronte titulum præferat, Romanorum Principi, non quasi aliquid à Te alienum, sed sua vti res deferenda, offerenda est. Augusta enim pietas tua, vel in hoc sacro absconditæ Vrbis theatro, innumeros plane martyres, qui sanguine fidem stabiliuere, Romanumque Imperium longe, lateque propagarunt, recolendo, illibatæ religionis primordia, ac istius Augustæ, quam gestas chlamydis, Regalisque purpuræ, quæ martyrum cruore rutilat, ac nobilissimi demum diadematis decorem haud dubijs argumentis liquido conijciet.

Matth. c. 22

Matth. c. 22

Roma igitur intestinis, externisque olim cladibus iam fere extincta, suis

phœni-

phœnicis instar cineribus, ac sepulchris reuiuiscens immortalitatis nomen obtinet ac purpureo interemptorum imbre irrigata, Romanum in extremas vsque orbis terrarum oras, vna cum fide Imperium extendit: *Semen quippe est martyrum sanguis* (vt ille antiquus aiebat) *& quoties metimur, plures efficimur*. Quinimo sacrosanctum Christi nomen, & triumphale crucis vexillum, quo ille orbem subegit, signum videlicet, quod Constantino Magno ostensum, illisque consignatum notis: *In hoc signo vince*; victoriam præsignificauit, ac cæteris subinde Christianis Imperatoribus palmas præsagisse visum est, ipsismet Cœmeteriorum marmoribus insculptum, recolendum passim, adorandumque objicitur. Enimuero Roma, quæ recondita licet, per se satis, superque patescit, cruentis incisa characteribus, perennes, quos retulit, triumphos contestatur, cum fides, quam ipsa velut orbis terrarum caput, ac magistra edocet, impugnari quidem (vt Chrysostomus asserit) haud tamen vnquam expugnari potuerit: *A quammultis oppugnata est Ecclesia, nec vnquam tamen victa? Quot tyranni? quot Duces? quot Imperatores? Augustus, Tiberius, Claudius, Nero oppugnarunt, nunc silentur traditi obliuioni, illa vero oppugnata cælum transcendit.*

Tertullianus in apologetico cap. vlt.

Chrysost. hom. 4. in verb. Isaiæ c. 6.

Iam tum profecto Christi gloria, & Christianorũ fides inter gladios, inter cineres, inter tumulos sepulcralesq; titulos apprime viget, & vel ex ipsis Cœmeteriorũ latebris Roma sole clarior emergens, ad boreales vsq; regiones vna cum Imperio fines protendens ijs, qui Catholicam fidem labefactare, atque conuellere conantur, Augustini hos perduelles acriter perstringentis verba intonare videtur: *Videtis seculi potestates victas & domitas non à repugnantibus, sed à morientibus Christianis, & contra eadem simulacra, pro quibus Christianos occidebant, impetus suos legesque vertisse, & Imperij meritissimi eminentissimum culmen ad sepulchrum Piscatoris Petri submisso diademate supplicare.* Namque vt cæteros taceamus, Constantini Augustissimi Principis (cuius Tu locum tenes) qui Romanam sceptro fidem stabiliuit; Constantini, inquam, Roma ista è tenebris eruta felicitatem contemplantibus ingerit: *Vniuersum orbem Romanum* (Augustinus inquit) *vnus Augustus tenuit, & defendit, in administrandis, & gerendis bellis victoriosissimus fuit, in tyrannis opprimendis per omnia prosperatus est.* Ita prorsus sacer Martyrum cruor, quo primum Roma dedicata est, Christianis tum victoriæ palmam, tum pacis tranquillitatem Imperatoribus peperit, & regna isthæc, quæ Tu meritissime obtines, tuis Augustis feliciter sceptris deuouit.

August. ep. 42. ad Madaurenses.

August. lib. 5. de Ciuit. Dei cap. 25. Eusebius lib. 9. Hist. cap. 9.

Quanta verò Christianis olim animo alacritate pro tui Rom. Imperij salute, ac prosperitate, subterraneis hisce ex antris prosiliẽtes, in arenam Roma produxit, qui etsi gentilibus exosi iugiter haberentur, pro publica tamen re, ac Imperatore, armis æque ac precibus strenue dimicarunt: *Christianus quippe* (vt Tertullianus inquit) *nullius est hostis, nedum Imperatoris, quem sciens à Deo suo constitui, necesse est, vt ipsum diligat, & reuereatur, & honoret, & saluum velit cum toto Romano Imperio.* Haud semel enim, vt hoc subijciam, vestrum Romanum Imperium Christianos apud Deum propugnatores habere promeruit, & in Marcomannico præsertim, bello, Marco Aurelio imperante Christiani milites, & eorumdem, quæ Fulminatrix appellabatur legio, desperatis iam rebus, Crucis dumtaxat signo clypeis infixo, cum totus Romanorum exercitus siti deficeret, pluuiam è cælo, & victoriam pariter contra hostes obtinuit, vt idem Tertullianus his verbis edisserit: *Si litteræ Marci Aurelij grauissimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam sitim, Christianorum forte militum precationibus impetrato imbre discussam contestatur.* Ad Subterraneæ igitur Romæ sinus perfugiendum est, in quibus Christianorum cœtus coibant, vbi iuges pro dimicanti-

Tertull. Apol. cap. 35.

Tertul. Apol. cap. 4.

cantibus, & pro toto Rom. Imp. vestro, Deo precationes offerebantur, huc pia, inquam, mente, velut ad sacrum asylum est perfugiendum, cum ex Cœmeterijs quorum contemplandæ icones exhibentur, velut ex nobili orthodoxæ religionis cimeliarco, validissima aduersus Christiani nominis desertores tela suppeditari contingat. Verum Tibi, qui in promouendo fidei cultu, non secus ac orbis Christiani Athlas, iugi labore contendis alteram huius Subterraneæ Romæ partem, quæ à Latina potissimum Via sortitur initium, Latinarum gentium Imperatori nuncupamus. Præclarissimis enim Cyriacæ Romanæ matronæ, & Diuę Agnetis Romanarum nobilissimæ Cœmeterijs, præcipuisque ibidem Constantinianæ munificentiæ titulis illustratur. Prætereo, quod plurima tum sacræ tum profanæ antiquitatis monimenta, eximiaque Imperatorum Constantini Magni, Arcadij, & Maiorani, qui triumphali Crucis vexillo publicæ salutem ac sospitatem rei peperere, victricesque coronas promeruere, numismata exhibet contemplanda.

Accipe igitur, SACRA CÆS. MAIESTAS, haud obscurum vel in obscuro Subterraneæ Romæ prospectu, nec indignum Tua Maiestate Opus, & sub Crucis vexillo, venerandoque Christi nomine, ac frequenti palmarum symbolo, quo sepulchrales hæ sacræ paginæ decorantur, immortales Tibi ex hostibus palmas diuino velut ex oraculo portendito, dum nos interim Deum Opt. Max. vt *Satanam conterat sub pedibus tuis*: pacatumque ad sui nominis gloriam Imperium ac perennem denique felicitatem deprecamur. Viue diu felix, & felicior in terris Romani Imperij rector, quam maturior cælitum comes.

Romanorum cap. 16. n. 20

IN-

INDEX CAPITVM,

Quæ Secundo Romæ Subterraneæ Volumine continentur.

CAPITA LIBRI QVARTI,

De

CAPITA LIBRI QVINTI.

CA-

CAPITA LIBRI SEXTI,

RO-

ROMA SVBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS

TOMVS II. LIBER QVARTVS.

HACTENVS percurrendis Romæ ſuburbijs, quæ longo circuitu protenduntur, ac recolendis, quæ ibi exiſtunt, Cœmeterijs, monumentiſque ſacris pariter ac profanis perluſtrandis intenti, à Triumphali Porta ad Aureliam, & Portuenſem, inde ad Oſtienſem progreſſi, ſingulas præcipuarum Viarum ſemitas curioſius perſcrutando, demum inter Appiam, Ardeatinamque viam diu ſubſtitimus, vſque dum itineris penſum dimidia iam ex parte confecimus, necnon primum Subterraneæ Romæ volumen quot vijs, quot paſſibus, quot Cœmeterijs: tot gemmis, tot monilibus, tot trophæis inſignem, totidemque triumphis nobilem, Deo fauente, abſoluimus. Sed en tibi ſuſceptum proſequentibus iter haud caſu dixerim, ſed peculiari ipſius Dei nutu Latina præ cæteris Porta ac Via nobis primum occurrit, quæ tot, tantiſque tum profanarum monumentis antiquitatum, tum pretioſis martyrum, ac martyriorum theſauris referta eſt, vt iure optimo & omnibus admirationem pariat, & condignam prætereuntium animis pro rerum dignitate, quas intra ambitum continet, venerationem ingerat. Quis enim neſciat, dum ſacram probe antiquitatem calleat, quod & à nobis ſuo prolixius loco enarrabitur, Viam hanc cæteris, quæ ad noſtræ Vrbis mœnia diriguntur, nobilitate nullatenus imparem præclariſſimo B. Ioannis Apoſtoli martyrio apprime illuſtratam, Tertulliano, inquam, Hieronymo, ac Euſebio locupletiſſimis memorandæ huius rei teſtibus. Et quidem quod ad Tertullianum ſpectat, eius verba, veluti præclara gemmarum ſerta, noſtris hiſce paginis in Ioannis præconium inſerere voluimus: Habes Romam, inquit, vnde nobis quoque auctoritas præſto eſt,

Tertull. lib. de præſcript. c. 36 Hier. lib. 1. contr. Iouinian. & cap. 20. in Matth. Euſeb. lib. de demonſtrat. Euangel. l. 3. c. 7.

eſt, ſtatu felix Eccleſia, cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt, vbi Petrus paſſioni dominicæ adæquatur: vbi Paulus Ioannis exitu coronatur; vbi Apoſtolus Ioannes poſteaquam in oleum igneum demerſus nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur. Videamus quid dixerit, quid docuerit, quid cum Africanis quoque Eccleſijs conteſſerarit.] hæc ille. Verum vt paucis rem perſtringamus, Via hæc præ cęteris & Vrbi & Orbi adeo innotuit, & Beatiſsimi Apoſtoli, & Euangeliſtæ triumpho tam celebris facta eſt; vt ſicut virtutibus & ſignis Ioannes & Petrus ſocij fuerunt, ita in Vrbe Roma (Prochoro teſte) ſui triumphi memoriam haberent; & ſicut triumphalis (inquit ille) inſignis habita eſt cruce Petri, ſic & Latina Porta Ioannis dolio inſignis, & memorabilis iugiter haberetur.] Interim ne miſcere (vti prouerbium eſt) ſacra profanis videamur, de ſingulis, quæ tum ad ſacram, tum ad profanam antiquitatem pertinent, ſuo ſpeciatim loco acturi, lutum ab auro, & pretioſum à vili (quod diuina monent eloquia) ſeparantes, hic ea primum, quæ ad rerum externarum notitiam ſpectant, præmittamus.

Prochorus cap. 11. in Biblioth. Patrum.

CAPVT I.

De Porta ac Via Latina, necnon de profanis earumdem monimentis.

1 INTER Capenam, ac Cælimontanam Portam Latina Cæliolo in colle porta ſita eſt, quæ antiquis, vt quidam aſſerunt, temporibus Ferentina dicebatur; quo plane titulo a Plutarcho in ipſius Romuli geſtis prænotatur, & forte a Ferento oppido, quod Latina Via a Strabone reponitur, huiuſcemodi nuncupationem ſortita eſt, quæ quidem Via ab hac vtiq; porta initium deſumit. Verum quia Aqua & lucus, vel ſilua item Ferentina, hanc extra portam ad XII. lapidem extitit (& nunc vulgo Mannum vocant) locus videlicet poſt Albæ excidium, Latinæ gentis concilio deſtinatus. Inde ab hoc potius loco, qui proxime adiacet, portam eo dirigentem, quam a Ferentino Hernicorum oppido, appellatam fuiſſe arbitramur; quod quidem oppidum quadraginta octo paſſuum millibus ab Vrbe diſtat. Sed profecto fruſtra laborant, qui ex corrupto Plutarchi loco Ferentinam portam, & ab ipſo Romuli tempore nobis effingunt, cum Vrbem Romulus tres dumtaxat portas exhibentem iam primum conſtituerit, ac poſtmodum reliquerit, vel certe, vt fides pluribus adhibeatur, quatuor in ea, teſte Plinio lib. 3. adnumerari contigerit, hoc eſt, Mugoniam, Romulam, Carmentalem, & Pandanam; de quibus P. Alexander Donatus lib. 1. c. 4. ſatis erudite diſſerit. Inter quas Ferentinam portam hoc nomine prorſus ignotam fruſtra perquirendo deprehendes. Plutarchum autē loco hactenus citato haud de Vrbis porta, ſed de Ferentina Aqua, ſeu ſilua locutum iampridem fuiſſe doctiſſimus Geographus Phil. Cluuerius in Ital. antiq. libris aſſeruit, qui pro voce Græca πύλης legit πηγῆς, ſed ex pluribus locis Dionyſij, & Liuij ibidem a Cluuerio recitatis proculdubio apparet,

Collis Cæliolus. — *Plut. in Romuli geſtis.* — *Ferentum.* — *Via Latina.* — *Plin. l. 3. c. 5.* — *Alexand. Don. l. 1. c. 4.* — *Phil. Cluuer. Ital. antiq. l. 2. c. 10. pag. 721.* — *Dion. Alex. Tit. Liu.*

ret, vna dempta litera legendum esse ὕλης, vt de silua, aut Ferentino luco intelligatur, de quo iam diximus.

2 Porro Latinam idcirco viam hanc nuncupatam fuisse asserunt, quia eãdem terendo in Latium itur. Cuius plane nominis etymologia, communi omnium voce a latendo desumitur; eo quod Saturnus ibidem, vt Poëtæ suo de more fabulantur, aut somniant, a Ioue profugus quondam latuerit. Quamobrem Ouidius in Fastis hæc cecinit:

Etymologia Latij.

Ouid. Fast. l. 1.

Dicta quoque est Latium terra latente Deo.

Et Virgilius Æneid. 8. carminibus idem expressit:

Aeneid. l. 8.

——— Latiumque vocari
Maluit: his quoniam latuisset tutus in oris.

Quamuis Varro hac potissimum ratione Latium appellatum fuisse asserat, quod nimirum Italia inter Alpium montes, atque Apenninos quodammodo lateat. Latinæ autem viæ ac nominis pariter origo, quam in medium protulimus, nobis quidem haud satis probanda videtur. Nam & cæteræ Vrbis portæ, quæ ortum, meridiemque respiciunt, Næuia videlicet, Capena, ac Trigemina in Latium deducunt; cur ergo non & ipsæ Latinæ pariter nuncupandæ sunt? Verum eamdem hoc potius nomine appellatam fuisse putamus, quia ad Albam, Albanumque montem dirigebatur, in quo Latinæ olim feriæ ex inolito gentilium more celebrabantur, & iuxta quem conuentus, Latinæque gentis concilia peragebantur. Verum viam hanc hisce plane verbis Strabo describit: *Præclarissimæ sunt,* inquit, *Viæ Appia, Latina, Valeria: vna quidem ad mare, Latinæ partes separans, vsque Sinuessam protenditur: altera in Sabinis vsque ad Marsos. Inter has media Latina est, quæ ad Casinum,* vel, vt Cluuerius emendat, *Casilinum oppidum coniungitur Appijs, ab Capua vndeuiginti distans stadijs.*

Via Latina.

Strabo l. 5.

3 Hac item olim Via celebre ac conspicuum muliebris Fortunæ Templum extitit, vbi Coriolanus, dum a matre enixe rogatus esset, ante eiusdem Fortunæ simulachrum a concepta Romanorum cæde substitit. Eadem quoque Via Phyllidis Domitiani Augusti nutricis villa extitit, de qua in eiusdem Domitiani gestis isthæc Suetonius: *Cadauer eius populari sandapila per vespillones exportatum, Phyllix nutrix in suburbano suo Latina Via funerauit: sed reliquias Templo Flauiæ gentis clam intulit, cineribusque Iuliæ filiæ Titi, quam ex ipsa educauerat, commiscuit.* Porro celeberrima hæc inter alias via recensenda est, ob crebra nimirum ethnicorum monumenta, quæ in ea passim, Iuuenale teste, adnumerabantur, his quidem carminibus:

Templum Fortunæ muliebris. Simulachrũ Fortunę eiusdem. Villa Phyllidis.

Suet. in Dom.

Sepulchra gentium Via Latina.

Iuuen. sat. 1.

Quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina.

Et Satyr. 5. cum eiusdem viæ mentionem facit:

Idem sat. 5.

Cliuosæ veheris dum per monumenta Latinæ.

Prudentius quoque Christianus inter Poëtas, Latinæ viæ splendorem antiquitati coniunctum ex frequenti sepulchrorum numero celebrandum libro contra Symmachum de Victim. Ditis, hunc in modum cecinit:

Pruden contr. Symmach. l. 1.

Ipsa Patrum monumenta probant, DIs Manibus illic
Marmora secta lego, quæcunque Latina vetustos
Custodit cineres, &c.

Ausonius quoque poëtarum laudatissimus Epigrammate trigesimo octauo, Epitaphium hoc, quod cuidam sepulchro eadem olim Via inscriptum legebatur, hunc in modum recitat:

Non nomen, non quo genitus, non vnde, quid egi,
Mutus in æternum sum, cinis, ossa, nihil.
Non sum, nec fueram, genitus tamen è nihilo sum.
Mitte, nec exprobres singula, talis eris.

Auson. Epigr. 38. in Epitaphiorum.

Vides, quam præclare gentilis homo, cuius animo nullum Christianæ fidei lumen affulserat, ac rerum futurarum spes nulla prorsus insederat, attamen de breui huius vitæ termino, de vili hominis origine & conditione, ac demum de contemptibili rerum humanarum ambitu, tam alte, concinne, sapienterque Christiani adinstar Philosophi disputans, vel ipsos Christianos inter hæc futilia rerum commenta delirantes redarguat. Verum sublimiori Christianæ philosophiæ, atque humilitatis sectandæ studio

Antonius Barberinus Cardinalis S. Onuphrij laudatur.

incenſus Eminentiſſimus Antonius Barberinus, vulgo Cardinalis S. Onuphrij nuncupatus, Capuccinorum Ordinis S. Franciſci, & Vrbani VIII. Pont. Max. germanus frater, miſerandam, deplorandamque humanæ vitæ conditionem iugiter ob oculos habens, vir de vniuerſa Chriſtianorum Republica optime meritus, in Eccleſia ſub Deiparæ Virginis Conceptæ titulo ab ſe a fundamentis erecta ad Cœnobium, quod Capuccinorum pariter familiæ ille conſtruxerat, cũ ſuperioribus annis Congregationem de Propaganda fide hæredem ſibi ex teſtamento nuncupaſſet, hæc nobilis inſtar tituli, ſui ſuppreſſo nomine condigno plane Chriſtianæ humilitatis exemplo Purpuram ipſam, qua viuens exornabatur, poſt mortem illuſtraturus, bonorum operum, ac virtutum meritis clarus è vita decedens, ſuo incidi ſepulchro mandauit:

Epitaphium Card. Antonij Barberini Capuccini.

HIC
IACET
PVLVIS,
CINIS,
ET
NIHIL.

Quæ in viri purpurati huius, & Chriſtiana humilitate magis, quam purpura conſpicui memoriam ex occaſione antiqui ſepulchralis tituli a gentili poëta exſcripti hic obiter referre voluimus: ſed iam ad Latinam Viam, vnde digreſſi paululum ſumus, reuertamur. Quod ad antiquam inſuper Latinæ Viæ, cui modo inſiſtimus, memoriam attinet, ne quid ſtudioſum lectorem prætereat, apud Wolfangum quoque Latium binæ eiuſdem Viæ inſcriptiones, & hæ quidem vetuſtiſſimæ his verbis conceptæ adnumerantur, quas vltro hæ noſtræ lectori paginæ contemplandas exhibent:

Inſcriptiones Via Latina exiſtentes.

Vvolfang. de reb. Rom. l. 3. cap. vlt.

Neapoli.

SEMPRONIVS TVCIDANVS
TESTAMENT.
IVRE MV. QVOD IPSE FACIO. L. L.
ABSENS OB POENVM ITALIA
PVLSVM. FVNDI BALEARES
SENATVI P. Q. R.
D. D. AVRELIVS
TVCIDANVS
TACITAM PECVNIAM SI VIA LATINA
OSSIBVS MEIS RE. MONVMENTVM
SVO SVMPTV ÆDIFICARIT,
HABETO.

In Luſitania.

Vvolfang. ibid.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS
PVBLII FAVONII FILIVS,
QVI BELLO CONTRA VIRIATHVM
OCCVBVI, IOCVNDVM ET PRVDENTEM
FILIOS E ME ET QVINTA FABIA
CONIVGE MEA ORTOS HÆREDES
RELINQVO, ET BONORVM
IOCVNDI PATRIS MEI, ET EORVM
QVÆ IPSE MIHI ACQVISIVI,
HAC TAMEN CONDITIONE, VT
AB VRBE ROMA HVC VENIANT,
ET OSSA HINC MEA INTER
QVINQVENNIVM EXPORTENT,
ET VIA LATINA CONDANT
IN SEPVLCHRO MARMOREO IVSSV
MEO CONDITO.

Onuphr. Pan. in Rom.

Onuphrius item in Roma, quam edidit, inſcriptionem hanc refert, in qua Lucij Annij, Latinæ huius Viæ curatoris, mentio incurrit, videlicet:

L. ANNIO FABIANO III.
VIRO CAPITALI TRIB. LEG. II.
AVG. QVÆST. VRBAN. TR. PLEBIS,
PRÆTORI, CVRATORI
VIÆ LATINÆ LEG. LEG. X.
FRETENSIS LEG. AVG. PROPR.
PRO VINC. DAC. COL. VLP.
TRAIANA ZARMAT.

Et hæc interim de profanis Latinæ Viæ monumentis lectori indicaſſe ſatis ſit, in qua complures olim ædiculæ, Gentilium ſtudio ac opera extructæ, extabant; ibique ollæ, ac vaſa cineraria, necnon ſepulchra haud numero pauca titulis, inſcriptionibuſque ex more prænotata cernebantur; quarum adhuc veſtigia intuentium oculis contemplanda objiciuntur. Verum vt ſuſceptæ a nobis enarrationis propoſito inſiſtamus, a profanis antiquæ Romæ monimentis pedem contrahentes, ad ſacra iam & recolenda eiuſdem Viæ Cœmeteria properemus.

* *
*

CAP.

CAP. II.
De Aproniani Cœmeterio.

1 QVISNAM Aproniànus iste fuerit, celebris vtique famæ vir, cuius perhonorifica hic mentio incurrit, & a quo Cœmeteriũ istud de quo nunc agimus, nomen accepit, haud certum vsque adhuc nobis est. Etsi enim in B. Marcelli, seu Marcellini Papæ Actis mentio S. Aproniani Commentariensis Martyris fit, hic tamen Via Salaria conditus fuit, & martyrium longe post huius Cœmeterij constructionem subijt. De quo item in Romano Martyrologio solemnis memoria die 2. mensis Febr. agitur his plane verbis: *Romæ Via Salaria passio S. Aproniani Commentariensis, &c.* & vt Baronius in suis notis subtexit, de eodem frequenter sacri scriptores meminere: *De eodem hic Beda, Vsuardus, Ado, & alij, habentur eius res adnexæ actis S. Marcellini Papæ, quæ sub nomine S. Marcelli recitat Sur. tom. 1. Commentariensis hic fuisse dicitur. Erat Commentariensis carcerum custos, qui in Commentariolo coniectos in carcerem scribere solitus erat, de quo ordine tam militiæ Palatinæ, quam Castrensis vide, quæ inferius notata habentur die 27. Maij.* hæc Baronius de Aproniano Commentariensi, qui longe alius ab eo extitit, cuius nomine Cœmeterium hoc illustratur. Quapropter a viro aliquo eiusdem nominis Cœmeterium hoc præmemorati deriuationem tituli sumpsisse asserendum est.

Aproniànus Commentariensis Martyr.

Acta SS. Marcell. et Marcellin.

Rom. Mart. die 2. Febr.

Commentariẽsis munus quale olim diceretur?

2 Porro, si rem altius perscrutari quis velit, plures quidem Apronianos apud ethnicos quondam historicos legimus, vnum autem ex his inter cæteros præcipuum, Dionis Cassij parentem, qui Ciliciæ Præfecturam gessit. Alterum vero, qui Vrbis Præfectus sub Iuliano Apostata extitit, cuius frequenter Ammianus Marcellinus meminit. In fastis quoque Consularibus, & in antiquis pariter inscriptionibus hoc Aproniani nomen passim reperitur: verum enimuero quisquis ille est, dum sanæ mentis ac probi iudicij sit, absurdum nimis, & a recto rationis ac veritatis tramite alienum pronunciauerit, si horum cuiquam, infensis alioqui nominis Christiani hostibus, eiusmodi Cœmeterij condigna institutio ac denominatio pariter adscribatur: absit enim, vt qui Christianorum iugiter carnificinam exercebant, Christianis Cœmeteria ædificando, eorumdem sepulturæ, ac obsequio deseruirent, quorum potius corpora contumeliose proijci, ac ignominiæ causa passim vbique insepulta iacere præoptabant.

Aproniànus Ciliciæ Præfectus.

Aproniànus Vrbis Præfectus.

Ammian. Marcell. l. 23. et 26.

3 Id vnum igitur sacris è Martyrologijs, atque ex conscriptis Martyrum Actis studioso lectori nosse sat erit, celebre videlicet Cœmeterium, de quo nunc agimus, Latina Via situm fuisse. In Martyrologio enim Romano hæc habes: *Romæ in Cœmeterio Aproniani S. Eugeniæ Virginis, quæ tempore Gallieni Imperatoris post plurima virtutum insignia, post sacros virginum choros Christo aggregatos, sub Nicetio Vrbis Præfecto diu agonizans, nouissime gladio iugulata est.* In M.SS. vero eiusdem Actis Cod. S. Petri: S. Mariæ ad Martyres, & S. Cæciliæ locus etiam his verbis designatur; *Ipsa autem die natalis Domini missus est spiculator, qui illam,* scilicet Eugeniam, *in custodia positam percuteret. Tunc sublatum corpus eius a matre, positum est non longe ab Vrbe in Via, quæ appellatur Latina.* Id ipsum testatur Ado, qui & eiusdem Cœmeterij locum, in prædio nimirum eiusdem B. Eugeniæ, hæc dicens veluti digito demonstrat: *Et sublatum est corpus ab affinibus eius Christianis, & positum non longe ab Vrbe in Via, quæ Latina appellatur, in prædio eius proprio, vbi multorum ipsa sepelierat membra.* Quod pariter Vinc. Belluac. lib. 12. ad rei nostræ propositum affert. Claudiã insuper eius matrẽ sepulchrum eidem hac Via Latina construxisse in M. S. quodam Cod. S. Petri his plane verbis legitur: *Audiens hoc mater eius Claudia, venit ad carcerem, & sublatum corpus eius posuit non longe ab Vrbe, in Via, quæ Latina appellatur, cum hymnis & laudibus, & cum honore magno eius sepulchrum construxit.* In quibus etiam portentum quoddam admiratione dignum sub

S. Eugenia.

Mart. Rom. 25. Decemb.

Acta M.S. Cod. S. Petri S. Maria ad Mart. S. Cæciliæ.

Mart. Ado 25 Decemb.

Vinc. Belluac. l. 12. c. 77. p. 4.

M. S. Cod. S. Pet. S. Claudia.

Claudia ab Eugenia filia de morte sua fit certior.

ſubtexitur, videlicet Claudiæ ad idem ſepulchrum enixius oranti ſanctiſſimam virginem Eugeniam eius filiam videndam ſe obtuliſſe, & ab eadem de obitu, qui proxime illi imminebat, genitricem ſubinde certiorem redditam fuiſſe. Poſtquam autem, vt ſibi prænunciatum fuerat, deceſſit, ipſa pariter pijſſimorum Sergij, & Auiti filiorum manibus ibidem condita eſt. Sic enim legendum eadem acta exhibent: *Mater vero eius Claudia cum ad eius ſepulchrum fleret, apparuit ei Eugenia vigilanti, & dixit ei: Gaude & lætare mater Claudia, quia & me introduxit Christus in exultatione ſanctorum, & patrem meum in Patriarcharum gaudium: ſed te ipſam dominica veniente die in refrigerium ſuſcipiet ſempiternum. Commenda ergo filijs tuis fratribus meis, vt cuſtodiant ſignaculum crucis, per quod mereantur effici noſtri participes. Factum eſt autem, vt veniens ad domum Claudia, inſtrueret filios ſuos iuxta id quod monita fuerat. Die autem dominica myſterijs celebratis, in oratione poſita emiſit ſpiritum; quam Auitus & Sergius iuxta ſororem ſuam ſepelientes, ita in timore Dei perfecti eſſe cœperunt, vt multorum ad ſe conuerterent animas paganorum.* Porro Sergium quoque, & Auitum hoc eodem Cœmeterio tumulatos fuiſſe Petrus de Natalibus in Catal. his verbis refert: *Qui* (Auitus nimirum, & Sergius) *& poſt multum temporis, multis paganorum conuerſis, quieuerunt in Domino; ſepulti & ipſi a fidelibus iuxta matrem & germanam.* Videas ex hoc vel ipſos ſanctos viros ſuorum poſt mortem gaudere conſortio, & ipſius ſepulcri participatione lætari, vt quibus viuentes fide communicauerant, ijſdem vel mortui ſepulchri ſocietate copularentur. Ex allatis item apertiſſime conſtat, Cœmeterium, de quo hactenus, Via quidem Latina haud longe ab Vrbe, in prædio quodam eiuſdem B. Eugeniæ, a qua initium deſumpſit, extitiſſe. Condidit enim pijſſima virgo ibidem ſua manu quamplures Chriſti Martyres, & demum ipſa in exhibiti præmium obſequij, vna cum matre, ac fratribus eodem loco perhonorifice condita requieuit.

Cod. s. Petr. D. s. Mar. ad Mart. s. Cæcil.

SS. Auitus, & Sergius.

Petr. de Nat. in Catal. l. 2. c. 3.

4 Verum ſupra hoc Cœmeterium interlapſu temporis Eccleſia in eiuſdem B. Eugeniæ honorem erecta fuit: cuius ad hanc diem nullum prorſus veſtigium extat. Eandem tamen vetuſtiſſimam fuiſſe Bibliothecarius in Ioannis Papæ Septimi geſtis teſtatur; qui Pontifex anno Dominicæ ſalutis ſeptingenteſimo quinto Eccleſiam rexit: ab ipſo enim præ longa temporum ſerie, & nimia vetuſtate collabentem, inſtauratam fuiſſe auctor præmemoratus in hunc plane modum ſcribit: *Hic reſtaurauit baſilicam S. Eugeniæ, quæ longo tempore detecta, ac diruta fuerat.* Id ipſum quoque in Vita Hadriani Papæ Primi aſſerit, qui non eandem duntaxat inſtaurauit, ſed monaſterium ibidem extruxit, eodem, qui ſupra, teſte his verbis: *Immo & baſilicam S. Eugeniæ tam intus, quam foris inſtaurauit.* Et paulo infra iſthæc addit: *Porro & in baſilica B. Eugeniæ, quam iamdudum eius renouauerat Almitas, ſolerti in ea gerens cura, monaſterium puellarum nouiter ibidem a fundamentis ædificans, conſtituit, vt iugiter illic Deo canerent laudes, videlicet hora prima, tertia, ſexta, nona, veſpera, matutina, in qua & plura obtulit dona, &c.* Ipſemet vero in B. Leonis Papæ Tertij geſtis, in eadem Eccleſia ab ipſomet ſanctiſſimo Pontifice munificentiſſimis muneribus exornata, corpus B. Eugeniæ virginis tumulatum extitiſſe affirmat; quod poſtea vnà cum ſacris B. Claudiæ eiuſdem matris pignoribus a Stephano Papa Sexto, qui item Quintus nuncupatus eſt, in Vrbem translatum, ad SS. Apoſtolorum Eccleſiam perhonorifice conditum fuit, vt in M. S. Cod. eiuſdem Eccleſiæ videre eſt, ſermone habito in ipſomet natalitio SS. Apoſtolorum Philippi, & Iacobi, ibidem pariter depoſitorum, die. Quod autem S. Eugeniæ Eccleſia, & monaſterium, quod iuxta eandem ab Hadriano extructum eſt, Via olim Latina ſitum fuerit, ex eodem Bibliothecario in memoratis B. Leonis Papæ Tertij geſtis ſatis aperte conuincitur, dum iſthæc ibi enarrat: *In monaſterio ſanctæ Eugeniæ, quod ponitur foris portam Latinam, pari modo fecit caniſtrum argenteum penſ. lib. quinque, &c.* Et hæc ſunt, quæ de Aproniani Cœmeterio, quod Latina Via ſitum eſt, ex antiquis ſcriptoribus, & ſacrarum rerum monimentis excerpta ſtudioſo lectori prælibare voluimus.

Eccl. S. Eu[geniæ]

Bibl. in Io. PP. 7.

Monaſterium S. Eugeniæ Via Latina.

Translatio corporum SS. Eugeniæ, & Claudiæ.

Bibl. in s. Leo. PP. 3.

CAP.

CAP. III.

De Gordiani, vel certe beatorum Gordiani & Epimachi Cœmeterio.

1 VT Gordianum hoc, quod & SS. Gordiani & Epimachi titulo inſcribitur, luce ab antiquis ſcriptoribus mutuata, perſcrutemur, primo quidem ſe nobis præ cæteris offert Petrus Manlius, qui in Cœmeteriorũ Vrbis catalogo a ſe olim deſcripto antiqui huius Cœmeterij his plane verbis meminit: *Cœmeterium Gordianum foris Portam Latinam.* Ex quo nonnulla Cencij Camerarij exemplaria corrigenda videntur, vbi Gordiani loco, vna duntaxat litera immutata, Cordianum & Concordianum legitur. Cœmeterium hoc igitur, quod Via Latina primo ab Vrbe lapide ſitum eſt, Gordianum a celeberrimo Chriſti Martyre Gordiano nuncupatur: vt vnus præ cęteris Ado in ſuo Martyrologio, ſub die decima Maij, ſatis aperte innuiſſe videtur, hæc dicens: *Romæ Via Latina in Cœmeterio eiuſdem natalis S. Gordiani, &c.* Hic autem ſanctiſſimus vir nobili martyrio ſub impio Iuliano Apoſtata coronatus, pia Chriſtianorum manu tumulandus in hoc Cœmeterium delatus eſt; vbi antea S. Epimachi corpus honorifice conditum fuerat: quod eundem apud Adonem, & in M. S. ipſius B. Gordiani Actis, Codd. Later. Vatic. S. Petr. S. Cæcil. & Vallic. hac prorſus ratione deſcribitur: *Tunc vnus ex familia eius cum alijs Chriſtianis nocturno ſilentio venerunt, & rapuerunt venerandum corpus S. Martyris Gordiani, & venientes in Via, quæ Latina nuncupatur, non longe ab Vrbe Roma milliario plus minus vno, illic poſuerunt eum in crypta ſexto Idus Maij, vbi iampridem ſanctum Epimachum ſepelierunt, &c.*

Petr. Manl.

Cencius Cam. in Indic.

S. Gordianus.

Ado in Mart. die 10. Maij.

M. S. Cod. Lat. Vat. 4. 8. 9. S. Petr. B. E. Vall. 1. 7. S. Cæcil.

2 Porro Epimachus iſte (cuius hic mentio incurrit) Alexandriæ quondam glorioſum pro Chriſti fide martyrium conſummauerat: & ſacrum ſubinde eius corpus primum quidem iuxta Græcorum Menologium die XI. menſis Martij Conſtantinopolim condigno honore translatum fuit: quo autem potiſſimum tempore, & qua rerum opportunitate digniſſimi martyris pignora Romam deferri contigerit, haud ſatis ex antiquis ſcriptorum paginis exploratum habetur; hoc vnum interim ex verbis illis apud recolenda S. Gordiani Acta paulo ante recenſitis (*vbi ſcilicet iampridem ſanctum Epimachum ſepelierunt*) venerandum beati eiuſdem Martyris corpus longe ante B. Gordiani martyrium in hoc Cœmeterio extitiſſe conuincitur. Idem enim vocabulum, *iampridem* ſcilicet, Ado loco ſupra citato vſurpat; quamuis in Martyrologio Romano vocabuli eiuſdem vice, *Paulo ante* inſcriptum legatur; quo item loco veluti quid omnino certum, ac indubitatum legentibus inſinuari videtur, B. nempe Martyris Epimachi corpus haud Conſtantinopolitana ex Vrbe, ſed ex Alexandria, vbi pro Chriſto gladio cædente trucidatus fuerat, in Vrbem tandem delatum fuiſſe. Hæc enim ibi nobilis inſtar monimenti verba leguntur VI Id. Maij: *Romæ in Via Latina natalis SS. Martyrum Gordiani & Epimachi, quorum prior pro confeſſione fidei tempore Iuliani Apoſtatæ diu plumbatis cæſus, ad vltimum capite truncatus, noctu a Chriſtianis ſepultus fuit eadem Via, in crypta, in qua beati Epimachi Martyris reliquiæ paulo ante translatæ fuerant ab Alexandria, vbi ille pro Chriſti fide martyrium compleuerat.* Ni forte, vt difficultatis nodus, qui occurrit, facili via, ac breui manu a nobis vtcumque ſoluatur, beatiſſimi eiuſdem Martyris corpus, vel Conſtantinopoli Alexandriam, & ſubinde Romam relatum fuiſſe aſſeramus, vel certe in ipſamet tranſlatione, quæ Conſtantinopolitanam ad Vrbem præſtita eſt, ſacra martyris pignora maiori quidem ex parte Alexandriæ piorum recolenda obſequio relicta fuerint, & hæc demum Chriſtianis inde tranſmeantibus honorifice, vt par erat, tumulanda in Vrbem aduenerint. Quidquid autem illud ſit, id vnum certiſſime conſtat, ſacrum videlicet beati Epimachi corpus, vel eius ſaltem reliquias in hoc Latinæ Viæ Cœmeterio recon-

S. Epimachus.

Menolog. Græc. die 11. Maij.

Translatio corporis S. Epimachi.

Martyr. Rom. 10. Maij.

reconditas fuisse, ibidemque reuolutis deinde temporum circulis, iuxta easdem beati Epimachi reliquias beatum quoque Gordianum depositum fuisse: quapropter ipsamet die decima Maij condigna vtrorumque in Martyrologio Romano memoria recurrit: & in vtrorumque pariter honorem Ecclesia ibidem erecta olim fuit, quam & ab Hadriano Pontifice huius nominis Primo instauratam fuisse Bibliothecarius tradit: ex cuius item verbis, quæ suo infra loco in medium a nobis proferentur, satis vtique euidenter nosse quis potest, ex hac eadem Ecclesia ad Cœmeteria, quæ paulo infra describentur, aditum patuisse.

Rom. Martyr. die 10. Maij.

Ecclesia SS. Gordiani, & Epimachi.

3 Porro id nobis fateri opus est, ac studiosum rei antiquariæ lectorem præmonere, Cœmeterij, quod Gordiani dicitur, nullā prorsus ex quouis antiquorum scriptorum fonte notitiam hactenus hauriri potuisse: quod quidem inde contingere potuit, quod quamplurimis in eodem Cœmeterio reconditis beatorum Martyrum corporibus, multiplicia & ipsummet Cœmeterium ab ijsdem nomina sortitum fuerit. Verum cum idem primo ab Vrbe lapide situm describatur, vt nobis vltro conijcere licet, hic ipsemet locus est, in quo B. Stephanus Papa Primus SS. Martyrum Sempronij, Olympij, Exuperij, & Theoduli corpora, primi ab Vrbe lapidis interuallo recondidit; vt in eiusdem M. S. beati Pontificis Actis Vat. S. Petr. S. Cæciliæ, & Vallic. his verbis exponitur: *Eadem nempe nocte adueniens S. Stephanus Episcopus cum clericis, & religiosis viris, hymnis ex more redditis, eorum corpora, hoc est, sanctorum Sempronij & sociorum, abstulerunt, & sepelierunt iuxta Viam Latinam milliario primo, sub die septimo Kalend. Augustarum, Valeriano, & Gallieno Secundo.* Et quidem rem hanc maturius expendendo, verisimile satis fit, ab eodem sanctissimo Pontifice venerandū B. Nemesij Martyris corpus conditum ibidem fuisse, quod haud procul ab Vrbe Latina Via humatum ijsdem in Actis, his plane verbis legitur: *Ipsum vero Nemesium diaconum capite truncari iusserunt in locum inter Viam Appiam & Latinam, sub die octauo Kalend. Septembr. Cuius corpus collegit beatus Stephanus Episcopus assistente sibi Bono presbytero, alijsque suis clericis, & sepeliuit iuxta locum, vbi decollatus est Via Latina non longe ab Vrbe.*

SS. Sempronius, Olympius, Exuperius, & Theodulus.

M. S. Cod. Vat. 4. S. Petr. B. C. F. S. Cæcil. Vall. I.

S. Nemesius.

Ibid.

4 Inde vero sacrum corpus a beato Xysto Papa Secundo vnà cum dignissimo Lucillæ eiusdem filiæ corpore ad Viam Appiam transferri contigit: ac demum a Gregorio Quinto Romano Pontifice sacra eadem pignora vnà simul cum sanctorum Sempronij, Olympij, Exuperij & Theoduli corporibus in Ecclesiam sub titulo S. Mariæ Nouæ, prope Titi, & Vespasiani Arcum cultu perhonorifico delata fuere; vbi nuper post longa reuoluta secula diuino plane nutu reperta, Antonius S. R. E. Cardinalis Carafa, meritissimus Monachorum S. Benedicti Congregationis, quæ Oliuetani Montis dicitur, tunc Protector sub maxima templi eiusdem Ara fidelium assiduis precibus, atque obsequijs recolenda condigno, quo par erat, honoris cultu locauit.

Translatio corporū SS. Nemesij, & Lucillæ.

Translatio corporū SS. Sempronij, Olympij, Exuperij, & Theoduli.

5 Porro haud præmemoratis dumtaxat beatorum Martyrum exuuijs templum Beatæ Mariæ Nouæ decoratur, sed & venerando insuper S. Franciscæ viduæ Romanæ corpore, veluti pretioso ac nobili thesauro locupletatum splendescit, vbi olim sub redempti Orbis anno millesimo quadringentesimo quadragesimo illatum, condignoque sepulchrali titulo notatum fuerat: verum etsi clarissimæ ibidem Matronæ corpus ad ducentos prope annos, apud Congregationis Oliuetanæ monachos tumulatum delituit, meritorum tamen eiusdem fama intra Vrbem concludi, ac retineri nullatenus potuit, sed breui quidem tempore vniuersum plane orbem mirum in modum compleuit: interim enim nobilis hæc Romanas inter matronas Heroina tot palmis, ac coronis aucta, populorum passim obsequijs, ac præconijs celebrari cœpit. Nam cum sexum, ac seculum pariter præclaris adhuc viuens virtutum meritis, totam se Christi obsequio subigens, mirabiliter deuicisset, virilis plane animi fœmina incredibilem fortitudinem exhibuit; *Mulierem fortem quis inueniet, procul, & de vltimis finibus pretium eius.* Constanti insuper, inuictoque mentis robore contra tartareas legiones in acie perstitit, & haud semel minis, ac flagellis acer-

Templum B. Mariæ Nouæ.

In eo corpus S. Franciscæ Rom. colitur.

Vitæ, virtutumque eius breuis enarratio.

Eius aduersus mundi vanitatem fortitudo

Prouerb. c. 31.

Et contra cacodæmones.

Eius in aduersis patientia.

Eiusdem humilitas, & charitas.

acerrime impetita de Satana triumphũ reuexit. Varias item calamitates incredibilis constantiæ, & patientiæ exẽplo gratias Deo inter flagella iugiter referens, pertulit. Porro tanta sublimis humilitate enituit, vt nobilis prosapiæ fœmina viliora quæque munia vltro, libenterque obiens, lignorum fasces proprio impositos capiti è suburbana vinea ad pauperum mulierum domos deferret, vel onustum ijsdem quandoque asellum charitatis vrgente stimulo per Vrbem ageret. Quo quidem charitatis, ac Christianę pariter humilitatis triumpho haud nobiliorem Vrbs nostra, etsi triumphis assueta, aliquando vidit, & ipsummet Romanum Capitolium fœminæ impar meritis obstupuit.

In vtraque fortuna mira animi constantia.

6 Nec vero cum tartareis hostibus, ac seculi oblectamentis dumtaxat, sed cum vtraque fortuna tum inter prospera, tum inter aduersa æquo iugiter animi proposito dimicauit. In seculo etenim Francisca, ac si in claustro pari meritorum cumulo, ac nitore conspicua, & in Vrbe non secus, ac in eremo vixit, & cum virginum ibidem Monasterium, quod vulgo Turris Speculorum appellatur, singulari virtutum exemplo conspicuum instituisset, in quo plures primariæ nobilitatis fœminæ, totidem instar speculorum emicant, & Deo sub Oblatarum nomine, haud vllis solemnibus, vt cæteris in claustro virginibus mos est, votis astrictæ deseruiunt, ipsa virginum mater simul, ac speculum post viri obitum, illuc haud vsitato humilitatis prodigio, nudis pedibus conuolans, eisdem veluti ancilla aggregari voluit, ea quidem animi demissione, vt *quæ mater omnium erat* (quod alibi Hieronymus ait) *omnium putaretur ancilla*. Hic igitur inter filias, quas ipsa Christo pepererat, sanctissime aliquandiu vixit, & miris demum meritis cumulata, anno 1240. in Cælum ad laborum præmia euolauit, & in B. Mariæ Nouæ Ecclesia eiusdem corpus sepulturæ commendatum est. Verum quoniam *nemo laudabilior est*, vt Ambrosius ait, *quam qui ab omnibus laudari potest*, Francisca *quot homines, tot laudum suarum præcones habet*.

Monasterium à Turri Speculorum ab ipsa Romæ excitatum.

In istud post viri obitum se abdidit.

Hieronymus.

Ambr. l. 1. de Virg.

7 Nec vero reticendum nobis est, cum de eius hic sepulchro loquamur, ducentos propemodum annos sanctissimæ Matronæ corpus terræ infossum delituisse, cum tandem, Deo disponente, anno redempti orbis 1638. sub Vrbano VIII. ingenti quidem totius Vrbis plausu, ac ciuium exultatione adinuentum in lucem veluti rediuiuum venit. Et quidem sub eodem Pontifice cum sacra pridem Romanarum præclari nominis Virginum, ac Martyrum, Bibianæ scilicet, & Martinæ pignora innotuissent, & venerandum Franciscæ viduæ corpus subinde reuelari contigit, vt recenti tripudio cunctorum Romanorum corda perfunderet, nouo Vrbem præsidio præmuniret, & nouos Capitolio triumphos inueheret. Cui enim spectaculum non valde admirandum extitit, mortuum scilicet fœminæ corpus nouis a Deo insignitum portentis, & de ipsamet morte triumphantis inspicere, vt congrue quidem, nec casu præstitum quis dixerit, quod Francisca cum viuens, tum mortua haud procul a Romano Capitolio substiterit, in Monasterio quippe, quod Turris Speculorum dicitur, habitasse, & subinde in præmemorata B. Mariæ Ecclesia tumulatam eamdem fuisse compertum est, vt nimirum ipsemet habitationis, & tumuli locus Capitolinum iugum respiciat, ad præsignandum, quod triumphalibus eiusdem meritis palma, ac corona in Cælesti Capitolio feliciter seruabatur.

Post ducentos annos eius corpus in lucem prodijt.

Non sine mysterio iuxta Capitolium viuens, & mortua substitisse videri potest.

8 Sed vt nonnulla hic de præclaræ fœminæ sepulchro, vel obiter edisseramus, illud nobis præmittendum videtur, haud quidem casu, sed præcipuo Dei nutu accidisse, quod spectatissima videlicet Heroina, quæ in ipsa Vrbe, & & in seculo degentibus viam salutis demonstrauerat, & veterum sanctorum vestigia æmulando, nobilioribus fœminis probatum Christianæ vitæ specimen exhibendo, spiritum sanctitatis propinasse visa est, in Templo B. Mariæ Nouæ post mortem recondi, ac sepulturæ sibi locum intra ipsius Templi Pacis fundamenta aptari voluit, vt de ipsa videlicet, quæ viuens Pacem adeo excoluerat, vitijs dumtaxat bellum, ac reluctantibus passionibus indicens, illud ad literam concini posset: *In pace in idipsum dormiam, & requiescam*; & illud item eidem merito consonet, quod sacræ Scripturarum paginæ edocent: *Et factus est*

Et intra Pacis Tẽpli fundamenta sepulchrum sortita.

Psal. 4.

Psal. 75.

est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Quo tutelari videlicet Franciscæ patrocinio Romanorum Vrbs ab hostibus tuta iugiter degeret, & ipsamet optatæ pacis fundamenta obtinens, Franciscam vltro votis interpellando caneret: *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis*. Ità plane: diutina pacis tranquillitate patriam perfundi, disposito sibi intra Pacis Templi cæmenta tumulo, Francisca præoptauit. Quippe ad propulsanda hostium iacula, ac insurgentes bellorum impetus procul arcendos, eiuscemodi tumulum fausto omine designauit. Ex quo factum est, vt, dum vbique terrarum intestinæ bellorum discordiæ vigent, armorumque procellæ postremo hoc nostro seculo increbrescunt, & Italiæ, ac Vrbi proxime hostilis mucro intentatur, S. Franciscæ Romanæ corpus cælitus reuelatum sit, quo Noëmica veluti columba pacificæ ramum oliuæ ipso è tumulo Romæ portendens, illud Psalmistæ oraculum ingerat: *Posuit fines tuos pacem*.

Psal. 121.

Dum bellum in Italia maxime flagrat, eius corpus reuelatũ est.

Et instar Columbæ Noëmicæ pacem Vrbi annunciat.

Psal. 147.

9 Sed qua potissimum ratione venerandum corpus Vrbi patefactum sit, gratis, si libet, auribus excipe amice lector. Ingens quidem piorum quorundam hominum, & virginum pariter, quæ sub Franciscæ vexillo militant, cordi desiderium insederat, & quidam veluti stimulus ad Beatæ fœminæ corpus perquirendum iugiter vrgebat. Dum igitur res etsi ardua, ac multiplicibus difficultatum nodis obnoxia in consilium venit: menti recurrit, id clam tentandum, & manus operi caute admouendas. Quapropter quibusdam è Monasterio Turris Speculorum Oblatis instantibus, Marius Gabriellius vir pari pietate, ac nobilitate præditus ad opus eligitur, qui singulari studio in re admodum perdifficili incensus, re prius mature discussa, obtentoque Superiorum assensu, maxima item cautela adhibita nulli aut impensæ, aut labori parcens, cum aliquandiu in id cæmentarij, ab octaua nimirum festiuæ solemnitatis B. Franciscæ, institissent, ipsa demum Sabbati sancti die, secunda nimirum mensis April. 1638. Sanctissimæ Matronæ corpus patefieri contigit.

Quomodo sacrum B. Franciscæ corpus in lucem prodierit?

10 At congrue (vt ita dixerim) tunc potissimum temporis sacrum Romæ pignus innotescit, eiusque tumulus patesit, cum rediuiua Dominicæ Resurrectionis gaudia, & solemnis Christi Domini è tumulo resurgentis memoria recurrit, ac ingenti subinde omnium exultatione eiuscemodi adinuentio excipitur.

Peruigilio dei Christo resurgenti sacr. B. Franciscæ corpus orbi innotescit.

11 Porro, vt inuentionis hic seriem enarremus, sacrum humi corpus iacebat, vrna vero, in qua repositum olim fuerat, præ vetustate, ac nimio iam humore, qui in subterraneum locum sensim influebat, eum in modum absumpta, vt nullum prorsus eius vestigium deprehendi valeret, ipsismet clauis, quibus lignea compacta fuerat vrna, iam rubigine solutis; dum interim ossa humi solida, ac integra, nullaque ex parte imminuta, ac labefactata ingenti omnium admiratione subsisterent, vt quis merito diuinum illud oraculum manu, atque oculis delibaret: *Custodit Dominus omnia ossa eorum, vnum ex his non conteretur*. Et quod de cœteris sanctorum corporibus apte, concinneque Ecclesia concinit, omnimode id Franciscæ congruere videretur: *Corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomina eorum viuent in generationem, & generationem*.

Situs, ac habitus corporis eius.

Psal. 33.

Eccl. c. 44.

12 Quando autem tanta thesaurum quempiam latentem exultatione adinueniri contigit; quanta Franciscæ corpus, quod delitescebat, in lucem venit? passim quippe lætitiæ canticum insonuit, vbi recolenda ciuis suæ pignora vel bina post secula Vrbs oculis contemplari meruit, Oliuetanæ familiæ Patres, Oblatæ Monasterij Turris Speculorum, eiusdem S. Franciscæ filiæ, populus, ciues, ac Romani Proceres, Vrbs demum tota, nec non sacrum Purpuratorum Patrum Collegium, & ipsemet Summus Pontifex Vrbanus VIII. præ lætitia gestiens, suæ, ac vrbanæ felicitati iure merito adscripsit, quod pretiosæ Romanæ huius Matronæ exuuiæ sub hæc potissimum tempora ad tutelare Romani populi præsidium innotescerent; quin immo publicis in Capitolio suffragijs conciuis sanctissimæ corpus splendidiore apparatu, ac pompa reponendum, promeritosque eidem honores vltro deferendos esse sancitum est. Quapropter die 24. Augusti, ann. 1638. sacra ossa summo Pontifice annuente supra argen-

Mirifica omnium lætitia sacrum corpus excipitur.

argenteam laminam, cuius mensura humanæ staturæ respondebat, ex humili loco reposita, ac singula ordinatim compacta fuere: corpus vero consueto Oblatarum Monialium indumento circumtectum, ornatumque cypressinam intra vrnam, nobili inscriptione ipsimet argenti laminæ, ad perennem rei memoriam, insculpta, locatum est.

13 Hoc igitur pacto Franciscæ corpus è tumulo leuatum, ornamentisque eleganter excultum, in quodam sacello, publicæ venerationi, tota fere Vrbe, & viris magnatibus ad venerandum certatim confluentibus, patuit: nec vero clarissima è Cælo ad rem fidelibus comprobandam signa defuere: plurima enim miraculorum portenta sanctitati, ac venerationi, suffragio diuinitus præstito, testimonium dedere, vt infra a nobis enarrabitur.

Noua ad sacrum corpus miracula edita fuere.

14 Demum cum venerandum cadauer iterum splendidiorem in locum inferendum esset, locus (qui vulgari voce Confessio dicitur) ante maximam Ecclesiæ B. Mariæ Nouæ aram pretiosis, ac versicoloratis marmoribus egregie excultus, ac pauimento itidem miro ornamentorum genere substrato, nobilissimum Matronæ Mausoleum, quatuor pretioso è lapide columnis ad tumulum concinnandum dispositis, in theatri formam erectum est, vbi Innocentius Decimus Romanus Pontifex conciui lectissimæ promerenti magnificentissimi operis thecam ex ære, auro superinducto, studiose elaboratam statuit, addito B. eiusdem Franciscæ simulacro, quod eius ad viuum, ex ære inaurato imaginem triumphantis instar, ac rediuiuæ è tumulo prodeuntis contemplandam exhibet; ibidemque anno 1648. sacrum corpus recondi voluit, ne, dum Romanus certatim populus pia deferre eidem obsequia contendit, si publico id apparatu, ac pompa præstandum foret, Vrbs deuotionis affectu permota tumultum pateretur.

Eius in Ecclesia B. Mariæ Nouæ Mausoleum.

15 Franciscæ igitur corpus nobili Mausoleo reconditum, condigno ad rei memoriam inscripto titulo, iugi Romanorum frequentia colitur: & merito quidem eiusdem sepulchrum iisdem plane vocibus apud Romanos personare congruum est, quibus gens olim Iudæorum Iuditham sanctissimam fœminam interpellasse legitur: *Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es.* Quinimmo Francisca altera veluti conspicua Iuditha paribus laudum præconijs concelebranda a nobis est, quibus Iudæi, ac summus Sacerdos Eliacim, eam in triumphi morem è castris, obtruncato iam hoste, redeuntem salutando excepit. Lætis ergo vocibus hæc interim concinamus: *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri; quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum; ideo & manus Domini confortauit te, & eris benedicta in æternum.*

Ingenti populi Romani veneratione colitur.

Lib. Iudith. c.8.

Iudith. c.8.

16 Verum postquam eidem grata deuoti animi obsequia persoluimus, vt nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis nobile illud portentum, quo Deus adinuenti corporis translationem è Cælo testatam voluit, inseramus, & quo illud Psalmista elogium legentibus palam fit: *Mirabilis Deus in sanctis suis.* Mirum plane est, quod dicturi sumus, nec in angulo quidem domus, verum in Vrbis totius conspectu, in omnium oculis, vt fides omnimoda hæc enarrantibus adhibeatur, præstitum est, & tam euidenti comprobatione singulis quibusque innotuit, vt nullam prorsus ambigendi, ac tergiuersandi ansam pati queat. Excipe igitur gratis rem auribus, ò lector.

Psal. 67.

17 Theodora Celsa Romana, vna ex Oblatarum numero Monasterij Turris Speculorum, & ex ipsis S Franciscæ alumnis, iam sub anno 1622. graui, ac repentino, qui guttæ dicitur, morbo correpta, toto corpore præpedita, ac omni prorsus membrorum vsu destituta est: verum cum nullo, etsi plura adhiberentur, medicamentorum genere vis morbi ex superari posset, caput dumtaxat dimouendi libera illi facultas suppetebat: cæterum reddita iam omnino inutilis ad annum vsque 1638. cunctis vltro fœminæ calamitatem commiserantibus, immobilis, & sibimet, ac cæteris onerosa toto integro decennio perstitit, dum interim complurium oculis res tota explorata est. Demum festiuo recurrente S. Bartholomæi Apostoli die, cum sacrum B. Franciscæ corpus publicæ venerationi in Ecclesia S. Mariæ Nouæ expositum fuisset, consororibus ad-

Theodora Celsa diu ab apoplexia suspens, diuina S. Franciscæ ope suis membris restituitur.

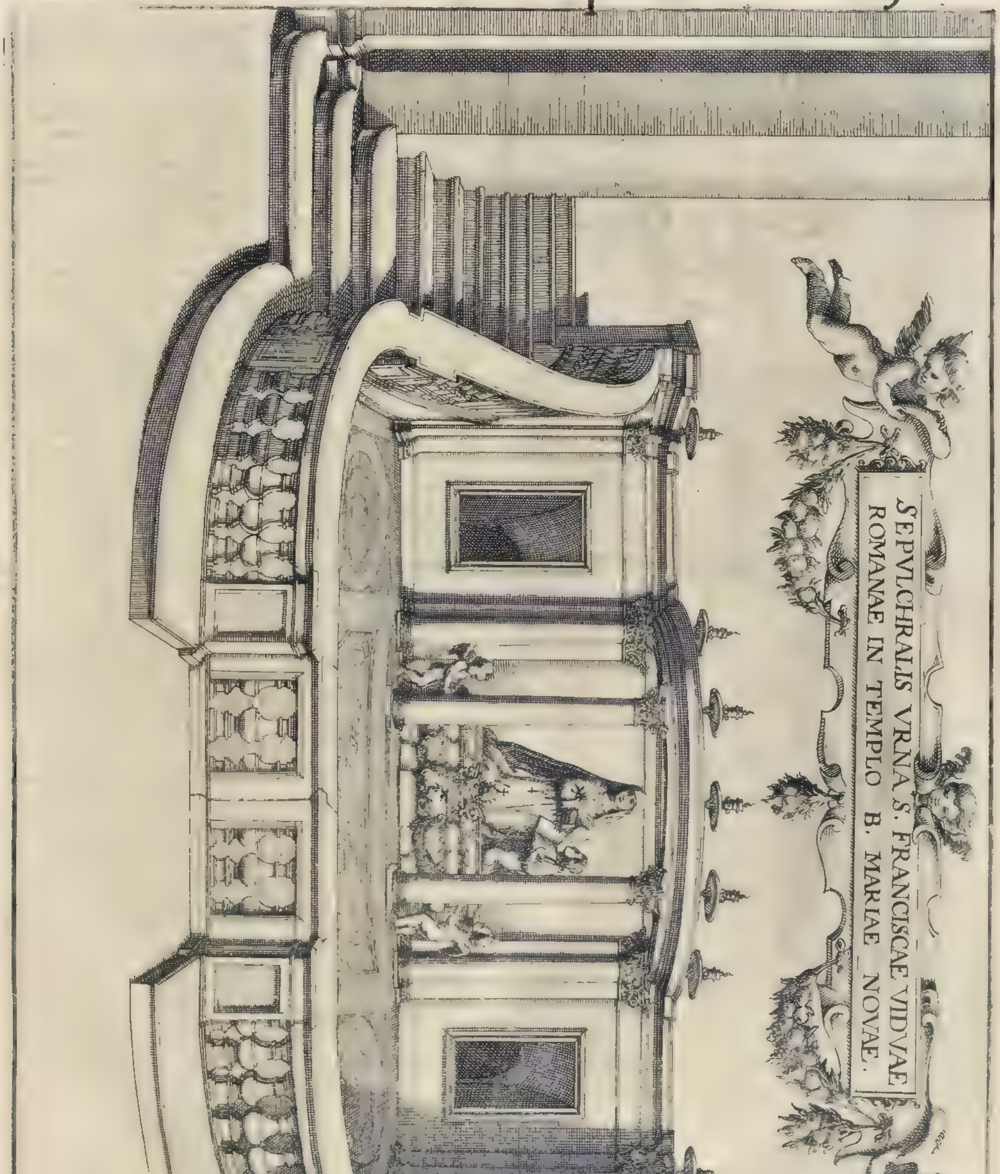
Vit. S. Franc. Rom. l.5. c.22.

adnitentibus, ac ipsa Monasterij Præfecta suadente, supra gestatoriam sellam ad sacra veneranda pignora deducitur: & vt rei euentus magis magisque oculatis testibus comprobaretur, aderat ibi Eminentissimus Cardinalis Alterius, tunc Vicesgerens, qui cum incommodam Theodoræ, desperatamque valetudinem probe nosset, destitutas omni vigore manus, alterius adminiculo, sacro Franciscæ capiti admouendas edixit. Quod vbi præstitum est, res mira! en tibi, momento temporis, ac si animi deliquium, vt accidit, pateretur, extemplo brachia repentino tremore corripi, & sponte in altum prosilire, ac erigi, simulque ad inuicem supplicantis in morem iungi visa sunt, eum in modum, vt commode seipsam cruce obsignaret, & liberam exinde, expeditamque brachiorum, ac manuum, qua hactenus destituta fuerat, facultatem recepit. Mirantur interim, qui aderant, & sibi ac virgini ob insigne, inauditumque portentum gratulantur, festiuas singuli voces attollunt, Dei virtutem, & Christi famulæ merita deuotis vltro præconijs concelebrant. Verum cum inde ex parte dumtaxat vegeta, atque incolumis domum regressa, de omnimoda tandem Franciscæ meritis obtinenda incolumitate spem concepisset, duobus interlapsis diebus in præmemoratam Ecclesiam ad sacrum corpus iterum a consororibus deducitur, vbi cum prope sacra pignora, precationi toto animi feruore intenta, consisteret, en tibi, singulari portento, toto illa corpore tremore corripi, & ossa quodam veluti glutino, quo iampridem detinebantur, solui protinus sentit; nec res quidem beneficio vacua, nec spes voto frustrata est: illico enim mulier, quæ diu contractis membris immobilis omnino persti-terat, sua sponte è sella prosiliens, nullius, vti consueuerat, adminiculo, in pedes constitit; & prouolutis subinde humi genibus, sanctissimæ Parenti promeritas gratiarum actiones deuote persoluit, cunctis interim ad rem inusitatam obstupescentibus, & Euangelicum illud præ lætitia oraculum certatim proclamantibus: *Quia vidimus mirabilia hodie.* Incolumis igitur reddita (vt res magis explorando pateret) suismet illa pedibus, nulloque sibi manum porrigente, domum reditura ab Ecclesia intra currum se recipiens diuertit, quinimmo singulis membris pristinæ sanitati, ac officio redditis, ex tunc illa libera omnino euasit. Vides hinc, amice lector, vt nouis hoc nostro seculo portentis fui translationem corporis a sanctissima Matrona (quod & a cæteris sanctis passim præstitum legitur) illustrari contigit, vt nullus, qui sanæ mentis, ac fidei sit, de portento ambigere queat, sed vnusquisque illud congrue de Francisca concinat: *Mulier timens Dominum, ipsa laudabitur: date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera eius.* Ita plane publico portẽto erga filiam Oblatam medicæ manus, ac supernæ virtutis vim exercens, iterum Vrbi, ac Orbi bina post secula admirabiliter innotuit. Et hæc vel obiter pio lectori enarrasse voluimus. Conspicui autem Mausolei, quo Franciscæ corpus obtegitur, iconem tabulis exceptam Marius Gabriellius Romanus, cuius supra meminimus, in perenne deuoti animi erga Matronam sanctissimam obsequium, ac monimentum extare, & hic tibi, lector, ob oculos contemplandam proponi curauit. Sed etsi aliquantulum ab instituti proposito digressi fuisse videamur, nunc tandem ad nostra regredimur.

Card. Alterius miraculo a S. Francisca Rõ. nuper patrato interfuit.

Prouerb. c.31

Marius Gabriellius eximia in B. Frãciscam pietate simulacrũ hoc æneis typis excipi, & hic poni curauit.

SEPVLCHRALIS VRNA S. FRANCISCAE VIDVAE
ROMANAE IN TEMPLO B. MARIAE NOVAE.

CAP. IV.

De Cœmeterio ſanctorum Simplicij, Seruiliani, Quarti & Quinti Martyrum.

Cœmeterij SS Simplicij, & Seruiliani antiquitas & ſitus.

1 VETVSTISSIMVM hoc præ cæteris Viæ Latinæ Cœmeterium, ſecundo ab Vrbe lapide ſitum eſt, atque ipſi Gordiani Cœmeterio cohæret. Quapropter olim inter vtrumque ex præmemoratis ſanctorum Gordiani & Epimachi Eccleſiam extitiſſe Bibliothecarius in Hadriani Papæ Primi geſtis innuere videtur, vbi conſtructiones præ nimia vetuſtate collabentes ab eodem inſtauratas fuiſſe enarrans, hæc ait: *Simili modo & Baſilicam ſanctorum Gordiani & Epimachi, ſeu Cœmeterium eiuſdem Eccleſiæ Simplicij & Seruiliani, atque Quarti & Quinti martyrum, & B. Sophiæ vnà cum Cœmeterio S. Tertullini foris portam Latinam a nouo renouauit.*

Bibl. in Hadr. PP. I.

2 Idem autem Cœmeterium in prædio ſanctorum Simplicij & Seruiliani extructum fuit, Adone in ſuo Martyrologio die 20. Aprilis, & Petro in Catalogo lib. 4. cap. 68. id aſſerentibus, quod item in eorumdem, ac ſanctorum Martyrum Nerei & Achillei Actis in hæc verba enarratur: *Quorum corpora*, Simplicij nempe & Seruiliani, *Chriſtiani poſuerunt in prædio eorum Via Latina, milliario ſecundo, in quo loco exuberat virtus martyrij eorum vſque in præſentem diem.* Extat autem in viridario quodam iuxta Eccleſiam B. Michaelis Archangeli, quæ communi omniũ voce in Burgo nuncupatur, peruetuſta inſcriptio lapidi inſculpta, quam è celebri eodẽ Cœmeterio illuc aduectam credere nobis par eſt; eandemq; ipſorum martyrum ſepulchro affixam olim fuiſſe, quæ contemplanti ſe offerunt, coniecturæ ſuadent. Inſcriptus autem lapis huiuſcemodi tenoris eſt:

Prædium SS. Simplicij, & Seruiliani. Ado in Mart. die 20. Apr. Petr. de Nat. in Cata. l. 4. c. 68.

Act. SS. Ner. & Achil.

Inſcriptio ſepulchri SS. Simplicij, & Seruiliani.

SIMPLICIVS ☧ MARTYR.
SERVILIANVS ☧ MARTYR.

Præterea nobili hoc Cœmeterio, vt ex ipſis Bibliothecarij verbis iam ſupra recitatis intelligi poteſt, veneranda ſanctorum Quarti & Quinti corpora ſepulturæ locum obtinuere, qui eadem Via Latina pro Chriſtianæ fidei confeſſione vnà cum pluribus ſocijs, Adone teſte, martyrio coronati ſunt. Quorum corpora Capuam poſtea translata fuiſſe Martyrologij Romani tabulis perhibetur 6. Idus Maij, vbi & venerabilis eorumdem martyrij locus eadem Via his verbis deſcribitur: *Romæ Via Latina ad centum aulas natalis ſanctorum martyrum Quarti & Quinti, quorum corpora Capuam translata ſunt.* Qua ſuper re, ſi quis plenam aſſequi notitiam cupit, Capuanum Michaelis Monachi Sanctuarium conſulere opus eſt. Eodem item Bibliothecario, quem ſupra citauimus, referente, in hoc Cœmeterio Sophiam beatæ memoriæ fœminam, non eam quidem, quæ ſanctarum virginum Agapes, Piſtis & Elpidij mater extitit: hæc enim cum eiſdem filiabus decimooctauo ab Vrbe lapide tumulata legitur, vbi & nobile deſuper Mauſoleum, vt ſuo infra loco enarrabimus, extructum eſt, ſed illa notæ ſanctitatis fœmina, cuius ſacrum poſtea corpus in Equitij titulum a Sergio Papa Secundo transferri contigit, prout in veteri affixa ibidem inſcriptione notatur, vbi hæc præcipuo illibatæ virginitatis titulo inſignis condignis laudibus concelebratur. Sed ad alia interim Cœmeteria properandum eſt.

Biblioth. vbi ſupr.

SS. Quartus, & Quintus.

Ado in ſuo Martyr.

Translatio corporum SS. Quarti, & Quinti.

Mart. Rom. 6. Id. Maij.

Michael Monachus in Sanctuario par. 1. pag. 34.

S. Sophia.

Mauſoleum S. Sophiæ.

Translatio corporis eiuſdem.

CAP.

CAP. V.

De Beati Martyris Tertullini Cœmeterio.

Biblioth. in Hadr. PP. 1.

1 PERANTIQVVM Tertullini martyris Cœmeterium, cuius Bibliothecarius tunc potissimum meminit, cum sacras ædificiorum constructiones ab Adriano Papa restitutas recenset, secundo itidem ab Vrbe lapide situm est, eidemque sanctorum Simplicij, & Seruiliani Cœmeterio proxime adiacet. Nomen autem hoc à B. Tertullino Martyre accepit, qui sub Valeriano, & Gallieno Imperatoribus, dum adhuc in Gentilium errore versaretur, hoc eodem loco prope veneranda sanctorum Iouini, & Basilei corpora bis senos S. Stephani Papæ Primi clericos pro Christi fide cudeliter interemptos, ingenti pietatis studio sepulturæ mandauerat. Vbi vero ab eodem sanctissimo Pontifice salutaribus postea baptismi aquis expiatus est; ei insuper illud constanter iniunctū fuit, vt eiuscemodi laudabilia Christianæ pietatis munia indefesso animi studio obiret. Quamobrem eius potissimum opera sanctorum eorundem Iouini & Basilei, aliorumque complurium Martyrum corpora condita ibidem fuisse asserendum procul dubio videtur: quo demum loco & ipse Martyrio coronatus, ac pia fidelium manu perhonorifice illatus, honorem, quem martyribus detulit, & ipse martyr effectus, ac martyrum tumulo sociatus, recepit, vt in M. S. eiusdem S. Stephani Actis Codd. Vatic. & Vallic. his verbis legitur: *Vnde factum est, vt ex eius clericis duodecim reperissent, quorum nomina indicamus, Bonum, Faustum, Maurum, Primitium, Calumniosum, Ioannem, Exuperantium, Cyrillum, Honoratum, Theodorum, Basilium & Castum; quos statim sine audientia capitibus præceperunt truncari; qui decollati sunt in Via Latina iuxta formam aquæductus; quorum corpora collegit Tertullinus, licet adhuc gentilis, & posuit iuxta corpora SS. Iobini, & Basilei, Via Latina, eadem die Kal. Aug.* Et hæc infra de eodem Beato Tertullino ibi enarrantur: *Qui depositus de equuleo ductus est in Viam Latinam secundo milliario, & ibidem decollatus est. Cuius corpus sanctus Stephanus colligens, sepeliuit in eodem loco, in crypta arenaria, prid. Kal. Aug.*

S. Tertullinus

SS. Iouinus, & Basileus.

Duodecim clerici S. Stephani Papæ martyres.

M. S. Codd. Vat. & Vall. 1.

2 Huius vero sanctissimi viri corpus a Paschale Papa Primo ex hoc Cœmeterio ad beatæ Praxedis Ecclesiam vnà cum aliquot eorundem Martyrum corporibus deinde translatum est. Nonnulla enim ex præmemoratis beatissimorum Martyrum pignoribus inde a Stephano Papa VI. vnà cum B. Eugeniæ corpore, in sanctorum Apostolorum Ecclesiam, vt diximus, delata fuere: nonnulla item in sacra beati Laurentij, Æde, quæ Damasi dicitur, fidelium venerationi recolenda iugiter deposita sunt, vt in M. S. quodam Cod. Vatic. post enarrata sepulturæ eorundem obsequia his plane verbis exponitur: *Translata sunt autem corpora sancta post quædam annorum curricula, & introducta in Vrbem, atque in Basilica B. Laurentij iuxta Theatrum Pompeij, diligenter recondita, non longe ab altari, in quo requiescit corpus S. Damasi.* Quamuis in singulis fere, quas nuper memorauimus, Ecclesijs; videlicet Beatæ Praxedis, sanctorum Apostolorum, & S. Laurentij, sacra eadem pignora tumulo commendata esse constans traditio præseferat; quod quidem, vt ipsi veritati locus sit, & sacræ pariter antiquitati consulatur, de singulorum reliquijs ibidem ex parte saltem dimissis intelligendum est, quod & alijs item Ecclesijs sæpesæpius accidisse, ex antiquis sacrorum Actuum promptuarijs, quæ legenti se offerunt, videre est. Sed de his hactenus.

Translatio corporis S. Tertullini.

Translatio corporis S. Eugeniæ.

M. S. Cod. Vat.

CAP.

CAP. VI.

De Martyribus Via Latina conditis, & de sacris eiusdem Viæ monimentis.

1 CELEBERRIMA iugiter apud primæuos Christianæ fidei cultores, & sub ipsamet Apostolorum tempora, præ cœteris Via Latina extitit: nam iuxta Vrbis portam, quæ hoc nomine nuncupatur, dignissimus ille Ioannes Apostolus, Domitiani Imperatoris iussu, in feruentis olei dolium, nobili consummandus martyrio, iniectus, illæsus inde, ac vegetus diuinæ virtutis ope, præclaro terrarum Orbi prodigio admirandus, exiuit, vt sacra passim Martyrologia miri huius, ac recolendi portenti pridie Nonas Maij memoriam exhibent, & D. Hieronymus lib. 1. contra Iouin. & in Matth. c. 20. docet. Tertullianus item lib. de Præscript. Euseb. de Demonstrat. Euang. lib. 3. c. 7. necnon eiusdem Beatissimi Apostoli legentibus Acta fidem faciunt: in his enim illud insuper legitur, ibi videlicet Ecclesiam a fidelibus in huius recolendæ iugiter rei memoriam erectam fuisse; eandemq; Vrbis Portam toto terrarum Orbe celebrem triumphali Ioannis Dolio redditam; ea prorsus ratione, qua Triũphalis porta ab ipsa Petri cruce condignum triumphi, ac perennis gloriæ nomen consecuta est. Id enim (vt iam supra diximus,) apud Prochorum in gestis eiusdem B. Ioannis legitur, quæ in Patrum Bibliotheca to. 7. his verbis recensentur: *Et Christi fideles, qui illic aderant, ante portam Latinam, Ecclesiam posuerunt, in eius nomine dedicantes. Deus enim per crudelem tyrannum consilium suum disponebat, vt sicut virtutibus & signis Ioannes & Petrus socij fuerunt, ita in Vrbe Roma memoriam haberent sui triumphi: sicut enim Triumphalis insignis habita est cruce Petri; sic & Porta Latina Ioannis dolio insignis & memorabilis haberetur.*

S. Ioannes Apostolus.

Martyr. Rom. prid. non. Maij

Hieron. lib. 1. contr. Iouin. & in Matth. cap. 20. Tertull. lib. de praescript. Euseb. de demonstr. Euãg. lib. 3.

Ecclesia S. Ioãnis ad Portã Latinam.

Porta Latina, eiusque gloria.

Prochor. c. 11. in Biblioth. Patr. to. 7.

2 Porro sacratissimi huius loci haud vllis obliteranda seculis memoria in sacello quodam sub sphærica forma constructo ipsam ante Vrbis portam extat, apud quam postmodum in eiusdem Ioannis Apostoli honorem Ecclesia erecta fuit, quæ communi omnium voce ante Portam Latinam nuncupatur. Cui nos interim, antequam ad vlteriora progrediamur, nobilissimi instar tituli ad perenne martyris & martyrij monimentum aurea isthæc Romani Martyrologij verba insculpi volumus: *Romæ S. Ioannis ante Portam Latinam, qui ab Ephesio iussu Pontiani vinctus Romam perductus, & iudicante Senatu ante eamdem Portam in olei feruentis dolium missus, purior & vegetior inde exijt, quam intrauit.* Et quotannis solemnis, ac festiua non Vrbi duntaxat, sed toti terrarum Orbi memoria recurrit.

Sacellum S. Ioannis ante Portam Latinam.

Rom. Mart. die 6. Maij.

3 At vero, vt Seueranus noster in libro de septem Vrbis Ecclesiarum monumentis asserit, haud longe a loco, quem hactenus memorauimus, Dianæ olim templum extabat, quod pie postmodum in templi vsum sacro Christianorum ritu traductum, Beatissimo eidem Ioanni Apostolo, qui hanc nobili martyrio regionem illustrauerat, soléni ritu dicatum est: quæ quidem Ecclesia Ioannis titulo illustris Constantinianæ Basilicæ ditioni subiacet, & in hac olim ea potissimum, quæ martyrij beatissimo Apostolo inferendi, & pœnarum instrumenta fuerant, Catena videlicet, qua ab Ephesio vinctus Romã martyrio coronandus deductus fuerat; Calix, in quo eidem apud Ephesum commoranti lethalis veneni potio propinata est, ferrei item forfices, quibus ante Portam item Latinam probri, ac contumeliæ causa capillis turpiter detonsus est; in eodem item loco cacabus, oleum, sanguis, ac Apostoli eiusdem capilli, ad perenne pœnarum, ac nobilissimi certaminis monimentum repositi fuere, & ad huius rei memoriam erectus ibidem lapis carminibus hisce prænotatus est:

Templum Dianæ.

Illud dicatũ postea S. Ioanni Apost.

Seuer. lib. de 7. Eccles.

Pœnarum instrumenta S. Ioãnis Apost.

Martyrij palmam tulit hic Athleta Ioannes,
Principij Verbum cernere qui meruit.
Verberat hic fuste Proconsul, forfice tondent,
Quem feruens oleum lædere non valuit.
Conditur hic oleum, dolium, cruor, atq; capilli
Quæ consecrauit inclyta Roma tibi.

Et

4 At vero, vt dignissimam beatis Christi martyribus coronam subtexamus, quorum pignoribus via hæc apprime aucta ac nobilitata est. Illud in primis hic nobis repetendum videtur, illustrissimum videlicet martyrem Gorgonium, qui Nicomediæ pro fide sub Diocletiano strenue decertauerat, post certa quædam reuoluta annorum curricula in Vrbem translatum, duas inter lauros Via Latina conditum fuisse, vt in M.S. eiusdem actis Cod. Vatic. legitur, & Ado, Beda, Vsuardus, & alij pariter affirmant. Quamuis autem locus, qui inter duas lauros nuncupatur, Via Lauicana proculdubio existat, vt ex infra dicendis patebit, nihilominus haud omnino improbabile est, Latina quoq; Via locum quempiam eiusmodi nũcupatum vocabulo extitisse, vbi quamplures id genus arbores subsisterent: quod autem eodem loco Cœmeterium extiterit, vbi S. Gorgonij corpus conditum est, satis aperte ex lapide quodam conuincitur, quem S. Damasus ipsius monumento pijs admodum exaratis carminibus inscripsit, qui ad hanc vsque diem in Equitij titulo, seu Ecclesiæ Beati Martini in montibus, vnà cum pluribus alijs sepulchralibus titulis, quos illuc è Cœmeterijs transferri contigit, tenoris huiuscemodi suspicitur:

S. Gorgonius.

Eiusdem corporis translatio.

Locus inter duas lauros Via Latina.

Locus inter duas lauros Via Lauicana

Epitaphium S. Gorgonij.

MARTYRIS HIC TVMVLVS MAGNO SVB VERTICE MONTIS
GORGONIVM RETINET, SERVAT QVI ALTARIA CHRISTI.
HIC QVICVMQVE VENIT SANCTORVM LIMINA QVÆRAT,
INVENIET VICINA IN SEDE HABITARE BEATOS.
AD CÆLVM PARITER PIETAS QVOS VEXIT EVNTES.
DAMASI EPISCOPI.

Plura item eodem loco aliorum sanctorum corpora, vt ex recitata Damasi inscriptione legenti satis liquet, condita fuere, & vt haud exigui ponderis coniectura ducimur, hoc idem vnum ex iam supra descriptis Cœmeterijs, humandis beatorum Martyrum reliquijs pio Christianorum studio destinatum fuit. Videas hinc, ò lector, admirandam beati Pontificis pietatem, & singularem erga Christi martyres deuotionis cultum, quippe qui tantum obsequij martyribus iugiter præstitit, vt quibus tumulandis (quod Romani olim Pontifices præstitere) officiosæ manus obsequiũ exhibere nequiuit, eorum saltem tumulis, vt par est, exornandis & intra Cœmeteriales tenebras luce clarius illustrandis, obsequentis calami operam sacra pangendo carmina, vel ob id vnum summopere laudandus, impenderit. Cauebat enim vir sapientissimus, ne vllo vnquam tempore inuictorum Christi Athletarum, *quorum nomina scripta sunt in Cælis*, in terris memoriæ negligerentur, cum sacris in paginis scriptum sit: *In memoria æterna erit iustus*, sed martyrum ac martyriorum monimenta vigere iugiter, atque ad cunctorum Christifidelium notitiam, & ad oculos, nedum ad aures peruenire magni id ratus emolumenti cupiebat.

Luc. c. 10

Psal. 111.

5 Porro inuicti Martyris Gorgonij corpus ad Diui Petri Basilicam Gregorius Papa Quartus in oratorium, quod ipse in honorem beatissimi Pontificis Gregorij Magni erexerat, vt iam supra diximus, solemniter transtulit: vt in Romano item Martyrologio quinto Id. Septemb. & apud Bibliothecarium in eiusdem Gregorij Papæ Quarti gestis legitur. Quamuis autem non desint, qui eiusdem corpus in Gallias delatum fuisse asserant; hi quippe sacris beatorum martyrum meritis se, ac vrbes, quas incolunt, illustrari, atq; ex eorundem exuuijs palmam pariter, ac immortale sibi nomen in Christiano orbe aucupantur. Verum qui Gorgonij corpus apud Gallias delatum se possidere gloriantur, illud probe norint, quod videlicet afferunt, haud de ipsomet corpore, sed de sacris eiusdem reliquijs intelligendum esse, quod & ex ijsdem Actis, vbi de recensita hactenus in Gallias translatione mentio agitur, apertissimis plane verbis in hunc modum conuincitur: *Posthæc iterum longo interuallo temporum reliquiæ Sancti Gorgonij per Godegandum venerabilem Ecclesiæ Metensis Episcopum transferuntur ad Gorgoniense Cœnobium. Inde postea crescente in Pannoniæ partibus Christiana religione pars earundem reliquiarum in Saxonia attribuitur; vbi idem sanctus Gorgonius genti Saxonum & Ecclesiæ Mindonensi patrocinatur*. Vides igitur venerandis Martyris eiusdem reliquijs Gallias auctas, ac nobilitatas fuisse, Vaticanam

Secunda corporis S. Gorgonij translatio.

Rom. martyr. 5. Id. 7.

Bibliot. in Greg. Papa 4.

Biblioth. in Gregor. IV.

nam autem Basilicam eiusdem adhuc corpore locupletari. Recolendæ item huius translationis Petrus in Catalogo meminit, dum id anno redempti Orbis septingentesimo sexagesimo quarto contigisse pronunciat. Hoc idem Sigebertus in Chronic. affirmat, Rabanus vero die 12. Iunij apud Canis. antiq. lect. & Abb. Vspergen. in Chron. in gestis ipsius Caroli Magni Imperatoris, id insequenti anno, qui septingentesimus sexagesimus quintus adnumeratur, præstitum fuisse docent.

Sigebertus in Cronico.

Rabanus die 12. Iunij apud Can. 1. Antiq. lect. Ab. Vspergens. in Con. in gestis Caroli Magi.

6 Præclari item nominis, ac meriti Martyrem Bonifacium post martyrij palmam e Tarso Ciliciæ Romam translatum, hac eadem Latina Via depositum fuisse in Martyrologio Romano pridie videlicet Idus Maij describitur: cuius assertioni, atque auctoritati Beda, Vsuardus, & alij suffragantur: in Adonis vero Martyrologio ipsemet recolendæ eiusdem depositionis locus innuitur, qui extitit quinto ab Vrbe stadio, hoc est, intra primum lapidem, siue milliare; nam octo stadia, vt communiter supputant, vnum milliare conficiunt. Sed in eiusdem apud Surium actis to. 3. 5. Iunij, ex Metaphraste, & ex perantiqua insuper Actorum eorumdem versione, Græco vtique expressa idiomate, ex M. S. Vatic. ab Holstenio Vaticanæ Basilicæ Canonico viro doctissimo edita, haud quinto, sed quinquagesimo stadio sacra martyris pignora deposita fuisse legitur, hoc est, inter sextum, ac septimum lapidem: quo potissimum loco conspicuum operis, ac magnificentiæ ab Aglaë matrona in Martyris eiusdem honorem, Ecclesiam erectam fuisse traditio est: vbi & ipsamet post annum tertiumdecimum virtutum meritis exculta sepulturæ locum obtinuit. Id ipsum de recolenda sancti Bonifacij depositione in M. S. eiusdem Actis Cod. Later. repetitur his plane verbis: *Et consurgens Aglaës confestim accepit secum clericos, & viros religiosos, & sic cum hymnis & canticis spiritualibus, & omni veneratione obuiauit sancto corpori, & reposuit illud in stadio quinto, longe ab Vrbe, in Via, quæ Latina nuncupatur; ædificans ei dignam domum passionique eius. In quo etiam loco exuberant beneficia per orationes sancti Martyris vsque in hodiernum diem, ita vt etiam dæmones expellantur, & ex varijs infirmitatibus fideles eiusdem interuentu subleuentur.* Hæc in præmemoratis Bonifacij actis.

Translatio corporis S. Bonifacij martyris.

Mart. Rom. pid. Id. Maij Beda Vsuardus in Mart.

Ado in Martyrol.

Sur. to 3. die 5. Iun. Metaph. de eodem.

M S. Vatic. ab Holstenio græce edita.

Ecclesia S. Bonifacij mart.

M. S. Cod. Lat.

7 Hinc sacrum deinde recolendi Martyris corpus ad Ecclesiam sub eius titulo exædificatam, quæ vulgo S. Alexij nomine nuncupatur, in Auentino colle, pijs fidelium obsequijs, ac festiuis totius Romæ tripudijs delatum fuit; vbi non multis abhinc annis vnà cum eiusdem B. Alexij Confessoris Romanorum nobilissimi corpore adinuentum est; dum Octauius Parauicinus S. R. E. Cardinalis, eiusdem Ecclesiæ Titulo insignitus, maiori eiusdem templi aræ instaurandæ, exornandæque operam impensius nauaret. Haud interim vero hic silentio a nobis obuoluendum est, quod in peruetusta quadam inscriptione ad Ecclesiam S. Laurentij in Lucina legitur; corpus nimirum B. Sempronij Martyris a Pelagio Papa Secundo, Latinaè Via in eandem Ecclesiam translatum fuisse. Qui quidem beatissimus Christi Athleta Sempronius longe diuersus ab eo est, quem sanctus Stephanus Papa, vt suo loco iam diximus, hac eadem Via recondidit. Hic enim a Gregorio quinto Pont Max. qui centum circiter annis Gelasium in Pontificatu præcessit, ad S. Mariæ nouæ Diaconiam, vbi hac quoque nostra ætate religiose colitur, summa veneratione delatus est.

S. Alexius.

Inuentio corporum SS. Bonifacij, & Alexij.

S. Sempronius

Translatio corporis eiusdem.

8 Quoniam vero sacra adhuc recolendæ antiquitatis vestigia, quibus hæc quondam præ cæteris Via nomen sibi apud posteros, laudemque promeruit, studiose insequimur, haud lectorem pijs antiquarum rerum monimentis inhiantem latere volumus, quod hac demum Via Ecclesia olim in honorem beatissimi Stephani Protomartyris a Demetria priscæ pietatis fœmina magnifico opere erecta fuit: cuius Bibliothecarius in gestis S. Leonis Papæ Primi his verbis meminit: *Huius temporibus*, nempe Leonis, *fecit Demetria ancilla Dei Basilicam S. Stephano Via Latina, milliario tertio in prædio suo.* Quam postea Ecclesiam a S. Leone Tertio instauratam fuisse idem Bibliothecarius refert. Hæc enim in conscriptis eiusdem Leonis Papæ gestis recitat: *Pari modo & sarta tecta Basilicæ B. Stephani primi Martyris constituta Via Latina millia-*

Ecclesia S. Stephani Protomart. Via Latina.

Biblior. in Leone PP. 1.

Demetria ancilla Dei.

Ib. Bibl. vbi sup.

liario tertio, quæ per multa iam annorum curricula vetustate erant confecta, & ruinis proxima, nouiter reparauit. Cuius quidem nobilissimæ Ecclesiæ, quæ maximum tum religionis Christianæ monimentum, tum etiam ipsius Romanæ Vrbis ornamentum erat, nullum prorsus ad diem hanc vestigium superesse, quod & alijs contigit, ex ipsomet loci aspectu, ac ipsa luce clarius comprobatur.

CAP. VII.

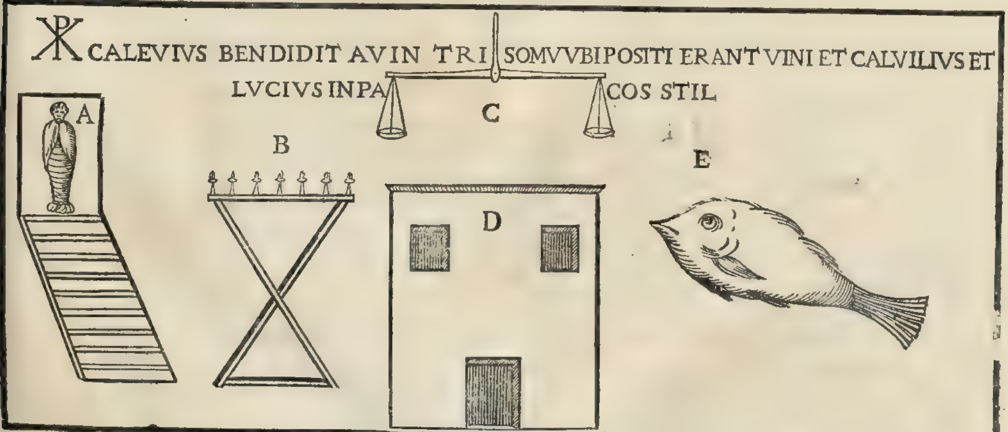
De Cœmeterijs à Bosio Via Latina repertis.

1 PLvrimi quidem, ijque subterranei hinc inde hac via, & in vineis ibidem existentibus, hiatus, ac ad latentia in inferiori terræ ambitu Cœmeteria aditus patent. Horum haud numero paucos Bosius cum primum ingressus fuisset, semitas vbique, iniecta desuper humo obductas, ac penitus inuias, reperit: verum dum cuncta perlustrat, tandē secundo circiter lapide a Latina Porta susceptum iter dimetiendo, quibusdam arenarum fodinis detectis, ad læuam Latium versus eundo, easdemq; cōcito fodinas pede terens, in Cœmeterium satis quidem amplum inopinato descendit; quod plures viarum semitas vndequaque continet; quamuis pleræque earumdem delapsa superiori è parte humo interclusæ, imperuiæ omnino accedentibus reddantur. Ex quo sane loci ambitum contemplantibus, singula isthæc Viæ huius Cœmeteria iuncta simul inter se olim extitisse, & per vnumquodque eorum aditum, viamque patuisse ad alterum conijcere fas est. Haud enim quid minus probabile nobis arridet, si quis hoc idem sanctorum Quarti & Quinti Cœmeterium fuisse dixerit; quod secundo item ab Vrbe lapide quondam, vt iam diximus, situm erat. Neque pauca interim in eo monumenta, adhuc omni ex parte integra, ac de more obsignata Bosius inter explorandum reperit: in quibus huiuscemodi præsertim insculpti sepulchrales tituli extabant, qui cæteris omnibus prætermissis, a nobis hic cupidi lectoris studio, atque oculis contemplandi subijciuntur.

Cœmeteriū SS. Quarti, & Quinti.

In primis autem, vt singula exponere aggrediamur, ingens quidam illic huiusmodi inscriptione prænotatus lapis apparuit:

Inscriptiones sepulchrales in Cœmeterio Via Latina.

Idem vero lapis studiosa artificum manu incisas huiuscemodi, vt vides, imagines præfert, nempe,

A Lazarum Christi iussu a mortuis (rediuiuum.
B Moysaicæ legis Candelabrum.
C Trutinam quandam.
D. E Domum item vnà cum pisce.

Venerandum insuper Seruatoris nomen Græcis duabus literis de more exaratum; quæ singula peculiarem rerum significationem suo infra loco explanandam obtinent.

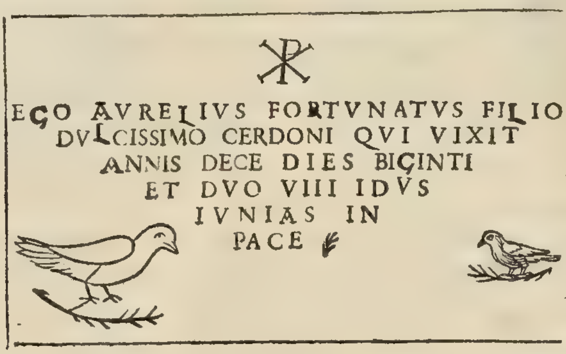
Porro Stiliconis Consulatus, quo inscriptus lapis prænotatur, anno redempti orbis quadringentesimo contigit, Anastasij Primi Pont. tertio, ac tertio pariter Arcadij & Honorij Imperatorum, iuxta Baronij supputationem Annal. tom.5. ann. eodem.

Baron. to.5. Annal.an.400.

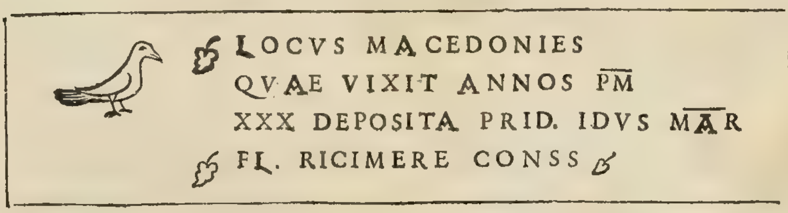
Characteribus rubris exarata.

ΟΜΟΝΟΙΟϹ ΔΟΜΝΗ
ϹΥΜΒΙϹѠ ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ
ΕΝ ΑΓΑΠΗ

Sed en alterum perantiquæ inscriptionis titulum tibi, amice lector, contemplandum tenoris eiusmodi offerimus:

Cui hunc quoque in studiosi lectoris gratiam nobis subtexere visum est:

Ricimeri Cõsules.

Cassiod. in Fastis Cons.

2 At quoniam de Ricimeris opportuna hic mentio incurrit, duo quidem apud Cassiodorum in fastis huius nominis Consules recensentur; alter nimirum sub Valentiniano & Theodosio Imperatoribus anno Christi trecentesimo octuagesimo quarto; Damasi Papæ decimo octauo. Alter vero sub Leone & Maiorano Imperatoribus anno salutis quadringẽtesimo quinquagesimo nono, & S. Leonis Papæ vigesimo, qui Anthemij Imperatoris gener fuit: cuius olim nomen musiuo expressum opere in Ecclesia S. Agathæ in Suburra legebatur, vt a Baronio in suis Annalibus memoriæ traditum est, & huic vtique Ricimero præmemoratæ Inscriptionis titulum antiquorum manu aptatum fuisse arbitramur. Reliquæ inter inscriptiones hic a nobis omittendæ essent, vtpote quarum certum tempus ex suppresso ibidem Consulum nomine haberi haud po-

Baron. to.6. Annal.an. 402.

potuit; verum vt nil lectorem recolendæ antiquitatis prætereat, cum ſint inſuper earum pleræque Chriſtianæ religionis ſignis, ac ſymbolis affabre exornatæ, & Chriſti præſertim nomen quammultipliciter expreſſum exhibeant, hic recenſere voluimus.

TIBVRTINAE FILIAE DVLCISSIMAE POSVIT OBIIT IDIBV IVN. VIX. A. XXI. M. II. D.V.

APTONI IN PACE

MACARIVS FARETRIO SORORI IN PACE DP XVI. KAL. AVG.

DEP. ERACLIES V IDVS SEPT. DORMIT IN PACE.

VAL. NICE QE ANN. X VAL. EXSYPIVS FILIAE CONTRA VOTVM

DEO SANCT VNI. LVCI TE CVM PA CE

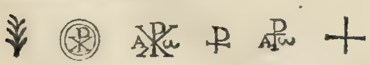

PAVLA ET IN PACEM

VISIVS SABINVS AVRELIÆ DISCO LIÆ CONIVCI DVL CISSIMÆ QVÆ VI A II ANN XXXI ET MEN SES XI DIES XX QVÆ FECIT CVM COMPA RE SVO AN NIS XIII D X KAL AVG IN PA

Chriſtianorũ ſigna ac ſymbola in ſepulchris.

Hoc inſuper Cœmeterium innumeris prope dixerim lapidum fragmentis redundat. Quamplurima itidem monumenta teſtaceis ocluſa tegulis, ac multiplicibus ſignis exculptis, ſtylo calci impreſſis, prænotata ibidem extant, hac videlicet ratione:

Columbæ cũ ramis oliuæ.

3 Præterea quamplures ibi columbæ exculptæ exhibentur, quæ virentis oliuæ ramum ore aut pede præferunt. In marmoreo autem quodam fragmento quendam veluti libellum, & vaſculum inciſum contemplari nobis licuit, è cuius ſuperficie ramuſculus quidam progrediebatur, binas hinc inde columbas præferens, quæ eodem ex vaſculo exhaurire aquam videbantur. Plurimas item fictiles ibi lucernas in ſepulchris calce obfirmatas reperiri contigit, in quibus & venerabile pariter Chriſti nomen adnotabatur: hauc pauca vero loca in topho excauata ibidẽ conſpiciuntur, vbi eædem a Chriſtianis lucernæ ad depellendas tenebras apponebantur. Nonnulla item eiſdem affixa ſepulcris numiſmata, in exteriori parte cõtemplari quiſque poterat, quæ præ nimia vetuſtate eũ in modum labefactata, corroſaque erant, vt cuiusnam Imperatoris effigiem præſeferrent, dignoſci haud commode poſſet.

Et lucernæ fictiles Chriſti nomen præferentes.

Item numiſmata.

De-

4 Demum, vt ſingula, quæ ad rem pertinent, exponamus, celeberrimum quondam Cœmeterium illud extitiſſe ex ipſomet loci proſpectu innotuit: & complures etiam in eodem ordines cryptarum extare intrantibus manifeſte patuit; vnum ſcilicet, cui alter ſubſternitur: latentium item viarum ſemitas illic in ſublime protenſas, quæ, aliorum inſtar Cœmeteriorum, exciſa in topho hinc inde ſepulchra exhibent. Monumenta vero arcuata ibidem quamplura: cubicula quoque gypſo; & calce dealbata haud numero pauca, & altitudine quidem, necnon longitudine præ cæteris, quæ extant, magis conſpicua, & quæ in antiquis Chriſtianorum Cœmeterijs frequenter inſpiciuntur: quorum nonnulla angularibus quatuor columnis, in ipſomet topho exciſis, ſuffulciebantur. Verum haud cuiuſquam menti dubitandum occurrat, complura videlicet ex his, olim picturis affabre exornata fuiſſe. Bina tamen ex omnibus dumtaxat Cubicula, & Monumentum vnicum arcuatum perſcrutanti Boſio intueri fas fuit: quæ typis vna cum alijs diligenter impreſſa, has, quæ ſequuntur, imagines lectori exhibent.

Cubicula plurima non parum exculta in Cœmeterijs.

Cubiculum primum Cœmeterij, quod Latina Via ſitum eſt, deſcribitur.

CVBICVLVM hoc in ſemitæ cuiuſdam, ſeu cryptæ maioris termino extat; quæ cubiculo eodem concluditur: forma autem quadrangulari conſtat, palmorum vndequaque viginti: columnis quatuor in topho exciſis innititur: monumenta tria, eademque arcuata continet, in quorum ſingulis duo ſatis quidem oblongi, conſuetæ tamen formæ, tumuli conſpiciuntur. Nonnullas ibidem imagines contemplari licet; quarum vna hominem deferentem humeris ligonem, altera humum pala ſuffodientem coloribus exhibet. In cubiculi autem eiuſdem fornice, quædam item imagines exprimuntur, quæ ſequenti Tabula, ſuperaddita rerum ſignificatione, lectorum oculis propoſitæ elucidantur.

A Cubiculi fornix, vbi ſacræ nonnullæ extant figuræ, quas proxima Tabula contemplandas exhibet.

B Tria Monumenta arcuata cum ſua quæque arca ex topho foras paululum proiecta.

C Quatuor columnæ angulares, quibus Cubiculi fornix innititur.

D Monumenta oblonga in parietibus, qui monumenta arcuata continent, exiſtentia.

E Paries ſupra cryptam maiorem, quà aditus in hoc Cubiculum patet.

F G Binæ imagines in prædicto pariete, qui ſupra cryptam maiorem alteram gypſo, calceque dealbatam attollitur, coloribus expreſſæ, quarum altera ligonem, altera palam habet, & duos Martyres ad arenam effodiendam damnatos, vel certe foſſores monumentis in hoc Cœmeterio concinnandis intentos repræſentari crediderim.

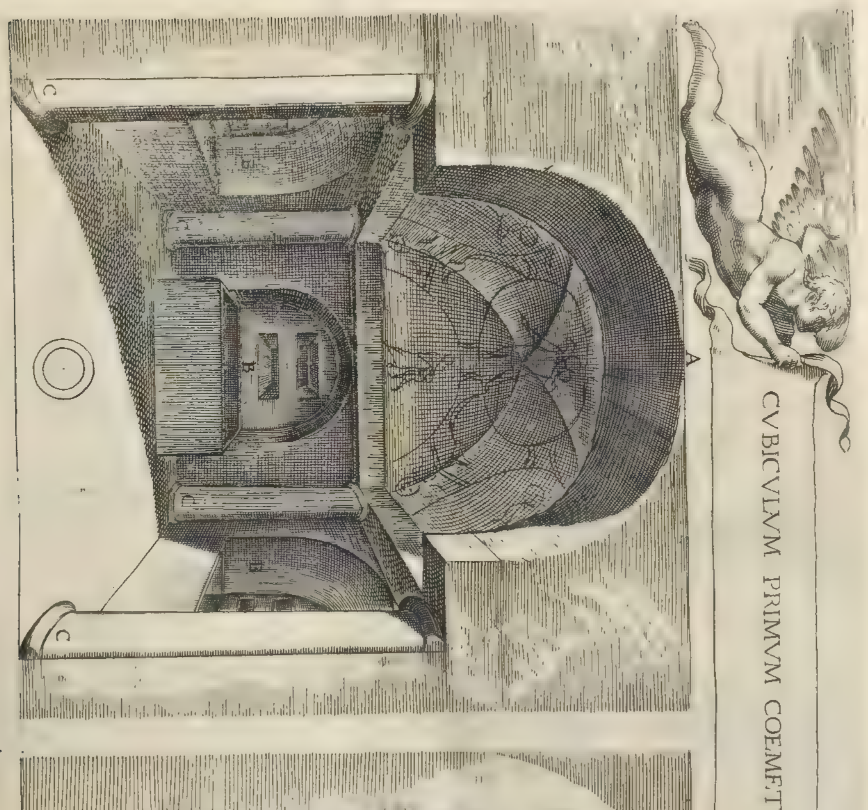
H Semita ſepulchris in topho vtrimque exciſis plena, quæ ad Cubiculum deducit, & palmos circiter vigintiquatuor in longitudinem obtinet.

I Paries exterior oſtij Cubiculi, quod in ſemitæ, ſeu cryptæ maioris termino ſitum eſt.

K L Bini Agni, qui dorſo Crucem geſtant.

M Oſtium eiuſdem Cubiculi arcuatum.

Vnica

CVBICVLVM PRIMVM COEMETERII VIA LATINA
A
B
C
D
E
F
G
H
K
L
M

Vnica Cubiculi Primi Tabula.

I. Huius Cubiculi Tabula in fornicis vmbilico Paſtorem probum Euangelico præconio celebrem, quem duæ arbores ambiunt, ouiculam humeris deferentem exhibet.

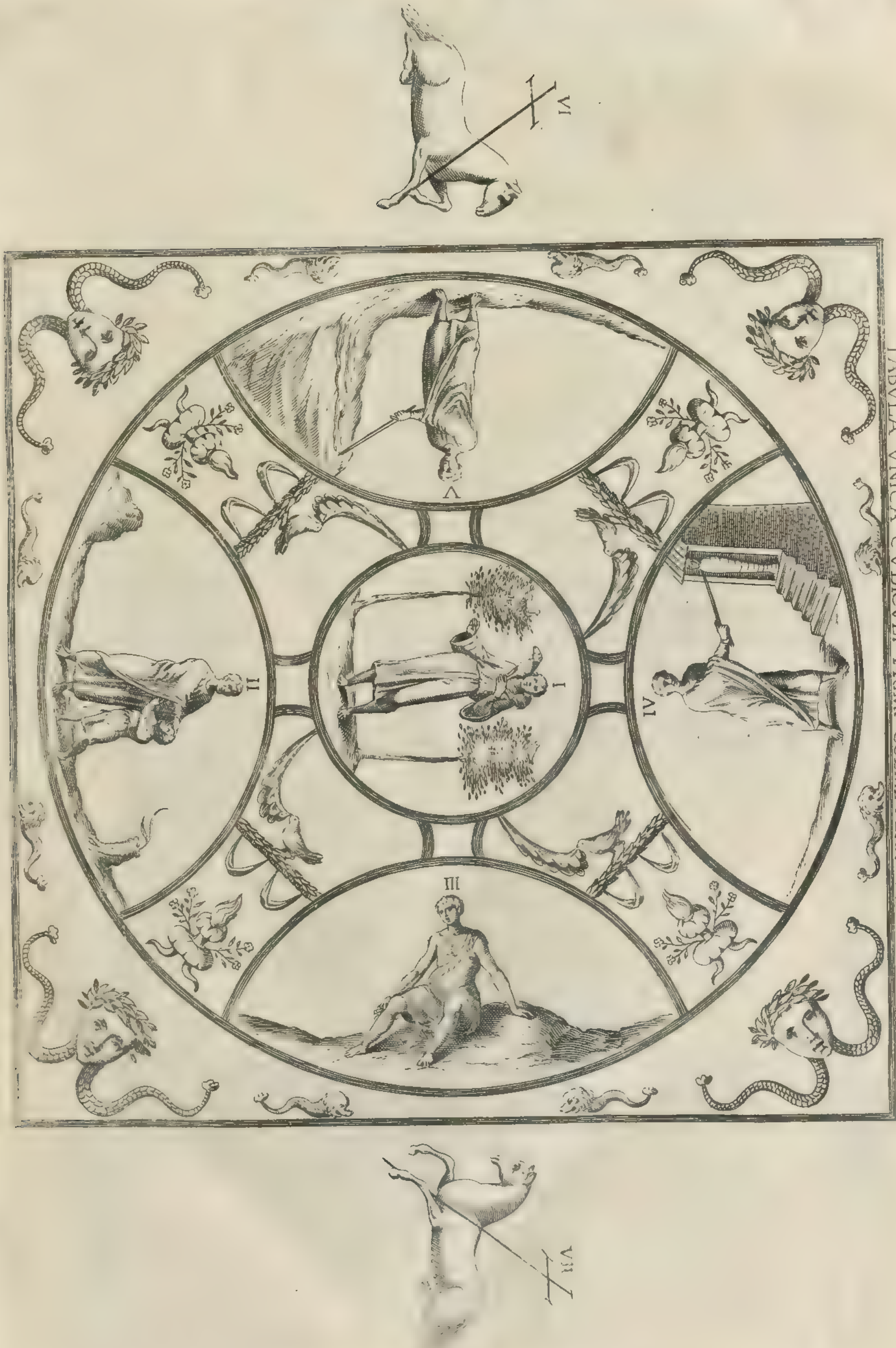
II. Chriſtus Dominus, qui puero cuidam manum imponit, vt textus Euangelicæ lectionis docet.

III. Iobum inſuper miſerandum in modum in ſterquilinio iacentem illic videre eſt.

IV. Idem Chriſtus Dominus, qui Lazarum à mortuis excitat.

V. Legislator Moyſes, qui ſilicem inter deſerta, atque aſpera loca ad educendos ſitienti populo aquarum riuulos virga percutit.

VI. VII. Et rurſus Chriſtus Seruator, qui mitiſſimi agni, nulliuſque maculæ obnoxij ſymbolum præſeferens, ſacroſanctum crucis vexillum dorſo geſtat.

TABVLA VNICA CVBICVLI PRIMI COEMETERII VIA LATINA

Cubiculum ſecundum apud Cœmeterium Viæ Latinæ deſcribitur.

ALTERVM huius Cœmeterij Cubiculum præcedēti haud abſimile intuenti occurrit, altitudine tamen aliquanto præcellit: fornicem & quatuor itidem ſingulis angulis columnas præfert. Monumenta, quæ arcuata dicuntur, tria; quæ autem oblonga, & iuxta conſuetam Cœmeteriorum formam ſunt, ſex numero continet. Nullæ prorſus in eo imagines, niſi quorundam puerorum in ipſa fornicis facie, inter vuarum racemos, ac virentia folia, blande ac feſtiue colludentium. In ſemita vero, ipſum iuxta Cubiculum, quædam arcuato in monumento imago conſpicitur; quam vnica eiuſdem Cubiculi Tabula exceptam, oculis contemplandam ſubiecimus.

A Cubiculi fornix vitium frondibus, vuarumque racemis dimidiata craſſitudine prominentibus eleganter vndique adornatus.

B Tria Monumenta arcuata maiora, multorum corporum capacia.

C Quatuor columnæ, quibus Cubiculi fornix innititur, exciſæ in topho, & frondibus item vt fornix, vuarumque ſertis dimidij anaglyphi inſignitæ.

D Sex Monumenta oblonga vulgaria, bina ſcilicet ad ſingula quæque Monumenta arcuata, in topho parietis, qui arcui ſubſtat, concinnata.

E Cubiculi Oſtium.

Vnica

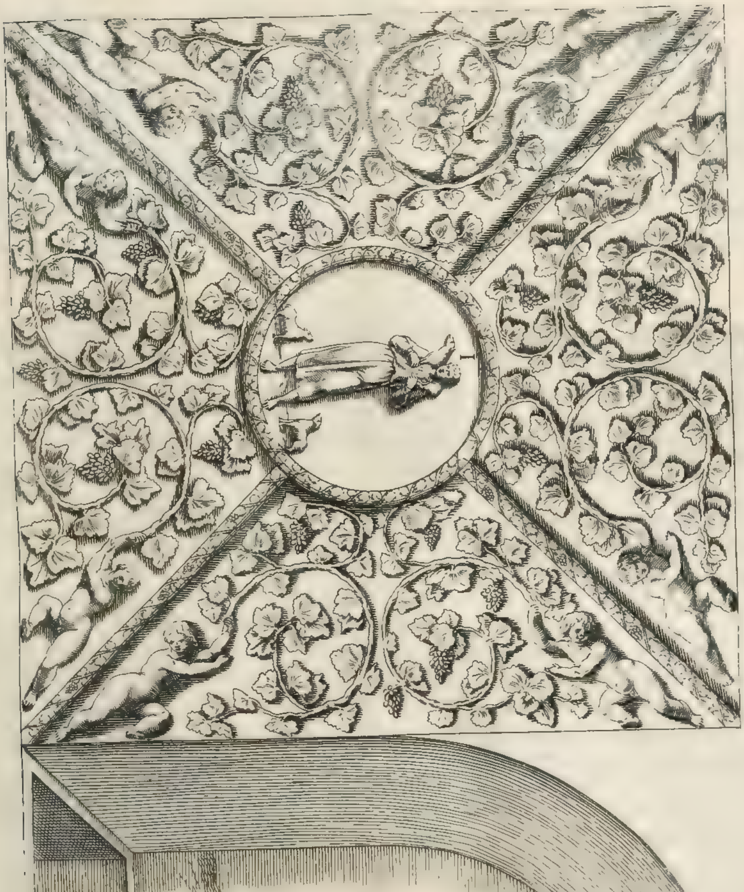

CVBICVLVM SECVNDVM
COEMETERII VIA LATINA

Vnica Cubiculi Secundi Tabula.

I. In media fornicis parte, Paſtoris ouem ſupra dorſum deferentis imago ſuſpicitur, ad cuius pedes binæ ouiculæ iacent. Reliquæ fornicis totius partes vitium frondibus, ac vuarum racemis mirifice exornantur, pueriſque inter ſe, vti mos eſt, iocantibus, affabre ex gypſo elaboratis, prominentibuſque in pariete corpuſculis ambiuntur.

II. III. IV. In arcuati vero monumenti pariete mulieris extenſis brachijs Deum exorantis imago exprimitur; ad cuius pedes vaſcula bina ſubſidunt, quæ ſeruandis quondam voluminibus apud priſcos Chriſtianæ fidei cultores vſui eſſe conſueuerant.

CAP.

TABVLA VNICA CVBICVLI SECVNDI ET VLTIMI CŒMETERII VIA LATINA

CAP. VIII.

De Vijs Labicana & Præneſtina, ac de profanis earumdem monimentis.

1 VT ſacrum hoc iter, quod aggreſſi ſumus, Deo votis annuẽte, feliciter proſequamur, a porta & Via Latina, Cælimontanam, quæ Aſinaria olim dicebatur, conſulte prætereuntes, cum nil prorſus hanc extra portam, quod ad rem Eccleſiaſticam pertineat, & memoratu ſit dignum, occurrat, ad portam, quæ huic proxima eſt, deſcribendam, ſi libet, deueniamus. Porro hanc noſtra ætate Maiorem communi voce omnes appellant, antiqui vero teſte Plinio Labicanam dixere, & Præneſtinam item, vt Procopius de Bello Gothico refert, vtroque a Vijs, Labicana videlicet & Præneſtina deriuato vocabulo, quæ ſuum ab illa principium ſortiuntur. Eandem pariter Exquilinam appellatam fuiſſe plerique aſſerunt; extra quam in ſontes olim ex legum præſcripto animaduertebatur: quapropter, vt Tacitus ait: *In P. Martium Conſules extra portam Exquilinam, cum claſſicum canere iuſſiſſent, more priſco aduertere.* Idem Suetonius in Claudio his verbis affirmat: *Ciuitatem Romanam vſurpantes in campo Exquilino ſecuri percuſſit.* Horatius item 5. Epod. iſthæc recitat:

Porta Cælimontana. Porta Aſinaria. Porta Maior. Porta Labicana. Plin. l. 36. c. 5. Procop. de bello Goth. lib. 1. Porta Præneſtina. Porta Exquilina. Tacit. lib. 2. Annal. Suet. in Claud. c. 25. Horat. 5. Epod.

Poſt inſepulta membra deferent Lupi,
Et Exquilinæ alites.

2 Quem locum vbi Porphyrius elucidans, Exquilinam extra portam pauperum corpora vel comburi, vel certe proijci conſueuiſſe affirmat. Ibi quoque Puticuli quondam extabant, loca ſcilicet puteorum adinſtar, vbi paſſim quæ proijciebantur, cadauera computreſcebant. Hac quidem ratione huius deriuationem nominis Varro interpretatus eſt, dum lib. 1. de Latino ſermone ex Ælio Gallo ſic habet: *Puticulæ, quod putreſcant cadauera ibi proiecta, qui locus publicus vltra Exquilias.* Et Sex. Pompeius Verſ. *Puticulos*, hæc inquit: *Puticulos antiquiſſimum genus ſepulturæ appellatos, quod ibi in puteis ſepelirentur homines, qualis fuerit locus, quo nunc cadauera proijci ſolent extra portam Exquilinam, quæ, quod ibi putreſcerent, inde potius appellatos exiſtimat Puticulos Ælius Gallus, qui ait, antiqui moris fuiſſe, vt patresfamilias in locum publicum extra oppidum mancipia vilia proijcerent, atque ita proiecta, quod ibi ea putreſcerent, nomen eſſe factum Puticulis.* Feſtus item agit de Puticulis, vetuſtiſſimumq; genus eſſe ait ſepulturæ in puteis fieri ſolitũ. Extant huiuſmodi ſepulcrorum ſpecies, vt Baronius ait, in arenarijs cryptis Cœmeteriorũ extra Vrbem poſitis. Sed non omnes in Puticulis ſepeliebantur: nam Martialis lib. 1. epigram. ad Alcinam de puero defuncto: *Labicana leui ceſpite velat humus.* Eandem extra portam quædam item arenariæ cryptæ exiſtebant, vbi Aſinium olim interfectum fuiſſe Cicero Orat. pro Cluentio his plane verbis affirmat: *Aſinius autem breui illo tempore, quaſi in hortulos iret, in arenarias quaſdam extra portam Exquilinam perductus, occiditur.*

Puticuli. Varro l. 1. de ling. Lat. Sext. Pomp. Baron. in not. ad Mart. die 10. Febr. Cryptæ Arenariæ. Cic. pro Cluẽt.

3 A porta vero Exquilina ambæ, vt diximus, Viæ, Labicana ſcilicet & Præneſtina initium auſpicantur, Strabone teſte his plane verbis: *Porro in vnũ cadit Labicanã, a porta quidem Exquilina incipiens, a qua & Præneſtina: ſiniſtra vero & hanc & Exquilinam omittens, campum vltra centum & viginti ſtadia pergit. Cum autem Labicõ vetuſto ſane oppido, cæterum diſiecto & in ſublimi ſito propinquat, & hoc & Tuſculum relinquit a dextera, &c.* Labicana igitur Via nuncupatur, quæ *Labicum* ducit, hodie vulgo *Columna*. Pari item ratione Præneſtina dicitur, quæ ad Præneſte vrbem vetuſtiſſimam deducit. Præneſtinæ autem huius Viæ Plinius meminit, cum de Aqua Virgine agens lib. 31. c. 4. hæc dicit: *Agrippa & Virginem adduxit ab octaui lapidis diuerticulo 11. millibus paſſuum Præneſtina Via.* Porro Labicana Via celebre antiquis temporibus Quietis Templum extabat; cuius ipſe Liuius Decad. 1. lib. 4. his verbis mentionem facit: *Cum hæc agerentur, iam Conſul Via Labicana ad fanum Quietis erat.* Eandem iuxta Viam, Quintium At-

Via Labicana. Via Præneſtina. Strabo l. 5. Labicum. Columna. Aqua Virgo. Plin. l. 31. c. 3. Templum Quietis. Liu. decad. 1. l. 4. Quintius Acta.

Eusebi. in Chronico Olymp. 175.

Attam ſcriptorem celeberrimum tumulatum fuiſſe Euſebius teſtatur in ſuo Chron. Olympiad. 175. *Quintius Atta ſcriptorum Togatorum* (inquit ille) *Romæ moritur, ſepultuſque Via Præneſtina ad milliarium ſecundum*. Alcimi quoque pueri ibidem ſepulchrum extitit, Martiale teſte Epigr. 72. lib. 1. his Carminibus :

Martial. l. 1. epig. 72.

Alcime, quem raptum domino creſcentibus annis
Labicana leui ceſpite velat humus.

Sepulchrum Saluij Iuliani

Saluij itidem Iuliani inter Iuriſconſultos notiſſimi, bis Conſulis, & Vrbis Præfecti eadem Via ſepulchrũ extitit, in quo poſtea Didium Iulianum Imperatorem eius pronepotem tumulari contigit; quod Spartianus in eodẽ Didio his verbis teſtatur : *Corpus eius a Seuero vxori Manliæ Scatillæ, ac filiæ ad ſepulturam eſt redditum, & in proaui monumentum translatum; milliario quinto, Via Labicana*. Demum eadem Via hac noſtra ætate, in quadam Fabricij Lazari Aulæ Conciſtorialis Aduocati vinea, marmorea ſepulchralis arca Alexandri Seueri Imperatoris, & Mammeæ eiuſdem matris reperta eſt, in qua trita, ac celebris illa raptarum Sabinarum hiſtoria inſculpta exhibetur : in eius autem operculo eorundem Alexandri & Mammeæ imagines affabre elaboratæ conſpiciuntur. Quæ quidem arca tanquam nobile antiquitatis Romanæ trophæum, in Vrbem translata, in auguſtiſſimo Capitolij atrio ad hanc vſque diem inter cætera præclara rerum antiquarum monumenta aſſeruatur.

Didius Iulianus Imperator.

Spart. in Did. Imp.

Arca ſepulchralis Alexandri Seueri & Mammeæ.

Sed a profanis pedem reuocantes, ad Cœmeteria, quæ Via Labicana occurrunt, orationem conuertamus.

CAP. IX.

De Cœmeterio inter duas Lauros, ſiue beatorum Martyrum Tiburtij, Marcellini, Petri, ac S. Helenæ, Via Labicana.

1 Cœmeterivm iſtud à priſcis Chriſtianæ fidei cultoribus tunc potiſſimum temporis, cum acrioribus gentilium procellis Eccleſia Dei impeteretur, in ſubterraneis Labicanæ Viæ meatibus extructum eſt, eo nimirum loco, qui vulgo inter duas lauros appellabatur, ab huiuſcemodi fortaſſe arboribus quæ ibidẽ exiſtebant: nam & alia item loca ab arboribus ibi conſitis denominata interdum fuiſſe ex conſcriptis hiſtoriarum paginis ſatis ſuperque nouimus, vti præ cœteris locus ille ad Malum Punicum quondam nuncupabatur, de quo Publ. Victor & ad Pyrum, de quo Martial. Latina itidem Via, ob eandem fere rationem, locus pariter, duas inter lauros appellatus eſt, vti iam diximus; qui tamen longe ab iſto, quem hactenus memorauimus, differre videtur.

Locus inter duas lauros Via Labicana.

Ad Malum Punicum. Publ. Vict. reg. 6. Martial. l. 1. epig. 162. Ad Pyrum.

2 Porro de Cœmeterio hoc duas inter lauros in M. S. S. Tiburtij Actis Cod. S. Petr. iunctis vna ſimul cum B. Suſannæ Actis, & in Martyrologio item Romano mentio incurrit, vbi eundem martyrio inter duas lauros affectum fuiſſe, tertio ab Vrbe milliario, perhibetur. Idem plane in Bedæ, Adonis & Vſuardi Martyrol. & apud Petrum de Natalibus deſcribitur. Ibidem vero conſpicuæ ſanctitatis fœminæ Lucilla & Firmina cubiculum ſibi conſtruxerant; vbi eiſdem iugiter orantibus idem S. Tiburtius vnà cum beatis Martyribus Marcellino presbytero & Petro exorciſta; ſub diriſſima eadem Diocletiani per-

S. Tiburtius.

M. S. Cod. S. Petr. Mart. Rom. 3. id. Aug.

Mart. Bedæ et Adonis. Petr. de Nat. l. 7. c. 46.

S. Lucilla & Firmina.

SS. Marcellinus & Petrus.

persecutione, martyrio coronatis, se videndum exhibuit, in loco, qui primum Silua nigra, Candida postmodum nuncupatus est. Quæ quidem beatissimæ mulieres veneranda Martyrum eorundem corpora, iisdem iubentibus, iuxta S. Tiburtij corpus in cryptæ inferioris ambitu reposuere; quod in ipsorummet sanctorum Martyrum Marcellini, & Petri Actis hunc in modum describitur. *Erant Lucilla & Firmina Christianissimæ fœminæ parentes S. Tiburtij Martyris; cuius nobilitas & in terris inter Senatores magna fuit, & inter Martyres magnificentior probatur in Cœlis. Hæ dum amore parentis Martyris a sepulchro eius non recederent; & ibi, vt alibi legitur, sibi construxissent cubiculum, atque ibi diu noctuque perseuerarent, apparuit eis in visu S. Tiburtius cum his duobus Martyribus, & instruxit qualiter ambularent, & corpora eorum de silua auferrent, atque ibi iuxta se in inferiori parte cryptæ sepelirent. Quibus adiutorio fuerunt duo acolythi Ecclesiæ Romanæ, &c.* Vides hinc mulieres beatorum Martyrum obsequio addictas, Martyrum apparitione recreatas, & de his, quæ saluti congruerent, iisdem admonetibus instructas impensi vberem obsequij mercedem a Domino recepisse. Sed & de studiosa earumdem fœminarum in tumulandis martyribus opera hæc paulo infra: *Quorum corpora beatorum Marcellini presbyteri & Petri exorcistæ Martyrum collegit Lucilla, & posuit in vehiculo noctu, & adduxit Via Labicana, milliario ab Vrbe tertio, & sepeliuit sub die 4. non. Iun. in pace.* Id ipsum Ado perhibet, quamuis translationis tempus ad v. Kalend. Septembr. non ad iv. Non. Iun. vt recensitis in Actis, referat, quod forte magis ipsi veritati consonat. Quarto enim Non. Iunij natalitius dies, non autem translatio horum Martyrum contigit. Hæc eadem recolenda translationis historia apud Surium hismet versibus recensetur:

Silua nigra.

Translatio corporum SS. Marcellini, & Petri.

Acta Mart. Tiburtij.

Cod. Lat. Vat. 89. S. Petr. & Vall. 1.

Ado in Mart. 5. Kal. Sept.

Sur. to. 3. 2. Iun.

> *Duæ quædam referuntur Romæ natæ fœminæ,*
> *Vna dicta est Lucilla, Firminaque altera.*
> *Veram puris retinentes Christi fidem cordibus.*
> *Quæ propinquæ ter beati Martyris Tiburtij,*
> *Ad illius sacrosanctum assidentes tumulum,*
> *Deo gratias vigilando ducebant excubias.*
> *Quibus ipse cum beatis semet comitantibus*
> *Marcellino atque Petro manifeste retulit*
> *Per soporem, vbi sacra iacuissent corpora*
> *Eorundem electorum: atque simul admonet,*
> *Vt euntes absque mora, illa statim auferant,*
> *Et in crypta suum prope curent corpus ponere.*
> *Qui præceptis obsequentes Nigram siluam adeunt,*
> *Sublatosque beatorum inde portant cineres,*
> *Et in specu deponentes, iusso loco tumulant.*

3 Verum de beatis eisdem Martt. Petro & Marcellino hæc præcipue Romano in Martyrologio iv. Nonas Iunij, post enarratam eorundem martyrij seriem recitantur: *Horum corpora in crypta iuxta sanctum Tiburtium sepulta sunt, eorumque sepulchrum S. Damasus Papa versibus postea exornauit.* Huiuscemodi autem versus in M. S. iisdem Actis recitantur; nam post certaminum, ac martyrij descriptionem hæc subijciuntur: *Hæc omnia Damasus, cum lector esset, & adhuc puerulus, didicit ab eo, qui eos decollauerat, & postea factus Episcopus, in eorum sepulchro his versiculis declarauit:*

Mart. Rom. 4. non. Iun.

> *Marcelline tuos pariter, Petre nosce triumphos,*
> *Percussor retulit Damaso mihi cum puer essem,*
> *Hæc sibi carnificem rabidum mandata dedisse*
> *Sentibus in medijs vestra vt tunc colla secaret,*
> *Ne tumulum vestrum quisquam cognoscere posset;*
> *Vos alacres, vestris manibus mundasse sepulchra,*
> *Candidulo occulte postquam iacuistis in antro.*
> *Postea commonitam vestra pietate Lucillam,*
> *Hic placuisse magis sanctissima condere membra.*

Epitaphium SS. Marcellini & Petri.

Apud Baron. Annal. to. 2. an. 302.

Ex quibus ipsummet carnificem, qui quondam gladium in Sanctos viros exercuerat, eorundem gloriæ, ac triumphi præconem effectum, linguam pariter in eorumdem laudes exeruisse, locum, in quo

quo iacebant, indicando, ipſo Damaſo atteſtante, didicimus. In Romano item Martyrologio 11. Kalend. Ianuar. triginta Martyrum duas inter Lauros martyrio coronatorum memoria recolitur; quorum nomina poſt triumphalem palmam in libro Vitæ deſcripta ſunt.

Rom. Mart. die 21. Kal. Ian.

Triginta Martires.

4 Ibi poſtmodum in ſanctorum martyrum Marcellini & Petri honorem Conſtantinus Magnus Imperator nobilem a fundamentis Eccleſiam erexit, in qua Helena piiſſima eiuſdem mater, intra porphyreticam vrnam condita fuit, vt in Martyrologio Romano xv. Kal. Septemb. & prolixius in M. S. eiuſdem Helenæ Actis Codd. Later. & S. Petri his quidem verbis exponitur: *Poſtquam beatiſſima Helena Romam ad filium redijt, ibi plena dierum, vltra octogeſimum ætatis annum, expleto vitæ ſuæ curſu cum felici lætitia ſexto Id. Febr. depoſito carnis onere Cælo reddidit ſpiritum, & ſepulta eſt honorifice cum aromatibus Via Labicana, vbi dicitur inter duas Lauros milliario tertio ab Vrbe. Et in eodem loco fecit Baſilicam ſanctis Martyribus Marcellino & Petro, & ibi in Mauſoleo porphyretico, vndique pretioſe ſculpto, iuxta regiam excellentiam, matrem ſuam ſepeliuit.* Nobiliſſimi vero eiuſdem Helenæ ſepulchri, & beatorum Marcellini & Petri Eccleſiæ meminit Ado in Chron. ætat. 6. ſub Chriſti anno trecenteſimo ſexto: Beda item de ſex ætatibus ſub anno a creatione mundi MCCCCLIX. qui ambo Eccleſias ab eodem Conſtantino Magno pari munificentia erectas iiſdemmet verbis recenſentes, hæc aiunt: *Item Baſilicam Via Labicana inter duas lauros beatis Petro & Marcellino martyribus, & Mauſoleum, vbi matrem ſuam poſuit in ſarcophago purpureo.* Et apud Bibliothecarium in Vita B. Silueſtri hæc habentur: *Eiſdem temporibus Auguſtus Conſtantinus fecit Baſilicam beatiſſimis Martyribus Marcellino presbytero, & Petro exorciſtæ, inter duas lauros, & Mauſoleum, vbi beatiſſima mater ipſius ſepulta eſt Helena Auguſta in ſarcophago porphyretico, Via Lauicana milliario ab Vrbe Roma tertio, &c.* Recenſentur autem ibidem Conſtantinianæ munificentiæ dona ac munera, quæ magni vtique animi Imperator *pro amore matris*, vt idem Bibliothecarius inquit, *& veneratione ſanctorum*, eidem Eccleſiæ obtulit. Ve-

Eccleſia SS. Marcellini, & Petri. Sepulchrum Helenæ. Martyr. Rom. 15. Kal. Sept.

M. S. Codd. Lat. et S. Petr.

Ado in Chron. æt. 6. an. 306.

Beda de Sex. ætat. an. mund. 4259. fo. 2.

Bibl. in Vit. S. Silu. Papæ.

Bibl. l. ſup. cit.

rum in hac ipſa Eccleſia, vt probabiles quidem rationes nobis vltro ſuadent, a ſanctiſſimo Pontifice Gregorio Magno, habita quondam fuit Homilia ſexta in Matth. quæ eiuſdem Eccleſiæ titulo hunc in modum prænotatur, videlicet: *Homilia habita ad populum in Baſilica ſanctorum Marcellini & Petri die natalis eorum.* Veroſimilius enim nobis rem altius contemplantibus, eandem in hac potius Eccleſia homiliam recitatam fuiſſe videtur, vbi tunc temporis religioſo excepta cultu ſanctorum corpora quieſcebant, vti ipſi beato Gregorio mos erat, quàm in ea, quæ Lateranenſem iuxta Baſilicam ſita eſt, & ſanctorum item Marcellini & Petri titulo decoratur; quamuis & hæc (cuius nuper meminimus) proculdubio vetuſtiſſima ſit, eiuſdemque in Romana Synodo ſub ipſomet Gregorio, digna vtique mentio incurrat.

Greg. hom. 6. in Matt.

5 Porro Bibliothecarius Eccleſiæ ſanctorum Marcellini & Petri primum a Benedicto Papa III. inſtaurationem, & rurſus a Nicolao Primo Pontifice præſtitam fuiſſe enarrans, & ipſe haud obſcure legentibus dubitandi anſam præbet, de qua videlicet harum Eccleſiarum inter ſcribendum ſubintellexiſſe voluerit: vbi enim de Benedicto Papa loquitur, iſthæc verba profert: *Necnon & in Eccleſiam beatorum Petri & Marcellini, cuius tectum iam vetuſtate poſitum; vicinum ruinæ exiſtebat, depoſitis vetuſtiſſimis trabibus, & alijs impoſitis a nouiter ipſum tectum, atque porticus in circuitu omnia nouiter reſtaurauit.* Et ſubinde de Nicolao Pontifice iſthæc recitat: *Nicolaus ad Baſilicam beatorum Martyrum Marcellini & Petri, quæ inter duas lauros ſita eſt, properauit, quam vetuſtate ſolutam, ruinaque confractam inuenit, & ſentibus coopertam, tribuliſque repletam, ita vt nulli ad eam aditus panderetur. Cuius mox fundamenta, validiſſimo ædificio renouans, in meliorem ſtatum, vt pridem fuerat, reſtaurauit, in quam nunc ad laudem nominis diuini, populi multitudo properat, & confluit.* Magnam igitur, vt videre eſt, Bibliothecarij verba lectoris animo ambiguitatem ingerunt.

Eccleſia SS. Marcellini, & Petri.

Bibl. in Bened. Pap. 3.

Bibl. de Nicol. Pap. 1.

6 Porro, vt rem hanc maturius ediſſeramus in M. S. quibuſdam Codicibus huiuſcemodi inſtauratio, quæ a Nicolao

Pontifice præstita est, desideratur, & in alijs, imo & in Pontificis eiusdem gestis, quæ To. 3. Conciliorum conscripta habentur, pro verbis illis: *Inter duas lauros*, legitur: *In Erulana*, corrupto videlicet vocabulo *pro Merulana*. Quapropter germana verborum lectione paginis reddita, fatendum nobis procuIdubio est, a Nicolao Pontifice eam potissimum Ecclesiam instauratam fuisse, quæ prope eandem Lateranensem Basilicam extat, haud procul a loco, qui vulgo in *Merulana* dicitur; vbi & Beati Matthæi Apostoli Ecclesia in Merulana item dicta vsque nunc subsistit. Vt ipsa autem veritas magis studioso lectori innotescat, haud vllatenus probabile nobis fit, de hac Bibliothecarium item locutum fuisse. Cum enim Romanorum Pontificum ædibus Ecclesia hæc proxima esset, & Cardinalitio insuper titulo decoraretur, nimis quidem absurdum foret, si quis leuiter opinando assereret, eamdem longo temporum interlapsu eo vsque redactam, vt sentibus hinc inde cooperta, ac tribulis vndique circumfusa, accedentibus imperuia omnino existeret, qua plane lugubri facie eandem ipsemet Bibliothecarius describit. Id igitur probabilius nobis arridet, si nimirum, quæ a Bibliothecario hactenus enarrata sunt, de Ecclesia ab Imperatore Constantino Lauicanam iuxta Viam erecta subintelligantur. His adde, quod minus item verisimile habendum videtur, eandem ab vtroque Pontifice Ecclesiam, de qua nunc agimus, in pristini formam splendoris restitutam fuisse. Quippe si Benedictus Pontifex hanc, vt hi asserunt, instaurauit; quorsum Nicolao, qui eidem proxime in Pontificatu successit, operi manum apponendi iterum opus fuit? cum Benedictus Papa biennio duntaxat in Petri Cathedra sederit, quo quidem breui temporis interstitio ipsammet Ecclesiam ad enormem adeo abolitæ vetustatis formam, ac desolatam rerum faciem deuenisse, haud creditu facile est. Fateamur igitur opus est, a Benedicto Tertio Ecclesiam illam instauratam esse, quæ iuxta Lateranense Palatium ad hanc vsque diem visitur: a Nicolao autem Pontifice hanc, de qua sermo recurrit, Via Lauicana existentem, quæ tunc ruinis scatebat, pristino decori restitutam.

Ecclesia B. Matthæi in Merulana.

7 In eodem insuper Cœmeterij loco Ecclesia in S. Tiburtij honorem erecta fuit; cuius Ehinardus in relatione inuentionis corporum beatorum Marcellini & Petri mox subtexenda meminit: ex qua illud quidem conijci fas est, in ea eiusdem Beati Tiburtij corpus conditum fuisse; & in eadem Ecclesia ad Cœmeterium, in quo sanctorum Marcellini & Petri olim corpora asseruabantur, accedentibus vltro aditum patere. Quapropter haud perperam coniectari licet, hoc idem esse, ac eorundem beatorum Martyrum templum, vel certe illi valde proximum, atque cohærens. Ibi quoque Ecclesiam in S. Helenæ honorem erectam fuisse in conscriptis Stephani Papæ Quinti gestis apud Bibliothecarium legitur, his plane verbis: *Nec non & in Basilica B. Helenæ fecit vestem de fundato, &c.* Quæ etiam sub ipsamet Martini Papæ Quinti tempora extabat. Nicolaus enim Signorilis in lib. Reliquiarum Vrbis, quem eidem Pontifici inscripsit, eandem inter Ecclesias tunc temporis tam intra quam extra Vrbis ambitum existentes adnumerat: & ab ipsamet subinde Cencius Camerarius, & Petrus Manlius Cœmeterium, de quo agimus, his plane verbis denominant: *Cœmeterium inter duas lauros ad Sanctam Helenam*. Quamuis communi vocabulo, beatorum Marcellini & Petri Cœmeterium nuncupetur. Hoc sane titulo ab eodem Bibliothecario sæpesæpius inscribitur, dum in Honorij Papæ Primi gestis hæc recitat: *Renouauit Cœmeterium beatorum Martyrum Marcellini & Petri Via Lauicana*. In gestis itidem Adriani Primi isthæc: *Cœmeterium itaque beatorum Martyrum Petri & Marcellini nouiter fecit, & gradus eius, qui descendunt ad eorum sacratissima corpora, nouiter fecit: quoniam nullus erat iam descensus ad ipsa sancta corpora*. Idem quoque in aliorum Pontificum eiusdem Cœmeterij instauratorum historijs repetit. Cum huius autem Ecclesiæ B. Helenæ nullibi hac nostra ætate, quod videamus, vestigium supersit, vti ruinarum reliquiæ ipsius S. Tiburtij Ecclesiæ adhuc extant, haud imbrobabilibus quidem rationibus adducti ipsammet Sancto-

Ecclesia S. Tiburtij.

Ecclesia S. Helenæ. *Bibl. in vit. Steph. Pap. 5.*

Nicol. Signor. in lib. reliq. Vrbis.

Cœmeteriũ ad S. Helenã.

Bibl. in Honorio Pap. I.

Idem in Hadrian. Pap. I.

ctorum Marcellini & Petri Basilicam, Beatæ item Helenæ titulo quondam nuncupatam fuisse ; ex eo præsertim conijcimus, quod corpus augustissimæ eiusdem fæminæ ibi in porphyretico Mausoleo condigno honore asseruaretur.

8 Eorundem vero Martyrum Marcellini & Petri corpora ex ipsomet Cœmeterio, Deo reuelante, in Gallias translata fuere, vt fusius Ehinardus Caroli Magni a secretis apud Surium To. 3. Iunij 2 describit, Baronius item Annal. Tom. 9. an. 826. cuius aliquam saltem enarrationis partem ad instituti nostri propositum hic subtexere haud pigebit, lectori, vt credimus, gratam quammaxime, ac periucundam futuram, Ehinardus igitur post enarratam Basilicæ a se erectæ constructionem, Romani cuiusdam Diaconi, cui Deusdona nomen erat, mentionem subtexit, qui ad principis Ludouici aulam, eiusdem imploraturus opem aduenerat. Subdit præterea habitum cum viro principe congressum, & præstitam sibi ab eo sacrarum reliquiarum, quibus cumulandus erat, sponsionem, quas in Basilica præmemorata reconderet. Viaticum insuper redeunti sibi huius rei gratia impensum, & ineundi itineris comitem, Ratleicum nomine, notarium suum, qui deuotionis causa Romam proficiscendi votum nuncupauerat, designatum fuisse enarrans, ipsum iter prosequitur, suamque ad Hilduuinum Abbatem in monasterio S. Medardi profectionem subijcit; cui idem Diaconus beati Martyris Tiburtij corpus se daturum pollicitus fuerat. Quibus ille sponsionibus vehementer illectus, presbyterum quendam vnà cum eis, nomine Huno, transmisit, vt accepto videlicet ab eiusdem manibus Beati Martyris corpore, illud ad se perhonorifice deferret: *Contigit autem* (inquit Ehinardus translationis historiam prosequens) *postquam Italiam intrauerunt, vt puer notarij mei, nomine Reginbaldus, tertiana febri correptus non modicum profectionis eorum faceret impedimentum. Cumque hoc incommodo iter illorum non mediocriter fuisset retardatum; illi tamen prout poterant, illud accelerare contendebant. Tribus diebus priusquam ad Vrbem venirent, apparuit in visu illi febricitanti quidam homo in habitu diaconi, perquirens ab eo quamobrem dominus suus Romam ire festinaret? Cui cum ille & promissa diaconi de reliquijs sanctorum mihi mittendis, & de his, quæ Hilduuino Abbati pollicitus est, prout illi comperta erant, exponeret. Non ita erit, inquit, sed longe aliter, ac vos existimatis, causarum, propter quas venistis, exitus adimplebitur. Nam diaconus iste, qui vos Romam venire rogauit, aut parum, aut nihil de his, quæ vobis promisit, facturus est, ac proinde volo, sequaris me, atque ea quæ tibi ostensurus, atque dicturus sum, mente solicita cures aduertere. Tunc manu comprehensum, vt sibi videbatur, montis præcelsi cacumen secum conscendere fecit, in quo cum simul positi consisterent: Conuertere, inquit, ad orientem, & subiectos oculis tuis campos intuere. Quod cum fecisset, & campos, de quibus sibi dixerat, fuisset intuitus, vidit in eis molis immensæ fabricas in modum magnæ cuiusdam ciuitatis extructas, & interrogatus ab eo, si sciret quid hoc esset: se nescire respondit. Tum ille: Roma est, inquit, quod vides: statimque addidit: Dirige oculos in vlteriora ciuitatis, & contemplare, si aliqua tibi in his locis appareat Ecclesia. Cumque sibi quandam Ecclesiam apparere dixisset: Vade, inquit, & Ratleico nuntia, quoniam in Ecclesia, quam modo vidisti, illa res est recondita, quam ille Domino suo debet afferre: & ideo det operam, vt eam quanto celerius fieri potest, accipiat, & ad Dominum suum reuertatur.* Vides hinc, amice lector, quam solicitos se de suorum corporum obsequio viri sancti post mortem, vt alibi diximus, exhibeant, & piorum hominum votis, sacras reliquias requirentibus, quam prompte, libenterque conniueant: sed susceptam interim narrationem persequamur.

10 *Cumque ille diceret, quod nemo de his, qui secum venerant, in huiusmodi re fidem dictis suis esset habiturus; respondit & dixit: Tu nosti, quod omnes, qui tecum hoc iter agunt, tibi conscij sunt, quia complures dies in febri tertiana laborasti, & nondum te ab illa vllam habuisse remissionem. Et ille: Ita est, inquit, vt dicis. Quapropter, ait, volo vt pro signo tibi sit, atque his, quibus verba, quæ dixi, relaturus es, quoniam ex hac hora, febri, qua vsque modo detinebaris, sic per Dei misericordiam cariturus es, vt te vlterius in hoc itinere non contingat. His dictis, expergefactus, omnia* quæ

Translatio corporũ SS. Marcellini & Petri. Ehinard. apud Sur. to. 3. die 3. Iun. Baron. Annal. to. 9 an. 826.

Monasterium S. Medardi.

Ehinard. de translat. corp. SS. Petri & Marcellini.

S. Marcellinus in somnis sese videndũ cuidam offert

Ecclesia, vbi reliquiæ SS. Marcellini, & Petri existũt, in visu monstratur eis, qui illas quærebant.

Valetudine restituta ægro reuelatio diuina comprobatur.

quæ sibi vidisse, vel audisse videbatur, Ratleico referre curauit. Quæ cum Ratleicus presbytero secum pergenti exposuisset, visum est ambobus, vt experimentum somni ex veritate promissæ sanitatis approbarent. Nam eadem die iuxta qualitatem febrium, quibus laborare consueuerat, febricitare debebat is, qui somnium viderat, & vt non vana illusio, sed potius vera reuelatio fuisse ostenderetur, neque illa die, neque cæteris, quæ illam secutæ sunt, vllum in corpore suo consuetarum febrium sensit inditium. Sic factum est, vt visioni crederent, & fidem diaconi promissis non haberent. En supernarum reuelationum, præstitis a Deo signis certa omnino, atque indubitata comprobatio, vt mirabilibus verbis facta mirabiliora, vt vides, fidem astruant. *Igitur Romam venientes* (inquit ille) *iuxta Basilicam beati Petri Apostoli, quæ dicitur ad Vincula, in domo ipsius, cum quo venerant, diaconi hospitium acceperunt, manseruntque cum eo per aliquot dies, opperientes promissionum eius adimpletionem, sed ille, qui suas pollicitationes perficere non valebat, ipsum quod non poterat, quibusdam procrastinationibus palliabat. Tandem locuti cum illo, cur eis illo modo vellet illudere, percontati sunt, rogantes simul ne se diutius fallendo detineret, & reuersionem suam vanis spebus impediret. His ille auditis cum cerneret se huiusmodi calliditate eis iam amplius non posse imponere, primo notarium meum certum fecit de reliquijs mihi promissis, quod eas habere non posset, eo quod frater suus, cui & domum & cuncta, quæ habebat, inde abiens commendauerat, negotiandi gratia Beneuentum esset profectus, ac se penitus ignorare, quando esset reuersurus. Et quia reliquias illas, sicut & cæteram supellectilem ad seruandum commiserat, nec omnino se scire posse quid de his fecisset, quoniam eas in eadem domo nusquam inuenisset; proinde videret quid faceret, quia de parte sua nihil restaret, quod operari posset. Postquam hæc notario meo dixit, & ille se ab eo illusum, & male sibi impositum quereretur, nescio quibus vanis ac friuolis etiam presbyterum Hilauuini allocutus, spe simili animatum fecit abscedere.*

11 *Postridie vero cum valde tristes videret, hortatus est, vt simul cum illo ad Cœmeteria sanctorum pergerent, videri sibi quod in eis aliquid tale inueniri posset, que eorum desiderio satisfieret. Cumque eis hoc consilium placuisset, vellentque vt quantocyus id, ad quod faciendum eos hortabatur, inchoarent, more sol to negotium dissimulauit, & eos, quorum animi tunc paululum erant erecti, in tantam desperationem hac dilatione deiecit, vt omisso illo, statuerent in patriam, quamuis infecto negotio, reuerti. Sed notarius meus recolens somnium, quod puer suus viderat, cœpit comitem suum hortari, vt sine hospite suo irent ad Cœmeteria, ad quæ visenda ille se eos ducere velle promisit. Itaque inuento atque conducto duce, locorumque monstratore, primo ad Basilicam B. Tiburtij martyris in Via Lauicana, tribus ab Vrbe passuum millibus distantem veniunt; Martyrisque tumbam quanta possunt diligentia contemplantur, & vtrum, sic vt alij non sentirent, aperiri posset, cauta circumspectione considerant. Deinde in cryptam eidem Basilicæ contiguam, in qua beatorum Christi martyrum Marcellini & Petri corpora erant translata, descendunt, atque explorata illius monumenti qualitate discedunt; æstimantes hoc factum hospitem suum posse latere; sed aliter euenit, atque arbitrati sunt. Nam cito ad illum huius facti notitia peruenit, veritusque ne sine illo voluntati suæ satisfacere debuissent, statuit consilium eorum festinando præuenire. Et quia ille eorumdem locorum omnimodam & plenariam notitiam habebat, blande illos alloquitur, hortaturque, vt illuc simul veniant, & communi consilio facerent, quicquid eis videretur faciendum. Assensi sunt eius voluntati, tempusque id aggrediendi pari consensu constituunt. Tunc peracto ieiunio triduano, noctu ad locum, nullo Romanorum ciuium sentiente, perueniunt, ingressique Basilicam B. Tiburtij, primo altare illud, sub quo sacrum eius corpus situm credebatur, aperire tentauerunt; sed parum successit eorum voluntati molitio operis inchoati; nam monumentum durissimo marmore extructum, inermes id aperire conantium manus facile repellebat. Igitur omisso Martyris sepulchro, ad tumbam beatorum Marcellini & Petri descendunt, atque ibi inuocato Domino nostro Iesu Christo, & adoratis sanctis Martyribus, lapidem, quo summitas sepulchri tegebatur, de loco suo leuare moliuntur. Quo sublato vident sacratissimum sancti Marcellini corpus in superioribus eiusdem sepulchri partibus positum, tabulamque marmoream ad caput positam, quæ titulo, quem continebat, euidens inditium dabat, cuius*

Basilica B. Tiburtij Via Lauicana.

Tumba SS. Marcellini, & Petri.

Titulus in sepulchro nomen sancti præferens.

in

in eo loco Martyris membra iacuissent, quod vt par erat, cum summa veneratione suscipientes leuant, & munda sindone inuolutum Diacono ferendum, atque seruandum tradunt. En consuetus fidelium mos sacra martyrum corpora insculpto nomine, & ipsum intra sepulchrum reposito poveris prænotandi: sed actorum interim sterba excipiamus.

12 *Ac ne vlla sublati corporis indicia remanerent, lapidem loco suo reponentes, in Vrbem ad hospitia sua reuertuntur. * Diaconus autem arbitratus notario meo hoc satisfactum esse, cœpit illum hortari, vt accepto corpore B. Marcellini rediret in patriam: sed ille longe aliter meditabatur. Nam, vt mihi postea retulit, videbatur illi nequaquam sibi licere cum solo B. Marcellini corpore in patriam regredi, quasi nefas esset, vt corpus B. Petri Martyris, qui eius socius in passione fuerat, & per quingentos, & eo amplius annos in eodem sepulchro vnà cum illo requieuerat, illo inde transeunte remaneret: sed de hoc qualiter fieri posset, vehementer ambigebat. Nouerat enim neminem à se Romanum inueniri posse, qui sibi ad hoc vllum ferret auxilium, sed ne talem quidem, cui hæc animi sui secreta auderet ostendere. In hac cordis anxietate constitutus, reperit quendam monachum peregrinum, nomine Basilium, qui ante biennium de Constantinopoli Romam venerat, atque ibi in monte Palatino apud alios Græcos eiusdem professionis cum quatuor discipulis suum hospitium habebat. Hunc adijt, atque ei, quam patiebatur solicitudinem aperit. Tum consilijs eius animatus aduocato ad se comite suo Hilduuini presbytero, cœpit cum eo tractare, vt iterum ad Basilicam B. Tiburtij clanculo pergerent, ac tumbam, qua Martyris corpus reconditum credebatur, aperire denuo molirentur. Placuit consilium, assumptisque, quos secum adduxerant, pueris, hospite eorum penitus ignorante, clam noctu profecti sunt. Cumque ad locum ventum esset, votis pro re prosperanda ante ædis ianuam factis, ingrediuntur, diuisisque socijs inter se, presbyter ad corpus B. Tiburtij quærendum in ipsius Basilica cum aliquibus remansit. Ratleicus cum reliquis in adhærentem eidem Ecclesiæ cryptam, ad B. Petri corpus accessit, apertoque sine vlla difficultate sepulchro, sacra S. Martyris membra, nullo prohibente, sustulit, & serico puluino, quem ad hoc parauerat, recepta, diligenter inclusit.*

Galli B. Petri exorcistæ corpus habere quoque satagunt.

Monasterium Monachorũ Græcorum ad Palatinũ.

B. Petri martyris corpus inuenitur, & in Galliam transfertur.

Interea presbyter, qui corpus B. Tiburtij quærebat, magno labore frustra consumpto, relicto opere in cryptam ad Ratleicum descendit, & quid sibi faciendum esset, ab eo quærere cœpit. Cui cum ille arbitrari se diceret, quod S. Tiburtij reliquiæ essent inuentæ eique id, de quo dicebat, ostenderet. Nam paulo antequam idem presbyter ad cryptam veniret, reperit in eodem sepulchro, in quo sanctissimorum Marcellini & Petri sacra corpora iacuerant, foramen quoddam rotundi schematis, trium fere pedum longitudinis, introrsum excauatum, pedali amplitudine patens, & in eo minuti pulueris non modicam portionem repositam. Visum est ambobus, quod hic puluis de corpore B. Tiburtij, ossibus inde sublatis, remanere potuisset, & ob hoc vt difficilius inueniretur, medio loco inter beatos Marcellinum & Petrum in eadem tumba fuisset dispositus, conuenitque inter eos, vt eum presbyter sumeret, & reliquijs B. Tiburtij secum deferret. Ex quibus palam fit, sanctos ipsos vel post mortem amare consortium, & vnitatem diligere, nec vnum ab alio, cum quo videlicet martyrij, vel tumuli societate participauerat, vllatenus disiungi velle: *quomodo enim in vita dilexerunt se, ita & in morte non sunt separati.*

13 Huius autem historiæ auctor crebrorũ miraculorum seriem subtexit, quæ, dum eorundem beatorum martyrum reliquiæ deferrentur, varijs quidem locis diuinitus patrata sunt: sacrorum item pignorum in Ecclesia ab eodem Einhardo extructa depositionem, & demum inde translationem solemni ritu ad Vici Malheim nuncupati Ecclesiam præstitam commemorat. Eo autem fere tempore, vt nobis quidem existimare fas est, Beati Tiburtij corpus à Gregorio Papa Quarto in Vrbem translatum, in Oratorio D. Gregorij a se apud Vaticanam Basilicam erecto, eiusdem Gregorij opera vnà cum alijs sanctorum Martyrum corporibus, quæ illuc pariter ex eorundem Cœmeterijs intulerat, conditum est, Bibliothecario huius rei teste in eiusdem Gregorij Papæ IV. gestis; quod & apud Petrum Manlium, & ex alijs M. S. Codd. compertum fit, in quibus beatum Mart. Tyburtium Chromatij Præfecti filium fuisse describitur.

Translatio corporis S. Tiburtij.

Bibl. in Greg. Pap. 4.

Petr. Manlius.

14 Porro de sanctissima fœmina, im-

Corpus S. Helenæ vbinam reperiatur?

immortalibus vtique laudum præconijs celebranda Helena Augusta subobsuræ nonnullæ adhuc assertiones, ac multiplicibus difficultatum nodis obuolutæ per manus passim circumferuntur, quonam videlicet loco præclari nominis fœmina diem suum obierit? Et sacrum eius corpus sepulturæ demandatum fuerit? Variæ enim hac super re scriptorum sententiæ extiterunt. Socrates quippe lib. 1. c. 13. de ea hæc ait: *Mortem obijt. Corpus eius ad Constantinopolim, quæ noua Roma appellata erat, deportatum, regali sepulchro conditum est.* Eusebium, vt Baronius inquit Annal. To. 3. ann. 326. n. 627. perperam interpretatus, qui in Magni Constantini gestis lib. 3. c. 46. ita de Augustissima fœmina eiusdem post obitum coram Constantino filio enarratum isthæc scribit: *Magna satellitum turba ad ciuitatem, quæ principem locum tenet Imperij, deportatum*, corpus nempe, *fuit, ibique regali sepulchro conditum &c.* Quibus plane verbis haud Constantinopolim, vt Socrates falso arbitratus est, sed ipsammet Romanam Vrbem intelligi voluit, vt iisdem pariter verbis inter scribendum alibi Romam innuere consueuit, & præsertim lib. 3. c. 7. gestorum Magni ipsius Constantini, cum de legatis ad Nicænum Concilium transmissis agens isthæc habet: *Et quamquam illius Vrbis, penes quam Imperium est, Episcopus &c.* De Siluestro nimirum meritissimo Romanæ Vrbis Episcopo subintelligens. Anastasius vero Bibliothecarius lib. de Constantini munificentia erga Vrbis Ecclesias, Conc. To. 3. & in Siluestro præsertim de SS. Marcellini, & Petri Basilica, quæ Via Lauicana, duas inter lauros posita est, prolixius agens, hæc de Constantino Augusto ad rem nostram inserit: *Et Mausoleum condidit, vbi beatissimam Augustam matrem suam posuit in sarcophago porphyretico.*

Socrat. hist. l. 1. c. 13.
Baron. Annal. to 3. an. 326. n. 627.
Euseb. hist. l. 3. c. 46.
Euseb. hist. l. 3 c. 7.
Anast. lib. de Constantini munificentia Conc. to. 3.

15 At Nicephorus lib. 8. c. 31. non modo præclarissimam fœminam Romæ sepultam, sed vita insuper ibidem functam; & inde post biennium Constantinopolim translatam fuisse diserte affirmat: *Cum autem*, inquit ille, *ei finis vitæ instaret, cum celeberrima memoria Romæ decessit; vnde octogesimum agens annum &c.* Idemque Nicephorus eodem lib. c. 55. de Constantino, qui in præmemorata Apostolorum Ecclesia conditus est, sermonem instituens, Helenam quoque matrem depositam ibidem fuisse his plane verbis testatur: *In Vrna marmorea vnà cum matre Helena repositus est.* Demum Constantinopolitana ex Vrbe venerandum B. Helenæ corpus Venetias translatum, summaque illic veneratione seruatum fuisse nonnulli tradunt; inter quos præcipuus est Petrus de Natalibus, qui lib. 7. c. 73. hæc recitat: *Ipsa vero B. Helena operibus pietatis & religionis studens, octogesimum ætatis annum agens, in sanctitate vitæ, in pace quieuit apud Vrbem Romam 15. Kalend. Septembr. sepultaque est in Ecclesia sanctorum Marcellini & Petri. Cuius corpus filius eius Constantinus Imperator inde Constantinopolim transtulisse dicitur: post ad ipsam Vrbem habitaturus accessit. In temporis vero processu de ipsa Vrbe regia à Venetis translatum esse fertur Venetias ipsum corpus, & sepultum iacere in monasterio suo nomini ædificato.* Sigebertus tamen in Chron. sub ann. 849. contrariam huic sententiam mordicus tuetur. Corpus etenim S. Helenæ Roma in Gallias eodem anno 849. fuisse delatum his quidem verbis asserit: *Sancta Helena Imperatrix à suo filio Constantino Magno, primo huius nominis Imperatore, Romæ in Ecclesia SS. Marcellini & Petri martyrum, in Mausoleo purpureo sepulta, ad Franciam à Thaogiso monacho transfertur, & in Diœcesi Rhemensi magna Francorum veneratione excolitur.* In Appendice vero, quæ ad Viuardi Martyrologium addita est, 7. Id. Febr. translationis eiusdem S. Helenæ ad Monasterium Altouillaren. commemoratio recolitur; cui Molanus in Notis adstipulatur, dicens: *Hanc eandem Roma ad id Monasterium translationem descriptam olim fuisse ab Alamanno Monacho, & in quodam M. S. Cod. reperiri.*

Translatio corporis S. Helenæ.
Niceph. lib. 8. c. 31.
Id. Nic. l. 55.
Petr. de Natal. l. 7. c. 73.
Translatio corporis S. Helenæ. Sigeb. in Chro. an. 849.
Append. de Martyr. Vsuar 7. id. Febr.
Molanus.

16 Porro eiusmodi recolenda translatio quoquo modo contigerit, non hanc quidem de ipsomet corpore, sed de sacris eiusdem reliquijs, vt in more olim positum erat, subintelligendam esse arbitramur. Nam sub Innocentio Papa Secundo veneranda eiusdem S. Helenæ ossa, è Via Lauicana in Vrbem, ad Ecclesiam S. Mariæ vulgo de

Mausoleum S. Helenæ.

Ara

Ara Cœli, nuncupatam, vbi hodie religiose asseruantur, translata fuisse: & illud item nobilissimum Mausoleum, seu porphyreticam vrnam, in qua eiusdem corpus conditum fuerat, ad Lateranas ædes ab Anastasio Quarto delatum, vt in eadem sacrosancta Basilica ad perenne Christianæ religionis monimentum extaret, in supra recensitis actis, his plane verbis legitur: *Sed cum temporibus Innocentij Secundi propter guerram ipse locus desertus esset, quidam fures fracto operculo ipsius tumuli, aurum & gemmas vestimentorum B. Helenæ abstulerunt: quod quidam religiosi videntes, caput & grossiora ossa inde leuantes in Vrbem intulerunt, Mausoleum autem ipsum Anastasius Quartus in Basilicam Constantinianam intulit, vbi postmodum & ipse sepultus est. Tunc etiam ossa minima B. Helenæ inde educta sunt, & per plurimas Ecclesias distributa.* Id ipsum a Ioanne Diacono, qui sub Alexandro Papa Tertio floruit, in lib. M.S. Cod. Later. de memorabilibus Basilicæ Lateranens. rebus comprobatur, vbi altaria eiusdem Lateranensis Basilicæ describens, hæc ait: *Sinistro vero latere Basilicæ est altare S. Antonini martyris; ibi iuxta iacet Anastasius Quartus, qui fuit Sabinensis Episcopus, in Mausoleo porphyretico, præclaro opere sculpto, in quo olim iacuit Helena mater Constantini Imperatoris, quod videlicet Mausoleum de Ecclesia, quam idem Imperator ad honorem ipsius matris extra Vrbem ædificauerat, idem Papa deportari fecerat.* Ex quibus iure quidem merito erroris Nicephorus redarguitur, dum Helenæ corpus vnà cum ipsamet vrna Constantinopolim translatum fuisse perperam, nulloque veritatis adminiculo suffultus asserit. Porro insigne hoc Mausoleum, Bosij, viri de sacra antiquitate optime meriti, opera typis impressum in recensito Romæ Subterraneæ opere, quod Italico idiomate editum est, & nunc in nostris hisce paginis Latinitate donatis continetur: est autem, vt infra videre est, huius formæ.

Cod. S. Petr. E. Vall. 7.

M. S. Cod. Lateran.

Ioan. Diac. de sanct. Sanctor. Cod. Later.

Inſigne iſtud ſanctæ Helenæ Imperatricis porphyreticum Mauſoleum, ſiue ſepulchrum, cuius iconem æneis exceptam typis hic contemplandam ſubijcimus, in Baſilica Lateranenſi iuxta Portam communi nomine Sanctam appellatam olim extabat: cum autem anno ſexcenteſimo ſupra milleſimum Iubilei ſecularis ſacro recurrente inter aditum Portæ eiuſdem de more reſerandum confringi, ac labefactari ex parte contigiſſet, eius Baſilicæ Canonici, Boſio ſeruandæ antiquitatis ſtudioſiſſimo adhortante, atque adnitente, inſtaurandum curarunt: & ad hodiernam vſque diem ponè Conſtantinianæ eiuſdem Baſilicæ apſidem locatum ſuſpicitur. Vetuſtiſſimum illud, & à Conſtantino Auguſto lectiſſimæ matris ſuæ corpori condendo adhibitum fuiſſe crediderim.

SARCOPHAGVS MARMOREVS SACTÆ HELENÆ.

17 Demum quod ad reliqua Martyrum beatorum corpora spectat, quæ in hoc sacro Cœmeterio condita sunt, constans vtique apud omnes opinio viget, eadem post lugubrem deuastationis cladem, quæ sacris Romæ Cœmeterijs, vt iam diximus, execranda barbarorum manu inflicta est, in Vrbem translata, & in S. Bibianæ Ecclesia eidem proxima pio fidelium studio posita fuisse: cui quidem sententiæ ipsemet Baronius in suis ad Martyrologiũ Notis 4. Idus Februarij his plane verbis adstipulatur: *Quod autem pertinet ad Viam Labicanam, de qua agimus, complures Martyres extra portam Exquilinam, more maiorum, cum passi essent, eorum corpora a Christianis sublata inferebantur in Cœmeterium, quod ea Via erat nobile, Sanctorum Marcellini & Petri nomine dedicatum. Verum ea omnia intra eandem portam Exquilinam in vicum ad Vrsum Pileatum dictum, in Cœmeterium, quod Sancti Anastasij nomine appellatum est, putantur illata, qui locus hodie dicitur Sancta Bibiana.* Hæc vtiq; a Baronio ad recolendos iugiter immensos sacrorum pignorum thesauros, quibus Vrbs Roma apprime locupletatur, breui compendio enarrantur.

Ecclesia S. Bibianæ.

Baron. in not. ad Mart. 10. Febr.

18 Verum celeberrimi huius Cœmeterij, quod valde dolendum est, memoria iam penitus exciderat, cum præsertim Ecclesia in Sanctorum Petri & Marcellini honorem Via Lauicana quondam erecta, confusis omni ex parte rerum antiquarum signis, ac indicijs, si quæ aderant, temporum iniuria iam abolitis, vna, ac eadem, quamplurimis id vltro opinantibus, fuisse asseratur cum ea, quæ iuxta Lateranense palatium ad hanc vsque diem superstes visitur. Quapropter Blondus, & alij, vt veritati quoquo modo consulatur, Lauicanam Viam ab Amphitheatro suum initium desumere, vt Ecclesiam, de qua hactenus, eadem Via reponerent, asserere vltro coacti sunt: Bosius vero studiosus admodum illibatæ veritatis indagator, toto animi conatu, ac non exiguo ingenij labore illam vnà cum ipso Cœmeterio tandẽ feliciter adinuenit, eandemq; ac si ipsis è tenebris rediuiuam surgere, & inter Subterraneæ huius Romæ paginas in lucem prodire fecit. De his autem suo infra loco post cæterorum huius Viæ Cœmeteriorum descriptionem, pro rerum opportunitate, & ad instituti nostri propositum prolixiori stylo agemus. Sed alia interim Cœmeteria nobis perlustranda sunt.

Ecclesia SS. Marcellini, & Petri prope Lateranum.

Blond. in hist.

CAP. X.

De Cœmeterio, seu Arenario Beatorum Martyrum Claudij, Nicostrati, Symphoriani, Castorij, & Simplicij, ac Sanctorum Quatuor Coronatorum.

1 IN sacris, ac perantiquis Martyrologijs 6. Idus Nouembris beatos, ac recolendos iugiter Martyres, Claudium, Nicostratum, Symphorianum, Castorium & Simplicium, & Quatuor insuper Coronatos Via Lauicana conditos fuisse describitur, & in Bedæ præsertim Martyrologio id aperte his quidem verbis asseritur: *Romæ natalis Sanctorum Martyrum Quatuor Coronatorum, id est, Seueri, Seueriani, Carpophori & Victorini. Hi cum impellerentur ad sacrificandum, reluctantes, nec omnino consensum ipsis præbentes, perstiterunt in fide. Nuntiatum est hoc Imperatori Diocletiano, qui illico iussit, vt ante simulachrum Æsculapij ictibus plumbatorum cæsi deficerent: quorum corpora iussit in platea canibus iactari, quæ iacuerunt ibi diebus quinque illæsa. Tunc Christiani venerunt, & collecta corpora sepelierunt Via Labicana milliario ab Vrbe tertio, iuxta corpora Sanctorum Martyrum Claudij, Nicostrati, Symphoriani, Castorij, & Simplicij. Post duos autem annos passionis horum Quatuor Martyrum; cum nomina eorum minime reperirentur, statuit B. Melchiades Episcopus vt anniuersarius Quatuor Coronatorum dies sub nominibus sanctorum quatuor Martyrum recoleretur. Intercurrentibus tamen annis cuidam sancto viro etiam nomina eorum reuelata sunt. Festiuitas vero, vt fuerat statuta,*

SS. Claudius, Nicostratus, Castorius & Symphorianus.

SS. Quatuor Coronati.

Beda in Mart. 6 id. Nouemb.

ta, celebris in aliorum Martyrum festiuitate permansit, & locus Quatuor Coronatorum insignis, vt in originali M. S. pag. 478. Hucusque Beda, cui Ado pariter consentit, eorundemque Acta M. S. Cod. Vat. S. Petr. in quibus, eosdem a sancto Martyre Sebastiano vnà cum Melchiade Episcopo, antequam Summus Ecclesiæ Pontifex renuntiatus esset, in Arenario Via Lauicana, sepulturæ traditos fuisse adijcitur. Hæc enim ijsdem in Actibus habentur: *Quorum corpora in platea iussit canibus iactari, quæ iacuerunt diebus quinque. Tunc B. Sebastianus venit noctu cum Melchiade Episcopo, & collegit corpora, & sepeliuit in Via Labicana, milliario ab Vrbe Roma plus minus tertio, cum alijs sanctis in Arenario.* Cum autem huiuscemodi, vt asserunt, Arenarium tertio ab Vrbe milliario Via Lauicana extiterit, vti & ipsum pariter sanctorum Marcellini & Petri Cœmeterium, nobis quidem coniectari licet hoc eidem contiguum, vel certe proximum fuisse, eiusdem enim haud vlla prorsus alibi mentio incurrit.

Ado in Mart. M. S. Cod. S. Petr.

Arenarium Via Lauicana

Acta SS. M. Quat. Coron.

Cœmeterium SS. Marcellini & Petri.

2 Porro pretiosa hæc Martyrum corpora eodē in Arenario seruata fuere vsque ad ipsius B. Leonis Papæ Quarti tempora, qui cum eorundem beatorum Quatuor Coronatorū Presbyter Cardinalis titulo insignitus fuisset, ad Summi Pontificatus culmen euectus, anno Christi 841. eundem titulum munifica vtiq; manu instaurauit, & plura sanctorū Martyrum corpora è Cœmeterijs atq; Arenarijs extra Vrbē eruta, religiose illuc transtulit, ac sanctorum præsertim Quatuor Coronatorum, quæ vnà cum alijs venerandis SS. corporibus, ac reliquijs sub maxima templi eiusdem ara honorifice deposuit, ipso Bibliothecario teste in Leone Quarto hismet verbis: *Ipse quoque a Deo protectus, & beatissimus Papa multa corpora sanctorum, quæ diu inculte iacebant, summo studio, summoque cordis affectu ad honorem omnipotentis Dei, intra huius almæ Vrbis mœnia mirifice congregauit. Nam & corpora sanctorum Martyrum Quatuor Coronatorum solerti cura inquirens reperit. Pro quorum desiderabili amore Basilicam, quæ sanctorum fuerat nomini consecrata, quam ipse dum ad Pontificij deductus est apicem, prudentissimo moderamine rexit, quæ per olitana curricula temporum quassata vetustatis defectu, & pene ruinis confracta diu antiquitus videbatur, & conuulsa, supernæ virtutis annuente clementia, in splendidiorem, pulchrioremque statum à fundamentis construxit, & ad laudem omnipotentis Dei eorum sacratissima corpora cum Claudio, Nicostrato, Symphoriano, atque Castorio, & Simplicio, necnon Seuero, Seueriano, Carpophoro & Victorino quatuor fratribus: item Marius, Audifax, & Abacum cum Felicissimo, & Agapito, Hippolyto cum suis famulis numero decem & octo, Aquilino, Aquila & Prisca, Narcisso & Marcellino, Felice, Symmetrioque, Candido atque Paulina, Anastasio & Felice, Apollione & Benedicto, Venantio atque Felice, Diogene & Siberili, Festo & Marcello, atque Superantio, Pudentiana, & Benedicto, necnon capite S. Proti, sanctæque Cæciliæ, S. Alexandri, sanctique Sixti, & S. Sebastiani, atque sacratissimæ virginis Praxedis pariter sub sacro altari recondens collocauit, & alia multa, quorum nomina Deo sunt cognita. Super quod etiam ad gloriam Creatoris miro opere, miræque pulchritudinis ciborium ex argento purissimo, aureo superinductum colore cum gemmis prassinis, & hyacinthinis, pensans libras trecentas tredecim, & semis.* Quibus præmissis exactam ibi munerum eidem titulo collatorum seriem Bibliothecarius prosequitur, qui titulus ruinis postea omnino obrutus, tunc maxime, cum Robertus Guiscardus Salernitanorum Princeps, sub Gregorio Septimo vniuersam regionem, quæ inter Amphitheatrum ac Lateranensem Basilicam interiacet, incendio absumpsit, verum a Paschale Papa Secundo iterum instauratus, ac pristino decori redditus fuit: quod Bibliothecarius in ipsius Paschalis gestis his verbis refert: *Similiter consecrauit & Ecclesiam sanctorum Quatuor Coronatorum, quæ tempore Roberti Guiscardi Salernitani Principis destructa erat, a fundamentis refecit, atque consecrauit, anno Pontificatus sui* XVII. *mense Ianuarij die vigesima.* Ex quo ipsismet sanctorum Martyrum Ecclesijs, cum Vrbs armis intercepta hostium furori subesset, ingentes ac deplorandas iugiter, haud exiguo rerum sacrarum, ac reliquiarum detrimento, clades obtigisse compertum fit.

Ecclesia SS. Quatuor Coronatorum.

Translatio corporum multorum sanctorum è Cœmeterijs.

Bibl. in Leone Pap. 4.

Nomina Martyrum quorū corpora in Ecclesia SS. Quatuor Coronat. reposita sunt.

Bibl. in Pasc. Pap.

3 Antequam vero idem Paschalis Pontifex hanc eandem solemni ritu Ec-

Prima corporum SS. Quatuor inuentio

cleſiam conſecraret, anno ſcilicet Pontif. ſui XII. dum ipſiuſmet inſtaurationi inſiſtit, duas ſub ara maxima vrnas adinuenit, porphyreticam vnam, alteram ex proconiſſo lapide, vulgo ſerpentino, in quibus eorundem beatorum Martyrum pignora, & reliquiæ aſſeruabantur: quas quidem ille arcas ſolido muro circumcinxit, extructo deſuper altari, ſub quo prægrandem lapidem ſtatuit, in cuius medio feneſtrella in arcus formam de more extructa, ipſum Confeſſionis locum reſpiciebat: ad dexteram autem eiuſdem lapidis partem iterata eorumdẽ venerandorum corporum depoſitio, quæ a B. Leone Papa Quarto præſtita quondam fuerat, & cuius Bibliothecarius, vt ſupra, meminit, exculptis marmori notis legebatur: ad læuam autem inciſis pariter characteribus ſingillatim cuncta prolixe legebantur, quæ ſua ibidem ætate contigerant. Hæc igitur ſacratiſſima corpora haud vlli prorſus nota, parietibuſque incluſa, diutius latuere, quouſque poſtremo hoc ſeculo Garzias Millinus S.R.E. Card. eiuſdem Eccleſiæ titulo nobilitatus, & Pauli Papæ V. in Vrbe Vicarius, ob impenſum erga beatos Martyres pietatis ſtudium peruetuſtum inſtaurare templum, atque exornare aggreſſus, dum totus operi inſtat, en tibi ex inſperato perantiquas eaſdem arcas, & in his pretioſiſſima martyrum corpora, vnà cum quamplurimis, eiſdemque inſignioribus ſanctorum Martyrũ reliquijs adinuenit: quod quidem maximam tum ipſi, tum Vrbi lætitiam intulit, & ipſiuſmet Summi Pontificis animum (qui exornandis ſacrarum antiquitatum monumentis ſtudebat) mirifice recreauit: quapropter ſingulari deuotionis affectu permotus, cum præſertim ſub aureo ſui Pontificatus æuo, noui rerum ſacrarum theſauri hactenus inuiſi Vrbi pariter ac orbi, Cælo ipſo præmonſtrante, paterent, nobili Purpuratorum Patrum numero, & ipſis Romanæ Aulæ proceribus comitatus, magnoque Romani populi concurſu, quantocyus ad ſacras inuiſendas, venerandaſque reliquias ille ſe contulit. Porro recolendam hanc, venerandamque iugiter reliquiarum inuentionem in publicas tabulas, vt mos eſt, diligenter redactam, Fedinus Baſilicæ S. Mariæ Maioris Canonicus, præmemorato Cardinali Millino a ſecretis, oculatus ipſemet rerum teſtis enarrationem ſatis quidem prolixam, ac lectu, vt ſingulorum fieret ſatis deſiderio, digniſſimam edidit, ad quam ſtudioſum lectorem vltro, libenterque remittimus: & de his hactenus.

Card. Millinus Eccleſiã SS. Quatuor inſtaurat.

Secunda corporum SS. Quatuor inuentio.

CAP. XI.

De Beati Caſtuli Cœmeterio Via Lauicana.

VT primum quidem nonnulla de ipſo Caſtuli nomine, de cuius nunc Cœmeterio agendum eſt, lectori innoteſcant. Vir iſte, Diocletiani Imperatoris Zetarius fuit: de cuius munere mentio ſatis expreſſa habetur apud Iul. Paul. apud Cuiacium to. I. frequenter etiam apud Lampridium in Heliogabal. & Plinium, & ſatis prolixe apud Molanum in Notis ad Martyrol. Vſuardi. Hic autem ſub eodem Diocletiano nobili martyrio coronatus eſt, vt in D. Sebaſtiani Actis M.S. Codd. Vat. S. Mariæ ad Martyres, & Vall. his plane verbis exponitur: *Sed quia tutus nullus inueniri poterat locus ad latebram confouendam, morabantur omnes apud Caſtulum quendam Chriſtianum zetarium Palatij. Qui Caſtulus ibidem in Palatio in ſuperiori domo valde alte commanebat. Ideo autem hæc manſio probabatur, quia & ipſe Caſtulus cum ſuis omnibus Chriſtianiſſimus erat: & lex data de ſacrificijs, cum vbique ſui feruore deſæuiret, in illis, qui Palatio adhærebant, quia nec ſuſpicio de eis eſſe poterat, celabatur. Erant ergo, vt diximus, omnes hi morantes cum ſancto Papa Caio apud Caſtulum zetarium in ipſis ſuperioribus Palatij locis, &c.* Et paulo poſt, enarrato beati Tiburtij martyrio, quod Via Lauicana contigit, de eodem Caſtulo hunc in modum ſermo ſubtexitur: *Poſthæc Torquatus pſeudochriſtianus egit, vt Caſtulus Zetarius Palatij fuiſſet arctatus, & is tertio appenſus, tertio cruciatus, additus eſt ſanctis. In confeſſione itaque Domini perſeuerans, miſſus eſt in foueam, & dimiſſa eſt ſu-*

S. Caſtulus Zetarius. Munus Zetarij.

Iul. Paul. rec. ſent. l. 3. tit. 6. Cuiac. to. 1. Lamprid. in Heliogab. Plin. l. 7. ep. 19 & lib. 7. ep. 5. Molan. in not. ad Mar. Vſuar.

M.S. Codd. Vat Vall. &c.

ſuper eum maſſa arenaria, & ipſe cum palma martyrij migrauit ad Chriſtum. Hucuſque nobilis eiuſdem martyrij Acta, in quibus etſi nulla ipſius loci, in quo hæc peracta ſunt, mentio ſuppetat, ſingula tamen Martyrologia ſub die 7. Kal. April. Via Lauicana eundem martyrio coronatum fuiſſe perhibent, & in B. Notheri Martyrologio de Cœmeterio pariter mentio his verbis incurrit: *Romæ Via Labicana in Cœmeterio eiuſdem natalis ſancti Caſtuli, qui cum eſſet Zetarius Palatij, & hoſpes ſanctorum, vt in geſtis B. Sebaſtiani legitur, à perſecutoribus arctatus, & tertio appenſus, tertioque auditus, in confeſſione Domini perſeuerans miſſus eſt in foueam, & dimiſſa eſt ſuper eum maſſa arenaria, atque ita cum palma martyry migrauit ad Chriſtum.* Quæ quidem verba: *In Cœmeterio eiuſdem*, intellectum duplicem ſortiri queunt; nimirum *in Cœmeterio eiuſdem Caſtuli*, vel *in Cœmeterio eiuſdem Viæ Lauicanæ*. Apud omnes igitur hactenus indubitatum eſt, ſacrum martyris inuicti corpus, vel in eodem arenario, vbi quondam martyrium ſubierat, & vbi poſtmodum ſub eiuſdem nomine Chriſtiani Cœmeterium extruxerant, vel certe in ipſius Viæ Lauicanæ Cœmeterio, vbi B. Tiburtij corpus quieſcebat, pia fidelium manu reconditum fuiſſe: & hæc lectori inſinuaſſe ſatis ſit.

Mart. B. Notheri.

CAP. XII.

De Beati Zotici Cœmeterio Via Lauicana.

1 HVIVS quidem Cœmeterij, quod perantiquum eſt, Bibliothecarius duntaxat in S. Leonis Papæ Tertij geſtis meminit; a quo beati eiuſdem Zotici Cœmeterium Via Lauicana inſtauratum fuiſſe tradit. Plures quippe viri, ijdemque ſanctitate conſpicui, vt ex Romano Martyrologio conſtat, hoc eodem inſigniti nomine recenſentur: ſed præcipue quinto Idus Februarij mentio recurrit S. Zotici Romæ coronati vnà cum Beatis Martyribus Irenæo, Hyacintho & Amantio, de quibus iſthæc Baronius in ſuis ad Martyrologium Notis: *Non quidem ſub Decio paſſi ſunt, vt nonnulli perperam opinantur; habemus etenim in noſtra Bibliotheca eorum Acta peruetuſta, in quibus martyrio coronati dicuntur ſub Hadriano Imperatore, & Licinio, alias Iunio Conſulari, in fundo Capreoli, Via Labicana, decimo ab Vrbe lapide.* Quæ quidem Acta in M. S. quoque Cod. Vallic. aſſeruantur; vbi præcipue de S. Zotici ſepulchro hæc leguntur: *Tunc iracundus Hadrianus, iuſſit eos ſanctos, Amantium ſcilicet & Zoticum, incendi, & miſſis militibus deducti ſunt in fundum Capreoli, Via Labicana, milliario ab Vrbe decimo; & ibi ligatis manibus & pedibus in ſtipite, ignis, ſuperpoſitis ad latus ſarmentis, eos minime tangebat, ſed inde magis corroborabantur. Milites vero videntes hoc, eradicatis vinearum fuſtibus, capita eorum percutientes, occiderunt Zoticum & Amantium.* Et de eorundem iam martyrio coronatorum ſepulchro hæc paulo poſt recitantur: *Corpora vero ſanctorum Zotici & Amantij collegit vxor ipſius Symphoroſa, & ſepeliuit eos cum gloria in prædio Capreolis, pridie Id. Ianuarias, vbi frequenter cum filijs ſuis & Exuperantio presbytero, vigilijs & orationibus inſiſtebat.*

Bibl. in S. Leone I P. 3.

Plures eodem Zotici nomine in Martyrologio vocati.

Martyr Rom. 5. Id. Febr.

SS Irenæus, Hyacinthus, Amantius.

Baron. in not. ad Mart.

Fundus Capreoli.

M.S. Cod. Vat. 8.

2 Eadem in alijs M. S. Codd. recenſentur. Ex quibus perſpicue colligitur, beatiſſimum virum hunc Zoticum, qui pro Chriſto viriliter Lauicana Via decertauit, & ex quo deinde Cœmeterio nomen inditum eſt, B. Symphoroſæ virum extitiſſe, eundemque Getulium alio nomine nuncupatum eſſe; de quo etiam IV. Idus Iunij, & pridie Idus Ianuarij memoria agitur: *Non quod diuerſi cenſeantur*, inquit Baronius in Notis, *ſed fortaſſe quod altera die natalis, altera translatio celebretur.* Verum quia apud Adonem, Petrum in Catalogo, & apud Surium, quinimo & in Martyrologio beatus Zoticus Via Salaria pro Chriſto mulctatus fuiſſe deſcribitur; in M.S. vero Actis de Via Labicana, & vtrobique expreſſis verbis de fundo Capreolo mentio agitur; hinc nonnulli duos fuiſſe Zoticos opinati ſunt; quæſtionem hanc interim dirimendam Fuluio Cardulo Societ. Ieſu relinquentes in notis ad Acta S. Symphoroſæ de eadem re luculen-

S. Getulius.

Mart. Rom. 4. id. Iun.

Fulu. Cardul. in not. ad acta S. Simphor.

lenter & ex professo agit; at vero nobis interim hoc vnum asserere satis est, virum quempiã, qui sanctitate præcelleret & Zotici nomen præferret, Via Lauicana martyrio coronatum fuisse; eundemque huic, de quo nunc agimus, Cœmeterio nomen imposuisse. Cuius item, & sociorum Irenæi, Hyacinthi, & Abundantij corpora in Ecclesiam sanctæ Praxedis a Paschale Papa Primo translata fuere, vti vetus aperte inscriptio docet, quæ in eadem legitur Ecclesia. Nunc vero sacrum beati Zotici corpus in Ecclesia S. Angeli in foro Piscario, & Symphorosæ pariter, ac filiorum pignora summa totius Vrbis veneratione asseruantur.

Translatio corporũ SS. Zotici, Irenæi, Hyacinthi, & Amantij.

Ecclesia S. Angeli.

3 Neque hic interim silentio obuoluendum est, quod Baronius de eodem in suis ad Martyrologium Notis IV. Id. Februarij his plane verbis refert: *In Auentino, in vinea Capranicorum, è regione hortorum Farnesiorum, superest adhuc ædes in memoriam S. Zotici erecta, in cuius parietibus, more maiorum, eius martyrij historia depicta cernitur: adest & Confessio, vbi aliquando sancti Martyris corpus asseruatum fuisse conijci potest.* Quamuis scribentium deinde inscitia mendum irrepserit, vt ibidem in *Auentino* pro *Palatino* legatur. Restituta est superioribus annis insignis hæc memoria ab Vrbano VIII. Pontifice Maximo, qui hanc sacram Ædem incultam omnino, neglectamque subsistere haudquaquam passus, vt antiquitati, ac pietati pariter consuleret, eandem instaurauit, exornauitque in honorem inuicti Martyris Sebastiani, nobili quondam ibi, vt antiqua fert traditio, martyrio coronati. Sed de his hactenus.

Baron. in not. ad Mart.

Ædes S. Zotici in Palatino

CAP. XIII.

De Martyribus, quorum sanguine vel sepulchro Viæ, Labicana ac Prænestina, illustres redditæ sunt, & de sacris earundem Viarum monimentis.

1 HAVD a quoquam in dubium reuocandum est innumeros propemodum Martyres in Vijs, quæ a nobis memoratæ sunt, quæuis tormentorum genera pro Christi fide constanter perferendo, de tyrannis, eorumdemque immanitate non alieno effuso, sed proprio libato cruore, immortales olim, nec semel quidem, triumphos retulisse. Etenim extra portam, quam Exquilinam dicunt, in reos, sontesque, vt supra ostendimus, animaduerti a gentilibus consueuerat. Quod cum antiqui historiarum scriptores, tum ipse Horatius illis Carminibus, vt supra diximus, expressit, cum cecinit:

Martyres Via Labicana.

Post insepulta membra deferent lupi,
Et Exquilinæ alites.

Horat. od. 5. 9 epodo.

Numerus tamen, qui absque numero est, etsi nos latet, horum præ cæteris duntaxat celebris in sacris Martyrologijs memoria extat, Idibus videlicet Ianuar. quadraginta Militum, his plane verbis: *Romæ Via Lauicana coronæ sanctorum Militum quadraginta, quas sub Gallieno Imperatore pro confessione veræ fidei percipere meruerunt.* Item: *Quarto Idus Februarij sanctorum decem Militum sub Adriano.* & XI. *Kal. Ianuarij triginta Martyrum sub Diocletiano.*

Quadraginta milites Martyres.

Martyr. Rom. idib. Ian.

Mart Rom. 4. id. Febr. & 11 Kal. Ian.

2 Eadem Via Gelasius Papa Ecclesiam in sanctorum Nicandri, & Eleutherij honorem, Bibliothecario teste, dicauit: cuius hæc sunt verba, quibus certum quoq; locum quasi digito monstrans designat: *Dedicauit autem & Basilicam sanctorum Nicandri & Eleutherij, Via*

Ecclesia SS. Nicandri & Eleutherij.

Bibl in Gelas. Pap.

Via Lauicana, in fundum Villa Pertusa. Eadem pariter Via Oratorium quondam B. Andreæ extitit, quod a Sergio Papa Primo instauratum est, eodem Bibliothecario teste in ipsius vita, his verbis: *Hic Oratorium S. Apostoli, quod ponitur Via Labicana, à solo refecit*. Sita quoque ibidem fuit beati Cypriani Ecclesia, cuius supra meminimus, illius verba inscriptionis, quæ eiusmodi sunt, recensentes:

Oratorium S. Andreæ Via Labicana

Bibl. in Sergio Pap. I.

Ecclesia S. Cypriani.

SET QVATTVOR VNCIAS FVNDI
EVCARPIANI
IVXTA S. CYPRIANVM VIA LABICANA.

3 Prænestina autem Via Primitiuum beatorum Zotici & Amantij socium illustri martyrio coronatum, & a sancto Exuperantio in Arenario quodam tumulatum fuisse, eiusdem Acta his verbis docent: *Primitiuum vero tenentes duxerunt in Viam Prænestinam ad inuidiam Christianorum, iuxta ciuitatem Gauis, & in ea capite truncauerunt. Corpus vero in lacum Gauis demerserunt: B. vero Exuperantius presbyter collegit corpus eius, & sepeliuit in Arenario, sub die 6. Kalend. Maij*. Fuluius autem Cardulus in Notis, quas ad horum Martyrum Acta elucubrauit, se nullibi veteres apud Scriptores lacum Gauis, de quo hisce in Actis mentio incurrit, reperisse affirmat: illorum enim sententiam sectatus est, qui eosdem Martyres Via Salaria in Sabinis gladio consummatos fuisse describunt. Re tamen vera non Salaria, immo Prænestina Via in M.S. Cod. martyrio coronati Gabis leguntur, litera B pro V illic de more apposita. Fuit autem olim ciuitas *Gabij* ad Viam Prænestinam XI. ab Vrbe milliario, prope lacum vulgo *Pantano* dictum, quem Acta eodem prorsus nomine, quo oppidum, appellant: ab alijs item *Burranum* vocatur. At situs ille Gabinorum ex antiqua itineraria tabula colligitur: eiusdemque meminit Strabo, qui sua ætate locum penitus intercidisse scribit: ex quo & porta & Via Gabinia pariter denominatur.

Martyres Via Prænestina, S. Primitius.

Arenarium Via Prænestina.

Acta SS. Zot. & Amantij.

Ful. Card. in notis ad Mart. acta.

Gauis.

Gabij Ciuitas

Strabo lib. 5. Porta, & Via Gabinia.

4 Olim insuper hac eadem Via Ecclesia Beato Martyri Ianuario dicata extitit, cuius & ipse B. Gregorius Papa in suis Dialogis his plane verbis mentionem facit: *Cum post modicum ingrauescente molestia esset defunctus, deliberatum fuerat, vt apud Ianuarium Martyrem, Prænestina Via, corpus poni debuisset, sed quia longum hoc his, qui funus eius curauerant, visum est, &c*. Præterea Ecclesiam hanc vnam, eandemque esse cum illa, quam Bibliothecarius ab Adriano Papa Primo instauratam fuisse enarrat, haud perperam conijcimus, quamuis illam ad Tiburtinam portam extitisse asserat. Et hæc sunt, quæ studioso lectori hic summatim prælibanda obtulimus, cum de Vijs Labicana, ac Prænestina, inter cæteras Vrbis præcipuas recensitis, ac de Martyrum monimentis, quibus eædem illustratæ sunt, sermonem fecimus.

Ecclesia S. Ianuarij.

S. Gregor. in Dial. l. 4. c. 26.

Bibl. in Hadr. Pap. I.

CAP. XIV.

De Cœmeterijs à Bosio Via Labicana repertis, ac perlustratis.

1 HAVD semel quidem Vias Labicanam, & Prænestinam, latentia inibi Cœmeteria solerti labore, ac studio inquirens Bosius, perlustrauerat, & indefessus iugiter huc illuc excurrendo assequi tandem cupiebat, si quæ Sanctorum Marcellini & Petri Ecclesiæ, quam ab Imperatore Constantino Via Labicana extructam fuisse didicimus, inter ipsa rudera, oculis ac manu vestigia deprehenderet; cum demum en tibi anno reparati Orbis quingentesimo nonagesimo quarto supra millesimum, ipsammet Ecclesiam, etsi iam ex parte dirutam, ac Cœmeterium pariter inter perscrutandum feliciter adinuenit. Ab Exquilina enim porta seu Maiori (quam dicunt) egressus, ac dexteram in partem deflectens, iuxta Aquæ Claudiæ formas, singulas, quæ in eiusdem regionis ambitu tunc temporis existebant, vineas prætereundo, quendam ad locum deuenit, vbi vetustissimæ cuiusdam fabricæ passim ruinæ conspiciebantur; & quoddam sphæricæ formæ ædificium, magna iam ex parte diru-

Ecclesia SS. Marcellini, & Petri.

Cœmeterium SS. Marcellini & Petri.

dirutum, atque incultum penitus extabat, quod nunc vulgo *Torre Pignattara* nuncupatur, ab innumeris scilicet ollis, quæ in ipsa parietum crassitudine artificum manu insertæ & compactæ ibidem sunt. Huc igitur cum ille ingressus fuisset, prægrandes in interiori eiusdem loci parte arcus contemplatus est, quorum singuli tholos seu fornices suffulciebant, ibidemque in eorum altero sacram olim aram erectam fuisse ex aspectu deprehendit, vt nonnullæ, quæ adhuc ibi extabant, è musiuo elaboratæ sanctorum imagines, singulæ diademata capite præ se ferentes, indicare videbantur, quamuis eædem temporum iniuria labefactatæ, ipsam intuentibus longæuitatem suggererent, & vna ex his præsertim, quæ virum prunis iniectum præferebat, antiquatam satis faciem exhiberet; quam protinus lynceis oculis contemplatus, sacram Beati Martyris Tiburtij effigiem esse coniectans, qui supra ignitos carbones illæso corpore ambularat, eiusmodi signo certior redditus, hunc eundem sibi occurrisse locum, quem tanto labore, ac studio diutius perquirere non destiterat, constanter sibimet ipsi gaudens arbitratus est. Tunc autem primum eius menti præcitata Nicephori scriptoris probatissimi auctoritas subijt, sanctissimam Helenam Augustam in quodam sphæricæ figuræ templo a Constantino Magno erecto tumulatam fuisse asserentis.

Torre Pignattara.

2 Ad magis vero conceptam animo sententiam corroborandam, vigēs adhuc loci eiusdem, atq; adiacentis pariter prædij denominatio accessit: dum enim de loci nomine colonos, qui aderant diligēti inquisitione rem altius exploraturus interrogat, locum illum vulgo ab omnibus tot euoluta post secula adhuc S. Helenæ Prædium appellari, & ditioni Later. Basilicæ subesse cognouit, in cuius Basilicæ Archiuo quamplurima de Prædio eodē monumēta satis expressa extant, in quibus Ecclesiæ itidem eiusdem B. Helenæ, quæ ibi quondam sita erat, frequens admodum mentio reperitur. Huius quoque antiqui Prædij Ioannes Diaconus lib. de memorabilibus eiusdem Lateranensis Basilicæ rebus meminit, vbi ipsummet prædium ab Innocentio Papa Secundo ex pecunijs eidem Basilicę relictis coemptum fuisse his verbis enarrat: *Obtulit libras centum Lucensis monetæ pro emendis possessionibus ad sustentationem Canonicorū. De quibus postmodum Dominus Bernardus Prior istius Basilicæ, qui postea factus est Cardinalis S. Clementis, ac deinde Episcopus Portuensis, salubri iudicio & prouidentia emit possessiones non longe ab Vrbe, iuxta formas, prope Ecclesiam S. Helenæ.*

Prædium S. Helenæ.

Ecclesia S. Helenæ.

Petr. Diac. lib de reb memorabil. Ecclesiæ Lateran.

Io. Diac. l. de reb. mirab. Eccl Later.

3 Constans igitur omnium sententia est, templum hoc, ipsummet fuisse, quod a Constantino Magno in honorem sanctorum Marcellini & Petri erectum, longa post interlapsa annorum curricula, beatæ item Helenæ titulo eam potissimum ob causam appellari contigit, quod sanctissimæ ibidem fæminæ corpus in vrna illa porphyretica decēti honore conditum fuerit, vti iam supra ostendimus: ni forte alia suffulti ratione, perantiquam B. Tiburtij Ecclesiam huic proximam, cuius nonnulla adhuc vestigia extant, sanctæ item Helenæ titulo nuncupatam fuisse asseramus, vt Bibliothecarius in Adriani Papæ Primi gestis hæc dicens innuere videtur: *Cœmeterium item beatorum Petri & Marcellini Via Labicana, iuxta Basilicam S. Helenæ renouauit, & tectum eius, id est, sancti Tiburtij, & eorundem Petri & Marcellini nouiter fecit.*

Ecclesia SS. Marcelli, & Petri à Constantino extructa.

Ecclesia S. Helenæ

Ecclesia S. Tiburtij.

Bibl. in Adriano Pap. I.

4 Nullius autem momenti negotium hac super re legentibus facit, quod Beda, & Ado de Mausoleo loquentes, inter præcipuas adnumerandum erectas a Constantino Ecclesias, in hæc verba asserunt: *Item Basilicam Via Labicana inter duas Lauros beatis Petro et Marcellino Martyribus, & Mausoleum, vbi matrem suam posuit in sarcophago purpureo.* Vbi Mausoleū, vt vides amice lector, ab eiusdem B. Helenæ sepulchro secernere videntur; qua ratione si scriptorum, quos hactenus recitauimus, sententiam amplecti velimus, aliam omnino esse ab hac, de qua agimus, sanctorum Marcellini & Petri Ecclesiam, Mausolei, vt aiunt, formam exhibentem affirmare compellimur. Quamuis enim Mausoleum, si genuina vocis significatio attendatur, nobile quoddam ædificium auribus insonet, quod ad inferenda Magnatum cadauera magnifici operis sumptu extructum sit, vti nobilissima eiuscemodi constructionum exemplaria, & quamplu-

Mausoleum S. Helenæ.

Beda & Ado.

plura quidem tam in Vrbe, quam in orbe terrarum conspicua olim extitere, quorum nunc pauca admodum, Augusti præsertim, atque aliorum Imperatorum vestigia, quæ ex antiquis tot monimentis supersunt, non sine admiratione suspicimus, Mausolei tamen vocabulum sæpesæpius figurate, vt mos apud Rhetores est, loquendo pro quouis sepulchri genere, quod faciem magis comptam præseferat, vsurpatum fuisse legimus; cuius quidem rei innumera plane in medium exempla afferri possent: veruntamen nobis supra citatæ Sigeberti, & Codicum M. S. Later. & S. Petri auctoritates ad id asserendum sufficiant; quibus vtique Beatam Helenam in porphyretico Mausoleo conditam fuisse constanter astruitur, quod quidem, (vt credere par est) Ado & Beda in locis iam citatis subintelligere voluere; omnes quippe Helenæ Augustæ corpus in sphærico SS. Marcellini & Petri templo, marmoream intra vrnam, reconditum fuisse vnanimi voce asseuerant, cuius sane templi nullum penitus in vniuersæ illius regionis ambitu vestigium, præter id, de quo agimus, apparet.

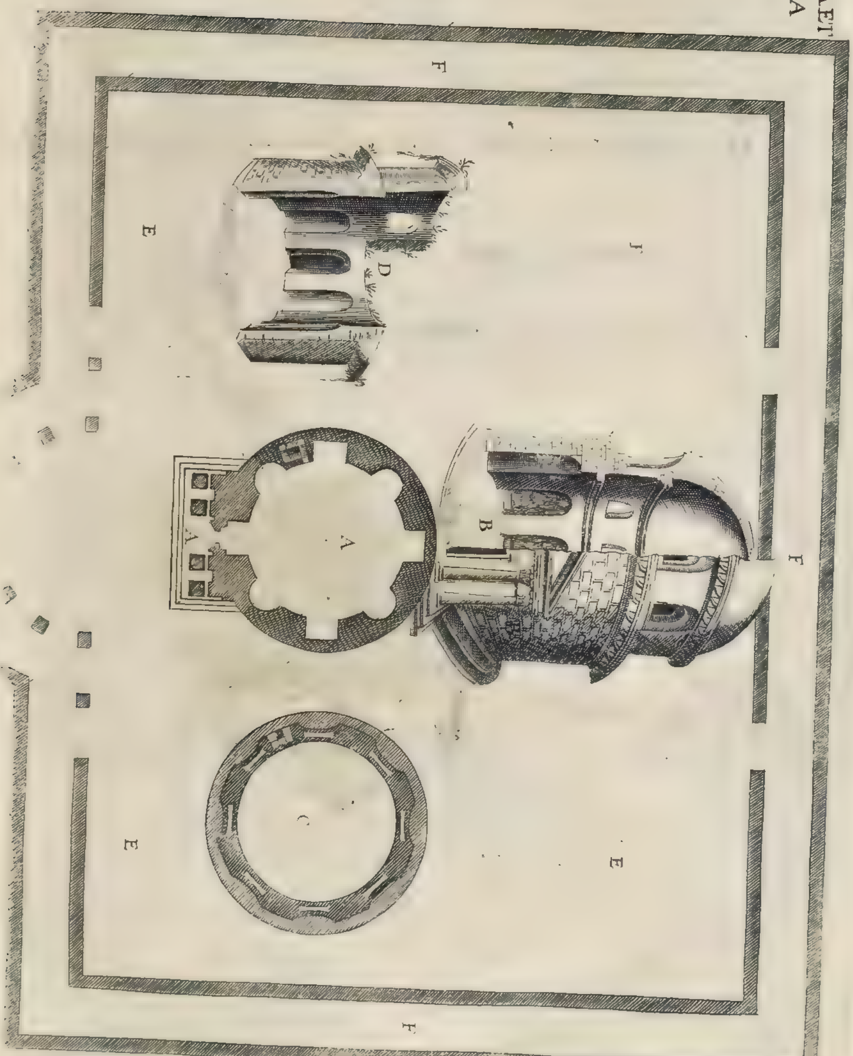
Mausolei figurata significatio.

5 Neque interim omittendum est, sacrum hoc templum superioribus seculis adeo insigne, quod iam ex parte dirutum, atque incultum omnino, procul ab Vrbe subsistit, ex recolendo, quem præseferebat, vt vidimus, titulo pariter, ac sanctitatis loco, fontium, ac sicariorum (exclamare hic nobis licet: O tempora, o mores!) sicariorum, inquam, execrandum asylum illud ijsdem occupantibus, effectum fuisse, quorum subinde plurimi cædibus obnoxij, ibidem ab apparitoribus intercepti, meritas scelerum, ac illatæ præsertim loco omni veneratione dignissimo iniuriæ pœnas dedere. Verum diuino tandem nutu postremis annis contigit, vt Canonici, ac Lateranensis Basilicæ Capitulum, quorum ditioni prædium vnà cum templo addictum est, alijque nonnulli, qui vineas illic proxime adiacentes obtinent, religioso deuotionis impulsu, locum ipsum ruderibus primum expurgare aggressi, & subinde Ecclesiam, quam penitus incultam cernebant, aliqua ex parte in pristinum cultum, vel in hoc summis laudibus extollendi, restituere incœperint, & sacerdoti annua pensione attributa decreuerint, vt ibidem iugiter residens, sacrosanctum Missæ sacrificium singulis festiuis diebus omnipotenti Deo in sanctorum martyrum obsequium offerat, & Ecclesiæ, ac fideliũ pietati, quo par est, studio deseruiat; quod magna iam ex parte Deo inspirante præstitum, perfectumque esse didicimus. Quamobrem breui temporis interuallo (vt credere fas est) & pristinam illuc confluentium frequentiam, ac primæuum religionis illibatæ nitorem sacro eidem loco (quod decet, & in votis cunctorum est) redditum esse pius quisque vir merito gaudebit: cuius hic nos, & proximæ item Ecclesiæ ichnographiam, ac orthographiam in eorumdem gratiam, & ad consignandum perpetuis monimentis beatorum martyrum nomen, binis vtique Tabulis delineatis diligenter (vt vides lector) excepimus.

Expurgatio, ac in pristinũ decorem restitutio Ecclesiæ SS. Marcellini & Petri.

A Ichnographia Ecclesiæ SS. Marcellini, & Petri.
B Partium eiuſdem Eccleſiæ, interioris, atque exterioris, Orthographia.
C Ordinis ſecundi Ichnographia, vbi octo feneſtræ maiores conſpiciuntur.
D Eiuſdem Eccleſiæ, vt hodie viſitur, Orthographia.
E Atrium Eccleſiæ.
F Porticus Atrium circumeuntes.
G Atrij ingreſſus.

Præ-

ICHNOCRAPHIA ET ORTOGRAPHIA ECCLESIÆ SS. MARCELLINI ET PETRI VIA LABICANA

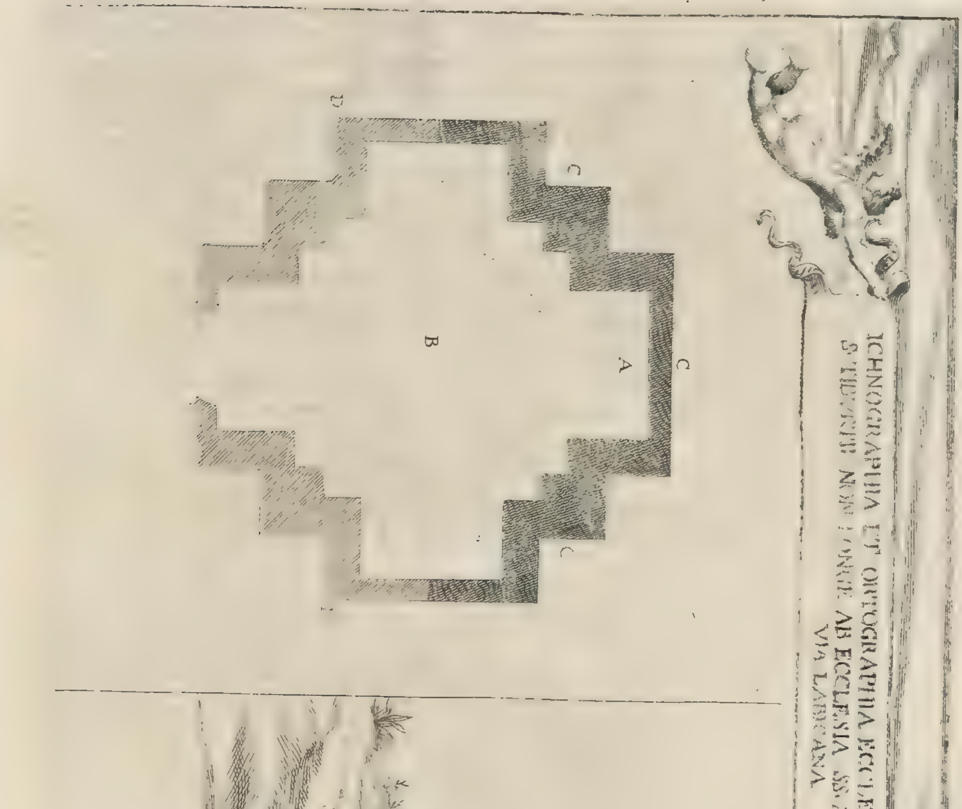
Præſens hæc Tabula Ichnographiam pariter & Orthographiam Eccleſiæ, vt creditur, S.Tiburtij, quæ non longe à præmemorata SS. Marcellini, & Petri Eccleſia Via Labicana ſita eſt, contemplandam ſubijcit.

A Ichnographia Eccleſiæ cum eo loco, qui Confeſſio vulgo nuncupatur.

B Lineæ punctis, ſeu maculis reſperſæ Confeſſionem ſub Eccleſia ſitam deſignant.

C Eccleſiæ parietes, qui hactenus ſuperſunt.

D Eiuſdem Eccleſiæ Ichnographia ſimul & Orthographia.

ICHNOGRAPHIA ET ORTOGRAPHIA ECCLESIÆ, VT CREDITVR
S. TIBVRTII NON LONGE AB ECCLESIA SS. MARCELLINI ET PETRI
VIA LABICANA
A
B
C
C
C
D

6 Eiusmodi igitur loco, quem oculis, ac manu deprehendere Bosius diu cõcupierat, ac indefesso pede vsquequaq; regionẽ excurrens perquirere non destiterat, feliciter inter peruestigandũ reperto, id vnum anhelanti eiusdem animo in votis erat, vt aliquis ad Cœmeteriũ aditus, quod ibidem existere antiquis è monimentis iam satis superque innotuerat, sibi tandem suppeteret. Quapropter vniuersam illam semel, atque iterum regionem vir morarum impatiens perlustrauit, nec prius ab incœpto destitit, quam prope abolita iam eiusdem templi vestigia, foramen quoddam quadratæ formæ, adinstar putei satis profundum, inspexit, per quod hinc inde pedes quibusdam in foraminibus in topho excisis aptando, ac si per gradus quosdam ad ima paulatim descensus pandebatur, sed vt sibi caute res proueniret, & si quod forte subesset, vitæ discrimen vir prudens euitaret, necnon incommodum, quod graue tunc instabat, iam longa experientia edoctus, etsi haud omnino effugeret, ex parte saltem minueret; intermisso tunc labore illuc postridie regressus, ligneis scalis, ac funibus admotis, facili quidem via ad inferiora loca descendit; vbi cum rem optatissimam nactus, præ lætitia gestiret, perantiqui Cœmeterij aditum inuenit. In illud igitur festinanter ingressus, haud procul ab aditu scalam marmoreis quibusdam gradibus, reliquis vero lateritijs, compactam inspexit, per quam subinde, vlteriora inuestigaturus loca, descendens, ad Cubiculum quoddam deuenit, quod ad dexteram ipsius scalæ partem situm est, & picturis affabre elaboratis instruitur, quo potissimum loco veneranda olim sanctorum Marcellini & Petri corpora condita fuisse pietas vltro intuentium oculis suadet. Descensum vero, quem nuper descripsimus, ipsummet esse, cuius mentio fit in supracitata eorumdem Martt. translatione, singulis bene perpensis, pro indubitato apud nos est.

Aditus Cœmeterij à Bosio reperti.

7 Porro Cœmeterium hoc, quod cæteris amplitudine præstat, plures cryptarum ordines, aliorum instar suo ambitu complectitur. Semitæ vero alicubi ab humo altiores conspiciuntur, quæ ad quatuor scilicet hominum staturam in sublime pertingunt, & incisa vtrinque de more in topho sepulchra exhibent; singula tamen (quod valde dolendum est) reserata omnino, & haud vllis, vt mos est, titulis atque inscriptionibus prænotata patent, si tria dumtaxat ex hoc numerose pulchra demantur, quæ ex ipso Christi nomine, quod eisdem insculptum cernitur, & ex consueta, quæ ibidem legitur, descripta formula, Christianorum proculdubio vsui deseruisse comprobantur. Sunt autem huiusmodi:

Inscriptiones sepulchrales in Cœmeterijs.

In Tabula marmorea inscripta.

RVSTICO ET FL. FELICIANE PARENT.
VINCENTIO FILIO KARISSIMO
VIXIT ANN. XVII. MES. II.
DIEB. VIII. FEC. IN P. DEP. IIII.
NON. SEPT.

In alia Tabula marmorea.

MAG. PAVLO INNOCENTI BENEME
RENTI QVE VIXIT ANN. VI.
M. VII. D. IIII IN PACE
DE. VII. KAL. SEPT.

In Sarcophagi fragmento.

☧

VAL. AMMIANO BENEMERENTI
IN PACE QVI VIXIT ANNOS....

8 Porro innumera sepulchralium ibi titulorum fragmenta extant, in quorum altero Placidi & Romuli Consulum nomina legebantur; quorum Consulatus anno Dominicę salutis 343. Constantini vero & Constantis, ipsius Constantini Magni filiorum septimo adnumeratur, si ipsa Baronij supputatio attendatur. Quoniam vero plura illic tum lapidum, tum Sarcophagorum fragmenta sparsim reperiri contigit, ex his perspicue lector ediscere valet, innumeras quoque eodem in Cœmeterio sepulchrales olim titulos extitisse. Postquam autem Bosius

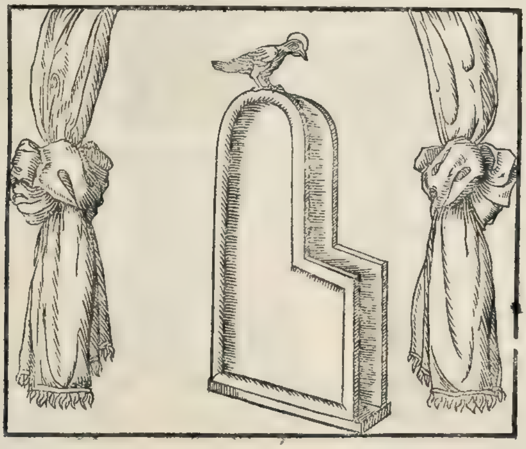
Baron. Ann. to. 3. an. 343.

sius opus hoc indigestum relinquens diem obijt, Seueranus noster vnà cum alijs ad sanctorum Marcellini & Petri templum visendum, & ad cognoscenda extantium ibi marmorum fragmenta, pia admodum curiositate illectus Kal. Oct. anno 1631. accessit. Dum subterranea igitur loca attentius perlustrat, & ea præsertim, quæ crebris circa idem templum ruinis congesta fuerant, diligenter reuoluit, fortuito quidem marmor ante eius oculos obijcitur, in quo huiuscemodi inscriptionis fragmentum legebatur;

. . . MARTYRII . B . . . .
. . . VIRGO AN . . .
. . . MENSES . VIII . . . .
. . . TOB. BEN . . .
. . . ARTIVS . S . . .

Sedis Pontificiæ imago in Cœmeterio.

Insuper & fragmentum aliud tunc perscrutantibus contemplandum se obtulit, quod Pontificiæ Sedis imaginem ferro incisam, velisque hinc inde exornatam, in cuius summitate marmorea item columba diademate redimita consistit, intuentibus contemplandam exhibet, quam pariter hic typis imprimendam curauimus.

Cathedræ Pontificales in honore ab antiquis Christianis habitæ

9 Subsistamus hic quæso paululum, amice lector, & vbi de Cathedris opportuna mentio incurrit, haud silentio prætereundum est magno has olim a fidelibus in honore habitas fuisse, eo quod in eis Pontifices, ac Pastores Ecclesiæ tanquam nobili throno recepti, ipsius Christi vicem præferentes, sedere consueuerint. Quapropter singulari deuotionis cultu eam præ omnibus Cathedram venerati sunt, in qua Petrus Apostolorũ princeps, ac ipsiusmet Christi Vicarius, eiusque successores considebant: quapropter in Cœmeterialibus cubiculis, quo Christiani ad synaxes, & cætera pietatis munia iugiter confluebant, marmoreas istas Cathedras studiose excultas frequenter videre est, vt in hoc præsertim Pontificiæ fragmentum Cathedræ nobis se offert. Verum, si quis plenam huius rei notitiam, & mysterij pariter rationes assequi cupit, Baronium in suis Annalibus id prolixius in hæc plane verba differentem consulat: *Nec tamen illud de his dicere prætermittimus*, inquit ille, *quod ad hanc rem etiam spectare videtur: maiores scilicet nostros egregios pietatis cultores, vt qui probe scirent loco Christi (quod sæpe monet Ignatius) esse habendos Episcopos, sedes illas, quibus illi in Ecclesia cum sacras synaxes agerent, insiderent, vt diuinum thronum velis egregie ornare consueuisse, easdemque tegere velamento. Id plane inquit Pontius Diaconus in Cypriani martyrio cum ait: Sedile autem erat fortuito linteo tectum, vt & sub ictu passionis episcopatus honore frueretur. Et Augustinus ad Maximinum Episcopum Donatistam: In futuro, inquit, iudicio nec apsides gradatæ, nec Cathedræ velatæ adhibebuntur ad defensionem. Apsides sane gradatas cum dixit, sedes Episcoporum sublimiori*

Baron. to.1. an.45. n.11.

Aug. ad Max. Donat. ep. 203

miori attolli fastigio solitas esse significat. Et Pacianus Episcopi sedem linteatam nominat in Epistola 2. ad Symphronium. Sed hæc satis ad illustrandos antiquos Ecclesiæ mores, cui plane rei nos ex instituto lectori deuinximus. Hæc Baronius, quæ nos vel obiter ad explanandum quid marmoreum istud velatæ Cathedræ, aut lineatæ fragmentum designet, in medium proferre voluimus. Quod autem columba huic Cathedræ insidens insculpta cernitur, haud peculiari, & quidem maximo mysterio, vacat: quippe cum Columbæ symbolo Spiritus sanctus prænotetur, Christiani vtique Apostolicæ Cathedræ diuinum Dei numen, a quo Ecclesia regitur, adesse iugiter, & arcana, quæ eiusdem magisterio Cathedræ docentur, ac decernuntur, Deo plane inspirante decerni, ac edoceri obtestabantur, iuxta illam Christi promissionem: *Spiritus sanctus docebit vos omnia, & suggeret vobis omnia.* Ex quo deinde singulare illud Romanæ Cathedræ priuilegium Deo concedente stabilitum est, vt in his, quæ ad fidei, & morum dogmata pertinent, infallibilem auctoritatem obtinendo, haud vnquam falli, decipi, aut errare possit. Sed ad nostra interim redeamus.

Columba Spiritus sancti symbolum.

Infallibile Cathedræ Romanæ regimé

10 Porro arcuata quamplurima in hoc Cœmeterio monumenta, & Cubicula haud pauca recensentur, in quorum nonnullis peristylia, ac marmorei stipites conspiciuntur. Horum pleraque picturis quoque affabre exculta sunt; quamuis memorandum ingenti quidem ex parte Cœmeterium, a vinearum fossoribus ferro intra abditos terræ sinus via patefacta, disiectum omnino, ac enormiter vastatum fuerit: Cubicula tamen, quæ ibi adhuc integra, picturisque conspicua extant, decem & quatuor numero computantur; arcuata vero eodem in loco monumenta tria duntaxat existunt: quæ omnia, vt studiosi lectoris pietati, atque oculis exploranda pateant, hic typis edita, mox à nobis exacte describentur.

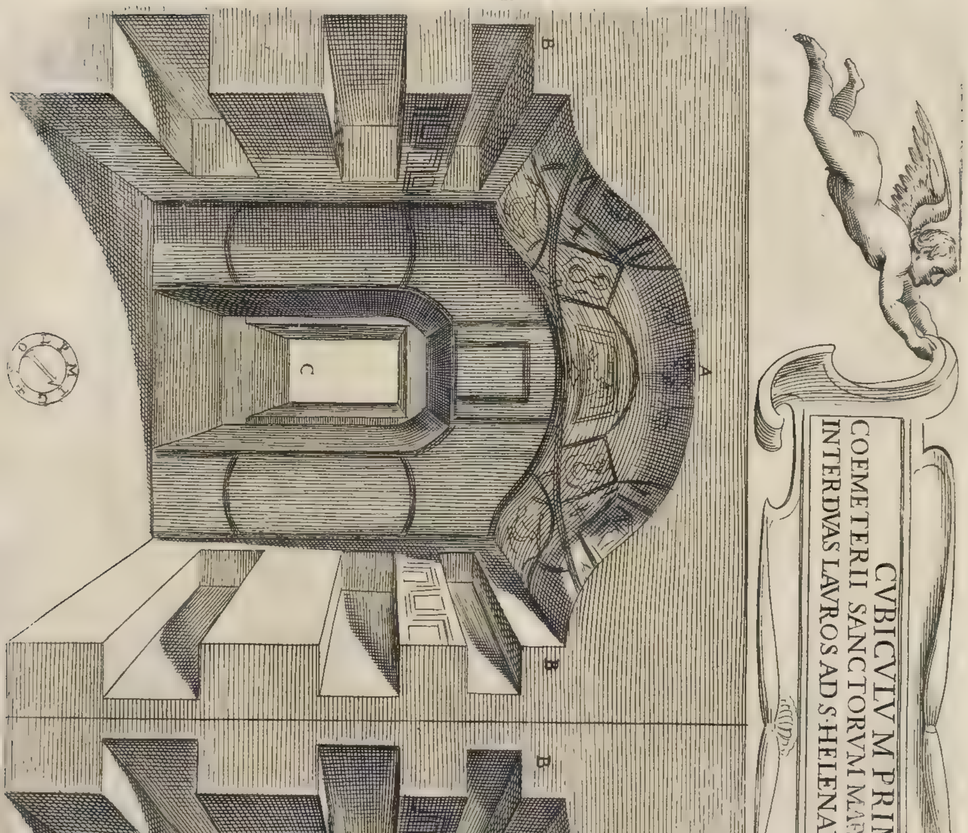
Cubiculum primum Cœmeterij SS. Marcellini & Petri Via Labicana inter duas Lauros ad sanctam Helenam describitur.

CVBICVLVM istud, quod in superiori eiusdem Cœmeterij parte, post scalæ descensum intuentibus occurrit, primo quidem loco, ob recolendæ antiquitatis meritum, quod præsefert, describendum hic duximus; ex pluribus enim coniecturis satis aperte liquet, hunc ipsummet locum fuisse, in quo sanctorum Marcellini & Petri corpora condita quondam fuere. Vt enim in sacris eorundem Actis legitur, sacra Martyrum pignora in inferiori crypta tumulata subsistunt; vbi nimirum sanctæ illæ mulieres Lucilla & Firmina Cubiculum sibi construxerant. Ex ijsdem insuper Actis scalam quandam extitisse comperimus, per quam aditus ad ipsa veneranda beatorum Martyrum corpora accedentibus patebat. Cuius quidem gradus ab Adriano Papa huius nominis Primo aptatos primum, ac dispositos fuisse iam supra diximus. Cubiculum ipsum in quadro positum est, altitudinis palm. 10. longitudinis 9. & semis, latitudinis autem octo, gypso oblitum, picturisque, præsertim in fornice, seu tholo, affabre exultum, quæ quidem typis impressæ, vnica, quam subteximus, tabula lectori exponuntur.

Cubiculum SS. Lucillæ, & Firminæ.

A Cubiculi fornix picturis vndique insignitus, quas vnica Tabula suspiciendas inferius subijcimus.
B Sepulchra in longum protensa, reserata, vacua, ac sine ossibus.
C Ostium, per quod aditus ad Cubiculum patet.

Vnica

CVBICVLVM PRIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
A
B
C

Vnica Cubiculi Primi Tabula.

I. In ipſo fornicis vmbilico coloribus expreſſam recolendi illius Paſtoris imaginem videre eſt, qui ouem humeris amplexatus, duaſque inter arbores conſiſtens,geſtat. Hic ſyringam ſeu paſtoritiam fiſtulam manu defert; alteramque ad pedes ouiculam ſuæ commendatam curæ, quaſi ſub vmbra molliter cubantem, ſolicite tuetur.

II. In circumpoſito fornicis eiuſdem ambitu Ionas Propheta ſub vmbraculo recubans coloribus ad viuum exprimitur.

III. Chriſtus item Saluator, qui Lazarum è mortis clauſtrò in vitæ lucem reuocat.

IV. Idem Dominus ſeptem panum cophinos ad exſaturandum deſertas inter regiones Iſraeliticum populum diuinæ potentiæ vi multiplicatos virga præmonſtrans.

V. Reliquæ vero imagines præ nimia iam vetuſtate abſumptæ penitus, haud oculis vlla ratione percipi, nec penicillo vlla pariter arte exprimi, atque adumbrari potuere.

Cubi-

TABVLA VNICA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

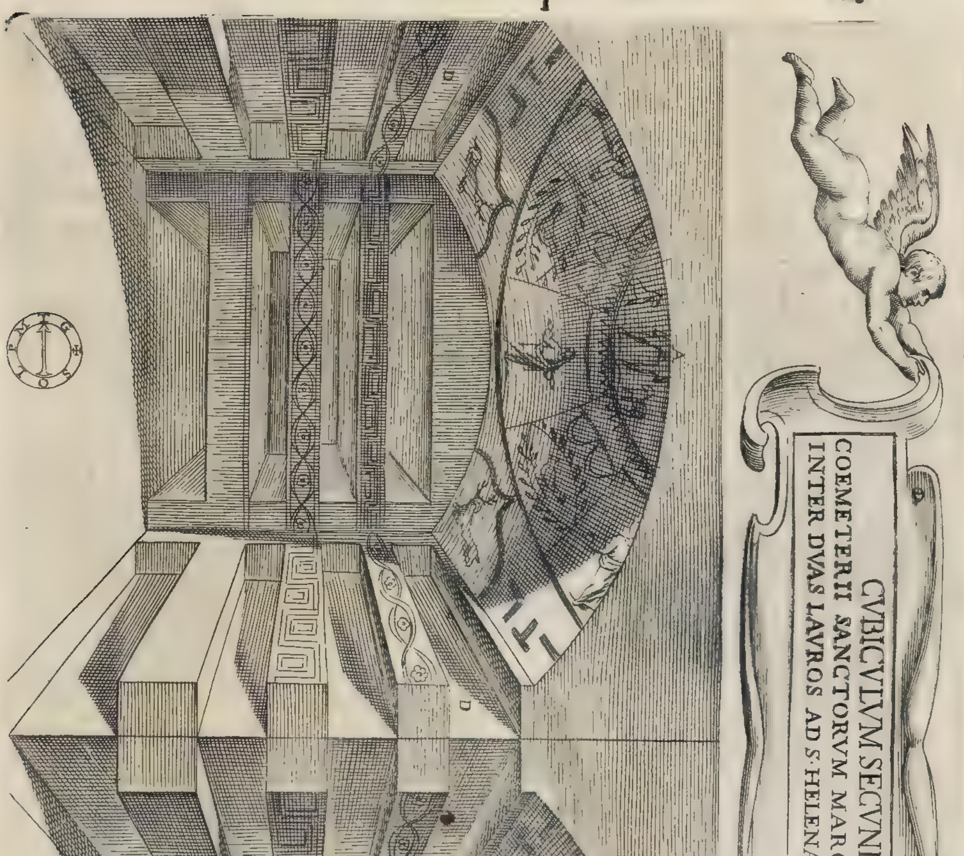

Cubiculum II. eiuſdem Cœmeterij SS. Marcellini & Petri Via Labicana inter duas Lauros deſcribitur.

EODEM loco, eademque ſemita alterum eiuſcemodi proſus formæ Cubiculum extat; quod quidem in quadro pariter poſitum, arcuata quatuor monumenta primario in pariete, totidemq; in lateralibus ſingulis parietibus continet, & calce, ac gypſo, cæterorum cubiculorum more, dealbatum, multiplicibus arborum ſolijs hinc inde affabre pictum eſt. In fornice autem, & vtroque item ex latere iuxta eiuſdem Cubiculi oſtium imagines viſuntur, quæ vnica ſequenti Tabula typis conſignatæ ſunt.

* *
*

A Cubiculi fornix picturis vſquequaque excultus: quas Tabula, quæ proxime ſequitur, videndas exhibet.
B C Duorum foſſorum effigies.
D Sepulchra duodecim vulgaria, quæ tribus Cubiculi huius parietibus inhærent, quaterna nempe ſingulis quibuſque.
E Oſtium, per quod Cubiculum iſtud ingredimur.

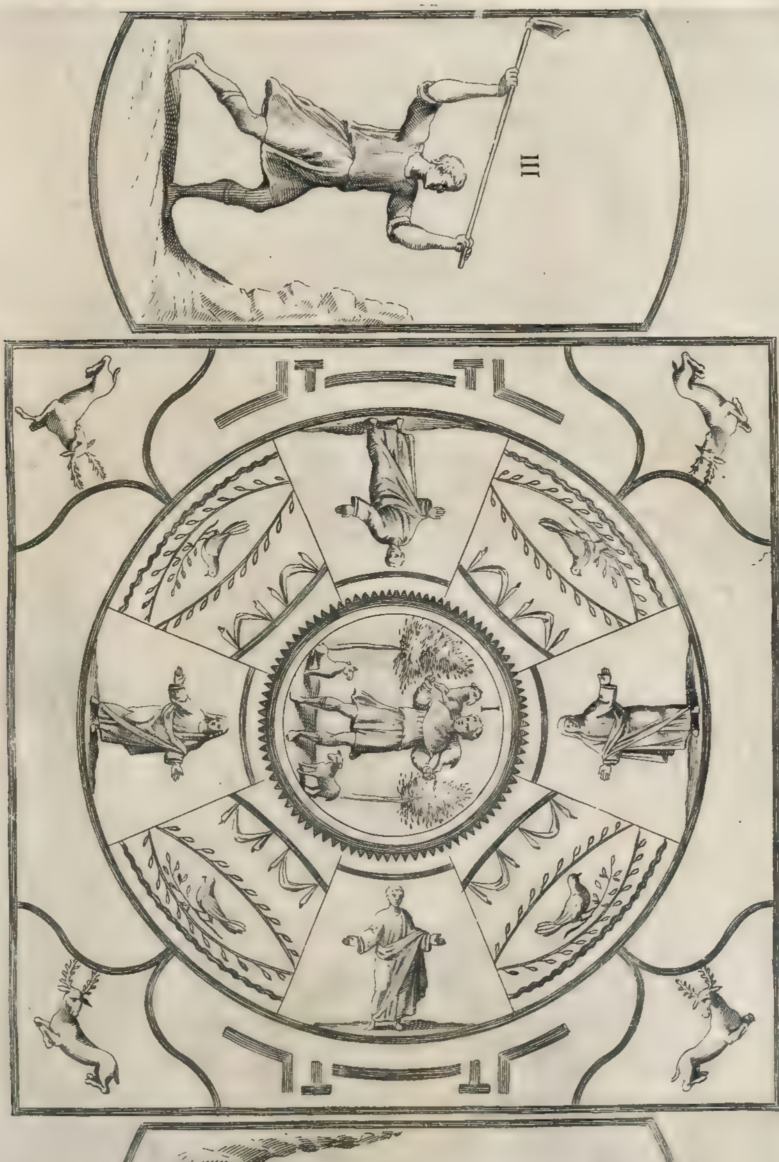

CVBICVLVM SECVNDVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Vnica Cubiculi Secundi Tabula.

I In media ipſius tholi parte, conſueta olim apud Chriſtianos, ac toties repetita laudatiſſimi Paſtoris imago ouem ſuper humeros vtraque manu deferentis cernitur. In eiuſdem ambitu quatuor mulieres expanſis, eleuatiſque brachijs de more orantes exhibentur. In quatuor angulis cerui itidem quatuor.

II. III. Iuxta portam autem, ad eius videlicet latera intra Cubiculum, foſſores duo, tophum ligone percutientes, coloribus exprimuntur.

Cubi-

TABVLA VNICA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

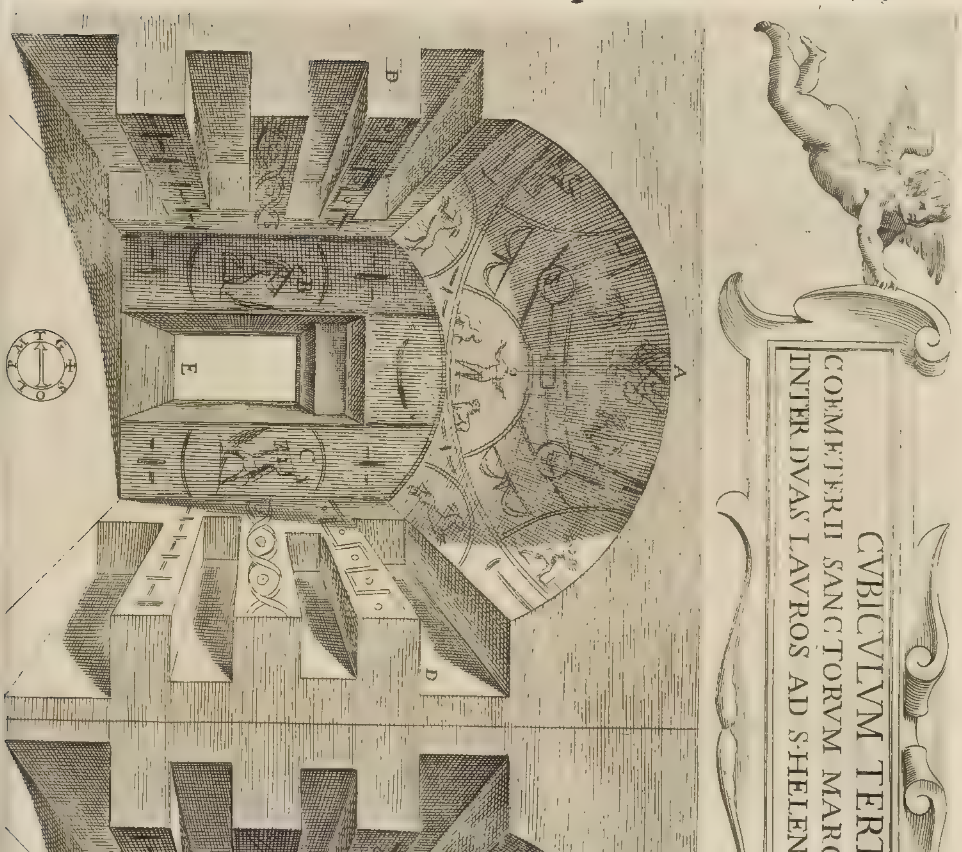
Cubiculum Tertium Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri Via Labicana inter duas Lauros describitur.

PROPE memorata a nobis hactenus Cubicula, secundi ipsius è regione Cubiculi, tertium hoc situm est, quod haud prospectu a superioribus dissonat: quadratæ enim formæ est; altitudinis palm. 12. longitudinis 10. latitudinis nouem. Bis sena in tribus parietibus sepulchra de more continet: in primario autem Cubiculi eiusdem pariete, patentis è regione ostij, sepulchralis huiusmodi titulus legitur:

VITELLA IN PACE
BENE MERENTI.

Fornix porro multiplicibus è sacrarum historiarum fonte petitis imaginibus exornatur. Cubiculi Ostium sursum palmis nouem protenditur, hinc inde palmis quidem tribus dilatatur; a summo autem deorsum palmis duobus cum dimidio tendit. Peristylia & stipites marmoreos exhibet, & in vtroque interiori Cubiculi latere bini pariter terræ fossores, vt in supra a nobis descripto, coloribus ad viuum effıcti intuentium oculis adumbrantur.

A Cubiculi fornix sacris vndique depictis figuris conspicuus, quas proxima inferiori Tabula oculis subijcimus.
B C Duorum fossorum imagines.
D Monumenta duodecim vulgaria, quæ tres Cubiculi huius parietes continent, quatuor scilicet singuli quique.
E Ostium Cubiculi.

CVBICVLVM TERTIVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
VITELLA IN PACE
BENE MERENTI

Vnica Cubiculi Tertij Tabula.

I. Pars huius Cubiculi media Euangelici Paſtoris effigiem, conſueto ouiculæ prænotatam ſymbolo, virentibuſque hinc inde arboribus inſtructam, binaſque ſub ipſo Paſtoris aſpectu ouiculas conſiſtentes, contemplandas oculis intuentium ſubijcit.

II. Tholi eiuſdem ambitus Noëmi figuram exhibet, qui cum virentis oliuæ ramuſculo columbam ad ſe venientem protenſis manibus feſtiuus excipit.

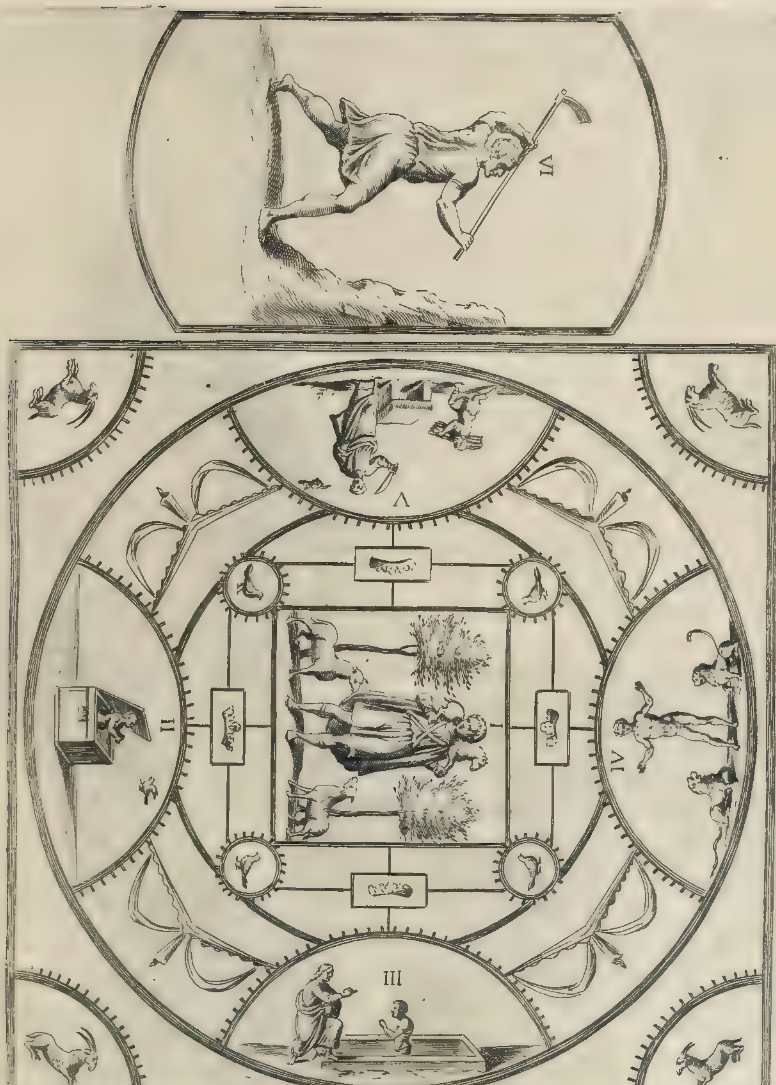
III. Picta ſubinde fornicato huic parieti Chriſti Seruatoris forma exhibetur Lazarum à mortuis excitantis, vel Paralyticum in grabato procumbentem diuinitatis iuſſu, atque omnipotentiæ dextera ſanantis.

IV. Danielem inſuper efferatos inter Leones non ſecus ac mites, blandoſque inter catulos commorantem.

V. Abrahamum item Patriarcham ſanctiſſimum diſtricto mucronis gladio Iſaaco vnigenito immolando inſiſtentem præfert; ac puerum pariter prompta manu, obſequentique animo ad holocauſtum rite perficiendum altari ligna imponentem.

VI. VII. Foſſores denique duo ab vtroque oſtij latere picti conſpiciuntur, qui ad eruendam inde humum, ligones, vti mos eſt, attollunt.

Cubi-

TABVLA VNICA CVBICVLI TERTII COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICAN

Cubiculum IV. Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

CVBICVLVM, hoc quod ad superioris Cœmeterij gradus existit, altitudinis est palm. 9. longitudinis totidem, latitudinis 8. gypso insuper, & picturis aliorum instar apprime decoratur. Duodecim, ijsdemque oblongis sepulchralibus loculis illustratur, quorum nimirum quatuor in vnoquoque pariete excisa, dispositaque sunt. Porta quadratæ quidem formæ, ac Tiburtino è lapide extructa est. Fornix vero, & ipsamet Cubiculi porta in lateribus, conspicua pariter sacris imaginibus redditur. Quæ quidem recolendæ imagines vnica Tabula, quam inserimus, omnes simul exprimuntur.

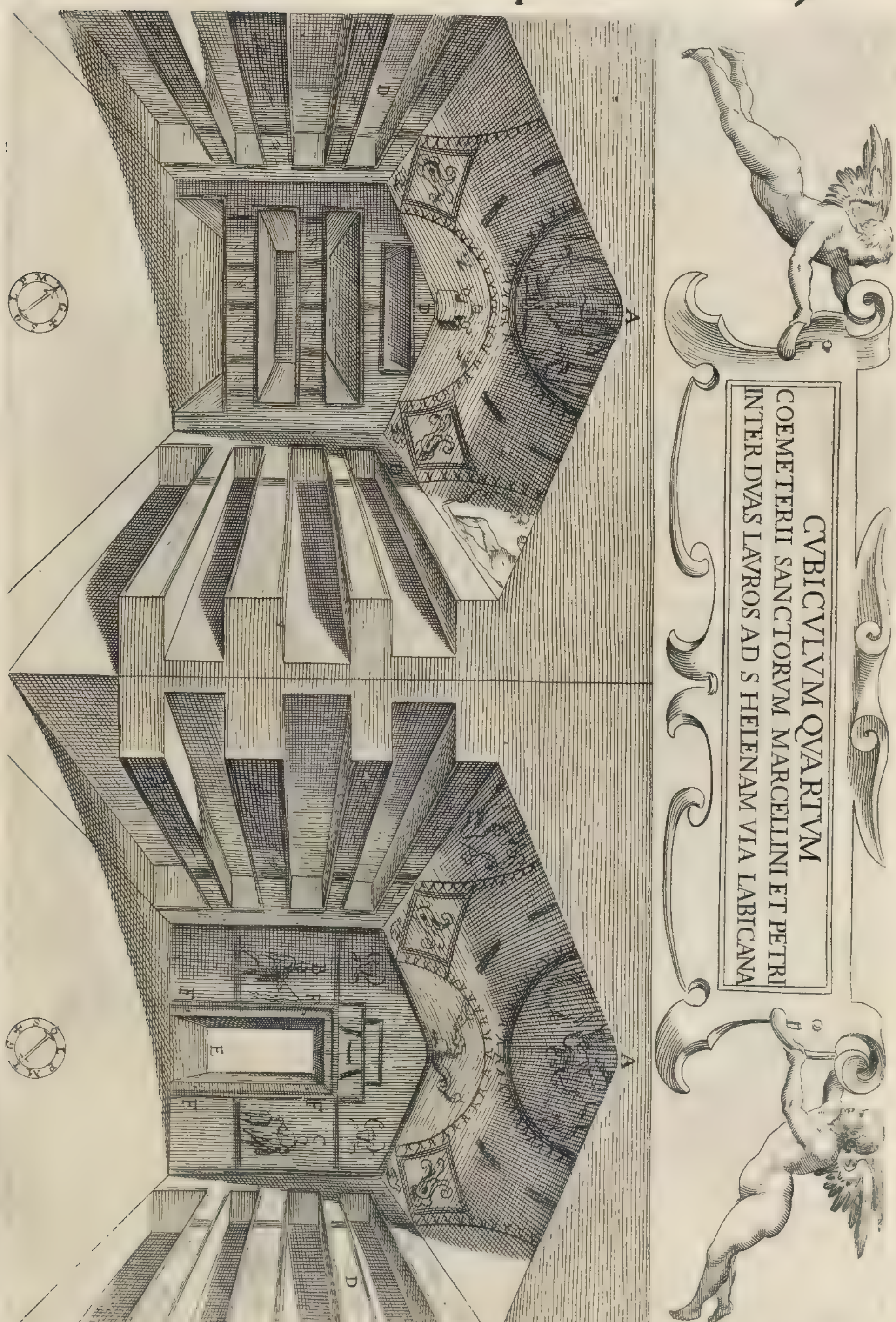
A Cubiculi fornix gypso item vti alij, ac picturis condecoratus.

B C Figuræ, quæ ad vtrumque ostij latus depictæ cernuntur.

D Duodecim Monumenta oblonga in tribus eiusdem Cubiculi parietibus aptata.

E Cubiculi ostium.

F Foramina quatuor rotunda in ipso lapide Tiburtino excisa, quæ cardines plumbo firmatos inibi quondam hæsisse innuunt.

CVBICVLVM QVARTVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Vnica Cubiculi Quarti Tabula .

I. In tholi medio Paſtor ille Euangelico clarus oraculo virentibus circumſeptus arboribus, hircum tamen, haud ouem de more ſupra humeros baiulans, coloribus adumbratur; ad cuius pedes bini pariter hirci ſubſidunt.

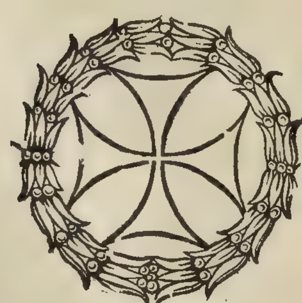
II. Ipſo in ambitu Ionas è mari, atque è Ceti aluo, vbi delituerat, proſiliens.

III. Idemmet qui ſub frondium vmbraculo, dulci quidem ſopore oppreſſus, recubat.

IV. Noë inſuper in arca porrectis manibus aduolantes hinc inde columbas, oliuarumque ramis onuſtas hianti ore excipiens exprimitur.

V. E regione vero ipſius Ionæ quieſcentis alia in eodem fornice extabat quondam imago, ſed præ nimia vetuſtate, penitus abſumpta, haud vllatenus intuentibus innoteſcit.

B C In ipſis oſtij lateribus, qua ad dexteram intramus, Moyſes virga ſilicem percutiens exponitur. Ad ſiniſtram vero Seruator noſter, qui paruulo cuidam, vt Euangelicæ paginæ edocent, ad benedictionis gratiam impertiendam manus imponit, & virgam altera manu præfert.

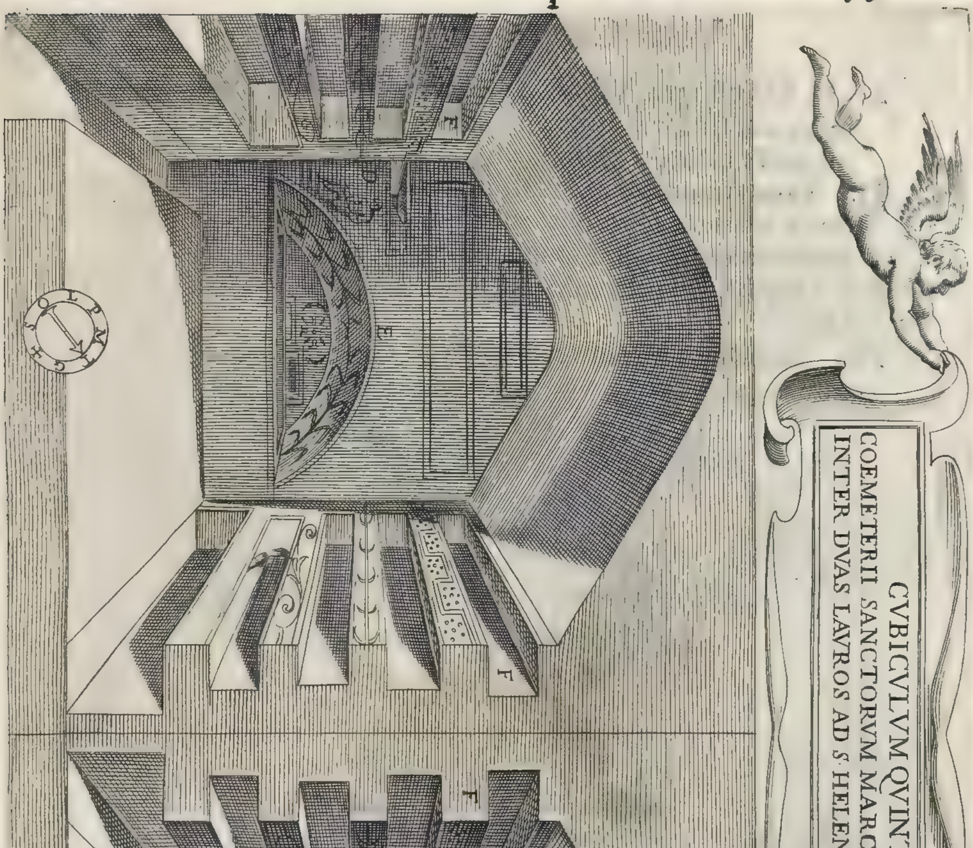

TAB. LAVNICA CVBICVLI QVARTI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum quintum Cœmeterij SS. Marcellini & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

HAVD procul a quarto, cuius iam supra meminimus, Cubiculum quintum situm est, de quo a nobis sermo nunc instituitur. Est autem altitudinis palm. 11. latitudinis 10. & semis, longitudinis 10. In primario autem pariete arcuatum quoddam monumentum extat, sub cuius arcu pueri cuiusdam sepulchrum in topho excauatum visitur. In eiusdem Cubiculi ambitu alia duodecim in topho pariter excisa monumenta consistunt, quædam angusta satis & perexigua, nonnulla autem ampliora. Sepulchrum quoque in ipsamet Cubiculi area effossum ibidem ad læuam ingredientibus obijcitur. Porro Cubiculum ipsum albo colore perfusum, picturisque concinnatum est, varijs nempe ramis foliorum intermixtis. Supra ipsum tamen monumentum cuiusdam sedentis imago, etsi capite diminuta, conspicitur, quod effodiendi sepulchri ibidem existentis gratia præstitum est, vt nobis ex ipso adspectu conijcere licet. Iobum item in sterquilinio iacentem descripta imago præ se fert. Tholus haud vllis conspicuus imaginibus redditur. In pariete vero, in quo ostium patet, quædam in sequenti Tabula imagines infra describendæ visuntur. Ostium vero quadratæ formæ est, altitudinis palm. 8. latitudinis 5. profunditatis 2. & semis.

A B C Imagines, quæ in vtroque ostij latere interiori pictæ conspiciuntur.
D Imago cuiusdam sedentis supra Monumentum arcuatum penicillo effecta.
E Monumentum Arcuatum.
F Sepulchra duodecim per ambitum eiusdem Cubiculi.
G Sepulchrum in ipso pauimento effossum.
H Ostium, per quod ingressus ad idem Cubiculum patet.

CVBICVLVM QVINTVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Vnica Cubiculi Quinti Tabula.

I. In hac quoque Tabula consuetam Pastoris virides inter arbores consistentis effigiem pictam videre est, ouemque humeris, & fistulam pastoralem præferentis.

II. Paralyticus item Christi iussu extemplo sanitati redditus, qui è lectulo, in quo iacebat, prosiliens, eundem defert, intuentium oculis contemplandus obijcitur.

III. Iob quoque demisso, tristique vultu in sterquilinio recubans.

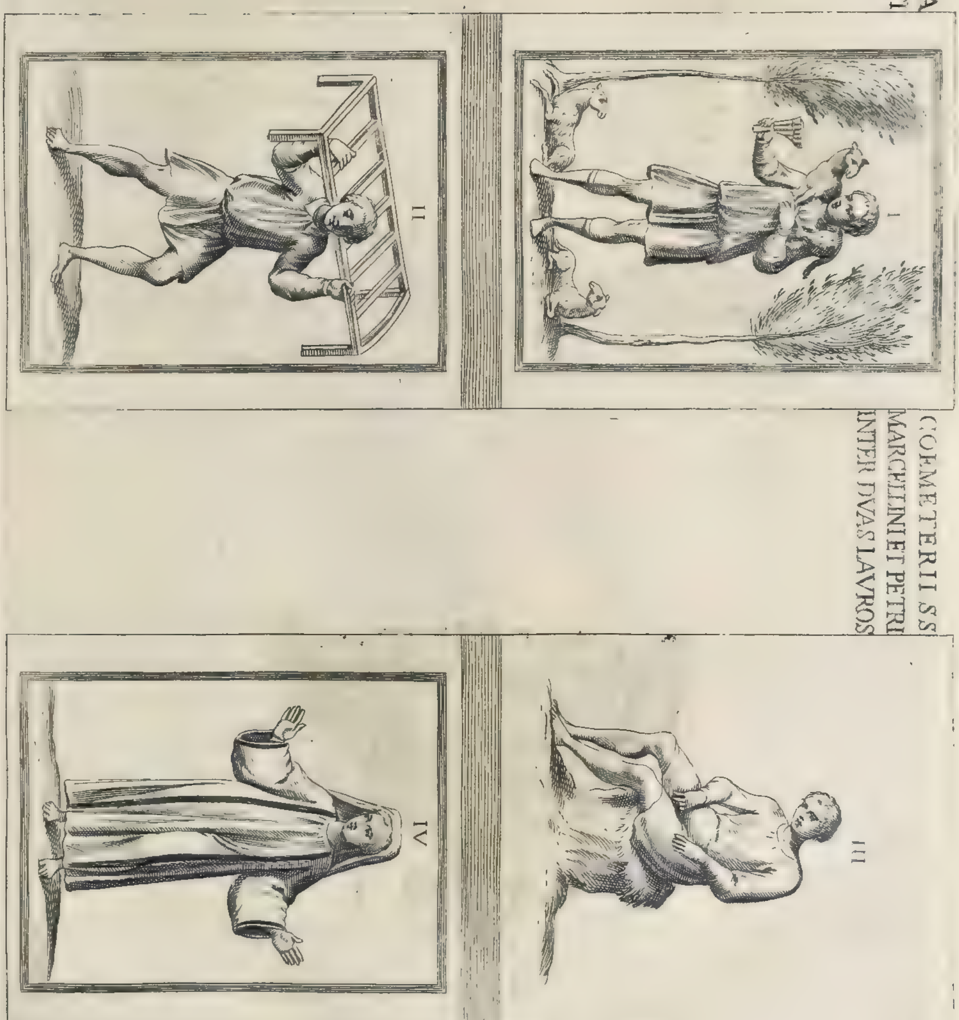
IV. Stolata item mulier extensis de more brachijs Deum exorans exprimitur.

Cubi-

TABVLA VNICA
CVBICVLI QVINTI

COEMETERII SS
MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS

AD S. HELENAM
VIA LABICANA

Cubiculum Sextum præmemorati SS. Marcellini & Petri Cœmeterij describitur.

CVBICVLVM, de quo nunc agitur, tribus dumtaxat parietibus constat: quartus enim paries, ex quo aditus ad ipsum Cubiculum patet, cum iam præ vetustate corruerit, haud vlla ex parte extat. Porro altitudinis eius mensura palmorum decem, latitudinis vero septem cum dimidio. In singulis huiusce Cubiculi parietibus monumenta tria, & oblonga quidem, atque in topho excisa, picturis tamen vndique exculta, recensentur. At in fornice, ipsumque extra Cubiculum, supra ostium videlicet, venerandæ quædam imagines expressæ sunt, quæ in sequenti Tabula ad viuum adumbrantur.

A Cubiculi fornix picturis insignitus.
B Imagines, quæ supra eiusdem Cubiculi ostium conspiciuntur.
C Sepulchra circum idem Cubiculum concinnata.

CVBICVLVM SEXTVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
A
B
C

Vnica Cubiculi Sexti Tabula.

In ipſius fornicis vmbilico Paſtor, quem ſacræ iugiter Paginæ commendant, eadem, qua ſupra forma oculis contemplandus proponitur. Bini in quolibet eiuſdem fornicis angulo viri, totidemque mulieres brachijs expanſis orantes ſuſpiciuntur. Extra Cubiculum vero, qua patet aditus, imagines nonnullæ adſunt, quas magna ex parte improba foſſorum manu labefactari, atque obliterari contigit; hæ autem funeralem agapen, qua plane olim ratione à Chriſtianis peragi conſueuerat, inſpectandam exhibere videntur.

Cubi-

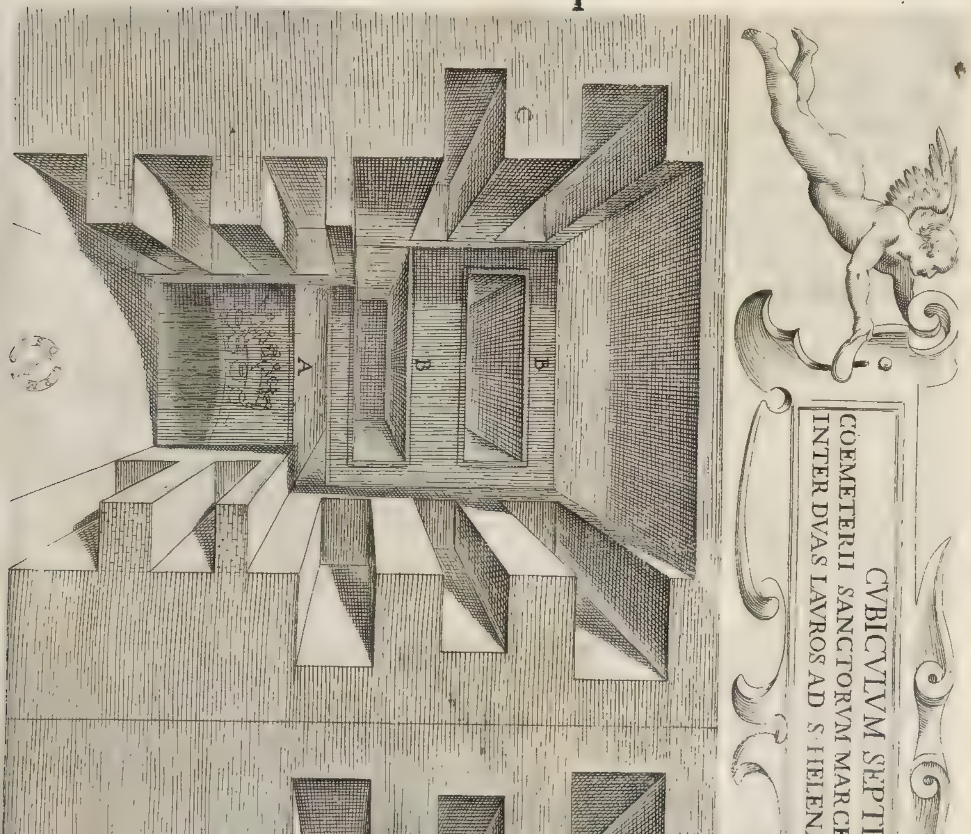

TABVLA VNICA CVBICVLI SEXTI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum VII. Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

IN eadem semita Cubiculum istud, recensito proximum, septimum videlicet in ordine adnumeratur, quod in topho quidem excauatum est; ac cæterorum more dealbatum, altitudinis pal. 15. latitud. 9. longitudinis 10. Ostium vero sursum eleuatur palm. 9. dilatatur quatuor; deorsum tribus palmis tendit. In dextero, sinistroque parietum latere lateritia quædam ad suffulciendum Cubiculum sepulchra constructa sunt, adeo vero hæc prominent, vt maximo impedimento sint, ne figuræ, quæ in primario dumtaxat pariete pictæ sunt, intuentium oculis pateant. Has autem sequens Tabula indicat.

A Figuræ, quæ in primario huius Cubiculi pariete pictæ cernuntur, earum tamen maior pars nouis ibidem extructis sepulchris tecta intuentium oculos fugit.
B Sepulchra recentiora lateritia.
C Alia per ambitum Cubiculi in topho excisa sepulchra.
D Ostium Cubiculi.

CVBICVLVM SEPTIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Vnica Cubiculi Septimi Tabula.

In primario iſtius Cubiculi pariete, vt diximus, triclinij cuiuſdam formam videre eſt, vbi ſex numero viri menſæ accumbunt, quatuor interim ſatis amplis ante eoſdem expoſitis ad vina refundenda hydrijs. Altera inſuper imago olim extabat, ſtantis cuiuſdam nimirum viri poculum vni ex recumbentibus ad epotandum porrigebat, cuius nunc ibi cœteris picturæ lineamentis abolitis brachium dumtaxat cum poculo exporrectum viſitur.

TABVLA VNICA CVBICVLI SEPTIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LA[illegible]

Cubiculum VIII. Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri describitur.

CVBICVLVM, quod octauo loco describitur, duobus superiori parte iam recensitis proximum est, ijs tamen longe amplius protenditur. Altum enim est palm. 17. latum 9. longum totidem: varijs item picturis alicubi cumulatur. Duo & viginti excauata hinc inde in topho sepulchra complectitur. Porta eiusdem quadratæ formæ est, altitudinis palm. 9. latitudinis 4. profunditatis 2. & semis. Nonnullæ primario in pariete imagines adumbrantur, quas Tabula sequens indicabit.

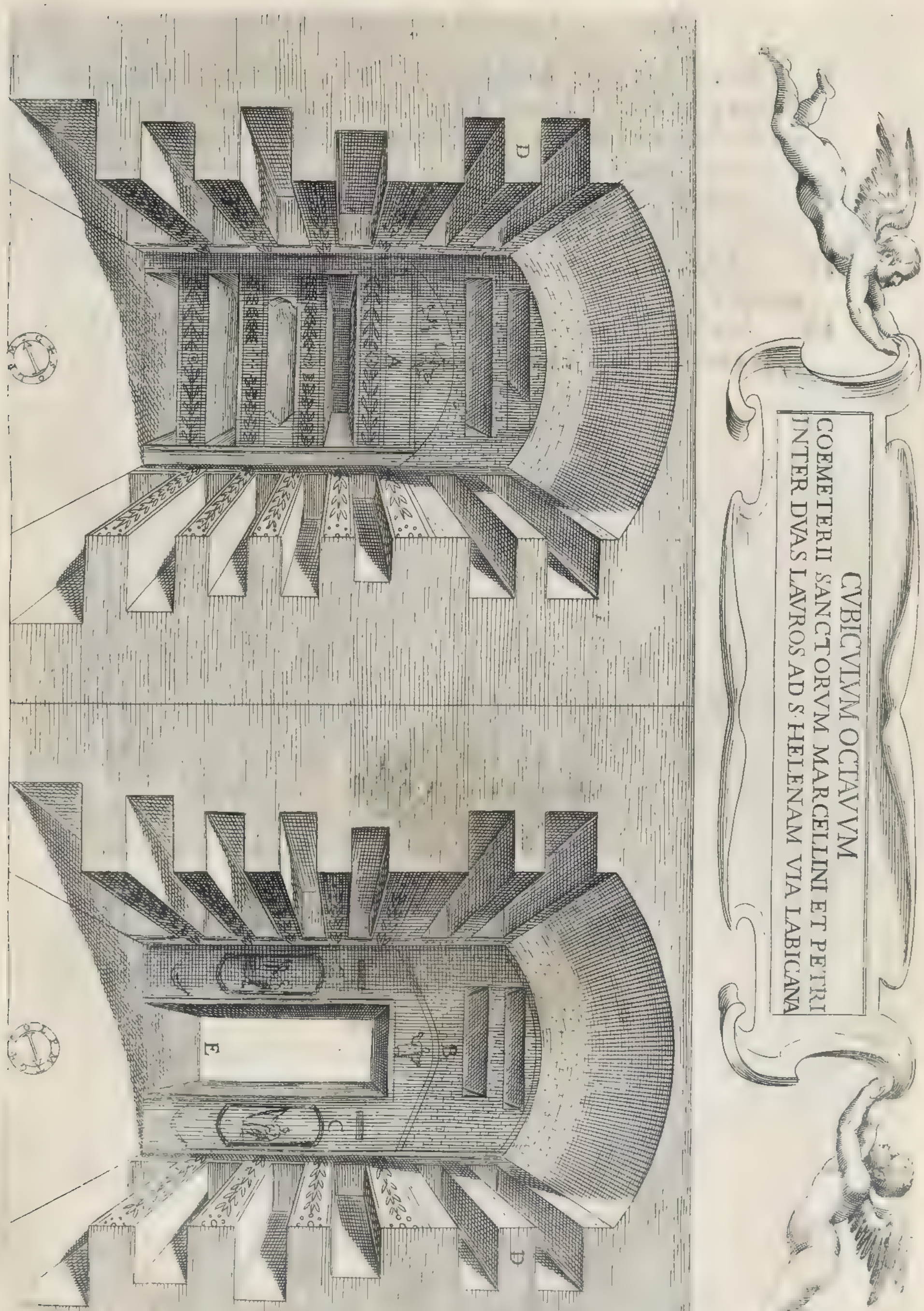
* * *

A Imagines, quæ in primario huius Cubiculi pariete depictæ visuntur.

B C Figuræ, quæ supra ostium, & in vtroque eius latere existunt.

D Monumenta, quæ Cubiculum hinc inde in topho excauata continet.

E Cubiculi ostium.

CVBICVLVM OCTAVVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
A
B
C
D
E

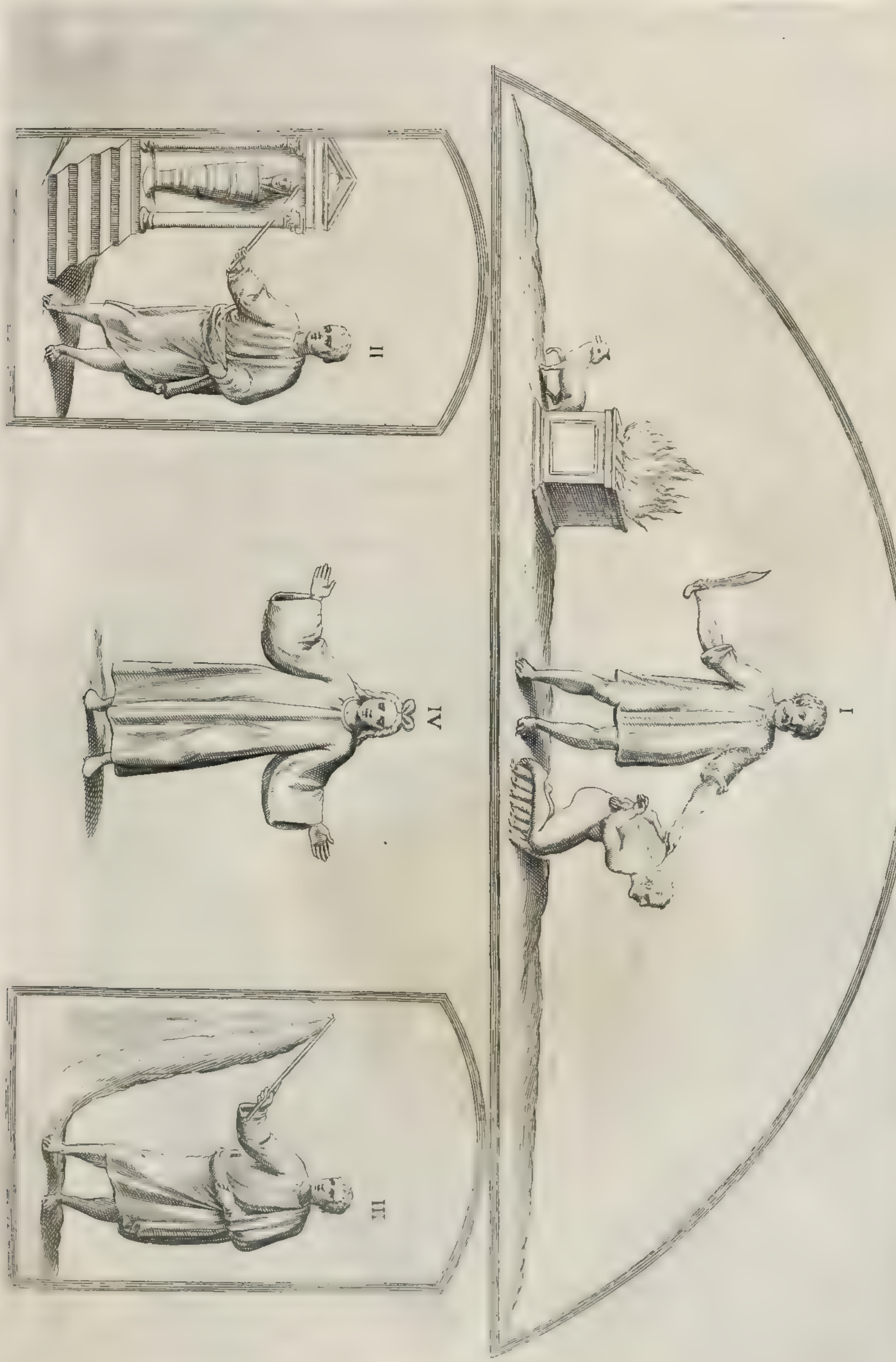
Vnica Cubiculi Octaui Tabula.

I. Cernere hic licet Abrahamum Dei voce admonitum, districto gladio ad Isaacum super ligna immolandum toto animi studio contendentem. Adest ibi itidem apposito igne ara, & hircus, quo holocaustum de more perficiendum erat.

II. Christus item Dominus, dum Lazarum è monumento reuocat, coloribus ad viuum exprimitur.

III. Moyses insuper, qui virgæ ictu è silice aquarum fluenta educit.

IV. Mulier demum extensis vltro brachijs diuino Numini vota persoluens in Cubiculi parietinis exhibetur.

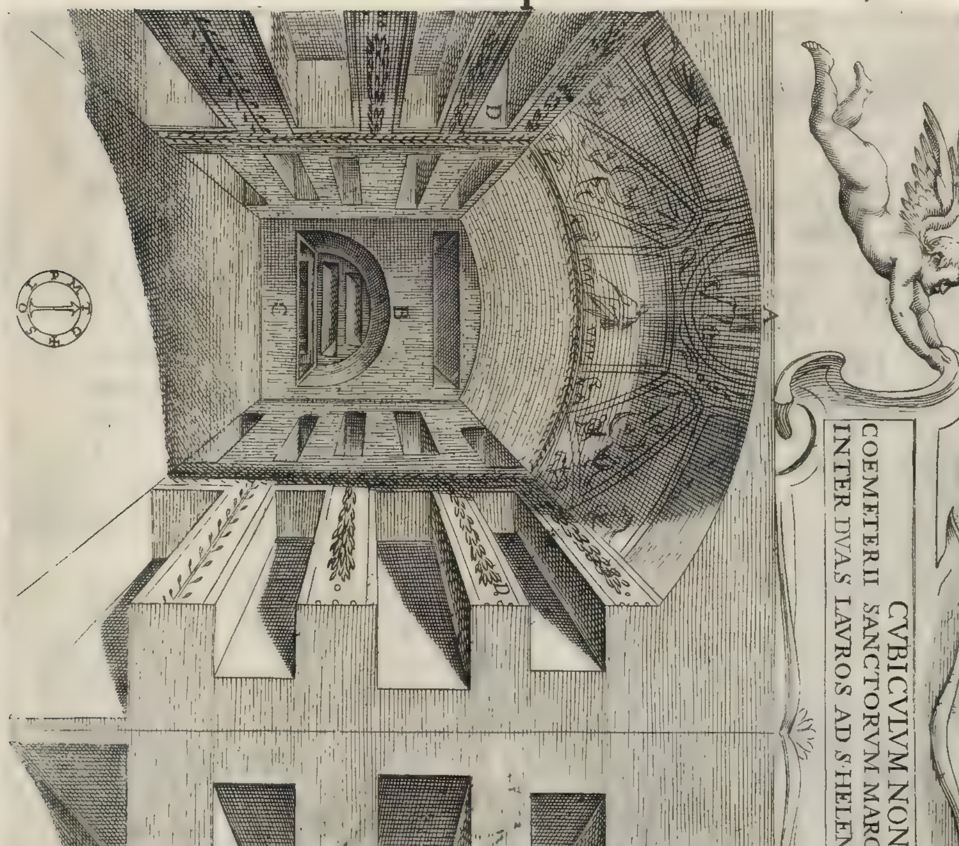
TABVLA VNICA CVBICVLI OCTAVI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum Nonum Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri deſcribitur.

CVBICVLVM iſtud aliquã tantum ex parte gypſo & calce dealbatum eſt. Altitudo eius palm. 12. longitudo palm. 19. latitudo 9. & ſemis concluditur. Porta eius alta palm. 9. lata 4. profunda 3. Arcuatum quoddam Monumentum ipſius loci ſinu complectitur, in quo alia tria monumenta, formæ ſatis oblongæ, in topho excauata ſubſiſtunt. In eiuſdem Cubiculi parietibus decem & nouem alia, oblonga pariter, monumenta ſupputantur. Nonnullæ autem in fornice imagines conſpiciuntur, quamuis & alias quamplures, vt loci proſpectus indicat, vetuſtas ipſa omni ex parte abſumpſerit; quæ adhuc tamen longa poſt ſecula illibatæ ſuperſunt, ſequenti Tabula contemplandæ proponuntur.

A Cubiculi fornix picturis adornatus.
B Monumentum Arcuatum.
C Tria ſepulchra oblonga in præmemorato Monumento arcuato extructa.
D Alia Monumenta oblonga per ambitum eiuſdem Cubiculi.
E Cubiculi Oſtium.

Vnica

CVBICVLVM NONVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Vnica Cubiculi Noni Tabula.

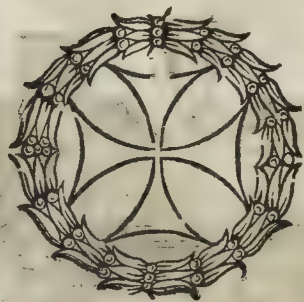
I. Media fornicis pars Paſtorem diuinis oraculis celebrem ea forma, qua alibi deſcriptus eſt, contemplandum oculis exhibet.

II. Fornicis vero ambitus Moyſem ſacræ legis volumina ab ipſius Dei manu excipientem præfert.

III. Eundem Moyſem petram virga percutientem.

IV. Necnon portentoſum illud manna ſenis congeſtum cophinis virga deſignantem.

V. In eiuſdem inſuper fornicis ambitu oues quamplurimæ, & in quatuor præſertim angulis ouiculæ quædam palmam, & paſtorale vaſculum geſtantes, affabre coloribus efficтæ repræſentantur.

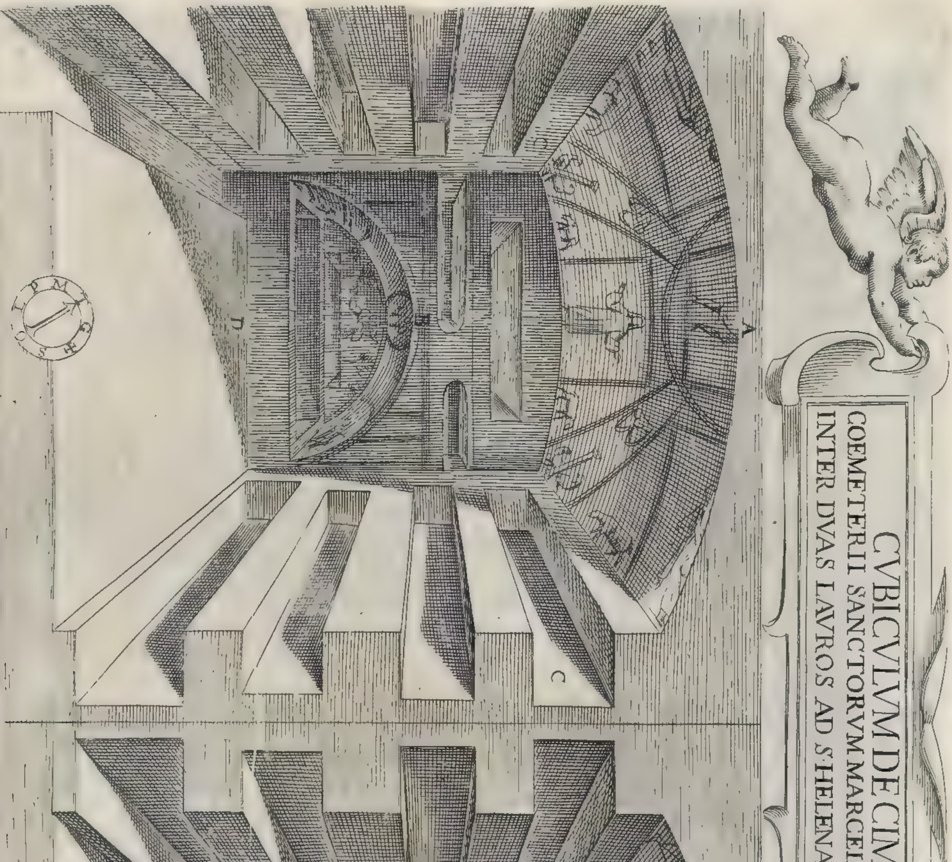
TABVLA VNICA CVBICVLI NONI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA.

Cubiculum X. Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri inter duas Lauros Via Labicana describitur.

DECIMVM Cubiculum altitudine constat pal. 11. longitudine totidem, latitudine vero 10. Ostiũ quadratæ formæ, ac peristylijs Tiburtino è lapide compactis exornatum est. Eius altitudo palm. 8. latitudo 3. & semis, profunditas 3. commensuratur. Primario in pariete, ipsius è conspectu ostij, arcuatum quoddam Monumentum coloribus concinne elaboratum cernitur; in quo & aliud subinde oblongæ figuræ Monumentum ferro, cæterorum instar incisum patet. Porro in quatuor eiusdem parietibus alia tredecim numero monumenta, breuiora quædam, nonnulla ampliora recensentur. Cæterum in ipsius pauimenti area monumentum humo altius effossum extat. Cubiculum ipsum parietibus omni ex parte dealbatis excultum est: sepulchra vero lineis rubei coloris circumducta sunt. Fornix vero subtexendas hic imagines, binisque excerptas Tabulis exhibet.

A Cubiculi fornix depictis imaginibus exornatus.
B Monumentum Arcuatum artificis penicillo insignitum.
C Monumenta circum Cubiculum ferro parietibus incisa.
D Monumentum in ipsius pauimenti area effossum.
E Cubiculi Ostium.

Pri-

CVBICVLVM DECIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
A
B
C
D
E

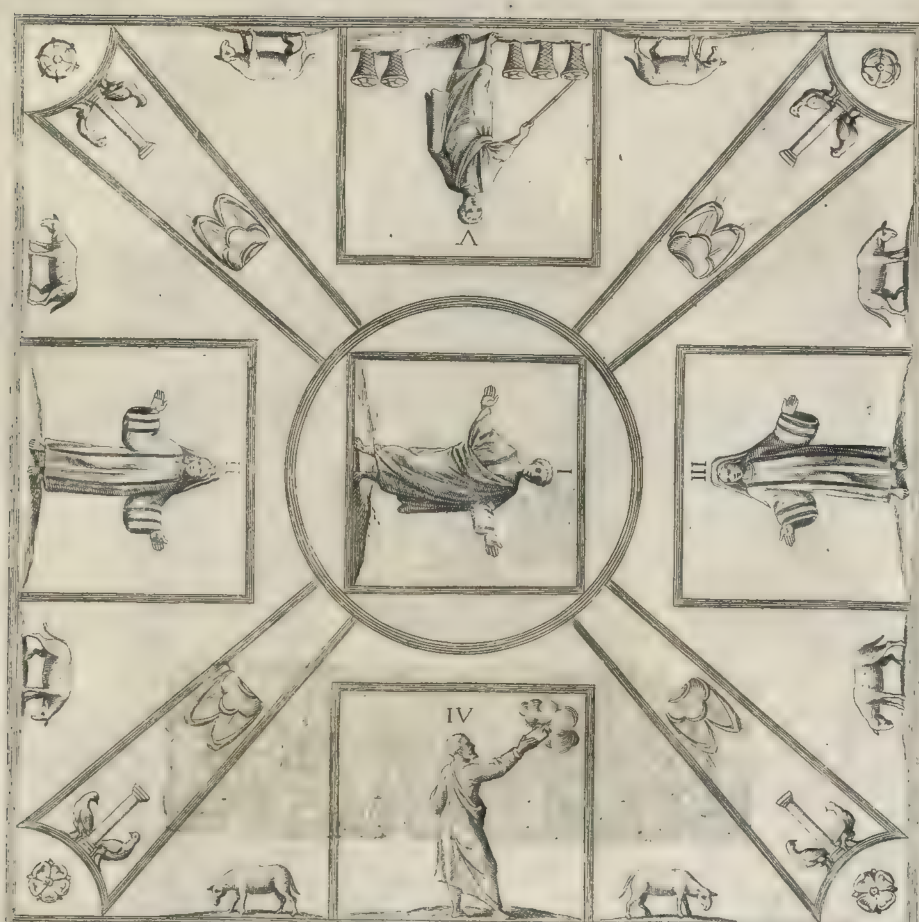
Prima Cubiculi Decimi Tabula.

I. In ipſo fornicis vmbilico, eleuatis vir manibus orans ſuſpiciendus proponitur.

II. III. In eiuſdem ambitu tres itidem mulieres eadem plane forma deprecantes contemplari licet.

IV. Moyſen item promulgandæ legis volumen ab ipſiuſmet Dei manibus excipientem.

V. Chriſtum quoque Seruatorem noſtrum, quinque hordeaceos panes cophinis ingeſtos, ac cruce obſignatos virga tangentem: vel certe Moyſen ipſum totidem collectum mannã in ſportis virga præmonſtrantem.

TABVLA PRIMA CVBICVLI DECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Secunda Cubiculi Decimi Tabula.

Contemplandæ hic pio Lectori imagines proponuntur, quæ arcuato in Monumento ſuſpiciuntur.

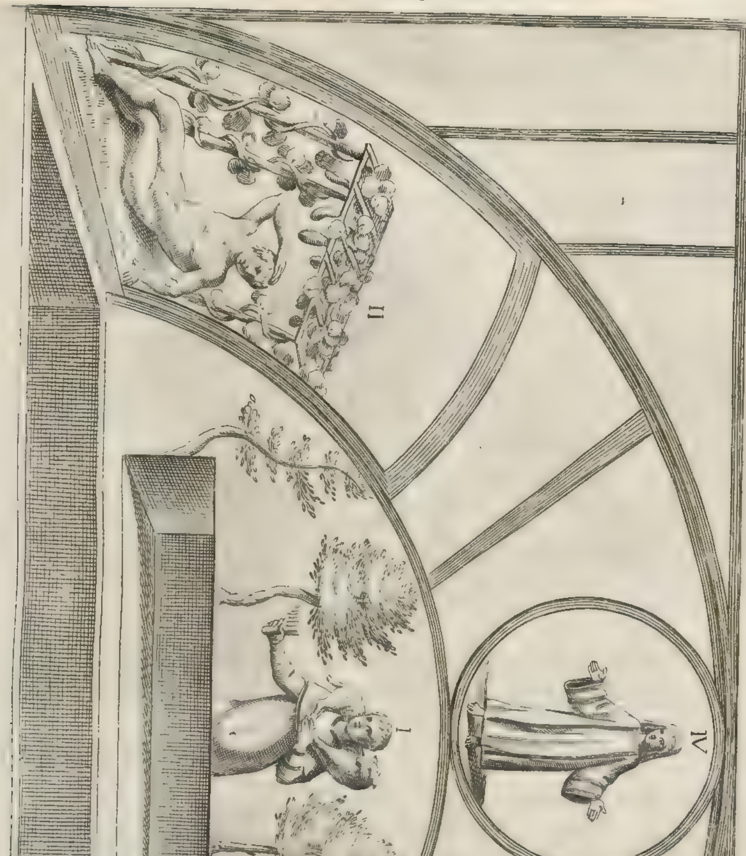
I. Euangelicus videlicet ille Paſtor, qui ſæpeſæpius alibi deſcriptus adnotatur.

II. Ionas ſub viridi molliter vmbra recubans.

III. Moyſes petram virga percutiens.

IV. Stolata item mulier eleuatis Deum manibus enixe deprecans.

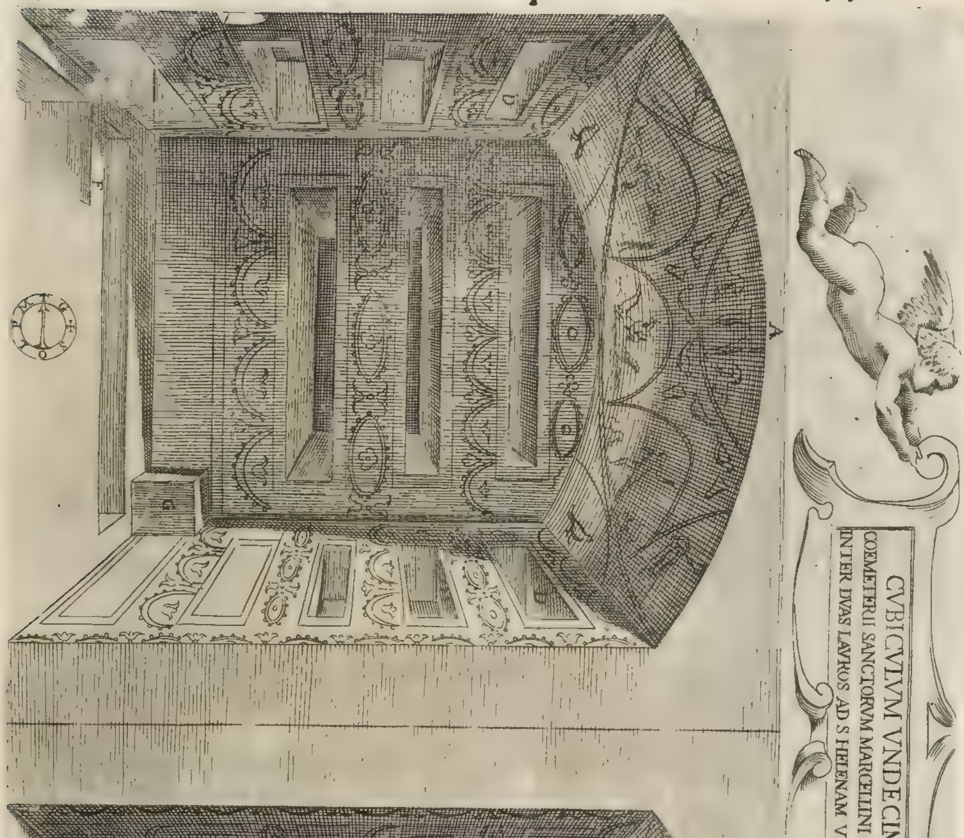
[illegible]VLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI DECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum XI. Cœmeterij SS. Marcellini & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

CVBICVLVM, quod, ordinem prosequendo, vndecimum adnumeratur, altitudinis est palm. 12. latitud. 10. longitud. 15. picturisque omni ex parte conspicuum redditur. Oblonga tredecim sepulchra continet: horum tamen tria dumtaxat de more ibi excauata, reliqua pennicillo vel leuiter adumbrata sunt, nedum numeris omnibus absoluta, singula vero rubris eisdem lineis circumobducta conspiciuntur. Binos quoque tumulos ipsamet pauimenti area de more effossos intuentibus exhibet. Porro Cubiculi istius fornix coloribus concinne, vti pariter vtrumque ostij latus, obducitur. Ostium ipsum Tiburtino è lapide constructum, altitudinis est palm. 7. & semis, profund. 3. latitudinis totidem. In Cubiculi eiusdem pariete ad læuam arcuatum quoddam in topho foramen excisum suspicitur, vbi lampades olim a Christianis de more ad lumen refundendum appendebantur, & in dextero primarij ipsius parietis angulo basis quædam ex topho extat, ad lampades item æneas, vel candelabra fulcienda, quæ ibi pio fidelium vsui sacras inter vigilias, ac synaxes succendi consueuerant. Singulæ autem imagines, quibus Cubiculum abunde cumulatur, sequenti hac Tabula exprimuntur.

A Cubiculi fornix picturis vndique insignitus.
B C Figuræ, quæ in vtroque ostij latere conspiciuntur.
D Sepulchra quædam aperta.
E Sepulchra nondum perfecta, sed leuiter ac perfunctorie dumtaxat pennicillo adumbrata.
F Bina monumenta in pauimento effossa.
G Basis quædam ex topho, lampadibus, seu candelabris sustinendis idonea.
H Aedicula, seu loculus quidam in topho continendis item lucernis adaptatus.
I Cubiculi ostium è lapide Tiburtino constructum.

Vnica

CVBICVLVM VNDECIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Vnica Cubiculi Vndecimi Tabula.

I. In medio fornicis consuetum recolendi Pastoris, ouem humeris, ac pastoralem manu fistulam deferentis symbolum adumbratur, ad cuius pedes ouiculæ binæ subsistunt: domuncula item haud procul picta cernitur.

II. In eiusdem vero fornicis ambitu Paralyticus à Christo incolumitati redditus, grabatumque humeris baiulans exprimitur.

III. Seruator item noster hordeaceos quinque panes, quos diuinitus multiplicarat, sportis inclusos, virga manuque designans.

IV. Idem Dominus, qui quatriduanum è tumulo Lazarum in vitam reuocat.

V. Daniel item rabidos inter Leones tuto consistens.

VI. Ionas è puppi in pontum deiectus, vastoque immanis ceti ore exceptus.

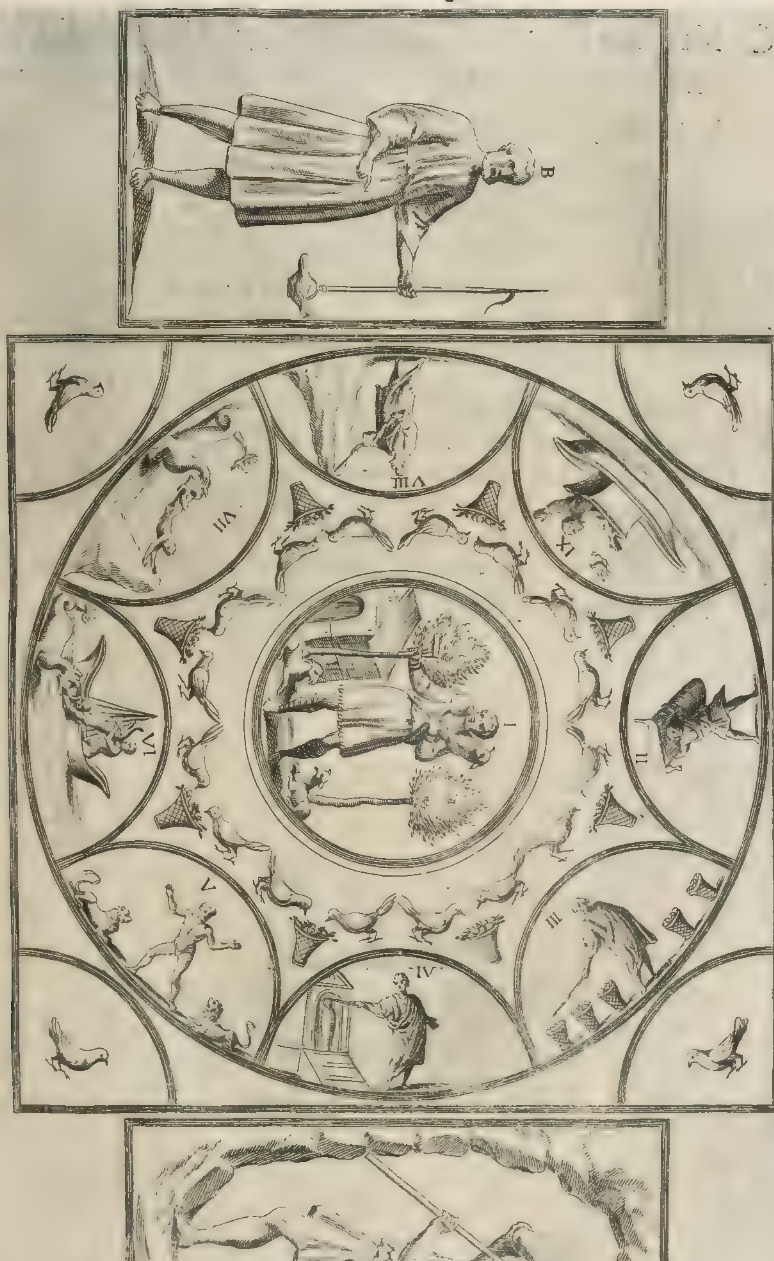
VII. Ipsemet post triduum subinde ad littus ex immani marinæ belluæ aluo prosiliens.

VIII. Moyses vberrima aquarum fluenta è petra eliciens.

IX. Noë fausti ominis columbam vnà cum oliuæ ramo sub vesperam ad se remeantem, intra ipsius arcæ receptacula excipiens.

In vtrisque autem portæ lateribus duo hinc inde fossores coloribus delineantur; quorum alter ad lucernæ lumen ferreo ligone tophum fodere, atque excauare videtur; alter vero seniori ætate præditus lucernam manu tenens, fossori cuipiam lumen ad instandum operi refundit.

Cubi-

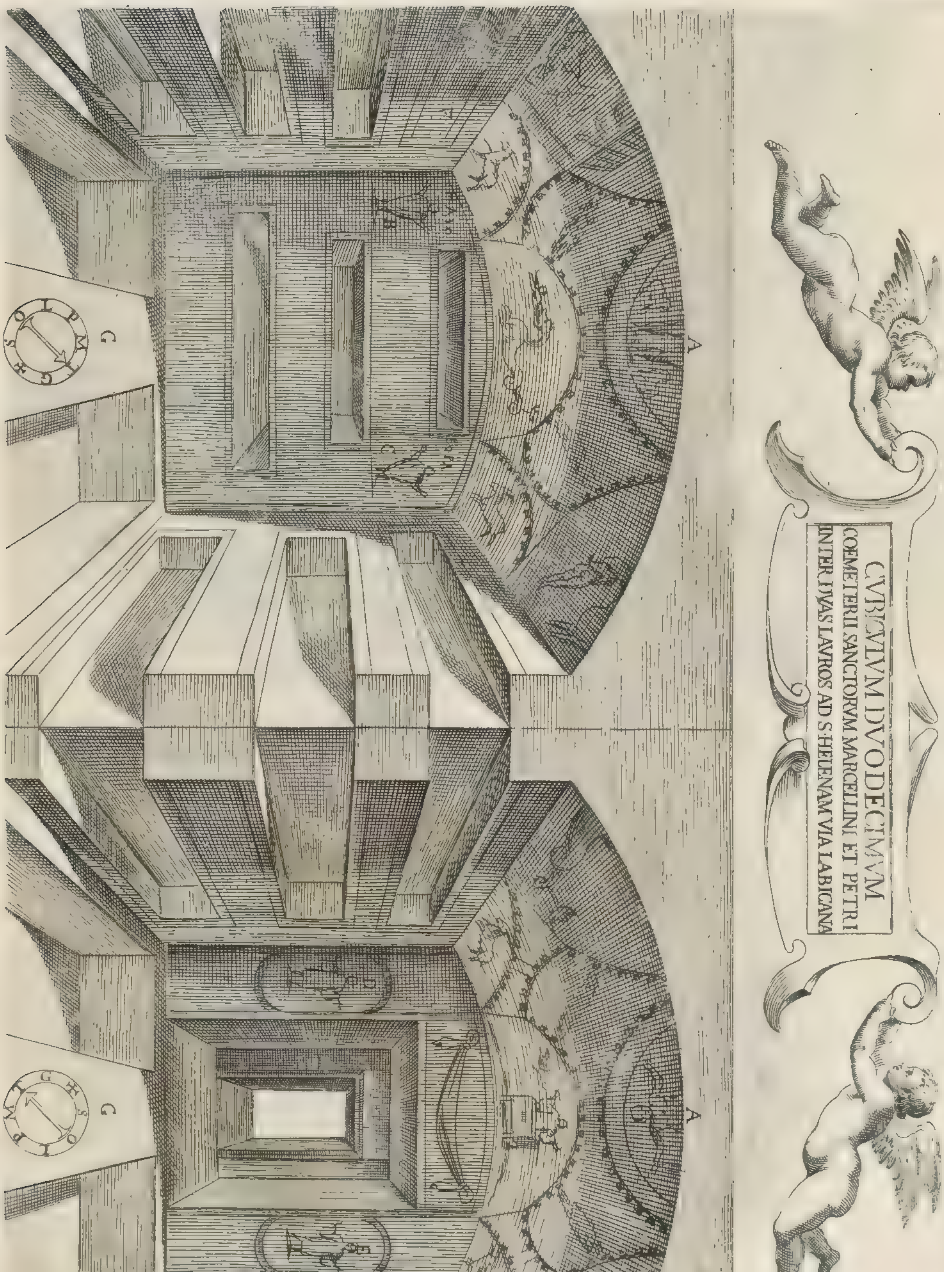
TABVLA VNICA CVBICVLI VNDECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum Duodecimum Cœmeterij SS. Marcellini, & Petri describitur.

CVODECIMVM Cubiculum quadratæ formæ eſt, pal. 9. altitud. totidemque latitudinis, ac longitudinis. Porro oſtium marmoreis compactum ſtipitibus ab area attollitur palm. 7. dilatatur 3. & ſemis, ad imum vſque tendit 3. quod inſuper nouem, ijſdemque oblongis ſepulchris refertum eſt, quorum tria rubeis circumducta lineis, in vtroque è tribus Cubiculi lateribus aptata ac ordinatim diſpoſita cernuntur. Duo itidem ex horum numero in ipſa pauimenti area artificum manu effoſſa ſunt. In fornice autem, ac parietibus hæ ſacræ imagines recenſentur, quas inſerta hic interim Tabula delibandas intuentium oculis offert.

A Cubiculi fornix pictis imaginibus excultus.
B C Binæ Imagines orantium in morem, quæ in primario huius Cubiculi pariete cernuntur.
D E Duæ item figuræ aliæ, quæ in vtroque oſtij latere veluti orantes coloribus expreſſæ ſunt.
F Monumenta per ambitum Cubiculi exciſa.
G Sepulchra in ipſamet pauimenti area effoſſa.

Vnica

CVBICVLVM DVODECIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
A
G
A
G

Vnica Cubiculi duodecimi Tabula.

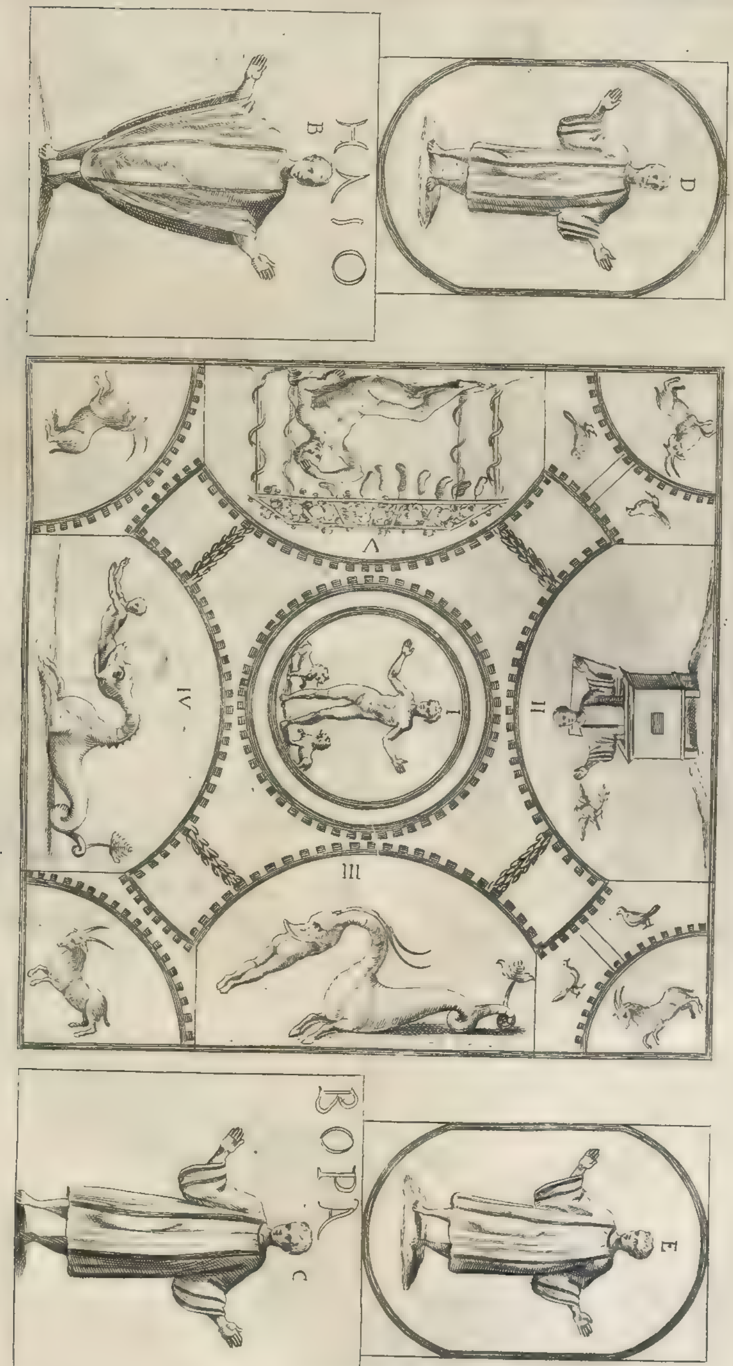
I. Media ipſius fornicis pars Danielem in fouea inter Leones contemplandum exhibet.

II. Ambitus vero Noëmum intra ipſius arcæ receptacula ſtagnantis diluuij tempore conſiſtentem præfert.

III. IV. V. Ionam inſuper cete vaſtiſſimi faucibus abſorptum, eundemque paulo poſt inde vegetum ac incolumem prodeuntem, ac ſub vmbraculi tegmine molliter cubantem.

Primario in pariete viri cuiuſdam imago, ſacra vtique induti caſula, ſuſpicitur, cui nomen Græcis vtique characteribus inſcriptum eſt, ſcilicet, HAIO. Altera ibidem viri cuiuſdam ſtolati imago titulum pariter eiſdem prænotatum characteribus præferens exhibetur BOPA. Binæ autem in ipſius oſtij lateribus ſtolatæ pariter, at orbatæ titulis imagines exhibentur. Quæ quidem numero quatuor deſcriptæ hactenus virorum formæ, cum ſingulæ eleuatis manibus pium, conſuetumque morem videntibus innuant, viros ibi quondam ſepulturæ demandatos, vt nobis quidem credere par eſt, præſeferunt.

TABVLA VNICA CVBICVLI DVODECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum decimumtertium deſcribitur.

HVIVS Cubiculi fornix in ipſamet ſummitate perforatus eſt; foramen autem quadratæ formæ ſuſpicitur, per quod ſuperiori e parte lumen intus admittitur, ipſumque Cubiculum meridiana luce perfunditur: cuius item formæ aliud quoddam in Cœmeterio Priſcillæ viſitur, quod cum cæteris longe pręſtet, Clari Cubiculi nomine nuncupatur, de quo ſuo loco agemus. Huius porro è regione aliud ſimilis formæ Cubiculum extat, vbi nullæ tamen imagines conſpiciuntur. Hoc interim, de quo agimus, altitudinis eſt palm. 11. cum dimidio, longitudinis 16. latitudinis, qua parte oſtium patet, palm. 8. & ſemis, è regione eiuſdem palm. 10. & ſemis. Ipſius Cubiculi oſtium latum eſt palm. 4. altum 6. profundum 3. In primario autem Cubiculi pariete arcuatum monumentum, picturiſque concinne adauctum deprehenditur; ſupra quod alia duo monumenta, oblongæ quidem formæ extructa ſunt. In alijs ſubinde parietibus ſepulchra numero ſexdecim, duobus diſtincta ordinibus, continentur, quorum vnumquodque quatuor item ſepulchra eum in modum diſpoſita complectitur, vt vnum videlicet alteri ſubſit. Fornix quoque, & ipſum pariter loci foramen picturis de more inſtruitur, quæ vnà cum imaginibus arcuati eiuſdem monumenti, ſubiectis infra tabulis, vt vides lector, inſeruntur.

A Cubiculi fornix picturis excultus.

B Monumentum arcuatum varijs depictis imaginibus inſigne.

C Paries in ſummo Cubiculo extructus, qui nonnullis item imaginibus penicillo expreſſis adornatur.

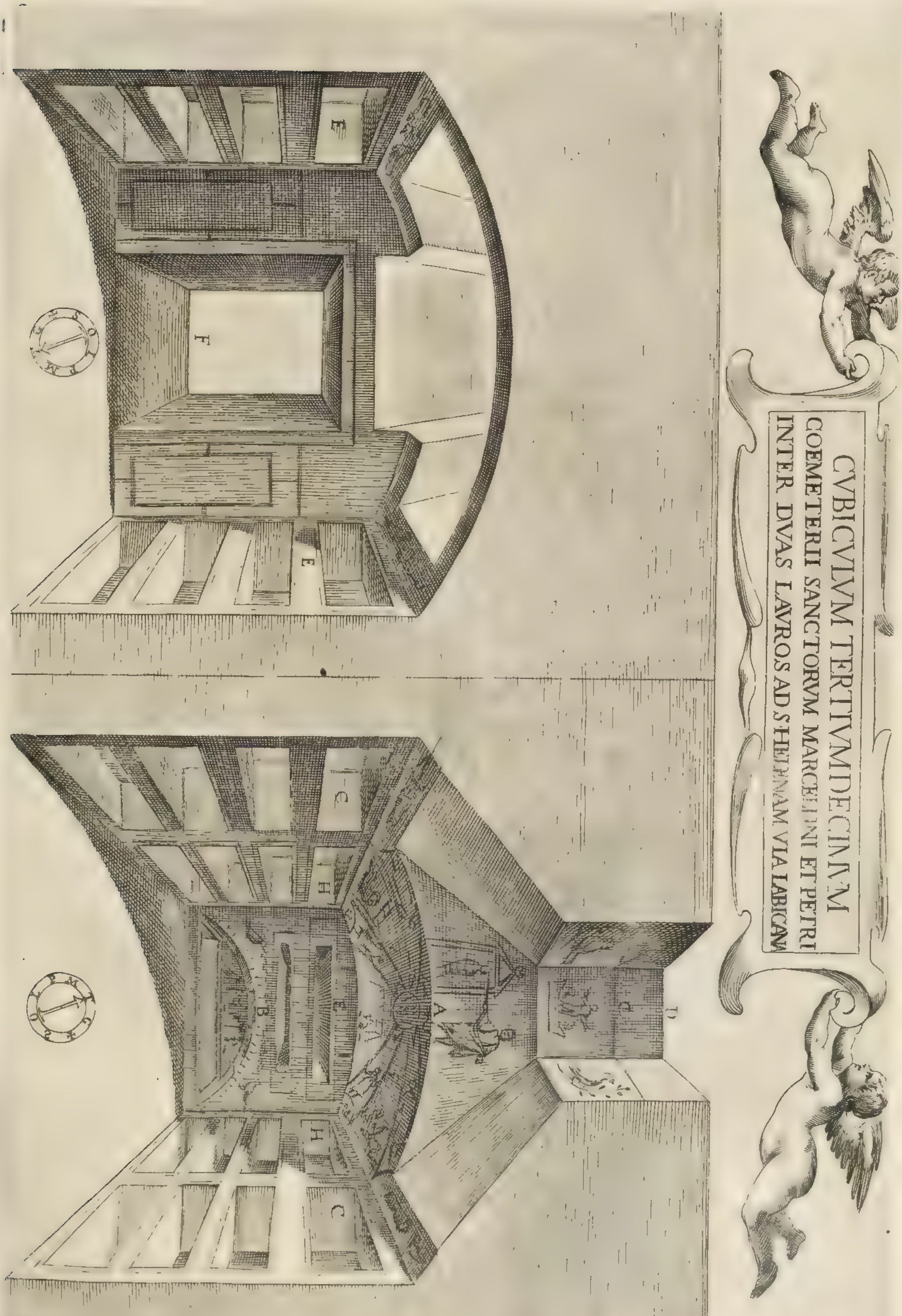
D Foramen quadratę figurę in fornice fabrefactum, quà Cubiculum ſuperne lumen admittit.

E Sepulchra per ambitum Cubiculi exciſa.

F Oſtium, per quod Cubiculum ingredimur.

G H Sepulchra hęc, quę binis hoc loco diſtincta ordinibus aduertis, eadem illa ſunt, quę ad alteram oſtij partem exhibentur: ea autem ideo congeminauimus, vt Cubiculi formam melius, perfectiuſque ob oculos poneremus.

Pri-

CVBICVLVM TERTIVMDECIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Prima Cubiculi Decimitertij Tabula.

I. In arcuato monumento, cuius ſupra meminimus, mulier quædam ſtola, ac ſuperimpoſita matronarum more capiti mitra, eleuatis brachijs orantis ſpeciem binas inter arbores conſtituta præſefert: duo autem hinc inde viri adſtantes pariter, eandem veluti fœminam virtutum ac nobilitatis titulo præcellentem digito præmonſtrare videntur.

II. Contemplandus item eodem loco exhibetur Noemus vir ſanctiſſimus intra ligneam arcam, cui columba optatæ pacis ſymbolum, virentis videlicet oliuæ ramum defert.

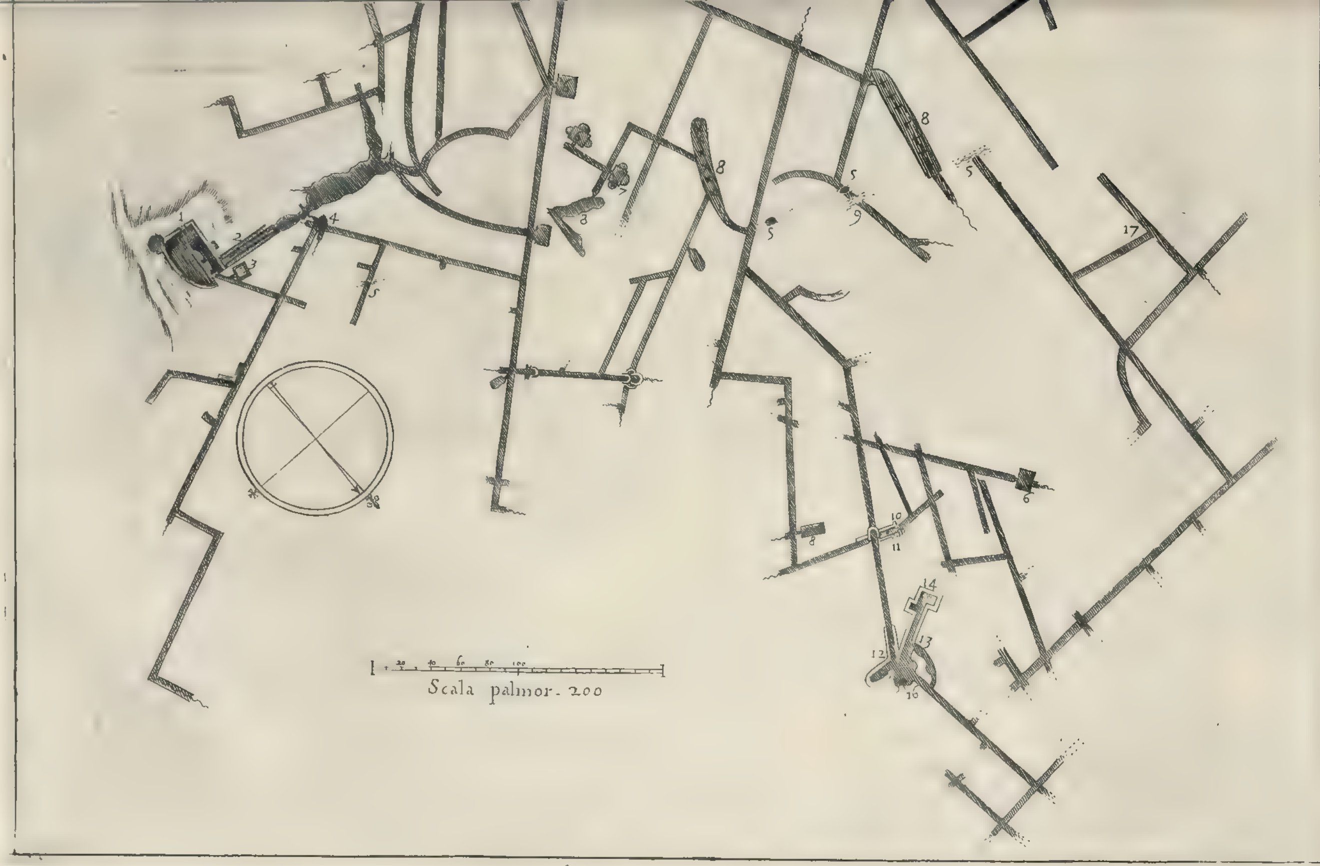
III. Moyſes, qui è ſummitate cuiuſdam petræ vberrimas virgæ miniſterio aquarum venas ſitienti populo elicit.

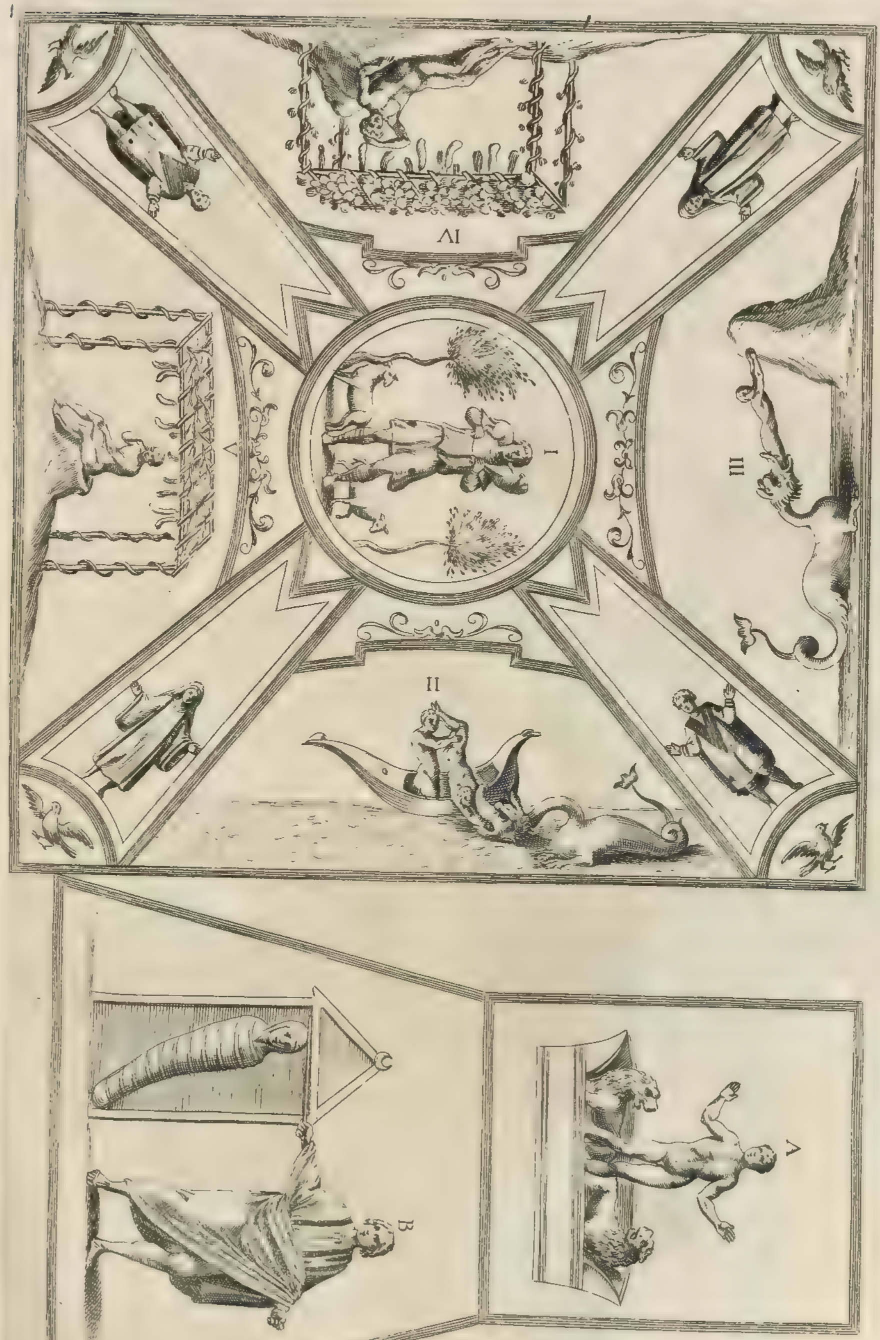
IV. Primæui humanæ proſapiæ parentes Adamus & Eua ad vetiti pomi arborem ſtygio angue circumdatam, poſt execrandum contempti Numinis piaculum lugubri quidem vultu, ac mœrenti animo conſiſtentes.

ICHNOGRAPHIA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

lib. IIII. n.º 108

Scala palmor. 200

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI TERTIIDECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Secunda Cubiculi Decimitertij Tabula.

I. Hęc ſane Tabula tritum Paſtoris Euangelici ſymbolum exprimit, qui arboribus circumſeptus, ouiculam vnice dilectam humero complexam defert, binaſque pariter ſub eius patrocinio receptas ad pedes fouet.

II. III. IV. V. Ionam inſuper, qui poſtquam ſponte in mare ad ſedandas obortę tempeſtatis procellas demerſus eſt: ad litus deinde rediuiuus emergit: idemque ſub amœna foliorum vmbra ſuauiter quieſcens: ac poſtmodum ſub eiſdem folijs iam areſactis, mœrenti vultu conſidens, pennicillo deſcribitur.

Binę itidem virorum, totidemque mulierum eleuatis, vt olim mos erat, manibus deprecantium imagines exhibentur.

Imagines vero, quas litterę A B indicant, ſupra Cubiculi aditum depictę cernuntur, ſacras autem huiuſmodi hiſtorias repręſentant.

A Daniel ipſos inter Leones tuto exceptus intuentium ob oculos exponitur.

B Chriſtus Dominus, qui Lazarum à mortuis excitat.

Cubi-

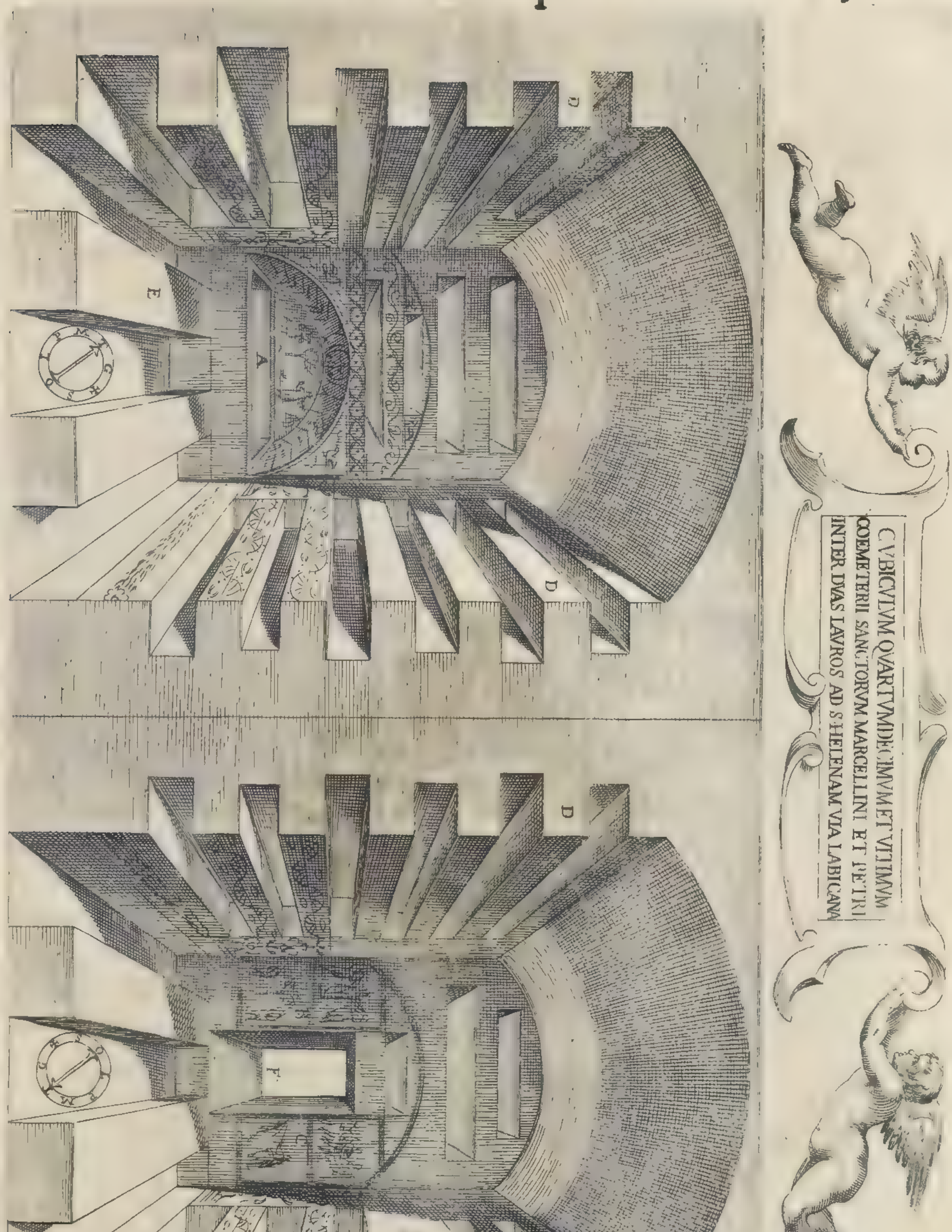
TABVLA PRIMA CVBICVLI TERTIIDECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum Decimumquartum describitur.

Haud longe a superiori Cubiculo hoc ipsum extat, quod decimumquartum iuxta numerum supputatur. Est autem altitud. palm. 16. latitud. 11. longitud 10. cum dimidio. Incultum omnino alicubi, alibi vero gypso, ac multiplici picturarum genere affabre conspicuum redditur. Ostium altitudinis est palm. 7. latitud. 4. profundit. 5. atque in lateribus, quæ ad interiorem Cubiculi ambitum spectant, nonnullas item imagines præsefert. Oblonga itidem monumenta hic quindecim adnumerantur, quæ in tribus parietibus excisa sunt: in ipsius vero pauimenti planitie alia tria ad Cubiculi longitudinem effossa, atque aptata conspiciuntur. In primario autem Cubiculi eiusdem pariete arcuatum nonnullis excultum imaginibus monumentum extat, quæ sequenti Tabula contemplandæ lectori exhibentur.

A Monumentum arcuatum nonnullis adornatum picturis.
B Imagines, quas, dum Cubiculum ingredimur, in dextero ostij latere interiori videre est.
C Aliæ in altero eiusdem ostij latere figuræ.
D Monumenta oblonga in tribus Cubiculi parietibus excisa.
E Monumenta tria ad Cubiculi longitudinem in pauimento effossa.
F Cubiculi ostium.

Prima

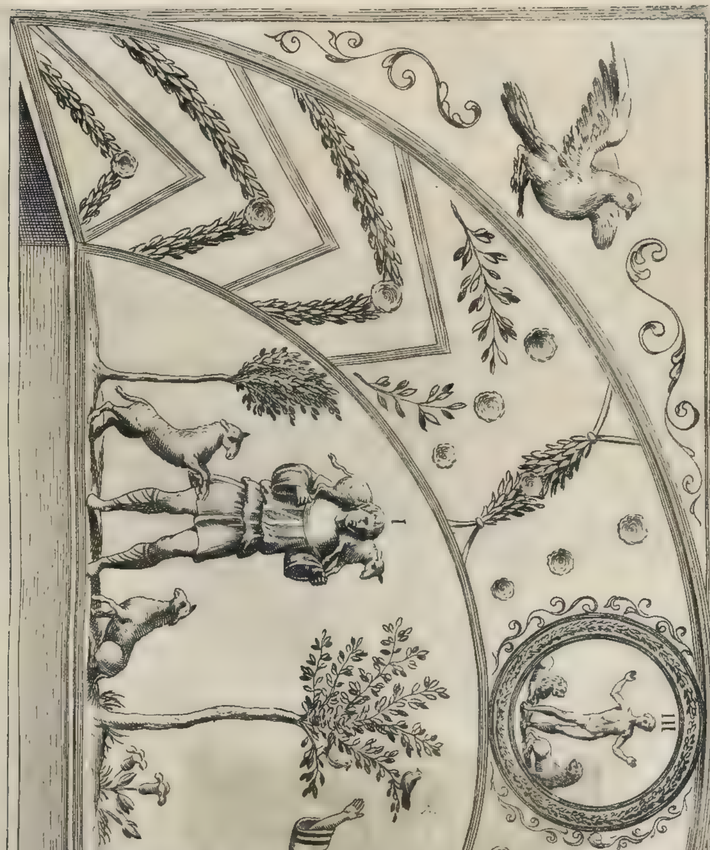

CVBICVLVM QVARTVMDECIMVM ET VLTIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Prima Cubiculi Quartidecimi Tabula.

I. In arcuato Monumento Paſtor ille recenſitis in Tabulis iam ſæpe deſcriptus exprimitur.

II. Mulier item conſueto more prolixius orans, necnon flagellum quoddam ad corpus excruciandum iuxta eandem appenſum.

III. Daniel quoque inter Leones eleuatis manibus precationi inſiſtens deſcribitur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVARTIDECIMI ET VLTIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

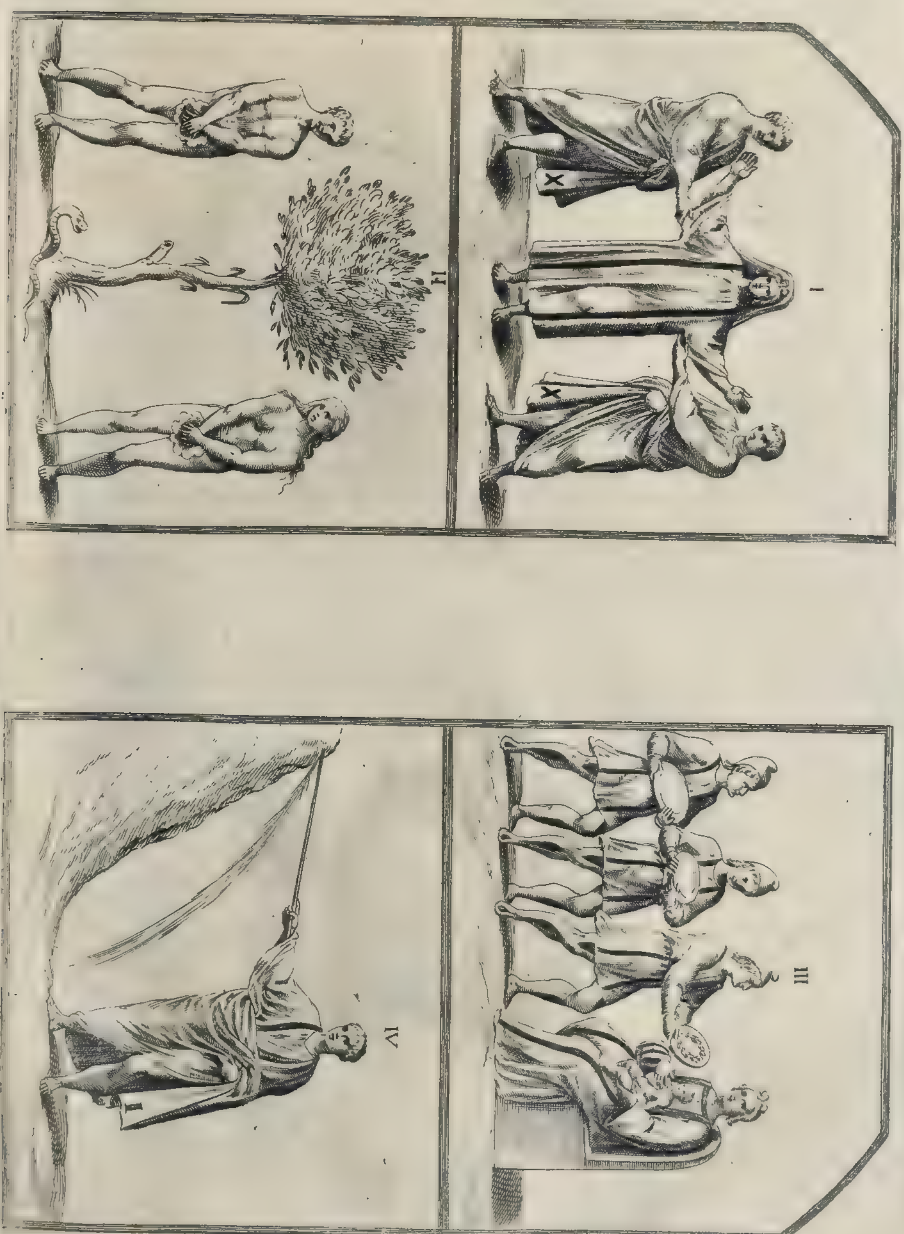
Tabula Secunda.

I. In reliquis autem Cubiculi eiuſdem parietibus hæc ſtudioſo ſacrarum rerum exploratori exhibentur; mulier nimirum binos inter viros ſacris precibus operam dans, qui eiuſdem eleuant, vel potius iam eleuata, obſequij præſtandi gratia, orantis brachia ſuſtinent.

II. Adam & Eua poſt vetitum temere, petulanterque decerptum ex arbore pomum, illata ſibi malorum incommoda deplorantes; ſerpens item iuxta paradiſi arborem, qui humano generi exitialis noxæ venenum propinauit.

III. Tres inſuper Magi, qui infanti Deo ſinu Matris excepto munera ſupplicantium more deferunt.

IV. Moyſes, qui aquarum fluenta duro è ſilice impertita ſibi à Deo virga haurit.

[illegible]A SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI QVARTIDECIMI ET VLTIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LAB[illegible]

Primum arcuatum Monumentum deſcribitur.

Quamplura arcuata in Cœmeterij huiuſce ſemitis monumenta, vt diximus, imaginibus cæterorum inſtar abunde referta extant, quorum primum, quod altum quidem eſt palm. 4. latum 9. profundum 5. has contemplandas intuentibus imagines offert.

I. Funerales videlicet Agapes triclinio lunari inſtructas, quod Sigma nuncupatur; vbi puer quidam poculum manu geſtans recumbentibus quinque numero operæ miniſterium exhibet. Verum ſuper duos ex his hæc verba inſcripta leguntur:

IRENE DA CALDA,
AGAPE MISCE MI.

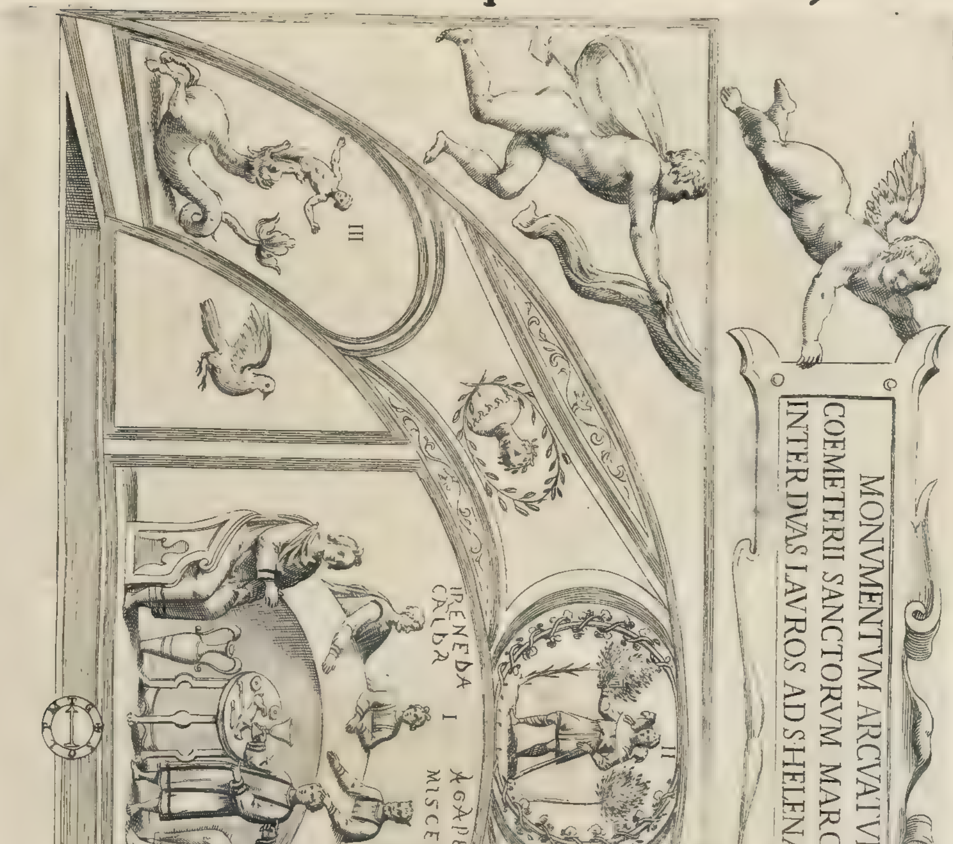
reliqua interim deſiderari contingit.

II. Eadem quoque Tabula Paſtoris Euangelici ſymbolum, vnà cum fiſtula & paſtorali baculo adnotatur.

III. IV. Ionæ item incolumis è ceti ventre in lucem proſilientis, eiuſdemque ſuauiter amœno ſub vmbraculo iacentis imago ſubijcitur.

Monu-

MONVMENTVM ARCVATVM PRIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA
IRENE DA
CALDA
AGAPE
MISCE MI
II
III
IV

Monumentum Secundum arcuatum deſcribitur.

Monumentum hoc ſecundum arcuatum altitud. pal.3. latitud. 8. profund. 4. cum dimidio eſt.

I. Monumenti totius Orthographia.

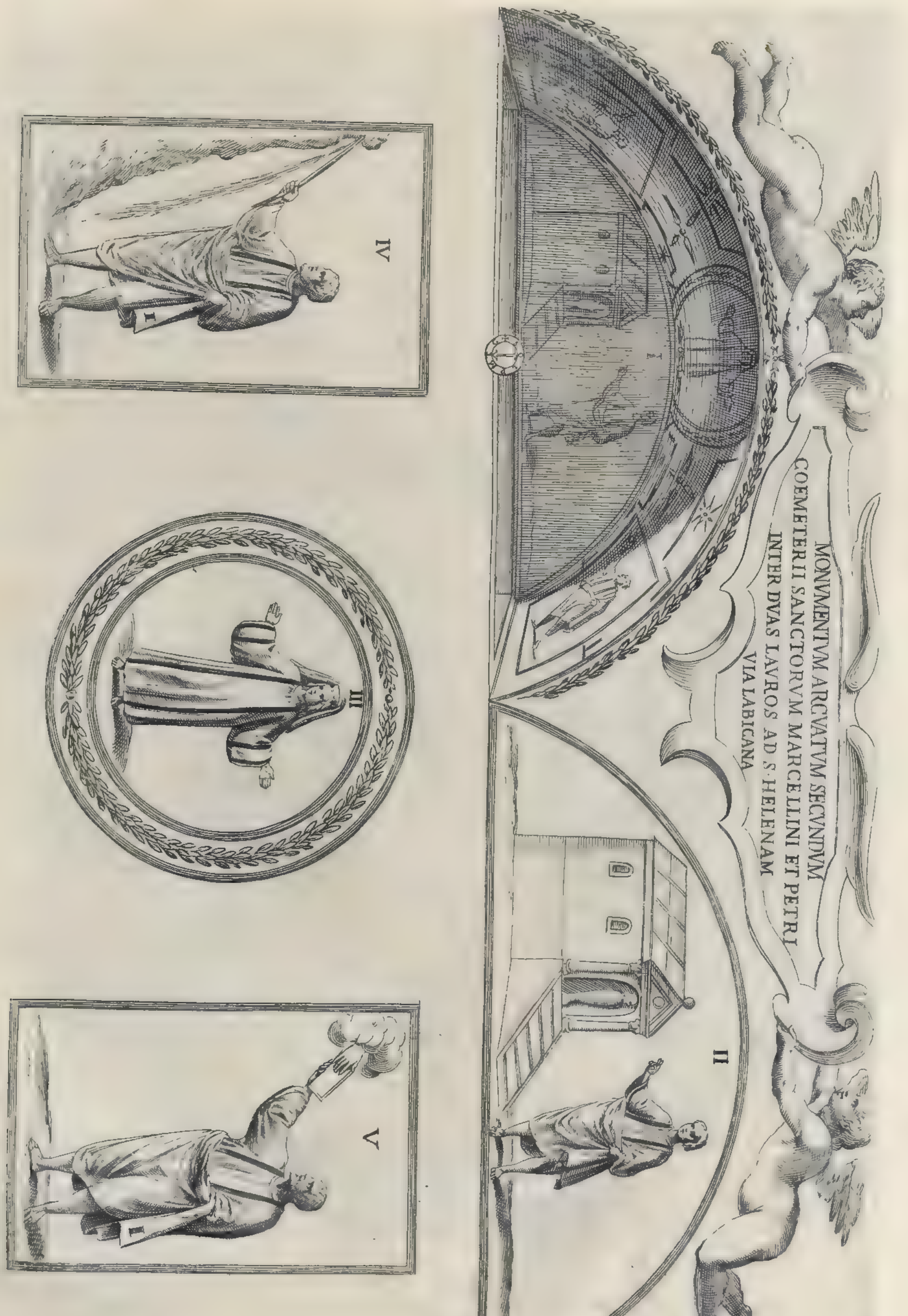
II. Chriſtus Dominus, qui fœtidum iam quatriduanum è tumulo Lazarum prodire iubet.

III. Stolata item mulier precibus intentius incumbens, quæ & matronarum inſtar concinnatam capiti mitram geſtat.

IV. Moyſes, qui dum virga petram quatit, portentorum inſignia patraturus, aquarum inde fluenta educit.

V. Ipſemet iterum Moyſes, qui in ſummo Sinai vertice ſacrarum legum Tabulas à Deo euocatus accipit.

Momu-

MONVMENTVM ARCVATVM SECVNDVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI
INTER DVAS LAVROS AD S·HELENAM
VIA LABICANA
II
III
IV
V

Monumentum Tertium arcuatum deſcribitur.

Monumentum, de quo in præſens agitur, ſi quis eiuſdem altitudinem dimetiatur, palmis ſex cum dimidio conſtat; ſi latitudinem, ſeptem cum dimidio; ſi profunditatem, tribus cum dimidio. Sub ipſius arcu haud vllas in pariete figuras videre eſt. Bina dumtaxat ibi monumenta effoſſa conſpiciuntur. In arcu autem, & in pariete ſuperiorem arcus eiuſdem partem ambiente, has contemplari imagines intuentibus licet.

I. Abraham videlicet, qui euaginato gladio filium vnigenitum ſolerti pietatis ſtudio incenſus, Deo immolare, ipſam iuxta aram igni ad conſummandum holocauſtum parato, contendit; haud procul aries immolandus viſitur: manus inſuper quædam è nube prodit, quæ ſacrificium vltro offerre volenti, ac in filij cædem feſtinanti obſtare videtur.

II. Adam vnà cum Eua noxium iuxta ſtipitem verſipelli circumſeptum angue conſiſtentem.

III. Moyſes illic quoque viſitur, qui in deſerto petram percutit, è qua viuæ aquæ plenis ſcatebris emicare videntur.

IV. Chriſtus Seruator, cuius imperio Lazarus ad vitæ lucem redit.

V. Stolatam quoque mulierem expanſis manibus Deum exorantem illic coloribus expreſſam videas.

VI. VII. Bina Monumenta arcuata, quæ in pariete Monumenti ſub arcu continentur.

VIII. Agape item funeralis, eadem Tabula circumſcribitur, vbi conuiuæ tres numero adſunt, ac bini menſam vtroque ex latere peregrinorum habitum præſeferentes ambiunt, quorum alter à conuiuis ſtipem expoſcit; alter vero eandem vltro à porrigentibus accipit.

Et hæc de Cœmeterijs à Boſio Via Labicana & Præneſtina adinuentis, & de antiquis ibidem monimentis, ac ſepulchralibus Chriſtianorum titulis perluſtratis indicaſſe ſufficiat: nunc Tiburtinam Viam ingrediamur.

MONVMENTVM ARCVATVM TERTIVM ET VLTIMVM COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LA[illegible]

CAP. XV.

De Tiburtina Via, ac profanis eiuſdem Monumentis.

1 POst Næuiam portam, quam Maiorem alio vocabulo nuncupant, Exquilina recenſetur, hæc autem nunc vulgo S.Laurentij,à proxima Martyris eiuſdem Baſilica denominationem ſortitur. Porro portam (cuius nunc mentio incurrit) haud ipſammet Exquilinam, ſed veteri Exquilinæ ſuffectam fuiſſe nonnulli autumant: quamuis alij probabilibus permoti rationibus Maiori id potiſſimum portæ adſcribendum affirment: quidam vero hanc eſſe conſtanter aſſerunt,quam *Gabinam* olim,ſeu *Gabiuſam* Romani appellabant, cuius item Liuius in ſuis hiſtoriarum libris diſerte meminit. Cæterum hæc ab antiquarum rerum ſcriptoribus *Taurina* communi vocabulo dicta eſt, a taurorum videlicet capitibus in ea vtrinque exculptis, a quibus nomen itidem tota illa regio deſumpſit, quæ *Caput Tauri* vulgo nuncupata fuit, de qua Romano in Pontificali, & frequens Eccleſiaſticos apud ſcriptores mentio habetur. Ab hac vero porta Tiburtina Via initium deſumit, eiuſmodi iure merito nomen ſortita, a vetuſtiſſima ſcilicet Tiburis ciuitate, ad quam recto itinere ducit. Porro de hac Horatius meminit, hæc dicens:

Porta S. Laurentij. Porta Exquilina. Porta Maior. Porta Gabina Porta Gabiuſa. *Liuius in ſuis hiſt.* Porta Taurina. Regio ad Caput Tauri. Via Tiburtina *Horat. lib. 1. ſer. 6.*

Cum Tiburte Via Prætorem quinque ſequuntur.

Hac eadem Via Pallantis olim ſepulchrum, vt teſtis eſt Plinius epiſtola ad Montanum, primo ab Vrbe lapide extitit, qui ipſius Claudij Cæſaris Augusti libertus fuerat; cuius ſepulchri titulum ſuperbum nimis, atque arrogantis animi faſtu imbutum deridens ille; *Ridebis*, inquit, *deinde indignaberis, deinde ridebis, ſi legeris, quod niſi legeris, non potes credere. Eſt Via Tiburtina intra primum lapidem, proxime annotaui monimentum Pallantis ita inſcriptum: Huic Senatus ob fidem, pietatemque erga patronos ornamenta prætoria decreuit, & ſeſtertium centies quinquagies, cuius honore contentus fuit.* Et altera ad eundem conſcripta epiſtola, de eodem Senatus conſulto ſermonem faciens, & decretum hactenus enarratum ſtomachabunbus admirans, hæc habet: *Quem inueni tam copioſum & effuſum, vt ille ſuperbiſſimus titulus modicus, atque demiſſus videretur.*

Sepulchrum Pallantis. Epitaphium Pallantis. *Plin. epiſt. ad Montan.*

2 At,vt reliqua paſſim huius viæ,quæ memoratu digna ſunt, recenſeamus,innumera fere olim Via hac Tiburtina veterum ſepulchra Romanorũ extitere, quorum ad hanc vſque diẽ veſtigia haud numero pauca ibidem viſuntur; immo & quamplures temporibus hiſce noſtris ædiculæ vnà cum ollis, vaſiſque cinerarijs repertæ ſunt: plurima quoque epitaphia, quæ adiacentibus in vineis veluti profanæ antiquitatis rudera collocata leguntur. In Viæ item eiuſdem ambitu marmoreum hunc ſepulchralem titulum reperiri contigit, qui nunc calcis glutino, non ſecus ac nobile quoddam recolendæ antiquitatis trophæum villæ Timothei Ximenes oſtio haud procul ab Vrbe ſuffixus eſt. Eſt autem tenoris huiuſmodi:

Sepulchra,inſcriptiones Vrnæ, Epitaphia,ædiculę, ollæ, Vaſa cineraria Via Tiburtina reperta.

GN. MANLIVS SOTERICVS PORCIA
ATHENIS FECIT SCHOLAM OLLARVM
XX. SIBI ET SVIS.

Præterea ipſamet Via haud longe a Tiburtina Ciuitate, ad pontem,quem Lucanum dicunt,ſupra Anienis fluenta extructum, qui certe fluuius communi omnium voce dicitur *Teuerone*, ſphærica quædam moles a Veſpaſiano olim Auguſto in Titi Plantij Siluani memoriam erecta ad hæc vſque tempora ſubſiſtit, vbi inſcriptæ marmori notæ celebre eiuſdem Plantij elogium legentibus præferunt, qui Lucanum pontem ſuo quondam ære conſtruxerat.

Pons Lucanus. Flumen Anienis. Teuerone. Moles ſphærica in memoriã Titi Plantij Siluani.

3 Alter inſuper pons eadem Via idem ſupra flumen haud procul ab ipſa Vrbe extat, quem cum Antoninus Pius Imperator primum exædificaſſet, Mammea ſubinde Alexandri mater eundem inſtaurauit, a qua hodie pons *Mammolus* corrupto vocabulo nuncupatur. Curatorem hæc quoque, aliarum inſtar, Via antiquitus ſortita eſt. Quapropter in vete-

Pons Mammolus. Curator Viæ Tiburtinæ.

veteri quadam inſcriptione, quæ apud Tarraconenſes legitur, Louinij Viæ huius, & Flaminiæ Curatoris mentio reperitur. Verum quamplures in Tiburtino agro Romanorum Villæ, eædemque tum ob aëris amœnitatem, tum ob cultus elegantiam celebres extitere; inter quas primarium quidem ſibi locum Adriana Villarum omnium nobiliſſima vendicabat, cuius reliquiæ, quæ adhuc extant, antiquitatis, & magnificentiſſimi operis ſplendorem intuentium oculis tacito ingerunt. Eius porro ichnographiam ingenti quidem ſtudio ac labore Franciſcus Continus Romanus architecturæ peritiſſimus, in Eminentiſſimi Franciſci Cardinalis Barberini antiquarum rerum ſtudioſiſſimi gratiam ſtylo feliciter excepit, cui ſingulares ſtudioſus quiſque lector gratias debet. Cætera vero peruetuſta, ac recolenda præ cæteris Tiburtini eiuſdem agri monimenta Cardulus in ſuo Tibure, & Ludouicus Regius in Tiburtinis antiquitatibus certatim collegere, quos, ſi lubet, antiquitatem ipſiſmet oculis exploraturus lector conſulat, dum nos interim a profanis ad ſacra digredimur.

Villa Adriana.

Card. in Tib. Ludou. Reg. de Tibur. antiq.

CAP. XVI.

De Cœmeterio Beatæ Cyriacæ Verano in Agro, iuxta Tiburtinam Viam.

1 CELEBERRIMVM Cyriacæ Cœmeterium Tiburtina Via, eo potiſſimum loco, vbi nunc inſignis B. Laurentij Mart. Baſilica, in eiuſdem Cyriacæ Romanas inter fœminas nobiliſſimæ agro extructum olim fuit, quam & ſub Valeriano Imperatore illuſtri martyrio coronatam fuiſſe Rom. ex Martyrologio didicimus, 12. nimirum Kalend. Septemb. De eadem quamplura in eiuſdem B. Laurentij actis recenſentur. Eiuſdem quoque M. S. B. Cyriacæ Acta Cod. Vallic. extant, in quibus hæc præcipue leguntur: *Hæc fuerat cum viro ſuo annis vndecim, & in viduitate ſinceriſſima permanſerat annis triginta duobus, & de facultatibus ſuis pauperibus Chriſti quotidie ſolatium exhibebat. Cum autem feruor perſecutionis inſtaret, hæc matrona domum ſuam, quæ erat in Cælio monte, militibus Chriſti, ſanctis videlicet ad conueniendum, & ſacramenta Dominica inſinuanda obtulit nullo timore perterrita.* Hæc ibi, ex quibus priuatas olim Chriſtianorum ædes in ipſum Eccleſiæ vſum ad ſacra obeunda munia deſeruiſſe deprehenditur. Si quis enim Paulum ad Romanos ſcribentem recolat, Chriſtianorum domos ſingularibus laudum titulis celebrantem comperiet: *Salutate,* inquit, *Priſcam & Aquilam, & domeſticam Eccleſiam eorum.* En igitur priuatæ domus ſanctitate incolentium excultæ Eccleſiæ merito titulum Apoſtoli voce obtinent: ſanctis quippe Chriſtianorum moribus loca ipſa, veluti ſacro vſui, ac miniſterio dicata eſſent, omni veneratione digna reddebantur. Audi Chryſoſtomum luculenter hac de re perorantem, & deprauatos nouiſſimorum temporum mores deplorantem: *Domus, inquit, priſcis temporibus Eccleſiæ erant, nunc ipſa etiam Eccleſia in domum redacta eſt: nihil autem in priuata domo carnale loquebantur, nihil nunc in Eccleſia ſpirituale memoratur!* En paucis verbis Chriſtianarum domorum laudes huic Cyriacæ domui optime congruere videntur. Ager porro, in quo Cœmeterium conſtructum eſt, Veranus appellatur, cuius quidem nominis alter prope Terracinam exiſtit, vbi B. Leontij corpus conditum fuiſſe Cæſarij martyris apud Surium Acta aperte his verbis teſtantur: *Porro Leontij corpus collegerunt vxor & filij eius, ſepelieruntque prope ciuitatem in agro Verano.*

Eccleſia S. Laurentij.

Ager S. Cyriacæ.

S. Cyriaca.

Martyr. Rom. 12. Kal. Sept.

Cod. Vallic. M. S.

Domus S. Cyriacæ in monte Cælio.

Paul. ep. ad Rom. 16.

Chryſ. Orat. 33. in Matt.

Ager Veranus.

Sur. to. 6. 1. Nou.

2 In Cœmeterio hoc præ cæteris conſpicuo Romanus miles, qui a beato Laurentio ad Chriſti fidem traductus, & Valeriani Imperatoris iuſſu Via Salaria capite obtruncatus fuerat, a Iuſtino presbytero, quinto Idus Auguſti tumulatus eſt, vt M. S. eiuſdem Acta Cod. Vallicel. his verbis lectorem edocent: *Tunc Iuſtinus presbyter noctu venit, & collegit corpus eius, & ſepeliuit in crypta in agro Verano, vbi per diuinam miſericordiam beati Romani intercedentibus meritis, bene-ficia*

S. Romanus.

M. S. Cod. Vall. 7.

ficia multi susceperunt. Postridie vero & corpus eiusdem B. Martyris Laurentij ipsemet Iustinus vnà cum Hippolyto in hoc celebri pariter Cœmeterio deposuit, quod in M. S. ipsius Actis Cod. Vatic. S. Petri, & Vallic. hunc in modum enarratur: *Tunc B. Iustinus presbyter, & Hippolytus plorantes, & multum tristes tulerunt corpus B. Laurentij archidiaconi & martyris, & venerunt in Viam Tiburtinam, in prædium matronæ viduæ Cyriacæ, ad quam ipse B. Martyr fuerat noctu, cui manus, & linteum, vnde pedes sanctorum ipse extersefrat, capiti eius imposuit, & ibi facta munditia posuerunt eum vsque ad vesperum. Iam hora vespertina sepelierunt eum in crypta, in Via Tiburtina, in prædio Cyriacæ viduæ, in agro Verano 4. Idus August. & ieiunauerunt, & agentes vigilias noctis triduo cum multitudine Christianorum non cessabant mugitus lacrymarum dantes. B. autem Iustinus presbyter obtulit sacrificium laudis, & participati sunt omnes Corpus & Sanguinem Domini nostri Iesu Christi, laudes agentes Domino Deo nostro.* Hucusque sancti Laurentij Acta, ex quibus interim laudabilis, vt vides, Christianorum consuetudo vigilias in martyrum honorem ipsa inter Cœmeteria celebrandi, & sacrosancta Altaris mysteria ibidem peragendi, vt supra iam libro primo cap. 31. enarratum est, satis aperte conuincitur. Recensitis autem actis, atque ijsdem plane verbis, Ado in suo Martyrologio adstipulatur: at Bibliothecarius in B. Sixti Papæ Secundi actis innuere videtur, hoc eodem Cœmeterio, vnà cum S. Laurentio, corpora quoque sanctorum Claudij subdiaconi, Seueri presbyteri, Crescentij lectoris, & Romani ostiarij condita fuisse, qui sub eisdem temporibus martyrio coronati fuerant; hæc enim habet: *Beatus Xystus sub Decio, & post passionem B. Xysti tertia die passus est B. Laurentius eius archidiaconus 4. Id. Aug. & Claudius subdiaconus, & Seuerus presbyter, & Crescentius lector, & Romanus ostiarius. Hic fecit ordinationes duas, &c. Qui vero sepultus est in Cœmeterio Callisti Via Appia. Nam sex diaconi supradicti sepulti sunt in Cœmeterio Prætextati Via Appia 8. Idus August. B. autem Laurentius sepultus est Via Tiburtina in Cœmeterio Cyriacæ in agro Verano, in crypta cum multis alijs Martyribus Id. August.* Quamobrem cum sanctissimum Pontificem Xystum Via Appia, sex vero diaconos in Prætextati Cœmeterio, & B. Laurentium in Cœmeterio Cyriacæ vnà cum alijs Martyribus conditos fuisse asserat, atque horum quatuor, qui vnà cum B. Laurentio coronati fuerant, sepulturæ locum nullatenus describat, illos proculdubio eodem in Cœmeterio vnà cum B. Laurentio sepulturæ locum obtinuisse credere par est.

S. Laurentius. | M.S. Codd. Vat. & Vall. | Ado in Martyr. die citat. | SS. Claudius, Seuerus, Crescentius, & Romanus. | Biblioth. in S. Sixt. Pap. 2.

3 Ibidem pariter sanctus Hippolytus post triduum vnà cum decem & nouem alijs è domo sua, martyrio feliciter consummato, ab eodem Iustino presbytero illatus est, quod eisdem in actis hunc in modum recitatur: *Iussit vero Valerianus in conspectu Hippolyti, vt omnes capite truncarentur, & decollati sunt promiscui sexus decem & nouem. B. vero Hippolytum iussit, vt pedes eius ligarentur ad colla equorum indomitorum, & sic per cardetum & tribulos trahi, qui cum traheretur, emisit spiritum. Eadem nocte dimiserunt corpora in campo iuxta Nympham, ad latus agri Verani Idibus Augusti. Eadem nocte venit Iustinus presbyter, & collegit corpora, & sepeliuit in eodem loco.* Recolendum vero Hippolyti martyrium Prudentius quam eleganter in suo Peristephano cecinit, vbi & supra argenteum ipsius sepulchrum, quod sub altari in Cœmeterio extabat, coloribus expressum fuisse innuit. Ipsum autem Cœmeterium recensitis supra carminibus luculenter describit, quibus isthæc de eodem B. Martyris Hippolyti sepulchro loquens subtexit:

S. Hippolytus & socij martyres. | M.S. Cod. Vat & Vall. | Sepulchrum S. Hippolyti. | Prud. in Perist hymn. 11. de S. Hippol. mar.

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter vbi apposita est Ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui Martyris apposita.
Seruat ad æterni spem Iudicis ossa sepulchro,
Pascit item Sanctis Tybricolas dapibus.

Et infra mirum Cœmeterialis Cubiculi, in quo sacrum martyris eiusdem corpus asseruabatur, splendorem, & quod piæ certatim fidelium manus argento, pretiosisque lapidibus conspicuum fecerant, his carminibus describit:

Ipsa illas animæ exuuias, quæ cōtinet intus
Ædicula argento fulgurat ex solido.

Præ-

Præfixit tabulas diues manus æquore leui
Candentes, recauum quale nitet speculum.
Nec Parijs contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.

Neque id legentibus Poeta sacer exposuisse contentus, ibidem subtexit deuotum ac frequentem fidelium populorum cultum, qui ad beati eiusdem Martyris sepulchrum iugiter confluebant, de quo a nobis infra agendum erit.

3 Eodem in Cœmeterio iuxta B. Hippolytum a conspicuis pietate viris Irenæo atque Abundio, Beatæ itidem Concordiæ eius nutricis corpus tumulo commendatum fuisse, quod primum in cloacam impiorum manu proiectum fuerat, eadem Acta his verbis testantur: *Irenæus vero vocauit ad se quendam Christianum Abundium, & tulerunt corpus Beatæ Concordiæ, & perduxerunt ad B. Iustinum, quod suscipiens, gratias egit Deo, & sepeliuit iuxta corpora sanctorum Hippolyti, & cæterorum.* Eisdem autem in Actis, beatos item Irenæum & Abundium in eandem cloacam proiectos, inde vero a memorato Iustino presbytero in hoc ipsum Cœmeterium illatos, ac iuxta venerandum S. Laurentij corpus humatos fuisse asseritur, hæc enim ibi leguntur: *Alia die Valerianus hoc audito, tenuit Irenæum & Abundium, & iussit, vt viui in cloaca necarentur. Qui necati sunt sub die 7. Kal. Sept. Tunc B. Iustinus presbyter leuauit corpora, & sepeliuit iuxta corpus S. Laurentij in crypta in agro Verano.* Vides hinc ipsas Romanæ Vrbis cloacas, quibus lutum inferri solebat, sacris beatorum Martyrum pignoribus, pretiosis veluti margaritis, auctas passim, ac nobilitatas.

S. Concordia.

M.S. Cod. Vat & Vall.

SS. Irenæus, & Abundius.

Ibid.

4 Eodem pariter loco ad agrum Veranum ipsammet Cyriacam eximiæ pietatis matronam, quæ prima Cœmeterij huius fundamenta iecerat, haud longe ab ipso Beati Laurentij corpore, post nobile consummatum pro fide martyrium, depositam fuisse, in M. S. eiusdem Actis Cod. Vallic. his verbis exponitur: *Posthæc fecerunt eam plumbatis atque scorpionibus affligi, vsque dum Domino reddidit spiritum. Corpus Martyris sepelierunt in agro Verano non longe a corpore B. Laurentij, a parte occidentali, ibi in Cœmeterio sursum prima est Cyriaca sancta vidua, decimo Kal. Septembr.*

S. Cyriaca vbi nam sepulchrum sortita sit?

M.S. Cod. Vall

5 Tryphoniam quoque Decij Imperatoris vxorem ibidem vna cum Cyrilla eius filia eiusdem Iustini presbyteri manu conditam fuisse, eadem S. Laurentij Acta legentem docent, in quibus isthæc recitantur: *Alia autem die dum oraret Tryphonia, emisit spiritum: cuius corpus B. Iustinus presbyter sepeliuit in eadem crypta, vbi sanctum Hippolytum sub die quintodecimo Kal. Nouembr.* Idipsum ab Adone & cæteris Martyrologijs confirmatur, in quibus de sancta Tryphonia quintodecimo Kal. Nouembr. & de S. Cyrilla hæc paulo infra: *Claudius iracundia repletus, præcepit eam iugulari, & necata gladio, iussit corpus eius in platea canibus relinqui. Cuius corpus collegit B. Iustinus presbyter, & sepeliuit eam cum matre sua, vbi posuit corpus S. Laurentij quinto Kal. Nouembr.* Ab eodem vero Iustino presbytero quamplura alia Martyrum beatorum corpora in huius Cœmeterij delata sinum, & condita ibidem fuisse haud vllatenus ambigendum est: vnus enim præ omnibus hic vir operibus Christianæ pietatis apprime deditus, Cœmeterij eiusdem gloriam, ac decorem mirifice perpetuo excoluit, in quo & ipse cæteris postmodum Martyribus sociatus pari meritorum consortio clarus; nobili, inquam, martyrio vel vnam hanc ob causam sub Claudio coronatus, tumulari promeruit. Hæc enim in M. S. eiusdem Actis Codd. Later. & sancti Petri ad rei nostræ propositum leguntur: *Audiens hoc Claudius, iussit eum capitis subire sententiam, & leuatus de lecto, in quo iacuerat, ibi coram Claudio capite truncatus est. Tunc venientes noctu leuauerunt Christiani cum lacrymis venerabile corpus eius, ieiunantes & agentes vigilias noctis, sepelierunt illud in crypta, in agro Verano, pridie nonas Augusti, vbi florent orationes eius vsque in hodiernum diem.* Iustinus igitur, qui Beati Laurentij corpus in hoc Cœmeterio religiose condiderat, ob præstitum Martyri pietatis obsequium, martyrij tandē compos, & martyris consors effectus, post traductā ad Christi fidem Tryphoniā Decij vxorem & Cyrillam eius filiam, & earum pignora in hoc Cœmeterium pijs manibus illata, ipse iuxta Beatum Laurentium, cui sepulturæ exhibuerat ministerium, sepulcri locum obtinuit, quod nobili hoc auctum titulo &

SS. Tryphonia, & Cyrilla

Ado.

S. Iustinus presbyter martyrum sepeliendorum studiosissimus

M.S. Acta Codd. Lat. & S. Petr.

Seuer. in lib. de Sept. Eccl. Menim.

lo & ad dexteram musiuo opere elaboratum cernitur.

Tam licet officio sit te præstantior aræ,
Tu tamen es cratis celsior ignibus hoc,
Et quamuis mage tu, tamen extitit ille perustus,
Vssit te cratis, vssit & alma fides.
Quæ feruore pari Iustini pectus adussit,
Cuius in hoc sacro membra manent tumulo.

SS Zosimus, Xistus & Hilarus Pontifices.

Tres insuper summi Pontifices in hoc eodem Cœmeterio iuxta beatissimum Martyrem Laurentium, Zosimus videlicet, Xistus Tertius, & Hilarus, vt Anastasius locupletissimus rei historicæ testis affirmat, sepultura donati fuere.

Ecclesia S. Laurentij.

6 Demum vt immensam venerandi huius loci gloriam breui sermone perstringamus, supra idem Cœmeterium Constantinus Magnus celeberrimum in honorem Laurentij Martyris templum extruxit, & auro atque argento eiusdem sepulchrum magnificentissime exornauit, quod exsculptis martyrij iugiter recolendi historiam imaginibus exhibebat. Amplissimis insuper muneribus Templum cumulauit, eidemque ipsum Veranum agrum attribuit, & alterum quoque, qui vulgo *Aqua Tutia ad latus* nuncupatur, vtpote qui ad ipsius fortasse agri Verani latus existebat, & ipsemet locus est (vt plures quidem arbitrati sunt) de quo in eiusdem S. Hippolyti Actis dicitur: *Eadem hora dimiserunt corpora in campo iuxta Nymphas ad latus agri Verani.* Augustissimum deinde templum multiplici peracto seculorum cursu quammulti ex summis Pontificibus instaurando, pari munificentia exornarunt: inter quos Pelagius præcipue Secundus adnumeratur, qui templum in satis amplam formam redigens, eminentiorem illam partem, quæ hodie post apsidem suspicitur, veteri addidit: super cuius arcu musiuo adhuc opere imagines elaboratæ extant: argenteis quoque tabulis idem pijssimus Pontifex eiusdem S. Laurentij sepulchrum, teste Bibliothecario, exornauit, qui in eiusdem vita hæc recitat: *Hic fecit super corpus B. Laurentij Martyris basilicam a fundamento extructam, & tabulis argenteis exornauit sepulchrum eius.* Admirandum vero portentum, quod tunc potissimum, cum ab artificibus exornando sepulchro Pontificis iussu daretur opera, contigit, D. Gregorius eiusdem successor luculento sermone prosecutus est in Registro lib. 3. ep. 30. ad Constantinam Augustam his plane verbis: *Præter hæc autem S. memoriæ decessor meus itidem ad corpus S. Laurentij Martyris quædam meliorare desiderans, dum nescitur vbi venerabile corpus eius collocatum esset, & effoditur exquirendo, subito sepulchrum eius ignoranter apertum est, & ij qui præsentes erant, atque laborabant monachi & mansionarij, quia corpus eiusdem Martyris viderunt, quod quidem minime tangere præsumpserant, omnes intra decem dies defuncti sunt, ita nullus vitæ superesse potuisset, qui sanctum iusti corpus illius viderat.* Huc vsque Gregorius. Verum & ab Hadriano Pontifice Ecclesiam hanc vnà cum Cœmeterio instauratam Bibliothecarius in eiusdem gestis testatur, hæc dicens: *Nam & tectum eiusdem B. Laurentij, quod iam detectum erat, & trabes eius confractæ, nouiter fecit.* Et paulo post: *Immo & porticum, quæ ducit ad S. Laurentium foris murum, a porta vsque in eandem basilicam vltro citroque restaurauit. Immo & Ecclesiam S. Stephani iuxta eam sitam, vbi corpus S. Leonis Episcopi & Martyris quiescit, similiter vndique renouauit, vna cum Cœmeterio B. Cyriacæ, seu ascensum eius.* Ex hoc autem, quod Ecclesia toties instaurata est, aperte conijcitur, ob præcipuum erga Martyrem Beatissimum obsequium totam fere Vrbem illuc frequenter adire, & Martyri vota persoluere consueuisse.

Aqua Tutia.

Sepulchrum S. Laurentij.

Bibl. in Pelag. 2. Pap.

B. Greg. l. 3. in reg. ep. 30. ad Const. Aug.

Bibl. in Hadr. Pap. 1.

Porticus à Porta Tiburtina vsque ad Ædem D. Laurentij.

Ecclesia D. Stephani.

7 Porro S. Stephani Ecclesia, de qua hic interim mentio subest, a Simplicio Papa longe ante translationem corporis S. Stephani in Cœmeterium hoc, eodem Bibliothecario teste, erecta fuit, quæ in eadem Ecclesiæ parte, vt nobis conijcere fas est, olim extitit, quam & subinde Pelagius, vt diximus, ampliorem reddidit; vbi adhuc in eiusdem B. Stephani honorem ara, & patens ad Cœmeterium descensus conspicitur, de quo Bibliothecarius hic meminit. Sacrum vero eiusdem beatissimi Leuitæ ac Protomartyris Stephani corpus a Pelagio Papa secundo in hanc D. Laurentij ædem Constantinopolitana ex Vrbe translatum fuisse in Martyrologio Romano his quidem verbis legitur: *Translatio corporis S. Stephani Protomar-*

Translatio corporis S. Stephani.

Mart. Rom. Non. Aug.

romartyris, quod Pelagio summo Pontifice è Constantinopoli ad Vrbem allatum, atque in sepulchro S. Laurentij Martyris in agro Verano positum, ibidem magna piorum religione colitur. Demum vt reliquas eiusdem Ecclesiæ instaurationes a summis Pontificibus præstitas, ad decorem religiosumque eiusdem Ecclesiæ, ac subiecti item Cœmeterij cultum propagandum silentio hic obuoluamus, id vnum interim satis sit, quod & nostri instituti ratio exigit, eximiæ antiquorum fidelium deuotionis meminisse, qui natalitijs præsertim Martyrum ibidem conditorum diebus ad Cœmeterium turmatim confluere consueuerant, quod speciatim ipsemet Prudentius de Beati Martyris Hippolyti sepulchro aperte testatur loco, quem supra descripsimus, his plane carminibus:

Populi confluentis frequentia ad sepulchrum S. Hippolyti.

Prudent. in Perist. hymn. de S. Hippol.

Mane salutatum concurritur, omnis adorat
Pubes eunt, redeunt solis ad vsque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos
Permixtim populos relligionis amor.
Oscula perspicuo figunt impressa metallo,
Balsama diffundunt, fletibus ora rigant.
Iam cum se renouat decursis mensibus annus,
Natalemque diem passio facta refert:
Quanta putas studijs certantibus agmina cogi,
Quæue celebrando vota coire Deo?
Vrbs angusta suos vomit, effunditque Quirites,
Vna & Patricios ambitione pari.
Confundit plebeia phalanx vmbonibus æquis
Discrimen procerum, præcipitante fide.
Nec minus Albanis acies se candida portis
Explicat, & longis ducitur ordinibus.
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum
Indigena, & Piceni plebs & Hetrusca venit.
Cõcurrit Samnitis atrox habitator & altæ
Campanis Capuæ, iamque Nolanus adest.
Quisque sua lætus cum coniuge, dulcibus & cum
Pignoribus rapidum carpere gestit iter.
Vix capiunt patuli populorũ gaudia campi,
Hæret & in magnis densa cohors spatijs.
Angustum tantis illud specus esse cateruis
Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.

In ea quippe præmemorati B. Cyriacæ Cœmeterij parte, vbi Ecclesia quondam S. Stephani erecta fuit, locus quidam extabat, qui Beati Mart. Hippolyti Cœmeterium nuncupabatur, vbi eiusdem scilicet corpus conditum fuerat, quod etsi ad agri Verani latus, vt ipsa Cyriacæ crypta secernatur, depositum fuisse dixerimus, tamen eiusdem cryptæ spatia latius protendi atque laxari, ob copiosum, confertumque Martyrum numerum, quorum illuc quotidie inferebantur corpora, opus fuerit, crypta ipsa, Cœmeterij nomen obtinuit, & loco, vbi Hippolyti Martyris sepulchrum extabat, adiungi pariter eamdem contigit, quamuis recolendus idem Cœmeterij locus sancti Hippolyti nomine haud vnquam de more appellari desierit. Quare Bibliothecarius in Hadriani Papæ Primi gestis hæc ait: *Simul & Cœmeterium beati Hippolyti iuxta sanctum Laurentium, quod a priscis marcuerat temporibus, a nouo renouauit: pari modo & Ecclesiam B. Christi Martyris Stephani, sitam iuxta prædictum Cœmeterium S. Hippolyti similiter restaurauit, &c.*

Cœmeteriũ S. Hippolyti

Bibl. in Hadr. Pap. I.

8 Sepulchrales vero Cœmeterij (quod Cyriacæ dicitur) lapides in strato eiusdem Ecclesiæ pauimento, ac monasterij atrio quamplures, etsi enormiter confracti, & in fragmenta, vt ita dixerim, iam penitus redacti sub hæc nostra tempora conspiciuntur, quorum illos primo loco, qui Consulum nominibus prænotati sunt, subinde autem cæteros hic recensendos duximus. In limine igitur Portæ maioris huiuscemodi titulus inscriptus legitur:

Sepulchrales inscriptiones è Cœmeterio S. Cyriacæ.

LOCVS MERCVRI
ET VRSE SEVIVI.

In maiori autem seu media ipsius Ecclesiæ cella titulus iste:

IN PACE ANASTASA.
QVI VIXIT ANN. SEV TH.
GALLIC. V. C. CONS.

Quod autem ad Gallicanum, cuius hic fit mentio, attinet, iste semel atque iterum

rum Consulatum gessit, sub Constantino videlicet vnà cum Basso, anno Christi 317. vt ex Cassiodoro in Chron. habetur; & iterum vnà cum Symmacho, anno 330. quo præclaro honoris titulo Christianus deinde effectus, tunc temporis vltro libenterque se abdicauit, cum ad Tyberina Ostia, vt supra iam diximus, deuotionis feruore actus, peregrinorum illuc frequenter aduenientium obsequijs singulari Christianæ humilitatis exemplo, se vna cum facultatibus suis mancipaturus contulit. In eadem Ala maiori tres alij hic subiecti tituli extant:

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 3. an. 330.

ATILIE IANVARIE INNOCENTISSIME
PVELLE QVE VIXIT ANNIS XXI.

DOXIO VICTORI QVI VIXIT
AN. XXVII. M. X. D. VIII. DECESSIT
XVII. KAL. APRILIS IN PACE.

LVCIA SE VIVA LOCVM
SIBI EMIT

Alter ibidem hic titulus legitur:

STILICONE
SITVS STEFAN
PACE DIE XVI·KA
N. VXOR SE VIVA FEC
SIBI ET MARITO

Hic quidem Stilico, vt ex Fastis liquet, & ipse Consulatum semel atque iterum inijt, anno scilicet redempti orbis quadringentesimo, vnà cum Aureliano collega, & anno quinto & quadringentesimo, cum Anthemio, vt Cassiodorus in Chron. & Baron. Annal. Tom. 5. sub ijsdem plane annis supputare videntur. Ex innumeris præterea fragmentis per totum licet Ecclesiæ, Atrij, ac Cœnobij ambitum dispersis, aliorum duo, quibus tituli prænotabantur, haud sine labore Consulatus percipi potuere, nempe Fl. Lupicini, qui sub Valente & Valentiniano, vnà cum Fl. Iouino, anno salutis sexagesimo septimo supra trecentesimum contigit, vt ex ijsdem Cassiodoro, & Baronio patet; item P. C. Basilij; qui primus post eiusdem Basilij Consulatum annus ex eodem Baronio To. 7. an. 542. in Christi annum quingentesimum quadragesimum secundum incidit. Hic vero ne quid prorsus quod sacram antiquitatem redolet, cupidum lectorem prætereat, reliquos sepulchrales titulos, quos adinueniri contigit, inspectandos contemplandosque proponimus.

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 5. Annal. an. 400 & 405.

Cassiod. in Chron. Bar. in Ann. to. 7. an. 542.

ACVTIVS QVI BIXIT
ANNOS XXX.

In Ala minori ad dextram ingredientis.

NEBIO SEVERO tHEODORA
CONIVX QVI VIXIt
ANNIS N. L. B M IN PACE

LVCIVS VRSO FILIO BENEMERENTI Q
VI VIXIT AN. II. MESES VIII. D. I. VIII.
KALE IAN. IN PACE.

In Ala minori sinistrorsum.

TRAIANVS QVI BIXIT ANNVS XI
ET MESIS IIII ET DIES XV.

LOCVS QVEM COMPARABIT IVLIANVS
VBI POSITA FLORENTIA
VXOR EIVS.

In marmore multa vetustate fere absumpto.

CORPVS HVMO ANIMAM CHRISTO
PETRONI DEDISTI
NAM IVSTÆ MENTES FOVENTVR LVCE
CELESTI
SIDEREASQ. COLVNT SEDES MVNDOQ.
FRVVNTVR
TV DVLCIS FILI MEMOR HINC ASPICE
NOSTRI.

Reliqua tempus vorauerat.

In Atrio.

ZOSIMVS SE BIBVS SIBI LOCVS
CONPARAVIT.

LOCVS ERACLI.

Cæ-

9 Cæterum in quodam ex memoratis hactenus fragmento sacrosanctum Christi Domini nomen characteribus hisce expressum contemplari datū est, videlicet,

Ex multiplici autem fragmentorum, ac sepulchralium pariter titulorum numero, ac eorum pręsertim, qui Consulum nominibus prænotati sunt, satis lectori, vt opinor, consideranti innotescit, per longa scilicet temporum curricula Cœmeterium, de quo sermo est, celebri primæuos apud Christianos cultu viguisse, cum illud crebro ad sacra peragenda obirent, ibidemque sepulturæ sibi locum eligerent. Porro ad memoratum Cœmeterium in minori ipsius Ecclesiæ ala, sinistra intrantibus, aditus ad hanc vsque diem patet: quo pariter loco aliquot per gradus ad Altare sacris indulgentiarum elargitionibus refertum & præcipua veneratione excultum, quod in ipsomet cryptarum ore situm est, descenditur: ipsius autem loci, sanctitatem pariter, ac gloriam affixa parieti inscriptio accedentes, legentesque vltro edocet: est autem tenoris eiusmodi:

Cœmeterij aditus.

Altare in ipso Cœmeterij aditu extructum.

HÆC EST TVMBA ILLA TOTO
TERRARVM ORBE
CELEBERRIMA, EX COEMETERIO
S. CYRIACÆ MATRONÆ,
VBI SACRVM SI QVIS FECERIT
PRO DEFVNCTIS,
EORVM ANIMAS E PVRGATORIIS
POENIS DIVI
LAVRENTII MERITIS EVOCABIT.

Et huc pro defunctorum animabus ex toto iugiter terrarum orbe eleemosynæ, ac sacrificia deferuntur. Quod quidem sacrum altare supra ipsamet beatorum Hippolyti & sociorum martyrum corpora erectum olim fuisse superioribus abhinc annis comprobatum est. Cum enim Alexander Cardinalis Farnesius, huius Ecclesiæ Commendatarius, eandem studiosius instauraret, pretiosissima hæc martyrum pignora in lucem prodiere; cuius rei oculatus testis Angelicus Bononiensis Canonicus regularis eiusdem Ecclesiæ moderator locupletissimam fidem facit; qui cum sæpesæpius, vt in præmemoratum locum descenderet, scalam admouisset, & nimio interim tremore correptus, haud voti compos, occulta prohibente vi, ab incœpto desistere cogeretur; vigilijs demum, ieiunijs, & iugi sacrarum precum subsidio præmunitus, implorata beatorum Martyrum ope, illuc descendit, ibidemque maxima perfusus animi lætitia, sacra beatorum Martyrum corpora venerabundis oculis consequi meruit, quæ humi hinc inde ad loci ambitum locata iacebant, lapide singulorum capiti, vti mos erat, supposito.

[C]orpora SS. [H]ippolyti, & [so]ciorū mar[ty]rum.

10 Hinc ad illam potissimum Cœmeterij partem, quæ beatæ Cyriacæ dicitur, adeuntibus ingressus patet, quæ sub inferiori Ecclesiæ ambitu existit: & via insuper ad eiusdem Ecclesiæ partem panditur, quam Pelagius Pontifex supra veterem construxit. At Cœmeterij ipsius semitæ, quæ aliò protenduntur, hac nostra ætate muris firmiter ac valide obseratæ conspiciuntur, & accedentibus imperuiæ omnino redditæ sunt. Harum tamen alteram cum Bosius reserare conatus esset, prostratoque illac corpore iter aggressus, aliam eiusdem Cœmeterij partem minus quidem collapsam, ac labefactatam reperit; vbi sepulchra quædam clausa, aperta nonnulla videre licuit; quibus tot euoluta post secula defunctorum adhuc corpora haud penitus absumpta continebantur. Cubicula quoque, & parua quædam atque angusta sacella picturis omnino destituta offendit: fragmenta item ibi inscriptionum quamplura, quarum duo duntaxat hic subiecta, haud vllis tamen obsignata Consulibus, inter explorandum assecutus.

Pars addita Ecclesię sancti Laurentij à Pelagio Papa.

Descriptio Cœmeterij S. Cyriacæ.

heRCLANIVS IN PACE.

MATER CRIPINA FILIBVS
DIONYSIO ASILEO BENEMEREN
TIBVS.

Porro complures inscriptionum harum in Ecclesiam sancti Martini, seu in Equitij titulum delatas fuisse idem Bosius, vel hoc vno argumento permotus conijcit, quod ibi in dimidiatis nonnullis, quæ adhuc extant in eiusdem Ecclesiæ pauimento, lapidibus nomen diui Laurentij expressum legatur.

Inscriptiones è Cœmeterio S. Cyriacæ in Equitij Titulum translatæ.

Translatio corporis S. Cyriacæ.

Cui plane sententiæ tum illud commode argumentum suffragari videtur, quod iam probe sacras recolendo antiquitates, in eundem Equitij Titulum a Sergio Papa Secundo B. Cyriacæ corpus delatum & in eo perhonorifice conditum fuisse didicerimus, vti inscriptio, quæ ad hanc vsque diem ibidem legitur, satis aperte testatur. Et hæc interim de celebri Cyriacæ Cœmeterio studioso lectori exposuisse satis sit.

CAP. XVII.

De Martyribus, qui Tiburtina Via martyrij palmam, aut certe sepulturæ locum obtinuere, & de sacris eiusdem Viæ monimentis.

VT eos potissimum Martyres hic sacra perlustrando monumenta recensere aggrediamur, qui pro Christi fide strenue decertantes, nobilem de Christiani nominis hostibus, proprio effuso sanguine, triumphum retulere, ac Tiburtinam præ cæteris Viam martyrio illustrarunt. Quis quæso hac quondam Via Symphorosam matronam præclarissimam tot palmis ac coronis, quot fœtibus conspicuam, consummasse martyrium nesciat? vnà videlicet cum septem filijs, Crescente, Iuliano, Nemesio, Primitiuo, Iustino, Stacteo, & Eugenio, vt sacra Martyrologia testantur v. Kalend. Iulij, & Ado & Petr. in Catal. qui locum itidem, vbi sacra eorum corpora deposita primum fuere, his verbis describunt: *Quorum corpora requiescunt Via Tiburtina milliario nono.*

S. Symphorosa cum septé filijs martyribus.

Mart. Rom. 5. Kal Iul. Ado, Petr. de Nat. in Catal. lib. 6. c. 3.

2 Porro ibidem, nono milliario qua Tiburtina ab Vrbe Via protenditur, in ipsorum honorem Ecclesia quondam erecta fuit; cuius adhuc vestigia in Maffeiorum prædio extant: qui certe locus preclaro ab ijsdem beatis Martyribus titulo deriuato *Ad septem fratres* denominari meruit, & communi omnium ore, corrupto iam vocabulo, dictus vulgo est *A sette fratte*. Hic autem ipsemet fuit (vt conijcimus) martyrij eorumdem locus, vbi inuicti iugiter Christi pugiles in arenam descendentes in profundam olim foueam proiecti fuerant. Antiqui enim Christiani ibi in Martyrum honorem Ecclesias erigere consueuerant, vbi gloriosa, recolendaque eorum martyria obtigissent; vel certe vbi pretiosa eorundem pignora condita fuisse fama nunciatã didicerant. Venerandæ autem ac incomparabilis fœminæ Symphorosæ, ac filiorum corpora Pio Quarto Pont. Max. in Diaconia S. Angeli in foro Piscario reperta sunt, hac inscriptione plumbi laminæ insculpta:

Ecclesia SS. Symphorosæ, & filiorum martyrum.

Locus appellatus ad septé fratres vulgo sette fratte.

HIC REQVIESCVNT CORPORA
SS. MARTYRVM SYMPHOROSÆ,
VIRI SVI ZOTICI, ET FILIORVM EIVS
A STEPHANO PAPA TRANSLATA.

Eorundẽ vero Martyrum corpora & Zotici insuper ad hæc vsq; tempora Tiburtini ciues se pretiosi instar thesauri possidere gloriantur; veruntamẽ id de aliqua dũtaxat sacrarum reliquiarum particula subintelligendum esse & ipsemet Cardolus in conscriptis ad acta eorundem Martyrum Notis vltro, constanterq; fatetur.

3 Eadem Via, nono pariter ab Vrbe lapide, nobili coronatus fuisse martyrio S. Vincentius in Martyrologio Romano nono Kalend. Augusti. legitur. In cuius beati Martyris Vincentij honorem Ecclesia Tibure constructa fuit, quæ vsque adhuc suspicitur. Verum Tiburtinam iuxta portam, vel certe iuxta eam, quæ S. Laurentij dicitur, Ecclesia quondam B. Martyri Ianuario dicata extabat; quam ab Hadriano primo instauratam fuisse Bibliothecarius his plane verbis testatur: *Tectum denique Basilicæ B. Ianuarij Martyris situm ad portam S. Laurentij Martyris, atque Leuitæ nouiter restaurauit.* Hanc autem ipsammet esse conijcitur, quam D. Gregorius Dialog. lib. 4. cap. 26. Via Prænestina sitam commemorat, dum de Godei cuiusdam defuncti corpore ad B. Sixti Ecclesiam deducendo his verbis loquitur: *Deliberatum fuerat, vt apud B. Ianuarium Martyrem Prænestina Via, eius corpus poni debuisset.* A Tiburtina enim porta

S. Vincentius Martyr. Mart. Rom. 9. Kal. Aug.

Ecclesia S. Ianuarij.

Bibl. in Had. I.

D. Greg. l. 4. dial. c. 26.

porta antiquis temporibus Via itidem dirigebat, quæ Gabiusa dicebatur, & vel eadem omnino erat cum Prænestina, vel parum certe ab eadem Vrbis porta distabat, & in eandem Prænestinam subinde ducebat, vt Onuphrius in sua Roma, Strabonis auctoritate suffultus, testatur. Bibliothecarius item in Zachariæ Papæ gestis oratorij cuiusdam in B. Cæciliæ honorem Via eadem Tiburtina, quinto ab Vrbe lapide, erecti, & ab eodē Pontifice exornati meminit, à quo & aliud insuper Oratorium ibidem S. Abbacyro extructum fuisse affirmat: *Huius*, inquit ille, *temporibus defunctus Theodorus maior filius magistri Cataxanti ob veniam suorum delictorum prædium, quo ex hæreditate fruebatur paterna, situm quinto ab hac Romana Vrbe milliario, Via Tiburtina, in qua & Oratorium S. Cæciliæ esse dignoscitur, beato Petro reliquit, quod ipse beatissimus Papa magnæ constructionis fabricis atque picturis decorauit, ampliauitque in eo fines ex omni parte; data enim cōdigna recompensatione his, qui in vicino eiusdem loci possessiones tenere videbantur, nemini vim inferens, sed magis vt condecet patri, cuncta secus eundem locum amica pactione pretio emit prædia: & domum cultam beato Petro eundem locum in perpetuo statuit permanendum. Quæ domus culta Sanctæ Cæciliæ vsque in hodiernam diem vocatur. Construxit quippe & in ea Oratorium S. Abbacyri, vbi multas sanctorum condidit reliquias: quam videlicet domum cultam vsui proprio dominicæ traditionis descripsit.*

Via Gabiusa. Onuph. Pan. in Rom. Strabo, Bibl. Oratorium S. Cæciliæ. Oratorium S. Abbacyri. Biblioth.

4 Symmachus item Pontifex hac eadem Via in ipsius beati Petri honorem, vigesimo septimo ab Vrbe lapide, Ecclesiam dedicauit, eodem Bibliothecario teste, his plane verbis: *Item in Via Tiburtina milliario* XXVII. *rogatus ab Aluino, & Glafira illustribus, de proprio facientibus, a fundamento Basilicam B. Petro, in fundum Pacinianum dedicauit*. Hæc Bibliothecarius. At vero haud procul a beatissimi Martyris Laurentij Basilica præter memoratam hactenus S. Stephani Ecclesiam, altera insuper in ipsius Deiparæ Virginis cultum erecta fuit, de qua sæpe apud Bibliothecarium sermo recurrit, & in ipsis præsertim Hadriani Papæ Primi gestis, hunc in modum: *Is ipse ter beatissimus præsul in basilica maiori, quæ appellatur S. Dei Genitricis, quæ aderat iuxta basilicam S. Laurentij Martyris atque Leuitæ, vbi eius sanctum corpus requiescit, foris muros huius ciuitatis Romanæ; obtulit vela de stauracin, seu quadrapoli numero* XV. *& linea* XV. Eiusdem quoque meminit in B. Leonis Papæ Quarti gestis, qui primus ibi octauum Assumptionis Deiparæ diem solemni ritu celebrandum instituit, ac vnà cum vniuerso clero, & quammaximo populorum cœtu eiusceemodi festiuitati interfuit, hæc autem inquit: *Nam octauam Assumptionis beatæ Dei Genitricis diem, quæ minime Romæ antea celebrabatur, vigilijs sacris, matutinisque cum omni clero pernoctans laudibus, in Basilica eiusdem semper Virginis Dominæ nostræ, quæ foris muros iuxta basilicam B. Laurentij Martyris sita est, celebrari præcepit. In quam etiam magna populi multitudo conuenerat, nouæ festiuitatis cupiens celebrare solemnitatem. Hoc ipse magnanimus cum videret Antistes, omnibus, qui aderant huic celebritati, plures argenteos erogauit*. Et postquam prolixiori sermone enarrauit donaria, quæ eidem Ecclesiæ ipsiusmet Pontificis liberalitas contulit, isthæc subdit: *Cum ergo per diuersas Dei Ecclesias multa perficeret insignia opera ipse beatissimus Pontifex, porticum, quæ ante basilicam S. Dei Genitricis consistit, quæ iuxta basilicam S. Laurentij sita est foris muros, clarius & firmius renouauit*.

Ecclesia S. Petri Via Tiburtina. Idem Bibl. in Symmaco Pap. Fundus Pacinianus. Ecclesia Deiparæ Virginis. Bibl. in Hadr. Pap. 1. Idem in S. Leo Pap. 4. Octauus Assumptionis Virginis dies sacer. Id. in Leon. 4. Idem.

5 Verum haud longe ab eadem Laurentij Martyris basilica, alteram a Felice Papa III. in honorem S. Agapiti Martyris Ecclesiam constructam fuisse Bibliothecarius his quidem verbis affirmat: *Hic fecit basilicam S. Agapiti iuxta basilicam S. Laurentij Martyris*. Quam postea Hadrianus Papa Primus, & S. Leo Papa Tertius, eodem Bibliothecario teste, instaurarunt. Bibliothecarius quoque duorum monasteriorum iuxta ipsammet S. Laurentij Ecclesiam olim existentium meminit, quæ B. nimirum Protomartyri Stephano, & S. Cassiano dicata fuerant: quorum monachi vna simul sacra in eadem Ecclesia munia obibant, vt ex illius verbis in Vita S. Leonis Quarti colligitur; qui cum vtraq; monachorum Cœnobia præ temporum iniuria iam penitus collapsa, ac religiosum cultum, qui ibi Deo impendebatur, iam fere obliteratum esse animaduerteret, omnes, qui tunc monasticam

Ecclesia S. Agapiti. Bibl. in Felic. Pap. 3. Idem in Hadr. 1. & S. Leone Pap. 3. Monasteria S. Stephani & S. Cassiani. Idem in S. Leone Pap. 4.

ſticam in ijs vitam ſectabantur, in monaſterium vnum ſub eorumdem ſanctorum patrocinio redigendos curauit. Memoratarum vero Eccleſiarum nullũ adhuc hac noſtra ætate veſtigium ſupereſt: verum ea tantum pars, e Monaſteriorum reliquijs, modo extat, quæ Eccleſiæ B. Laurentij proxime adhæret; cuius clauſtra a Clemente Papa Tertio exædificata fuiſſe, Martinus Polonus in eiuſdem vita teſtatur. In adiacentibus porro vineis nonnulla adhuc veſtigia, ac peruetuſtæ parietinæ paſſim viſuntur, quæ earumdem forte Eccleſiarum, ac Monaſteriorum reliquiæ a nobis computandæ ſunt.

Martin. Polon. in vita Clem Pap. 5.

CAP. XVIII.

De Cœmeterijs à Boſio Via Tiburtina repertis.

1 CVm ſæpeſępius de perantiquo B. Cyriacæ Cœmeterio, quod hac Tiburtina Via ſitum eſt, in ſacris Beatorum Martyrum Actis, recolendiſque Martyrologijs mentio incurrat, pio quodam curioſitatis ſtudio illectus circumpatentia quæque loca Boſius diligenter inueſtigare, ac iugi, conſtantique labore percurrere, inquirere, perſcrutari non deſtitit, ſi quem forte aditum in proximis agris offenderet, quo ſibi ad præmemoratum Cœmeterium via pateret. Haud optata tamen ſpe poſt longos tandem labores fruſtratus eſt. Nam anno quingenteſimo nonageſimo tertio ſupra milleſimum prope beati eiuſdem Laurentij Eccleſiam, quà ſcilicet Tybur ad dexteram itur, oſtium quoddam reperit, per quod in Cœmeterium, quod anxius requirebat, ineunctanter ingreſſus, eiuſdem partem, & ſatis quidem amplam, lateque protenſam aliorum inſtar Cœmeteriorum in ſemitas plures diuiſam introſpexit, vbi pleraque monumenta reſerata penitus extabant, in quorum nonnullis defunctorum oſſa nullatenus ſolida, ſed fere abſumpta, in quibuſdam vero integra adhuc cernebantur; & quæ in modum lapidis ſuperinducto glutino obduruerant; ex momentis autem nonnulla vacua, omnique ex parte ad minimum vſque pulueris monumentum expolita, quæ ſacra videlicet (vt nobis credere par eſt) Martyrum conditoria fuerant; eorumdemque ablatis inde corporibus, tenuiſſimum quoque puluerem è loco venerationis ergo ſecum deferentes abraſerant. Semitæ, ingeſta deſuper humo, eum in modum arctæ alicubi ac depreſſæ ſubſiſtunt, vt prono demiſſoque corpore adeuntibus illuc incedere opus ſit: monumenta tamen haud pauca clauſa adhuc, marmoreiſque tabulis, vel certe lateritijs obſerata cernuntur: in quibus quamplura religionis orthodoxæ, ac Chriſtianæ fidei ſigna intuentibus exhibentur, nempe cruces, Chriſti nomen diuerſimodis formis expreſſum, palmæ inſuper, & cætera huiuſcemodi, vt ſuis iam locis expoſuimus. Alicubi vero eiſdem in monumentis eburnei inſerti annuli viſuntur, imagines eburneæ item, conchylia, vaſcula, lucernæ fictiles, ac vitreæ ampullæ, & quædam itidem vulgo lacrymatoria, vt in alijs paſſim Cœmeterijs, ſi probe lector meminit, enarratum eſt. Alicubi etiam numiſmatum ipſorum veſtigia ſepulchris adhuc impreſſa extabant. Signa autem præcipua, quæ adnotare licuit, ſunt eiuſcemodi:

Chriſtianorũ ſigna ac ſymbola in ſepulchris.

2 Inſcriptionum autem fragmenta ibi innumera propemodum videre eſt: quarum nonnulla ſtudioſe ſelegit Boſius, conſueto nominis Chriſtiani ſymbolo, ac fidelium indicijs inſignita: atque ea hic ſubijcimus:

Epitaphia & Inſcriptiones è Cœmeterijs erutæ.

Focæ

MAXIMINA IN PACE

VITALIS

SECVNDI

IGNATIA BENEROSA IN PACE

SERVVLI

PLACIDI

Aliæ vero, quæ ſequuntur, marmori inſculptæ ſunt.

LEONI DVLC
ISSIMO MARITO
COIVX VRSO SE
BIBA FECIT BENEME
MERENTI IN PACE

IVSTVS ET BIBANTIA PARENTES
POSVERVM AEPTITIO FILIO
BENEMERENTI QVI VIXIT
AN XII M VIII D XXII

KAPPADOS BIBIANVS

BOXHTH

FRVCTVOSE BENEMERENTI
QVE MECV BIXIT ANNO XV
ET MENSES DVOS
IN PACE

ISPETI
MARITVS
ET MATER
FECERVNT

OLYMPI IN PACE

Fragmentum.

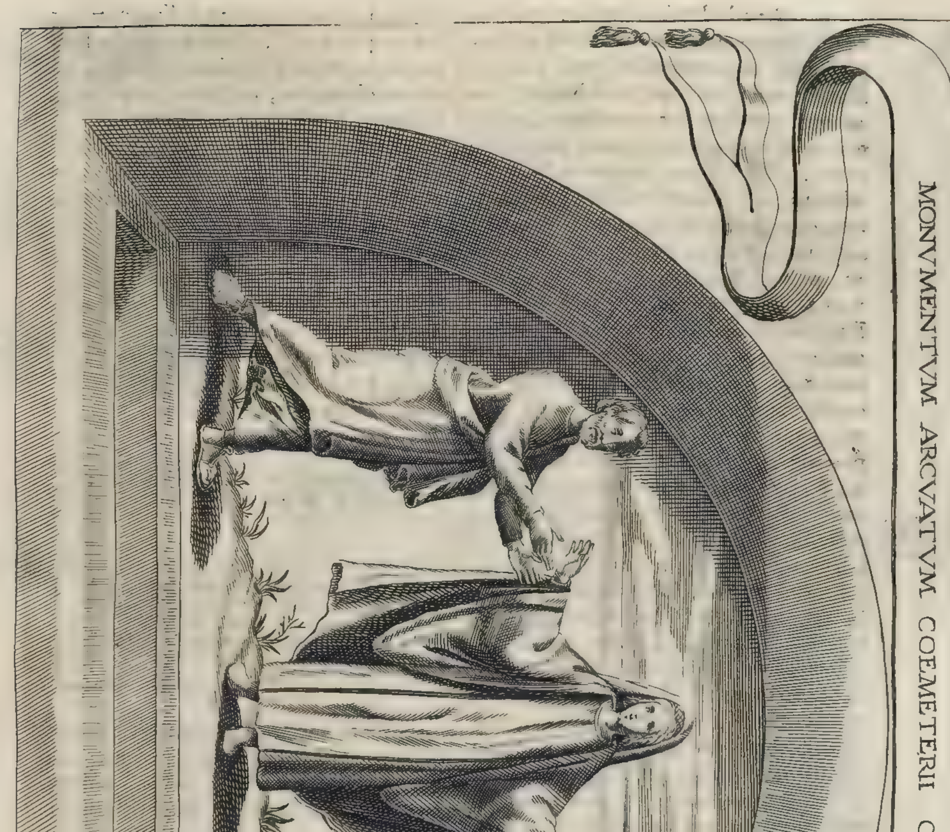
OCAE III COS CARI AMICI

Focæ præclariſſimi viri Conſulatus primus anno Chriſti ſexcenteſimo quarto contigit, Onuphr. in Faſt. & Baron. Annal. to. 8. eodem anno aſſerentibus: reliquos autem duos, quos Focas geſſit Conſulatus, inſequentibus annis vſque ad annum ſexcenteſimum decimum, quo potiſſimum tempore ferro ſublatus eſt, adſcribendos eſſe quis non videat?

Onuph. in Faſt. Baron. to. 8. an. 604.

Por-

Porro nonnulla in hac Cœmeterij parte cubicula haud pictu-ris de more conſpicua: complura item monumenta, & hæc qui-dem arcuata extant; quorum omnium tamen vnicum dunta-xat coloribus, atque imaginibus conſpicuum eſt. Mulieris au-tem cuiuſdam ſtola amictæ, ac mitra (vti mos eſt) redimitæ duo-rum in medio virorum conſiſtentis imago exhibetur; hi vero ex-tenſa eiuſdem brachia conſueto famulantium obſequio ſuſti-nent: & vt nobis facile coniectura ſuadet, ipſammet beatam Cy-riacam, tumulo ibidem conditam, vel certe præclaræ alterius matronæ, quæ proximo monumento illata eſt, imaginem con-templandam intuentium oculis proponi credimus.

MONVMENTVM ARCVATVM COEMETERII CYRIACÆ VIA TIBVRTINA

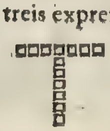
3 At ad vlteriora iugiter contendenti, atque anhelanti Bosio isthæc explorando deprehendisse haud satis visum est, nisi & ad cætera subinde Cœmeterij eiusdem loca constanti, obfirmatoque animo inuestiganda progrederetur. Alacri igitur perquirendi studio adactus sub annum millesimum quingentesimum nonagesimum septimum, alteram Cœmeterij partem, aditu sibi in ipsamet Monachorum B. Laurentij vinea, iuxta portam, ac turrim eiusdem Ecclesiæ, patefacto, ingressus est: quam quidem partem cum semel, atque iterum auide perlustrasset, altera iam recensita ampliorem esse conspexit: semitas tamen, quibus ad præmemoratam pertingendo, eidem copulabatur, ruinis ac parietinis omnimodo obductas, contemplatus est. Viæ interim & vici complures ibi ita simul complexi, vt labyrinthi cuiusdam formam præseferrent; tres ibidem Cryptarum ordines, in superiori videlicet, atque inferiori loci ambitu, existunt: cubicula satis quidem angusta, & perexigua picturis orbata sunt, quamuis eiusdem Monasterij Præfectus se in inferiori tertio Cœmeterio Cubiculum quoddam vidisse afferat; in quo mulieres quædam infantulos de more complexæ, ac sinu gestantes coloribus exprimebantur: cuius quidem figuræ prospectu Herodianam forte paruulorum innocentium stragem ab antiquis adumbratam fuisse haud ab re id asserendo quis dixerit. Hoc autem Cubiculum nullatenus a Bosio reperiri contigit. In Christianorum sepulchris consueta, quæ alibi exposuimus, insignia conspiciebantur, columbarum insuper pulli, qui rostro ac pedibus virentes arborum ramos præferebant: alicubi vero craticulæ cuiusdam imago portendebatur hunc in modum:

Tres Cryptarum ordines in Cœmeterijs.

Christianorũ symbola in Cœmeterijs.

Signatorij item annuli forma; sacrum itidem venerandumque Tau signum vitreis expressum lapillis hanc in speciem:

lucernæ fictiles; vascula vitrea, trutinæ, coronæ, & cætera huiuscemodi adspiciebantur: nec desunt interim quamplura illic fossorum manu loca topho excisa, vbi lucernæ, seu lampades accensæ Christianorum vsui, ad sacras obeundas, nocturno præsertim tempore, vigilias, apponebantur.

4 Innumeræ item hac Cœmeterij parte inscriptiones adhuc supersunt, vel marmori insculptæ, vel ipso calcis glutino expressæ, recolendis Christianorum, ac Martyrum item nominibus insignitæ, quas ad quinquagenarium numerum, veluti nobilissimæ sacræ antiquitatis vestigia, sectatorumque Christi exuuias solerti labore, ac studio Bosius collegit: hæ autem typis demandatæ hic in lucem edimus.

Inscriptiones sepulchrales.

GRISOSTOME IN PACE QVAE VIXIT
ANNOS P. M. XVIIJ. DEPOSITA VIII

FL. STELLICONE VC SVB DIE X KAL
SEPTENBRES EMIT SOTERES SE
VIVA ET MARITO SVO
VERNACOLO CONPARI SVO EMIT
A CELERINO FOS

Stilicon autem, cuius modo in Tabula nomen inscribitur, semel atque iterum Consulatum gessit: primo quidem vnà cum Aureliano, sub Christi anno quadringentesimo, Anastasij Papæ Primo, & iterum cum Arthemio, anno Domini quadringentesimo quinto, Innocentij Papæ Primi quarto: vtrumque sub Imperatoribus Arcadio, atque Honorio, vt asserunt Cassiod. in Chron. & Baron. in suis Annal. to. 5. anno 405. At sepulchralem hunc alterum titulum, quem subijcimus, lector accipe:

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 5. an. 405.

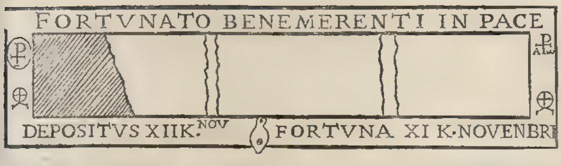
☧ A Ω BENEMERITO POMPEIO
QVI VIXIT MENSIBVS XI
D. VI DEPOSITVS IN PACE
DIE XVI KAL SEPT AVSONIO ☧ ET ☧
OLYBRIO ☧ CONSS.

Verum Ausonij, & Olybrij Consulatus, Christi anno trecentesimo sexagesimo nono, Damasi Papæ Tertio, sub Imperatoribus Gratiano & Valentiniano contigit, Cassiod. & Baronio in Annal. to. 4. anno 369. testibus.

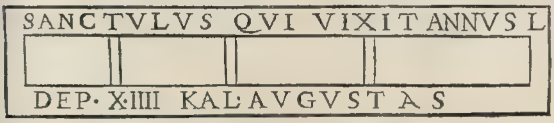
Cassiod. in Chron. Baron. an. 369.

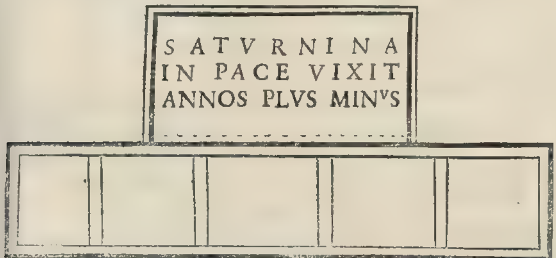
FOR-

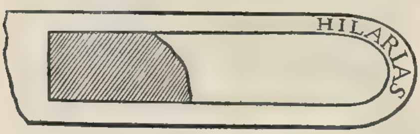

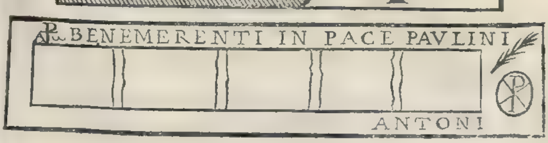

In Monumento cuiusdam puellæ.

In pueri cuiusdam Monumento.

Aliæ deinceps inſcriptiones in eadem Cœmeterij parte adinuentæ etiam fuere ; quarum quatuor priores tegulis, cæteræ autem marmori inſculptæ leguntur :

LOCVS TVRTVRES

LOCVS AGRICOLES

HÆC DOMVS ETERNA SEPTIMI
ET POIOC PC ENIES

LAVRENTIVS SE VIVO
COMPARAVIT

VINCOMALVS. QVI VIXIT
AN. VII

EVGENIO BENEMERENTI
IN PACE. QV.

VRSICINVS ED QVINTILIANA
SE BIBI CONPARABERVNT
LOCV A MONTANV

LOCVS PERGEI FI MOTA
NES SE BIBO FECE

SECVNDA LOCVS SE BIBA
EMIT

ωΔEKEITAI HMHTEP HMωNY
FE IA EN EIPHNI

MAMMVLAE PIISSIMAE
BENEMERENTI

BENEMERENTI EXVPERIO QVI
VIXIST ANNIS III DECESSIT
DECENBRIS III KAL

ΓΗΜΗΛΛΙ

Eodem in Cœmeterio in Biſomo.

OPTATVS IN PACE· REQVIESCAT

OPTATVS ET RENATVS·

LEVPARDVS·

Ibidem literis Græcis exarata.

ΗΡΑΚΛΙΑ

LOCVS IOANETIS

Ibidem literis rubro tinctis in calce.

VALENTINI

DEPOSITA XII KL DECENB·IN PACE BIBIANE

RAVVICINA·

In eodem Cœmeterio in puſillo puellæ cuiuſdam Monumento.

VI KALENDAS AVGVSTAS

FORTVNVLA DEPOSITA.

A ω

LIVIA MARIA IN PAΘE·V·A XLVI
M·V·CV·MA·F·AN XV D·IN BISO
SV·COS·MER·ELIA F·PO·V·K·AV.

LOCVS GEMELLINAE QVE VIX
ANNOS XXVIII XII KAL. MAI
CoS MERo

Subſiſte hic parumper lector, & mente repetas, quod Merobaudes, de quo in duobus proxime ſuperioribus titulis mentio fit, Conſulatum vnà cum Gratiano Imperat. anno Chriſti 377. & iterum cum Saturnino collega, anno Chriſti 383. inijt: vterque autem Conſulatus ſub Damaſo Papa, & Gratiano, Valentiniano & Theodoſio Imperatoribus referendus eſt. Sed & alterum huic inſcriptionis lapidem ſubtexere libet:

Caſſiod. in Chron. Baron. to. 4. an. 377. et 383

HIC REQVIESCET
IN PACE QVI VIX ANN P.L
FL. FELICE V. C. CO

Flauius iſte, cuius nomine ſepulchralis titulus prænotatur, vnà cum Tauro Conſul deſignatus eſt anno Chriſti quadringenteſimo vigeſimo octauo, Cæleſtino Pontifice Eccleſiam regente, ſub Theodoſio & Valentiniano Imperatoribus. Alterius quoque Felicis viri clariſſimi in Faſtis mentio incurrit, qui vnà cum Secundino anno ſalutis 511. ſub Symmacho Papa, & Anaſtaſio Imperatore Conſularibus inſulis perſunctus eſt.

Caſſiod. in Chron. Baron. Ann. to. 5. an. 418.

Caſſiod. in Chron. Baron. to. 6. an. 511.

SANCTO MARTVRI
A ω LAVRENTIO IVLIA EXIBIT III
KAL. OCT. DEP. KAL. SS

A ω ASELLA QVE VIXIT
AN. XLIII ET M.IIII
ET DIES V. ET DEFVNCTA
EST DE CIMV KAL.
AVGVSTAS

ANNELLA QVE VIX AN IIII
MXDq DEP. XII KAL DEC

☧ HIC ABET SEDE LEO PRB

SE BIBA EMET DOMNINA LOCVM A SVCESSVM TRISOMV VBI POSITI ET

Sed vt ad Bosium sacræ insistentem antiquitati redeamus; haud longum quidem temporis interuallum euolui passus est; quippe qui nouis iugiter reperiundis, perscrutandisque monimentis inhiabat, cum præmemorata frequenter obiens loca, alterum ad idem Cœmeterium, vel certe ad eiusdem partem aditum, in vinea, quæ olim Io: Baptistæ Marini ditioni suberat, ad læuam, qua Tybur itur, totam regionem peruagando offendit. Hæc porro Cœmeterij pars adeo inculta & macerijs vndique eum in modum referta est, vt vix vltra volenti, conantique progredi daretur. Hic tamen, dum singula susque deque curiose perlustrat, aliquot inscriptionum titulos nactus est, quorum alter hisce notis exculptus legebatur:

LOCVS BENENATI ☧ ET GAVDIOSAE CONPARAES † SE VIVI CONPARABERVNT AB ANASTASIO ET ANTHIOCHO FS

Porro illa verba AB ANASTASIO ET ANTIOCHO F S. id est, FOSSORIBVS, interpretanda vult Bosius; Valerius tamen Probus de Ro: Notis, & Petrus item Diaconus de literarum Notis, eadem componendo elementa sic disposita, FRATRES vel certe FRATRIBVS legunt, atque interpretantur.

Valer. Prob. de not. Rom. Petr. Diacon. de not. litt.

☧ A ω QVIESCIT IN PACE IANVARIVS ☧ VIXIT A

DOMVS ETERNA EX..... ET TIGRIS IN PACE

REFRGERI TIBI DOMNVS IPOLITVS SID.

HIC REQ XYSTVS IN P QVI VIXIT ANG DEP. III ID FEB.

6 Anno demum sexcentesimo sexto decimo supra millesimum in eadem Monachorum B. Laurentij vinea, quæ ad Monasterium sita est, alter ad idem Cœmeterium aditus exploranti patuit, per quem cum in alteram eiusdem partem Bosius introgressus fuisset, Cubiculum se illi videndum obtulit, in quo sacrum altare, & Pontificia item sedes topho incisa adhuc extabat: cæterum & locus hic maceria pariter, ruderibusque offusus, ruinas è proximo minabatur. Sepulchrales interim inscriptiones nonnullas ibi contemplatus est; quarum quatuor quæ sequuntur, hisce notis marmori insculptæ sunt.

Altare, & sedes Pontificia in Cœmeterio.

ALEXANDRIA ILARO COIVGI BENEMERENTI. IN PACE QVI VIXIT ANNIS LV.

CONIVGI BENEMERENTI VICTORINE. AVR. HERMOGENES. EX EVOCATO QVE VIX MECVM ANN. XI ET MS III ET DIES XV ☧

VETTIA GRATTIA ET IVL. ILLYRICVS PARENTES ☧ IVL. NAVIGIO. FILIO BENEMERENTI QVI VIXIT ANNIS XVI

AVR. HERMOGENES EX EVOCATO QVI VIXIT ANNIS P M L AVR PROPINQVVS ET VAL CAIANVS ET VAL. DIOGENES CONTVB MERENTI FECER.

Euo-

Euocati autem, quos præſentes inſcriptiones nominant, olim veterani dicebantur, qui re militari iam perfuncti, ſi quando neceſſitas vrgeret, in caſtra armis iterum operam daturi euocarentur. De his autem ex profeſſo agunt Dion Caſſius, qui præterea eoſdem ad ſua vſque tempora faſcibus, centurionum more, vſos fuiſſe teſtatur: Velleius item Paterculus Hiſt. Rom. Suet. in Aug. & in Galba; qui & inſuper præcipuos equeſtris ordinis iuuenes, ad peragendas vice militum excubias a Galba Imperatore delectos fuiſſe ſcribit, qui *Euocati* ſubinde appellarentur. Tacitus quoque Annal. & alij de his luculenter ſcripſere. At quod Chriſtianis quoque ſub Imperatoribus *Euocati* adhuc vigerent, vel ad militaria, vel certe Palatina obeunda accerſiti munera, ex Symmacho perſpicue conſtat, qui virum quemdam Valentiniani Cæſaris *euocatum* nominat: hinc ipſamet epiſtola *Euocatoria* dicebatur, qua ſcilicet huiuſmodi ab Imperatoribus euocatio præſtari conſueuerat. Hac ſuper re Iordandem de rebus Gothicis lector conſule, qui Theodoricum Regem Romam *euocatoria* a Zenone Imperatore tranſmiſſa epiſtola accerſitum, & inter Palatinos proceres deſignatum fuiſſe memorat. Apud Caſſiodorum quoque, necnon apud alios de eadem *Euocatoria* epiſtola mentio agitur, eiuſdemque formula deſcribitur: nobis interim hæc breuiter attigiſſe ſufficiat, ne cuiuſpiam mēti ambigendi occaſio ſubrepat, inſcriptionem hanc, quam recitauimus, viro cuidam ethnico aptatam fuiſſe, ac perinde ethnicos quoque in ſacris noſtris Cœmeterijs ſepulturæ olim locū obtinuiſſe.

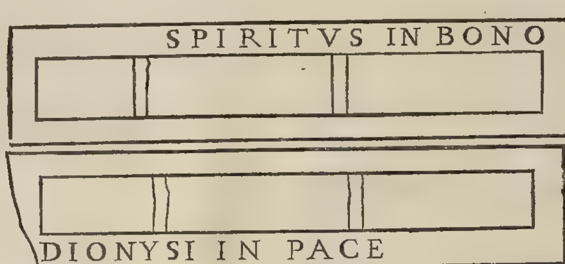
Dion. Caſſius lib. 43. & 55.

Velleius Paterc. lib. 1. Hiſt. Rom. Suet. in Aug. & in Galba.

Tacit. Annal. lib. 17.

Symmac. lib. 3 ep. 52.

Iordand. lib. de reb. Goth.

Præter recenſitos hactenus antiquarum inſcriptionum titulos bini iuxta eandem B. Laurentij Eccleſiam Sarcophagi marmorei eruti ſunt; in quorum primo hæ ſacræ imagines inſculptæ conſpiciebantur.

I. Adam videlicet & Eua triſti quidem vultu iuxta vetitam arborem conſiſtentes.

II. Moyſes ſacrarum Legum Tabulas è manu Dei accipiens.

III. Magi munera infanti Deo offerentes.

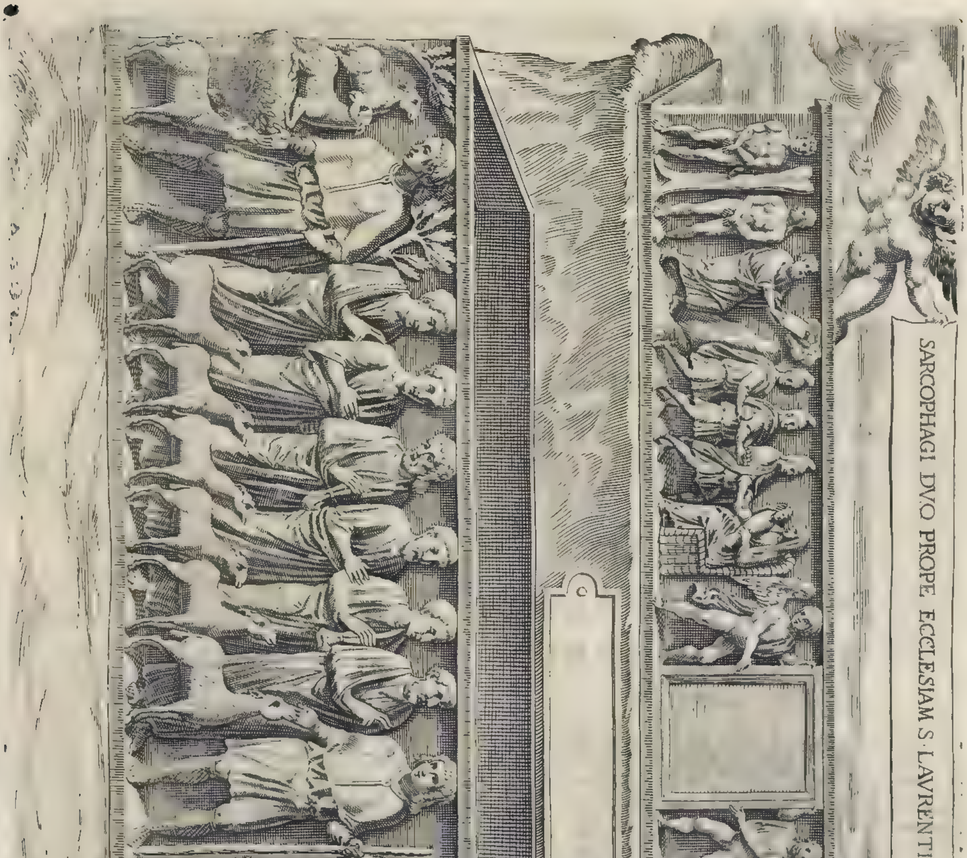
IV. Noè columbam abſque pacifico oliuæ ramo redeuntem excipiens.

V. Ionas demum a nautis in pelagi profundum eiectus, & inde ad littus è ceti ventre incolumis emergens.

In altero autem lapideo Sarcophago hæc inſpectanda proponuntur, ad vtrumque videlicet ipſius loculi angulum, Euangelici Paſtoris imago, qui commendatas ſibi hinc oues ſuauiter blandiens demulcet, inde vero ouiculæ cuidam protenſo benedictionem digito impertitur. In medio Chriſtus Dominus ſub eiuſdem Paſtoris ſymbolo exhibetur, qui dilectam alliciens pariter, ac pertrahens ouem eidem blanditur, cui duodeni numero Apoſtoli adſtant, horum autem pedibus oues totidem ſubſtant.

Tres vero, Euangelici Paſtoris imagines, quas deſcripſimus, ſingulæ birro, ſeu vulgo mozzetta, vt cernitur, ſuperindutæ ſunt. Porro poſtremus hic Sarcophagus ad præſens in viridario, apud Monaſterium S. Mariæ Nouæ haud longe ab ipſo Titi & Veſpaſiani Imperatorum arcu viſitur: eſt autem altus palmis duobus, & triente, longus vero nouem.

Com-

SARCOPHAGI DVO PROPE ECCLESIAM S. LAVRENTII EXTRA MVROS EFFOSSI

7 Complures alij in regionis circuitu, quem hactenus memorauimus, eiusdem Cœmeterij aditus inter perscrutandum patuere, per quos ad inferiorem loci sinum iterato quidem subinde Bosius ingrediens, haud quid intuentium oculis, atque admiratione dignum assequi valuit, cuncta quippe inculta prorsus, & picturis, atque omni ornamentorum genere destituta iacent. Hoc vnum dumtaxat ex ipsius loci prospectu perscrutati coniectare licuit, Cœmeterium videlicet, cuius mentio agitur, amplissimum ac celeberrimum quondam extitisse. Et hæc interim de Cœmeterijs a Bosio Tiburtinam apud Viam adinuentis ac perlustratis indicasse voluimus: iam vero iter ad Nomentanam Viam dirigamus.

CAP. XIX.

De Nomentana Via, ac de profanis ibidem monimentis.

Via Nomentana, Via Figulensis. *Liuius decad. 1. lib. 3.*

1 Via, quam Nomentanam dicimus, Figulensis olim, Liuio teste, appellabatur, quippequi de eadem agens hæc ait: *Via Nomentana, cui tum Figulensi nomen fuit, profecti, castra in monte sacro locauere*. Idem plane ex Publio Vict. de reg. Vrb. constat. Hoc autem nomen inde sortita est, quod in ea antiquis temporibus figulorum officinæ subsisterent. *Nomentanæ* vero vocabulum eidem postea a *Nomento* peruetusto Sabinorum oppido inditum est, quo potissimum Via hæc tendit, & quo Albanorum Reges iter quondam dirigendo viam hanc strauere, vt Seruius in illud Virgil. Æneid. lib. 6. ait.

Publ. Vict. de reg. Vrb.

Figulorum officinæ. Nomentum.

Seru. in Virg. Æneid. lib. 6.

Hic tibi Nomentum, & Gabios, vrbemq; Fidenam.

Cuius Viæ ipse quoque Virgilius meminit Æneid. lib. 7.

Qui Nomentum vrbem, qui rosea rura Velini.

Messalla Coru. lib. de Aug. progen. to. 1. Hist. Rom.

Messalla item Coruinus lib. de Aug. progenie scribit, eiusdem Nomenti populos a Tarquinio Prisco, quinto Romanorum Rege, bello expugnatos, captiuitatis iugo addictos fuisse: quos post exactos deinde Reges, Romani in libertatem vindicatos ciuitatis iure donarunt, anno videlicet ab Vrbe condita sexcentesimo decimo, Furio Camillo & Caio Mæuio Coss. vt Liuius testis est, Ouidius quoque Nomenti eiusdem meminit, hæc dicens:

Liuius decad. 1. lib. 8. Ouid. Fast. l. 4.

Hac mihi Nomento Romam cum luce redibam,
Obstitit in medio candida turba Via.

Et Propertius Eleg. lib. 4.

Propert. eleg. lib. 4.

Necdum vltra Tyberim belli sonus, vltima præda
Nomentum, & raptæ iugera trita Coræ.

Curator Viæ Nomentanæ.

2 A *Nomento* igitur deriuato nomine *Nomentana* Via nuncupatur, quæ aliarum instar Curatorem, Patronumque peculiarem nacta est: cuius in peruetusto hoc inscriptionis lapide mentio reperitur, quem Onuphrius in sua Roma inter cæteros studiose legendum recenset.

Onuphr. in Rom.

C. N. MVNATIVS. M. F. PAL.
AVRELIVS BASSVS, PROC. AVG.
PRÆF. FAB. PRÆF. COH III.
SAGITTARIORVM PRÆF. COH.
ITERVM II. ASTVRVM CENSITOR
CIVIVM ROMANORVM
COLONIÆ VICTRIGENSIS.
QVÆ EST IN BRITANNIA CAMALODVNI
CVRATOR VIÆ NOMENTANÆ
PATRONVS EIVSDEM.
MVNICIPI FLAMEN PERPETVVS
DVVMVIRALI POTESTATE
ÆDILIS DEDICATOR IIII.

3 Porro Via hæc initium desumpsit a Porta, quæ Viminalis olim, nunc autem a Pio IV. Pont. Max. immutato titulo, *Pia* denominatur. Hic siquidem Pontifex iter agentium commoditati pariter, atque vtilitati prospiciens, altam deprimendo semitam, eandemque dirigendo, Nomentanæ adiunxit, & vias inter vtrasque portam aperuit, quam sua munificentia æque ac nomine auctam Piam, antiqua Viminali abolita, dici voluit, quæ nunc haud procul ab hac Orientem versus valida murorum compage firmiter obstructa cernitur. Illa autem Regibus Romanam Vrbem administrantibus in Tarquinij aggere sita erat: quod expresse vtique Strabo de situ Vrbis his verbis testatur: *Tertia est porta eiusdem nominis cum colle Viminali.*

Porta Viminalis. Porta Pia. Agger Tarquinij. *Strabo de situ Vrb. Rom.* Collis Viminalis.

Cur

Cur autem Viminalis olim appellaretur, Sext.Pomp. de verb.signif. docet, dum ait: *Viminalis porta, & collis appellabantur, quod ibi viminum silua fuisse videtur, vbi & Ara Ioui Viminio consecrata.* Prope Eretum vero, quod nostra ætate, vt fertur, *Monte rotondo* communi voce appellatur, hæc eadem Viæ Salariæ iungitur, atque in vnum cum ipsa coalescit. Strabo insuper loco supracitato de Aquis Labanis mentionem facit, quæ saluberrimis quidem è venis Nomentano in agro manabant, & vt ex Plutarcho in Cæsaris vita colligitur, palustris quõdam hæc regio erat, quippe qui Iulium Cæsarem de Nomentanis paludibus, ac Pontinis pariter exsiccandis cogitasse refert. Quamobrem Martialis de lignorum penuria Nomentanam apud regionem grauiter admodum conqueritur, hæc in suis Carminibus scribens:

Sext.Pomp.de verb.signif.
Eretum.
Monte Rotondo.
Strabo loc.sup cit.
Aquæ Labanæ.
Plutarch. in vit.Cæs.
Paludes Nomentanæ.
Paludes Pontinæ.
Martial.l.13. epig.15.

Si vicina tibi Nomento rura coluntur,
Ad Villam moneo, Rustice ligna feras.

Plinius vero eandem postea regionem satis excultam, ac villis, vineisque refertam fuisse pronunciat, quod primo quidem Acelij Schenelij, necnon Rhemnij Palæmonis opera ac studio præstitum est. Idipsum ex Suetonio in vita Neronis, ac cæteris quoque rerum antiquarum scriptoribus comprobatur; apud quos celeberrimi quondam suburbani illius Phaontis Neronis Cæsaris liberti mentio recurrit, qui locus quarto ab Vrbe lapide, Nomentanam inter ac Salariam Viam situs erat, vbi postea Nero iustus sibi patratorum scelerum, incensæ Vrbis, ac effusi cruoris vindex, semetipsum crudeliter occidit, & qui alijs fuit, haud sibi defuit Nero.

Villæ ac Vineæ Via Nomentana sitæ
Plin. l.14.c.4.
Suet. in Neron
Suburbanum Phaontis.

4 Hac item Via Senecæ, qui Neroni præceptor extitit, suburbanum illud adnumerabatur, quod ipsemet, loci amœnitatem summis laudibus celebrans, suum dulciter Nomentanum appellat. Cuius item memoriam repetit Columella rustica de re agens, ac eiusdem, totiusque regionis fertilitatem apprime commendans: *Sed Nomentana, inquit, regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipue quam possidet Seneca, vir excellentis ingenij, atque doctrinæ: cuius in prædijs vinearum iugera singula calleos octonos reddidisse plerumque compertum est.* Hæc Columella, qui ibidem vites, ac simul eiusdem regionis vina quamplurimum extollit, cuius hæc sunt verba: *Nomentanæ vini nobilitate subsequuntur amineas, fœcunditate vero etiam præueniunt.* Quod & Plinius his plane verbis confirmat: *Proxima dignitas Nomentanis rubente materia; quapropter quidam rubellas appellauere vineas.* Martialis item, qui eodem loci ambitu suburbanam olim villam obtinuit, in eius gratiam isthæc eleganti carmine cecinit:

Suburbanum Senecæ.
Senec.ep.104. & 110.
Columel.de re rust.lib.3.c.3.
Idem c. 2.
Plin. l.14.c.2.
Villa Martialis.
Mart.l.1.epig. 85. ad Ouid.

In Nomentanis, Ouidi, quod nascitur agris,
Accepit quoties tempora longa merum.
Exuit annosæ mores, nomenque senectæ,
Et quidquid voluit tecta vocatur anus.

Quintus hic Ouidius, ad quem Martialis Poëta scribit, ipse quoque ibidem villam possedit; cui in Britanniam profecturo subinde Martialis dulcissima eiusdem, ac recolendæ quidem iugiter villæ otia in mentem reuocat; hæc enim habet:

Villa Q. Ouidij.
Martial.l.10. epig. 40.

Quinte Caledonios, Ouidi, visure Britannos,
Et viridem Tethyn, Oceanumque patrem.
Ergo Numæ colles, & Nomentana relinques
Otia, nec retinet rusque focusque senem?

Idem vero amœnam eiusdem Quinti villam vinis dignioribus exuberantem, carminibus hisce eleganter concelebrat:

Idem lib. 13. epigr.114.

Nomentana meum tibi dat vindemia Bacchum;
Si te Quintus amat, commodiora bibes.

5 Quapropter huiuscemodi regio, cum post exsiccatas aquarum paludes, ingentem, vt audis, fertilitatem prætulerit, ac vinis pretiosis vtique ac probatissimis redundauerit, haud sane quid mirum, si in eadem ab antiquis Baccho templum erectum fuerit, de quo a nobis suo infra loco agendum erit. Demum eadem hac Via celebre olim Deæ Næniæ delubrum, Sext. Pomp. teste, & ipsius insuper Dianæ templum extitit; cuius frequens in beatorum martyrum actis mentio incurrit, qui illuc impiorum iussu, dum immanes aduersus Christi fidem vrgerent persecutionum procellæ, ad immolandum deducti, cum idolo sacrificium, immane facinus detestati

Templum Bacchi.
Delubrum Dianæ.
Templum Dianæ.

ſtati, offerre detrectarent, glorioſo ibidem pro fidei confeſſione martyrio coronati ſunt; quorum celebris paſſim Eccleſiaſticis in Tabulis memoria extat, & opportuna nobis de iiſdem agendi occaſio ſuppetet. Interim vero ad vlteriora properemus.

CAP. XX.

De Cœmeterio ad Nymphas.

Nymphæ aquarũ Deæ apud gentiles

Nymphæ & quæ ipſæ dictæ.

1 NYMPHARVM nomine inſana gentilium turba aquarum Deas appellauit: quo plane vocabulo tum fontes, tum aquas ipſas nuncupare conſueuerat: quapropter Porphyrius libro de Antro Nymph. *Nymphas*, ait, *eſſe fontes & flumina, cum Nymphis aquarum numinibus propria ſunt.* Phornutus quoque, cæterique Mythologi aquarum dulcium ac potabilium fontes, concinno vocabulo *Nymphas* appellarunt. Quod vtique etſi innumeris Poëtarum carminibus liquido comprobari poteſt, nos perantiquam vnam dumtaxat inſcriptionem, quæ Nomentana Via, de qua hic agimus, in Illuſtriſſimi Domini Gonij Villa parieti inſerta legitur, ſtudioſo hic lectori contemplandam proponimus, de puellula nimirum, quæ in fonte ſubmerſa eſt:

Porphyr. lib. de Antro Nympharum.

Nymphæ quoque limpidi fontes appellati.

Vetus inſcriptio Via Nomentana.

Νύμφαι κρηναῖαι με συνήρπασαν ἐκ βιότοιο.
Καὶ τάχα που τιμῆς εἵνεκα τοῦτ' ἔπαθον.
Νηπίη οὐδὲ δυοῖν ἐτέοιν τρὸς ἐξανύσασα,
Φιλησίη τὴν κλῆσιν. Αὐσονὶς γένος.

Hoc eſt:

E vita Nymphæ fontanæ me rapuerunt,
Forte mihi è tali gloria morte venit.
Paruula, quippe alter mihi nondum effluxerat annus,
Romana genere, ſed Phileſia nomine.

Et quamuis Latini ſcriptores aquam a Græcis, *Nymphæ* vocabulo dictam, mutata litera *N* in *L* communiori voce *Lympham* nuncupent, apud eoſdem tamen ſæpeſæpius *Nymphæ* quoque nomen vſurpatum reperitur. Hinc eſt, quod & fontes & lauacra, *Nymphæa* dixerint: quo ſane loquendi modo Iulius Capitolin. in Gordiano vſus eſt: *Opera Gordiani*, inquit, *nulla extant præter quædam Nymphæa & balneas.* Bibliothecarius quoq; in Hilari Papæ geſtis *Nymphæum*, & Triporticum ante oratorium S. Crucis; & in ipſius Siluerij geſtis meminit hæc dicens: *Intra ciuitatem autem grandis fames erat, ita vt aqua venundaretur pretio, niſi Nympharum remedium ſubueniſſet.*

Nymphæa fontes & lauacra dicta.

Iul. Capitol. in Gord.

Bibl. in Hilar. Pap.

Nymphæum in Laterano.

2 Inde autem potiſſimum obtigit, vt in vetuſtioribus rerum Eccleſiaſticarum monumentis loca quædam, vbi iuges quondam aquarum fontes emanabant, frequenti, vſitatoque vocabulo, vt legimus, *ad Nymphas* dicerentur: hinc locus ille Via Cornelia tertiodecimo ab Vrbe milliario, vbi beati Marius, Martha, Audifax, & Abacus martyrio coronati fuerunt, *ad Nymphas Catabaſſi* eſt appellatus, vt in eorumdem Actis ſupra recenſitis vidimus. Maſſæ quoque *ad Nymphas* Romanæ olim Eccleſiæ a Conſtantino Copronymo elargitæ, ipſe Bibliothecarius in Zachariæ Papæ geſtis meminit, & Cencius Camerarius lib. de Cenſibus: a quo perantiqua item diplomata recitantur, in quibus expreſſa, quod ad rem noſtram pertinet, de *Nympharum* Caſtro mentio peragitur.

Locus ad Nymphas Catabaſſi.

Bibl. in Zach. Pap.
Cenc. Camer. lib. de cenſ.

Nympharum Caſtrum.

3 Peculiaris igitur Cœmeterij, quod Nomentanam apud Viam extat, locus, de quo acturi nunc ſumus, ad beati Petri *Nymphas* appellabatur. Cum enim tota fere illa regio, vt iam præmiſimus, paluſtris eſſet, & aquis vberrime redundaret, intra ipſiuſmet Cœmeterij ambitum aquarum venæ erumpebant, quæ *Nymphæ* vulgo nuncupari conſueuerant, vbi Petrus Apoſtolorum Princeps eos, qui recens ad Chriſti fidem traducti illuc accedebant, ſalutaribus baptiſmi aquis de more abluebat. Quod apertiſſimis verbis M.S. beatorum Papiæ & Mauri Acta Codd. Later. Vat. & Vall. teſtantur, in quibus poſt nobile eorumdem martyrium ſub Diocletiano & Maximiano Imperatoribus enarratum, hæc inſeruntur: *Quorum corpora collegit Ioannes presbyter noctu, & ſepeliuit in Via Nomentana ſub die Kalend. Februarij ad Nymphas, vbi Petrus baptizabat.* Id ipſum apud Adonem & Bedam in eorumdem Martyrologijs, & Petr. in Catalogo, apud Surium quoque videre eſt: quamuis illi

Locus ad Nymphas S. Petri.

SS. Papia, & Maurus.

M.S. Cod. Va… Lat. & Val…

Ado & Bed… in ſuis Mar… Petr. de Nat… in Catal. l… c. 4. Sur. to. 1.

illi *Lymphas* pro *Nymphas*, paucis admodum immutatis, legendum velint. Non imus autem inficias in sacris quibusdam Vat. & S. Mariæ ad Martyres codicibus pro *baptizabat*, inscribi pariter ac legi *habitabat*; sed id vel ipsius scriptoris incuria obtigisse, vel certe vtroque modo legendum putamus, *habitabat* nimirum & *baptizabat*. Cum antiqua enim Martyrologia Romę quamplurimos ab Apostolo Petro Christianæ fidei rudimentis imbutos, salutari deinde baptismo initiatos fuisse constanter ingerant, & ex ipsis Liberij Papæ actis, eundem in Ostriano Vrbis Cœmeterio, quod huic proximum est, id muneris præstitisse satis superque constet. Iam vltro negare quis audeat, hoc item loco beatissimum Apostolorum Principem inhabitasse, & iure quidem merito hac potissimum de causa, Cœmeterium (cuius mentio agitur) vulgo apud omnes nomen *ad S. Petri Nymphas* sortitum fuisse. Celeberrimum igitur veteres apud Christianos, & maximæ ob id venerationi Cœmeterium hoc extitit, in quo innumeri procul dubio martyres, vt credere nobis par est, piorum manibus conditi fuere. Temporum tamen iniuria, aut certe inuida profanorum hominum temeritate abolita est loci omni quidem cultu dignissimi religio, ingentique venerandæ antiquitatis detrimento, vnà cum loco (quod lacrymis prosequendum est) inter ruinas ac rudera omnis penitus recolendarum rerum memoria deperijt. Porro satis quidem probabili coniectura permoti asserere neutiquam dubitamus, hoc idem haud procul ab Vrbis Romanæ mœnijs extitisse, & ipsi Ostriano Cœmeterio, quod memorauimus, adhæsisse; cum ibi Petrus beatissimus, vt eadem Acta loquuntur, baptizaret. Verum haud facile eorum sententiæ conniuemus, qui locum hunc *ad Nymphas* eumdemmet cum illo esse diserte suis in scriptis affirmant, vbi SS. Alexander Papa, Euentius ac Theodulus sepulti fuere: locus enim ille milliarijs septem ab Vrbe distat, atque initium ipsos apud Christianos longe post B. Petri martyrium, vt suo infra loco dicemus, accepit.

Locus, vbi Petrus Apost. baptizabat.

Cœmeterium Ostrianum.

Cœmeterių ad S. Petri Nymphas.

4 Porro sanctorum Papiæ & Mauri corpora primum ex hoc Cœmeterio a Sergio Iuniore Papa in Vrbem vnà cum sacris aliorum Martyrum reliquijs è proximis, circumadiacentibus, ac Priscillæ præsertim Cœmeterijs, in Equitij Titulum translata sunt, vt vetus docet inscriptio marmori insculpta, quæ ibidem ad hæc vsque tempora legitur. Inde vero a Gregorio Nono anno Christi millesimo ducentesimo decimooctauo, in S. Adriani diaconiam prope Septimij Seueri arcum delata, vbi nostro hoc seculo inuictorum martyrum pignora in eiusdem Ecclesiæ Confessione reperta, ac iterum in Christiani orbis lucem rediuiua, perantiquæ inscriptionis titulo consignata, prodiere, videlicet:

Translatio corporum SS. Papiæ, & Mauri.

Equitij titulus.

Ecclesia S. Adriani. Inuentio corporum SS Papiæ, & Mauri.

IN HOC LOCO REQVIESCVNT
CORPORA SANCTORVM
MARTYRVM PAPIÆ ET MAVRI.

Verum de loco, in quo ad præsens condita sunt, opportuna suo infra loco mentio erit, cum de martyribus potissimum, qui Nomentanam Viam sanguine illustrarunt, sermo instituetur. Iam vero ad perscrutanda eiusdem viæ Cœmeteria progrediamur.

CAP. XXI.

De antiquo beati Nicomedis Presbyteri, ac Martyris Cœmeterio.

1 ONVPHRIVS in Cœmeteriorum Catalogo, quem scripsit, beati quoq; Nicomedis Cœmeterium Via Ardeatina recēset, & forte, vt nobis opinari fas est, locum subintelligere voluit, in quo ipsemet Nicomedes sanctæ olim Feliculæ corpus Via Ardeatina in eiusdem prædio condidit. Eius tamen nomen hac Nomentana Via celebre magis est, & potiori eiusdem memoria deuotionis titulo recolitur; vbi & Ecclesia in martyris honorem erecta fuit, & Cœmeterium pariter extitit, in quo sepulturæ locum, in horto viri cuiusdam nomine Iusti, obtinuit, qui inter eius clericos adnumerabatur,

Prædium S. Feliculæ.

Ecclesia S. Nicomedis.

tur, vt M. S. eius Acta Cod. Vall. his verbis testantur: *Cum hæc & multa alia diceret sanctus Nicomedes presbyter, plumbatis diutissime cæsus migrauit ad Dominum. Corpus vero eius in Tyberim præcipitatum est; clericus autem eiusdem presbyteri nomine & opere Iustus collegit corpus eius, & posuit in biroto suo, & duxit ad hortum suum iuxta muros Via Nomentana, & illic eum sepeliuit septimo Kal. Octobris.* Idem plane apud Adonem & Vsuardum legitur, qui insuper sanctissimum virum Nicomedem sub Imperatore Domitiano pro Christi fide obtruncatum fuisse subtexit. De Ecclesia vero in eius honorem erecta hæc eiusdem in Actis exponuntur: *In quo loco dedicata fuit Ecclesia in Kalendis Iunij; quæ nunc vero penitus destructa est. Ideo festiuitas hodierna est passionis eiusdem Martyris: alia eiusdem Ecclesiæ dedicationis, quæ plebibus hoc nescientibus in dictis Kalendis colitur.* Recolenda item huius festiuæ dedicationis mentio apud Martyrologia Bedæ, Adonis, Vsuardi, & B. Notheri incurrit. Festiua autem solemnitas, de qua nuper præmemoratis in Actis, vt quod nobis menti subrepit, in medium proferamus, primum forte sub Bonifacio Papa Quinto celebrari cœpit; a quo hoc ipsum B. Nicomedis Cœmeterium in ampliorem formam redactum, exornatumque fuisse Bibliothecarius asserit: *Hic*, inquit ille, *perfecit Cœmeterium S. Nicomedis, & dedicauit illud.* De Ecclesia vero, quæ ab Hadriano Primo instaurata est, hæc subijcit: *Pariter & Ecclesiam B. Nicomedis sitam foris portam Numentanam, quæ a priscis marcuerat temporibus, a nouo renouauit.*

M.S. Cod. Vall. — *Ado & Vsuar. in Martyr.* — *Ibid.* — *Martyr. Bedæ, Adonis, Vsuar. 2. Iun.* — *Bibliot. in Bonif. Pap. 5.*

2 Titulus quoque in ipsa Vrbe eidem B. Martyri dicatus celebri memoria recolitur, de quo in secundo Romano Concilio sub Symmacho, cui Genesius ac Sebastianus sub titulo S. Nicomedis presbyteri inter alios, vt legitur, subscripsere. Vtriusque tamen Ecclesiæ nullum prorsus hac nostra ætate vestigium intuentibus exhibetur; quamuis illius dumtaxat, quæ Via quondam Nomentana extiterat, parietinas, quibusdam saltem coniecturis suffultus, hiantibus se deprehendisse oculis Bosius existimauerit: verum de Ecclesia suo infra loco nobis agendum erit.

Titulus S. Nicomedis. — *Conc. to. 2.*

3 Demum Beati Nicomedis corpus e Cœmeterio hoc a Paschale Papa Primo in Vrbem translatum in B. Praxedis Ecclesia die 20. Iulij, Indict. 10. anno scilicet Christi octingentesimo decimo septimo, eiusdemque Paschalis primo reconditum est; vt vetus in eadem Ecclesia inscriptio marmori insculpta legentes vltro admonet. Et de Nicomedis interim Cœmeterio hæc breuiter enarrasse sufficiat.

Translatio corporis S. Nicomedis.

CAP. XXII.

De Cœmeterio beati Alexandri Papæ, ac sociorum Martyrum.

1 COEMETERIVM hoc Nomentana Via septimo ab Vrbe lapide situm est, & sub Aureliano Comite tunc temporis initium desumpsit, cum sub eodem Alexander Papa, Euentius, & Theodulus presbyteri anno Christi centesimo quinquagesimo secundo martyrio coronati fuere; quo potissimum tempore Seuerina Aureliani eiusdem vxor cōspicuæ pietatis fœmina Christo addicta, sacra eorūdem corpora suo in prædio, septimo ab Vrbe milliario, Nomentana Via sepeliuit; ibidemque venerabilis Pontifex Sixtus, qui Alexandro in Pontificatu successerat, precibus permotus eiusdem, presbyterum constituit, qui singulis diebus eodem in loco sacra altaris mysteria perficeret; quod in M.S. eiusdem Actis, Lat. Vat. S. Petr. S. Cæcil. & apud Surium to. 3. 3. Maij, hunc in modum exponitur: *Vadens autem Seuerina septimo milliario ab Vrbe Roma Via Nomentana in prædio suo Euentium & Alexandrum in vno posuit monumento, Theodulum solum in loco altero sepeliuit. Quorum quidem natalitia cum omni gloria & honore celebrantur quinto Nonas Maias. Omnes vero clerici Romani, qui ad exequias corporum venerant, & religiosi viri ibidem remanserunt.* Et hæc paulo infra: *Seuerina vero vestiuit se cilicium, & tamdiu iacuit ante limina Sanctorum, quos ipsa sepelierat, donec venisset ab oriente sanctus Xistus Episcopus, a quo impetrauit* Seue-

SS. Alexander Papa, Euentius, & Theodulus. — *Seuerina.* — *Prædium Seuerinæ.* — *M.S. Cod. Lat. Vat. 4. 8. S. Petr. S. Cæcil. & ap. Sur. to. 3. 3. Maij.*

Seuerina, vt in eodem loco rei suæ ordinaretur Episcopus, qui omni die, quæ sunt Sancta, Martyribus celebraret; ideoque locus ipse habet proprium sacerdotem vsque in hodiernum diem. Idipsum Ado in suo Martyrologio: & de sepulturæ quidem loco Nomentanam apud Viam Beda, Vsuardus, & alia Martyrologia satis aperte loquuntur. Vides quo honore sacra martyrum pignora fideles olim prosequebantur, vbi enim martyrum exuuiæ triumphali respersæ cruore asseruabantur, ibi sacrosanctum altaris sacrificium in eorumdem honorem Deo immolandum curabant.

Beda, Vsuard. & Martyr.

2 Ibidem vero B. quoque Martyrem Herculanum depositum fuisse Petrus in Catalogo scribit, hæc dicens: *Herculanus passus est Romæ sub Aureliano, qui ab Alexandro Papa ad Christum conuersus & baptizatus, cum Alexander in custodia teneretur apud Quirinum Tribunum comprehensus, atque fustibus cæsus, in confessione nominis Domini tandem, gladio cædente, Martyrij palmam percepit* 11. *Kalend. Octobris. Cuius corpus Via Nomentana septimo ab vrbe milliario a Christianis sepultum est.* Porro in B. Alexandri Papæ actis nulla de Herculano Martyre mentio fit: in Romano tamen Martyrologio 7. Kal. Octobris militem quendam Herculanum nomine a Beato Alexandro Episcopo ad fidem traductum, & vna simul cum ipso postmodum martyrio coronatum fuisse legimus. Hæc enim ibi: *Romæ S. Herculani militis, qui miraculis in passione B. Alexandri Episcopi ad Christum conuersus, sub Antonino Imperatore post multa tormenta gladio cæsus est.* His optime consonant, quæ idem Petrus recitat cap. 102. *Alexander Episcopus & Martyr cum Herculano Martyre passus est Romæ sub Antonino Imperatore.* Hunc autem Via Claudia xx. ab Vrbe milliario, 11. non autem 7. Kal. Octobr. martyrij gladium subijsse asserit. Vt hic igitur difficultatis nodus soluatur; aut duo isti Herculani, quorum causa nunc agitur, longe inter se fuere diuersi, cum sub diuersis eorundem nomina, & Acta Imperatoribus enuncientur, diuersisq; diebus inscribantur; aut certe si inter se vnum idemque sunt, vt Baronio placet in Notis, perperam eumdem ab Alexandro Papa Christianæ religioni adiunctum, & subinde vnà cum eodem martyrio coronatum fuisse Petrus asserit; quippe qui longe ante ipsum Alexandrum Papam (ex quo æquiuocandi ansa oborta est) martyrium pro Christi fide subierat.

S. Herculan.

Petr. in Catal. l. 8 c. 120.

S. Alexander Papa.

S. Alexander Episcopus.

Martyr. Rom. 7. kal. Octob.

Petr. in Catal. c. 102.

Baron. in Not. ad 7 Kal. Oct.

3 Verum Nomentana eadem Via haud procul a prædio, quod vulgo *Casa nuoua* appellatur, peruetustæ eiusdem Ecclesiæ reliquiæ adhuc conspiciuntur, satisque probabiliter ipsamet loci facies suadere nobis videtur, hunc ipsummet esse, in quo beatus Pontifex Alexander, ac cæteri cum eo Martyres tumulo conditi fuerant. Eodem enim in loco complures adhuc parietinæ visuntur, quæ colonorum ibi quondam habitationi inseruisse, & quampiam itidem rusticorum hominum villam extitisse perspicue demonstrant, & eam fortasse, quam Seuerinæ pijssimæ fœminæ ditioni adsciptam iam supra meminimus. Sanctorum vero eorundem corpora in Vrbem inde translata quam multas pretiosis reliquijs Ecclesias ditarunt. Quamobrem pleræque vel exiguis reliquiarum particulis cumulatæ, sacra se eorumdem possidere corpora gloriantur. In Ecclesia enim S. Sabinæ Auentino in colle anno millesimo quingentesimo octogesimo sexto marmoream arcam peruetusto sub altari, quod ab Eugenio Papa Secundo erectum fuerat, inter explorandum reperiri contigit, in qua Sanctorum Alexandri Papæ, Euentij & Theoduli asseruari corpora exsculptis notis legebatur: quæ quidem arca maiori sub ara, quam postremis temporibus Sixtus Papa Quintus erexit, perhonorifice condita est.

Locus Casa Nuoua nunc vulgo dictus.

Villa Seuerinæ.

4 Sacra hæc beatorum martyrum pignora vnà cum corporibus Sanctarum virginum Romulæ & Redemptæ Cathedrali in Ecclesia sua intra mœnia tumulata quiescere Tiburtini palam constanterq; asseuerant. Sed de his Cardulus in suo Tibure audiendus est, qui isthæc habet: *In alio item eiusdem ædis altari quiescunt sacra corpora S. Alexandri Papæ & Martyris, & Sanctarum virginum Romulæ & Redemptæ, sed cum B. Alexandri corpus cum reliquijs Sanctorum presbyterorum Euentij & Theoduli Martyrum Romæ in templo Sanctæ Sabinæ, & corpora sanctarum Romulæ ac Redemptæ in Basilica S. Mariæ ad præsepe recondita esse antiquæ inscriptiones,*

SS. Romula, & Redempta.

Cardul. in hist. Tiburt.

nes, codices ac monumenta oſtendant, vt Tiburtinarum etiam, quæ proferuntur, Tabularum veritas conſtet, intelligendum eſt hoc, quod alibi admonuimus, ſanctorum corporum partem Tibure, partem Romæ ſeruari. Vides hinc lector, quam breui, quam facile, quam paucis lis tota dirimatur. His adde, quod ſub ara quoque maiori Eccleſiæ S. Laurentij in Lucina haud modicam eorundem Sanctorum partem aſſeruari binæ quidem inſcriptiones teſtentur, quæ recolendum eiuſdem Eccleſiæ conſecrationis diem legentibus in mentem reuocant: in quarum præſertim altera, a Cæleſtino Papa Tertio eadem ſub ara inter eiuſdem conſecrationis ſolemnia anno Chriſti milleſimo centeſimo nonageſimo ſexto reliquiæ ibi conditæ hunc in modum exculptis notis adnumerantur:

Eccleſia S. Laurentij in Lucina.

CORPORA BEATORVM MARTYRVM ALEXANDRI PAPÆ, EVENTII, THEODVLI, SEVERINÆ, &c.

2 Seuerinam vero, cuius hic mentio incurrit, ipſammet eſſe putamus, quæ eorundem Sanctorum Martt. corpora in ſuo, vti diximus, prædio primum piæ manus obſequio condidit, ac Cœmeterium hoc extruxit. In eius enim actis iam ſupra recitatis piiſſimam fœminam aſperrimo indutam cilicio ad veneranda Martyrum ſepulchra diuinis precibus intentam diutius perſtitiſſe fertur: quapropter & vita ſubinde functam, eodem loco conditam fuiſſe, eiſdemque beatis Chriſti Martyribus in eorumdem tranſlatione aſſociatam fuiſſe credere nobis par eſt, quamuis de ea in ſacris Martyrologijs haud vlla mentio ſuppetat: & hæc hactenus de beati Alexandri Papæ, & aliorum Martyrum Cœmeterio.

S. Seuerina Cœmeteriū S. Alexandri extruxit.

S Seuerina cilicio induta ad ſepulchra Martyrum diuinis precibus vacat.

CAP. XXIII.

De Cœmeterio Primi, & Feliciani Martyrum.

1 Cœmeterivm ſanctorum Primi & Feliciani, ſeu eorundem, vt dicitur, arenarium, decimoquarto ad Vrbe lapide, in loco *ad arcus Numentanos* nuncupato, extructum olim fuit; vbi ſub Imperatoribus Diocletiano, & Maximiano, circa annum Chriſti ducenteſimum octogeſimum ſeptimum, vt Petrus in Catalogo docet lib. 5. c. 119. Primus & Felicianus apud Numentum optatam martyrij coronam adepti, perhonorifice tumulati ſunt; & triginta plane dierum ſpatio iuſta eiſdem ſolemni ritu a fidelibus perſoluta fuere: quod in M.S. eorundem apud Adonem actis Codd. Later. Vatican. S. Petri, & Vall. his verbis legitur: *Nocte vero a Chriſtianis fidelibus rapta ſunt corpora eorum, & portauerunt eos ad arcus Numentanos intra arenariū, & ibi fecerunt planctum magnum, & inuoluentes eos in ſindones nouas cum aromatibus, iuxta arenarium poſuerunt eos, & in hymnis ac pſalmis per triginta dies ac noctes in Dei nomine perdurabant: vbi multa beneficia exuberant vſque in præſentem diem, & ſi quis ægrotorum ibidem perductus fuiſſet, ſaluabatur a quacumque eſſet infirmitate detentus.* En iugis Chriſtianorum feruor ſub illa primæua tempora haud vnquam intermiſſus in recolendis beatorum Martyrum Natalitijs, eorumdemque ſepulchris omni honoris cultu proſequendis, quorum inſignem fidem, ac pietatem patentibus ſignis Deus è Cælo comprobare haud deſtitit. Verum cum ſacra pignora miraculis aſſidue coruſcarent, haud humili loco ſubſiſtere, ſed nobili erecto templo Chriſtiani illuſtrare voluerunt. Hæc enim infra de Eccleſia ibidem in eorumdem honorem erecta recitantur: *Et dum poſt aliquantos annos ceſſaret perſecutio paganorum, multi Chriſtiani in honorem beatorum Martyrum Primi, & Feliciani baſilicam conſtruxerunt; ſperantes ſe miſericor-*

Arenarium SS. Primi & Feliciani.

Arcus Numētani.

Petr. in Catal lib 5. c. 119. SS. Primus, & Felicianus.

SS. Primo, & Feliciano iuſta funeralia a Chriſtianis reddita.

M.S. Codd. Lat. Vat. 4. 8. 9 Vall. 1.

Eccleſia SS. Primi, & Feliciani Via Nomentana.

diam

diam consequi per eos in nomine Domini nostri Iesu Christi. Est autem basilica eorum ab Vrbe Roma milliario quartodecimo: quorum natalis est quinto Idus Iunias.

Translatio corporum SS. Primi, & Feliciani in Ecclesiam S. Stephani in monte Cælio.

2 Horum autem corpora Theodorus Papa ex eorumdem arenario leuauit, & in B. Stephani Protomartyris Ecclesiam, in monte Cælio, recondidit; vbi vetustissimæ adhuc sacræ eorumdem imagines musiuo opere expressæ extant. Huius vero translationis Bibliothecarius in eiusdem Theodori gestis meminit, hæc dicens: *Eodem tempore reuelata sunt corpora Sanctorum Martyrum Primi & Feliciani, quæ erant in arenario sepulta, Via Numentana, & adducta sunt in Vrbem Romam; quæ & recondita sunt in Basilica B. Stephani Protomartyris.* Quam quidem ob causam sacris in Martyrologijs natalitius eorumdem Martyrum dies apud montem Cælium describitur. Sed his paucis de SS. Primi & Feliciani Cœmeterio enarratis ad vlteriora progrediamur.

Bibl. in Theodoro Papa.

CAP. XXIV.

De Cœmeterio S. Restituti Martyris.

Prædium S. Iustæ matronæ.

1 CELEBRE item Nomentana Via sextodecimo circiter ab Vrbe lapide Cœmeterium hoc fuit, quod B. Restituti titulo nuncupatur, & a Iusta Matrona Romana suo olim in prædio extructum fuerat. Cum enim ipsa Romæ gloriosum, capitis obtruncatione, martyrium consummasse B. Restitutum sub ijsdem Imperatoribus Diocletiano & Maximiano comperisset, venerandum eius corpus proiectum canibus, clanculum collegit, atque illud in domum suam deferens, quæ iuxta sudantem Metam, & Amphitheatrum sita erat, aromatibus egregie conditum, ac linteis inuolutum, ad suum deportari prædium iussit, ibique in crypta recondidit; nec id martyri præstitisse satis rata, diebus septem sacras eiusdem exequias celebrauit: quod in M.S. eiusdem Actis Codic. Vatic. hunc in modum enarratur: *Cumque cogerent eum*, id est, S. Restitutum, *ad sacrificandum, & nollet consentire illis, ligauerunt ei manus a tergo, & decollauerunt extra Capitolium & trahentes iactauerunt eum iuxta arcum triumphalem ad Palmam, vt a canibus consummaretur. Iusta vero quædam Matrona religiosa fœmina venit noctu cum aliquanti Ecclesiasticis, & paucis Christianis, propter impietatem paganorum, & cum famulis suis collegit corpu B. Restituti, & abijt in domum suam iuxta Metam sudantem, & illic cum aromatibus sanctum corpus eius condiuit, & inuoluit in sindones bibleas, & imposuit eum noctu in pagone in Via Numentana. Et dum pergeret, misit ad Episcopum in eadem Via constitutum, nomine Stephanum, vt cum presbyteris & diaconibus, subdiaconibus quoque & acoluthis & lectoribus vna cum seruis Dei & sacris virginibus conuenirent simul & fideles Christiani, vt in foro expectarent eos. Mane vero adhuc diluculo aduenerunt cum sancto corpore, & cum hymnis & laudibus perduxerunt eum in milliario sextodecimo, in prædium Iustæ matronæ venerabilis fœminæ, in crypta in inferioribus: illic enim tradiderunt dignissimæ sepulturæ, sub die sexto Kalend. Iunias; & fecerunt illuc planctum per septem dies. Sumptus vero necessarios supra memorata Iusta de suo proprio procurauit, & ministrauit. Eodem quoque tempore multi tenebantur dæmonijs, ac varijs infirmitatibus per vicina loca, in ciuitate Numentana, & quotidie venientes ad tumulum B. Restituti Martyris, sani reuertebantur ad sua cum gaudio, laudantes Deum.*

Martyrium S. Restituti.

Meta sudans ad Amphitheatrum Titi.

M.S. Cod. Vat.

Arcus Triumphalis ad Palmam.

Domus Iustæ matronæ.

Episcopus Via Nomentana.

2 Viget adhuc, ac colitur hac eadem Via beati huius Martyris memoria apud Eretum, vbi antiqua eiusdem Ecclesia extat: atque ipsamet insuper crypta cernitur, in qua venerandum eius corpus reconditum substiterat, quod inde postmodum sub Hadriano Papa sublatum, haud longe a basilica S. Mariæ Maioris iuxta Ecclesiam S. Andreæ in Aurisaurio translatum est; vt ijsdem in actis his plane verbis subditur: *Requieuit autem ibi B. Restitutus vsque ad tempora Hadriani Papæ, sicque factum est, vt ipse B. Martyr se reuelaret. Tunc viri illi, quibus hoc intimatum est, leuauerunt eum exinde, & sepelierunt eum iuxta Ecclesiam S. Andreæ in Aurisaurio; vbi præstantur beneficia Domini nostri Iesu Christi vsque in lo-*

Ecclesia S. Restituti.

Crypta Via Nomentana.

Translatio corporis S. Restituti.

Ibid. in M.S. Cod. Vall.

hodiernum diem. Quoniam vero mentio hoc potiſſimum loco incidit Eccleſiæ S. Andreæ in Auriſaurio, ſtudioſus lector noſſe debet, hanc iuxta Diuæ Mariæ Maioris baſilicam olim ſitam fuiſſe, vt publicæ fidei tabulæ in actis quondam Ioannis Guidonis conſcriptæ anno Chriſti ducenteſimo ſeptuageſimo octauo ſupra milleſimum, die vigeſima prima Ianuarij, ſub Pontificatu Nicolai Papæ Tertij teſtantur: quæ quidem literæ in Vaticanæ Baſilicæ Archiuo adhuc extant. Idem pariter ex quodam Vrbani Quarti diplomate liquet, quod ſub anno Redempti orbis ducẽteſimo ſexageſimo primo ſupra milleſimum editum eſt, & ad verbum in peruetuſto eiuſdem Baſilicæ codice refertur, cui titulus: *Formularium Bullarum*. Conſtat hoc item ex quadam Clementis Papæ IV. epiſtola ab eodem Viterbij 23. Iulij, anno Pontificatûs ſecundo, ſcripta, vt ex eiuſdem Baſilicæ Archiuo videre eſt. Itemque ex epiſtola Nicolai Papæ Quarti, ab eodem Romæ apud S. Mariam Maiorem 23. Decemb. anno Pontificatus ſecundo inſcripta, vt ex eiuſdem Archiui Vaticani regeſto compertum ſit. Ex quibus Pontificijs literis, ac publicis actis, eiuſdem Eccleſia in Auriſaurio apud S. Mariam Maiorem nuncupatur. Porro haud ambigendum videtur, Eccleſiam hanc S. Andreæ in Auriſaurio, ad quam B. Reſtituti corpus, vt vidimus, tranſlatum eſt, ipſammet perantiquam eſſe, quę adhuc integra, etſi profanos in vſus deſtinata, perſeuerat; & Eccleſiæ D. Antonij ad S. Mariam Maiorem proxime adiacet: quam ipſe olim Simplicius Papa Deo in honorem ſancti Andreæ ſolemni ritu dicauit, vt inſculpta muſiuo ibidem operi carmina, quæ adhuc leguntur, palam docent, atque inculcant. Haud tamen ibi huius inuicti Martyris Reſtituti memoria extat. Iam vero ad perluſtrandum B. Agnetis virginis ac martyris Cœmeterium properemus.

Eccleſia S. Andreæ in Auriſaurio.

Arch. Baſ. S. Petr. capſula 68. Faſc. 191.

Formul. Bull. in eod. Arch. n. 31.

Epiſt. Clem. Pap. 4. 104. in reg. 10. 2.

Epiſt Nicolai Pap. 4. 763. in reg. 10. 2.

CAP. XXV.

De Cœmeterio Beatæ Agnetis.

1 COEMETERIVM hoc ab ipſamet lectiſſima virgine Agnete ſuo quodam in prædio ad Nomentanam Viam, non longe ab Vrbis Romæ mœnijs, initium accepit. Ibi enim eandem parentes nobili coronatã martyrio, ſolemni ritu ſepulturæ mandarunt, vt in eiuſdẽ Actis perhibetur, a D. Ambroſio, ſicut antiqua traditio præſefert, editis; quorũ hæc ſunt verba: *Parentes vero eius cum omni gaudio abſtulerunt corpus eius*, id eſt, S. Agnetis, *& poſuerunt illud in prædio, aut ſecundum alios, prædiolo ſuo, non longe ab Vrbe, in Via, quæ dicitur Numentana, ſub die duodecimo Kalendarum Februariar. vbi cum omnis turba Chriſtianorum concurreret, inſidias a paganis perpeſſi ſunt, & videntes populum infidelium ſuper ſe venientem armatum, omnes fugerunt, aliquanti tamen lapidum ictibus læſi euaſerunt*.

Prædium S. Agnetis Via Nomentana.

Acta S. Agnetis à S. Ambroſio conſcripta.

Acta S. Agnet.

2 Verum ſancta Emerentiana virgo eiuſdem B. Agnetis collactanea, haud vnà cum cæteris fugam proripuit; quinimmo ſola imperterriti animi, & minis ac metu ſuperior, barbaram eorumdem impietatem conſtanti animo exprobrare non deſtitit: quamobrem a furenti populo ibidem lapidibus obruta nobilem martyrij palmam conſecuta, & cum adhuc catechumena eſſet, proprio ſanguine abluta in Cælum euolauit, quod in ijſdem Actis hoc modo ſubtexitur: *Emerentiana autem, quæ fuerat collactanea eius ſanctiſſima, licet catechumena, conſtanter, & intrepida contra ad ſe venientes ſtabat immobilis, & his verbis exprobrabat eos: Superflui, caduci, miſeri, atque atrociſſimi, Deum omnipotentem, qui in Cælis eſt, confitentes atque colentes occiditis, & pro defenſione lapidum ſculptorum innocentes homines & iuſtiſſimos occidendo iugulatis? Hæc & his ſimilia dum turbis furentibus diceret, lapidata eſt ab eis, & orans iuxta ſepulchrum beatæ Agnetis emiſit ſpiritum. Vnde non dubium eſt, quod in ſuo ſit ſanguine baptizata, quæ pro defenſione iuſtitiæ, dum confitetur*

Martyrium S. Emerentianæ.

Ibid.

Do-

Dominum, mortem constanter excepit. Eadem namque hora fit terræmotus vehementissimus, & cum nimia esset cæli serenitas, tantæ coruscationes, tantaque fulgura & tonitrua extiterunt, vt pars maxima insanientis populi expiraret. Vnde factum est, vt nullus penitus ex eo aduenientibus ad sepulchra sanctorum aliquas molestias excitaret. Venientes autem parentes cum sacerdotibus noctu abstulerunt corpus B. Virginis Emerentianæ, & sepelierunt iuxta prædium in confinijs agelli beatissimæ virginis Agnetis.

Portenta è Cælo morientę Emerentia patrantur.

3 Subinde autem ad eiusdem Beatę Agnetis sepulchrum parentibus octauo martyrij die orantibus ipsamet virgo nobili sanctarum virginum cœtu comitata apparuit, eosque de cælesti præmio, ad quod iam secura peruenerat, ac de perenni gaudio, quo iugiter perfruebatur, certiores reddidit, quod eisdem in Actis hunc in modum exponitur: *Igitur dum parentes S. Agnetis assiduis pernoctantibus, vigilarent ad tumulum eius, vident in medio noctis silentio vigilantes exercitum virginum, quæ omnes auro textis cicladibus indutæ, cum ingenti lumine præteribant, inter quas vident etiam beatissimam virginem Agnetem simili veste fulgentem, & ad dexteram eius Agnum niue candidiorem. Hæc itaque intendentes & ipsi parentes eius, & qui simul fuerant, quasi stuporem mentis incurrunt. Sed B. Agnes rogat sanctas virgines parumper gradum sistere, & stans parentibus suis dixit: Videte ne me quasi mortuam lugeatis, sed congaudete mecum, atque congratulamini, quia cum his omnibus lucidas sedes accepi, & illi sum iuncta in Cælis, quem in terris posita tota animi concupiscentia adamaui, & his dictis pertransiuit.* Huius autem rei causa, vt Durandus refert Rational. festus in Ecclesia dies sub titulo sanctæ Agnetis secundo institutus est.

S. Agnes post mortem parentibus se videndam obijcit.

Act. S. Agnet.

Durand. in Rational. lib. 7 3.

4 Huius item visionis fama cum apud Christianos vigeret, inde multos post annos Constantia Augusta Constantini Magni filia, quæ infirmitate corporis laborabat, permota, ad idem sepulchrum, cum adhuc pagana esset, sanitatis obtinendæ gratia se contulit; cui eadem sacratissima virgo se vltro è Cælo videndam præbuit, vt eadem his verbis acta testantur: *Hæc visio publice ab omnibus, qui viderant, quotidie vulgabatur. Vnde factum est, vt post aliquantos annos ad Constantiam Constantini Augusti filiam hoc factum ab illis, qui viderant, narraretur. Erat autem ipsa Constantia Regina virgo prudentissima, sed ita obsessa vulneribus, vt à capite vsque ad pedes nulla membrorum pars libera remansisset. Accepto autem consilio, spe recuperandæ salutis, venit ad tumulum Martyris nocte, & licet pagana, tamen credula animi intentione preces fideliter effundebat. Quod dum faceret, repentina somni suauitate corripitur, & vidit per visum beatissimam Agnem, talia sibi quædam monita proferentem: Constanter age Constantia, & crede Dominum meum Iesum Christum Filium Dei Saluatorem tuum, per quem modo consequeris omnium vulnerum, quæ in tuo corpore pateris, sanitatem. Ad hanc vocem Constantia euigilat sana, vt nec signum in eius membris alicuius vulneris remaneret.* hæc in actis.

Constantia Augusta.

Act.

Valetudinem ob acta per visum sibi Agnete, consequitur.

5 Ob crebra igitur miraculorum signa, quæ ibidem meritis eiusdem beatæ Agnetis suffragantibus diuinitus obtingebant, iure quidem optimo sepulchrum hoc celeberrimum, ac summæ apud omnes venerationi habitum est: quod & Prudentius in suo Peristeph. cecinit hymno 14. de S. Agnete hæc dicens:

Sepulchrum S. Agnetis ob crebra miracula mire colitur.

Prud in Perist. hymn. 14. de S. Agnet.

> *Agnes sepulchrum & Romulea in domo*
> *Fortis puellæ Martyris inclytæ*
> *Conspectu in ipso condita turrium*
> *Seruat salutem virgo Quiritum;*
> *Necnon & ipsos protegit aduenas*
> *Puro ac fideli pectore supplices.*

Christiani igitur, & præsertim qui Romæ degebant, pio deuotionis studio erga præclarissimam virginem ac Martyrem affecti, iuxta venerandum ipsius sepulchrum, quod signis mirabiliter præstitis coruscat, certatim sibi sepulturæ locum deligere cœperunt: & dum ad perficiendum huiuscemodi opus cryptæ vndique assidua fossorum manu excauantur, ac primariæ Romanæ nobilitatis familiæ cubicula haud pauca, splendidaque itidem sepulchra in dies extruunt, Cœmeterium hoc in eam prorsus, qua mox a nobis describetur, amplitudinis formam excreuit.

6 Subinde vero Constantia Augusta, vbi pristinam corporis valetudinem adepta est, ad D. Agnetis sepulchrum magnificentissimam a Constantino patre in eiusdem honorem Ecclesiam erigen-

Ecclesia S. Agnetis.

gendam curauit, sibique nobile conspicui operis Mausoleum sepulturæ loco statui voluit, quod in Actis iam recensitis, his plane verbis exponitur: *Interea petit patrem & fratres Augustos, vt basilica B. Agnetis fabricaretur, & sibi Mausoleum collocari præciperent.* Anastasius insuper in Siluestri Papæ gestis; Beda de sex ætat. & Ado in Chron. baptisterium ibidem extructum fuisse asserunt, in quo ipsamet Constantia Constantini filia vnà cum altera Constantia ipsiusmet Imperatoris germana, salutaribus aquis de more expiata est, quæ quidem Licinij vxor fuit, & præcipua postmodum Arianorum patrona extitit. Cuius item Niceph. meminit, hæc autem sunt ipsius Anastasij verba: *Eodem tempore fecit basilicam S. Martyris ex rogatu Constantiæ filiæ suæ, & baptismi fontem in eodem loco, vbi & baptizata est soror eius Constantia cum filia Augusti à Siluestro Episcopo, vbi & domum constituit, &c.* Verum Nomentana Via eiusdem S. Agnetis Ecclesia, quæ a Constantino Magno munificentissime extructa fuerat, adhuc extat, in qua plures ad Cœmeterium aditus patent, quos hac nostra ætate detegi, ac reuelari contigit, dum terra, quæ eidem Ecclesiæ omni ex parte hærebat, ad humorem procul arcendum, extraheretur.

Mausoleum S. Agnetis.

Acta S. Agnetis sup. cit.

Beda de sex æt. an. 4:59. Ado in Chron an. 306. Baptisterium in Ecclesia S. Agnetis.

Niceph. lib. 8. c. 47. Anast. in S. Siluestro Pap.

Ecclesia S. Agnetis.

7 In apside autem eiusdem Ecclesiæ quædam olim carmina sublegebantur, quibus ab eadem Constantia Augusta, quæ alio ibi nomine Constantina appellatur, idem templum exædificatum fuisse palam enunciabatur. Porro carmina hæc transcripta Vaticanâ apud bibliothecam hoc plane titulo prænotantur, videlicet: *Versus Constantiæ Constantini filiæ scripti in apside basilicæ, quam condidit in honorem S. Agnetis.* Gratis igitur auribus lector excipe:

Antiq. inscrip in Append fol. 1161 apud Baron. to. 3. an. 360.

Vetus in Ecclesia S. Agnetis inscriptio.

Constantina Deum venerans, Christoque dicata
Omnibus impensis deuota mente paratis,
Numine diuino multum, Christoque iuuante,
Sacrauit templũ victricis virginis Agnes.
Templorum quod vincit opus terrenaque cuncta.
Aurea nam rutilant summi fastigia tecti.
Nomen enim Christi celebratur sedibus istis,
Tartaream solus potuit qui vincere mortem,
Inuectus Cælo, solusque inferre triumphum.
Dignum igitur munus, martyr deuotaque Christo
Ex opibus nostris per sæcula longa tenebis.
O felix virgo memorandi nominis Agnes.

Iidem autem versus in Christianorum Poëtarum Collectaneis sub Damasi nomine typis impressi recẽsentur, vt etiam inter ipsiusmet B. Damasi carmina Romę nuper edita, & in antiq. Inscript. Append. fol. 1161.

Antiq. inscrip app. fol. 1161

8 Porro Constantinam hanc, cuius adhuc mentio recurrit, illam nonnulli fuisse existimarunt, quæ Galli Cæsaris vxor, eundem Constantinum patrem habuit. Hæc enim post viri obitum totam se diuino forte (vt illis credere par est) cultui mancipauit, verum eos, qui id asserunt, a veritate procul aberrare constat. Illa enim, de qua modo agimus, Ammiano Marcellino teste, in Bithynia longe ante virum suum decessit. Nec alicui negotium facessat ipsummet Constantinæ nomen, quod præfertur: Constantia quippe, cuius nunc memoria recolitur, a S. Aldelmo Episcopo in libro, quem de Virginitatis laude inscripsit, vbi & de hoc Cœmeterio mentionem subijcit, Constantina pariter appellatur, cuius hæc sunt verba: *Illius*, id est, S. Agnetis, *tumba in Cœmeterio posita grauissimam Constantinæ virginis valetudinem, cuius mentionem infra referuauimus, velut cælesti medicamine totam incolumitati pristinæ restituit.* Idem quoque alibi:

Constantina.

Ammian Marcell. hist. l. 14.

Constantia appellata Constantina.

S. Aldelm. Ep de laud. virg.

Nam Constantinam sanauit tumba sepulchri.

Et paulo post isthæc subdit:

Nobilis in Roma vixit pulcherrima virgo
Constantina nouæ præbens spectacula vitæ.

Idem apud Canis. antiq. lect. to 5 c 33. 40. apud Bar. to 12. in 4. pen an. 324

9 De Constantia igitur, quam hactenus memorauimus, recensita inscriptio proculdubio agit, quæ cum Ecclesiam in honorem B. Agnetis, vt iam diximus, exædificandam curasset, suam subinde virginitatem Deo vouit, & sacrum virginitatis velamen de more suscepit; quam etiam, cum antea propria ex nomine Cõstantina vocaretur, Constantiam idcirco nonnulli forte appellandam duxere, quod constanti, obfirmatoque mentis pro-

Constantina ob animi robur Constantia appellata.

proposito regalem purpuram, ac supremos honorum apices regij plane atque inuicti animi virgo cõtemnens, toto vitæ tempore diuino mancipata obsequio, vigilijs ac precationibus intenta, eiusdem beatæ Agnetis liberatricis suæ sepulchro iugiter hæsit; quod quidem in M.S. eiusdem S. Agnetis actis Codd. Lat. Vatic. & Vallic. his notis exprimitur: *Perseuerauit autem Constantia Augusti filia in virginitate, per quam multæ virgines nobiles & illustres & mediocres sacra velamina susceperunt. Et quia fides mortis damna non patitur, vsque hodie multæ virgines Romanæ ad Agnem beatissimam, quasi in corpore manentem, attendunt: eiusque exemplo & amore prouocatæ, viriliter integreque perseuerant, credentes sine dubio, quod perseuerantes perpetuæ victoriæ palmam acquirant.*

M S. Cod. Lat. Vat. et Vall. I.

10 Constantia igitur dignissima Constantini Magni filia monasterium, quod vulgo S. Agnetis nuncupatum est, eodem loco extruxit; vbi Deo ac beatæ Martyri Agneti toto animi feruore inseruiens, sanctissime vitam duxit, adscriptis sibi propositi eiusdem consortibus Attica & Arthemia virginibus Gallicani filiabus, quas ipsamet ad amplexandam Christi fidem, virginitatemque Deo vouendam feliciter traduxerat. Quod deinde Monasterium longo quidem temporum decursu nobilissimum vtique, ac celeberrimum Romanarum virginum domicilium extitit; cuius præcipue Bibiliothecarius meminit in beati Leonis Papæ Tertij gestis, isthæc scribens: *Verum & in monasterio S. Agnetis, quod ponitur foris portam Numentanam, fecit canistra ex argento pens. lib. quinque.* Eiusdem itẽ Monasterij vestigia adhuc supersunt, & ipsemet insuper aditus, qui ex eo ad Cœmeterium patebat, per quem Bosius illuc se penetrasse, parum tamen sibi ipsum vltra aditum progredi, semitis humo ac ruderibus interclusis, licuisse fatetur.

Monasterium S. Agnetis.

SS. Attica, & Arthemia. S. Gallicanus.

Bibl. in S. Leone Pap. 3.

11 Quod autem Constantia, quam supra memorauimus, apud prædictum Cœmeterium, & iuxta B. Agnetis sepulchrum vitam peregerit, aperte vtiq; ex Actis oborti inter Liberium & Felicem schismatis comprobatur, quæ sub Bonifacij Papæ titulo in M. S. S. Petri Cod. recitantur; vbi hæc inter alia leguntur: *Hæc autem Constantia augustæ memoriæ puella iuxta oratorium habitabat, quod bonus pater Constantinus sibi fabricauerat; vbi & dominæ suæ sanctissimæ Martyris Agnetis famula virgo erat.* In eiusdem insuper Actis eundem Liberium Pontificem ab exilio reuocatum, apud beatam Constantiam Constantij sororem, a quo in exilium amandatus fuerat, habitasse fertur. In alijs vero M. S. Codd. S. Cæcil. & Vall. aperte satis in Cœmeterio S. Agnetis eumdem degisse scribitur, & ipsemet Bibliothecarius affirmat, hæc dicens: *Rediens autem Liberius ciuitatem; tunc Constantia Augusta, quæ fidelis erat Domino Iesu Christo, noluit rogare Constantium Augustum germanum suum, quia senserat consilium doli.* Hucusque Bibliothecarius, qui item ab eodem sepulchrum B. Agnetis exornatum fuisse subijcit: *Hic*, inquit ille, *Liberius ornauit de platinis marmoreis petris sepulchrum S. Agnetis Martyris.* Vt Baronius autem in Annal. egregie adnotauit, haud tunc temporis Liberius in Cœmeterio S. Agnetis detentus fuit, *cum*, vt inquit D. Hieronymus, *ab exilio quasi victor Vrbem intrauit, sed quando post Ariminense Concilium, ab Vrbe iterum extorris factus, intra Cœmeterium ad delitescendum se recepit.* Quod idem Baronius eodem Annalium tomo sub Christi anno 359. expressis verbis asserit.

Habitatio S. Constantiæ.

M. S. Cod. S. Petr.

Liberius Papa in Cœmeterio S. Agnetis habitat.

M. S. Cod. S. Cæcil. et Vall.

Bibl. in Liber. Pap.

Idem Bibl.

Baron. annal. to. 3. an. 357.

Idem Baron. an. 359.

12 Porro celebrem D. Agnetis Basilicam, eiusdemq; Cœmeterium aliquandiu sub regimine presbyterorum Tit. Vestinæ, nunc S. Vitalis extitisse, ex Innocentij Papæ Primi decreto, cui Vestinæ insuper matronæ inter cæteras nobilissimæ beneplacitum accessit, Bibliothecarius ipse in eiusdem Innocentij gestis, his verbis edocet: *Hic constituit basilicam S. Agnetis à presbyteris Leopardo & Paulino cum solicitudine gubernari & ornari, & ex dispositione Vestinæ Tituli suprascripti presbyteris est concessa potestas.* Hinc autem contigit, vt Tituli eiusdem presbyteri hanc apud Ecclesiam sepulturæ locum obtinerent, quod è sepulchrali inscriptione conijci potest, quæ ex hoc Cœmeterio eruta, in ipsius Tituli pauimento, iuxta quandam existentem ibi columnam hoc modo legitur:

Ecclesia S. Agnetis. Titulus Vestinæ. Ecclesiæ S. Vitalis.

Bibl. in Innoc Pap. 1.

Inſcriptio Cœmeterialis.

..... ET ABVNDANTIVS ACOL. ❦
REG. QVARTE TT. VESTINÆ,
QVI VIXIT ANN. XXX.
DEP. IN P. D. NAT. SCI MARCI.
MENSE OCTOB. IND. XII. ❦

Acolythi varij.

Acolythi Palatini.

Acolythi Stationarij.

Acolythi Regionarij.

Quod vero ad Acolythos pertinet, quorum hic mentio fit, lector probe norit, tria Romanam apud Eccleſiam Acolythorum genera extitiſſe; *Palatinos* videlicet, qui Pontifici Maximo in Apoſtolico Palatio, ac Lateranenſi Baſilica inſeruiebant: *Stationarios* item, quorum id potiſſimum munus erat, eidem Pontifici in Eccleſijs, in quibus ſtationes de more haberentur, miniſterium exhibendo adſtare: *Regionarios* demum, qui Diaconibus in titularibus eorumdem regionibus ad ſacra obeunda munia ſedulo miniſtrabant; ex quorum plane numero Abundantius hic extitit, qui itidem cum ſub ipſo natali beati Marci die Octobri menſe depoſitus fuiſſe deſcribatur, id vtique de S.Marco Papa, cuius tunc natalitius Nonis Octob. dies recurrit, vt tempus hiſtoricę reſpondeat aſſertioni, ſubintelligendum eſt.

12 Plura quidem de hac celebri Eccleſia, ac de eius venerationis cultu ſubtexenda a nobis forent, ſed ne ab inſtituti propoſito longius digredi videamur, de eadem quæ hactenus enarrata ſunt, lectori ſufficiant. Illud tamen haud ſilentio præterijſſe volumus, ipſiuſmet nimirum Conſtantiæ virginis Mauſoleum a Conſtantino Magno illi dicatum haud procul ab ipſa D. Agnetis baſilica adhuc extare, quod modo haud alio titulo, quam eiuſdem S.Conſtantiæ Eccleſia nuncupatur. Hoc autem templum ſphæricæ formæ eſt, cuius fornix ſeu teſtudo columnis viginti quatuor, binis quibuſque ſimul pariter iunctis, ſibique ex ordine reſpondentibus, fulcitur: vt autem communis omnium opinio fert, hoc apud gentiles olim Bacchi Templum fuit, vt ex ipſis etiam rerum antiquarũ ſcriptoribus, Marl. Andr. Ful. Luc.Faun. & alijs liquido comprobatur, qui id ex pictis eiuſdem Bacchi imaginibus, hoc eſt, ex birotis vua refertis, ac id genus alijs eiuſcemodi vindemiales feſtorum dies indicantibus, quæ alicubi in Templo paſſim ſuſpiciuntur. Neque vero quid minus probabile quis dixerit in hac olim regione, vbi frequens vinearum numerus, ac vini optimi copia ſuppetebat, Bacchi quoque vini ac vindemiarum patroni Templum extitiſſe, vt a nobis ſupra enarratum eſt. Hoc autem ſubinde ab ipſomet Conſtantino Magno inſtauratum, ſacriſque inſuper imaginibus exornatum, quas muſiuo & eleganti opere contextas in ipſius Templi fornice olim intueri licebat, ſi ad pium Chriſtianæ religionis vſum & Chriſti cultũ ſapienti eiuſdem Imperatoris cõſilio redactum, necnon in beatæ eiuſdem virginis Conſtantiæ honorem Deo immortali rite dicatum fuiſſe quis afferat, haud abſurdum, & a veritate alienum pronunciandum eſt.

Mauſoleum S.Conſtantię.

Templum Bacchi. Marl.l.7.c.15 Andr.Ful.l.1.c.11. Luc.Faun.l.1.c.19

14 Idem plane de nobiliſſima illa porphyretica Arca affirmãdum videtur, in qua Bacchi pariter eleganti opere inſculptæ imagines conſpiciuntur, & vulgo paſſim *Bacchi Sepulchrum* nũcupatur. Hanc enim Arcam ipſiuſmet Conſtantiæ tumulum Conſtantinus Imperator deſignauit, vt M.S. eiuſdem Acta Cod. Vall. ſatis aperte his verbis teſtantur: *Porro B. Conſtantia in ſancta virginitate permanens, tranſacto tempore hiemis, & inchoato tempore veris, hoc eſt, 12. Kal. Martias, parata intrauit ad nuptias. Corpus vero eius in pretioſo labro porphyretico ſepultum eſt, & ibidem ipſa à patre & fratribus Eccleſia columnis, & muſiuo de lapidibus decorata, in eius honorem fabricata eſt.* Iidem inſuper rerum antiquarum ſcriptores hanc porphyreticam Arcam in Lateranum, Paulo Secundo Summo Pont. iubente deportatam fuiſſe, eiuſdem Pontificis ſepulturæ inſeruituram, aſſerunt. Interim vero cum inde extraheretur, in ipſo itineris progreſſu, antequam ad deſtinatum locum pertingeret, Pontifex diem extremum clauſit, & Sixtus Papa Quartus, antiquitati vrbanarum rerum ſeruandæ intentus, re infecta, eandem in priſtinum locum reducendam curauit. Vbi hodie non abſque ingenti omnium admiratione tum ob antiquitatis meritum, tum ob operis elegantiam viſitur: eſtque eius, vt hic proponitur, formæ.

Bacchi ſepulchrum.

M.S.Cod.Vall.

Eiuſ-

SARCOPHAGVS PORPHYRETICVS SANCTAE COSTANTIAE

15 Eiusdem vero beatæ Constantiæ & sanctarum Atticæ, Arthemiæ & Emerentianæ corpora inde olim extracta, ab Alexandro Papa Quarto, qui eandem Ecclesiam solemni ritu cõsecrauit, sub altari perhonorifice reposita fuere, vt antiqua olim inscriptio supra templi eiusdem portam apposita legentes commonebat: at deinde cum Cardinalis Sfondratus Tituli S. Cæciliæ eidem reficiendo, exornandoque templo insisteret, pretiosa hæc pignora in lucem iterum prodire contigit: vt in præmemorata pariter S. Agnetis Ecclesia, præclarissimæ eiusdem virginis corpus maiori sub ara velut inæstimabilem Vrbis Romæ thesaurum, qui latebat, felici vrbanæ felicitatis omine, viro alioqui Sanctorum cultui, ac pietati addictissimo adinuenire datum est, eo prorsus tempore, quo eandem Ecclesiam regio plane animo ac sumptu exornare aggressus fuerat: quod subinde eodem sub altari, pretiosis marmoribus ac lapillis munifica Pauli Quinti Pont. Opt. Max. pietate compacto, vt tantæ virginis obsequio par erat, honorifice conditum est. Adnotare autem hic interim licet, haud inter sacras ossium exuuias sanctæ virginis caput ibi adinuentum fuisse; quippe quod argentea olim theca inclusum ab Honorio Papa Tertio apud oratorium S. Laurentij in Laterano, quod hodie *Sancta Sanctorum* nuncupatur, velut deuotionis cultu dignissimum, tutiori loco asseruandum ibi reconditum fuerat; vbi nunc totius Vrbis veneratione colitur.

Corpora SS. Constantiæ, Atticæ, Arthemiæ, & Emerentianæ in Ecclesia S. Cõstantiæ.

Corpus S. Agnetis repertum.

Caput S. Agnetis in Oratorio dicto Sãcta Sanctorũ.

16 Sed quæso, amice lector, in ipsa via pedem a diuerticulo reuocantes, ad Cœmeterium, ex quo iam iter cœptum est, singula perscrutaturi reuertamur. Hoc enim loco non sola dumtaxat virgo Constantia, verum & reliquæ pariter eiusdem Constantini filiæ tumulatæ fuere; Helena nimirum Iuliani vxor, & Constantina item vxor Galli, vt ex Ammiano Marcellino constat, qui isthæc ait: *Inter quæ Iulianus Helenæ coniugis defunctæ suprema miserat Romam in suburbano Via Nomentana condenda; vbi vxor quoque Galli quondam soror eius sepulta est Constantina.* Et ingenti quidem admiratione dignum, ac summopere prædicandam videtur, tanquam nobile pietatis ac religionis Christianæ portentum; quod cum Helena Augusta Viennæ, & Constantina in Bithynia vita functæ fuerint, vt idem Marcellinus tradit, nihilominus è regionibus tam longinquis, tantoque terrarum spatio ab Vrbe dissitis easdem in Cœmeterium hoc transferri contigerit, earundem profecto iussu, vt per se prudens quisque in re tam graui conijcere potest; quippe quæ ibi voluerint sua post obitum corpora deponi, vbi sanctissima earumdem soror Constantia tum viuens, tum mortua apud Martyrem Agnetem ad manendum iugiter sibi locum elegerat.

Helena, & Constantina filiæ Constantini.

Amm. Marcel hist. l. 21.

Amm. Marcel lib. 14.

17 Porro Sarcophagi quamplures marmorei hoc ex Cœmeterio eruti sunt, qui sacris insculpti imaginibus, atque historijs prænotati sunt. Nec vero in dubium reuocare quis potest, condendis illustrium virorum cadaueribus hos quondam vsui extitisse, & ijsdem forte, vt veritati consona loquamur, beatæ Constantiæ sororibus. Ex his autem Sarcophagis octo vtique celebriores hic studiosa artificum manu typis impressi recensentur.

Sarcophagi ex Cœmeterio S. Agnetis

In eorundem primo, qui apud Ecclesiam S. Constantiæ anno millesimo sexcentesimo tertio repertus est, & longit. pal. 6. altit. 1. & semis cõstat, Christi Domini super asina sedentis, eiusdemq; iterum volumen explicitum dextera tenentis imaginem videre est. Danielis item in medio leonum, & Habacuc Prophetę panes cruce obsignatos Danieli intra laci ambitum deferentis. Ibi itidem contemplandus exhibetur Dominus quatriduanum Lazarum a mortuis excitans. In altero vero, qui longitudinis est palm. 6. quinta parte minus, latitud. pal. 1. cum dodrante, profunditatis 1. & semis, recolenda Magorum adoratio exprimitur: Daniel insuper vnà cum Habacuc, vt supra descripsimus: duoque viri obuoluta manu volumina præferentes designantur.

Sar-

SARCOPHAGI
AGNETIS

Sarcophagus iſte marmoreus haud longe ab eadem B. Conſtantiæ Eccleſia repertus eſt: ſacras autem, quas continet, hiſtorias hiſce paucis enarramus.

I. In primis Moyſem contemplandum præſefert, qui è petra aquas educit.

II. Virum item diſtricto mucrone ſtantem exhibet, ad cuius pedes obtruncati nonnulli infantes, reſectaque occiſorum capita iacent: duoque inſuper pueri adſtant.

III. Stolatam quoque mulierem exhibet, quæ apertum manu codicem tenet, & digito quempiam præmonſtrare videtur.

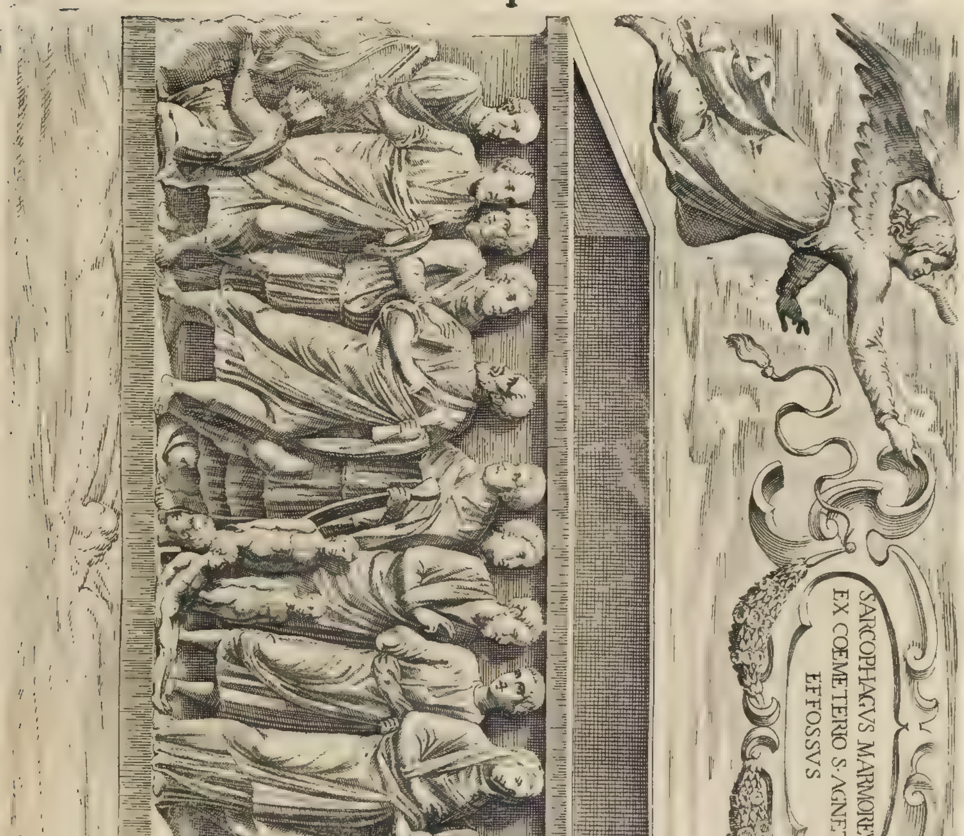
IV. Chriſtum item Dominum, qui cæco oculorum lumen impertitur.

V. Eundem iterum, qui panes vno ex latere, piſces ex altero contrectat; quos duo hinc inde ex ſacro Apoſtolorum cœtu eidem obſignandos offerunt: ad eiuſdem Domini pedes ſportas quaſdam panibus cruceſignatis refertas videre eſt.

VI. Idemque Seruator noſter, qui ſolemni palmarum die feſtiuus Hieroſolymitanam Vrbem, ſedens ſuper aſinam, pijs ramorum ac veſtium ab ouanti turba obſequijs exceptus ingreditur.

In longitudinem palmos octo, & quadrantem, in altitudinem vero duos, & dimidium obtinet.

Hæc

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX COEMETERIO S. AGNETIS
EFFOSSVS

Hæc Arca marmorea ex eodem S. Agnetis Cœmeterio eruta in lucem prodijt, modo in hortis Summorum Pontificum ad montem Quirinalem extat. Sacris autem huiuſmodi figuris exculpta eſt.

I. II. Moyſem contemplandum, necnon eumdem virga cophinos manna refertos indicantem in primis exhibet.

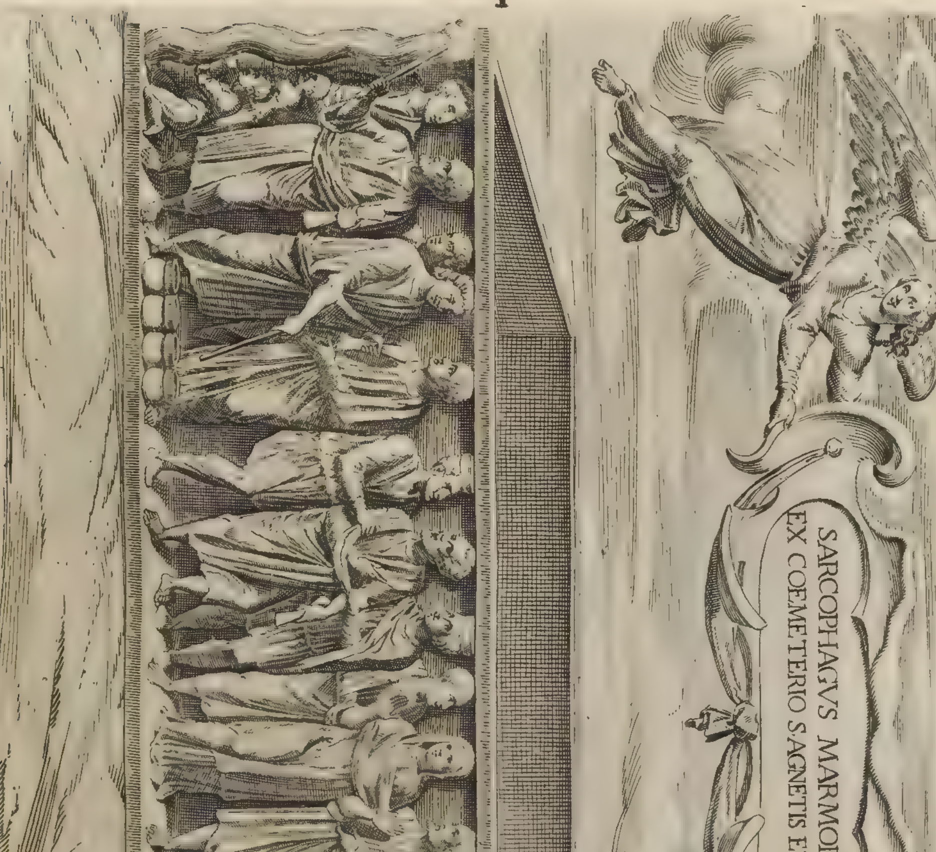
III. Ibidem quoque affabre exculptus eſt homo quidam vi à quibuſdam detentus.

IV. Mulier inſuper Deum exorans, cuius brachia extenſa à duobus viris, qui adſtant, ſuffulciuntur.

V. Chriſtus item Dominus inſigne panium, ac piſcium turbis exſaturandis prodigium diuinitus exhibens.

VI. Idem Dominus hæmorrhoiſſæ veſtimenti fimbriam tangenti manum imponens.

Longa eſt palmis nouem & dimidio, alta vero dumtaxat duobus.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX COEMETERIO S.AGNETIS EFFOSSVS

Bini hi Sarcophagi marmorei in S. Agnetis Cœmeterio etiam reperti fuere: quorum prior ſacras huiuſmodi figuras præſefert.

I. Chriſtus Dominus in primis illic viſitur, qui oculos cæco diuinitus reſtituit.

II. Moyſes, qui percuſſa petra populum ſitibundum in deſerto largiſſimis aquis reficit.

III. Chriſtus Dominus, qui apertum manu librum tenet; ad cuius pedes obuolutis ciſta voluminibus referta cernitur.

Alter ſtolatam quandam mulierem eleuatis orantem manibus exponit: alteram item mulierem conſimili fere habitu, quam viri duo honoris gratia officioſe comitantur.

SARCOPHAGI MARMOREI EX COEMETERIO S. AGNETIS EFFOSSI

Binæ hæ Arcæ marmoreæ ex præmemorato S. Agnetis Cœmeterio erutæ ſunt. Prior integra quidem adhuc, ſed perfunctorie tantum, ac oſcitanter incœpta potius, quam elaborata videtur: & reperitur in atrio domus Orphanorum. Figuræ autem, quas continet, hæ ſunt.

I. Inſculpti primum illic exhibentur duo primæui fratres Abel, & Cain ſacrificium Altiſſimo offerentes.

II. Chriſtus Dominus cum Samaritana muliere ad puteum colloquens.

In altera exhibetur Chriſtus Dominus, qui cæco nato oculos largitur.

Ionas præterea cete faucibus abſorptus, & rurſus ab eiuſdem aluo incolumis proſiliens oculis contemplandus ſubijcitur.

SARCOPHAGI MARMOREI
EX COEMETERIO S.AGNETIS EFFOSSI

Inscriptiones, quæ in pauimento Ecclesiæ S. Agnetis extant.

18 Demùm præter Sarcophagos, qui a nobis hactenus recensiti sunt, quamplura item nobilissimi quondam Cœmeterij vestigia in D. Agnetis Ecclesia conspiciuntur; Cœmeterialium videlicet inscriptionum fragmenta, ex quibus nonnullas, & maxime quæ sunt Consulum nominibus prænotatæ, hic in lectoris gratiam de more recensebimus. In pauimento igitur Ecclesiæ S. Agnetis fragmentum quoddam conspicitur, in quo mentio cuiusdam Aureliæ Constantinæ fit; est autem huiusmodi:

LIA COSTANTINA DE
POSITA VIII IDVS SEPT. IN..,

In quodam insuper marmoreo gradu, quo ad eandem Ecclesiam descenditur, huiuscemodi olim inscriptio legebatur, etsi alium nunc in locum eamdem transferri contigerit,

MIRE INDVSTRIAE ADQVE BONITATIS
CERT..... INNOCENTIA
PREDITVS FL. AVR. LEONI NEOFITO
QVI VIXIT ANN. VI. MENS. VIII.
DIES XI. ...... REQVEV....
VI NON. IVL.
FILIPPO ET SALIIA CONSS.
LEOP.... ISSIM....

Porro Philippi & Salliæ Consulatus sub Constantio & Constante Constantini Magni filijs contigit anno Christi 348. Iulij Papæ 12. ex Cassiodor. in Chron. & Baron. Annal. tom. 3. anno eodem: sub quorum Consulatu insignis ille inter Poëtas Prudentius natus est, vt ipsemet fatetur dicens: *Me Sallia Consule natum*. Ijsdem in gradibus hæc alia inscriptio.

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 3. ann. 348. Prud. in Cat.

LOCVS RESTITVTI

In eiusdem Ecclesiæ pauimento, eiusmodi signo prænotatus lapis iste sepulchralis cernitur.

MVCIA PAVLINA LICINO HERCLA
NIO FILIO BENEMERENTI
QVI VIXIT ANNIS XX IN PACE
FECIT
SVPRASCRIPTA PAVLINA IN PACE
REQVIEVIT DI. XIIII. KAL. DECEM.
DAT. ET CAER. CONSS

At vero Cerealis in Consulatu collega, qui ab Ammiano Marcellino & a Cassiodoro in Chron. Titianus appellatur, in hac quidem satis peruetusta inscriptione *Datianus* nuncupatur: idem fere & in alia quadam inscriptione adnotabatur, quæ apud Ecclesiam S. Siluestri in Capite extabat, quam Mazochius in Epigr. antiq. Vrbis refert; ac in legibus pariter, & ipsorum Imperatorum rescriptis, præsertim in Cod. Theod. recensetur, vbi pluribus in locis legitur, *Datiano & Cereale Conss.* Hi autem sub Constantio Constantini Magni filio consulatum gessere anno Christi 358. Liberij Papæ septimo, iuxta Baronij supputationem Annal. tom. 3. ann. eodem. Excipe interim amice lector alterum hunc sepulchralem titulum.

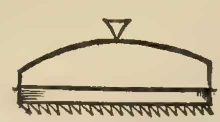
Ammian. Marcellin. hist. l. 17. Cassiod. in Chron. Mazoch. in epigr. antiq. Vrb. Bar. an. to. 3. an. 358.

CIDAE INNOCENT.
E. VIX. AN. P. M. VIII.
DIES XV
I SEPT. POSTCONS GRATIANI III

Verum Postconsulatus hic Gratiani tertius sub Theodosio Imperatore, & Damaso Papa contigit, anno redempti orbis 375. Cassiodor. in Chron. & Baron. Annal. to. 3. eodem anno testibus. Sed ad alias, si libet, recolendas antiquorum inscriptiones properemus. Sit igitur hæc:

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 3. an. 375.

DEPOSITA SVSANNA IN PACE
DIE XIII KALENDAS NOBENBRES
CONSVLATV ANICI BASSI
ET FL. FYLIPPI VV CC QVAE BIXIT
ANNIS PL M. XXV
FECIT CVM MARITO
ANNVS PM SEPTE † EXVPERANTIVS
MARITVS SE VIVO VXORI
DVLCISSIME SIBI ET POSTERISQVE
SVIS HOC TVMVLVM FECIT

19 Porro Anicius iste Bassus, & Flauius Philippus sub Arcadio & Honorio Imperatoribus Consulatu functi sunt anno Christi 408. Innocentij Papæ septimo, iuxta scriptorum, quos recitaui-

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 5. an. 408.

tauimus supputationem. In hoc autem inscriptionis lapide serra quædam exculpta intuentium oculis subijcitur, quæ vt nonnulli existimarunt, quoddam martyrij instrumentum præsefert: verum cum sub ijsdem Christianis Imperatoribus nulla quidem Romæ Christianorum persecutio extiterit, nobis potius credere par est, eamdem artificis cuiuspiam, lapidum fortasse incisoris, qui ibidem conditus est, veluti artis instrumentum exhibere. Sed ad alia.

D. N. HONORIO ET TEODOSIO
BENE MEMORI
PETRVS INNOX QVI SVPERVIXIT
ANNVM VNVM ET MENSES QVINQVE
DEFVNC D.

Mutila quidem, perfracto marmore, hæc inscriptio apparet, vbi Consules apponi consueuere. Sed etsi in titulo hactenus citato Consules desiderentur; tempus tamē satis aperte ex Imperatoribus ibidē prænotatis dignoscitur, Theodosio videlicet & Honorio, qui ab anno Christi 408. vsque ad annum 423. iuxta Baronium Annal. To. 5. anno eodem, Imperij fasces obtinuere. Accedit huic inscriptio altera, quam subteximus.

[Margin: Baron. to. 5. an. 423.]

HIC REQVIESCIT ANN. P.L.M. LXX.
DEP. BOETHI V.C.

Certe semel, atque iterum Boethij Consulatus in fastis prænotatur, nimirum sub Zenone Imperatore anno Christi 487. Felicis Papæ Tertij 5. & sub Anastasio pariter Imperatore anno 510. & Symmachi Papæ 12. vt Cassiodor. in Chron. & Baron. Annal. to. 6. anno eodem testantur.

[Margin: Cassiod. in Chron. Baron. annal. to. 6. an. 510.]

ILLA SVB DIAE XVIII KAL. SEPB.
XV CONS † DIOSCORI
V CONS.

Et quidem Dioscori Consulatus sub Theodosio Iuniore & Valentiniano Imperatoribus contigit anno Christi 442. Leonis Papæ 3. iuxta eorundem supputationem. Accipe & alium hunc sepulchralem titulum, quem tibi ex antiquis eiusdem Cœmeterij fragmentis excerptum offerimus:

[Margin: Cassiod. in Chron. Baron. annal. to. 6. an. 442.]

LOCVS GERONTI ❦ PRESB ❦
DEPOSITVS ❦ XIIII KAL. ❦ IVL. ❦
CONS. ❦ EPARCHI AVITI.

20 Porro Auiti huius Consulatus haud fastis, nisi sub Seuero Imperatore, vnà cum Pompeiano Collega adscriptus reperitur, vt Cassiodor. in Chron. refert. Sed cum hic longe ante huius Cœmeterij constructionem vixerit, nobis asserere opus est, Auitum hunc Imperatorem fuisse, qui vnà cum Marciano Imperium administrauit; quique Consulatum gessit anno Christi 456. vt optime probat Baron. Annal. to. 6. anno eodem. Sed iam enarratis aliam subtexere inscriptionem libet.

[Margin: Cassiod. in Chron.]

[Margin: Baron. to. 6. an. 456.]

EXVPERANTIA ❦ XV KAL SEPT
HIC DEPOSITA EST
IN PACE ROME QVAE
VIXIT P̄M MENSES III
CŌNS FAVSTI IVN. S. D. V
ID. IANVARIAS

Certe hic Fausti Iunioris Consulatus sub Zenone Imperatore contigit, Christi anno 430. Felicis Papæ Tertij anno viij. Cassiod. & Baronio testibus. Elementa autem, quæ ibidem expressa videntur, scilicet S. D. V. hoc modo interpretantur, *Sud. die quinto*. Sed & alterum hunc sepulchralem titulum curiosis oculis perlege.

[Margin: Cassiod. in Chron. Baron. annal. to. 6. an. 490.]

THOMAS CVM AGNITE
SE VIVO COMPARAVERVNT
DIE KAL. SEPTB. CŌNS FAVSTI
V̄C IVNIORIS.

Idem plane tempus, quo supracitatus titulus prænotatus est, inscriptioni huic, vt ex Cons. constat, præfigendum est. Sed ad vlteriora, si placet, progrediamur.

HIC IACET ABREPTA EXTREMO
FVNERE CONIVX
NOMINE TECLA MIHI QVE CARO
PECTORE VIVENS
DEMISIT GEMINVM PIGNVS SI FATA
DEDISSENT
CRVDELI TABE CONSORTEM
SVSTVLIT VNVM
DEPOSITA III KAL. DECEMB.

AVRELIO CANDIDO FILIO DVLCISSIMO
Q. V. ANN. IIII
AVR. CALANDINVS MIL. COH. VIII.
PR. OPT. G SECVNDI
B. M. F.

Hanc vero inſcriptionem, etſi Conſules in ea deſiderentur, prætermiſiſſe neutiquam voluimus, propter verba illuc prænotata, quæ haud per extenſum recitantur, nempe: MIL. COH. VIII. PR. OPT. G. SECVNDI; quæ, vt commodum legentibus ſenſum redoleant, hoc modo ſupplenda videntur: MILES COHORTIS OCTAVÆ PRÆTORIÆ OPTIO CENTVRIONIS SECVNDI. Porro de Prætorijs cohortibus, earumdemque numero, de Centurionibus, ac eorum optionibus prolixius probatos inter ſcriptores agūt Iuſtus Lipſius de Milit. Rom. Dial. 4. & 8. Wolfang. Lat. Comment. Rom. Reip. & Iacobon. in Append. de priſca Cæſiorum gente, vbi docet notam illam G. Centurionem denotare.

Iuſtus Lipſius de milit. Rom. dial. 4 & 8. Wolphang. Lat. Commēt Rom. Reip. l. 4. c. 10. et l. 6. c. 1

SEBERA RVFINIANO
BENEMERENTI FECIT

FLABIAE ALEXANDRIA. F
C. F.

MAXSIMVS. FILVMENETI
COIVGI FIDELISSIME

AVR. SALSVLO BENE
IN PACE. FECER.
DD. III. IDVS IVN

MARCELLA

LOCVS VALENTINI PRAESB

Sed cum de ſepulchralibus fragmentis tum apud Cœmeterium, tum apud Eccleſiam D. Agnetis Via Nomentana exiſtentibus huc vſq; dixerimus, illud addimus, ipſius Atrij quoq; monaſterij pauimentum conſimilibus Cœmeterij eiuſdē lapidibus ſtratum eſſe; harum inſcriptionum nonnullas, vt vides, hic inſeruimus.

MEMMIA LICINIA
IN PACE

AVR. EMILIO
QVI EIXIT AN. LXIIII
SABINVS COGNATO
B. M. IN PACE

LOCVS ASTERII
ET PIPEROSE

Hæc inſuper cæteras inter inſcriptiones ibi legitur, quæ Conſulatum præ ſe fert, nempe:

VII ID SEB
DEP HONORIVS IN PACE QVI VIXIT
AN. PM LIIII MEN VI D. XIII
CONS ALBINI. VC. LOCVM
CONPARAVIT MARTINA SE VIVA

Hic quidē Albini Conſulatus ſepeſæpius in Faſtis, & apud Caſſiodorum ſub varijs Imperatoribus adnotatus reperitur; ijs autem omiſſis, qui ante Cœmeterij huius conſtructionem extitere, Albini Conſulatus ſub Conſtantino Magno, & iterum ſub Conſtante, & Conſtantio Conſtantini filijs recenſetur: ſub Theodoſio iterum, & demum ſub Anaſtaſio, ſub quo potiſſimum, vt probabile nobis ſit, Albinus iſte in præcitato a nobis titulo notatus conſulari honore perfunctus eſt. Sub eodem enim apud Caſſiodorum Albini Conſulatus abſque Collega, vt hic propemodum vnico dumtaxat titulo V. C. legitur. Qui quidem in cæteris inſcriptionibus Albinus Junior, Baronio teſte Annal. to. 6. ann. 493. nuncupatur, quo potiſſimum tempore Conſulatum illum contigiſſe Gelaſio Summo Pontifice tradit. Marmoreum quoddam fragmentum eodem in Atrio olim extabat, eiuſcemodi verbis inſculptum:

Caſſiod. in Chron.

Baron. to. 6. an. 493.

CV-

CVBICVLVM DOMITIANI

Nec vero in controuersiam quis vertat, hunc, quem præcitauimus, titulum, alicuius vtique Cubiculi huiusce Cœmeterij epistylium fuisse. In ipso enim Cœmeterio quamplura antiquis temporibus nobilium familiarum cubicula extructa erant: ex his autem haud pauca sacris imaginibus affabre exornata, de quibus infra agendum erit; sed inuictos interim Nomentanæ huius Viæ pugiles recolamus.

CAP. XXVI.

De Martyribus Nomentana Via coronatis vel sepultis.

SS. Papias, & Maurus.

1 NOMENTANA Via, cuius hic antiquitatis præconia in lectoris gratiam subteximus, dignissimo, ac iugiter celebrando certamine, ac triumpho beatorum Christi martyrum Papiæ & Mauri militum sub Diocletiano Imperatore coronatorum nobilitata est, quorum in Martyrologio Romano eiuscemodi verbis memoria recurrit: *Romæ Via Nomentana natalis SS. Martyrum Papiæ & Mauri militum tempore Diocletiani Imperatoris: quorum ora iussit Laodicius Vrbis præfectus ad primam Christi confessionem lapidibus contundi, & sic eos in carcerem trudi, ac postea fustibus cædi, atq; ad vltimum plumbatis percuti, donec expirarent*. Hæc ibi: *Horum corpora* (inquit Baronius in suis ad Martyr. notis) *à Sergio Iuniore Romano Pontifice in titulum Equitij translata* (vt docet vetus inscriptio in marmore insculpta eodem in loco posita.) *Inde à Gregorio Nono in S. Adriani Diaconiam, demum opera Illustriß. Augustini Cusani Cardinalis, Sixto V. concedente, in nostram Ecclesiam S. Mariæ & S. Gregorij in Vallicella translata fuere tertio Idus Februarij M.DXC.* Nouos plane tunc Roma triumphos vidit, cum sacra isthæc pignora triumphantium more sacris thecis inclusa per Capitolij cliuū solemni ritu, ac pompa populis circum ouantibus mediam per Vrbem deferrentur. Excepit eadem nobili, ac veneranda Purpuratorum Patrum corona, qui in nostram Ecclesiam ad id muneris conuenerant. Interfuit quoque S. Philippus Nerius, qui tunc inter viuos agens Congregationem Oratorij administrabat, qui alter veluti Simeon tunc spiritu venit in templum, & totis animi viribus exultabundus, sacras Martyrum beatorum exuuias, sibi Pontificis iussu donatas, deuotissime amplexatus, ac deosculatus est. Illud addimus, sacras præmemoratorum martyrum maxillas, perfractis, attritisque dentibus, ob perpessum pro fide martyrium conspicuas vsque nunc intuentibus exhiberi.

Mart. Rom. die 24. Ian.

Eorundem corporum translatio.

Alia eorundem in Ecclesiam S. Mariæ in Vall. translatio.

2 Sed, vt cætera prosequamur, in vetustissimo M.S. quodam Martyrologio, Bedæ potissimum nomine prænotato, quod in Vaticanæ basilicæ Archiuo asseruatur, beatissimos Martyres Saluianum & Aragacem in quodam Cœmeterio iuxta Nomentanam Viam conditos fuisse describitur; hæc enim ibi: *Romæ depositio S. Victoris Episcopi, Felicis, Alexandri, & in Cœmeterio Martyrum iuxta viam Nomentanam Saluiani & Aragaci*. Quamuis in alijs Martyrologijs, & in eo, quod ipsemet Beda edidit, nulla horum mentio inseratur. In actis vero Beatorum martt. Nerei & Achillei ac Flauiæ Domitillæ ex M.S. Cod. Vat. & S. Cæcil. de S. Eutychete beatorum Martt. Victorini & Maronis socio, qui ab Aureliano Iudice sub Nerua Traiano principe tanquam vile mancipium ad seruilia opera in suburbano quodam Nomentanæ Viæ huius damnatus fuerat, hæc recitantur. *Cumque viriliter agerent Eutyches, Victorinus & Maro, atque minas Aureliani penitus non curarent, deposuit eos de insula, & quasi seruos per sua prædia singulos diuisit: Eutychem in sextodecimo ab Vrbe Via Numentana: Victorinum in sexagesimo Via Salaria:*

Ex Mart. Bedæ apud Vat. Basil.

SS. Saluianus, & Aragaces. Mart. Bed. 10. April.

SS. Eutyches, Victorinus, & Maro.

M.S. Cod Vat. & S. Cæcil.

Maronem in centesimo trigesimo, eadem Via Salaria; iussitque eos terram fodere per totum diem; ad vesperum autem cantabrum manducare. Et infra ijsdem in actis subtexitur: *Tunc diabolus repleuit ira mentem Aureliani, & misit, qui vario genere pœnarum interficerent eos. Nam Eutychem in media Via tamdiu iussit plumbatis cædi, quamdiu spiritum exhalaret. Cuius corpus rapuit populus Christianorum, & cum honore magno sepultum in Christi nomine, super eum basilicam fabricauit.* Idem plane apud Surium videre est to. 3. 12. Maij in eisdem SS. Nerei & Achillei Actis. At vero Cantabrum, quo, vt præfertur, Sancti Martyres ad vesperam vescebantur, genus quoddam herbarum erat, vt Surius ex Plinio interpretatus est, sed furfuraceum fuisse panẽ Pignorius asserit, ac probat, cum de seruis agit pag. 259. vbi huiuscemodi vocis deriuationem vel a furfuraceo, & contemptibili pane, qui captiuis ad alimoniam suppeditari consueuerat, vel certe ab ipsamet alimentaria subtractione desumi affirmat, quod videlicet cantabrum quasi canabrum a caninis pultibus sit dictum, quæ fere è furfuribus ac varijs frumenti quisquilijs ac purgamentis coalescunt. Hæc Pignorius in rem præsentem satis erudite exponit, cui libentius nos quoque assentimur.

Surius to. 3. 12. Maij in actis SS. Nerei & Achillei.

Cantabrum herba, quo Martyres vescebantur.

Plin. l. 21. c. 8.

Pignor. de sec. pag. 259.

3 In sacris interim Martyrologijs beati quoque Vrbani Papæ natalis Nomentana Via recensetur; & in eiusdem Actis, eũdem ibidem ante Dianæ Templum vnà cum clericis, nempe (vt in quibusdam Codd. M. S. legitur) Ioanne, Cromatio, Dionysio, Martiale, Eunuchio & Luciano, capite obtruncatum fuisse asseritur; quorum corpora inde translata, in Prætextati Cœmeterio Via Appia, vt supra diximus, recondita sunt, ex quo eadem Nomentana Via Dianæ Tẽplum extitisse satis aperte conuincitur. Ad quod Anolinus Commentariensis perductus, qui ab eodem S. Vrbano ad Christi fidem traductus fuerat, cum ibi immolare constanter recusaret, gloriosam martyrij palmam adeptus est. Eadem quoque Via, secundo ab Vrbe lapide, Beati Sisinnius & Saturninus sub Maximiano Imperatore martyrio coronati sunt, quorum corpora in quodam proximo ad Viam Salariam loco, vt infra dicturi sumus, perhonorifice tumulata fuere. Et hæc de martyribus, quorum memoria Nomentanam iuxta Viam recurrit, hic exposuimus.

S. Vrbanus Papa.

SS. Ioannes, Cromatius, Dionysius, Martialis, Eunuchius, & Lucianus.

Translatio corporum SS. Vrbani & sociorum.

Templum Dianæ Via Nomentana.

S. Anolinus Commentariensis.

SS. Sisinnius, & Saturninus.

CAP. XXVII.

De Cœmeterijs à Bosio Via Nomentana inuentis, ac perlustratis.

1 HAVD vnquam ab incepto explorandi studio Bosius antiquarum rerum, sacrorumque locorum inuestigator animum despõdidit. Nam vt nil intentatũ relinqueret, omnimodamq; latentium Cœmeteriorũ lucem assequeretur, Nomentanam Viam aggressus est, quam cum frequenti pede tereret, anno sexcentesimo primo supra millesimum, haud longe a Porta, quæ *Pia* nuncupatur, in vinea, cui Pompilij Desiderij nomen inscriptum est, voti tandem compos effectus, Cœmeterium quoddam offendit; ad quod cum nulla interposita mora per lateritios aliquot gradus descendisset, consueta ibidem monumenta in topho excisa, reserata tamen, & nullo inscriptionum titulo prænotata contemplatus est: in plerisque tamen expressa Christianæ religionis signa, & consueta Christianorum indicia neutiquam desiderari contigit. Eiuscemodi autem sunt, quæ ibi adnotare licuit.

Solemnia Christianæ religionis signa in Cœmeterijs.

2 Et quidem, vt de Cœmeterio loquamur, hoc satis breue atque angustum est: nam tres, aut quatuor in eo viarum semitæ, totidemque Cubicula extant. In huius autem Cœmeterij descensu satis quidem magna palmarum arbor exculpta cernitur. Porro Bosius ex loci adspectu Cœmeterium hoc ipsummet esse coniecit, quod S. Nicomedis dicitur, de quo supra egimus, cum Vrbis ipsius mœnijs valde proximum sit; & vt magis veritas, altius rem discutiendo, elu-

Cœmeteriũ S. Nicomedis

elucescat, probabilis assertionis huius coniectura ex parietinis in eadem villa adhuc existentibus redditur, quæ fortasse Ecclesiæ in Sancti eiusdem honorem ibi olim erectæ vestigia sunt.

Ecclesia S. Nicomedis.

3 Haud hic tamen silentio obuoluendum ducimus, quod antequam Beatę Agnetis Cœmeterij aditus, anno videlicet millesimo quingentesimo quarto detegerentur, ipsemet Bosius eandem peragrando viam, ac subterranea ipsius Cœmeterij ora diligenter inquirendo; preterita beatæ eiusdem Martyris Ecclesia, pontem versus progrediens, in ipsamet publica via, sinistrum ad latus, arenariam quandam cryptam aduertit; quam ingressus, & ad læuam pariter diu per loca ab arenæ fossoribus diruta oberrans, demum ad semitam sepulchris refertam Cœmeterialibus deuenit, eandemque paululum festino pede terens, scalam in eodem topho excisam conspexit, quæ hinc inde eiuscemodi pariter sepulchra præferebat. Præmemoratos igitur gradus quantocyus descendens, viam satis amplam offendit, in qua plures ad alias eiusdem Cœmeterij partes, ruderibus tamen obserati, aditus suppetebant. Monumenta ibi aliquot, marmoreis nonnulla tabulis, quædam vero lateritijs obsignata tegulis, extabant, at in eorundem quampluribus consueta religionis Christianę signa impressa conspiciebantur, videlidet.

Crypta arenaria eiusque descriptio.

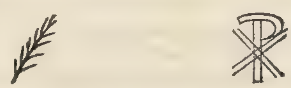
Christianorũ signa ac symbola in sepulchris.

Vitreæ item ampullæ, vasa ibi fictilia, fictiles pariter lucernæ, eburnei in quibusdam annuli, & conchylia forinsecus calce obfirmata perscrutantibus ibidem patuere. Permulta item inscriptionum fragmenta, penitus confracta, intueri quis poterat.

4 Alios quoque, qui ad idem Cœmeterium deducebant, aditus in regionis illius vineis existentes cum semel atque iterum ingressus fuisset, eiusdem partes satis amplas, ac longo circuitu protensas deprehendit; at eam præcipue partem, quæ sinistrorsum sita est, dum iter quis a D. Agnetis Ecclesia eũdo declinat innumeris viarũ semitis, ac longo spatio productis constantem vidit, quamuis omni quidem ex parte crebris locus ille ruinis scateat. Verum cum anno Christi millesimo sexcentesimo tertio humus, quæ eidem cohæret Ecclesiæ, vt supra diximus, loco amoueretur; & obuij quamplures ad idem Cœmeterium aditus patuissent, alterum ex his ingressus, eum nimirum, qui a maiori Ecclesiæ porta Viam Salariam respicit, & sub ipsius monasterij Viridario ad læuam sese offert, magnam eiusdem Cœmeterij partem, quamuis enormiter dirutã, perlustrauit. Extabant ibi monumenta quidem haud pauca numero reserata, & vitreæ aliquot in eisdem imagines, sphæricam formam præseferentes & calcis glutino obfirmatæ: vitrea item vasa, necnon lateritia: plurimæ insuper lucernæ, conchylia, numismata, lapilli vitrei opere musiuo intexti; & consueta Cristianorum signa non deerant; plamarum nempe, & venerandi Christi nominis Græcis characteribus exarati notæ, id est.

Vitreæ in sepulchris imagines.

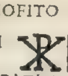
Sed horum alterum præcipue palmis affabre circumdatum eiuscemodi formæ cernere licuit.

Porro nullum in hac Cœmeterij parte Cubiculum reperitur, complures tamen ex ipso inscriptiones erutæ sunt, quarum sex & viginti numero Bosius in vnum collegit, eæque in opere, quod Italico hactenus idiomate editum est, impressæ recensentur: nos interim illas præcipue, quæ Consulum nomina designant, hic referre haud abs re duximus. Sunt autem, quæ modo subtexuntur.

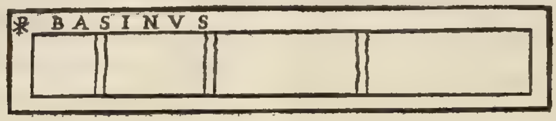
Sepulchra cũ inscriptionibus in Cœmeterio.

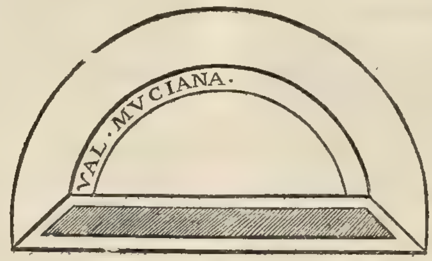
RVFILLO NEOFITO DV̅
VIXIT AN. II D XL.
QVINTILIANVS PATER FILIO
DVLCISSIMO IN PACE XPI̅

In

In quodam monumento calci huiusmodi titulus inscriptus.

In quodam monumento arcuato literis rubro tinctis exaratus.

TITIAE PVBLIOSAE
MATRI

ꝸ APTOYPIAE IN ПAKE IDVS
IVNIAS

VAL. ROMANE. MATRI FILII BENE
MERENTI FECERVNT IN PACE

AMATIO BENEMERENTI
IN PACE

HILARA DVLCISSIMA
AN. PLM. XXXV DEP IN PA
OPILIONE VC.

Interim vero lector nouerit, quod Opilionis Consulatus cum Vincomalo sub Marciano, & Valentiniano Imperatoribus contigit anno Christi quadringentesimo quinquagesimo tertio, Leonis primo, ex Cassiodoro & Baronio Annal. Tom. 6. anno eodem.

Cassiod. in Chron. Baron. an. to. 6 an. 453.

DVLCISSIME COIVGI BEN
ERE QVIXIT IN COIVGIO ANN. XV.
ET MORITVR ANN. XXVII
MARTVS ET MATER
B. M. IN P. FERVNT.

MALE PEREAT INSEPVLTVS
IACEAT NON RESVRGAT
CVM IVDA PARTEM HABEAT
SI QVIS SEPVLCHRVM HVNC
VIOLAVERIT

MERENTI PARENTES FECERVNT
LEOPARDETI PVELLE VIRGINI
QVE VIXET ANIS XVII
ET DIES II. IN PACE
☧

PRIMVS QVI BIXIT ANNOS
DVODECI ET DIES MINVS XXX
REQVIESCIT IN PACE

QVIN-

QVINTILIANVS FAESTE COIVGI
BENEMERENTI IN PACE
D IN P. VIIII KAL MAIAS
QVINTIANO BENEMERENTI
IN P D KAL IVLIAS
SE BIVO FECIT
IVSTINIANVS SE VIVV FECIT
SVPRA PARENTES SVOS

IN MIRE EXEMPLI INNOCENTIAE
AC NEFITO AMBIO SATRIO
REFRIGERIO QVI VIXIT
ANNIS X. DIES XLVI.
PVBLIVS. CORNELIVS. ZETVS.
ET SATRIA DIGNITAS
PARENTES IN PACE B. M.
FECERVNT.

DOMINO PATRI IVBILATORI
CELERINVS FILIVS FECIT
IN PACE

VIII IDVS AVG
DEFVNCT VS
EST ANTIOCHIAVS
IN PACE QVI VIXIT
ANN. PIVS MINVS C

DIONYSI MEMORIA

SEBT. IVLIAE CONIVGI BEN
MER. VIX. ANN XX

FORTVNIONI BENEMERENTI
QVI VIXIT ANNIS XVI.
M. V. D. XV FECERVN.
DOMINI SVI IN PACE

FILIVS FECIT PATRI LVCIO
BENEMERENTI QVI BIXIT
ANN. LXXς

MAIO FOSSORI NEPOTES
ET BONO NVTRITOR......
PROCLVS QVI VIXIT ANNIS
XCςII ET DORMI.....
VI. IDVS MAIAS IN PACE
ET FOSSOR......
CALLIGONVS. FOSSOR
PATRI .....

ΑΥΡΗΛΙΑ ΘΡΕΠΤΗ
ΑΥΡΗΛΙΩ ΗΛΙΟΔΩΡΩ
ΣΥΜΒΙΩ ΓΛΥΚΥΤΑΤΩ

PER OMNIA LAVTVS INTER
AMICOS AVRELIVS TEODOLVS
QVI VIXIT ANNIS XXX
DIEDVS XX. HORA VII.
DEFVNCTVS IIII NONAS AVG
QVINT. FRAT. ET CELSILLA
COIVX

PLVSIANII CONPARI
BENEMERENTI IN PACE
QVI VIXIT ANN. PLVS MINVS
XXVII. DE. XIII. KAL MART

VALERIVS ALIPIE
SOCERE BENEMERENTI. FECIT
IN PACE D XIIII K. OCT.

Sed alter hic subinde sepulchralis titulus legentibus proponitur.

EPI-

☙ EPITAFIVM REMO ET ARCONTIAE QVI NATIONE GALLA GERMANI FRATRES ☙ ADALTI VNA DIE MORTVI ET PARITER TVMVLATI SVNT.

Hæc tenet vrna duos ſexu ſed diſpare fratres,
Quos vno Lacheſis merſit acerba die.
Ora puer dubie ſignans lanugine veſtis,
Vix hiemes licuit cui geminare nouem.
Nec Thalamis longinqua ſoror trieteride quinta
Tænareas crudo funere vidit aquas.
Ille Remi Latiò fictum de ſanguine nomen,
Sed Gallos claro germine traxit auos.
Aſt hæc Graiugenam reſonans Arcontia linguam,
Nomina virgineo non tulit apta choro.
Depoſiti Nonis Nouemb. Conſ. Dioſc. V. C.

Caſſiod. in Chron. Bar. in annal to.6, an. 442.

Porro Dioſcorus, cuius hic nomen inſcribitur, ſub Theodoſio Iun. & Valentiniano Imperatoribus conſulatum geſſit, anno Chriſti 442.

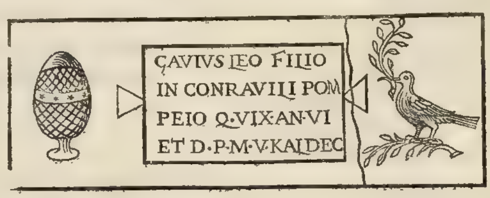
5 Omnes quidem huius Cœmeterij partes conſuetis imaginibus omnino deſtitutæ ſunt. Sed Boſius haud animum ab vlterius inquirendo deſpondens, rurſus, annis aliquot interlapſis, villam quandam ingreſſus, quæ ad læuam viæ ſita eſt, cum quis ab eadem S. Agnetis Eccleſia pedem retrahit, ac pontem ipſum e conſpectu reſpicit. Per quoddam igitur foramen quadratæ formæ ibi repertum, ſcalis ligneis, ac funibus in inferiora deſcendens, proſtratoque corpore humi repens, per aliud anguſtum quidem ac breue foramen ingrediens, Cœmeteriales ſemitas introſpexit, in quibus ſepulchra in topho de more exciſa continebantur. Has cum ſæpius deinde perluſtraſſet, oculatiſſimus tandem explorator, hanc proculdubio nobiliorem eiuſdem Cœmeterij partem, ac cæteris magis conſpicuam deprehendit. In ea quippe tum longiores, tum ſublimiores viarum ſemitæ perſcrutanti ſe offerunt, varijque cryptarum ordines, ſuperiores videlicet, atque inferiores, patent. In pleriſque item fornicibus foramina, quadratæ pariter formæ, puteorum inſtar ad lumen deſuper excipiendum aptata ibidem videre eſt: quorum bina dumtaxat ad hanc vſque diem aperta exiſtunt, reliqua ſuperiori è parte obſerata ſunt. Iuxta horum alterum apſis quædam ſatis ampla, gypſoque exornata conſpicitur, ſub qua ſacrum olim altare extitiſſe conijcitur.

Foramen, ſeu ſpiraculum Cœmeterij in terram excurrens.

Foramina in Cœmeteriorum fornicibus, qua lumē admittitur.

6 Monumenta quoque in hoc Cœmeterij ambitu vt plurimum reſerata, inſcriptionibus ac titulis, omniq; prorſus ornamentorum genere deſtituta ſubſiſtunt: marmorea tamen nonnulla adhuc fragmenta, inſcriptionum titulis Græco ac Latino idiomate inſculpta ſuperſunt; quorum vnum ex induſtria fragmentis ſimul compactis, eum in modum priſtinæ formæ Boſius reddidit, vt ex characteribus pariter iunctis huiuſcemodi ſenſus proueniret.

Tituli, ac inſcriptiones in Cœmeterijs.

In præmemorato autem lapide ex vna quidem parte pinus, ex altera autem columba oliuæ ramum roſtro, ac pedibus tenens exſculpta conſpicitur. Sex item numero inſcriptiones ibidem præ cæteris ſtudioſus vir adnotauit; in quarum vltima Valentiniani & Valentis Conſulatus tertio legitur, qui anno Chriſti Domini 370. Pontificatus Damaſi 4. contigit.

Caſſiod. in Chron. Bar. in annal to.4. an.370.

AVR. ALEXANDRIA

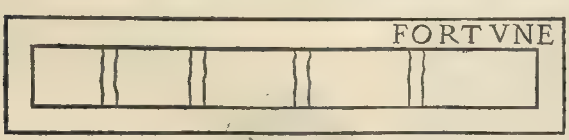
At in arcuato quodam monumento ex gypſo affabre elaborato, quod e proſpectu ſub ipſomet arcu ſitum eſt, ſepulchralis iſte marmori titulus inſculptus eſt; verum cum foſſorum manu lapidem conteri, ac plures in partes diuidi contigerit, e fragmentis ſimul iunctis ſenſus iſte elici commode valuit, videlicet:

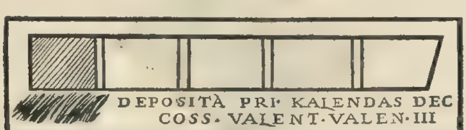

Monumentum hoc, quod in Cœmeterio inferiori ſitum eſt; etſi mulieris, cui titulus inſcriptus fuit, nomen haud præferat, expreſſa tamen adhuc ibi Conſulum, Valentiniani ſcilicet & Valentis, nomina ſuperſunt, quorum Caſſiodorus meminit, & ex Baronij ſententia in Chriſti annum trecenteſimum ſeptuageſimum ſub ipſo S. Damaſi Pontificatu, conſulatus incidit.

'od. in m. n. ann. d. 370.

7 Complura autem præmemoratis in monumentis Chriſtiani nominis ſigna, videlicet.

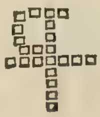
Signa Chriſtianorum in ſepulchris.

Et in quibuſdam numeri quoq; ſignatim exſculpti conſpiciuntur, vt I. II. III. &c. eum ſcilicet in modum apte diſpoſiti, vt ſuum ſingula numerum præſeferant. In alijs vero tumulis impreſſa ſignatorij annu-

Numeri in ſepulchris Cœmeteriorum.

annuli in calce veſtigia, conchylia item, vaſa vitrea, & lateritia, lucernas innumeras, lapillos vitreos, atque imagines ex illis diuerſimode elaboratas contemplari licuit. In altero præſertim ex monumentis corona rotundis lapillis verſicoloribus compacta inerat, quæ calcis glutino obfirmata, venerandum Chriſti nomen præferebat, & huiuſmodi præterea hic ſubiectum ſignum opere muſiuo expreſſum intuentibus contemplandum exhibebatur.

In quolibet Cœmeterij ordine, ſuperiori videlicet, ac inferiori monumẽta arcuata fere innumera, ac multiplicia Cubicula videre eſt, quorum vnum ſatis quidem amplum inter cætera, altitudinis & latitudinis palm. 12. longitudinis palm. 11. conſpicitur, quod calce olim, ac gypſo ſtudioſa artificum manu oblitum erat. In cuius ambitu ſedilia aliquot, ac binæ hinc inde ex vtroque oſtij latere Pontificiæ, vt aiunt, ſedes miro artificio in topho inciſæ extant: ex quo idem Cubiculum, quod viginti quinque circiter viros capit, ſacro Chriſtianorum cœtui, ac ſynaxibus, quas frequenter in Martyrum ſolemnijs de more obibant, vſui fuiſſe conijcitur. Eius autem forma typis impreſſa in edito iam opere circumfertur; & rurſus hic lectori exhibetur.

A Cubiculi fornix.
B Monumenta in topho exciſa.
C Oſtium Cubiculi.
D Sedilia per ambitum Cubiculi.
E Binæ ſedes Pontificiæ anaglyphi operis in topho inciſæ.

Porro

CVBICVLVM IN ADITV COEMETERII S.TÆ AGNETIS VIA NOMENTANA

Porro ex compluribus alijs Cubiculis, quæ in hoc Cœmeterio adnumerantur, hic quinque a nobis dumtaxat, atque arcuata duo pariter monumenta, quæ pictas imagines exhibent, reliquis interim prætermiſſis, deſcribentur; in quibus picturæ ipſa temporum iniuria omnino deletæ conſpiciuntur. Sunt autum hæc, quæ tibi, o lector, ob oculos ponimus.

Cubiculum primum Cœmeterij S. Agnetis Via Nomentana deſcribitur.

CVBICVLVM hoc haud longe a Cœmeterij aditu ſitum eſt, quod ipſamet Via primo ad læuam perſcrutantibus occurrit. Eius forma quadrata eſt; longitudine autem palm. 9. altitud. totidem; latitudine 3. profunditate 3. cum dimidio conſtat. Ferro quidem in topho exciſum, gypſo vero ſtudioſe oblitum, picturiſque multipliciter excultum ſuſpicitur. Oblonga quidem monumenta tria, arcuata vero quatuor continet, quorum tria in apſidis formam conſtructa, pictis itidem imaginibus cumulata vnà cum ipſo Cubiculi tholo vltro ſe contemplantibus offerunt. In parietis angulo, ipſius è proſpectu oſtij, qua ad dexteram ingreſſus patet, baſis quædam quadratæ formæ, eodem in topho aptata, ad ſuſtinenda candelabra, vel certe huiuſcemodi, vbi opus foret, vſui deſtinata conſpicitur. Huius autem Cubiculi ichnographia iam typis impreſſa in lucem prodijt, ac imagines itidem, quas ibidem adnotare licuit, quatuor infra exponendis tabulis demonſtrantur.

A Cubiculi fornix picturis vndique exornatus, vt in proxima ſequenti Tabula videre eſt.

B Primum Monumentum arcuatum depictis imaginibus conſpicuum, vt in altera Tabula exhibetur.

C Secundum Monumentum arcuatum picturis etiam adornatum, vt Tabula tertia repræſentat.

D Tertium Monumentum arcuatum æque ac duo priora picturis excultum.

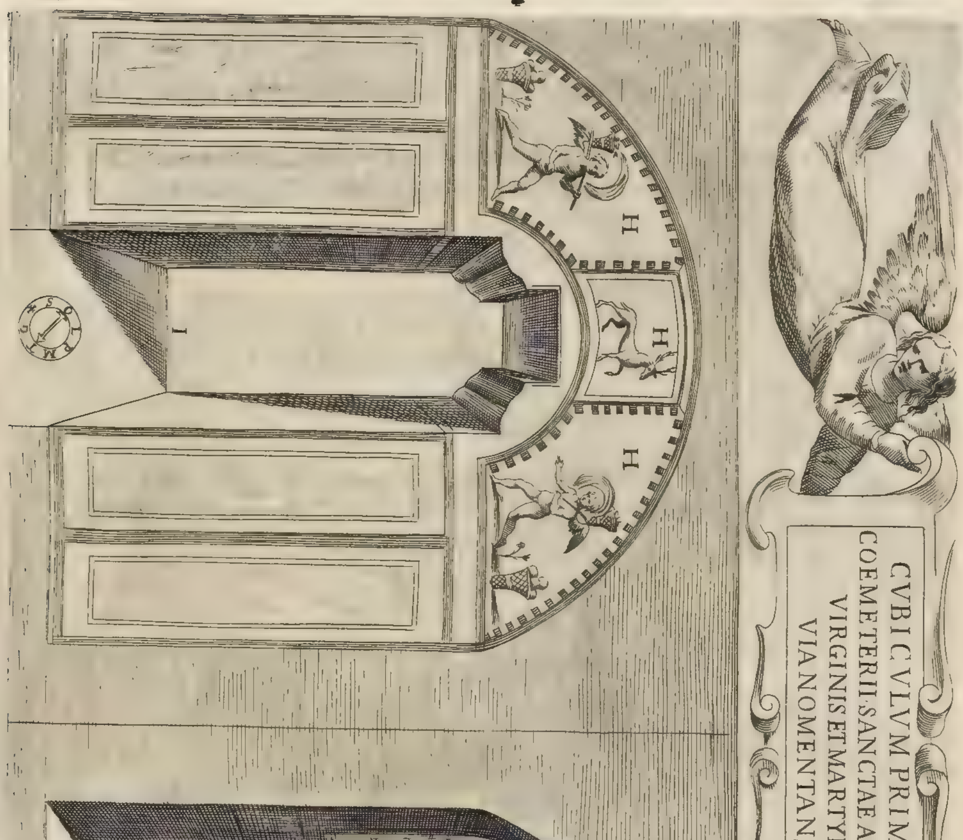
E Quartum Monumentum arcuatum picturis deſtitutum, & abſque tectorio.

F Tria Monumenta oblonga, bina quidem in pauimenti area, inciſa tamen in Cubiculi parietibus; tertium autem in Monumento arcuato, quod litera C. indicat, fabrefactum eſt, exhibeturque in quarta Tabula.

G Baſis quædam candelabris, vel id genus inſtrumentis ſuſtinendis idonea in topho aptata.

H Figuræ, quæ ſupra Cubiculi oſtium conſpiciuntur.

I Oſtium, per quod aditus in Cubiculum patet.

CVBICVLVM PRIMVM
COEMETERII SANCTAE AGNETIS
VIRGINIS ET MARTYRIS
VIA NOMENTANA

Prima Cubiculi primi Tabula.

In hac potiſſimum Tabula imagines exprimuntur, quæ ipſius ornamento fornicis inſeruiunt.

I. In media nimirum parte ſacra Chriſti Seruatoris inter duas hinç inde voluminum ciſtas conſidentis imago contemplanda occurrit.

II. In eiuſdem vero fornicis ambitu Moyſis calceamenta ſoluentis effigies exhibetur.

III. Eiuſdem Moyſis è petra aquarum riuulos excutientis.

IV. Paralytici inſuper, qui ſanitate Chriſti iuſſu obtenta grabatum humeris ſtrenue defert.

V. Quatriduani itidem Lazari eiuſdem Chriſti imperio à mortuis excitati.

VI. VII. VIII. IX. In angulis duo viri, ac binæ pariter mulieres, extenſis, eleuatiſque de more brachijs orantes, ac binæ hinc inde ouiculæ adſtantes ſuſpiciuntur.

TABVLA·PRIMA·CVB[illegible]IMI·COEM[illegible]II·SANCTAE·AGNETIS·VIRGINIS·ET·MARTYRIS·VIA·NOMENTANA

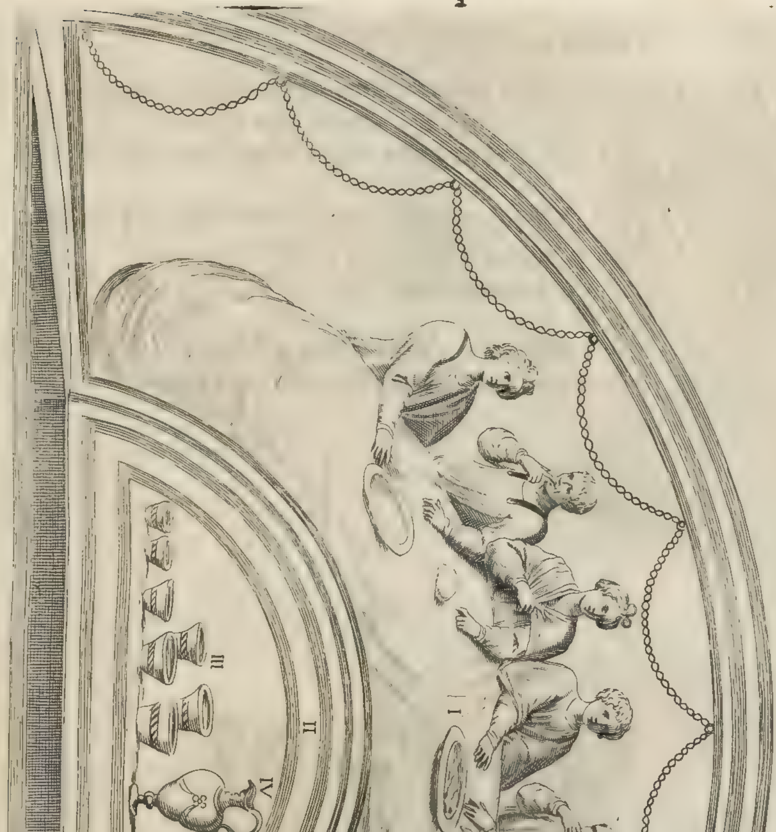
Tabula Secunda.

Hac vtique Tabula imagines repræſentantur, quæ in arcuato primo Monumento ipſius è regione portæ exiſtunt, nempe:

I. Funeralis Agape, ſeu natalitia, vel nuptiale conuiuium, ſi quis rem pie interpretari velit, quod in Cana Galilææ Chriſto diſcumbente peractum eſt.

II. Lunare item triclinium illic contemplari fas eſt.

III. IV. Et ſeptem numero ſportas, vel cophinos, ac binas hydrias conuiuarum vſui reſpondentes.

SECVNDA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

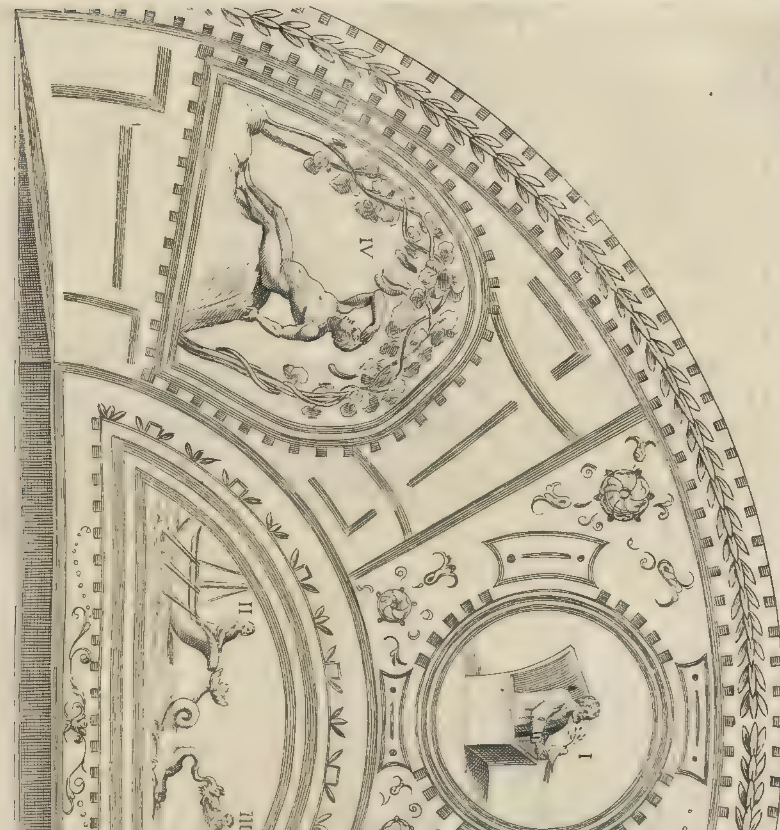
Tertia Cubiculi primi Tabula.

I. Arcuati Monumenti imagines, quod ad læuam patet, intuentium oculis ſubijciuntur, Noemus videlicet, vir antiquiſſimus, qui columbam cum oliuæ ramo redeuntem intra arcam recipit.

II. Ionas è profundo maris ſinu, quo Deo vrgente proiectus fuerat, demum incolumis ad littus proſiliens.

III. IV. Idem ſub amœno cucurbitæ vmbraculo, dulci ſopore correptus.

V. Ipſemet ſub eiuſdem folijs, præ ſolis æſtu arefactis, facie ſatis triſti in dolentis animi teſtimonium recubans.

TABVLA·TERTIA·CVBICVLI·PRIMI·COEMETERII·SANCTAE·AGNETIS·VIRGINIS·ET·MARTYRIS·VIA·NOMENTANA

Quarta & vltima Cubiculi primi Tabula.

Hac, quippe alterius Monumenti ad dexteram exiſtentis Tabula, quæ nouiſſima eſt, iſtæ, vt vides amice lector, imagines cernuntur.

I. Optimus videlicet Paſtor ille Euangelicus, quem arbores ſatis concinne ambiunt, ouem humeris ac fiſtulam manu tenens, ad cuius pedes oues binæ ſubſiſtunt.

II. Daniel item, qui in leonum fouea, etſi nudus, impauidus tamen, atque orantis in morem exhibetur.

III. Tres item pueri in Babylonica olim fornace laudes Deo vnanimi voce perſoluentes adumbrantur.

IV. In externa autem eiuſdem Monumenti parte puellæ cuiuſdam tumulum hac inſcriptione prænotatum videre eſt.

ABENTIVS ET MARCIA ABENTIÆ FILIÆ CARISS.
IN PACE, QVÆ VIXIT AN. V. M. VII. D. XVIII.

Cubi-

TABVLA·QVARTA ET·VLTIMA·CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

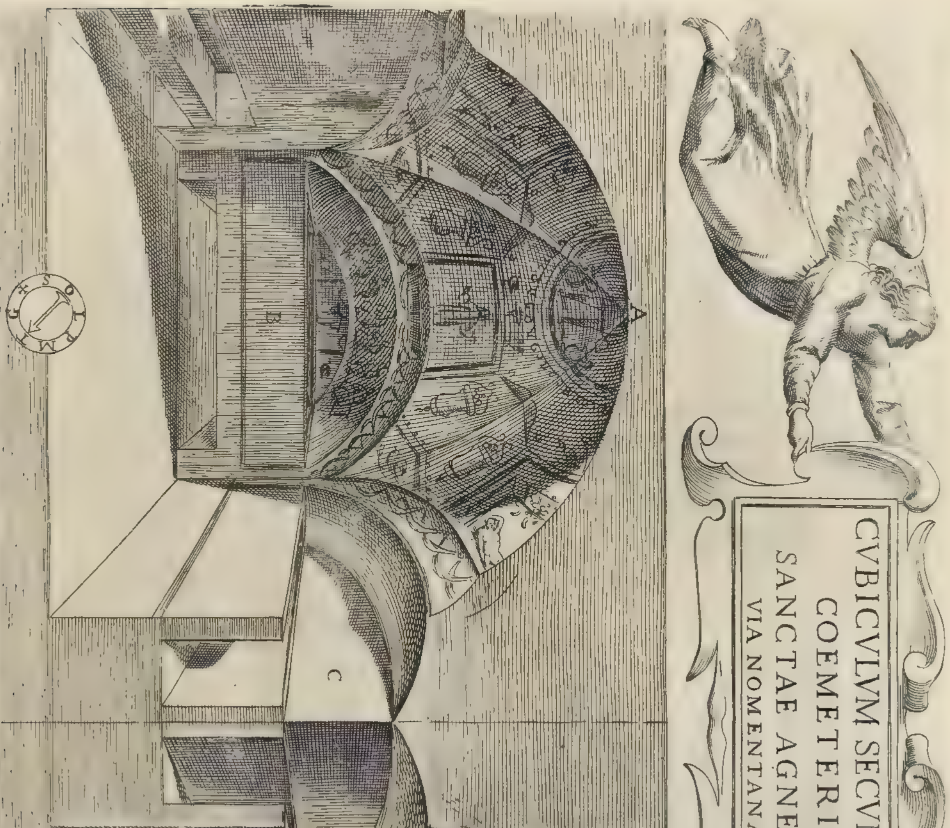
Cubiculum Secundum describitur.

CVBICVLVM istud haud longe a superiori ad sinistram progredientibus occurrit. Formæ pariter quadrangularis est. Altitud. palm. 10. longitud. totidem, latitud. 10. & semis. Porta interim, quæ figuram sphæricam præsefert, alta est palm. 8. lata 3. profunda 3. cum dimidio. In ipsomet portæ ingressu, ad dexteram partem, in parietis angulo, basis in topho, prout in superiori Cubiculo, erecta cernitur. Porro picturæ, quæ in eodem Cubiculo extant, adeo venustæ sunt, vt easdem quis aspiciens, non secus ac recens elaboratas computare queat. Oblonga quinque Monumenta continet; duo autem ex his arcuata, quorum alterum in pariete, ipsius e prospectu ostij, adinstar apsidis constructum picturis, cumulatur: alterum vero ad dexteram patet, pictisque imaginibus omnino destitutum est.

Cubiculum autem hoc haud omnibus absolutum numeris dijudicari potest. In sinistro enim pariete arcuatum alterum Monumentum, quod ibidem artificum manu delineatum est, in topho quidem excauari cœpit, haud tamen suprema operi manus contigit; nam & ligonum adhuc ictus in topho, ac ferri percussiones oculis deprehenduntur. Existentes autem in eodem imagines duabus infra Tabulis explanabuntur.

A Cubiculi fornix depictis varijs figuris, ac historijs, vt in proxima Tabula videre est, eleganter elaboratus.
B Primum Monumentum arcuatum picturis insignitum, quod Tabula secunda contemplandum offert.
C Secundum Monumentum arcuatum albario quidem, tectorioue opere expolitum, sed picturis destitutum.
D Locus ab artifice Monumento arcuato extruendo delineatus, & non perfectus.
E Quatuor Monumenta oblonga vulgaria.
F Basis quædam lucernis, ac candelabris tenendis in topho adaptata.
G Cubiculi ostium plurifariam depictum.

Prima

CVBICVLVM SECVNDVM
COEMETERII
SANCTAE AGNETIS
VIA NOMENTANA

Prima Cubiculi Secundi Tabula.

I. In ipſius fornicis vmbilico Paſtor Euangelicus ouem humeris, ac fiſtulam è brachio pendentem præſefert. Duo item hinc inde vaſa, in quorum altero, quod ad dexteram vergit, paſtoralis baculus haud ſine peculiari myſterio intextus viſitur.

II. In eiuſdem item fornicis ambitu primæui humanæ proſapiæ parentes Adam & Eua ad vetitam arborem conſiſtentes effinguntur, cuius noxio pomo Eua ſubinde manum temere admouet, ſtygio interim angue lethiferum ſub eſca ſibi ac poſteris venenum propinante.

III. Moyſes è ſilice aquarum fluenta educens.

IV. Ionas ſub vmbraculo quieti ac ſomno operam dans.

V. Mulier item conſuetum orantis ſymbolum præſeferens. In fornicis vero ipſius angulis columbæ oliuarum ramis inſidentes pennicillo adumbrantur.

... CVBICVLI SECVNDI ... EMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMEN...

Tabula Secunda.

Imagines hic exhibentur, quæ in arcuato Monumento, ipſius è regione aditus expreſſæ cernuntur, nempe:

I. Chriſtus Dominus duodennis in Templo, inter doctores reſidens.

II. Mulier eleuatis de more manibus precationi inſiſtens, & columbæ oliuarum hinc inde ramos roſtro præſeferentes.

Cubi-

TABVLA II ET VLTIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMEN.

Cubiculum Tertium deſcribitur.

HOc item Cubiculum eadem via, haud procul a ſuperiori, quod nuper memorauimus, exiſtit. Quadratæ pariter formæ in topho excauatum eſt, ſatis quidem rude, atque incultum, ornamentis quibuſque ac picturis caret: altitud. latitud. & longitud. palm. 11. conſtat. Baſis item in quodam parietis angulo ex ipſo topho ibidem prominet, quæ arcuatum ad dexteram partem Monumentum picturis eleganter inſtructum continet. Aliud quoque illi ſimillimum primario in pariete viſitur, quod & ipſum oſtium reſpicit, & decẽ & quatuor oblonga per circuitum Monumenta Cubiculum ambiunt. In ipſius autem pauimento ſepulchra tria exciſa ſunt. In Cubiculi item angulo, vbi Monumentum primum ſitum eſt, bina cernuntur foramina, rotundæ alterum figuræ, alterum vero oblongæ, quæ rerum fortaſſe ibi quondam exiſtentium veſtigia quis merito exiſtimare nunc poteſt. Cubiculi autem eiuſdem porta ſphæricam præſeferens formam altitudinis eſt palm. 8. & ſemis, latitudinis 4. profunditatis 3. Figuræ vero, quæ arcuatum Monumentum decorant, duabus infra Tabulis exponuntur.

A Monumentum arcuatum pictis imaginibus inſtructum, quod proxima inferiori Tabula ſpectandum exhibetur.

B Imagines, quæ in ora exteriori Arcus eiuſdem Monumenti conſpiciuntur, eæque ſecunda Tabula oculis ſubijciuntur.

C Monumentum ſecundum arcuatum omni prorſus picturarum ornamento deſtitutum.

D Monumenta quatuordecim oblonga inæqualia, ſeu diuerſæ magnitudinis, quæ Cubiculum ambiunt.

E Tres foueæ in Cubiculi pauimento effoſſæ.

F Foramen in fundo vnius ex iſtis foſſis, quas in area pauimenti exiſtere iam diximus, recens perfoſſum, quod aliam inferiorem Cœmeterij huius partem reſpicit.

G Bina foramina in topho exciſa, quæ aliquid inibi locatum olim fuiſſe innuunt.

H Cubiculi fornix picturis carens.

I Baſis quæpiam ex ipſo topho aliquantulum prominens, lucernis, ac lampadibus ſuſtinendis adaptata.

K Oſtium Cubiculi.

CVBICVLVM TERTIVM
COEMETERII
SANCTAE AGNETIS
VIA NOMENTANA

Prima Cubiculi tertij Tabula.

I. Tabula hæc consuetam Euangelici Pastoris figuram coloribus exprimit, qui ouem vtraque manu humeris defert, ad cuius pedes binos itidem hircos iacentes videre est.

II. Adam insuper & Euam ad vetitam arborem post perpetratam culpam tristes ac mœrentes exhibet.

III. Danielem rabida leonum ora precibus demulcentem.

IV. Agapem insuper, vt supra, vna cum semicirculari triclinio dispositam.

V. Prudentes quinque virgines olei vasa cum lampadibus deferentes, & vt in sponsi thalamum admittantur, manu ostium pulsantes.

VI. Stolatam item mulierem extensis brachijs orantem, cuius pedes columba ambit.

TABVLA PRIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

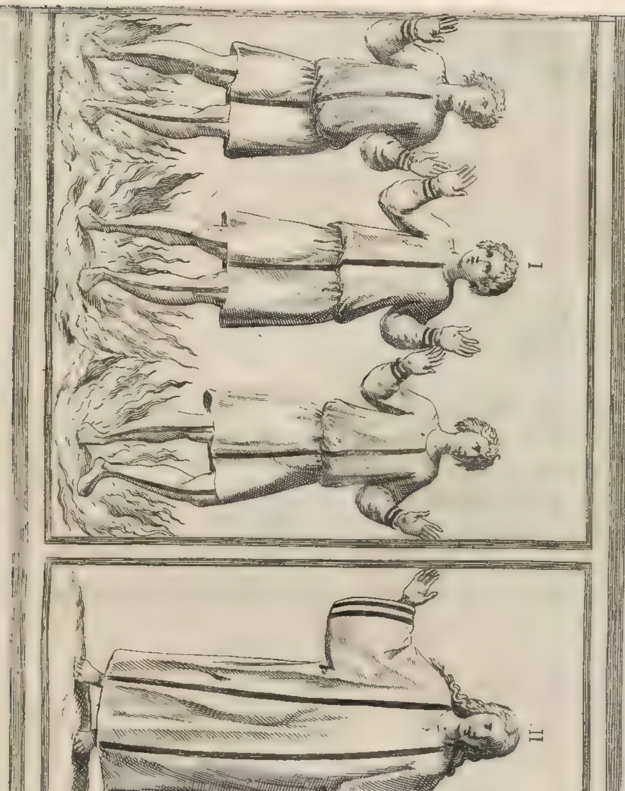
Secunda Cubiculi Tertij Tabula.

I. Hic trium puerorum in fornace orantium imagines exhibentur.

II. Stolatæ insuper mulieris protensis Deum manibus exorantis.

III. Ionæ in mare primum proiecti, deinde ad litus eiecti, & sub vmbraculo tandem dulces somnos carpentis.

Cubi-

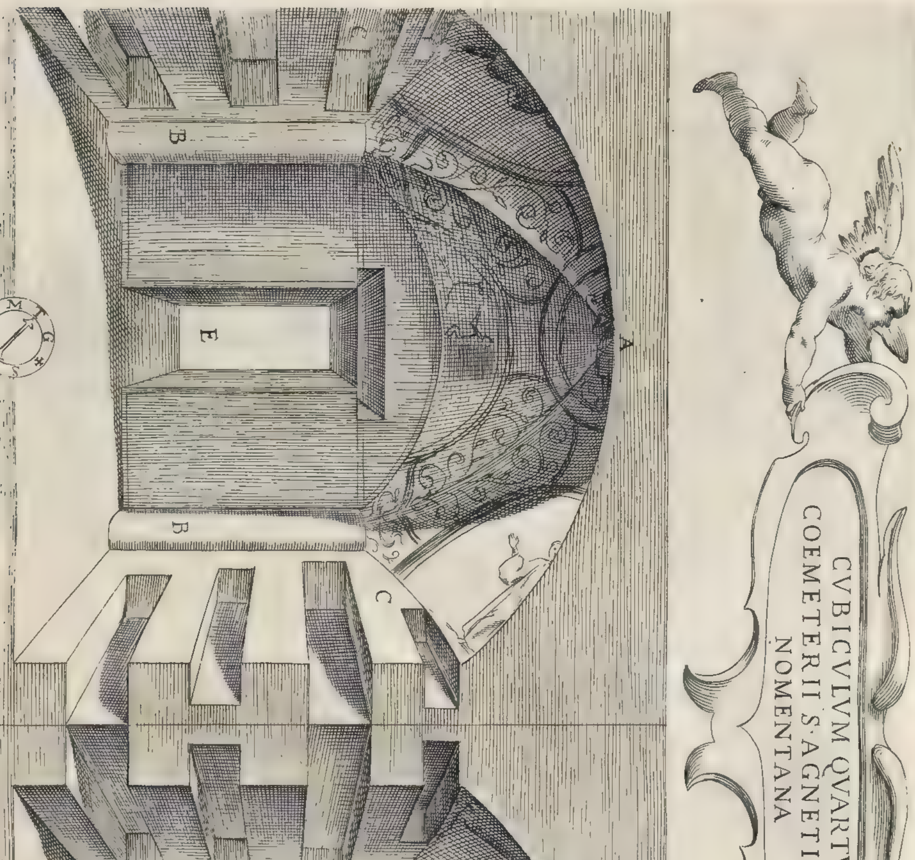

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA.

Cubiculum quartum describitur.

CVBICVLVM istud eadem Via situm est, magna tamen ex parte dirutum, & cum quadratæ item formæ sit, altitud, latitud. & longitud. palm. 12. constat. Arcuata quidem quamuis in hoc Monumenta desiderentur, decem tamen sepulchra, formæ satis oblongæ, in eiusdem ambitu artificum manu excisa, quatuor insuper columnæ in quolibet Cubiculi angulo, eodem ex topho elaboratæ conspiciuntur, quæ superiorem fornicem picturis distinctum, etsi ruinis labefactatum, sufsulciunt. Cubiculi eiusdem porta quadratæ formæ est, altitud. palm. 7. lat. 3. profund. 1. & semis. In alio autem pariete porta altera muris obstructa cernitur. Imagines, quæ ibi pennicillo expressæ sunt, vnica lectori Tabula demonstrabit.

A Cubiculi fornix depictis vndique imaginibus distinctus, quas proxima inferiori Tabula oculis subijcimus.
B Columnæ quatuor per singulos Cubiculi huius angulos ex ipsomet topho elaboratæ.
C Monumenta decem formæ oblongæ in topho excisa.
D Ostium muro obstructum.
E Ostium, per quod aditus in Cubiculum patet.

CVBICVLVM QVARTVM
COEMETERII S·AGNETIS VIA
NOMENTANA
A
B
C
D
E

Vnica Cubiculi quarti Tabula.

I. Hic Paſtoris, vt ſacræ paſſim Paginæ deſcribunt, dilectam ouem deferentis effigies delineatur, ad cuius pedes binæ oues conſiſtunt.

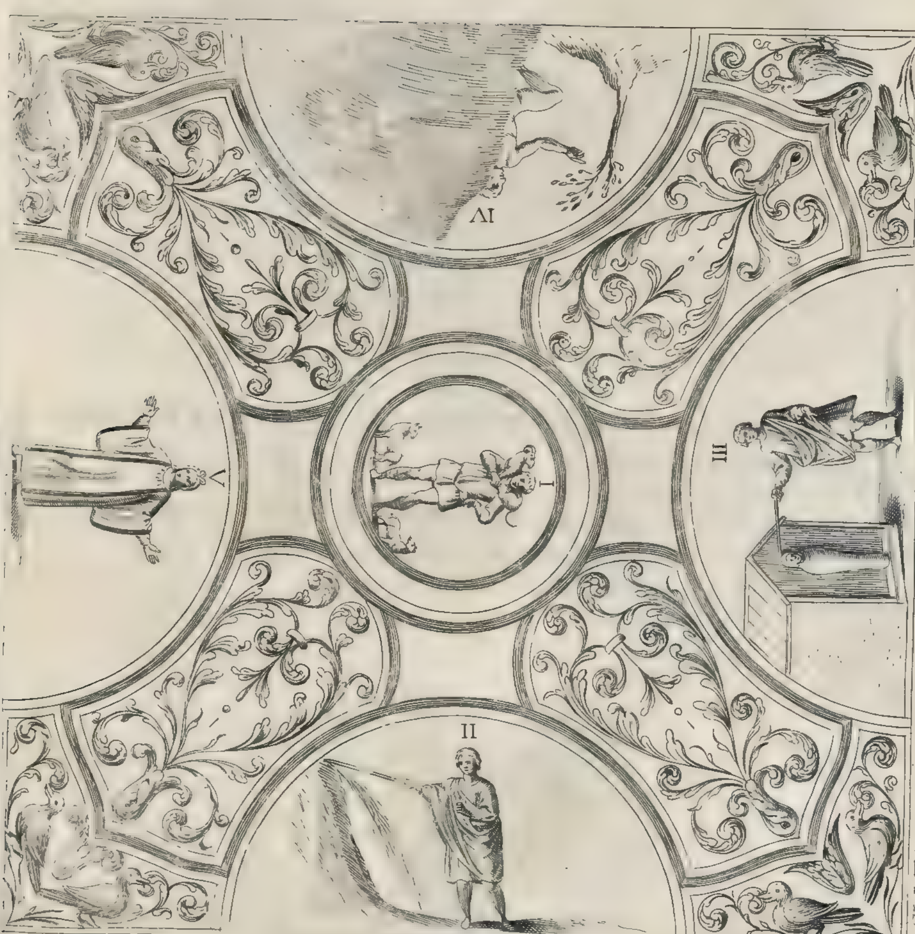
II. Moyſis item imago aquam è petra educentis.

III. Effigies item Seruatoris noſtri à mortuis Lazarum excitantis.

IV. Hiſtoriam, quæ illic repræſentabatur, tectorio fornicis collapſo, haud aſſequi potuimus: ex illa tamen media nudi hominis effigie ibi ſuperſtite aliquod Ionæ myſterium extitiſſe conijcias licebit.

V. Et demum mulieris habitu ſupplici preces effundentis ſymbolum proponitur.

Cubi-

TABVLA VNICA CVBICVLI QVARTI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

Cubiculum quintum deſcribitur.

CVBICVLVM hoc in quadam eiuſdem Cœmeterij parte ſitum eſt, quæ aliquanto a cæteris interuallo ſeiungitur. Quadratæ ipſum itidem formæ latitud. palm. XI longitud. totidem, altitud. XX. calce oblitum ac colore pariter albo ſuperfuſum eſt. Arcuata quidem monumenta tria numero in tribus Cubiculi parietibus continet. In pariete vero, qui portam reſpicit, his quoddam aliud haud abſimile, picturiſque exornatum monumentum ſubeſt. Duodecim inſuper oblonga ibidem monumenta circumſpiciuntur. Porta eius ſphæricæ formæ ad fornicem vſque pertingens, altitud. palm. XX. prof. pal. IV. & ſemis conſtat. In via, quæ palm. XVIII. circumſcribitur, & ad Cubiculum ducit, atque in ipſummet deſinit, ſepulchra duplici exciſa ordine hinc inde ſubſiſtunt; maiora quidem in ſuperiori parte cadaueribus ſtatura grandioribus inferendis aptata, minora autem in inferiori, breui puerorum ac puellarum ſtaturæ reſpondentia. Imagines autem, quæ ibidem exiſtunt, ſequens lectori Tabula indicabit.

A Monumentum fornicatum picturis excultum, quod proxima inferiori Tabula ſpectandum ſubijcitur.

B C D Tria alia Monumenta arcuata, quæ in ſublimi ad ipſummet fornicem in tribus huius Cubiculi parietibus extructa conſpiciuntur.

E Duodecim Monumenta oblonga vulgaria, quæ Cubiculi parietes ambiunt.

F Cubiculi fornix.

G Semita, quæ ad Cubiculum ducit, ſepulchris frequens, cuius fornix albario, tectorioque ad decorem expolitus eſt.

H Oſtium à parte exteriori deſignatum.

CVBICVLVM QVINTVM ET VLTIMVM
COEMETERII S. AGNETIS VIA
NOMENTANA

Vnica Cubiculi quinti Tabula.

I. Hic Virgo Deipara eleuatis (vti mos eſt) brachijs orans; ac Deum infantem ſinu puriſſimo geſtans contemplanda proponitur; ſacrum Chriſti nomen Græcis characteribus vtrinque hoc modo exaratum legitur: ☧ ☧

II. III. IV. Tres aliæ eodem pariter orantium habitu imagines oculis ſubijciuntur.

TABVLA VNICA CVBICVLI QVINTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

Monumentum Primum arcuatum Cœmeterij S. Agnetis Via Nomentana deſcribitur.

Quædam alia in Cœmeterij eiuſdem vijs Monumenta arcuata viſuntur; quorum primum in via quadam, quæ exitu caret, & ad quod, ſi quis dexteram teneat, è ſuperiori hactenus deſcripto aditu deuenitur. Hoc autem calce dealbatum eſt, altitudinis palm. 4. cum dimidio, longitud. 7. cum dimidio pariter: in quo inſerendæ infra imagines intuentibus ſe offerunt.

I. Monumenti totius orthographia.

II. III. IV. Cuiuſdam item pueri imago, cuius ibi forte cadauer tumulatum iacet, ad cuius hinc inde latus duæ mulieres orantium ſpeciem exhibent.

V. Paſtoris euangelici, vt ſupra, effigies expreſſa eſt.

VI. Ionæ quoque in mare primum proiecti, ad littus deinde vegeti emergentis: eiuſdem iterum amœno ſub vmbraculo recubantis.

VII. Quidam itidem vir quorundam manu interceptus, ac vi detentus coloribus adumbratur.

Monu-

MONVMENTVM
CVATVM PRIMVM
COEMETERII S. AGNETIS
VIA
NOMENTANA
I
II
III
IV
V
VI
VII

Monumentum arcuatum Secundum Cœmeterij S. Agnetis Via Nomentana deſcribitur.

Monumentum iſtud in inferiori vtique Cœmeterio ſitum eſt ; vbi foramen quoddam quadratæ formæ ineſſe diximus, per quod ſuperiori è loco intus lumen admittitur ; inde enim ſi quis paululum ad ſiniſtram progrediatur, illud ſtatim offendit. Eſt autem altitud. palm. 4. cum dimidio, longitud. 8. profund. 4. Imaginibus vero infra exhibendis apprime nobilitatur.

I. Totius in primis Monumenti orthographia hic oculis ſubijcitur.

II. Chriſtus Dominus inter duos Apoſtolos in campeſtri loco ſedens, apud quem binæ extant voluminum ciſtæ : ſingulæ autem imagines ſpæricis diadematibus capiti concinne aptatis decorantur, quæ tamen aut nunquam, vel certe ſatis raro in Cœmeterialibus figuris videre eſt.

III. Celebre item ac conſuetum recolendi Paſtoris birro induti ſymbolum exprimitur, altera manu fiſtulam, baculum altera præferentis; cuius tutelæ binæ hinc inde oues ſubſtant.

IV. Mulieris item cuiuſdam imago conſueta orantis ſpecie brachijs, vt iam diximus, extenſis exhibetur.

V. Currus itidem ſeu biroti forma dolio onuſti, quod iugo boum pertrahitur. Et hæc interim de Nomentanæ Viæ Cœmeterijs ſtudioſo lectori hic prælibaſſe ſatis ſit.

MONVMENTVM ARCVATVM SECVNDVM
ET·VLTIMVM
COEMETERI S·AGNETIS VIA NOMENTANA
I
II
III
IV
V

CAP. XXVIII.

De Porta & Via Salaria, ac de profanis eiusdem monimentis.

Porta Salaria.

1 PORTA, ex qua Salaria Via initium, ac nomen desumit, Viminalem inter & Collinam sita, multiplicia quidem apud antiquos nomina sortita est. Sext. enim Pompeius verb. *Agoniam*, eam a ludis *Agonalibus* extra eandem peragi consuetis, *Agonalem* appellat. *Quirinalis* item ab eodem nuncupata legitur, a proximo videlicet *Quirinali colle*, vel certe a Quirini Templo, quod inde haud procul distat. *Collinam* item dici ipsammet contigit, vel a collibus, qui circumstant, vel certe a Tribu, quæ apud veteres *Collina* dicebatur. *Salaria* demum ab eiusdem nominis Via, communi voce appellata est, illam potissimum ob causam, quod sal per eam ab Sabinos, Pompeio teste, deferebatur: *Salaria Via*, inquit ille, *Romæ est appellata, quia per eam Sabini sal a mari deferebant*. Plinius quoque lib. 31. cap. 7. *Sal magna apud antiquos auctoritate, sicut apparet ex nomine Salariæ Viæ; quoniam illa in Sabinos portari consueuerat*. hæc Plinius.

Sext. Pomp.

Ludi Agonales. Porta Quirinalis. Templum Quirini. Porta Collina.

Porta Salaria.

Via Salaria vnde sic appellata?

Plin. l. 31. c. 7.

2 Ab eadem igitur porta initium Via hæc sortitur, rectoque, vt ita dicam, tramite ad Sabinos deducit. Prope Eretum autem (vel vt vulgo putant *Monte rotundo*) Nomentanæ pariter Viæ iungitur, quod his plane verbis Strabo testatur lib. 5. *Rerum scriptor Fabius auctor est Romanos tunc primum diuitiarum sensum accepisse, cum huius potiti sunt gentis. Per ipsos Via Salaria non magnæ longitudinis strata est; in quam & Nomentana incidit apud Eretum Sabinorum, vicum supra Tyberim iacentem, ex eadem Collina Porta inchoans*. Hæc Strabo. Eandem olim Viam Galli Senones tenentes, Vrbemque ingressi, miserandum in modum depopulati sunt: ibidemque ipsimet Galli Romanos prælio deuicere, quorum cum plurimi fugam arripuissent, in quandam siluam, quæ Viam eandem, ac Tyberim interiacet, se ad latitandum receperunt. Ob cuius rei memoriam Lucalia festa, Sext. Pompeio teste, instituta fuere. Ipsamet olim Via tertio ab Vrbe lapide strenuissimus vir ille Hannibal castra posuit, qui item Romanæ genti bellum illaturus, ad vsque Collinam portam vnà cum copijs venit; quod totum his verbis Liuius enarrat decad. 3. lib. 6. *Inter hæc Hannibal ad Anienem fluuium, tria millia passuum ab Vrde castra admouit; ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, vsque ad Herculis Templum est progressus*. isthæc Liuius.

Eretum.

Strabo lib. 5.

Galli Senones.

Festa Lucalia. Sext. Pomp.

Hannibal Via Salaria castra metatur.

Liuius dec. 3. lib. 6.

3 Eiusdem quoque Viæ Tacitus meminit lib. 3. his verbis: *Ne Petilius quidem Cerealis*, inquit ille, *cum mille equitibus præmissis, vt transuersis itineribus per agrum Sabinum Salaria Via Vrbem introiret, satis maturauerat*. Et ipsemet paulo infra hæc subdit: *Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat*. Procopius item de Bello Goth. deplorandam Romanæ Vrbis obsidionem describens, hæc refert: *Belisarius interim, quæ ad Vrbis custodiam facerent, præparare, molirique omnia. Pincianam is ferme & proximam huic ad dexteram, Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias. Apud Salariam autem portam vir quidam & proceræ staturæ Gothus, belloque strenuus, thorace indutus, & capite cassidem gestans, nec inter cæteros Gothos obscurus, non aliorum in ordine manens, sed arbori propinquæ insidens, crebrius sagittando propugnacula infestabat*. hactenus ille.

Tac. l. 3.

Procop. de bell. goth. lib. 1. Belisarius. Obsidio Romana à Gothis.

4 Complura quondam Via eadem Romanorum sepulchra extitere: quamobrem iure merito Prudentius contra Symm. de victimis Ditis cecinit:

Ecce Deos Manes cur inficiaris haberi?
Ipsa patrum monumenta probant Djs Manibus illic (tustas.
Marmora secta lego, quæcunque Latina vetustas.
Custodit cineres, densisque Salaria bustis.

Sepulchra Romanorum Via Salaria.

Prud. lib. 1. contr. Symm.

Hac ipsa item Via Secundo ab Vrbe lapide, tonsorem quendam Augusti ditissimum, Licinum nomine, splendidiori sepulchro conditum fuisse Varro præ cæteris apud Phurnutum scribit his plane carminibus:

Marmoreo tumulo Licinus iacet, ac Cato paruo,
Pompeius nullo, credimus esse Deos?

Sepulchrum Licini barbitonsoris Augusti.

Varro.

Id

Id ipſum Onuphrius in ſua Roma de porta Collina, & Salaria refert. Caij quoque Marij ſept. Conſulis, eodem Onuphrio teſte, nobiliſſimum hac ipſa Via ſepulchrum, Anienis iuxta fluminis ripam, extructum fuit, quod Viam hanc & Nomentanam pariter ſecundo circiter ab Vrbe milliario labendo interſecat.

5 Anienem item ſupra fluuium pons quidam lapideus extat, qui Salarius item communi vocabulo dictus eſt, quem barbara Gothorum manu omnino dirutum Narſes iterum exædificauit, vt ex inſcriptis ibidem notis legenti patet. In altera enim Pontis eiuſdem facie hæc lector habes:

IMPERANTE D.N. PIISSIMO
AC TRIVMPHALI
IVSTINIANO P. P. AVG.
ANNO XXXVIII.

NARSES VIR GLORIOSISSIMVS EX
PRÆPOSITO SACRI PALATII ET CONS.
ATQVE PATRICIVS POST VICTORIAM
GOTHICAM, IPSIS ET EORVM REGIBVS
CELERITATE MIRABILI, CONFLICTV
PVBLICO, SVPERATIS ATQVE
PROSTRATIS,
LIBERTATE VRBIS ROMÆ AC TOTIVS
ITALIÆ RESTITVTA, PONTEM VIÆ
SALARIÆ
VSQVE AD AQVAM A NEFANDISSIMO
TOTILA TYRANNO DESTRVCTVM,
PVRGATO FLVMINIS ALVEO
IN MELIOREM STATVM,
QVAM QVONDAM FVERAT
RENOVAVIT.

In altera vero Pontis eiuſdem facie iſthæc marmori inſculpta lector accipe:

QVAM BENE CVRBATI DIRECTA EST
SEMITA PONTIS
ATQVE INTERRVPTVM CONTINVATVR ITER.
CALCAMVS RAPIDAS SVBIECTI GVRGITIS VNDAS
ET LIBET IRATÆ CERNERE MVRMVR AQVÆ.
ISTE IGITVR FACILES PER GAVDIA
VESTRA QVIRITES,
ET NARSEN RESONANS PLAVSVS
VBIQVE CANAT.
QVI POTVIT RIGIDAS GOTHORVM
SVBDERE MENTES,
HIC DOCVIT DVRVM FLVMINA
FERRE IVGVM.

6 Quædam præterea eadem hac Via inanium Deorum Templa erecta olim fuere: celeberrimum illud videlicet Herculis Templum, ob Hannibalis potiſſimum memoriam, qui inde receſſerat, conſecratum. Ille enim cum haud ſemel è proximo obſidionem Vrbi intentans caſtra mouiſſet, eidem Templo appropinquans, repentina labentium è cælo aquarum copia, ac ingenti grandinis impetu interceptus vnà cum militaribus copijs retrogredi cogebatur: quapropter eiuſcemodi protento deterritus, ab Vrbis obſidione animum omnino deſpondens, domum redijt, & Romæ ipſius mœnia, & ciues pariter liberos, vbi fruſtra omnem mouiſſet lapidem, Cælo ipſo pro Romanis dimicante, reliquit; quod totum Liuius loco ſupra citato his verbis enarrat: *In religionem*, inquit, *ea res apud Pœnos verſa eſt, auditaque vox Hannibalis fertur potiundæ ſibi Vrbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam, &c.*

7 Eadem quoque Via Veneris Erycinæ Templum ſuſpiciebatur, de quo idem Liuius Decad. 4. lib. 10. *Ædes duæ eo anno dedicatæ ſunt, vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam dedicauit L. Portius L. F. Licinus Duumuir; votauerat ab Cos. L. Portio Liguſtino bello, &c.* Porro huic Templo porticum addit Strabo lib. 6. *Eſt & Romæ*, inquit, *ante portam Collinam Deæ huius ædificium, quod Veneris Erycinæ Templum dictitant: cui cum æde ſacra inſignis adiacet porticus.* Appianus item Alex. de bello ciuil. lib. 1. de eodem mentionem faciens, Syllam iuxta præmemoratum Templum caſtra locaſſe refert his plane verbis: *Ipſe numeroſis copijs ſubinde prouectus ad Collinam portam circa meridiem caſtra locat, non longe a Veneris Templo.* Eiuſdem quoque cæteros inter ſcriptores Ouidius meminit Faſt. lib. 4. hiſce carminibus:

Templa frequẽtari Collinę proxima portæ
Nũc decet, a Siculo nomina Colle tenet.
Vtque Syracuſas Arethuſidas abſtulit armis
Claudius, & bello te quoque cepit
Eryx.

8 Iuxta memoratum vero Fanum, vt idem ſcribit Liuius Decad. 3. lib. 10. Apollinares a Romanis ludi exerceri conſueuerant, tunc potiſſimum, cum exundante Tyberi, ijdem in Circo Flaminio celebrari haud poterant; hæc autem ſunt eius verba: *Nam ita abundauit Tyberis, vt ludi Apollinares, Circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati ſint. Cæterum ludo-*

Marginalia: Onuph. Pan. in ... Rom. de ... Coll. & ... — Sepulchrum Marij. — Pons Salarius. — Inſcriptio Pōtis Salarij. — Templum ... — Liu. dec. 3. l. 6. — Templum Veneris Erycinæ. Id. dec. 4. l. 10. — Porticus Tẽpli Veneris Erycinæ. Strab. l. 6. — Caſtrametatio Syllæ. — Appian. Alex. de bel. ciuil. l. 1. — Ouid. Faſt. l. 4. — Ludi Apollinares. — Liuius dec. 3. lib. 10.

ludorum ipsorum die serenitate subito orta, Pompa diu cœpta ad portam Collinam, reuocata, deductaque in Circum est, cum decessisse inde aquam nunciatum est. Hæc ille.

9 Eodem pariter loco Veneris quoq; Verticordelæ simulachrum extitit, quæ eam ob causam apud veteres eiuscemodi sibi nomen vsurpabat, quia nimirum corda ab æstu libidinis reuocaret, vt Marlianus Fulu. & Lucius Faun. testantur. De quo simulachro hæc Ouidius recitat:

Simulachrũ Veneris Verticordelæ.

Marlian. l. 2. cap. 19. Luc. Fan. l. 1. c. 9. Ouid. Fast. l. 4.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa est,
Cumæam veteres consuluistis anum.
Templa iubet fieri Veneri, quibus ordine factis,
Inde Venus verso numine corda tenet.

10 Celeberrimum item Honoris Templum hac olim Via extitit, de quo Cicero de leg. *Nostis*, inquit, *extra portam Collinam ædem Honoris & aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est. Ad eam cum lamina esset inuenta, & in ea scriptum: DOMINA HONORIS, ea causa fuit ædis huius dedicandæ: sed cum multa in eo sepulchra fuissent, exarata sunt. Statuit enim Collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari.* hucusq; Cicero. Verum vt recolẽdis Martyrum Actis, & sacris itidem Martyrologijs, in his quæ ad profanam perscrutanda antiquitatem pertinent, inhæreamus; ex ijsdem profecto IX. kal. Iulij satis aperte Solis quoque simulachrum hac eadem Via situm fuisse conuincitur. Ioannes enim presbyter sub Iuliano Apostata iuxta præmemoratum Templum martyrij palmam capitis obtruncatione promeruit; hæc enim ibi recitantur: *Romæ S. Ioannis presbyteri, qui sub Iuliano Apostata, Via Salaria veteri ante simulachrum Solis decollatus est. Et corpus eius a Concordio presbytero iuxta martyrum concilia sepultum.* Prolixior autem de eodem in peranti-quis S.Bibianæ actis sermo incurrit, vbi post enarratam piam, solicitamque Ioannis eiusdem in humandis beatorum Martyrum corporibus operam, scriptor recolendũ ipsius martyrium ac sepulchrum his plane verbis exponere incipit: *Ob hanc itaque causam iniquissimus Iulianus fecit eum teneri & duci foris portam Via Salaria in Via veteri, ligatis retro manibus, in cliuo Cucumeris ante Templum Solis. Et cum noluisset sacrificare Deo Solis, ibi nulla mora, sed eum sine interrogatione decollari fecit. Cuius corpus collectum est a Concordio presbytero, & sepultum est in ipso sarcophago, in crypta, quæ est in eodem loco, cum hymnis & canticis spiritualibus iuxta Concilia Martyrum, &c.*

Templum Honoris. Cic. l. 2. de leg.

Simulacrum Solis. S. Ioann. presbyter. Martyr. 9. Iul. Act. S. Bibian.

11 Huiusmodi autẽ nouæ a veteri Via Salaria distinctio apud sacros dumtaxat scriptores comperitur; haud vnquam vero apud profanos, quamuis Strabo & Publ. Victor Vias, Valeriam scilicet, atque Aureliam, antiquas pariter ac recẽtes peculiari situ, tractuque inter se diuidant, atque seiungant. Idem etiam Publius, dum singulas Vrbis vias nominatim recenset, vnam tantum adnumerat, quam peculiari vocabulo Salariam appellat, hęc autem apud Onuphrium pariter in inscriptione, quam in sua Roma recitat, vnica tantum fuisse legitur his plane verbis:

Via Salaria Vetus, & noua. Strabo Pub. Victor. Onuph. in Rõ. descript.

L. RANIO. OPTATO. C.V. COS.
CVRATORI REIP. MEDIOLANENSIVM CVRAT
REIP. NOLANORVM PROCOS. PROVINCIÆ
NARBONENSIS LEGATO AVG. ET IVRIDICO
ASTYRIÆ, GRÆCIÆ CVRATORI VIÆ
SALARIÆ. CVRATORI REIP. VARINATIVM,
METAVRENSIVM LEGATO PROVINCIÆ
ASIÆ PRÆTORI. TRIB. PLEBEI
QVÆSTORI PROVINCIÆ SICILIÆ.

12 Affirmandum igitur est huiuscemodi distinctionem Christianis sub Principibus post protensum Vrbis ambitum, & campum Martium ad portam vsque Flaminiam ædificijs occupatum incœpisse, quod idem supra Aureliæ itidem Viæ obtigisse adnotauimus. Tunc enim ex recensita Vrbis parte magis quidem opportune Pinciana, quam Salaria porta in Viam Salariam, sicut & nostris hisce temporibus, deducebat. Iure igitur merito existimare quis potest, Salariam veterem esse, quæ a Salaria porta ad pontem Salarium, indeque recto in Sabinos itinere ferebat; nouam autem Salariam esse, quæ diuerticulo a Pinciana (& quam vulgo antiquarij, licet perperam, Collatinam quoque appellatam existimant) in Salariam veterem ducit. Quæ Via nonnisi Vrbe iam, vt diximus, ampliorem in sinum pro-

Quænam Viæ Salariæ sint Vetus & noua?

prolata vsui esse potuit. Sed alia interim argumenta haud desunt, quæ contrarium potius nobis innuere ac suadere videntur, Salariam nimirum veterem portæ, viæque Flaminiæ proximam extitisse: quod ex Io: Diacono in Vita S. Gregorij Magni palam deduci & comprobari potest, vbi interceptam a quibusdam monachis è claustro fugam, eiusdemque B. Gregorij indefessam iugiter in ijsdem perquirendis vigilantiam enarrans, hæc scribit: *Subito eius consilium ortum est, vt eos in Salaria Via extra ciuitatem requirere debuissent. Igitur pergentes deflexerunt iter, & in Salaria eos veteri non inuenientes, per portam Flaminiam decreuerunt redire.* Huc vsque Io. Diaconus. Porro id ipsum & priuilegio quodam Caroli Magni Imperatoris, quod in Basilicæ Vaticanæ Archiuo asseruatur, satis vtique corroborari videtur. In quo dum ab ipso collata eidem Basilicæ dona ac munera recensentur, isthæc leguntur: *Sic denique possidenda tradidimus, donamus vnam Curtem, quæ dicitur Macceranum, quæ non plus longe videtur esse a supradicto loco, quam duodecim milliaria, iuxta Salariam veterem, quæ diuiditur ad pontem Molui, &c.* Idem plane a Willelmo Malmesburiensi asseritur, qui Pincianam extra portam, quæ ab eodem Potitiana, corrupto vocabulo, appellatur, Cliuum Cucumeris sitú fuisse pronunciat: quem quidem locum, vt infra patebit, veteri Salaria Via extitisse certissimum est. Et his de Salaria Via lectori prælibatis, ad sacra iam inuestiganda Cœmeteriorum monimenta deueniamus.

Diac. in Greg. Mag. c. 14.

S. Vat. S. Pet.

Willel. Malmesburgen. Porta Pincia.

Locus ad Cliuum Cucumeris.

CAP. XXVIII.

De celebri Priscillæ Cœmeterio Via Salaria.

1 TRes quidem præstantissimæ fœminæ, quæ vno, eodemque Priscillæ nomine olim insignitæ sunt, in sacris rerum historicarum paginis, ac Martyrum actis recensentur, quæ varijs tamen, vt historiæ perhibent, temporibus vixere. Vna ex his beatissimi Apostoli Pauli discipula, & Aquilæ vxor fuit; cuius Lucas Act. 18. meminit, hæc dicens: *Posthæc egressus ab Athenis venit Corinthum, & inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorem eius &c.* Idem autem Apostolus in suis sæpe epistolis de eadem sermonem habet; & potissimum 1. Cor. cap. 6. vbi isthæc: *Salutant vos in Domino Aquila, & Priscilla cum domestica sua Ecclesia, apud quos hospitor.* Et 2. ad Timoth. cap. vlt. *Salutate Priscillam & Aquilam.* Ad Romanos item cap. 16. *Salutate Priscillam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu.* Quorum itidem Priscillæ & Aquilæ in sacris Martyrologijs 8. Id. Iulij memoria colitur.

Priscillæ diuersæ.

Priscilla prima.

Act. 18.

1. Cor. c. 6.

2. ad Timoth.

ad Rom. 16.

Mart. Rom. 8. Id. Iul.

2 Altera insuper huius nominis, Priscilla matrona Romanarum nobilissima, vxor Punici, Pudentisque Senatoris parens, sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, vt in eiusdem Actis sub Pastoris nomine, alijsque Vaticanis M.S. Codicibus his plane verbis exhibetur: *Huius temporibus*, Antonini scilicet Imperatoris, *Vir fuit in Vrbe Roma, nomine Pudens, genere nobilis, honestate præclarus, cuius pater vocabatur Punicus, mater autem Priscilla: quorum quidem arbitrio duxerat coniugem nomine Sabinellam, illustribus æque ortam natalibus, de qua duas suscepit filias, pulchras specie, sed moribus pulchriores.* Tertia demum Priscilla sub beato Marcello Papa in Ecclesia floruit; cuius Biblioth. in eiusdem S. Marcelli gestis meminit, hæc recitans: *Hic rogauit quandam matronam, nomine Priscillam, & fecit Cœmeterium Via Salaria.*

Priscilla secunda.

Punicus, Pudens.

M.S. Cod. Vat. 49.

Priscilla tertia.

Bibl. in S. Marcello PP.

3 Mente interim repetendum est, amice lector, id quod alibi adnotauimus; nimirum vbi dicitur *Fecit*, verbum istud *Facere* pro instaurare, seu ampliare a Bibliothecario interdum vsurpari consueuisse. Cœmeterium enim, de quo nunc acturi sumus, suum a B. Marcello initium habuisse, aut ab hac Priscilla, quam tertio loco memorauimus, nominis deriuationem sumpsisse, cum longe ante ipsorum tempora Cœmeterium hoc sub Priscillæ nomine, eadem hac Via extiterit, asseri nullatenus potest. Acta enim SS. Praxedis & Pudentianæ vir-

Cœmeteriũ Priscillæ vnde principiũ habuerit?

Sancti in Cœmeterio Priscillæ sepulti.

S. Pudens.

virginum, sanctissimum virum Pudentem Senatorem, qui centum & quadraginta annos beatum Pontificem Marcellum anteceßit, in Priscillæ Cœmeterio conditum fuisse his verbis tradunt: *Sepelierunt autem eum solemniter in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria iuxta plures Christianæ fidei confessores.* Quo subinde loco, post biennium circiter elapsum, a S. Pontifice Pio & Pastore presbytero, Pudentianam quoque Christi Virginem vnà cum Praxede eiusdem sorore perhonorifice cōditam fuisse ijsdem pariter in Actis hoc modo enarratur: *Interea post annos duos & dimidium virgo Christi Pudentiana migrauit ad Dominum. Cuius corpus beatissima Praxedes diligenter inuoluens, atque aromatibus condiens, beato Pio Episcopo, & viro Dei Pastore cum alijs Christi famulis debita obsequia celebrantibus occulte habuit in supradicto Titulo viginti octo diebus. Quibus denique euolutis, noctu transtulerunt illud, & posuerunt iuxta patrem suum in Cœmeterio Priscillæ, Via Salaria XIV. Kal. Ianuarias.*

Act. SS. Praxed. & Pud.

S. Pudentiana

Ibid.

4 In eodem autem Cœmeterio, B. eiusdem Praxedis opera S. Symitrij presbyteri, aliorumque duo & viginti Martyrum corpora, Actis ijsdem attestantibus, condita fuere: sed ipsa nunc, si libet Actorum, verba in medium proferamus: *Quorum corpora noctu B. Praxedes colligens, sanguinem quoque spongia, quæ hactenus extat, de pauimento exhauriens, sepeliuit iuxta patrem suum ac sororem in Cœmeterio Priscillæ sub die 7. Kal. Iunias.* Ibidem demum Praxedem ipsam conspicuæ sanctimoniæ virginem pia Pastoris presbyteri manu tumulo illatam fuisse, citata nuper Acta his ferme notis loquuntur: *Sacratissimum denique corpus eius sepeliuit B. Pastor, obsequentibus alijs Christianis, iuxta patrem suum Pudentem, & beatam sororem suam Pudentianam, in Cœmeterio supradicto, qui & ipse obijt 7. Kal. Aug.*

S Symitrius Presbyter.

Duo & viginti martyres.

Ibid.

S. Praxedes.

5 Haud vllatenus igitur a Priscilla, quam postremo loco descripsimus, Cœmeterium hoc vel initium, vel nomen auspicari potuisse prudens quisque rerum arbiter pronunciare potest: verum ab illa potius, cuius post primam mentio incidit, quæ dignissima S. Pudentis Senatoris mater extitit, & beatarum Praxedis ac Pudentianæ auia; quarum omnium veneranda in sacrum hoc Cœmeterium corpora illata fuere. Quibus eiusdem quoque secundæ Priscillæ, Punici eius viri, atque Sabinellæ Pudentis eiusdem vxoris, corpora aggregata postmodum fuisse probabilis coniectura suadet. Cœterum id accidisse potuit, vt a B. Marcello Papa hoc ipsum Cœmeterium ampliorem informam redactum, deinde a pręmemorata Priscilla postremo loco instauraretur; cuius quidem mentio fit in Martyrolog. XVII. kal. Febr. ipsomet natalitio eiusdem B. Marcelli Papæ die his quidem verbis: *Romæ S. Priscillæ, quæ se suaque Martyrum obsequio mancipauit.* Ab eadem quoque Priscilla, quam secundo loco recensuimus, Cœmeterium, quod apud Ecclesiam S. Praxedis in Vrbe extat, denominationem traxisse suo infra loco demonstrabitur.

S. Priscilla secunda.

Martyr. Rom. 16. Ian.

6 Illud porro indubitatum est, complura videlicet Sanctorum corpora in Priscillæ Cœmeterio Via Salaria tumulo excepta fuisse. Ipsa enim Priscilla, ac ambæ præclarissimæ virgines Praxedes & Pudentiana sorores cum studiosa iugiter opera humandis beatorum Martyrum cadaueribus institerint, id ab eisdem maxime in ipsarummet Cœmeterio pręstitum fuisse quis ambigat? Etsi autem horum dumtaxat nomina in sacris Martyrologijs, ac Martyrum Actis recensita nouimus; nimirum Sanctarum Donatæ, Paulinæ, Rusticæ, Nominandæ, Hilariæ & Sociarum, de quibus Martyrol. pridie kal. Ianuarij; innumera plane, si probe quis nosset, iam memoratis subtexenda suppeterent. Haud ignorandum profecto est, quod diserte Bibliothecarius asserit, sanctos videlicet Marcellinum Papam, Claudium, Cirinum, & Antoninum a Marcello presbytero, qui eidem postea Marcellino in Pontificatu suffectus est, in celebri huius Cœmeterij Cubiculo consepultos fuisse; nam idem in ipsius Marcellini gestis hæc recitat: *Post hoc factum iacuerunt corpora sancta in platea ad exemplum Christianorum diebus triginta sex ex iussu Diocletiani, & exinde Marcellus presbyter collegit noctu corpora cum presbyteris & diaconibus cum hymnis, & sepeliuit Via Salaria in Cœmeterio Priscillæ in Cubiculo Claro, quod patet vsque in hodiernum diem, quod ipse præparauerat* (vel certe, vt qui-

SS. Donata, Paulina, Rustica, Nominanda, Hilaria, & sociæ.

Mart. R. m. prid. kal. Ian.

SS. Marcellinus Papa, Claudius, Cirinus, & Antoninus.

Cubiculum Clarum.

Bibl. in Marc. Pap.

quidam legunt, præceperat) *pœnitens dum traheretur ad occisionem, in crypta iuxta corpus Sancti Crescentionis*. hæc ibi.

7 Porro Cubiculum Clarum, de quo nobilis hic mentio incurrit, hoc plane titulo appellatum est, quod aliquo desuper extructo foramine, per quod introrsum subinde lumen demitteretur, clara illud luce omni ex parte perfundi atque illustrari contingeret. In eodem item Martyrologio Romano xv. Kal. Octobr. Sancti Crescentionis vna cum B. Narcisso Martyre memoria recolitur; a quo deinde Baronius in suis ad Martyrologium Notis, idem Cœmeterium denominatum fuisse arbitratur; hæc autem sunt eius verba: *Erat nomine Crescentionis dictum nobile Cœmeterium Romæ Via Salaria, non longe a Cœmeterio Priscillæ, vt indicant Tabulæ Vaticanæ, in quibus Cœmeteriorum nomina perlegimus.* Ex recitata autem nuper Bibliothecarij sententia satis superque constat, haud peculiare huius nominis Cœmeterium extitisse, sed quandam potius ipsius Cœmeterij Priscillæ partem hoc titulo appellatam, a sacro videlicet eiusdem corpore ibidem condito, iuxta quod & corpus deinde B. Marcelli Papæ honorifice pia fidelium manu depositum fuerat. Ex recensitis præterea B. Marcelli Papæ actis constat, Crescentianum quoque Martyrem a S. Ioanne presbytero in eodem Priscillæ Cœmeterio sepultum fuisse; verba autem hæc sunt: *Cuius corpus*, Crescentiani scilicet, *iussit iactari ante Cliuum Vrsi, ante Templum Palladis* (vel vt alibi legitur, Palatij) *In ipsa vero nocte venit Ioannes presbyter, & collegit corpus, & sepeliuit in Cœmeterio Priscillæ, in arenario, Via Salaria* VIII. *Kal. Decemb.* Hoc pariter loco beatissimum Marcellum Papam ab eodem Ioanne presbytero, & Lucina matrona sepultura donatum fuisse, quæ supra recitauimus, Acta testantur; quibus item Bibliothecarius, Ado, Beda & alij suffragantur. At vero eiusdem S. Marcelli sepulchrum merito honoris cultu S. Damasus auxit, & pietatis obtestandæ gratia carminibus hisce exornauit:

Veridicus Rector lapsos quia crimina flere
Prædixit miseris, fuit omnibus hostis amarus.
Hinc furor, hinc odium, sequitur discordia, lites,
Seditio, cædes, soluuntur fœdera pacis.
Crimen ob alterius Christum qui in pace negauit,
Finibus expulsus patriæ est feritate tyranni.
Hæc breuiter Damasus voluit comperta referre,
Marcelli populus meritum cognoscere posset.

Hæc vtique obseruantissimi animi obsequia, & tanto digna Pontifice præconia laudum, ac monimenta S. Damasus vltro persoluit.

8 Locus insuper, vbi S. Pontifex depositus est, *ad sanctum Marcellum* exinde denominari contigit, vt ex ipsomet Bibliothecario constat, qui de translatione corporis Vigilij Papæ Syracusis, vbi iam obierat, in hoc Cœmeterium diserte agens, hæc recitat: *Cuius corpus*, inquit, *ductum est Romam, & sepultum est ad S. Marcellum Via Salaria in Cœmeterio Priscillæ.*

9 Siluestrum item Papam sanctitatis prærogatiua insignem in hoc Cœmeterio sepulturæ locum sibi delegisse eiusdem acta his plane verbis testantur: *Ex iussu autem eius sepultus est in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria, milliario tertio ab Vrbe pridie Kal. Ianuarias.* Hoc idem apud Bibliothecarium & alios expressum reperitur. Idemque sepulchri locus, ad S. Siluestrum pariter dici, ipso Bibliothecario teste, consueuit, in Adriani Papæ Primi gestis, vbi isthæc: *Pariter in eadem Via Salaria Cœmeterium S. Siluestri Confessoris atque Pontificis, aliorumque sanctorum multorum in ruinis positum renouauit.* Vbi & Ecclesiam in eiusdem B. Siluestri honorem erectam postmodum fuisse Franciscus Albertinus asserit in libro, quem de mirabilibus Vrbis inscripsit, vbi Cœmeteria enumerans, ait: *Cœmeterium Priscillæ Via Salaria apud Ecclesiam S. Siluestri.*

10 Verum præter Pontifices iam recensitos, Liberium quoque, Siricium, & Cælestinum Romanos Præsules in hoc item Cœmeterio conditos fuisse ex eorundem apud Bibliothecarium gestis nouimus. Cælestini quidem præcipua mentio incurrit in Epist. 3. Adriani Papæ ad Carolum Magnum, vbi isthæc: *Sanctus Cælestinus Papa proprium suum Cœmeterium picturis decorauit.* Eiusdem autem

Marginalia: Rom. Mar. 15 Kal. Octob. S. Crescentio. — Baron. in Not. ad Martyr. — Act. S. Marcel. Pap. Cod. Lat. Vat. 3. 9. Vall. 1. 7 — S. Marcellus Papa. — Bibl. in Marc. Pap. Ado, Beda in Martyr. — Epitaphium S. Marcelli. Antiq. inscrip. Gruter. in appen. pag. 1172. Baron. Annal. in append. to. 3 pag. 309. — Locus dictus ad S. Marcellum. — Vigilius Papa — Biblioth. — S. Siluester Pontifex. — Act. S. Siluest. — Cœmeteriũ S. Siluestri. — Bibl. in Hadr. I. — Ecclesia S. Siluestri. — Franc. Albert. de mirab. Vrb. — Liberius, Siricius, & Cælestinus Pontifices. — Sepulchrum Cælestini. — Epist. 3. Adr. Pap. ad Carol. Magn.

autem Cœmeterium hoc loco appellatur ipſemet locus in hoc Cœmeterio ab ipſo Cæleſtino in ſepulturam ſpecialiter ſibi delectus, vel certe hoc titulo communi omnium voce eiuſdem poſt obitum (vti mos eſt) nuncupatus, quod videlicet ibidem a fidelibus conditus fuerat.

11 Vt ſtudioſo autem lectori ſingula ob oculos ponamus, quæ ad antiquorum temporum notitiam ſpectant, nec quicquam, quod ſacram antiquitatẽ redolet, ſubterfugere patiamur, illud addimus, quod hac noſtra ætate, Epitaphia quædam eorundem Siricij & Cæleſtini Pontificum ſepulchris olim affixa, in lucem prodiere, quæ apud Gruterum Antiq. Inſcript. & Baronium carminibus hiſce expreſſa leguntur:

Epitaphium Siricij Papæ.

Sepulchralis Siricij Papæ lapis.

Liberium lector mox & Leuita ſecutus
Poſt Damaſum clarus totos quos vixit in annos,
Fonte ſacro magnus meruit ſedere ſacerdos.
Cunctis vt populis pacem tunc ſolidam daret.
Hic pius, hic iuſtus, felicia tempora fecit,
Defenſor magnus multos vt nobilis auſus
Miſericors, largus, meruit per ſecula nomen.
Ter quinos populum qui rexit in annos amore,
Nunc requiem ſentit, Cæleſtia Regna potitus.

Grut. antiq. inſcript pag. 1171. Baron. an. to. 5. an. 398.

Epitaphium Cæleſtini Papæ. Idem ibid. Baron. in app. to. 5. an. 432.

Sepulchralis Cæleſtini Papæ lapis.

Præſul Apoſtolicæ ſedis venerabilis omni
Quem rexit populo, decimum dum conderet annum.
Cæleſtinus agens vitam migrauit in illam
Debita, quæ Sanctis æternos reddit honores,
Corporis hic tumulus, requieſcunt oſſa, ciniſque,
Nec perit hinc aliquid, Domino caro cuncta reſurgit.
Terrenum nunc terra tegit, mens neſcia mortis
Viuit, & aſpectu fruitur bene conſcia Chriſti.

Alij ſubinde Pontifices pari pietatis ſtudio, ac munificentiæ ſacerdotalis exemplo Cœmeterium idem inſtaurarunt, inter quos præcipuum ſibi locum Ioannes Papa Primus, & Adrianus itidem Primus vindicant, vt Bibliothecarius in vtriuſque vita teſtatur. Hoc vero reliqua inter Cœmeteria, vt infra patebit, ampliſſimum eſt, & complures eiuſdem partes, in quas diuiditur, varijs paſſim nominibus appellantur, vel ab ijs, qui primam conſtruendo manum operi admouerunt, vel certe a recolenda potiſſimum ſanctorum memoria, quorum corpora recondi, ac ſeruari ibidem contigit, quod in Calliſti pariter Cœmeterio ſupra adnotauimus.

Biblio. Io. Pap. I. et Hadr. Pap. I.

Cœmeteriũ Priſcillę varia ſortitum eſt nomina.

12 Complura item ſanctorum corpora inde in Vrbem translata, ac plures Eccleſiæ pretioſiſſimis eorumdem pignoribus tunc potiſſimum temporis apprime auctæ ac nobilitatæ ſunt, cum idem Cœmeterium magna iam ex parte, interlapſorum temporum iniuria, collapſum omnimodam intuentium oculis vaſtitatem præſeferebat. Paſchalis enim Primus in B. Praxedis Eccleſiam corpora beatorum Cæleſtini, & Siricij Pontificum, necnon S. Creſcentionis, ſanctarumque virginum Praxedis ac Pudentianæ corpora tranſtulit, vt vetus ibi inſcriptio lectorem vltro admonet. Sacrum vero B. Marcellini Papæ caput apud S. Mariæ Maioris baſilicam hodie digno religionis cultu a fidelibus aſſeruatur. Corpus autem S. Marcelli Papæ in Eccleſiam eiuſdem nomine Via lata celebrem translatum honorifice ibidem ad hanc vſque diem quieſcit: cuius reliquijs plures itidem, eæque inſigniores Chriſtiani orbis Eccleſiæ ditatæ ſunt. Illud hoc loco addimus, beatiſſimi videlicet Silueſtri Pontificis reliquias, tum in ſacra S. Adriani æde, tum in alijs Eccleſijs aſſeruari, vt inſcriptiones, quæ ibidem poſitæ ſunt, legentibus fidem faciunt. Eiuſdem quoque beati Pontificis reliquiæ extra Vrbem, ad Nonantulanum præſertim Cœnobium tranſlatæ fuere. Quarum dignam, recolendamque translationem hic M.S. è Codicibus recenſendam duximus, vbi poſt enarratum ipſius Pontificis obitum, & ſepulturæ honorem eidem in Priſcillæ Cœmeterio exhibitum, iſthæc leguntur:

Ex Cœmeterio Priſcillæ multa ſanctorum corpora in Vrbem translata.

B. Marcellini Papæ caput.

S. Marcelli Papæ corpus.

S. Silueſtri Papæ corpus.

M.S. Codd.

Quod de huius eminentiſſimi Papæ poſtmodum ſacro actum ſit corpore, indubia prorſus narratione dicimus. Anno etenim Dominicæ Incarnationis ſeptingenteſimo tertio, cum Longobardorum iam per Italiam ſceptra fulgerent, vir quidam nomine Anſelmus regali ortus proſapia, meritiſque clarus,

Aiſtul-

Aistulphum Italorum adijt Regem, per sororem scilicet suam, quæ regio hærebat thalamo. Huius namque imperatu tria non modica intra collationem paulo ante idem vir construxerat cœnobia, fratrumque decorarat agminibus. In quorum maximo, quod Nonantula hactenus vocitatur, monachorumque præpollet phalangis, cum sanctissimi vellet artus recondere Siluestri, eundem Regem Romuleam vsque comitatus ad Vrbem, petijt vt eos se exinde fineret transferre. Quid plura? Rex annuit. Abbas stipatus perrexit fratribus, omnique pretioso obrizo de iam fato corpus immensa cum reuerentia sepulturæ abstulit loco (ex Cœmeterio scilicet Priscillæ, cuius supra meminerat) *Quamplurima vero miraculorum pariter fulserint prodigia, non est nostræ deponere facultatis. Ergo ad præfatum Nonantulanum cælesti venit cum thesauro Cœnobium, omni cum honore, multis delibutum aromatibus, ibidem nunc recondidit, eiusque sarcophagum multorum decorauit pondere metallorum.* Hæc ibi.

13 Recensita autem hactenus translatio sub Stephano Papa Tertio, Pauli Primi, eius germani, prædecessore contigit, qui cum satis aperte in edito a se diplomate testetur, ex eodem videlicet Priscillæ Cœmeterio B. Siluestri corpus vnà cum alijs Martyrum corporibus, è varijs Cœmeterijs in Monasterium, quod paternis in ædibus erexerat, & nunc S. Siluestri in Capite nuncupatur, a se translatum fuisse, vt illibatus veritati nitor ac robur sit, & congrue interim antiquis de rebus loquamur, non corpus vtique, sed sacras eiusdem beatissimi Pontificis reliquias Nonantulam delatas fuisse nobis palam fatendum est; sed vt congruam veluti iudex ipsemet lector sententiam ferat, diplomatis eiusdem hic verba, quæ ad propositi institutum spectant, in medium proferre præstat, hæc igitur ibi: *Cum per euoluta annorum spatia diuersa sanctorum Christi Martyrum atque Confessorum eius, foras muros huius Romanæ Vrbis sita antiquitus Cœmeteria neglecta satis manerent diruta, contigit posmodum ab impia Longobardorum gentium impugnatione funditus esse demolita, qui etiam & aliquanta ipsorum effodientes Martyrum sepulchra, & impie deuastantes, quorundam Sanctorum auferentes secum deportauerunt corpora; & ex eo tempore omnino desidiose, atque negligenter eis debitus venerationis exhibebatur honor. Nam & quod dici nefas est, etiam & diuersa animalia in aliquantis eisdem sanctorum Cœmeterijs aditum habentia: illic enim eorum existebant septa animalium, in quibus fœtoris egerebant squalorem. Vnde conspecta eorundem locorum desidiosa incuria, & ex hoc valde ingemiscens, atque plurima doloris attritus mœstitia, aptum prospexi, Deo annuente, eosdem Sanctos Martyres & Confessores Christi, & virgines ex ijsdem dirutis auferre locis: quos & cum hymnis & canticis spiritualibus in hanc Romanam introduximus Vrbem, & in Ecclesiam, quam nouiter a fundamentis in eorum honorem construxi, intra mœnia scilicet in domo, quæ mihi parentali successione obuenit, in qua me natum constat, atque nutritum, eorum sanctissima collocans condidi corpora: vbi congregationem constitui monachorum speciali censura in honorem Stephani Papæ & Martyris, atque Siluestri Papæ & Confessoris Christi, in qua veneranda eorum requiescunt corpora, &c.* Hæc in diplomate, quod omninò integrum apud Moniales S. Siluestri ad hanc vsque diem asseruatur, & apud Baronium Annal. to. 9. an. 761. ad verbum recitatur.

14 Paulus igitur Pontifex huius nominis Primus reliquam corporis beatissimi Siluestri partem sub Stephano prædecessore, eiusdem germano, diminuti, in suam perhonorifice Ecclesiam transtulit; ac tunc potissimum temporis, vel certe paulo post ex eadem sacras reliquiarum particulas desumi, ac enixe petentibus deuotionis gratia easdē subdiuidi ac impertiri cœptum est; ac cæteras Vrbis Ecclesias ijs ditari contigit, videlicet S. Adriani, S. Praxedis, & sanctorum pariter Siluestri & Martini in Montibus, & nonnullas alias, in quibus fere singulis, vt fama atq; opinio perperam fert, ipsiusmet B. Siluestri corpus requiescit, ex consueta nimirum verborum formula, qua passim scriptores vtuntur, ac figurato loquendi modo, quem synecdochen appellant, cum pars videlicet pro totius significatione desumitur.

15 Porro Priscillæ Cœmeterium (de quo nunc sermo recurrit) vastissimum olim erat, vt ipsemet Bosius oculatus eiusdem testis, ac explorator affirmat, & satis superque conijcere potuit ex his, quæ inter inuestigandum

ea

[Marginal notes:]

[T]ranslatio [cor]poris S. Sil[ues]tri quan[do] contigerit.

[Re]liquiæ eius[de]m Nonan[tul]am delatę.

[Di]plom. Steph. [Pa]p. 3.

[Po]st irruptio[ne]m Longo[ba]rdorum fa[cta] Vrbis Cœ[m]eteria ne[gle]cta iacuer[un]t.

Stephanus Papa 3. sanctorū corpora ex ijs in Vrbem transfert.

Baron. Annal. to. 9. an. 761.

Sacris S. Siluestri Papæ reliquijs complures Vrbis Ecclesiæ ditantur.

Cœmeterij S. Priscillæ vastitas ac amplitudo.

ea loca deprehendit, quod & a nobis ſuo loco prolixius enarrabitur, cum de Cœmeterijs a Boſio Salaria potiſſimum Via adinuentis agemus. In varias quippe partes veluti in membra hoc vnum diuidebatur, quæ deinde vel a beatis Martyribus ibidem ſepultis, vel certe ab his, a quibus ſacra eadem loca aut conſtrui, aut inſtaurari contigit, nomen ſumpſere. Id vero ea prorſus ratione huic accidiſſe putamus, qua Callisti Cœmeterio ſatis amplo contigit, & ex infra dicendis patebit, cum de Cœmeterijs ſermo erit, quæ Via Salaria ſita ſunt, & in hoc Priſcillæ Cœmeterium velut lineæ a circumferentia ad centrum deriuabant. Quoniam vero de vaſto huius Cœmeterij ambitu, ac circuitu nonnulla attigimus, haud a rei propoſito alienum exiſtimamus, hic demum paucis ſubtexere, quod Iacobo Abbati Creſcentio primariæ inter Romanos nobilitatis viro inter perluſtrandum hoc Cœmeterium olim contigit: quippe qui dum pia curioſitate illectus ſpatioſum huius ſubterraneæ regionis ambitum haud peritum ad commonſtrandas latentium viarum ſemitas ducem nactus percurrit, perluſtratque, iam viam, & vitam pariter vnà cum ſocijs deſperauerat, niſi diuinitus illi Cælo monſtrante illinc emergendi aditus patuiſſet, ſed vt rem totam ſummatim exponamus, hæc pauca interim accipe.

In varia diuiſum eſt membra, variaque nomina ſortitum.

21 Creſcentius Abbas, quem memorauimus, vir ſingulari pietate, ac eruditione conſpicuus, S. Philippi Nerij diſcipulus, eidemque apprime charus, & de ſacris Cœmeterijs optime meritus; quamplura enim ex his ſæpeſæpius ad perſcrutandas B. Martyrum reconditas ibidem reliquias, ſolicite requiſiuit, inuiſit, perluſtrauit, & demum veneranda multorum ſanctorum corpora, ingenti labore cōquiſita, haud vllis parcens expenſis, ſua manu è tenebris in lucem reuexit, & ſacras præcipue S. Caij Papæ exuuias recurrente eiuſdem peruigilio non abſque peculiari diuini numinis inſtinctu apud Calliſti Cœmeterium feliciter adinuenit. Hic igitur anno ſalutis milleſimo quingenteſimo nonageſimo quinto, dum Cœmeterialibus antiquorum Chriſtianorum cauernis perluſtrandis totus inhiat, a quibuſdam, qui ſe abditos loci ſinus probe noſſe iactabant, intra præmemoratum Priſcillæ Cœmeterium deducitur, eam nimirum ob cauſam, vt multorum Martyrum, quæ ibi tumulata ſunt corpora illi ſuſpicienda, veneranda, & nonnulla alia recolendæ antiquitatis, quæ adhuc extabant, monimenta pio deuotionis ſtudio, quod ſummopere cupiebat, contemplanda ſuppeterent. Eiuſcemodi ſpe ductus iuxta Salariam Viam vnà cum amicis per foramen quoddam adeo anguſtum ingrediens, ad inferiora delabitur, vt haud exiguum incœpti itineris penſum demiſſo corpore anguium inſtar rependo peragere opus fuerit. Verum dum iter ad quinque horarum ſpatia, huc illuc diſcurrendo, pertrahunt, a recto tramite prorſus aberrant. En tibi vir ille, qui ſe ducem iactabat, tandem exterritus inclamat: Heu rectam ſocij amiſimus. Ad huius vocem expalleſcunt omnes, pergenteſque, ad locum tandem deueniunt, qui labyrinthi cuiuſdam faciem intuentibus præſeferret. At dum anxij huc illuc curſitant, eoque ſemper redeunt, vnde diſceſſerant, eodem inſiſtentes loco, euadendi animum omnino deſpondent. Illud vero etſi corpore, animo tamen magis magiſque fatigatos huiuſcemodi inter anguſtias angebat, quod facibus, quæ lumen refunderent, iam penitus conſumptis, cereus dumtaxat ad ſemidigitū ſupererat. Videbantur autem ſibi intra mortis quodammodo fauces deprehenſi, euadendi viam fruſtra quærere, ac tentare, tunc, vt poëta ait, *gelidusque per ima cucurrit oſſa tremor,* digito enim iam a morte diſtabant, nec ſpes vlla ad ſuperos remeandi ipſas intra latebras dabatur. Dolor autem inde amplius augebatur, quod cum ipſi clam, & nemine prorſus ſciente ingreſſi illuc fuiſſent, eorum corpora inter obliuionis tenebras conſepulta haud cuiquam vllo vmquam tempore innoteſcere contingeret, nec de ipſis quidquam amici ſuſpicando aſſequi poſthac valerent.

Creſcentij Abbatis pietas erga martyres.

S. Caij Papæ reliquias in Cœmeterij S. Calliſti inuenit.

Priſcillæ Cœmeterium ingreditur.

Et multiplicium viarum ambagibus implicitus à recto tramite diu aberrat.

22 Cum igitur eiuſcemodi inter anguſtias deprehenſi, ac tortuoſas viarum ambages cum imminente iam fato propius luctari cœpiſſent, auxilium è Cælo omni penitus ope deſtitutis adfuit. Abbas quippe bonam vel deſperatis

ratis inde rebus spem concipiens, his verbis socios alloquitur: Quorsum animos ò socij despondimus, Deo fidamus, ipse enim viam errantibus monstrabit, vnanimes fundamus ei preces, subnixi meritis Beati Philippi Nerij, & protinus nobis, vt spero, auxilium presto erit. Vixea, se humi omnes proijciunt, orant, inuocant, eidemque, cuius patrocinio fidebant, vitam iam cum via deperditam enixe commendant. Haud spe frustrari passus est suorum preces beatus Philippus: nam breuissimo temporis interuallo vix elapso, res mira; ipsummet foramen, per quod aditus primum illis patuerat, prompta manu offendunt, & inde quasi è profundo pelagi sinu in portum, è tenebris in lucem salui, atque incolumes emergunt, postquam integro septem horarum spatio (quod incredibile dictu est) defessi in incertum perambulauerant. Verum postea haud beneficij accepti immemores, etsi dira premerentur fame, lassa antequam membra recrearent, eiusdem beati Philippi sacellum continuo adeunt, ibique gratiarum vota persoluunt, & vt res tanta omnibus innotesceret, idem Abbas votiuam ex argento tabellam eiusdem sepulchro ad perpetuum rei monimentum appendit. Et hæc interim in gratiam Cœmeterij Priscillæ obiter enarrasse satis est. Iam, si libet, ad vlteriora progrediamur.

[Margin: B. Philippo Nerio opitulante viam ... inire reperit, & in lucem ... pe ac opinione citius emergit.]

[Margin: ...otiuam ex argento ta... ellam ad ... usdem san... sepulchrũ ... neneficij te... em appen... t.]

CAP. XXIX.

De Cœmeterio SS. Felicitatis, Alexandri, Vitalis, & Martialis; Iordanorum item, ac septem virginum, necnon Chrysanthi & Dariæ nuncupato.

1 CVM conspicuę sanctitatis mulier felici quidem omine ac nomine pariter Felicitas vnà cum septem filijs Romæ sub Antonino Imperatore, vt sacra Martyrologia testantur, martyrio coronata fuerit, & toties martyr extiterit, quot libens ante se filios ad martyrium præmisit, vt eam iure merito condignis laudibus sancti Patres concelebrant. Sepulturæ vero locus, quo præstantissima post triumphum fœmina excepta est, in eisdem Martyrologijs desideratur. Nullius tamen menti dubitandum suppetit, celeberrimum eiusdem, ac filiorum Cœmeterium Via quondam Salaria extitisse, cum id ex Bibliothecario aperte comprobetur, qui in S. Bonifacij Papæ Primi gestis, eundem in Cœmeterio S. Felicitatis Via Salaria degisse refert; hæc autem inquit: *Qui dum compulsi exissent, ipse nempe Bonifacius, & Eulalius schismaticus, habitauit Bonifacius in Cœmeterio S. Felicitatis Martyris, Via Salaria.* In eodem insuper Cœmeterio oratorium ab ipsomet Bonifacio constructum fuisse idem Bibliothecarius his verbis asserit: *Hic fecit oratorium in Cœmeterio S. Felicitatis iuxta corpus eius, & ornauit sepulchrum S. Martyris Felicitatis & S. Siluani, &c.* Addit insuper eodem quoque loco ipsummet Bonifacium conditum fuisse: *Qui etiam*, inquit ille, *sepultus est in Cœmeterio S. Felicitatis Martyris Via Salaria 8. Kal. Nouemb.* Idem plane probatissimi scriptores, Ado & Beda disertis verbis affirmant, qui itidem eundem iuxta ipsiusmet S. Felicitatis sepulchrum illatum fuisse asserunt.

[Margin: Felicitas, ...ij.]

[Margin: Cœmeteriũ S. Felicitatis.]

[Margin: S. Bonifacius Papa 1.]

[Margin: Bibl. in S. Bonif. 1.]

[Margin: Oratorium in Cœmeterio S. Felicitatis.]

[Margin: Idem loc. cit.]

[Margin: Sepulchrum S. Bonifacij 1.]

[Margin: Idem.]

[Margin: Ado et Beda in Martyrol.]

2 Extant vero apud Gruterum in antiq. Inscript. & Baron. in Append. to. 5. Annal. anno 423. duo hæc Epitaphia, eiusdem olim Bonifacij sepulchro affixa, quæ in studiosi lectoris gratiam nunc in medium proferentur.

Primum Epitaphium.

Postquam mors, Christi pro nobis morte, peristi,
In Domini famulis nil tibi iuris erit.
Pone trucem rabiem, non est sæuire potestas,
Aut quid victa furis nil nocitura pijs?
Hoc siquidem melius demisso viuitur orbe,
Cum tamen vt viuat hic sibi quisque facit.

[Margin: Epitaphium S. Bonifacij 1. Grut. in antiq. inscrip. in append. pag. 1164 Baron. to. 5. annal. an. 423]

Hic

Hic sita sunt Papæ Bonifacij membra sepulchro
Pontificale sacrum qui bene gessit opus.
Iustitiæ custos, rectus, patiensque, benignus,
Cultus in eloquijs, & pietate placens.
Flete ergo mecum Pastoris funera cuncti,
Quos tædet citius his caruisse bonis.

Secundum.

Sedis Apostolicæ primæuis miles in annis,
Post etiam toto Præsul in Orbe sacer,
Membra beata senex Bonifacius hic sua clausit,
Certus in aduentu glorificanda Dei.
Mitis adunauit diuisum Pastor ouile,
Vexatos refouens, hoste cadente, greges.
Iram supplicibus humili de corde remisit,
Debellans cunctos simplicitate dolos.
Egit, ne sterilis Romam consumeret annus,
Nunc orando fugans, nunc miserando famem,
Quis te, sancte Parens, cum Christo nesciat esse,
Splendida quem tecum vita fuisse probat?

Ecclesiæ SS. Felicitatis, Siluani, & Bonifacij Papæ.

3 Ecclesiæ quoque ibidem in honorem S. Felicitatis, ac sanctorum Siluani & Bonifacij Pontificis erectæ fuere. Nam Ecclesiæ S. Felicitatis ipse Bibliothecarius meminit, dum in Symmachi Papæ gestis hæc narrat: *Hic reparauit basilicam S. Felicitatis, quæ iam in ruinam imminebat.* Vbi postea B. Gregorius Papa Homiliam tertiam in Euang. habuit. Verum Ecclesiæ beatorum Siluani, & Bonifacij idem in vita Adriani Papæ Primi meminit, qui memoratas hactenus Ecclesias vnà cum ipsius B. Felicitatis Cœmeterio instaurauit. Hæc autem inquit: *Cœmeterium vero S. Felicitatis Via Salaria vnà cum Ecclesijs S. Siluani Martyris, & S. Bonifacij Confessoris, atque Pontificis, vno cohærente solo, miræ restaurauit magnitudinis.* Harum tamen Ecclesiarum nullum prorsus hac nostra ætate vestigium suspicitur.

Biblioth. in Symmac. Pap.

Id. in Hadr. Pap. I.

Cœmeteriũ Iordanorum.

4 Hoc porro S. Felicitatis Cœmeterium, Iordanorum quoque nomen, quorundam appellatione, sortitum est: sub hoc enim titulo a Bibliothecario in Symmachi Papæ gestis describitur, dum illud ab eodem instauratum fuisse enarrat: *Hic fecit Cœmeterium*, inquit ille, *Iordanorum in melius, propter corpus S. Alexandri.* Qui quidem Alexander vnus fuit ex filijs S. Felicitatis. Verum aperte magis ad rem nostram Bibliothecarius idipsum in vita Adriani Primi explicat; vbi cum multiplicia ab eo Cœmeteria, quæ Salaria Via extabant, restituta fuisse describat, hoc quoque interserit: *Immo*, inquit, *& Cœmeterium Iordanorum, videlicet sanctorum Alexandri, Vitalis & Martialis martyrum, seu sanctarum septem virginum à nouo restaurauit.* Ex quibus liquido, vt videre est, in ipsomet Cœmeterio, quod Iordanorum olim nuncupabatur, sacra beatorum Alexandri, Vitalis filiorum S. Felicitatis corpora recondita, idemque Cœmeterium multiplicibus hisce nominibus appellatum fuisse, comprobatur.

Idem in Symmach. Pap.

S. Alexander.

Cœmeteria Via Salaria sita.

Biblioth. in Hadr. Pap. I.

5 Nomina vero sanctarum septem virginum, hoc eodem loco quiescentium, a quibus denominari meruit, in Martyrologio Romano pridie Kal. Ianuarij his quidem verbis recensentur: *Romæ Via Salaria in Cœmeterio Priscillæ sanctarum Martyrum Donatæ, Paulinæ, Rusticæ, Nominandæ, Serotinæ, Hilariæ, & sociarum.* In peruetusto itidem M. S. Basilicæ Vaticanæ Martyrologio earumdem mentio fit, & sociarum pariter, quæ in Romano desiderantur, singillatim nomina describuntur; hæc autem ibi: *Romæ Via Salaria in Cœmeterio Iordanorum natale sanctarum Donatæ, Paulinæ, Rusticianæ, Nominandæ, Serotinæ, Hilariæ, Rogatæ, Dominandæ, Hilarinæ.* At vero lectori sacræ antiquitatis, ac veritatis pariter studioso negotium aliquod facessere videtur, virginum earumdem numerus in Romano Martyrologio indefinite descriptus, in Vaticano autem peculiariter auctus; verum cum in reliquis vtraque consentiant, nobis quidem credere par est, vel librariorum incuria septem pro nouem apud Bibliothecarium descriptas fuisse, vel certe nomina ipsa *Hilarinæ* videlicet pro *Hilaria*, & *Denominandæ* pro *Nominanda* perperam repetita fuisse. Nec autem inde scrupulus hic lectoris menti obrepat, quod in Martyrologio Romano legatur in Cœmeterio Priscillæ, apud Codicem

Cœmeterium sanctarum septem Virginum.

Marty. Rom. prid. Kal. Ian.

M.S. Cod. Vat. 4. S. Cæcil. SS. Donata, Paulina; Rusticiana, Nominanda; Serotina, Hilaria Rogata, Dominanda; & Hilarina.

vero

vero Vaticanum, in Cœmeterio Iordanorum, haud vtrisque cohærentibus, vt constat, interse nominibus: nam vt iste difficultatis nodus facili negotio eludatur, quis nesciat sub amplissimo ac generico Priscillæ nomine, cętera frequenter, quæ hac Via Salaria existunt, Cœmeteria recenseri, cum reliqua eiusdem sint partes, in quas illud subdiuiditur, vti de hoc præsertim Iordanorum Cœmeterio pronunciandum est. Nec demum quispiam dixerit Bibliothecarium de septem virginibus loqui, quæ huiusmodi nomine in Romano item Martyrologio v. Id. Aprilis prænotantur; cum illæ haud Romæ, sed Sirmij, vt expressis verbis ibidem legitur, martyrium pro Christi fide subierint.

6 Porro hæc ipsa nobilissima Cœmeterij Priscillæ pars, Alexandri quoque titulum sortita est, ob veneranda nimirum beati eiusdem Alexandri Felicitatis filij pignora ibidem condita, ijsdem Bibliothecario, Adone, ac Beda testibus.

[Margin: Cœmeteriũ Alexandri. — Bibl. Ado, & Beda in Mart]

7 Eodem insuper Cœmeterio nobilissima Christi virgo & Martyr Susanna sub impio Imperatore Diocletiano celebri quondam martyrio coronata, vt ijdem Ado & Beda affirmant, tumuli obsequio excepta est, quod & in eiusdem Actis hismet verbis legitur: *Hoc cum audisset Serena Augusta, cum gaudio noctu veniens, collegit corpus S. Susannæ Martyris, & sanguinem, quem effuderat in eodem loco, cum suo velamine detersit, & posuit in capsa argentea in palatio suo; vbi diu noctuque furtiuis vicibus orare non cessabat. Corpus autem* S. *Susannæ ipsa manibus suis ornauit cum linteaminibus & aromatibus, & posuit iuxta corpora sanctorum in Cœmeterio Alexandri in arenario, in crypta iuxta S. Alexandrum in ciuitate Figlina* III. *Id. Aug.* In cæteris vero M. S. Basilicæ Vaticanæ Codicibus, in quibus hæc eadem acta recitantur, illud subtexitur, eandem videlicet apud sanctorum Chrysanthi & Dariæ corpora depositam fuisse; hæc enim ibi: *Corpus autem eius ipsa manibus suis ornauit linteaminibus, & condiuit aromatibus, & posuit iuxta corpora sanctorum Chrysanthi & Dariæ Via Salaria in arenario, iuxta Sanctum Alexandrum in ciuitate Figlina* III. *Id Aug.*

[Margin: Susanna virgo & martyr. — Ado & Beda in Martyr. — Acta S. Susan. Cod. Vat. 4. S. Cecil. — Cod. S. Petr. B. C. F. S. Chrysan. & Daria]

8 Ex recensitis autem Cœmeterium illud prope figlinas olim extitisse, manifeste conuincitur, quarum frequenter in pluribus sanctorum Martyrum Actis mentio iteratur. Et iste quidem locus, vt credere par est, ciuitatis forte nomen ob plurimas figulorum domos ibidem existentes obtinuit, quæ ciuitatis cuiusdam faciem intuentibus præseferebant. Quod autem in hac potissimum regione figulorum officinæ olim extiterint, aperte, vt reor, ex ipsomet Viminalis Portæ, quæ proxime adiacet, nomine comprobatur, quæ, vt iam supra ostendimus, *Figulensis* dicebatur. Verum id lector præmonendus est, in huiuscemodi videlicet Actis mendum irrepsisse, vt pro *Fidenæ* corrupto vocabulo *figlinæ* legantur. Salaria enim Via ad v. ab Vrbe lapidem Fidenæ erant, vetus ac celebre quondam oppidum, vbi nunc castellum extat, quod Iubileum nuncupatur. In his vero actis oppidi huius nomen in Figlinas, vel exscribentium, aut certe legentium inscitia, detortum, commutatumque esse crediderim. Alterum enim oppidum, quod *Ficulea* dicebatur, ex quo *Ficulensis* porta, Nomentana Via situm erat. Quapropter in epistola 7. Innocentij Papæ Primi pro vna eademque recensetur Nomentana, siue Feliciensis, vel Ficulensis Parochia, hoc quippe modo legendum isthic videtur, cum alterum ex prememoratis nominibus, velut quid sibi minus notum, librariorum imperitia ipsorum verborum sensum ac literas immutando corruperit. Sed Fidenæ, vt diximus, Viæ Salariæ, cum Ficulea Nomentanæ Viæ haudquaquam ab imperitis hominibus confundendæ sunt: ni forte, ob ipsius loci propinquitatem, hoc nomen promiscue vsurpatum fuisse asseratur.

[Margin: Figlinæ. — Porta Viminalis. — Porta Figulensis. — Fidenæ oppidum. — Epist. 7. Innoc. Pap. I.]

9 Cum ijsdem igitur in Actis lectissimam virginem Susannam iuxta sanctorum martyrum Chrysanthi, & Dariæ corpora depositam fuisse describatur, fateri quoque necesse est, Martyrum eorundem Cœmeterium, ipsummet esse, quod Adrianus Papa huius nominis Primus, Bibliothecario teste, instaurauit: *Basilicam*, inquit ille, *Sancti Saturnini Via Salaria positam vnà cum Cœmeterio sanctorum Chrysanthi & Dariæ renouauit*. Et Salaria quidem Via inuicti Marty-

[Margin: Cœmeterium SS. Chrysanthi, & Dariæ. — Biblioth. in Hadrian. I.]

tyres Chrysanthus, & Daria sub Numeriano diris pro Christo pœnis affecti, inaudito ibidem crudelitatis ac supplicij genere viuentes adhuc terra obruti, ac sepulti sunt: ad quorum deinde sepulchrum cum numerosa populi multitudo ad celebranda eorundem natalitia confluxisset, eodem iubente Numeriano, obstructo Cœmeterij aditu, omnes, qui aderant, optatam pro Christo martyrij palmam assecuti sunt; inter quos Diodorus presbyter, & Marianus Diaconus præcipui erant, quorum duntaxat ex tam ingenti martyrum numero Christi fidelibus nomina nosse datum est, cum reliquorum, quæ adhuc ignorantur, digito Dei viui in vitæ libro scripta recenseantur. Horum autem illustre ac recolendum iugiter in Ecclesia martyrium, eorumdem in Actis his plane notis exprimitur: *Tunc Numerianus Imperator non virtutibus diuinis hæc, sed maleficijs imputans, iussit eos duci Via Salaria, atque in arenario deponi, Chrysanthum nimirum & Dariam simul & illuc vtrosque viuos terra & lapidibus obrui. Tunc beatissimus Chrysanthus cum beata virgine Daria deponuntur in foueam, psalmis & orationibus insistentes; facti sunt in passione sociati sanguine, sicut fuerant mente etiam coniuges; quasi in vno lecto, ita in vna fouea, in vna voluntate durantes. Talis fuit passio, quæ magis sepulturam Dei famulis intulit, quam pœnam ingessit. Accepit autem Deus hostiam viuentem, cuius gratia hoc factum est, vt qui simul fuerant in virginitate durantes, simul pertingerent ad coronam. Igitur cum multa beneficia Deus venientibus ad eorum sepulchra præstaret, euenit vt die natalis eorum infinita populi multitudo concurreret, viri simul & mulieres, pariter & infantes, & innuptæ puellæ, & iuuenes. Hoc cum fuisset Numeriani auribus intimatum, iussit vt in introitu, quo introierant in crypta paries leuaretur, quod cum fuisset impletum, desuper à Sabulone super eos montem deiecit. Omnes ergo pariter, dum communiter sacramenta perciperent, & martyrum gloriam celebrarent, ipsi quoque ad coronam martyrij pertigerunt. Inter quos erat Diodorus presbyter & Marianus diaconus, & plurimi clericorum. Populi autem multitudo nec numerum, nec nomina collecta sunt, quia & laciniosum & superfluum iudicauimus.* Vides hinc martyrum obsequio deditos, ac intra abdita Cœmeteriorum loca ad eorumdem recolenda certamina, diuinorumque Sacramentorum participanda mysteria confluentes, martyrij palma, ac martyrum societate donatos.

Numerianus Imp. obstructo Cœmeterij aditu Christianos inibi latentes necat.

SS Diodorus, Marianus, & socij.

Act. SS. Diod. & Mar. Cod. Vat. S. Petr. D. Vall. 3. 10.

10 Porro celeberrimum hunc martyrij locum a S. Damaso Papa nobili carminum præconio exornatum S. Gregorius Turonensis de glor. Mart. lib. 1. cap. 38. luculenta quidem oratione describit; cuius hic verba, vtpote quæ rei proposito mirum in modum consonant, recensere haud pigebit. Hæc igitur Gregorius: *Chrysanthus martyr, vt historia passionis declarat, post acceptam martyrij coronam cum Daria virgine, multa populis sanitatum beneficia tribuebat, & ob hoc etiam crypta super eos miro opere fabricata est, quæ in arcuum modo transuoluta, firmissima stabilitate subsistit. Denique cum ad eius festa populorum frequentatio confluxisset, iniquissimus Imperator erectum in illius cryptæ introitu parietem, conclusa multitudine, iussit ædem arena & lapidibus operiri: factusque est desuper mons magnus. Idque gestum certissime ipsius manifestant scripta certaminis. Quæ crypta diu sub hoc velamento permansit operta, donec Vrbs Romana, relictis idolis, Christo Domino subderetur. Iam procedente tempore nulli erat cognitus locus ipsius sepulturæ, donec Domino Iesu reuelante patefactus est, cuius partem in vna loci interposito pariete, sepulchra martyrum Chrysanthi & Dariæ segregata parte, in alia sanctorum reliquorum cadauera sunt congregata. Veruntamen in pariete illo, qui est in medio positus, fenestram structor patefactam reliquit, vt ad contemplanda sanctorum corpora aditus aspicienti patesceret. Ferunt etiam, quod eo tempore, quo ad sancta solemnia accedentes inclusi sunt, vrceos argenteos ex metallo formatos, cum vino, quod ad oblationem sacrificij diuini offertur, secum homines detulissent, argentumque ibi remansisse manifestum est, idque hodie à conspicientibus cerni. Sed quia iugiter mens humana turpibus, erubescendisque cupiditatibus inhiat, subdiaconus quidam viso per fenestram argento, cogitat intra se, quod postero die, auaritia impellente, compleuit. Nocte enim consurgens, ingressus est basilicam sanctorum: deinde per fenestram ingrediens cellulam, ac per obscuritatem noctis palpans manibus, aliquos de vrceis cepit, deinde egredi cum pre-*

Locus martyrij SS. Chrysanthi, & Dariæ descriptus.

Greg. Turon. lib. 1. c. 38.

Auaritia subdiaconi argentum è crypta Cœmeteriali furtim auferre nitentis punita.

præda cupiens, per totam noctem circumiens, nunquam potuit aditum, vnde ingressus fuerat, reperire. Deo quippe scelerũ vindice auarus æque ac sacrilegus homo dum patrando sceleri totus incumbit, vel nolens, vel inscius, vt ab argento manum & cor pariter ab impietate coerceret, carcerem patiebatur. Sed interim, quæ Gregorius subtexit, audiamus: *Dato vero*, inquit, *die dum opera sua obtegi conscius sceleris voluit, iuxta illud Dominici oraculi dictum, quod omnis, qui male agit, odit lucem, vt non manifestentur opera eius, occultauit se in angulo cellulæ tota die, ne videretur: sequenti vero nocte quæsiuit iterum aditum, sed reperire non potuit: sic per trium noctium curricula fecit. Tertia vero die, cum iam fame cruciaretur, accessit coram populo ad fenestram, & relicto argento confessus est opus suum; egressus est foras cum magna verecundia, nec latuit scelus, quod gesserat, populis qui aderant. Post multum vero temporis cognoscens hoc factum Damasus Antistes sanctæ Sedis Apostolicæ, iussit diligentius operiri fenestram, vbi & versibus decorauit locum, & ibi benedicitur Dominus noster Iesus Christus ad laudem nominis sui vsque in hodiernum diem*. Hæc Gregorius Turonensis.

[Splendida Ecclesiarũ olim supellex.]

11 Ex enarratis autem hactenus a Turonensi, de argenteis vasis, quæ in præmemorato SS. Chrysanthi & Dariæ martyrum Cœmeterio asseruabantur, hic vel obiter contemplantibus palam fit, quam splendida ornamentorum genera apud primæuos Christianos vsui extitissent, quibus Ecclesia sub ipsismet persecutionum temporibus mirifice refulgebat. Si quis enim hæc mente altius repetat, vasa aurea, vel argentea ad sacrum altaris ministerium persecutionis tempore ab Vrbano Pontifice facta esse ex eiusdem actis comperiet. Si vero de Diocletiani potissimum temporibus sermo sit, egregium illud apud sanctum Augustinum epist. 165. Monumentum extat, vbi proconsularibus ex actis legitur, inter vasa ad Ecclesiæ vsum composita lucernam argenteam adnumeratam fuisse: & ipsemet Optatus Mileuitanus de sæuis Diocletianæ persecutionis temporibus agens, hæc ait: *Extant ex auro & argento quamplurima ornamenta, quæ nec fodere terra, nec secum portare poterat, &c.* Et Augustinus ex proconsularibus item actis inter Ecclesiastica ornamenta calices duos aureos, & sex argenteos recenset. *Vasa insuper argentea ministerialia è cryptis effossa, in quibus sancti Martyres* (vt Baronius ait) *sacra peragentes delitescebant, Gregorius Turonensis testatur de glor. Martyrum cap.* 38. Hæc autem ante Christianos Imperatores: postea autem (vt idem Baronius adnotat) quam abundauerint Ecclesię vasis aureis & argenteis pretiosissimis, superfluum est dicere: erant enim ipsis gentilibus in admiratione. Vnde Iulianus Præfectus orientis auunculus Iuliani Apostatæ, illa Antiochiæ intuens, & obstupescens dixit: *En quam sumptuosis vasis Filio Mariæ ministratur*. hæc ille apud Theodoretum hist lib. 3. cap. 17. Maximus igitur ornamentorum Ecclesiasticorum splendor apud Christianos, & ea in rebus diuino cultui dicatis pompa gentilibus obstupescentibus extitit, vt nil prorsus lector mirari queat, si argenteos, quos supra meminimus, vrceos Christianorum ministerio olim adhibitos fuisse perlegat.

[...ct. S Vrb. ...lib. de Rom. ...] [...Ep. 165.] [...tat. lib. 1. ...Parmen.] [Baron. in Martyrom. die 16. Aug.] [Theod. hist. l. 3. c. 17.]

[Veterũ Christianorum splendida Templa.]

12 At non vasa dumtaxat, sed loca ipsa Dei obsequio dicata, ingenti splendoris cultu habita, & mirifice a Christianis exculta fuere, cuius quidem rei infensissimi Christianæ fidei hostes, & ipsiusmet nominis Christi aduersarij testes sunt, ita vt illud merito asseri possit: *Et inimici nostri sunt iudices*. *Quo enim olim sumptu, qua impensa & ornatu isthæc peragerentur* (vt Baronius ait) *ex his certe, quæ Christianis infensissimus hostis (licet res nostras deridens, & carpens) ethnicus homo tradit, qui Apostolorum temporibus, ac etiam Traiani vixisse ex suis ipsius scriptis cognoscitur, aliqua saltem ex parte intelligi posse videtur: ac proinde qualis esset rerum nostrarum cultus, quantumlibet persecutio acrior vndique vigeret, idem auctor, licet aliud agens, pennicillo quodem figurare videtur, nec adeo obscure, vt non liceat velut per rimulas quasdam rem ipsam aliqua ex parte cognoscere*. Lucianus enim iste de rebus Christianorum loquens Criteam quemdam introducit, qui cum ab aliquo fidelium Christianus fieri persuaderetur, ab eodem in locum, vbi Christianorum cœtus peragebantur, deductus est, quem quidem ille locum satis splendidum hunc in modum eleganter de-

[Baron. to. 1. an. an. 57. n. 101.]

Apud Lucian. in Philop.

describit: *Pertransiuimus*, inquit, *ferreas portas & ærea limina, multisque iam superatis scalis in domum aurato fastigio insignem ascendimus, qualem Homerus Menelai fingit esse: atque ipse quidem omnia illa contemplabar, quæ insularis ille adolescens. Video autem non Helenam, sed mehercule viros in faciem inclinatos, & pallescentes, &c.* Hæc quidem & alia apud Lucianum de Christianis derisionis gratia dicta leguntur. Ex quibus dum auro parietes, ac laquearia, & totus circumquaq; locus (vt ipse prolixius describit) fulgeret, Christianorum dumtaxat facies ieiunijs aridæ, & iugi carnis maceratione attritę ac pallescentes horrorem intuentibus incutere videbantur. Et hæc sunt, quæ hic vel obiter in rem præsentem enarrasse voluimus.

14 Porro vt ad nostra redeamus, & perlustrato SS. Chrysanthi ac Dariæ Cœmeterio, carmina, quæ beatus Damasus in eorumdem martyrum honorem conscripsit, recenseamus, hæc in Poëmatum eiusdem nuperrime edito opusculo leguntur, carm. XXXVI.

Ex carmin. S. Damasi Pap.

Hic voti paribus tumulum duo nomina seruant
Chrysanthi, Dariæ nunc venerandus honor.
Effera quæ rabies neglecto iure sepulchri, &c.

14 Sacræ huius cryptæ venerationis cultu dignissimæ vestigium omne, ac memoria exciderat, & licet Sanctorum meritis ac signis locus apprime nobilitatus esset, inter obliuionis tamen tenebras incultus latuit vsque ad Stephani Papæ Sexti tempora, qui diuino lumine afflatus & locum, ac eorundem pariter Sanctorum corpora adinuenit, atque in Vrbem (vt par erat) perhonorifice transtulit. Cuius recolendæ inuentionis, ac translationis item historiam Surius exacte describit to. 1. 17. Ianuarij, & breui quodam compendio in sacris septem Vrbis Ecclesiarum Monimentis, in Basilicæ videlicet Lateranensis descriptione, a Seuerano nostro recensentur; apud quam præcipue maxima sacrorum pignorum pars, vti pariter in Ecclesia Sanctorum Apostolorum nunc condigno honore asseruatur.

Translatio corporum SS. Martyrum a Stephano Papa peracta.

Sur. to. 1. 17. Ianuar.

15 Porro præclaræ virginis & Martyris Susannæ corpus eodem e Cœmeterio in Ecclesiam eius nomini dicatam translatum fuit; vbi & paterna quondam eiusdem domus fuerat, in regione scilicet Altæ semitæ Diocletianas prope Thermas; quo loco magnificentius ad nostra hæc tempora exornato, maiori sub ara conditum, summa Vrbis totius, vt par est, veneratione colitur. In præmemoratæ autem eiusdem olim Ecclesiæ Confessione versus huiusmodi insculpti legebantur:

Translatio corporis S. Susannæ.

Ecclesia eiusdem.

OLIM PRESBYTERI GABINI FILIA FELIX.
HIC SVSANNA IACET IN PACE PATRI SOCIATA.

Vetus inscriptio in Æde S. Susannæ.

16 In eandem postea B. Susannæ Ecclesiam a S. Leone Papa Tertio, sacrum quoque S. Felicitatis corpus delatum est, vt quemadmodum eodem in Cœmeterio beata corpora tumulata iacuerant, ita pariter eiusdem Ecclesiæ sinu, ac pari deuotionis cultu excepta in Domino conquiescerent. Verum ipsemet B. Leo, cuius iam meminimus, Ecclesiam hanc vetustate penitus collabentem iterum a fundamentis extructam pristino decori restituit: cuius recolendæ instaurationis memoria maiori in apside his verbis musiuo opere olim intextis prænotabatur:

Translatio corporis S. Felicitatis.

BEATÆ SVSANNÆ MARTYRIS AVLA COANGVSTO
ET TETRO EXISTENS LOCO MARCVERAT: QVAM
DOMINVS LEO PAPA TERTIVS A FVNDAMENTIS ERIGENS,
ET CONDENS CORPVS S. FELICITATIS MARTYRIS
COMPTE ÆDIFICANS ORNAVIT ATQVE DEDICAVIT.

Vetus inscriptio in Ecclesia S. Susannæ.

17 At vero beati Alexandri corpus in Saxoniam sub S. Leone Papa Quarto delatum fuisse Abbas Vspergensis, & Crantzius asserunt. Reliqua filiorum beatæ eiusdem Felicitatis corpora quampluribus ipsius Romæ Ecclesijs ditandis pariter ac illustrandis præsto fuere, inter quas merito Sacræ B. Mariæ in Cosmedin, nec non Sanctorum Marcellini & Petri prope Lateranum Ædes adnumerandæ sunt: in quibus sub Sanctorum Septem fratrum nomine, inscriptis ibidem titulis, eorundem reliquias asseruari perhibetur. Sed de his hactenus.

Translatio corporis S. Alexandri. Abbas Vsperg. Crantzius.

CAP.

CAP. XXX.

De Cœmeterio Nouellæ.

1 QVA potiſſimum de cauſa Cœmeterium, de quo nunc ſermo incurrit, appellationem eiuſcemodi ſortitum fuerit, vt quod verum eſt, fateamur, nos penitus latet: quamuis a religioſa quapiam muliere iſtius nominis ſumpſiſſe deriuationem, merito arbitrari ac ſuſpicari quis valeat. At *Nouellæ*, vel certe *Noëllæ*, vt alij legunt, nomine in ſacris quidem Martyrologijs, ac ſanctorum Martyrum Actis, quod nouerimus, nulla prorſus mulier inſcripta legitur: quamuis in peruetuſtis Gentilium inſcriptionibus hoc vtique nomen frequentiſſime repetatur. Ex quo, vt nobis probabilis quidem coniectura ſuadet, Cœmeterium iſtud a nobili quadam Romanarum illuſtrium matrona, Nouellæ titulum, ac nomen deſumpſit. Quod item Cœmeterium tertio ab Vrbe lapide Via Salaria exiſtit, eiuſdemque ſcriptor actorum Liberij, & Damaſi meminit, qui, additis inſuper beati Pontificis Damaſi carminibus, nuper editus eſt, & ab Onuphrio ſpeciali titulo S. R. E. Protonotarius appellatur, qui eundem Liberium Pontificem Vrbe a Conſtantio eiectum diu in hoc Cœmeterio habitaſſe his verbis conſtanter affirmat: *Tunc Liberius cœpit Conſtantium publice redarguere, aſſerens cum poſt Chriſtianæ profeſſionis ſuſceptionem Eccleſiæ Chriſti emolumenta, non incommoda conferre debere. Vnde Conſtantius vehementer iratus, hunc extra ciuitatem, quaſi in exilium deportari præcepit; & habitauit extra milliario tertio, in Cœmeterio, quod dicitur Nouellæ, Via Salaria.* Et paulo infra, vt iiſdem in Actis fertur, ipſe Liberius ſolemni appropinquante dierum Paſchalium feſto, clero ab Vrbe accerſito, luculentum ac paſtorali ſolicitudine dignum ſermonem ibidem habuit; hæc enim ibi recitantur: *Eodem tempore appropinquante ſolemnitate Paſchali, qua in Chriſto renaſci plurimi exoptabant, conuocauit Liberius Vrbis Epiſcopus vniuerſos Catholicos Eccleſiaſtici gradus; ſedenſque in Cœmeterio ſupradicto, ſic loqui exorſus eſt: Dies tribulationis & anguſtiæ, fratres chariſſimi, emerſerunt: in quibus nauis Petri, ventis inſurgentibus, perturbata, tanquam Chriſto dormiente naufragium pertimeſcit. Nam & piratæ vndique imminent, & interdicitur nobis gubernandi facultas. Neceſſe itaque eſt, vt Dominum clamoribus excitemus, quatenus eo nobis dexteram porrigente, & inimicorum reprimatur incurſus, & omnis perturbatio conquieſcat: cui ſpei præſumptio nobis ſit, quod caput horum malorum Arrius eſt extinctus. Dum enim de exilio reuocatus apud Alexandriam cum fratre noſtro Alexandro de fidei cauſa confligeret, humanæ cauſa neceſſitatis ad locum publicum declinauit; vbi cum ſederet, inteſtina ipſius, atque omnia viſcera ab eius corpore defluxerunt. Confidamus itaque in Domino, quoniam iniquorum capite, eo fauente, deſtructo, & membra reliqua facile deſtruentur. Ego interim, fratres, vobiſcum eſſe nequeo præſentia corporali: habetis autem vicarium fratrem, & compresbyterum Damaſum, virum vtique fideliſſimum, & cunctis virtutibus adornatum: cuius prudentiam & conſtantiam mihi publice prædicatis, eo præuio poſt Deum in cunctis vijs veſtris vtamini. De Baptiſmate autem quid ſit agendum, decernite, & in quo loco celebrandum eſt, prouidete, quoniam Paſchalis inſtat ſolemnitas, in qua multi baptizari deſiderant. Reſpondit Dionyſius presbyter, & ait: Præſul ſancte & innocens confice Chriſma in nomine illius, quem publice prædicas, & celebremus Baptiſmum. Reſpondit Damaſus Vicarius, dicens: Certi eſſe poſſumus, quia non relinquet Dominus plebem ſuam, cum qua vſque ad finem mundi permanſurum ſe eſſe promiſit. Exhibe nobis ad præſens celebrare Paſcha. Ego in humilitate loquor, onus enim quod ſuper te baiulas, nos ſubleuare non poſſumus, quia ignoras vbi baptizes. Nonne Ioannes in deſerto baptizabat? Patres quoque noſtri in typo Baptiſmi per medium mare tranſierunt: nam & in fluminibus & in paludibus, maxime inſtante neceſſitate, conuenit baptizare. Hunc ſermonem cum gaudio ſuſcepit Liberius Epiſcopus, ita vt præ gaudio fleret. Audiens autem per os beati Damaſi, quem Vicarium ipſe delegerat, diuinum conſilium, & conuerſus ad eum, dixit: Eris maior*

Nouella matrona.

Acta Liberij & Damaſi.

Onuphr.

Sermo Liberij Papæ in Cœmeterio Nouellæ.

Ibid.

Arrius Hereſiarcha extinguitur.

Damaſi encomium.

Omnis locus Baptiſmo peragendo aptus ac conueniens.

mini-

miniſtrorum, ſicut ille, qui Baptiſmum inſtituit. Et ad clerum de illo ait: Qui eſt veſter minor, maior fiet, & qui ſe humiliat, exaltabitur. Cum enim eſſet Pontifex, prophetauit, quod B. Damaſus præeminentia humilitatis, & vigilantiæ ad culmen Sedis Apoſtolicæ eſſet quandoque prouehendus. Hæc ibi.

2 In alijs quoque M. S. Codicibus eadem vtique apud hoc Cœmeterium geſta, diuerſo licet, ac immutato ſtylo, leguntur: in illis etenim quem ad Romanum clerum Liberius ſermonem habuit, ab illis verbis orditur: *Nolite timere, quod ego vobiſcum non habito, &c.* Ex quibus, vt vides, ad ſacra obeunda munia, & ad Sacramentorum myſteria peragenda, Baptiſmi videlicet, & Euchariſtiæ, dum perſecutionum tempora ingruerẽt, fideles paſſim vnà cum ipſis Summis Pontificibus in Cœmeteriales latebras ſe recipere, ibidemque latitare conſueuiſſe, exploratiſſimum redditur. Cum autem poſt hæc de præmemorato Nouellæ Cœmeterio, nec in ſacris Martyrum Actis, neque apud Bibliothecarium, ac cæteros antiquos ſcriptores mentio vlla habeatur, hoc quoque, vt alibi diximus, Cœmeterij Priſcillæ partem extitiſſe conijcimus, cum tertio ab Vrbe milliario recenſeatur, quanto, & illud ab Vrbe interuallo diſtat. Et hæc interim de celebri Nouellæ Cœmeterio, quod penitus antiquatum eſt, lectori indicaſſe ſufficiat.

Cœmeteriũ Nouellæ pars Cœmeterij Priſcillæ.

CAP. XXXI.

De Oſtriano Cœmeterio.

Familia Oſtoria.

Tacit. in hiſt. Tertull.

1 AB Oſtoria Romanas inter familias præclariſſima, cuius frequenter Tacitus, ac ipſemet Tertullianus meminit, Oſtorianum hoc Cœmeterium initium traxiſſe, corruptoque deinde vocabulo, Oſtrianum nuncupatum fuiſſe, aliqua nec quidem temere ſuſpicio menti obrepit. Eiuſdem vero in ſupra recitatis Liberij & Damaſi Actis mentio incurrit, in quibus fertur, hunc potiſſimum apud locum non Liberium dumtaxat, ſed & Petrum ipſum Apoſtolorum principem aliquando baptizaſſe; hæc enim ibi: *Erat autem non longe à Cœmeterio Noëllæ, Cœmeterium Oſtrianum; vbi beatus Petrus Apoſtolus baptizauerat. Eodem ergo tempore habito conſilio, baptizauit ibi Liberius Epiſcopus promiſcui ſexus quatuor millia duodecim, quia non ſolum Romani, ſed & Romanorum finitimi ab eo baptizari optabant.* Quantus quotidie ad Chriſti fidem acceſſus fiebat, cum vel ipſas inter perſecutiones tot millia hominum, vt ſacris baptiſmi aquis abluerentur, vndique ad Cœmeteria conuolarent: ſed hic quæſo, quæ ad Baptiſmum pertinent, ex eiſdem Actis repetamus: hæc enim infra de ſolemni Baptiſmate eiuſdẽ Liberij manu ſub ipſo Pentecoſtes die celebrato in Baſilica Sancti Petri, ſuggerente Damaſo, qui Baptiſmatis illic fontem parauerat, eiſdem in Actis recitantur: *Et cum ſolemnitas Pentecoſtes aduenißet, multitudo promiſcui ſexus vrgebatur ad Baptiſmum propter metum perſecutionis. Volente autem Liberio in præſcripto Cœmeterio baptizare, ait ad eum Damaſus: Quare opportunitate accepta non baptizas ad primum noſtrum Pontificem Petrum Apoſtolum?* Ex quo apertis vtique verbis, Cœmeterium hoc præ cæteris vetuſtiſſimum æque, ac præclariſſimum eſſe conſtat, vbi Petrus Apoſtolorum Princeps accedentes baptizare conſueuerat. Et quidem credere nobis par eſt, Oſtrianum olim Cœmeterio Priſcillæ adiunctum, eiuſdemque partem fuiſſe, quod nimirum beatiſſimus Chriſti Apoſtolus frequenter in hoſpitis ſui gratiam inuiſeret, Prudentis videlicet Priſcillæ filij, quæ Cœmeterium iſtud, vt iam ſupradictum eſt, diuino potiſſimum cultui, martyrum obſequio, ac publicæ piorum vtilitati conſtruxerat. Sed nobiliſſimi Cœmeterij faciem lectori quam paucis delineaſſe, contemplandamque ob oculos expoſuiſſe ſatis ſit.

S.Petrus Ap. Baptizat in Cœmeterio Oſtriano.

Act. Liber. & Damaſ.

Liberius baptizat in eodem Cœmeterio.

Ibid.

CAP.

CAP. XXXII.

De Cœmeterio B. Hilariæ.

1 Cœmeterivm hoc ſub Numeriano Imperatore ab Hilaria Claudij Tribuni vxore, in quodam eiuſdem horto, tunc potiſſimum temporis initium accepit, cum eundem Claudium, Iaſonem ac Maurum filios martyrio coronatos eodem in horto marmoreis duobus tumulis perhonorifice depoſuit: quo deinde loco ipſamet Hilaria eiſdem pari ſanguinis ac tumuli conſortio iuncta, recondi meruit, quod in ſanctorum Chryſanthi & Dariæ Actis hunc in modum deſcribitur: *Corpora autem filiorum collegit Hilaria relicta martyris Claudij, & ſingillatim condiens, Mauri & Iaſonis in ſarcophagis ſingulis collocauit. Quæ dum aſſiduis obſequijs circa ſanctorum confeſſionem oraret Deum, tenta eſt: quæ dum traheretur, rogabat eos, qui ſe trahebant, dicens: Obſecro vos, permittite me prius orationem meam complere, & veniam quocunque volueritis. Igitur dum fixiſſet gradum, accepit Sacramentum Domini, & expandens manus ſuas, dixit: Domine Ieſu Christe, quem toto corde confiteor, modo me aſſocia filijs meis, quos ex vtero meo ad martyrium conuocaſti: & hoc dicens proiecit ſe in oratione, & dum oraret, proiecit ſpiritum. Tunc illi, qui eam tenuerant, dolentes ſuper repentinum obitum eius, reliquerunt duas ancillas eius, quæ cum ea erant. Illæ autem ſepelierunt eam diligentiſſime ſepulturæ, & ſuper eam breuiſſimam Eccleſiam fabricauerunt, quia locus, in quo defuncta erat, eiuſdem erat hortus Hilariæ, & ex quo ſancti paſſi fuerant, ibidem ſibi manſionem collocarat.* Idipſum apud Bedam, Adonem, ſacra item Martyrologia, & Petrum in Catal. lib. 1. cap. 23. legitur, qui beatam inſuper mulierem Hilariam optatiſſimo apud filios tumuli conſortio dignatam fuiſſe affirmat.

[Margin: S. Hilaria. — S. Claudius. — S. Iaſon, & Maurus. — Hortus S. Hilariæ. — Act. SS. Chryſ. & Dar. Cod. Vat. 5. S. Petr. D Vall. 1.3.10. — Beda, & Ado in Martyr. Petr. in Cat. lib. 1. c. 23.]

2 Verum de hoc B. Hilariæ Cœmeterio apud Bibliothecarium in Adriani Papæ Primi geſtis mentio agitur; vbi de Eccleſijs, atque Cœmeterijs ab eodem Pontifice Via Salaria inſtauratis iſthæc recitantur: *Atque Cœmeterium ſanctæ Hilariæ innouauit.* Sepulchro autem S. Mauri, qui vnus extitit ex eiuſdem Hilariæ filijs, beatiſſimus Pontifex Damaſus nobile huiuſcemodi epitaphium inſcripſit, quod apud Gruterum in Antiq. Inſcript. & Baronium Annal. to. 4. ann. 384. recenſetur, & inter carmina S. Damaſi n. 21. legendum occurrit:

[Margin: Bibl. in Adr. Pap. 1. — Epitaphium S. Mauri. — Gruth. in ant inſcrip. in app. pag. 1171. Baron. annal. to. 4. an. 384.]

Martyris hic Mauri tumulus pia membra retentat,
Quem Damaſus Papa longo poſt tempore plebis
Ornauit ſupplex cultu meliore decorans,
Inſontem puerum, cui pœna nulla deiecti.

Sacra vero eiuſdem Mauri, & Iaſonis corpora a Paſchale Primo ad S. Praxedis Eccleſiam translata fuiſſe appoſita ibidem inſcriptio docet: quæ tamen poſtea vnà cum S. Hilariæ matris corpore Lucam ab Alexandro Papa Secundo delata, & in Eccleſia S. Martini, quam ipſemet Pontifex erexerat, condita fuere, vt antiquiſſima eiuſdem Eccleſiæ monumenta legentibus fidem faciunt, quibus Baronius quoque in ſuis Annalibus conſtanter adſtipulatur. Sed his interim expediti, ad alia orationis ſtylum conuertamus.

[Margin: Translatio corporum SS. Iaſonis, Mauri, & Hilariæ. — Bar. an. to. 11. an. 1070.]

CAP. XXXIII.

De Cœmeterio beatorum Thraſonis & Saturnini.

1 Qvoniam Cœmeterij beatorum Thraſonis ac Saturnini opportune quidem nobis mentio incurrit, nonnulla hic, quæ maxime ad rei notitiam pertinent, antequam ad vlteriora progrediamur, præmittere libet, quò ſingula deinde lector facili negotio aſſequi valeat. Repetenda igitur hoc loco ſunt, quæ de S. Thraſone in M. S. ſanctæ Suſannæ Actis his quidem verbis leguntur: *Maximus autem omni noctu venundabat facultatem ſuam per quendam amicum ſuum Thraſonem Chriſtianiſſimum,*

[Margin: S. Thraſon. — M. S. Act. S. Suſan. Cod. S. Cæcil. Petr. Natal. lib. 7. c. 49.]

mum, togatum, qui occulte assidebat publico, habens in corde suo cum reuerentia religionem Christianam, quem ante multos annos Caius Episcopus baptizauerat: qui magis gesta Martyrum sanctorum colligens ornabat, & omnia nocturnis temporibus, pauperibus Christianis erogabat, circumiens per vicos & carceres & custodias. Idem plane in M. S. sancti Marcelli Papæ Actis exponitur his verbis: *In ipso itaque tempore erat vir Christianissimus, nomine Thrason, vir potens, & facultatibus locuples, & vita fidelis. Hic cum vidisset affligi Christianos in fatigatione & labore, cœpit in sua facultate sanctis Martyribus alimoniam, & victum ministrare per manus virorum Christianorum, Sisinnij, Cyriaci, Largi, & Smaragdi.* Vides quanto studio Christianorum fidei causa laborantium inopiæ subleuandæ pij quique viri manum iugiter, atque operam suppeditarent. Ac demum de illustri Thrasonis eiusdem martyrio, quod sub Maximiano Imperatore contigit, in sacris Martyrologijs, & in Romano præsertim III. Id. Decembr. præclarum hoc elogium attexitur: *Romæ passio sancti Thrasonis, qui cum Christianos laborantes in Thermis, alijsque operibus aleret, iubente Maximiano tentus, cum alijs duobus Pontiano & Prætextato martyrio coronatus est.* Vt Euangelicum illud videlicet oraculum in eo adimpletum sit: *Qui recipit prophetam in nomine meo, mercedem prophetæ accipiet.* Hic enim martyres, ac pro fidei confessione strenue laborantes paterno sinu excipiens, martyrum mercedem martyr effectus recepit.

Act. S. Marc. Pap.

Martyr. Rom.

2 A viro igitur pietate ac meritis clarissimo, qui Thrason dicebatur, Cœmeterium, de quo nunc agimus, initium habuit. In quodam enim sui ipsius prædio, quod Via Salaria situm erat, illud extruendum curauit; vbi ipsemet vna cum Ioanne presbytero sacra beatorum Saturnini & Sisinnij Martyrum corpora sepeliuit, vt in eorundem Actis hisce verbis describitur: *Eodem die dedit eis capitalem sententiam subire, & depositi de equuleo, ducti sunt Via Nomentana, milliario secundo, & ibi capite sunt truncati. Quorum corpora collegit Thrason cum Ioanne presbytero, & sepeliuit in prædio suo Via Salaria sub die quarto Kalendarum Decembrium.* Hæc ibi.

Prædium S. Thrasonis Via Salaria.

SS. Saturninus, & Sisinnius.

Act. SS. Sisinij & Sat.

3 Dignissimum vero beati Saturnini sepulchrum his itidem carminibus eruditissimus ille, æque ac pijssimus Pontifex, Damasus inquam, exornauit, atque huiuscemodi titulum, perpetui impensique erga Christi Martyrem obsequij locupletissimum veluti monimentum non tam ferro, quam calamo insculpsit:

Epitaphium S. Saturnini.

Horum Martyrum cultor Damasus
Episcopus seruus Dei.
Sola Dei nunc Christi fuerat crarta cinis an.
Tempore quo gladius secuit pia viscera matris.
Sanguine mutauit patriam, vitamque, genusque
Romanum ciuem sanctorum fecit origo,
Mira fides rerum docuit post exitus ingens,
Cum lacerat pia membra, fremit Gratianus, vt hostes
Posteaquam fellis vomuit concepta venena,
Cogere non potuit Christum te sancte negare,
Ipse tuis precibus meruit confessus abire.
Supplicis hæc Damasi vox est, venerare sepulchrum,
Soluere vota licet, castasque effundere preces,
Sancti Saturnini tumulus quia Martyris hic est.

Antiq. Inscrip. in Append. pag. 1172.

Hæc eadem carmina apud Gruterum in Appendice antiquit. Inscript. recensentur.

Gruth. in app. Antiq. Inscrip.

4 Cum vero eodem postmodum loco, ipsum supra Cœmeterium in honorem B. Saturnini Ecclesia erecta fuerit, ab vtriusque martyris nomine, Thrasonis videlicet & Saturnini Cœmeterium appellari contigit; quinimo ipso Cencio Camerario teste lib. quem de Censibus scripsit, immutato paucis titulo Cœmeterium Thrasonis ad sanctum Saturninum nuncupari itidem consueuit. Hanc porro Saturnini Martyris Ecclesiam incendio pene absumptam Felix Papa Quartus restituit, vt Bibliothecarius hæc scribens tradit: *Huius temporibus,* Felicis nempe, *consumpta est incendio basilica S. Martyris Saturnini Via Salaria, quam a solo refecit.* Subinde vero pari ratione ab Adriano Papa Primo; & demum a Gregorio Quarto hanc instauratam fuis-

Ecclesia S. Saturnini.

Cenc. Camer. lib. de cens.

Bibl. in Felic. Pap. 4.

fuisse idem Bibliothecarius asserit. In Vaticanis insuper tabulis Nicolai Papæ Quarti diploma recensetur, in quo Pontifex plenissimam è thesauro meritorum Christi indulgentiam impartitur his, qui descriptam hactenus beati Martyris Saturnini Ecclesiam inuiserent, apud quam nonnulli tunc Ord. S. Benedicti eremitæ morabantur; expressisque in eodem diplomate verbis præmemoratam Martyris Ecclesiam in Priscillæ ac Basillæ Cœmeterio existere pronunciatur; ex quibus aperte item colligitur, hoc ipsum Thrasonis Cœmeterium, Cœmeterij pariter Priscillæ quod dicitur, partem computari, & cum eiusdem ambitu protendi, eidemque pariter protenso circuitu iungi.

5 Porro antiquissima hæc vnà cum eodem Cœmeterio Ecclesia, longo temporum interlapsu ruinis obruta, pretiosissima Sanctorum Martyrum Saturnini ac Sisinnij corpora inde in Vrbem transferri contigit: Beati nimirum Saturnini corpus in Pammachij titulum, qui hodie sanctorum Ioannis & Pauli nuncupatur, quamuis venerandum eiusdem caput apud Eudoxiæ titulum, hoc est, ad sacram ædem B. Petri ad Vincula, condigno venerationis cultu seruetur. Pretiosa autem B. Sisinnij Martyris pignora a Sergio Papa Secundo in Equitij titulum, ad Ecclesiam videlicet Sanctorum Martini & Siluestri in montibus honorifice delata fuisse vetus, quæ ibidem exsculpta est, inscriptio testatur: in qua & corpus item gloriosi Martyris Thrasonis illatum illuc fuisse narratur. Et quidem, vt quod verum est, fateamur, verisimile satis rem altius perscrutanti redditur, beatissimum videlicet Martyrem hunc haud alibi, quam ipsomet sui nominis Cœmeterio pia fidelium manu conditum fuisse. Et de his hactenus.

[Margin: ...IV. in ...1. epist. | ...lgentiæ ...esiam S. ...rnini vi...bus con... | ...neterii ...illæ, & ...læ. | ...anslatio ...orum SS. ...rnini, & ...nij. | ...alus Pam...chij. | ...lus Eu...æ. | ...lus Equi... | ...anslatio ...poris S. ...rasonis.]

CAP. XXXIV.

De beatorum Martyrum Hermetis, Basillæ, Proti & Hyacinthi Cœmeterio.

1 Cœmeterium istud, cuius nomen, atque origo ipsas inter tenebras nobis inuestigāda proponitur, Via veteri Salaria haud procul ab Vrbe situm est, ac varijs quidem nominibus prænotatur. Hoc idem enim, vt breuiter singula repetamus, Hermetis quandoque Cœmeterium appellatur, id est, a beato Martyre Hermete Vrbis quondam Præfecto, qui ibidem conditus est; hic enim cum a Sancto Alexandro Papa ad Christi fidem traductus fuisset, illustre sub Adriano Imperatore, atque Aureliano Iudice martyrium capitis obtruncatione promeruit: de quo in probatissimis Beati eiusdem Alexandri Papæ actis huiuscemodi mentio subtexitur: *Tunc data sibi opera cum summo studio ac desiderio magno peruenit ad illa Vincula* (S. Petri scilicet, quæ S. Alexander inquiri iusserat) *S. Balbina, deditque ea Theodoræ illustrissimæ fœminæ sorori S. Hermetis Præfecti Vrbis; qui cum ab Aureliano decollatus fuisset, corpus eius Theodora collegit, & in Salaria veteri sepeliuit, non longe ab Vrbe Roma, die v. Kalendarum Septembrium.* Hæc ibi. Idem plane scriptores cæteri, Ado, Beda, & Petrus de Natalibus lib. 7. cap. 129. testantur, qui insuper apud eundem Christi Martyrem Hermetem, Theodoram quoque sororem eius tumulo illatam fuisse addunt: quibus Martyrologium Romanum Kal. Aprilis his verbis egregie adstipulatur: *Romæ passio Sanctæ Theodoræ sororis illustrissimi Martyris Hermetis, quæ sub Hadriano Imperatore ab Aureliano Iudice affecta martyrio, sepulta est iuxta fratrem suum Via Salaria non longe ab Vrbe.*

[Margin: S. Hermes Vrbis Præfectus | Act. S. Alex. Pap. | Ado, Beda. Petr. de Nat. lib. 7. c. 129. | S. Theodora. | Martyr. Rom. Kal. April.]

2 Idem Cœmeterium Basillæ nomine a quibusdam nuncupatum est; a Basilla videlicet inter Vrbis Martyres in-

[Margin: S. Basilla.]

inclyta, ac regijs orta natalibus, quæ sub Valeriano & Gallieno Imperatoribus nobili martyrio coronata, ibidem pariter condita est. Cuius memoria in Martyrologio Romano XIII. kal. Iunij recolitur. Alio item titulo Cœmeterium sanctorum Proti & Hyacinthi Eunuchorum S. Eugeniæ locum hunc a quibusdam denominari quandoque contigit. Ibi enim eisdem sub Imperatoribus hi Martyres coronati, tumulo excepti fuerant, vt apud Adonem videre est, & in Romano Martyrologio III. Id. Septembr. expresse adnotatur. Quorum sacræ Confessionis locus in ipsomet Cœmeterio ipsius Symmachi Papæ munificentia argento exornatus, vt Bibliothecarius in eiusdem Symmachi Papæ gestis refert, in splendidiorem formam redactus est.

Rom. Martyr. 13. Kal. Iun.

SS. Protus, & Hyacintus.

Ado in mart. Martyr. Rom. 3. Id. Sept.

Bibl. in Symmac. Pap.

3 Quod autem Cœmeterium, de quo nunc agimus, varijs quidem nominibus appellatum vnum, idemque sit, satis perspicue ex eodem Bibliothecario in Adriani Papæ Primi gestis comprobatur, a quo Cœmeterij ipsius basilicam instauratam esse his verbis asserit: *Basilicam Cœmeterij Sanctorum Hermes, Proti & Hyacinthi, atque Basillæ miræ magnitudinis innouauit.* Quod vtique nomen *Basil.* hac ratione decurtatis literis exaratum, in M.S. Codice Vaticano, *Basillæ* interpretandum est, non autem *Basilicam*, vt ex recentioribus nonnulli, etsi perperam, autumarunt, & sane in quibusdam codicibus, vbi singulæ exprimuntur notæ, quæ integrum nomen significant; palam legitur; frustra enim vox illa, *Basilicam*, iteratis ibidem vicibus inscriberetur; his adde, quod in sacris Martyrologijs III. Id. Septembris natalis horum Sanctorum Martyrum dies in Cœmeterio Basillæ recenseatur; hæc enim ibi: *Romæ Via Salaria veteri in Cœmeterio Basillæ natalis sanctorum Martyrum Proti & Hacinthi fratrum, &c.* Quapropter mendum aliquod in Cencij Camerarij codicibus irrepsisse putamus, vbi hoc ipsum Cœmeterium Hermetis ac Domitillæ, pro *Basillæ* denominatur: Domitillæ enim Cœmeterium alibi extare iam supra, si bene lector meminit, demonstrauimus. Quod quidem mendum ex consimili vocum desinentia, conscriptis paginis obrepsisse credendū est, vbi apud quosdam e recentioribus, Sanctorum eorundem corpora in Cœmeterio *Priscillæ* pro *Basillæ* condita fuisse legitur; longo tamen interuallo hæc vtraque Cœmeteria ab inuicem distant, cum Priscillæ Cœmeterium Via Salaria noua, & iuxta pontem Salarium, vt patet oculis, situm sit: hoc autem quod Basillæ dicitur, Via Salaria veteri extat, quæ pontem Miluium respicit. Quamuis ex quodam indulgentiarum diplomate ipsius Nicolai Papæ Quarti, in quo Cœmeteria *Priscillæ, Basillæ* pariter & Saturnini vnà simul confunduntur, arguere quis possit, sub ipsa videlicet persecutionum tempora, Cœmeteria isthæc seiuncta olim fuisse, ita vt vnum ab altero haud modico itineris tractu distaret; at suborta deinde Christianorum Reipublicæ, ac Romanæ Ecclesiæ pacis tranquillitate, cum ipsamet Cœmeteria humandis piorum cadaueribus inseruire iugiter consueuerint, & hanc præcipue ob causam cæteræ pariter vtrasque inter Vias cryptę effoderentur, haud minus probabili quidem argumento contigit, vt post longa euoluta annorum curricula, vtraque in vnum Cœmeteria coalescendo indistincta, eorundem nomina passim a fidelibus vsurparentur, ac sub Priscillæ potissimum nomine, quod Cœmeterium cæteris amplitudine præcellit, singula deinde nuncuparentur.

Ecclesia SS. Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi.

Bibl. in Adr. Pap. 1.

Mart. Rom. 3. Id Sept.

Cœmeterium Priscillæ.

Cœmeterium Basillæ.

Diplom. Nicol. Pap. 4.

4 Studioso interim lectori adnotandum est, duo videlicet epitaphia a beatissimo Pontifice Damaso conscripta, & sepulchro quondam sanctorum Proti & Hyacinthi insculpta, in hactenus recitato Antiq. Inscript. Grutheri libello recenseri, ex quibus studiosus lector probe didicerit, Cœmeterium hoc quodam sub colle olim extitisse, ac ipsummet beatorum martyrum sepulchrum a Theodoro presbytero ornamentis quameleganter excultum fuisse. Epitaphia vero martyrum sepulchro affixa, hæc sunt.

Inscriptiones sepulchris SS. Proti, & Hyacinthi a B. Damaso affixæ.

Pri-

Primum Epitaphium, quod à B. Damaso conscriptum est.

tiq. inscript. append. 1173.

Extremo tumulus latuit sub aggere montis
Hunc Damasus monstrat, seruat quod membra piorum,
Te Protum retinet melior sibi regia cæli,
Sanguine purpureo sequeris Hyacinthe probatus.
Germani fratres, animis ingentibus ambo.
Hic victor meruit palmam prior, ille coronam.

Alterum B. Damasi Epitaphium.

Adspice descensum, cernes mirabile factum,
Sanctorum monumenta videns patefacta sepulchris.
Martyris hic Proti timulus iacet, atque Hyacinthi,
Quem cum iamdudum tegeret mors, terra; caligo,
Hoc Theodorus opus construxit presbyter instans,
Vt Domini plebem opera maiora tenerent.

Hæc sunt, quæ Damasus in martyrum Christi obsequium metro cecinit.

Translatio corporum SS. Hermetis, Proti, & Hyacinthi.

5 Cæterum venerandas sanctorum Hermetis, Proti, & Hyacinthi reliquias sub Gregorio Papa Quarto in Gallias ob deuotionis cultum translatas fuisse, Eginardus Caroli Magni Cancellarius refert: sacrum enim corpus martyris eiusdem beatissimi Hermetis in titulum D. Marci pristino nitori redditum idem Pontifex transtulit. Cuius translationis historiam prolixo sermone a Surio to. 3. 2. Iunij in SS. Marcellino & Petro lib. 4. cap. 25. descriptam, quippe quæ ad instituti propositum facit, hoc potissimum loco recensere operæ pretium duximus, hæc igitur ibi: *Gregorius Romanæ Vrbis Episcopus, qui Eugenio simulque Valentino in Pontificatus honore successit, cum titulum S. Marci Euangelistæ, in quo presbyter fuerat, ampliare, & in eo monasterium vellet extruere, quæsiuit per Cœmeteria, & Ecclesias longius ab Vrbe constitutas, sicubi Sanctorum Martyrum corpora posset inuenire: inuentaque Titulo, quem opere magnifico extruxerat, curauit inferri. Casu igitur factum est, vt eo tempore, quo sepulchrum beatissimi Hermetis erat aperturus, & sacrum illius corpus erat inde sublaturus, vnus ex nostris, qui eodem anno supplicandi gratia, vt moris est pœnitentibus, Romam venerat, congregatæ ad basilicam martyris multitudini cum cæteris peregrinis interesset. Is negotio, quod agebatur, diligenter inspecto, spem adipiscendarum memorati Martyris reliquiarum, licet corde simplici, non tamen sine causa concepit; & Deusdonam diaconum adiens, obnixe rogauit, vt ex his quantulumcunque a custodibus loci acciperet, mihique deferendum sibi præstaret. Qui confestim precibus eius annuens, id se sine mora facturum pollicetur: datoque custodibus pretio, non solum S. Hermetis, sed etiam Sanctorum Proti atque Hyacinthi, quorum in eadem basilica corpora erant posita, reliquias accepit, &c.*

Sur. to. 3. 2. Iun. in SS. Marcellin. & Petr. lib. 4. c. 25. & 26.

6 Ex his igitur manifeste patet, vnum, idemque esse Sanctorum eorundem Proti, Hyacinthi, Hermetis, ac Basillæ Cœmeterium: & veneranda martyrum eorumdem corpora in prædicti Cœmeterij basilica recondita simul fuisse. Porro Hermetis Martyris corpus in Diui Marci Ecclesia, in quam translatum fuerat, condigno adhuc honore asseruatur: beatorum vero Proti & Hyacinthi reliquiæ sub Clemente Octauo ab Ecclesia Sancti Saluatoris, quæ iuxta pontem Sanctæ Mariæ est, ad Ecclesiam Sancti Ioannis Baptistæ Florentinorum, solemni ritu ac pompa, perpetuo illic asseruanda, delata fuere. Demum S. Basillæ corpus suo è Cœmeterio leuatum, in Ecclesiam S. Praxedis a Paschale Papa I. transferri contigit, vt insculptus ibidem marmori titulus legentibus fidem facit. Et hæc de Cœmeterio Basillæ lectori indicasse voluimus.

Translatio corporum SS. Proti, & Hyacinthi.

Translatio corporis S. Basillæ.

CAP. XXXV.

De Cœmeterio ad Cliuum Cucumeris.

Cliuus Cucumeris.

1 COEMETERIVM, quod ad *Cliuum Cucumeris* dicitur, veteri Via Salaria ſecundo circiter ab Vrbe lapide extructum fuit. Hoc autem titulo idcirco (vt eius originem altius repetamus) inſcriptum, appellatumque eſt, vel quod ſub cliuo quodam ſitum erat, qui cucumeris formam intuentibus præſeferret; vel certe quia id genus poma ab agricolis ibidem ſeri conſueuerant; vel demum, vt nil prorſus lectorem lateat, ob pomi eiuſdem formam alicui lapidi, vel ædificio inſculptam, ex quo ſubinde locus nomen traxerit, quod pleriſque alijs in Vrbe locis contigit; & his præcipue, qui ab antiquis multipliciter denominati ſunt, vt exempli gratia, *Vrſus Pileatus*, *Capita bubula*, *Caput tauri*, *Ad Pyrum*, *ad Malum Punicum*, *Inter duas lauros*, & alia eiuſcemodi nomina, quæ ab antiquis deriuata ad noſtra vſque tempora peruenerunt.

260. Martyres.

Martyres ad effodiendas arenas damnati.

2 Porro huius Cœmeterij mentio in Actis præſertim Sanctorum ducentorum ſexaginta Martyrum agitur, qui primum ſub Imp. Claudio, anno Chriſti 270. ad effodiendas Via Salaria arenas damnati, demum a militibus in Amphitheatro, vniuerſo populo inſpectante, ſagittis confixi fuere; quorum corpora a BB. Mario & Martha coniugibus vna cum Ioanne presbytero veteri Via Salaria, ad Cliuum hunc Cucumeris tumulata fuiſſe M. S. eorundem Acta, quæ vulgo ſub nomine S. Valentini circumferuntur, his plane verbis enuntiant:

Via Salaria vetus.

Cod. Lat. Vat. 8. S. Petr. A. F. Vall. 1. 5.

Eodem itaque tempore iuſſit Claudius, vt vbicunque Chriſtiani inuenti fuiſſent, vel in vulgo, aut in cuſtodia, ſine interrogatione punirentur. Ipſo præcepto diuulgante, tenuit ducentos ſexaginta Chriſtianos Via Salaria, qui arenam fodientes damnati fuerant pro nomine Chriſti: quos iuſſit vt in figlinas foras muros portæ Salariæ in eodem loco includerentur in Amphitheatro, & iuſſit ibi eos milites ſagittis interficerent. Quod cum factum fuiſſet, contriſtati ſunt nimis Marius & Martha vxor eius, & duo filij eorum Audifax & Abacum: qui venerunt ad locum, vbi corpora Sanctorum interfecta fuerant, vna cum beato Ioanne presbytero, & inuenerunt ſuper corpora Sanctorum ignem ſuper poſitum, & ſumentes cœperunt ſuper corpora ſubtrahere, & ſepelire cum linteaminibus ex facultatibus ſuis, quia locupletes erant: & ſepelierunt eos IN CRIPTA VIA SALARIA IN CLIVVM CVCVMERIS, & ſepelierunt cum eis Tribunum quendam Claudij, Blaſtum nomine, & in eodem loco vna cum Ioanne presbytero, vigilias & orationes celebrauerunt. hæc ibi in Actis.

Martyr. Rom. Kal. Martij.

3 De eiſdem quoque Romanum Martyrologium agit Kalendis Martij: & celeberrimum ipſorum certamen Metellus Terſegenſis antiquiſſimus inter ſcriptores carminibus concinne, eleganterque in ſuo Quirinali cecinit: quæ Caniſius, vt recolendæ antiquitati proſpiceret Antiquit. lect. Tomo primo collegit, eademque ex parte ſaltem nobis hoc loco recenſere haud pigebit. Poſtquam igitur acerbiſſimam temporum ac perſecutorum immanitatem ob oculos poſuit, iſthæc de beatorum Martyrum certaminibus Metellus ſubinfert:

Metell. Terſeg. in ſuo Quirin. apud Caniſ. to. 1. antiq. lect.

Iſtud edictum procul euulgat, vbi ſatelles
Vrbe foroque toto
Bis decem tredecies catholicis trahuntur
Ante diu metallis
Mancipati pro fide robore fortiori
Portæ Salariæ, qua
Tranſeuntes Vrbe foras euehit ad metalla
præter eos tenentes,
Plurimi quos Theatro diſpoſitos ſagittis
Enecuere cunctos.
Concremandis corporibus ligna ſupra ſtruentes
Igne, ferro perarmant
Inſecuta noctepij diripuere Perſæ
Corpora Sacra flammis
Et Ioannem presbyterum ſolicite vocantes,
Exequias agebant.
De ſuo Sanctis pretioſo ſatis apparatu
Lintea ſericaſque
Tinxerat pallas ſanie purpurea ſacrandas
Nec ſaraballa chara

Ab-

Abstinebant obsequio religionis huius
Sic tumulant beatos
In sinu cryptæ positos, cui iuga montis instant
Plena cucurbitarum
Sobrio luctu celebrant funera digna digne.
Ex quibus satis aperte, vt iam diximus, Cœmeterium illud olim in Cliuo Cucumeris situm fuisse conuincitur, qui locus a Metello *Cucurbitarum mons* alio vocabulo nuncupatur.

4 Ex ijsdem insuper carminibus, & ex Romano item Martyrologio Acta, quæ supra citauimus, corrigenda a nobis sunt, vbi ipsorummet librariorum incuria martyres ducentos sexaginta duos pro ducentis ac sexaginta, pro Christo pœnis affectos fuisse legitur. Vt enim assertionis veritas elucescat, alij prorsus ab his milites illi ducenti sexaginta duo extitere, qui haud sub Claudio, sed sub Diocletiano Imper. coronati sunt, de quibus suo infra loco agemus. Sub eodem item Claudio in hoc ipso Cœmeterio quadraginta & sex pariter milites post consummatū nobilis martyrij agonem depositi sunt, vt M. S. eorundem Acta his verbis enunciant: *Tunc obtulit B. Iustinus milites quadraginta sex ad Baptismum venerabili Dionysio Episcopo Vrbis Romæ, & baptizauit eos in nomine Trinitatis.* Et paulo infra hæc ibi subtexuntur: *Eodem tempore iussit Claudius exercitum armatum in palatium Sallustij includi, & iussit sibi milites præsentari, qui baptismum perceperant, & præcepit exercitui, vt educerent eos foras muros portæ Salariæ in ciuitate figlina, & ibidem eos capite cædi. Qui decollati sunt omnes pro Christi nomine, numero quadraginta sex, extra vxores eorum. Quorum corpora noctu collegerunt Beatus Iustinus presbyter, & Ioannes, & sepelierunt in crypta cum multitudine Christianorum, Via Salaria veteri, in Cliuum Cucumeris VIII. Kalend. Nouembris: vbi florent orationes eorum vsque in hodiernum diem; cum alijs centum viginti Martyribus; inter quos fuerunt quatuor milites Christi, Theodosius, Lucius, Marcus & Petrus. Hi videntes ad se armatos venire, dicebant rogantes omnes, vt primus a primo decollaretur, cum intentione feruentes mori læti, quam viuere male.* Idem plane apud Adonem, Bedam, Vsuardum, & in Martyrolog. item Rom. VIII. kal. Nouemb. vbi tamen centum & viginti Martyrum numero, quos iuxta eosdem quadraginta sex tumulatos fuisse eorundem exhibent Acta, vnus insuper adscribitur, ac centum viginti & vnus adnumerantur: qui omnes sub Maximiano Imp. gladio consumpti fuerant, vt in B. Marcelli Papę Actis perhibentur, & apud Baronium & Petrum in Cat. videre est. Ex his autē illud profecto colligi potest, recensitos videlicet Martyres clarissimi illius Maximi milites fuisse, qui B. Marcelli Papæ & Ioānis presbyteri manu in hoc codē Cœmeterio sepulturæ traditi sunt, iuxta aliorum cineres, suorum e numero militum Dei charitate succensi, flammis pro fide absumpti, millenarium quidem numerum complebant. Ex eorundem autem Actis recensere hic pręstat, quę ad rei historicæ propositum faciunt, & quibus iam supra enarrata, valide comprobantur; hæc igitur ijsdem in Actis: *Quorum primo Maximus, qui Comes millenarius erat, ab infantia sua Christianus, ex parentibus Christianis exortus, centum & viginti ex suis militibus conuersos a S. Marcello Papa baptizari fecit. Quod audiens Maximianus, eundem Maximum comprehensum, vnà cum dictis centum & viginti militibus damnauit ad arenam fodiendam; & post menses nouem, dum Marcus Tribunus comperisset, Maximus Comes cæteros suos milites, qui ex millenario residui fuerant, qui ad eum visitandum accesserant, conuertisset, fecit Maximum in carcerem mitti; deinde eductum fustibus cædi iussit; & cum cæderetur; Tribunus excæcatus est: quod Maximianus Imp. audiens, & molestè ferens, Maximum Comitem cum centum viginti militibus ad arenam damnatis, fecit decollari. Reliquos vero ex mille militibus conuersos, in arenario missos, flammis iussit incendi. Quorum corpora Sanctus Marcellus Papa cum Ioanne presbytero sepeliuit in Cliuo Cucumeris, secundo ab Vrbe milliario.*

5 Celeberrimo item hoc Cœmeterio tres alios & viginti milites, qui sub Diocletiano ob martyrij palmam strenue decertauerant, humatos fuisse Romanum apud Martyrologium Nonis Aug. his plane verbis legimus: *Romæ passio Sanctorum Martyrum viginti trium, qui in persecutione Diocletiani, Via Salaria veteri, capite truncati, ibidem sepulti sunt ad cliuum Cucumeris.* Eorundem item in Beatorum Abundij & Abundantij Actis, quibus martyrij consortio sociati sunt,

men-

Quadraginta ex milites martyres.

Cod. Vat. 3?4. ... Petr. C. ... tal. l.

Centum viginti martyres.

SS. Theodosius, Lucius, Marcus, & Petrus.

...do, Beda, ...suard. in ... artyr. ... arty. Rom. 8 ... al. Nouemb.

Acta S. Marcel Pap.
Baron annal. to. 2 an. 298.
Petrus de nat in catal. lib. 3. c. 41.
S. Maximus.

Mille milites martyres.

Acta S. Marcel Pap.

Tres & viginti milites martyres.

Rom. Martyr. Non. Aug.

SS. Abundius, & Abundantius.

mentio recurrit. Hæc autem ibi enarrantur: *Tunc iratus Diocletianus iussit amoueri sanctos Abundium & Abundantium, & in carcerem recipi in custodia Mamertini: cæteri vero viginti tres fideles in Christo, iussit duci foras muros ciuitatis Romæ Via Salaria veteri, & ibidem capite truncari: Martyres vero inclyti Christi ducti cum gaudio ad perfectam & sine dubitatione viam, prospicientes in cælum, dixerunt: Deus omnium, & Domine vnigenite &c.* Et hæc paulo infra: *Orantes vero, & signaculum Christi in fronte sibi facientes, tendentes simul capita sua, prompte cum lætitia magna finem huius seculi susceperunt; & sic per proprium sanguinem gratia Dei sibi ipsis memoriam æternam instruxerunt Nonis Aug. Quorum corpora tunc collegit Ioannes presbyter, & Theodora matrona, & sepelierunt ea in crypta in CLIVO CVCVMERIS. Tunc beata Theodora venit ad carcerem ad beatum Abundium presbyterum & Abundantium Diaconum, & narrauit eis quomodo constanter suscepissent Sancti martyrium; & quomodo venisset Ioannes presbyter vna cum ea, & collegisset corpora sanctorum, & cum aromatibus & linteaminibus sepelisset eos in CLIVO CVCVMERIS, in crypta, & post sepulturam eis exhibitam cum gloria illic celebrasset diuina mysteria in pace.* Incruentum quippe altaris Sacrificium a Christianis iugiter, vt diximus, in honorem martyrum offerri consueuerat.

Act.SS.Abun. & Abund. im presb. à Coll. Soc. Iesu.

Ibid.

6 In Romano item Martyrologio xv. Kalend. Iulij ducenti & sexaginta duo illi Martyres, de quibus supra, & qui sub Diocletiano quondam coronati fuerant, eodem hoc Cœmeterio depositi recensentur: ijdemque pariter apud Adonem, Bedam, Vsuardum & alios ipsamet die adnumerantur. In quodam insuper peruetusto nostræ Vallicellanæ Bibliothecæ codice beati Pastoris Martyris, discipuli sancti Erasmi Episcopi actarecitātur, qui e Nicomedia Romam adueniens, sub Diocletiano, Salaria Via martyrio affectus hoc eodem Cœmeterio vii. kal. Aug. sepultus est ipsamet die, qua in Martyrologio natalitius alterius Pastoris presbyteri dies adscribitur; hæc autem de eo ibidem recitantur: *Audiens autem Maximianus Imperator famam beati Pastoris, iussit eum comprehendi, & ad se duci; & cum multa illi intulisset supplicia, & illum immobilem inuenisset, fecit eum recludi in custodia publica, vbi per totam noctem psallere Domino non cessauit. Mane vero præsentatus Imperatori, & de sua fide interrogatus, cum constantissimus fuisset inuentus, in candentem fornacem missus est, vnde adiutus diuina virtute B. Pastor exiuit illæsus. Ad quod miraculum obstupuit Imperator, & maxima Domino credidit multitudo. Tandem iussu tyranni beatus Pastor extra portam Salariam ductus, & ad collum equi indomiti ligatus, ac per saxa & spinas tamdiu tractus est, donec Domino spiritum redderet. Cuius corpus noctu Ioannes presbyter tulit, & iuxta CLIVVM CVCVMERIS sepeliuit* vii. *Kal. Aug.*

Martyr. Rom. 15. Kal. Iul. Ducenti & sexaginta duo martyres.

Ado, Beda, Vsuard. in Martyr.

M.S.Cod.Vall. Martyr.Rom.

7.kal.Aug.

7 Demum sub impio Apostata Iuliano idem Ioannes presbyter, cuius supra meminimus, nobili ibidem consummato martyrio, honorifico pariter tumulo piorum manibus conditus est, vt M. S. sanctæ Bibianæ Acta hismet verbis edocent: *Ob hanc itaque causam, quod scilicet martyrum corpora noctu raperet, & sepulturæ mandaret, iniquissimus Iulianus fecit eum teneri, & duci foras muros portæ Salariæ in Via vetere, ligatus retro manibus, in CLIVO CVCVMERIS ante Templum Solis; ibique nulla mora, sed eum sine interrogatione decollari fecit. Cuius corpus collectum est à Concordio presbytero, & sepultum est in ipso sarcophago in crypta, quæ est in eodem loco, cum hymnis & canticis spiritualibus, iuxta concilia martyrum sub die x. Kalend. Ianuarij.* huc vsque eadem Acta. Willelmus quoque Malmesburiensis in lib. quem de gest. Angl. scripsit lib. 4. alios insuper Martyres enumerat, qui eodem in cliuo post agonem, tumulo recepti fuere. Quem quidem ipse locum, Pincianam extra portam, ab ipso *Portitianam* corrupto vocabulo appellatam, statuit; hæc autem inquit: *Tertia porta Portitiana, & Via eodem modo appellata: sed cum peruenit ad Salariam, nomen perdit, & ibi prope in eo loco, qui dicitur Cucumeris, requiescunt Martyres, Festus, Ioannes, Liberalis, Diogenes, Blastus, Lucia, & in vno sepulchro ducenti sexaginta, & in altero, triginta.* Hinc profecto, vt vides optime lector, Salariæ veteris, ac nouæ, de qua supra egimus, satis perspicue discrimen agnoscitur, & rem altius expendenti luce clarius apparet. Et hæc interim sunt, quæ de antiquo Cœmeterio, quod ad Cli-

S. Ioannes presbyter.

Act.Past. Act. S.Bibian. M.S. Cod. S. Mar. ad Mart. Vatic. 5. 6. 7. Vall. 5.

Vuill.Malmesb. de gest. Reg. Angl. lib.4.

SS.Festus, Ioannes, Liberalis, Diogenes, Blastus & Lucia. 260.Martyres 30.Martyres.

Cliuum Cucumeris dicitur, ſtudioſo lectori delibanda propoſuimus.

CAP. XXXVI.

De Martyribus, qui Salaria Via coronati, aut certe conditi ſunt.

1 VT glorioſa hic eorum præcipue nomina recenſeamus, quorum vel triumphis, vel certe ſacris pignoribus Salaria præſertim Via illuſtris, ac toto orbe terrarum celebris redditur. Quis quæſo neſciat præter eos, quos ſupra nominatim deſcripſimus, in Martyrologio Romano IV. Id. Iunij natalitium beati martyris Getulij & ſociorum diem, Cerealis nempe, Amantij, & Primitiui, Salaria Via recoli, quos martyrio ibidem affectos, eorundem apud Surium Acta tom. 3. 10. Iunij his plane verbis teſtantur: *Ducti ſunt ergo ſancti Martyres ad tredecim milliaria ab Vrbe Roma, & illic ligatis manibus, & pedibus ad flumen Tyberim in ignem coniecti ſunt. Cum autem B. Getulium flammæ non contingerent, & ille magis etiam in Domino confortatus, ſolutis vinculis, Chriſtum Dei Filium glorificaret, milites caput eius fuſtibus confregerunt, & ſic inuocans Dominum, emiſit ſpiritum. Cuius ſacrum corpus colligens Symphoroſa vxor eius, honorifice eum ſepeliuit in arenario prædij ſui.* Eadem quoque Acta eruditiſſimis annotationibus aucta demum edita fuere a Cardulo. Eorundem inſuper meminit Ado, qui claris vtique verbis eorundem martyrij locum edocet, dum hæc inquit: *Conſummati ſunt beati Martyres in fundo Capreolis Via Salaria, ab Vrbe Roma plus minus milliario tertiodecimo, ſupra fluuium Tyberim in parte Sabinenſium.* Idipſum Petrus in Catal. lib. affirmat.

S. Getulius, Cerealis, Amantius, & Primitiuus.

Sur. to. 3. 10. Iun.

Card. in annot. ad acta S. Getul.

Ado.

Fundus Capreolis.

Petr. in Catal.

2 Haud item ſilentio prætereundum eſt, Romanum quoque inuictiſſimum Chriſti Martyrem Via Salaria nobile ſub Valeriano martyrium conſummaſſe; quamuis eiuſdem deinde corpus Tyburtina Via conditum ſit, vt in B. Laurentij Actis legitur. In ipſo autem martyrij loco poſtmodum in eius honorem Eccleſia erecta fuit, cuius eiſdem in Actis mentio his recolitur verbis: *In loco autem, vbi capite truncatus eſt, ſedata perſecutione, paruam Eccleſiam Chriſticolæ condiderunt, quæ vſque hodie beati Romani militis martyrij memoriam repræſentat.* Eiuſdem Eccleſiæ Bibliothecarius quoque in Sergij Papæ Secundi geſtis, qui & eandem inſtaurauit, in hæc verba meminit: *Nam & baſilicam beati Romani Martyris, quæ non longe ab Vrbe foris portam Salariam ſita eſt, a fundamentis perfecit.*

S. Romanus.

Act. Rom. Mart. Cod. Vall. 7.

Eccleſia B. Romani.

Bibl. in Serg. Pap. 2.

3 Eadem quoque Via ſub Numeriano Imperatore, pro fide viriliter decertantes B. Claudij Tribuni milites gladio conſumpti ſunt, qui Chriſti fidem amplexati cum crebra miracula cernerent, quibus glorioſum B. Chryſanthi certamen diuinitus illuſtrabatur, datis pro Chriſto ceruicibus, ſecuri percuſſi ſunt, & ſacra eorumdem corpora hac ipſa Via, in Subterraneo quodam cuniculo, qui ibidem extabat, condita fuere, de quorum tumulo hæc in M.S. Sanctorum Chryſanthi & Dariæ Actis recitantur: *Erat autem in loco, vbi decollati ſunt cuniculus antiquus: hunc emundantes & pernoctantes Chriſtiani ſimul in vnum omnia corpora ſepelierunt non longe ab Vrbe in Via, quæ Salaria nuncupatur.*

Milites Claudij Tribuni martyres.

M.S. Act. SS. Chryſ. & Dar.

4 Salaria eadem Via ſtrenue pro Chriſto ad ſanguinem vſque inuictiſſimus ſub Diocletiano puer ille Creſcentius decertauit; cuius digna in Martyrologio præconia XVIII. Kal. Octobr. celebrantur. Sanctus item Apronianus Commentarienſis ibidem coronatus eſt, vt in eodem Martyrologio IV. Nonas Februarij, de quo potiſſimum in B. Marcellini Actis mentio repetitur, quæ ſub nomine S. Marcelli a Surio Tomo primo recitantur. Eiſdem inſuper in Actis, hac eadem Via a Ioanne presbytero corpora Sanctorum Cyriaci, Largi & Smaragdi, aliorumque numero viginti condita fuiſſe perhibetur: quæ in Oſtienſem viam, vt iam diximus, honorifice poſtmodum deferri contigit. Sub eadem quoque immaniſſima Imperatorum Diocletiani & Maximiani perſecutione, martyrij palmam eadem Salaria Via Anthymus presbyter, Maximus, Baſſus & Fabius adepti ſunt, quorum dies natalitius in Martyrolo-

S. Creſcentius puer.

S. Apronianus.

Martyr. Rom. 18 Kal. Octob.

Martyr. Rom. 4. Non. Febr.

Sur. tom. 1.

SS. Cyriacus, Largus, & Smaragdus.

Anthymus, Maximus, Baſſus, & Fabius.

Martyr. Rom. 5. Id. Maij.

rologio Romano v. Idus Maij recolitur; eorundemq; Acta Surius eadem die Tomo tertio recenset, in quibus hæc præsertim enarrando profert: *Porro Anthymus presbyter non longe ab Vrbe, Via Salaria latitabat apud prædia Piniani* (viri scilicet S. Lucinæ) Et infra de beati eiusdem viri certaminibus loquens, addit: *Ligato ad collum saxo in medium Tyberim eum iactauerunt. Angelus autem Domini apparuit ei, & ruptis vinculis reduxit eum in cellam Oratorij sui.* Enarrato demum prolixioribus verbis nobili eius ac sociorum martyrio hæc subtexit: *Atque ita omnes isti, Anthymus, Maximus, Bassus, & Fabius illis locis cæsi sunt, in quibus orare consueuerant, Via Salaria, quæ mittit ad Picenum.* Hic interim, amice lector, de veteri Salaria Via, vt nos supra ostendimus, quæ dicuntur, intellige. Eadem quoque Acta in M.S. quodam Vaticano Codice inseruntur, vbi isthæc de Beati Anthymi sepultura: *Cuius corpus populi, qui per eum conuersi fuerant, in suo oratorio, vbi orare consueuerat, posuerunt Via Salaria, milliario ab Vrbe vigesimo octauo, territorio Sabinensi; in quo loco exuberant orationes eius ad salutem omnium in Christo credentium.* His adde, si libet, quæ de Maximi Martyris sepulchro ibidē hismet verbis enarrantur: *A Christianis autem ereptum corpus eius, positum est Via Salaria, milliario ab Vrbe Roma octauo decimo, in eodem loco, vbi orare consueuerat.*

Sur. to. 3.

Prædium Piniani.

Oratorium S. Anthymi Via Salaria.

M.S. Cod. Vat.

Ibid.

5 Vt tandem eiuscemodi narrationi coronidem imponamus, quam de Martyribus ac sacris Salariæ Viæ monumentis trophæorū instar conteximus, enarratis hactenus adijcere præstat, quæ Willelmus Malmesburiensis de eadē loco citato luculēter scribit: hic enim Ecclesias singillatim recensens, quæ extra Salariam portam beati Siluestri ab ipso nuncupatā, suo adhuc æuo adnumerabatur: ac sanctorum pariter corpora in ijsdem Ecclesijs condita describens, isthæc in rem præsentem ait: *Quarta porta est Via Salaria, quæ modo S. Siluestri dicitur: ibi iuxta Viam Sanctus Hermes requiescit, & Sancta Vasella* (sic ille Basillam intelligens) *& Protus & Hyacinthus, Maxilianus, Herculanus, Crispus: in altero loco prope requiescunt sancti Martyres Pamphilius & Quirinus, septuaginta gradibus in imo tertæ. Deinde basilica Sanctæ Felicitatis, vbi requiescit illa, Siluanus filius eius, & non longe Bonifacius Martyr. Ibidem in altera Ecclesia sunt Chrysanthus & Daria, & Saturninus & Maurus, & Iason & mater eorum Hilaria, & alij innumerabiles: & in altera basilica sancti Alexander, Vitalis, Martialis filij sanctæ Felicitatis, & sanctæ virgines, Saturnina, Hilaria, Dominanda, Rogantina, Serotina, Paulina, Donata. Deinde basilica Sancti Siluestri, vbi iacet marmoreo tumulo coopertus; & Martyres Cælestinus, Philippus & Felix: & ibidem Martyres trecenti sexaginta quinque in vno sepulchro requiescunt; & prope Paulus & Crescentianus, Priscilla et Symmetrius, Praxedes, Pudētiana pausant.* Hæc Malmesburiensis, ex quibus videas, lector pijssime, quam deploranda sit nostrorū præcipue temporum calamitas; cum ex tot Ecclesijs hic a probatissimo auctore descriptis, & tot sacris beatorum Martyrum pignoribus in ijsdem honorifice conditis, nulla penitus ad hodienam vsque diem memoria peruenerit, nec vllum prorsus sacræ ac recolendæ antiquitatis vestigium, quod sciamus, superfit. Hinc demum reuoluta iam annorum curricula perlustranti compertum fit, quam dira & acerba clades, & quam graue detrimentum, quod refici vix vnquam possit, Romana Ecclesia ex commigratione & diutina Romanorum Pontificum commoratione Auenionensem apud vrbem perpessa sit. Ad illa enim vsque tempora salua & sarta tecta sacrorum locorum ac rerum Ecclesiasticarum recolenda iugiter memoria extitit; quæ longæua subinde Pontificum, ac totius Romanæ curiæ absentia miserandum in modum plane intercidit: cum antiquissimæ interim Ecclesiæ profanum in vsum redactæ, dirutæ, ac penitus haud infidelium, sed fidelium ipsorum manu atque iniuria, vel potius incuria euersæ, ac humo æquatæ sint, ita vt posthac nec nomen quidem, nec vlla sacram & antiquam in Vrbe Vrbem explorantibus recolenda ac contemplanda vestigia, extent. Et de his hactenus.

Porta S. Siluestri.

Martyres Via Salaria.

Vvill. Malmes de gest. Reg. Angl. lib. 4.

SS. Hermes, Basilla, Protus Hyacinthus, Maxilianus, Herculanus, & Crispus.

SS. Pamphilius, & Quirinus.

SS. Felicitas, Siluanus, & Bonifacius.

SS. Chrysanthus, Daria, Saturninus, Maurus, Iason & Hilaria.

SS. Alexander, Vitalis Martialis, Saturnina, Hilaria. Dominanda, Rogantina Serotina, Paulina, & Donata.

SS. Siluester, Cælestinus, Philippus, & Felix.

365. Martyres.

SS. Paulus, Crescentianus, Priscilla, Symmetrius, Praxedes, & Pudentiana.

CAP.

CAP. XXXVII.

De Cœmeterijs à Bosio Via Salaria noua & veteri repertis.

s noua, cognita eteria igat.

1 INDEFESSO iugiter animi studio explorandis venerandæ antiquitatis, quæ extra Vrbem sunt, vestigijs Bosius institit, nec a proposito, quod semel imbiberat, vllo vel tædio, aut labore retardari potuit. Cum totus igitur Cœmeterijs Romanæ Vrbis vbique locorum perquirendis operam daret; nec iam adinuentis pia ac studiosa eiusdem solicitudo expleretur, omnem penitus lapidé mouit, vt singulos fere in dies noua, & quę Vrbi hactenus inuisa, atque incognita essent, ipsasmet tenebras explorando, in lucem proferret. Quapropter semel atque iterum omnem illam regionem perlustrauit, quæ inter Pincianam ac Salariam portam concluditur, a quibus eiusdem nominis Via, vetus scilicet & noua initium sortitur; & dum subterraneis locis indagandis instat, cryptas quamplures, Cœmeteria insuper & Arenaria penetrauit, quæ in proximo regionis ambitu innumera fere existunt, ita vt regio ipsa, (mirum dictu!) pensilis quodammodo omni quidem ex parte subsistere videatur. Vbicunque enim ad aptandas, inserendasque vineas humum effodi opus est, ibi latentis cuiuspiam cryptæ aditum effodientibus occurrisse experientia ipsa per se edocuit: quæ quidem subterranæ cryptæ vsque ad ipsiusmet Vrbis mœnia pertingunt: ex quibus nos permoti, vltro fateri cogimur, quod & alibi præmisimus, huius nimirum Viæ Cœmeteria, quamuis inter se discreta olim, seiunctaque ab inuicem fuerint, temporum tamen decursu ob noua ac multiplicia Christianorum sepulchra, quæ in eisdem, vel ipsa secundarum rerum tranquillitate Ecclesiæ oborta, effodi necessitas compulit, mirum in modum aucta & dilatata, cuncta simul iungi, atque inter se copulari contigit. Quoniam vero hac nostra ætate Ecclesiæ, quæ supra eadem Cœmeteria erectæ fuerant, iam omnino exciderunt, & peruetusti eorumdem Cœmeteriorum aditus penitus ignorantur, singularum, quas ille passim perlustrauit, cryptarum descriptionem silentio obuoluentes, illa dumtaxat loca, in quibus quid admiratione dignum suppetit, recensebimus, & primum quidem Monimenta hic, quæ contemplanda sese offerunt, Via Salaria noua, Nomentanæ propiori, subinde vero illa exacte describemus, quæ in ijs potissimum Cœmeterijs suspicere licuit, quæ veteri pariter Via Salaria continentur.

o ob ere. subterra. cryptas ilis.

2 Vt huius igitur itineris initium a Thrasonis Cœmeterio ad S. Saturninum desumatur: extant adhuc supra illud perantiquæ B. Martyris Saturnini Ecclesiæ parietinæ quædam, haud procul videlicet a Collina porta, Via Salaria noua, qua sinistrorsum ad pontem eiusdem nominis itur: qui quidem locus inditum sibi ab antiquis recolendum beati Saturnini nomen adhuc retinet, & vulgo S. Citronina, corrupto vocabulo, appellatur. Subterraneus vero quidam aditus ibi extat, per quem olim ab Ecclesia in Cœmeterium descendebatur, scala scilicet permultis distincta gradibus, fornice desuper obducta, ac varijs picturis affabre exornata, quamuis iam præ temporum iniuria accedentibus imperuia omnino reddatur. Veruntamen per huiuscemodi aditum humi reptando Bosius descendens, Cœmeterium, quod in imo latet, multis fatigatus incommodis penetrauit. At ruinis eum in modum obstructum, deformatumque offendit, vt haud vltra progredi licuerit. Dum autem singula lynceis oculis perlustrat, Cœmeteriales ibi semitas quamplures comperit, quæ sepulchra hinc inde ex more in topho excauata continebant. Alio interim, etsi fortuito, haud longe ab eadem Ecclesia patefacto inter perscrutandum aditu, & altero pariter alibi reserato, cum ingressus eosdem fuisset, complures profundissimi Cœmeterij partes diligenter perlustrans, miræ quidem amplitudinis illud esse, cæterisque eiusdem Viæ Sa-

Cœmeteriũ Thrasonis ad S. Saturninũ.

Locus dictus S. Saturnini.

Aditus Cœmeterij.

lariæ veteris ac nouæ pariter adiungi deprehendit.

3 Innumera vero ibi cubicula, & arcuata monumenta, ornamentis fere omnibus destituta, & pleraque ruinis impia fossorum manu addicta contemplatus; vehementer indoluit. Porro sacræ quamplures, vt traditio fert, in eisdem picturæ olim extabant, argenteæ item lucernæ Christi nomine insignitæ; columnæ insuper ex alabastro: inscriptiones quoque Græco idiomate, ac characteribus expressæ: in quarum altera, quam ibi reperiri contigit, hæ quidem notæ legebantur:

Cubicula Cœmeterialia.

Inscriptio Græca in Cœmeterio.

ΚΡΑΤΕΙΑ
ΘΥΓΑΤΡΙ
ΓΛΥΚΥΤΑΙ.

Plura id genus alia ibi quondam studioso viro contemplari licuit, quæ sane nobilissimam huius Cœmeterij faciem, ac religiosum quendam sanctimoniæ cultum adstantium animis ingerebant. Quædam enim Vasa inde fossorum manu ipso vidēte Bosio extracta fuere, ossibus beatorum vtiq; Christi Martyrum igne absumptis referta. Salaria item Via dum pontē, qui Salarius dicitur, viator eūdo respicit, & quingentorum circiter passuum interuallo a dirutis B. Saturnini Ecclesiæ parietinis, quæ ibidem existunt, villa quædam sita est, quæ ad conspicuæ inter Romanos gentis Crescentiæ ditionem sub Lateranensis basilicæ proprietate olim spectabat; in cuius loci vmbilico iuxta quandam domunculam subterraneæ quędam cōstructiones, quæ duas cohærentes sibi Ecclesias, diuersæ tamen formę, pręseferunt. Prima autem, per quam ad alterā ingressus patet, sphæricæ formæ est: altera vero figura quadrangulari constat, geminarum videlicet adinstar Ecclesiarum BB. Martt. Cosmæ & Damiani, quę in foro boario, iuxta Pacis Templum mutuo sibi copulatæ adhærent. Et argumentis quidem satis probabilibus quidam adducti has Ecclesias ipsasmet esse conijciunt, quæ Sanctorum Siluani & Bonifacij quondam dicebantur, & ipso Bibliothecario teste, vno eodemque solo inuicem cohærent, quarum altera primum quidem in B. Felicitatis honorem extructa, postmodum S. Siluani eius filij nomine nuncupata est.

Duæ Ecclesię contiguæ.

Ecclesiæ Siluani & Bonifacij.

Ecclesia Felicitatis.

4 Prima igitur, quæ Sphæricam, vt diximus, formam præsefert, fornicem, seu tholum habet, in cuius media parte foramen rotundum cernitur, per quod in interiorem sacri eiusdem loci sinum lumen desuper immittitur. In eiusdem vero Ecclesiæ ambitu septem arcus, ijdemque testudinati in sublime tolluntur, qui totidem ibidem sacella aspectu ipso repræsentant. In altero autem ex præmemoratis arcubus porta quædam humo, macerijs, ruderibusque e loci summitate delapsis iam penitus obserata conspicitur, quà olim aditus, vt par est credere, in templum descendentibus pandebatur. Hoc porro altum palmis xxx; totidemque, vel paulo amplius latum est. Ab vno eorundem Arcuum reserato, liber ad aliud quadrangularis formæ templum ingressus suppetit, quod quidem longitudine constat palmis xxxvii. cum dimidio, latitudine palm. xxiii. altitudine vero palm. xxii cum dimidio. In cuius media fornicis parte quoddam item foramen quadratæ formæ ad excipiendum lumen artificum manu aptatū cernitur. In primario vero huius templi pariete arcus quidam satis amplus suspicitur, vbi sacram olim extitisse aram ipsa loci facies intuentium oculos commonefacit. Porta ibidem saxis & muro obstructa subest, per quam ad Cœmeterium infra describendum olim descendebatur: quæ singula diligenter in earundem Ecclesiarum ichnographia hic typis impressa exhibentur.

Primæ Ecclesiæ a Bosio repertæ descriptio.

A Ostium, per quod aditus descendentibus in Templum olim pandebatur, humo ac ruderibus nunc obseratum.

B C D E F Arcus quinque testudinati, qui cum duobus alijs ad alteram partem subsistentibus numerum septenarium efficiunt, quorum aliqui in hac Ecclesia sacellorum, & altarium vicem proculdubio præstabant. Singuli autem hi arcus alti sunt palmis septendecim.

G Foramen sphæricæ figuræ in medio fornicis fabrefactum, quà lumen desuper admittitur.

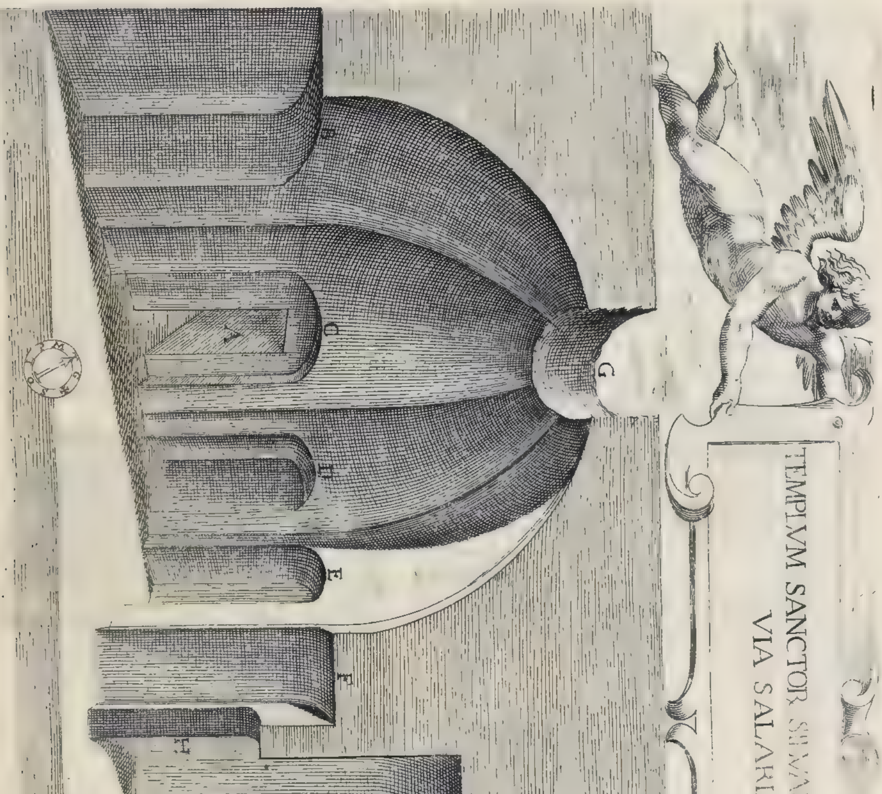
H Ostium, quà in aliam ei contiguam Ecclesiam ingressus patet, altum autem illud est palmis vndecim, latum vero sex cum dimidio.

I Foramen quadratæ formæ ad excipiendum lumen in fornice alterius illius Ecclesię adaptatū.

K Arcus è conspectu memoratæ Ecclesiæ altitud. palm. xxii. latitud. xv. & profund. x.

L Ostium, per quod aditus in Cœmeterium patet.

Per

TEMPLVM SANCTOR SILVANI ET BONIFACII
VIA SALARIA

5 Per hanc item porram cum nullatenus ad Cœmeterium ingressus nunc pateat, alia subinde explorando loca, aditum perquirendo assequi opus fuit: quem sane eadem in vinea ad ipsius sepem, qua quis ad læuam ingreditur, nec longe ab ijsdem Ecclesijs reperiri tandem contigit: ibi enim scrobs modica inuestiganti sese obtulit, in quam cum Bosius anno Christi 1594. ingressus, aliquantulum processisset, ad arenarias primum cryptas, & paulo post Cœmeteriales ad semitas peruenit, quæ effossa vndique in topho sepulchra de more exhibent. Ipsum vero Cœmeterium satis quidem amplum quondam extitisse intelligere vnusquisque poterat. Alia item Cœmeteria in inferiori adhuc terræ sinu latere, etsi formæ satis angustæ, Bosius explorando animaduertit.

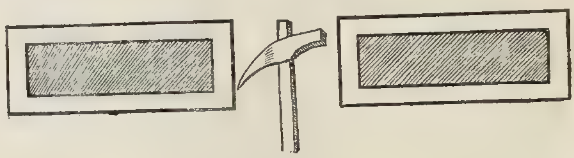
Arenariæ cryptæ.

6 Porro in sepulchris eadem Christiani nominis signa videre est, quæ in cæteris hactenus descriptis conspiciuntur; eburnei item annuli, ampullæ vitreæ, lucernæ fictiles, & id genus alia. In hoc insuper Cœmeterio cuniculus quidam subest, haud tamen aptatis de more sepulchris auctus, valde quidem depressus, intuentium oculis aquæductus formam præ se ferens, quem cum quis perlustrauerit, aliæ subinde Cœmeteriales semitæ sese offerunt. Ex pictis autem imaginibus, quæ adhuc ibidem extant, & viros quosdam militari habitu, ac militiæ ducum indumento insignitos exhibent, profecto hunc ipsummet cuniculum esse conijcitur, vbi quondam inuicti illi sexaginta duo Claudij Tribuni milites conditi fuere, qui prompto, libentique animo pro fidei confessione martyrium, vt iam enarrauimus, sub Numeriano Imperatore subierunt.

Cuniculus sepulchra martyrum.

Sexaginta duo milites martyres.

7 In plerisque autem eiusdem Cœmeterij semitis parua, ac perexigua excipiendis infantium duntaxat ac puerorũ corpusculis disposita, atque aptata sepulchra conspicere licet: inter duos vero ex his breues quidem, atque angustos loculos quendam in topho incisum malleum, etsi nos rei causa omnino lateat, contemplari quis valet.

In quodam autem marmoreo fragmento inscriptio huiuscemodi inest;

Sepulchra cum inscriptionibus.

S·AVR·IRE
IXIT AN·XX
PLACIDO ET
CONSS.

Verum Huius Placidi Consulatus vna cum Romulo eiusdem collega sub Constantio & Constante Imperatoribus contigit, anno Christi cccxl, Iulij Papæ VII. ipso teste Baronio Annal. To. 3. sub recensito hactenus anno. Sepulchrales item aliæ inscriptiones lapidibus incisæ, & permultæ quidem ibi conspiciuntur; sed quoniam Consulum nominibus carent, easdem nos quidem consulto omittimus; ex quarum numero si præcipuas studiosus lector nosse cupit, has videlicet è Subterranea Roma selectas repetat.

Baron. annal. to. 3. an. 349.

MACEDONIVS
IVLIANVS
MACEDONIE PRO
TINE SORORI ET SIBI

In alia insuper Tabula marmorea duobus circiter palmis cum dimidio longa, alta autem vno dumtaxat, eiuscemodi inscriptio legitur;

SEVERO BENEMERENTI IN PACE
QVI VIXIT ANN ❦ I MENS ❦ V. ❦
DIES III. ❦D K OCT

Arcuata vero Monumenta ac Cubicula in eodem Cœmeterio haud pauca numero existunt, quæ mox sub Cœmeterij Priscil-

ſcillæ titulo deſcribenda a nobis erunt, cum reliqua, vt iam expoſuimus, eidem cohæreant, quibus peculiare, quo prænotantur, nomen inſcribere nullatenus in tanta rerum caligine, etſi cupientibus, facultas ſuppetit.

Cubiculum primum Cœmeterij Priſcillæ, aliorumq; SS. Martyrum Via Salaria noua deſcribitur.

1 CVBICVLVM hoc magna quidem ex parte dirutum, calce olim oblitum, ac picturis excultum fuiſſe ipſemet loci adſpectus intuentes admonet; picturæ tamen fere omnes longo temporum decurſu excidere penitus, atque abolitæ ſunt: quæ vero in arcuato quodam Monumento illibatæ adhuc perſeuerant, ſequenti Tabula deſcribentur. Cubiculi eiuſdem ſtructura altitud. palm. VIII. latitud. XI. cum dimidio, longit. X. cum dimidio conſtat. Porta, per quam accedentibus in ipſum Cubiculum ingreſſus patet, palm. IV. cum dimidio lata eſt, profunda II. alta VIII. ad eiuſdem vero Cubiculi menſuram attollitur, & ad fornicem vſque pertingit. Primario ſubinde in pariete ipſius è conſpectu oſtij arcuatum quoddam Monumentum extat, haud tamen omni ex parte dirutum, vbi adhuc pictæ aliquot imagines ſuſpiciuntur, atque ſepulchrum aliud in topho ibidem exciſum apparet. In altero item pariete ad læuam ingredientibus arcuatum pariter Monumentum contemplandum exhibetur, in quo tria itē in topho ſepulchra effoſſa conſpicere licet. In alio huius è regione parietis quoddā magna quidem ex parte dirutum Monumentum exiſtit, illud tamen olim, vt ipſamet rei facies perſpicue comprobat, picturis exornabatur.

Monu-

A Monumentum arcuatum, quod in pariete primario viſitur, in quo figuras, quæ proxima ſequenti Tabula exhibentur, contemplari licet.

B Monumentum arcuatum in pariete ad dexteram ingredientis, quod olim, vt prompta eſt coniectura, picturis exornatum floruit, nunc autem ſtolida foſſorum incuria vehementer labefactatum ſqualet.

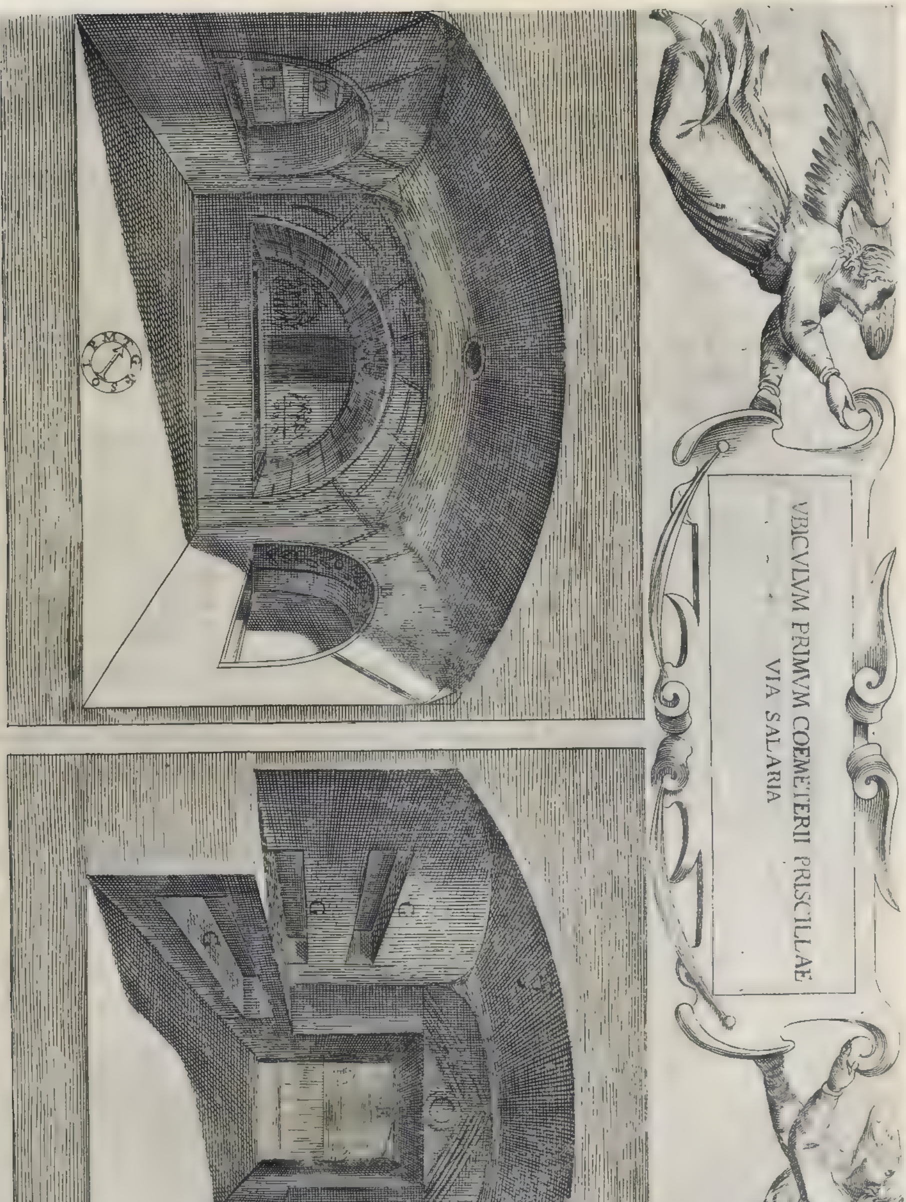
C Aliud Monumentum arcuatum in pariete obuerſo.

D Sepulchra in ipſiſmet Monumentis arcuatis in topho exciſa.

E Oſtium, per quod in Cubiculum aditus patet, repræſentatum à parte exteriori, antequam illud ingredimur.

F Oſtium à foſſoribus dirutum.

G Monumenta vtrimque per ſemitam, in cuius termino præſens hoc Cubiculum ſitum eſt, exciſa.

VBICVLVM PRIMVM COEMETERII PRISCILLAE
VIA SALARIA

Vnica Cubiculi primi Tabula.

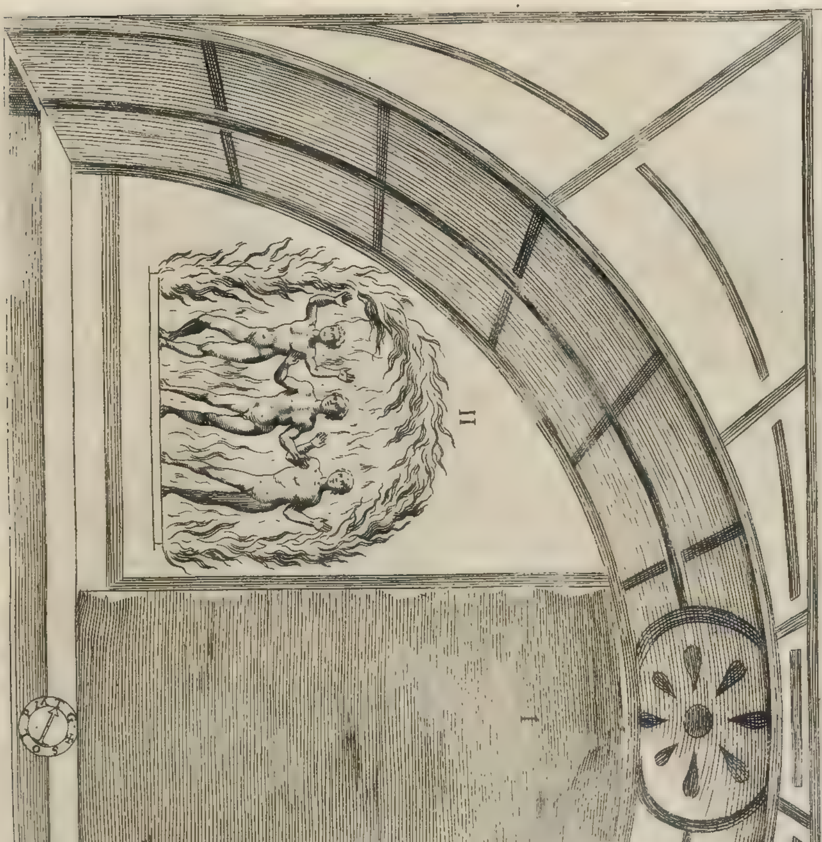
Arcuatum hac Tabula Monumentum repræſentatur, quod in primario ipſomet pariete aptatum eſt, ac imagines inſuper, quæ in eo ipſas inter ruinas perſtitere.

I. In meditullio ipſius Monumenti, cum ipſa parietis ſuperficies, quæ coloribus olim imbuta erat, humore nimio labefactata corruerit, veneranda ibidem, vt conijcimus, Chriſti Seruatoris panes diuina virtute multiplicantis effigies deſideratur: ad quod aſſerendum nos eo potiſſimum argumento ducimur, quod videlicet iuxta viros illos humi procumbentes, ſeptem ſportæ aut cophini panibus referti, affabre coloribus effícti, exprimantur.

II. Trium puerorum in Babylonica fornace pſallentium imago contemplanda illic etiam proponitur.

III. Iuuenes quidam, vel potius adoleſcentuli, qui in genua humiliter procumbunt, & ſeptem plane numero exhibentur: quæ quidem figura vel ſeptem B. Felicitatis filios indicat, vel certe ſacras totidem numero virgines, quæ, vt ſupra dictum eſt, eodem olim Cœmeterio conditę fuere, vel forte, ſi altius rem interpretari libeat, ſelectos turbæ illius homines, qui multiplicatis à Domino panibus refici meruere.

IV. Septem cophini fragmentorum, quæ ſuperfuerunt de ſeptem panibus à Chriſto Domino diuinitus multiplicatis.

TABVLA VNICA CVBICVLI PRIMI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIÆ

Cubiculum ſecundum Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

CVBICVLVM iſtud quadratæ formæ eſt, latitud. palm. XI. longitud. X. cum dimidio, altitud. totidem, aliqua item ex parte cęterorum more calce læuigatum. Primario in pariete, ipſius e regione oſtij, arcuatum Monumentum extat; ſupra quod ſepulchrum quoddam in topho excauatum ſubſiſtit, cui alterum haud abſimile, in ipſa pauimenti planitie, monumento eidem ſubſternitur. In pariete vero, in quo oſtium aptatum eſt, vndecim numero Sepulchra paruulorum apta corpuſculis conſpiciuntur: in quorum altero palma, & venerabile Chriſti nomen; in altero vero impreſſi tres numero annuli cernuntur. Dexteram autem ipſius loci partem ingredientibus arcuatum Monumentum occurrit, quod aliorum inſtar picturis decoratur, ſupra quod aliud conſuetæ formæ monumentum, quandam in medio palmam impreſſam continens, extat.

A Monumentum arcuatum, quod ad dexteram ingredientium in pariete fabrefactum conſpicitur, eſtque picturis, vt inferius exhibebitur, adornatum.

B Monumentum arcuatum, quod in pariete præmemorati ex aduerſo viſitur, tectorio, albarioque expolitum.

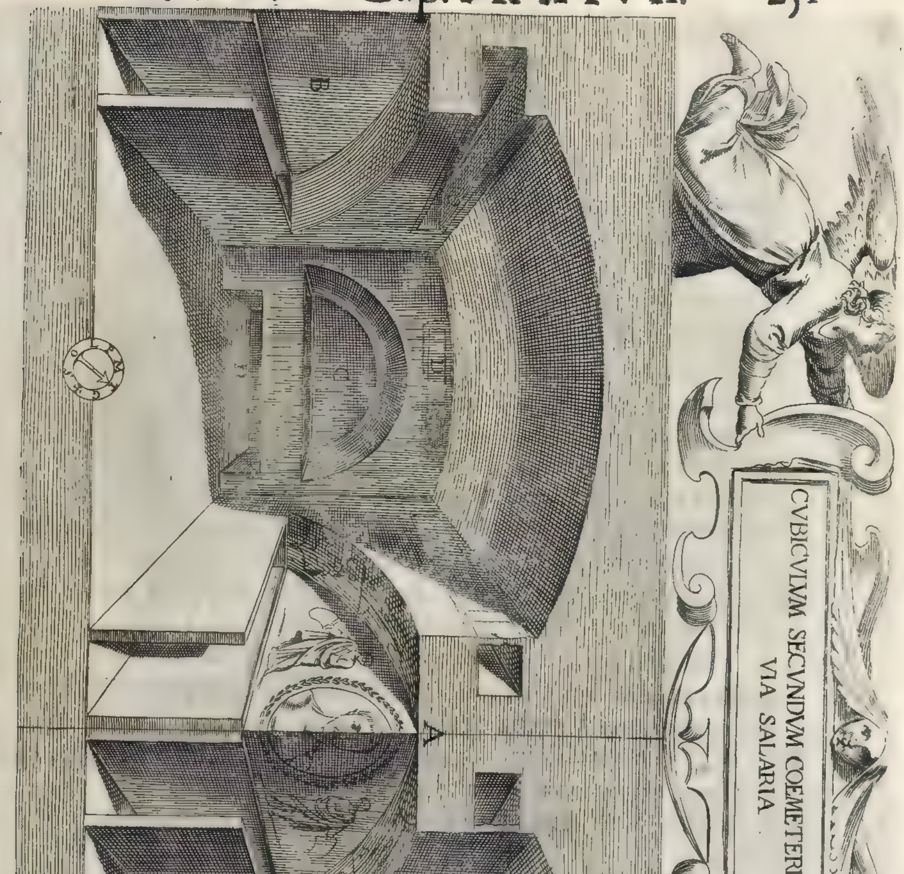
C Monumentum arcuatum tophinum in pariete è regione oſtij.

D Sepulchra exciſa ſubter, ac ſupra iam dicta Monumenta arcuata.

E Vndecim paruulorum ſepulchra, quę in pariete, cui oſtium ineſt, exiſtunt, inter quæ vnum puſillum admodum conſpicitur.

F Oſtium Cubiculi.

Vnica

CVBICVLVM SECVNDVM COEMETERII PRISCILLÆ.
VIA SALARIA
A
B
B
D
F

Vnica Cubiculi Secundi Tabula.

I. Sacræ in hac Tabula imagines delineantur, quæ arcuatum idem Monumentum ambiunt, atque exornant: cuiuſdam nempe adoleſcentis ad pectus vſque denudati effigies miro artis ſtudio ad viuum exprimitur, qui quoddam pariter linteum humeris præſeferre videtur. Vt nobis autem in rem præſentem opinari licet, recenſita hactenus Ducis cuiuſpiam bellorum gloria, ac triumphis inclyti imago extitit, qui eodem Monumento clauſus reconderetur. In arcu enim, & angulis ipſius Monumenti palmæ, coronæ, alatæ victoriæ, currus triumphales, aliaque id genus rerum militarium inſignia coloribus adumbrantur. Quamuis autem nullo ſepulchrali titulo prænotetur, ex cæteris tamen militum imaginibus, quæ infra lectori contemplandæ apponentur, probabilibus adducti rationibus, hic ſanctorum militum Martyrum ſepulchra extitiſſe conijcimus, de quibus ſupra egimus.

II. III. Porro ex vtroque deſcriptę iam imaginis latere mulieres binæ adſtant, quæ volumen quoddam explicitum manu præferunt, in quo nimirum præclara inuicti huius Ducis geſta, ac laudum eiuſdem præconia ad perennem nominis gloriam adnotari fortaſſe contigit.

IV. V. Currus Triumphales, quibus inſident viri duo, qui palmas, ac coronas, vt vides, præferunt.

VI. VII. Victoriæ alatę cum palmis item ac coronis.

Primum

TABVLA VNICA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

Primum arcuatum Monumentum Cœmeterij Prifcillæ Via Salaria defcribitur.

HAVD procul a fecundo Cubiculo arcuatum primum hoc Monumentum occurrit, altitud. pal. 4. cum dimidio, latitud. 8. profund. 4. In cuius pariete bina infantium apta inferendis cadaueribus fepulchra apparent: quorum extruendorum gratia picturas in eo exiftentes magna ex parte labefactari contigit. Intra idem vero Monumentum, aliud in topho excauatum fepulchrum confpicitur. Porro hæ potiffimum imagines recenfentur, quæ arcuatum Monumentum ambientes ad hæc vfque tempora fuperfunt.

I. Totius in primis præmemorati Monumenti orthographia.

II. Militis altera manu haftam tenentis, altera vero globum tangentis effigies, cui adolefcentulus quidam præfto eft, exiguum quoddam inftrumentum geftans, quod haud facile deprehendi poteft, an globulum, vel certe tympanum bellicum repræfentet.

III. Vir quidam infuper virgam manu præfeferens exprimitur, quem quis ipfum forte Moyfen Hebræorum ducem interpretari queat, iuxta quem bini adftantes viri confabulari ac fimul mifcere colloquia videntur.

IV. Alterius ibidem militis imago confpicienda exhibetur, qui prouectæ quidem ętatis eft, vt ex afpectu dijudicari poteft, militari autem purpura, ex more indutus, bellicam manu haftam te net.

V. Illic demum Abraham contemplari licet, qui euaginatum gladium vibrat, ac dulciffimi Ifaaci in genua fuper lignorum ftruem prouoluti ceruicibus imminet: iuxta quos corona ab alto, certum vtique victorię omen, pendet, quæ ex infigni obedientiæ merito portendebatur; iuxta id quod diuinæ Scripturæ loquuntur: Vir obediens loquetur victorias.

Secun-

MONVMENTVM PRIMVM ARCVATVM COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

Secundum arcuatum Monumentum Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

MONVMENTVM iſtud latitudin. eſt palm. 8. altitud. 4. profund. 4. cum dimidio. Picturis quoque ſatis conſpicuum redditur, & imagines, quæ hic a nobis deſcribentur, contemplandas exhibet.

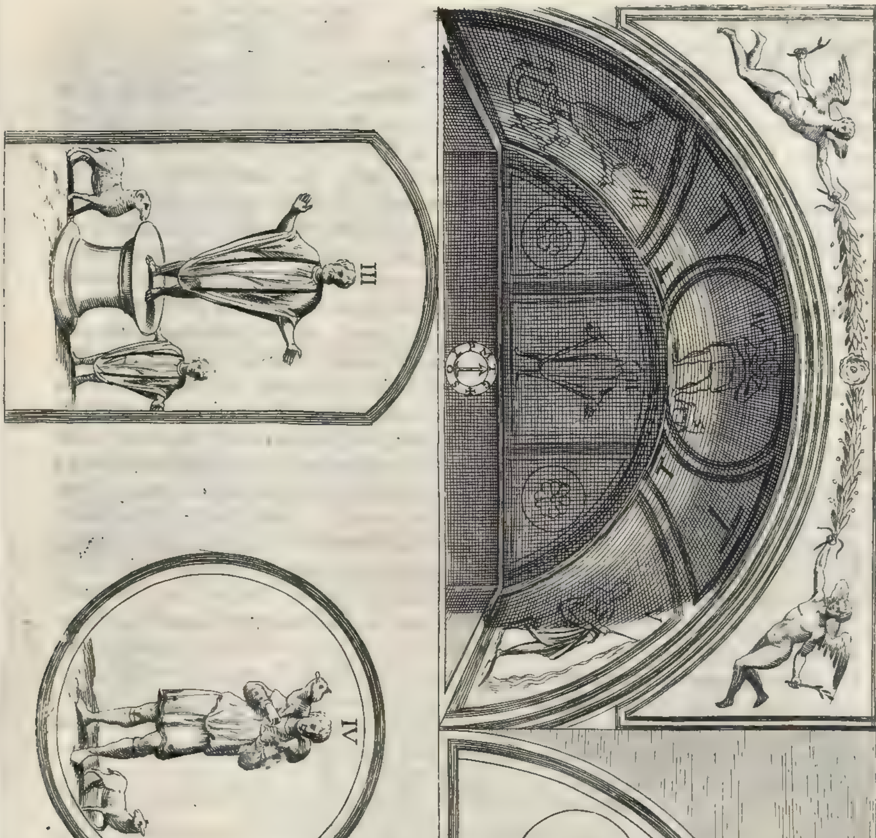
I. Totius Monumenti arcuati Orthographia.

II. Stolata quædam mulier, eleuatis ex more manibus orans, ac veſte adinſtar caſulæ induta, affabre coloribus exprimitur.

III. Abrahamus item & Iſaacus, qui hirco iuxta eoſdem ad holocauſtum perficiendum conſiſtente, exporrectis item manibus orantes, condignas Deo gratiarum actiones perſoluunt.

IV. Conſuetum quoque Euangelici Paſtoris ſymbolum ouem humero geſtantis intuentium oculis proponitur.

V. Moyſes, qui virga, quam manu tenet, petram quatiens, ex ea deſertas inter regiones vberrima aquarum fluenta educit.

MONVMENTVM ARCVATVM SECVNDVM COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

Verum enimuero cum hæc inter perlustrandum Bosius deprehendisset, haud a proposito vlteriora inuestigandi loca, vtpote in sacrarum antiquitatum vestigijs perquirendis adeo iugiter lynceus, destitit. Cum igitur iuxta vineam, quam nuper descripsimus, curiosius abdita quæque perscrutaretur; en tibi, in altera, quæ pontem Salarium respicit, alios quoque ad alteram eiusdem Cœmeterij partem aditus offendit: quibus, qua maxima potuit, celeritate patefactis, cum in subterranea illa loca se vltro infudisset, Cubicula ac monumenta ibidem integra haud numero pauca, inscriptiones pariter, atque innumera fere epitaphia marmori incisa, consuetisque religionis Christianæ signis ac symbolis prænotata reperit. Quamplures autem imagines miro artis studio effictæ ibidem extant: nonnulla item martyrij instrumenta, & quædam insuper ex ijs, quæ olim artificum vsui inseruire consueuerant: Pisces item, nec non columbæ pennicillo exprimũtur, a quibus hinc inde velamina ornamenti gratia fulciuntur; columbæ item nonnullæ, quæ oliuarum ramos deferunt, & id genus alia: quæ singula tabulis ad vnguem excerpta in sexaginta & octo inscriptionibus tum Græco tum Latino idiomate conceptis in hoc secundo Subterranæ Romę volumine exhibentur. Nos interim ijs, in quibus Consulum nomina desiderantur, postremo loco reiectis, hic primum vnicam recensebimus, quæ olim quidem ethnicorum vsui destinata, marmorea subinde tabula inuersa, & meliorem in vsum traducta, ipsorum Christi fidelium sepulchro inseruire cœpit. Sepulchralis autem huiuscemodi titulus ex vno latere hæc legenda præsefert:

Solemnia Christianorũ symbola in sepulchris.

PRINCIPALIS
QVI VIXIT ANNIS
XLV. MESIS II. DEPO
SITVS NATALE SVSTI
BENEMERENTI CESQVET IN PACE.

Porro idem lapis apud ethnicos quondam inscriptus, altero ex latere notis hisce insculptus est;

D. M.
VLPIÆ KAPVENI
M. VLPIVS
FAOR. CONIVGI
KARISSIM. FECI
CON. QVA VIX. AN.
XX. ET MENS.....

Subsistendum interim nobis hic paululum, amice lector, & quidem, vt ipsemet Bosius ait, dolendum est, quod hæc vna videlicet præclarissimi Cœmeterij pars, quæ diu illibata perstitit, ingenti plane ipsius recolendæ antiquitatis detrimento, auara dixerimne, an impia, atque sacrilega fossorum manu, (ò manus, inquam, abscindendæ, quæ lugubrem sacro huic loco cladem, atque excidium intulere!) ipsa quoq; sub omnium oculis ruinis ac vastitati addicta sit: sed ob immane facinus, ac maxime detestandum, Deo loci iniuriam vindicante, hi haud impunes euaserunt, sed condignas vltro sceleris pœnas dedere; postmodum enim diutino carceris squalore confecti, inopia atque omnibus fere incommodis absumpti, piaculum, quod patrarant, vel in pœnis, quas inuiti tolerabant, agnoscere compulsi sunt. Sepulchrales vero lapides, qui suo è loco per summam iniuriam auulsi, ac pretio distracti fuerant, Deo disponente, in manus Horatij de Valle magna quidem ex parte deuenerunt, & Bosius ipse ingentem eorumdem numerum oblata vltro pecunia sibi comparando congessit. At reliquos sepulchrales titulos, quos diligenter eodem in Cœmeterio adnotare licuit, ex Opere hactenus edito excerpendos, & hic studioso lectori proponendos voluimus.

Inscriptio[nes] è Christia[no]rum vete[rum] sepulchris

TIGRINIANO CONIVGI
BENEMERENTI PRO FVTVRA
FECIT QVI VIXIT MECVM
ANNIS XXV EGIT AVTEM VITA
ANNIS LVIII IN PACE

☧ FILI MATRI SILVESTRE
FECERVNT NOFITE IN PACE

MARCELLA QVE VIX CVM
MARITVM SVNT ANNOS XXX
CVM MARITVM IV VM
☧ ISTEFANV.

RE-

RESPECTVS QVI
VIXIT ANNV ET
MENSES VIII
DORMIT IN
PACE

AVRELIVS VEKVS
AVRELIAE LVCINAE
CONIVGI

MAXIMINO FILIO VIXIT AMNIS XXVI
VENERIA MATER
FECIT

VRBICO FRATRI BENE
MERENTI QVI VIXIT
ANNIS XV. DIB. XXXIIII
FELIX FRATER
IN PACE

ÇAVDENTIO FECERVM
FRATRI QVI VICSIC ANNIS
XXVIIII M VIII DXVII
DM

EGREGIVS. FILIE. K M
BONIFATE
QE. VISXE
ANIS. IIII.
D XI ς
MATER. I PACE. CES.

PRIMNNNFECIT PRIME
VENEMERENTI QVAE VIXIT
ANNIS LI MES IDVS V DIEBVS

IRENETI BENEME
RENTI COIVGI
MARITVS
FECIT
IN PACE

IVLIANO
QVI VIXIT
ANNIS. VI
MENSIBVS IIII

FILIO CARISMO
CESANO PARENTES
FECERVNT BENE
MERENTI IN—
PACE

CONSTANTSO FILIO
INNOCENTISIMO QVI BXANVS
VII ME VI DI XVII IN PACE
DEC XIII KAL SEPT.

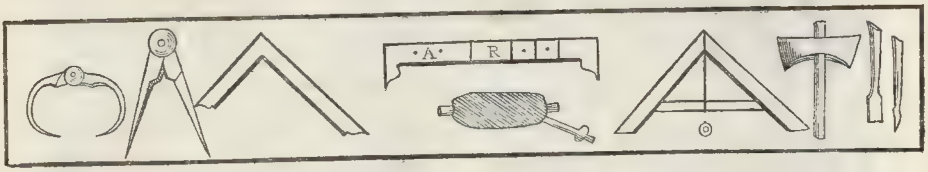
CLODIO DISCOLIO
BENEMERENTI QVI
VIXIT ANNIS XXI
M X D XII FRATRES
FECERVNT IN
PACE

NARCISANE
PERIT ANNO
RVM PLVS
MINVS XIII

VIXIT ANNIS XX ET
VNV MENSIS SEX
DIES XX ET SEX
DICESSIT DIE. V.
KAL OCTOBRES

SCAMNA
TIVS IN
PACAE

Hæc in præsens reperitur in Villa Sixti V.

PARENTEΓ PART
ENIO BENEMEREN
TI 9I BIXIT ANNIΓXIII

HOCTAV
IE COIVGI
NEOFITE BI
SOMV MA
RITVS FE
CIT·

Hæc cum septem proxime sequentibus apud Horatium de Valle extat.

IANVARIO DVLCI ET BONO
FILIO OMNIBVS
HONORIFICENTISSIMO ET
IDONEO QVI VIXIT
ANNIS. XXIII M. V. D XXII.
PARETES

DONATVS. QVI BIXIT. ANIS. XXX
MENSIS. VI. DIES XVIII.
DEPOSITIONE. NONY. KL. IVNIAS
QVESQVI. IN PACE

KY. PA. KE. ΨY. XH. KA. ALI. XPI.
TOG. ΩE. TA. COY .

PETRONI ANIMA INNOX
QV ANN. III. M VIII. D
PARENTES FILIO
IN PACE

SIMPLICIO BONE MEMORIA. Q. V.
ANNOS XXIIII D XLIII.
IN PACE FECERVNT
FRATRES.

RIMENIVS QVI VIXIT
ANNIS XVIII IN PACE

VRBICO BENE
MERENTI
Q AN III
M XI
IMP

PREIECTVS BIZINVS QVI VIXIT
AN. VI. M. V. ET DIES XXVI
DVLCISSIMO PARENTES
POSVERVNT

EVPLIAE KAR.

LA-

LARONI COPARI BIRGINIO QVI
BIXIT. ANNVS MECV XXVII
IM PACE

CALPVRNIVS. PELACIVS
AVRELIAE. SOFIATI. COIVGI
BIXIT
MERENTI. POSVIT. AN. XXX

ZOSIMO BENEMERENTI COIVGI IN
PACE CVM QVEM VICXIT
ANNIS XXXVIIII

LVCRETIVS GERMANVS CEPASIAE
COIVGI ET SIBI IN PACE

BITALI IN PACE QVE BIXIT
ANNIS XVI.

FLORENTIAE PIENTISSIMVS
CONIVGI SVE BENEMERENTI
QV AN XLq MXDX

COIVGI BENEMERENTI
IN PACE SEVERIANO

ANTONIO FIRMINO

GENEROSA CONIVGI SVO
FILOSTORGO QVI BIXIT
AN. OCTOGINTA

CORENTIANO INNOCENTI
QVI V. AN IIII.

SECVNDINVS QVI VIX ANN
PLVS M. LXII IN P.

IANVARIVS MATRONAE
CONIVGI

B
. NAVTICO.
NIS. VIII. M. II. D XX.

Huius Inscriptionis characteres lapidi incisi non sunt, sed auro exarati: in præsens exiat apud Horatium de Valle simul cum 21. *proxime sequentibus.*

FORTVNATVS. PATER. FECIT
FROCTOSE. FILIAE.
DVLCISSIME ET CARISSIME
DECESSIT ANNOR XIII

AVR. TIGRIS C. F. AVR
FELICIANO V.P. MARITO
INCoMPARABILI CvM C. VI
XI ANNIS XXI. SINE VLLA
DISCORDIA BENEMERENTI
CVM DOLORE MEO
ISSCVLPI IVSSI.

DOMINO FILIO INNO
CENTISSIMO ET
DVLCISSIMO BO
NO, SAPIENTI.
PELAGIO. QVI. VIXIT.
ANNIS. VI. M. VII. D. XIIII
H. VIIII. SOCRATIANVS. ET.
YRENE. PARENTES. B. QVES.
IN PAC

PLACIDE COIVGE
ME MARITVS FECIT
CVM PACE

HERCVLIO. INNOCENTI
IN D M
QV AN III VIII
IENVARIA. ALVMNO MERE.
IN PACE

DO-

DOMITIANAE FORTVNATE
VENEMERENTI TE IN PACE.

SECVRA QVAE VITXIT
ANNIS. VI. ET DEFVNTA EST
IIII KA. NOMEMB. RES.

LEONTIA FILETO COIVGI
BENEMERENTI IN PAC

AELIAE. SEXTAE. FILIAE DVLCIS
SIME QVAE. VIXIT. ANNIS. XXI
V. XXII. H. V. AELII. CALLISTVS.
ET PROFVTVRA PARENTES

PETRONIANI MA INNOX
QV ANN. III. XP VIII. D. XX
PARENTES FILIO IN PACE

REGINA VIBAS
IN DOMINO
ZESV

FLAVIO ITALO
INNOCENTISSIMO PVERO

FILI PATRI. BENEMERENTI
FECERVNT. IN PACE. FAVTINO
QVI BIXIT ANNIΓ. L. d. XXX
ORAΓ. ς.

INNOCENTIVS. INNOCENTIO
FILIO PRO INNOCENTIA
SVA BENEMERENTI QVI
VIXIT ANNO VNO DIEBVS
XςIII ORAS III 8 IN PACE

AGAPE COIVGI
BENEMERENTI IN PACE

FAVTINA
QVE VIXI ANNVS TRES
ET MESIBVS TRES
ET DIES XIII IN PACE.

LOCVS BENEDIC
TI QVI VIXIT AN
P M XXX BENEME
RENTI IN PACE.

DOMVM AETERNE
VALERIANE MERENTI QVI VIXIT
ANNIS XXXIII MESIBVS DVO
DIEBVS XII MARITVS ET CENVS
AEIV MERETI FECERVNT
IN PACEM

CONSTANTIVS
DECIAE CONIVGI
QVE VIXIT MECVM
ANNOS XXXIII.

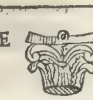

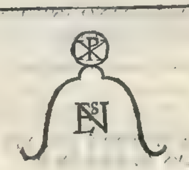
ΗΕΥΜΗΡΟΥΟΥΓΑΤΡΙ
ΑΓΑΠΗΝΗΕΤΩΝ
ΕΓΟΝΕΙΣΕΓΟΙΗΣΑΝ

ΡΕΚΕΙΤΟΣ ΕΝΕΡΗΝΗ
ΠΡΟΑΓΕL

ΛΕΩΝ ΝΙΚΟΝ ΠΑΚΕ

Verum

8 Verum vt ad ſuſceptam Cœmeteriorum enarrationem reuertamur, a qua diu cætera exponendo, noſtra deflexit, imo potius aberrando ſubſtitit oratio: haud hic obuolendum ſilentio duximus, quod Cœmeteriorum gloriam, nec non antiquitatis recolendæ ſplendorem mirifice adauget, ac poſteris apprime commendat: nam prope eiuſdem regionis ambitum, qua pontem Salarium ſpectat, dum ſub Chriſti annum quingenteſimum ſeptuageſimum octauum ſupra milleſimum in Villa Illuſtriſſimi Præſulis de Ruuere, arena, vti mos eſt, effoderetur, aditus quidam ad Cœmeterium, quod ibidem in ſubiecta loci area latebat, patefactus eſt, cuius rei fama vbi primum percrebuit, tota fere Vrbs turmatim ſuis è ſedibus proſiliens, quantocyus ad illud inſpectadum ſe contulit, vt Alphonſus Ciacconius oculatus rei teſtis Boſio deinde perantiquis eiuſcemodi Cœmeterijs indagandis, perluſtrandiſque incumbenti narrauit. Tunc enim temporis cum Cœmeterium præmemoratum innotuit, Boſius ipſe triennis adhuc ætate puer erat; qui inſuper a grauiſſimo, ac ſtudioſiſſimo alioqui viro, quem memorauimus, ſe accepiſſe refert, Cœmeterium iſtud magna ex parte ruinis obſitum perſcrutantibus patuiſſe: ſepulchra item omnia perſcrutantium manu reſerata, ac marmora, quæ exſculptis titulis inſcripta erant, omnino confracta, atque humi paſſim proiecta, ab exploratoribus loci reperta fuiſſe. Ex his tamen ſepulchralibus titulis octo duntaxat integros, illibatoſque tot inter ruinas ſeligere licuit, qui in Opere hactenus edito typis demandati ſunt. Hos autem cum ex eodem Ciacconio Boſius acceperit, hic pariter, vt plene ſtudioſi lectoris deſiderio fiat ſatis, & ne quid eumdem rerum antiquarum lateat, repetendos eſſe decreuimus:

Villa Præſulis de Ruuere.

Sepulchrales Cœmeteriorum tituli.

ΤΟΠΟϹ ΑΝΑΠΑΥϹΑΙΩϹ
ΑΜΜΟΝΟΥ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΕΙΟΥ
ΘΡΕΠΤΟΥ
id eſt
LOCVS QVIETIS
AMMONII ET EVTYCHETIS
NVTRICIS

ΙΑΝΟΥΑΡΙΩ ΘΡΕΠΤΩ
id eſt
IANVARIO NVTRICIO

EROS HILARAE BIDVE FECIT

QVINTINIAE VRSVLAE CONIVGI
BENEMERENTI AMVLIVS
MELIOR FECIT

RVFINAE FILIAE BENEDICTAE

..... MVRDIVS CAM
RVFVS FONTEIADADA
CONIVX

VITALIANO
ALVMNO
KARO
EVTROPIVS FECIT

GREGORI
SILICIA FAVSTIN
VIXIT ANN. IIII
M. V. DIE VNO

At

At vero, vt breuiter ſingula huius Cœmeterij complectamur. Vitreas nonnullas quibuſdam in Monumentis imagines, ſphæricæ vtique formæ, necnon affabre circumdeauratas reperiri contigit, quæ ab exteriori parte valido calcis glutino obfirmatæ erant; quarum ectypa hic contemplanda ſubijcimus.

I. Fragmentum vitreum deauratum in ſepulchris Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria repertum.

II. Aliæ pariter huiuſcemodi inſcriptæ notis adinuentæ ſunt.

CVM TVIS PIE ZESES.

Quas notas Boſius ipſe alijs ſecum ad ferendam obſcura ſuper re ſententiam adhibitis, hoc plane modo legendas, explanandaſque duxit: PIE IESVS.

III. Vitrum antiquum è nobili,ac celebri Equitis Franciſci Gualdi Arimin. Muſæo, quod nunc præclarius, mutato nomine, & ſede, Regium in Monte Pincio Muſæum vulgo nuncupatur; ex quo videlicet idem Gualdus illud Ludouico XIV. Galliarum Regi dono dedit, atque in Cœnobium PP. Minimorum nationis Gallicanæ in vertice montis Pincij ſitum transferre cœpit. Vitrum autem,vt vides, Chriſtiana bene precandi formula circumſcriptum eſt. At ſi quæris,quid ſit iſtud SIRTCA. Si ordine inuerſo legeris, & ſecunda litera pro Græco ſigmate acceperis, ſcies. Igitur LVCIFER ZESES eſt Ieſus Chriſtus: capita, quæ coronantur, ſunt eius Aſtra.

IV. Altera itidem vitrea imago in lucem prodijt, in qua iſta potiſſimum verba leguntur: PIE ZESES. Veruntamen in inſcriptione hac haudquaquam ſacrum IESVS nomen continetur, nam ζήσεις Latine idem ſonat, quod VIVES, ſeu VIVAS: perantiquus autem hinc illius ſeculi vſus conuincitur,cum vtraque nimirum lingua vulgo, vt videre eſt, vſitato loquendi more confunderetur.

V. Vitrum antiquum eodem ex Cœmeterio erutum, cui effigies, & nomina eorum, quos inibi ſepultos credimus, inſcripta leguntur, videlicet Petrus, Paulus, & Peregrina.

VI. Vitrum, in quo binæ effictæ viſuntur imagines, abſque vlla tamen inſcriptione.

VII. Vitrum, in quo BB. Petri, Pauli, Laurentij, Cypriani, Iuſti, & Hippolyti imagines, additis inſuper eorumdem nominibus, exhibentur. In medio autem eiuſdem ſinu duæ aliæ imagines extabant, quarum capitibus Angeli ibidem effictimanu coronæ, ſeu diademata imponebantur.

VIII. IX. X. Earundem quoque ſacrarum imaginum fragmenta id genus quamplurima reperta ibidem fuere. Perexiguæ inſuper nonnullæ ex vitro itidem confectæ imagines, in quarum ſingulis virorum quorundam effigies delineantur, qui manu quidpiam, Magorum adinſtar Regum Deo infanti munera deferentium, præſeferunt. Quas quidem ſingulas imagines in editis Subterraneæ Romæ lucubrationibus impreſſas etſi videre quis poteſt, tamen, vt ſacrarum antiquitatum, lector quicumque es, oculatus ſis teſtis, hic earumdem quoque typum ad libitum contemplare, ſed de his hactenus.

Marmo-

IMAGINES VITREÆ DEAVRATÆ IN SEPVLCRIS
COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA REPERTÆ
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
PAVLVS
PETRVS

9 Marmorei quoque ibidem Sarcophagi minutatim confracti extabant: in altero ex his funeralis Agape, vti mos erat antiquis, impressa suspiciebatur: in altero autem Euangelici Pastoris apprime commendati, qui ouium custodiæ insistit, imago contemplanda exhibebatur.

Inscriptio Græca Latine reddita, hac prorsus ratione interpretanda est:

HIC PAVLINA
IACET BEATORVM
IN LOCO.
QVAM SEPELIVIT PACATA
SVAM NVTRICEM
DVLCEM
SANCTAM IN CHRISTO.

Ex hac vero inscriptione validissimo ex antiquitate petito argumento, Sanctos olim in venerabili hoc Cœmeterio conditos fuisse satis aperte verbis illis conuincitur: *Hic Paulina iacet Beatorum in loco*. Eundem enim loquendi modum apud Græcos vsurpatum frequenter inuenimus, & præsertim apud Gregorium Nazianzenum Oratione funebri, quam in Basilij laudem conscripsit, vbi isthæc recitat:

Greg. Naz. orat. funebri in Basil. laud.

——— οὐ μ' ἀναείρων
Θήσεις ἐς μακάρων, σήν τε χοροστασίην.

Id est:

——— *non me sursum tollens*
Pones ad Beatorum, tuamque chori stationem.

Idem plane in Epigrammatum Græcorum lib. 5. Epigr. 5. legitur.

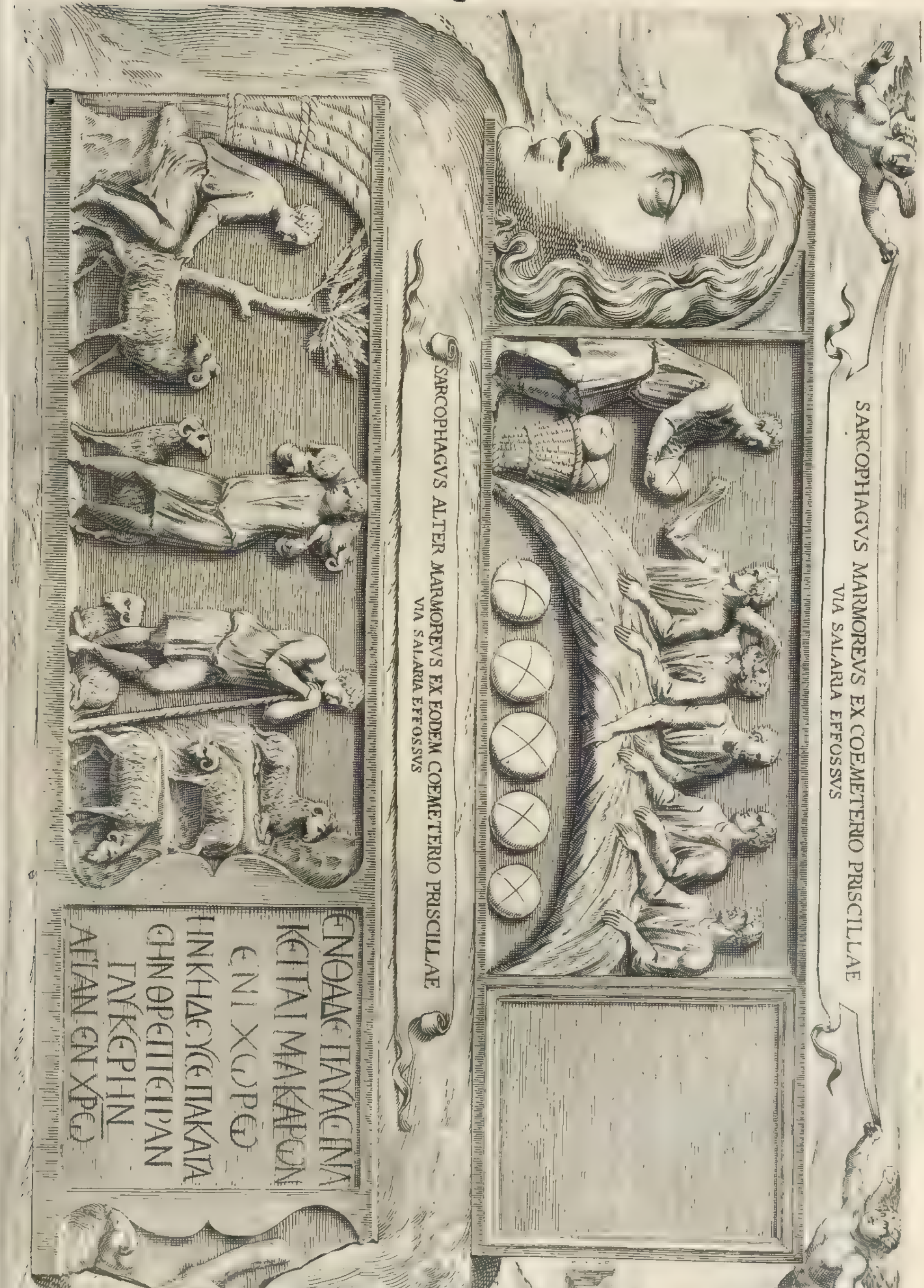
Lib. 5. epigr. Græc. epig. 5.

——— ἀλλά σε χῶρος
Ἄμβροτος ἀθανάτων ἁγίων ὑπεδέξατο καμόντα

Id est:

——— *sed te locus*
Immortalis immortalium sanctorum suscepit defunctum.

Porro

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX COEMETERIO PRISCILLAE
VIA SALARIA EFFOSSVS
SARCOPHAGVS ALTER MARMOREVS EX EODEM COEMETERIO PRISCILLAE
VIA SALARIA EFFOSSVS

Cœmeterium Ostrianum.

10 Porro Cœmeterium istud a Ciacconio & alijs, qui hac de re luculenter scripsere, vt probabiles quidem rationes vltro suadent, ipsummet Ostrianum esse creditur, vbi quondam B. Petrus Apostolorum Princeps, vt iam diximus, recens ad Christi fidem traductos baptizabat: ex illius enim vineæ humo crystallina iugiter aqua emanat, quæ in idem vbertim Cœmeterium influit. Septena in eo arcuata tunc monumenta visa sunt. Imagines autem, quæ inibi existebant, a Philippo Vinghio, & Alphonso Ciacconio inde quamdiligenter excerptas, cum eorundem e manibus Bosius accepisset, ne condigna rerum huiuscemodi memoria penitus excideret, typis consignandas curauit; & nunc in isto Subterraneæ Romæ volumine edito inter recolenda Cœmeterij Priscillæ monumenta iure quidem merito recensentur, cui Cœmeterio istud quoque successu temporum iungi, & copulari contigit. Interim vero notandum est, quod priusquam Bosius conscribendo rerum Cœmeterialium operi animum pariter ac manum applicuisset, impio fossorum, vel perfossorum potius, vt ita loquamur, conatu antiquum hoc, venerandumque Cœmeterium (plane instigante dæmone, ac Deo permittente) omnino dirutum, atque abolitum est, qui subinde ob perpetratum tam immane facinus vltricem de cælo, vt crimini par erat, manum haud effugere: dum enim impij homines humum altius effodiunt, & totis viribus operi instant, ingenti collapsa desuper ruinarum mole, beatorum effossores sepulchrorum tanquam luce prorsus indigni, condigno plane suppliciorum genere terra adhuc viuentes absorpti, spirantesque necdum mortui sepulchro, dum Martyrum sepulchra demoliuntur, cælo vindice, illati sunt. A nobis vero, qui hactenus descriptam Monumentorum seriem prosequimur, Monumentum hoc, vt probe ordo teneatur, huius quidem Cœmeterij primum, Priscillæ vero tertium adnumerandum, atque inscribendum est.

Monumenta arcuata.

Tabula prima Monumenti tertij in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Totius in primis Monumenti arcuati orthographia in conspectum, vt vides, hic datur. In eo autem sacræ infra exponendæ, coloribus historiæ adumbrantur, videlicet:

II. Christi Domini Seruatoris Lazarum à monumento excitantis.

III. Moysis supra septenas mannæ sportas, seu cophinos dexteram protendentis, vel potius dixerim, ipsiusmet Christi Domini panes diuinitus multiplicantis.

IV. Eiusdem iterum Moysis petram virga ad aquarum venas inde eliciendas percutientis imago illic visitur.

TABVLA PRIMA MONVMENTI TERTII ARCVATI CŒMETERII PRISCILLÆ ET ALIOR. SS. VIA SALARIA

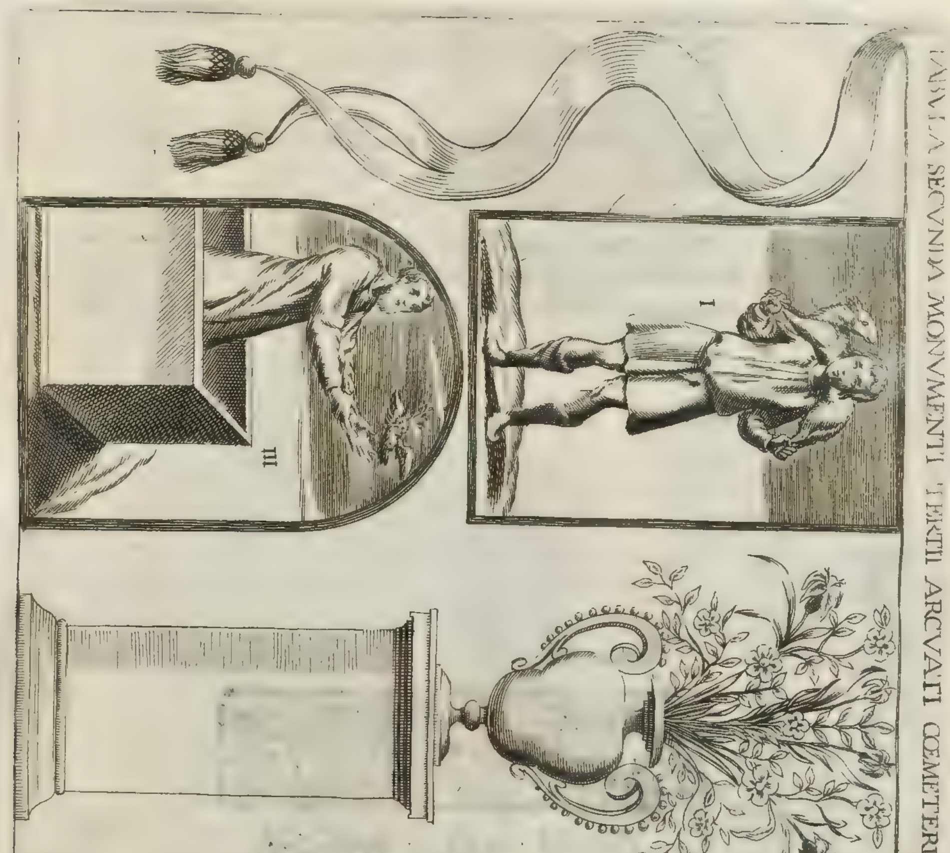
Tabula ſecunda Monumenti tertij in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Hæc quidem Tabula conſuetum Paſtoris Euangelici ſymbolum dilectam humeris ouem deferentis exhibet.

II. Mulier quædam præterea eleuatis manibus orans exprimitur.

III. Noëmi inſuper, dum vniuerſalis aquæ diluuij inundarent, intra arcam recepti, & manus vltro ad excipiendam vna cum oliuæ ramo redeuntem ad ſe columbam porrigentis effigies.

IV. Daniel quoque eundem in modum inter rabida leonum fame exaſperatorum ora Deum impenſe deprecans.

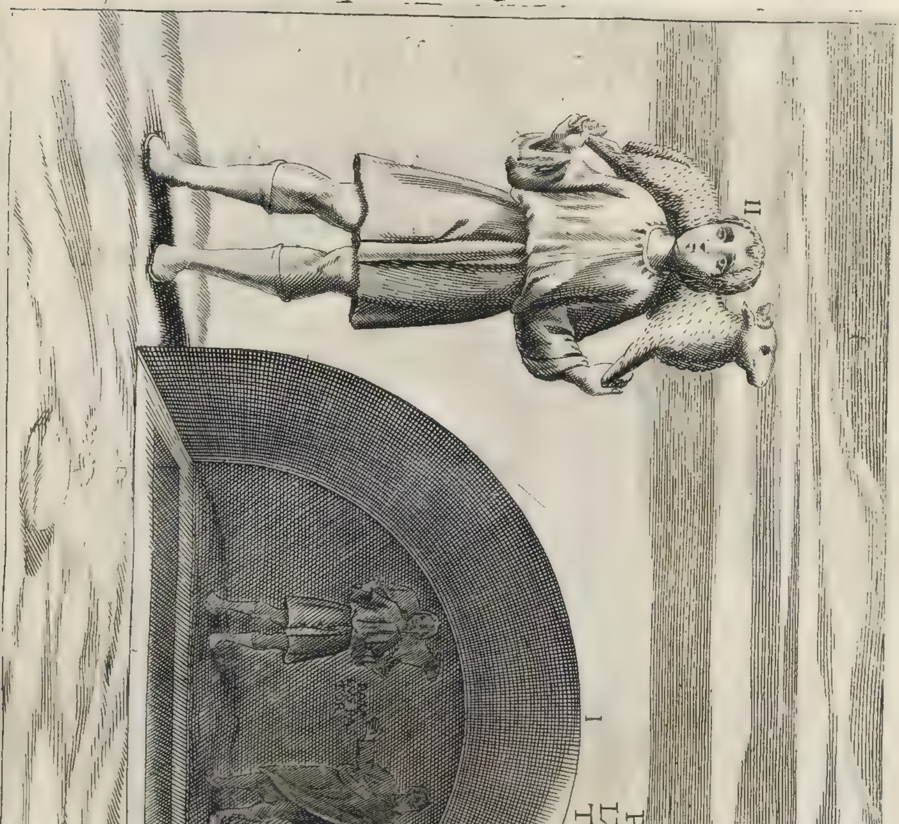

TABVLA SECVNDA MONVMENTI TERTII ARCVATI CŒMETERII PRISCILLÆ ET ALIOR. SS. VIA SALARIA
I
II
III
IV

Tabula vnica Monumenti quarti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Monumentum arcuatum.

II. Hic itidem myſtica ac recolenda Euangelici Paſtoris forma intuentium oculis ſubijcitur.

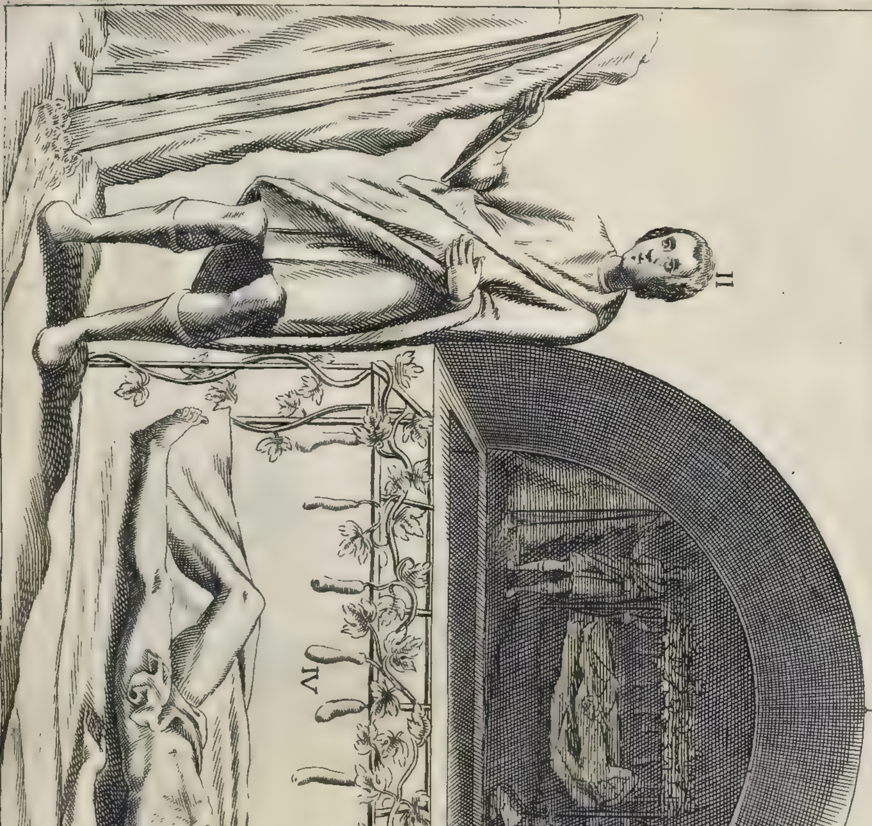
III. Beatus quoque Apoſtolus Paulus ſacro diademate redimitus, huiuſcemodi hinc inde titulo decoratur, ab vno videlicet latere hiſce notis exculptis: PAVLVS PASTOR; quibus ab altero iſtæ pariter reſpondent: APOSTOLVS.

TABVLA VNICA MONVMENTI QVARTI ARCVATI IN COEMETERIO PRISCILLAE VIA SALARIA.

Tabula vnica Monumenti quinti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Monumentum arcuatum.
II. Moyſes vberes aquarum riuos è ſilice virga exhauriens proponitur.
III. Daniel, qui ſæuos inter leones illibatus degit.
IV. Ionas quoque, qui amœno ſub vmbraculo dulces recubando ſomnos carpit.

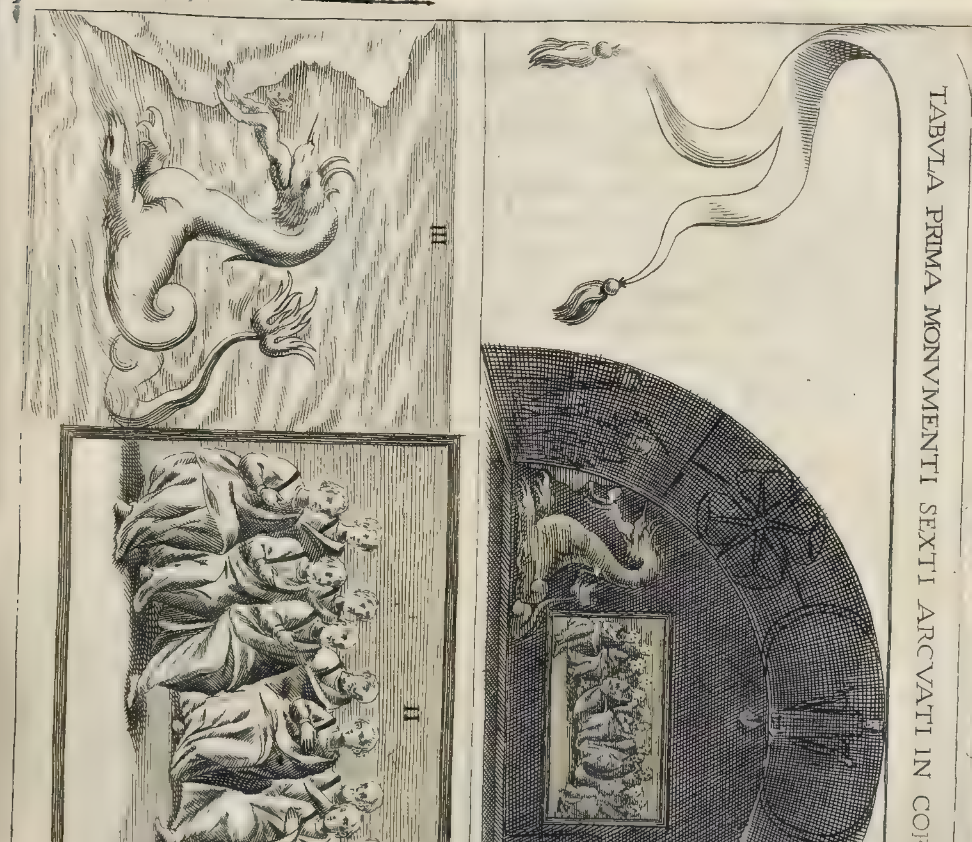

TABVLA VNICA MONVMENTI QVINTI ARCVATI IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA

Tabula prima Monumenti ſexti arcuati in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Hac Tabula totius in primis Monumenti arcuati orthographia oculis ſubijcitur.
II. Chriſtus deinde Seruator ſublimi quodam throno medius inter duodecim Apoſtolos conſidentes exceptus exhibetur.
III. Ionas, qui ab immani ceti aluo incolumis ad maris litus proijcitur.
IV. Ipſemet iterum Ionas ſub vmbraculo admota capiti dextera conſiſtens contemplandus obijcitur.

I.H.S.

TABVLA PRIMA MONVMENTI SEXTI ARCVATI IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA
II
III
IV

Tabula ſecunda Monumenti ſexti arcuati in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Mulier quædam hoc loco exporrectis in altum manibus orans coloribus exprimitur.

II. Abrahamus quoque euaginatum vna quidem manu gladium, altera vero Iſaacum filium mox immolandum tenens, iuxta quos hircus omnem præter ſpem ſacrificio illi ſufficiendus adumbratur.

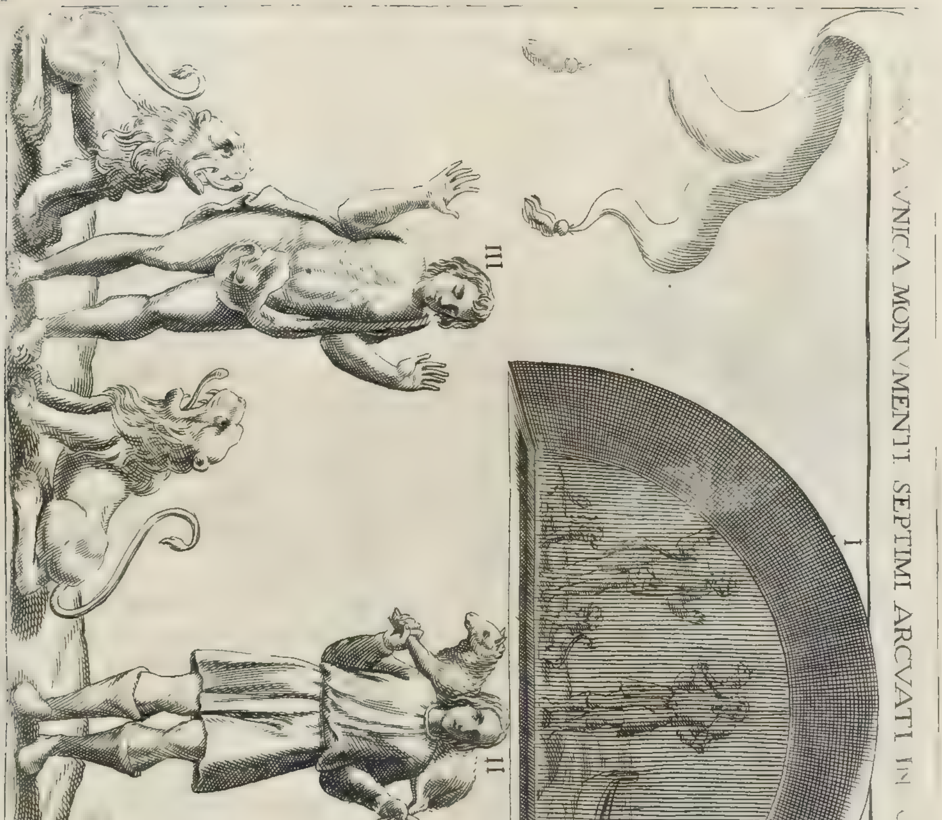
III. Tres inſuper pueri in Babylonicam fornacem iniecti, & pileum, vt Perſarum mos eſt, impoſitum capiti geſtantes repræſentantur.

TABVLA SECVNDA MONVMENTI SEXTI ARCVATI IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA

Tabula vnica Monumenti ſeptimi arcuati in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Monumenti arcuati orthographia.
II. Conſuetum Paſtoris dominici ſymbolum hic pennicillo delineatur.
III. Daniel inſuper deuorandus leonibus obiectus.
IV. Ionas è naui, Deo eius inobedientiam vindicante, in mare præceps deiectus, & vaſtiſſimi ſubinde ceti aluo exceptus.

A VNICA MONVMENTI SEPTIMI ARCVATI IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA
I
II
III
IV

Tabula vnica Monumentorum octaui & noni in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

Hac vnica Tabula duorum Monumentorum imagines vna ſimul delineatæ ſunt.

I. Monumentum octauum.

II. Monumentum nonum.

III. In octauo autem hę potiſſimum figuræ exprimuntur, ſanctiſſimi videlicet Patriarchæ Noëmi columbam intra arcam vna cum oliuæ ramo excipientis.

IV. Viri cuiuſpiam eleuatis de more manibus orantis effigies.

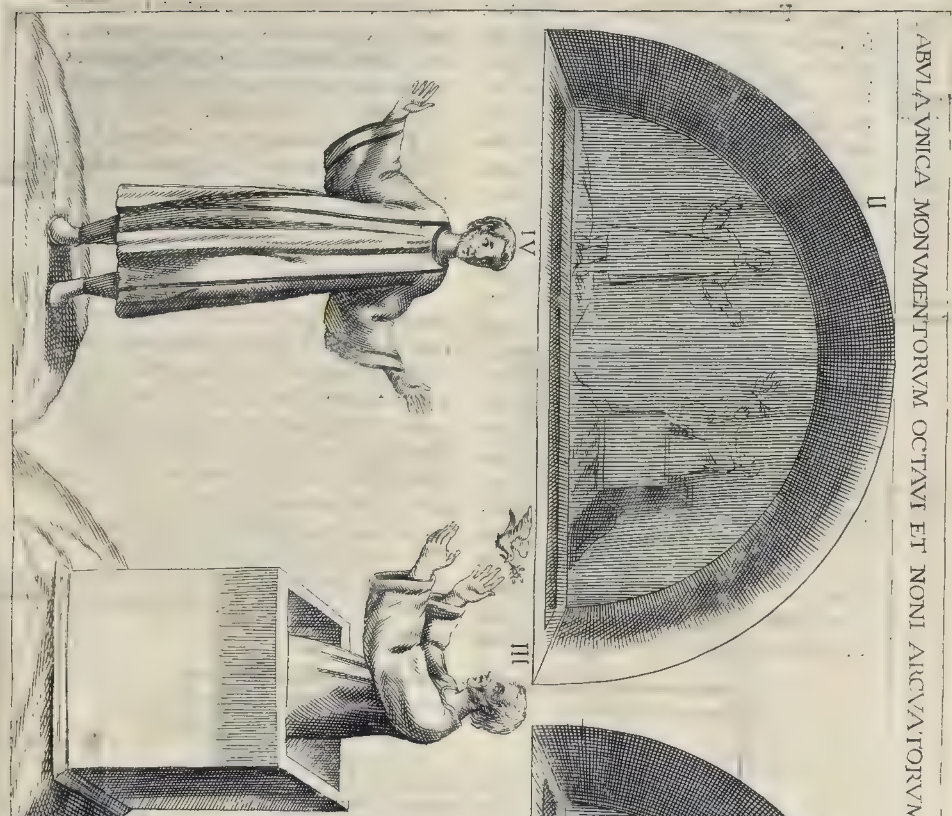
V. In nono autem Monumento foſſoris cuiuſdam dextera malleum geſtantis imago exhibetur, huiuſcemodi inſcriptionis titulo prænotata, videlicet: FOSROTOFIMVS; quę verba innuunt fortaſſe ac ſonant: FOSSOR TROPHYMVS: hoc enim nomen in ipſa quoque Dorothei ſynopſi, ſeptuaginta inter diſcipulos legitur, eiuſdemque meminit D. Paulus in 2. epiſtola, quam ad Timoth. ſcripſit, cap. 4.

Apoſt. 2. ad Timot. c. 4.

Porro foſſorum munus, quibus videlicet defunctos humandi cura erat, primum quidem ac præcipuum inter cætera Eccleſiæ munia, Hieronymo teſte, locum antiquitus obtinebat. Et ſane, vt nobis credibile ſit, horum tam numerus, quam miniſterium magnum, ijs præſertim temporibus, extitit, cum Chriſtiani omnes in ſubterraneis Cœmeteriorum cryptis ſepulturæ demandarentur: ſine quorum opera ac labore tot cuniculi effodi, tot viarum ſemitæ inſtrui, tot cubicula excauari, tot numero ſepulchra aptari, atque diſponi, quot ibi cernuntur, tam ingens terræ moles ab imis viſceribus egeri nullatenus potuit. Sed de foſſoribus Cœmeteriorum hactenus: nunc quæſo ad rem noſtram, ſi libet ſtudioſe lector, reuertamur.

De 7. grad. Eccl.

Eadem

ABVLA VNICA MONVMENTORVM OCTAVI ET NONI ARCVATORVM IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA
I
II
III
IV
V
FOSROTOCFIMVS
·FOSROTOCFIMVS &

10 Eadem Via Salaria, cuius nunc ſermo recurrit, ſi quis dexteram in partem, & pontem verſus progrediatur, in villa quadam duo ad inferiorem Cœmeterij cuiuſdam ſinum, accedentibus quidem ſatis commodi ac faciles aditus patent, eum in modum diſpoſiti, vt vel ab his, qui a Cœmeterij ipſius ingreſſu abſtinent, ex ipſomet loci proſpectu, ipſæ Cœmeteriales ſemitæ conſpiciantur. Sepulchra autem, quæ ibi ſita ſunt, licet conſumptis omnino ac fragilibus cadauerum oſſibus adhuc ſcateant, reſerata tamen, ac repagulis omnino ſublatis patentia ſe offerunt: cum oſſa interim, quæ in interiori parte ſubſidunt, vel leuiſſimo tactu penitus ſoluantur, atque in pulverem abeant. Complura illic arcuata monumenta, ſed picturis omnibus deſtituta, & dealbata duntaxat videre eſt: Cubicula vero ibidem numero pauca. Porro fragmenta quamplurima intra eiuſdem loci ambitum vbique paſſim diſperſa intuentibus contemplari fas eſt: ex quibus plane conijcitur, huic quoque Cœmeterio ſua olim decora, atque ornamenta haud defuiſſe, quibus cæterorum inſtar excultum, ac conſpicuum pariter redderetur.

Aditus Cœmeteriales.

Sepulchra in Cœmeterijs.

Monumenta arcuata.

11 Conſueta vero in ſepulchris Chriſtiani nominis ſigna prænotantur, videlicet

Solemnia Chriſtianorũ ſigna.

Annulos quoque, conchylia, ac vitra rotunda haud hic quoq; deſiderari contigit: in quibus quædam, etſi nimia iam vetuſtate abolitæ, imagines conſpiciebantur: eburneæ item imagunculæ ſepulchrorum angulis, terminorum inſtar, affixæ: lucernæ quoque fictiles, ac vitreæ ampullæ, & id genus alia, ſacræ recolenda antiquitatis indicia extabant. Tot autem inter fragmenta vnus dumtaxat ſepulchralis integer lapis adinuentus eſt, hac videlicet inſcriptione notatus:

Inſcriptiones ſepulchrorũ.

FAVSTI
NA ☧ IN
PACE

Verum ijſdem coniecturarum argumentis innixi, quibus eam, quam ſupra enarrauimus, Oſtriani Cœmeterij partem eſſe aſſeruimus, hanc quoque Cœmeterij Nouellæ partem recenſendam fore arbitramur. Ambo enim Cœmeteria hæc mutuo propinquitatis nexu ſibi quodammodo cohærebant, & pari vtrumque interuallo, tertio videlicet ab Vrbe lapide, diſtabat, quoto pariter & illud Priſcillæ ab ipſis mœnijs diſtat. At longa poſtmodum recurrente temporum ſerie, ſingula in vnum tandem coaluiſſe, probabiles quidem rationes conuincere, ac ſuadere videntur. Porro vnicum duntaxat in hac Cœmeterij parte Monumentum arcuatum, altitudinis palm. III. latitud. VII. profund. III. cernitur, pictaſq; eiuſdem imagines vnica, quam ſubijcimus, Tabula præſefert.

Cœmeteriũ Nouellæ.

Tabula vnica Monumenti decimi in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Totius in primis Monumenti orthographia.

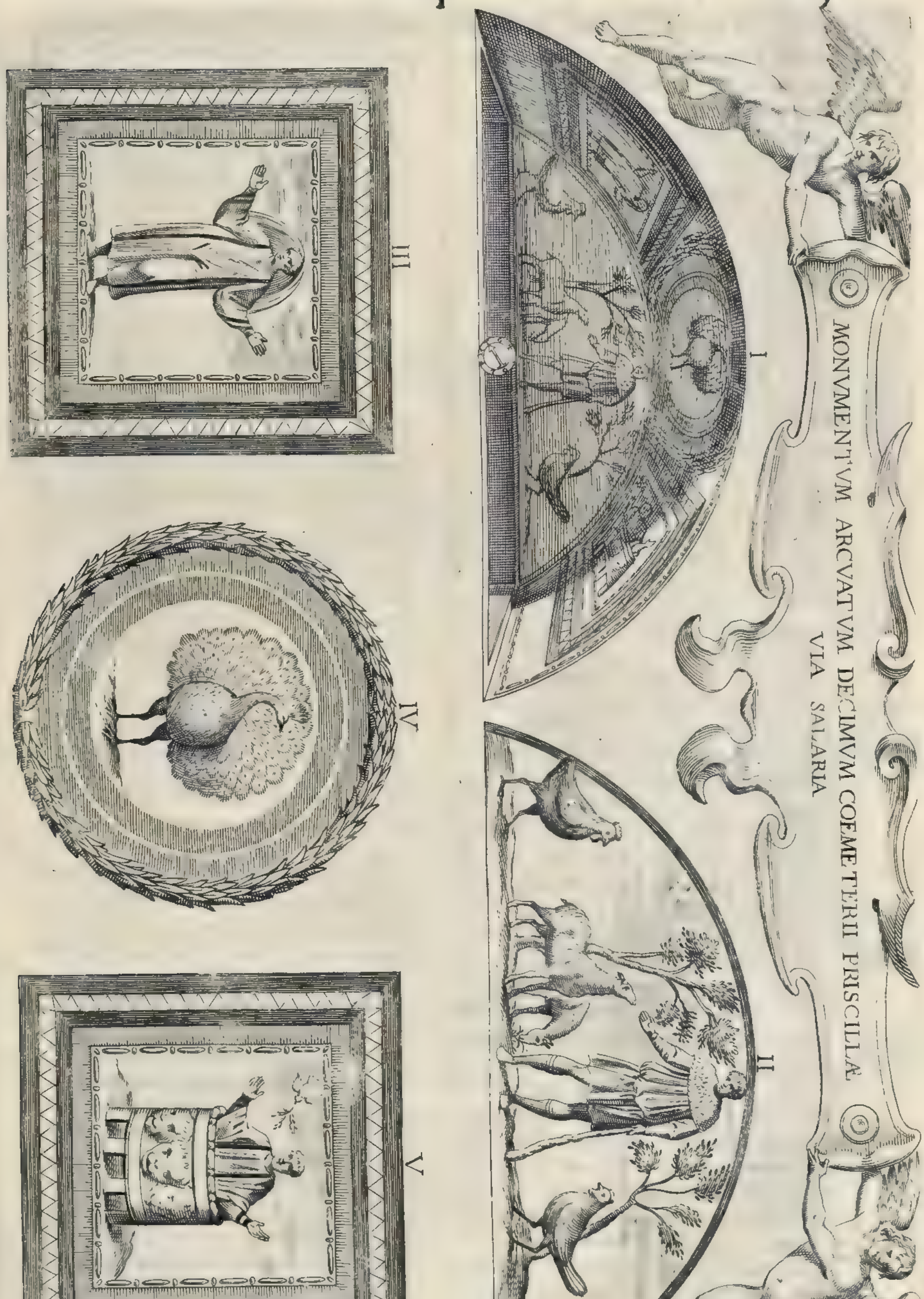
II. Euangelicus hic Paſtor deſcribitur, duas inter arbores conſiſtens; quem binæ ad dexteram oues, ac bini hinc inde galli ambiunt.

III. Quædam item mulier eleuatis de more manibus orans, ac velo capiti circumamicta exprimitur.

IV. Pauo quoque verſicoloratis in gyrum pennis conſpicuus.

V. Noëmus inſuper pennicillo adumbratur, qui in arca conſiſtens, protenſis manibus columbam ad ſe cum oliuæ ramo redeuntem feſtiuo vultu excipit.

Sed

MONVMENTVM ARCVATVM DECIMVM COEMETERII PRISCILLÆ
VIA SALARIA
I
II
III
IV
V

12 Sed ne minutis quibusque rebus diutius enarrandis immoremur, hæc interim retulisse sufficiat: susceptum autem vna cum Bosio iter, cætera quæ latent, perscrutaturi prosequamur. A villa igitur, quam nuper descripsimus, pedem ad læuam mouentes, qua scilicet ad pontem Salarium itur, altera eunti vinea, ab ea, quam nuper lustrauimus, quadraginta circiter passibus distans occurrit, quæ inter prædia olim familiæ de Cuppis adnumerabatur. Hæc autem vna ex parte eum in modum decliuis est, vt perexiguum quendam collem efformare videatur, qui quidem ab omnibus nobili ac pretioso vocabulo Gemmarum mons, vulgo Monte delle gioie, nuncupatur; & iure quidem merito, neque casu aut temere, sed condigno diuinitus omine accepto, pretiosum hoc nomen locus ille sortitus est; cum gemmas fere innumeras sua intra viscera haud vllo æstimandas pretio, sinus iste beatissimus recondens, concludat. Sacra nimirum, ac veneranda purpuratorum Christi Martyrum pignora, quæ in Cœmeterio Priscillæ, quod ibidem situm est, requiescunt. Hanc autē, quippe quæ præstantior eiusdem Cœmeterij pars est, Priscillæ olim Cœmeterium appellatam fuisse arbitramur. Cum hæc vna ex omnibus vastissimi huius Cœmeterij partibus Salario ponti proximior sit, quo potissimum loco antiqui rerum Ecclesiasticarum scriptores, & præsertim Cencius Camerarius vna cum alijs nonnullis Cœmeterium hoc statuunt; hæc quippe Cencius scribit: *Cœmeterium Priscillæ ad Salarium*. Quibus Baronius quoque, ac Ciacconius pari sententia adstipulantur.

Mons Gemmarum.

Pars Cœmeterij Priscillæ.

Cenc. Camer. de Cœmet.

Baron. & Ciacconius.

13 Hanc igitur villam maximo animi, ac præcordiorum æstu, vtpote rem sibi optatissimam nactus, cum Bosius ingressus fuisset, dexteram tenens partem, parietinas complures introspexit; quæ quoddam ibi templum extitisse vel ipsomet adspectu testabantur; hoc autem ipsummet, quod B. Siluestro dicatum erat, haud quis temere pronunciauerit, cum supra Cœmeterium eiusmodi olim templum erectum fuisse constanti assertione præmiserimus. Haud procul igitur ab his ruinarum vestigijs, ad dexteram progrediendo, inter alias, quæ condensis hederæ folijs operiebantur, parietinas, latentem ad Cœmeterium, de quo sermo nunc est, aditum inuenit. Hinc ad subterraneam loci aream delapsa humo repletam festinus descendit: vbi alij duo aditus ad occidentem vltro respicientes patent. In altero autem ex his Cubiculum calce, vt mos est, incrustatum perscrutantibus se primo obtulit; in cuius tholi vmbilico quoddam quadratę formæ ad lumen excipiendum foramen studiosa artificum manu aptatum conspicitur; quod nunc quoque inter ipsius loci ruinnas superstes est: & iuxta hoc eodem in tholo foramen aliud sphæricæ pariter formæ, palm. circiter sex obseratum suspicientibus contemplari licet.

Ecclesia S. Siluestri.

Aditus Cœmeterij Priscillæ.

Spiracula Cœmeteriorum quæ in terr[am] excurrunt.

14 Porro in eiusdem Cubiculi ambitu, vt videre est, plures quondam aditus patebant, qui accedētibus nunc omnino imperuij, vtpote humo ac macerijs obducti, reddūtur. Horum igitur alterum Bosius ingressus, arctū quidem adeo, ac perangustū, vt nonnisi demisso humi corpore, cōtractis quę genibus progredi alicubi liceret; ad alterum consimilem aditum deuenit: inde ad abditos quosque eiusdem loci sinus explorandos contendenti semitæ quidē altiores terendæ sese obtulere, quas cum auidis interim oculis perlustraret, erecto corpore, huc illuc incedendo, excurrere potuit. Cœmeterium autem istud satis quidem amplum est, longo item circuitu protenditur, semitisque compluribus, etsi magna ex parte obseratis, distinguitur: quo plane argumento, (vt cætera sileamus) valide assertionis nostræ propositum obfirmatur; Cœmeterium videlicet hoc, quod plures in partes veluti corpus in membra subdiuiditur, cæteris eiusdem Viæ Cœmeterijs iungi & cohęrere. Verum quamplurimas ibi parietum constructiones, ex topho nimirum, lateribusque calcis glutino compactis, videre est: in his autem monumenta de more excisa, bases quoque & columnas id genus ad Cœmeterium suffulciendum affabre concinnatas intuenti passim facultas datur; & vt de cæteris taceamus, quodam præsertim loco ingens æque ac validus quadratæ formæ paries inter perscrutandum visitur: in quo portæ ad numerum quatuor sphæricam singulæ formam præseferentes in quatuor parietis eiusdem late-

Descriptio Cœmeterio[rum].

lateribus aptatæ, diſpoſitæque ſubſiſtunt; e quibus reliquæ ſubinde viarum, quæ ſibi inuicem reſpondent, ſemitæ deriuantur. Subſtructiones vero, quas hactenus memorauimus, poſteriorum proculdubio Pontificum iuſſu perfici contigit; quibus Cœmeteria hęc ruinam minitantia vltro ſuffulciri voluere: atque huiuſcemodi quidem reſtaurationes potiſſimum Leonis, Adriani, aliorumque Pontificum Romanorum ſtudio præſtitę ſunt, quas paſſim in ipſorum Pontificum geſtis Bibliothecarius memorat. Sed ad vlteriora quæſo Cœmeterialia perſcrutanda loca progrediamur.

Bibl. in geſtis Pontif.

15 Si quis enim ad plagam orientalē reſpiciens arrepti curſum itineris proſequatur, Viam muro hinc inde munitam, dealbatamque offendet, haud tamen vlla ibi cadauerum ſepulchra videre eſt, quinimo, vt indita menti opinio fert, hæc quidem priſcis temporibus aquæductus vſui, vel certe pluuialibus colligendis, ſeruandiſque aquis deſeruiuit. Quoad cætera vero, quæ peruestigando adnotare licuit, Cœmeterium hoc reliquis plane conſonat, atque eiuſdem formæ vias pariter ac ſepulchra continet. Porro tenues quidam ac perexigui arcus alicubi calce obliti conſpiciuntur, in quibus ad ſacros de more peragendos Chriſtianorum cœtus lampades apponebantur. Sepulchra vero, quæ ibidem ſunt, ſingula intuentibus patent, in quorum nonnullis adhuc defunctorum oſſa ſubſternuntur: in alijs vero nedum oſſa, imo nec tenuiſſimus quidem puluis perſtat, ſed monumenta omni ex parte diligenti manu terſa atque expolita ſubſiſtunt. Quod nobis argumento eſt, ſacras olim Martyrum ijſdem in loculis reliquias incluſas atque aſſeruatas fuiſſe, indeque ſtudioſius pia fidelium opera gratia honoris collectas alio aſportatas fuiſſe. Nobiliſſimum vero ac præ cæteris celeberrimum Cœmeterium hoc extitiſſe, ex marmoreis columnarum, & Sarcophagorum innumeris fere fragmentis, ac cæteris huiuſcemodi, quæ extant, veſtigijs conijcere prudens quiſque poteſt: quæ ſingula miro artis ſtudio cæmentariorum manu elaborata in eo paſſim conſpiciuntur. Complures itidem ibi Inſcriptiones, ſepulchrorumque titulos abſque numero quidem adnumeratos olim fuiſſe crebra, quæ occurrunt ad manus fragmenta, edocent. Ex quibus omnibus vnicum duntaxat integrum, imaginem quandam inſculptam contemplantibus exhibens reperiri contigit; quæ ſacrum Chriſti nomen ea, vt infra vides, ratione exculptum, delineatumque nobilis inſtar tropæi manu ſuſtentat: characteribus autem hiſce titulus prænotatur:

[...]rcuati locu[li] in Cœme[te]rijs.

[Se]pulchra [C]œmeterio[ru]m.

[In]ſignia mar[m]orea frag[m]enta in hoc [C]œmeterio.

Item Inſcriptiones ſepulchrales.

Sacrum Chriſti nomen ſepulchro vete[r]i inſculptum.

MIRAE INNOCENTIAE AC SAPIENTIAE
PVERO MARCIANO QVI VIXIT ANN·IIII ET
MENSES IIII. DIES.II. QVIESCET IN PACE
D PRID. KAL. DEC ARBETIONE ET LOLLIANO COSS. PARENTES
= FECERVNT

16 Porro Inſcriptionis huius Baronius quoque meminit Annal. to. 3. ann. 312. vbi & ipſammet typis imaginem expreſſam refert, e perantiquo Priſcillæ Cœmeterio, vt ipſe inquit, exceptam. In ea tamen deinde imprimenda ipſiuſmet delineatoris error irrepſit; quem Boſius candidæ veritatis, ac illibatæ pariter antiquitatis amator, ex ipſomet prototypo ſtudioſe corrigendum curauit, vt nunc in exculpta operis imagine ſuæ reddita integritati videre eſt. Porro Arbetionis, & Lolliani Conſulatus, qui hac potiſſimum inſcriptione prænotatur, anno Chriſti 335. contigit Liberij Papæ IV. Conſtantis Imperatoris XIX. vt Baronius locupletiſſimus loco ſupra citato teſtis eſt.

Baron. annal. to. 3. an. 312.

Arbetionis, & Lolliani conſulatus.

Baron. annal. to. 3. an. 335.

17 Alter ſubinde inſcripti lapidis titulus ſacro Chriſti nomine hac item ratione exculptus, haud vllam tamen imaginem præſeferens, ibidem viſitur:

☧

REDEMPTA
POLYXENE

Fragmentum quoque cuiuſdam Sarcophagi ibidem repertum eſt, cui bini dum-

dumtaxat delphini insculpti conspiciebantur cum ea, quæ proxime sequitur, inscriptione:

L. SEPTIMVS AVLV
ZANVS. q. COH. VI. VIG.
OCTAVIE PETRONIE
DEMETRIE CONIVGI
DVLCISSIME BENEME
RENTI FECI.

Elementa, seu verba dimidiata, quæ secundo versiculo huius Inscriptionis habentur, ita legenda sunt: CENTVRIO COHORTIS SEXTÆ VIGILVM. De quibus Centurionibus, & Vigilum cohorte, eorumque munere Wolphanghus Latius pluribus agit.

Vvolph. de Rep Rom. l. 4. c. 19. l. 6. c. 1.

Eodem in Cœmeterio proxima isthæc inscriptio characteribus minio tinctis in pariete depicta visitur, tribus pariter appictis vasculis, vt hic videre est.

SALVTIAE CO
IVGI BENEME
RENTI

IVSTVS SE
RENV PO
VALERIAE
VICTORINAE
FILIAE

In quodam insuper marmoris fragmento, quod è Cœmeterio hoc erutum, in lucem prodire contigit, & nunc in porticu domus eiusdem villæ incultum, neglectumque iacet; cæteris omnibus vetustate abolitis, hæ duntaxat, quæ supersunt, inscriptionis notæ leguntur:

POSITVS EST PETRVS VIII. IDVS
TIAS QVI VIIXIT ANNIS XVIIII
DEP. IN PACE PHILIPPO ET SALIA
COSS. DVO FRATRES
ANTIVS LECTOR DE PALLACINE
QVI VIXIT
EP. XII. KAL. SEP.

18 Et Philippi quidem, & Salliæ Consulatus in Christi annum cccxlIII. Iulij Papæ XII. Constantij & Constantis Impp. XII. incidit, Vt congruam autem verbis illis, quæ in hoc inscriptionis titulo recitantur, commodamque & plenam explanationem in medium afferamus, illis, inquam, verbis, videlicet LECTOR DE PALLACINE; studioso vtique lectori memoria repetendum est, Romæ olim iuxta B. Marci Ecclesiam monasterium quoddā, cui nomen *Pallacinum*, D. Laurentio Martyri dicatum extitisse, cuius Biblioth. quoque in Adriani Papæ Primi gestis meminit: ibi enim cum Tyberis alluuionem quandam prolixius enarrat, hæc ad rem habet: *Atque vltra basilicam Marci remeans, & porticum, quæ vocatur Pallacini per plateas se extendit, &c.* Et clarioribus item verbis vtitur, dum Nicolai Papæ I. gesta recensens, atque in his inundantes pariter Tyberis eiusdem iterum aquas describens, isthæc subtexit: *Exinde remeans ingressus est per porticum, quæ est ante Ecclesiam S. Marci; inde impetum faciens, cœpit decurrere in cloacam, quæ est iuxta monasterium S. Laurentij Martyris, quod vocatur Pallacini.* Eiusdem insuper loci ipsemet B. Greg. Magnus in suo registro meminit lib. 5. ep. 44. Ind. 14. & lib. 7. ep. 44. Ind. 2. cum de muneribus monasterio suo collatis verba faciens, isthæc inserit: *Tabernam in hac Vrbe, quæ est posita iuxta Pallacenas.* Sed iam ad locum quæso, vnde primum discessit, oratio reuertatur.

Cassiod in Chron. Baron. ann. 14. 3. an. 348.

Biblio. in Had. Pap.

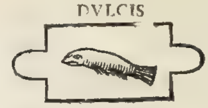
Idem in Nic. Pap. I.

S. Gregor. in reg. l. 5. ep. 44. Ind. 14. lib. 7. ep. 44. Indic. 2.

19 Aliæ quoque eodem in Cœmeterio inscriptiones visuntur, & vna præ cæteris exiguo marmori incisa, in quo & piscis item ferro insculptus exhibetur, & hæc tantummodo verba perleguntur:

CONSTANT
DVLCIS

P. AVFIDI. P.
SALVI

Alterius vero sepulchralis tituli fragmentum, quod superest, huiuscemodi inscripta legenti carmina præsefert:

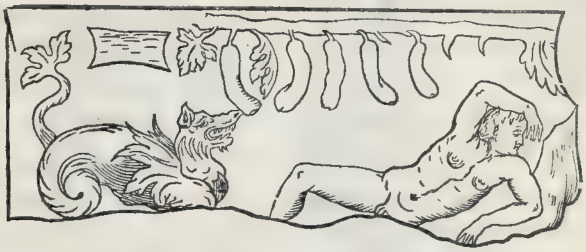
O FELIX DVM VITA FVIT QVAM DI...
MARITO....
VRBICA SVBTRAHERIS CVNCTIS
DEFLENDA PROPINQ....
REDDITA PRO MERITIS CAELESTIA
REGNA RETENTA....
BENE SERVARE FIDE CONSCIA
CHRISTO.....
IN EA PERMANSIT QVÆ DOCVIT
ALTVS........
CERNVNTVR PLVRES VT VNVS
EVADAT........
AVXILIVM CHRISTI CASTA PROBATVR
AB........

VRBICA
QVAE VIXIT
ANN. XXXV.

DEPOS.

Inter

20 Inter marmorea vero Sarcophagorum fragměta, quæ antiquis temporibus ibidem aſſeruabantur, quoddã præcipue repertũ eſt, vbi Ionę ſub vmbraculo quieſcentis inſculpta imago cernitur; iuxta quem eadem in Tabula draco, vel certe marinus cetus aut balena ſub immani illa draconis ſpecie exprimitur; a quo videlicet prophetam Ionam ſacræ hiſtoriarum paginæ abſorptum fuiſſe enarrãt.

21 Vt antiqua autem maiorum traditio præfert, quæ ad nos quoque per manus, vt ita dicam, transmiſſa peruenit, Sarcophagi quamplures, & quidã ex his omni ex parte integri atque illibati, nonnulli autem perfracti, tunc primum inde extracti fuere, cum Cœmeterium hoc longa poſt ſecula in lucem quodãmodo rediuiuum prodiens, ipſimet Vrbi ac Orbi pariter innotuit. In his porro Sarcophagis ſacrarum plerunque rerum hiſtoriæ ſtudioſa artificum manu inſculptæ, trium præſertim puerorum, Moyſis, ac Danielis intuentium oculis contemplandæ exhibebantur; qui omnes tanquam digna recolendaque anteactorum ſeculorum monumenta, trophæorum inſtar, Chriſtianæ tum pietatis, tum antiquitatis ſuſpicienda in Vrbem delata ſunt.

22 Vt hic vero ſingula, quæ ad memoratum Cœmeterium pertinent, breuiter perſtringamus, ſtudioſum lectorem latere nolumus, hoc videlicet, de quo ſermo eſt, aliud ſub ſe eiuſdem amplitudinis Cœmeterium continere; ad quod aditus per foramen quoddam in topho exciſum patet; vbi deſcenſus eum in modum profundus, vt credi vix poſſit, cuiuſdam inſtar ſcalæ topho, ac lateribus extructus, fornice deſuper obducto, occurrit; gradus tamen ingeſta deſuper humo requirentibus haud apparent. Eo autem loco, vbi deſcenſus iſte ſuo, vti mos eſt, termino concluditur, tres quidem portæ lateribus pariter compactæ perſcrutantium oculis obijciuntur; ex quibus deinde plures, ac longiſſimæ viarum ſemitæ deriuantur. Cubicula interim, conſuetaque ornamentorum genera, vt in cæteris mos obtinuit, hic omnino deſiderari contingit: vnicum duntaxat arcuatum Monumẽtum perexiguis verſicoloratorum marmorum fragmentis teſſelato opere ſimul compactis affabre exculptum contemplari licuit: alterum inſuper conſuetæ formæ ſepulchrum a perſcrutantibus ibidem adnotatum eſt; in quo defuncti cuiuſdam corpus linteo obuolutum iacebat; cæterum ſepulchralis, vt in reliquis mos eſt, inſcriptio deerat. In deſcripto autem loco haud quid præterea admiratione dignum reperiri contigit. Quocirca rem altius conſideranti, Cœmeterium quidem, quod in ſuperiori parte ſitũ eſt, inferiori altero, quod ſubeſt, longe præſtantius, magiſq; conſpicuũ pronunciandum eſt. Vt probe enim prudens lector inter vtrumq; per ſe dijudicare queat, innumera fere arcuata in eodem monumenta exiſtunt, cubicula item quãplura, etſi perexigua, ac ſatis anguſta, adnumerantur, in quibus portæ, quæ ſubſtant, ſtipitibus, ac periſtylijs marmoreis exornantur; & ipſa parietum ſuperficies, calce deſuper obducta, artificumque manu dealbata, conſpicitur. Quatuor ex recenſitis hactenus Cubiculis pictorum manu cæterorum inſtar exculta videre eſt: vt ordo autem a nobis ſeruetur, deſcriptis iam ſupra Cubiculis iſtius deſcriptionem ſubtexendo, quod huius quidem Cœmeterij primum eſt, ſi quis numerum attendat, tertio plane in ordine reſpondebit.

[margin: ...tus Cœ-...teriorum.]

[margin: Cubicula Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria.]

Cubiculum tertium Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

CVBICVLVM iſtud haud longe ab aditu, quem ſupra memorauimus, ſitum eſt: altitudine pal. x. cum dimidio, latitudine XII. longitudine IX. conſtat. Quadratam oſtium formam præſefert; latum præterea eſt palm. III. cum dimidio, altum IX. profundum vero II. ſuper quod ipſius intra Cubiculi ambitum corona quædam ex floribus, frondibusque virentium inſtar contexta ſuſpicitur. Cubiculum ipſum calce dealbatum quampluribus varijcoloratis lineis, auibuſque ſtudioſe effictis circumdatur. Primario in pariete arcuatum quoddam monumentum ſitum eſt, quo foſſorum manu diruto, locus quidam calce nunc dealbatus contemplandus obijcitur, in quo ſubinde nonnulla ſepulchra inciſa fuere. Paries vero, qui ad læuam cernitur, quatuor conſuetæ quidem formæ monumenta in topho excauata continet; in altero vero pariete, qui huic e regione reſpondet, locus quidã diſcretus a cæteris parui adinſtar Cubiculi, fornice deſuper obductus viſitur, quem per circuitum ſepulchra ferro de more exciſa, ornamentis tamen omnibus deſtituta, ambiunt. Cubiculi fornix varijs picturis, atque imaginibus infra deſcribendis mirifice decoratur.

A Cubiculi fornix varijs picturis, atque imaginibus adornatus.

B Mulier orantis in modum, quæ ad dexteram intrantis in pariete depicta cernitur.

C Alia item mulier veluti orans, quæ ingredienti ad læuam occurrit.

D Oſtium, per quod aditus in hoc Cubiculum patet.

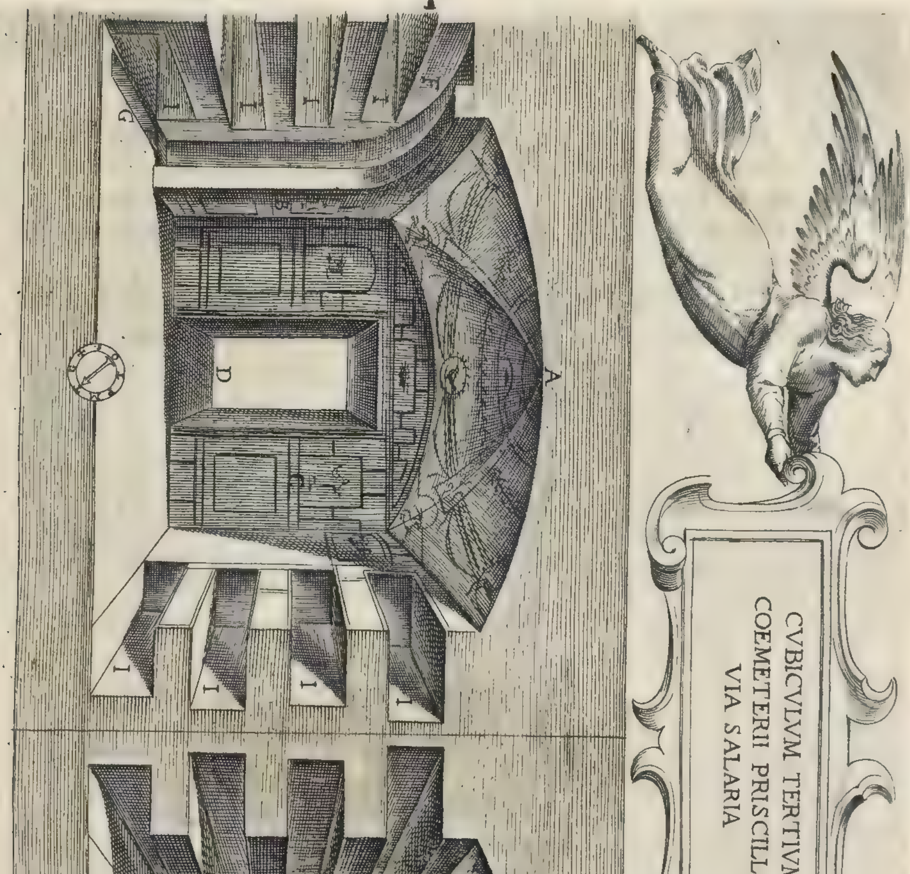
E Monumentum arcuatum, quod è conſpectu oſtij huius Cubiculi ſitum eſt, à cuius parte poſteriori locus quidam exiguus, in quo nonnulla ſepulchra viſebantur, repertus eſt.

F Locus quidam ad læuam intrantis, puſilli adinſtar Cubiculi, concamerato ſtructus opere, quem ſepulchra ferro exciſa circumeunt.

G H Bina ſepulchra in area pauimenti effoſſa.

I Sepulchra vulgaria in topho exciſa.

Tabula

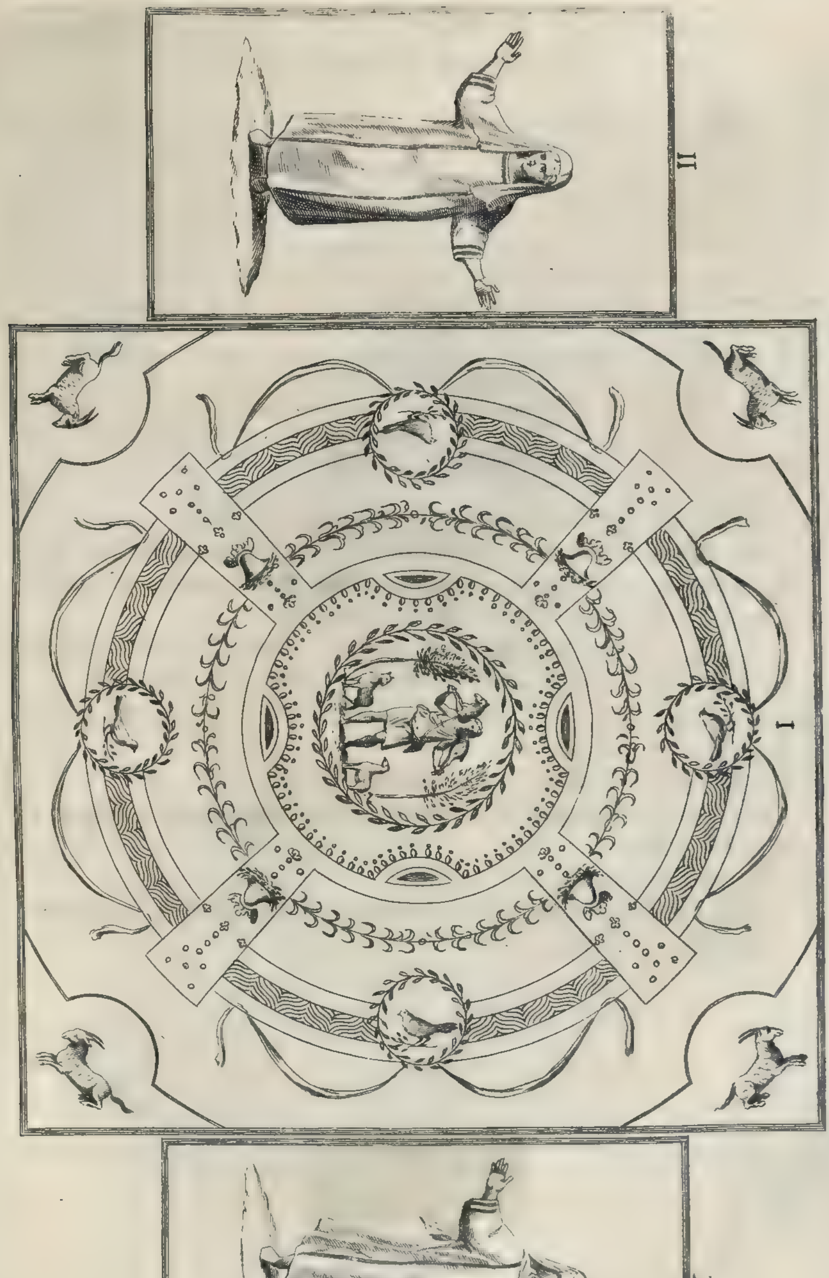

CVBICVLVM TERTIVM
COEMETERII PRISCILLÆ
VIA SALARIA

Tabula vnica Cubiculi Tertij Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria.

I. Euangelicus ille, qui toties Dominico ore celebratur, Paſtor, duas inter arbores conſiſtens, biniſque cuſtodiendis ouibus operam impendens, coloribus adumbratur, qui charam ſibi, ſelectamque ouiculam dorſo geſtat: cuius item ab humero paſtoralis fiſtula ſuſpenditur.

II. III. Binæ item hinc inde mulieres expanſis de more manibus Deum precantes intuentium oculis exhibentur.

Cubi-

TABVLA VNICA CVBICVLI TERTII COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA

Cubiculum quartum Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

CVBICVLVM hoc, quod meridiem reſpicit, longitud. eſt palm. XVI. cum dimidio. latitud. XV. pariter cum dimidio, altit. IX. cum dimidio. Oſtium autem Tyburtino è lapide aptatum eſt, altitudine palm. VIII. latitudine IV. profunditate totidem conſtat; ſuper quod ſatis breue, atque anguſtæ formæ monumentum cernitur. Cubiculi eiuſdem fornix picturis conſpicuus redditur. Sacellum quoddam ad dexteram ingredientibus, etſi peranguſto ſpatio incluſum, occurrit. Paries tamen, qui primarium inter cæteros locum tenet, picturis affabre excolitur. In ipſius vero ad læuam Cubiculi pariete, obuius quandam ad ſemitam, quæ ſepulchris referta eſt, aditus panditur. In altero autem pariete, qui portam reſpicit, conſuetam Euangelici Paſtoris imaginem pictam quondam fuiſſe conijcitur; quamuis magna iam ex parte præ iniuria temporum hæc exoleuerit: iſtiuſmodi vero, quas recenſuimus, imagines, duabus infra Tabulis lectori contemplandæ ſubijcientur.

A Cubiculi fornix depictis imaginibus excultus.

B Sacellum fornicata exædificatum ſtructura, in quo Ionæ Prophetæ, & Lazari ad vitam redeuntis imagines conſpiciuntur, vt Tabula ſecunda exhibetur.

C Locus à foſſoribus dirutus, vbi, vt coniectura eſt, Euangelicus Paſtor cum ouicula in humeris depictus extabat.

D Eiuſdem Cubiculi fornix ſuper oſtium, in quo hirci effigies coloribus adumbratur.

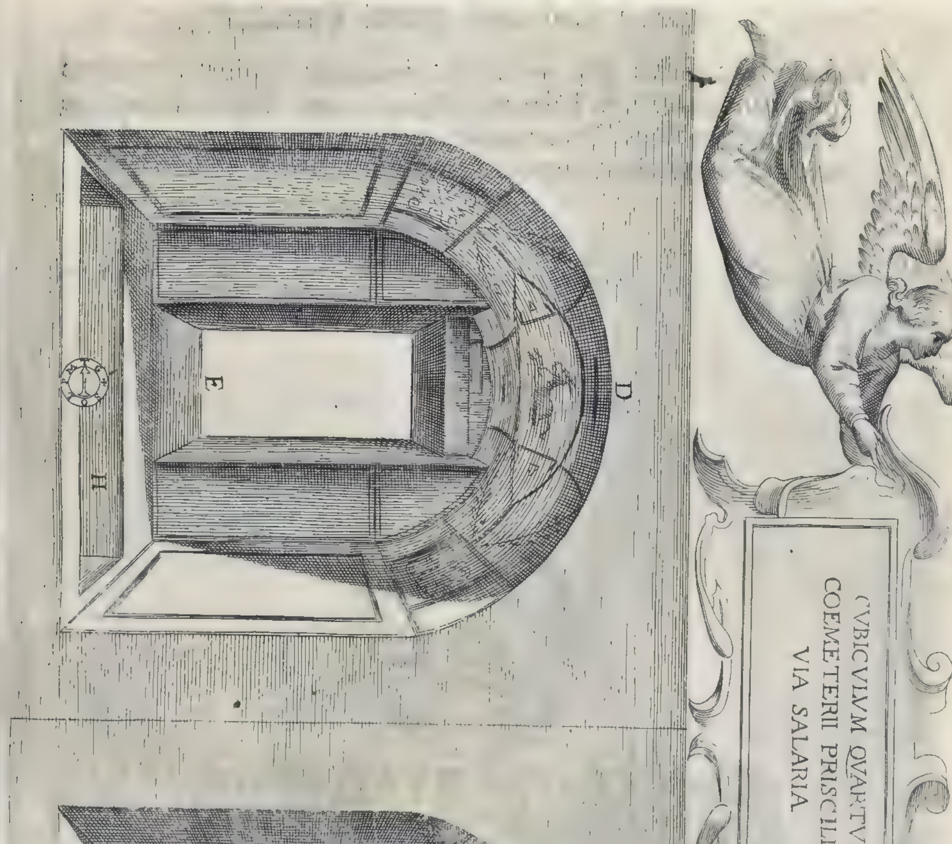
E Oſtium, per quod Cubiculum ingredimur.

F Aditus in ſemitam quandam, quæ exitu caret, eſtque ſepulchris plena.

G Sepulchra in topho exciſa.

H Sepulchrum in planicie pauimenti ad ingreſſum eiuſdem Cubiculi effoſſum.

Prima

CVBICVLVM QVARTVM
COEMETERII PRISCILLAE
VIA SALARIA

Prima Cubiculi quarti Tabula.

Tabula hæc pictas ipſo in fornice imagines exhibet; mulieris nimirum cuiuſdam ſedentis effigiem, ante cuius conſpectum vir quidam ſtans, protenſaque manu quid indicans, vel certe quidpiam ſedenti exporrigens exprimitur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVARTI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA.

Tabula Secunda Cubiculi quarti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

Hac potiſſimum Tabula imagines, quibus ſacellum ipſum ſpectabile intuentibus exhibetur, ordinatim repræſentantur.

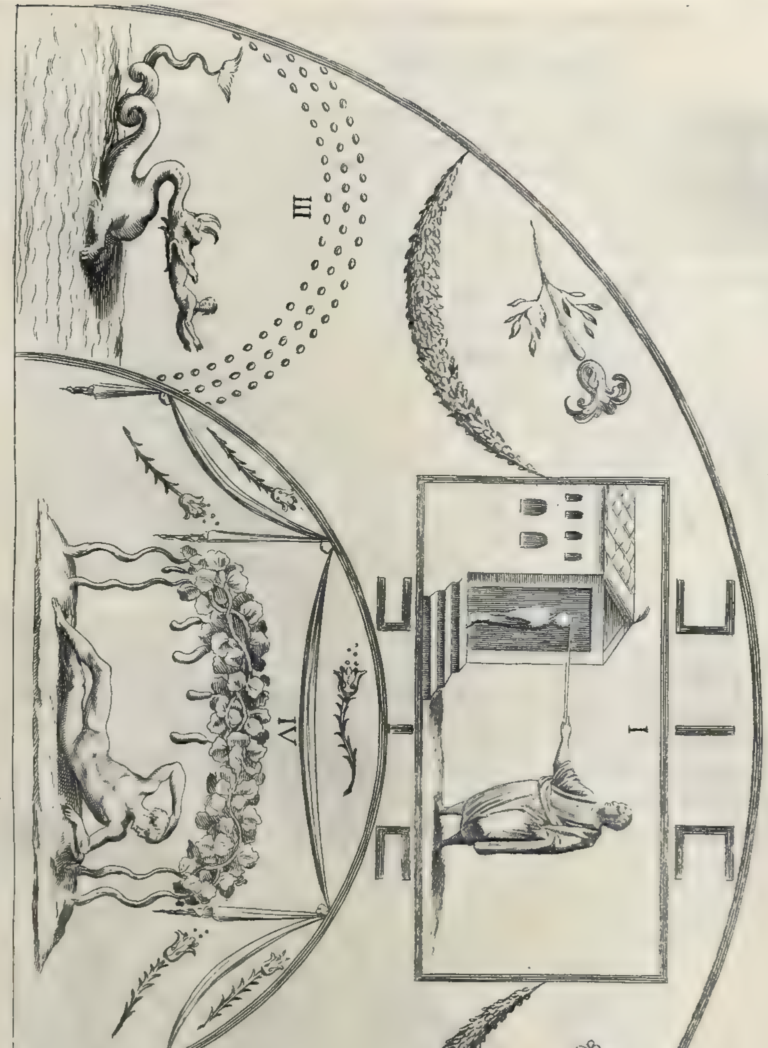
I. In ipſius igitur arcus fornice Chriſtum Dominum pennicillo adumbratum videre eſt, qui Lazarum è tumulo excitat.

II. In ſiniſtro autem arcus eiuſdem latere Ionam, qui ſociorum manu in mare præceps deijcitur.

III. In dextero ſubinde ipſummet Ionam, qui poſt triduum è Ceti aluo vegetus in auras proſilit.

IV. In primario autem ſacelli eiuſdem pariete eodem in arcu idem, qui ſupra Ionas, ſub vmbraculo dulci correptus ſomno exprimitur.

Cubi-

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI QVARTI COEMETERI PRISCILLÆ VIA SALARIA.

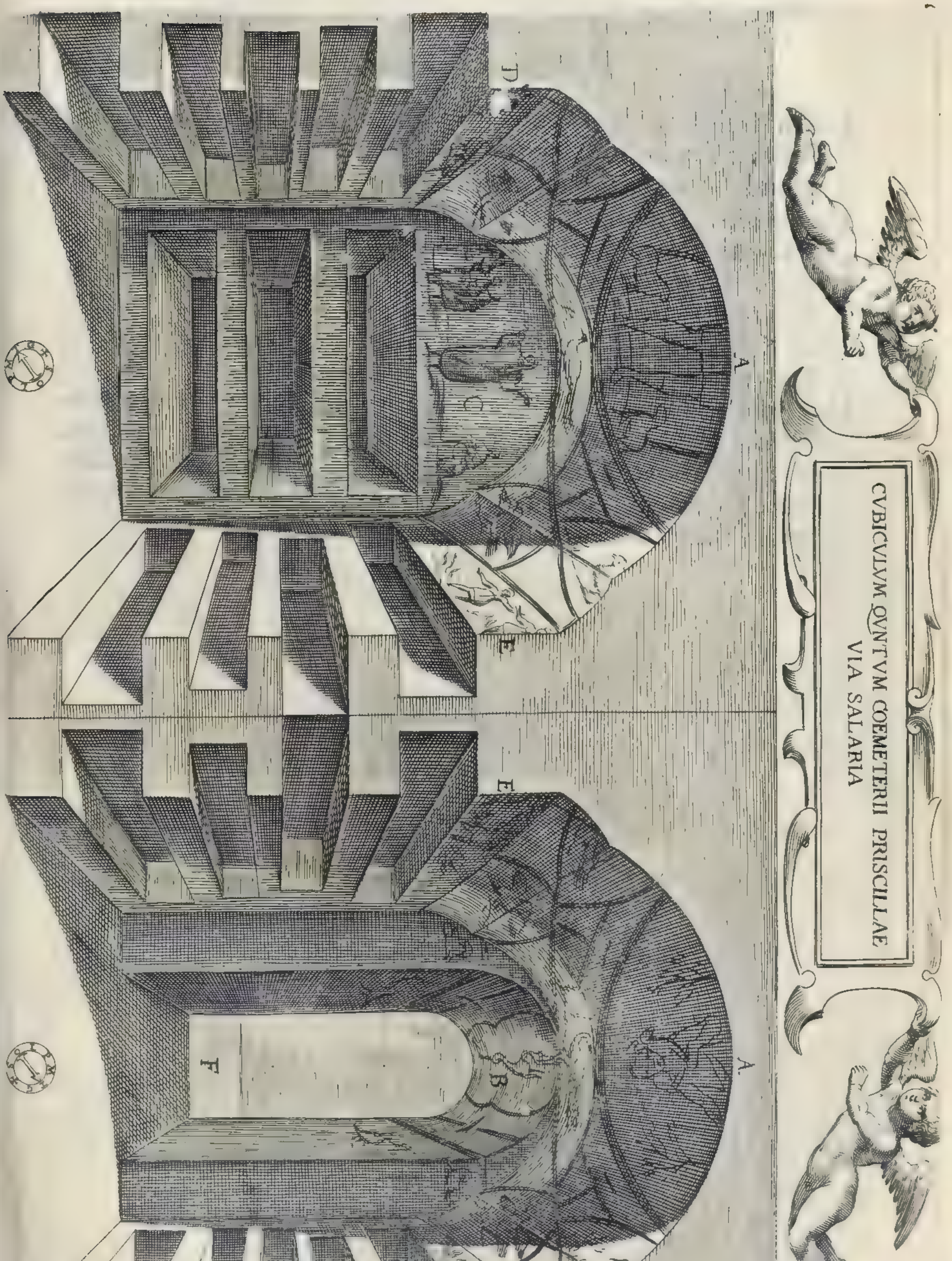
Cubiculum quintum Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

Post perluſtratum Cubiculum, quod paulo ante enarrauimus, excurrenti ſemitæ aliquot vltro ſe offerunt, quæ ad meridiem reſpiciunt. Si recto quis igitur tramite eaſdem terendo ſemitas iter progrediatur, ſiniſtrorſum quidem ad orientalem plagam quintum iſtud in ordine Cubiculum, quadratæ nimirum formæ, altitud. palm. XI. latitud. IX. longitud. IX. cum dimidio occurrit. Porta eius ſphæricæ formæ eſt, altitud. ad Cubiculi menſuram, latitud. palm. V. cum dimidio, profund. IV. Vt de Cubiculo autem loquamur, magna illud ex parte labefactatum ad præſens cernitur, quamuis calce olim oblitum ac picturis curioſe concinnatum fuiſſe quædam pars, quæ ſacrilegas foſſorum manus euaſit, vltro reſpicientes admoneat. Ipſius enim Cubiculi fornix, portæ arcus, lunulæ quoque in ipſamet parietum ſummitate colores adhuc & picturarum veſtigia præſeferunt. Duodecim duntaxat conſuetæ formæ ſepulchra continet; tria videlicet in primario pariete ipſius e regione portæ; quatuor in dextero; quinque autem in pariete altero, qui ad læuam ibidem ſitus eſt. Quas quidem ſingulas tribus infra Tabulis imagines deſcribemus.

A Cubiculi fornix varijs depictis imaginibus conſpicuus.
B Oſtij fornix figuris item adornatus.
C Imagines, quæ in pariete primario è regione oſtij, in ſublimi prope fornicem loco conſpiciuntur.
D Imagines, quæ in pariete ad læuam intrantis in hemiſphærio coloribus adumbrantur.
E Imagines, quæ in altero hemiſphærio ſuperiori aduerſo conſpici dantur.
F Oſtium formæ ſphęricæ, per quod aditus in Cubiculum patet.

Tabula

CVBICVLVM QVINTVM COEMETERII PRISCILLAE
VIA SALARIA

Tabula prima Cubiculi quinti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. In huius quidem Cubiculi fornice conſuetum Euangelici Paſtoris ſymbolum, paſtoralem è collo fiſtulam, & hircum, quendam humeris, haud ouiculam de more geſtantis, ad viuum coloribus adumbratur. Ad cuius læuam alter pariter hircus, ouicula vero ad dexteram cernitur, cui manum in beneuolentiæ ſignum expandere videtur: ipſe interim duas inter oliuarum arbores conſiſtit, quibus candidæ hinc inde columbæ ſubſidunt, ac ſi earumdem arborum ramos excerpere roſtro geſtiant.

II. In portæ ipſius arcu Ionas à ceto incolumis tandem proiectus exprimitur: in eiuſdem vero portæ lateribus bini hinc inde arietes, ac binæ itidem columbæ effictæ coloribus exhibentur, quæ ſingulæ virentis ramum oliuæ pacis vtique ſymbolum roſtro deferunt.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVINTI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA

Tabula ſecunda Cubiculi quinti Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria.

I. Inſculptas hic ferro imagines, lector, inſpice, quæ in primario Cubiculi huius pariete exiſtunt, & primo quidem loco ſtolata quædam mulier, expanſis conſueto orantium more brachijs precationi inſiſtens, oculis contemplanda proponitur. Et ſymbolice quidem ipſa extenſio manuum ſalutare, quod tam frequens eſt in Cœmeterialibus imaginibus, crucis ſignum intuentibus præſefert, vt Iuſtinus Mart. ſatis erudite edocet, dum in cũctis fere crucis ſignum, ac ſymbolum deſignari affirmat: Conſiderate, inquit, omnia, quæ in mundo ſunt, an ſine hoc crucis ſigno gubernentur, aut poſſint præbere ſui vſum. Mare enim non ſcinditur, niſi malus ſaluus in naui maneat; terra non aratur ſine eo ſigno: humana figura à belluis differt, quod erecta ſit, & manuum extenſionem habeat. Quod idem apud Ambr. ſer. 6. prolixius videre eſt. Imago autem hæc, quæ nobis contemplanda occurrit, vt quorundam haud contemnenda quidem opinio ſuggerit, ipſammet ſanctiſſimam fœminam Priſcillam præſefert, cui hoc idem pariter Cubiculum dicatum fuiſſe ex ſcriptoribus nonnulli conſtanter aſſerunt; in quo videlicet & illa vnà cum beatis virginibus Pudentiana ac Praxede condigno tumuli honore excepta fuit. Quod quidem ipſemet Boſius vir alioqui prudens, atque oculatus, vel ex hoc vno coniectari non timuit, quod nimirum haud caſu, haud temere, ſed Deo prorſus diſponente, ipſomet natalitio recurrente Beatę eiuſdem Priſcillæ die, 17. nempe Kal. Febr. Cubiculum hoc inter tenebras perſcrutando deprehendi, adinueniri, ac delineari contigit. Quam ſane coniectandi rationem duæ pariter pictæ ibidem imagines valide confirmare videntur. Quippe quæ ſacrum velandarum virginum intuentibus ritum exhibent.

Iuſtin. Mart. in Apolog.

II. Pręmemorata autem imago (ſi quis rem probe diſcutiat) Praxedem, aut Pudentianam eius ſororem præſefert, quæ ambæ illibato animi candore, firmoque mentis propoſito ſuam Chriſto virginitatem deuouere. Verum vt altius rem expendendo, ipſum lector veritatis tramitem aſſequatur: contemplanda ibidem oculis intuentium ſubijcitur mulier ſtans, velamen quoddam manu geſtans, cui Pontifex (ipſe forte beatus Pius Papa) throno receptus manum imponit; iuxta quem presbyter quidam erecto item corpore exprimitur, Paſtor videlicet, ſi ita nobis interpretari fas eſt.

III. Subinde ad eiuſdem Tabulæ læuam mulier conſidens, infantemq; ſinu geſtans conſpicitur, quę Deiparam Virginem vnà cum Deo infante in vlnis, vt nobis credere par eſt, repręſentat.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI QVINTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

23 Quoniam vero de sacro velamine, quo Christianæ olim virgines dicari Deo consueuerant, opportunam nobis proposita Cœmeterialis imago mentionem ingerit, hic nonnulla sacris è paginis in recensitæ imaginis elucidationem repetenda videntur. Porro sacrum velamen, quo dicatæ olim Deo virgines vtebantur, haud cum cæteris mulieribus erat commune, densiori enim tela contextum, ex nulla prorsus parte perspicuum reddebatur, de quo & Ambrosius isthæc: *Attollant mentis, & corporis oculos, videant plebem pudoris, populum integritatis, consilium virginitatis. Non vittæ capiti decus, sed ignobile velamen, vsu nobile castitatis, non exquisita, sed abdicata lenocinia pulchritudinis.* De eiusmodi autem velaminis genere hæc & Tertullianus apte in rem præsentem ingerit: *Vera, & tota, & pura virginitas nihil magis timet, quam semetipsam: etiam fœminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet: confugit ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum, aduersus iacula scandalorum, aduersus suspiciones, & susurros.* Illud quoque solemne habuit sacrarum virginum velamen, quod a sacerdote peculiari precum ritu benedici consueuit; quapropter Hieronymus ad Demetriadem: *Scio, inquit, ad imprecationem Pontificis flammeum virginale sanctum operire caput.* Quibus nonnulla item verba, quæ tunc temporis, cum sacræ virgines obtegerentur, tum a sacerdote, tum a virgine dici consueuerant, subinfert. Pari autem ratione dum sacrandæ Deo virginitatis ritum Ambrosius commemorat, inter alia hæc de sacro velaminis ornamento infert: *Sacro,* inquit, *velamine tecta es.* Solemni enim ritu, & nonnisi certis diebus, vt Gelasius monuit, id fieri moris erat: & secularium instar nuptiarum, vt Baronius ait, magna velationis dicandæ Deo virginis celebritas habebatur. Augustinus quippe dum Demetriadis nobilissimæ virginis meminit, hæc post multa subtexit: *Velationis Apophoretum gratissime accepimus.* Apophoreta enim nonnisi in sumptuosissimis conuiuijs, quæ post cœnam secum conuiuæ domum referrent, exhiberi consueuerunt.

Velamen virginum.

Ambrof. adue Sym. epist. 12. edit. Rom. c. 5.

Tert. de virg. veland. c. 15.

Hieron. ep. 8.

Amb. ad virg lapf.

Gelas. ad ep. Luc. c. 14.

Aug. ep. 179. in fine.

24 Hæc enim festiua solemnitas haud alio quam nuptiarum nomine, quod virgines videlicet Christo spiritualiter nuberent, apud Christianos dici consueuerat. Christo enim eas potissimum nubere, quæ ipsi perpetuo virgines dicantur, antiquo in Ecclesia loquendi vsu receptum fuit: vnde & Tertullianus: *Nupsisti enim Christo, illi tradidisti carnem tuam, illi desponsasti maturitatem tuam. Incede secundum Sponsi tui voluntatem.* Quapropter eiusmodi virgines, quæ Christo se perpetuo deuouerunt, si præuaricatæ fuerint, Cyprianus contumelioso, sed apto quidem titulo Christi adulteras appellat: *Quem dicendi modum*, vt Baronius ait, *Basilius, Gregorius Nazianzenus, Nyssenus, ac Græcorum cæteri, & Latinorum Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, ac denique reliqui imitati sunt.* Ad mysticum autem hoc nubendi genus, & ad cælestem nuptiarum formulam Optatus Mileuitanus verbis illis argute allusisse visus est: *Spiritale,* inquit, *nubendi hoc genus est: in nuptias sponsi iam venerant: voluntate & professione sua, & vt secularibus nuptijs se renunciasse monstrarent, spirituali sponso soluerant crines: iam cælestes celebrauerant nuptias.* Idem quoque Innocentius Papa ad Victricium scribens, hunc in modum asserit: *Quæ,* inquit, *Christo spiritualiter nubunt, & à sacerdotibus velantur, &c.* Qua plane de mysticis virginum nuptijs loquendi formula Hieronymus eo progressus est, vt ipsammet virginis Christo sacratæ matrem honoris, ac prærogatiuæ singularis gratia, Dei socrum nominaret: quod tamen Ruffino modum in scripto quærenti displicuit.

Festiua Virginum velatio nuptiæ earū dicuntur.

Tertull. de velan. virg. c. 16.

Cypr. ep. 62. et lib. de discip. et habitu virg.

Opt. Mileu. l.

Innoc. ep. 2. c. 12.

Hier. ep. 27.

Ruff. inuect. in Hieron.

25 Porro vt res ipsa, ac ratio apte nomini consonet, idcirco virgo, Christi sponsa appellata est (vt egregie Baronius adnotat) quod sicut iuncta coniugio cogitat, quæ viri sunt, *quomodo*, vt ait Paulus, *placeat viro, ita ista veluti altero coniugio obligata, Christo nimirum oppignorata, cogitat tantum quæ sunt Dei,* nempe, *vt sit sancta corpore, & spiritu.* Erant hæ Christianarum virginum voces, quæ ne dispendium paterentur virginitatis, libentius martyrium oppeterent; nefas clamantes, Christo semel desponsatas hominis cuiuspiam iungi consortio. Quocirca B. Agnes cum ad nuptias expeteretur: *Ipsi,* inquit, *sum desponsata, cui*

Christi sponsa virgo.

1. ad Cor. 7.

In act. S. Agnetis v. m.

a ge-

angeli seruiunt, cuius pulchritudinem Sol & Luna mirantur, ipsi soli seruo fidē cuius mater virgo est, cū pater fœminam nescit. Et item: *Et hæc sponsi iniuria est expectare placituram, qui me prior sibi delegit, accipiet.* Ex quo hæc Ambrosius: *Cæterum quæ se spopondit Christo, & sanctum velamen accepit, iam nupsit, iam immortali iuncta est viro, & iam si voluerit nubere communi lege coniugij, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur.* Ad hæc sacratas Deo virgines non tantum tegi sacro velamine, sed nigra indui veste & operiri pallio, olim in Ecclesia consuetudo fuit. Qua de causa apud S. Asterium, de S. Euphemia nobilissima martyre Chalcedonensi, coram iudice assistente id habes: *Adstabat virgo pulla veste, & pallio philosophiam professa.* Et Hieronymus: *Solent quædam cum futuram virginitatem spoponderint, pulla tunica eam induere, & furuo operire pallio, auferre linteamina.* Et alibi: *Vili tunica induitur, viliori tegitur pallio.* Et ad Marcellam: *Pulla tunica minus, cum humi iacuerit, sordidatur.* Ibi & de cingulo: *Cingulum laneum, & tota simplicitate purissimum, quod possit magis adstringere vestimenta, quam scindere.*

Ambr. l. 1. de virg.

Ambr. ad virg. lap. Conc. Nicen. c. 4.

...ier. ep. 22.

...dem ad Demetr. ep. 8.

Ad Marcell. ep. 23.

26 Quoniam vero in præmemorati Cœmeterij imagine virginis velandæ, quam describimus, virgo caput crinibus vtique resecandis, & velo obtegendum Pontifici offerre videtur, haud abs re videatur, si aliqua interim antiquæ resecandorum crinium consuetudinis in medium proferantur. Si quidem in aliquibus, Syriæ præsertim, & Ægypti Ecclesijs, *tam virgo, quam vidua, quæ se Deo vouissent, & seculum calcassent* (inquit Hieronymus) *crinem monasteriorum matribus offerunt desecandum, non intecto postea contra Apostoli voluntatem incessura capite, sed ligato pariter, & velato.* Nec id quidem, vt Vestales imitentur Romanorum virgines (sicut Baronius adnotat) quæ incisos sibi capillos ad arborem Loton suspendebant, sed alijs ex causis, quas Hieronymus recenset: immo & propter mysterium. Cum enim in signum subiectionis dati sint illis capilli: Christo iam desponsatæ, in libertatem vindicatæ, nequicquam amplius viris debent. Nec de his dicit Apostolus: *Mulier, si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine dati sunt.* De illis enim, quæ viro sunt obligatæ, Paulus loquitur: *Porro,* quod superius ait, *si turpe est mulieri tonderi, vel decaluari, velet caput suum.* Sacro iam velamine cum illarum caput obducatur, capillis, quibus tegantur, non indigent, & cum nec capillorum cultu viris placere cupiant, quæ Christo tantum morum probitate gratæ esse student eo dispendio pulchritudinis, cælesti sponso magis acceptæ redduntur. Verum enimuero quam Deo capillorum ornatus, & nimius corporis cultus in virgine displiceat, quæ virginitatis propositum seruandum arripuit, pauendum plane de Prætextata Romanarum fœminarum nobilissima in medium afferre exemplum possemus, quod ab Hieronymo ad Lætam scribente didicimus, sed ad eum studiosum ac cupidum lectorem remittimus. Quod autem nunc reliquum esse videtur, hic haud omittimus de incidendis videlicet crinibus non eamdem omnium in Ecclesia consuetudinem extitisse: apud alios enim in delicti pœnam, si lapsa virgo ad pœnitentiam redacta fuisset, crines eidem amputari solitos, Ambrosius testatur, quod & in capitularibus Francorum expressum habetur.

...cisio capillorum.

...er. ep. 48.

...n. lib. t. 44

...Cor. 11.

Hieron. ad Lætam ep. 7.

Amb. ad virg. lapsam c. 8. In cap. Reg. Fran. l. 2. c. 6.

27 Sane quod ad mulierum capillaturam attinet, turpe quidem esse mulieri tonderi, ac decaluari significat Apost. 1. Cor. c. 11. Et penes ipsosmet gentiles id olim ignominiosissimum extitisse satis docet Apuleij sententia de asin. aur. lib. 2. cuius hæc sunt verba: *At vero* (quod nefas est dicere, ne quid sit vllum huius rei tam durum exemplum) *si cuiuslibet, eximiæque, pulcherrimæque fœminæ caput capillo spoliaueris, & faciem natiua specie nudaueris, licet de Cælo eiecta, mari edita, fluctibus educata, licet, inquam, Venus ipsa fuerit, licet omni gratiarum choro stipata, & toto cupidinum populo comitata, & baltheo suo cincta, cinnama fragrans, & balsama rorans, si calua processerit, placere non poterit, ne Vulcano quidem suo.* Et inferius isthæc: *Tanta denique est capillamenti dignitas, vt quamuis auro, veste, gemmis, omnique cætero mundo exornata mulier incedat, tamen nisi capillum distinxerit, ornata non possit videri.* Hæc ille, & in eamdem sententiam Cyprianus his verbis: *Est & Venus calua multo hic turpior, quam apud Homerum vulnerata.*

Turpe mulierem tonderi. 1. ad Cor. c. 11.

Apul. l. 2. de asin. aur.

Cypr. lib. de idol. vanit.

28 Sed tam apud Gentiles, quam etiam apud Chriſtianos, vt Baronius ait, probauit vſus, vt quæ opinione hominum viderentur contemptibilia, ac ludicra, ſi religionis cauſa fierent, non tantum honeſta ac digna, verum etiã ſacroſancta haberentur, vt S. Ambroſius pluribus diſputat in epiſt. 30. ad Sabinum lib. 6. edit. Rom. vnde & Gentiles etiam ſuas Veſtales virgines tondere conſueuerunt, vt ſcribit Plinius. Id ipſum etiam in Eccleſia hactenus fieri moris eſſe, omnes norunt. Porro diuerſimode ab Eccleſia tum occidentali, tum orientali id olim ſeruatum fuiſſe ipſæ rerum hiſtoricarum paginæ teſtantur, & in Ægypto quidem, & Syria morem hunc vſu fuiſſe receptum, vt virgines capillos tonderent, S. Hieronymus ep. 48. ad Sabinianum his verbis teſtatur: *Moris eſt in Ægypti, & Syriæ monaſterijs, vt tam virgo, quam vidua, quæ ſi Deo vouerint, & ſeculum conculcarint, crinem monaſteriorum matribus offerant deſecandum, non intecto poſtea contra Apoſtoli voluntatem inceſſuræ capite, ſed ligato pariter, & velato, nec hoc quiſpiam præter tondentes nouit, & tonſas: niſi quod quia ab omnibus fit, pene ſcitur ab omnibus. Hoc autem duplicem ob cauſam ex conſuetudine verſum eſt in naturam, vel quia lauacrum non adeunt, vel quia oleum nec capite, nec ore norunt, ne a paruulis animalibus, quæ inter cutem & crinem gigni ſolent, & conſuetis ſordibus opprimantur.* Crinem vero Tabenneſiotas ſanctiſſimas virgines, quas S. Pachomius ab angelo monitus inſtituit, crinem amputare conſueuiſſe auctor eſt Palladius in Lauſiacis. Et hæc ſatis de crinium tonſione, quæ a ſacris virginibus laudabiliter vſurpata eſt.

Baron. in not. ad Mart. Ro. die 20. Sept. — *Ambr. ep. 30. ad Sab.* — *Plin. l. 16. c. 44* — *Hieron. ep. 48 ad Sab.* — *Pallad. in Lauſic.*

29 Porro de velamine, quod a ſacris virginibus deferri olim conſueuerat, dum Ambroſius ſermonem habet, id exemplo S. Soteris mart. in exhortatione ad virgines his verbis confirmat: *At illa vbi audiuit hanc vocem, vultum aperuit, ſoli inuelata & intecta martyrio, & volens iniuriæ occurrit, vt ibi martyrij fieret ſacrificium, vbi ſolet eſſe tentamentum pudoris.* Idemque plane Hieronymus inculcat ad Euſtochium ſcribens: *Excuſes licet atque cauſeris, obducto velamine ora contexi.* Et paulo inferius: *Dimittunt*, inquit, *ſupercilium, & operta facie, vix vnum oculum liberant ad videndum.* Verum haud omnes velamine, ſed & complures pallio obtegebantur, vt ſupra ex Hieronymo diximus, & cum huic rei Chriſtianæ mulieres aſſuetæ eſſent, grauiſſimum pudoris diſpendium ſé pati exiſtimabant, ſi capitis velamine nudarentur. Vnde hæc ſentiens aliquando perſecutor, ea ignominia, vt graui ſupplicio Chriſtianas mulieres afficiendas eſſe mandabat, teſte in ſuis ad Martyr. notis Baronio, vt Aretæ martyris, & germana quidem, acta his verbis demonſtrant: *Cum ille audiſſet iam corde ſuccenſus aſpexit eos, qui aderant, & cum dixiſſet, quam impudenter ſe gerit aduerſus nos hæc execranda mulier, iubet eius capitis auferri tegumentum, & eius filiarum, & ſic eas nudo capite, & prolixa coma in caſtra deduci per ignominiam.* Hæc ibi. Porro ſolemnis plurimarum virginum in ſacris hiſtoriarum paginis mentio recolitur, quæ ob ſeruandæ virginitatis propoſitum, quo ſe Chriſto deuouerant, ſacro velamine donatæ ſunt. Inter quas præcipua eſt Flauia Domitilla nobiliſſimæ proſapiæ virgo, & martyr. *Quæ* (vt in Romano Martyrologio legitur) *cum eſſet Flauij Clementis Conſulis filia, & a ſancto Clemente ſacro velamine conſecrata, in perſecutione Domitiani ob teſtimonium Chriſti cum alijs plurimis in Inſulam Pontiam exilio deportata longum ibi martyrium duxit.* Conſtantia item Conſtantini Magni filia vnà cum Attica, & Arthemia virginibus Gallicani filiabus monaſterio iuxta D. Agnetis baſilicam extructo ſuam Deo virginitatem deuouit, & ſacro nimirum, vt moris eſt, velamine accepto, ibidem vitam finiuit, vt ex actis oborti inter Felicem, & Liberium ſchiſmatis hunc in modum enarratur; *Hæc autem Conſtantia auguſtæ memoriæ puella, iuxta Oratorium habitabat, quod bonus pater Conſtantinus ſibi fabricauerat, vbi & dominæ ſuæ ſanctiſſimæ martyris Agnetis famula virgo erat.* Quin & Marcellina virgo D. Ambroſij Epiſcopi ſoror, Romæ in Eccleſia D. Petri ſacrum velamen ſolemni ritu accepit, vt Martyrologij Romani paginæ his verbis fidem faciunt: *Mediolani S. Marcellinæ virginis, ſororis B. Ambroſij Epiſcopi, quæ Romæ in baſilica S. Petri a Liberio Papa velum conſecrationis accepit.* Vbi iſthæc in notis Baronius: *De ſacro velamine a Liberio Papa Romæ ſibi ſe-*

Am. exhort. ad Virg. — *Hier. ep. 22. ad Euſtoch.* — *Baron. in not. ad Mart. die 7. Maij.* — *In actis Aretæ mart.* — *Mart. Rom. die 7. Maij.* — *Acta ſub Bonif. Papa M.S. S. Pet.* — *Mart. Rom. die 17. Iul.*

suscepto, cuius hic mentio habetur, scribit S. Ambrosius lib. 3. de virgin. vbi idem recitat eiusdem Liberij sermonem eo die in illis solemnibus habito. Cui quidem illis verbis initium fecit: *Bonas nuptias filia exoptasti, &c.*

Antiquus Deo dicandarum virginũ mos.

30 Quod autem dicandarum Deo virginum ritus, & pia item earumdem virginitatem deuouentium consuetudo ab ipsiusmet Ecclesiæ incunabulis viguerit, ipsimet sepulchrales lapides, quos in Cœmeterijs, præter pictas, quas nunc describimus imagines; rem oculis explorantibus fidem faciunt. In celebri quippe Francisci Angeloni rei antiquariç studiosissimi Musæo palmaris quidam sepulchralis lapis hoc nobili titulo inscriptus, & columba item in lapidis fronte vnà cum palma exculpta visitur, videlicet:

FVRIA HELPHIS
VIRGO DEVOTA

Ista quippe virgo, cuius mentio est, suam Deo virginitatem deuouisse describitur, & columba virginum Deo dicatarum apte typum exprimit: laudabilis enim ista virginum se Deo offerentium consuetudo perpetuo in Ecclesia viguit, & constantissime quouis seculo retenta est; cum enim virginitatem Christo deuouissent, hanc ad extremum vsque vitæ diem illibatam custodiebant. De quibus inscripta nonnulla in Ausonianis Parentalibus epigrammata recensentur, & præcipuum, quod septimum in ordine est, in laudem ÆMILIÆ MATERTERÆ VIRGINIS DEVOTÆ, his carminibus concinnatum est:

Auson. in Parent. epigr. 7.

Fœminei sexus odium tibi semper, & inde
Creuit deuotæ virginitatis amor.
Quæ tibi septenos nouies est culta per annos,
Quique tui finis, ipse pudicitiæ.

In altero item, quod vigesimumsextum adnumeratur, Iulia Cataprhonia amita virginitatis laude suspicienda proponitur:

Epigr. 26.

Innuba deuotæ, quæ virginitatis amorem,
Parcaque anus coluit.

Porro deuotæ Deo virgines ea potissimum ratione inter se differebant: nam aliæ se ipsas Deo vouebant, aliæ vero deuouebantur: de virginibus autem, quas primo loco recensuimus, Ausonius intellexisse visus est, de secundis autem D. Ambrosius meminit in libello ad virginem deuotam. Porro hæ virgines Deo deuotæ intra ædes priuatas habitabant, vt videre est ex Can. 27. Concilij Eliberitani, vbi sancitur, quod Episcopus, vel clericus, aut sororem, aut filiam virginem Deo dicatam secum dumtaxat habeat, nullatenus vero extraneam.

Differentia inter virgines Deo sacratas.

Conc. Eliber. c. 27.

31 Porro etsi velandi capitis legem Christianæ fœminæ tam pie constanterque seruarint: haud tamen existimandum est, vt Baronius ait, illis tantummodo eam fuisse præscriptam: siquidem ante Christi Redemptoris nostri aduentum eidem Iudæi, Romani, Græci, & barbari paruere; de Iudæis Tertul. lib. de corona militis sic habet: *Apud Iudæos tam solemne est fœminis eorum velamen capitis, vt inde dignoscantur, &c.* De Romanis exemplum suppetit, quod Val. Max. lib. 6. c. 3. de seueritate 13. sic describit: *Horridum C. quoque Sulpicij Galli maritale supercilium: nam vxorem dimisit, quod eam capite aperto foris versatam cognouerat.* In hanc sententiam Tacit. lib. 14. de Poppæa Sabina sic ait: *Rari in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat.* Hæc ille. Id quoque ex antiquis numismatibus palam comprobari videtur, quæ Liuiam, Faustinam, Martiam Augustas, & alias velato capite contemplandas exhibent. Alia item complura videre est, quæ fœminã obuelato capite præferunt, eiuscemodi inscriptionis titulo notata: *Pudicitia.* Et quidem Plutarchus in Problem. quæstion. Rom. fœminas velato olim capite incedere consueuisse his verbis affirmat: *Solent fere mulieres tectis, mares nudis capitibus in publicum progredi.* Græcis autem mulieribus eumdem extitisse morem Apuleius asserit: *Misella,* inquit, *textili contecto capite,* & lib. 11. hæc subinfert: *Mulieres candido splendentes amicimine. Porro Lacænæ virgines aperta facie, vxores autem velatæ in publicum prodire consueuerunt: illæ vt sic maritos inuenirent, istæ vero quod haberent, non tam alteri, quam viro placere studerent.* Hæc Plutarchus Apoph. Lacon. in Charillo. Verum

Apud Baron. in not. ad Mar. die 7. Maij.

Valer. l. 6. c. 3.

Tacit. l. 14.

Plut. l. 14. Probl.

Apul. l. 7. de asin. aur. & l. 11.

rum quod ad barbaros pertinet, quos ipſamet laudabilis honeſtas pariter cohoneſtare viſa eſt: de ethnicis quidem Arabibus mulieribus Tertullianus hæc ſcribit: *Iudicabunt*, inquit, *nos Arabiæ fœminæ ethnicæ, quæ non caput, ſed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ ſint dimidia frui luce, quam totam faciem proſtituere*. Eiuſmodi autem velamen, ſeu pallium *Theriſtrum* appellatum fuiſſe Iſidorus teſtatur: *Quo*, inquit, *vſque hodie Arabiæ, & Meſopotamiæ mulieres velantur, quibus in æſtu, tutiſſimo teguntur vmbraculo, de quo in Iſaia legitur*. hæc ille, qui aliorum velaminum nomina recenſet, atque declarat, vt *Regillum*, quod erat Reginarum amiculum, pallam, ſtolam ſic dictam, *quæ*, inquit, *coo-perto capite ſcapula a dextro latere in læuum humerum mittitur, ſtola enim Græce vocatur, quod ſupermittatur: eadem & ricinium Latino nomine appellatur, eo quod dimidia eius pars retro reijcitur, quod vulgo Mauortem dicunt*. Hæc ille. Habes idem appellatum Maphortem, ſeu Mauortem in actis martyrij B. Pauli Apoſtoli, quæ ſub Lini nomine circumferuntur, cum de Plautillæ velamine, quod ibi Mauortis nomine appellatur, beatiſſimo Apoſt. ad martyrium properanti exhibito mentio incurrit. In actis inſuper ſanctorum martyrum Fauſtæ, & Euilaſij, quorum fragmentum Beda in ſuo Martyrologio recitat, hæc de Maphorte: *Iuſſit Fauſtam nudam, & ſine Maphorte flagellatam, incarceratam caput terebrari, &c.* De Maphorte item Hieronymus epiſt. ad Euſtochium: *Per humeros hyacinthina læua mauorte volitans*. Caſſianus item de monachi habitu agens, anguſtum palliolum, quo Monachi colla, & humeros tegerent, Maphortem appellat, in quem locum Petri Ciacconij adnotatio referenda eſt: quin & apud Iſidorum Anaboledium recenſetur: *Sic dictum*, inquit, *amictorium lineum fœminarum, quo humeri operiuntur, quod Græce & Latine Sindonem vocant: amiculum autem dictum eſſe pallium lineum, quod vſui erat meretricibus, quo & amiciebantur matronæ in adulterio deprehenſæ, idem teſtatur*. Verum amiculum pro omni velaminis genere, Baronio teſte, vſurpari conſueuit. Et hæc vel obiter delibaſſe voluimus, vbi opportuna de ſacro Chriſtianarum virginum velamine mentio incurrit in elucidanda recolendæ virginis imagine, quę ſacrum velamen de more Pontificis è manu accipit, & in Priſcillæ Cœmeterio nobis contemplanda exhibetur.

Tert. l. de vel. virg.

Iſid. l. 19 orig. c. 24. de fœm.

Beda Martyr. 10. Sept.

Hier. ep. 22. ad Euſtoch.

Caſſian. l. 1. c. 7. de hab.

Tabula tertia Cubiculi quinti Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria.

I. Hic imagines vtique delineantur, quas in reliquis Cubiculi eiuſdem parietibus conſpicere licet; Abrahamus videlicet, qui paratum ſupra altare conſummando ignem holocauſto manu deſignat; Iſaacus item qui ſubijcienda altari holocauſto ligna defert.

II. Tres item pueri, in fornace Babylonica pileos Perſarum more præferentes adumbrantur; ad quos columba virentis ramum oliuæ certum vtique pacis ac victoriæ ſignum deferens feſtina volitat.

Cubi-

TABVLA TERTIA ET VLTIMA CVBICVLI QVINTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA.

Cubiculum ſextum & vltimum Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

HAVD longe a Cubiculo quinto, vel ipſo ſemitæ cuiuſdam initio, quæ haud vltra protenditur, Sextum hoc Cubiculum extat altitud. palm. IX. longitud. totidem, latitud. VIII. cum dimidio. Porta quadratæ formæ eſt altitud. palm IX. latitud III. profund. VII. parietibus autem calce omni ex parte dealbatis ambitur. Fornix ac primarius paries picturis decoratur. Arcuatum in ipſomet pariete monumentum cernitur, quod longe a cæteris forma differt: ſub quodam enim fornice apſidis inſtar elaborato ſternitur, qui binis hinc inde columnis, in topho excisis, calce dealbatis, & colore inſuper obductis ſuffulcitur. In pariete vero, qui ad læuam ingredientibus occurrit, quinque conſuetæ formæ monumenta in topho exciſa cernuntur: quibus tria eiuſdem generis in altero, qui e regione ſitus eſt, pariete reſpondent. In pauimento autem ipſius e conſpectu oſtij totidem ſepulchra ſubſtant: aliud item ijſdem haud abſimile, ad ſiniſtrum latus conſpiciendum ſepulchrum patet. Imagines autem ibidem expreſſæ duabus infra Tabulis exhibentur.

A Cubiculi fornix picturis vndique exornatus, quas proxima inferior Tabula contemplandas ſubijcit.

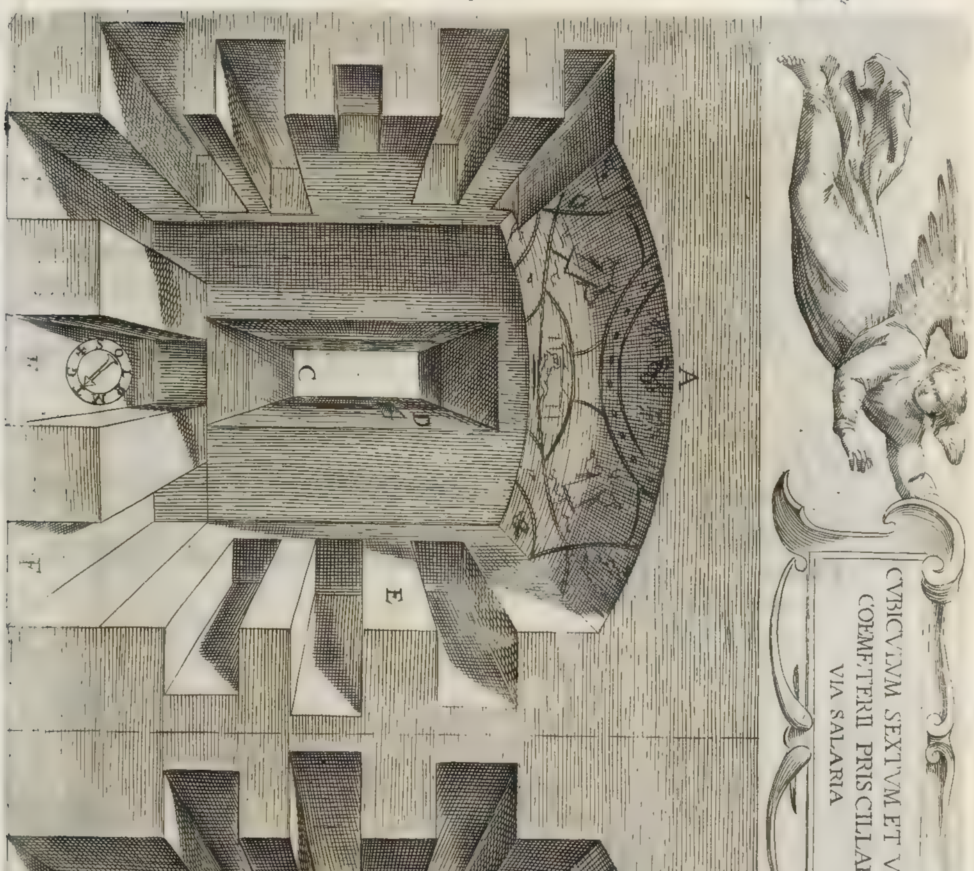
B Paries primarius Cubiculi, qui è regione oſtij erigitur, cui Monumentum quoddam picturis conſpicuum inhæret, vt Tabula ſecunda repræſentatur.

C Oſtium Cubiculi.

D Sepulchrum, quod ad ſiniſtrum oſtij latus conſpicitur.

E Sepulchra vulgaria vtroque latere huius Cubiculi in topho exciſa.

F Tria in ipſomet huius Cubiculi pauimento effoſſa ſepulchra.

CVBICVLVM SEXTVM ET VLTI
COEMETERII PRISCILLAE
VIA SALARIA
A
B
C
D
E
F

Tabula prima Cubiculi ſexti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Tabula hæc delineatas fornicis ipſius imagines præfert: myſtici videlicet Paſtoris effigiem, qui dilectam ouiculam blande humeris impoſitam baiulat: ad cuius item pedes binæ aliæ eiuſdem cuſtodiæ commendantur.

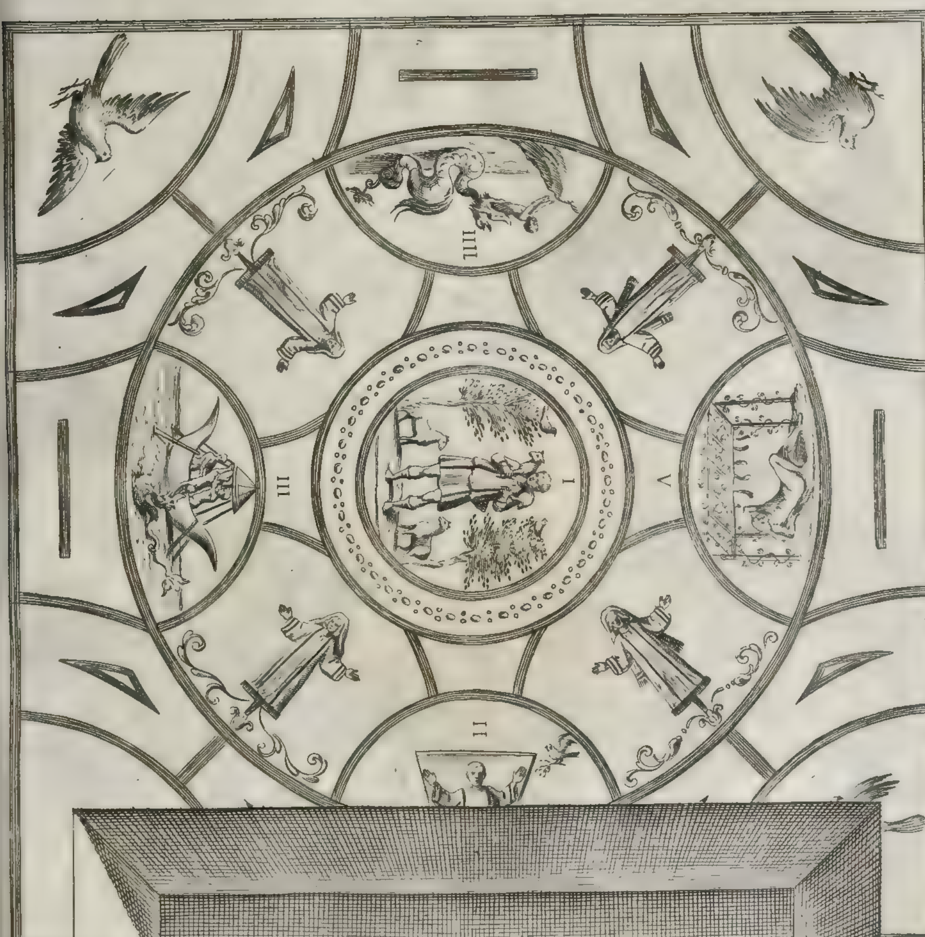
II. Noëmi intra arcam conſidentis, ad quem cum paciſero oliuæ ramo poſt decreſcentes diluuij aquas columba certo tranquillitatis auſpicio remeat.

III. Ionæ inſuper in mare ob admiſſum inobedientię piaculum proiecti.

IV. Eiuſdem item incolumis è bellue aluo ad litus proſilientis.

V. Ionę iterum imago ſub amœna foliorum vmbra molliter recubantis.

Fornicis eiuſdem anguli mulieres quatuor orantium in morem contemplandas pręferunt.

TABVLA PRIMA CVBICVLI SEXTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

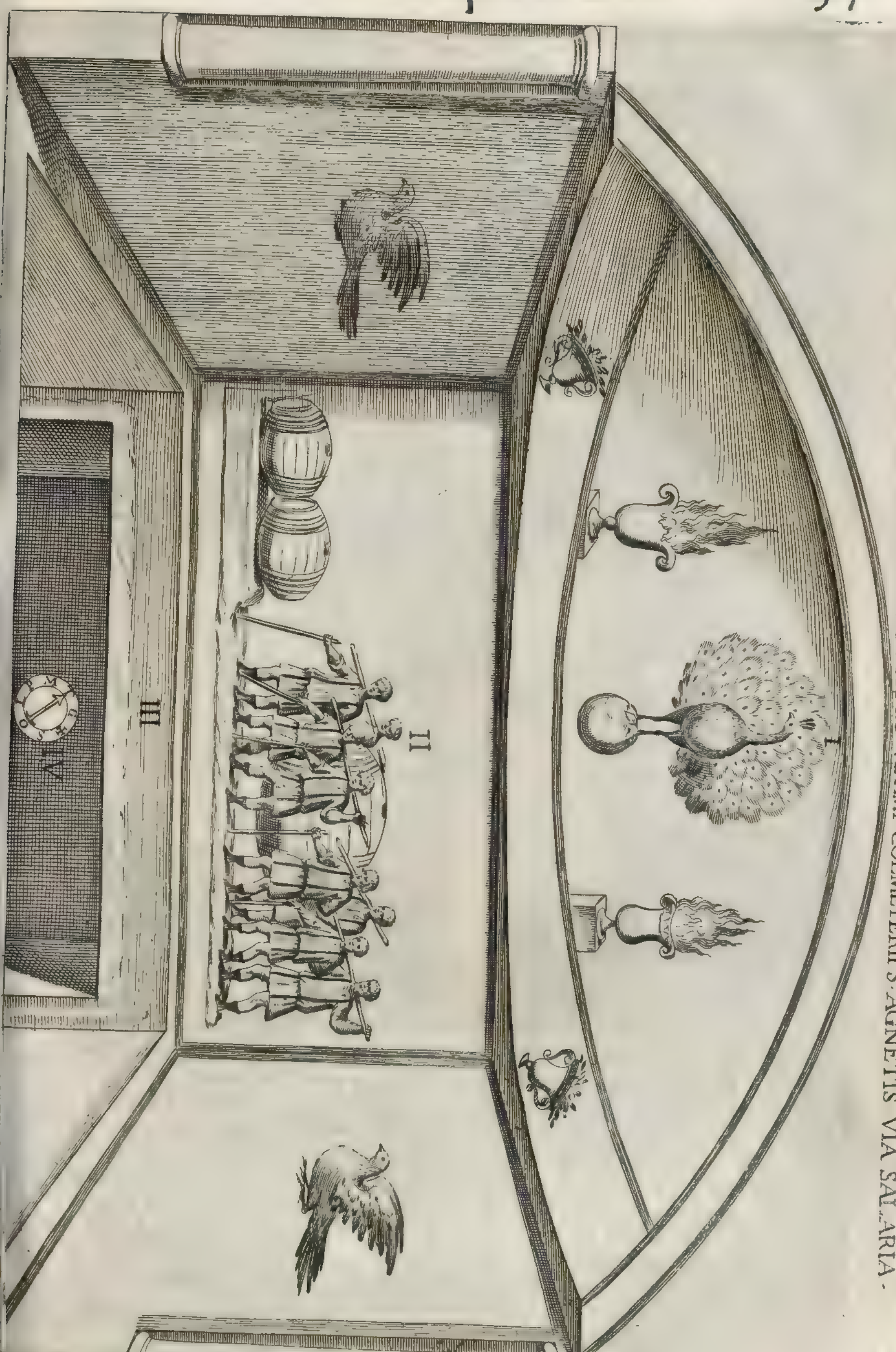
Tabulà ſecunda & vltima Cubiculi ſexti Cœmeterij Priſcillæ Via Salaria.

I. In ipſius Monumenti apſide pauo pennis diuerſimode coloratis effictus cernitur, cuius pedibus orbis ſubſternitur. Vtrumque autem ad latus bina prunis ardentibus referta vaſa repræſentantur.

II. In primario huius Cubiculi pariete viri octo pictorum, arte adumbrantur, ingenti cuidam dolio aſportando operam, dantes, quorum ſinguli binos quidem baculos, alterum humeris, manu alterum geſtant.

III. Hoc eſt Monumentum, quod ad ſimilitudinem vrnæ in, topho exciſum eſt.

IV. Innuitur illic ſepulchrum quoddam intra ipſummet Monumentum primarium topho inciſum.

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI SEXTI ET VLTIMI COEMETERII S. AGNETIS VIA SALARIA.

Via Salaria vetus.

32 Sed quoniam Salariæ Viæ Cœmeterijs inueſtigandis, deſcribendiſque, vt lector vides, diutius immorati ſumus, reliquum nunc eſt, vt pedem ac pariter ſtylum reuocantes, ea potiſſimum, quæ veteri Via Salaria ſita ſunt, deſcribere aggrediamur. Hac igitur Via, quæ Pinciana e porta, a proximo videlicet Pincio colle nuncupata, initium accipit, haud ab ipſa procul porta Cœmeteriales cryptæ reperiuntur: quarum complures in villa olim Card. Montelpari, & aliæ in nobiliſſima item Burgheſiorum villa ſubſiſtunt; vt in pleriſque regionis eiuſdem vineis longe lateque perſcrutando contemplari paſſim licuit; haud quid tamen in ijſdem admiratione dignũ, aut ſtudioſo lectori adnotandum occurrit.

Porta Pinciana.

Cœmeteriũ Via Salaria veteri.

33 Porro duo inter cætera potiſſimum merito ſacræ antiquitatis titulo recolenda hac veteri Salaria Via olim Cœmeteria extitere; vnum videlicet quod ad cliuum Cucumeris, vt iam vidimus, appellabatur; alterum vero quod Sanctorum Hermetis, Baſillæ, Proti, & Hyacinthi nomine inſignitum eſt; quę ambo quidem Cœmeteria tertio ab Vrbe milliario diſtant. Cœmeterium autem, quod ad cliuum Cucumeris dicitur, illud eſſe Boſius affirmat, quod a ſe repertum fuiſſe anno Chriſti quingenteſimo nonageſimo quarto ſupra milleſimum enarrat. Exiens enim (vt inquit ille) Pincianam extra portam, ac recto itinere ad vſque locum illum progrediens, qui vulgo Leoncino, a marmoreo videlicet ſito ibidem Leonis ſimulachro dicitur; hic vero vbi via in binas partes diuiditur, ſiniſtrorum octingentis circiter a porta eadem paſſibus vineam quandam offendit, in qua ad Cœmeterium aditus panditur. Huc igitur ille feſtinanter ingreſſus, memoratum a nobis hactenus Cœmeterium excurrendo diligenti ſtudio ac labore perluſtrauit, ac de eodem iſthæc, quæ a nobis his paginis inſeruntur, ipſe rerum teſtis oculatiſſimus refert. Complures nimirum, vt ipſo enarrante didicimus, extant ibi viarum ſemitæ, quæ hinc inde exciſa in topho ſepulchra continent; in quibus defunctorum adhuc oſſa ſubſidunt; præ nimia autem vetuſtate eum in modum abſumpta ac diminuta, vt vel leui tactu protinus in cinerem ſoluantur. Permultę itidem imperuiæ omnino ibi inter perſcrutandum ſemitæ adnotantur, quæ vaſtiſſimum olim huius Cœmeterij ambitum extitiſſe conuincunt. Arcuata in eo Monumenta pauca, vt pariter Cubicula recenſentur, quæ calce tantummodo dealbata, picturis omnibus deſtituuntur.

Cœmeteriũ ad Cliuum Cucumeris.

Monumentũ arcuatum.

Vnicum hic arcuatum duntaxat monumentum videre eſt, in quo ramuſculi quidam rubeo obducti colore auibus eorumdem folijs concinne inſidentibus, rudi quidem opere delineati ſuſpiciuntur. Quoddam item Cubiculum cæteris tum amplitudine, tum venuſtate præcellens cõtemplandum ibidem offertur, quamuis ſingulæ fere imagines, quibus artificum manu olim excultum erat, præ nimia vetuſtate iam penitus interciderint. Quatuor ibi columnæ, quibus fornix innititur, adnumerantur; in fornicis autem vmbilico ferrum quoddam adhuc viſitur, ex quo olim lampades appendebantur. Verum in primario Cubiculi eiuſdem pariete, ipſius e regione oſtij monumentum, forma quidem ſatis protenſum, extat, vbi picturæ quædam, palmarum inſtar, conſpiciuntur: ſupra eiuſdem vero monumenti arcum corona ſatis ampla, calcis glutino efformata cernitur; nullus tamen ibi titulus, aut inſcriptio, quæ cuiuſnam ſepulchrum fuerit, vti mos eſt, perquirentes vltro edoceat. At ipſomet ex adſpectu prudens quiſque Cœmeterium hoc inter reliqua vrbis Romæ vetuſtiſſimum eſſe conijcere valet, ex ſubſtructionibus videlicet, ac lateritijs fulcimentis, quæ excurrenti paſſim occurrunt, ac validiſſimis item ex muris, qui iteratas Cœmeterij eiuſdem Summorum Pontificum iuſſu inſtaurationes, quas præſtari contigit, ſatis aperte teſtantur.

Cubiculum ſubterraneũ.

Monumentũ maius, eiuſdẽ deſcriptio.

Baſes lucernis ſuſtinendis crebro in Cœmeterijs.

34 Arcuata eodem in Cubiculo, ac toto paſſim Cœmeterio exciſa in topho foramina quamplura viſuntur: marmoreæ item, ac lateritiæ calcis glutino baſes obfirmatæ, in quibus lucernæ, dum ſacri de more cœtus peragerentur, apponi conſueuerant; quas ſingulis inſuper ſepulchris aptatas conſpicere fas eſt, ita vt oculatus quiſque vir haud mirari non queat, tot vno eodemque Cœmeterio fidelium manu luminaria olim diſpoſita, concinnataque fuiſſe: ex quibus proculdubio arguendum eſt,

quam

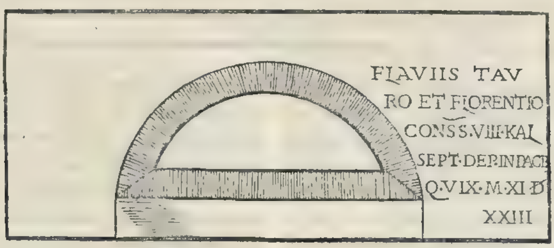
quam celebre antiquis temporibus, & quam frequenti hominum numero hoc iugiter Cœmeterium excoleretur. Arcuatum quoddam Monumentum in alio item Cubiculo suspicitur, in primario videlicet Cubiculi eiusdem pariete aptatum; vbi venerandum Christi nomen his plane notis exaratum legitur Hæc autem & id genus alia Christianæ religionis indicia, ac symbola frequenter sepulchris affixa eodem loco prænotare fas est. Eburnei item annuli, fictilia vasa, ac vitrea, vti in Monumentis iam supra descriptis, hic exhibentur. Deaurata vero in quibusdam vitra reperiri contigit, & hæc quidem quæ imagines affabre olim efformatas præ se tulisse, quæ adhuc supersunt, fragmenta contemplantibus testantur; in quorum altero legebatur, eodem quo supra modo, partim Græcis, & partim Latinis notis: *Pie zeses*, hoc est, *Pie viuas*.

[Sacrosanctũ Domini Iesu nomen.]

[Solemnia Christianorũ in sepulchris insignia.]

35 Nullum prorsus inscriptionis titulum ibidem marmori insculptum reperire licuit: sed aliquot in calce duntaxat, aut testis, aut certe in pariete dealbato impressæ, quæ characteribus rubro colore delineatæ exhibebantur: quarum nonnullas sedulo ac studiose Bosius in vnum selegit, & singulæ in edito hactenus Romæ Subterraneæ opere & hic parter recensentur. Nos autem primo quidem loco eas duntaxat, in quibus Consulum inscribuntur nomina, reliquas subinde recensebimus. In Monumenti igitur cuiusdam arcu, qua quis ad sinistram ingreditur, angustum quoddam, infantilibus videlicet membris Monumentum aptatum visitur: cuius hæc tantum inscriptionis verba legenda supersunt:

[Sepulchrales Cœmeteriorum inscriptiones.]

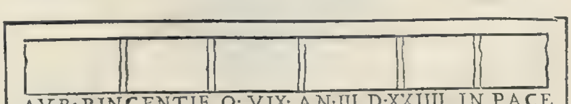
Porro Tauri & Florentij Consulatus anno Christi trecentisimo quadragesimo primo, Liberij Papæ x. Constantij Imperatoris xxv. & vlt. iuxta Cassiod. supputationem in Chron. & Baron. Annal. to. 3. anno eodem contigit.

[Cassiod. in Chron. Baron. an. to. 3. an. 341.]

36 In alio item eiusdem formæ Monumento Philippi & Salliæ Consulatus exprimitur, qui in Christi annum trecentesimum quadragesimum octauum incidit, Iulij Papæ xii. Constantij & Constantis Imperatorum xii. Baronio teste Annal. To. 3. eodem pariter anno; hunc in modum.

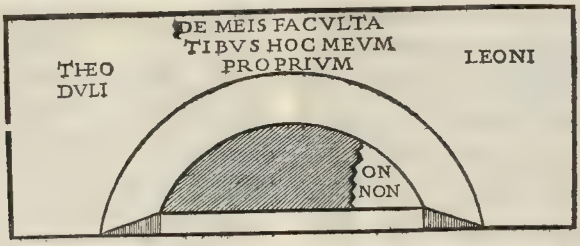
[Baron. to. 3. an. 348.]

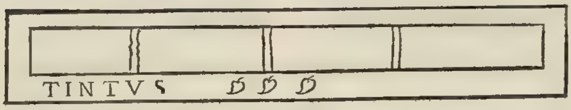
In alio Monumento fornice desuper obducto, a parte exteriori proxima inferior legitur inscriptio characteribus rubro tinctis: atque intus in ipso Monumento alia illi simillima, sed a fossoribus labefactata, visitur.

DE

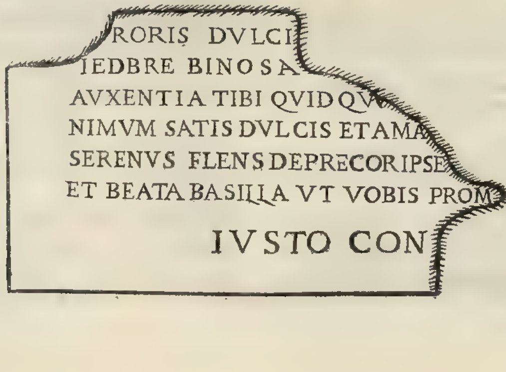

37 Hoc igitur Cœmeterium, quod secundo ab Vrbe milliario situm est, ac sub adiacentibus vineis longe lateque protenditur, quæ simul iunctæ cliui cuiusdam formam contemplantibus exhibent, Cœmeterium, quod ad Cucumeris cliuum dicebatur, extitisse haud improbabiles quidem coniecturæ affirmandum esse conuincunt: & satis quidem amplum hoc olim fuisse ex obliteratis quampluribus viarum semitis, ac permultis late se protendentibus eiusdem partibus, ad quas multiplices eisdem in vineis aditus patent, vt abditos loci sinus perscrutanti compertum fit. Verum amice lector, si vltra villam, quam supra memorauimus, paululum progrediaris, ad biuium quendam locum tandem deuenies, qui nunc vulgo Italico idiomate appellatur, Le tre Madonnelle. Subinde autem ad læuam iter arripiendo, ac ducentis circiter passibus prosequendo, biuium aliud quoddam se offert, vbi sinistrum ad latus RR. Patrum Societatis Iesu villa sita est, in cuius domo perantiqua quædam ac Subterranea Ecclesia extat, & ipsummet recolendum, vt vidimus, Basillę ac Beatorum Martyrum Hermetis, Proti, & Hyacinthi Cœmeterium, quod ex huiuscemodi inscriptionis fragmento, singula lynceis oculis exploranti Bosio euidenter innotuit, in quo B. eiusdem Basillæ expressa vtique mentio fit,

Cœmeterium ad Cliuum Cucumeris.

Cœmeterium Basillæ.

Porro

38 Porro in Consularibus fastis, Iusti Consulatus vnà cum Ianuario Collega sub Imperatore Constantino, Siluestri Papæ anno xv. recensetur, qui in Christi annum trecentesimum vigesimum octauum incidit. Integra adhuc huius Cœmeterij Ecclesia in beati martyris Hermetis honorem olim erecta subsistit, vt ex Eginardo in recensita translationis eiusdem historia palam fit, quam supra ex Actis beatorum Petri & Marcellini apud Surium to. 3. die 2. Iulij descripsimus. Eiusdem quoque Petrus Manlius disertis, apertisque verbis meminit, singula enim Vrbis Cœmeteria, quæ Pincianam extra Portam sita sunt, enumerans, hæc habet: *Cœmeterium S. Hermetis & Basillæ est foris portam Pincianam, vbi est Ecclesia S. Hermetis Martyris.* Quod plane ex marmoreo quodam peristylij fragmento comprobatur, vt in ipso præmemoratæ domus liminari adhuc cernitur: quo dum illuc post Bosij obitum, ad delineandam Cœmeterij ichnographiam ventitatum esset, eiuscemodi fragmenta studiosis oculis exquirendo ac perlustrando, ipsummet sancti Hermetis nomen his quidem notis enarratum perlegi contigit:

.... HERME ....

Quod vtique peristylium portæ eiusdem Ecclesiæ sancti Hermetis, tituli instar, præfixum quondam fuisse probabiles vltro nobis coniecturæ suadent.

...essed. in Chron. ...ron. Annal. ...3. an. 328.

...cclesia S. Hermetis.

...ur. to. 3. die ... Iulij.

...tr. Manl.

39 Vt ipsam autem Ecclesiam perlustremus; hæc quidem ambitu satis ampla est; longitudinis nempe palmorum xc. circiter, latitudinis xxx. cum dimidio, altitudinis L. Apsidem insuper satis amplam præsefert, quam picturis quoque affabre olim excultam, concinnatamque fuisse ipsemet adspectus edocet. Hic vero venerandas Christi Domini Seruatoris, ac beatorum Angelorum imagines primum extitisse, seniores Societatis eiusdem Patres affirmant. Quoniam vero subterraneo loco Ecclesia sita est, è foramine quodam, quadratam præferente formam, quod super apsidem aptatum cernitur, demissum ab alto lumen hæc recipit. In imis autem eiusdem parietibus, qui pauimento adhærent, haud pauci ad Cœmeterium aditus, etsi humo obducti, a perscrutantibus deprehenduntur. Altero igitur eorundem reserato, obuius ad Cœmeterium illico ingressus patuit, is tamen eum in modum depressus, atque angustus, vt demisso prostratoque corpore humi aliquandiu repere opus fuerit, ad alteriores quousque semitas, non absque ingenti incommodo ac labore deueniretur. Ipsius autem Ecclesiæ iconem proxima inferiori Tabula oculis contemplandam subijcimus.

Descriptio Ecclesiæ S. Hermetis.

Tabula iſta dimidiam Templi S. Hermetis partem in longitudinem ſectam contemplandam hic exhibet: alteram in omnibus ei ſimillimam ſcias, niſi quod in illa nulli ad Cœmeterium aditus exiſtant, qui omnes in hac parte, quam vides, repe riuntur.

A Templi apſis, quæ coloribus olim figuriſque exornata erat.

B Foramen quadratæ figurę, quà Templum ſubterraneum ſuperne lumen accipit.

C D Bina ſpiracula, quę Templi fornicem ſuffulciunt.

E F Columnę binę, quæ cum duabus alijs ad alteram partem hiſce ſimillimis loco illi fulciendo poſitæ fuerunt.

G Porta, per quam in partem Templi ſuperiorem adſcenditur, ſcalarum adinſtar, quæ, quoniam humo nunc obſtructa eſt, haud facile inſpici, ac cognoſci poteſt: pro certo autem putauerim, antiquum illic aditum in Templum & Cœmeterium patuiſſe.

H Feneſtra, quę interiora Templi reſpicit, quà lumen deſcendentibus olim prꝗſtitum exiſtimauerim, nunc autem occluſa eſt.

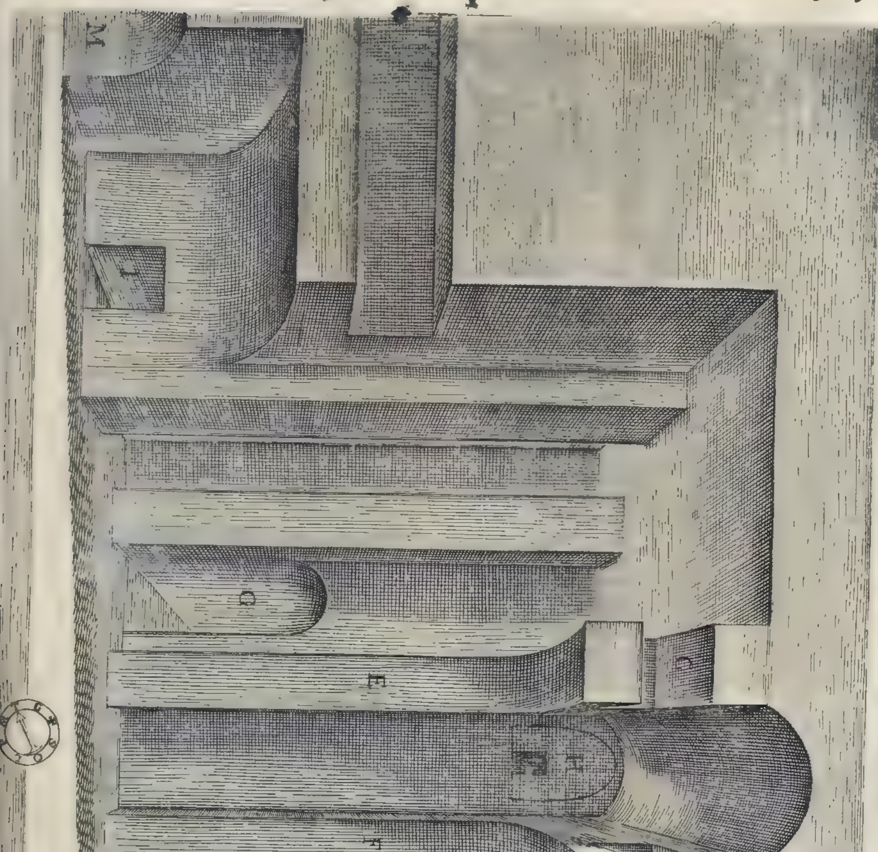
I Aditus, per quem Cœmeterium ingredimur.

K Alius Cœmeterij aditus, ſed terra oppletus.

L Similis Cœmeterij eiuſdem aditus.

M Alius denique ſimilis aditus, in pariete ſcilicet huius Templi, apſidi aduerſo.

Porro

TEPLVM SANCTI HERMETIS
VIA SALARIA VETERI

40 Porro Cœmeterium hoc ſatis amplum, diligenter ſingula perſcrutanti ſe offert, binoſque ordines ſemitarum, inferiorem videlicet, ac ſuperiorem continet: ſingulæ interim viarum ſemitæ, ſi altitudinem, latitudinemque reſpicias, vnum vix hominem capiunt. Conſueta in Monumentis, & numero quidem plura Chriſtiani nominis ſigna, vt in Cœmeterijs iam ſupra deſcriptis enarrauimus, extant, videlicet ☧. In vno præſertim numerus hic XXV. impreſſus calci prænotatur.

Solẽnia Chriſtianorum in ſepulchris ſigna.

41 Verum quoniã de præcipuis ſepulchralibus huius Cœmeterij titulis mentio agitur, haud ſilentio obuoluendum duximus, quod in hoc Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria, ampliſſimum quippe præ cæteris eſt, vt diximus, & velut vnum corpus in multa membra ſubdiuiditur, cuius & iſtud pars deſcribitur, a viris fide dignis, cum illud poſt Boſij obitum pia curioſitate excurrerent, haud ſemel, vt nobis hæc ſcribentibus relatum eſt, adnotari contigit. In præmemorati enim Cœmeterij ambitu, quod in Pincio Monte ſitum vulgato titulo Cœmeterium, vt ſupradiximus, *Baſillæ*, ſeu potius ſanctorum Martyrum *Hermetis, Proti, & Hyacinthi* nuncupatur, & in quod per vineam RR. PP. Societatis Ieſu, ſeu Alumnorum Collegij Germanici, atque Vngarici tranſeundo aditus patet, in quodam ſepulchro corona ac palmis duabus prænotato, nobilis iſte titulus legebatur, videlicet:

Cœmeteriũ Baſillæ.

MARCELLA, ET CHRISTI MARTYRES CCCCCL.

Marcella autem iſta inſignis proculdubio fœmina extitit, quæ Chriſtianis ad martyrium dux & anteſignana præmittitur, cuius nomen velut omnibus tunc ſatis notum deſcribitur: quingenti vero, & quinquaginta iſti Martyres vnà pariter interempti, forte ad eam pertinebant.

Marcella.

42 Vides hinc, & vel vno ex lapide patentibus notis, amice lector, ediſcis, quam ingens perſecutionum tempore beatorum Martyrum numerus in Orbe excreuerit, & quot precioſis Athletarum Chriſti exuuijs Cœmeteriales Vrbis cauernę diteſcant, cum tot numero martyres pro fide vnà ſimul interempti ſub vno, eodemq; ſepulchrali titulo legentibus innoteſcant. Verum hoc eodem loco haud longe a deſcripto hactenus titulo, in ſepulchri cuiuſdam labro hæ notæ calci inſculptæ legebantur: REFRIGERIA EXPECTATE. Alludere enim titulus ad hos quingentos & quinquaginta conditos ibidem martyres videbatur, qui ſanguine madidi ad refrigeria tranſierant, iuxta illud: *Tranſiuimus per ignem & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.* Alius item ibidem lapis ſpecioſo inſcriptus titulo, palma in triumphi, ac victoriæ ſignum prænotatus, perſcrutantibus contemplandus offertur, qui eiuſdem Cœmeterij gloriam haud obſcuris notis inculcat, videlicet:

Pſ. 64. n. 4

RVFFINVS, ET CHRISTI MARTYRES CL. MARTYRES CHRISTI.

Ruffinus iſte, qui primo loco nominatim deſcribitur, cæteros iſtos centum quinquaginta, vel ad martyrium exemplò velut ſuæ curæ commendatos incitaſſe, vel certe vnus præ omnibus ex nomine veluti conſpicuus dumtaxat ac notus, cæteris ſilentio obuolutis, recenſetur. Quod plane ex nouiſſima quorundam relatione comprobari videtur: in Cœmeterio enim, quod hactenus memoratum eſt, in quod ex Alphonſi Buccabellæ vinea aditus aperitur, dum ſub anno Redempti Orbis MDCXXXX. illuc nonnulli ſacrum loci ambitum perſcrutaturi introiſſent, in viæ cuiuſdam ingreſſu, vbi recondita, vt præmiſimus, viginti quinque Martyrum corpora deliteſcebant, inuenta eſt Angeli imago, laterculo cuidam palmari inſculpta, qui palmam, & coronam pariter beatorum Martyrum ibi quieſcentium indices manu præſeferebat: quinimo, vt loci ſanctitas intuentibus clarior fieret, haud procul a ſemita, cuius mentio eſt, tres vnci calcis glutino valide obfirmati ad lampades in eorumdem ibi olim quieſcentium honorem ſuſtinendas aptari cernebantur. Præterea cubiculum quoddam ſacram intuentibus antiquitatem, & pri-

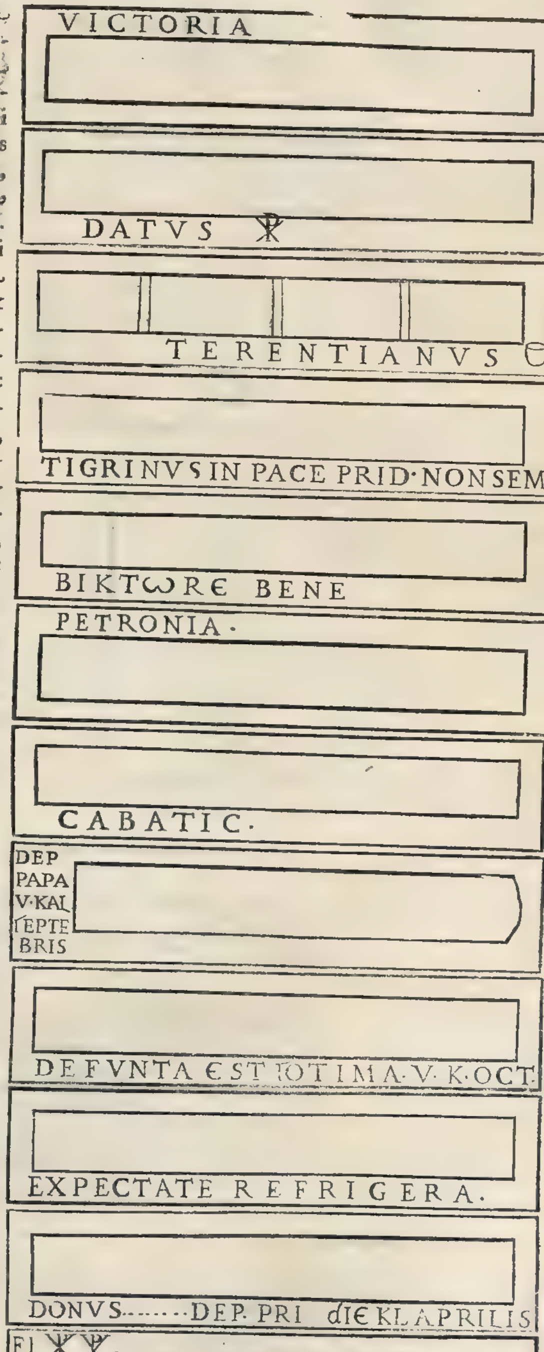
Ruffinus cũ 150. Mar[t.]

primæuorum Christianorum pietatem redolens in hoc eodem Cœmeterio inter excurrendum a se deprehensum fuisse Io:Baptista Marrus Canonicus sancti Angeli in foro Piscium, quem alibi memorauimus, nobis hæc scribentibus retulit, qui & supra descriptos titulos, quos subiecimus oculis, se explorasse, & singulariter admiratum fuisse affirmat. Nec vero quid noui, etsi mirum lectori videatur, si hæc Bosium studiosissimum alioqui Cœmeteriorum omnium, & istius pariter exploratorem præterierint; aditus enim, qui ad isthæc loca deducit, haud illi inter explorandum tunc innotuit, nec singulos abditorum Cœmeteriorum sinus vnus ipse, etsi cuperet, assequi, ac penetrare valuit, quos postmodum alijs interlapsu temporis patefieri contigit, & cum *plus videant oculi* (vt prouerbium fert) *quam oculus*, quod ipse tunc oculis assecutus minime est, viderunt pro ipso alij post ipsum: *Dies enim diei* (vt cum Psalmista loquamur) *eructat verbum*, *& nox nocti indicat scientiam.* Et hæc sunt, quæ haud pium lectorem veluti digna Christianæ pietatis monimenta hic præterire voluimus. Sed Cœmeterij, quam aggressi fueramus, cum Bosio descriptionem prosequamur.

18.

43 In quibusdã subinde Monumentis defunctorum ossa, si quæ adhuc subsidunt, eum in modum consolidata sunt, vt loco, vbi iacent, dimoueri nullatenus queant. Aqua insuper gelu ibidem concreta conspicitur, quæ multiplices glaciei formas, pendentibus vndequaq; stirijs visu quidem pulcherrimas, haud vllo artis, sed miro ipsius naturæ studio effictas intuentibus exhibet. Sepulchrales item tituli quamplures varijs quidem Christianæ religionis, vel martyrij notis insculpti, atque insigniti adnumerantur, in quibus sacrosanctum Christi nomen multiformiter adnotatum exprimitur. Columbæ item, quæ oliuarum ramusculos rostro præseferunt: pisces insuper, mallea, lanceæ, anchora, & alia id genus artificum manu diligenter exsculpta, intuentium oculis passim contemplanda occurrunt. Et priores quidem, quæ sequuntur, inscriptiones ipsimet calci impressæ erant.

[Margin: …chra… …tulis in …eterijs.]

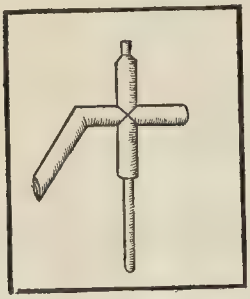

Aliæ

Aliæ, quæ ſequuntur, marmori inciſæ legebantur.

VAL. NIGRINAE INFANTI INNO
CENTISSIME QVE B. ANN. II.
M. II. D. X. OR. V. IN PACE

FLORENTIA

CONSTANTIVS ET EVTICHIANE
LENDONIO KARISSIMO FILIO
QVIESCENTI QVI VIXIT
AÑOS XVIII DEPOSSIO
EIVS VIIII KALENDAS
DECEMBRES

Ad alterum eiuſdem inſcriptionis latus.

HIC EST POSITA RODOPE
IN PACE QVA VIXIT AN PLVS M
.... TA DIE ♄ XVII KAL. OCT DNS
VALEN ..... ET HABIENO

Verum Hauieni Conſulatus, cuius hic nomen antiquorum more B. pro V. vſurpato, deſcribitur, quondam vnà cum Valentiniani ſeptimo, anno redempti orbis quadringenteſimo quinquageſimo contigit, B. autem Leonis Papæ vndecimo, ex Caſſiodoro in Chronico, & Baronio in ſuis Annal. to. 6. eodem ſub anno.

Caſſiod. Chron. Baron. Ann.

ASELLVS QVI VIXIT AN ♄ LV BENEMER
ENTI IN PACE VXOR SA FECIT

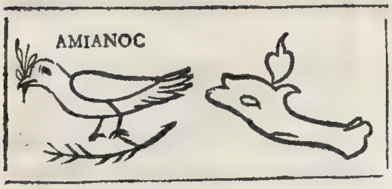

RERITE
T E IN PACE

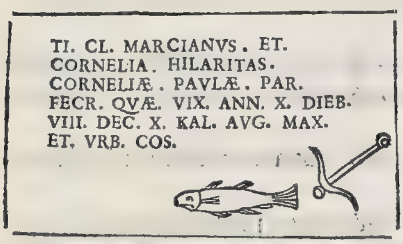
D M S
CAESONIVS. SALVIVS. VONE
MEMORIAE INNOX QVI
VIXIT. ANNIS. XX. M. VI. ET
HOR III. CVI FECERVNT SVCCISSA
MAIIRII MARINVS FRAIIK
id eſt MATER ET MARINVS FRATER

NERIA SEBERA COIVCI DVLCIS ....
MARIO INNOCENTIO CVM QVO
FE.... ANNOS SEDECIM MENSES III
QVI VIXIT ANNIS XXXIIII. MENSES
ςII ET DEFVNCTVS EST ςI IDVS
APRILES SIBI ET ILLI FECIT IN
PACE DOMINI DORMIT.

Sepulchralis vero alter lapis, in quo piſcis & anchora pariter exculpta cernitur, his plane notis inſcriptus eſt:

41 At quod ad Maximi & Vrbani Conſulatum ſpectat, hi quidem anno redempti orbis ducenteſimo trigeſimo ſexto; Pontiani Papæ tertio, & Alexandri Imperatoris decimotertio Conſules renunciati fuere, vt ex Baronio conſtat Annal. To. 2. anno ſupra citato. In quibuſdam item præmemoratis marmoreis fragmentis, Arbetionis & Lolliani Conſulatus expreſſus eſt, qui in Chriſti annum trecenteſimum quinquageſimum quintum incidit; Liberij Papæ IV. Conſtantij Imperatoris XIX. ipſomet in ſuis Annal. Baronio teſte.

V ΦΛΑΒΙΑ V
V V
V ΧΡΗϹΤΙΝΑ V
V V

42 Sed vt ſuſceptæ enarrationis curſum proſequamur, Cubicula apud Cœmeterium, de quo nunc ſermo eſt, pauca quidem numero, & forma ſatis breui ac perangusta, picturis penitus deſtituta conſpiciuntur. Complura interim Monumenta, quorum tria duntaxat picturis conſpicua in eadem viarum ſemita obijciuntur. Sunt autem quæ hic modo deſcribentur.

Monu-

Monumentum arcuatum primum Cœmeterij SS. Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri describitur.

Monumentum hoc altitudinis est palmorum IV. longitudinis V. latitudinis III. atque imagines infra recensendas exhibet.

I. Totius in primis Monumenti arcuati orthographia repræsentatur.

II. Veneranda deinde ipsiusmet Christi Domini throno considentis effigies, sinistra explicitum quoddam volumen gestantis, dextera vero puerum tangentis; sedenti autem duo hinc inde viri stolati adstant. Cuius rei gratia hic interim in controuersiam reuocari potest, an sacer potissimum ritus, quo quis Ecclesiasticis de more ordinibus initiatur, an vero ipsemet Dominus puero, quod plerumque consueuerat, manum imponens, descripta hactenus imagine designetur.

III. Daniel item medios inter leones tuto consistens adumbratur.

IV. Moyses insuper Hebræorum genti, cum in desertis regionibus siti contabesceret, vberrima è petra aquarum fluenta educens.

V. Idem Dominus quatriduanum Lazarum è tumulo supernæ vocis imperio excitans.

VI. Tres demum pueri in Babylonicam fornacem iniecti, pileo in Persarum morem capiti circumdato repræsentantur.

MONVMENTVM PRIMVM ARCVATVM COEMETERII
SS. HERMETIS BASILLÆ PROTHI IACINTHI
VIA SALARIA
VETERI
I
II
III
IV
V
VI

Monumentum ſecundum arcuatum Cœmeterij SS. Hermetis, Baſillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri deſcribitur.

Haud procul à primo, quod nuper deſcripſimus, Monumentum hoc extat: altitudinis autem eſt palmorum IV. longitudinis VII. cum dimidio, latitudinis III. Porro ſubtexendæ infra imagines oculis intuentium ibidem ſubijciuntur.

I. Totius Monumenti arcuati orthographia.

II. Chriſtus Dominus manum pariter iuxta Euangelicæ hiſtoriæ textum puero cuidam imponens. Dextero autem è latere vir ille omnium ſtrenuiſſimus Sampſon exprimitur, qui ſublatas Gazæ portas humeris defert: at ſiniſtro è latere Ionas in lucem è belluæ marinæ ventre proſiliens.

III. Idem Ionas ſub vmbraculo, qui defeſſos præ nimio labore artus dulci ſopore recreat: & ipſemet ijſdem folijs præ nimio caloris æſtu arefactis totus animi tædio ac mœrore confectus inducitur.

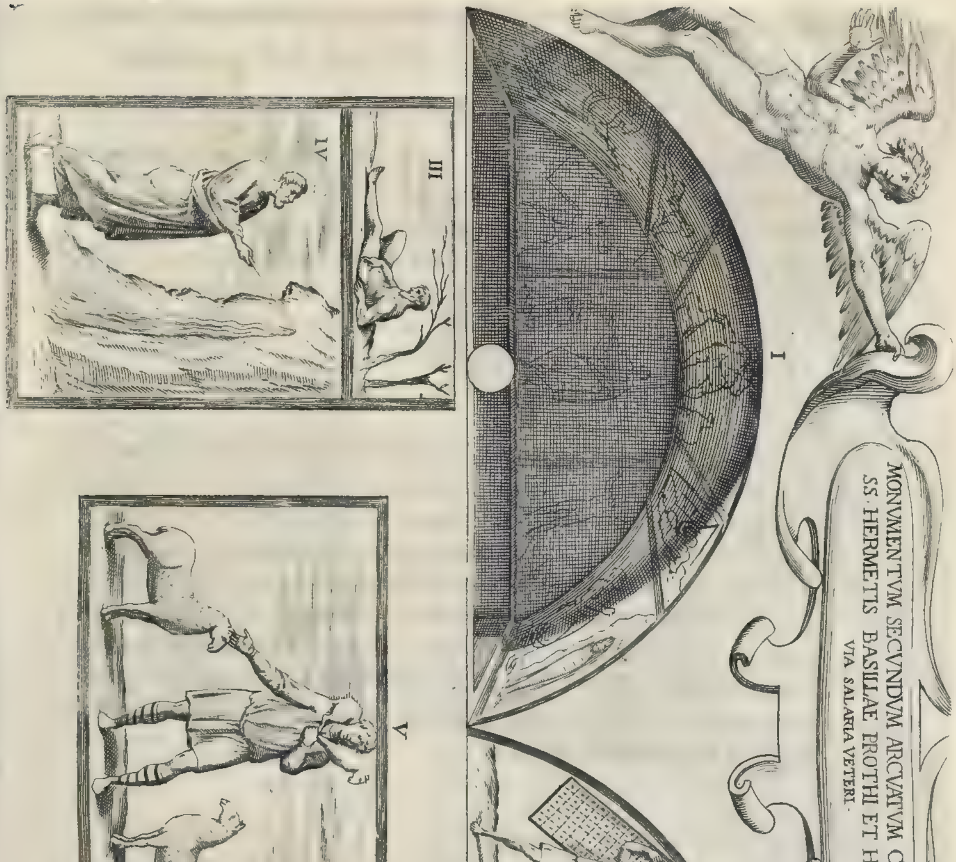
IV. Moyſes inſuper, qui duro è ſilice aquas potenti manu elicit.

V. Paſtor item Euangelico clarus oraculo dilectam ouiculam prompto libentique humero baiulans.

VI. Ionas iterum ſub amœno cucurbitæ vmbraculo recubans.

VII. Demum Chriſtus Dominus, qui Lazarum tumulo illatum, triduanas poſt latebras in lucem aduocat.

Monu-

MONVMENTVM SECVNDVM ARCVATVM COEMETERII
SS. HERMETIS BASILLAE PROTHI ET HIACINTHI
VIA SALARIA VETERI.
I
II
III
IV
V
VI
VII

Monumentum tertium, & vltimum arcuatum Cœmeterij SS. Hermetis, Baſillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri deſcribitur.

Secundi è regione Monumenti, ipſamet, quam ſupra memorauimus, ſemita Monumentum hoc exiſtit, quod palmis IV. cum dimidio altum eſt, longum VIII. latum III. Picturis autem olim omni ex parte excultum fuiſſe liquet; nunc vero ſingulis fere imaginibus humore conſumptis, hæ dumtaxat in eo perſcrutantibus inſpectandæ occurrunt.

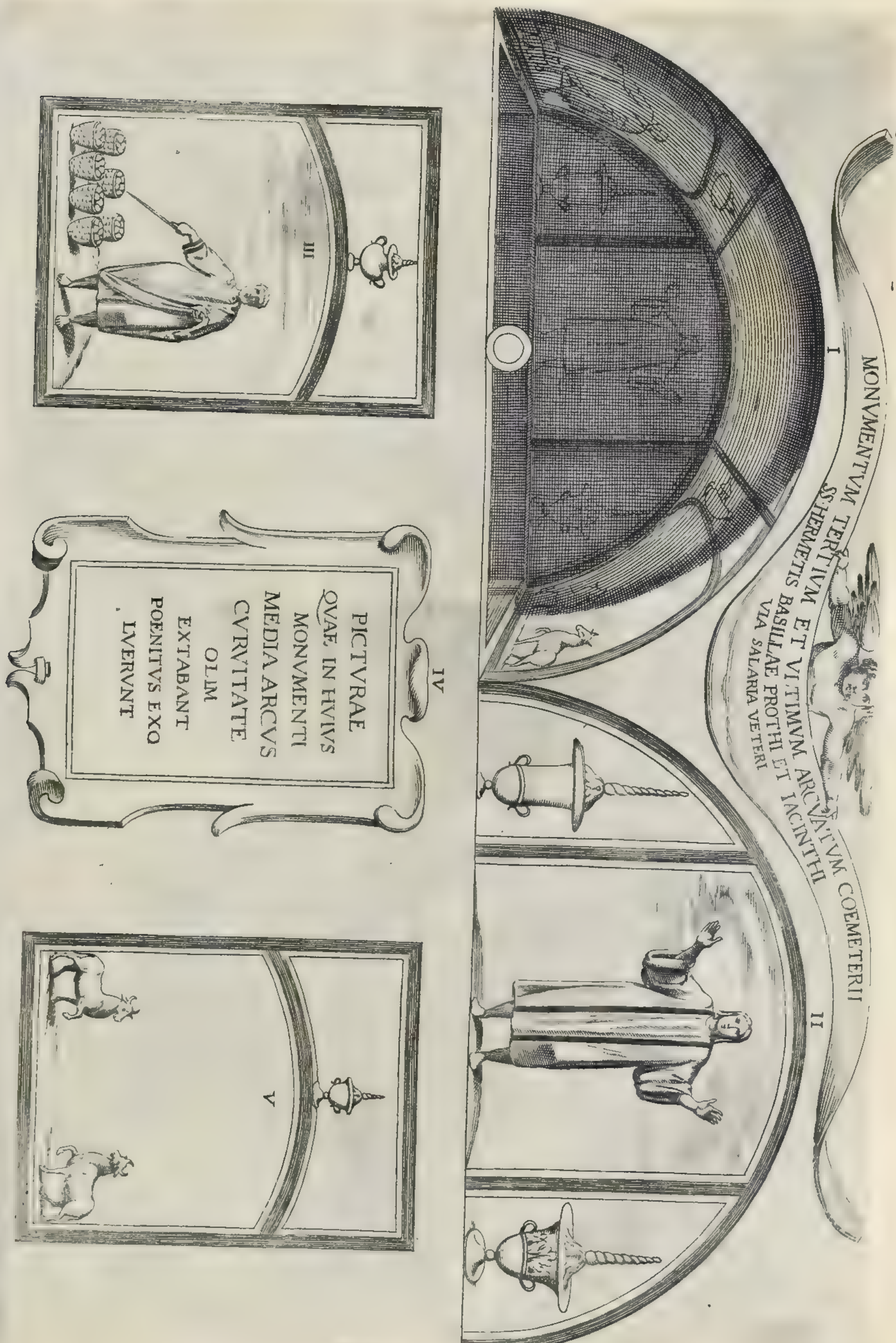
I. Totius Monumenti orthographia.

II. Mulieris expanſis de more brachijs Deum exorantis imago.

III. Chriſti quoque Seruatoris noſtri virga ſeptem ſportas, ſeu cophinos panibus onuſtos pertingentis effigies.

IV. Nonnullæ illic imagines olim conſpiciebantur, quæ, coloribus iampridem exoleſcentibus, penitus euanuerunt.

V. Boues inſuper duo coloribus adumbrantur, & quædam inſuper delineamenta, quæ vt conijci fas eſt, virum quendam ſtantem intuentium oculis repræſentant. In medio autem ac curuo arcus eiuſdem ſinu locus ſuſpicitur, qui egregie picturis olim excolebatur, ſed præ longa ſubinde temporum iniuria ipſæmet penitus exoleuere.

MONVMENTVM TERTIVM ET VLTIMVM ARCVATVM COEMETERII
SS. HERMETIS BASILLAE PROTHI ET IACINTHI
VIA SALARIA VETERI
I
II
III
IV
PICTVRAE
QVAE IN HVIVS
MONVMENTI
MEDIA ARCVS
CVRVITATE
OLIM
EXTABANT
POENITVS EXO
LVERVNT
V

Imago martyrij S. Sebaſtiani peruetuſta

Demum ne quid penitus ex his, quæ ad Priſcillæ Cœmeterium ſpectant, ſtudioſum lectorem latere patiamur, ex opere, quod Italico idiomate hactenus editum eſt, abſolutiſſimam Tabulæ cuiuſdam lateritiæ ichnographiam, quodam ſuper altari, intra idem Cœmeterium repertæ excerptam hoc loco adiecimus; in qua miro quidem opere artificum manu inuictiſſimi militis Sebaſtiani martyrium concinne inſculptum videre eſt. Quam quidem ichnographiam è Vaticana Bibliotheca Boſius paginis delineandam curauit; vbi eiuſdem exemplar hoc nobili prænotatum titulo poſteritati commendatur, videlicet:

MARTYRIVM SANCTI SEBASTIANI
DEPICTVM AD EXEMPLAR TABELLÆ
LATERITIÆ MIRIFICE HIS
IMAGINIBVS INSCVLPTÆ, REPERTÆ
IN QVADAM CRYPTA,
IN COEMETERIO PRISCILLÆ,
VIA SALARIA
SVPER ARAM MVRO AFFIXÆ.

Porro

MARTYRIVM S. SEBASTIANI INSCVLPTVM IN TABELLA LATERITIÆ SVPRA ARAM
MVRO AFFIXA IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA

Porro, vt sacram, recolendamque inuicti Martyris Sebastiani, quam tibi delineauimus, imaginem, vtpote sagittis egregie excultam, & sanguineis notis splendide exaratam, aliquo inscriptionis titulo cæterarum instar prænotemus, hic quippe martyr sub Christianitatis titulo sagittis valide confossus, singulari pro fide martyrio coronatus est, ipsamet carmina è Græco olim idiomate, in Latinum a Maphæo S.R.E. Cardinali Barberino, qui fuit postea Vrbanus Octauus, in eiusdem martyris honorem reddita, tituli instar affigimus:

Ex lib. poemat Maphei Card Barb. & postea Vrb. Pap. 8. fol. 254.

Depictus Christi miles, quem spicula figunt,
Os nec viuentis, nec morientis habet.
Ne cadat expirans, metuis, quem viuere cernis,
Teque pio sensu, vulnera sæua cient.
Sed placide quanquam sic saucius inspicit astra,
Dum labra suppliciter, more precantis habet.
Non datur Artifici vocem depingere: pinxit
Hunc tamen, vt credas talia verba loqui:
Vincula solue: tuum Iesu sitit anxia visum
Mens mea, ceu fontis ceruus anhelus aquam.

Et siquidem Vrbanus VIII. præclari Martyris obsequio addictissimus, haud pictam eius imaginem, vel tum, cum Cardinalem ageret, Latinis hisce carminibus exornasse contentus fuit, qui & locum insuper in Vrbe, ad Cloacam Maximam, in quem venerandum corpus sub Diocletiano proiectum, & inde a Lucina Matrona honorifice sublatum fuerat, in nobili gentilium suorum sacello, intra Ecclesiam S. Andreæ (vt vulgo dicunt) de Valle, singulari pietate excoluit, & hoc specioso titulo, ad augendum loci cultum illustrauit:

Franc. Maria Turrig. lib. de Crypt. Vatic. par. 2.

Sanctus Sebastianus miles Christi fortissimus sagittis Diocletiani iussu configitur, virgis cæditur, in Cloacam deijcitur: Inde a Lucina Matrona Romana eius in somnis monitu eximitur, & in Callisti Cæmeterio conditur; facti indicem plebs olim venerabunda ædiculam excitauit, cuius hic nuper Altare maius cum apside stetit. Hanc Sixtus Quintus Pont. Max. ea lege æquari solo permisit, vt illius pars nouæ ædis ambitu includeretur, ad restituendam loci religionem, reique memoriam Maphæus S. R. E. Presbyter Card. Barberinus Signaturæ Iustitiæ Præfectus hoc voluit extare Monumentum. Anno sal. MDCXVI. Et hæc vel obiter in descriptæ apud Priscillæ Cœmeterium imaginis gratiam prælibasse voluimus.

Quamuis autem, vt hic breuiter singula discutiamus, ex militum indumentis haud vetustissimas inter pictura hæc recensenda, ac dijudicanda videatur; cum tamen ad Cœmeterium, de quo nunc agimus, tanquam condignum loci monimentum referendum sit, eiusdem hic præ cæteris meminisse operæ pretium duximus; ad quod fideliter præstandum inde potissimum permoti sumus, quod in ea beatissimi Martyris Sebastiani effigies haud imberbis, qualem imperiti pictores effingunt, sed adultæ prouectæque iam ætatis contemplanda lectori ob oculos proponatur.

At vero quoniã B. Sebastianus pubescenti adhuc ætate passim pingitur, hæc vel obiter pauca subteximus, id videlicet ex Actis Caij Pontificis prouenisse: ibi enim hæc præsertim verba leguntur: *Itemque B. Sebastianus, & iuuenis corpore pulcherrimus, sed mente pulchrior, &c.* Ex quibus verbis (vt Cæsar Becillus in suis ad Acta notis asserit) vel perperam acceptis fortasse exorta est falsa opinio existimantium S. Sebastianum tempore eius martyrij fuisse adolescentem: recensita autem verba non ad ipsum, sed ad alium referri videntur.

S. Sebasti[anus] virili ætat[e] erat.

Cæs. Becil[lus] not. ad Ac[ta] Caij Pap.

Sed quidquid sit de inolita huius assertionis origine, eam profecto falsam esse, plura ostendunt, sed præcipue munus, quod B. Sebastianus in castris gerebat: haud enim iunioribus conferri consueuisse prudens nemo existimabit; erat enim dux primæ cohortis; id ipsum confirmant antiquiores imagines, vt quæ apud S. Petrum ad Vincula, & apud S. Mariam, seu Andream in Pallari conspiciuntur. De quo item Baronius in suis ad Rom. Martyrologium notis ista hæc: *Egregium etiam sancti martyris Monumentum, veneranda eius imago opere musiuo expressa, atque hactenus integra extat in titulo Eudoxiæ ad Vincula S. Petri, senili aspe-*

Baron. in ad Mar. 20. Ian.

aspectu & barba: quod pictores admoneat, qui eum iuuenem palo alligatum perperam pingunt. Hæc ille. Ex mystico autem fortasse symbolo iste pictorum mos initium sumpsit, quia videlicet ardore, & constantia pro Christo ardua quæque perferendi, iuuenile robur, & senilem haud ætatem, sed viuidam, robustamque, pubescentis instar, inuictus martyr exhibuit. Nec demum improbabilis omnino nobis coniectura suadet, hanc ibi Tabulam tunc potissimum temporis constitutam, cum sacrum hoc Cœmeterium sub varijs, qui successiuo in Petri Cathedra ordine sederunt, longa post secula instaurari contigit, & præsertim a B. Siluestro, Cælestino Primo, & Ioanne item huius nominis primo. Porro eiusdem archetypus veluti nobilissimum quoddam sacræ ac recolendæ antiquitatis trophæum e ruinis sublatum, in marchionis Castelli musæo nunc condigno honore asseruatur. Et hæc sunt, amice lector, quæ de perantiquis potissimum Cœmeterijs Via Salaria tum noua, tum veteri existentibus, Bosio perscrutante, paginis hisce, tabulisque excerpta innotuere. Iam vero ad cætera indaganda viarum monumenta progrediendum nobis est.

[Margin: ...ur artifices ... Sebastianũ ... uenem ef... ...gant?]

CAP. XXXVIII.

De Via Flaminia, & Claudia, seu Clodia, & de recolendis earundem monimentis.

[Margin: ...laminia. 1]

POSTQVAM Salariam (vt vides lector) Viam perlustrauimus, nunc Flaminiam, si libet excurrere, aggrediamur, quam vt propositum hactenus iter feliciter prosequamur, præmemoratæ subnectendam Viæ ducimus, quamuis in recolendis beatorum Martyrum actis, ac peruetustis rerum Ecclesiasticarum Tabulis nulla prorsus de Via hac mentio recurrat; quod vbi præstitum fuerit, totum, atq; integrum ipsorum Vrbis mœnium circuitum, etsi quandoque alicubi substiterimus, nobis tandem perfecisse, vel certe potius excurrisse (quod vel maxime in votis est) continget.

2 Via autem hæc a porta initium sortitur, quæ *Flumentana* olim, Sexto Pōpeio teste, ab ipsomet Tyberino flumine vocabatur: *Flaminia* vero deinde ex eiusdem portæ nomine, nuncupata est: quo plane titulo eam Procopius de bello Goth. lib. 1. appellat. Demum *Sancti Valentini*, ab eiusdem Martyris Ecclesia, quæ hac Via sita est, nomen quoque obtinuit. Verum hac nostra ætate communi omnium voce *Populi Porta* denominatur, quippe quæ frequentiori præ cæteris adeuntium pede atteritur, ac passim confluentium ore celebratur, per quam videlicet cateruatim populus, vt ita dicam, in Vrbem quotidie influit.

[Margin: Porta Flumētana. *Sext. Pomp. de Via Flam.* *Procop. de bell Got. lib. 1.* Porta S. Valētini. Porta Populi.]

3 De celebri vero Flaminiæ Viæ apud antiquos nomine Tacitus hæc recitat: *Vocatus Dolabellam per epistolam, vitata Flaminiæ Viæ celebritate, diuertere Interamnam, & ibi interfici iussit.* Porro Flaminiam a Flaminio viro Consulari denominatam fuisse Sext. Pompeius his verbis tradit: *Flaminius Circus, & Via Flaminia a Flaminio Consule dicta sunt, qui ab Hannibale interfectus est ad lacum Trasimenum.* Idem Sigonius pariter Comment. in fastis anno quingentesimo trigesimo tertio asserit: *C. Flaminius Censor* (inquit ille) *Viam Flaminiam muniuit, & Circum Flaminium extruxit.* Quibus Cassiodorus quoque pari sententia adstipulatur, dum ipsummet tempus, quo id potissimum contigit, exacte describens, isthæc subijcit: *L. Veturio & Caio Lutatio Coss. qui fuit annus Vrbis quingentesimus trigesimus tertius, Via Flaminia munita, & Circus factus, qui Flaminius appellatur.* Verum Strabo lib. 5. id Iuniori Flaminio hæc dicens attribuit: *Eodem in Consulatu M. Lepidus, & C. Flaminius collegæ fuere: victores autem Ligurum strauere, hic quidem Flaminiam e Roma per Thusciam & Vmbriā vsque Ariminum.* At vero, vt res apte consonet, accidisse vtique potuit, vt quam Flaminius ille Senior sternere incœpit, Iunior subinde supremam operi manum imponendo perfecerit; quod Liuius Decad. 4. lib. 9. satis aperte his verbis innuere videtur: *His quoque perdomitis, Consul pacem dedit militibus, & ne in otio*

[Margin: *Tacit. decad. 4. lib. 9.* *Sex. Pomp.* *Sigon. comen. in fast. an. 533.* *Cassiod.* *Strabo l. 5.* *Liuius decad. 4. lib. 9.*]

otio militem haberet, Viam a Bononia perduxit Aretium. Eandem postmodum Viam a Cęsare Augusto instauratam fuisse Suetonius cap. 30. in eiusdem gestis affirmat: *Quo autem*, inquit ille, *facilius vndique Vrbs adiretur, desumpta sibi Flaminia Via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit.* Et huius quidem assertæ instaurationis vestigia, pręclaraque monumenta apud Ariminensem adhuc Ciuitatem, arcus videlicet vna cum inscriptionibus, extant.

Suet. in Aug. cap. 30.

4 Eadem hac Via, nono ab Vrbe lapide, ipsumque iuxta Tyberim, celeberrima olim Cæsarum Villa extitit, quæ *ad Gallinas* nuncupabatur, de qua isthæc Liuius lib. 15. cap. vlt.: *Gallinam conspicui candoris sedenti Liuiæ Drusillæ aquila ex alto abiecit in gremium illæsam, intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum onustum suis baccis. Conseruari alitem, & sobolem iussere aruspices, ramumque eum seri ac rite custodiri. Quod factum est in Villa Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidē, Flaminia Via, quæ ob id vocatur, Ad Gallinas.* Idem plane Suetonius in Imperatoris Galbæ gestis cap. 1. affirmat, qui & gallinas easdem vltimo Neroniani principatus anno simul defunctas fuisse addit; ac lauretum ex præmemorato ramusculo consitum, nouo inopinatoque portento penitus arefactum, futurum vtique, vt ipsamet Romanorum Cæsarum prosapia breui intercideret, atque aboleretur, mirabiliter præsagisse pronunciat.

Villa Cæsarū.

Locus ad Gallinas albas.

Liuius lib. 15. c. vlt.

Suet. in Galb. c. 1.

5 Hac item Via quidam olim locus extitit, *Ad rubra saxa* communi omnium voce nuncupatus: cuius Cicero Philipp. 2. meminit, Liuius quoque Decad. 1. lib. 2. dum castra ibidem à Veientibus aduersus Romanos locata fuisse asserit, Tacitus item Annal. lib 9. & Histor. lib 3. *Antonius*, inquit ille, *per Flaminiam ad Saxa rubra, multo iam noctis serum auxilium venit.* Sext. Pompeius hac insuper Via Clitellas extitisse refert, concaua quædam & accliua videlicet loca, quæ huiuscemodi nomine nuncupabantur.

Locus ad Saxa rubra nuncupatus. Cic. phil. 2. Liuius dec. 1. lib. 2.

Tac. an. lib. 9. & hist. lib. 3.

Sext. Pomp.

6 Complura quidem hac Via sepulchrorum vestigia contemplantibus objiciuntur; & sane hic quondam Pantomimi Paridis tumulum extitisse Martialis describit lib. 2. Epigr. 2. dicens:

Quisquis Flaminiam iueris viator,
Noli nobile præterire marmor,
Vrbis deliciæ, salesque Nili,
Ars & gratia, lusus & voluptas
Romani decus, & dolor Theatri,
Atque omnes Veneres, Cupidinesque
Hoc sunt condita, quo Paris sepulchro.

Epitaphium Pantomimi. Martial. l. 2. epig. 2.

Glauciæ quoque Melioris liberti sepulchrum ad eiusdem olim Viæ ambitum suspiciebatur, de quo idem Martialis lib. 6. Epigr. 21. sic:

Epitaphium sepulchro pueri Glauciæ inscriptum. Martial. l. 6. epig. 21.

Libertus Melioris ille notus
Tota qui cecidit dolente Roma,
Chari deliciæ breues patroni,
Hoc sub marmore Glaucias humatus
Iuncto Flaminiæ iacet sepulchro:
Castus moribus, integer pudore,
Velox ingenio, decore felix.
Bissenis modo mensibus peractis
Vix vnum puer applicabat annum.
Qui fles talia, nil fleas viator.

Porro Viæ eiusdem Martialis pluribus quidem in locis memoriam recolit, & præsertim lib. 4. Epigr. 51. vbi prospectum, qui e suis in Ianiculo hortis patebat commemorans sic ait:

Martial. l. 4. epig. 51.

Illic Flaminiæ, Salariæque
Gestator patet, essedo tacente.

Et lib. 10. epigr. 6. de Cæsaris in Vrbem aduentu isthæc recitat:

Idem l. 10. epig. 6.

Quando moræ dulces, longusque a Cæsare puluis,
Totaque Flaminia Roma videnda Via?

Liuius quoque eiusdem meminit Decad. 3. lib. 2. vbi de Quincto Fabio Dictatore agens, hæc inquit: *Ipse Via Flaminia profectus obuiam Consuli, exercituique; cum ad Tyberim circa Otriculum perspexisset agmen, Consulemque cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui Consuli nuntiaret, vt sine lictoribus ad Dictatorem veniret.* Ipse item Cicero prima ad Atticum epistola de Thermo quodam Viæ Flaminiæ curatore mentionem repetit. De eiusdem pariter Viæ Flaminiæ curatore apud Onuphrium in sua peruetusta Roma hæc inscriptio recensetur:

Liuius deca. 3. l. 2.

Cic. ep. 1. ad Attic.

Onuph. Pan. Rom. desc.

L. OVINIO L. F. Q. VIR
RVSTICO CORNELIANO
COS. DES. PRÆT. INTER
TRIBVNICIOS ADLECTO
CVRAT. VIÆ FLAMINIÆ
LEG. LEG. VII. ALIIS INTER
CVRAT. VIÆ TYBVRTINÆ
CVRAT. REIP. RICINENSIS

RV-

RVSTICA OVINIA
CORNELIANA FILIA
PATRI PIENTISSIMO.

7 Porro Via hæc paulo vltra primum ab Vrbe lapidem a Tyberi fluuio interſecatur, eo potiſſimum loco, vbi pons Miluius, vulgo Italico idiomate *Ponte Molle*, ad præſens ſubſiſtit; quem à M. Scauro extructum fuiſſe Marcellinus in Conſtantini ac Valentis Imperatorum geſtis refert. Ex quo item ponte ſacrilega impiorum manu, atque inmani execrandoque antiquę religionis cultu quotannis præceps vir Saturno hoſtia, ipſo Lactantio Firmiano teſte, offerebatur, qui de falſ. relig. lib. 1. c. 2. iſthæc recitat: *Saturnus in Latio eodem genere Sacrificij cultus eſt, non quidem vt homo ad aram immoletur, ſed vt in Tyberim de ponte Miluio mitteretur*. Ibidem quoque, vt idem Lactantius ait, cum primum Hercules ex Hiſpaniarum regionibus in Vrbem rediens aduenifſet, conſtituit, ne vllus in poſterum vir, ſed virorum dũtaxat imagines Veſtalium virginum manu ad conſuetum eidem Saturno cultum exhibendum in flumen proijcerentur. Eundem olim ſupra pontem, Ciceronis potiſſimum, qui tunc Conſulatum gerebat, in publicæ Romanæ rei bonum vigilantiſſimi ſtudio pariter ac prudentia Allobrogum nuntios interceptos, atque ex epiſtolis, quas deferebant, deteſtandum Catilinæ aduerſus ipſammet patriam conſpirationis facinus detectum fuiſſe, diſerte Salluſtius de Catilinæ Coniurat. deſcribit. Huc quoque Nero ventitare conſueuerat, vt Tacitus lib. 3. his plane verbis affirmat: *Pons Miluius in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat, ventitabatque illuc Nero, quo ſolutius Vrbem extra laſciuiret*. Demum vt ſingula Romanarum antiquitatum monimenta exacte recolantur, eundem iuxta pontem Conſtantinus Magnus Romanæ Vrbis publicæ ſalutis ac libertatis vindex Maxentium tyrannum celebri, ac recolendo iugiter victoriali certamine deuicit, ac Tyberinis aquarum gurgitibus demerſum funditus deleuit. De quo canit Prudentius:

Teſtis Chriſticolæ ducis aduentantis ad Vrbem
Miluius exceptum Tyberina in ſtagna tyrannum
Præcipitans.

Pons Miluius. — Marcell. l. 27. Conſt. & Valen. Impp. — Lactan. l. 1. c. 2. de falſ. relig. — Coniuratio Catilinæ. Salluſt. de Coniurat Cat. — Pons, quo Nero animi cauſa ventitabat. Tac. l. 3. — Conſtantinus Magnus. — Maxentius. — Prud. contr. Symm. l. 1.

8 Miluio autem tranſmiſſo ponte, Flaminia hæc Via in duas partes diuiditur: harum altera ſecus flumen dexterum ad latus porrigitur, quæ & peculiari titulo *Flaminia* dicitur: altera vero, quæ recta pergit, in duas itidem partes diuiſa protenditur, ac demum vijs Aureliæ, Corneliæ, & Triumphali iungitur. Harum pars, quæ Flaminiæ propior eſt, *Claudia*, ſeu *Clodia* nuncupatur, quam Ouidius, qui ſuos iuxta eandem hortos obtinebat, his plane verbis deſcribit:

Nec quo pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat Flaminiæ Claudia iuncta Viæ.

9 Porro eiuſdem Viæ Claudiæ Frontinus quoque de Aquæductibus agens meminit, cum de Alſietina præſertim aqua hunc in modum loquitur: *Concipitur e lacu Alſietino Via Claudia milliario* XIIII. Ex quo plane eandem ipſammet Claudiam Viam eſſe conuincitur, quæ directo Etruriam verſus tramite extenditur; quod etiam ex conſcripto Antonini Imperatoris Itinerario comprobatur. In quadam item peruetuſta apud Onuphrium inſcriptione eiuſdem Viæ Clodiæ curatoris, his verbis mentio recurrit:

Via Claudia. — Ouid. l. 1. de Pont. ad Seu. — Front. de aquaduct. — Curator Viæ Claudiæ. Onuph. Pan.

C. OPPIO C. F. VEL
SABINO IVLIO NEPOTI
M. VIBIO SOLEMNI SEVERO
COS.
ADLECTO A SACRATISSIMO IMP.
HADRIANO AVGVSTO
INTER TRIBVNICIOS PR. PEREGR.
CANDIDATO AVG.
LEGATO PROV. BAETHICÆ CVR. VIARVM
CLODIÆ, ANNIÆ, CASSIÆ.
CIMINÆ, TRIVM. TRAIANARVM
ET AMERINÆ LEG. LEGION. XI.
CL. P. F. LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIÆ LVSITANIÆ
PROCOS. PROV. BÆTHICÆ
PATRONO COL.
LEONES. LIB. ADSCENSVS PATRONI
ET IN DEDIC. STATVÆ
COLONIS CÆNAM DEDIT.

10 Clodia item alio nomine Via hęc a Iulio Capitolino in geſtis Veri Imperatoris appellatur, vbi peramœnam, conſpicuamque ab ipſo Via eadem villam extructam fuiſſe his plane verbis edocet: *Villam præterea extruxit in Via Clodia famoſiſſimam, in qua per multos dies & ipſe ingenti luxuria debacchatus eſt cum libertis ſuis, & amicis paribus*. Huius autem villæ veſtigia ad hæc vſque tempora ad lacum

Villa Veri Imperatoris. — Iul. Cap. in Luc. Ver. Imp.

Sabatinum, siue Braccianum extant; cui loco inditum adhuc ab auctore *Vici Aurelij* nomen viget. Et ab hac ipsamet Via *Massa* olim *Clodia* denominata fuit; de qua in edito Beati Leonis Papæ Noni Diplomate, VIII. Kal. April. anno IV. quod in Vaticanæ adhuc Basilicæ Archiuo seruatur, hæc leguntur: *Concedimus Massam Clodianam cum lacu Papirano; & sicut ipsa Massa extenditur vsque in Soractem, cum lacu Bacchanis, & cum omnibus pertinentijs suis.* Ita pariter Clodianus lacus ab ipsamet Via nomen desumpsit. Et hæc de Flaminia Via studioso Romanarum Antiquitatum lectori prælibasse sufficiat: nunc vero a profanis ad sacra inuestiganda eiusdem Viæ monimenta progredimur, vt totius tandem Vrbis ambitum, longo protensum circuitu, percurrisse, & singula, quæ ibidem sita sunt, Cœmeteria perlustrasse contingat.

Massa Clodiana.

Dipl. Leon. Pap. 9.

Lacus Clodianus.

CAP. XXXIX.

De Cœmeterio sanctorum Valentini Mart. & Iulij Papæ Via Flaminia.

1 VNICVM quidem Cœmeteriũ Via Flaminia situm est, quod Beati Iulij Papæ nomine, qui illud extruxit; ac itẽ S. Valentini Martyris, qui conditus ibidem fuit, ad hanc vsque diem nuncupatur. In Actis enim Beatorum Marij & Marthæ, Valentinum recolendum Christi Martyrem sub Claudio Via Flaminia capite obtruncatum, ac sacrum eiusdem corpus a Sabinella matrona eadem Via honorifice tumulatum fuisse his quidem verbis legitur: *Decollatus est autem Sanctus Valentinus Via Flaminia, sub die XVI. Kal. Martiarum: cuius corpus collegit quædam matrona Sabinella, & sepeliuit in eodem loco, vbi decollatus est.* In ijsdem subinde Actis a Beato Iulio Pontifice Ecclesiam in eiusdem honorem erectam fuisse his item verbis describitur: *Ibi postea a Iulio Papa fabricata est Ecclesia in honorem Sancti Valentini presbyteri & Martyris, & mirifice decorata: in qua deuote petentibus beneficia Domini præstantur vsque in hodiernum diem.* Bibliothecarius vero in eiusdem Sancti Iulij Papæ gestis, illum non Ecclesiam duntaxat, sed & Cœmeterium insuper ibidem extruxisse conscribit: *Fecit*, inquit, *duas basilicas in Vrbe Romana; vnam iuxta forum, & aliam Via Flaminia. Fecit autem & Cœmeteria; vnum Via Flaminia, & aliud Via Aurelia; atque aliud Via Portuensi.*

S. Iulius Papa.

S. Valentinus.

Sabinella Matrona.

Act. SS. Mar. & Mart.

Ecclesia S. Valentini.

Ibid.

Bibl. in S. Iul. Pap.

2 Porro de his tantummodo Cœmeterijs nunc mentio a nobis agitur, quod nostri potissimum instituti ratio exigit: de beati vero Valentini Ecclesia pluribus quidem in locis Bibliothecarius sermonem ingerit, qui eandem a Theodoro, Benedicto II. Adriano I. Leone III. & Gregorio IV. Summis Pontificibus instauratam, atque exornatam fuisse testatur. Ex quibus plane constat celeberrimam istam olim Ecclesiam vnà cum Cœmeterio, ac præcipuo conspicuam cultu extitisse. Quod item ex receptæ antiquæ consuetudinis ritu conijcitur, ad eam videlicet totum Romanæ Vrbis clerum accedendi, dum publicæ supplicationes haberentur, quæ Litaniæ Maiores dicuntur, & ipsomet festiuo beati Euangelistæ Marci die celebrari consueuerunt. Tunc enim vniuersa populorum collecta apud Ecclesiam beati Laurentij in Lucina, ipso Bibliothecario in sancti Leonis Papæ Tertij gestis teste, fiebat: inde vero omnes ac singuli ad eandem sancti Valentini Ecclesiam ordinatim procedebant, a qua deinde per Miluium pontem, ac Neroniana prata solemni ritu ad S. Petri Basilicam progredientes, vno agmine, & vnanimi in supplicantium morem cœtu deueniebant. Sacræ autem, ac recolendæ eiuscemodi supplicationis ordo in M.S. duobus, vetustissimis quidem, eiusdem Basilicæ codicibus recitatur; vbi & ad verbum Collectæ inseruntur, quæ in eadem supplicatione, cum isthæc perageretur, deuote interim recitari mos erat, quas hic, vt pij studiosique lectoris curiositati pariter, ac pietati consulatur, recensere operæ pretium duximus. Sunt autem huiuscemodi.

Bibl. in Theod. Bened. 2. Adr. 1. Leon. 4. Greg. 4.

Supplicum agmen, ac iter in Litanijs, vt aiunt, maioribus.

Bibl. in S. Leon. Pap. 3.

VII.

VII. Kalendas Maij Litania Maior.

AD S. LAVRENTIVM

ORATIO AD COLLECTAM.

Mentem familiæ tuæ quæsumus, Domine, intercedente B. Laurentio martyre tuo, & munere compunctionis aperi, & largitate pietatis exaudi. Per Dominum, &c.

AD S. VALENTINVM.

Deus, qui culpas delinquentium districte feriendo percutis; fletum quoque lugentium non recuses: vt qui pondus tuæ animaduersionis cognouimus, etiam pietatis gratiam sentiamus. Per Dominum, &c.

IVXTA PONTEM MILVIVM.

Parce Domine, parce populo tuo: vt nullis iam patiaris aduersitatibus fatigari, quos pretioso sanguine Filij tui redemisti. Per eundem Dominum, &c.

AD CRVCEM DOMINICAM.

Deus, qui culpas nostras pijs verberibus percutis, vt nos a nostris iniquitatibus emundes: da nobis & de verbere tuo proficere, & de tua citius consolatione gaudere. Per Dominum, &c.

IN ATRIO S. PETRI.

Adesto Domine supplicationibus nostris: & sperantes in tua misericordia, intercedente Beato Petro Apostolo tuo, cælesti protege benignus auxilio. Per Dominum nostrum, &c.

3 Et merito quidem iure pius, ac religiosus Ecclesiæ Beati mart. Valentini, ac venerandi eiusdem Cœmeterij cultus ac nominis eiusdem celebritas ex denominatione conuinci vtique palam potest; quam Flaminia primaria inter cæteras Vrbis Romanæ portas secum olim traxerat, quæ & S. Valentini, vt supra iam diximus, aliquando nomen obtinuit. Sic enim eandem Willelmus Malmesburiensis appellat, dum portas Vrbis his plane verbis recenset: *Secunda porta Flaminia, quæ modo appellatur sancti Valentini, & Flaminia Via cum ad pontem Miluium peruenit, vocatur Via Rauenniana, quæ ad Rauennam ducit. Ibi in primo milliario foris sanctus Valentinus requiescit.* Demum hæc eadem Ecclesia Abbatiæ olim titulo decorata est, & inter cæteras Vrbis Abbatias a Petro Manlio his verbis recensetur: *Extra Vrbem Via Flaminia est Abbatia sancti Valentini.* Qua pariter ratione in peruetusto Basilicæ sancti Petri Rituali legitur: *Abbatia S. Valentini iuxta pontem.* Nunc vero eadem, vt videre est, Ecclesia ruinis obruta, ac penitus inculta iacet: eius tamen memoria, vti & ipsius pariter Cœmeterij, vt infra enarrando videbimus, haud omnino inoleuit. Sed his interim prælibatis, ad recolendam martyrum, qui hanc potissimum Viam sanguine illustrarunt, memoriam nunc, quæso lector, orationis stylum conuertamus.

Vuill. Malmesb.

Ecclesia & corpus S. Valentini.

Abbatiæ Vrbis. Petr. Manl.

CAP. XL.

De Martyribus, qui Via Flaminia, & Clodia coronati, aut certe sepulti sunt.

1 PRÆTER beatissimum Christi martyrem Valentinum, cuius condignam hucvsq; memoriam recoluimus, Flaminia quoque Via decimo ab Vrbe lapide Abundius presbyter, Abundantius diaconus, Marcianus & Ioannes eius filius, martyrium pro Christo subiere: de quibus isthæc Romano in Martyrologio XVI. Kalend. Octobris recensentur: *Romæ Via Flaminia sanctorum martyrum Abundij presbyteri, & Abundantij diaconi, quos Diocletianus Imperator vna cum Marciano viro illustri, & Ioanne eius filio, quem a mortuis suscitauerat, decimo ab Vrbe lapide gladio feriri iussit.* Hoc ipsum eorumdem in actis legi-

SS. Abundius, Abundantius, Marcianus, & Ioannes.

Rom. Mart. 16. Kal. Oct.

legitur, in quibus præterea subditur veneranda eorum corpora a pijssima Theodora matrona in suo prædio XXVIII. ab Vrbe milliario tumulata fuisse. Sed ipsamet hic actuum verba excipiamus: *Eadem vero nocte venit Theodora matrona cum pueris suis, & posuit eos in vehiculo suo, & deportauit eos in prædium suum milliario ab Vrbe vigesimo octauo: & ibi eos aromatibus & linteaminibus honorauit, & sepeliuit in pace.*

Prædium Theodoræ matronæ.

Act. SS. Abun. & Abund.

2 Porro huiusmodi eadem prædium Via Flaminia iuxta montem Soractem, eo potissimum loco extabat, vbi nunc *Regnani* oppidum situm est; in eorundem quippe honorem Ecclesia erecta cernitur; vbi ipsa insuper Theodora, digno martyribus meritorum consortio iuncta pari quoque honore condita est: cuius pariter in Martyrologio Romano XV. Kalend. Octobr. his quidem verbis mentio fit: *Romæ Sanctæ Theodoræ matronæ, quæ in persecutione Diocletiani sanctis Martyribus sedulo ministrabat.* Singula vero hæc beatorum corpora sub Othone Tertio Imperatore inuenta, idem pijssimus Imperator in Vrbem transferri, & in Ecclesia, quam ipse in honorem Beati Adalberti Tyberina in insula erexerat, & nunc Sancti Bartholomæi nuncupatur, reponi iussit: præter veneranda martyrum Marciani & Ioannis corpora, quæ in Faliscos ad Castellanam Ciuitatem trãslata fuere. Cuius quidem translationis historia prolixe in M.S. eorundem Actis Codicis Ecclesiæ Castellanæ, verbis istis exponitur: *Tunc cœpit inquirere*, Otho Imper. scilicet, *corpora Sanctorum Martyrum, & præcepit, vt vbicunque inuenta fuissent, ad Ecclesiam S. Adalberti deportarentur. Et nuntiatum est illi, quod in Ecclesia beatorum Abundij & Abundantij Martyrum; quæ est iuxta montem Soractis, erant plura Sanctorum Martyrum corpora. Quimisit suos nuncios Episcopos, & clericos & monachos, vt cum omni honore & diligentia & hymnis Dei ad Ecclesiam beati Abalberti ea deferrent. Qui protinus abierunt, & cœperunt inquirere, vbi essent tumuli eorum. Et inuenerunt in vno tumulo corpora beatorum Abundij & Abundantij posita; & in alio corpus B. Theodoræ, quæ in prædio suo ea sepelierat. Inuenerunt etiam inter eos Sanctos Martyres, qui habebant inauratas vestes, & mire exornatas, & super altare eorum mensam sculptam & nimis decoratam: & deportata sunt omnia secundum iussum Imperatoris ad Ecclesiam B. Adalberti Martyris. Tunc Episcopus, qui præerat Sanctæ Castellanæ Ecclesiæ, Crescentianus nomine, post sanctorum prædictorum Martyrum corpora deportata, cœpit tristis esse & plorare; & accedens ad locum eundem, cœpit quærere diligenter, & amplius inferius fodi fecit, si ibidẽ remansissent aliqua corpora sanctorum, quæ sibi consolationem præbuissent: quod nutu Dei factum est, & inuenta ibi corpora beatorum Martyrum Marciani & Ioannis filij eius; quos B. Abundius presbyter & Martyr baptizauerat, & cum magno honore & reuerentia, collectis clericis ad ciuitatem Castellanam ipsa corpora cum lætitia deportauit.* Hæc ibi. Videas ex his suspiciendam eorum martyrum gloriam, ac iugiter in Ecclesia eorundem sacrorum ossium translatione pariter, ac veneratione vigentem, quin & ipsorummet Imperatorum manus ijsdem excipiendis fouendis, recondendisque intra tumulum ambitioso vtique ministerio deseruientes.

Mons Soractes.

Regnanum.

Ecclesia SS. Abundij, & Abundantij.

S. Theodora.

Mar. Rom. 15 Kal. Octob.

Inuentio corporum SS. Abundij, Abũdantij, & sociorum. Translatio eorundem.

Ecclesia S. Bartholomæi.

Act. M. S. S. Marc. & Io.

Translatio corporum SS. Marciani & Ioannis ad Ciuitatem Castellanam.

3 Porro sacra beatorum Marciani & Ioannis pignora religiose adhuc Castellanam apud Ecclesiam seruantur: corpora vero sanctorum Abundij & Abundantij ex templo, quod Sancto Adalberto dicatum fuerat, ad Sanctorum Cosmæ & Damiani Ecclesiam in foro postmodum delata fuere: inde vero anno redempti orbis quingentesimo octuagesimo tertio supra millesimum die 15. Octobris, solemni ritu, ac pompa in Farnesianum Societatis Iesu Templum rursum translata, ibidem, quo par est, religionis cultu asseruantur: ac recolenda interim huius translationis historia a P. Fuluio Cardulo cum ipsismet beatorum eorumdem Martyrum Actis edita in lucem prodijt.

Translatio corporum SS. Abundij, & Abundantij.

Alia eorundem translatio.

Fulu. Cardul. in actis SS. Abund. & Abundan.

4 At quoniam de beatorum Martyrum corporibus, quæ in Farnesiano Societatis Iesu Templo, condigno venerationis cultu, asseruantur, hic mentio incurrit, haud obiter silentio præterire visum est, augustissimum Templum præ cæteris Sanctorum reliquijs, & insuper S. Ignatij Loyolæ Societatis eiusdem Fundatoris venerandis vtique exuuijs conspicuum reddi. Sanctissimus quippe vir, cum permultos Romæ annos procurandæ proximorum saluti, promouendo

Templum Romæ Nominis Iesu sacris sanctorum reliquijs ditatum.

S. Ignatius Loyola.

do Christianæ Religionis cultui, & Dei gloriæ amplificandæ totus iugiter institisset, a Deo tandem ad laborum præmia feliciter euocatus, Romæ decessit: illic videlicet, vbi de superno sibi, ac suis adsuturo auxilio iam primum, cum de instituenda Societate, ac Sodalitio aggregãdo cogitasset, antequam pedem ipsam intra Vrbem inferret, & vix oculis a longe salutasset, dum inter ambulandum appropinquaret, diuinitus illis plane verbis oraculum acceperat: *Ego vobis Romæ propitius ero*. *Effectus postmodum* (vt Augustini verbis vtar) *probauit virtutem*; rebusque ex voto succedentibus, exhibitum e cælo oraculum comprobatum est.

Romam ... Domi... occurrit, ... auxilium ... ... det.

... vit. S. Ign.

... in ps. 54.

5 Nam vbi primum Societatis Iesu intra Romanorum Arces vexillum, Apostolicæ Sedis auctoritate suffultus, vir plane diuinus inuexit, & socios quamplures per totum mox terrarum orbem ad iacienda Euangelicæ prædicationis semina, & bellũ tartareis legionibus inferendum, transmittendos nouæ militiæ adsciuit, sub præconceptis diuinissimi nominis Iesu auspicijs cuncta prospera, fausta cuncta persensit. Alumni enim, qui sub tutelari eius vexillo in Societate ab Ignatio instituta, sanctissimisque tum moribus, tum legibus exculta, militant, diuino votis Numine adspirante, interlapso iam seculo, toti in proximorum salute verbo, ac opere perpetuo incumbentes, maiora indies (vt videre est) incrementa accipiunt, atque ingenti bonorum operum cumulo, ac miro virtutum exemplo in Vrbe præfulgent, ita vt qui rem tacitus serio expẽdit, illud merito pronunciauerit: *Isti sunt semen, cui benedixit Dominus*: & mente ad ipsamet initia recurrens, benedictionis gratiam in filios a parente cælitus corriuatam fuisse affirmare non dubitauerit, *qui maiorem Dei gloriam in ore semper habuerat, semper in omnibus quæsierat*, vt de ipso Romani Breuiarij tabulæ perhibent. Quippe in Ignatio conspicuæ sanctitatis Vrbs, & Orbis pariter vniuersus mirifice adimpletum vidit, & non vehementer admirari non potuit, quod Deus aliquando in sacrarum Scripturarum paginis contestando prædixerat: *Quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles*. Ita plane vir iste, qui pro Christo inglorius inter homines degere, & in Ecclesiæ castris militare concupierat: vir, inquam, iste, qui Dei dumtaxat, nõ hominum gloriam ambitioso mentis proposito exquisierat, gloriam vel inter homines a Deo pro mercede amplissimam obtinuit, iuxta id, quod Propheta canit: *Gloria, & honore coronasti eum, Domine*. Quinimmo & ipsismet Sanctorum splendoribus, vt magis innotesceret, adhuc viuens illustratus est. Porro quam magnum gloriæ cumulum vir iste, quem adhuc mortalem *similem fecit Deus in gloria Sanctorũ*, in Cælo adeptus fuisse dicendus est; e cuius vultu, cũ adhuc in terris degeret, veluti e Moysis facie vberrimi splendoris radij emicabant. Quapropter S. Philippus Nerius nostræ Congreg. Oratorij Fundator internam Ignatij pulchritudinem, ac mirum animi decorem, erumpentibus vltro e vultu splendoribus, speculator haud semel, & testis pariter cælestis viri gloriæ factus, oculis delibare, ac digito mortalibus præmonstrare meruit. Sed mortuus, nedum viuus inter homines Ignatius maiora gloriæ incrementa persensit. Nobili quippe sepulchro, ac regio plus quam Mausoleo, quod pretiosis lapillis, ære, atque auro, miro artis studio compactum est, sacrum eiusdem corpus illatum, totius Vrbis veneratione colitur, & condigno sepulchrali titulo decoratur, cum sacrum beatissimi viri caput argento, quod eius effigiem exhibet, inclusum, ac gemmarum monilibus splendide circumdatum, fidelium oculis suspiciendum, ac venerandum proponatur.

...cietas com... dum insti... a, cum di... a promis... experitur.

... a eius in ... s incremẽ...

... 61. 9.

... u. Rom. in ... S. Ignat.

... gnatius ip... x adhuc in ... s cur tan... a à Deo ... norem pro ... tuerit?

... eg. c. 3. n.

Psal. 8.

Eccl. c. 45.

Ignatij immortali adhuc corpore vultus splendet.

Sepulchrum S. Ignatij.

6 Nec demum silentio obuoluendum hic est, vbi opportuna tanti viri mentio recurrit, magnificentissimum in Vrbe eius nomini Templum iuxta Collegium Romanum Societatis Iesu, vbi litteris, ac bonis moribus adolescentes instruuntur, a Ludouico Card. Ludouisio S.R.E. Vicecancellario erectum, dicatumque fuisse, cuius sacræ dedicationis encænia, post viginti & quatuor annos, quibus Templum exædificatum est, hoc Iubilæi anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo recurrente ingenti Vrbis plausu, magno populi concursu, Purpuratorum denique Patrum, & ipsiusmet Innocentij X. Pont. Max.

Templum Romæ magnificentissimũ in honorem S. Ignatij Deo dicatum.

præ-

præſentia, dum octaua feſtiuæ ſolemnitatis dies recurreret, celebrata ſunt. Templi autem facies, vt Ignatij gloriam intuentium iugiter oculis ingerat, his notis inſculpta eſt.

S. IGNATIO LOYOLÆ
SOCIETATIS IESV FVNDATORI,
LVDOVICVS CARDINALIS LVDOVISIVS
S. R.E. VICECANCEL.
ANNO DOMINI MDCXXVI.

Prou. 10. & 17.6.

7 Porro quoniam *Filius ſapiens lætificat patrem, & corona ſenum filij filiorum ſunt*, vt Scriptura loquitur; Ignatij gloria, ſanctiſſimi viri Franciſci Xauerij Indiarum Apoſtoli, meritiſſimi eiuſdem filij meritis, & conſortio augetur, & Farneſianum itidem Templum binis hiſce luminibus apprime illuſtratur: conſpicuum enim ibi ſacratiſſimæ manus pignus, quod ab Oriente transmiſſum eſt, condigno honore aſſeruatur. Et congrue quidem huc orientalium Chriſtianorum dux, atque Apoſtolus victor tandem remeauit, qui quondam ex Vrbe Paulo III. Summo Pontifice annuente, & ipſomet Ignatio in primis adnitente, Sedis Apoſtolicæ Nuncius, Euangelij falcem in vaſtiſſimos, extremoſq; orientalis plagæ ſinus illaturus, ab ipſiſmet Eccleſiæ Romanæ arcibus prodierat, & manu, quam vel ſemel aratro admouerat, haud vmquam auulſa, vberrimos ſpicarum manipulos reuehendo regreditur: *vnde enim exeunt flumina, illuc reuertuntur.* Franciſcus igitur ad primæuum fontem, hoc eſt ad Ignatij parentis ſinum, ad Societatis vbera redire geſtiens, etſi corpore in oriente perſtitit, attamen inimicorum ſpolijs, ac palmis onuſtus Vrbem amicam conuenire, ſalutare, & tandem amice complecti voluit: *vir enim obediens loquetur victorias*, vt ſic quodammodo orbem pede, quem velociter excurrerat, manu Vrbem, quam vnice dilexerat, fouere videatur.

S. Franciſcus Xauerius.

Eccl. 1. n. 7.

Prou. 21. n. 28

8 Diuino igitur plane conſilio, Apoſtolici viri manus, a corpore quantumuis reciſa, recens tamen, ac viuida, pijs laboribus ſingulariter exculta, ac triumphalibus palmis apprime cumulata ab extremis Indiarum regionibus in Vrbē deferri meruit, vt velut ingens totius terrarum orbis miraculum in Vrbe, quæ Religionis caput eſt, recolenda iugiter manus hæc ab omnibus ſuſpiciatur, quæ tot paſſim vbique portenta diuinitus patrauit, quæ tot hominum millia Chriſto peperit, & ſacri baptiſmatis fonte abluit, quæ Idololatriam, & fidei hoſtes ſubegit, quæ tactu, ac nutu duntaxat innumeros morbos fugauit, tot ad vitam mortuos reuocauit, & omnimodum tum vitæ, tum mortis imperium obtinuit, ac iugi vbique animi ſtudio in Dei excolenda vinea ita elaborauit, vt quod Paulo, id & Franciſco iure merito conſonet: *Abundantius omnibus laboraui*: merito, inquam, manus hæc, Sampſonis manui longe anteferenda, ad nos in Vrbem ſpolijs onuſta remeauit, apud Romanum videlicet Capitolium in Farneſiano Templo, nobili velut theatro meritis prouehenda triūphis, & condignam iugibus athletæ Xauerij ſudoribus palmam pro exantlatis in Oriente laboribus receptura, quæ ob Chriſti amorem, & martyrij, quo tenebatur, deſiderium, cum Apoſtolo enim Apoſtolicus vir clamabat iugiter: *Charitas Chriſti vrget nos*; haud ſemel, inquam, ſed toties animam in manu ſua poſuit, iuxta illud: *Anima mea in manibus meis ſemper*, & perennem iam in cælo coronam conſecuta eſt. O dignum plane Franciſci de Chriſtiana Republica optime meriti, quo haud vllus par eſt, triumphum, quem Roma tandem vel longa poſt ſecula videre promeruit, hominem videlicet vel poſt mortem de hoſtibus obtruncata iam manu triumphantem: hic enim vnus alter veluti Sampſon multo *plures interfecit* moriens, *quam ante viuus* ſubegit. Verum quoniam Seraphici, inuictique hominis exuuias, quas ipſo Indiarum auro, ac gemmis longe pretioſiores apud Goam deponi contigit, Vrbs Roma non obtinet, eius ſaltem Sacerdotalem manum, nobile veluti laborum, ac præliorum pro Chriſtiana fide inſtrumentum, ac indicem pariter ſe poſſidere congaudet. Defixis igitur manum hanc triumphalem oculis ſuſpiciamus, ac fixis eandem deuotionis ergo oſculis venerantes, plaudenteſque manibus complectamur, atque in eiuſdem obſequium perenne nunc cæleſtis viri meritis monimentum, ac titulum erigentes, carmina, quæ olim Marthæ Marchinæ virginis Parthenopenſis ore decantata ſunt, noſtris hiſce Subterraneæ Romæ paginis inſcribentes,

Sacra Xauerij manus ex Indijs in Vrbem delata in Farneſiano Templo colitur.

1. ad Cor. 15. 10.

2. ad Cor. 5.

Pſal. 118.

Iud. c. 16. 31.

Corpus ſancti Franciſci Xauerij apud Goam quieſcit.

aræ

aræ, quæ intra Farnesiani Templi Sanctuarium Francisco dicata est, venerabundi quodammodo suspendentes affigere voluimus:

Quem procul a nostris Neptunus diuidit oris,
Ecce trumphato dextera ab orbe redit.
Et quæ tot Christo populos, tot Regna subegit,
Terrarum Domina regnet in Vrbe manus.
Hæc eadem qualis medio apparebit Olympo
Dextera, Xauerius cum premet astra pede.

Et hæc interim sunt, amice lector, quæ vel obiter in binorum luminum gloriam, quibus postremo hoc seculo Hispania, Vrbs Roma, ac Ecclesia pariter illustris reddita est, propinare voluimus:

9 Vt autem ad rei nostræ propositum, a quo paululum digressi sumus, consulto nunc redeamus, illud hoc loco iam enarratis adijciendum est, Claudia videlicet, seu Clodia Via haud vllius Cœmeterij memoriam extare. Beatus autem Alexander Episcopus martyrio ibidem sub Antonino Imperatore coronatus fuisse legitur: cuius corpus a Sancto Damaso Papa in Vrbem translatum fuit, vt ex Romano Martyrologio constat XI. Kal. Oct. & ex eiusdem Actis apud Petrum in Catal. lib. 8. cap. 102. recensitis, & ex Adonis item Martyrol. ipsamet die, vbi & sepulturæ locus his verbis describitur: *Sanctus autem Crescentianus, & hi, qui cum illo erant, reuelante Martyre, tulerunt cunctas reliquias eius, & sepelierunt in loco, vbi fornacis ignem extinxerat: & posuit suprascriptum marmor continens:*

Hic requiescit Sanctus & venerabilis Martyr Alexander.

Huius depositio celebratur XI. Kal. octobris. Cui Papa Damasus cryptam condignam faciens, illic eum VI. Kalend. Decembr. transposuit, quando & festiuitatem ei dicauit. Hæc apud Adonem. Nobile quoque martyrium Via Claudia vigesimo octauo ab Vrbe Roma milliario, haud procul a Lacu Sabatino, sanctus Marcianus presbyter vnà cum Macario exorcista, & Stratoclino lectore sub Maximiano Imperat. perpessus est, vt ex M.S. S. Marciani Actis in Vat. Biblioth. constat, vbi hæc inter alia leguntur: *Tunc vicarius Protogenis veniens secundum præceptum ad lacum, qui dicitur Sabbatinus, iussit in thermas aquarum sacrificia offerri, & sacrificauit in eisdem thermis.* Et mox hæc adduntur: *Tunc Siluinus ex magistratu cucurrit, & tenuit Marcianum presbyterum cum Macario exorcista, & Stratoclino lectore, quos vinctos adduxit ad Protogenem vicarium in Foro Cludi, & obtulit eos in conspectu ciuium.* Et hæc ibidem sub finem enarrantur: *Tunc iratus Cornelius, iussit eos duci in quoddam arenarium, & ibi eum cum duobus, capitis subire fecit sententiam. Qui vero decollati sunt subter milliario firmo, sub die IV. Nonas Ianuarias. Quorum corpora collegit quidam ex familia Protogenis, nomine Narcissus, & sepeliuit in eadem crypta ab Vrbe milliario vigesimo octauo, vbi florent orationes Sanctorum in Via Claudia vsque in hodiernum diem.* Hæc ex recensitis pridem Actis, quorum indicium, ac recolendæ item antiquitatis notitiam, quam tenes, acceptam vtiq; studiose lector, referre debes doctissimo viro, rerumque historicarum peritissimo Lucæ Holstenio Vaticanæ Basilicæ Canonico: ex cuius insuper relatione paulo vltra Braccianum ipsamet Via Clodia, Beati Marciani videlicet Ecclesiam adhuc extare, & magna quotannis populi deuotione solemni ritu frequentari didicimus: eademque in Ecclesia arenarios adhuc aditus existere, in quibus condita Sanctorum corpora quiescunt, licet hi nunc aditus occlusi penitus, atque obserati adeuntibus sint. Vt idem præterea nobis apertis assertionem hanc argumentis comprobando retulit, thermæ, quarum Acta meminere, vulgari nunc, corruptoque vocabulo *Balnea Vicarelli*, siue *Vici Aurelij*, appellantur; quo potissimum loco spectatissimæ quondam villæ Veri Imperatoris vestigia ingentis quidem magnitudinis conspiciuntur. Forum autem Cludi, siue Clodij vno duntaxat milliario vltra memoratam Sancti Marciani Ecclesiam situm fuisse, eo plane loco, vbi nunc vicus est, qui vulgo dicitur *Oriolo*, quæ prolixiori sermone Holstenius suggeret, atque explicabit opereillo, quod de Romanis Vijs, ac de Suburbicarij agri antiquitatibus præ manu habet, studioso lecto-

Marginalia: [Mar]thæ Mar[...]hinæ carmi[n]a in Manum [X]auerij. — [V]ia Claudia. — [Tr]anslatio [co]rporis S. A[lex]andri Epi[sco]pi. — [Ro]m. Mart. XI. [Kal.] Octob. — [Pet]r. in Catal. [c]. 102. — [Ado] in Mart. — [...] XI. Kal. [Octo]b. — [Lacu]s Saba[tinus]. — [M]arcianus [M]acarius. — M.S. Cod. Vat. — Ecclesia S. Marciani Via Clodia. — Balnea Vicarelli. — Forum Clodij. — Vicus Oriolo vulgo dictus.

lectori(vt credimus) palam demonstrabunt.

10 Claudia item Via (de qua nunc sermo nobis est) sexagesimo ab Vrbe lapide beatum Flauianum nobilissimum Sanctæ Dafrosæ virum, & dignissimum Demetriæ & Bibianæ virginum parentem primariç inter Romanos nobilitatis, in exilium asportatum fuisse, ibique fundendis Deo precibus intensius insistentem feliciter in Christo obdormisse, beatæ eiusdem Bibianæ virginis ac Martyris Acta his quidem verbis testantur: *Tunc Iulianus Imperator inscriptione Flauianum damnari præcepit, & omnes facultates eius fisco dari iussit: ipsum vero Flauianum ad Aquas Taurinas milliario sexagesimo ab Vrbe Roma, Via Claudia, in exilio deportari præcepit. Qui triduo postquam directus in exilium, in oratione permanens, ieiunans & plorans, atque Dominum Iesum Christum exorans, cum nimia lamentatione Dominum deprecans, tunc obdormiuit in Domino XI. Kalend. Ianuarij.* Hæc ibi in Actis. Extat adhuc iuxta Faliscum montem venerandi huius loci memoria, vbi sanctus Flauianus multiplicibus quidem ęrumnis consumptus e vita decessit; ad eiusdemque montis radices, ipsa Via Claudia, quæ ducit Pyrgum, Vrbem scilicet veterem, Ecclesia in ipsius viri beatissimi honorem erecta ad hanc vsque diem visitur, sub cuius altari pretiosum eiusdem corpus conditum olim fuisse recepta apud incolas traditio fert. Sacrum autem, venerandumq; dignissimi Martyris caput in cathedrali montis Faliscorum Ecclesia religioso, vt par est, cultu asseruatur.

S. Flauianus.

Cod. Vat. 7. S. Petr. B. S. Mar. ad Mar S. Cæcil.

Mont Falisco rum.

Ecclesia S. Flauiam.

11 Quoniam vero Flauianus nobilissimus martyr sub Imperatore Iuliano recensetur, & opportuna hic mentio de martyribus, qui sub Iuliano Apostata coronati sunt, incurrit, repetendum nobis est, qua potissimum ratione id obtigerit, cum nulla recens, ac edictis obfirmata sub Iuliano aduersus Ecclesiam extiterit persecutio. Sed vt diserte Baronius in suis Annalibus asserit, longe dispar hæc persecutio ab alijs per alios Imperatores illatis extitit, cum illi Christianitate vetita, aduersus eius cultores edicta sancirent, ac promulgarent, quibus fideles omnes Dijs sacra facere acerbissimis pœnis impellerentur, Iulianus autem, vt ex eius litteris satis exploratum habetur, gentilium colendi Deos vim nemini adhibendam esse putauit, nec inuitum quemquam Christianæ fidei desertorem fieri cogebat. Quamobrem nec reliquas inter persecutiones hanc recensendam esse, complures merito existimarunt: at vero S. Augustinus contrarium plane sentit, cum ait: *Deinde quid respondent etiam de Iuliano, quem non numerant inter decem?* (persecutores scilicet) *An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere et discere vetuit? Sub quo Valentinianus maior, qui post eum tertius Imperator fuit, fidei Christianæ confessor extitit, militiaque priuatus est: vt omittam, quæ apud Antiochiam facere cœperat, nisi vnius fidelissimi & constantissimi iuuenis, qui, multis, vt torquerentur, apprehensis, per totum diem primus est tortus, inter vngulas, cruciatusque psallentis libertatem, atque hilaritatem miratus exhorruisset, & in cæteris deformius erubescere timuisset.* Hæc S. Augustinus de quibus suo loco vberius in Annalibus apud Baronium. Cæterum quod non exerto palam gladio, vt Baronius ait, persecutio, vt priores illæ, quas supra memorauimus, grassaretur, inde fortasse euenit, vt S. Ioannes Chrysostomus in pace Ecclesiæ martyres illos passos esse pronuntiet, qui Iuliani tempore fidei causa necati sunt, vt cum agens de Iuuentino, & Maximo sub eodem Imperatore martyribus, hæc præfatur: *Hi enim tanto amore Dei flagrabant, vt etiam extra persecutionis tempus, corona Martyrij redimiti fuerint, absque pugna triumphum retulerint, absque prælio victoria potiti sint, absque theatri certamine brauium rapuerint. Et quomodo hoc? ego dicam, sed forte rem paulo altius enarrabo. Erat Rex quidam etiam nostro æuo omnes, qui se præcesserunt, impietate vincens: de quo et heri a me dictum, qui cum videret res nostras martyrum morte clariores fieri, & ea causa non solum viros, sed & teneros pueros, virginesque nondum nubiles, & in summa ex omni sexu, & ætate quosdam pro religione ad mortem prosilire, cruciabatur, & dolebat. Cæterum mouere bellum manifeste nolebat: omnes enim, dicebat, ad martyrium quasi ad aluearium apes volabunt. Hæc autem non a semetipso habebat, sed a progenitoribus suis didicerat. Etenim & illi, vtpote tyranni, Ecclesiam infesta-*

Quæ ac qualis contra Ecclesiam persecutio sub Iuliano Apost. fuerit? Baron. t. 4 an. 362. n. 22.

Aug. l. 18 de ciu. Dei c. 52.

Iulianus persecutor Ecclesiæ pessimus.

Chrys. ser. S. Iuuen. & Max.

Cur Eccles. bellum aperte Iulianus non intuler[it]

festarunt, & populi quoque in nos insurrexerunt, cum adhuc parua religionis scintilla esset: eam tamen non expugnarunt, neque confregerunt, sed ipsi potius confracti sunt. Augebatur quotidie scintilla hæc, ferebaturque in sublime, & omnem vndique Orbem inuadebat. Cum occiderentur, adurerentur, suspenderentur, præcipitarentur, bestijs obijcerentur fideles, carbones, sicut lutum calcabant, mare & flatus sicut pratum intuebantur, ad gladium sicut ad diadema, & coronam currebant, omniaque tormentorum genera ita contemnebant, vt ea non solum generose, et fortiter ferrent, sed & alacriter, & volupe. Enimuero sicut palmæ rigatæ magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, & seditione agitata, incrementa maiora sumit, neque horti aquis irrigati ita germinant & fœcundi sunt, vt Ecclesia, si martyrum irrigetur sanguine. Hæc enim atque plura cum Rex ille sciret, meticulosior erat, quam vt manifeste cum nobis confligeret. Hæc ad rem Chrysostomus, quibus enarratis, nouam indicendi belli, ac persecutionis aduersus Christianos excitandæ, necnon exercendæ carnificinæ rationem, quam malis artibus improbus Iulianus secum meditatus est, his verbis acute perstringit: *Non,* inquit, *triumphos, & victorias & coronas mutuo parabimus, sed quid facit? Vide oro malignitatem. Medicos & milites, & oratores omnes, vel a professionibus suis discedere, vel fidem suam abiurare iubet; excitauitque in hunc modum contra nostros bellum, tela eminus mittens: vt si a fide desisterent, ridicule vincerentur, optime qui quidem opibus non præferrent: sin generose perseuerarent, & vincerent, neque sic egregia foret victoria, neque insignis triumphus: nihil enim magnum, artem vel professionem proprietate contemnere. Neque is sæuitiæ eius finis erat. Nam adhæc si quis superioribus annis, cum adhuc pij reges rerum potirentur, vel altaria demolitus fuisset, vel templa suffodisset, vel oblationes diripuisset, vel aliud tale quiddam egisset, rapiebatur ad tribunal, & occidebatur etiam insons, & dumtaxat delatus. Fingebat quoque & alius varias causas, ita vt pie viuentium nemo non lugeret. Agebat autem hæc, vt obscuraretur, contemptaque esset martyrij corona, et nihilominus cædes, et strages fierent.* Audisti lector descriptã non tam calamo, quam ferro, ac viuis in tabula coloribus a Chrys. adũbratam Iulianæ, seu Iodolianæ persecutionis funestissimam plane faciem, ac sæuitiã, qua tunc Christi Ecclesiam perurgeri, tentari, concuti, ac probari contigit: quapropter haud mirandum, si Ecclesiasticæ Tabulæ martyres sub hoc pessimo principe, vtpote Christianis infensissimo, coronatos perlegat.

[Margin: ...is Ecclesiã ...sequendi ...dus à Iulia... seruatus.]

[Margin: Chrys. ser. S. Iuuen. ...]

12 Quasnam insuper technas teterrimus iste ac impius homo ad facessendum Christianis negotium excogitauerit, & occultis quasi cuniculis, omnes ingenij vires adhibens, suffodere ac conuellere penitus Christi fidem, ac religionem conatus sit, Gregorius Nazianzenus, & ipse sui temporis res gestas exacte describens, summa fide, ac diligentia veridicus testis enarrat, ac inprimis de eius animi consilio, cur videlicet haud palam, vt alij gentiles Imperatores, sed clandestine, ac dolose egerit, vtpote inuidens illis martyrij coronam, in eandem cum Chrysostomo sententiam apte locutus, hæc addit: *Turpiter autem, & ignaue pietatem vexat, animique fraudes, & versutias persecutioni, quam aduersus nos excitabat, inducit. Quocirca cum potentia in persuasionem, & coactionem diuisa sit, ita se comparauit, vt quod inhumanius erat, omnium vim, atque tyrannidem populari turbæ, ciuitatibusque permitteret, vt quarum vesana audacia intolerabilior sit, propter temerarios animi motus, atque præcipites ad omnia impetus, idque nequaquam publico edicto, verum ex eo, quod impetum, audaciamque minime reprimebat, velut proposita quadam lege conscripta, se id velle promulgans. Quod vero lenius, atque humanius erat, magisque Imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi, atque illiciendi partes, nec tamen id quidem vsquequaque retinuit, etc.* Et paulo infra de subdola hominis vafricie, & obtecta, simulataque sæuiendi ratione isthæc enarrat: *Verũ quemadmodum Chamæleontem aiunt, in quiduis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore vno excepto, suscipere (fabulosum enim illum Protheum Ægyptium sophistam prætereo) sic etiam ille Christianitatis præter clementiam, in quiduis se vertebat, ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, & violenta persuasio: atque huiusmodi benignitate, acerbitati, crudelitatique suæ excusationem quærebat, vt non sine causa vim afferre videretur, cum blandiendo, & alliciendo nihil profecisset. Idque ex eo per-*

[Margin: Artes Iuliani Apostatæ, quibus Ecclesia, quo occultius eo nocentius impetebat. Baron. l. 4. an. 362. n. 24.]

[Margin: Nazian. orat. 1. in Iulian.]

[Margin: Subdola Iuliani indoles ac mira vafrities]

ſpicuum, quod non multum ſuaſione vtebatur, ſed plus violentiæ confeſtim ſequebatur: ac quemadmodum in venatione, aut laqueis, aut perſecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo nos in poteſtatem redigeret. Hæc Gregorius de intentata ſub Iuliano Chriſtianis perſecutione: quo plane ſæuiendi genere primo domeſticos exagitatos ab eodem fuiſſe affirmat, cæteros vero alliciendo, fortiter reluctantes mactando, alios expellendo: quo in certamine Cæſarium eiuſdem Gregorij germanum primas tuliſſe conſtat: alios alijs coloribus ad ſæuiendum quæſitis, domo exactos, cum hunc in modum, vt ipſe putabat, Regiam, Gregorio atteſtante, expurgaſſet.

Helpidius Præfectus Prætorij martyr, & focij.

13 Tunc autem potiſſimum temporis Helpidium inſignis nominis Chriſtianum (vt Baronius aſſerit) quem ſuperiore anno Conſtantius Imperator ob egregiam, ſpectatamque hominis virtutem præfectura Prætorij decorarat: hunc vero cum in his, quæ religionis ſunt, conſtantiſſimum comperiſſet, præfectura exutum in ordinem redegit, poſtea vero alia occaſione quæſita, vt Imperij Romani perduellem, dire necandum præcepit. Porro ipſius & ſociorum martyrum, tum apud Græcos, tum apud Latinos in Eccleſiaſticis monumentis hoc nobili titulo conſignatum eſt: *Sexto decimo Kalendas Decembris natalis ſanctorum Martyr. Helpidij, Marcelli, Euſtachij, & ſociorum: ex quibus Helpidius cum eſſet ordinis Senatorij, & coram Iuliano Apoſtata Chriſtianam fidem conſtantiſſime profiteretur, primum equis indomitis cum ſocijs alligatus, atque protractus, dein in ignem iniectus, glorioſum martyrium conſummauit.*

Mar. Rom. 10. Kal. Octob.

Quomodo milites Chriſtianos peruertere ſtuduerit Iulianus?

14 Sed qua ratione bellum Chriſtianis militibus Imp. indixerit, Gregorius his verbis enarrat: *Milites etiam partim per ſe, partim per eos, qui magiſtratibus fungebantur, allicit, quippe quos leuiores magiſq; credulos arbitrabatur, alios honoribus capiens, alios animi ſimplicitate diſtrahens, nimirum eos, qui nullam aliam legem, quam principis voluntatem agnoſcebant. Immo ſi rectius loquendum eſt, militum partem non minimam ad ſe pertraxit, & quotquot ex eis ægros, & labaſcentes inuenit, temporisque, & tum & antea ſeruos, quos partim ſubegerat, partim ſubacturum ſperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum ille aduerſus nos dedit, qui per eum perſecutionem excitabat: verum plures ſeptem hominum millibus reliqui fuerunt, qui non flexerunt genu coram Baal, nec auream imaginem adorauerunt, etc. multi ſcilicet, præfecturis, altiſſimiſque dignitatibus ornati, quos mirum etiam minus fuiſſet, tum periculorum metu, tum bonorum ſpe cedere, & manus dare: multi etiam plebeij ordinis, & numero ſolo cogniti, quos cum adortus fuiſſet, non aliter repulſus eſt, quam leuis quædam machina tormentaria a firmiſſimo muro. Cæterum eo erat animo, vt non magis augeretur propter eos, qui ipſi elabebantur, quam (vtpote furore percitus) ob eos qui capiebantur, præſideret, voluntaſque ipſa, id quod ſpe conceptum erat, quaſi iam manu teneretur, repræſentabat.* Huc vſque è Gregorio dira Iuliani perſecutione diuexatam fuiſſe Eccleſiam ſatis liquet.

Greg. orat. I. in Iulian.

Greg. orat. 4. in Iulian.

Ioannes & Paulus martyres.

15 Et quidem nobiliſſimos martyres ſub eodem coronatos fuiſſe conſtat ex ipſis Eccleſiaſticis tabulis, inter quos præcipui Romæ Ioannes & Paulus adnumerantur, qui apud Conſtantiam Conſtantini filiam primis aulæ muneribus fungebantur, & ſub tyranno Iuliano honoribus, ac diuitijs mulctati, clam domi interempti ſunt, quorum memoria in Martyrologio Romano hoc nobili elogio die 25. Iunij illuſtratur: *Romæ in Monte Cælio SS. Mart. Ioannis, & Pauli fratrum, quorum primus erat Præpoſitus domus, ſecundus Primicerius Conſtantiæ filiæ Conſtantini Imperatoris, qui poſtea ſub Iuliano Apoſtata martyrij palmam gladio cædente perceperunt.* Cæteros interim martyres, qui vbique terrarum paſſim ab impio homine, idololatriam ab inferis excitare conante, clam pro Chriſti fide interempti ſunt, ſi quis noſſe cupit, apud tabulas Eccleſiaſticas deſcriptos perlegat, ſi tamen nomina, cum ſubdola, & clandeſtina eſſet perſecutoris vis, deſcripta pro merito fuere.

Mar. Rom. 25. Maij.

Mart. Rom. 21. Dec.

16 Recenſendi autem ſunt ſub Iuliano Imperatore glorioſiſſimi martyres Gallicanus vir Conſularis, & Flauianus iſte, cuius mentio eſt, qui in exilium miſſus, ibidemq; ærumnis confectus decedens martyrij palmam accepit, cuius merita apud Martyrolog. Romanum his verbis celebrantur: *Romæ S. Flauiani exprætecti, qui ſub Iuliano Apoſtata pro Chriſto inſcriptione damnatus, & ad aquas Taurinas*

in

in exilium missus, etc. Recensetur item Bibiana Virgo Rom. Demetria eiusdem soror, Dafrosa earundem mater, quæ tempore impij Iuliani strenue pro fide decertarunt, & Bibianæ quidem mentio his verbis recurrit: *S. Bibianæ virginis, quæ sub Iuliano Imperat. sacrilego ob Christum tãdiu plumbatis cæsa est, donec redderet spiritum, &c. Romæ S. Demetriæ Virginis, quæ sub Iuliano Imperatore coronata est.* De Dafrosa sacrarum virginum parente in Breuiario Romano mentio agitur in hæc plane verba: *Mater Dafrosa, & filiæ primum conclusæ domi, vt inedia conficerentur, mox relegata mater extra Vrbem capite plexa est.* Et his, vel obiter enarratis, cum paulisper a Via Claudia pedem his intenti declinauerimus, nunc tandem ad eamdem viam pedem ac sermonem pariter conuertimus.

Bibiana, [D]afrosa.

[..]r. Rom. die [..] Dec.

27. Iunij.

[..] Rom. die [..] Decemb.

17 Ipsamet insuper Via Claudia, vt martyrum exuuias, quibus illustris reddita est, recenseamus, Iacobi Intercisi, præstantissimi cæteros inter, Christi Martyris corpus depositum olim, quod e Perside, vbi sub Theodosio Imperatore strenue pro fide decertauerat, a Cyrillo quodam conspicuæ inter Romanos nobilitatis viro in Vrbem delatum, ac suo in prædio iuxta corpus beati Claudij fratris sui reconditum fuisse translationis eiusdem historia his plane verbis edocet: *Iacobus Intercisus, sic dictus, quod per omnes iuncturas membrorum sectus fuerit, in Eleuza regione martyrio coronatus, iubente Rege tunc Persarum Arara, temporibus Honorij & Theodosij Romanorum Imperatorum: mirabilis in eo virtus, & constantia vsque ad extremum. Erat autem Dominus adiutor eius, pro quo militauit in vita. Et cum illis temporibus Romanorum dignitas religionis esset audita, contigit Cyrillum quendam ex nobilibus Romanis diuino cultui mancipatum, auctoritate imperiali Bilapem ciuitatem adijsse, quæ est in regione Eleuzam in Perside prouincia; & exinde corpus Sancti Martyris repertum, Domino secundante, secum attulit; quod in proprio fundo recondidit, paucis scientibus, marmore imposito, & inciso literis indicantibus corpus eius sepultum secus castellum Martinianum, prope lacum, qui Clodianus dicitur, iuxta sepulturam beati Claudij fratris eiusdem.* Hæc in Actis. Porro Martinianum Castellum, cuius hic mentio incurrit, & Martinianus item lacus paulo vltra Baccanas, Cassiam iuxta Viã vel potius inter Cassiam & Claudiã, propius tamen Cassiam pertingendo existit.

[I]acobus In[ter]cisus.

[Tr]anslatio [cor]poris S. Ia[cob]i Intercisi.

[..]r. transm. [..] Eccl. Brach [..]etur in [..]ch. S. Pase. [..]nd. fol. 305

[..]us Clo[di]anus.

18 Recolenda vero loci eiusdem memoria Nepesino in agro adhuc viget; vbi & hac nostra ætate ipsius S. Claudij Ecclesia suspicitur. Dignissimum vero inuicti Martyris, ac multiplici martyriorum corona conspicui Iacobi corpus Bracham, Lusitaniæ vrbem, a Mauritio Archiepiscopo Bracharensi translatum subinde fuit: vbi hodie in Archiepiscopali ipsius vrbis Ecclesia ingenti populorum veneratione colitur. Eiusdem autem beatissimi capitis sinciput, apud Vaticanam Basilicam religioso, vt decet, inter cæteras sanctorum reliquias cultu asseruatur. Cuius sane capitis identitas satis aperte anno Domini millesimo sexcentesimo comprobata est. Cum enim sacrum idem corpus in aliud ipsiusmet Ecclesiæ Archiepiscopalis sacellum solemni pompa transferretur, tunc venerandam capitis eiusdem partem, quam, Vaticana basilica obtinet, explorantibus qui spectaculo aderant vltro deesse innotuit. Et hæc interim de martyribus, quorum triumphis Flaminia, seu Clodia Via illustris redditur, lectori insinuasse voluimus.

Ecclesia S. Claudij.

Translatio alia corporis S. Iacobi Intercisi.

CAP. XLI.

De Cœmeterijs à Bosio Via Flaminia inuentis ac perlustratis.

1 DVM lynceus sacrarum antiquitatum explorator Bosius Flaminiam Viam, Cœmeteria si quæ ibi forte laterent, inuestigaturus frequenter terit, atq; perlustrat, in villa Fratrum Eremitarum S. Augustini, quæ Via eadem sita est, dextrorsum quidem Miluium pontem respiciendo progrediens, nonnulla antiquissimæ Beati Valentini Ecclesiæ vestigia, perexiguas videlicet eiusdem parietinas offendit, quæ nunc ruinis omnino interceptæ subsidunt.

Ecclesia S. Valentini.

Villa olim Bosia, nunc Abbatis de Rosa Inclyto Ord. Hierosf. Romæ à negotijs.

ſidunt. Porro ſubeſt villa hæc monti, quem in antiquis quibuſdam Tabulis villæ ſuæ Valentini nomine nuncupatum Boſius teſtatur: villa autem illa olim Boſij, nunc Abbatis Franciſci & Laurentij fratrum de Roſa nobilium Parmenſium in vertice eiuſdem montis ſita eſt; ad cuius radices ſcrobs quædā perſcrutanti ſe obtulit, in quam vbi primum ille ingreſſus fuiſſet, Cœmeterialem, quā anxius perquirebat, ſemitam, longitudinis palmorum XVIII. latitudinis palmorum trium cum dimidio, adinuenit. Quæ quidem ſemita ad locum quendam deducit, paruæ cuiuſdam nimirum ædiculæ, vel certe Cubiculi formam præ ſe ferentem, qui longitudinis palmorum XVI; latitudinis palmorum XV. altitudinis VIII. menſuram exhibet. Tres ibi ad Cœmeterium aditus, quorum duos omnino imperuios, atque humo ad ſummum vſque obductos deprehendit, alterum interim ipſius e regione oſtij locum hinc inde perluſtranti contemplari licuit, qui tramite quidem ſatis facili ad quandam longitudinis palmorum LXVIII. cum dimidio ſemitam deducit. Hæc autem, iter ad læuam flectendo, in alias protinus viarum ſemitas ac diuerticula ſubdiuiditur.

Deſcriptio Cœmeterij Via Flamin.

2 Porro Cœmeterium ipſum haud longo (vt experimento innotuit) interualli circuitu protéditur, quamuis nonnullas in eodem ſemitas humo, ac ruderibus animaduerterit obſeratas; quæ fortaſſe ad vlteriorem loci ambitum progrediendo, ampliorem eiuſdem Cœmeterij ſinum indicabant. Arcuata ibi Monumenta, vel Cubicula nulla prorſus exiſtunt; ſepulchra tamen in topho cæterorum inſtar exciſa, ſed inſcriptionum titulis, atque ornamentis omnibus deſtituta conſpiciebantur. In Cubiculo tamen, vel prima potius ædicula ſacras nonnullas extare adhuc imagines, quamuis magna iam ex parte exoletas, cuncta ſingillatim loca perſcrutando, didicit, quæ, poſtquam ipſiuſmet Ædiculæ orthographiam oculis ſubiecimus, duabus deſcriptis infra Tabulis lectori exhibentur.

A Imago Virginis Deiparæ vnà cum alijs, quæ proxima inferiori Tabula exhibentur.

B Imago Chriſti Saluatoris Cruci quatuor clauis affixi, quæ Tabula ſecunda contemplanda ſubijcitur.

C S. Laurentij effigies, quam eadem Tabula ſecunda conſpiciendam offert.

D Aliorum Martyrum imagines, quę cognoſci nullatenus poſſunt, cum nil præter diademata illic reliquum permanſerit.

E Semita, quæ in ima Cœmeterij penetrat.

F G Aliæ ſemitæ, quæ Cœmeterium quoque ſubibant, ſed nunc humo, ruderibuſque obſtructæ ſunt.

H Oſtium, per quod aditus ad Cœmeterium, & dictum Cubiculum patet.

I Imago cuiuſdam martyris, cuius nomen capiti adſcriptum erat, ſed modo, litteris præ multa vetuſtate exoleſcentibus, haud legi poteſt.

Tabula

CVBICVLVM VNICVM COEMETERII S. IVLII PAPAE SEV
S. VALENTINI PRESB. ET MARTYR.
VIA FLAMINIA

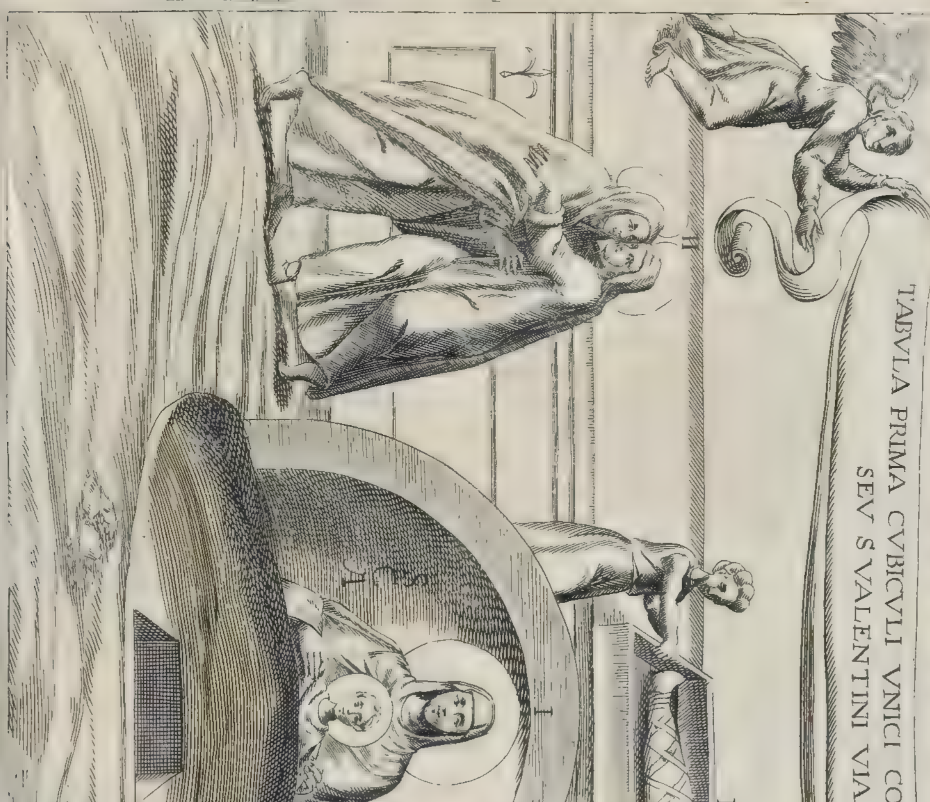
Tabula prima Cubiculi vnici Cœmeterij S. Iulij Papæ Via Flaminia.

I Sacra hic Deiparæ Virginis, infantem Iesum vlnis exceptum, ac sinu gestantis imago exhibetur. Quæ quidem veneratio-nem intuentibus ingerens paruę cuidam apsidi insculpta hæ-ret, iuxta quam dextero in latere, characteribus vno super altero exaratis, hęc verba leguntur: SANCTA DEI GENITRIX. Sub ipsamet hactenus descripta imagine se-pulchrum quoddam excipiendo infantis corpusculo aptatum cernitur.

II. A dextero subinde præmemoratæ Virginis imaginis latere mulieres binæ circulari item diademate caput circumdatæ, sese inuicem amicos inter amplexus deosculantes coloribus adumbrantur, quæ proculdubio, vt pia imaginum earundem interpretatio præsefert, recolendum Visitationis Deiparæ Vir-ginis, cum in montanas regiones festina abiens Elisabeth salu-tauit, mysterium exhibent.

III. A sinistro autem picturæ huius latere martyris cuiusdam feruentis olei dolio iniecti imago contemplanda proponitur, cui duo hinc inde viri, qui eum manu suffulciendo, vel cer-te carnificum more excruciando adstant; vnus nimirum sede locatus, iuxta quem, characteribus vt supra dispositis, hę notę leguntur: SALOMEV. alter vero stantis formam pręsefert.

IV. Infantis fascijs obuoluti ac diademate redimiti, & in cap-sula, vel potius cuna reclinati figura exprimitur: cuius forte imaginis typo Deus infans in cunis reclinatus repręsenta-tur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI VNICI COEMETERII S IVLII PAPÆ
SEV S VALENTINI VIA FLAMINIA
DI GENETRIX
I
II
III
IV

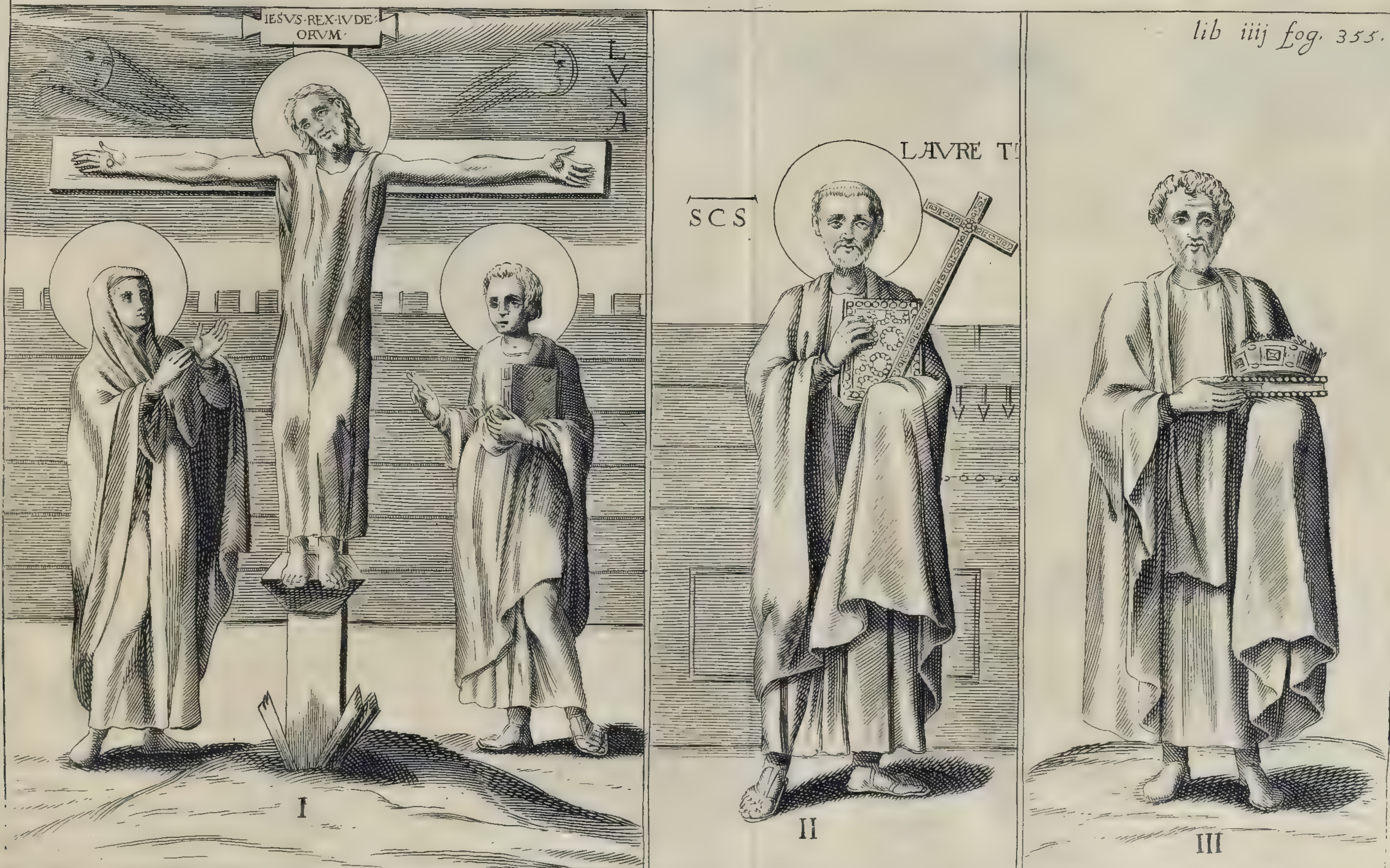
Tabula ſecunda Cubiculi vnici Cœmeterij S. Iulij Papæ Via Flaminia.

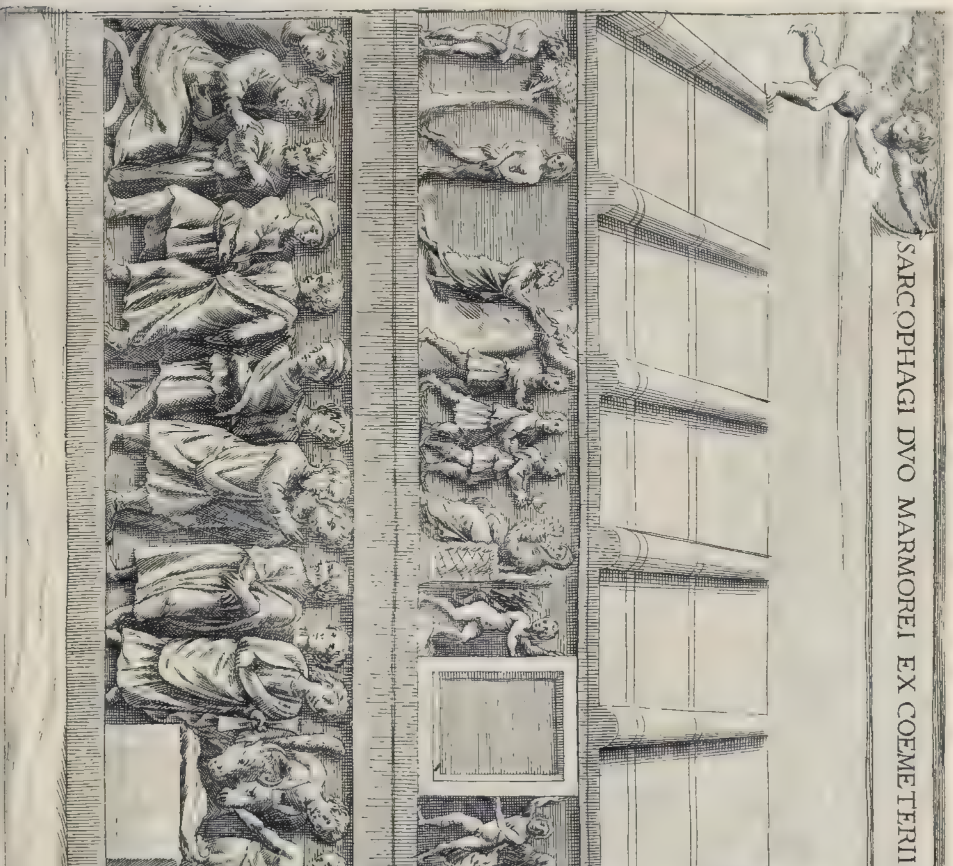
I. Veneranda hic Chriſti Seruatoris noſtri è Cruce pendentis, & clauis quatuor transfixi, picta imago contemplanda ſubijcitur; cui ſanctiſſima hinc Virgo Parens extenſis manibus adſtat; inde vero B. Ioannes Apoſtolus, vna quidem manu librum præferens, altera ſuffixum ſtipiti Redemptorem intuentibus indicans.

II. Deuotiſſima item beati Laurentij martyris librum, ac gemmatam manu crucem geſtantis imago proponitur.

III. Alia quoque ſuſpicitur figura, quæ libro, quem ſiniſtra tenet, coronam ſuperimponit, eandemque ipſamet dextera feſtiue contrectat. Hac vero, ſi noſtram antiquæ picturæ monimentis dilucidationem inſerere fas eſt, beati martyris Vincentij imaginem exhiberi putamus.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI VNICI COEMETERII S. IVLII PAPÆ SEV S. VALENTINI VIA FLAMINIA

SARCOPHAGI DVO MARMOREI EX COEMETERIIS (VT CREDITVR) EFFOSSI

3 Vbi ſingula iſthæc maximo animi oblectamento, ac deuotæ antiquitatis ſtudio inter perſcrutandum Boſius aſſecutus eſt, haud inquirēdi, qua iugiter tenebatur, cupiditati ſatis ſe feciſſe ratus, collem, qui eidem imminet loco, aſcendens, cum huc & illuc citato gradu anxius excurreret; en tibi alterum ad idem Cœmeterium, vel ad ſuperiorem potius eiuſdem Cœmeterij partem aditum reperit. Huc igitur cum nulla interpoſita mora ingreſſus fuiſſet, complures ibi, atque ampliores viarum ſemitas deprehendit: haud quid tamen in eis memoratu dignum, quod ſummopere exoptauerat, contemplari valuit, hoc vno duntaxat excepto, quod quibuſdam in monumentis ſacroſanctum ibi Christi nomen Græcis vſitato more characteribus inſculptum eiuſcemodi ☧ ac cætera Chriſtianæ religionis indicia & ſigna, vt in cæteris Cœmeterialibus cauernis conſueuit, extabant. Et & hæc interim de Flaminia Via, ac de Cœmeterijs ibidem exiſtentibus lectori paucis admodum verbis expoſuiſſe ſatis ſit.

Sacroſanctum Chriſti nomē in Cœmeterijs frequentiſſimum.

CAP. XLII.

De Cryptis & Cœmeterijs intra Vrbem, necnon de peculiaribus locis ac domibus, in quibus Martyres olim conditi fuere.

1 EXACTAM Cœmeteriorum, quæ extra Vrbis mœnia ſita ſunt, deſcriptionem, ſingula diligenter loca percurrendo, tandem, vt vides amice lector, abſoluimus; nunc reliquum eſt, vt ea, quæ ipſam intra Vrbem adnumerantur, breui orationis ſtylo perſtringamus. Quamuis autem lege duodecim Tabularum, defunctorum corpora intra Vrbis ambitum, vt iam diximus, inferre olim vetitum fuerit, ſæpe tamen candidi Chriſtianæ fidei cultores, cum acutæ ethnicorum perſecutiones acrius impeterent, nec vſquam tuto conſiſtere loco poſſent, ſacra beatorum Martyrum cadauera proprijs etiam ædibus officioſe excepta, & quouis e carnificum manibus pretio redempta, apud ſe clanculum honorifico ſepulturæ miniſterio donabant. Quod iure quidem optimo olim eiſdem præſtandi facultas ſuppetebat; quippe qui cum ſponte libenterque ſe Chriſti iugo addixiſſent, profanis huiuſcemodi ſoluti legibus, impietati ac ſuperſtitionis gentilitiæ ritibus nuntium remiſerant. Et certe haud temere ex ipſo Romanarum legum præſcripto tentare id viros alioqui ſanctiſſimos auſos fuiſſe quiſpiam validis argumentorum rationibus ſuffultus edixerit. Ex eiſdem enim Tabulis, Heroibus, ac viris illuſtribus, qui domi, foriſque præcipua virtutum, ac meritorum gloria percrebuiſſent, ac ijs potiſſimum, qui poſt diutinos certaminum labores, ſubactis reipublicæ hoſtibus, victoriæ laurea potiti triumphum in Vrbe promeruiſſent, ſepulchri locum ipſa intra Vrbis mœnia obtinendi facultas nullatenus denegabatur. Quocirca ipſiſmet Romanorum legibus inhærendo, haud rite Chriſti Martyribus ſepulchralis iſtius intra Vrbem honoris prærogatiua ſubtrahi poſſe videbatur, quippe qui ſtrenue pro Chriſto ad ſanguinis vſque profuſionem decertantes, ac nobili reuecto de Chriſtianæ fidei hoſtibus triumpho, inter auguſtiſſimos cæleſtis Capitolij ciues, ac ſuſpiciendos iugiter Heroes adſcribi, ac recenſeri promeruerant.

Lex duodecim Tabularum.

Cœmeteria in priuatis quāpluribus ædibus.

Heroes virig… illuſtres intra Vrbis mœnia ſepeliri o… conceſſum.

Veri Heroes … ſunt martyre…

2 Horum igitur pleroſque Patricio in vico ad Viminalis & Quirinalis collium radices, ad locum, in quo præclariſſimi viri Pudentis Senatoris Pudentianæ ac Praxedis virginum, nec non ſanctorum Timothei & Nouati parentis domus ſita erat, ex antiquis hiſtoriarum monimentis conditos fuiſſe accepimus, illic videlicet, vbi Timothinæ & Nouatianæ olim Thermæ, deſumpto ab eiſdem titulo, ſuſpiciebantur: quæ quidem in Eccleſiæ poſtmodū vſum, & martyrum ſepulturam dicatæ fuere, vt in eiuſdem Beatæ Pudentianæ Actis videre eſt, de quibus prolixius nos infra. Nepotiana itidem Crypta Patricio eodem vico antiquitus exti-

Vicus Patricius.

Domus S.P… dentis.

Crypta Ne… potiana.

extitit, in qua Christi fideles, vt in Cœmeterijs consueuerant, sacros de more cœtus ac synaxes peragerent, quod in plerisque Beatorum Martyrum Actis legitur. Hanc autem in priuato hoc Cœmeterio sitam fuisse haud leuis quidem ad id afferendum coniecturæ argumento ducimur, quin & eamdem *Nepotianam* forte pro *Nouatiana* dictam fuisse haud quis temere ipsius vocabuli vim expendendo arbitrari valet. Eo enim loco, vt iam supra diximus, celeberrimæ Nouati Thermę extabant, quæ inferendis postmodum defunctorum corporibus vsui concinnatæ fuere. Beatissimum enim Pontificem Stephanum in hoc Pudentis Titulo, vbi fons Baptismalis constitutus fuerat, accedentibus ad Christi fidem sacrum baptisma impertisse eiusdem ex Actis in hæc verba legitur: *Tunc itaque B. Stephanus, vt altera die in crypta Nepotiana omnes congregantur, & facto conuenticulo in eadem crypta, inuenti sunt promiscui sexus viri & mulieres numero centum octo, quos eadem die in nomine Domini nostri Iesu Christi sacri baptismatis mysterijs consecrauit, &c.* Ex quibus plane, vt vides studiose lector, *Nepotiana* pro *Nouatiana* in sacris interdum actibus vsurpatur.

Stephanus pa in crypta Nepotiana baptizat.

B. Steph.

3 Cæterum Nepotianam hanc cryptam eodem Patricio vico sitam fuisse ex Beati Laurentij Actis manifeste liquet, in quibus isthæc ad rem nostram recitantur: *Exiens inde* (ex domo scilicet cuiusdam Narcissi, vbi erant Christiani collecti) *audiuit, quod in vico Patricij multi Christiani congregati essent in crypta Nepotiana; & veniens ibi B. Laurentius, detulit secum ea, quæ necessaria erāt Sanctis; & inuenit animas sexaginta tres promiscui sexus: & introiuit cum lacrymis ad eos, dans pacem omnibus, & inuenit ibi presbyterum nomine Iustinum, qui fuerat ordinatus a B. Xysto, & misit se ad pedes eius, & cœperunt ambo se in pauimento volutare, vt inuicem sibi pedes oscularentur. Dixit autem B. Laurentius ad B. Iustinum: Comple votum meum, vt lauentur pedes sanctorum, & vestri per manus meas. Iustinus presbyter dixit: Hoc præceptum Dominicum est; fiat voluntas Domini nostri Iesu Christi; & posita pelui, misit in ea aquam, & lauit omnium virorum pedes: veniens autem ad beatum Iustinum, cœpit primo osculari pedes eius, & lauare, & vbi lauit omnium pedes, commendauit se B. Iustino, &c.* Et hæc quidem sunt, quæ interim ad instituti propositum coniectari nobis, haud tamen pro certo afferere libuit: ex quibus pariter vel id vnum lectori didicisse satis sit, memoratam videlicet cryptam in Patricio vico sitam fuisse: quæ quidem etsi vrbani huius Cœmeterij haud pars vlla computetur; quocunque tamen loco illa substiterit, celeberrimam vtique fuisse, & Christianos illuc ad synaxes frequenter conuenisse, sanctorumque item Martyrum corporibus hanc apprime insignitam fuisse, haud dissonum atque a veritate alienum est affirmare.

S. Laur. Vat. 3.

4 Verum in hac eadem Vrbis regione, haud longe a præmemorato, Cœmeterium aliud extitit, quod ad *Vrsum Pileatum* nuncupabatur; diuersum tamen omnino ab eo, quod supra, si bene quis meminit, Portuensem iuxta Viam recensuimus. Istud autem, vt nobis credere par est, huiuscemodi denominationem accepit vel a vico, vbi situm est, qui a Sext. Rufo *vrsi Pileati* dicitur, vel certe a marmorea aliqua vrsi imagine, quę ibi bem olim consisteret. Idem autem Cœmeterium inter cætera Vrbis a Cencio Camerario, & Petro Manlio his quidem verbis adnumeratur: *Cœmeterium ad Vrsum Pileatum ad sanctam Bibianam.*

Cœmeterium ad Vrsum Pileatum.

Vicus Vrsi Pileati.

Cenc. Camer. Petr. Manl.

5 Initium autem sub impio Iuliano Apostata in ipsamet Fabiani, seu Flauiani Martyris præclarissimi domo accepit; de quo isthæc in recolendæ Bibianæ Actis recitantur: *Erat enim homo timoratus, opera pietatis libenter exercens. Nam & more sancti Tobiæ, Christianorum corpora, quos Apostata occidi fecerat, cum omni diligentia colligebat, & sepulturæ tradere procurabat.* Singulari hoc igitur Christianæ pietatis studio erga Christi Martyres integerrimus vir iugiter accensus, ne *Sancta darentur canibus*, & ne *margaritæ* diu inhumatæ *ante porcos proijcerentur*, Cœmeterium intra domesticos lares extruendum curauit; quod item Bibianæ virgini eiusdem filiæ ad condenda beatorum Martyrum, qui passim iugulabantur, corpora postmodum inseruiuit. Quapropter ijsdem in Actis post enarratum Dafrosæ martyrium hæc perleguntur: *Cuius corpus, Dafrosæ scilicet, Bibiana & Demetria sepelierunt in domo*

Domus S. Flauiani.

Act. S. Bib. Cod. Vat. 7. S. Petr. E. S. Cecil. S. Mar. ad Mont.

Cœmeterium intra domum S. Flauiani.

S. Bibiana.

S. Dafrosa.

Ibid.

domo propria, in sarcophago pretioso. Et infra: *Porro Bibiana, adhibito sibi quorundam solatio, sepeliuit corpus sororis suæ Demetriæ iuxta matrem suam in domo paterna.* Vbi demum & ipsammet præclaram virginem Bibianam nobili martyrio coronatam officiosa Ioannis presbyteri manu conditam fuisse, eadem Acta hunc in modum enarrant: *Cuius corpus iacuit in foro Tauri duobus diebus, iubente Iuliano tyranno, vt terrorem incuteret Christianis. Veniens autem Ioannes presbyter noctu collegit corpus, & sepeliuit cum matre, & sorore in domo propria, in loco qui vocatur Caput Tauri, iuxtam formam Claudij, & palatium Licinij cognati pijssimi Constantini, IV. Nonas Decembris.*

6 Porro in Cœmeterium, seu conditorium istud, vbi veneranda eorundem beatorum Martyrum pignora perhonorifice, vt dictum est, tumulata conquiescebant, Christiani quoque frequenter religionis gratia ad sacras synaxes conuenire cœperunt, & præsertim Pigmenius, & Ioannes presbyteri, vt ijsdem in Actis his quidem verbis subditur: *Vbi cum frequenter Ioannes, & Pigmenius presbyteri venirent, nuntiatum est Iuliano Augusto, &c.* Postmodum autem, sublato e viuis diuini impulsu numinis impio homine, ac teterrimo Apostata Iuliano, eodem loco ab Olympina Romana primariæ nobilitatis matrona Ecclesia erecta est, quæ ex eius nomine *Olympina* appellari meruit: cuius quidem eiusdem in Actis mentio his plane verbis incurrit: *Post mortem vero Iuliani impijssimi, erat quædam mulier, nomine Olympina, de genere Fabiani, & requisiuit ibidem corpora sanctarum Dafrosæ, Demetriæ, & Bibianæ, & ibi construxit basilicam, quæ dicitur Olympina. Et omnibus diebus vitæ suæ in domo sancti Fabiani vsque ad tempora sanctissimi Siricij Papæ, iuxta corpora sanctarum virginum, Deo gratias reddere non cessauit: ibique ieiunijs & orationibus diu noctuque cum hymnis & canticis spiritualibus Deum laudare studebat.* Hæc ibi.

SS. Ioannes & Pigmenius.

Act. S. Bib.

S. Olympina matrona.

Ecclesia Olympina.

7 Ex recensitis vero supra Actis locum probe nouimus, in quo paterna quondam præclarissimæ virginis Bibianæ domus extitit, & vbi Olympinam pariter Ecclesiam erigi, atque exædificari contigit, eo nimirum loco, in quo sacra nunc eiusdem sanctæ Bibianæ ædes suspicitur, quæ in quinta regione Exquilina sita est, vulgo *ad Tauri caput* nuncupata, vbi a Sexto Rufo *Vrsi Pileati* vicus recensetur, iuxta Aquæductus, vel Aquæ Claudiæ formam, & haud longe a vestigijs, atque ipsiusmet Liciniani palatij parietinis, vt eisdem ex Actis satis aperte legentibus innotescit. Porro Ecclesiam hanc prę nimia iam vetustate collabentem, ac vndique ruinis obrutam, ne clarissimæ virginis, ac mart. Bibianæ, ac Olympinæ pariter matronæ memoria intercideret, iterum instaurãdam, ac in meliorem formam Vrbanus VIII. redigendam curauit, quod recurrente anno Iubilei 1625. egregie præstitit, hoc ad perpetuam ibi memoriam insculpto titulo.

Domus S. Bibianæ.

Caput Tauri.

Formæ aquæ Claudiæ.

Palatium Licinianum.

ÆDEM HANC
AB OLYMPINA MATRONA SANCTISSIMA
IN HONOREM
SS. BIBIANÆ, DEMETRIÆ, ET DAFROSÆ
PRIMVM EXCITATAM
A S. SIMPLICIO PAPA
DEINDE RESTITVTAM
AB HONORIO III. CONSECRATAM
VRBANVS VIII. P. O. M.
INSTAVRAVIT ET ORNAVIT
ANNO IVBILEI MDCXXV.
PONTIF. II.

Titulus Ecclesiæ S. Bibianæ.

Neque hic interim silentio a nobis obuoluendum est, Ecclesiam prædictam a fundamentis propemodum restitutam, ac multiplici ornamentorum, ac picturarum genere excultam, sacrorum quoque corporum earumdem Virginum ac martyrum thesauris cumulatam fuisse, quæ cum ad Ecclesiam S. Mariæ Maioris deposita interim fuissent, dum Ecclesiæ exædificandæ opera impenditur, iterum in suum pristinum locum solemni pompa illata fuere, & nobilissima vrna ex onychino lapide elaborata pretiosum Bibianæ virg. ac mart. corpus & sociarum pariter reconditum est, vt inscriptio hæc legentes docet:

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
CORPORA SS. BIBIANÆ, DEMETRIÆ,
ET DAFROSÆ
IN HAC OLYMPINA BASILICA
REPERTA, ET DVM ELEGANTIORI
CVLTV ILLVSTRATVR,
IN LIBERIANAM TRANSVECTA
INDEQVE AD PRISTINAM
SEDEM RELATA,
LABRO ONYCHINO,
ÆNEISQVE LOCVLIS INCLVSA
PIETATI VRBIS EXPOSVIT.

Inscriptio vrnæ in qua corpus S. Bibianæ.

AN-

ANNO A PARTV VIRGINIS MDCXXVI.
PONT. IV. III. ID. NOVEMB.

Vt autem veneranda pignora tutius ſeruarentur, intra eandem vrnam ſingulis thecis incluſa his notis idem Pontifex cumulauit:

VRBANVS PAPA VIII.
CORPORA SS. BIBIANÆ, DEMETRIÆ,
ET DAFROSÆ
HIC INVENTA HONORIFICENTIVS
COLLOCAVIT
ANNO DOMINI MDCXXVI.
PONTIF. IV. II. NOVEMBRIS.

Porro nobiliſſimus Sarcophagus ſub ara maiori huius Olympinæ Baſilicæ reconditus, & ſtatua eiuſdem D. Bibianæ ab Vrbano VIII. erecta, & Equitis Io. Laurentij Bernini Sculptoris eximij manu miro artis ſtudio elaborata ſuſpicitur.

8 Quoniam vero alterius Rom. virginis, nobili pariter martyrio conſpicuæ, Martinæ videlicet, corpus ſub eodem Vrbano Pontifice in Vrbe adinueniri contigit, quā ſacris idem Pontifex hymnis, & ſingulari Vrbs Roma obſequio excoluit, inuitant nos lectiſſimæ Virginis, quæ Dei nutu hoc ſeculo innotuit, merita, vt recolēdam precioſi huius theſauri, cuius alibi meminimus, inuentionem hoc ſecundo Subterraneæ Romæ volumine de induſtria inſerētes, quam perſtrictim attigimus, prolixius enarremus. Vt igitur hic lectori vel obiter innoteſcat, qua ratione ſacrum B. Martinæ corpus longa poſt ſecula rediuiuum in lucem venit, illud nobis præmittendum eſt, Eccleſiam videlicet eidem præclariſſimæ virgini ac Martyri dicatam, ad Capitolini cliui radices in Vrbe celebrem exiſtere, quæ Romano in foro, ſub octaua regione recenſebatur, eodem prorſus loco, vbi olim Martis Templum ab Octauiano Auguſto erectum fuerat, vt perantiquus eidem Eccleſiæ inſcriptus titulus, qui legebatur, lapidi inſculptus comprobat; ibi enim bina hæc carmina extabant:

Martyrij geſtans virgo Martina coronam,
Eiecto hinc Martis numine Templa tenet.

Et congrue quidem Martinæ martyri inuictæ Mars impius deuictus loco ceſſit, vtpote quæ tot aucta triumphis, tot palmis nobilitata, quot pœnis, quot tormentis ante martyrium pro Chriſto excruciata eſt. Vicit enim haud ſemel Martina, quæ toties coronam promeruit, quoties inter gladios, ignes, feras, & inter quæuis tormentorum genera inuicto iugiter animo perſtitit. Quod autem ſacra Virginis pignora in hac Eccleſia reſeruarentur, haud vlli ad hæc vſque tempora, etſi fama vigeret, ſatis innotuerat. Quippe poſt martyrium, iuxta Romanorum conſuetudinem extra Vrbem ex legum præſcripto, eiuſdem corpus tumulatum fuerat: lege enim XII. Tabularum intra Vrbis ambitum cadauera inferri vetitum omnino erat, vt nos ſupra diximus, & ipſe Cicero in lib. de legibus luculenter ediſſerit. Illud autem ex eiuſdem actibus compertum ſit, eius nimirum corpus primo quidem in agro Oſtienſem apud Viam illatum fuiſſe, & a Chriſtianis ſubinde iterum illud transferri contigit, in quodam horto tanquam nobiliſſimum theſaurum, *quem qui inuenit, abſcondit* (vt ſacræ teſtantur paginæ) piorum hominum manu diligenter abſconditum fuiſſe: nam primum Anthero Romano Pontifici diuinitus patefactum eſt, vbi recolendæ virginis corpus deliteſceret, & quo potiſſimum loco reponendum eſſet: quod & ſanctus Pontifex egregie præſtitit, illud perhonorifice redempti orbis anno 238. intra Vrbem tumulando. Vt nobis autem veriſimile ſit, hic, vbi poſtea adinuentum eſt, contigit. In eiuſdem quippe actis aſſeritur, reperta tūc ſimul SS. Concordij, & Epiphanij corpora, & vnà cum ſacris Virginis exuuijs honorifice in Vrbem delata, in horto iuxta Triumphalem Arcum depoſita fuiſſe. Coniecturæ autem, quæ ſacrorum pignorum inuentioni adſtipulantur, locum hunc digito præmonſtrare videntur; Eccleſia quippe iuxta triumphalem Septimij Seueri Arcum ſita eſt, & venerandæ Martyrum exuuiæ, quæ olim ſimul tumulatæ fuerant, vnà ſimul in lucem prodiere.

9 Vt recolendæ igitur adinuentionis ſeries lectori innoteſcat, ſub anno Salutis Dominicæ 1634. cum eiuſdem diuæ Martinæ Eccleſia prę nimia iam vetuſtate ruinis pateret, pictoreſque, ad quos eadem Eccleſia ſub D. Lucę, ac Martinę titulo pertinebat, eidem inſtaurandæ manum admouere vellent, expenſarum

ta-

Marginal notes:
- [left, partly cut] ...ſa B. ...næ Virg ...ſt.
- [left, partly cut] ...Horat. ...S. Mar ...rg.
- Eius ſepulturæ locus diu omnes latuit.
- Cic. lib. 2. de leg.
- Vbinam primum ſepulta fuerit?
- Anthero Pontifici diuinitus ſepulchrum eius innoteſcit.
- Corpus eius in Vrbem tumulandum defertur.
- Inuentio corporis eius.

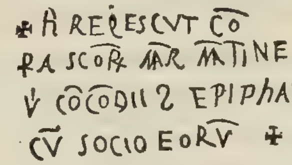
Petrus Bertinus Cortonēsis insigni pietate vir illud inuenire meruit.

tamen magnitudine absterriti, a proposito detinebantur. Sed Petrus Bertinus Cortonensis primarius inter huius nostri seculi pictores, cuius opera in ipsa Vrbe totius Orbis theatro, luce clariora sunt, quippe qui penicillo æternitati pingit: hic cum deuotionis studio locũ Confessionis B. Martinæ, quem eius pietati excolendũ, exornandumq; Pictorum in Vrbe collegium tradiderat, proprijs instaurate sumptibus cœpisset, dum rem studiose prosequitur, sacri inueniendi corporis desiderio illectus, en tibi cæmentariorum manu peruetustum altare, quod in eiusdem Confessionis loco extabat, ferro perscrutatus, locum vacuum comperiens, de sacro ibidem latente thesauro ingentem animo spem concepit, & iuxta id, quod mente præconceperat, 25. mensis Octobris 1634. die recurrente, voti tandem feliciter compos efficitur. Quippe cum locum aperuissent, eodem sub altari lateritia quædam arca longitudinis palm. 6. cum dimidio, latitudinis 2. altitudinis vero 1. cum dimidio patuit, quæ lateritijs tribus perantiquis tegulis operiebatur, & validis hinc inde parietibus communita, terra insuper, ac lapidibus interiectis, haud vllum latentis ibidem thesauri indicium, vel leue intuentibus præferebat. Sub altari igitur, quod ad Orientem spectabat, è transuerso quidem latere arca eadem sita, haud sine magno laboris incommodo cæmentariorum inde manu extrahi potuit. Et en tibi in superiori arcæ eiusdem parte venerandum Martinæ virginis caput, tot coronis, quot pœnis, nobilitatum in vase quodam æneo præ nimia rubigine ac vetustate satis consumpto reconditum, oculis intuentium obijcitur. Patentibus autem signis idem sanctæ virginis caput comprobatum est. Aderant præterea illic iuxta sacrum caput nonnullæ carnis, ac cerebri particulæ in puluerem iam redactæ: vas vnà cum venerando capite supra eiusdem lectissimæ virginis ossa, intra tumulum repositum, hęc tenerrimæ cuiusdam virginis ossa præmonstrabat, & totum quidem corpus ibidem haud vlla ex parte diminutum extare, vel ipso aspectu intelligi dabatur.

Locus, vbi corpus S. Martinæ repertũ.

10 Verum venerabilia inter ossa plumbeam item laminam adinueniri cõtigit, characteribus quibusdam, vetustate penitus obliteratis, prænotatam, qui perlegi vix possent. Porro hæc virginis ossa a duorum martyrum sociorum Concordij, & Epiphanij, & alterius item socij innominati ossibus lateritia interiecta lamina, & fragmento quodam lapideo his verbis inscripto secernebantur.

Lamina plu[mbea in tum]lo B. Marti[næ] reperta.

Et inscripti[o] lapidi insc[ul]pta.

Præmemorati insuper intra loci ambitum, qui duobus parietibus concludebatur, quamplura coaceruata simul ossa extabant, trium videlicet martyrum ibidem vnà cum virgine reconditorum, quæ illuc Ostiensi è via, vt manuscripti Vat. Bibliothecæ Codices exhibent, simul translata fuerant.

11 Sub lateritia autem arca, quam hactenus memorauimus, duo item peruetusti parietes contemplantium oculis apparuere, inter quos altera persimilis arca locari, aptarique commode potuisset. Quamplura hic item ossium fragmenta in minutissimas particulas, ne dicam in puluerem, præ temporis diuturnitate redacta conspicere licuit. Hæc vero marmoreas supra laminas absque vllo peculiari conditorio, immo nullo prorsus inscriptionis apposito titulo consistebant.

Complura eodem lo[co] iuxta S. Ma[rti]nis corpus [o]ssa adinue[nta] sunt.

12 Vt singula autem de adinuento S. Martinæ corpore prosequamur, sex postmodum interlapsis diebus lapidea altaris tabula loco sublata, sepulchrum, quod ad sacra mysteria peragenda de more aptari consueuit, reseratum est, quod palmis duobus qualibet ex parte protendebatur, marmoreisque crustis affabre interior eiusdem sinus obtegebatur. Hic tanquam nobiliori loco reposita, vasa duo vitrea, lampadum instar, quæ palmi vnius latitudinem haud excederent, hac inscriptione prænotata visa sunt.

Reserato [se]pulchro [...] vitrea vas[a] titulo not[ata] apparuere.

COR-

✠ CORPVS S. MARTI
NE V. &c.
CORPORA S. CONCORDII ET
EPIPHANII M.

13 Quod autem mirum dictu, & hic silentio obuoluendum neutiquam est, in vno ex præmemoratis vasibus quædam ossium fragmenta, medullari adhuc imbuta pinguedine, contemplari licuit; quædam insuper pinguedinis ipsius particulæ, quæ consuetum adhuc candorem præseferebant, & in ipsius vasis imo carnis pars, rubei præcordiorum instar coloris, ac tactu mollitiem exhibens, adinuenta est. In altero autem vase, quod eadem magnitudine constabat, pes quidam dexter, suis adhuc compactus articulis, asseruabatur, ex quibus aliqui simul iuncti, disiuncti alij cernebantur.

14 Præter vasa, quæ hactenus a nobis memorata sunt, in interiori sepulchri ipsius ara ossa quædam perexigua, velaminum item fragmenta iam in puluerem conflata, putridorum item fragmenta lignorum, & perexigua quoque Crux lignea affabre elaborata, quæ superiori e parte foramen exhibebat, contemplantium oculis oblata est. Hæc porro haud vlla temporum iniuria labefactata, cum ligna pler unque computrescant, integra adhuc persistebat. Verum enim vero vt nobis ex ipso foramine conijcere fas est, hæc e collo suspensa, nobilis instar monilis ac thesauri, a lectissima virgine Martina, ornamentum pariter, ac munimentum Christiano, ac virgineo pectore dignum deferri consueuerat, & e sacro eiusdem contactu eiuscemodi vim hausisse, vt diuturna post secula illæsa omnino perstiterit. Antiquissimus quippe primæuos apud Christianos sacrosancta Christi Euangelia e collo suspensa deferendi mos extitit: cuius quidem rei cum multi quidem antiqui, probatique scriptores meminerint, ipsamet B. Cæciliæ virginis, quæ eodem, quo Martina, seculo vixit, Acta palam testantur: hæc enim sacrum Euangeliorum codicem e collo suspensum secum iugiter deferre, eodemque pectus communire consueuit, vt in sacris Romani Breuiarij lectionibus hisce verbis videre est: *Virgo gloriosa semper Euangelium Christi gerebat in pectore.* Pari quoque ratione Martinam recolenda Dominicæ Crucis imagine ornamenta sibi, ac munimenta pariter conciliasse credere nobis par est. Porro Crucem hanc Vrbanus Papa Octauus dum viueret, perenne augustissimæ virginis monimentum apud se priuatim habere ac custodire voluit.

Lect. Breu. R. die 22. Nou.

15 Cum sacræ igitur reliquiæ e tenebris, in quibus haud vlli cognitæ delitescebant, piorum manu vindicatæ in lucem venissent, vt nouo Vrbem spectaculo recrearent, eidemque opportunum a Romana virgine præsidium suppeteret, supra maiorem Ecclesiæ aram contemplandæ omnibus exhibitæ sunt, solemni interim pompa eiusdem Ecclesiæ parietibus Francisci Card. Barberini iussu eleganter exornatis. Verum cum totius Vrbis venerationi sacra pignora exposita fuissent, ad hæc veneranda di 9. mensis Nouembris idem Vrbanus summus Pontifex Purpuratis quamplurimis Patribus, ac Præsulibus comitatus supplex accessit, Virginemque, dum bellorum potissimum procellæ Italiæ ingruerent, nouo tam Vrbis beneficio, quam Ecclesiæ munimēto in lucem quodammodo rediuiuam cōceptis, vt par erat, votis enixius exorauit. Quo præstito tota subinde Vrbs, Pōtificis permota exemplo, ac recolendæ virginis, quæ Romam patriam habuerat, amore illecta confluxit; vberes interim indulgentiarum thesauros Pontifice ex apostolicæ liberalitatis prōptuario illuc confluentibus elargiente. Loco demum in meliorem formam redacto, ac decentius exornato, in eadem subterranea Cōfessione, quæ a Petro Berrettino Cortonensi pie admodum, ac eleganter exculta, ac versicoloratis marmoribus exornata est, altari in medio eiusdem loci ambitu decenter extructo, sacra pignora totius Vrbis lætitia reposita fuere, hoc addito titulo marmori insculpto:

Dies, quo primum S. Martinæ reliquiæ expositæ sunt miro populi concursu celebratus.

Quem præsentia sua Vrbanus VIII. solemniorem reddidit.

Locus in quo eadem sacra pignora reposita sunt.

CORPORA SS. MARTINÆ V. & M.
CONCORDII, EPIPHANII,
SOCIIQVE EORVM.
VRBANO VIII. PONT. MAX.
REPERTA,
FRANCISCVS CARDINALIS BARBERINVS
REPOSVIT
ANNO MDCXXXV.

Ecclesia interim, quæ in superiori parte extat, marmoribus affabre compactis Vrbani VIII. P. M. iussu sub Eminentiss. Fran-

cisci Card. Barberini S. R. E. Vicec. auspicijs magnificẽtissimo quidẽ opere erigi cœpit, quæ perpetuũ tantę Virginis tot triũphis excultę apud Romanos iuxta Capitolinũ collem Orbis & vrbanę pietatis, ac munificentiæ monimentum futura est. Anterior vero ipsius Templi facies notis hisce velut nobili titulo insculpta est.

S. VIRGINI ET MARTYRI MARTINÆ
VRBANVS VIII. PONT. MAX.

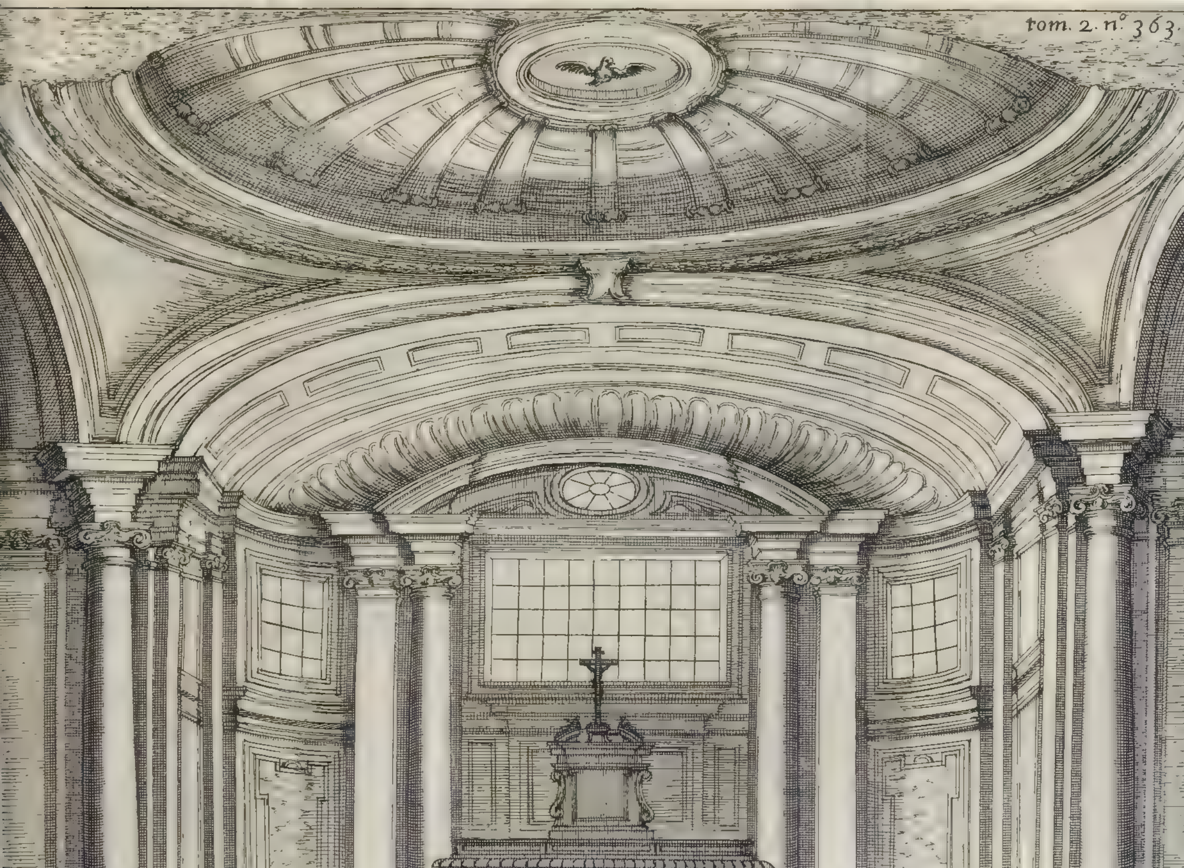
Vetustissimam autem esse hanc B. Martinæ Ecclesiam ex Anastasio Bibliothecario in S. Adriani Papæ gestis conuincitur, dum tres argenteos circulos ad luminaria sustinenda ab eodem donatos, & a S. Leone Papa III. sacras item eiusdem ministerio vestes cõcinnatas fuisse describit, quod & Pontificia sedes lapidea in subterraneo confessionis loco existens confirmare videtur, in qua Romani olim Pontifices sedere consueuerant, & festiuo præsertim Purificationis Deiparæ Virginis die ibi (vt Cencius Camerarius affirmat) Summus Pontifex sacros Romano Populo cereos in eiusdem Virginis honorem distribuere solitus erat. Quoniam vero opportuna huius Ecclesiæ mentio incidit; vel ex eo antiquus eiusdem cultus palam fit, quod haud semel a Romanis Pontif. instaurata, ac præcipuis honoribus exculta fuerit: vt enim adinuentus, qui ibidem extat, lapis legentes admonet, quadringentis abhinc annis cum iam ruinis pateret sacra Martinæ ædes, in nouam plane formam ab Alexandro IV. Summo Pontifice restituta, pia eiusdem manu, consuetisq; Ecclesiæ ritibus in Dei, & B. Martinæ honorem consecrata, venerandisq; insuper Beatorum Martyrum, vti mos est, reliquijs cumulata est, necnon ad loci cultum magis augendum, sacris indulgentiarum ex Romanæ Ecclesiæ promptuario thesauris ditata fuit. Porro ne tantæ rei vllo vnquam tẽpore memoria intercidat, Petrus Berrettinus, Martinæ Virgini, eiusdemque honoris cultui addictissimus præmemorati lapidis notas, velut loci veneratione dignissimi testatissimos indices, hic tibi delineandas voluit:

Anast. Biblio in vit. Adrian. et S. Leon. Pap 3.

Cenc. Camer. lib. censuum Rom. Eccles. apud Vat. Bib.

ANNO· DO· M· CC· LVI· DNS ALER PP·
IIII· APPIS MAIB· CV DVOB· EPIS CARDINA
LIB· S· TVSCVL· Z PENEST AD HONORE
DEI Z BEATE MARTINE VGIS Z MAR·
CONSECV ECC ISTA· DAS IDLGECIA·
VNI ANI Z DVARV QRANTANE· IN
ALTARI VERO RECONDITE S· RELI
QE· BTORV MARV· COCORDII· ET
EYPHANII· PAPIE· MAVRI· NEREY·
Z ARCHILEY· MARII· Z MATHE· VR
BANI PP Z DE ZAGVITTA SATI
MACHARII· CONSECRATO AVT
HEC FCA FVIT I MEDIA XL QN
EST STATO AD SCVM COSMA
TVM IN SILICE· IN TPE AR
CHIPSBITERO ADREA FVIT HEC
ECC COSECRATA

Et

tom. 2. n° 363.
Hic summus Pontifex in die Purificat. B.M.V. candelas populo distribuere solebat
D O M
Ichnographia Confessionis Sanctæ Martinæ

Et ne quid interim studiosum lectorem lateat, rediuiuam, vt diximus, vna cum virginis corpore, eiusdem item memoriam idem Pontifex semiduplici officio posthac quotannis recolendam decreuit die 30. mensis Ianuarij, cuius sacras lectiones a nobis primum ex antiquis actibus collectas ipsemet Vrbanus recognoscere, quædam addere, nonnulla immutare, & sacros insuper in eius honorem hymnos pangere dignatus est. Cuius item historiam Marsilius Honoratus nostræ Congregationis presbyter satis erudite breui libello digessit. Porro subterraneum Confessionis locum, in quo venerandæ virginis corpus inter effodiendum adinueniri contigit, Petrus Berrettinus Cortonensis, vniuerso Pictorum Collegio concedente, præclare, vt par est, hactenus exornauit, & nobili insuper holoserica, atque argentea supellectili ad sacrum altaris ministerium auxit, totoque iam a fundamentis loci ambitu instaurato, & versicoloratis, vt dictum est, marmorum crustis obducto, ne quid ad loci splendorem desiderari contingat, splendide nunc sepulcralem B. Martinæ, vnà cum altari, sub quo reconditur, vrnam ex ære Corinthio affabre elaboratam, miroque artis studio a se concinnatam nuper constituit, cuius iconem, & subterraneæ itē confessionis ab ipso exornatæ orthographiā pariter & ichnographiā delineatā hic tibi cōtemplandā vltro exhibemus.

16 Sed perlustrato confessionis loco, recolendam plane antiquitatis faciem, ruinis quondam patens B. Martinæ Ecclesia, cuius hic mentio est, intuentibus præseferebat: luteis quippe grandioribus tegulis Theodorici Gothorum regis nomine prænotatis eiusdem olim tectum cooperiebatur, qua quidem re, quod ad sacrum basilicarum cultum spectat, magnum nobis vel in luteis istis tegulis sacramentum proponitur, & in luto ipso, si quis altius perscrutari voluerit, absconditum est inuenire thesaurum. Theodoricus enim iste quantumuis barbarus, quantumuis impius, mitem se erga Romanos orthodoxos Christi cultores, ac pium erga Ecclesiarum cultum exhibuit. Quippe qui, licet Arrianorum dogmatum sectator, & male de sana consubstantialis Deitatis fide sentiens, optimi tamen, probatique principis mores exhibuit: *Catholicis enim* (vt Baronius inquit) *bene vsus est, non tantum nihil negotij illis more hæreticorum facessens, sed & indulgens, & gratijs ornans, & omni officiorum genere prosequens; deque illis benemereri in omnibus studens, adeo vt se ægro animo, indignoque ferre monstrauerit, si quis in eius gratiam e Catholica fide ad Arrianam sectam, cuius ipse cultor erat, transiret.* Quod & patentissimo exemplo declarauit; cuidam enim è suis, vt regium sibi animum magis deuinciret, & principis gratiam aucuparetur, consubstantialitatis fidem abiuranti, supplicium ille pro gratia reddidit, caput quippe eidem amputari præcepit, hæc inquiens: *Si Deo fidem sinceram non seruasti, quomodo mihi, quia homo sum, conscientiam sanam præstabis?* Theodoricus ergo in ipsa dogmatū impietate, pium se quodammodo erga Deum exhibere studuit, eius desertores haud præmijs, sed pœnis afficiens.

17 Verum Theodorici quantumuis Arriani, erga Vaticanam B. Petri Basilicam pietas, ac munificentia maxime enituit, haud minus enim se in hoc religiosum, quam Alaricus alter Gothorum Rex Arrianus præbuit: ille enim, vt de eo probatæ fidei scriptores prolixiori sermone enarrant, dum miles capta Vrbe totus cædibus, ac rapinis inhians, cuiusdam virginis domum perscrutaretur, & aurea, atque argentea vasa quamplura apud eandem seruandi gratia deposita deprehendisset, vbi hæc ad B. Petri Basilicam pertinere, vtpote a Constantino Magno eidem dicata, domi apud fœminam subsistere rescisset, re protinus ad Alaricum delata, Rex suorum a sacro Apostolico auro manus, ne sacrilegium admitterent, continendas ratus, etsi ob hæresim impius, pietati tamen consulens, solemni indicta supplicatione, vasa, quæ ab auaro milite expetebantur, ad Vaticanam Basilicam deferri, securitatemq; portatoribus, & cunctis eadem comitantibus indulsit: quamobrem barbaris Vrbem obtinentibus,

[Margin notes, left (partly cut off): ...ius me... am diui... fficio in... esia coli... nus iuss... / ...nosq; in ... ipsemet ... ifex con... / ...thogra... confes... ; sub... eæ S. ...næ. / ...sia S. ...næ. / ...doricus ...orum]

[Margin notes, right: Baron. to. 1. an. 494. n. 57. / Theodorici Regis erga B. Petri Basilicam reuerentia. / Et Alarici erga eandem religio.]

hæc in triumphi morem ad locum, ex quo præ metu leuata fuerant, militibus hinc inde euaginato mucrone sacra deferentes munera stipantibus deportari contigit, quod ab Orosio, & Procopio fideliter enarratur: quin imo non hunc rebus ad Apostolum spectantibus cultum dumtaxat impendit, sed basilicis insuper Apostolorum cum honorem detulit, vt bello intercepta Vrbe, prosperis arridentibus rebus, neutiquam, vti mos est, insolescens, sed pietatem, sed clementiam hostiles inter furores, exertosque inter militum gladios edoctus, inhiantes sanguini, ac prædæ suorum animos edicto compresserit, præcipiens videlicet, ne cuiquam intra sacras præmemoratas Ædes, velut in publicum asylum se recipienti, molestia ac vis inferretur. Quod quidem memorabile factum in suis de Ciuitate Dei libris admirari vehementer non desinit Augustinus his plane verbis: *Testantur hoc martyrum loca, & Basilicæ Apostolorum, quæ in illa vastatione Vrbis, ad se confugientes suos, alienosque receperunt. Huc vsque cruentus sæuiebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidatoris furor, illo ducebantur a miserantibus hostibus, quibus etiam extra ipsa loca pepercerant, ne in eos incurrerent, qui similem misericordiam non haberent.* Et paulo infra: *Postea quam ad loca illa veniebant, vbi fuerat interdictum, quod alibi iure belli licuisset, tota feriendi refrænabatur immanitas, & captiuandi cupiditas frangebatur.* At vero, vt ab Alarico, ad quem nuper nostra deflexit, ad Theodoricum reuocetur oratio, ipse quoque Petri Basilicam donis summopere excoluit, de quo isthæc Baronius: *Sed & quod mirandum fuit, etiam hostis Catholicæ fidei, Rex Italiæ Theodoricus munus obtulit Rege dignum Basilicæ Vaticanæ, munus dixerim, non oblationem: solent enim oblationes tantummodo esse fidelium orthodoxorum, quæ solemni ritu in Ecclesiam inferri consueuerunt, & recipi; munera vero, quæ nulla habita distinctione donantis in Ecclesiam tanquam in gazophylacium inferrentur.* Sed audi Anastasium: *Eodem tempore Theodoricus Rex obtulit beato Petro Apostolo cerostrata argentea duo pensantia libras septuaginta.* Vides quem barbari alioqui hominis manus Vaticanæ Basilicæ splendorem officiosa contulerit, dum argentea ad lumen refundendum vasa miro artis studio elaborata præstitit.

Orosius hist. lib. 7. c. 30. Procop. de bel. Goth. l. 1.

Aug. l. 1. de Ciuit. Dei c. 1

Baron t. 7. an. 523. n. 8.

Theodorici munus S. Petro.

18 Maximam insuper barbarus iste Rex curam publicis ædificijs impendit: *Quæ ipse, vel Romæ noua construxit, vel antiqua* (vt Baronius ait) *instaurauit, atque restituit*: deque Vrbis mœnijs instauratis, custodiaque antiquæ Vrbis faciei est locupletissimum testimonium conscripta ipsius ad Sabinianum epistola, vbi ad finem hæc habet: *Quis enim dubitet fabricarum miracula hac prouisione seruata, & pendenti saxo formatas cameras tegularum tegmine custoditas? vt antiqui principes nobis merito debeant suas laudes, quorum fabricis dedimus longissimam iuuentutem, vt pristina nouitate reluceant, quæ iam fuerant vetustosa senectute fuscata.* Extat & de his epistola ad Senatum. Nil mirum igitur cuiquam videatur, si instaurandis vrbanis ædificijs Theodoricus intendens, celebri S. Martinæ Templo, quod Marti olim dicatum fuerat, cum iam ruinas minaretur, manum vltro admouens grandioribus tegulis tectum ad pluuiales arcendas aquas contexerit, vt Cassiodori epistola, & ipsemet tegularum aspectus fidem faciunt. Et quidem quam studiosus in antiquorum ædificiorum substructionibus seruãdis Theodoricus extiterit, in epistola, quam ad Symmachum Patricium scripsit, satis aperte conuincit, cum eidem, plurimum ante laudato, & erga publica ædificia propensiore adhibita ab eo cura commendata, Theatri Pompeij iam prope vetustate collabentis reparationem iniungit, de cuius munifica sedulitate isthæc Baronius: *Qui quidem cum his, tum alijs officijs de Vrbe ipsa, & tota Italia benemeritus inter magni nominis principes fuerat collocandus, nisi eum Arriana hæresis infamasset, atque extrema crudelitas in probatissimorum Senatorum necem debacchata fœdasset.* Porro quantæ olim æstimationis fuerit etiam apud Romanum clerum, vel ex eo accipe argumentum, quod Romanæ Ecclesiæ diaconus Ennodius cum publica lau-

Baro. an. 526. n. 21.

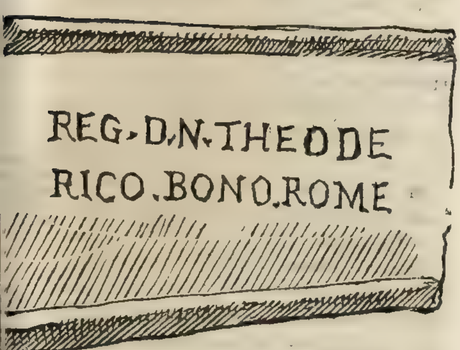
Apud Cassio. Var. l. 1. ep. 2 & l. 4. ep.

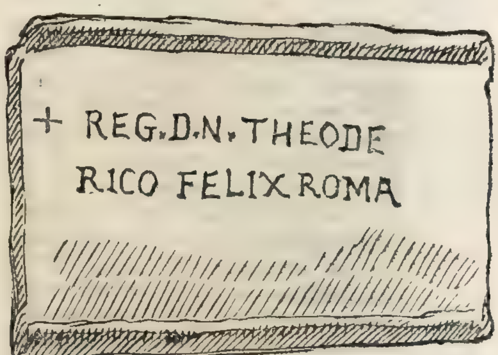
Bar. to. 7. an. 526. n. 21.

Theodoricus laudandus n hæresi fœdatus.

laudatione laudauit, ipſe enim in eo panegyrico ad eundem Theodoricum conuerſus ait: *Vide diuitias ſeculi tui, tunc vix fora habuere præfectos, nunc Eccleſia dirigit laudatorem*. Deſine igitur, quiſquis es, mirari, ſi eo potiſſimum tempore, quo Theodoricus Vrbem tenebat, optimi principis partes exhibens, profanorumque totus inſtaurationi ædificiorum inſiſtens erga Martinam virginem Romanam, vt Romanos ſibi magis demereretur, quippe quæ Martis Templum fauſto nominis & ominis titulo obtinebat, ſe haud minus pium, ac religioſum, perantiquam eiuſdem Eccleſiam, ne detrimentum a pluuialibus aquis pateretur, aptatis fictilibus tegulis obtegendo, præbere voluerit. Ni forte præmemoratas tegulas alteri vrbano ex profanis ædificio ab eodem olim concinnatas, inde poſtmodum pio Romanorum Pontificum ſtudio ſublatas, in meliorem vtique vſum Eccleſiæ huic addictas fuiſſe aſſerere quiſpiam velit. Fictilium autem bipalmaris circiter menſuræ tegularum icones, & earum pariter notas ex prototypo earundem, quæ diligenter ad perenne virginis monimentum ſeruatæ ſunt, & tibi exhibendas Petrus Berrettinus Cortonenſis voluit: binas enim ex his, trophæorum inſtar, venerando Martinæ Virginis ſarcophago velut triumphalem alterum deuicti Goliath gladium perpetuo manſuras pia hinc inde obſequentique manu dicauit, atque appendit. Primæ autem litteræ, quibus duæ ex præmemoratis tegulis notantur, hunc in modum legendæ ſunt, videlicet:

Tegulæ in tecto Eccleſiæ S. Martinæ Theodorici nomine notatæ.

Reliquas autem notas ſtudioſo lectori interpretandas relinquimus. Vt ad locum autem, vnde primum digreſſi ſumus lectoris venia, poſt Olympinam perluſtratam Eccleſiam, in qua corpus S. Bibianæ virginis, & ſororis pariter tumulatum eſt, reuertamur, id eſt, ad nobile eiuſdem virginis titulo in Vrbe Cœmeterium.

19 Hoc quidem etſi ibi extiterit, nullæ ad hanc vſque diem prope ipſam Olympinam Aedem ſubterraneæ cryptæ repertæ ſunt; nec vllum prorſus antiquiſſimi huius Cœmeterij veſtigium deprehendi contigit, ex quo probabili plane argumento conijcere nobis fas eſt, in ipſamet B. Bibianæ domo ſubterraneum aliquod Cubiculum extitiſſe,

titiſſe, in quo ſacra earundem beatarum, & aliorum ſubinde Martyrum corpora a venerabilibus Ioanne & Pigmenio presbyteris condita fuerint. Et olim quidem (vt nihil lectorem lateat) iuxta Beati Euſebij Eccleſia, & Marij Trophæa, vbi Via in binas partes ſubdiuiditur, in peruetuſto quodam pariete, rudi minerua, inſcriptus huiuſcemodi titulus ac marmori inſculptus legebatur.

Inſcriptio Cœmeterij ad Vrſum Pileatū.

HÆC EST VIA, QVA ITVR AD LOCVM,
QVOD VOCABATVR
ANTIQVO TEMPORE,
VRSI PILEATI,
ET MODERNO TEMPORE
MONASTERIVM S. BIBIANE:
IN QVO LOCO FVERVNT SEPELITA
QVINQVE MILLIA DVCENTA SEXAGINTA,
ET SEX MILLIA CORPORA
SS. MARTYRVM,
ABSQVE PVERIS ET MVLIERIBVS.
ET IBIDEM EST INDVLGENTIA
MAXIMA, PROVT IN CHRONICIS
VERACITER ENARRANTVR,
SCILICET ETIAM SEPTEM MILLIA
AN. I. FESTO OMNIVM SANCTORVM
VSQVE AD OCTAVA.

Quæ ſane perantiqua inſcriptio, dum eadem Via ſubſterneretur, ac pariter ampliora eiuſdem ſpatia laxarentur, inde amota, in eiuſdem Eccleſiæ atrio affixa eſt. Ex quibus plane vides, quam immenſus olim BB. Martyrum numerus in Vrbe extiterit, quos perſecutionis gladius iugiter demetebat, & ad triumphalem palmam proprio ſanguine purpuratos in Cælum Vrbs Roma fertilis martyriorum ager tranſmittebat: adeo enim eorundem numerus adauctus eſt, vt noua in dies conſtrui, atque ad ſepulturam ijſdem exhibendam adaperiri Cœmeteria, cum, quæ conſtructa iam fuerant, nullatenus ſufficerent, & proprias Chriſtianorum domos ſacro huic miniſterio deſtinari opus fuerit.

Corpora ſanctorum tranſlata è Cœmeterio inter.

20 Cæterum complura item in hunc, quem memorauimus, locum Sanctorum Martyrum corpora e Cœmeterio ſanctorum Marcellini & Petri tranſlata fuiſſe, ipſemet in ſuis ad Martyrologium Romanum notis IV. Id. februarij Baronius his verbis teſtatur:

Baron. in not. ad Mart.

Quod autem pertinet ad Viam Labicanam de qua agimus, complures Martyres extra portam Exquilinam more maiorum, cum paſſi eſſent, eorum corpora a Chriſtianis ſublata inferebantur in Cœmeterium, quod ea Via erat nobile ſanctorum Marcellini & Petri nomine dedicatum. Verum ea omnia intra eandem portam Exquilinam, in vicum ad Vrſum Pileatum dictum, in Cœmeterium, quod S. Anaſtaſij Papæ nomine appellatum eſt, putantur illata; qui locus hodie dicitur Sancta Bibiana. Porro cum ſub eodem *Vrſi Pileati* nomine Viæ Portuenſis Cœmeterium ab antiquis ſcriptoribus recenſeatur, inde nonnulli aberrandi occaſionem nacti, in Cœmeterio, de quo nunc agimus, eorundem ſanctorum potiſſimum corpora extare, etſi perperam, arbitrati ſunt, quæ apud illud depoſita olim fuiſſe leguntur, & præſertim Beatorum Innocentij & Anaſtaſij Romanorum Pontificum, ex quorum nomine & hoc ipſum *Sancti Anaſtaſij Cœmeterium* appellare non dubitarunt, ſed manifeſtum vtriuſque diſcrimen ſatis ſuperque in enarratis hactenus demonſtrauimus. Cæterum & id quoque nobis vero ſimillimum ſit, ex præmemorato videlicet Viæ Portuẽſis Cœmeterio innumera plane Sanctorum corpora ad hoc delata fuiſſe, & vt veritas quidem ipſa magis eluceſcat, ex eiuſdem Viæ Cœmeterio, quod *ad Sextum Philippi* nuncupatur, Sanctorum Simplicij, Fauſtini & Beatricis corpora tranſlata huc fuiſſe, apud omnes exploratiſſimum eſt: & quamuis ſub quo potiſſimum Romano Pontifice huiuſcemodi tranſlatio obtigerit, haud omnino compertum ſit, eam tamen ſub Simplicij pontificatum referendam proculdubio eſſe conijcitur. Is enim cum Beatæ Bibianæ Eccleſiam, Bibliothecario teſte, inſtauraſſet, eandem haud dubie beatiſſimi Simplicij corpore, cuius ipſe nomen gerebat, tanquam nobili quodam theſauro augere ac condecorare ſategit, & vnà cum eodem digniſſima quoq; aliorum Martyrum ſociorum ibidem pignora condidit. Eorum vero eadem adhuc in Eccleſia imagines ſuperſunt, & Beati potiſſimum Simplicij, & in marmorea inſuper Tabula huiuſmodi legentibus inſcriptio ſuppetit:

Bina Cœmeteria ad Vrſ. Pileatum.

Tranſla. corporum Simplicij, Fauſtini & Beatricis.

ANNO

ANNO DOMINI... MENSE OCTOBRIS..
DEDICATIONEM
SANCTORVM MARTYRVM
SIMPLICII, FAVSTINI ET BEATRICIS
AD COEMETERIVM
VRSI PILEATI IVXTA FORMAM
CLAVDII AN. PO. TA TAVRINAM,
QVAM PRIMVS LEO PAPA
MAXIMA DEVOTIONE
CVM INDVLGENTIA ET
REMISSIONE III. ANNORVM,
ET XL. DIERVM FECIT.
IN QVO COEMETERIO REQVIESCVNT
QVATVOR MILLIA, ET CCLVII.
CORPORA SANCTORVM
EXCEPTIS PARVVLIS
ET MVLIERIBVS.

21 Porro inſcriptus hic beatorum Martyrum in Cœmeterio conditorum numerus, quatuor videlicet millium, & ducentorum quinquaginta ſeptem, multo quidem eo minor eſt, quem recenſita a nobis hactenus inſcriptio edocet: neutra tamen ex his, ſi quis rem ſerio diſcutere velit, ab ipſo veritatis tramite procul aberrat. Hæc enim, quam poſtremo loco expoſuimus, præcitata altera longe vetuſtior eſt. Quapropter cum ab alijs deinde ſummis Pontificibus e dirutis ſacrorum Cœmeteriorum locis alia item complura ſanctorum corpora huc illata fuerint, quid mirum, ſi eorundem in poſteriori titulo numerus auctus legatur? Illud quoq; quod in eadem inſcriptione, de beatis videlicet Simplicio, Fauſtino & Beatrice, a Sancto Leone in Eccleſia, quam ipſemet erexerat, conditis recitauimus, his quidem, quæ iam pridem diximus, repugnare videtur, quod ſacra nimirum eorundem corpora in Eccleſiam ſanctæ Bibianæ a Simplicio Papa tranſlata fuerint. Verum ſi exacta ipſorum temporum ratio habeatur, & quæ ad hæc pertinent, lynceis oculis expendantur, res facili negotio ſoluitur, & quiuis difficultatis nodus, qui ſuppetere poſſet, eluditur. Nam Leo Papa, cuius hic mentio incurrit, haud primus, ſed ſecūdus in ordine recenſendus eſt; quippe qui ducentis circiter annis poſt Simplicium ſedit: vox etenim illa ibidē inſcripta, *Primus*, haud de primo in ordine Pontificū, ſed de primo vtique ſubintelligenda eſt, qui in eorundem honorem Eccleſiam dicauit: quod quidem a Leone Secundo præſtitum fuiſſe his plane verbis Bibliothecarius teſtatur: *Hic fecit Eccleſiam in Vrbe Roma, iuxta ſanctam Bibianam, vbi corpora Sanctorum Simplicij, Fauſtini, & Beatricis, & aliorum Martyrum recondidit, & ad nomen B. Pauli Apoſtoli dedicauit.* Ab hoc igitur Pontifice eorum corpora e loco, vbi Simplicius Papa ea quondam depoſuerat, in Eccleſiam a ſe erectam poſt ducentos ferme annos translata fuiſſe, haud abſurdum erit aſſerere; quæ demum in Sanctæ Mariæ Maioris Baſilicam delata, in eadem nunc perhonorifice quieſcunt.

Bibl. in Leone Pap. 2.

22 Præterea quamplures alios Martyres apud priuatas in Vrbe domos ſepulturæ demandatos fuiſſe in Actis eorundem legimus, & in his præſertim, quæ nos infra recitabimus: glorioſi enim Martyres Abdon & Sennen ſub Claudio Imperatore martyrio coronati, a Quirino ſubdiacono in arca plumbea locati, domi ſuæ iuxta Amphitheatrum ſepulturæ traditi, ibi diutius perſtitere: verum cum ſub Conſtantino Imperatore diuinitus innotuiſſent, ad *Pontiani Cœmeterium* ſacra eorundem pignora delata ſunt. Præclaræ item virginis ac Martyris S. Suſannæ corpus a Serena Auguſta incluſum argentea theca apud ſe in ſuomet palatio vna cum eiuſdem cruore, quem reuerenti manu adhuc profluentem collegerat, depoſitum fuit; vbi in eius honorem, vt in Actis legitur, furtiuas die noctuque ad Deum preces iteratis vicibus offerre non deſinebat: quamuis iiſdem in Actis, Virginis duntaxat ſanguine apud ſe reſeruato, corpus in Cœmeterio ab eadem Auguſta conditum fuiſſe deſcribatur. Inuicti pariter Martyres Claudius, Caſtorius, Symphorianus Nicoſtratus, & alter eiuſdem nominis Simplicius ſub immani illa Diocletiani perſecutione acerba quæq; pro Chriſti fide tormenta perpeſſi, plumbeis incluſi loculis, & ſubinde in flumen proiecti, pia cuiuſdam Nicodemi opera ſublati, domi apud eumdem tumulati ſunt, vt ex eorundem Actis conſtat, in quibus iſthæc enarrantur: *Poſt dies quadraginta duos quidam Nicodemus Chriſtianus leuauit loculos cum corporibus, & poſuit in domo ſua.*

Martyres in ædibus priuatis ſepulti.

SS. Abdon, & Sennen.

Domus Quirini ſubdiaconi.

Sanguis S. Suſannæ a Serena Auguſta collectus.

SS. Claudius, Caſtorius, Symphorianus, Nicoſtratus, & Simplicius.

Domus Nicodemi Romani.

23 Illuſtri item ſanguine fœmina ac martyrio conſpicua Anaſtaſia Romana,

quæ

quæ ſub Diocletiano pariter martyrij coronam promeruit, ab Apollonia eximiæ pietatis matrona in viridario quodam, condigno ſepulchri honore donata eſt, vt in eiuſdem Actis his verbis exponitur: *Tunc Apollonia Chriſtiana matrona per matronam Præfecti meruit, vt corpus S. Anaſtaſiæ tolleret: quod accipiens, oſculabatur, & aromatibus condiens, atque dignis linteaminibus aduoluens, intra viridarium domus ſuæ, vt decuit Martyrem, ſepeliuit: atque expenſo non paruo pecuniæ numero, Baſilicam, vbi eam ſepeliret, fabricauit. Paſſa eſt autem B. Anaſtaſia Kal. Ianuar. & in abſconditis habita. Depoſita autem eſt, poſteaquã baſilica fabricata eſt, in domo Apolloniæ* VII. *Id. Septemb. In eadem vero baſilica operatur beneficia ſua Dominus Ieſus Chriſtus*. Hæc ibi. Verum Romano in Martyrologio natalitius præclaræ huiuſce fœminæ dies VIII. Kal. Ianuarij apud Palmariam inſulam deſcribitur, quo illa in exilium Imperatoris iuſſu deportata fuerat. In antiquo autem Romano pariter Martyrologio, quod modo in lucem prodijt, natalis eiuſdem Romanam apud Vrbem recolitur: & quidem in ipſius Actis ex præmemorata inſula eandem reuocatam glorioſum pro fide martyriũ in Vrbe conſummaſſe legitur. Porro vetuſtiſſimus ſub eius nomine titulus in Vrbe adhuc inter Circum Maximum, & forum boarium, ad Palatini montis radices perſeuerat; vbi pretioſæ Martyris eiuſdem reliquiæ, & ſanctarum Agapes, Chioniæ & Irenes, ac ducentarum item virginum, quæ pari ſententia in exilium cum eadem relegatæ fuerant, magno deuotionis cultu aſſeruantur.

Apollonia matrona.
Act. S. Anaſt. Cod. Vat. 5. 7. Vall. 1.
Rom. Mart. 8. Kal. Ian.
Inſula Palmaria.
Eccleſia S. Anaſtaſiæ. Circus Maximus. Forum boarium. SS. Agape, Chionia, Irene & aliæ 200 virgines ſociæ Anaſtaſiæ.

24 In Cœlio item monte prope Cliuum Scauri celebris adhuc *Pammachij* titulus extat, ab ipſomet in honorem beatorum Ioannis & Pauli Martyrum, in eorundẽ domo erectus, vbi ſub impio Iuliano Apoſtata hi clanculum martyrio coronati, & ſepulchro pariter, vt eorumdem mors Vrbem lateret, illati fuerant, vt ipſorum in Actis his plane verbis legitur: *Tertia hora noctis tranſacta Terentianus volens placere Iuliano, ſicut ei dictum fuerat, vt ſine ſtrepitu familiæ, vita priuaret eos, fecit ſieri foueam intra domum ipſorum, & tunc decollari eos iuſſit, & ſtatim inuolui, & reponi* VI. *Kalend. Iulias, faciens hanc famam, dicens, quod iuſſu Cæſaris miſſi fuerant in exilium. Nullum enim ſignum interfectionis eorum inuentum eſt ſuper terrã. Tunc B. Criſpus presbyter & Criſpinus clericus, & Benedicta lamentabantur in domo, & orabant, & cogitabant, & non ceſſabant lacrymæ ab oculis eorum die noctuque, vt aliquando ſignum eis Dominus Ieſus Chriſtus oſtenderet de ſanctis Martyribus, vbi fuiſſent ſepulti. Et manifeſtauit illis Deus, & ipſi manifeſtarunt cæteris ſanctis, cum quibus cœperunt frequentare opera eorum*. Hac interim frequenti Chriſtianorum copia, quæ ad Martyrum iugiter ſepulchrum confluebat, acriter permotus, atque ira iudex excandens, Criſpum, Criſpinianum, & Benedictam capite mulctauit, vt eadem Acta his verbis teſtantur: *Tunc iratus Iulianus iuſſit eos capitalem ſententiam ſubire, & corpora eorum canibus derelinqui. Tunc occulte noctu rapuerunt corpora eorum Ioannes presbyter, & Flauianus vir illuſtris expræfectus Vrbis, & ſepelierunt eos in domo Ioannis & Pauli, non longe ab ipſis in abſide v. Idus Iulij.* Verum enimuero cum *non ſit conſilium*, vt Pſalmiſta loquitur, *contra Dominum*, fruſtra impietatis viri piorum ora claudere conati ſunt, ne ſanctorum gloriam gentibus panderent, atque enuntiarent: ipſi enim immundi ſpiritus, quantumuis inuiti, triumphorum Chriſti, ac fidei præcones effecti, pretioſam ſanctorum mortem diuinitus palam edicere, ac celebrando prædicare compulſi ſunt: hi enim dum ab obſeſſis hominum corporibus, qui beatorum Martyrum ſepulchrum adibãt, protinus exire coacti, publice, quod omnes hactenus latebat, inclamabant: Paulum videlicet & Ioannem, Terentiani gladio per ſummam iniuriam è medio ſublatos fuiſſe, Quinimmo & ipſiuſmet Terentiani filius cum a dæmone acrius impeteretur, ad ſanctorum tumulum deductus, illico liber euaſit: admirando autem rei portento Terentianus tandem admonitus, abnegato ſacrilego Deorum cultu, Chriſto protinus nomen dedit, & cum ſalutari baptiſmo ablutus fuiſſet, ipſemet eorumdem beatorum martyrum Acta, ex perſecutore eorundem præco, ac laudator effectus, luculento ſermone conſcripſit; quinimmo nobile pro fidei confeſſione vna cum filio

SS. Ioannes, & Paulus. Domus SS. Ioannis, & Pauli.
Act. SS. Paul. & Ioan. Cod. Vat. 3. 4. 9. 5. Pet. E. Vall. 10
Criſpus, Criſpinianus, Benedicta matrona.
Act. SS. [illegible] & Ioan.
S. Terentianus, cum [illegible]
Miracula ſepulchri SS. Ioannis & Pauli.

ſilio martyrium alacri, ac conſtanti animo cõſummauit, & apud eoſdem ſanctos martyres, eiſdem martyrij corona ſociatus, ab Ioanne & Pigmenio presbyteris poſt mortem recondi promeruit. Quod ijſdem pariter in Actis hunc in modum legitur: *Quorum corpora, Terentiani ſcilicet & filij, rapuerunt Ioannes & Pigmenius presbyteri, & poſuerunt in eadem domo ſanctorum Ioannis & Pauli.* Vides ipſummet perſecutoris gladium, diuina virtute, ac immenſo beatorum eorundem martyrum beneficio in laudatoris calamum repente, quod mirum eſt, immutatum fuiſſe, idem enim, qui ſanguinem fuderat, & mucronem aduerſus eos exeruerat, calamum in recolendi martyrij præconium, eorum acta conſcribendo, exacuit.

25 At diuino poſtmodum numine illatas Chriſtianæ fidei contumelias vlciſcente, Iulianus impius è medio tollitur, quo ſublato, Iouinianus, vir ſane pius, ac acerrimus illibatæ religionis, ac reipublicæ Chriſtianæ propugnator, Romani Imperij faſces obtinuit; cui id maxime ſub ipſamet Principatus initia cordi fuit, vt ſanctorum videlicet Ioannis & Pauli ſepulchrum ad illa vſque tempora a Chriſtianis ob gentilium metum occulta veneratione celebratum, diligenter perquireret: quo tandem adinuento, cum ſacra beatorum martyrum pignora Vrbi innotuiſſent, conſtruendam ibi Eccleſiam curauit, vt hactenus recenſita his verbis Acta exhibent: *Poſtea vero Iobianus ſumpſit Imperium, miſit & rogauit ad ſe venire Bizantium ſenatorem, cui ita dixit: Nos ad te mandauimus, quia per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti iam nobis declaratum eſt de beato Criſpo, Criſpiniano clerico & de Benedicta, quos interfici iuſſit Iulianus, quia ſanctorum Ioannis & Pauli corpora, vbi ſepulta fuerant, Chriſtianis oſtenderunt. Vnde rogo, vt diligenter requiras corpora ſanctorum Ioannis & Pauli, quia credo eos in domo ſua ſepultos. Tunc Bizantius cum filio ſuo Pammachio requiſiuit eos libenter, & cum inueniſſet, gratias agens Deo, renunciauit Iobiano Imperatori; quibus gratias agens, ita præcepit, dicens: Deus omnibus bonum dat, ſicut & nobis. Accipe conſilium meum, & vtere ſanctis Dei, & fac fieri Eccleſiam in domo ſanctorum. Et cœpit eam ſtudioſe Bizantius cum filio ſuo Pammachio ædificare, quod contigit anno Domini* CCCLXVIII. Quam certe ob cauſam Titulus huiuſcemodi *Pammachij* nomine appellari meruit: cui item lapis notis his plane inſcriptus, tanquam nobiliſſimum ſacræ antiquitatis monimentum, affixus eſt:

Titulus Pammachij.

Antiſtes Domini celſa ſacraria Chriſti
Veſtibulum decorat gratia pulchra loci.
Quæ quia compta nitet, primaque in fronte renidet,
Oſtendit quantum numinis intus ineſt.
Quis tantas Chriſto venerandas condidit ædes
Si quæris, cultor Pammachius fidei.

Inſcriptio Eccleſiæ Pammachij affixa

26 At vero eundem iuxta Titulum domus olim ſancti Fauſti martyris extabat, vbi a Dafroſa ſanctiſſima fœmina, cuius potiſſimum opera ad Chriſti fidem traductus fuerat, ſepulturæ quoque officioſa manu demandatus eſt, vt in ſupra recenſitis ſanctæ Bibianæ Actis his verbis exponitur: *Eadem vero nocte veniens Dafroſa mater Demetriæ & Bibianæ, collegit corpus ſancti Fauſti, & ſepeliuit in domo eiuſdem, iuxta domum ſanctorum Ioannis & Pauli, &c.*

S. Fauſtus.

Act. S. Bibian.

CAP. XLIII.

De Nouati, ac Timothei Thermis: & de Pudentis domo ad Viminalis collis radices BB. Petri & Pauli Apoſtolor. hoſpitio & ſacro Chriſtianorum cœtu illuſtrata.

1 NON ignobile quidem (vt Baronius ait) vel obſcurum erat olim Romæ Nouati nomen temporibus Neronis: ad Nouatum enim extant tres libri Senecæ de Ira conſcripti. Meminit idem auctor & de Nouatilla in lib. de conſolatione ad Marciam. Mentio item habetur de Thermis Timothinis in actis martyrij

Baron. in not. ad Mart. Rō. die 19. Iun.

Senec. lib. de ira lib. de conſo ad Marciam.

S. Iustini philosophi, quæ legitima, germanaque esse a Baronio demonstratum est, & apud Surium extant t. 3. die 12. Iunij. Porro quamplura nunc in Vrbe loca subterranea extant, quæ iure merito præcipuam sibi apud omnes venerationem vindicant, vel pretiosis enim martyrum exuuijs, Cœmeteriorum instar, quæ nuper memorauimus, nobilitata sunt, vel recolendis beatorum martyrum pœnis, vinculis, hospitio, præsentia insuper ac præclaris eorundem gestis, immo triumphis passim illustrata fuere: inter quæ primum quidem aurea illa, ac beata Pudentis Senatoris domus ad Viminalis Collis radices connumerari potest, quæ iuge Christianorum asylum, martyrum diuersorium, & nobile sanctorum hospitium, vel a primis Christianæ fidei primordijs, in Vrbe extitit, eodem plane loco, in quo Nouatianas, ac Timothinas thermas extitisse paulo ante descripsimus. Porro ipsæmet Nouati, ac Timothei thermæ ex eo maxime vbique celebres, & conspicuæ redduntur, quod in his sub primæua Christianorũ tempora, vt B. Pudentianæ acta legendum offerunt, Ecclesia sub ipso Pastoris titulo, tanquam venerandę antiquitatis monimentum, erecta suspicitur. Vir enim, qui eiusmodi nomẽ pręferebat primus huic titulo presb. pręfectus, in eodem quoque, vt Acta testantur, conditus postmodum fuit. Hanc deinde Ecclesiam Deo in beatæ Pudentianæ honorem, a sanctissimo Pio Romano Pontifice, venerabili virgine Praxede eiusdem sorore enixis id ab eo precibus exposcente, dicatam, ac Baptismalem ibidem fontem extructum fuisse Bibliothecarius in eiusdem S. Pontificis Pij vita his verbis luculenter testatur: *Hic ex rogatu B. Praxedis dedicauit Ecclesiam Thermas Nouati, in Vico Patritij, in honorem sororis suæ sanctæ Pudentianæ, vbi & multa dona obtulit: vbi sæpius sacrificium Domino offerens ministrabat: vbi & fontem Baptismalem construi fecit, manu sua benedixit, & consecrauit, & multos venientes ad fidem baptizauit in nomine Trinitatis.* Hæc ibi.

Domus Pudentis Senatoris.

Nouati & Timothei Thermæ.

Titulus Pastoris.

Ecclesia S. Pudentianæ.

Sacer fons Baptismatis in Ecclesia S. Pudentianæ.

Bibl. in S. Pio Pap.

2 Verum non Pium ipsum dumtaxat venerandæ mem. Pontificem, sed & cæteros quoque summos ac beatissimos Vrbis Romæ Pontifices, dum Ecclesiam Dei sæuissimi quique tyrannorum acrius impeterent, eodem in titulo ad Christi fidem vltro accedentes baptizasse eorumdem in Actis legitur: & vt res prolatis in medium exemplis comprobetur, quis nesciat hoc potissimum loco a sancto Stephano Papa, beatos Nemesium & Lucillam sacris de more baptismalibus aquis ablutos fuisse, vt eiusdem acta his quidem verbis edocent: *Et statim eadem die beatus Stephanus Episcopus Vrbis Romæ, duxit eum, Nemesium nempe, in titulum Pastoris, cumque catechizasset eum, & filiam eius, secundum consuetudinem Christianorum indixit eis ieiunium, vsque ad vesperam. Hora autem appropinquante iam vespertina, benedixit fontem in titulo supradicto, deposuitque Nemesium in aqua, dicens: In nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti baptizo te. Tunc baptizauit & filiam eius nomine Lucillam, quam etiam ipse de fonte leuauit. Cœperunt autem multi ad vestigia B. Stephani Episcopi prosternentes se, flagitare cum lacrymis, vt baptizarentur ab eo: baptizatique sunt in eadem die, qua Lucilla illuminata est, promiscui sexus numero sexaginta duo. Et exinde multi cœperunt, diuina gratia procurante, occurrere B. Stephano ex gentibus honesti viri, vt baptizarentur ab eo, &c.* Ex quibus nunc in primitiuorum Vrbis Romę Christianorum laudem illud profecto cõpleri videbatur, quod Chrysost. de illis prædicat: *Domus*, inquit, *primis illis temporibus Ecclesiæ erant*. Ita plane Pudentis senatoris domus diuino cultu, ac sacramẽtorum ministerio decorata, ex priuata domo, publica, ac sacrosancta Vrbis Ecclesia reddita est. Sed de eadem domo plura in rem præsentem infra, nunc interim de Nouati, & Timothei duntaxat Thermis agendum est.

SS. Nemesius & Lucilla.

Act. B. Steph. Pap.

Chrys. hom. 32. in Act. Apost.

3 Extat vero adhuc hic idem in Vrbe titulus, inter cæteros tum præcipuo venerationis cultu, tum merito recolendæ antiquitatis iure celeberrimus; quem longa post secula præ nimia vetustate collabentem Henricus Caietanus Presbyter Cardinalis eiusdem Tituli instaurauit, atque ornamentis quampluribus egregie auctum meliorem in formam redegit. In sacræ huiusce ædis vestibulo locus quidam crate circum ferrea vallatus putei formam pręseferens cernitur, in quo a pijssima virgine Pudentiana sacrum

crum beatorum quidem trium millium numero Martyrum ſub Antonino Imperatore interemptorum, & iſthic in præſens quieſcentium cruorem collectum ſpongia, ibidemque reconditum fuiſſe, vetuſtiſſima eiuſcemodi, quæ ibidem affixa eſt, inſcriptio legentibus vltro teſtatur:

HOC EST COEMETERIVM
PRISCILLÆ,
IN QVO EXISTVNT CORPORA
TRIVM MILLIVM MARTYRVM,
MARTYRIO
PER ANTONINVM IMPERATOREM
AFFECTORVM. QVOS S. PVDENTIANA
FECIT IN HOC SVO VENERABILI
TEMPLO SEPELIRI,
ET PROPRIIS MANIBVS SPONGIA
COLLIGEBAT SANGVINEM
SVPRADICTORVM MARTYRVM,
ET REPOSVIT IN PVTEO,
QVI EST AD DEXTERAM HVIVS
ECCLESIÆ IN SACELLO
SANCTI PASTORIS.

Ex cuius nimirum inſcriptionis titulo hic Cœmeterium ſub Priſcillæ nomine olim extitiſſe colligitur, illius videlicet, quæ digniſſima Beati Pudentis Senatoris mater ac ſanctarum Pudentianę & Praxedis auia deſcribitur; a qua potiſſimum Priſcillæ Cœmeterium Via Salaria denominationem traxiſſe iam diximus. Et quidem ſatis ſuperque veroſimile nobis fit, ſanctiſſimam eandem matronam priuatum ſuæ item domi Cœmeterium ſtatuiſſe, in quo veneranda Beatorum Chriſti Martyrum corpora conderet, quæ ad Salariam Viam, vbi ampliſſimum illud extabat, aliquo interdum præpediente obſtaculo, libera deferendi facultas haud ſuppeteret: cuius admiranda poſtmodum virtutum exempla Pudens filius, & beatiſſimæ eiuſdem neptes ſectari nullatenus deſtitere; dum pari pietatis ſtudio parentum, maiorumque ſuorum veſtigijs inhærentes, eodem in loco tot beatorum millium Martyrum corpora religioſæ manus obſequio condiderunt.

4 Cœmeterium autem hoc haud aliorum inſtar in topho excauatum eſt, ſed ſubterranea quædam concamerata loca, quæ Cubiculorũ formam præſeferunt, ad inferenda defunctorũ corpora, extructa atque aptata ibidem fuere. Hęc vero ipſamet forte loca haud temere quiſpiã extitiſſe dixerit, quæ Nouati, ſeu Timothei thermarum olim vſui deſeruierant, quas in Eccleſiam, vt dictum eſt, ſacris de more ritibus commutatas, in Cubicula quoque, ac in ſepulchralẽ ſanctorũ Martyrum vſum atque obſequium a Chriſtianis demum redactas fuiſſe ipſemet Baronius in ſuis ad Romanum Martyrologium notis XVII. Kalendas Februarij his verbis aſſerit: *Cœmeterium in ipſo Titulo Paſtoris, vbi erant Thermæ Nouati, quæ & Timothinæ dictæ, ipſ. balnei inferioris cellę inſtar porticuum, ſibi concameratione coniunctæ, quæ vſque in hanc diem cernuntur pene integræ, Cœmeterij loco adſepeliendos ſublatos occulte Martyres inſeruiſſe creduntur.* Quod plane ipſamet experiẽtia, quæ rerum magiſtra eſt, Boſius antiquitatum oculatiſſimus explorator didicit, qui ſubterranea eadem loca ſedulo perſcrutari, ac abditos eorumdem ſinus rimari iugiter non deſtitit, vt ipſis quodammodo è tenebris rerum antiquarum lucem lynceus veritatis indagator erueret, ac poſteris deinde, quæ ſtudioſo labore hauſerat, libenti animo propinaret.

5 Vt conſcriptum autem ab Adone pariter Martyrologium die XXI. Iunij lectori præſefert, ſanctus Symmitrius vnà cum alijs viginti duobus Martyribus hoc eodem Titulo officioſa beatæ Praxedis manu tumulo illatus eſt. hæc enim ibi: *Inde poſt innumera pietatis opera* (de ſancta Praxede loquitur) *poſt multorum Martyrum ſepulturas, inter quos B. Symmitrium presbyterum cum alijs viginti duobus, apud Titulum ſupradictum* (Paſtoris nempe) *manibus ſuis ſepeliuit, qui per martyrij palmam ad regna Cælorum tranſierunt.* Verum cum idem ſcriptor diſerte alibi, martyrem eundem Symmitrium die XXVI. Maij, in Cœmeterio Priſcillæ ſepultum fuiſſe aſſerat, atque eiuſdem ex Actis a beatiſſima virgine Praxede Via Salaria conditum fuiſſe conſtet; vbi illa Pudentem parentem ſuum, ac Pudentianam ſororem ante condiderat, aſſerendum nobis proculdubio eſt, Symmitrium athletam Chriſti beatiſſimum, poſt nobile conſummatum pro fide martyrium, confeſtim in priuato hoc Cœmeterio depoſitum: ſubinde vero ad ampliſſimum Viæ Salariæ Cœmeterium, ſuborta temporum opportunitate delatum fuiſſe, vt & ipſi Pudentianæ virgini obtigiſſe recolendæ hiſtoriarum pagi-

Margin notes: [...]eus in Ec[...]ia S. Pu[...]tianæ, in [...] exiſtunt [...]pora triũ [...]lium mar[...]um. — [...]meteriũ [...]cillæ. — [...]cilla ſe[...] — [...]a ac ſpe [...] Cœmete[...] [...]domo S. [...]dis. — [...]æ No- — Baron. in Not. ad Mart. 15. Ian. — S. Symmetrius cum 22. martyribus. — Ado in Mart. die 21. Iunij. — Ado in Mart. die 26. Maij. — Cœmeteriũ Priſcillæ. — S. Pudentiana

ginæ enarrant, cuius sacrum corpus cum in suo Titulo, seu Cœmeterio octo & triginta diebus quieuisset, ad alterum postea, quod Via Salaria extabat, honorifice deportatum, in eo iuxta Pudentem patrem officiose conditum est.

Translatio corporum SS. Pudentianæ, & Praxedis.

Porro eiusdem, & sanctissimæ item Praxedis virginis corpora a Paschale Primo in Vrbem deinde translata fuere & sacræ earundem reliquiæ vnà cum vasis, quibus pretiosum beatorum Martyrum cruorem lectissimæ virgines passim hauriebant, dum Henrici Caietani S. R. E. Cardinalis studio Ecclesia, de qua nunc agimus, pristino decori redderetur, inter antiqua venerabilis eiusdem loci monimenta repertæ, maiori sub ara eo honoris cultu, quo par erat, recondi meruerunt. Vt nunc autem a Thermis expediti, ipsiusmet Pudentis domum sanctitate conspicuam, & omni veneratione dignissimam ingrediamur.

Vasa in quibus sanguine martyrum colligebatur.

6 Quod ad Pudentem attinet, Baronius in Ecclesiasticis Annalibus consulendus est, qui condignas Viri huius laudes exacte describens, eum quasi digito legentibus demonstrare videtur, cuius & Apostolus ipse iucundissimam in 2. ad Timoth. epist. mentionem his verbis ingerit: *Salutat te Ebulus, & Pudens, et Linus, & Claudia, & fratres omnes.* En qua ratione inter præcipuos Christianorum, qui Romæ tunc aderant, veluti Dux atque omnium antesignanus Pudens recensetur, qui cunctos fere Christianos paternis officijs, miro Christianæ pietatis studio, sibi demereri satagebat: *Hic vero* (vt Baronius ait) *est vir ille clarissimus Senatorij ordinis Ciuis Romanus, pater Nouati, atque Timothei, Praxedis, ac Pudentianæ virginum: huius domus ad radicem Viminalis posita prope Exquilinum patuit omnibus Christianis, vbi & Sacrę agebantur Synaxes. Conuersaque deinde penitus in Ecclesiam eadem Pastoris titulo dicta est, de qua alibi pluribus.* Hæc Baronius, qui & illud singulare viri præconium addit, quod videlicet intra eamdem domum B. Petrus Apostolorum Princeps hospitio quoque exceptus fuerit, vbi Romanis primum Christi Euangelium, Petro annunciante, innotuit: *Cæterum* (inquit) *vbi Petrus Euangelium prædicans Gentilibus innotuit, non amplius apud Iudæos permissus est agere, sed a Pudente Senatore, qui Christo credidit, in domum suam exceptus est, quæ erat in Viminali, vbi postea titulus erectus est Pastoris titulo nuncupatus.* Vides igitur domum hanc ipsius Apostolorum Principis aspectu, atque hospitio apprime nobilitatam, & pia aliorum Sanctorum Christi confessorum ac Martyrum consuetudine singulariter excultam, & quod maius est, in Christianæ Religionis asylum, & Christianorum confugium dedicatam fuisse; quin imo ipsorum quoque Beatorum Martyrum sanguine, quem vberrime inter Vrbis carnificinas redundantem passim Pudentiana Virgo spongia collectum, illic seruandum ingerebat, ac si nobilissimo aurei liquoris thesauro, cæterorum instar Cœmeteriorum consecratam peculiari deuotionis cultu suspiciendam esse, vt quis merito sanctitatem loci recolens admirabundus vna cum Iacobo exclamare queat: *Vere hic domus Dei est, & Porta Cæli.* Domus, inquam, in qua Deus Sanctis suis veluti templis inuisibiliter inhabitabat, vt enim scriptura loquitur: *In domibus eorum cognoscetur Deus*, & vere domus hæc porta Cæli, cum ibi Petrus Cæli ostiarius, cui Regni Cælorum claues a Christo Domino traditæ sunt, excipiendis intra Ouile Domini accedentibus Ecclesiæ fores adaperiens ac intra ipsam Cæli ianuam inferendis, iam tum omnibus patens morabatur.

2. idem Tim. 9

Pudens Senatorij ordinis.

Baron. to. 1. an. 59. n. 18.

Pudentis domus Petri Apostoli hospitio clara.

Bar. to. 1. an. 44. n. 61.

Pudentis domus asylum Christianorũ.

Gen. c. 28. v. 18.

7 Verum hic parumper tu quis es, pie ac studiose lector subsiste, & nobis interim hæc enarrantibus, immensam Apost. Principis gloriam admirabundis oculis suspice; quippe qui cum hospes aliquando ac inermis Vrbem Orbis dominam subierit, eamdem iugo Christi feliciter subegit: *Vt quæ erat magistra errorum*, vt D. Leo inquit, sub ipsius Petri magisterio *fieret discipula veritatis, & gens sancta, populus electus, ciuitas sacerdotalis, & regia per sacram B. Petri sedem, caput Orbis effecta, latius præsideret religione diuina, quam dominatione terrena; quamuis enim multis aucta victorijs ius imperij sui terra, marique protulerit: minus tamen est, quod illi bellicus labor subdidit, quam quod pax Christiana subegit.* Ita plane magis patent Piscatoris, quam Imperatorum omnium triumphi: quapropter diuini plane numinis impulsu factum est, vt B. Petro Apostolo, qui primum in

Petri Apostoli gloria.

S. Leo Papa ser. 1 de natali App. Petri & Pauli.

in Vrbem adueniens a Pudente Senatore ad Collis Viminalis cliuum hoſpitio exceptus, circumuicinas regiones, & totam ſubinde Vrbem verbo, ac præſentia illuſtrauit, perpetuum grati animi, & rerum præclare domi, foriſque geſtarum monimentum in Traiano foro ad Quirinalis Collis, qui Viminali proxime adiacet, radices ſito: in foro, inquam, omnium celeberrimo, in quo inſignioribus olim viris ſtatuæ erigebantur, poſtremo ſeculo a Sixto Quinto Pontif. Maximo erectum, dicatumque ſit, hoc nobili titulo in ſuperno columnæ eiuſdem faſtigio perpetui inſtar monimenti inſcripto:

ro Traiano Petro tolo ſtatua poſita.

SIXTVS V. B. PETRO APOST.
PONT. AN. IIII.

Hoc quippe forum, vt de cæteris taceamus, præter alia ornamenta multiplicibus ſtatuis exornabatur, vt Gellius his verbis innuit: *In faſtigijs fori Traiani, ſimulacra ſita circumundique inaurata, &c.* Et congrue quidem Petrus Apoſtolus triumphali hac columna in Vrbe inſignitus eſt, qui quondam ſub Nerone ad alteram ex columnis pariter, quæ nunc in beatę Mariæ Tranſpontinæ Eccleſia ſuſpicitur, vt Baronius in ſuis Annalibus refert, alligatus, ac fuſtibus verberatus, dedecoris notas exceperat, vt eleganter ſacer poëta hiſce carminibus rem totam eleganter expreſſit:

Baſil. ... um de Topho...

Vt vinclis tenuit Petrum, ſic alta columna
Suſtinet, hinc decus eſt, dedecus vnde fuit.

Hoc igitur loco totius ordinis Apoſtolici Princeps, qui primum hoſpes intrauerat, in cochlide Traiani columna, eidem Parthis olim, ac Dacis deuictis erectæ, pedem fixit, vt quod ab Iſaia Prophetico olim ſpiritu prænunciatum fuerat, in Petro quis adimpletum probe intelligat: *Ciuitatem ſublimem humiliabit: humiliabit eam, vſque ad terram, detrahet eam vſque ad puluerem. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, greſſus egenorum.* Petro ſiquidem Apoſtolorum Principi, qui primus crucis vexillum Romanis arcibus intulit, & Vrbem vniuerſo Orbi dominantem, Chriſti iugo ſubdidit, Traianæ Columnæ faſtigium, baſis ac perpetui inſtar monimenti dicatum eſt, cui nos nobiliſſimum veluti titulum, quæ ab Angelo Bargæo conſcripta ſunt carmina, inſculpimus.

...26.

Quam quondam poſuere Patres, populuſq; Columnam,
Traiano, ob victos, pectora ſæua, Getas.
Hanc Xyſti pietas quinti, ter maxima ſanctis
Subegit pedibus, Petre beate tuis.
Vt quæ Barbaricis Vrbem teſtata potentem eſt,
Gentibus impoſito, colla grauaſſe iugo.
Hæc eadem parere tibi teſtetur, & Vrbem,
Terrarum, & quidquid maximus Orbis habet.

Angel. Barg. apud Ciaccon. in Vit. Sixt. V.

Quibus vel obiter in rem præſentem memoratis, iam ad noſtra, ſi libet, ad Pudentis videlicet domum, e qua paulo ante diſceſſimus, pedem conuertamus.

8 Porro Pudentis domus B. Petri hoſpitio nobilitata, præcipuo iugiter honoris cultu habita eſt, nec tantum enim frequentes huc Chriſtiani conuenire conſueuerant, ſed & eorumdem ſanguis, qui martyrij palma pro Chriſto donati ſunt, ſanctarum Pudentianæ & Praxedis Virginum manu in Vrbe paſſim collectus, illuc ſeruandus in puteum inferebatur: extat enim ad hanc vſque diem puteus ſacro refertus cruore, qui nobili item titulo illuſtratus, ſumma omnium veneratione colitur. In Eccleſia autem S. Viti in Exquilijs lapis quidam ferrea crate circumdatus adhuc viſitur, ſupra quem multa ſanctorum Martyrum millia (vt pia traditio fert) pro Chriſto interempti fuere: præmemoratus autem lapis, vt ex traditione item didicimus, vnus ex illis extitit, qui *Petra ſcelerata*, vulgo appellabatur, quam gentiles hoc nomine ob inteſtinum, quo Chriſtianos proſequebantur, odium, appellabant. Porro virgines, quas meminimus, Praxedes & Pudentiana tum pro fide peremptorum ſanguinem ſtudioſe colligebant, tum etiam eorundem corpora clam ſepultura donabant, vt palam in earundem actis exhibetur; corpora enim Symmetrij presbyteri, & aliorum duorum & viginti Chriſtianorum, qui Antonini iuſſu in ipſamet Praxedis domo, quo Chriſtiani confluere conſueuerant, cum pia virgo iugulatos vidiſſet, noctu

Pudentis domus multorũ martyrum sãguine nobilitata.

Eccleſia S. Pudẽtianæ virg.

Puteus ſanguine martyrum abundãs

Lapis multorum martyrio inſignis.

Petra Scelerata.

Symmetrius presbyt. & ſocij martt.

noctu in Priſcillæ Cœmeterium perhonorifice humanda detulit. Certe quidem ipſemet Praxedis titulus innumeris ſanctorum Martyrum exuuijs illuſtratus eſt, tum eorum qui obſequente Virginis manu ſepulturæ ibidem locum obtinuere collecto, illatoque vnà cum corporibus eorundem ſanguine, tum eorum etiam, quorum corpora Paſchalis Papa è diuerſis Cœmeterijs leuata illuc congeſſit, quæ quidem numero ſunt bis mille, tercentum, vt inſcriptus marmori titulus præſefert, & picta parieti imago, quæ in maiori arcu extat, videndum his additis notis exhibet:

S. Praxedis titulus.

Duo millia, & trecenta corpora martyrum.

Seuer. l. de sep. Eccles.

Emicat aula pia è varijs decorata metallis,
Praxedis Domino ſuper æthra placentis honore,
Pontificis ſummi ſtudio Paſchalis alumni
Sedis Apoſtolicæ paſſim, qui corpora condens,
Plurima ſanctorum ſubter hæc mœnia ponit
Fretus, vt his limen mereatur adire polorum.

9 Præter recolenda autem beatorum Martyrum pignora, in præmemorata item Eccleſia imago quædam Christi Saluatoris effigiem ad viuum exhibens teſſellato opere elaborata cernitur, quam S. Petrus Apoſtolus Pudenti Senatori Praxedis genitori, apud quem diuerterat, dono dedit, Græcis quidem litteris ipſius Petri nomine exarato, cuius venerandæ imaginis Lindanus his plane verbis meminit: *Tam erat Pudens iſte D. Petro charus hoſpes, vt ipſi tabellam donarit, quæ Domini Ieſu effigiem habebat, non coloribus depictam, ſed opere moſaico teſſellatam, cuius fragmentum etiamnum hodie ad D. Praxedis (quæ eiuſdem Pudentis fuit filia) videre eſt. Verum ipſa facies Domini ſublatis ſpectantium peregrinorum pia cupiditate teſſerulis eſt dominicæ faciei veſtigio, quod Dominum Chriſtum oblonga, non craſſa, ſed macilenta, & tenui fuiſſe facie conteſtatur, vt & veriores paſſim Romæ, alibique ipſius loquuntur effigies, ſic & in illo ſtupendo D. Veronicæ peplo eſt animaduertere, qui ſtudioſe ipſum intueri valeat. Huc non parum facit, quod Tabellæ eſt litteris Græcis inſertum* Πέτρος ὁ Ἑβραῖος. & hæc de Pudentis domo Principis Apoſtolorum hoſpitio, frequenti Chriſtianorum cœtu & ſacrorum martyrum exuuijs nobilitata enarraſſe ſufficiat, quæ iure merito ad Subterraneam quoque Romam, tot martyrum ſepulchris, & Chriſtianorum ibidem perſecutionum tempore deliteſcentium incolatu illuſtrem, congrua quidem ratione pertinere videtur. Extat in eadem Eccleſia ad dexteram intrantibus altare ligneum, ad modum arcæ compactum, in quo B. Petrus, dum apud Pudentem hoſpitio receptus moraretur, vt pia fert traditio, immortali Deo ſacrificium offerebat. Lignea autẽ altaris tabula præ vetuſtate nimia conſumpta cernitur, & ſub altari lapideo locata eſt, in quo S. Petri ſtatua cernitur, hoc autem titulo notatum eſt, videlicet:

Imago Domini Ieſu in Eccleſia S. Praxedis.

Lindan. apolog. pro Liturgia S. Petr. c. 17.

Faciei Chriſti Domini delineatio.

Seuer. in l. de sep. Eccl.

Altare in qu[o] S. Petrus ſa[cri]ficium fecit

IN HOC ALTARI S. PETRVS
PRO VIVIS ET DEFVNCTIS, AD
AVGENDAM FIDELIVM MVLTITVDINEM
CORPVS ET SANGVINEM
DOMINI OFFEREBAT.

Extat inſuper ad læuam eiuſdem Eccleſiæ, alter hic titulus marmori inſculptus, qui totum loci ambitum præcipua veneratione dignum denotat: hæc autem ſunt verba:

Titulus Eccle[ſi]æ S. Praxe[dis]

IN HAC OMNIVM ECCLESIARVM
VRBIS VETVSTISSIMA,
OLIM DOMO S. PVDENTIS SENATORIS,
PATRIS SS. NOVATI, ET TIMOTHEI
ET SS. PVDENTIANÆ
ET PRAXEDIS VIRGINVM,
FVIT SS. APOSTOLORVM PETRI
ET PAVLI HOSPITIVM PRIMVM AD
MARTYRVM ET CHRISTIANORVM
BAPTISMVM, ET AD MISSAS
SACRAMQVE SYNAXIM,
SVB ALTARI IACENT TRIA MILLIA
CORPORA SS. MARTYRVM,
ET COPIOSVS SS. SANGVIS, &c.

Age iam ad alia properemus.

CAP.

CAP. XLIV.

De ſubterraneis Domitianis, ſiue Traianis Thermis, & de antiqua beati Silueſtri Papæ intra eaſdem Thermas Eccleſia, quæ non multis ab hinc annis Vrbi innotuit.

1 QVONIAM de ſubterraneis potiſſimum Vrbis Romæ locis mentio incurrit, in quibus Chriſtiani, dum ingruerent perſecutionum procellę, ad ſacra obeunda munia, & ad Synaxas de more peragendas conuenire conſueuerant; hic de Domitianis, ſeu Traianis Thermis, quæ diu ſubterraneas inter tenebras ab oculis procul toti Chriſtiano orbi inuiſæ delituere, & vel ab ipſis Chriſtianæ fidei incunabulis in ſacrum Eccleſiæ vſum deſtinatæ, confluentibus illuc fidelibus, nobilis inſtar aſyli inſeruientes, ad diuinorum participationem myſteriorum tuto omnes, qui illuc confugiebant, ſinu excepere.

[...æ Do... ...æ iam ...b initio ...ianorũ ...tum.]

2 Cum enim B. Silueſter Romanus ad ſummi Pontificatus apicem euectus tunc temporis fuiſſet, quando Chriſtianis haud palam agere perſecutorum metu fas erat. Quippe etſi Conſtantinus iam probe de Chriſtianorum Religione ſentiret, adhuc tamen eorumdem fides male admodum apud Senatum, vrbanaſque Præfecturas olebat, ijdemque haud pacifice, vbi erant, verſari permittebantur. Quamobrem, vt Baronius in ſuis ad Romanum Martyrologium Notis ediſſerit, Silueſter paterna relicta domo, quæ ad Cãpum Martium eo loco ſita erat, vbi nunc Monaſterium, & ſub eiuſdem S. Silueſtri titulo Eccleſia conſpicitur, deliteſcendi gratia, in Exquilinum collem intra ſacerdotis cuiuſdam prædium ſe recepit, cui nomen Equitius, & quo ſatis familiariter vtebatur.

[...eſter ...x.] [...ntino ...uidem ...ſed Se... ...dhuc ... Chri... ...atebãt.] [...in not. ...rt. fol.] [...eſter è ...aterna ...em Ex... ...im con...]

3 Porro Collis hic præclaris olim, vt hiſtoriæ narrant, habitatoribus, & inquilinis mirifice nobilitatus eſt: hic enim Pompeij Magni & Ciceronis domum, & aliam inſuper, in qua ipſe Octauianus Auguſtus educatus fuerat, extitiſſe fama percrebuit. Eodem in Colle recolendæ amplitudinis, ac magnificentiæ ædificia quamplura ſuſpiciebantur. Inter quæ potiſſimum Titianæ Thermæ extabant, quæ a Tito Veſpaſiani Imperatoris filio erectæ primum fuerant, & poſtmodum Domitianæ, ac Traianæ, vtpote ab eiſdem Imperatoribus aquarum riuulis abunde locupletatæ, ac multiplici adauctæ ornamentorum genere, dictæ ſunt. In peculiari vero Thermarum, quas modo deſcripſimus, parte Equitius præclari nominis vir domum obtinebat, apud quem cum beatiſſimus Pontifex habitationis locum elegiſſet, ibidemque ſedem manſuras fixiſſet, Oratorium ſibi extruxit, vbi clam Pontificalia munia de more exercens, fidelibus illuc iugiter confluentibus ſacramenta impertiri, mœſtoſque inter aduerſa, quæ tunc ingruebant, ſolari conſueuerat. Extat adhuc eodem in Oratorio picturis exculto marmoreum altare, ſupra quod idem B. Silueſter omnipotenti Deo incruentum offerre Sacrificium in more habuit: & nonnullorum inſuper ſanctorum imagines ibidem ad hæc vſque tempora conſpiciuntur. Ne hic autem locus antiquitate, ac ſanctiſſimi incolatu Pontificis iugiter recolendus, condigno venerationis cultu deſtitueretur, ſacerdos quidam hoc nobili poſtmodum titulo inſignitus, characteribus Gothico quam ſimilibus, parieti inſcriptis eundem poſtmodum illuſtrauit, quæ ſtudioſo lectori hic recitare voluimus:

[Exquilinus præclaris olim habitatoribus illuſtris.]

[Et ſuperbis ædificijs ſplẽdidus.]

[Equitij domus in eodẽ Colle ſita.]

[In illa S. Silueſter Oratoriũ extruit.]

[Altare ibi marmoreum hodieque viſitur, in quo S. Silueſter ſacra faciebat.]

Fracta vetuſta nimis, ſolijſque relicta ruinis,
Ne Silueſtri obeat noctis amica domus.
Presbyter hanc renouat, ſacrumque altare vetuſtum
Repparat, hincque Dei, Præſulis hincque decus.

4 Porro in præmemorato Equitij titulo multorum annorum ſpatio Silueſtrum Pontificem delituiſſe, vel ex eo probabile fit, quoniam, etſi Conſtantinus Im-

[Ad Equitij titulum multos annos S. Silueſter con... ...ratus ...t.]

Imperator Christianis propensius faueret, cum tamen ab Vrbe procul esset, & Vrbs truculentam Maxentij tyrannidem pateretur, Christianis clam inter tenebras degere opus erat; vel tum præsertim quia postquam Constantinus Christi fidem amplexus est, Idolorum cultores acriter in Christianos prosiliebant. Quapropter Siluester vt se gentilium furori (quod Christus in Euangelio edocuit) dando locum furentium iræ, subtraheret, iterum ab Vrbe exul apud Soracten montem latebras quærere compulsus est. Sed Constantino deinde in somnis diuinitus admonito, quanam ratione a lepræ, si vellet, contagio liber euaderet, dum salutari scilicet Baptismate ablutus, Christo nomen daret, profanisque Idolorum superstitionibus nuncium remitteret. Quapropter superno ipse afflatus numine ad conquirendum Siluestrũ exploratores in Soractẽ misit, quos cum a longe vidisset imperterriti animi sacerdos, iam præ foribus optatum martyrij tempus adesse ratus, ad suos conuersus ait: *Ecce nunc tempus acceptabile*, ac si mox ad tormenta, ad carnificinam, ad necem ob fidei confessionem sistendus esset. Sed res optime Christianorum Religioni cessit: Siluester quippe in Vrbem euocatus, benigne ab Augusto exceptus, haud illatas sibi contumelias, sed honores vltro sibi delatos pręter animi expectationẽ deprehendit. Mox igitur Imperator Baptismali fonte ablutus, & immane innocui sanguinis balneũ detestatus, a lepra diuinitus expurgari meruit. Quo tempore illud pro Christianis sanciendo rescripsit, vt vbique nimirum templa, & Ecclesiæ erigerentur, vel quęiam a Christianis erectę erant, adeuntibus vltro, ac libere paterent.

A Constantino quæritur, & in Vrbem accersitur.

Et benigne ab eodem excipitur.

Constantinus baptizatur, & à lepra purgatur.

5 Quocirca Siluester, haud vlla interposita mora, temporis opportunitate fretus, in præmemorato loco Ecclesiam extruere cœpit, & ad id opus Thermarum, quæ Titianæ dicebantur, partem, quę sub Oratorio a se erecto sitæ erant, sapienti consilio destinauit: perfectoque iam opere, ad solandos Christianorum animos eandem in Ecclesiæ vsum sacris de more ritibus sub præmemorati Equitij titulo instituit, vt ex M. S. Damasi Papæ Codicibus, qui apud Vaticanam Bibliothecam asseruantur, & ex ipsius Bibliothecarij verbis hunc in modum videre est: *Hic fecit in Vrbe Roma Ecclesiam in prædio cuiusdam presbyteri sui, qui cognominabatur Equitius, iuxta Thermas Domitianas, quem titulum Romanum constituit, & vsque in hodiernum diem appellatur titulus Equitij.* His interim enarratis isthęc paulo infra Damasus subijcit: *Eisdem temporibus constituit B. Siluester in Vrbe Roma titulum suum in regione tertia iuxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Traianæ, titulum scilicet Siluestri.*

I. Siluester ad Thermas Titianas Ecclesiam extruit.

Lib. Rom. Pont. in Silu.

Bibl. in Silu. fol. 16.

Damas. lib. d[e] Rom. Pont.

6 Ecclesiam autem, cuius hic Damasus meminit, Deiparæ Virgini ab eodem Siluestro dicatam fuisse nonnulli asserunt, ad id asserendum permoti ex perantiqua eiusdem Virginis imagine ex musiuo confecta, quæ adhuc ibidem cernitur, etsi temporum iniuria, hæc iam ex parte exciderit. Præmemorata autem imago quodam in loco, qui in ampliori Thermarum ambitu, in altaris formam aptatus est, cernitur. Sacris vero picturis eundem locum, quem in Ecclesiæ titulum Siluester erexerat, excultum fuisse, profano gentilitiæ superstitionis cultu, ac ornamentis omnino abolitis, credere par est, vt ipsiusmet loci prospectus intuentes admonet.

Ecclesiam Deiparæ dicasse S. Siluestrum opin[atur] est.

7 Quod autem ad sacras nunc Christianorum imagines ibi expressas attinet; in fornice maioris Thermarum alæ, Crux miræ magnitudinis varijs distincta coloribus cõtemplanda exhibetur, quæ præcipuum quidem Christianorum inter exurgentis fidei primordia signum, ac ornamentum esse consueuerat. Ibi pariter in altero inferioris ordinis fornice Christi Saluatoris imago, vnà cum sanctorum Pauli Apostoli, & Processi martyris imaginibus ad dexteram cernitur, ad sinistrum autem latus, B. Petri Apostoli, & Martiniani martyris effigies coloribus adumbratur. In cuiusdam item arcuati fornicis prospectu, Agnus media quidem parte candidus, qui Christi symbolum est, librum sub pedibus præferens, suspiciendus occurrit, quem a dextris Ioannes Præcursor his plane verbis velut digito præmonstrare videtur: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*: eundem vero ad læuam Ioannes Euangelista illis itidem verbis prænotat: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum.* Præterea, vt singula hic breui ser-

De picturi[s] quæ in Eccl[e]sia S. Siluest[ri] ad Therma[s] Titianas vi[sun]tur.

ſermone perſtringamus, ſacer idem locus quampluribus Deiparæ imaginibus diuerſimode pictorum pennicillo delineatis nobilitatur: ſanctarum item virginum, quas eidem beatiſſimæ Dei Genitrici ornamenti conciliandi gratia pictorum manus adiunxit. Verum haud hic ſilentio obuoluendum eſt, in tribus videlicet locis, quę fornicem vſque pertingunt, tres palmarum arbores fructibus onuſtas intuentibus contemplandas exhiberi: palmam quippe iuſtorum ſymbolum eſſe, nemo ſacræ antiquitatis ſtudioſus eſt, qui neſciat: quapropter toties in ſacris Chriſtianorum Cœmeterijs Chriſti martyrum corpora hoc victoriali præſertim ſymbolo prænotantur: & cum locus, quem ſupra memorauimus, in interiori parte vacuus appareat, fieri etiam potuit, vt martyrum ibi exuuiæ, ſicuti olim mos erat, reconditæ ſubſiſterent.

8 Verum enimuero illud a nobis hic ſtatuendum videtur, præmemoratas imagines ſub ipſa Conſtantini tempora pia pictorum manu concinnatas ibidem fuiſſe, tum quia hæ parum perpolitæ sũt, cum eo potiſſimum ſeculo rudis admodũ pictorum ars exiſteret, multiplici Chriſtianorum artificum, & præcipue præſtantium numero impijs perſecutorum gladijs reſecto; id autem vel ex eo perſpicue cumprobatur, quod ſub ipſa Conſtantini tempora ſacrarum imaginum cultus magis magiſque vigere iam cœperat, vt ex verbis Adriani Papæ primi ad Carolum Magnum in hunc modum ſcribentis videre eſt: *Enimuero inprimo ſancto Concilio ſæpius oſtenſum eſt, quia Sanctus Silueſter Papa, & Conſtantinus Chriſtianiſſimus Imperator, venerati ſunt ſacras Imagines, & cum nomine Chriſtianitatis palam coram omnibus fideliter, atque mirabiliter eas oſtenderunt, & a tunc vſque hactenus Sanctorum Pontificum, videlicet Silueſtri, Marci, & Iulij miræ magnitudinis ſanctæ eorum Eccleſiæ apud nos ſunt depictæ, tam in muſiuo, quamque in cæteris hiſtorijs cum ſacris imaginibus ornatis*. En tibi, olector, patentibus vtique notis venerandas ſub B. Silueſtro imagines, quæ coloribus in erecta ab eodem Eccleſia pictæ ſunt, deſignat, & digito, vt ita dixerim, demonſtrat: quas profecto picturas ea ætate, qua hæc ſcribebat, illibatas omnino, ad quadringẽtos videlicet annos poſt Silueſtrum perſtitiſſe credere par eſt, & quas hic innuere viſus eſt.

9 Porro deſcripta a nobis hactenus Diui Silueſtri Eccleſia ſupra Titianas Thermas ingentis molem magnitudinis exhibentes ſubſiſtit, quæ lateritia ſatis vaſta eidem ad ſuſtinendum fulcimenta præbent, in eiuſdem autem Eccleſiæ parietibus, & varijs quidem locis, foramina quædam, & concauitates conſpiciuntur, quas ad martyrum inferenda, ſeruandaque corpora, vti in Cœmeterijs conſueuit, aptatas pia Chriſtianorum manu fuiſſe, haud nobis improbabile redditur. Quod autem immanes iſtæ ſubſtructiones in Thermarum olim vſum deſeruierint, ex varijs quidem cuniculis, quibus aquæ infundebantur, & calidus aër euaporabat, patens fit.

10 Oborta igitur optata temporum tranquillitate ad Eccleſiam hanc Chriſtiani hilares, vegetique confluebant, & patefactis ex inſperato Eccleſiarum valuis, haud clam, ſed in ipſa pomeridiana luce, immortali Deo placabiles hoſtias, ac ſacrificium laudis offerebant: cum interim Conſtantinus Silueſtri exemplo permotus, Eccleſijs munifice extruendis manum admouit. In ſuo quippe Lateranenſi palatio Saluatori Ædem conſtruxit: in Vaticano Colle B. Petro Baſilicam: aliã inſuper Oſtienſi Via B. Paulo erexit: Ædem quoque S. Crucis in agro Sertoriano, D. Agnetis Via Nomentana, & Laurentij martyris Via Tyburtina magnificentiſſime exædificauit.

11 Porro quo venerationis cultu B. Silueſtri Eccleſia a fidelibus excolenda ſit, illud potiſſimum pio lectori ſuadere videtur, quod primum quidem eodem in loco Chriſti fides è tenebris emerſit, ibidemque pietas, ac religio domicilium, ac ſedem ſortita eſt: hic quippe poſt expiatum baptiſmali fonte Conſtantinum, duo Concilia a Silueſtro Pontifice celebrari contigit, primum videlicet Romanum anno Chriſti 324. in quo Epiſcopi numero 284. totuſque Romanus Clerus deuote conuenit ad hymnum laudis immortali Deo canendum ob Imperatorem Eccleſiæ feliciter adiunctum, & ad ſalubriter Eccleſiæ regimini proſpiciendum: vbi quoque præcipua ad Nicænum Concilium

Eccleſia a D. Silueſtro ſupra Thermas Titianas excitata ſubſiſtit.

Pace reddita Eccleſiæ prima fuit, quæ à populo palam frequentari cœpit.

Conſtantinus Eccleſijs ædificandis continuo operam dedit.

Quot nominibus Eccleſia S. Silueſtri veneratione digna ſit.

In ea fides Chriſt. antea ob gentilium metu in publicum primum prodijt.

In eadẽ duo Concilia à S. Silueſtro celebrata.

lium præludia communi Patrum consensu præhabita fuere; quod postea primum Concilium Nicænum appellatum est; in quo nefanda, ac impia Arrij dogmata reiecta, ac tenebris addicta sunt: & orthodoxæ fidei symbolum, veluti validum Christianorum propugnaculum cunctis plaudentibus editum est. Quod autem hoc potissimum loco Concilium quod primum Romanum dicitur, a S. Siluestro conflatum sit, ipsa Concilij verba id aperte legentibus demonstrant: in primo enim Canone, qui sancitus est, isthæc recitantur: *Et quoniam mater Ecclesia genuerat filium charissimum Constantinum, Siluester Episcopus Vrbis Romæ collegit vniuersam Synodum Episcoporum, cum consilio Augusti, vel matris eius, & fecit parari in Vrbe Roma, intra Thermas Domitianas, quæ nunc cognominantur Traianæ. Collegit autem in gremio Sedis suæ &c.* Quibus verbis isthæc Baronius subtexit: *Episcopi conuenerunt in titulum Siluestri, & fuerunt hæc veluti quædam Christianæ pietatis encænia de primo Christiano Imperatore summo omnium gaudio celebrata.*

Conc. gen. 1. p. 1.

Baron. in Silu. fol. 165.

12 Porro in hoc sacro Concilio soli dumtaxat Episcopi consederunt; persbyteri vero cum reliquo clero stantes, vt acta exhibent, adfuere, & illud insuper præsentia ipsemet Constantinus Magnus vnà cum pijssima matre Helena Augusta illustrare, ac insignire voluit, cui Calphurnius item Vrbis Præfectus, qui ex gentilitate nomen Christo dederat, interfuit. Alterum vero Concilium, quod in eiusdem Siluestri ædibus celebrari contigit, illud fuit, in quo ipsemet sanctissimus Pontifex vna cum 275. Episcopis, & presbyteris tanquam supernum orthodoxæ Ecclesiæ caput, anno 325. singula Nicænæ Synodi decreta, Patribus eiusdem Synodi exorantibus, Apost. auctoritate confirmauit. Ecclesia igitur hæc tot condignis antiquitatis recolendæ monimentis exculta iugi fidelium veneratione, tum sub ipso Siluestro Pontifice coli consueuit, tum postquam idem e viuis decessit, tunc enim eadem in eius honorem, tanquam in perennem Pontificis de Ecclesia optime meriti memoriam, dicata est, vt perantiqua Cardinalium hoc Siluestri titulo prænotata monimenta testantur. Post longa autem euoluta annorum secula, eadem Ecclesia, tanquam de facie haud cuiquam nota, inculta omnino remanserat, licet sub iam descripto Equitij titulo in sacris adhuc tabulis eiusdem dumtaxat nomen vigeret, cui cæteri Pontifices multiplicia ornamenta diuersis subinde temporibus comparare non destitere.

Primo Concilio Constantinus cum matre Helena interfuit.

In altero S. Siluester Decreta Nicænæ Synodi confirmauit.

Post mortem S. Siluestri eidem hæc Ecclesia dicata est.

13 Verum dum locus iste subterraneus totius orbis luce dignissimus, perobscuris inuolutus tenebris e conspectu omnium, atque memoria excidisset, præclara Christianæ fidei monimenta nemo erat, qui pro merito recoleret, suspiceretque, cum en tibi, sub annum redempti orbis 1637. casu, Deo disponente, innotescit, & Ecclesia pariter S. Siluestri, & oratorium non inquirentibus suspiciendum, ac venerandum palam fit, vt profecto absque vllo ambigendi scrupulo manu quisque deprehendat, sub vno, eodemque Equitij titulo, duas olim Ecclesias recensitas fuisse; alteram a S. Siluestro in præmemoratis Thermis erectam, & alteram easdem apud Thermas in superiori parte a Symmacho Pontifice exædificatam, quæ ambæ ita situ differunt, vt vna inferior sit, quæ S. Siluestri dicitur, altera vero superior, quæ a Symmacho Pontifice initium habuit.

Binæ sub [...]quitio titu[lo] olim Eccle[siæ] erant.

Altera à S. [Sil]uestro, à Sy[m]macho alt[era] ædificata.

14 Verum subsiste parumper lector, dũ nobis interim hic exclamare licet: O locum omni plane veneratione dignissimum (de subterranea nunc loquor Ecclesia, ad quam e superiori D. Martini templo aditus patet) o locum, inquam, a fidelibus iugiter suspiciendũm; qui Siluestrum Pontificem sub ipsa Pontificatus initia inquilinum habuit, qui opportunas eidem sanctissimo viro persecutionis tempore latebras præbuit: huc inuictus Christi sacerdos postquam apud Soracten delituerat, in Vrbem a Constantino euocatus, remeauit; hic precibus a Deo pacis tranquillitatem, & vt in erecta a se Ecclesia Euangelium Christi palam omnibus annunciaretur, obtinuit: hic duo insuper celebrrima Concilia ad totius Ecclesiæ stabilitatem ac munimentum ab eodem coacta sunt: hic Pontificia eiusdem Sedes integro decem annorum spatio immota constitit: hic demum solutis captiuorum Christianorum vinculis, & gentilium superstitione penitus abolita, palam, ac libera fronte Christiana Religio vexillum erigens, de sub-

Locus om[ni] veneratio[ne] dignus est [Ec]clesia S. Sil[ue]stri, & qua[re]

ſubacta Romanæ Vrbis idololatria triumphum reuexit, vt in ipſius nunc ſubterraneæ Eccleſiæ aditu coloribus adumbrata intuentibus ad viuum imago exhibet. Huc igitur ſubi pie, ac ſtudioſe, tu quis es antiquitatis perſcrutator, & oculis contemplare, ac venerare oſculis locum, in quo tot ſanctiſſimorum Epiſcoporum pedes conſtitere, vbi ſacerdotalis Siluestri pietas domicilium ſibi defixit, vbi Oratorium ille conſtituit, & ab hominibus ſequeſter cum Deo de Chriſtianorum rebus, & de cunctorum ſalute fiducialius egit. Hic certe locus excelſior Capitolio a fidelibus habendus eſt; ibi enim de tyranno coronam victor Conſtantinus promeruit, nec non de Vrbe in libertatem vindicata palmam obtinuit: hic Chriſtianorum fides, ac Religio iubilans de idololatriæ ſuperſtitione trophæum erexit. Vt quid autem cum profano Capitolio locus hic comparandus, qui vel ipſimet Carmeli iugo, in quo Elias zelo Dei incenſus diu latitauerat, æquiparandus videtur? Siluestrum enim Romanum Pontificem latitantem, pari ac Eliam erga Dei cultum ardore ſuccenſum hic locus excepit, fouit, & orbi vnà cum Euangelij luce eminus coruſcantem protulit.

15 Et merito quidem locum hunc pia Religioſorum Carmelitarum Familia multis abhinc annis incolit, ipſius plane Carmeli iugi, ex quo Elias Ordinis eiuſdem auctor exijt, typum exhibentem. Vt adinuentos autem hoc in loco ſacræ, latentiſq; antiquitatis theſauros lector, cui debes, acceptos referas, id merito pietati, ac ſtudio Reuerendiſſimi Patris Io: Antonij Philippini Romani Carmelitanæ Familiæ Magiſtri Generalis adſcribe, qui cum priorem apud eandem Eccleſiam locum teneret, toto in rem animi ſtudio incumbens, haud vlli parcens incommodo, ac labori, dum loca ſingula venerandæ antiquitatis perquirit, perluſtratque, recolendas, quarum ſermo eſt, Domitianas Thermas, & conſepultam in eiſdem B. Siluestri Eccleſiam deprehendit: vt autem vir de ſacra antiquitate optime meritus, cunctorum pietatem adaugeat, totum ſacri huius loci ſubterranei ambitum, lectori ob oculos tabulis æneis delineandum curauit, cuius ille hiſtoriam edito iam ab ann. 1637. ſingulari eruditione hac ſuper re libello explanauerat.

16 Porro nobilis inſtar monimenti ſacris venerandiſque locis carmina iſthæc inſcripſit:

Hoc opus auguſtum ſi cernis forte viator,
Siſte gradum, nam ſunt mira videnda tibi.
Aſpicies Papæ Siluestri dulce cubile,
Quo conſtat plures ipſum habitaſſe dies.
Inferiora petens, templum mirabere priſcum,
Sub Conſtantino cuius origo fuit.
Quod tunc Silueſter Traianas extulit intra
Thermas, Exquilijs, Equitijque loco.
Munere multiplici exornans, ſacrauit & illud,
Et bis Concilium concelebrauit ibi.
En ſacra quanta modis miris monumenta coruſcant,
Ergo auidus viſas, & reuerere pius.

Inſcripta hæc interim recolendæ antiquitati carmina debitum deuotionis cultum cunctorum animis ingerunt; ad quem Reuerendiſſimus idem Pater magis magiſque propagandum, nunc ſuperiorem quoq; Symmachi Baſilicam Martino Turonenſi Epiſcopo conſecratam, tot ſacris martyrum exuuijs ex nobili Priſcillæ Cœmeterio illuc translatis apprime refertam, vetuſtate collabentem, ingenti plane animo inſtaurare aggreſſus, haud vllis expenſis, aut laboribus parcit, quo minus Eccleſiam omnibus abſolutā numeris, vetuſtate penitus abolita, in nouam, ac pulchriorem formam cunctis ſpectabilem exhibeat: in qua antiquam quidem ſtructuræ totius maieſtatem columnæ marmoreæ, quibus incumbunt Eccleſiæ parietes, & recentem huius ætatis elegantiam picturæ, ſtatuæ, & laquearia venuſtate ſingulari conſpicua, totaque Eccleſia opere architectonico circumueſtita contemplantibus exhibent. Sed, propoſitis primum Tabulis, ad alia tranſeamus.

[Marginalia: ...rrāneſis ad ...ius loci ve...ratione le...ris animū ...itans. | ...cus hic Ec...ſiæ S. Silue... Capitolio ...ferendus. | Eliæ Car...lo æquipa...dus. | ...c merito ...P. Carme... nunc in...itur. | ...ctus illi ac ...uli vene... ſtudio ...erendiſs. Antonij ...lippini cō...ata. | Carmina Eccleſiæ S. Siluestri affixa. | Superiorem Symmachi Eccleſiam idem Reuerendiſs. Generalis ornat inſtauratque.]

A Pauimentum muſiui operis, albis videlicet ac nigris lapillis elaboratum.

B Crates marmorea, qua ſubterranea altera Eccleſia illuſtratur.

C Altera Crates marmorea ad eamdem inferiorem Eccleſiam illuſtrandam.

D Crux muſiui operis fornici intexta.

E Fragmentum ſedis marmoreæ S. Silueſtri.

F Imago Deiparæ S. Silueſtro ad eius pedes genuflexo benedictionem impertientis.

G Picturæ miſcellaneæ cum profanis aliquot Iconibus etiamnum integris à temporibus veterum Impp.

H Locus, ex quo eruta ſunt ſanctorum Corpora, cui palmæ depictæ imminent.

I. Imagines Deiparæ, & duarum ſanctarum ab vtroque latere.

K Imago Chriſti cum SS. Paulo, Petro, Proceſſo, & Martiniano. Ex altera autem parte B. Virgo vnà cum S. Agnete, & alijs tribus Virginibus. In arcu Agnus ſuper libro vnà cum SS. Ioanne Baptiſta, & Euangeliſta, necnon Sixto adumbratus.

Thermæ Titianæ, postea Domitianæ, ac Traianæ
à S. Siluestro Diuino Cultui dicatæ.

Bina Concilia in Thermis Traianis celebrata.

Hic quidē Thermarum (quæ Traianæ dicuntur) locus, venerabilis, atque conspicuus redditur sacris binis Oecumenicis Concilijs, quæ a S. Siluestro Romano Pontifice ibidem, vt diximus, celebrari contigit. Concilium autem primum Romanum (cuius sermo incurrit) in Thermis Traiani in gremio Sedis suæ a Siluestro collectum fuisse, in primo eiusdem Concilij capite expressum reperitur: quo tempore singularis pietas & munificentia Constantini orthodoxos erga patres enituit, quibus ex tota Italia a Siluestro in Vrbem aduocatis, ab Augusto vehicula suppeditata sunt, & annona insuper, vt ipsiusmet Synodi exordia perhibent. Ex hoc autem tempore Constantinus se in omnibus, & coram omnibus etiam gentilibus (vt Baronius ait) Christianum perfectissimum exhibuit, & in Christiana fide propaganda ardentissimum declarauit, omnia plane contraria persecutoribus Imperatoribus officia explens, quæ quidem Eusebius eiusdem laudator in hæc plane verba digessit: *Illi* (id est ethnici Imperatores) *Christi famulos domicilijs, & laribus orbatos in exilium eijcere: hic eos omnes domum reuocare, & proprijs sedibus restituere. Illi eos ignominijs appetere, hic honoribus, & in omnium conspectu illustres reddere. Illi pijs viris vitam eripientes, inique eorum bona publicare: hic illos pluribus muneribus benigne, & liberaliter excipiens, ad pristinum statum reducere. Illi per scripta decreta palam contra Ecclesiarum præsides diuulgata falsis calumnijs eos obiectare: hæc contra viros eosdem ad gloriam efferre, apud se ad altum dignitatis gradum tollere, & edictis ac legibus multo clariores efficere. Illi sacras ædes precibus destinatas funditus euertere, easque è sublimi disiectas, solo æquare: hic tum eas, quæ superarant, altius erigere, tum nouas sumptu ex ipsis regijs thesauris suppeditato magnifice extruendas sancire. Illi mandare, vt libri diuinitus inspirati, in ignem iniecti, penitus delerentur, hic vt ijdem ex ærario regio & ornarentur magnifice, & numero augerentur decernere. Illi iubere, ne Episcopi vnquam conuentus cogere aggrederentur: hic eos ex omnibus gentibus ad se conuocare, intromittere in palatium, sinere in eius intimas partes penetrare, & laris suæ, mensæque regalis cōpotes esse, &c.* Et infra hæc subijcit: *Illi Dei seruos fœdis afficere supplicijs; hic eos, qui hæc patrassēt persequi, pœnaq; debita Dei ope inflicta, ad meliorem mentem traducere. Sanctorum etiam Martyrū memoriam hic colere non destitit, etc. In quas quidem res oculis coniectis dixerit aliquis merito, nouum quendam & inusitatum mundi statum modo apparuisse insolito quodam lucis splendore, veluti post crassam caliginem mortali hominum generi elucescente, &c.* Quibus omnibus enarratis isthæc coronidis instar apponit: *Fatendum ergo,* inquit, *vniuersum opus ipsius Dei esse, qui Imperatorem tam pium impiorum multitudini aduersariorum opposuerit.* Hæc merito Eusebius. Vides quæ, & quanta laudabiliter Christianæ Religioni Augustissimus Imperator præstiterit. Vides quam exoptata Christianis, qui metu perculsi in tenebris delitescebant, lucis exordia affulserint. Vt autem sacræ huius Oecumenicæ synodi, qua Vrbs Roma, & sacer iste Thermarum locus illustratus est, memoria menti fidelium altius insideat, & oculis quoque iugiter ingeratur, antiquam rei historiam recenti quidem pictura in eadem Ecclesia, qua ad subterranea loca descensus patet, Carmelitanæ familiæ Patres repræsentandam voluere, cuius hic tibi ex nouo prototypo oblatam nobis iconem contemplandam exhibemus.

Euseb. in Vit. Constant. l. 3. c. 3.

Constant. Magni lau[des]

CAP.

Concilium Primum Romanum.

Celebratum in Thermis Traianis a S. Siluestro, cui interfuerunt CCLXXIIII Episcopi cum Vniuerso Clero Romano: præsentibus Constantino Magno, Helena Sancta, et Calphurnio Præfecto Vrbis: Nunc Basilica SS. Siluestri, et Martini in Montib. Ord. Carmelitar. tituli Æquitij.

CAP. XLV.

De Diocletianis Thermis, quæ sanctorum Martyrum manu extructæ, ac sudoribus illustratæ in Ecclesiam postmodum dicatæ sunt.

1 QVONIAM de Thermis hic potissimum agitur, quæ quondam Christianorũ vsui extitere, haud Thermæ Nouatianæ, & Traianæ, aut Domitianæ dumtaxat, sed Diocletianæ itidem velut sanctorum Martyrum manu singulariter excultæ, in Dei cultum, & Christianæ Religionis obsequium dicari postmodum meruere; illæ quippe olim a B. Siluestro Papa in Ecclesiã, vt diximus, erectæ, hæ vero longa post secula sub Pio IV. Pontifice Maximo dicatæ sunt; diutinis quippe SS. Christi Confessorum, ac Martyrum laboribus iam tum cum Diocletianæ persecutionis gladius desæuiret, illustres redditæ, eorumdemque pœnis, & sudoribus nobilitatæ, demum, ne condigna tanto operi merces deesset, in Dei honorem, ac Deiparæ Virginis templum consecratæ sunt. Haud enim absque peculiari Dei nutu hæ integræ, intactæque, tot immanium ædificiorum ac substructionũ molibus omnino dirutis, ac solo æquatis, perstitere, vt egregie lynceus Card. Baronius noster in suis annalibus adnotauit: *Quod igitur* (inquit ille) *sudoribus Christianorum militum, eorumdemque Confessorum, ac denique Martyrum immensa illa Thermarum extructa sit moles: Dei beneficio factum putamus, vt cum omnes ab alijs Imperatoribus Thermæ erectæ, collapsæ propemodum sint, atque redditæ plane ignobiles, nullus amplius reliquus fuerit vsus earum: attamen quæ Diocletiani fuerunt Thermæ, quod illæ SS. Martyrum laboribus fuerint extructæ, potissima pars earum in vsum Ecclesiæ, memoriamque Dei Genitricis Mariæ, & aliorum religiose fuerint commutatæ.* Hæc ex Baronio diserte pro veneranda sacrorum monimentorum antiquitate perorante, cui & illud, quod fama niunciante didicimus, opportune subtexendum videtur, ipsosmet videlicet prædictarum Thermarum lapides, qui adhuc extant, contra Gentiles pro Christianis, eorumdemque laboribus in Cælum vsque clamare; *Quia si hi tacuerint* (inquit Christus) *lapides clamabunt*, vt Moysis olim tempore aduersus Pharaonem Ægyptiorum regem pro Israelitis ipsamet luti onera, quibus iniuste premebantur, in Cælum ad Deum clamabant: *Clamor quippe* (ait Deus) *filiorum Israel venit ad me, vidique afflictionem eorum, qua ab Aegyptijs opprimuntur.* His insuper lapidibus, veluti lydio explorata lapide inuictorum Christi athletarum constantia comprobatur: interdum quippe lateres, qui immensæ eidem constructioni, vtpote pia Christianorum manu inserti fuere, sacrosanctæ Crucis (vt quod Christus ait, merito adimpleatur) *lapides de me testimonium perhibent*, Crucis, inquam, signo, vt præfertur, insculptos adinueniri contigit, quo assertionis huiusce veritas quodam veluti sigillo valide præmuniri videtur.

Thermæ Diocletianæ.

Baron. to 2. an. 298. n. 18.

Thermæ Diocletianæ à martyribus Christianis extructæ.

Luc. c. 19.

Exod. c. 3.

Luc. 17. Crucis [...] in Ther[...] Diocleti[...] insculpt[...] lapidib[...] peritur.

2 Porro Thermæ, de quibus sermo est, Diocletianæ scilicet Romæ, Maximianæ autem Carthagine in Africa an. 15. Diocl. & Maximiani Impp. cœptæ sunt, vt Eusebius testis est in Chronico, quæ septem post annos absolutæ, ac subinde a Constantio & Maximiano Augustis exornatæ, necnon a Seuero, & Maximino Cæsaribus dedicatæ, & publico vsui mancipatæ sunt, de quibus eiuscemodi vetus inscriptio extat:

Therma[...] cletiana[...] Maximia[...] quo ann[...] ptæ.

Eusib. in [...]

Apud Pa[...] in fast.

CONSTANTIVS, ET MAXIMIANVS
INVICTI AVGG.
SEVERVS, ET MAXIMINVS
CÆSS.
THERMAS ORNAVER.
ET ROMANIS SVIS
DEDICAVER.

Toto igitur integri septennij tempore, quo tam immensæ molis opus Thermarum Diocletiani Romæ exædificatio perdurauit, Christiani eidem operi adscripti sunt, totidemque annorum spatio iugi labore defatigati: *Erant enim* (vt Marcellini verbis vtar) *in modum prouinciarum extructæ*, præ incredibili sui

Vastitas [...] amplitud[...] Thermar[...] Diocleti[...] rum.

Marcell.

ſui amplitudine: Maximianus vero, etſi Chriſtianis infenſiſſimus, Chriſtianorum tamẽ militum conſtantia victus, haud amplius eoſdem gladio, velocique martyrio necari voluit, ſed vt eos ſeruorum more iugi, ac diutino labore conſumeret, fatigaretque, ad opus damnauit; quippe qui tunc præcipue immanes ædificiorum moles erigere, Diocletianas videlicet Romæ Thermas, vt diximus, Carthagine vero in Africa ſuo è nomine Maximianas aggreſſus fuerat. Quod quidem ex B. Marcelli Papæ actis ſatis liquet, vbi apte in rem præſentem iſthæc: *Tempore illo, quo Maximianus ex partibus Africæ redijt in Vrbem Romam, volens placere Diocletiano Auguſto, vt in nomine eius Thermas ædificaret, cœpit ob inuidiam Chriſtianorum, omnes milites, ſiue Romanos, ſiue alterius generis ad afflictionem laboris compellere, & per varia loca alios ad lapides, alios ad arenam fodiendam damnare.*

Marc. mart. r. 16.

3 Et plane in ipſius Chriſti, & Chriſtianæ religionis probrum, ac ignominiam, qui militia nobiles, ac præcipui eſſent, ijdem Imperatorum, imo perſecutorum iuſſu, contemptibilioribus pœnis addicebantur: haud enim niſi ſordidiores perſonas ad opus publicum dãnari conſueuiſſe, Paulus Iuriſconſultus diſertis verbis perhibet, cum ait: *ſi ſordidiores perſonæ erunt, in opus publicum eius temporis dabis.* Et hoc aduerſus ipſorummet Gentilium leges præſtitere, quibus Modeſtinus neutiquam licere militem nec ad metalla damnari, nec etiam torqueri affirmat. Cum igitur Romæ ſub Diocletiano milites aſſiduis Thermarum laboribus premerentur, Thraſo, vir nobilis, ac diuitijs præſtans, eiſdem, ne inter ærumnas deficerent, alimonia vltro, libenterque ſuppetitabat, vt recenſita B. Marcelli Acta his verbis exhibent: *Chriſtiani milites cum ad opus illud damnati eſſent, Thraſo, qui Chriſtianus vir potens, et facultatibus locuples, & vita fidelis erat, cum vidiſſet affligi Chriſtianos fatigatione, & labore, de ſua facultate ſanctis Martyribus alimoniã et victum miniſtrabat per viros Chriſtianos Siſinium, Cyriacum, Smaragdum & Largum:* hi vero cum ab apparitoribus deinde noctu intercepti fuiſſent, ad Imperatorem protinus delati, eiuſdem iuſſu ad Thermarum opus vna cum cæteris damnati ſunt, vbi tunc præcipue mira Siſinij & Cyriaci diaconorum charitas enituit, qui Saturninum etſi ætate longæuum in eiuſmodi opere laborantem, iniuncta eidem onera, proprijs ipſi humeris portantes ſubleuabant, vt ex actis, quæ ſupra meminimus, hunc in modum legitur: *Poſt diem vero tertium nunciauit Maximiano Auguſto, qui iuſſit, vt ſub cuſtodia foderent arenam, & humeris ſuis portarent vſque ad locum, vbi Thermæ ædificabantur. Erat autem vir ſenex inter eos nomine Saturninus, qui iam ſenectute maceratus erat, & cœperunt eum ad portandum iuuare, hoc cum fieri viderent cuſtodes, quia Siſinius, & Cyriacus Diaconi ſuam, & aliorum ſarcinas cum adiutorio Chriſti portarent, mirati ſunt, et nunciauerunt Tribuno Spurio.* Quo autem potiſſimum tempore hæc Romæ peragebantur (vt Baronius aſſerit) luſtratis diligenter ab Imperatore ſingulis militum legionibus, qui Chriſtiani reperti fuere, militia exuti, ac penitus exarmati, vinctique Romam perducti, tanquam adſcriptitij ſerui, Thermarum operibus addicti fuere. Thermis vero poſtmodum abſolutis, qui in Chriſtianæ fidei confeſſione conſtantes, nullis fracti laboribus perſtitere, ne laborum opere alleuiati, quod ingens eſſet illorum numerus, quid noui in Imperium molirentur, omnes pariter capitis ſententia mulctauit. Et tunc ſingulari quidem ipſius Dei beneficio, impenſi laboris mercedem, martyrij palmam recepere, vt adimpleretur, quod de iuſtis olim Scriptura cecinit: *Reddidit Deus mercedem laborum ſuorum.*

Chri- ope- cadi

aron. 298.

rcel arti.

Siſinij, & Cyriaci charitas.

Act. S. Marce Pap. et mart.

Baron. t. 2. an. 298.

Milites Chriſtiani dececti Thermarum operibus addicti.

4 Porro militum tunc potiſſimum temporis martyrio coronatorum numerus præ cæteris decem millium ducentorum trium repertus eſt, qui omnes vnà cum Zerone Tribuno, qui inter eos dignitate præcellere videbatur, Trigemina extra Vrbem porta ducti, & in concauæ vallis ſinu, in loco, qui dicitur Gutta iugiter manans, ad aquas Saluias feliciter ad vnum omnes, ſeptimo Idus Iulij, quo die celebris Anniuerſarij eorumdem triumphi memoria recolitur, ob impenſorum pro fidei confeſſione laborum præmium, gladio trucidati, nobili martyrio coronati ſunt. Alios autem Chriſtianorum fere innumeros diuturno huic Thermarum operi addictos fuiſſe præter recenſitos hactenus

Zero tribunus cum 100. 203. martyribus ſocijs.

nus, quorum tamen memoria excidit, & quorũ nomina in libro vitæ scripta sunt, quis iure merito ambigat, inter quos insignis ac præcipuus Maximus ille clarissimus Christi martyr duomillenarius extitit, qui cum in cæteris, quos poterat, ad Christi fidem traducendis, totis animi viribus instaret, & centum viginti milites suo regimini adscriptos iam Christo aggregasset, & S. Marcello Papæ baptizandos obtulisset, re ad Maximianum delata, eosdem cingulo militari abdicatos, ad seruile Thermarum opus adsciuit, ad fodiendam nimirum arenam, sed bene res illi accidit; milites enim, quos Maximus paternis officijs demeruerat, dum sæpe eum, ac cæteros commilitones in arenario laborantes inuiserent, Maximo Regnum Dei eisdem annunciante, & honestissimi ordinis se libenti animo pro cælesti Regno dispendium perpeti, seruilisque vitæ, ac ignominiæ notam subire, necnon indictos sibi Christi causa labores se constanter ferre vltro affirmante, hi Deo inter verba afflati, ad amplexandam Christi fidem se contulere. Verum re postmodum cognita, Maximus millenarius Dux, vnà cum centum illis, ac viginti militibus, impio iubente Maximiano, gladio interempti, ac reliqui ex millenarijs militibus in eodem arenario ob Christi amorem, ad subeundum martyrium alacriter succensi, flammis feliciter consumpti fuere, quorum cineres, ac Maximi, & sociorũ corpora, Marcellini Papæ, & Ioannis presbyteri opera, Via Salaria in Cœmeterium ad cliuum Cucumeris secundo ab Vrbe lapide illata sunt. Demum, vt Christianorum numerum, qui his Thermis extruendis addicti sunt, recenseamus, illud postremo loco coronidis instar enarratis subteximus, constanti antiquorum scriptorum assertione, quadraginta Christianorum millia in tam immanis ædificij mole adhibita fuisse, qui omnes, ne labore frustrarentur, nobili postmodum martyrio, cædente gladio, coronati sunt. Vides hinc numerosissimos Christianorum, ac martyrum greges, & integras prope, ac confertas militaris ordinis copias adiutricem extruendo operi manum admouisse: *In his quippe extruendis* (vt Bartholomæus Marlianus ait) *memorant quadraginta millia Christianorum pluribus annis in modum seruitij habuisse*. Cui Andreas Fuluius paribus verbis subscribit.

Maximus martyr.

Baron. t. 2. an. 289. n. 15.

Bart. Marl. l. typogr. Vrb. Rom. l. 5 c. 20.

5 Porro Pius IV. fel. recordat. Pontifex labores in Thermarum, quas memorauimus, extructione a beatis Christi martyribus exantlatos secum pie recolens, in Templum dicandas decreuit: quapropter insignis eo seculo Architecti Michaelis Bonarotæ opera vsus, primum lapidem solemni ritu in præmemoratis Thermis, in quarum immani substructione tot Christianorum millia lapides, arenam ac lateres iugiter elaborando congesserant, idem Summus Pontifex ambitiosus eorumdem piorum laborum æmulator iecit, & Cardinalitio insuper titulo idem sacrum Templum nobilitauit, vt satis luculenter huiusce rei historiam Antonius Spinellus Societatis Iesu enarrat in volumine, quod *Thronus Dei* inscribitur, ibidemque sepulchrum sibi idem Pius Pontif. apud Deiparam Virginem elegit, vt vel mortuus sanctorum laboribus communicando locum quietis apud Deum obtineret, quod & nonnulli alij in seligendo sepulchro præstitere, inter quos præcipui ex Purpuratorum Patrum collegio, & insigniores viri adnumerantur, & Antonius de Duca presbyter Siculus, qui dictas Thermas in Templum conuertendas multis ante annis prędixerat, præcipue recensendus videtur, vt ex sepulchrali eius lapide his quidem verbis liquet:

Andr. F[...] antiq. V[...] c. 25.

Pius IV [...] mas D[...] tianas [...] plum d[...]

Ant. S[...] lib. el. d[...] no Be[...]

Vitto[...] Ciac[...] Pij I[...]

ANTONII DE DVCA SICVLI
PRESBYTERI CEPHALVDENSIS,
QVI HAS DIOCLETIANI THERMAS
ANTE ANNOS FERE VIGINTI,
VIRGINIS ANGELORVM,
VT EXTAT, TEMPLVM FORE
PRÆVIDIT, HIC OSSA
QVIESCVNT.

Et isthæc interim, vbi Thermarum, quæ Diocletianæ dicuntur, mentio incurrit, de condigno recensitorum martyrum agone ad augendum loci cultum subtexere visum est. His igitur paucis, quæ vel obiter protulimus, de Diocletianis Thermis beatorum martyrum sudoribus, laboribusque, ac eorundem manu, & opera apprime nobilitatis, atque excultis meminisse voluimus.

CAP.

CAP. XLVI.

De ſubterraneis apud Eccleſiam Beatæ Mariæ in Via lata Cubiculis Beati Pauli Apoſtoli hoſpitio,ac prædicatione,ſanctorum præſentia, & frequenti Chriſtianorum cœtu nobilitatis.

1 A Thermis, vbi præclara Chriſtianæ pietatis in Vrbe monimenta ſuſpeximus, pedem contrahentes, ad loca Chriſtianorũ incolatu, ſanctorumque meritis conſpicua concito nunc gradu progredimur, & primum quidem,ſi libet amice lector, ad ſubterraneum locum,qui apud Latam Vrbis viam exiſtit, & in præſens viſitur, ad locum, inquam, qui Paulo primum in Vrbem aduenienti hoſpitium præbuit, oculos, pedem, ac ſtylum pariter conuertamus.

[margin: ...imPauli ...in Vr- ...ſpitium]

2 Et profecto ſi quis Paulum tunc quidem catena vinctum, Vrbem Romã ingredientem vidiſſet, obſtupuiſſet ſane, & Dei potentiam admiratus, inermi homini, ac vinculis captiuorum inſtar alligato Vrbem ipſam, totius Orbis dominam,cum toto ſuo triumphali faſtu ſubijciendam,& vniuerſum terrarum Orbem diuinæ prædicationis verbo, vi, ac virtute vincendum, vinciendumque præſentiẽs admirabundus hæſiſſet,illa Apoſtoli ad Romanos ſcribentis verba, quæ iam adimpleri videbantur, recolens: *Paratus ſum vobis, qui Romæ eſtis,euangelizare; non enim me pudet Euangely Chriſti.* O *animam generoſam* (inquit Chryſoſtomus) *rem tot tantiſque periculis obnoxiam, ſuſcipientis peregrinationem maritimam, tentationes, inſidias, defectiones: par enim erat eum, qui diſputaturus eſſet cum tanta ciuitate, & ea impietatis tyrannide oppreſſa, tentationum agmen, ac veluti grandinem perferre, ſed tamen cum pericula tanta expectaret, nihilo pigrior reddebatur, ſed feſtinabat & parturientis more appetebat, & promptus erat.* Vides,quanta auiditate, quanta fiducia, & alacritate Romanis Euangelium annunciaturus progreditur, atque feſtinat. Sed nos interim, quæſo, ingredienti Paulo, & ipſa inter vincula Auguſtis auguſtius triumphanti vnà cum Chryſoſtomo occurramus: *Quoniam igitur* (inquit ille) *non Vrbem, ſed Orbem Paulus ingreditur, occurramus omnes, etenim ille non ſignum terreni alicuius Regis, ſed in Cælo regnantis Chriſti crucem portat, & præcedunt non homines, ſed Angelorum cateruæ, non ſolum in honorem eius ſigni, quod fertur, ſed in eius, a quo fertur auxilium.* Spectatores igitur ingredienti ad nouum reuehendum de Vrbe triumphum Paulo ſuperni ciues, & ouantes Angelorum cateruæ adſtitere: *Spectaculum quippe facti* (vt Paulus ait) *mundo, Angelis, & hominibus.*

[margin: ...S.Paul ...Apoſt. ...s Ro- ...ingre- ...eamq; ...]

[margin: ...hom.3. ...d.Paul.]

[margin: Cryſoſt.hom.3 de laud. Paul.]

3 In Vrbem igitur ingreſsus,domum ad inhabitandum conduxit, eo potiſſimum loco,vt Baronius, & Lorinus diſertis verbis afferunt, vbi in præſens Eccleſia S. Mariæ, quæ dicitur in Via Lata, eiuſcemodi rei memoria celebris, cernitur. Quinimo antequam in Vrbem adueniret,de præparanda ſibi iſtic in Vrbe ad inhabitandum domo Philemoni illis plane verbis iniunxerat: *Præpara mihi domum.* Quoniam vero futurum, vt plures ad eum confluerent diuinum verbum audiendi, & diſputandi gratia, nouerat,in opportuno Vrbis eiuſdem loco, & longe ab vrbanorum ſpectaculorum, & populi tumultu hanc ſibi parandam curauit,vt Hieronymus palam teſtatur: *Venturus* (inquit) *ad Romanam Ciuitatem prædicaturus Crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, ſciebat ad ſe plurimos concurſuros, & neceſſe erat primum, vt domus in celebri eſſet Vrbis loco, ad quam facile conuenirent, deinde ab omni importunitate vacua, & ampla, quæ plurimos caperet audientium, nec proxima ſpectaculorum locis, nec turpi vicinia deteſtabilis. Poſtremo vt in plano potius eſſet ſita, quam in cænaculo.* Vides quam apte quęrenda,ac diſponenda domus,in quam ad excipiendũ diuini verbi pabulum, ad legis dogmata ediſſerenda Romanorum cœtus paſſim cogerentur.

[margin: Baron to. 1. an. 59. Lorinus in Acta Ap. c. vlt. Paulus Apoſt. Romæ domũ conducit.]

[margin: Ep. ad Philem.]

[margin: Hieron. ſup. ep. ad Philem.]

4 Biennium vero Paulus ibidē vinctus transegit, vt ex Apostolicis actib. palam fit: *Mansit autem biennium totum in suo conducto*, in præmemorata videlicet domo, quod & Hieronymus expresse affirmat: *Paulus*, inquit ille, *Romam vinctus mittitur, & biennio in libera manens custodia, aduersus Iudæos quotidie disputabat*. Quod autem domus hęc loco carceris Paulo designata fuisset, milite dumtaxat ad eum seruandum adiuncto, ex ipsis Apostolicis actibus aperte illis verbis conuincitur: *Cum venissemus* (ait) *permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente milite. Post tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum, cumque conuenissent, dicebat eis: Ego viri fratres nihil aduersus plebem faciens aut morem paternum vinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum, qui cum interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla causa esset mortis in me. Contradicentibus autem Iudæis coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. Propter hanc igitur causam rogaui vos videre, & alloqui; propter spē enim Israel catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus de te a Iudæa, neque adueniens aliquis fratrum nunciauit, aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem a te audire, quæ sentis, nam de secta hac notum est nobis, quia vbique ei contradicitur*. En optatissima toti terrarum orbi, Christi fidei hæc apostolicæ prædicationis in Vrbe præludia: en, vt rebelles ac pertinaces Iudæorum animos ad subigendos se Christi obsequio *Apostolus factus omnibus omnia, vt omnes Christo lucrifaceret*, suauissime demulcet, & proborum Rhetorum more, antequam Christianę fidei, ac dogmatum semina auribus ingerat, beneuolos sibi audientium animos auspicari pertentat.

Domus loco carceris Paulo Apost. Romæ concessa. Act. c. 28. n. 20. Hieron. de script. Eccl.

Act. c. 28. n. 20

5 His igitur præmissis Apostolus condicto ad disputationem die, fausto in certamen omine palam cum Iudæis conflicturus insurgit: *Cum constituissent autum illi* (inquit Lucas) *diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat, testificans Regnum Dei, suadensque eis de Iesu ex Lege Moysi, & Prophetis a mane vsque ad vesperam, & quidam credebant his, quæ dicebantur, quidam vero non credebant*. Audis pie lector iacta vel tum ab Apostolo prædicante prima in Vrbe diuini verbi semina, haud tamen vllum salutis inde fructum, obduratis Iudæorum cordibus, exurgentem vides. *Mansit autem* (subdit Lucas) *biennio toto in suo conducto: & suscipiebat omnes, qui ingrediebātur ad eum, prædicans Regnum Dei*. Iuges igitur ad Apostolum concursus fiebant, dum ille omnes interim paterno affectu, libentique animo, qui accedebant, excipere *factus* videlicet *omnibus omnia, vt omnes Christo lucrifaceret*. O locum (hic nobis exclamare liceat) omni quidem veneratione dignissimum, Beatissimi Apostoli aspectu, verbis, lacrymis, suspirijs, meritis, solicitudine, prædicatione, ac præsentia apprime nobilitatum, ipsomet Capitolino iugo præstantiorem, in quo primæua fidei semina in vberem aliquando ipsiusmet agri dominici segetem prouentura, & Orbem totum mirifice peruasura iaciebantur: vbi Christiani primū nominis, ac orthodoxę Religionis fundamenta iam tū prædicationis verbo Doctoris gentiū ore designabantur. Verum enimuero haud ingrato hic silentio locum præclarissimis Apostoli vinculis suspiciēdum & apostolicis eiusdem verbis recolendum iugiter præterire visū est, cuius ex ipsismet Apostolorum actis condigna legentibus mentio suggeritur.

PaulusApost. Iudæos ad disputandum secum Romę prouocat. Act. 28. n. 20.

Act. c. 28.

Apost.

6 At vbi quondam Romæ huiusce-modi hospitium Pauli extiterit, si Latam pie, ac studiose lector, ad viam recurras, ibi, quod quæris, quod exoptas, prompta manu procul dubio offendes, & mansionē subterraneo nunc licet ambitu iacentē ipsis Cęlis excelsiorem deprehendes: magis quippe hic tibi locus admirandum Paulum catenis Christi amore deuinctum exhibet, quam eumdem olim ad tertium vsque Cælum triumphantium more raptum, subuectumque, ac Paradisi delicijs intime perfruentem mortalium quisque suspexerit. Sed quid interim de eodem loco Baronius in suis Annalibus affirmet, his paucis accipe: *In antiquis* (ait) *monumentis Diaconiæ S. Mariæ in Via Lata memini me legisse illic primum hospitio exceptum fuisse Paulum*. Quamuis autem Apostolo, dum illic tanquam hospes rationem Cæsari redditurus ageret, Vrbem excurrere, & quo vellet vagari permissum nullatenus esset, comitante tamen eum milite, ad Cęsaris Pala-

Hospitium Pauli in Via Lata.

Baron. ... an. 59.

Chrys. ... in epist. ...

Palatium se conferre, tribunalia insuper, apud quæ suæ rationem causæ dicturus erat, adeundi facultas suberat, quod a Centurione ipso, qui eum Romam adduxerat, qui eius miracula iam viderat, & qui eo familiariter admodũ vtebatur, vtpote qui vinctorum curam gerebat, Paulo indultum fuisse arbitrari nobis licet, quod & diserte Chrysostomus his verbis affirmat: *Non paruum etiam* (inquit) *hoc argumentum est, illum fuisse per omnia admirabilem, qui non iam cum alijs numerabatur, sed permissum est illi, vt maneret solus cum milite custodiente illum*. Hoc autem Paulo duntaxat, aut cæteris, qui vnà cum eo vincti Romam aduenerant, permissum est. Et quidem quod ad carceris custodiam pertinet, mos olim ille apud Romanos extitit, vt pro varietates criminum multiplex quoque carceris, ac coercendi ratio adhiberetur; quidam enim, grauiori delicto obnoxij, in carceribus publicis includebantur, alij leuioris culpæ apud iudicem insimulati vnius militis custodiæ addicebantur, alij vero priuatim intra propriasmet domos agere, alij insignioribus quibusdam viris in eorum domibus seruãdi tradebantur, iuxta id, quod Vlpianus præcipuus inter Iurisperitos asserit: *Potest Præses quendam damnare, ne domo sua procedat, etc. Vtrum in in carcere recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda, vel etiam sibi*. Et mox eiuscemodi coercendorum hominum pœnas, earumdemque pro delictorum varietate rationes in hunc plane modum distinguit: *Hoc autem vel pro criminis, quod obijcitur, qualitate; vel propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personæ, vel pro dignitate eius, qui accusatur*. Paulo igitur, vtpote viro prorsus innoxio, diuinis virtutibus exculto, ac miraculorum signis eius innocentiam, fidem, doctrinam, ac mores palam comprobantibus, carcer hic coercendo leuissimus condonatus est.

[Marginalia: ...ys. hom. 54 ...Act. Apost. — ...n. de ...diet relig ...nal de ...da sorti — ...o. vbi sup. — ...us Ari... ...us De... & Lucas — ...Apost.]

7 In eadem autem domo (vt nobis arbitrari fas est) frequenti cælestium virorum ac supernorũ ciuium consuetudine fruebatur, inter quos præcipui erant, vt Apostolorum acta demonstrant, *Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adiutores mei*. quibus addendi sunt *Crescens & Linus*. Confluebant illuc Iudæi, Gentiles, Christiani: de Iudæis quippe illud exponitur: *Rogamus autem a te audire quid sentis, nam de secta hac notum est nobis, quia vbique ei contradicitur*. Decretus subinde dies est, & tunc palam de regno Dei Paulus in loco consistens disseruit, ac multa de Christi aduentu sapienter edocuit, quibus auditis, quidam credidere, quidam vero dictis nullatenus acquiescentes abierunt: *Cum hæc dixissent* (inquit Lucas) *exierunt ab eo Iudæi, multas habẽtes in se quæstiones*. Et quidem cũ domus, in qua Paulus morabatur, opportuno sita loco esset, & nemo illum vltro adire, nec ille e contra verbum Dei annunciare prohiberetur, venientes passim comiter excipiebat, verbum Dei cunctorum auribus ingerebat, & quamuis ferro vinctus, libero tamen ore, vt Eusebius docet, Euangelium Christi prædicabat. *Biennio*, inquit, *Romæ in custodia mansit, liber tamen ad prædicandum Euangelium*. Interim vero cum Paulus in hac domo detentus priuatim ageret, Neronem ad suam dicendã causam haud semel adijt; quippe qui, vt Sedulius affirmat, *bis coram Nerone eo biennio perorauit*; cui Chrysostomus in hunc plane modum adstipulatur: *Stabat ante Neronem Paulus oculis in humum depressis, pannis obsitus, squalentibus, quippe carcerem habitans*. Et infra: *Illud plane nouum, ac mirabile, intueri vinctum tanta licentia Regem alloquentem*. Hæc in rem præsentem Chrysostomus. Dum Paulus insuper ibidem causam apud Neronem, ad quem appellauerat, dicturus moraretur, a cunctis se derelictum fuisse ad Timotheum scribens, his verbis conqueritur: *In prima mea defensione nemo mihi adfuit: sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur*. Sed Paulo ab omnibus eum in modum derelicto, atque in maximo animi angore, & rerum periculo constituto Christus Dominus, vt alias consueuerat, è Cælo adfuit, atque ab omni, quod imminebat, discrimine vindicauit; hoc ipsum enim Paulus eadem, quam ad Timotheum scripsit, epistola fatetur, dicens: *Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore Leonis*. Sic enim Neronem, ob immanem, ac prorsus inauditam Principis crudelitatem appellat. *At non sic liberatus est* (inquit Baronius) *vt omnino liber abire sit iussus, sed quod* in

[Marginalia: Euseb. l. 2. hist. c. 21. — Sedulius. — Chrys. ho. 54 in Act. Apost. — Pauli Apost. querela. 2. ad Thim. 4. — Apost. 2. ad Thim. — Baron. to. 1. an. 59. n. 7.]

in suo conducto, catena tamen vinctus cum custodientem se milite libere agere permissus sit, vbi eo modo ad biennium mansit. Merito enim tunc de Apostolo in vinculis detento, quod de Iosepho diuinæ obtestantur paginæ, adimpleri visum est: *Descenditque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit eum.* Ita plane, vel in locum illum demissum, abiectumque, qui carceris instar Apostolo constitutus erat, Christus se videndum exhibens descendit, eumdemq; solatus, bono animo esse iussit, & de vberi Euangelici seminis messe spem certam suggerēdo, iacentem mirifice ex angusto loco ad tertium quodāmodo Cælum erexit: *Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes.* Bonum vtique inter ipsa vincula ominis auspicium, intra ipsius ad viam Latam carceris angustias bonum, inquā, Apostolus sortitus auspicium, corde dilatatus: *In tribulatione* (aiebat cum Dauide) *dilatasti mihi,* & haud satis sibi esse putauit in descripto hactenus loco, etsi humili omnes ad se confluentes tuto veluti sinu receptus, nobiliq; locatus throno excipere, & Euangelio imbuere, sed cum adhuc eodem in loco in vinculis detineretur, complures ad absentes epistolas scripsit, quæ singillatim a Baronio, veluti nobilisima apostolicæ solicitudinis, & Ecclesiasticæ antiquitatis monimenta recensentur.

Sap. c. 10. n. 19

Apost. 2. ad Thim. n. 4.

Psal. 4.

9 Iure igitur merito locus hic nobis iugiter suspiciendus est, in quo vinctus Orbem vniuersum victurus biennium Apostolus peregit, in quo de Regno Dei sermonem semel, atque iterum præstita sibi diuinitus sapientia cum Iudæis habuit, in quo tot Christo Euangelicæ prædicationis verbo ipsa inter vincula peperit, ac lucratus est, vnde tot saluberrimis refertæ monitis epistolæ redundarunt, tot diuina apostolici pectoris monimenta singulari totius militantis Ecclesiæ beneficio prodiere.

Ecclesia S. Mariæ in Via lata nobilissima.

10 Porro haud Pauli dumtaxat præsentia, prædicationibus, ac epistolaribus scriptis locus hic mirifice illustratus, sed & ipsius Lucæ Euangelistæ calamo ac penicillo toti terrarum orbi celebris redditus est: hic quippe, vt pia traditio fert, quamplures Lucas Deiparæ Virginis, quæ in Vrbe venerationi fidelium patent, imagines pinxit, ibidemque sacram Apostolicorum Actuum historiam scripsit, vel certe absoluit, vt inscripti lapides edocent, & expressis verbis Lorinus in Acta Apostolorum hunc in modum asserit: *In hac Vrbe Romana lapis est in Diaconia S. Mariæ in Via lata cum inscriptione, quod ibi beatus Lucas imagines beatæ Virginis depinxerit. Viget vero traditio ibidem sancti Pauli conductas ædes fuisse, eundemque Lucam ibi composuisse, vel absoluisse præsentem historiam. Locus is erat amplissimus, ac celeberrimo Vrbis loco, vt ipsemet diligenter lustraui.* Inscriptionis autem titulus hæc legenda præsefert.

Lucas Euangelista.

Io. Lorin. ... cap. vlt. A... Apost. v. 3...

ORATORIVM QVOND. S. PAVLI APOST.
LVCÆ EVANGELISTÆ,
ET MARTIALIS MARTYRVM,
IN QVO ET IMAGO
B. MARIÆ VIRGINIS REPERTA
SISTEBAT, VNA EX VII.
A B. LVCA DEPICTIS.

Et quidem quod Lucas Euangelista in Vrbe Roma, & hoc potissimum loco, librum Acta Apostolorum continentem conscripserit, Hieronymus disertis verbis affirmare videtur, eo quod eiusmodi historia vsque ad biennium, quo Paulus Apostolus Romæ demoratus est, protendatur, sed vt nostra magis assertio comprobetur, eius hic verba excipiantur: *Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo Acta Apostolorum prænotatur: cuius historia ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit, id est ad quartum Neronis annum, ex quo intelligimus in eadem Vrbe librum esse compositum.* Quod si in Vrbe, haud alio certe loco, quam isto, vbi Paulo eius indiuiduus peregrinationis comes etiam in carcere constituto adhæsit, ab eo librum conscriptum fuisse asserendum est. Vides quam præclaris sanctorum gestis hic locus præ cæteris conspicuus reddatur, & quantam sibi apud fideles omnes venerationis cultum promereatur: ibi enim primum Deiparæ Virginis cultus orbi propinatus, & singulariter commendatus est: ibi contra Iconomachos penicillo vel tum Lucas pugnauit, & sacras pingendo imagines, quas postmodum hæreticorum nequissimi mordicus impugnant, easdem validius propugnando gladium pro penicillo exeruit: ibi gloriosa Ecclesiæ, Apostolorum, & ipsius Pau-

Hier. lib. de Script. Ecc...

Pauli gesta, prout oculis viderat, scriptis consignauit, & pulcherrimam Christianæ Reipublicæ sub primæuis temporibus faciem ad viuum delineauit. Ibidem Lucas indiuiduus Pauli comes, eius vinculis, quam texebat historiam, quasi gemmis illustraturus, vnà cum eodem felici Vrbis omine, dum Romæ ageret, perstitit, & longa post secula pretiosi capitis pignore, quam vnice Apostolus dilexerat, cumulari, ac insigniri voluit, vt idem Lorinus egregie in rem præsentem adnotat: *Et lætor sane, inquit, hic vbi caput Ecclesiæ præsidet, & Petrus ac Paulus iacent, Paulique maxime historiæ scriptor, atque comes Lucas versatus est, & in Petri basilica conditum caput habet a Gregorio Magno cum esset Apocrysarius Constantinopoli allatum, finem a me imponi tam prolixo, molestoque commentario: ibi etiam vbi Lucas idem historiam istam, vel composuit, vel absoluit, &c.* Insert profecto sacrum adeuntibus honorem ipsiusmet loci aspectus, & subterraneæ Romæ splendorem locus iste vel incultus, qui Apostolo & Apostolicis viris diuersorium præbuit, mirum in modum auget.

Lorin. c. vlt. fin.

11 Vt perennis autem beatissimi Apostoli, rerumque eius præclare gestarum memoria extaret, Sixtus V. Pont. Max. diuino plane afflatus numine, locum hunc præ cæteris, & adiacentem pariter regionem eiusdem incolatu, prædicatione, ac vinculis singulariter illustratam recolens, cum cochlidem Antonini Imp. columnam misere laceram, ruinosamque primæ formæ restituisset, æneam B. Pauli Apostoli in eiusdem fastigio statuam, hoc nobili ad Orientem inscripto titulo erexit.

S. Pauli Apost. statua in columna Antonini posita.

SIXTVS V. PONT. MAX.
COLVMNAM HANC,
AB OMNI IMPIETATE
EXPVRGATAM
S. PAVLO APOSTOLO,
ÆNEA EIVS STATVA INAVRATA
IN SVMMO VERTICE POSITA. D. D.
AN. MDLXXXIX. PONT. IV.

Ad septemtrionem vero hic alter titulus columnæ, imo eiusdem Apostoli gloriæ a Sixto Pontifice metrice insculptus legitur.

TRIVMPHALIS
ET CLARA NVNC SVM
CHRISTI VERE PIVM
DISCIPVLVM FERENS
QVI PER CRVCIS
PRÆDICATIONEM
DE ROMANIS BARBARISQVE
TRIVMPHAVIT.

Et congrue quidem in ipso summo Antoninæ columnæ vertice verus pietatis cultor, Gentium doctor, vas electionis, ipse, inquam, S. Paulus, seu Pauli simulacrum locari meruit, ille, inquam, qui Vrbem Romam (vt Chrysostomus ait) adeo dilexit: *Ob id enim*, inquit ille, *Vrbem Romam beatam prædico, quod erga illos Paulus dum viueret adeo fuit beneuolus, adeo illos amauit, & coram disseruit, & postremo vitam apud eos finiuit.* Merito quippe Antoninus, qui Pij olim cognomentum præsetulit, Paulo loco cessisse, & columnam concessisse visus est, vt aptis in rem Blancus olim carminibus cecinit:

Chrys. in ep. ad Rom.

Iure Antoninum Paulo vis Sixte subesse:
Nam vere hic pius est, impius ille Pius.

Blanc. in suis carmin. apud Ang. Coccam de Bibl. Vat.

Eadem super statua, quæ Apostolum triumphantis in morem Vrbi suspiciendum præfert, egregie olim Angelus Bargæus metrice in hunc modum lusit:

Barg. apud eund.

Quæ Cochlidis moles nobis operosa columna
Ostentet valida bella peracta manu.
Atque Antonini, post regna eue sa Quiritum,
Seruat in inciso marmore facta Pij,
Maximus hæc subter pedibus premit omnia Paulus,
Armatus libro Paulus, & ense manum.
Xystus enim quintus statui hic iussit, ad omnes
Clamet vt ex alto, conspicuoque loco.
Et vita insonti, & doctrina, & fortibus ausis,
Barbara sunt Latio colla premēda iugo.

Apud Ciac. in gest. Sixti V.

Et hæc interim de loco ac subterraneis Cubiculis, quæ Paulo Vrbem intranti hospitium exhibuere, in studiosi gratiam lectoris, & ad perenne venerandæ antiquitatis monimentum, etsi ab instituti proposito aliquantulum digressi fuisse videamur, vel obiter meminisse voluimus.

CAP.

CAP. XLVII.

De Cœmeterialibus Sarcophagis, imaginibus vitreis, alijſque perantiquis Chriſtianorum monimentis nouiſsime adinuentis: & Cœmeteriorum Vrbis Ichnographia.

Arcæ marmoreæ è Cœmeterijs.

1 ANTEQVAM ſupremam Cœmeteriorū enarrationi manum imponamus, veluti præclara quædam rerum Cœmeterialium monimēta, & ſuſpicienda iugiter recolendæ Antiquitatis trophæa, Arcas nonnullas lapideas præcipuis ſacrarum hiſtoriarum actibus prænotatas, atque imaginibus eleganter inſculptas, hic ſubtexere viſum eſt, quæ ex Cœmeterijs pariter, etſi a nobis locum ignorari contingat, nouiſſime erutæ primitiuorum temporum faciem, ac rerum Chriſtianarum veſtigia intuentibus exhibent. Hæc autem idcirco ſtudioſo lectori hic potiſſimum contemplandas obijcimus, vt peracti feliciter, Deo adiuuante, itineris, has velut in titulum erigentes ad poſterorum notitiam tranſmittamus. Verum vt probabilis quidem opinio fert, & ipſæmet coniecturæ ſuadent, hæ quoque lapideæ vrnæ ex præmemoratis Cœmeterijs rediuiuæ in lucem prodiere: ſacris enim, & illæ imaginibus, hiſtorijs ac myſterijs excultæ, atque obſignatæ ſunt, quæ cum ſatis certa Chriſtianæ religionis indicia pariter, ac inſignia præferant, religioſo quoque olim cultui dicata fuiſſe intuentes edocent: quod ex ipſo adſpectu ſtudioſus lector vltro dijudicabit.

2 Poſt delineata interim horum Cœmeteriorum exemplaria, ſitus pariter atque ambitus, vti iam diximus, formam adijcimus, quod totum ſtudioſiſſimis vtique viris Gaſparo Berto, & Franciſco Continio acceptū lectorreferre debet, quippe qui haud mediocri ſane ſtudio ac labore rem confecere. Ex delineata autem horum Cœmeteriorum forma, quam ob oculos lectori proponimus; contemplanti quidem ipſa luce clarius innoteſcit beata prorſus, ac optabilis iugiter, nec vllatenus, vt quidam temere putant, deploranda primitiuorum Vrbis Romæ Chriſtianorum conditio, qui pauperis admodum, ac contemptibilis vitæ genus ſectantes, & incommodis omnibus pro Chriſto affecti, eo tuendæ fidei zelo ac æmulandę pietatis ſtudio tenebantur, vt dum eoſdem acerbior perſecutionum vis impeteret, in ſubterranea hęc, inculta quidem ac perobſcura loca inter rerum anguſtias deprehenſi vltro ſe reciperent, & ipſi mundo exules effecti, ac lucem hanc tot ſcelerum inquinamentis obnoxiam peroſi, ipſiuſmet vitæ faſtidio tabeſcentes, adhuc viui ſepulchris inferri quodammodo mallent, quam profanas gentilium ſuperſtitiones, ad quas perſecutores vrgebant, inter tot idololatriæ labes viuendo oculis, aut animo haurire. Aiebant quippe conſtantis animi, inuictæque fidei viri vnà cum Eleazaro: *Præmitti ſe malle in infernum, quam præuaricari legem Dei.* Inferiora autem hæc loca tuta olim Chriſtianorum confugia, eo quod luce penitus orbata eſſent, haud ſepulchri dumtaxat, imo ipſiuſmet Limbi, apud quem SS. Patrum animæ detinebantur, imaginem contemplanti præſeferre videbantur. Viarum enim ſemitæ, vt inſculpta præſefert loci facies, eum in modum arctæ, ac depreſſæ ſubſiſtunt, vt duos vix ſimul homines capiant: & hæ cadauerum ſepulchris duplicato inter ſe ordine diſtinctis refertæ omni ex parte conſpiciātur. Cubicula vero, ſeu ædiculæ, vbi ad ſynaxes in vnum Chriſtiani conuenire conſueuerant, breui plerunque ſpatio concluduntur, etſi quibuſdam in Cœmeterijs Cubicula vtique ampliora exiſtant, inter quæ apud celeberrimum illud Sanctæ Agnetis tria quidem videre eſt, quorum vnum cæteris amplitudine longe præcellit, & ſedibus quibuſdam illuſtratur, quæ ſacris quondam Pontificalium rituum miniſterijs vſui fuiſſe præſeferunt. Studioſe igitur lector vbi iſthæc animo diligenter expenderis, adimple-

Gaſpar Be[rtus], & Fran[ciſcus] Continius Cœmeterio[rum] ſtudi[oſi] Ichnograph[i]

Beata primo[rum] Chriſtia[norum] conditio.

2. Mach. 16.[?]

Cubiculum in Cœmeterio S. Agnetis ampliſſimum.

pletum profecto in probatissimis primi illius æui fidelibus intelliges, quod ab Apostolo de ipsismet sanctissimis antiquati Testamenti patribus, qui pro fide strenue desudarunt, longe ante pronuntiatum fuerat, & de nostris quoque inuictis Christi athletis, Apostolicis verbis oraculum ipso Angelico Doctore teste iam tum prænuntiatum esse; quod hi nimirum beatissimi viri Cęlo destinati, *quibus dignus non erat mundus, egentes, angustiati, afflicti, inter nos vixere. In solitudinibus* (vt Apostolus inquit) *errantes, in montibus, & in speluncis, & in cauernis terræ.* Ex quibus demum hæc percurrenti liquido patet, quam immensas referre gratiarum actiones teneatur, quisquis ille est, qui Cœmeteriales paginas perlegit, his potissimum, qui tanto studio ac labore & pari insuper pietate subterranea frequenter Cœmeteria obire, eadem iugiter perscrutari, sacrorumque locorum faciem tabulis excipere, delineare, ac posterorum oculis contemplandam, vti hic describitur, subijcere, de sacra optime, inquam, meriti antiquitate conati sunt: quorum tu interim laboribus, amice lector, vtere, ac perfruito.

Heb. c. 11.

Heb. c. 11.

Binæ hæ marmoreæ Arcæ, quarum ectypa oculis hic ſubijcimus, è ſacris quoque Chriſtianorum Cœmeterijs effoſſæ fuerunt. Illas Eques Franciſcus Gualdus Arim. eum in modum inter ſe coaptari, atque in Porticu Baſilicæ Liberianæ ob præclara, ac iugiter recolenda, quæ continet, fidei myſteria erigi curauit, eleganti hac addita inſcriptione:

CARD. ANTONIO BARBERINO ARCHIPRESB.
ARCAM MARMOREAM
QVAM CHRISTIANORVM PIETAS EXCVLPSIT
LABORANTE SVB TYRANNIS ECCLESIA
VT ESSET LOCI SANCTITATE VENERABILIOR
FRANCISCVS GVALDVS ARIMIN. MILES S. STEPHANI
E SVO MVSÆO HVC TRANSTVLIT MDCXXX.

Sacræ autem figuræ, quæ inibi exculptæ viſuntur, huiuſmodi ſunt.

I. Protoparentes iuxta lignum vetitum triſtes, demiſſoque vultu ob patratum inobedientiæ facinus conſiſtentes.

II. Diuinus Hebræorum Legislator, qui accipit in monte Sinai duas tabulas teſtimonij lapideas, ſcriptas digito Dei.

III. Tres Magi, qui Deo infanti munera offerunt.

IV. Patriarcha Noë, qui aquis diluuij iam ceſſantibus columbam pacis nunciam aduolantem excipit.

V. Bis quoque Propheta Ionas ibi exprimitur; hic enim ab immani bellua veluti deuoratur, illic vero triduo poſt ab eadem in terram ſaluus egeritur.

VI. Moyſes iterum, qui mirifica ſua virga ex arida rupe ſitibundo populo in ſolitudine largiſſimas aquas diuinitus elicit.

In altera autem Arca huic ſubiecta hę figuræ conſpiciuntur.

VII. Chriſtus Dominus, qui ad tribunal Annæ, vel Caiphæ ab Hebræis captiuus ſiſtitur.

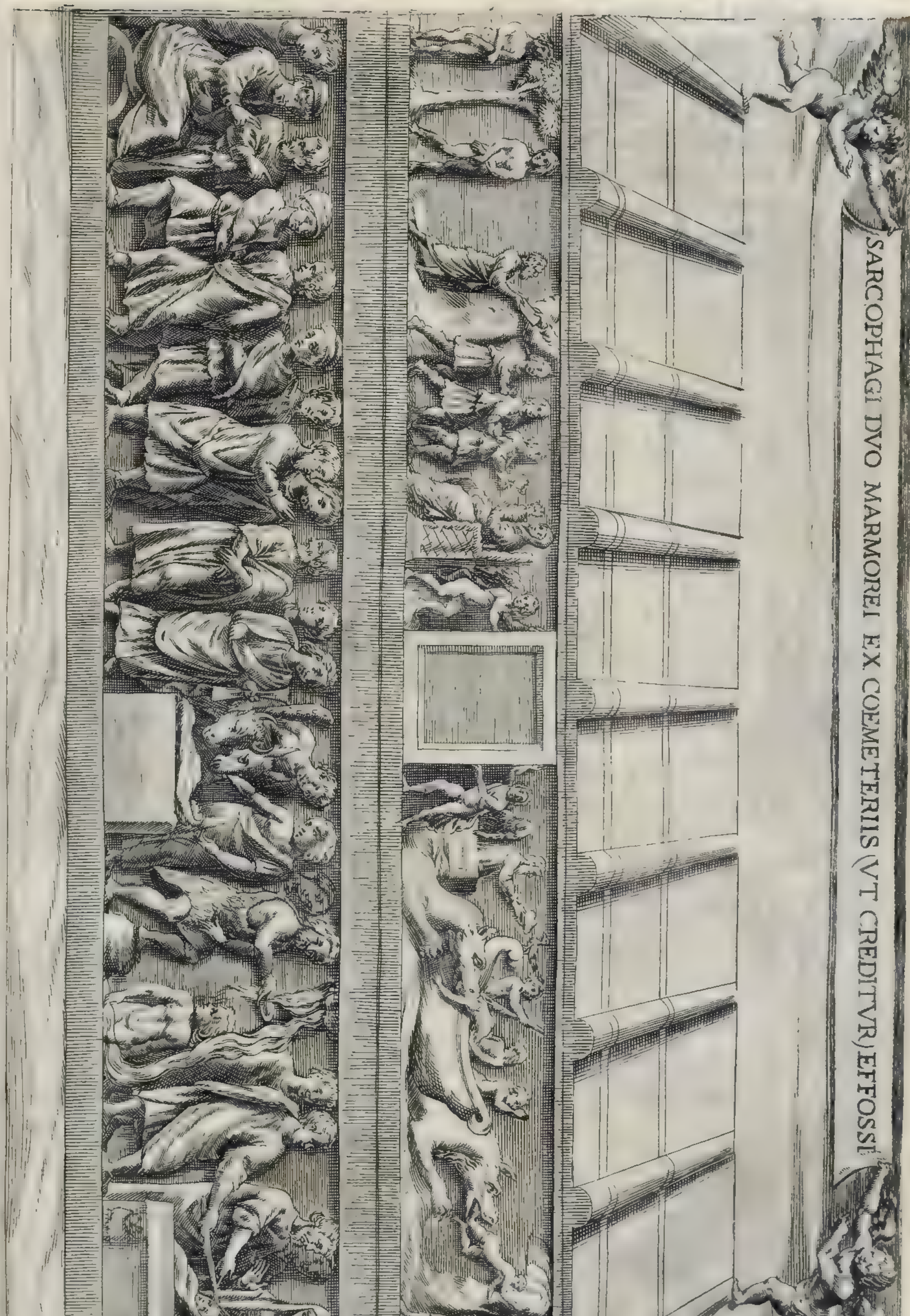
VIII. In medio autem Saluator in præſepio recens natus conſpicitur, cui bos & aſinus Dominum ſuum agnoſcentes obſequium deferre videntur.

IX. Sanctiſſimus Præcurſor, qui Chriſtum Dominum in Iordane baptizat.

X. Idem denique Chriſtus Dominus, qui Lazarum quatriduanum à mortuis excitat.

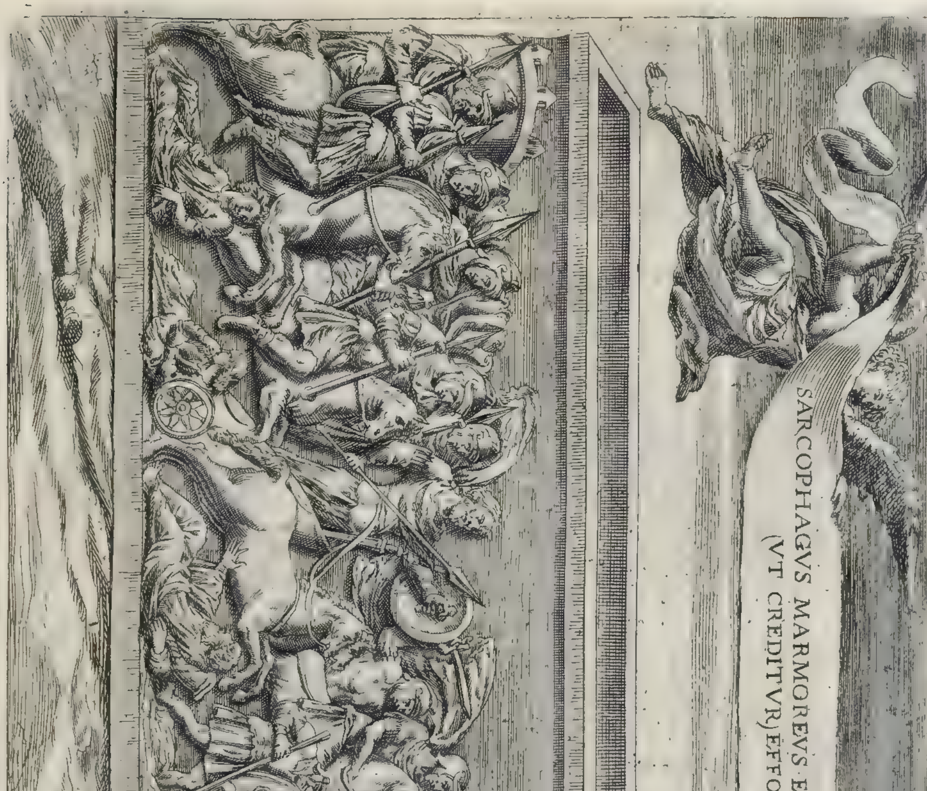
Prior longa eſt palmos nouem, alta vnum dumtaxat, & beſſem. Poſterior autem in longitudinem palmos item nouem, in altitudinem vero tres, & trientem obtinet.

Inſignis

SARCOPHAGI DVO MARMOREI EX COEMETERIIS (VT CREDITVR) EFFOSSI

Insignis hæc Arca marmorea in ædibus Matthæiorum inter alia plurima veterum monimenta in præsens conseruatur. In ea celeberrima illa Pharaonis, & exercitus eius clades exculpta cernitur, Moyse per mare Rubrum aquis vtrimque prodigiose diuisis populum ducente, Pharaone autem illos temere persequente, ijsdem aquis iterum coëuntibus cum omni exercitu obruto.

Arca vero in longitudinem palmos decem, in altitudinem autem tres dumtaxat, & bessem obtinet.

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX COEMETERIS
(VT CREDITVR) EFFOSSVS

Alter hic ſepulchralis lapis, qui non multis abhinc annis apud D. Sebaſtiani Eccleſiam inter effodiendum adinuentus eſt, ex Cœmeterio Calliſti erutus, eleganti quidem opere, & ſtudioſa artificum manu elaboratus ſpecioſam ſacræ antiquitatis faciem intuentibus præſefert, & nunc ab Illuſtriſs. Marchioniſſa Chriſtiana de Angelellis, in cuius domo aſſeruatur, typis exculptus tibi offertur: & quidem, vt ſacras hiſtorias, quas continet, ediſſeramus.

A Primo loco hoc ſepulchali lapide contemplanda exhibetur imago Adami, & Euæ ad vetitæ arboris truncum poſt deguſtatum lethale pomum ſuborto admiſsi facinoris pudore conſiſtentium, ac ſe virentibus fici folijs obtegentium: Deus autem à tergo Adamum increpans exprimitur verbis illis: Adam vbi es?

Gen. c. 3. v. 10.

B Vir quidam exprimitur, qui virga vaſcula quatuor manna, quod è Cælo pluerat, referta prętmonſtrat, Moyſes autem is eſſe creditur, qui virga diuinitus portentum iſtud in deſertis regionibus prętitit.

C Chriſtus Dominus digito cęci à natiuitate oculos mirabiliter adaperiens deſcribitur.

D Iezi, notus Eliſei Prophetę famulus (vt arbitrari fas eſt) contemplandus obijcitur, qui ab eodem Propheta vnà cum baculo ad filium viduę in vitam reuocandum miſſus haud valuit, quem ipſemet Eliſeus poſtmodum ſubſecutus, paruuli eiuſdem corpori ſeſe aptando, vitę confeſtim reſtituit.

E Chriſtus Dominus ſub iuuenili forma ſacrum legis volumen manu deferens, docens, ac manu benedictionem impertiens deſcribitur, cuius excipientes ſermonem Apoſtoli adſtant: & quia ſuis vigilantiam iugiter prętmonebat, gallus gallinaceus, qui vigilantię typum pręſefert, ante eundem repręſentatur, iuxta illud quod in hymnis canitur: Gallus iacentes excitat, & ſomnolentos increpat.

Hym. ad laud. in Breu. Rom

F Chriſtus Dominus paralytico ſanitatem impertitur, eundemque ſublato, in quo iacebat, lectulo incolumem domum abire iubet.

G Abrahamus filium Iſaac Deo immolans, ſtrictoque iam mucrone eundem iugulaturus exprimitur, cuius vice aries, Deo prouidente, immolatus, filius autem patri redditus eſt.

H Petrus ad ignem ſe calefaciens à Prætorij militibus an Chriſtum noſſet interrogatus, & à quodam huius rei cauſa velut delicti conſcius iamiam alligandus deſcribitur.

I Moyſes, qui virga aquarum gurgitem è ſilice ad recreandum enectum ſiti populum elicuit, contemplandus exhibetur.

Latera-

Sarcophagus marmoreus è Calixti Cœmeterio
iuxta D. Sebastiani Ecclesiam nouissime
nunc in domo Illustriss. D. Marchionissę Christianę Dulciole
de Angelellis Asseruatur Romę.

Laterales descripti hactenus Sarcophagi partes, ne quid è sacra antiquitate studiosum lectorem lateat, hic tibi tabulis excerptæ, contemplandæ proponuntur, quæ tribus præcipuis sacrarum paginarum historijs excultæ sunt.

Vna igitur ex parte tres pueri in Babylonica fornace Nabuchodonosoris iussu iniecti, sed illibatis tum corpore, tum vestibus inter flammarum globos saluifici roris refrigeria experti consistentes, ac Deo extensis de more manibus sacros hymnos concinentes exprimuntur. Quod egregie quidem Eusebius Emissenus illis verbis expressit: *Trium puerorum fides, atque iustitia tenebrosus non sensit ignis, sed stupenda refrigeria in medio camini æstuantis inuenit. Cessit virtutum meritis natura flammarum, ac traditos sibi reos mirum in modum rorantibus obumbrauit incendijs, longe positos autem, & circumstantes sacrilegi regis consumpsit ministros. Quantum lætitiæ in præsenti obtinent merita religionis, & priuilegia sanctitatis. Ecce horrendum nescio quid anhelantes globi, & per quadraginta cubitos ebullientes extrinsecus sæuiunt, intrinsecus parcunt: extra fornacem sapiens ignis irascitur, & intus in fornace famulatur.*

Daniel. c. 3.

Euseb. Emiss. hom. 3. de Epiph.

Altera ex parte Daniel medios inter leones fame exasperatos incolumis, Abacuc sibi prandium offerente, adumbratur: in quo singulare item diuinæ prouidentiæ intuentibus sacramentum eodem Emisseno teste propinatur: *Nunquid* (inquit) *non munificentior Dei gratia circa prophetam fuit, quod rege vsque ad lacum votis, & supplicationibus prosequente, à leonibus honoratus est, quam si leonibus non fuißet iniectus? Aduertite, quod Deus noster probat suos in tribulationibus, non relinquit; ecce hic beatus Propheta hostibus seruiebat, sed bestijs imperabat.*

Daniel. c. 6.

Euseb. Emyss. hom. de Litan.

Exhibetur item Noemus inter stagnantes diluuij aquas ipsam intra arcam consistens, & columbam cum oliuæ ramo ad se venientem excipiens: quod quidem factum testatissimum diuinæ pariter prouidentiæ argumentum extitit, inter vndas quippe totius humani generis prosapiam ingenti, ac stupendo miraculo reseruauit, vt autem Emissenus ait: *Nunquid non maioris miraculi opus est, si quisquam inter tumentes fluctus fractis gubernaculis, & nauem iam naufragam, nullum discrimen incurrat, quam si in portu immobili tranquillitate requiescat.* Ita plane stupendo Noemus miraculo, & reliqui pariter cum illo inter vndas seruati fuere.

Euseb. loc. cit.

Media item hic Euangelici Pastoris orbicularis vitrea imago, vt vides, ornamenti conciliandi gratia, inter Cœmeteriales Sarcophagos reperta, imago inserta est.

Porro

Sarcophagi partes
Vitrea orbicularis Euang. pastoris imago
in Coemeterijs inuenta.
Laterales eiusdem

Porro venerandæ antiquitatis, quæ hucvsque superſunt, veſtigia ſectando, illud certe pio, ac ſtudioſo lectori eadem curioſis oculis contemplanti ſuggeritur, haud aurum, imo lutum, ac vitrum auro ipſo longe pretioſius è ſubterraneæ Romæ viſceribus ad aurea primitiuorum Chriſtianorum tempora deſignanda, pio perſcrutantium ſtudio, deuotaque manu paſſim effodi, ac in lucem prodire. Vt quid enim apte in rem præſentem ediſſeramus, quis neſciat, vitreas ſanctorum imagines, affabre elaboratas, auroque ſuperinducto exultas, quæ Chriſtianis quondam ad ſanctorum recolendam memoriam vſui extitere, inter ſepulchrales antiquorum Cœmeteriorum exuuias, quandoque inter perſcrutandum deprehendi, & tanto quidem Chriſtianarum rerum emolumento, vt illi congrue prouerbio locus ſit: *Tanti vitrum, quanti margaritum*, haud enim tanti quoduis auri, & margaritarum pondus æſtimandum nobis eſt, quanti vitreæ iſtæ imagines, in quibus perantiqua cultorum Chriſti pietas, & prima Chriſtianorum temporum facies elucet. Porro quoniam è diuerſis Cœmeterijs, cum tot in Vrbe adnumerentur, quamplures iſtiuſmodi imagines ſub varijs quidem temporibus erui contigit, Chriſtiana Angelella Marchioniſſa Bononienſis conſpicuæ nobilitatis, ac pietatis Matrona venerandam in ipſiſmet imaginibus antiquitatem, atque illibatam Chriſtianorum, qua illis nil antiquius extitit, pietatem recolens, eaſdem ſtudioſe gemmatorum inſtar monilium collectas, & apud ſe inter ſcriniorum abdita diligenter ſeruatas, hic tibi duabus quidem tabulis contemplandas offert.

Vitreæ ſanctorum imagines è Cœmeterijs

1 Hic autem venerandæ in primis, vt videre eſt, beatorum Apoſtolorum Petri, & Pauli imagines delineantur: in altera vero ex his ijdem Apoſtoli conſidentes, docenteſque, aut differentes exhibentur. Medio autem loco, in ſuperiori parte, ſacroſanctum Chriſti nomen Græcis de more litteris exculptum, & nobili circumſeptum corona videre eſt. Et congrue quidem diuinum Chriſti nomen coronæ inſtar eorundem capitibus imminet, hi quippe præ cæteris Apoſtoli idem vniuerſo terrarum Orbi nomen feliciter annunciarunt. Petrus enim Apoſtolorum princeps de Chriſti nomine illud edixit: *Nobis*, inquit, *præcepit Deus prædicare & annunciare populo*. Quod & alibi de ſe ſpeciatim teſtatus ait: *Vos ſcitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Euangelij & credere*. Paulo itidem prædicandi nominis Chriſti munus ſpecialiter iniunctum eſt. Ad Ananiam enim Chriſtus ait: *Vade, quoniam vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus & filijs Iſrael; ego enim oſtendam illi quantum oporteat eum pro nomine meo pati*.

SS. Petri, & Pauli imagines in vitro è Cœmeterijs erutæ.

Act. 10.

Act. c. 9

2 Altera eorundem Apoſt. imago angelum coronam eorundem capitibus imponentem exhibet, & iure quidem merito tanquam emeritis, atque victoribus, qui vniuerſum terrarum Orbem Chriſti imperio ſubegere, corona donatur. Illud autem curioſo lectori adnotandum eſt, Paulum videlicet Apoſtolum in ſingulis hiſce deſcriptis vitreis circulis dexteram, Petrum vero ſiniſtram haud ſine myſterio obtinere, de qua re Baronius in ſuis Annalibus conſulendus eſt, vbi iſthæc ait: *Apud Romanos in ſacris potior locus ſemper ſiniſter habitus eſt, dexter vero poſterior, ſiue quod in Eccleſia Chriſti ex benedictione illa Patriarchali in Ephraim, atque Manaſſem mutatæ ſint rerum vices, & ordo, vt quæ ſiniſtra eſſet, in dexteram, & dextera in ſiniſtram dignitatis & benedictionis ordine mutaretur*. Quod tam in Orientali, quam Occidentali Eccleſia vſu receptum eſſe priſca docent exempla, &c. *Hinc & ille veterrimus vſus, vt in ſacris diplomatibus à dextris Paulus, Petrus vero a parte læua collocarentur* Hæc Baronius, ad quem breuitatis gratia lectorem remittimus.

Alia eorum Apoſt. in vitrea.

Baron. t. 325. n. 5 an. 213.

3 Altera ſubinde ex imaginibus, quas delineatas hic vides, Apoſtolos ſe mutuo reſpicientes, ac intermedium quoddam volumen complicatum, diadema itidem e ſuperiori parte, & radium inde erumpentem contemplantibus exhibet. Nec res quidem vacua myſterio, ambos enim a Deo ad annunciandum Euangelium prælectos, diuinitus illud idem orbi promulgandum accepiſſe, & primum in Eccleſia Dei ſanctitatis, ac præeminentiæ eoſdem locum ſortitos fuiſſe eiuſcemodi ſymbolo deſignatur.

In

Orbiculares vitreæ Sanctorum imagines in Coemeterijs inuentæ.

4 In vno autem ex vitreis iſtis numiſmatibus Chriſtus Dominus Lazarum faſcijs obuolutum è monumento in vitam reuocans, vt in marmoreis pubeſcenti facie ac ætate paſſim Sarcophagis plerumque videre eſt, ad obteſtandum videlicet futuræ reſurrectionis myſterium, in quo florida ætate vnuſquiſque reſurget.

Vitreum numiſma in quo Chriſtus Lazarum reſuſcitat.

5 In altera ex vitreis imaginibus mulier quædam protenſis hinc inde brachijs orans adumbratur, qua plane forma orantes Cœmeterialibus in tabulis frequenter repræſentari conſueuere. Inſculptum autem nomen legitur, *Annes*. Hac autem imagine haud temere quis dixerit, beatam Agnetem a Chriſtianis ob deuotionis erga eandem cultum exculptam fuiſſe, littera dumtaxat *N* pro *G* immutata; ibi enim *Annes*, pro *Agnes* ponitur.

Vitrea imago mulieris orātis.

6 Poſtrema demum vitrea imago duas mulieres floridæ ætatis vnà cum puerulo, ac quoddam inter vtraſque volumen haud explicitum ab alto prominens exhibet; ſacrum item nomen Ieſu exprimens, quo præcipuas quidem iſtas fœminas, quæ forte tumulatæ ibidem vnà cum eodem puerulo fuerunt, olim extitiſſe arbitrari quis poteſt, quarum effigies a gentilibus ſuis in earundem memoriam, & ſui ſolatium affabre excepta, ſepulchro vnà cum corporibus illata eſt; niſi duarum virginum imagines exhibeat.

Alia vitrea imago.

Alteram hic tibi tabulam ſacris Cœmeterialibus imaginibus, in beatorum Martyrum ſepulchris inter perſcrutandum adinuentis exculptam, quas Marchioniſſa Angelella nobis contemplandam benigne obtulit, tibi quoque, pie ac ſtudioſe lector, ſacrarum rerum, & venerandæ antiquitatis cupido vltro oculis delibandas exhibet.

Tabula autem hæc binas vitreas affabre elaboratas imagines continet.

Alteram nimirum, quæ ſanctos Iuſtum & Timotheum conſidentes, & angelum coronam eorundem capitibus imponentem præſefert: complicatum autem diuinæ legis volumen in eorundem medio extat, vt omnimodam, quam eidem legi obſeruantiam vſque ad ſanguinis profuſionem præſtitere, coronam eiſdem peperiſſe comprobetur, iuxta id quod de beatis martyribus canit Eccleſia: *Propter teſtamentum Domini, & leges paternas ſancti Dei perſtiterunt in amore fraternitatis, quia vnus fuit ſemper ſpiritus in eis, & vna fides.* Quapropter de vnoquoq; martyre illud merito in eiuſdem natalitijs repetitur: *Iſte ſanctus pro lege Dei ſui certauit vſque ad mortem, &c.* Et illud: *Poſuiſti Domine ſuper caput eius coronam de lapide pretioſo, &c.* Et item: *Corona aurea ſuper caput eius, expreſſa ſigno ſanctitatis, gloria honoris, & opus fortitudinis.* Quo videlicet intuentibus Apoſtolicum iugiter oraculum ingeratur: *Non coronabitur niſi qui legitime certauerit.*

SS. Iuſtus, & Timotheus.

Reſp. in off. de com. Mar.

Altera autem ex vitreis hiſce imaginibus typis excerpta eſt, quæ in ſuperiori parte beatos Apoſtolos Petrum & Paulum contemplandos, & quidem B. Petrum ad dexteram S. Pauli conſiſtentem, Euangeliorum autem volumen, quod orbi annunciarunt, ſupernis reſperſum radijs exhibet, *a Deo enim illud, non ab homine*, vt Apoſtolus ait, orbi promulgandum accepere. In inferiori vero parte duos pariter beatos martyres, Iuſtum videlicet, & Timotheum, intermedium autem ſacroſanctum Chriſti nomen Græcis duabus litteris expreſſum contemplandum præſefert. Corpora autē eorundem beatorum martyrum haud procul a loco, vbi eorum imagines pia Chriſtianorum manus expreſſit, forte olim extitiſſe exiſtimandum eſt.

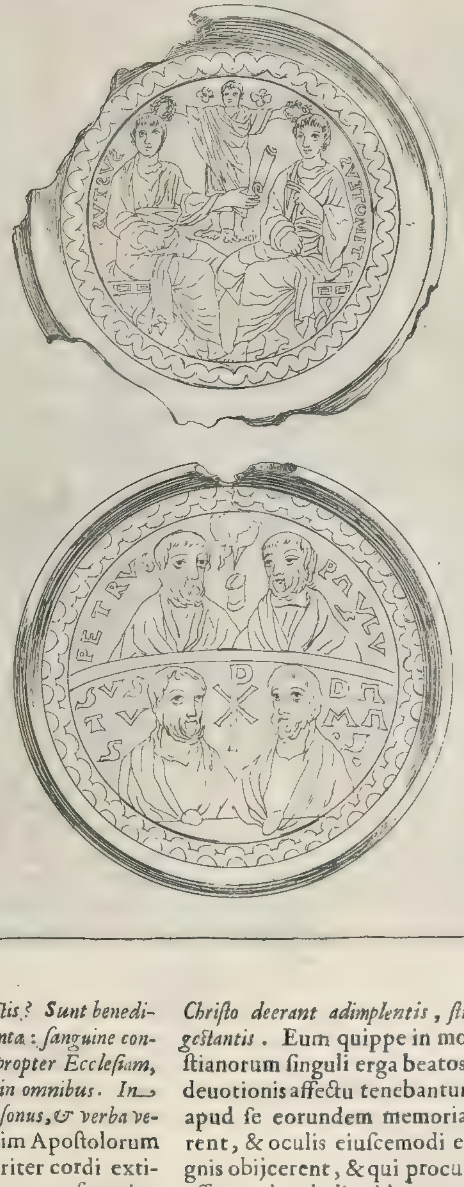
SS. Petrus & Paulus in vitro expreſſi.

Sed ſubſiſte interim, amice lector, & propenſiorem erga beatos Chriſti Apoſtolos Petrum & Paulum, vrbis Romæ, & Chriſtianorum, qui in ea degebant, deuotionis cultum obſtupenti animo intuere. Marmoreis enim Sarcophagis, pictis item Cubiculorum tabulis, ac vitreis inſuper numiſmatibus ſacras eorundem imagines adumbrare partim ſatagebant, quo condignum grati animi eiſdem plane cum Chryſoſtomo verbis obſequium deferrent: *Quaſnam vobis ò beati Apoſtoli gratias referemus, qui tantum pro nobis laboraſtis. Memini tui Petre, & obſtupeſco: recordor tui Paule, & excedens mente, opprimor lacrymis, quid enim dicam, aut quid loquar veſtras contemplans afflictiones, neſcio. Quot carceres ſanctificaſtis? quot catenas decoraſtis? quot tormenta ſuſtinuiſtis? quot maledicta toleraſtis? quomodo Chriſtum portaſtis? quomodo prædica-*

Veterum fidelium erga Petrum & Paulum Apoſt. deuotio.

Chryſ. ap. Metaph.

Orbiculares aliæ Sanctorum vitreæ imagines.

dicatione Ecclesias lætificastis? Sunt benedicta vestræ lingua instrumenta: sanguine conspersa sunt membra vestra propter Ecclesiam, vos Christum imitati estis in omnibus. In omnem terram exijt vester sonus, & verba vestra in fines terræ. Inde enim Apostolorum cultus Romanis singulariter cordi extitit, quod ibi prædicatione, ac sanguine potissimum coruscarint: quapropter idē Chrysostomus erga Vrbem Romam adeo affici videbatur: *Ego & Romam,* inquit, *propterea diligo, tametsi aliunde illam laudare queam, &c.* Et infra: *Quis mihi dabit circumuolui corpori Pauli, affigi sepulchro, videre puluerem corporis illius, quæ adhuc in Christo deerant adimplentis, stigmata illius gestantis.* Eum quippe in modum Christianorum singuli erga beatos Apostolos deuotionis affectu tenebantur, vt iugem apud se eorundem memoriam repeterent, & oculis eiuscemodi exculptis signis obijcerent, & qui procul ab Vrbe essent, haud aliquid præter Apostolorum memorias videre præoptarent: vt de Ammonio eximiæ sanctitatis monacho Socrates narrat, qui Romam veniens, nihil ex magnificis Vrbis operibus, præter Templum Petro & Paulo dicatum videre omnino desiderabat.

[Chrys. ser. 32 in ep. ad Rom.]

[Socr. l. 4. c. 23.]

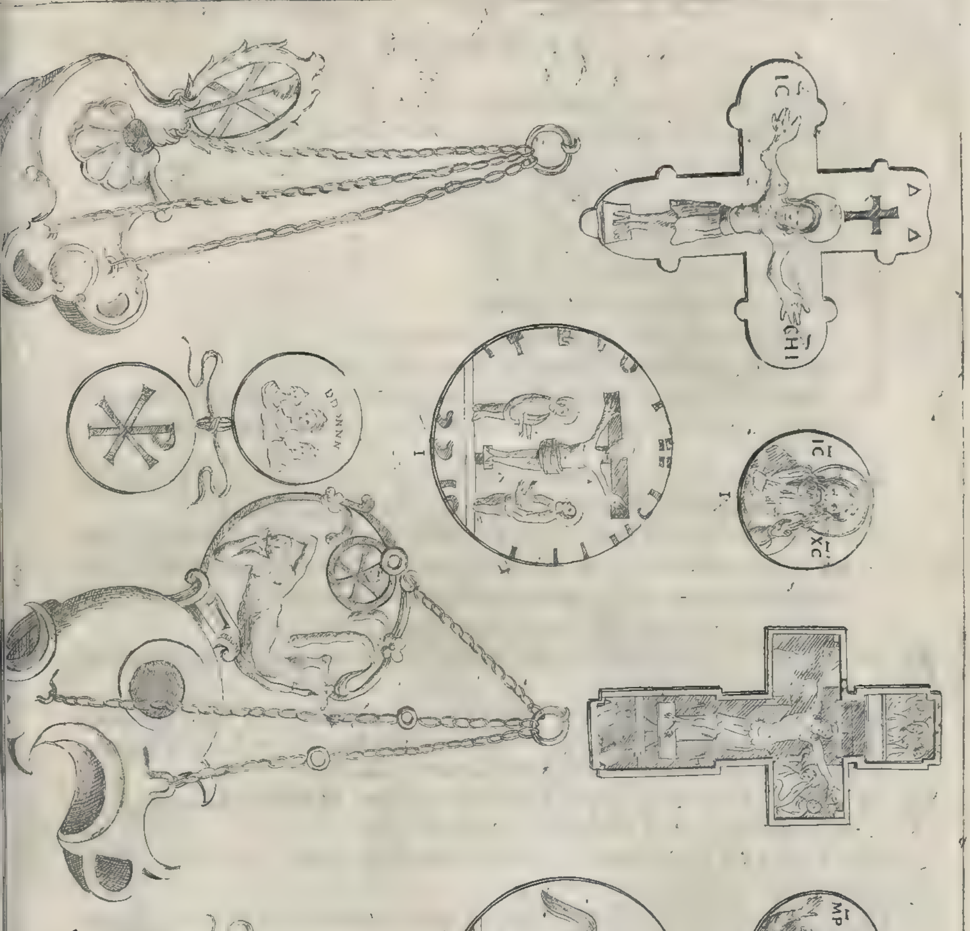
Quoniam

Quoniam ſupra Cap. XLII. huius libri quarti Tabula ſecunda Cubiculi vnici Cœmeterij S. Iulij Papæ, quod Via Flaminia ſitum eſt, Domini Ieſu præter vulgarem pictorum conſuetudinem Cruci quatuor clauis affixi depicta imago ſeſe nobis contemplandam obtulit, inter nonnulla religioſæ antiquitatis monimenta idem ille, quem ſæpius in hoc Opere honoris cauſa nominauimus, Franciſcus Gualdus Eques è ſuo olim Muſæo, nunc Regis Chriſtianiſſimi in Monte Pincio, vna eademq; Tabula hic exhibita quatuor æneas æuo ſuo venerandas Cruces eundem Dominum Saluatorem quaternis item clauis tranſuerberatum præferentes, in publicum hoc Subterraneæ Romæ theatrum præ cæteris ideo proferre ſtuduit, vt quaternarium Clauorum diuinorum numerum, quem Gretſerus, Cornelius Curtius, alijq; magni nominis Scriptores validis argumentis aſſeruere, magis adſtruat, recentiorumq; artificum eundem Chriſtum tribus tantummodo clauis transfixum adumbrantium nouitatem, quam veluti a primæuæ Eccleſiæ conſuetudine, ac veterum traditione aberrantem vir curioſe pius, & antiquitatis amator indignanter ferre ſolet, & ipſe imaginibus hiſce coarguat. Et ſane ſi quis SS. Patrum auctoritatem & hiſtoricorum fidem æſtimare, atque ipſammet rationem maturius expendere velit, hunc Clauorum quaternionem profecto deprehendet. Et de Patribus quidem, qui quatuor omnino clauos enumerant, Innocentius Papa Tertius, Gregorius Turonenſis, Cyprianus, S. Auguſtinus, & Nonnus ſe nobis offerunt: ex hiſtoricis autem Ruffinus, Theodoretus, & Ioan. Zonaras: quibus eidem veritati adſtipulatrices Reuelationes S. Birgittæ accedunt. Vetuſtiſſimæ inſuper in Italia, Germania, & antiquioribus per reliquum orbem Chriſtianum Eccleſijs Icones idem palam faciunt. In Etruria præcipue Imago Crucifixi cedrino ligno a Nicodemo inciſa, & Lucæ maxima religione aſſeruata. Altera Icon, quam è cedro item effigiauit S. Lucas Euangeliſta, aſſeruaturque Siroli prope Anconam. Tertio loco in argumentum ſententiæ noſtræ non contemnendum producimus Crucem illam, quæ in ſacra Lauretana Ædicula viſitur, eamque ſimul cum ipſo Sacello Angelorum manibus aduectam fuiſſe pijſſimi quiq; hactenus credunt. Accedit deinde huius numeri noſtri quaternarij veluti teſtis etiam locupletiſſima Crux illa, quæ viuifico veræ Crucis ligno inciſa, & Leoni Magno a Iuuenale Epiſcopo Hieroſolymitano tranſmiſſa fuit, & Romæ in Sacrario Apoſtolico aſſeruatur. Denique aſſertionis huiuſce veritatem ipſimet Angeli quoque tueri videntur: fertur enim cæleſtem Genium Carolo Magno Crucem quandam attuliſſe, eamque illi in manus tradidiſſe, in qua noſter Clauorum numerus cernitur. Ea in Boaria ad Montem, quem indigenæ *Sanctum* vocant, inter alias magni æſtimandas reliquias hodieque monſtratur. Eundem poſtea clauorum numerum idem Carolus ſeruauit in imagine illa, quam ſolido ex argento conflatam, magni ponderis, ac prægrandem ad iuſtam hominis ſtaturam inter plurima pietatis ſuæ monimenta, Leone III. Pontifice, Vaticanæ Baſilicæ dono dedit. Sed ne inepte poſt tot, & tantos viros editis ea ſuper re doctiſſimis libris luculenter diſputantes actum agere velle videamur, abrumpimus: & ad illos curioſum lectorem, ſi omnimodam Crucifixionis Dominicæ rationem probe diſcere cupit, amandamus. Quod autem attinet ad tabellam ſuppedaneam, cui cruciarij inniterentur, & ſemicinctium, quod ventrem ac velanda tegeret, in quibus effingendis quoniam pictores pro naturæ ſuæ genio varie quoque ludunt, hi noſtri Crucifixi huius etiam rei veritatem plane edocent.

Franc. Gualdus Arimin. Eq. S. Steph.

Muſæum Regis Gall. Pincianum apud RR. PP. Minimos.

Serm. de vno Mart. *De glor. Mart. lib. 1. c. 6.* *Inſer. de Paſs. Dom.* *In lib. Medit. c. 6.* *In cap. 19. Ioan.* *Lib. 4. Eccl. hiſt.* *Lib. 1. hiſt. Eccl. c. 18.* *3 par. Annal. pag. 114.* *Lib. 4. Reuelat. c. 7. & c. 51. et lib. 7. c. 18.*

Explicatio Ichnographiæ Cœmeterij Pontiani Via Portuensi.

1 Cryptæ introitus, quà itur in Cœmeterium.
2 Aquæductus antiquus muro nunc obstructus, & limosus, vbi primus ad Cœmeterium ingressus patet.
3 Puteus cum aqua, ad vineam, quæ Cœmeterio superiacet, irrigandam.
4 Locus profundus palmos decem, ac dirutus.
5 Aquæductus cum aqua stagnanti.
6 Cubicula absque picturis.
7 Cubiculum picturis adornatum.
8 Polyandra, seu loca ossibus mortuorum plena:
9 Aquæ stagnantes, quæ semitam imperuiam reddunt.
10 Locus in fornice semitæ, vbi sanctorum Petri, Pollionis, & Marcellini imagines depictæ cernuntur, quas Tabula quarta supra contemplandas exhibet.
11 Locus, in quo SS. Pigmenij, & Milis effigies vnà cum Cruce gemmata coloribus adumbratæ extant, vt Tabula quarta repræsentat.
12 Locus in fornice viæ trium Puerorum in fornace Babylonica pictis imaginibus exornatus, vt Tabula prima conspici datur: extat inibi præterea dimidiata mulieris cuiusdam effigies, quæ coloribus præ nimia vetustate iam elanguentibus, oculorum aciem penè effugit.
13 Locus in semitæ fornice, vbi Domini Saluatoris depicta imago visitur, vt in Tabula prima.
14 Locus quidam humilis, ac depressus, in quo semper aliquantum aquæ offendas. Inibi præter Crucem gemmatam Baptismus Christi Domini penicillo exprimitur, vt in Tabula secunda videre est.
15 Locus, in quo sanctorum Vincentij, Sennen, Abdon, & Milis imagines depictæ sunt: quas Tabula tertia oculis subijcit.
16 Putei, seu hiatus, qui superius olim patebant, nunc autem humo, saxisque obstructi sunt.
17 Locus cuiusdam Monumenti, in cuius ora inferiori eburnea figura simæ scalpturæ calce firmata visitur.
18 Semita vliginosa, & saxosa.
19 Locus, vbi hæ literæ PELAGI inuerso modo exaratæ habentur, sub quibus ternę dimidiatæ figuræ in laterculo depictæ conspiciuntur.
20 Aquæductus, quorum aquæ iam pridem defecerunt.
21 Locus luto obsitus, qui diruti cuiusdam aquæductus speciem præ se fert.
22 Locus terra oppletus, quà in Cœmeterium secundum aditus patere videtur.

Loca humo, ruderibusque oppleta, ac diruta, quæ non nisi prono corpore rependo subiri nequeunt.

Semitæ, quæ longius haud dubiè tenderent, ni terra, saxisque interclusæ essent.

Semitæ, quæ longius excurrunt.

ICHNOGRAPHIA COEMETERII CALLISTI
QVOD SECRETVM NVNCVPATVR
33
36
Scala Palmar 200

23
24
3
16
8
7
35
11
3
15
12
9
9
35
35
35
3
4
35
9
9
2

Explicatio Ichnographiæ Cœmeterij Callisti, quod Secretum nuncupatur.

1 Ostium, per quod primarius ad Cœmeterium aditus in præsens patet.
2 Omnia loca expressa in hunc modum Monumenta arcuata, quæ magnitudine alia excedunt, esse scias.
3 Hiatus, ac spiracula figuræ quadratæ, quæ in terram olim ascendebant, nunc autem obstructa sunt.
4 Semitæ absque vllis omnino monumentis.
5 Gradus primarij, per quos Cœmeterium inferius subitur.
6 Muri ad instaurandum Cœmeterium olim constructi, nunc autem semidiruti.
7 Fonticulus, seu locus, vbi aqua crystallina, ac limpidissima scaturit; quæ, cum quà effluat, non habeat, proximos gradus in topho excisos inundat.
8 Sepulchrum, quod aquis demersum vtplurimum existit.
9 Loca, vnde in Cœmeterium inferius descenditur.
10 Cubiculum picturis varie insignitum, quæ multa vligine corruptæ ac deturpatæ propemodum euanuere.
11 Foramina, quæ semitam quandam inferiorem respiciunt.
12 Omnia loca figurata hoc modo Cubicula picturis destituta esse denotant.
13 Semita humo oppleta, & muro ab vtraque parte obstructa.
14 Monumentum depictis figuris vndique exornatum, vbi proxima inscriptio legenda prostat:

IANVARIVS COIVGI FECIT.

15 Monumentum arcuatum depictis, sed magna nunc ex parte obliteratis, imaginibus decoratum.
16 Monumentum arcuatum cum picturis, quod in tertia Monumentorum Tabula videre est.
17 Cubiculum primum picturis etiam conspicuum, quinque Tabulis in præsenti Opere repræsentatum.
18 Cubiculum secundum varijs quoque depictis figuris insigne; quod Tabulis quatuor contemplandum subijcitur.
19 Monumenta arcuata cum picturis, sed quæ, coloribus nimium senescentibus, vix conspici queunt.
20 Cubiculum figuris penicillo adumbratis olim nobile, quæ nunc multa vetustate exesæ vix apparent.
21 Sepulchrum fundi præalti in medio semitæ.
22 Monumentum arcuatum picturis item conspicuum, quod in secunda Monumentorum Tabula exhibetur.
23 Aquæductus, in quo aquas olim extitisse manifeste cognoscitur, nunc autem aridus plane, atque exsiccatus est.
24 Semitæ vliginosæ, & multo luto obsitæ.
25 Monumentum arcuatum, in quo nonnullæ imagines penicillo effictæ conspiciuntur, vt prima Monumentorum Tabula præfert.
26 Cubiculum picturis exornatum, quod inter delineandam Cœmeterij huius Ichnographiam visendum sese obtulit.
27 Cubiculum quartum depictis etiam figuris insigne, quinque Tabulis in hoc Opere repræsentatum.
28 Monumentum arcuatum pictis imaginibus decorum, quod in quarta Monumentorum Tabula numer. I. II. III. videre est.
29 Monumentum tectorio etiam fornicatum, figurisque penicillo varie adumbratis insigne, quod eadem quarta Monumentorum Tabula numer. IV. V. VI. contemplandum offert.
30 Scalæ, quæ Cœmeterium inferius punctis in Tabula variatum respiciunt.
31 Sepulchrũ pertusum, quod in prædictum Cœmeterium inferius quoq; spectat.

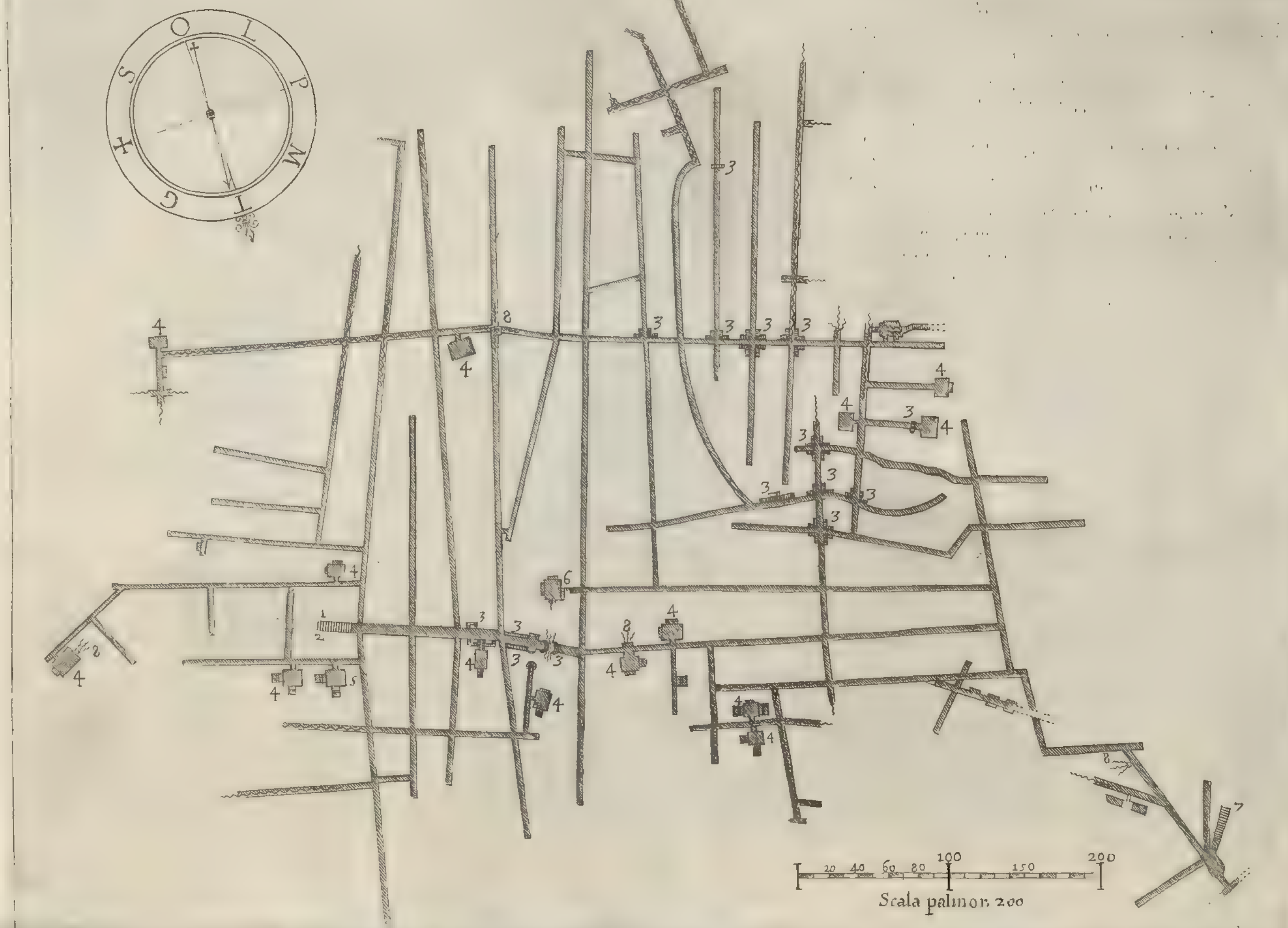
32 Breuior quædam ſcala intra Cubiculum, cuius item aſpectus eſt in idem Cœmeterium inferius.
33 Lapicidina tophacea abſque ſepulchris.
34 Semitæ multo ſuffuſę humido, in quibus nullum omnino ſepulchrũ videre eſt.
35 Minuſculi quidam arcus & muri inſtaurandis, conſeruandiſque fornicibus, ac ſemitis cœmeterialibus conſtructi.
36 Muri Cubiculorum portis tuendis, fulciendiſque adſtructi.
Semitæ depreſſæ, & humo, ruderibuſque impeditæ, quæ tranſitu ſunt redditæ omnino difficiles.
Semitæ, quæ latius olim patebant, nunc autem terra prorſus intercluſę ſunt.
Semitæ, quæ longius progrediuntur.
Omnes ſemitæ punctis ſeu maculis interſtinctæ ſunt Cœmeteria peculiaria inferius ſita.

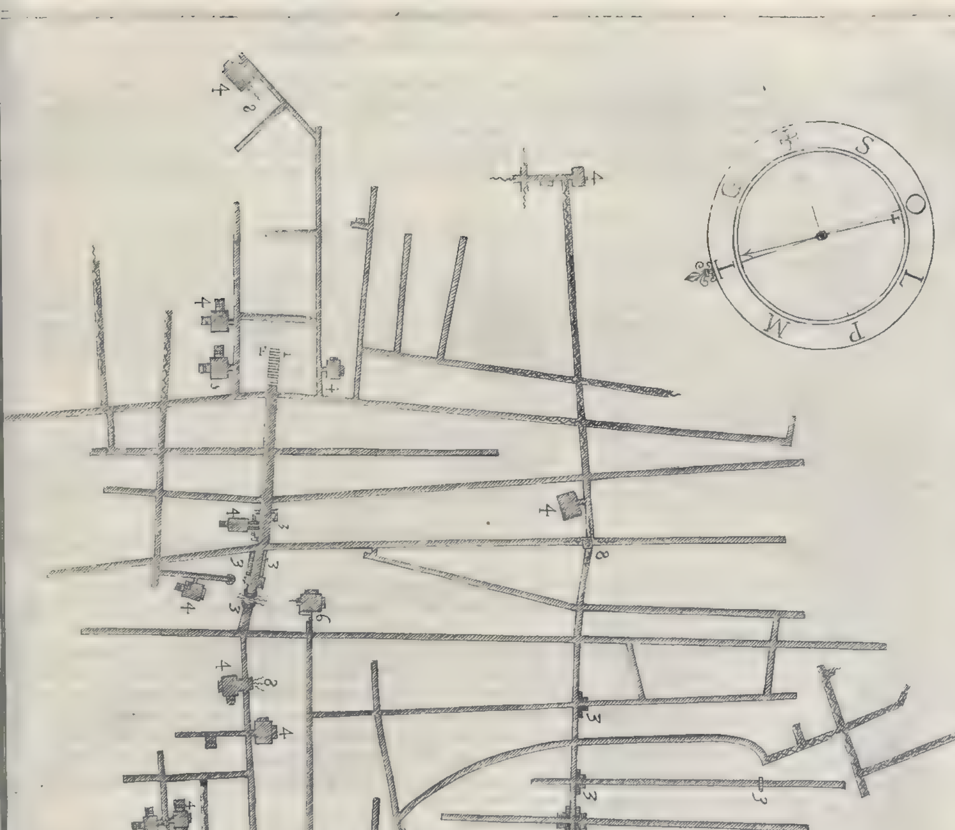
Ichnographia ordinis inferioris Cœmeterij Calliſti, quod Secretum appellatum eſt, exponitur.

1 Scalæ, quibus in præſens hoc Cœmeterium deſcenſus datur.
2 Locus, vbi bina picturis conſpicua Monumenta viſuntur, quæ Tabula Monumentorum quinta oculis ſubijciuntur.
3 Muri ſemitis, Cubiculis, Monumentisque Cœmeterij muniendis conſtructi.
4 Cubicula picturis deſtituta.
5 Cubiculum tertium picturis exornatum, quod ſex æneis exceptum Tabulis in hoc Opere repræſentatur.
6 Cubiculum varijs item depictis figuris inſigne, quod, dum Ichnographiæ conficiendæ opera datur, detectum, patefactumque eſt.
7 Gradus, per quos in Cœmeterium ſuperius aſcenditur.
8 Hiatus, ſeu ſpiracula in quadrum concinnata, quæ in Cœmeterium ſuperius euadebant, nunc autem humo oppleta ſunt.
Semitæ, quæ, terra, ruderibuſque obiectis, tranſitu ſunt difficiles.
Semitæ, quæ longius ducerent, ſed humo nunc prorſus obſtructæ ſunt.
Semitæ, quæ longius excurrunt.

ICHNOGRAPHIA ORDINIS INFERIORIS COEMETERII CALLISTI QVOD SECRETVM APPELLATVR

lib. IIII. n.° 411

ICHNOGRAPHIA ORDINIS INFERIORIS COEMETERII CALLISTI QVOD SECRETVM APPELLATVR.

lib. IIII. n. 4

Ichnographia Cœmeterij superioris, & inferioris sanctorum Marcellini & Petri, quod Via Lauicana situm est, exponitur.

1 Templum figuræ orbicularis, Italico idiomate *Torre Pignattara* nunc vocitatum, quod olim in honorem SS. Marcellini & Petri a Constantino Magno extructum fuit: in eoque postea idem Constantinus Augustus sacrum B. Helenæ matris suæ corpus intra porphyreticam concham recondidit.

2 Puteus rotundus, sed aqua carens, altus pal. 85. qui tempore, quo Cœmeterij ichnographia delineabatur, innotuit

3 Designatio futuræ Ecclesiæ, quam in SS. Marcellini & Petri honorem villarum adiacentium domini ædificandam constituerunt.

4 Puteus antiquus, cui aquæ etiamnum insunt.

5 Porta primaria Templi, in cuius fronte porticus olim assurgebat, nunc autem diruta prorsus, atq; humi deiecta est.

6 Porta, per quam modo Templum ingredimur.

7 Loculus in pariete, seu ædicula, in qua D. Tiburtij, aliorumq; sanctorũ depictæ imagines etiamnum conspiciuntur

8 Locus supra terram, vbi sacra S. Tiburtij Ædes olim existebat, quæ in præsens labefactata, funditus pene corruit.

9 Cõfessio Ecclesiæ subiacens, vbi aditus quidã obstrusus visitur, quà in Cœmeteriũ cõtiguũ ingressus olim patebat

10 Foramen in media Iosephi Petrellæ vinea, per quod in partem primariam Cœmeterij huius superioris, quod puris lineis, vt illud a Cœmeterio inferiori distingueremus, designatum est, ingressus patet.

11 Semita sepulchris vacua.

12 Cubiculum sextum picturis adornatum, quod in hoc Opere binis Tabulis contemplandum exhibetur.

13 Cubiculum septimum depictis item figuris conspicuum, quod binæ pariter Tabulæ visendum offerunt.

14 Cubiculum octauum varie item penicillo decoratum, quod duabus etiam Tabulis in hoc Opere conspici datur.

15 Muri & arcus instaurando Cœmeterio constructi.

16 Pars Cœmeterij inferioris, quæ punctis in Tabula signatur, quod sit paululum depressior, etiamsi cum illo neutiquam cohæreat.

17 Foramen in cuiusdam Cubiculi area, per quod Cœmeterium inferius sub'ri potest, atque inde, dum patet, magni venti spirare solent.

18 Scalæ, quibus in Cœmeterium inferius olim descendebatur, nunc autem terra, saxisque oppletæ sunt.

19 Cubiculum, præ cuius foribus nonnullæ mulierum orantium in morem depictæ imagines conspiciuntur: intus autem Polyandrum palmos 40. altum existit.

20 Cubiculum alia magnitudine longe excedens, in cuius meditullio sepulchrum lateritium, quod palmis quinque cum dimidio in altum assurgit, conspicitur, cum quatuor columnis orbicularis figuræ, quæ per quatuor angulos fulciendo fornici dispositæ existunt: arcuata deinde nonnulla Monumenta per ambitum ibidem extructa videre est.

21 Cubicula tria, quæ punctis in Tabula signantur, siquidem ea in partem Cœmeterij superioris, licet illi nequaquam adhæreant, connumerata veniunt. In ijs spiraculum quoddam figuræ quadratæ in medio fornice fabrefactum, superne tamen occlusum, existit, quà lumen olim admittebatur, atque ideo Cubicula Clara communi nomine nuncupabantur; cum eorum singula fenestram eidem illi spiraculo obuersam, quò lucem inde reciperent, apposite habeant.

22 Cubicula cum Monumentis oblongis, quæ in pauimento effossa sunt.

23 Foramina, quæ semitas quasdam inferiores altius subeunt.

24 Quatuor Cubicula Clara, quæ duobus in orbem figuratis spiraculis lumen olim hauriebant, ea autem superne nunc clausa sunt.

25 Cubiculum, in cuius fornice annulus ferreus lampadibus, seu lucernis adnectendis defixus cernitur. Fornix autem præter SS. Gorgonij, Tiburtij, Petri, & Marcellini imagines atque alia parerga, Christi Domini medij inter binos discipulos sedentis depictam effigiem contemplandam præsefert, vt in hac Tabella Ichnographiæ adiecta videre est.

26 Locus quidam amplioris latitudinis, vbi pulueris puteolani fodiendi causa, plura sepulchra deiecta prorsus, ac dissipata sunt.

27 Puteus aquam continens in Iosephi Petrellæ vinea.

28 Hiatus, seu spiracula, quæ foras olim exibant, nunc autem obstrusa sunt.

29 Foramina, per quę in alteram partem Cœmeterij longe amplioris ingredimur, quod tamẽ cum altero hactenus descripto, ruderibus, saxisque interiectis, neutiquam nunc cohæret: & quamuis pro semitarum annexione alterum altero profundius esse videatur, semitæ tamen inuicem subiectæ, nulla alteri nexa, pertranseunt, atque illæ, quæ inter se olim coibant, modo disturbatæ prorsus atque obstructæ sunt.

30 Locus quidam peramplus, sed ruderibus plenus, quò ad hanc Cœmeterij partem intrandã necesse est descendere

31 Scalæ, & foramina, quibus in semitas inferiores, quas punctis in Tabula variatas vides, descensus datur.

32 Monumentum picturis, sed magna ex parte exolescentibus, adornatum.

33 Cubiculum depictis figuris, sed quarum etiam color ferme obsoleuit, insigne, in cuius aditu Daniel inter leones coloribus adumbratus cernitur.

34 Monumentum arcuatum, quod pictas item imagines, sed iam euanescentes, continet.

35 Cubiculum duodecimum pigmentis varie insignitum, quod binis in hoc Opere tabulis exceptum repræsentatur.

36 Cubiculum, cuius parietes varijs quoq; figuris sed quæ iniuria temporum ex oculis se pene subduxere, depicti sunt

37 Cubicula cum picturis, quæ viuidam colorum suorum acrimoniam penitus etiam amiserunt.

38 Cubiculum depictis item figuris spectabile, sed humo, ruderibusque pene repletum.

39 Monumentũ fornice desuper tectum, coloribusq; exornatum, quod in prima Monumentorum Tabula videre est.

40 Cubiculum Nonum depictum, quod binis in Opere Tabulis spectandum exhibetur.

41 Puteus aquæ iugiter manantis in præmemorati Iosephi Petrellæ vinea.

42 Locus, in quo pulueris puteolani fodiendi causa plura sepulchra disturbata, & euersa iacent.

43 Monumentum arcuatum pictis imaginibus conspicuum, quod secunda Monumentorum Tabula oculis subijcit.

Spi-

Scala palmi n° 200.
GORCONIVS
PETRVS
IOR DANIS
MARCELINVS
TIBVR TIVS

lib. IIII. n.º 412
ICHNOGRAPHIA COEMETERII
SVPERIORIS ET INFERIORIS
SS. MARCELLINI ET PETRI
VIA LAVICANA
44
45
46
47
48
28
43
41
40
39
38
37
37
37
36
35
34
33
32
31
31
31
22
50

4 Spiraculum quadratæ figuræ in eiusdem Petrellæ vinea, humo, saxisque pene oppletum, per quod in quandam Cœmeterij partem descenditur, quam rudera, & huiusmodi semitarum obstructiones ab alijs eiusdem Cœmeterij partibus omnino dirimunt.

5 Cubiculum decimumquartum, quod varie etiam pictor olim adornauerat, saxis totum pene completum, & quod prędicto spiraculo lumen quondam hauriebat: illud autem tribus in hoc Opere Tabulis videndum exhibetur.

6 Cubiculum decimumquintum depictum, quod tribus etiam Tabulis repræsentatur.

7 Cubiculum, quod picturas, sed tempore labefactatas, & ad nihilum pene redactas, parietibus suis præfert.

8 Cubiculum, in cuius fornice spiraculum peruium, patensque visitur, per quod in alia Cubicula, ac semitas ordinis superioris Cœmeteriales punctis in Tabula distinctas conscenditur.

9 Cubiculum, quod, dum Ichnographiæ excipiendæ opera datur, in lucem & notitiam venit, cuius ingressus multa humo impeditus transitu est difficilis. Picturæ in eo existentes viuidum suum, ac vegetum colorem etiamnum tuentur: & ostij ex aduerso Monumentum arcuatum extat, in cuius fronte interiori trium Magorum Deum infantulum in sinu Virginis matris, quæ illorum munera veluti accipit, adorantium depictæ imagines conspiciuntur. ius autem Monumenti fornix encarpis varijs, auiculis, atque eiusmodi adiectis alijs parergis graphice conuestitus est: in medio Euangelicus Pastor ouiculam baiulans; dextra Moyses cum cistis manna refertis; sinistra vero Lazarus ad imperium Domini reuiuiscere videtur.

odem in pariete supra prædictū Monumentum Noemus in Arca, cui columba oliuę ramusculum rostro ferens aduolat, penicillo ad dextram effictus cernitur. Ad læuam autem Moyses, qui ex arida Petra prodigiose plenis scatebris salientes elicit aquas, expressus est: in medio vero varia frondium ornamenta vigent, & oblongum quoddam sepulchrum patens conspicitur.

Vtraq; Cubiculi latera pari ornamentorū genere sunt inter se consimilia, nec inibi vllam pictor historiam adumbrauit, sed encarpos tantummodo, frondes, aliaque id genus parerga illic videre est: ad dextrum præterea latus sepulchra nonnulla; clausa ad sinistrum autem eadem inchoata dumtaxat, ac designata extstunt.

arietem, cui ostium inest, varia item pigmenta venustant; & in binis eiusdem ostij hinc inde lateribus fossor eo corporis gestu, quasi tophum excinderet, depictus est.

iusdem denique Cubiculi fornix figurarum iucunda varietate distinctus floret: tota autem pictura nouem areolis apte in orbem metatis descripta, ac dispertita est: in quarum prima, quæ imminet ostio, Ionas sub vmbraculo, manu capiti imposita, spectandum se offert: altera, gradu dextrorsum facto, mulierem orantis in morem consistentem præfert: in areola tertia idem Ionas sub cucurbita, quæ iam exaruit, residens, & digitum ori infertum tenens effictus habetur: quarta viri cuiusdam orantis effigiem visendam exhibet: in quinta Ionas iterum, qui e naui in mare proijcitur, & fauces marinæ belluæ viuus ingreditur: in sexta mulier orationi vacans conspicitur: in septima eiusdem denuo prophetæ Ionæ a balena in terram redditi historia adumbratur: penultima viri precibus operam dantis imaginem continet: in nona denique ac postrema, quæ medium fornicis locum obtinet, Euangelicus pastor cum ouicula erronea in humeros sublata, binisque præterea agnis eidem adstantibus, contemplandus proponitur: in singulis autem eiusdem fornicis angulis singuli pueri medio pectore tenus effícti, absque pileolis & nudi, cernuntur.

0 Viæ præruptę, atque aditu difficiles.

1 Scalæ oppletæ, quibus primarius in Cœmeterium ingressus olim patuisse videtur.

2 Cubiculum Quartum picturis adornatum, quod binis in hoc Opere Tabulis spectandum exhibetur.

3 Cubiculum Quintum varie item coloribus distinctum, quod duabus in Opere Tabulis repræsentatur.

4 Cubiculum pictum, sed magna ex parte decoloratum.

5 Semita, quæ vtroque latere encarpos, frondes, atque alias aptis, elegantibusque formis descriptas penicillo areolas spectandas præfert.

6 Puteus aquam continens in Vinea Guillelmi Castaldi.

7 Cubiculum coloribus, sed nonnihil euanidis, honestatum.

8 Semita humido suffusa paululum, & latitudine alias excedens, sed sine sepulchris.

9 Crypta perampla lapicidinæ speciem referens, sepulchrorum expers.

0 Foramen, per quod in Cœmeterium superius puris lineis, eius ab inferiori distinguendi causa, in Tabula signatum ascenditur.

n præsenti hac Ichnographia nullam de tribus primis Cubiculis, de vndecimo, ac decimotertio, iuxta ordinem in Opere seruatum, mentionem agimus, quia per viarum vsquequaque dirutarum obstructiones illa ingredi ac visere non licuit: atque inter picturata (de quibus hic sermo) & ista, licet in multis sint consimilia, plurimum tamen interest.

Decla-

Declaratio Ichnographiæ Cœmeterij S. Agnetis Via Nomentana.

1 Puteus, ſeu ſpiraculum in quadrum figuratum, & profundum palmos 58. in vinea Martini Vannuccij Florentini, quæ ad læuam ab Æde D. Agnetis Pontem Salarium verſus euntium ſita eſt. Per iſtud autem ſpiraculum pars hæc Cœmeterij minor ſubiri poteſt.

2 Semita, vbi plura pigmentis, ſed nimia vetuſtate langueſcentibus, extrinſecus variegata ſepulchra viſuntur.

3 Laxior quidam locus, a foſſoribus pulueris puteolani dirutus, vbi nonnulla ſepulchrorum veſtigia adhuc ſuperſunt.

4 Scalæ humo, ſaxiſque oppletæ, per quas, cum amplioris latitudinis, ac pariete lateritio calce valide aſtricto ſuffultæ ſint, primarius in hanc Cœmeterij partem aditus patuiſſe videtur.

5 Monumentum arcuatum picturis, ſed quarum color magna ex parte exoleuit, inſignitum.

6 Puteus, ſeu ſpiraculum in eadem vinea patens, per quod Boſius ad hanc alteram Cœmeterij partem maiorem, quæ cæteris omnibus ſuis membris ab omni labe ac detrimento ſincerior, integriorque permanſit, viſendam, eiuſque Ichnographiam excipiendam ingreſſum ſe eſſe narrat.

7 Cubiculum quartum picturis exornatum, quod binis in hoc Opere Tabulis ſpectandum exhibetur.

8 Aquæductus antiquus ſemidirutus, atque exſiccatus plane, ac aridus.

9 Monumentum tectorio fornicatum, ſub cuius arcu Inſcriptio lapidi inciſa, ab effoſſoribus aliquantulum labefactata, legenda proſtat, cuius in hoc Opere Cap. 27. pag. 176. meminimus.

10 Monumenta arcuata cum picturis, ſed quæ, coloribus iniuria temporum fere deterſis, vix conſpici queunt.

11 Cubicula picturis item, ſed decoloribus, exornata, in quibus nihil memoratu dignum offendimus.

12 Semitæ multo ſuffuſæ humido, quæ iugi aquarum ſtillicidio in lapidem duruerunt.

13 Cubiculum mere tophinum, per cuius ambitum nonnulla ſedilia, cum binis anaglyphi operis Pontificijs ſedibus in topho excisis, diſpoſita viſuntur; quod vnica in hoc Opere Tabula repræſentatur.

14 Cubiculum primum varijs, eidem inductis pigmentis, inſigne, quod quinque in hoc Opere Tabulis contemplandum ſubijcitur.

15 Monumentum primum arcuatum picturis, quæ viuidam colorum ſuorum acrimoniam mirifice conſeruarunt, ſpectabile.

16 Cubiculum ſecundum depictum, tribus in Opere Tabulis repræſentatum.

17 Cubiculum tertium etiam picturatum, quod tribus pariter in hoc Opere Tabulis exhibetur.

18 Monumentum ſecundum fornice deſuper tectum, picturiſque exornatum.

19 Cubiculum amplitudine, atque altitudine alia longe ſuperans, vbi Sedes Pontificia, & columnæ ex topho calce incruſtatæ cernuntur: ipſum etiam Cubiculum ſignino opere totum oblitum, & albario expolitum eſt. Illud ſeorſum in præſenti hac Tabula vnà cum ſua Ichnographia ſpectandum datur.

20 Cubiculum quintum ac poſtremum coloribus adornatum, quod binæ in Opere Tabulæ vnà cum ſemita, quæ in idem Cubiculum protenſa, ibidemq; deſinit, conſpiciendum offerunt.

21 Foramina, ac loca, vnde in Cœmeterium inferius, quod punctis, eius ſcilicet a ſuperiori ſecernendi gratia, variatum vides, deſcenditur.

22 Cubicula, in quibus oblonga in pauimento varijs modis effoſſa ſepulchra extant.

23 Semitæ ſepulchris omnino carentes.

24 Muri, & arcus Cœmeterio inſtaurando conſtructi, quamuis in duro, ac ſolido topho, vel certe firmo, fixoque puluere puteolano fere exciſum ſit.

25 Ichnographia Ædis Diuæ Agnetis, quæ humo demerſa tota fere latet.

26 Area recens illic parata, dum exæquarent, deprimerentq; viam ante principẽ dictæ Eccleſiæ portam, quæ Viam Salariam reſpicit, ad illam ſcilicet ab humido, quo laborabat, vindicandam.

27 Porta, quà in præſens per quoddam foramen inter complanandam viam prææmemoratam patefactum in Cœmeterium prædictæ areæ, & Eccleſiæ contiguum ingredimur.

28 Gradus cooperti, quibus è Cœnobio in eandem Eccleſiam nuper inſtauratam nunc deſcenditur.

29 Putei, ſeu ſpiracula, per quæ deſcenſus in Cœmeterium olim dabatur, quæ nunc humo, ſaxiſque deſuper illapſis obducta ſunt.

Omnes Semitas, quæ hic in lineas vndatim criſpatas, ac ſinuoſas deſinunt, obſtructas, vel certe vſque adeo dirutas eſſe ſcias, vt ſint redditæ omnino imperuiæ.

Compendiaria totius Coemetery Ich:
nographia, et iusta eius ab Æde
D·Agnetis interualli dimensio.
Scala arundinũ 50
10 20 30 40 50
Scala palmorũ 200.
50 100 150 200
Scala di palmi 20.
19
24
1
2
3
4
5
29
25
26
27
28
Scala palmor. 100.
50 100
PIANTA

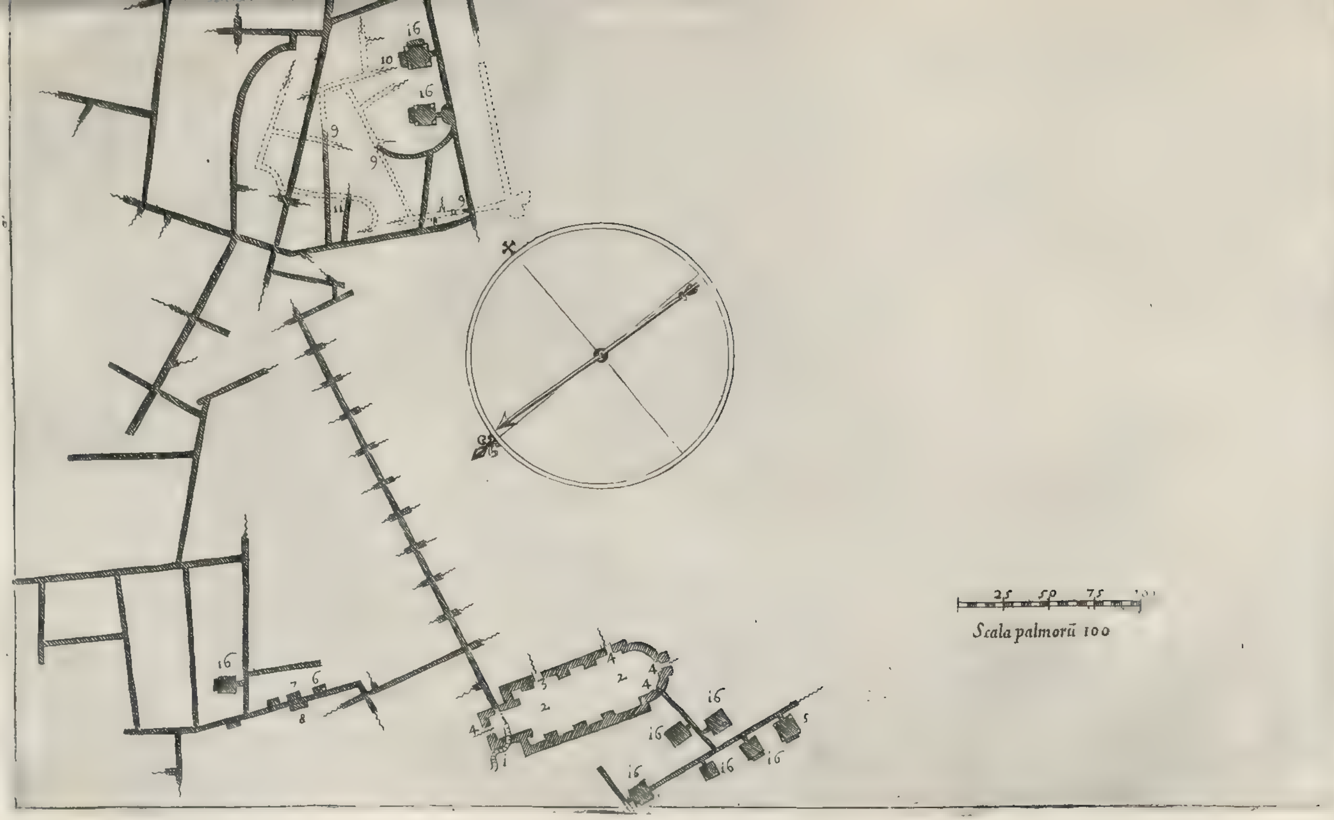
ICHNOGRAPHIA COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA lib. iii. n.° 414

lib. IIII. n.° 415

25 50 75 100
Scala palmorũ 100

Ichnographia Ecclesiæ ſubterraneæ, & Cœmeterij S.Hermetis, ſanctorumque Baſillæ, Proti,& Hyacinthi Via Salaria veteri, exponitur.

1 Scalæ, quibus in Cœmeterium nunc deſcenditur.
2 Eccleſia S. Hermetis ſubterranea.
3 Aditus, vbi gradus, per quos in Eccleſiam deſcenſus dabatur, olim extitiſſe cognoſcitur, qui humo, ruderibuſque nunc plane intercepti ſunt.
4 Aditus alij, per quos olim in Cœmeterium ingreſſus patebat, nunc autem prorſus obſtructi ſunt.
5 Cubiculum picturis adornatum, ſed quarum nitorem nimia vetuſtas plurimum hebetauit.
6 Monumentum arcuatum varijs ad decorem coloribus diſtinctum, quod prima Monumentorum Tabula in conſpectum datur.
7 Monumentum arcuatum, cui plurimæ item picturæ venuſtatem conciliant, quod ſecunda Monumentorum Tabula conſpiciendum ſubijcit.
8 Monumentum tectorio etiam fornicatum, picturiſque conſpicuum, tertia, ac poſtrema Monumentorum Tabula repræſentatum.
9 Hiatus, per quos in Cœmeterium ſuperius aſcenſus patet.
10 Scalæ terra oppletæ, quas e primarijs, quibus Cœmeterium ſubiri poterat, fuiſſe cognoſcitur.
11 Sepulchrum inter Ichnographiam Cœmeterij delineandam detectum, cui illa marmori inciſa Epigraphe inſcripta legitur, quam l.4.c.37.f.327. recenſuimus: & quam ex Maximi, ac Vrbani Conſulatu ibidem adſcripto ſub annum Chriſti 236. Pontiano IV. Pontifice, illic poſitam fuiſſe deprehendimus.
12 Hiatus adinſtar putei, palmos 25. altus, a foſſoribus quidem inchoatus, quò foras in liberum aëra forte euaderent, ſed minime perfectus.
13 Puteus, qui vſque in Aquæductum Aquæ Virginis, vulgo *Treui*, pertingit.
14 Cubiculum amplitudine excedens alia, ſed ſepulchris vacuum.
15 Pars Cœmeterij a pulueris puteolani effoſſoribus deſtructa.
16 Cubicula picturis nuda.

Omnes ſemitæ punctis interſtinctæ in Cœmeterij ſuperioris partem connumeratæ veniunt.

▬ Semitæ terra oppletæ, quæ tranſitu ſunt difficiles.
▬ Semitæ humo prorſus obſtructæ.
▬ Semitæ, quæ longius excurrunt.

Ichnographia partis Cœmeterij ſuperioris Priſcillæ Via Salaria noua, declaratur.

Hanc Ichnographiam a Vinghio & Breuentano acceptam præſenti huic Cœmeterij S.Hermetis ideo adijcere viſum fuit, quod maior hactenus excipi non potuerit, cum per rudera ac parietinas, quæ aditus vſquequaque obſtruxere, haud vlli eò penetrare licuerit.

1 Cubiculum tertium picturis inſigne, binis in hoc Opere Tabulis repræſentatū.
2 Cubiculum quartū picturatum, quod tribus Tabulis contemplandū exhibetur.
3 Cubiculum quintum varijs item pigmentis venuſtatum, quod quatuor ſuo loco Tabulæ oculis ſubijciunt.
4 Cubiculum ſextum picturis etiam conſpicuum, quod tribus in Opere Tabulis ſpectandum proponitur.
5 Loca, quæ colligendis, conſeruandiſq; aquis cellas, ſeu ciſternas fuiſſe præſeferunt.
6 Cœmeterij aditus, qui omnino in præſens occluſus eſt.

Expli-

Explicatio Ichnographiæ partis Cœmeterij Lucinæ.

Cœmeterium istud a Lucina Senatorij generis, & recolendæ pietatis fœmina, ipsorumque beatorum Apostolorum discipula, vnà cum nomine initium traxit: ibi enim venerandum Pauli Apostoli corpus, post eius martyrium, quod capitis obtruncatione sub Nerone consummauerat, ipsa condigno honore condidit: quo è loco postea sublatum, cum longo temporum interlapsu ad Catacumbas, vt diximus, Græcis illud surripere, & in Orientem deferre, etsi frustra, conantibus, ab ijsdem metu absterritis depositum perstitisset. Altera subinde eiusdem nominis, eiusdemque prosapiæ fœmina, ducentis circiter reuolutis annis, Cornelij Romani Pontificis manu inde leuatum, eo loco, vbi nunc Constantiniana basilica Ostiensi Via cernitur, reponendum curauit, vt ipsius Cornelij Papæ acta his verbis referunt: *Hic temporibus suis rogatus a quadam Matrona Lucina, corpora Apostolorum Petri, & Pauli de Catacumbis leuauit noctu. Primum quidem corpus beatissimi Pauli beata Lucina posuit in prædio suo Via Ostiensi ad latus, vbi decollatus est.* Quo subinde loco nobile Cœmeterium, vel a posteriore Lucina, vel certe a priore nomen obtinuit. Verum quidquid sit, vel illa primum cœperit, & isthæc ampliauerit, vel hæc sola dumtaxat pias operi manus martyrum officiosa pignoribus admouerit, a Lucina quidem Cœmeterium hoc extructionis initium, & nominis lucem hausit.

Anast. in Cornelio Papa.

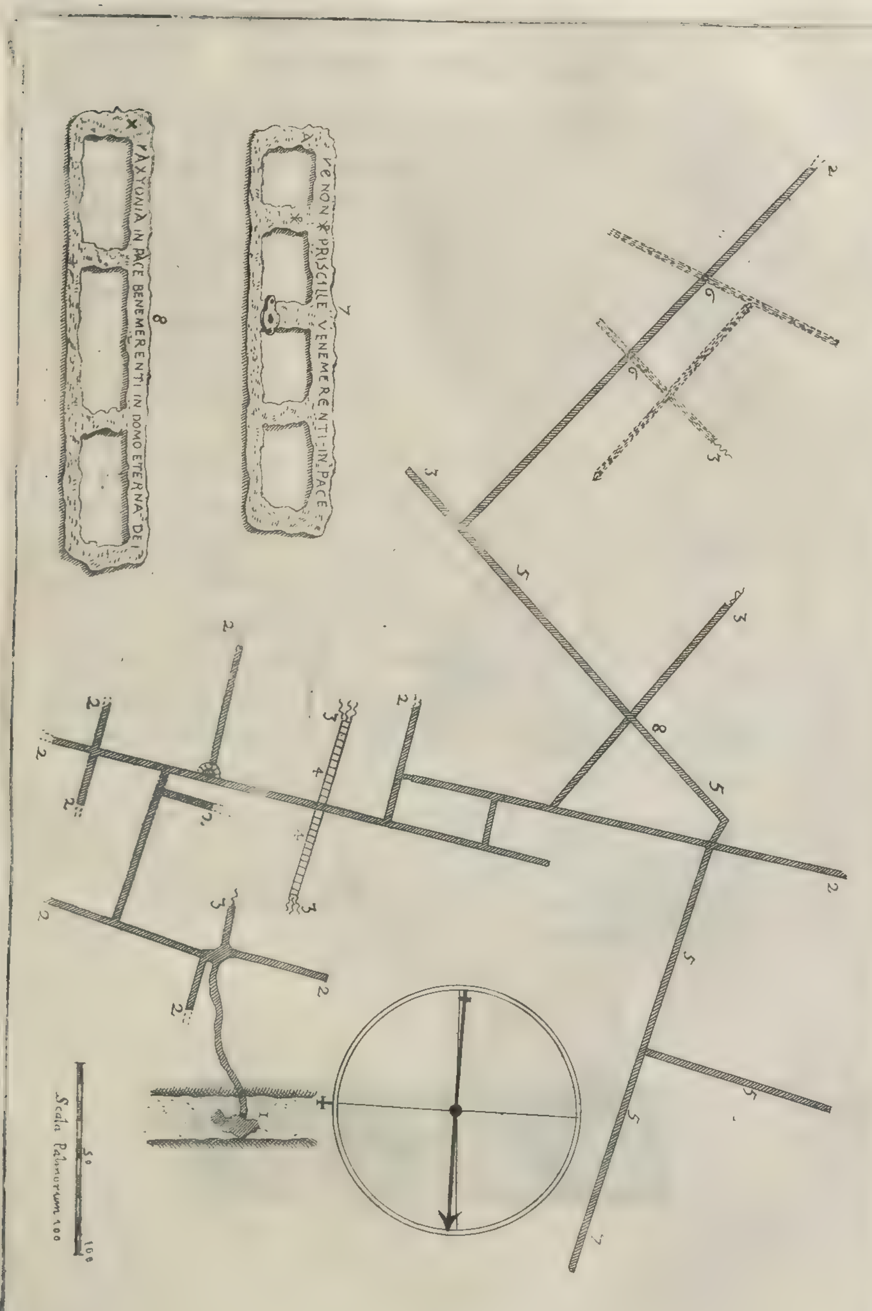
Verum beatissimi Apostoli corpore apprime nobilitatum, cæteris beatorum deinde martyrum, & Christianorum exuuijs certatim excoli, ac locupletari cœpit, vt titulus, qui adhuc in basilica extat, legentibus in hæc verba testatur:

SVB HOC PAVIMENTO TESSELLATO
EST COEMETERIVM S. LVCINÆ MATRONÆ
IN QVO PLVRIMA SS. MARTYRVM CORPORA
REQVIESCVNT.

Ex alia item Eusebij cuiusdam tumulo apposita inscriptione plurimorum ibidem martyrum corpora illata fuisse liquet. Ibi enim illa potissimum verba insculpta leguntur: *Introitu ad Martyres*. Porro cum antiquum hoc, ac celebre Cœmeterium Antonius Bosius curiose perlustrauerit, oculatusque loci testis effectus exacte descripserit, haud typis postea contemplandum edidit, quod quidem cum amplum sit, & adiacentes regiones ambiat, nouissime ex parte innotuit, quam Eminentissimus Card. Barberinus hic tibi oculis subijciendam curauit.

1 Hiatus in via, per quem Cœmeterium nunc ingredimur.
2 Semitæ, quæ in ima Cœmeteriorum longius prouehunt.
3 Semitæ dirutæ, & terra, saxisque interceptæ.
4 Gradus, quibus in Cœmeterium descensus olim dabatur.
5 Semitæ, per quas crebra, eaque adhuc clausa, sepulchra disposita visuntur.
6 Foramina, per quæ Cœmeterium inferius situm punctis, seu maculis in Tabula variatum subitur.
7 Locus, vbi istiusmodi formæ sepulchrum quoddã existit, longũ pal. 6. & semis.
8 Locus, vbi aliud simile sepulchrum situm est, longitud. palm. 7.

Ichno-

ICHNOGRAPHIA PARTIS COEMETERII LVCINAE SVB VINEA MERLI, VIA SACRIS S. PAVLI, ET S. SEBASTIANI AEDIBVS INTERIECTA

Ichnographia Cœmeterij Calepodij sacræ S. Pancratij Aedi subiacentis exponitur.

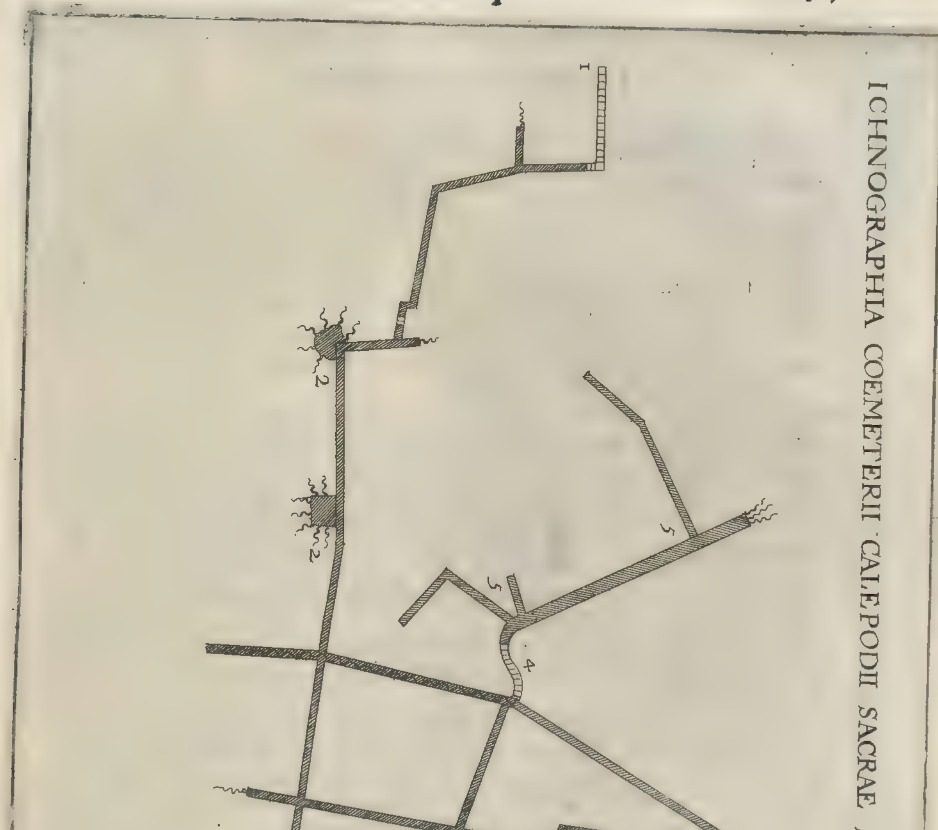
Acta S. Call. Pap. M.S. Cod. Vat. S. Cæcil. et Vallic.

Cœmeterium, quod Calepodij dicitur, olim quidem celeberrimum extitit; huius enim beati martyris corpus, quod in flumen proiectum fuerat, inde leuatum, summa religione hic pia Callisti Pontificis manu conditum Cœmeterio titulum, ac nomen indidit, vt ex M.S. eiusdem actis fertur: *Inuenerunt corpus Calepodij, quod leuantes de flumine, nunciauerunt beato Callisto, &c. & ipse acceptum recondidit cum aromatibus, & linteaminibus, cum hymnis, & sepeliuit in Cœmeterio eiusdem sexto Id. Maias*. In hoc item Cœmeterio plerique nobilissimi martyres conditi fuere, inter quos merito Iulius Senator sub Commodo, Callistus Pontifex sub Alexandro, Palmarius Consul vnà cum vxore, filijs, & quadraginta duobus ex familia, Felix item vnà cum Blanda vxore sub eodem Alexandro, Pancratius puer sub Diocletiano, alijque innumeri martyres recensentur, & demum S. Iulius Papa, cum tranquilla iam Ecclesiæ tempora illuxissent, ibidem illatus est.

Lib.2. c.12. n.7.

Verum etsi Bosius Cœmeterium hoc sæpe sæpius perlustrauit, apertisque verbis, vt supra enarratum est, loci faciem describendo delineauit, haud tamen Cœmeterij antiquitate recolendi iconem lectori exhibendam reliquit: quippe qui Cœmeteriorum magis ab hominum oculis & notitia remotorum inuestigationi totus insistens, quæ notiora apud omnes sunt, vtpote ipsimet Vrbi contigua, haud tabulis consignare, & oculis subijcere studuit. At ne Cœmeterij huius tot sacræ antiquitatis nobiliter monimentis exculti aspectu lector fraudaretur, en eius tibi iconem è tabulis fideliter excerptam, quam nobis Eminentissimus Franciscus Cardinalis Barberinus Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vicecancellarius exhibuit, tibi quoque, vt eidem acceptam referas, in his Subterraneæ Romæ paginis conspiciendam subijcimus. Vt omnimodam vero rerum notitiam assequaris, dum hæc inspicis, ad ea, quæ lib.2. c.12. n.7. enarrata sunt, recurre.

1. Gradus intra Ecclesiam, quibus in Cœmeterium descensus patet.
2. Loca diruta, ruderibusque oppleta.
3. Cubicula picturis penitus destituta.
4. Gradus, per quos in Cœmeterium superius situm ascenditur.
5. Pars Cœmeterij superioris.

ICHNOGRAPHIA COEMETERII CALEPODII SACRAE S. PANCRATII AEDI SVBIACENTIS
Scala Palmorum. 100
50
100

Ichnographia Cœmeterij, à nonnullis S. Agathæ nuncupati, explicatur.

Cœmeterium S. Agathæ antiquissimum plane est, vel tunc enim initium habuit, cum Apostoli Petrus, & Paulus martyrio coronati sunt, vt iam lib. 2. cap. 14. prolixe demonstrauimus. Et quidem a pijssima matrona Lucina, quæ eorundem Apostolorum discipula fuit, extructum, sicut antiquitate præstat, ita pariter pietatis cultu, & nobilitate præcipuum est. Lucina quippe eo potissimum titulo in sacris Romani Martyrologij paginis commendatur, quod martyrum sepulturæ inseruiret, & Cœmeterijs eam ob causam aptandis, extruendisque operam daret; hæc enim sunt Martyrologij verba: *Romæ sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, & martyrum sepulturæ deseruiebat, iuxta quos ipsa in crypta a se constructa sepulta est.*

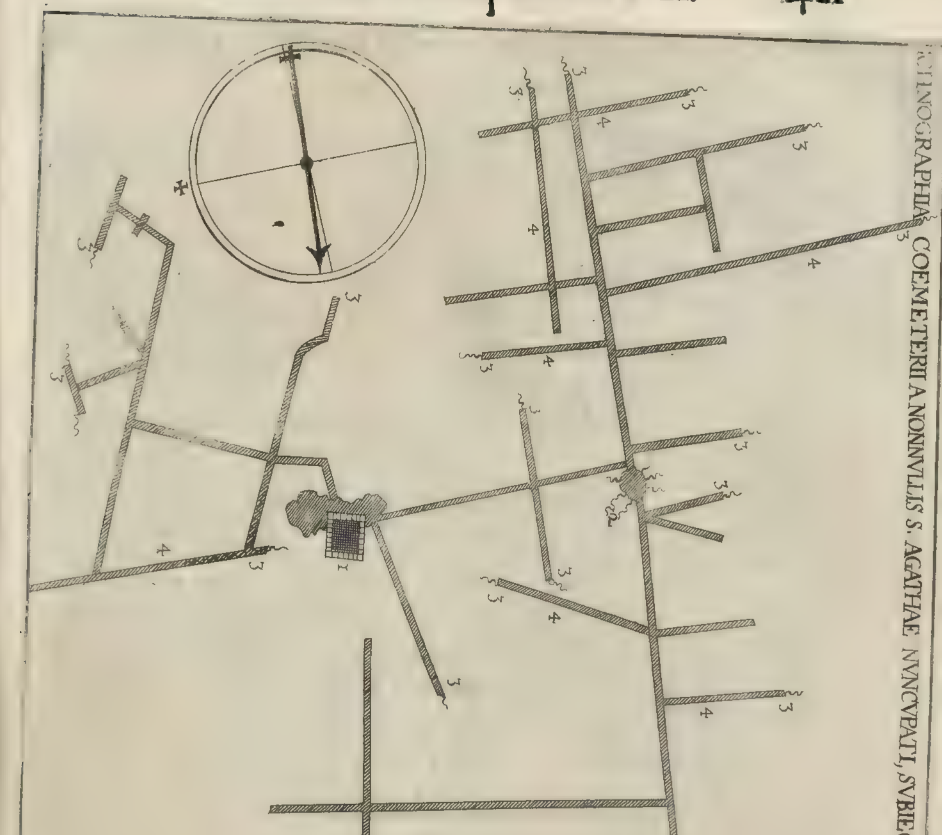
Porro crypta, cuius hic tibi iconem proponimus, ea plane est, cuius in Martyrologio recurrit mentio, & in qua ipsamet beatis Martyribus, quos ibi condiderat, sociata tumulari meruit. Vt autem ex M. S. actibus videre est, eo potissimum tempore, quo sancti Processus, & Martinianus gladio consumpti sunt, Cœmeterium istud extructum fuit: cum sanctissima enim matrona ijsdem pie in carcere ministrasset, ad martyrium alacriter euntes secuta, cum via postmodum Aurelia decollati fuissent, corpora eorum eo plane loco, vbi Cœmeterium in præsens cernitur, officiose tumulauit, quod totum ex actis hunc in modum recensetur: *Beatissima autem Lucina cum hoc videret, sequebatur eos* (id est præmemoratos ad martyrium properantes) *cum tota familia sua, vsque dum peruenirent iuxta formam Aquæductus*, Traianam scilicet, *vbi etiam decollati sunt*.

Verum qua potissimum de causa Calepodij Cœmeterium, titulo S. Agathæ appellatum sit, si nosse quis cupit, secum repetat, quæ t. 1. lib. 2. cap. 14. dicta a nobis sunt; id nimirum contigisse, vel quia supra Cœmeterium, quod satis amplum est, vt vides, sub S. Agathæ titulo Ecclesia erecta fuerit, quemadmodum alijs item Cœmeterijs contigisse compertum est: vel certe quia iuxta eamdem Ecclesiam, alia pariter huic virgini dicata fuerit, cuius quidem Anastasius meminit, cum de Symmacho agens, hæc ait: *Hic fecit basilicam beatæ martyri Agathæ in fundo Lardario*. Huius item apud Petrum Manlium mentio recurrit: *Cœmeterium*, inquit, *beatæ Agathæ ad Girolum*. Sed qui isthæc probe nosse præoptat, ea quæ iam diximus perlegat, dum interim huius Cœmeterij iconem benigna Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini manus tibi vltro contemplandam offert.

M.S. Cod. S. Cecil.

1 Puteus aquam continens iuxta domum vineæ, quà in Cœmeterium descensus datur.
2 Spiracula, quæ superius olim patebant, nunc autem obstructa sunt.
3 Semitæ terra, ruderibusque obiectis inuiæ.
4 Semitæ occlusis adhuc sepulchris frequentes.

Ichno-

ICHNOGRAPHIA COEMETERII A NONNVLLIS S. AGATHAE NVNCVPATI, SVBIECTI VINEÆ PHILIPPI BRVTII, E REGIONE VILLVLAE OLIM PII V.
Scala Palmorum. 100
50
100

Ichnographia Cœmeterij Nouellæ Via Salaria noua exponitur.

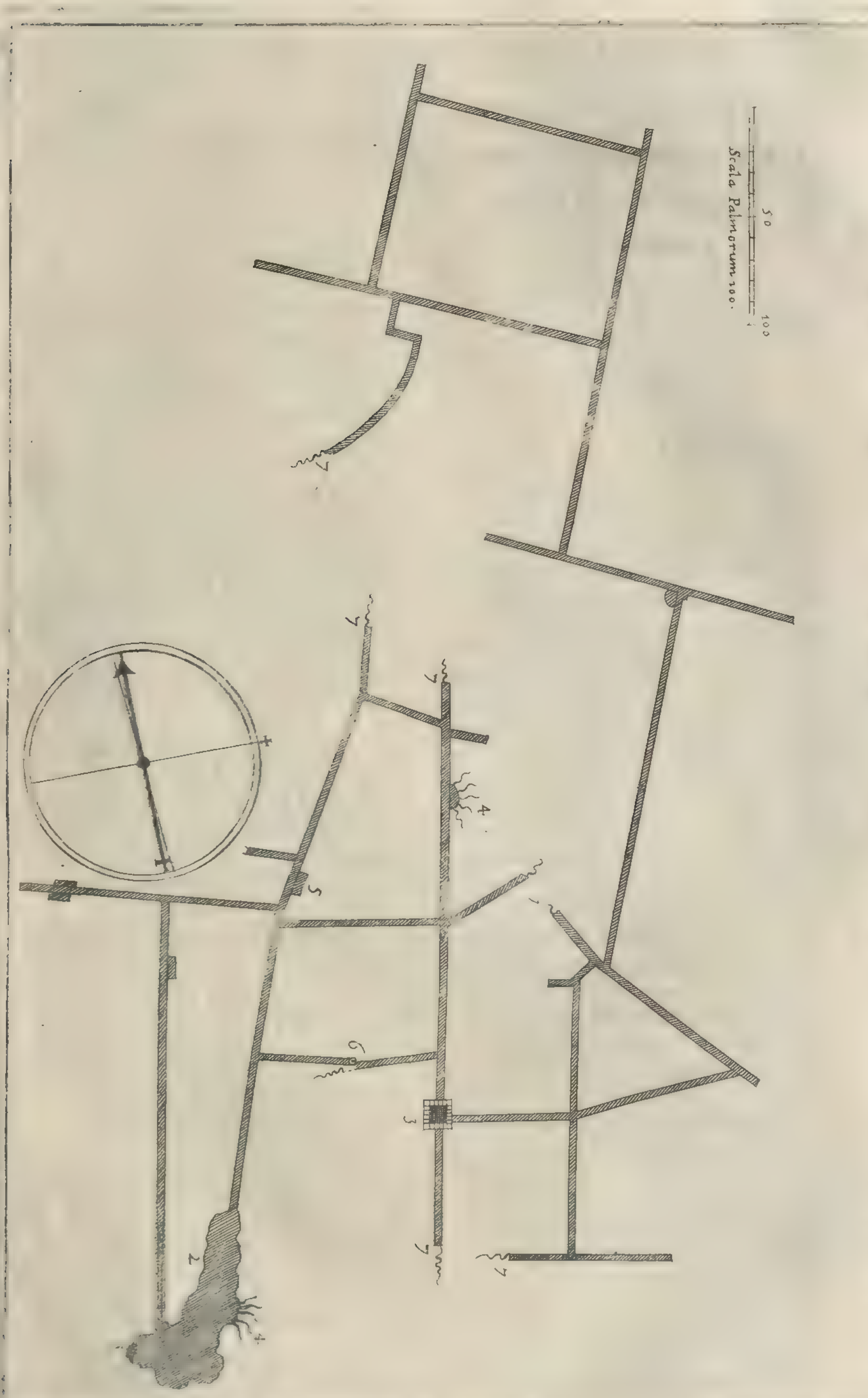
Cœmeterium, quod Nouellæ, vel potius Noellæ titulo, vt quibusdam placet, prænotatum legitur, & vastissimi Priscillæ Cœmeterij pars computatur, vt supra lib. 4. cap. 30. disertis verbis asseruimus, a præclari nominis, conspicuæque pietatis inter Christianas fœmina extructum est. Porro vt loci sanctitas legentibus innotescat, subterranea quidem ista crypta inquilinum aliquandiu habuit Liberium Romanum Pontificem, dum a Constantio Imperatore Arriano, fidei causa, Vrbe exturbatus, in suburbijs latebras quærere, & clanculum profugus agere multis affectus incommodis compulsus est, vt Damasi, ac Liberij acta his verbis edocent: *Vnde Constantius vehementer iratus, hunc extra ciuitatem, quasi in exilium deportari præcepit, & habitauit extra milliario tertio in Cœmeterio, quod dicitur Nouellæ Via Salaria.*

Acta Damasi, & Liberij Pontif.

Hic igitur Arrianæ persecutionis tempore Christianorum cœtus agebantur, & ad Pastoris sinum, atque ad Ecclesiæ vbera Christi ouiculæ properabant; hic Paschalis diei recurrente solemnitate, Damasi potissimum, quem sibi in pastorali munere Vicarium suffecerat, precibus, ac pia solicitudine permotus Liberius, salutaribus baptismi aquis recens ad fidem traductos expiauit, ac Christo spiritaliter genitos diuini verbi pabulo, & Romanum præcipue clerum illis verbis strenue confirmauit: *Nolite*, inquit, *timere, quod ego vobiscum non habito*, *&c.* Quinimo prophetico spiritu afflatus, Damaso in animarum regimine intentius adnitenti supremum, ad quem subinde prouehendus erat, Pontificiæ Sedis apicem prædixit. Quapropter cum tot sacræ, ac recolendæ antiquitatis Cœmeterium istud monimentis præcellat, & funesta Arrianæ factionis tempora, gloriosaque Catholicorum certamina menti suggerat, valde miramur, eiusdem a Bosio exemplar haud tabulis cæterorum instar consignatum fuisse: verum quod ille tot antiquarum rerum monimentis explorandis, perscrutandisque iugiter intentus præstare nequiuit, Eminentissimus Cardinalis Barberinus S.R.E. Vicecancellarius, de sacra antiquitate, ac de Subterranea Roma optime meritus, pio ac studioso lectori rem gratam facturus benigne præstitit, prout Cœmeterialis ista, quam tibi ob oculos ponimus, icon fidem facit.

1 Foramen, per quod aditus in Cœmeterium patet.
2 Laxior quidam locus eum in modum a pulueris puteolani fossoribus sensim redditus.
3 Spiramen, seu puteus, qua subeuntibus Cœmeterium descensus etiam datur.
4 Spiracula vetera, sed nunc ruderibus plane obstructa.
5 Monumentum arcuatum figuris vndique insignitum, quod Monumento Priscillæ decimo in hoc opere repræsentatur.
6 Foramen, quod semitam quandam inferiorem respicit.
7 Viæ dirutæ atque obstructæ.

CAP.

ICHNOGRAPHIA COEMETERII NOVELLAE VIA SALARIA NOVA, QVOD HÆREDVM GASPARIS PORTII VINEAE SVBIACET.

CAP. XLVIII.

Præcipua BB. Martyrum, Romanorumque Pontificum nomina, quorum exuuijs Cœmeteria Vrbis illuſtrantur.

1 SED vt Romanæ Vrbis gloriam, ac cõdignos beatorũ Martyrum, qui ſacris eandem pignoribus illuſtrarunt, triumphos ſub Cœmeteriorum enarrationis epilogum, poſtremamque quarti huius libri periodũ breuiter perſtringamus; quis neſciat, quod totus quidem fere terrarum orbis non ignorat, complures alios nobiliſſimos Chriſti Martyres, ac propemodum, vt ita dixerim, innumeros confeſſores item ſanctitate conſpicuos, electaſque virgines apud Romanam Vrbem hanc, vbi totius caput Eccleſiæ diuinitus conſtitutum eſt, tanquam fidei anchoræ perpetuo inhęrentes, in Domino feliciter obdormiſſe; & ad patres ſuos, id eſt, ad beatiſſimos Apoſtolos hic pia fidelium manu collectos apponi, eiſdemque tumuli conſortio ſociari voluiſſe: quorum tamen digniſſima vel martyrij, vel ſepulturæ loca poſteritati nunc penitus ignota permanent. Quoniam vero quid certi in re tam ambigua ſtatui, ac definiri nullatenus poteſt, eo quod ſacris quorundam pignoribus, vt de pleriſque taceamus, Vrbem hanc cumulari forte contigerit; cum ipſa intra mœnia eorundem corpora depoſita olim a fidelibus fuerint, hinc vt latentes Romanæ potiſſimum Eccleſiæ theſauri, qui abſque numero ſunt, toti terrarũ orbi innoteſcant, operæ quidem pretium duximus, in ſtudioſi ac pij lectoris gratiam breui quodam intercepta compendio recolenda eorũ potiſſimum nomina hic ſubtexere, quorum noſtram apud Vrbem memoria recolitur, ac natalitia pariter Romano in Martyrologio ſingillatim ex ordine deſcribuntur. Hi autem ſunt, quorum hic catalogum ſingulis reſpondentem menſibus, ac ſingulis pariter menſium diebus aptatum vltro lector excipis.

Roma à ſanctorum in ea defunctorum multitudine illuſtris.

Series ... rum M... rum ... Vrbis ... teria q... tium.

MENSE IANVARIO.

1 S. Almachij Martyris.
2 Plurimorum Martt.
5 Æmilianæ Virg.
12 Tatianæ Mart.
16 Priſcillæ.

Plures autem fuere huius nominis Priſcillæ; de quibus ſupra egimus lib. 3. c. 52. præcipua tamen ſepulturæ earumdem loca ignorantur, an videlicet in Cœmeterio Via Salaria, an potius in Patricio Vico conditæ fuerint: quãuis iuniorem, cuius precibus B. Marcellus exoratus Cœmeterium Salaria Via inſtaurauit, in eodem depoſitam fuiſſe vero quamſimillimũ arbitremur.

Plures ... ſcillæ.

31 S. Marcellæ viduæ.

MENSE FEBRVARIO.

2 Sanctorum Fortunati, Feliciani, Firmi & Candidi Martt.
8 Pauli, Lucij, & Cyriaci Martt.
9 Alexandri & triginta octo Coronat. Martt.
14 Vitalis, Feliculæ, & Zenonis Martt.
15 Cratonis cum vxore, & familia Martt.
16 Oneſimi Mart.
17 Fauſtini & xliiij. Martt.
19 Gabinij Mart. fratris Caij Papæ, cuius ſacrũ corpus ſuperioribus abhinc annis in Calliſti Cœmeterio, vt to. 1. lib. 3. enarrauimus, repertum eſt.
23 Polycarpi Mart.
24 Primitiuæ Mart.
27 Alexandri, Abundij, Antigoni & Fortunati Martt.
28 Macarij, Rufini, Iuſti, & Theophili Martyrum.

MENSE MARTIO.

1 Leonis, Donati, Abundij, Nicephori, & aliorum nonaginta quatuor Martt.

Plu-

12 Plurimorum martt.
14 XLVII. Martyrum a beato Petro Apoſtolo in Mamertini cuſtodia baptizatorum.
15 Specioſi Monachi.
17 Alexandri, ſeu Nicandri, & Theodori martyrum. Corpus autem ſancti Nicandri a Sergio Iuniore in Equitij titulum, vbi hodie requieſcit, translatum fuit.
22 Leæ viduæ.
24 Marci, & Timothei martt.
25 Ducentorum ſexaginta duorum martyrum.
26 Petri, Marciani, Iouini, Teclæ, Caſſiani, & aliorum martt.

MENSE APRILI.

9 Demetrij, Conceſſi, Hilarij, & ſociorum martt.
10 Plurimorum ſanctorum martt.
13 Iuſtini Philoſophi mart.
14 Abundij Manſionarij.
15 Baſiliſſæ, & Anaſtaſiæ nobilium fœminarum, Maronis, Eutychetis, & Victorini martt.
18 Apollonij Senatoris.
24 Sabæ, & ſeptuaginta duorum militum martt.

MENSE MAIO.

5 Creſcentianæ mart.
6 Benedictæ virg.
9 Hermæ.
11 Euellij mart.
20 Plautillæ.
22 Fauſtini, Timothei, & Venuſti martt.
31 Paſchaſij Diaconi.

MENSE IVNIO.

1 Iuuentij mart.
4 Aretij, & Daciani martt.
20 Nouati.
23 Agrippinæ virg. & mart.
24 Plurimorum martyrum, qui ob ipſius Vrbis incendium ipſis a Nerone perperam adſcriptum trucidati ſunt. Sacra autem horum pignora condita in Vaticano fuiſſe, eidemque Cœmeterio nomen dediſſe, veriſimile ſatis fit.
25 Luciæ virg. & mart. vnà cum alijs XXII.
30 Æmilianæ mart.

MENSE IVLIO.

2 Trium militum, qui dum Pauli Apoſtoli martyrio intereſſent, Chriſto nomen dedere.
5 Zoæ mart.
6 Tranquillini mart.
23 Raſyphi, Primitiuæ, Apollonij, & Eugenij martt. Romulæ, Redemptæ, & Herundinis virgg.

MENSE AVGVSTO.

4 Perpetuæ.
7 Petri Iuliani vnà cum alijs octodecim.
10 Centum ſexaginta quinque militum martyrum, & Deodati Conf.
16 Titi diaconi, & martyr. & Serenæ vxoris quondam Diocletiani Imperatoris.
18 Ioannis, & Criſpi presbb.
25 Geneſij mart.
29 Sabinæ martyr. Candidæ virg. & mart. cuius hodie corpus in Eccleſia S. Praxedis, illuc a Paſchale Primo translatum colitur.
30 Gaudentiæ virg. & mart. cum alijs tribus.

MENSE SEPTEMBRI.

2 Maximæ mart.
3 Serapiæ virg. & mart.
16 Luciæ matronæ, & Geminiani martt.
17 Narciſſi, & Creſcentionis martt.
20 Euſtachij, Theopiſtæ vxoris, Agapij, & Theopiſti filiorum martt.
21 Pamphili mart.
26 Calliſtrati & quadraginta nouem militum martt.
27 Epicharidis mart.
28 Priuati, & Stactei martt.

MENSE OCTOBRI.

1 Aretæ, & aliorum quingentorum quatuor martt.
7 Marcelli, & Apuleij martt.
8 Birgittæ viduæ.

12 Euagrij, Prisciani, & sociorum martt.
19 Prolemæi, & Lucij martt.
23 Mauri mart.

MENSE NOVEMBRI.

25 Moysis presb. & mart.
28 Rufi cum omni sua familia martt.

MENSE DECEMBRI.

1 Lucij, Rogati, Cassiani, & Candidæ martt.
6 Asellæ virg.
11 Thrasonis mart.
12 Synesij mart.
15 Irenæi, Antonini, Theodori, Saturnini, Victoris, & aliorum XVII. martt.
19 Faustæ matronæ.
20 Liberati, & Baiuli martt.
23 Victoriæ virg. & mart.
24 Tharsillæ virg.
26 Marini mart. & Theodori Mansionarij.
28 Domnionis presb.
29 Callisti, Felicis, & Bonifacij martt.

Isthæc sunt sanctorum nomina Romano in Martyrologio singillatim descripta, quorum martyrij, vel sepulturæ loca ignorantur, & quorum optatissimis plane auspicijs quarto huic libro finem, ac subterraneæ huic pariter a nobis susceptæ peregrinationi terminum tandem imponimus, id vnum ad enarratorum hactenus fidem obfirmandam, sigilli instar operi attexentes, nobile nimirum antiquissimi Romani Martyrologij fragmentum, quod quidem primum sub Liberio in lucem prodijsse creditur, & nuperrime ab Ægidio Bucherio in eruditissimo opere *de doctrina temporum* editum fuit, in quo præcipui Romani Pontifices, alijque celeberrimi nominis martyres longa serie commemorantur, & loca insuper Cœmeteriorum venerandæ antiquitatis titulo conspicua recensentur, in quibus recolenda olim eorundem memoria sacris in dypticis peragebatur. Catalogus autem iste hunc in modum contextus est.

Catalogus Pōtificum & Martyrum.

Depositio Episcoporum, Romanorum videlicet, a Lucio ad Iulium Pontificem numerando.

Sexto Kalendas Ianuarias, Dionysij in Callisti.
Tertio Kalend. Ianuarij, Felicis in Callisti.
Pridie Kalend. Ianuarij, Siluestri in Priscillæ.
Quarto Idus Ianuarij, Miltiadis in Callisti.
Decimo octauo Kal. Februarij, Marcelli in Priscillæ.
Tertio Non. Martij, Lucij in Callisti.

Lucius horum 12. Pontificum, qui recensentur, antiquissimus est, Iulius nouissimus. Desunt autem duo intermedij, Sixtus videlicet, & Marcellus. At Sixtus inter Martyres adnumeratur.

Decimo Kalend. Maij, Caij in Callisti.

Corpus S. Caij in Cœmeterio Callisti sub Gregorio XV. ann. 1622. die 21. Aprilis opera ac studio Iacobi Ab. Crescentij ipso natalitij diei peruigilio in lucem venit. Cuius nomen lateri insculptum hoc modo erat, CAIO PP. Insculptum insuper palmæ signum, & Christi nomen consueto Christianorum more cernebatur ☧ sepulchrales vero lapides lamina plumbea inuicem iungebantur: intra sepulchrum tria Diocletiani Imp. numismata, sub quo coronatus fuerat, & Sanctissimi Pontificis annulus adinuentus est. Corpus vero Romæ in eiusdem Ecclesia sub Vrbano VIII. repositum est.

Quarto Non. Augusti, Stephani in Callisti.
Sexto Kalen. Octobris, Eusebij in Callisti.
Nonis Octobris, Marci in Balbinæ.
Sexto Idus Decembris, Eutychiani in Callisti.
Pridie Idus Aprilis, Iulij in Via Aurelia, milliario III. in Callisti.

Item depositio Martyrum.

Octauo Kal. Ianuarias natus Christus in Bethleem Iudæ.

MEN-

MENSE IANVARIO.

Decimo tertio Kal. Februarij, Fabiani in Callisti, & Sebastiani in Catacumbas.

Duodecimo Kal. Februarij, Agnetis in Nomentana.

MENSE FEBRVARIO.

Octauo Kalen. Martij, Natale Petri de Cathedra.

MENSE MARTIO.

Nonis Martij, Perpetuæ, & Felicitatis Africæ.

MENSE MAIO.

Decimo quarto Kal. Iunij Parthini, & Caloceri, in Callisti, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Coss.

MENSE IVNIO.

Tertio Kal. Iulij Petri in Catacumbas, & Pauli Ostiense, Tusco, & Basso Coss.

MENSE IVLIO.

Sexto Idus, Felicis, & Philippi in Priscillæ, & in Iordanorum Martialis, Vitalis, Alexandri: & in Maximi, Silani (hunc Silanum martyrem Nouati furati sunt) & in Prætextati, Ianuarij.

Tertio Kal. Augusti, Abdon, & Sennen in Pontiani, quod est ad Vrsum pileatum.

MENSE AVGVSTO.

Octauo Idus Sixti in Callisti, & Prætextati, Agapiti, & Felicissimi.

Septimo Idus Augusti, Secundi Carpophori, Victorini, & Seueriani, Albano, & Ostiense.

Sixtus iste, vt supra dictum est, Romanus Pontifex hic inter Martyres, non inter alios Pontifices adnumeratur.

Sexto Ostiense, Cyriaci, Largi, Crescentiani, Memmiæ, Iulianæ, & Smaragdi.

Quarto Idus, Laurentij in Tiburtina.

Idibus Augusti, Hippolyti in Tiburtina, & Pontiani in Callisti.

Vndecimo Kal. Septembris, Timothei Ostiense.

Quinto Kal. Hermetis in Basillæ, Salaria vetere.

MENSE SEPTEMBRI.

Nonis Septembris, Aconti in Porto, & Nonni, & Herculani, & Taurini.

Quinto Idus, Gorgonij in Labicana.

Tertio Idus, Proti & Hyacinthi in Basillæ.

Decimo octauo Kal. Octobris, Cypriani Africæ, Romæ celebratur in Callisti.

Decimo Kal. Octobris, Basillæ Salaria vetere, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Coss.

MENSE OCTOBRI.

Pridie Idus Callisti, in Via Aurelia, milliario III.

MENSE NOVEMBRI.

Quinto Idus, Clementis, Semproniani, Claudij, Nicostrati in Comitatum.

Tertio Kal. Decembris, Saturnini in Thrasonis.

MENSE DECEMBRI.

Idibus, Ariston in Pontum.

Et hæc sunt, quæ beatorum Pontificum Romanorum, & martyrum sepulchris insculpere, & ex antiquissimi Martyrologij tabulis fideliter accepta triũphalis instar coronidis ad perenne purpuratorum pro Christo monumẽtum ad huius libri calcem inscribere voluimus, illud Cœmeterialibus istis stylo pariter inscribentes: *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, & nomina eorum viuent in æternum.*

Alteram iam, eandemque nouissimam susceptæ peregrinationis, ac Subterraneæ Romæ partem, singula, quæ nobis inter excurrendum sese obtulere, antiqua Christianorum Cœmeteria perlustrando, confecimus. A Latina quippe Via iter primo, beatissimi Apostoli Ioannis auspicio aggressi, ad Vias Labicanam, & Prænestinam, inde ad Tiburtinam, & Nomentanam, necnon ad Salariam tum nouam, tum veterem, tandem ad Flaminiam, recolenda passim sacra & profana pariter earundem Viarum monumenta inspiciendo, totiusque Romanæ Vrbis circuitu feliciter peracto, substitimus. Et quidem nobis antiquam percurrentibus Vrbem idem plane accidit, quod antiquis præstitum seculis Hieronymus enarrat: *Cum enim*, vt ille ait, *ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ fonte manantem quamplures nobiles viri ex vltimis Hispaniæ, Galliarumque finibus venirent*, nouo quidem, ac inusitato miraculo, *quos ad contẽplationem sui Roma non traxerat, vnius hominis fama perduxit*. Currebãt tunc passim videlicet homines, vt non tam Vrbẽ, quam in Vrbe hominem, quem procul dissiti mirabantur, portenti instar viderent. Quod plane antiquioribus Christianorum seculis probe adimpletum nouimus, cum plerique viri nobilitate, ac pietate conspicui ex remotissimis terrarum regionibus, quos Roma ad sui contemplationem non traxerat, sacrorum Vrbis nostræ Cœmeteriorum fama, ac religio, venerandaque beatorum martyrum, quæ ibidem tumulata quiescunt, ossa ad sui admirationem, venerationemque traxere. Quamobrem quod olim Hieronymus vel obiter enunciauit, hoc in sacris rerum historicarum paginis quis palam manu deprehendit: permulti enim longa ac laboriosa peregrinatione suscepta Vrbem ingressi, eius dũtaxat religione huc se adductos professi, antiqua martyrum Cœmeteria, & sacræ antiquitatis monimenta extra Vrbem solicite exquisiuerunt. Verum vt apte Hieronymi verbis in rẽ præsentem vtamur: *Habuit illa*, inquit, *ætas* (habet & nostra ego dixerim) *inauditum omnibus seculis, celebrandumque miraculum, vt Vrbem tantam ingressi, aliud extra Vrbem quærant*.

Hier. præf. ad Paulin. c. 1.

Sacra igitur Vrbis Cœmeteria, quæ deuoto hactenus pede excurrimus, & ad quæ volentem, contendentemque manu deducimus, ingenitæ merito sanctitatis admirationem, ac venerationem pariter perlustrantibus, imo & hæc nostra lecturis perpetuo ingerent: venerandis enim tot beatorum martyrum, ac Pontificum Romanorum exuuijs referta coruscant, quorum nominibus, *quæ in libro vitæ conscripta sunt*, nouissimas huius quarti libri paginas obsignauimus. Et de his hactenus.

Apost. ad Philip. 3.

ROMA

ROMA SVBTERRANEA SIVE DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS

TOMVS II. LIBER QVINTVS.

ABSOLVIMVS tandem, noſtris Deo votis annuente, Cœmeteriorum Vrbis, quam longo, vt vides, circuitu, nec exiguo labore aggreſſi fueramus, deſcriptionem. Primum enim eorumdem, ne quid operi deſiderari contingeret, originem, atque inſtitutionem exacte expoſuimus: pari ſubinde ſtudio ſitus, nomina, ſacras item imagines, ac varia ſymbola, & hieroglyphica deſcripſimus, quæ in Cœmeterialibus oratorijs, & in ſubterraneis item cubiculis, ac Sarcophagis quandoque inter perſcrutandum ſuſpicienda occurrunt. His igitur præmiſſis noſtri nunc muneris eſſe intelligimus, recolenda ſacrarum earundem imaginum myſteria, atque arcanos, ac myſticos ſenſus, qui ſub earundem corticibus latent, pro noſtri facultate ingenij paucis diſſerendo elucidare. Sed antequam huiuſcemodi opus aggrediamur, cum pleriſque in Cœmeterijs præter ſacras vtriuſque Teſtamenti imagines, quædam etiam promiſcuæ, & nonnullæ inſuper, quæ profanos quodammodo Gentilitiæ ſuperſtitionis, abolitoſque iam antiquorum temporum errores ſapiunt, oculis objiciantur: ne vlla vnquam de religioſo locorum eorundem cultu, ac veneratione cuiuſpiam menti vel leuis quidem vmbra ſuſpicionis obrepat, in id præcipue toto animi ſtudio nobis inſiſtendum eſt, vt ſanctorum Patrum, & Oecumenicum Conciliorum ſententijs inhærendo, validis rationibus illud in primis inter huius quinti libri præludia comprobetur, ſacra nimirum Romanæ Vrbis Cœmeteria haud vllo vnquam tempore profanis gentilium cadaueribus, quod nonnulli perperam opinati ſunt, contumelioſe polluta, ac miſere deturpata fuiſſe; ſed primæuo ſuo, natiuoque iugiter ſeruata nitori, procul ab exe-

crando

crando idololatrarum commercio, Chriſtianis Catholicis dumtaxat, qui ſanam ac illibatam Chriſti fidem tenerent, neque vlla hæreſeos, aut ſchiſmatum labe turpiter ab Eccleſia ſeiuncti contaminarentur, veneranda eiuſcemodi loca vſui quondam extitiſſe.

Ijs vero imaginibus, quæ originario è fonte Ethnicam ſuperſtitionem redolebant, vti gentilium quoque rebus, ac ritibus pariter ad pium orthodoxæ fidei, ac religionis obſequium feliciter traductis, ijſdem inſuper viuificæ crucis ſigno, ac virtute expiatis, primitiuos illos, qui in hac potiſſimum Vrbe ſub Chriſti iugo vexillum erexere, res pariter antiquorum, & loca magno quidem ſanctitatis incremento in vſu de more habuiſſe, ſuis, inquam, infra locis opportune demonſtrabitur.

C A P V T I.

De antiquis Chriſtianorum Cœmeterijs, Gentilium cadaueribus haud vnquam pollutis.

Exterarum gentium furor in ſacra quoque Cœmeteria olim debacchatus eſt.

1 INGENS quidem olim, vt rem altius repetamus, antiqua Chriſtianorum Cœmeteria, de quibus ſermo nunc eſt, certo ſcriptorum teſtimonio detrimentum perpeſſa fuere, & haud leuis contumelia ſacris, venerandiſque locis ab impia quarumuis gentium manu paſſim illata eſt: vt de præcipuis enim Vrbis Romæ Cœmeterijs loquamur, acerbas plane ijſdem clades a Gothis, Vandalis, ab Hunnis, & barbaris demum quibuſcumque nationibus inflictas fuiſſe, quarum vna pars gentilitiæ ſuperſtitionis labe, altera vero Arrianiſmi erroribus tenebatur, Hieronymus ſatis abunde expreſſiſſe, ac ſimul deploraſſe videtur, dum eas potiſſimum calamitates, atque incommoda ſummatim referendo deſcribit, quę Romano florentiſſimo quondam Imperio a viginti iam annis miſerandum in modum inferebantur: *Capti*, inquit ille, *Epiſcopi, interfecti presbyteri, & diuerſorum officia clericorum: ſubuerſæ Eccleſiæ, ad altaria Chriſti ſtabulati equi: martyrum effoſſæ reliquiæ, vbique luctus, vbique gemitus, & plurima mortis imago.* Quod plane lugubri rerum facie incommodum Africanæ Eccleſiæ contigiſſe Victor Vticenſis affirmat, dum immanes Vandalorum Arrianorum in Africam irruptiones his verbis enarrat: *Ab eorum contagione nullus remanſit locus immunis, præſertim in Eccleſijs, baſilicíſque, & Cœmeterijs, & monaſterijs ſceleratius ſæuiebant.* Et quidem, vt rei propoſito inſiſtamus, quod ad Vrbis Eccleſias, & ad Cœmeteria pertinet, in quibus martyrum corpora aſſeruabantur, ſi Anaſtaſium Bibliothecarium conſulamus, iſthæc de acerbiſſima omnium clade, quæ ſub Siluerio Papa Ghotis Arrianis adnitentibus ac Vrbem deuaſtantibus obtigit, lugubri voce enarrantem comperiemus: *Eccleſiæ, & corpora ſanctorum martyrum exterminatæ ſunt a Ghotis.* En, amice lector, intelligis deplorandas locorum, quæ religioni inſeruiebant, vaſtitates, atque iniurias: en obliterata recolendæ antiquitatis, ne dicam funditus euerſa, monimenta: en proculcatum reliquiarum cultum, ac decorem, en impietatem vbique, vt vides, regnantem, ac debacchantem. Quam inique autem habita ſint potiſſimum ſanctiora quæque loca omni veneratione digniſſima, cum Longobardi ſibi Romam ſubijcere aggreſſi fuerant, Paulus primus huius nominis

Calamitates à Gentilibus, & Arrianis in Eccleſiam Catholicam inuectæ. *Hier. ep. 3. ad Heliod.*

Vict. Vtic.

Africana Eccleſia ea cladem [...] dalis Ari[...] accepit.

Vrbis C[...] teria à [...] this Ari[...] deuaſta[...]

minis Pontifex in constituto de erectione Ecclesiæ ac Monasterij sanctorum Stephani, & Siluestri vehementer ingemescens his plane verbis indoluit: *Cum per euoluta annorum spatia diuersa sanctorum Christi martyrum ac Confessorum eius foras muros huius Romanæ Vrbis sita antiquitus Cœmeteria neglecta satis manerent diruta: contigit postmodum ab impia Longobardarum gentium impugnatione funditus esse demolita, qui etiam & aliquanta ipsorum effodientes martyrum sepulchra, & impie deuastantes secum deportauerunt.* Hæc ibi præmemoratus Pontifex, ex quibus commode intelligere vnusquisque potest, quæ potissimum vastitas venerandæ Cœmeteriorum Vrbis antiquitati impia hominum manu grassante obtigerit, dum profani hostes Cœmeteria quamplurima passim inuadunt, suffodiunt, perscrutantur, demoliuntur, & suspicienda, quæ ibidē inerant Christianæ fidei monimenta, imo ipsiusmet Christi trophæa vnà cum beatorum Martyrum reliquijs temerario, quod credi vix potest, ausu conculcant: ex qua hostili vastitate incredibile est, quæ Vrbi, & Orbi, imo ipsimet orthodoxæ religioni damna, haud vllo vnquam tempore reparanda, obuenere; non quidem expilatione auri, sed sacrorum cinerum exspoliatione, & Cœmeterialis luti, quod omni auro pretiosius habendum est, violatione admissa, digna quidem quæ fideles, ac pij homines lacrymis iugiter prosequantur. Sed tot ingruentibus malis Dei prouidentia factum est, vt etsi profanorum hominum manibus, pedibusque sacra hæc loca passim conculcata sint, haud tamen impuris, ac profanis eorundem ossibus polluta, sed illibata omnino perstiterint.

2 Vt enim omnibus sub ipsamet huius enarrationis præludia luce meridiana clarius innotescat, veneranda iugiter Vrbis Romanæ Cœmeteria haud vllo vnquam tempore è profanorum permixtione cadauerum, ac consortio aliquam contagionis labem contraxisse, velut quid certum omnino, ac indubitatum lectori præmittimus, quod nemo pariter rerum historicarum non expers ignorat, Christianos videlicet vnà cum gentilibus, tum quod ad funebres ritus, tum quod ad sepulturæ locum spectat, nullatenus aliquando conuenisse. Et quidem quod ad perantiquos funerum, ac funeralium ritus attinet, etsi Romani defunctorum corpora quandoque humo inferre consueuerint, id tamen ad remotiora tempora referendum est. Iuxta id quod Tullius lib 2. de leg. & Plin. disertis verbis afferunt, & ipse Lucretius istis expressit: *Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.* Ex eo autem antiquissimus iste mortuos terræ infodiendi mos comprobari videtur, quod eo ritu πρωτόπλαστος noster sepultus fuisse creditur. Rex item Numa ad fontis aras humatus pariter fuit: qua etiam ratione Corneliorum gens, quæ priscos illibatos omnino ritus seruauit, vsque ad Syllæ Dictatoris tempus humata est: hic enim primus subinde ex eorum nobili prosapia crematus fuit, vt traditur. Certe Iulium Epigonum haud igni cæterorum more absumptum, sed hoc plane ritu terræ illatum fuisse memorandus hic lapis olim quinto ab Vrbe lapide Via Lauicana repertus, fidem facit:

D. M.
L. IVLII EPIGONI
VIXIT. ANNIS XXVI. M. V. D. XII.
CORPVS INTEGRVM CONDITVM,
L. IVLIVS HAMVS
PATER, FILIO PIISSIMO

Alter item hic lapis, qui Romæ extat, his plane notis insculptus antiquum pariter, quem diximus, humandi morem probe confirmat:

L. IVLIVS HAMVS
DIS MANIBVS
L. IVLII MARCELLI
NEPOTIS SVI
VIXIT ANN. V.
DIEBVS. XXXXI.
CORPVS INTEGRVM
CONDITVM
SARCOPHAGO.

Verum si ad posteriorum temporum seriem attendamus, solemne, ac magis apud eosdem vsitatum fuit, vt eadem igni comburenda traderent, ac demum in cineres redacta locis apte seruanda reconderent, quæ consuetudo apud Romanos vim quodammodo legis obtinuit, vt Tacitus illis verbis testatur: *Corpus*, Poppeæ scilicet, *non igne abolitū, vt Romanis mos est.* Et Laertius hac de re scribit: *Ægyptij quoque condientes sepeliunt corpora:* *Roma-*

[Margin notes: ...ongo... Vrbis ...eria ...atum ...e. | ...ntil. | Plin. l. 7. c. 54. | Iacob. Chiffl. de linteis sep. c. 1. | Epitaphium Iulij Epigoni | Cœme... b infi... cada... s illiba... | ...entia ... sepe... ...mor... ...nter ...anos, ...iles. | Funus Poppeæ | Tacit. Annal. lib. 15. | Laert. de vit. ... in Pyrron.]

Romani vero incendunt. Hæc autem consuetudo apud Romanorum gentem, defunctorum videlicet corpora concremandi vſque ad Principum Christianorum tempora inoleuit. Quod Macrobius, qui ſub Theodoſio Iuniore floruit, cuius primus Imperij annus in Christi annum quadringenteſimum octauum incidit, his plane verbis confirmat: *Deinde licet vrendi corpora defunctorum vſus noſtro ſeculo nullus ſit, lectio tamen docet &c.*

Macrob.

3 Vt noſtri enim inſtituti propoſitum attingamus, nec quidquam ſtudioſum latere lectorem patiamur, illi ſanctitate conſpicui Christianorum reipublicæ parentes, duces pariter ac magiſtri, qui ijs potiſſimum temporibus Eccleſiam legibus iuxta, ac moribus informandam ſuſceperant, in id potiſſimum toto animi ſtudio eniti non deſtitere, vt profanam illam a gentilibus deriuatam cadauera quæque comburendi conſuetudinem e medio penitus tollerent, atque abolerent. Hinc eſt quod apud Minutium Felicem ethnicus ille ingentis probri loco Christianis duntaxat obijciebat: *Execrantur*, inquit, *rogos, & damnant ignium ſepulturam*. Cui egregie quidem, & ad rem noſtram optime Minutius iſthæc reſpondet: *Nec, vt creditis, vllum damnum ſepulturæ timemus, ſed & veterem & meliorem conſuetudinem humandi frequentamus.*

Christiani ab Ethnicis damnantur, quod à cadaueribus comburendis abhorrerent.

Minut. Felix.

4 Quoad locum vero, & ſepulturæ defunctis exhibendæ rationem ac formam, illud vtique lectorem probe noſſe arbitramur, a quolibet nimirum ethnicorum, prout opportune cuique facultates ac cenſus ſuppetebant, ſepulchra magis vel minus conſpicua gentilibus ſuis conſtitui atque aptari defunctis conſueuiſſe. Ex his enim, qui inter cæteros diuitijs ac nobilitate præcipui erant, vel in ſuis quibuſque prædijs, vel certe iuxta publicas ac celebriores viarum ſemitas id commode præſtiterunt, vt in Vijs potiſſimum Aurelia, Oſtienſi, Appia, Latina, Labicana, Prænestina, Tiburtina pariter ac Flaminia, nec non alijs videre eſt, in quibus adhuc poſt euoluta tot annorum ſecula inſigniorum aliqua ſaltem ex parte ſepulchrorum veſtigia contemplanda ſubſidunt.

Differentia inter Christianorum, & Gentilium ſepulchra.

5 Porro illuſtribus viris ac magnatibus, qui rebus præclare geſtis optime de Republica meriti fuerant, intra ipſammet Vrbem quandoque ſepulturæ locus, accedente ipſiuſmet Romani ſenatus auctoritate, concedebatur. At pauperibus ac infimæ ſortis hominibus Exquilinam extra portam publica ſepulturæ loca patebant, quæ *Puticuli*, Varrone cum alijs teſte, dicebantur. Quæ poſtmodum loca Mecœnati ſuo Auguſtus in amœnos deriuanda atque excolenda hortos dono dedit; ne videlicet e proximo Puticulorum ambitu, qui fœtentibus iugiter cadaueribus redundabat, aër Romanis ciuibus minus quidem ſalubris redderetur. De ijſdem autem Horatius in ſuis carminibus iſthæc concinens meminit:

Viri ill[ustres] intra V[rbis] mœnia ſepelieb[antur]

Varro. L[...] Puticul[i]

Hor. l. 1

Huc prius anguſtis eiecta cadauera cellis
Conſeruus vili portanda locabat in arca.
Hoc miſeræ plebi ſtabat commune ſepulchrum.
Pantolabo ſcurræ, Nomentanoque nepoti,
Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat: hæredes monumentum ne ſequeretur.
Nunc licet Exquilijs habitare ſalubribus; atque
Aggere in aprico ſpatiari: quomodo triſtes
Albis informem ſpectabant oſſibus agrum, &c.

Idem autem Auguſtus, vt nobis credere par eſt, alia id genus ſuburbana loca huic vſui deſtinauit: cum plerique potiſſimum rerum antiquarum ſcriptores, inter quos præcipui ſunt Marl. & Kirchman eadem pariter extra portam Exquilinam, ſepulchrorum tranſlato illuc miniſterio, deſignata fuiſſe conſtanter affirment.

Marl. l[...] & Kir[chman] de fun[...] 15.

6 Romanorum inſuper ſepulchra, dum gentilium adhuc erroribus detinerentur, duplicis quidem generis erant: alia nimirum eleganti opere conſpicua, & quæ ad humo ſurſum altius attollebantur, quorum nonnulla adhuc, vt diximus, veſtigia contemplanda ſuperſunt: quædam vero ſubterranea, ædicularum inſtar, in imo terræ ſinu fabrefacta, ad quę per gradus quoſdam deſcendebatur: hic cinerariæ quamplures interim ollæ ordine quodam inter ſe eum in modum diſpoſitæ, in ipſa parietum craſſitudine locabantur, vt binæ vel ternæ ſibi inuicem contiguæ, vel paruo duntaxat interuallo diſtarent. Hæ autem ædiculæ pro-

Sepulc[hra du]plicis [generis] apud [...]

Ædicu[læ]

Ollæ [ciner]riæ.

l.4.c.19 prolixo vtique sermone ab ijsdem Marl. lib. 4. cap. 19. & Kirchmanno loco nuper citato, & Georgio item Fabritio in sua Roma cap. 21. exacte describuntur. In sepulchralibus item titulis frequens de cinerarijs ollis mentio recurrit: nam in Lucij Hostilij Fortunati sepulchro, quod hunc in modum extructum cinerarijs ollis redundabat, illæ potissimum notæ, vt cap. 26. n. 24. huius libri diximus, inscriptæ legebantur, videlicet:

EXTERÆ FAMILIÆ
ADITVS NON DATVR,
NEC IVRE QVIS IN HOC
MONVMENTO
OLLAS EMET.

7 Antiqui vero illi Christianæ fidei cultores, cum a profano concremandorũ corporum ritu penitus abhorrerent, sanctorum veteris Testamenti Patrum, qui defunctorum cadauera speluncis inferebant, exempla sectantes, sanctiori quidem religionis vsu eadem humo inferre consueuerunt: & quoniam dum acerba persecutorum rabies desæuiret, immanissimis tyrannorum edictis fideles non modo dum adhuc inter viuos degerent, quouis crudelitatis genere ad necem quærebantur, sed vita iam functi, vbi tormentorum vi defecissent, ne vllum vel post mortem quietis locum consequerentur, & ne quid omnino ex eorundem cadaueribus humandum superesset, flammis aut fluminibus passim inijciebantur; qua potissimum de causa subtertanea sibi Cœmeteria opportuno consilio fodere ac substruere pio vtique studio ac labore aggressi sunt. Siquidem gentiles aduersus Christianos veluti in suorum contemptores idolorum, ac dijs fere omnibus, quos ipsi colebant, inuisos, infensosque intestino eum in modum odio efferuescebant, vt ab eorumdem tanquam a nequissimorum hominum commercio, ne aliquam ignominiæ notam contraherent, penitus abstinerent; quippe qui eosdem non lucis duntaxat & vitæ, sed et sepulturæ ipsius beneficio indignos omnino existimarẽt: quapropter Christianos *Biothanatos*, id est, violentæ morti destinatos, communi voce appellare consueuerant. Quod quidem ex ipso Minutio Felice satis manifeste conuincitur, qui Cæcilium aduersus Christianos hunc in modum obloquentem ijsdemq; acriter insultantem inducit: *Homines, inquam, deploratæ, inclinatæ, ac desperatæ factionis, grassari in Deos, non ingemiscendum? Qui de vltima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus creduli sexus sui facilitate labentibus, plebem profanæ coniurationis instituunt: quæ nocturnis congregationibus, & ieiunijs solemnibus, & inhumanis cibis non sacro quodam, sed piaculo fœdantur: latebrosa & lucifugax natio, in publico muta, in angulis garrula, &c.* Hæc vtique Cæcilius, etsi iniquo, constanti tamen tum ore, tum animo aduersus purissimos Christianæ fidei sectatores blasphemarum vocum iacula contumeliose intorquet, ac stygium intimis e præcordijs venenum euomit.

[Margin: ...meteria ...modo ex... cœpta?]

[Margin: ...um Ethni... in Christ... os.]

[Margin: ...istiani ... dicti ...hanati.]

[Margin: Bibl. Patr. to. 9. pag. 412.]

8 Haud vnquam igitur cum Christianis ethnicos, neque cum ethnicis Christianos funerales ritus, ac sepulturæ loca communia habuisse, diuersa, quæ vtrisque inerat, discrepantium inter se morum forma, atque animorum dissensio satis superque demonstrat: *Quæ enim participatio*, vt Apostolus ait, *iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis?* nulla prorsus. Procul igitur impiorum cadauera a venerandis sanctorum Cœmeterijs: loca enim sanctitatis luce conspicua, & quæ ipsis in tenebris lucent, ab his, qui filij tenebrarum sunt, respergi caligine haud condecet. Haud arca Dei idoli Belial consortium patitur, & corpora, quæ templum Dei viui quondam extitere, sacrilegis commisceri cadaueribus nullatenus sustinent. Cum præcipue fideles illud Apostolus caute præmoneat: *Nolite iugum ducere cum infidelibus, &c.* Et diuinum illud altius intonet oraculum: *Propter quod exite de medio eorum, & separamini dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis.* Discreti igitur, ac separati fideles loco, ac tumulo ab immundis gentilium ossibus iugiter permansere, nec vllus vnquam profanis ossibus intra Vrbis Cœmeteria aditus patuit, & congrue quidem: eos enim, qui dum viuerent, inter se moribus toto Cælo distabant, vel mortui haud vllo vnquam sepulturæ ac funeris commercio simul coire potuisse pronuntiandum est.

[Margin: Nullum Christianorum cũ gentibus cõmercium.]

[Margin: Ep. 2. ad Cor. c. 6. n. 14.]

[Margin: Ep. 2. ad Cor.]

CAP. II.

De Christianorum Cœmeterijs haud vnquam hæreticorum, Schismaticorumq; commercio pollutis.

Cœmeteria Vrbis nunquã ab hæreticorum schismaticorumque, cadaueribus polluta.

1 VT in ipsomet enarrationis vestibulo sacrorum Cœmeteriorum decus, ac gloria, & quod singularis eorundem pariter prærogatiua est, a quauis impiorum oblatrantium calumnia vindicetur, & loca hæc, quæ venerationis cultu præcipua in Vrbe sunt, ab omni prorsus execrandorum cadauerum labe, ac fœtore immunia extitisse iugiter constet (*Non possunt enim*, vt inquit Ambrosius, *esse inter eos iura pacis, inter quos est bellum fidei*) haud hic silentio inuoluendum putamus, quod nonnulli, qui parum antiquos Christianorum ritus, ac mores callent, in religionis orthodoxæ contumeliam, petulanti ore effutire ausi sunt, in Vrbis videlicet Cœmeterijs hæreticorum quoque corpora reposita olim, vel certe supposita, vt ita dixerim, fuisse, tum maxime, quia diuersis quidem temporibus hæreticos Romam aduenisse negari nullatenus potest. At vero dum ijdem in Vrbe degerent, & forte tunc temporis quempiam ex his mori contingeret, in nostra quoque Cœmeteria eorundem humanda corpora illata fuisse, haud assertione incongruum, & satis quidem per se creditu facile, rem minus bene expendenti videtur. Verum quod ad hæreticos spectat, omnis fere cum illis communicatio fidelibus Apostoli ore primum interdicta est, & subinde iuxta id, quod Apostolus ante edixerat, sanctus Clemens in Apostolicis Constitutionibus magis expresse his plane verbis cauendum præcepit: *Impios hæreticos non pœnitentes discludite, & semouete a fidelibus, & eis Ecclesiam Dei interdicite, vt omnibus modis ab eis declinent, & neque vlla cum eis sit sermonis, aut precationis communitas*. Fideles igitur Catholicæ, ac illibatæ fidei sectatores, & Apostolicorum præceptorum æmulatores iugiter obseruantissimi, qui ab hæreticorum commercio penitus arcebantur, haud vnquam sepulchri cum eisdem in suis Cœmeterijs locum obtinuere, quibus *enim non communicamus viuis, nec mortuis quidem communicare fas est*, quæ erroribus cum veritate, aut filijs ipsiusmet lucis cum filijs tenebrarum communicatio? *Haud enim*, vt Cyprianus inquit, *cohærere, & coniungi potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluuia cum serenitate, pugna cum pace, cum fœcunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas*: nec demum orthodoxorum corpora, vt rem paucis perstringamus, profanis cadaueribus commisceri vllatenus possunt. Sed vt insanæ aduersariorum petulantium calumniæ valide confutentur a nobis, de Arrianis potissimum nonnulla hic præmittamus, eos non Romam dumtaxat ingenti numero diuertisse, verum & Ecclesiam beatæ Agathæ profanis conspurcandam ritibus temere inuasisse, atque aliam insuper in Merulana, ipso D. Gregorio locupletissimo rei teste, è Catholicorum manu abreptam sibi vsurpasse, apud omnes fere indubitatum est. Si de Donatistis autem loquamur, Optatus Mileuitanus, dum contra Parmen. scribit, plures eorundem Episcopos successiuo ordine Romam venisse asserit, vt ibidem, si opportuna ijsdem facultas suppeteret, sedem sibi, ac sectatoribus suis constituerent: quos haud Ecclesias dumtaxat, sed & Cœmeteria insuper sacrilega temeritate vsurpare sibi ausos fuisse proclamans, his in eosdem verbis acrius inuehitur: *Quia ad hoc basilicas inuadere voluistis, vt vobis solis Cœmeteria vendicaretis; non permittentes sepeliri corpora Catholica, vt terreatis viuos, male tractatis & mortuos, negantes funeribus locum, &c.* Hæc Optatus.

Amb.l.3. de off.

Variæ hæreticorum sectę Vrbem olim adierunt.

Cypr. l. de unit.Eccl.

Arriani D. Agath... Vrbe obt...

D.Greg. l.2.ep.19.

Donatist. Episcopi ... mam ven...

Opt.Mil. Parmen.

2 Ex quibus magnum plane vel primo oculorum intuitu præmemorati vtriusque sectæ hæretici Christianorum rebus negotium facessere videntur: verum enim vero si ipsamet diligenter tempora subinde expēdantur, quibus potissimum

mum hæreticos, Vrbem Romam ſubire contigit, nimirum vel ante, vel certe poſt diram Eccleſiæ obortam perſecutionis procellam: & præterea ſi ipſius Optati verba, qua decet animaduerſione ad trutinam reuocentur, nullius quidem momenti eſt quidquid ab aduerſarijs obijcitur, quin imo diligenti rerum præmiſſo examine omnem ambigendi ſcrupulum veluti vmbram ipſa ſtatim per ſe veritas diſſoluit, ac difficultatis nodus quicumque ſubtexitur, ab oculis protinus euaneſcit. Quod igitur ad hæreticos attinet, primus, qui, dum acriter a perſecutoribus Eccleſia impeteretur, Romam contendit, is plane Valentinus Philoſophus Platonicus extitit, qui ſub Antonino Pio Imperatore anno Chriſti centeſimo quinquageſimo quinto, Hygini Papæ tempore, in Vrbem profectus, illuc iterum ſub Aniceto, ac demum ſub Eleutherio remeauit.

3 Eodem ſub Hygino in Vrbem quoque Cerdo quidam, & Marcion hæretici aduenere: ſed ſub eiſdem poſtmodum Pontificibus hi tres, quos meminimus, ſacris merito interdicti, & ab omni Catholicorum hominum conſortio ſeiuncti fuerunt. Porro Cerdonis huiuſmodi, Marcionis item, ac Valentini, Tertullianus his plane verbis meminit: *Vbi tunc Marcion Ponticus Nauclerus Stoicæ ſtudioſus? Vbi tunc Valentinus Platonicæ ſectator? nam conſtat illos, neque adeo olim fuiſſe, Antonini fere principatu, & in Catholicam primo doctrinam credidiſſe, apud Eccleſiam Romanenſem, donec ſub Epiſcopatu Eleutherij benedicti, ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, qua fratres quoque vitiabant, ſemel & iterum reiecti ſunt.* Et de eodem Cerdone ipſemet Tertullianus Carm. con. lib. 3. iſthæc proloquitur:

> *Poſt illum* (Teleſphorum ſcilicet, cui ſucceſſit Hyginus) *ſocius legis, certuſque magiſter.*
> *Cum veſtri ſceleris ſocius præcurſor & auctor*
> *Aduenit Romam Cerdo, noua vulnera geſtans:*
> *Detectus, quoniam voces, & verba veneni*
> *Spargebat furtim: quapropter ab agmine pulſus*
> *Sacrilegum genus hoc genuit, ſpirante dracone,*
> *Conſtabat pietate vigens Eccleſia Romæ*
> *Compoſita a Petro, cuius ſucceſſor & ipſe,*
> *Iamque loco nono Cathedram ſuſcepit Hyginus.*

De Marcione autem idem, qui ſupra Tertullianus eodem libro prope finem iſthæc recenſet:

> *Atque pio ſuſcepit Anicetus ordine ſortem,*
> *Sub quo Marcion hic veniens, noua Pontica peſtis*
> *Nondum ſecretum facinus ſuo corde recluſum*
> *Paſſim vulgo loquens latebroſa perfidus arte.*
> *Sed poſtquam cœpit mortis proferre ſagittas,*
> *Abiectus merito tam ſæui criminis auctor*
> *A ſanctis reprobus, patuit mirabile monſtrum.*

Sub Eleutherio pariter Pontifice Florinus quidam ex ipſo presbyterij gradu depulſus, & Blaſtus nouam Romæ hæreſim contra antiquam Eccleſiaſticæ normæ, ac traditionis regulam inducere conati ſunt: quorum inſanas errorum blaſphemias S. Irenæus editis vltro ſcriptis valide confutauit, teſte Euſeb. lib. 5. cap. 14. & 19. & Baron. Annal. tom. 2. ann. 180.

4 At ſub Victore Papa, anno Chriſti centeſimo nonageſimo ſexto, è Conſtantinopoli hæreticus alter, Theodotus nomine, Romam venit, quem poſtmodũ in falſorum dogmatum, quæ diſſeminare conabatur, cõmentis deprehenſum eiuſdem Pontificis opera ab Vrbe protinus exturbatum, & a fidelium cœtu exterminatum fuiſſe Epiphanius teſtatur, cui Theodoretus in hæc plane verba ſubſcribit: *Eum beatiſſimus Victor Romanus Epiſcopus abdicauit, & excommunicauit, etc.* Sub Zephyrino item Romano Pontifice, Praxeam quendam ex Aſia, in Vrbem aduolaſſe, atque ab eodem, vbi primum eiuſdem impietas ad Lydium Petri, & Romanæ ipſius fidei lapidem explorata innotuit, inde protinus effugatum, atque anathematis iaculo impetitum fuiſſe, ipſemet Tertullianus aduerſus eundem Praxeam ſcribens enuntiat. Anno demum redempti orbis ducenteſimo decimo quinto, ſub ipſiuſmet Zephyrini Pontificatu Proclus Cataphry-

[Margin notes: ...ici, qui ...re per... ...onum ...m ve- | ...ntinus ...icus nul... ...tum Ca... ...cis con... ...ionem ... potuit. | ...lon, & ...ion hæ... ...a Catho... eiecti. | ...ull. de ...rip. c. 20. | ...etici ex ... pellun... | ...ull. car. l. 3. | Tertull. l. cit. l. 3. | Florinus, & Blaſtus hæretici. | Euſeb. hiſt. eccl. l. 5. c. 14. et 15. Baron. annal. to. 2. an. 180. | Theodotus hæreticus. | Epiph. hær. 54. | Theodor. hær. l. 2. | Praxeas hæreticus. | Tertul. cap. 1. aduer. Prax. | Proclus hæreticus.]

garum dux pedem in Vrbem inuexit, eo quidem animi consilio, vt sedem ibidem figeret, ac cathedram stabiliret, quem cum Caius Theologus disertis palam verbis, argumentisque confutasset, eundem de hæretica prauitate conuictum idem Zephyrinus, Apostolicæ sententiæ fulmen intorquens, vnà cum suis erroribus damnauit: de quorum nobili, ac memorando certamine hæc Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis, & de Caio præsertim Theologo verba faciens, recitat: *Gaius autem sub Zephyrino Romanæ Vrbis Episcopo, id est, sub Antonini Seueri filio disputationem aduersus Proclum Montani sectatorem, valde insignem habuit, arguens eum temeritatis super vna Prophetia defendenda*. Eiusdem quoque Eusebius meminit, qui præmemoratæ insuper disputationis libellum se vidisse testatur, cum ait: *Disputatio porro Gaij viri eloquentissimi Romæ, Zephyrino Ecclesiam regente, contra Proclum Phrygum erroris propugnatorē habita ad nos peruenit, etc.* Conscriptæ autem sententiæ tum aduersus eum, tum contra cæteros eiusdem pseudoprophetiæ defensores Tertullianus ipse, qui ab eodem Proclo errores propinante seductus, pari quoque anathematis censura perculsus fuerat, in libro de ieiunijs cap. 1. in fine mentionem facit.

Hier. de Script. Eccl.

Euseb.l.6.c.14.

Tertul.de Ieiū c. 1.

5 Haud alios subinde præter istos, quos nuper memorauimus, hæreticos, antequam præoptata Ecclesiæ tranquillitas redderetur, ad Vrbem Romanam confluxisse, apud antiquos, probatæque fidei scriptores legimus. Verum si qui huc quandoque ex quibusuis orbis terrarum regionibus aduenere, illud sane apud omnes exploratissimum est, nullam prorsus eorum alicui cum Catholicis vnquam consuetudinem interfuisse, nec commune eisdem sepulchrorum consortium, sed omnino discretum, vt infra demonstrabitur, extitisse. Toto enim in id animi studio Catholici potissimum incumbebant, vt perditos, perfidosque hæreticæ prauitatis sectatores, tanquam teterrimos Christianæ reipublicæ hostes cunctis palam detegerent, detectosque omnimoda solicitudine præcauendo deuitarent. Neque vero id Romæ dumtaxat, sed vbique etiam locorum ipsimet Pontifices Maximi vigilantissimi Ecclesiæ Pastores præstabant, ne quos videlicet ouilis Dominici grex (cuius regimini præerant) huiuscemodi fraudulenter irruentium bestiarum incursus pateretur. Quapropter, vt apud Eusebium videre est, sanctus Dionysius Alexandrinus Episcopus statim atque nefanda olim Sabellij hæresis Ptolemaide apud Pentapolim suboriri cœpit, beatum Sixtum Secundum Romanum Pontificem, conscriptis ad eundem epistolis, ea de re certiorem reddidit.

Studium ac vigilantia Catholicorum in pellendis hæreticis.

Euseb.l.7. c.

6 Postea vero vbi ab insectantium impetu Ecclesia Dei paululum respirare contigit, inter primos, qui ex hæreticorum numero in Vrbem aduenere, hi profecto è Donatistarum secta præcipui extiterunt. Quorum detestanda iugiter errorum semina in Africa primum sub Imperatore Diocletiano, circa annum Christi trecentesimum tertium pullulare cœperant: cui Edictum illud occasionem præbuit, quod in Christianos sub ipsa persecutionis tempora, de sacris videlicet tradendis Codicibus, promulgatum fuerat. Tunc enim Cirtæ, quæ Africæ vrbs est, Cirtensi coacto Episcoporum cœtu, immane aduersus Catholicos, ac perhorrendum schisma conflatum fuit, quod postea impijssimo Donato, a quo ipsa quoque hominum factio nomen accepit, accedente, atque impietatis vexillum propudiosis manibus extollente, maiora in dies, ipso insufflante dæmone, vnà cum Schismaticorum erroribus incrementa sortitum est. Donatistæ autem tunc altius delirantes, Dei Ecclesiam ad illa vsque tempora Catholicam quidem extitisse, deinceps vero, cum in cæteris defecisset, in ipsis solis dumtaxat candidam, illibatamque adhuc seruari asserendo iactabant. At detestanda perduellium, ac nequissimorum hominum lues haud in Italia locum nacta est, nec vllas in Africanis regionibus radices fixit, sed in alias dissitas, remotasque orbis terrarum prouincias euagando ingenti orthodoxæ fidei detrimento miserrime debacchata est.

Hæretici, sedatis persecutionū p[rocellis] in V[rbem] confluxer[unt].

Donatist[æ].

7 Non imus autem inficias, sibi Romæ quoque Donatistas sedem constituere totis plane viribus conatos fuisse: quam potissimum ob causam Episcopos suis

Donatist[æ] Vrbem [in]fluunt, ec[] Episcopos suos acce[dunt].

ſuis è ciuitatibus ſucceſſiuo ordine in Vrbem commigraſſe iam diximus. Hi nunquam tamen, etſi in id maxime adniterentur, ob acerrima contentionis ſtudia, quibus eoſdem Catholici iugiter inſectabantur, & præſertim ob eximiam perpetuamque ſupremi Paſtoris vigilantiam, nedū vllam in Vrbe Eccleſiam ſortiri potuere, vbi ſuos profane ritus peragerent, ſed nec peculiarem quempiam conſequi locum, vbi ſimul omnes in vnum de more ad ſua confouenda dogmata coaleſcerent: quapropter in abditum montis cuiuſdā antrum extra Vrbem ſeſe ad conuēticula peragenda recipere coacti ſunt; ex quo Montanenſes deinde appellati fuere. Sed Optatum ipſum quæſo hæc, & alia quamplura de Donatiſtis, quæ ad rei noſtræ inſtitutum faciunt, referentem, ſi libet, audiamus: *Videndum eſt,* inquit, *cuis & vbi prior Cathedra ſederit: ſi ignoras, diſce: ſi noſti, erubeſce. Ignorantia tibi adſcribi non poteſt, reſtat ergo vt noueris &c.* Et hæc infra poſt enumeratum ſucceſſiuum Romanorum Pontificum in Petri Cathedra ordinem ſubdit: *Veſtræ Cathedræ vos originē reddite, qui vobis vultis ſanctam Eccleſiam vendicare: ſed & habere vos in Vrbe Roma partem aliquam dicitis. Ramus eſt veſtri erroris protenſus de mendacio, non de radice veritatis. Denique ſi Macrobio* (is vnus erat ex Epiſcopis illis, qui in Vrbem aduenerant) *dicatur, vbi illic ſederit? nunquid dicere poteſt: In Cathedra Petri? quam neſcio ſi vel oculis nouit, & ad cuius memoriam non accedit, quaſi Schiſmaticus contra Apoſtolum faciens, qui ait: Memorijs ſanctorum communicantes. Ecce præſentes ſunt ibi duorum memoriæ Apoſtolorum. Dicite ſi ad has ingredi potuit, ita vt obtulerit illic, vbi ſanctorum memorias eſſe conſtat. Ergo reſtat, vt fateatur ſocius ille Macrobius, ſe ibi ſedere, vbi aliquando ſederit Encolpius: ſi et ipſe Encolpius poſſet interrogari, diceret, vbi ante ſedit Bonifacius Ballitanus: deinde ſi & ipſe interrogari potuiſſet, diceret, vbi ſedit Victor Garbienſis, a veſtris iamdudum ad paucos erraticos miſſus. Quid eſt hoc, quod tot Afri, & peregrini in illa ciuitate ſibi ſucceſſiue noſcantur? nonne apparet dolus? non factio, quæ mater eſt ſchiſmatis? Interea Victor Garbienſis, vt hinc,* id eſt, ex Africa, *prior mitteretur, non dico lapis in fontem, quia nec valuit puritatem Catholicæ multitudinis perturbare: ſed quia quibuſdam Africis Vrbica placuerit commoratio, & hinc a vobis profecti videbantur, ipſi petierunt, vt aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Miſſus eſt igitur Victor: erat ibi filius ſine patre, tyro ſine principe, diſcipulus ſine magiſtro, ſequens ſine antecedente, inquilinus ſine domo, hoſpes ſine hoſpitio, paſtor ſine grege, Epiſcopus ſine populo. Non enim grex, aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quod excurrit, baſilicas, locum, vbi colligerent, non habebant. Sic ſpeluncam quandam foris a ciuitate gradibus ſepſerunt, vbi ipſo tempore conuenticulum habere potuiſſent, inde Montanenſes appellati ſunt. Igitur quia Claudianus Luciano, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori ſucceſſiſſe videntur. Si Victori diceretur, vbi ſederit, nec ante ſe aliquem illic fuiſſe monſtraret, nec Cathedram aliquam niſi peſtilentiæ oſtenderet, &c.*

8 Ex huiuſcemodi igitur Optati viri quidem fide digniſſimi verbis, quibus ipſe in Donatiſtarum ſectam acriter inuehitur, ſatis aperte ſtudioſo lectori demonſtrantur hæc, quæ in noſtris hiſce paginis infra ſubijcientur, Donatiſtas videlicet, præterquam quod ex his Romæ pauci admodum numero fuere, ibidem tamen haud vnquam Eccleſiam, aut peculiarem quempiam ſibi locum vendicaſſe. In cuiuſdam item montis ſpeluncam ad ſacrilegos ſectæ ritus, neutiquam tamen intra Vrbis Cœmeteria eoſdem ſimul conueniſſe: quippe quæ haud in montibus, ſed ſubterraneis in cryptis, vt lib. 1. dictum eſt, ferro exciſa exiſtunt. Præterea nullum omnino perditiſſimos alioqui homines cum Catholicis commercium habuiſſe, cum Donatiſtæ venerandam beatiſſimi Apoſtoli Petri Cathedram, ipſiſmet inuidētibus oculis, videre veluti rem ſibi, ac ſuis omnibus maxime inuiſam, exoſamque ſummopere detrectarent, eiuſdemque Apoſtolici throni præſentiam pariter, ac ſplēdorem adeo inique ferrent, vt vel ipſa quidem ſacroſancta Apoſtolorum ſepulchra, quod Catholicis tamen peregrinis Romam adeuntibus peculiare ſymbolum ſemper extitit, adire, ac venerari nullatenus ſuſtinerent. Ex quibus inſuper palam confici videtur, quod & credere par eſt, hos nequiſſimos tenebriones, qui Catholicis omnibus iugiter in-

[Margin notes: ...a nul- ...quam ...Romæ ...lius. | ...nticu- in an- ...ontis ...nt. Monta- ...dicti. | ...l. 1. ...arm. | ...pi Do- ...Cathe in qua ...ſede- monſtra ...queunt. | ...ici Do- ...memo ...poſtolo- ...on co-]

[Concluſio ex dictis Optati elicita.]

[Rationes, quibus Donatiſtas nullum in noſtris Cœmeterijs locū habuiſſe demonſtratur.]

insultabant, alienos omnino tum moribus, tum animo fuisse, vt sacris Martyrum sepulchris, quæ in vrbanis Cœmeterijs sita sunt, condignum honoris, ac venerationis cultum deferrent: cum præterea ex antiquis rerum historicarum paginis manifestum sit, a Catholicorum oblationibus eosdem perpetuo reiectos, atque interdictos fuisse. Denique profanis eorundem deliramentis Romanos haud infici, aut decipi aliquando contigit, nec quisquam ex fidei orthodoxæ professoribus, qui Romæ degebant, illorum opera a recto sentiendi tramite ad futulia, ineptaque Donatianorum dogmatum commenta pertrahi vnquam potuit. Nam vt rebus congrua loquamur, cum Donatistas, quos hactenus memorauimus, Catholici maxime detestarentur, mutua vtrisque animorum dissensio inerat, ac intestinum iugiter odium discordes animos perurgebat, vt mox ex recitandis infra studioso lectori patebit. Quapropter ijsdem nec viuis, nedum mortuis ad sacra Vrbis Cœmeteria aditus patuit, nec vlli vnquam ad sepulturæ commercium intra eorundem ambitum recipi, vel admitti fas fuit.

Hæreticorũ oblationes ab Ecclesia reiectæ.

9 Nec vero, quæ nuper ex dignissimo viro Optato protulimus, verba aliud palam conuincere videntur, nempe: *Basilicas inuadere voluistis, vt vobis solis Cœmeteria vindicetis*. Hæc enim verba haud de vrbanis Basilicis, quas nunquam profecto, vt vidimus, sacrilegi homines obtinuere, sed de basilicis, & ipsis Africanarum regionum Cœmeterijs, quæ Donatistæ dolis instructi inuaserant, intelligenda sunt. Vbi quæ potissimum ijdem sub impio Imperatore Iuliano Apostata, eius suffulti præsidio, peregerint, & qualia demum, ac quanta, & vt vno verbo dicam, quam execranda in Catholicos facinorum gesta perpetrarint, satis prolixo ipsemet Optatus sermone enarrando recenset, quæ nos quoque, etsi haud singula, ex parte saltem hoc loco referemus; sic igitur ille Donatistas acri stylo sugillans, ait: *Venistis rabidi, venistis irati, membra laniantes Ecclesiæ, &c. De sedibus suis multos fecistis extorres, cum conducta manu venientes, basilicas inuasistis*. Et hæc infra ad idem propositum perurgendo subdit: *Tota celeritate cucurrerunt ad castellum Lemellem; vbi cum contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, præsentes iusserunt comites suos, vt ascenderent culmina, nudarent tecta, iactarent tegulas. Imperia eorum sine mora completa sunt: & cum altare defenderent diaconi Catholici, tegulis plurimi cruentati sunt, duo occisi, &c.* Nec eiuscemodi facinorosorum hominum, imo turpissima facinorum monstra reuelasse contentus, post quædam alia nefanda enarrata impiorum hominum gesta, subdit: *Et quod vobis leue videtur, facinus immane commissum est, vt omnia sacrosancta supramemorati vestri Episcopi violarent, iusserunt Eucharistiam canibus fundi, non sine signo diuini iudicij: nam ijdem canes accensi rabie ipsos dominos suos quasi latrones, sancti corporis reos dente vindice, tanquam ignotos, & inimicos laniauerunt. Ampullam quoque Chrismatis per fenestram, vt frangerent, iactauerunt, & cum casum adiuuaret abiectio, non defuit manus Angelica, quæ ampullam spiritali subuentione deduceret, proiecta casum sentire non potuit, Deo muniente, illæsa inter saxa concidit*. Et congrue quidem hi, qui canino dente mysticum Christi corpus, id est, Ecclesiam dilaniabant, & sacrosanctum item Christi Corpus impie canibus discerpendum dederunt, nil prorsus veriti diuini fulmen oraculi præmonentis: *Nolite sanctum dare canibus*. Congrue, inquam, velut contempti numinis crimini obnoxij, & supplicio, quod hominum manu infligitur, minus digni, ipsis rabidorum canum dentibus discerpi meruere.

Donatistæ Ecclesias Africæ inuadunt.

Eorum in Ecclesias Catholicorum sacrilegus furor.

Opt. Mileu. l. 2.

Donatistæ sacrosanctam Eucharistiam canibus [...]ciunt.

Sed ab ijs[...] in rabie[...] versis dila[...]tus.

10 Hæc & alia deploranda facinorum portenta Optatus recenset. Ex quibus vtique antiqua recolentibus videre licet, quemnam sacris nostris Cœmeterijs venerationis cultum Donatistæ detulerint, & qua ratione profanorum dogmatum sectatores in eisdem sepulturæ sibi locum delegisse affirmandum sit, qui tum de nobis, tum nostris de rebus tam inique ac perperam sentiebant, & Catholicos, Catholicorumque nomen ac religionem pariter execrabantur. Postremo hoc tandem loco subijcere nobis visum est, recensitis hactenus Optati verbis hanc quoque interpretationem commode aptari, & congruere posse, si Cœmeteriorum videlicet nomine haud cryptas & subterranea loca, sed septa & illa potissimum spatia subintelligamus, quæ iux-

Ratio, cu[...] natistis [...] lus in [...] Cœmeter[...] vnquam [...] tus patu[...]

iuxta Templa, & SS. basilicas ad mortuos humo inferendos, post redditam Ecclesiæ tranquillitatem, destinari iam cœperant. Cum igitur ait: *Basilicas inuadere voluistis, vt vobis Cœmeteria vindicetis*, his quidem verbis illud forte Optatus innuisse videtur, subdolos nimirum Donatistas, Catholicorum basilicas eo quidem animi consilio inuasisse, vt Cœmeteria eisdem adiuncta sibi, ac sectarijs suis vsurparent. De quibus plane Diuus Ambrosius intellexit, cum ait: *Nemo potest indignari, quia humandis fidelium reliquijs spatia laxata sunt*. Quæ item aurea sanctissimi Doctoris verba in cap. Aurum, 12. quæst. 2. & cap. Parochiam, de sepult. cap. quoque *Animarum* de sepult. ad perenne monumentum descripta leguntur.

11 Verum quæ hactenus de nefaria Donatistarum factione, irritoque eorundem studio, ac conatu, in basilicis nimirum, & Catholicorum Cœmeterijs per dolum & vim occupandis, huc vsque disseruimus, luculenter vtique consimili Tertullianistarum exemplo comprobantur, quos olim, cum sub Maximo tyranno, Siricio Ecclesiam regente, Romam venissent, errorum pariter suorum deliramenta in Vrbe disseminare conatos fuisse legimus. Sed quam facile horum quoque studia, ac consilia euanuerint, dum Martyrum sibi Cœmeteria vendicare satagebant, ex anonymo quodam scriptore, qui paulo post Augustini tempora hæresum catalogum descripsit, isthæc cognoscere operæpretium est, cuius quidem verba hæc sunt: *Tertullianistas olim a Sotero Papa Romano damnatos legimus. Cur autem octuagesimam sextam eos hæresim dicamus arripuisse, hæc causa est: quod quædam Octauia veniens ex Africa, cuius vir Hesperus nomine, videbatur ductor, Argobasto valde coniunctus, qui etiam apud Maximum tyrannum multum potuit. Hæc Octauia adduxit secum quendam tergiuersatorem, versutumque dæmonem, cui vix centum occurrerent verbosanti, atque in hominem confidenti. Hic cum se presbyterum diceret Tertullianistam, meruit per sacrum scriptum, vti sibi collegium extra muros Vrbis fabricaret, quod dum impetrasset a tyranno Maximo, sanctorum nostrorum exclusit locum, id est, duorum fratrum Processi, & Martiniani, dicens Phryges fuisse, & ideo hanc legem tenuisse quam Tertullianus, atque hoc ordine per occasionem Martyrum Dei populum seducebat. Deo autem Theodosio religioso Augusto dante victoriam, punitoque satellite Maximi, de cuius se Tertullianista potestate iactabat, statim fugit cum matrona, quæ venerat, nec viuentis, nec mortui rumore renouato, Martyrum suorum Deus excubias Catholicæ festiuitati restituit.*

12 At de Nouatianis quoque illud subijcimus ex vetustissimo Martyrologio excerptum, quod sub ipsamet Liberij Pontificis tempora conscriptum P. Ægidius Bucherius libro suo de doctrina temporum inseruit: prædictum autem Martyrologium depositiones, sanctorumque Martyrum apud singula quęque Vrbis Cœmeteria existentium memorias exacte describens, hæc habet: *Mense Iulio, sexto Idus Felicis & Philippi in Priscillæ: & in Iordanorum, Martialis, Vitalis, Alexandri: & in Maximi, Silani (hunc Silanum martyrem Nouatiani furati sunt) & in Prætextati, Ianuarij*. Hæc apud recensitum hactenus Martyrologium. Ex quibus plane verbis compertum fit, Nouatianos sancti Martyris corpus ex Cœmeterio Catholicorum suffuratos fuisse, vt ad sua illud forsitan conuenticula deferrent, quandoquidem ipsi a Catholicorum synaxi, quæ ad beatorum Martyrum sepulchra peragi consueuerat, excludebantur: si enim ipsis illuc aditus patuisset, & Cœmeteriorum vsus, atque oratoria, quæ subterraneis in cryptis existebant, adeundi facultas suppetijsset, quanam ex causa sanctorum inde corpora furantes clanculum abstulissent?

13 Quod nunc autem ad ipsum Cœmeterij nomen, *Maximi* videlicet, & *Silani*, attinet, in vtroque librariorum inscitia mendum irrepsisse crediderim, & præcipue in *Silano* pro *Siluano*, quem in Cœmeterio S. Felicitatis dignissimæ eiusdem matris conditum, ibidem vsque ad tempora Bonifacij Papæ Primi, a quo sepulchrum eius exornatum est, perstitisse iam supra lib. 3. cap. 52. enarrauimus. Quamobrem cum Bonifacius iste longe post Liberium in Petri Cathedra sederit, proculdubio asserendum est, idem beati Siluani corpus ab impia hæreticorum manu vindicatum, ac suo loco repo-

Nouatiani hęretici in Vrbem etiam appellant.

Aegid. Bucher l. de doct. temp

Martyr. apud Aegid. Buch.

Cœmeterių Maximi, & Siluani.

repositum, Catholicæ & ipsum religioni, ac festiuæ item annuæ solemnitati redditum fuisse. Porro Maximi Cœmeterium, vel certe Cœmeterij cuiusdam partem hoc titulo denominatam, apud antiquos nusquam legimus; ex quo id opinari fas est, pro *Maximi* nomine, *Alexij* nomen forsitan irrepsisse, qui inter filios pariter beatæ eiusdem Felicitatis adnumeratur, cuius quidem Cœmeterij partem hoc plane titulo appellatam loco supra citato ostendimus. Hæc interim in studiosi lectoris gratiam adnotasse voluimus, ne vetustissimi huius Martyrologij verbis, quæ protulimus, vlla ratione fides derogetur.

14 Sed agendum nunc serio, & perplexiori difficultatis nodo, si modo facultas suppetat, dissoluendo conatus noster adhibendus est, quem quidem ex Arrianorum sectæ promptuario desumptum aduersarij vltro in nostros obijciũt valide, atque intorquent. Hi quippe hæretici, vt alibi præmisimus, Ecclesiam S. Agathæ, quæ ad Suburram extitit, & aliam item in Merulana profanis dogmatum, ac cæremoniarum ritibus è Catholicorum manibus abreptas violarunt. Quotusquisque igitur Catholicorum Ecclesias eosdem obtinuisse negabit? cum id vel ipsa luce clarius constet. Sed facili quidem negotio tota controuersiæ vis rem altius expendendo eluditur. Quamuis enim nequissimi homines præmemoratas in Vrbe Ecclesias, Ricimeri Arriani item patrocinio suffulti, violenter sibi addixerint, qui vir maxima tunc temporis auctoritate pollebat, vtpote Antymi Imperatoris gener, eiusdemque exercitus dux, ac ipsimet Vrbi Romæ, ac vniuerso Romanorum Imperio, armorum vi, ac præliandi arte, qua cunctis præstabat, apprime metuẽdus, & a quo Imperator subinde interemptus est: haud hinc tamen deducitur, quod prolati vis argumenti præsefert, Arrianos nimirum aliquando vnà simul cum Catholicis conuenisse: quinimmo, vt argumentum ipsum valide in aduersarios retorqueatur, ijdem hæretici hanc potissimum ob causam peculiares vltro Ecclesias sibi adsciscere, atque vsurpare conati sunt, quia eiuscemodi vtrisque commercium penitus interdictum fuerat. Quod vero veneranda orthodoxorum Cœmeteria haud vnquam profanis hominibus vsui extiterint, satis vtique vel toti terrarum orbi ex eorundem sacrorum Cœmeteriorum vastitatibus innotescit, quæ impia Arrianorum, sectariorumque manu obtigere: cuius sacrilega impietatis vestigia, quod quidem vix sine lacrymis, ac intimo animi sensu exprimi potest, immani prorsus Christianæ religionis detrimento, ijs potissimum in locis, in quæ impij nefario se ausu intrudere valuerunt, vsque in præsentem diem in Vrbe passim conspiciuntur. Absit igitur, vt ad obtinendum nostrorum quandoque Cœmeteriorum vsum hæretici homines conspirauerint, quippe qui grande piaculum, nec facile expiandũ computabant, ipsosmet, quos extra Ecclesiam velut quid abortiuum proiectos palam vbique proclamabant, vel iam defunctos ad sepulchri dumtaxat communionem recipere, eodemque pariter loco vnà cum fidelium cadaueribus humari, ne quispiam videlicet ex mutua ipsorummet cadauerum conspiratione, eosdem veluti transfugas in orthodoxæ fidei castra se turpiter recepisse arbitraretur.

15 Iugis igitur animorum pariter, ac morum Catholicos inter atque hæreticos dissensio, atque discrimen viguit, & quidem cuncti ex nostris cum illibatæ fidei dogmatibus, sanctorumq; vestigijs mordicus inhærerent, praua ac detestãda iugiter hæreticorum commercia impensiori studio deuitare satagebant. Quod vt lectori clarius compertum sit, quampluribus vltro prolatis in medium exemplis, vt credimus, comprobabitur: & vt ab exsurgentis propemodum Ecclesiæ incunabulis oratio deriuetur, iam satis superque ex antiquis sacrarum historiarum monimentis nouimus, Petrum beatissimum, Apostolorum Principem, qui fuit Pastorum pariter, ac totius gregis Dominici forma, haud constanter dumtaxat hos euitasse, sed etiam, vt cæteris præberet exemplum, iugiter insectatum fuisse vaferrimum illum hominem, qui tunc potissimum ab inferis erumpebat, Simonem Magum videlicet hæreticorũ omnium, atque hæresum itidem patrem ac coryphæum. Præterea vt a Petro, tanquam ab Ecclesiæ capite, præscripta ad singulos lex inuiolabiliter seruanda deri-

Arriani Ædẽ D. Agathæ Romæ obtineãt.

Ricimerus gener Antymi Imp. Arrianus.

Arriani [...] vsui, sed [...] stationi [...] meterio[...] studẽt.

Auersio [...] tholicor[...] ab hære[...]

deriuaret, a cæteris omnibus Pontificibus, qui Petri Cathedram successiuo ordine tenuerunt, teterrimos istos Ecclesiæ perduelles, veluti morbidum pecus, ac serpens venenum, impugnatos, ac tota item animi contentione profligatos fuisse constat. Quod tamen ab his maxime Pontificibus præstitum est, quorum hic nomina recensebimus, a Clemente videlicet, Hyginio, Aniceto, Victore, Zephyrino, Cornelio, Dionysio, Siluestro, Iulio, Liberio, Damaso, Siricio, Anastasio, Innocentio, Zosimo, Bonifacio huius nominis primo, Cælestino, Sixto item Primo ac Leone, Hilario, Simplicio, Felice Secundo, Gelasio, Hormisda, Ioanne Primo, Agapito, Vigilio, Pelagio Primo ac Secundo, Gregorio Magno, Seuerino, Theodoro, Martino, Agathone, Gregorio Secundo, & Tertio, Zacharia, Adriano, Paschale, Nicolao Primo, Adriano Secundo, Marino, Leone Tertio, Nicolao Secundo, Alexandro Secundo, Gregorio Septimo, Victore Tertio, Paschale Secundo, Innocentio Secundo, Eugenio Tertio, Adriano Quarto, Alexandro Tertio, & cæteris; qui veluti Pastorum omnium, qui Dominicis præessent ouibus, vigilantissimi, acerrimique hæreticorum hostes, non hæreticos dumtaxat, si forte in Vrbem aliquando irrepsere, detegendos vltro, proclamandos, atque exturbandos, ac demum eosdem, si suis mordicus errorum dogmatibus inhærerent, condignis Ecclesiasticarum vi legum pœnis subijciendos, totis sacerdotalis animi viribus institere, sed vt hoc ipsum toto item in orbe terrarum, vbi fides Christi vigebat, pari quoque studio, ac conatu a reliquis, qui animarum curam gerebant, præstaretur, è supremo throni Apostolici culmine haud intermissis vnquam laboribus satagere non defuerunt. Quapropter, vt cętera sileamus, generalia quandoque Concilia, ac synodos quam frequenter in vnum huius rei causa coegerunt: legatos item, ac nuntios, epistolas quoque Apostolica ad Episcopos auctoritate aptis, inculcatisque verbis direxere: ac Reges ipsos, necnon Imperatores, vt in id potissimũ negotij, quod negotiorum omnium maius computandum est, apprime incumberent, enixiori sermone, adhibitis itẽ precibus, adhortati sunt: sapienter illud, ac solicite pro sui animi viribus præcauentes, ne pestifera videlicet huiuscemodi lues vel leuiter subrepens in eorundem quandoque prouincijs ac regnis serperet, & vbi opportunus deinde aditus patuisset, longe lateque ingenti quidem Christianæ fidei detrimento diffunderetur.

[margin: ann. 11. 35. 44.]
[margin: Annal.]
[margin: ...ces vi... ...mi in ...is ex... ...lis.]

16 Hinc vero Pontificiæ solicitudinis stimulo animos perurgente, a Romanorum Imperatoribus, qui propugnandæ religionis zelo, vt suo satis muneri fieret, tenebantur, & salutaribus Summorum Pontificum, vt par erat, studijs ac monitis inhærebant, quamplures eæque sanctissimæ aduersus hæreticos sanctiones emanarunt, & edicta pariter semel, atque iterum promulgata fuere, vt a Iustino, Iustiniano, Arcadio, Theodosio, & Honorio Augustis. In quo quidem præclaro opere haud satis vnquam pro merito laudanda tot Summorum Pontificum, Imperatorum, necnon Episcoporum, & denique recolenda iugiter Catholicorum omnium solicitudo mirifice enituit, & quod item ad rei propositum facit, eorundem studia in prouehendis ad publicam fidelium populorum notitiam hæreticis, ac prauis eorundem dogmatibus valide, constanterque profligandis, extirpandisque, ex pluribus Oecumenicorum Conciliorum Actis locupleti testimonio comprobantur, vt apud sanctissimos Ecclesiæ Patres, probatosque scriptores, qui luculentos hac super re tractatus edidere, a studiosis quibusque facili negotio deprehendi potest: sed ipsummet in suis Annalibus Baronium consulere præsertim licet, ad quem vltro breuitatis gratia lectorem amandamus. Haud interim tamen a nobis silentio obuoluenda sunt, quæ beatissimus Ioannes Apostolus aduersus hæreticos, eorundem commercium suis constanter adeo euitandum iniungens, scribit, vt nec verbum quidem, quod tribus dumtaxat elementis constat, ijsdem commune voluerit, consuetam scilicet omnibus salutationis vocem *Aue*. Hæc autem Apostolus beatissimus suis sectatoribus præscribens, edixit: *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domo, nec aue ei dixeritis, qui enim dicit illi* aue, *communicat operibus eius*. Quod autem ipse verbo cæte-

[margin: Imperatores leges, ac constitutiones contra hæreticos edunt.]
[margin: S. Ioannes Euangelista commerciũ hæreticorum prohibet.]
[margin: S. Io: Apost. ep. 2.]

cæteros edocens commonuit, opere item exhibuit. Balneum enim aliquando diuino afflatus spiritu adiens, cum ibidem Ebionem hæreticum adesse comperisset, festinus inde protinus aufugit, eam susceptæ rationem fugæ contestatus, ne balneum, in quo hæreticus morabatur, corrueret, & vnà simul cum eo & ipse ruinis interceptus periret. Adeo sibi dilectus Christi Apostolus ab vnius dumtaxat hominis hæretica prauitate infecti communione cauendum, abstinendumque indixerat.

17 Præclarum autem hoc perennis quidem memoriæ, ac tanto condignum Apostolo facinus Epiphanius vir plane ipsemet Apostolicus istis vtique verbis lectu dignissimis enarrat pariter ac describit: *Ioannes*, inquit, *prædicans in Asia, mirabile opus fecisse narratur ad veritatis decalarationem. Cum enim vitam degeret admirandam, & dignitate ipsius decentem, & penitus non lauaretur, coactus est a Spiritu sancto progredi vsque ad balneum; & cum comites ipsum sequentes mirarentur, venit ad ipsum balneum & vbi peruenisset ad eum, qui lauantium veste suscipere solet, interrogauit: Quis est intus in balneo? At olearius seruãdis vestibus seruiens (in gymnasijs enim hoc officium est aliquorũ, quotidiani alimenti acquirẽdi gratia) ad Ioannẽ dixit: Ebion est intus. Ioãnes vero statim intelligens Spiritus sancti ductum, ob quam causam impulisset illum vsq; ad balneũ venire, velut dixi, memoriæ videlicet gratia, vt relinqueret nobis veritatis argumentũ, qui sint serui Christi et Apostoli, ac filij eiusdẽ veritatis, qui vero vasa diaboli, & portæ inferni non valentes contra Petram, et ædificatam super ipsam Sanctam Dei Ecclesiam. Statim vbi se turbasset, & leuiter fleuisset, vt omnes audirent in testimonium, ac declarationem impollutæ veritatis doctrinæ: Festinate, inquit, fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneũ, & pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem &c.* huc vsque Epiphanius; cui quod ad hæretici nomen attinet, Irenæus lib. 3. cap. 10. Eusebius lib. 3. cap. 22. & Theodoretus Hæref. fabul. lib. 2 haud adstipulari videntur; Cherintum quippe intus in balneo, nullatenus vero Ebionem adinuentum fuisse aiunt. Baronius vero Annal. To. 1. ann. 74. vbi eiusdem prolixius historiæ meminit, vt recensitas singulorum sententias, etsi minus cohærentes, se adinuicem apte conciliet, hæc ait: *At ne dicamus Epiphanium hallucinatum fuisse, haud inconueniens erit existimare, vtrumque simul repertum esse: siquidem magna necessitudo intercedebat inter eos. Cum enim multi dicant occasione Cherintia Ioanne scriptum esse Euangelium: S. Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis in Ioanne, Ebionis causa id præstitum esse affirmat, quod scilicet communicatione hæresis eadem vtrisque censeret esse communia.* Vides igitur totam hanc facili negotio controuersiam sopiri, & eius, qui de fonte dominici pectoris secreta cælestia, & Euangelicorũ dogmatum arcana ebibit, exemplo, & auctoritate pariter, fidelibus hæreticorum consortia interdici.

S. Io. Euang. balneum fugit, in quo hæreticus versabatur.

Epiph. hær. 30

Iren. l. 3. c. 10.

Eus. l. 3. c. 22. Theod. hæres. fab. l. 2.

Baron. an. to. 1. an. 74.

S. Hieron. de script.

18 Porro Ioannem Polycarpus eiusdem discipulus egregie postea æmulatus est: quippe qui dum in Vrbe degeret, Marcioni hæreticorum nequissimo sibi inter eundum occurrenti, ac vehementius indignabundis vocibus expostulanti, quod se tantopere auersaretur, cum illis ab eo verbis subinterrogatus fuisset: *Cognoscis me?* ira protinus excandescens, respondit: *Cognosco primogenitum diaboli.* Eundem quoque pari pietatis exemplo sanctissimi Patres perpetuo imitari non destitere, qui execrandam hæreticorum consuetudinem iugiter abhorrentes, eosdem velut lethiferam animorum tabem, ac certam Christianorum, bonorumque omnium vastitatem declinandos esse verbo passim, ac scriptis docuerunt. Quod miro plane Catholici, inuictique animi exemplo in primis magnus ille Anachoretarum pater Antonius præstitit, cuius præclaras laudes Athanasius dignissimus cælestis viri laudator, eiusdem gesta describens, insigni hoc elogio cumulat: *Antonius*, inquit, *nunquam Schismaticorum se miscuit communioni, antiquam eorum sciens prauitatem, atque transgressionem. Nunquam Manichæis, aut alijs hæreticis saltem amicabilia verba largitus est; nisi tantum ea, quæ eos possent ab iniquitatis errore reuocare; denuntians talium amicitias, atque sermones perditionem esse animæ. Sic etiam Arrianos detestabatur, vt omnibus diceret, nec iuxta eos quidem esse accedendum. Nam cum venissent quidam Arriomanitæ, reperta eorum post examinationem infidelissima secta, effugauit eos de monte, dicens multo serpentibus deteriores* ho-

S. Polyca[rpus] fugit, & [...]cratur M[ar]cionem h[ære]ticum.

Doctrin[a &] exempl[o] S. Ant[onii] fugiend[i hæ]reticis. S. Atha[n.]

horum esse sermones. Quinimo cum versipelles Arriani, ac dolis iugiter imbuti probe iam nossent, quanti Catholicorum populus faceret, quod Monachorum quique probatissimi Catholicæ fidei testimonium detulissent, ementita illico religionis aduersus religionem larua nil erubescentes, aut veriti, Magnum Antonium eadem ac ipsi de fide ac religione pariter sentire iactabundi apud omnes palam asseuerabant. Quod cum Antonius comperisset, ab intima eremi solitudine abscedens, ad eludendas aduersariorum technas protinus Alexandriam aduolat, vbi de Catholicæ fidei summa, quam illibatam ipse coleret, coram grauiter, sapienterque disseruit, vt idem Athanasius his verbis luculenter prosequitur: *Mentientibus autem Arrianis aliquando Antonium ita vt se credere: admiratus eorum audaciam, & iusti doloris ira commotus, rogatusque ab Episcopis, atque vniuersis fratribus, Alexandriam descendit, ibique Arriomanitas publico sermone condemnauit, prædicauitque in populo, etc.* En veritas vt suo nitore, ac decore contenta, haud fucis, haud fallacijs ad suadendum indiget, sed dolos versipellium, ac latitantium sub ouina specie luporum fraudes, moresque ad fallendum, ad decipiendum præferentium detegit. Et demum sanctissimus vir ad populum in fide roborandum isthæc subtexit: *Cum Arrianis vobis nulla sit coniunctio; quæ enim societas lucis ad tenebras. Vos fideliter credentes Christiani estis: illi nullo interuallo a gentibus separantur, &c.* Hæc insignis Antonij, gestorumque eius præco Athanasius. Eadem plane Hieronymus de beatissimi Antonij in Alexandrinorum vrbem aduentu ad confutandos vtiq; validis argumentorum rationibus Arrianos in suis epistolis conscribit.

[Margin: ...tonius ...xandriam ...lat ad ob... ...ndū sibi ...l cum Ar... ...s com... ...e esse.]

[Margin: ...thanas.]

[Margin: ...Hier. ep. 53]

19 Probatissimus quoque cæteros inter Cœnobitas Pachomius hæc sub ipsum vitæ terminum nouissima monitorum verba discipulis exhibuisse legitur: *Nulla sit vobis coniunctio cum sectatoribus Meletij, vel Origenis, seu cæteris, Christi præceptis aduersantibus*. Hæc, inquam, ad suos Pachomius, vt in vitis Patrum videre est. Neque hic prætereundum videtur, quod de conspicuæ sanctitatis viro, & Abbate Olympio ibidem narratur. Hic enim a fratre quodam rogatus, vt monitum sibi aliquod salutis impenderet, hoc vnum dumtaxat percontanti respondit: *Ne sedeas cum hæreticis*. Verum ad nostri instituti propositum id maxime facit, quod Ioannes Moschus in Prato Spirituali in hæc plane verba enarrat: *Cum essem Theopoli apud Patriarcham Gregorium, venit ab Hierosolymis Abbas Cosmas Eunuchus Lauræ Pharan, vir singularis religionis & fidei, rectorumq; dogmatū valde tenax, & zelator, &c. Cum ergo fuisset ibi senex dies paucos, defunctus est, et iussit Patriarcha pretiosas illius reliquias in monasterio suo sepeliri, vbi et positus erat quidam Episcopus. Die igitur quadam profectus sum, vt salutarem sepulchrum eius. Erat autem supra sepulchrum homo quidam pauper eleemosynam petens ab ingredientibus in tēplum. Cum ergo conspexisset me pauper tertio prostratum, & seni orationem facientem, dixit mihi: Abba, magnus profecto erat senex, quem sepelistis hic ante duos menses. Tunc ego ad illum: Vnde hoc nosti? Qui respondit: Vere domine Abbas, ego paralyticus fui annis duodecim, & per ipsum curauit me Dominus, & quoties in tribulatione sum, venit ad me consolationem afferens, mihique refrigerium præstat*. En salubris sanctorum memoria, ac præsentia, vel ipsam post mortem ad opportunum petentibus, credentibus, ac indigentibus refundendum solamen existit, & multiplici beneficiorum genere eorundem patrocinia iugiter ditant. Quantum vero beati viri orthodoxæ fidei sectatores, hæreticorum consortia, vel tumuli inclusi exhorreant, quod mox a scriptore præcitato subditur, amplissimā fidem facit, cum isthæc scribit: *Sed & aliud audi de illo miraculum. Ex qua die illum sepelistis, vsque ad diem hanc audio illum singulis noctibus clamantem, & dicentem ad Episcopum: Noli me tangere hæretice, ne appropinques mihi inimice sanctæ Dei Catholicæ Ecclesiæ*. Vt Ioannes autem subtexit, id quod contigerat, quamprimum Patriarchæ ob id vnum renuntiatum est, vt senis videlicet probatissimi corpus in alium transferri locum satageret, cui vbi rem totam vti se habebat, ex ordine exposuisset, nil ab hæretico senem, qui sanæ fidei sectator extiterat, lædi posse Patriarcha respōdit, sed totum quod percrebuerat, eam ob causam accidisse, vt meritorum eiusdem virtus, ac illibatæ fidei candor sin-

[Margin: ...chomius ...m, & auer... ...em hære... ...rum suis ...mendat. ...Patr.]

[Margin: ...ympius Ab... ...idem suis ...ndatum ...lit.]

[Margin: Io. Mosch. prat spir. c. 40.]

[Margin: Monachus mortuus clamans ex sepulchro auersatur cadauer hæretic iuxta se positum.]

ſingulis innoteſceret, cuius nimirum vir ille probitatis extiterit, & quodnam, vel poſt reſoluta carnis vincula, integritatis, ac innocentiæ meritum retineret, & vt execranda quoque prauorum dogmatum opinio, cui, dum Epiſcopus viueret, contra illibatas Eccleſiæ aſſertiones mordicus inhæſerat, palam fieret, & demum ne impius ille, ac profanus homo, qui alienus a fide vixerat, pro orthodoxo, atque Catholico vel poſt mortem a fidelibus haberetur.

Epiſcopum Arrianum populus Catholicus fugit, & auerſatur. Theod. l. 4. c. 14.

20 Suſceptæ autem enarrationi ad rem noſtram mirifice conſonat, quod de Samoſateno quodam Epiſcopo Arriano, qui ſe in Catholici locum impudenter intruſerat, Theodoretus his plane verbis inſinuat: *Poſtea autem quam Arriani gregem Paſtore longe optimo priuarant, & alium in eius ſurrogarant locum, nemo ex vrbis incolis, vel preſſus egeſtate, vel diuitijs affluens, famulus, vel artifex, &c. ad conuentum Eccleſiæ, vt moris erat, accedere voluit, ſed Epiſcopus ſolus agebat: quippe nemo aut in eius venit conſpectum, aut cum eo ſermonem contulit, licet diceretur vitam apud eos valde modeſte inſtituiſſe. Cuius rei hoc erit argumentum, quod ſum iam dicturus. Cum ei in animo eſſet ſe in balneo lauare, famuli quò ingredi cupientes prohiberent, fores balnei occluſerunt. At ille vbi videt multitudinem pro foribus ſtantem, fores aperiri, & omnes audacter ſe in balneo vnà lauare iubet. Idem quoque præſtitit in interiori balneo teſtudinato. Nam cum ſibi lauanti multos aſtare cerneret, mandat vt fruantur vnà aquis calidis: illi autem taciti conſiſtebant. At iſte eos honoris cauſa ſtare arbitratus, ſurgens ocyus egreditur è balneo. Illi verò aquam hæreticæ nequitiæ contagionis infectam eſſe rati, eam in cloacam emittunt, nouamque ſibi infundi imperant. Qua re cognita iſte vrbe relicta, abijt, &c.* Hoc vtique patentiſſimo execrandum hæreticorum hominum commercium argumento perſtringens Theodoretus, ac fidei orthodoxæ cauſam perorando, proloquitur. Manifeſte igitur, vt arbitrari fas eſt, ex prolatis iam in medium exemplis lectori conſtat, quam inuiſi iugiter, quam perditi, quam execrabiles hæretici perpetuo Catholicis, tum paſſim vbique terrarum, tum præcipue in Vrbe Roma exstiterint, vbi Apoſtolica Petri Sedes ipſius Chriſti voce conſtituta totius veritatis norma, fidei pariter, ac morum magiſtra ſupra fundamentum Apoſtolorum, ac ipſammet fundamentalem Petram, aduerſus inferni portas, ac tartareas legiones inuicta, inconcuſſa iugiter ac diuino haud vnquam munimento deſtituta conſtitit. Hinc præter quoduis vnà cum hæreticis perpetuo ab Eccleſia rejectum, damnatumque communionis genus, arctiſſimis item legibus, vt iam vidimus, cautum eſt, vt omnia penitus, ſi quæ intercedunt, amicitiæ iura, ac humanæ conſuetudinis vincula diſſoluātur, & ne ad orandum, pſallendum, ac feſtiuum inſuper peragendum cum hæreticis diem fideles vnquam in vnum coeant, prout ſacroſancti Apoſtolorum canones decreuere, num. præſertim 45. & 63. & Clemens Conſt. Apoſt. lib. 8. cap. 15. Conc. Laodicen. Carthaginen. & alia hoc idem conceptis, inculcatiſque verbis diſtricte ſeruandum ab omnibus ſanxerunt.

Catholici lauari nolunt in balneo, vbi prius hæreticus fuerat.

Aquam balnei, quam hæreticus attigeret, Catholici in cloacam emittunt.

Can. Apoſt. num. 45. & 63. Clem. Conſt. Apoſt. l. 8. c. 15.

21 Quod vero ad fana, vel profana potius hæreticorum loca ſpectat, haud vnquam in ſacros Catholicorum vſus fore aſſumenda, niſi forte quæ ipſimet ſacrilegi homines ab orthodoxorum manibus antea per vim, aut certe dolum abſtuliſſent, validiſſimo Eppanenſis Concilij decreto ſub Gelaſio Pontifice ſtatutum eſt. Quamobrem S. Gregorius Magnus cum primum beatæ Agathæ Eccleſiam, quæ ab Arrianis inique Catholicorum è manu vſurpata fuerat, recepiſſet, feſtiuo totius Romani Populi gaudio, ac pompa, non abſque præſtitis ad publicæ lætitiæ cumulum patentibus è Cælo ſignis, vt in eiuſdem dialogis videre eſt, ſolemni ritu ſanctiſſime expiauit. Quantum vero Eccleſia Dei, quam veluti ſponſam *ſibi Chriſtus glorioſam exhibuit, non habentem maculam, aut rugam*, quantum, inquam, Eccleſia maculoſam, ac ſerpentem hæreticæ prauitatis labem deteſtata iugiter exhorruerit, vel hoc vno argumento palam conuincitur, quod haud corpora dumtaxat hæreticorum, ſed eorumdem libri, & ſcriptæ inſuper cuiuſuis generis paginæ, ne eiuſcemodi venenum in aliorum perniciem aliquando ſerperet, flammis vltro inijci iubebantur, vt ſatis quidem ex antiquis Apoſtolorum canonibus, decretalibus item Pontificum Romanorum epiſtolis, &

Baſilicas hæreticorum in vſum ſacrum nunquam aſſumendas decretum.

Conc. Epp.

D. Greg. Dial. l. 3. c. 30.

Ad Epheſ. c. 5. n. 27.

Hæreticorum libri à Pontificibus, & Concilijs prohibiti.

ex

ex ipsis deniq̃ue vniuersalium Conciliorum sanctionibus compertum sit: quinimmo & Imperialium quoque legum Constitutionibus, quæ apud Concilij Ephesini acta recensentur, assertionis nostræ propositum stabiliri videtur. Hoc autem sæpissime a Catholicis, & laudabiliter quidem præstitum fuit, vt exemplis compluribus ab historicarum rerum prõptuario excerptis palam conuinci potest: illud tamen hoc loco nobis enarrasse sufficiat, quod S. Leonis Papæ Primi opera ac studio Ecclesiasticis in tabulis proditum est, de quo isthæc Prosper in Chron. refert: *Hoc tempore* (anno scilicet Domini quadringentesimo quadragesimo tertio) *plurimos Manichæos intra Vrbem latere diligentia Papæ Leonis innotuit, qui eos de secretis suis erutos, & oculis totius Ecclesiæ publicatos, omnes dogmatis sui turpitudinem damnare fecit & prodere, incensis eorum codicibus, &c.* Incomparabili siquidem labore, ac iugi Pontificię solicitudinis studio Leo sãctissimus institit, tum in fraudulentis hisce hominibus solicite perquirẽdis, ne inter ouilis Dominici gregem sub ouina pelle lupos aliquando latere contingeret: tum in commonendis frequenter etiam pro concione populis, vt in perditis, inquam, detegendis, proclamandis, insectandisque Manichæis, totis animi viribus, certatim singuli operam impenderent. Nec vero vigilantissimus pastor id præstitisse contentus, vt & perfidos insuper prauorum dogmatum sectatores magis magisque Romanis ipsis inuisos, ac detestandos redderet, publicis item concionibus, qua pollebat eloquentiæ vi, insanos eorundem errores perstringere, ac palam facere haud vnquam destitit. Quod quidem egregie a beatissimo Pontifice præcæteris sermone quarto de collectis: sermone 4. in Quadragesima: serm. 7. in die natali Christi Domini, & sermone 4. Epiphaniæ præstitum fuisse innotescit.

22 Huc item, studiose lector, spectat, quod in eodem Prato Spirituali his plane verbis legitur: *Die quadam* (Cyriacus Abbas loquitur) *vidi per somnium mulierem honesta facie, purpura indutam, & cum ea viros duos, & ipsos venerando habitu, & adspectu præclaro. Arbitratus autem sum mulierem illam esse Dominam nostram, sanctam Dei Genitricem, eosq; qui cum illa erant, duos viros, sanctum Ioannem Baptistam, & sanctum Ioannem Theologum, & Euangelistam. Egressusque de cellula, orabam illam, vt ingrederetur, quæ non consensit. Permansi ergo diutius orans, & obsecrans, ac dicens: Ne quæso auertatur humilis factus, confusus, & alia plura huiusmodi. Illa igitur, vt me vidit instare precibus, eandem postulationem iterare, seuerius mihi respondit, dicens: Habes intra cellam tuam inimicum meum, & vis vt ingrediar? & his dictis abscessit. Euigilans autem ego affligi cœpi, & cogitabam, num aliquod in mente peccatum contra ipsam admisissem; neque enim erat aliquis alius in cella mea, nisi ego solus. Diutius igitur me ipsum discutiens, nihil inueni, quod in illam peccassem. Cum enim vidissem me nimio mœrore absorberi, surgens accepi librum, vt legerem, quo per huiusmodi lectionem dolorem vnà, cogitationesque repellerem. Librum autem ipsum acceperam mutuo a beato Isychio presbytero Hierosolymitanæ Ecclesiæ, euoluensque librum, inueni duos impij Nestorij libros in fine voluminis scriptos, moxque agnoui hunc esse sanctæ Dominæ nostræ Dei Genitricis, semper Virginis Mariæ inimicum.* Vides hinc quantum Deipara Virgo, quæ veluti veritatis mater, & Apostolorum magistra, *cunctas hæreses* (vt canit Ecclesia) *in vniuerso mundo interemit;* quantum, inquam, hæreticos, hæreticorumque libros, ac dogmata execretur, vt mitissima omnium inimicã se illis vltro, infensamque iugiter obtestetur. Sed cætera si libet prosequamur: *Tunc surgens abij, librumque illi, qui mihi eum accommodauerat, reddidi, dicens illi: Accipe librum tuum frater, neque enim ex eo tantum vtilitatis cepi, quantum detrimenti. Cum vero ille detrimenti ipsius causam sciscitaretur; omnem illi rei ordinem retuli. Qui zelo Dei succensus, protinus duos illos Nestorij libros ex volumine præscidit, eosque igni tradidit, dicens: Non manebit in cella mea Dominæ nostræ Dei Genitricis, semperque Virginis Mariæ inimicus, etc.* Ex quo perspicue, tu quis es, qui isthæc perlegis, perspicue, inquam, legendo intelligis, quam execrandum viris Catholicis sit hæreticorum libros, & scripta, haud manibus dumtaxat euoluere, ac curiose admodum oculis delibare, verum etiam apud se veluti rem rerum omnium perniciosissimam priuatim domi vtcumque retinere.

Marginal notes: Eph. to. … | I. Mani…um li… publice …is addi. | …r in… | …r. 4. in … ser. 4 Dom. et … Eph. | …irgo m… hi cel… bi Ne… eretici …t, in… enuit. … c. 46. | Maria Virgo hæreticorum inimicam se ait. | Libri hæreticorum perniciosissimi.

Quo-

23 Quoniam vero de hæreticis interim sermo recurrit, vt quā abominanda apud orthodoxos eorundem memoria, & quam caute subterfugiendum pariter eiuscemodi labe infectorum commerciū perpetuo extiterit, lectori luce clarius innotescat, vel ipsa hæreticorū nomina, quippe qui pessime olebant, eum in modū Catholicos exhorruisse constat, vt nec in Ecclesijs vnquam legi, neq; in sacris dypticis recenseri aliquādo permissum fuerit, in ijs videlicet Tabulis, seu libellis, in quibus eorum nomina, quorum in sacrosancto Missę sacrificio memoria recolēda esset, ex more describerentur, vt præsertim in B. Gregorij Papæ Sacramentario, & alibi videre est. Quamobrem in quinta Constantinopolitana Synodo Collat. v. a sanctissimis, qui tunc aderant, Patribus diligenti scrutinio perquisitum fuit, num, & quanam ratione, & a quibus potissimum execrandum Theodori hæretici nomen sacris inscriptum dypticis fuisset. Quod item præcipuæ solicitudinis, ac nunquam intermissæ studium Catholicis ab Episcopis iugiter exhibitum epistolares paginæ fidem faciunt, vt ex epistola ipsius B. Leonis ad Anatolium Constantinopolitanum: & ex conscripta item Episcoporum Ægypti epistola pro Concil. Calcedonensi ad eundem Anatolium: ex epistola insuper Damasi Papæ ad Episcopos Dardaniæ: & ipsius Iustiniani Imperatoris ad Hormisdam Papam: & demum ex alijs innumeris Romanorum Pontificum epistolis, & sacrosanctis Oecumenicorum Conciliorū decretis, quæ hic breuitatis gratia, & ne lectorem tædio conficiamus, ex industria prætermittimus, liquet: cum ex his, quæ hactenus in medium prolata sunt, satis superque, vt nobis arbitrari licet, omnimoda Catholicorum animis insita ab hæreticorum tam moribus, quam opinionū dogmatibus auersio ac repugnantia, vel ipsa luce clarius comprobetur. Ex quo item validissimo argumenti genere conuincitur, haud vlla vnquam ratione eosdem Catholicos acquieuisse, vt profana nimirum hæreticorum cadauera, quæ merito quidem iure sepultura asini sepelienda fuerant, iuxta sacras recolendasque orthodoxorum exuuias in Cœmeterijs deposita, sacris vtique profana miscendo, locarentur. Verum enimuero si per varias passim Italiæ regiones hæresum labem, ac perfidiam longe lateque grassari, ac serpere aliquando contigit, profecto haud vnquam eorundem hæreticorum corpora Catholicorū Cœmeterijs illata, ac fideliū corporibus permixta fuisse quis nisi temere suspicetur. Procul enim dubio sacra hæc loca a Catholicis quantocyus consuetis Ecclesiæ ritibus expiata, perditorum vero hominum corpora inde confestim eruta, sublata, proiecta, ac ignibus vltro ad consumendum tradita, & ne quid penitus ex obliuionis anathemate superesset, in cineres, ventis vtique dispergendos, redacta fuere, quod quidem nobis credere par est, & pius ac prudens quisque absque vllo ambigendi scrupulo affirmare potest. Quem sane laudabilem, celebrandumque morem Apostolicis sanctionibus præscriptum Catholicis moribus, ac consuetudine obfirmatū, per tot seculorum curricula illibate seruatum, hæreditario propemodum iure ad posteros, vt ita dixerim, per manus transmissum, ad hæc nostra vsque tempora deuenisse, omnes, qui probe sacram rem historicam callent, dubitare nullatenus valent.

Hæreticorum nomina sacris dypticis inscribi nefas.

B. Greg. Pap. in Sacramentar.

Conc. Const. collat. 5.

S. Leo Pap. ep. ad Anatol.

S. Dam. Pap. ep. ad Ep. Dard. Iust. Imp. ep. ad Horm. Pap.

Hæreticorum cadauera cosacro a[...] tur, & sep[...] eruuntur reijciuntu[r]

24 Quapropter Alexander Papa Quartus, qui sub Christi anno millesimo ducentesimo quinquagesimo quarto in supremum Petri solium euectus, totius Ecclesiæ regimen obtinuit, ac sapientissime administrauit in c. *Quibusdam* de hær. in 6. hæc potissimum Apostolici decreti auctoritate sanxit: *Quicunque hæreticos credentes, receptatores, defensores, vel fautores eorum scienter præsumpserit Ecclesiasticæ tradere sepulturæ, vsque ad satisfactionem idoneam excommunicationis sententiæ se nouerit subiacere, nec absolutionis beneficium mereatur, nisi proprijs manibus publice extumulet, & proijciat huiusmodi corpora damnatorum, & locus ille perpetuo careat sepultura.* Audisti pie & amice lector Pontificiorum Canonum, quæ merito fortissimi quemque animi virum absterreant, verba ne dixerim fulmina, quibus formidanda Ecclesiastici anathematis sententia ipsius, qui Christi locum tenet, imo ipsomet diuini numinis oraculo in temere præsumentes intorquetur?

Alexand[er] constitu[it] de hære[ticorum] cadauer[ibus] Ecclesia[stica] sepultur[a] cendis.

Alex. 4 Quib. d[e hær.] in 6.

25 Quod vero ad schismaticos attinet, arctiori sane ambigendi scrupulo

illud

[margin: ...ismatici ...acris Ro... ...e Cœmetere ...vsi vnquá ...rint?]

illud modo in quæſtionem reuocari poſſe videtur, an ſchiſmaticis noſtra vſui aliquando fuerint Cœmeteria, cum quáplures huius farinæ homines, ab Eccleſiæ ſinu ſeiuncti, ſub diuerſis temporibus in Vrbe commoratos fuiſſe apud omnes exploratiſſimum ſit: verum vt ambigendi nodus, qui occurrit, facili negotio diſſoluatur, præhabita interim diſtinctione, totius controuerſiæ, quæ nunc obijcitur, vis dirimenda, ac eludenda eſt. Nam vt rem altius repetamus, nonnullos quidem inter eos adnumerari contigit, qui non ſchiſmatis dumtaxat, verum etiam hæreſis labe turpiter inficiebantur: alij inſuper inter hos recenſentur, qui nullo circa ſanam doctrinam, & illibata fidei dogmata hæreſum errore detinebantur, ſed apud eos canonica tantum Romani Pontificis electio, cui tanquam capiti adhærendum eſſet, in quæſtionem vertebatur. Verum nos de primæ notæ hæreticis ſatis ſuperque iam diximus. Interim igitur diſtinctio, quam de ſchiſmate morboſo dumtaxat laborãtibus paulo ante præmiſimus, explicanda, ac ſubdiuidenda adhuc remanet, inter eos videlicet, qui tunc potiſſimum temporis ſchiſmata aduerſus Eccleſiam conflarunt, cum funeſtiſſimis hæc perſecutionum procellis valide impeteretur, atque alios, qui ſuborta demum eidem Eccleſiæ præoptatæ pacis tranquillitate, temere in aciem prodeuntes, ipſius vnitatẽ, ſchiſmatis bello dirimere, ac violare nõ dubitarunt. Quo igitur tempore, ipſo inſufflante dæmone, perſecutionum procellis Eccleſia concutiebatur, vnus ſchiſmaticorum omnium dux ac vexillifer contra beatiſſimum Cornelium Papam Nouatianus audacter inſurrexit: eius autem ſchiſma eodem plane anno, quo exortum fuerat, deſijt: & quamuis eiuſdem poſtmodum Nouatiani ſectatores diutius Chriſti Eccleſiam vexauerint, hos tamẽ in Vrbe Roma neque Eccleſias, neque ſynaxes, ne quid minus Cœmeteria vnquam cum Catholicis communia habuiſſe, ex recenſitis hactenus compertum ſit. Ex quo item nec illos Romana in Vrbe radices figere, aut ibidem diutius conſiſtere, & ſectatores eorundem coaleſcere potuiſſe, etſi totis in id viribus adniterentur, perſpicue conſtat. Porro quod de Nouatiano ediximus, idem plane de Felicis ſchiſmate contra Liberium Papam aſſerendum eſt. At vero ſedatis ſubinde, Deo votis fidelium aſpirante, perſecutionum, quæ vrgebant, fluctibus, complures vtique Romanam apud Vrbem ſchiſmatici, ſed tunc potiſſimum temporis ſubſtitere, cum iam erectis vbique locorum Eccleſijs, tumulanda defunctorum corpora ad Catholicorum Cœmeteria deferri haud opus fuit, & quamuis eiſdem in Eccleſijs nonniſi ſacra, venerandaque beatorum Martyrum corpora recondi liceret, quod Maxentius ſanctiſſimo Romano Pontifici Marcello, vt ipſe teſtis eſt Baronius, indulſerat; veruntamen iuxta illud ſpatium, quod proxime ijſdem adiacet, & in earundem interioribus atrijs, ac veſtibulis ob impenſum deuoti animi ſtudium, quod Martyribus iugiter deferebatur, fideles ipſi tanquam rem præoptatiſſimam nacti ſepeliri conſueuerant. Quod egregie quidem Chryſoſtomus de Conſtantini Magni ſepultura proloquens, vt nos etiam meminimus, ſatis luculenter in hæc verba enarrat: *Hic*, Conſtantinopoli nempe, *Conſtantinum Magnum filius ita demum ingenti honore ſe affecturum exiſtimauit, ſi eum in Piſcatoris veſtibulo conderet* (Eccleſiæ videlicet S. Petri ibidem ab eodem Conſtantino erectæ) *quodque Imperatoribus ſunt in aulis ianitores, hoc in ſepulchro Piſcatoribus ſunt Imperatores, &c.* Idem plane vir ſanctiſſimus repetit hom. 66. ad Pop. vbi quod ad rem noſtram facit, & eandem Romæ conſuetudinem viguiſſe ſubtexit: *Nec hoc tantum*, inquit, *quis Romæ fieri viderit, verum & Conſtantinopoli. Nam & hic Conſtantinum Magnum ipſius filius in honore magno cenſuit habere, ſi pro foribus Piſcatoris paternum corpus collocaret*. Hæc Chryſoſtomus.

[margin: Schiſma Felicis.]

[margin: Maxentius martyrum in Eccleſijs ſepeliendorum poteſtatem facit.]

[margin: S. Io. Chryſ. hom. 36. in 2. ep. ad Corinth.]

[margin: Chryſ. ho. 66. ad pop.]

[margin: ...ſma Nouatiani.]

26 Præterea, vt iam enarratis & iſthæc pariter inferantur, ſatis cuilibet notum putamus, quod ſanctiſſimus Pontifex Gregorius in ſuo Regiſtro de inolito defunctorum corpora iuxta Eccleſias, earundemque ambitum tumulandi more inter ſcribendum refert. Græcorum enim quorundam monachorum pietatem dixerimne, an temeritatem, eo vſque proſilijſſe affirmat, vt defunctorum corpora, quæ in publico ac patenti iuxta baſilicam beatiſſimi Apoſtoli Pauli

[margin: Greg. in reg. l. 3. ep. 30. Ind. 12.]

[margin: Monachi Græci e Cœmeterijs corpora defunctorum ſecum ferẽda effodiunt.]

agro

agro tumulata iacebant, ſub intempeſtæ noctis ſilentium effoderent, eorundemque oſſa, veluti pretioſas ſanctorum reliquias, cum inde receſſuri eſſent, ſecum in Græciam delaturi. Haud igitur a ſchiſmaticis, vt iam lectori præmiſimus, defunctorum corpora tunc temporis ad ſepeliendum Cœmeterijs inferri neceſſe erat, cum alia quamplura & opportuna quidē ad miniſteriū huiuſmodi loca ſuppeterent: quamuis fideles intimo cordis, ac pietatis ardore ſuccenſi ſepulturam ſibi ijſdem in Cœmeterijs perpetuo eligere, ac ſinguli certatim ſtatuere haud vllo vnquam tempore deſtiterint.

Schiſmatici Vrſicini ſectatores vbinam conuentus ſuos agerent?

27 Porro Vrſicini potiſſimum ſchiſma, quod contra Damaſum Romanum Pontificem conflari contigit, ob temporis diuturnitatem, quo Romana in Vrbe ſemel inuectum inualuit, graue admodum aſſertis hiſce noſtris negotium faceſſere, eoque magis inde controuerſię vis hoc vno argumento adaugeri videtur, quod videlicet ſectatores eiuſdem, qui tunc in Vrbe morabantur, arenarias intra cryptas conuenerint, vt his plane verbis Baronius affirmat: *Eo vſque* (inquit) *proruperūt Vrſicini partis Romæ ſchiſmatici, vt compreſſi licet manu militari, atque etiam baſilica, quam occuparant, ſpoliati fuiſſent, reddita illa Damaſo, nequaquam acquieuerint, ſed obduratis animis, abhorrentes penitus communicare cum legitimo Vrbis Antiſtite, nouum illud parant conſilium, a mente admodum obdurata ſuggeſtum, nempe quod Præfectis prohibentibus intra Vrbem conuentus agere non liceret, in ſuburbijs, in cryptis arenarijs, alijſue priuatorum locis Eccleſiam congregarent, in qua inſano conatu Cathedram contra Cathedram erexerunt.* hæc vtique in rem præſentem Baronius.

Baron. annal. to. 4. an. 369.

Reſcriptum Valentiniani Imp. contra Schiſmaticos

Quamuis in ipſius Valentiniani Imperatoris ad Olybrium reſcripto, quod per extenſum a Baronio ibidē recitatur, nulla prorſus de Cœmeterijs, aut cryptis, ſed de extramuraneis dumtaxat locis mentio incurrat. Imperator enim ibidem hunc in modum reſcribit: *Tu quidem ſicut proximis literis indicaſti, enixiſſimo ſtudio præſtare voluiſti, vt nulla in Vrbe Roma poſſet eſſe diſcordia, Chriſtianuſq; populus profunda in otio ſecuritate gauderet: ſed quantum Aginatij clariſſimi viri Præfecturæ ſcripta teſtantur, adhuc aliquanto placata miſceri delectat, extramuraneiſque conuentibus frequens ſtrepitus excitatur. Quamobrem egregia ſublimitas tua præſtet, vt populo diſſentienti nulla intra vigeſimum lapidem, vel religio ad coeundem poſſit eſſe, vel copia, vt ſi ceſſare non vult, migret, vt iuſſum eſt, inſana collectio. Ita Demum etiam tumultuantibus cunctis longe proculque ſubmotis, certa pax plebi in æuum eſſe tribuatur.* Iſthæc aduerſus ſchiſmaticos Imperator dum ſcribit, eorumdem mores, animoſque ad tumultuandum iugiter promptos, ac procliues ad viuum delineare videtur.

Reſcrip. Val. Imp. ad Olybr

Schiſmatic... intra 20. a... Vrbe lapide... coeundi co... pia interdi...

28 Facile igitur lector, vt vides, ex enarratis prætenſæ difficultatis nodus diſſoluitur, atque euaneſcit; ſi perditiſſimos nimirum eoſdem ſchiſmaticos haud Cœmeteria, ſed abditiſſima loca, quę procul a mœnibus ſita ſunt, vt Donatiſtæ iam fecerant, Imperialibus coactos iuſſionibus, adijſſe dicamus. Verum ſi ad Cœmeteria quoque ſacrilegos homines perueniſſe fateamur, haud tamen ibidem ſuorum corpora defunctorum condidiſſe ex prolato in medium argumento conuincitur: ſubterranea quippe loca hæc ad conuenticula duntaxat contra Damaſum Pontificem cogenda, vti reſcriptum Imperiale præſefert, ijſdem hominibus vſui futura erant. His præterea, ad magis eludenda aduerſariorum obiecta, breuem admodum temporis moram, quo Romæ, aliò migraturi, ſubſtiterunt, ſubtexere licet: Vrſicinum enim, vt ab ipſo dicendi exordium auſpicemur, eodem plane, quo Damaſus Pontifex renuntiatus eſt, Chriſti videlicet anno 368. ex Vrbe exturbatum, in Gallias profugum amandari contigit: eiuſdem vero ſectatores, vrgente Valentiniani, quod iam recenſitum eſt, edicto, inſequenti anno, trecenteſimo ſexageſimo nono, illuc pariter, pari ac conſimili tam criminis, quam ſupplicij vinculo obſtricti, pedem vertere compulſi ſunt. Et quamuis Vrſicinus deinde ab exilio ſub Chriſti annum 371. reuocatus fuerit; haud tamen in Vrbem, eiuſque ſuburbia, altero Valentiniani ipſius perurgente edicto, pedem inſerre permiſſus eſt. Quæ vt magis lectori innoteſcant, Imperatoris interim verba in medium proferamus: *Dudum Vrſicini inquietudine prouocati, fauentes concordiæ populi Chriſtiani: quieti etiam Vrbis ſacratiſſimæ prouidentes, vno interim loco intra Gallias dumtaxat perturbato-*

Vrſicinus... ma eijcitu...

Vrſicinus... exilio redi... Vrbem ta... ingredi ill... permittitu...

Valen. E... Bar. anna... 4. an. 371.

bato-

batorem tranquillitatis publicæ statueramus iure cohiberi, scilicet ne applicatione morum late dissensionis incommodum spargeretur. Verum naturæ nostræ mansuetudine leuigati, ita memorato abscedendi copiam dedimus, ne ad Vrbem Romam, vel certe suburbicarias regiones pedem inferat, neque nequitiæ suæ contagionem conetur infundere. Hactenus pro Vrsicini reditu, ita tamen vt ab Vrbis, & suburbiorum abstineret accessu, vt supra rescripsit Imperator. Ex quibus studioso, prudentique lectori rem altius expendenti, nullatenus a schismaticis vnquam sacra Catholicorum Cœmeteria pollui, ac fœdari potuisse compertum sit, cum ad hæc haud illis otium, ac facultas accedendi suppeteret: vel tunc præsertim temporis, quando idem B. Pontifex Damasus, compositis iam, sedatisque procellis, pacificum Ecclesiæ regimen libero, ac pleno ministerij iure obtinebat. Hic quippe obsequentium sibi Imperatorum, quibus ijdem schismatici infensissimi erant, potentia suffultus, haud vlla ratione ijsdem Cœmeterijs execranda nequissimorum hominum cadauera, vnà cum cæteris Catholicorum inferri, atque humari permissurus fuisset. Quinimmo (vt magis argumenti vis augeatur) nec ipsi quidem schismatici, Damaso Petri nauiculæ & Ecclesiæ clauum tenente, sacra Vrbis Cœmeteria adire vnquã voluissent, ne, quod summopere detestabantur, Romano Pontifici aliquatenus conniuere, & cum Damaso communicare viderentur, qui Cœmeteriorum loca incredibili pietatis studio complexus, eo deuotionis cultu prosequebatur, vt haud semel hæc inuisisse, osculis, suspirijs, ac lacrymis rigasse simul, & cumulasse contentus, recolendis eadem iugiter piorum carminum monimentis exornaret, & demum, vt vno verbo omnia complectamur, vnus præ cæteris tantum obsequij subterraneorum locorum sanctitati detulit, vt illic ipsemet Pontifex, Mausoleum consecuturus omnium nobilissimum, se vnà cum matre, ac sorore inferri pariter, ac tumulari voluerit.

Damasus ... a.

Damasi vi... ntia.

Idem in... is Cœme... ijs colendis ... dium.

29 Quapropter, vt perspicue ex enarratis hactenus constare videtur, quibus postrema capitis huiusce periodus velut nobili quadam coronide concluditur, ac illustratur, illud vnum apud omnes certum omnino, ac indubitatum sit, sacra videlicet subterraneæ Vrbis Romæ Cœmeteria pura, & illibata ab omni hæreticorum, schismaticorumque fœditate, ac profani commercij labe perpetuo extitisse. His autem omnibus, vel illud postremo loco, argumenti instar validissimi inseramus, sanctissima videlicet Cœmeteriorum loca, intermisso haud vnquam studio, præcipua a fidelibus cunctis veneratione habita, ab ipsismet Summis Pontificibus pretiosorum munerum elargitionibus aucta, multiplici passim ornamentorum genere cumulata, refecta iugiter, exculta itidem, ac pristino cultui, ac nitori restituta fuisse, quod Romanorum Pontificum hac laude præcellentium gesta apud Anastasium locupleti præconiorum argumento conscripta testantur. Neque hic interim, vbi de Cœmeteriorum cultu, ac splendore sermo incurrit, complures inde sanctorum corporum in Vrbem translationes, obsequenti Pontificum eorundem manu, & opera præstitæ, post profligata hæresum monstra, necnon post multiplices, ac deplorandas, quæ eidem Vrbi acciderant, vastitates, obticendæ videntur. Quibus palam, vt absque vllo ambigendi scrupulo videre est, singulari quidem Romanorum Cœmeteriorum prærogatiua, eadem Cœmeteria nullo vnquam ethnicorum, hæreticorum, aut schismaticorum commercio polluta extitisse conuincitur. Alioqui sacræ tot, ac recolendæ numero translationes, quas a summis passim Pontificibus perfici, ac celebrari contigit, tanquam superstitiosis cadaueribus obnoxiæ, iure merito irritæ prorsus, ac futiles censendæ, ac pronuntiandæ a nobis forent, cum pro ipsis sanctorum exuuijs, quibus Christiana religio condignũ iugiter obsequium deferre consueuit, profana hæreticorum, seu schismaticorum corpora leuari quandoque, ac deferri, quod tamen falsum omnino est, contigisset.

Pontifices Romani sacrorũ Cœmeteriorum cultores præcipui.

Translatio corporum è Cœmeterijs, nullos ibi hæreticos sepultos fuisse comprobat.

30 Si nostræ vero assertionis propositum, vt contendunt, aduersariorum argumentis succumberet, ijsdemque impetitum valide, quod neutiquam verum est, minus subsistere comprobetur, de singulis plane, quibus Romanæ potissimum Ecclesiæ cumulantur, reliquijs

de ipſiſmet beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum, ac venerandis reliquorum ſanctorum pignoribus, quæ è Cœmeterijs vario, ac ſucceſſiuo temporum tractu translata ſunt, & de cunctis demum, ac ſingulis Eccleſiarum tam Vrbis, quam Orbis terrarum reliquijs, quæ hinc potiſſimum transmiſſæ, tot vrbes apprime locupletarunt, vltro ambigendi occaſio ſuppetet. Innumera quippe in ſacris paſſim Cœmeterijs cum olim extabant, tum adhuc beatiſſimorum Martyrum, ſanctorumque ſepulchra extant, quæ titulis omnino deſtituta, his notis dumtaxat, ac numeris inſcribuntur, ac alijs huiuſcemodi ſignis prænotantur, quæ cunctis plane fidelibus tunc temporis trita pariter & ſolemnia erant, & ab omnibus paſſim abſque tergiuerſatione, vt ſupra enarratum eſt, veluti certiſſima athletarum Chriſti monimenta facili negotio internoſcebantur. Et hæc ſunt, quibus religioſus antiquorum Vrbis Cœmeteriorum cultus, ac ſplendor aduerſus inſanas temere oblatrantium, & inſultantium pariter voces firmiſſime ſtabilitur, ac magis magiſque coruſcat. Interim vero reliqua proſequamur.

Multa corpora nomine ac inſcriptione deſtituta in Cœmeteriorum ſepulchris.

CAP. III.

De promiſcuis Cœmeteriorum imaginibus, commentitios ethnicorum errores redolentibus.

Imagines Cœmeteriorum indifferentes non continuo ſuſpectæ habendæ.

1 ANTIQVÆ potiſſimum imagines, quæ tum a Chriſtifidelibus, tum ab ipſiſmet ethnicis promiſcuo olim vſu receptæ, futiles idololatrarũ errores quodammodo ſapiunt, & quæ inſuper, vt in ſacris Cœmeterijs paſſim occurrunt, videre eſt, ſanæ, illibatæque fidei, ac orthodoxæ religionis rituum pariter, & cultum in ſuſpicionis vmbram, vel leuiter ſaltem reuocarent, vt nonnulli perperam arbitrati ſunt, omnes fere recolendi arcanorum myſteriorum ritus, & ſacræ diuinorum ſacramentorum, ac miniſteriorum præcipuæ, quibus Eccleſia vti conſueuit, cæremoniæ, ipſa demum Euangelica ſymbola, quæ magni Catholica iugiter Eccleſia fecit, profana vtique, futilia, ac nullius momenti cenſenda, ac pronuntianda eſſent. Supplices nimirum, vt exemplis res conficiatur, & quæ tam frequenter apud Chriſtianos vſu receptæ ſunt, genuum ſubmiſſiones: ipſæ manuum inter precandum eleuationes; pectoris item tunſiones, quæ inter præcipuos pœnitentium actus recenſentur: ſacrorum deoſculationes liminum; diuinorum in obteſtationem obſequij altarium contrectationes: ſanctorum imaginum vſus, ac religioſus earundem cultus: feſtiuorum dierum ſolemnitates: ornamenta templorum, frequentes eorundem pompæ, atque apparatus: iugis populorum ad ſacra obeunda cœtus: conſuetæ aquæ luſtralis aſperſiones, & vt vno demum verbo ſingula complectamur, ea omnia, quæ, vt ſupra lib. 1. cap. 9. demonſtrauimus. Chriſtianis pariter, ac gentilibus communia quondam fuere, a pijs Chriſtianorum manibus, & ab ipſomet illibato totius Eccleſiæ vſu amouenda, vel potius procul amandanda, ac iure merito ob hanc dumtaxat rationem omnino proſcribenda erunt, quod ijſdem videlicet impios quondam ſuperſtitionis gentilitiæ homines vti, vel certe, vt melius dixerim, abuti contigit.

Ritus gentilium primæuis Chriſtianis permiſſi in vſus pios traducti.

2 Quod magis autem rem perſtringit, & ad inſtituti propoſitum facit, quis non protinus, vel hanc vnam ob cauſam conſuetas ipſius Agni, atque Arietis imagines de medio ab Eccleſia tollendas, & his quidem Chriſtum Saluatorem noſtrum poſthac repræſentandum nullatenus fore pronuntiauerit, quia nimirum hic ex vano ac futili gentilium ritu Ioui deorum omnium parenti, ille vero Iunoni quondam dicatus, ac ſacer habebatur, idemque Mineruæ, Fauni, Neptuni, aliorumque commentitiorum id numinum, ac gentilitiæ ſuperſtitionis idolorum ſacrificijs inſtruendis, peragendiſque deſeruiebat: eadem pariter ratione frequens admodum apud recolendas diuinarum ſcripturarum tabulas, bouis, tau-

Chriſtiani iisdem vtuntur hieroglyphicis, ac ſymbolis gentilium, alio tamen ſenſu.

tauri, vel vituli effigies haud congrue posthac, si argumenti huiusce vis conuinceret, Christi symbolum præseferret: nec vlla item in posterum ratione veluti nobilissimum Matthæi Apostoli, & Euangelistæ hieroglyphicum proponendum pariter, ac suspiciendum videretur, cum illud potissimum animal in sacrificiorum oblationibus, quæ peculiari quondam ritu in ipsius Isidis, Lunæ, Dianæ, Mineruæ, Neptuni, Martis, Apollinis, Iouis, ac cæterorum inanium simulacrorum honorem, ac cultum offerebantur, adhiberi consueuisset. Ceruus insuper inter ipsa nemorum abdita, ac siluestrium ferarum latibula Ecclesiasticis reiectus è tabulis amandandus esset, qui Dianæ a gentilibus dicatus fuerat: nec ceruus vltra locum sibi peculiarem mystica inter symbola tenebris addictus vindicabit. A sacro item altari, diuinarumque paginarum libris profuga euolare cogetur aquila, nec Christum Dominum, nec dignissimum illum, ac lynceum in arcanarum rerum ac mysteriorum sublimitate speculatorem, Ioannem Euangelistam sublimi velocium pennarum symbolo portendet. Innocua item & candida præ reliquis columba, auicula nempe innocentiæ totius imago, ac typus, ex Noëtica Ecclesiæ arca, eo quod peculiare Veneris, atque Cupidinis symbolum quondam extiterit, eisdemque gentilitiæ superstitionis cultu dicata fuerit, haud Spiritum sanctum Paracletum orthodoxæ, illibatæque sponsæ Ecclesię perpetuo sub huius typo incubantem designabit. Neque itidem selectæ Angelorum imagines sub pennatorum puerorum specie coloribus adumbrandas quis dixerit, cum ijsdem plane imaginibus apud Ethnicos olim Cupidines, Amores, ac Genios repræsentari consueuisse satis aperte constet: quibus & alia id genus innumera subnecti possunt.

[Margin: ...os Hieroglyphicum Matthæi Euang.]
[Margin: Ceruus mysticum symbolum.]
[Margin: Aquila Christum & Ioannem Euang. symbolice designat.]
[Margin: Columba Spiritum S. hieroglyphice denotat.]
[Margin: ...eri elati specie Angelus figuratur.]

3 Verum si nil dissonum, ac repugnans censendum est, si sacris hæc mysterijs significandis, quamuis olim a Gentilibus frequentissime vsurpata, pijs plerumque Christianorum ritibus expurgata adhibeantur, nec quid a religionis pariter cultu alienum primæui illi fidelium apices duxere ad electissimos Christi Martyres, Confessores, vel virgines orbi prænotandas, palmam, coronam, columbam, nauim, piscem, numeros, ac cæteras eiuscemodi notas, ac signa, ab ethnicis alioqui per manus accepta, Cœmeterialibus tumulis inscribere, ijsdemque studiose exsculpta, quædam veluti trophæa affigere, ob multiplicia ac pecularia scilicet arcanorum mysteria, quæ his præferuntur: quibus tamen Christianos iugiter ab ipsamet Ecclesiæ nascentis origine vsos fuisse constat, vt Clemens Alexandrinus antiquissimus rerum nostrarum scriptor his plane verbis edocet: *Sint autem vobis signacula, columba, vel piscis, vel nauis, quæ cursu veloci a vento fertur, vel lyra musica, qua vsus est Polycrates, vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus, et si sit piscans aliquis, meminerit Apostoli, & puerorum, qui ex aquis extrahuntur.* His doctissimus iste vir sacræ recolenda antiquitatis monimenta testimonijs valide suffulciendo comprobasse visus est.

[Margin: ...nnulis, & sepulchris Christianorū quid potissimum sculperetur?]
[Margin: Cle. Alex. l. 3. Pædag.]

4 Insigne autem huiusce rei in beati Maximi martyris insculptum sarcophago exemplum recognoscere licet, in quo celebre illud Phœnicis symbolum beatissima virgo Cæcilia insculpendum curauit, vt in M. S. eiusdem beatæ Cæciliæ Actis, Cod. Vatic. Vallic. & S. Cæcil. his quidem verbis describitur: *Quem,* Maximum scilicet, *S. Cæcilia virgo, Valerianum & Tiburtium sepeliuit in nouo sarcophago, & iussit, vt in sarcophago eius sculperetur Phœnix ad indicium fidei eius, qui resurrectionem se inuenturum, exemplo Phœnicis ex toto corde suscepit.* Alia item quamplura in medium id genus argumenta adduci possent, & haud pauca ad fidem conuincendum exempla suppeterent. At quæ hactenus satis prolixe enarrauimus, pio ac studioso lectori sufficiant, recolenda nimirum Vrbis Cœmeteria perpetuo illibata, ac ab omni prorsus labis inquinamento immunia extitisse, & sacras, quæ in ijsdem conspiciuntur, imagines, vel promiscuas, vel certe communes, quæ ad certum quid ex se ipsis significandum institutæ sunt, sua quæque, vt mox enarrabitur, arcanorum mysteria continere. Sed his præmissis ad recolendum antiquum sacrarum imaginum cultum, quæ apud subterranea Cœmeteriorum Cubicula vsque nunc conspiciuntur, orationis stylum conuertamus.

[Margin: Cod. Vat. 3. Vall. 1. & S. Cæcil.]
[Margin: Phœnicem sepulchro S. Maximi insculpendū S. Cæcilia curat.]

CAP. IV.

De antiquo in Ecclesia sacrarum Imaginum cultu.

1 Recolenda venerandarum imaginum, quæ passim in Christianorum Cœmeterijs suspiciendæ exhibentur, mysteria explanaturi, vt probatissimam anteactorum temporum lector pietatem ediscat, de peruetusto earundem imaginum vsu quædam prius a nobis e sacrorum potissimum Conciliorum promptuario, Patrum itẽ, ac probatæ fidei scriptorum fonte paucis delibanda existimauimus. Vt tanti igitur rem momenti altius repetamus: primus quidem sacrarum imaginum, &, vt ita dixerim, architectus, & auctor ipsemet Deus, sapientissimus rerum omnium artifex, extitisse iure merito comprobatur, dum hominem ad sui ipsius imaginem, ac similitudinem ex nihilo condere, ac plasmare dignatus manus suas operi addixit: & dum arctior legis Mosaicæ cultus Iudaicum apud populum vigeret, quasdam in Hierosolymitano Templo, quod Salomonis potissimum studio exædificatum est, imagines fieri, atque in eodem locari præcepit, Moysi videlicet iniungens Exod. 25. vt Arcam vnà cum Propitiatorio studiosa artificum manu construendam curaret, cui sacræ binorum Cherubin imagines affabre ex auro effictæ apponerentur. Serpentem insuper æneum, Deo iubente, vt constat Num. cap. 21. in deserto Moyses conflandum curauit, posuitque eum pro signo, vt quicunq; in sui pœnam sceleris tabifico morsu percussus fuisset, ænei duntaxat serpentis aspectu incolumitatem protinus consequeretur. Typum autem, nec nõ rerum futurarum iam tum serpens ille imaginem præseferebat, & Christum Dominum in Crucis eleuandum stipitem intuentibus designabat: vt ipsemet Redemptor Ioan. 3. manifestissimis verbis edocuit: *Sicut Moyses*, inquit, *exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, &c.*

Primus imaginum auctor Deus.

Exod. c. 25.

Num. c. 21.

Serpentem æneum mandato Dei a Moyse conflatum.

2 Quamuis autem subinde Ezechias Rex pijssimus serpentem hunc longa post reuoluta secula pietatis zelo permotus, e medio sublatum constantissime confregerit, vt lib. 4. Reg. 18. videre est, haud id tamen sacris iniuriam imaginibus inflicturus præstitit, sed ad execrandum, vti par erat, Idololatriæ piaculum, quod omnino tolli, atque aboleri vir sanctissimus peroptabat: tunc enim temporis eo dementiæ, ac impietatis Israëliticus populus deuenerat, vt diuinis effictam, atque inanem serpentis eiusdem imaginem honoribus, consuetisque veluti Deum ipsum obsequijs impensius coleret, & nefanda se Idololatrarum labe turpiter polluens, incensum eidem adolere iugiter non dubitaret; quod D. Augustinus luculenter prosequitur lib. 10. cap. 8. de Ciuit. Dei, hæc dicens: *Quem sane serpentem propter facti memoriam reseruatum, cum postea populus errans, tanquã idolum adorare cœpisset, Ezechias Rex religiosa potestate Deo seruiens, cum magna pietatis laude contriuit.* Id porro ex ipsomet sacrarum paginarum textu colligitur 4. Reg. cap. 18. vbi de laudatissimo Rege Ezechia isthæc conscribuntur: *Ipse dissipauit excelsa, & contriuit statuas, et succidit lucos, confregitque serpentem æneum, quem fecerat Moyses: siquidem vsque ad illud tempus filij Israel adolebant ei incensum.* Vides hinc miro illibati pectoris, ac condigno diuini cultus sacrificio præstito antiquam animi vere sacerdotalis ac regij pietatem comprobatam fuisse.

Serpẽs æneus à Rege Ezechia confractus.

4. Reg. c. 18.

Serpenti diuinus honor a Hebræis idololatris delatus.

S. Aug.

4. Reg. c. 18.

3 Hic interim lectori adnotandum est, sexcentos circiter annos æneum hunc serpentem ad perennem impertiti beneficij memoriam solicito Israelitici populi studio reseruatum fuisse; quo videlicet temporum decursu viri quamplures sanctitatis merito insignes extitere; religiosissimi item Leuitici ordinis sacerdotes; ac permulti demum eximiæ pietatis & religionis ardore conspicui Iudices, Duces ac Reges floruere, quorum tamen nemo prorsus reprehensionis notã incurrisse legitur, ob id videlicet, quod antiquissimam serpentis eiusdem imaginẽ integram, illibatamq; reseruari permiserit, quo vsque serpens ille apud populum pro signo extitit, vti primum Deo iuben-

Serpẽtẽ æneum in signum beneficij accepti fieri Deus mandauit: eumque nomine Sacerdotibus asseruatum.

te

te in ſublime erectus, a Moyſe oculis intuentium propoſitus fuerat: vbi vero ſupremum latriæ cultum eidem tanquam Idolo ſacrilega hominum ſuperſtitio deferre cœpit, tunc pijſſimus Rex Ezechias diuini honoris tuendi gratia, ac vlciſcendæ religionis ſtimulo acriter permotus, abominandum illud idolum abolere cupiens, ſub ipſiſmet Idololatrarum oculis contriuit. Porro ſerpentem hunc, quem Ezechias confregerat, Arnulphus Mediolanenſis Archiepiſcopus a Nicephoro Conſtantinopolitano dono acceptum, quid veluti pretioſiſſimum Mediolanum detulit, ibique in D. Ambroſij Eccleſia, ad perenne myſterij haud vnquam abliterandi monimentum, ad hanc vſque diem perſtat.

[Margin: ...ēs æneus ...ræ...rum ...iolani aſ... ...atur.]

4 Quis autem neſciat Salomonis quoque mortalium omnium ſapientiſſimi iuſſu imagines in Iudęorū Templo, quod orbis miraculum extitit ſtudioſa artificum manu exſculptas fuiſſe? ſic enim 2. Paralip. cap. 3. his quidem verbis res eiuſcemodi deſcribitur: *Cælauit Cherubim in parietibus.* Et infra: *Fecit etiam in domo ſancti ſanctorum Cherubim duos opere Statuar.o, & texit eos auro &c.* Sed iam ab imaginibus, quæ ab antiqui Teſtamenti patribus præcipuo cultu habitæ ſunt, ad eas, quæ nobis in noua Euangelij luce contemplandæ proponuntur, oculos, ſi libet, ac ſtylum conuertamus. Quis autem ignoret peculiari recentis prærogatiua Teſtamenti admirandum imaginibus cultum, gratiam, ac religionem conciliatam fuiſſe? Siquidem ipſemet Deus humana forma circumdatus ſacrarum imaginum auctor, ſua eaſdem auctoritate præmunire & comprobare dignatus eſt, cum ſui ad viuum expreſſam imaginem haud humana, vt cæteris accidit, manu, ac vlla haud arte elaboratam, ſed ab ipſomet ſapientiſſimo rerum opifice, diuinæ faciei admoto velo exceptam, efformatamque ad Abagarum Edeſſenorum Regem, qui eandem auidiſſime expetierat, votis eiuſdem annuens, transmiſit: cuius ſane recolendam rei hiſtoriam probatiſſimi quique rerum hiſtoricarum ſcriptores luculenter enarrant; quæ ſacrorum item Conciliorum, ſummorumque Pontificum, ac Patrum teſtimonio ſuffulcitur. Vt a ſanctiſſimis autem

[Margin: ...erubim ...que ima... ...s in Tem... ...alomonis ...ral. c. 3.]

[Margin: ...ius Do... ...i imagi... ...ſuam ...nire ...mit mit ... Aba...]

Patribus huius aſſertionis noſtræ vis primum deriuetur, ſanctum Germanum Conſtantinopolitanum Epiſcopum aduerſus impium Leonem Iſauricum Imperatorem, qui ſacris bellum imaginibus palam indixerat, acriter proclamantem, & his plane verbis, quæ eidem per præcipuum quendam è ſuis Eccleſię miniſtris renunciari præceperat, perſtringentem deuotis auribus excipiamus: *Haudquaquam oportebat Imperator, qui tum vitam, tum Imperium a Deo accepiſſes, te aduerſus Conditorem tuum inſolenter extolli, &c.* Et infra poſt enarratam celeberrimę quondā hæmorrhoiſſæ hiſtoriam, quæ, vt perpetuum grati præſeferret animi teſtimonium, ac poſteris piæ itidem mentis monimentum commendaret, ſacroſanctam Chriſti Saluatoris imaginem artificum manu affabre delineandam, exſculpendamque curauerat, iſthæc ſubdit: *Ac prius etiam ab ipſomet Chriſto, ipſiſſima Patris imagine, diuino linteo facies ipſius impreſſa eſt, ac Toparchæ Abagaro, id poſtulanti, Edeſſam miſſa.* Quæ quidem omnia apud Ioannem Damaſcenum in ſanctorum Martyrum Stephani iunioris, & ſoc. actis, a Surio quoque to. 6. 29. Nouembr. relatis recitantur. Sed prolixiori ſermone idem Damaſcenus de orthodoxa fide, eadem his plane verbis enarrat: *Hiſtoriæ quoque proditum eſt, cum Abagarus Edeſſæ Rex eo nomine pictorem miſiſſet, vt Domini imaginem exprimeret, neque id pictor ob ſplendorem ex ipſius vultu manantem conſequi potuiſſet, Dominum ipſum diuinæ ſuæ, ac viuificæ faciei pallium admouiſſe, imaginemque ſuam ei impreſſiſſe: ſicque illud ad Abagarum, vt ipſius cupiditati ſatisfaceret, miſiſſe.* Hæc Damaſcenus de portentoſa Chriſti Saluatoris imagine, haud penicillo cæterarum more excepta, ſed ipſiuſmet diuinę omnipotentiæ verbo linteis, ac tabulis impreſſa enarrat.

[Margin: Auctoritas Patrum, ac Conciliorum hiſtoriæ de dicta Imagine comprobandæ accedit.]

[Margin: S. Germ. ep. Conſtantinop.]

[Margin: Damaſc. in vit. S. Steph. Iun. et ſoc. mart.]

[Margin: S Io. Damaſc. de Orth. fid. l. 4 c. 17.]

5 Præterea, vt res Pontificia quoque auctoritate fulciatur, hic nobis ſanctiſſimi viri, Gregorij Papæ Secundi verba mente repetenda ſunt, quibus impium Leonem Iſauricum, prima ad eundem conſcripta epiſtola, merito grauiterque perſtringit: *Cum Hieroſolymis,* inquit ille, *ageret Chriſtus, Abagarus, qui tum temporis dominabatur, & Rex erat vrbis Edeſſenorum, cum Chriſti miracula*

[Margin: S. Greg. Papæ II. ep. 1. ad Leon. Iſaur.]

au-

audiſſet, epiſtolam ſcripſit ad Chriſtum, qui manu ſua reſponſum, & ſacram, glorioſamque faciem ſuam ad eum miſit. Itaque ad illam non manu factam imaginem mitte ac vide: congregantur illic orientis turbæ, & orant, &c. Quæ item verba apud Baronium Annal. to. 9. anno 726. recenſentur, qui primo quoque Annalium Eccleſiaſticorum tomo, anno Chriſti 31. de conſcriptis ab eodem pijſſimo Regi, & tranſmiſſis vltro, citroque epiſtolis, de locupletiſſima inſuper earundem fide ſapienter quampluribus luculento ſermone ediſſerit. Eiuſdem itidem hiſtoriæ memoriam repetit ſtudioſiſſimus ille inter ſcriptores Theodorus Studita, oratione, quam aduerſus Leonem Armenum Imperatorem Iconoclaſtam pietatis zelo incenſus exarauit, cuius verba hæc ſunt: *Quo autem diuini characteris fides noſtri certior fieret, idem ipſe, qui eam gerit, Saluator noſter, ſuæ ipſius faciei oris formam, admoto ad faciem linteo, expreſſit, atque effinxit, petentique Abagaro miſit: qui diuinam illam effigiem complexus, incredibilem eius vim mox ſenſit, omnibuſque patefecit, diuturno, ac incurabili morbo, quo tenebatur, liberatus, nec magis corpore, quam animo corroboratus.* Vtinam inſani, impudenteſque nouatores, qui ſacrarum imaginum contemptores exiſtunt, diuinitatis, quam repræſentant, imaginibus vim inſidentem agnoſcerent, & inde pharmacum ſalutis haurirent.

Baron. annal. to. 9. an. 726.

Abagarus accepta imagine Chriſti, morbo incurabili liberatur.

Theod. Stud. orat cont. Leo. Armen. ann. to. 9. an. 814.

6 Sed hactenus enarratis adſtipulator accedit Adrianus Papa huius nominis Primus, qui epiſtola ad Carolum Magnum de Imagin. quæ Conciliorum tomo 3. ad verbum recitatur, & apud Baronium item Annal. to. 9. ann. Chriſti 769. a Stephano Papa Quarto in Lateranenſi Concilio, quod eodem anno 769. celebrari contigit, de ſacroſancta eadem, ac venerabili Chriſti imagine ad Abagarum tranſmiſſa mentionem habitam fuiſſe ſcribit; ſic autem inquit; *Denique fertur ab aſſerentibus, quod Redemptor humani generis, appropinquante die paſſionis, cuidam Regi Edeſſæ ciuitatis deſideranti corporaliter illam cernere, & vt perſecutiones Iudæorum fugeret, ad illum conuocare, vt auditas miraculorum opiniones, & ſanitatum curationes illi, & populo ſuo impertiret, reſpondiſſet: Quod ſi corporaliter ſpeciem meam cernere cupis, en tibi vultus mei ſpeciem transformatam in linteo dirigo, per quam & deſiderij tui feruorem refrigeres, & quod de me audiſti, impoſſibile nequaquam fieri exiſtimes, &c.* De Abagaro item Rege repetitam eadem in Synodo mentionem fuiſſe, ex Theodori Patriarchæ Hieroſolymitani ad Romanum Pontificem epiſtolis, idem Adrianus affirmat. Demum in probatiſſimis Concilij Secundi Nicæni Actibus eadem ſuper re ſatis locuples eiuſcemodi teſtimonium habetur: *Leo religioſiſſimus lector magnæ, & egregiæ Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ dixit: Et ego indignus veſter famulus cum deſcendiſſem cum regijs Apocriſarijs in Syriam, Edeſſam petiui, & venerandam Imaginem non factam hominum manu, adorari, & honorari a populo vidi, &c.* Complures alij ſubinde Scriptores de memorata hactenus imagine condigne, vt par eſt, egerunt, Euſebius nimirum lib. 1. cap. vltimo, Nicephorus lib. 2. cap. 7. Sanctus Ephrem Edeſſæ Diaconus in eius Teſtamento apud Palladium cap. 28. Euagrius lib. 4. cap. 26. Conſtantinus Porphyrogenitus in oratione coram Imperatore & clero Conſtantinopolitano, apud Surium ex Metaphraſte To. 4. 16. Auguſti, & alij, quorum verba, ac ſententias, vt breuitati cõſulamus, haud hic recenſendas duximus. Illud tamen a nobis ſilentio prætereundum neutiquam eſt, ſacratiſſimam videlicet Imaginem hanc ab Edeſſenorum ciuitate Conſtantinopolim, atq; in Vrbẽ deinde tranſlatam, condigno ad hæc noſtra tempora venerationis cultu in D. Siluestri, quæ *in Capite* nuncupatur, Eccleſia, veluti diuinum quid, ac perenne ſacrarum imaginum monimentum pariter ac propugnaculum aduerſus inſanos Iconoclaſtas aſſeruari, & ſuſpiciendam fidelibus, adorandamque proponi.

Adrian. Pap. I ep. ad Carol. Magn. ex to. 3. Conc.

Baron. to. 9. an. 769.

Conc. Nic. act. 5.

Euſeb. l. 1. c. vlt. Niceph. l. S. Ephr. Pallad. c.

Metaph. Aug. 16.

Imago E[...]ni miſſa Abagaro Romæ [...]uatur.

7 Alteram quoque Chriſtus Dominus venerandam ſuimet imaginem, admoto pariter ſacratiſſimæ faciei linteo, diuinitus effinxit, dum in Caluariæ montem, cruci ſuffigendus ab impijs apparitoribus duceretur; quod velum poſtmodum Veronica ſanctiſſima fœmina ſanguineis notis, ac characteribus copioſe exaratum, & ſibi e Redemptoris manu haud beneficijs ac miraculis vacuum, ſed portentoſa Dei patientis imagine nobilitatum redditum, tanquam donarium haud

Chriſtus Dominus i[...]nem fac[...] effingit [...] Veronic[...]dit.

haud vlli rei pretio comparandum fidelium obsequentium posteritati dedicauit. Sacrosancta autem eiusmodi Redemptoris imago gemmarum thesauris quibusque longe anteferenda in Vaticana Basilica, quo par est, venerationis cultu asseruatur, & hoc præsertim anno Iubilæi 1650. cunctis colenda proponitur, & recolendum pariter, quisquis oculatus est testis, iure merito comprobat propheticū illud Isaiæ oraculum: *Vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum: despectum, & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem. Et quasi absconditus vultus eius, & despectus, vnde nec reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, & nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum a Deo.* Huius itidem imaginis quamplures grauissimi scriptores meminere, sed præ cæteris Constantinus Porphyrogenitus loco citato, sanctus Methodius Tyri Episcopus, Marianus Scotus Chron. lib. 2. & alij, quos in iam editis a Seuerano septem Ecclesiarum monimentis, vbi de eadem prolixe agitur, studiosus per se lector cognoscere valet. Illud postremo loco subteximus, nempe ab Vrbano VIII. Pont. Max. nobili sacram hanc Christi imaginem conditorio inclusam, exornatamque fuisse, addito ipsius Veronicæ simulacro, & sacro erecto in eiusdem honorem altari, vt lapis notis hisce exculptus legentes vltro commonefacit:

SALVATORIS IMAGINEM VERONICÆ
SVDARIO EXCEPTAM,
VT LOCI MAIESTAS DECENTER
CVSTODIRET, VRBANVS VIII.
PONT. MAX.
MARMOREVM SIGNVM,
ET ALTARE ADDIDIT, CONDITORIVM
EXTRVXIT, ET ORNAVIT.

8 At quoniam sacris de imaginibus sermo interim est, æneam quoque ipsiusmet Christi Domini imaginem mulier illa statuit, ac dicauit, quæ infesto profluentis quondam sanguinis morbo laborans, pristinæ sanitati reddita est: cuius sane probatam a scriptoribus historiam ipsemet Eusebius, oculatus alioqui testis, luculenter verbis hisce describit: *Mulierem illam sanguinis profluuio afflictatam, quam sanctorum Euangeliorum testimonio a Saluatore nostro morbi remedium inuenisse cognouimus, ex ea ciuitate oriundam* (Cæsarea nimirum, seu Paneada, de qua supra disseruerat) *illiusque domum ibi ostendi, & admirabilia quædam Saluatoris in eam beneficij monumenta, & quasi trophæa ad hoc tempus durare memorant. Pro foribus enim domus illius æneam mulieris effigiem genibus flexis, & manibus instar supplicantis in anteriorem partem extensis, super editum lapidem collocatam: huic e regione viri erectam imaginem ex eadem materia conflatam, vestitu ad talos demisso, decenter ornatam, & manum mulieri porrigentem: ad cuius pedes in ipsa basi peregrinam quandam, & inusitatam herbæ speciem enasci, quam quidem, vbi ad ænei vestitus fimbriam excreuerit, morbi cuiusque generis medicandi vim, & facultatem habere. Hanc statuam, effigiem Iesu exprimere dicunt, quam ad vsque nostram ætatem manentem, ipsi ad eam ciuitatem profecti oculis cernebamus. Nec plane mirum, eos qui ex gentilibus progenati, a Saluatore, dum inter homines viuebat, beneficijs affecti fuissent, ita fecisse, cum & nos Petri & Pauli Apostolorum, & Christi etiam ipsius imagines in picturis colorum varietate expressas conseruatasque aspeximus, &c.* Hæc Eusebius, qui se rem oculis delibasse, vt cæteris deinde eiuscemodi portenta pro sacrarum imaginum cultu propinaret, manifestis verbis inculcat.

9 Venerandæ item eiusdem imaginis S. Germanus Constantinopolitanus Episcopus loco supra citato meminit, vbi aduersus Leonem Isauricum acerrimum sacrarum imaginum impugnatorem verba isthæc validorum instar iaculorum intorquet: *Non longe*, inquit, *abeam, post Christi in Cælum ascensionem, mulier illa, quæ sanguinis profluuio laborabat, ab eo sanitati restituta, ipsius imaginem veluti acceptum beneficium referens, exsculpsit.* Eandem insuper imaginem miris laudibus tanquam firmissimum religiosi cultus, quod ab antiquitate petitum est, argumentum S. Gregorius Secundus ad eundem S Germanum scribens, concelebrat: quarta enim epistola hæc ad rei propositum refert: *Neque vnquam Ecclesia errauit in hoc, quod dixerit, Deum nobis imagines concessisse: neque etiam hoc ethnicam traditionem sapit. Nam & in Paneadem Ciuitatem hæmorrhoissæ imago*

in

Marginalia: Isa. c. 53. — Marian. Scot. lib. 2. — c. 14. — Æneam Christi Domini statuam positam, dicatamque ab Hæmorrhoissa. — Herba, quæ ad pedes eiusdem statuæ nascitur, salutifera. — Auctoritas Conciliorum & Patrum idem confirmantium. — S. Germ. Const. Ep. — S. Greg. 2. ep. 4

in memoriam miraculi, quod herbæ excrescentes omnibus ægritudinibus auxiliares essent, celebratur, &c. In Oecumenico pariter Nicæno Secundo Concilio Act. 4. condigna Antipatri Bostrensis Episcopi relatio subtexitur, quæ sat nobile antiquissimæ eiusdem imaginis testimonium in hæc verba præsefert: *Georgius diaconus & notarius sacri Patriarchatus legit: ex oratione de muliere sanguinis fluore laborante Antipatri Episcopi Bostrorum, cuius initium:* Quia Iudæorum vocationem primum docuit scripturam: *Et paulo post. Hæc salutares fimbrias attingens, Regem naturæ velut retinens Dominum allocuta est, vehementiamque passionis illi exponens, postquam gratiam nacta fuisset, statuam Christo erexit. Cum autem substantiam in medicos omnem erogasset, quicquid habebat reliqui, Christo applicauit. Sanctissimus Patriarcha dixit: Quemadmodum columnarum depictarum imaginem Christo adsignat, eodem modo & Hæmorrhoissa illa statuam, &c.* In celeberrimo item eodem Concilio Act. 7. Epiphanius Sardinensis de eadem imagine disertissimis verbis loquens hæc ait: *Quod autem cum multis alijs, quæ in Ecclesia seruantur sine scriptura, nobis imaginum veneratio tradita sit, ab Apostolorum temporibus late per historiam traditum est, de imagine maxime Hæmorrhoissæ, quæ multis scriptoribus confirmare possumus.*

Conc. Nic. 2. act. 4.

Nicæn. Conc. Act. 4.

Conc. Nic. act. 7. Epiph. Sard.

10 Quæ augustissima inter reliquas recolendæ antiquitatis imago ad trecentos & amplius annos, ad impij, ac sacrilegi Iuliani videlicet Apostatæ tempora, integra adhuc, atque illibata permansit: donec scelestissimus ille Apostata eandem, vt suam ibi reponeret, temerario quidem ausu, sed haud impune, deturbauit, quod totum his plane a Sozomeno verbis enarratur: *Illud porro dicetur a me, quod etiam regnante Iuliano accidit, quod quidem, vt Christi potentiam plane indicat, ita iram diuinam aduersus Imperatorem accensam euidenter ostendit. Cum certior factus esset Cæsareæ Philippi (est ea quidem vrbs Phœniciæ, quam Paneadam vocant) præclaram esse Christi statuam, quam mulier, quæ sanguinis profluuio laborabat, cum esset morbo liberata, ibi collocauerat, eam deturbauit, suamque in eo loco posuit. Quo facto, ignis violentus de Cælo delapsus, statuam illam circiter pectus persecuit, caputque vnà cum collo in terram deiecit, atque in faciem humi ea in parte defixit, quæ fuerat a pectore diuulsa. Ex quo quidem tempore ad hodiernum diem atra, atque fulminis ictu ambusta manet. Id temporis igitur Gentiles statuam Christi tanta cum violentia trahebant, vt eam confringerent. At Christiani postea eius fragmenta cum collegissent, in Ecclesia posuerunt, vbi adhuc seruantur, etc.* Hæc Sozomenus, quæ pariter in sancti Artemij apud Surium Actis to. 5. die 20. Octobris, & apud Nicephorum lib. 10. & alios prolixius recitantur.

Iulianus Apostata substulit statuam Christi Domini, & suã loco eius posuit.

Soz. l. 5. c. 20.

Illa Iuliani statua fulmine dissipata.

Sur. to. 5. 20. Octob. Niceph. l.

11 Quod autem ad sacrarum imaginum tam cultum, quam antiquitatem spectat, haud in nouo Testamento primus dumtaxat earumdem auctor, & institutor, vt vidimus, ipsemet Christus Dominus pronuntiandus est, sed & beatissimos insuper Apostolos, vt eædem in Ecclesiæ decorem coloribus affabre pingerentur, præcepisse ex Antiochena, quæ Apostolorum dicitur, Synodo constat, vbi eiuscemodi Canon recensetur: *Ne decipiantur saluati ob idola, sed pingant ex opposito diuinam humanamque manufactam impermixtam effigiem Dei veri, ac Saluatoris Domini nostri Iesu Christi, ipsiusque seruorum, contra idola, & Iudæos, neque errent in idolis, nec similes sint Iudæis.* Porro idem Canon a Gregorio Pessinuntis Episcopo in eodem Secundo Concilio Nicæno Act. 1. recitatus legitur, eiusdemque Innocentius Papa Primus epistola 18. ad Alexandr. Episcopum meminit: Turrianus quoque contra Magdeburgenses lib. 1. cap. 21. De eodem in suis Ecclesiasticis Annalibus Baronius tom. primo ann. 57. & alij sermonem faciunt.

Apostoli... tum im... præcipiu...

Et Con... easdem... gines... bant.

Syn. A...

Innoc. ... ep. 18.

Turria... c. 21. Baron. ... to. 1. an...

12 Nostri autem instituti propositum ex Act. 2. eiusdem Concilij secundi Nicæni comprobatur, vbi isthæc exponuntur: *Euthymius sanctissimus Episcopus Sardi dixit: Et ego polliceor, & confiteor ita me sapere de orthodoxa fide, quam de sanctissimis iconibus, non quasi quiddam nouum dogma admittens, sed tanquam certissime sciens de illis traditionem sanctorum Apostolorum, & sacratissimorum magistrorum, qui has reliquerunt in sancta Dei Ecclesia, constitutam, &c.* In recolendis vero beatissimi Nicetæ confessoris apud Surium Actis hæc de perantiquo sacrarum imaginum cultu Euthymius Episcopus Sardinensis apud Leonem Armenum

Nic. Co... Baron. ... ann. 5...

num Imperatorem Iconoclastam perorasse legitur: *Audias Imperator, ex quo tempore Christus in terram descendit, vsque ad hunc diem, per octingentos annos, & amplius in Ecclesijs, quæ vbique gentium sunt, Christus ipse depingitur, & in imaginibus adoratur. Et quisnam tam arrogans est, qui audeat tot annorum traditionem, a sanctis Apostolis, & martyribus, ac pijs Patribus profectam dissoluere, vel paululum mouere, &c.* Audiant Nouatores, qui noua nunc superstitionum in Ecclesiam commenta, imo potius portenta, antiquis reiectis, conculcatisque orthodoxæ fidei dogmatibus inducere, ac stabilire conantur.

13 Quis igitur, dummodo pius, ac sani iudicij, tot iam seculorum curriculis vsu receptam, obfirmatamque sacrarum imaginum venerationem quoquo modo in controuersiam reuocare ausus fuerit, cum sub ipsamet exurgentis Ecclesiæ primordia sacratissimum ritum hunc in candidis fidelium animis coaluisse, ac sedem pariter fixisse nouerit. Lucas enim Euangelicus scriptor, qui Christi ortum, atque infantiam, necnon Ecclesiæ, quæ per totum postmodum orbem diffusa est, incunabula luculenter describit, venerandam quoque ipsiusmet Redemptoris nostri imaginem coloribus affabre delineando effinxit, vt earundem imaginum cultum iam tum sua auctoritate comprobare, & Euangelici oraculi calamo contra vesanos insurgentium hæreticorum impetus ab omni prorsus iniuria vindicando præmuniret. Quod præcipue testatur D. Gregorius Constantinopolitanus contra Leonem Isauricum loco, quem supra re citauimus, & Theodorus item Studita oratione contra Leonem Armenum, qui disertis verbis in rem præsentem hæc scribit: *Lucas vero, qui sacrum composuit Euangelium, cum Domini pinxisset imaginem, pulcherrimum, & pluris faciendum opus posteris reliquit, &c.* Porro quis nesciat, dummodo rerum Ecclesiasticarum notitiam probe teneat, a beatissimo eodem Luca Euangelista pietatis ergo alias quamplures Deiparæ Virginis imagines sua manu pictas, elaboratasque fuisse; quarum alteram ab Eudoxia Imperatrice ad Pulcheriam Augustam dono transmissam Theodorus Lector collect. lib. affirmat:

Margin (left, partly cut): ...o.2.3.Ap; ...go Christi Domini à ...Luca depi...; ...g.Const. ...in.Isaur; ...d.Stud. ...ollect.; ...ines S. ...is Dei... S.Luca ...æ.

harum vero aliquot tum in varijs Romanæ Vrbis Ecclesijs, tum in cæteris Christiani orbis regionibus velut nobilissima recolendæ antiquitatis monimenta, ac validissima sacrarum imaginum, earundemque cultus propugnacula merito venerationis cultu a fidelibus, hæreticorum inuadentium oculis obijciendæ, seruantur.

14 Dignissimas item Apostolorum, ac sanctorum Christi martyrum, & confessorum imagines sub ipsiusmet Ecclesiæ ortum pennicillo adumbratas, coloribusque expressas fuisse disertis verbis Gregorius Secundus epistola prima, quã ad Leonem Isauricum scripsit, hæc dicens probat: *Qui Dominum cum viderent prout viderant venientes Hierosolymam, spectandum ipsum proponentes depinxerunt: cum Stephanum Protomartyrem vidissent, prout viderant, spectandum ipsum proponentes depinxerunt: cum Iacobum Domini vidissent, prout viderant, spectandum ipsum proponentes depinxerunt: & vno verbo dicam, cum facies martyrum, qui sanguinem pro Christo fuderunt, vidissent, depinxerunt.* Hæc Gregorius sacrarum imaginum originem, atque institutum describens; qui & secunda ad eundem epistola isthæc subtexit: *Quid enim nostræ sunt Ecclesiæ? nonne res manufactæ? verum picturis, historijsque miraculorum a sanctis editorum, & Christi passionum, ac sanctæ Matris ipsius gloriosæ, sanctorumque Apostolorum exornatæ sunt, & in historias, ac picturas homines facultates suas consumunt.* Hæc ille pro sacris imaginibus diserte vno Catholicorum omnium ore perorasse visus est. Verum haud hic interim lectori subticendum videtur, quod potissimum Eusebius ipse testatur, beatissimorum videlicet Petri & Pauli Apostolorum imagines olim, dum ijdem adhuc in terris degerent, pictorum manu coloribus diligenter expressas fuisse, easdemque ad posteros quasi manu transmissas fideliter deuenisse. Excipe igitur studiosis auribus lector eiusdem Eusebij verba: *Nos Petri & Pauli Apostolorum, & Christi etiam ipsius imagines in picturis colorum varietate expressas, conseruatasque adspeximus: idque propterea quod maiores nostri ad Gentilis consuetudinis similitudinem quamproxime accedentes, eos qui tanquam saluatores illis fuissent* (id est, qui

Margin (right): Apostolorum imagines.; S.Greg.2. ep.1 ad Leo.Isaur.; Idem Greg. ep 2. ad Leo.Isa.; Eus.hist.l.7.c. 14.

illis aliquid salutis & subsidij attulissent) *apud se honore in hunc modum afficere consueuerant*. hæc ille. Porro præmemoratæ Apostolorum imagines in Vaticana adhuc Basilica ad retundendam impiorum Iconoclastarum audaciam,& ad irritos pronunciandos quoscunque eorundem conatus, integræ illibatæq; extant, quas beatus Siluester Papa Constantino Imperatori pristinæ eorundem ope sanitati reddito conspiciendas, venerandasque obtulit. Earundem præ cæteris Adrianus Papa Primus epistola ad Constantinum, & Irenem expresse meminit, Illud item sanctus Ioannes Chrysostomus oratione pro Meletio habita, de semetipso testatur, quod cum vel lectioni, vel operi cuiquam scribendo vacaret, expositam beatissimi iugiter Apostoli Pauli imaginem ob oculos habere consueuerit.

Imagines Petri, & Pauli Apostolorum Constantino, inspiciendas oblatæ.

Adr Pap. 1. ep. al Const. et Iren.
I. So. Chrys. or pro Melet.

15 Verum de cæteris sanctorum imaginibus haud pauca ex antiquis rerum excerpta promptuarijs exempla suppetunt, nec locupletissima desunt scriptorum quamplurium testimonia, quibus assertionis nostræ veritas satis superque roboratur. Memoria interim repetenda sunt, quæ Venantius Fortunatus præcipue in conscriptis beati Martini gestis de eodem hisce olim carminibus cecinit:

Ven. Fortun. l. 4 in vit. S. Mart.

Hic paries retinet sancti sub imagine formam,
Amplectenda ipso dulci pictura colore.
Sub pedibus iusti paries habet ante fenestram,
Lychnus adest, cuius vitrea natat ignis in vrna.
Huc ego dum propero, &c.

Prudentius item de recolenda B. Mart. Cassiani imagine, pari quidem eruditione, ac pietate carmina hæc exarauit:

Prud. de S. Cassian.
Historia Cassiani depicta.

Dum lacrymas mecum reputo, mea vulnera & omnes
Vitæ labores, ac dolorum acumina,
Erexi ad Cælum faciem, stetit obuia contra
Fucis colorum picta imago Martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus, &c.

Et infra hæc apte ad rem subdit:

Æditauus consultus ait: Quod prospicis hospes,
Non est inanis, aut anilis fabula.
Historiam pictura refert, quæ tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem.

Porro quod ad sacras imagines spectat, Adrianus Papa huius nominis Primus in iam laudata ad Carolum Magnum epistola, Cælestinum notæ sanctitatis Pontificem, qui anno Domini quadringentesimo vigesimo quarto Ecclesiam rexit, sacris quidem imaginibus Cœmeterium, quod extruxerat, exornasse his verbis affirmat: *Iterum*, de sancto 3. Concil. *sanctus Cælestinus Papa proprium suum Cœmeterium picturis decorauit, &c.*

S. Cælestin[us] Papa Cœm[e]terium pict[u]ris adorna[t].

16 Præclarum vero est, ac perenni memoria dignum, quod S. Ioannes Damascenus perantiquo sacrarum imaginum vsui testimonium affert oratione tertia de eisdem Imaginibus, ex vita sancti Basilij his quidem verbis: *Quod autem imaginum institutio non noua, sed prisca sit, & apud sanctos, & eximios Patres nota & vsitata, disce ex ijs, quæ in vita Basilij ab Helladio eius discipulo, in Pontificatuque successore scripta sunt. Pius enim vir, vt ipse narrat, Dominæ nostræ astabat imagini, in qua Mercurij etiam celebris Martyris figura descripta erat. Astabat autem supplicans, vt impius Iulianus Apostata tolleretur. Ex qua quidem imagine didicit, quod esset euenturum. Vidit enim martyrem exiguum ad tempus obscurum, non autem multo post hastam cruentam tenentem, &c.* Eadem plane beatissimi Mercurij martyris manu, teterrimi Iuliani Apostatæ impietatem vindicantis è Cælo præstita in eiusdem S. Basilij gestis, quæ sub Amphilochij nomine circumferuntur apud Sozomenum histor. lib. 6. cap. 2. & Niceph. lib. 10. cap. 34. & 35. vt omnimoda fit lectori fides, eiusdemque plane argumenti verba recitantur.

S. Basilius [ex] imagine S. Mercurij [mor]tem Iulia[ni] Apostatæ [in]telligit.

S. Io. Dam. 3. or. de Im[ag.]

Sozom. hi[st.] c. 2. Niceph. [l. 10] c. 34. et 3[5].

17 His autem ad magis magisque comprobandum venerandarum cultum imaginum subtexere libet, quæ conspicuæ vir sanctitatis Theodorus Studita, oratione contra Leonem Armenum, quam supra retulimus, asserit, nimirum post Lucam Euangelistam pingendi arte egregie excultum, ac de re sacra optime meritum, alios insuper sacris pennicillo efformandis imaginibus operam contulisse; hæc sunt autem eiusdem verba: *Alijque Dei nutu quamplurimas ima-*

Cultus i[magi]num alij[s argu]mentis [com]probatur.

Theod. S[tud.] or. cont. Armen.

imagines sacras affatim effingendo, publice consignatum eorum cultum conseruarunt: nec locus vllus est, non regia, non domus, in qua diuinæ imagines affixæ non sint. Et paulo infra: *Annis igitur octingentis, & eò amplius promulgatam, & ab omnibus receptam, atque confirmatam imaginum venerationem, tanquam vnà cum Christianismo auctam, & propagatam, vno siquidem, parique gressu incesserunt Christianismus, & imaginum efformatio. Tu nunc temporis momento, solaque pro animi tui libidine tollenda è medio censuisti? &c.* Vides quo studio, qua contentione sacræ iugiter in orthodoxæ Ecclesiæ sanctuario imagines Christianorum manu appensæ, ac dedicatæ sint? Intelligis quot, & quantos antiquus earundem cultus catholicæ adstipulatores veritati obtineat? vt iure merito pro eisdem sancti Patres, cum res exigeret, calamo, & penicillo non secus, ac gladio certatim dimicare non dubitauerint.

18 Innumeræ quippe sanctorum Patrum, atque Oecumenicorum Conciliorum miri ponderis sententiæ ex antiquis rerum historicarum promptuarijs suppetunt, quæ hic de recolendo imaginum vsu coaceruari, ac in medium proferri queunt, & ex Niceno Secundo præsertim Concilio, vbi in singulis fere Oecumenicæ Synodus eiusdem Actionibus de ijsdem passim agitur: verum cæteris omnibus silentio obuolutis, ea hoc potissimum loco meminisse sufficiat, quæ in sexta Concilij eiusdem Actione his verbis leguntur: *Epiphanius ait: Vtinam erubescant, cum in priscos Christianorum mores inspiciunt, qui nunc dici volunt hoc nomine: sane non damnarent picturarum apparatum, qui ab eo tempore fuit, quo prædicatum est Euangelium. Nam ab eo tempore, quo celebrata est sacrosancta Synodus, vsque ad conciliabulum, quo hi conuenere, qui contra sacras imagines steterunt, non plus quam septuaginta anni lapsi sunt. Omnibus autem notum est illis annis sanctorum picturas non fuisse contemptas: omnibus, inquam, notum est, verum ab illis temporibus, immo, vt verius loquar, ab Apostolorum prædicatione extiterunt, &c.* Parem igitur, vt ex dictis liquet, venerationem sacris imaginibus, ac ipsismet Euangelicis tabulis antiquitas ipsa conciliat, & fidelium animis æquo studio vtraq; colenda, & excipienda suadet. In præmemoratis autem Concilij actis hæc infra: *Videmus igitur omnes, & intelligimus, quod & ante sacras sex Synodos, & post has etiam sanctorum picturæ in Ecclesijs traditæ fuerint, non aliter ac sacra Euangelia. Nam quæ leguntur, vbi ad aures venerint, ad animum deinde legamus, & transmittimus, & quæ oculis videmus in picturis, ea quoque mente complectimur, atque ita per duo ista inuicem consequentia, lectionem, inquam, & picturam, vnam cognitionem acquirimus, qua ad recordationem rerum gestarum peruenitur.* Hæc ibi, quibus profecto sacrarum imaginum antiquitas, & cultus itidem, vt videre est, locupleti testimonio conuincitur. Demum propositi nostri assertio, vt vno verbo rem conficiamus, aurea illa, intimisque imprimenda præcordijs Isidori Pelusiotæ sententia comprobatur, quæ in prima eiusdē Concilij actione, ingenti quidem omnium plausu excepta est, & a Gregorio Pessinuntis Episcopo, & deinde ab eodem Ioanne Damasceno eadem oratione tertia velut diuinæ vocis oraculum summopere celebratur, his plane verbis contenta:

Templi nulla ratio, quod non coronat imago.

Et hæc passim de antiquo sacrarum imaginum cultu orthodoxi Patres perorasse visi sunt, quibus pro corona Lactantij & Paulini sacras Cœmeteriales Templorum imagines adumbrantiū carmina isthæc inscribimus. Lactantius enim antiquissimus inter scriptores, vt Baronius in suis Annalibus ait, Redemptoris cruci affixi imagines in Templis repræsentari consueuisse his carminibus refert:

Quisquis ades, medijque subis ad limina Templi
Siste parum, insontemque tuo pro crimine passum
Respice me, me corde, animo, me pectore serua.
Ille ego, qui casus hominum miseratus acerbos,
Huc veni.

Huic pariter Paulinus ijsdem plane sententijs subscribit, cum de Basilicis picturis excultis in hæc verba loquitur:

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia, tolle crucē, qui vis auferre coronā.

Concilia, & res vsum, umq; ima m tuen-

. Nic. 2. 6. to. 1.

Aurea Pelusiotæ, & Io: Damasceni de vsu Imaginū in templis sententia.

Lact. car. de pass. Dom. Bar. to. 2. ann. an. 57. n. 117.

Paulin. ep. 12. ad Seuer.

Crux igitur in Templis Christianorũ veluti laborũ corona affabre pingi consueuit, & hanc nos interim pro sacrarũ imaginum cultu nostris hisce paginis triumphalem veluti coronam perpetuo suspiciendam affigimus. Si quis vero plura de sacris imaginibus nosse cupit, Baronium in Ecclesiasticis Annalibus prolixius pro eisdem perorantem consulat. & de his hactenus.

CAP. V.

Quid sacrarum cultus Imaginum fidelibus præstet.

1 De sacris quidem imaginibus, quibus Christianorum templa, & sacra item Cœmeteria splendide instruũtur, atque exornantur, ac de saluberrimo item earundem vsu (quod instituti ratio postulat) nũc verba facturi, hic præmittenda quidem a nobis foret enarratio, tum de iugiter præstito recolendis imaginibus venerationis obsequio, tum de acerrimis æque ac diutinis contra pios earundem cultores hæreticorum conatibus: de condignis item pœnis a Deo vesanam impugnantium temeritatem vindicante inflictis; & de quampluribus alijs, quæ ad instituti propositum quoquo modo pertinẽt, sermonem prætexere opus foret. Verum cum plerique sanctorum Patrum, ac probatæ scriptores fidei refertos admodum de eisdem tractatus ex professo ediderint, vt breuitati consulamus, quid potissimum emolumenti Christianæ reipublicæ eiuscemodi cultus conferat, & quantum ad fidei incrementum fidelium animis conciliandum proficiat, paucis demonstrare conabimur. Primum autem quod ad venerationem attinet, quæ ijsdem impenditur, nullus profecto Catholicorum est, qui nesciat, haud in materiam, quæ sacris imaginibus substat, sed in earundem prototypum, & in id, quod aspicientium oculis, ac mentibus pariter repræsentatur, cultum hunc, ad suum velut terminum ferri, vt apertissimis verbis in septima pręmemorata Concilij Nicæni secundi actione præ cæteris dicitur; & nouissime sacrosancti Tridentini Concilij auctoritate sessione 25. de veneratione, huiuscemodi edito canone sancitum est: *Mandat Sancta Synodus omnibus Episcopis, &c. vt iuxta Catholicum & Apostolicum Ecclesiæ vsum a primæuis Christianæ religionis temporibus receptum, sanctorumque Patrum consensionem, & sacrorum Conciliorum decreta, in primis de sanctorum intercessione, inuocatione; reliquiarum honore, & legitimo imaginum vsu fideles diligenter instruant &c.* quibus enarratis hæc paulo infra subijciuntur: *Imagines porro Christi, Deiparæ Virginis, & aliorum sanctorum in templis præsertim habendas, & retinendas, eisque debitum honorem, & venerationem impertiendam; non quod credatur inesse aliqua in ijs diuinitas, vel virtus, propter quam sint colendæ, vel quod ab eis sit aliquid petendum; vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, qui in idolis spem suam collocabant: sed quoniam honos, qui in eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant: ita vt per imagines, quas osculamur, & coram quibus caput aperimus, & procumbimus, Christum adoremus & sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur: id quod conciliorum, præsertim vero secundæ Nicænæ Synodi decretis contra imaginum impugnatores sancitum est, &c.* Isthæc sunt, quæ Concilium Tridentinum pro sacris imaginibus in Ecclesia colendis, retinendisque, ac de sacro & catholico earumdem cultu patentissimis verbis decreuit.

Quis sacris Imaginibus cultus, ac quo modo defendus.

Conc. Nicen. act. 7.

Conc. Trid. sess. 25. de vene[...]

2 Verum vt singula opportune discutiamus bona & commoda, quæ a sacrarum cultu imaginum Christiano orbi proueniunt; & de quibus hoc præsertim loco sermonem instituimus, gentilitiæ quoque superstitionis homines ex ipsismet detestandæ idololatriæ imaginibus, quas colebant, accepta probe norunt, ac passim edisserendo cæteris contestati sunt. Quamobrem Cicero Catilin. 3. id hunc in modum exponens legitur: *Tum ostendi Tabellas Lentulo, & quæsiui, cognosceretne signum? Annuit. Est vere, inquam, signum quidem notum: imago aui tui clarissimi viri, qui amauit vnice patriam & ciues suos: quæ quidem te a tanto scelere etiam muta reuocare debuit.* Intelligebat quip-

Quænam [...] moda è Imaginib[...] fideles p[...] piant?

Cic. c. Ca[...]

quippe acuti vir ingenij, ac eruditionis eximiæ ipsasmet proborum hominum petitas ab antiquitate imagines, oculis intuentium atque animis virtutum exempla, ac præclarissimorum facinorum memoriam ingerere, & alia quamplura ex earundem aspectu mortalibus commodorum emolumenta obuenire.

ncilia, & res sacra. n imaginũ tum appro t.

3 Sed, quæso lector, ab ethnicorum promptuarijs, vt res nostræ validioribus argumentis obfirmentur, ad sacrorum Conciliorum propugnacula, & ad sanctorum Patrum auctoritatē, quæ vim antiquis Ecclesiæ moribus ac ritibus affert, confugiamus, quibus exploratissimum quidem est, fidelium animos sacrarum imaginum aspectu Christianam pietatem, & deuotionis affectum mirifice edoceri, ad sectanda sanctorum vestigia incitari iugiter, ac mentes eorum, qui in terris degunt, facili negotio ad cælestia altius contemplanda oculorum duntaxat obtutu subleuari, & demum, vt vno verbo singula complectar, tantumdem vtilitatis ex ipso piarum imaginum aspectu percipi, quantum ex probatissimis quibusuis libris, eorumque lectione prouenire cõsueuit; quod vt palam studioso lectori innotescat, nonnullas hic antiquorum Patrum sententias, ac recolenda orthodoxorum Conciliorum decreta in medium proferemus.

ago Sancti eodori rt.

4 Vt huic autem enarrationi vela pandantur, primo quidem loco repetenda nobis videntur, quæ disertissimus vir Gregorius Nyssenus oratione in Theodorum Martyrem egregie perorauit, vbi post narratam templi, quod Martyri dicatum fuerat, amplitudinem, in quo pariter suspicienda beati eiusdem Theodori mart. acta picturis affabre expressa cernebantur, isthæc subnectit. *Pictor artis suæ flores in imaginibus exprimens, res Martyris præclare gestas, labores, cruciatus, immanes tyrannorum aspectus, impetus, ardentem illam, & flammas euomentem fornacem, beatissimum athletam, Christique certamini præsidentis, ac præmia dantis humanæ formam imaginis. Hæc, inquam, nobis tanquam in libro loquente, artificiose describens, Martyris certamina sapienter exposuit. Nouit enim etiã pictura tacens in parietibus loqui, & vtilitatis plurimum afferre.* hæc ad rei nostræ propositum Nyssenus. Magnus

reg. Nyss. in S.Theod. rt.

quoque Basilius homil. in xl. Martyres Gregorio in hæc verba subscribit: *Nam magnifica in bellis gesta et oratores sæpientissimi, & pictores pulcherrime demonstrant; hi oratione, illi tabulis describentes atque ornantes, amboque plures ad fortitudinem imitandam inducentes. Quæ enim sermo historiæ per inductionem, eadem & pictura tacens per imitationem ostendit.* Picturis igitur tacita vox inest ad promenda fidei arcana, & ad Martyrum Christi certamina condignis laudibus prouehenda & quod eloquio Rhetores, hoc visu sacræ piorum mentibus imagines præstant.

Pictores Tabulis idem quod oratores verbis præstant. S. Basil. hom. 20. in 40 quadraginta mart.

5 Quod plane disertis verbis laudatissimum illud Ecclesię lumen Gregorius Magnus in suis epist. asserit, dũ Serenum Massiliensem Episcopum, qui impio temeritatis ausu venerandas sanctorum imagines confregerat, acriter perstringens, hæc aduersus petulantem hominem verborum iacula intorquet: *Idcirco enim pictura in Ecclesijs adhibetur, vt hi qui literas nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent.* Codices igitur ac picturæ in Ecclesiæ sanctuario parem vim ad imperitorum animos edocendos, commonendosq; obtinent. Sed Gregorio Magno pro sacris imaginibus alter eximiæ sanctitatis Gregorius Papa Secundus adstipulator accedit, qui prima ad Leonem Isauricum epistola ijs, quæ supra recitauimus, ad sacras tuendas imagines isthæc subinfert: *Dicis nos lapides & parietes ac tabellas adorare: non est ita, vt dicis, Imperator, sed vt memoria nostra excitetur, & vt stolida & imperita, crassaque mens nostra erigatur, & in altum prouehatur per eos, quorum hæc nomina, & quorum appellationes, & quorum hæ sunt imagines, &c.* Lapides quippe, tabellæ, ac parietes, qui sanctorum gesta coloribus adumbrata præseferunt, nos ad eorumdem memoriam, imitationemque salubriter, efficaciterq; promouent. At isthæc de imaginibus exposuisse Gregorius Pont. haud satis ratus, secunda ad Imperatorem eundem conscripta epistola de antiquissima Christianorum visu recepta consuetudine, pueros videlicet sacrarum imaginum ostensione erudiendi, hæc affert: *Quid enim*, inquit, *nostræ sunt Ecclesiæ? nonne res manufactæ, lapides, ligna, palea, lutum & calx: verum picturis, historijsque miraculorum a sanctis edi-*

Imagines sacræ in Ecclesijs quem vsũ præstent?

S.Greg. lib. 7 ep. 110.

S.Greg. Pap. 2

Idem.

editorum, & Christi passionum, & sanctæ gloriosæ Matris ipsius, sanctorumque Apostolorum exornatæ sunt; & in picturas & historias homines facultates suas insumunt, & pueros paruulos nuper baptizatos in vlnis suis tenentes; itemque florentes ætate iuuenes, & ex gentibus diuersis profectos, viri, mulieresque indicatis digito historijs eos ædificant, eorumque mentes, & corda sursum ad Deum erigunt.

Pueri, & rudes ostensis picturis ad imitationem bonorum accenduntur.

6 Porro de ijsdem pueris sacrarum imaginum exhibitione Christianæ fidei rudimenta edoctis, & religionis orthodoxæ dogmatibus, nec non pietatis ac opportuno reliquarũ virtutum alimento veluti paruulis lacte imbutis Gregorius, quem meminimus, iam pridem ad ipsummet Leonem scripserat, admirandum eorundem animi ardorem his planè notis eleganter adumbrans: *Obito*, inquit, *scholas eorum, qui elementis imbuũtur, & dic: Ego sum euersor, & persecutor imaginum; & confestim tabellas suas in caput tuum proijcient*. En vt Christiana pietas ipsis infantium animis insidens, sacrarum imaginum propugnatores efficit, eorumque imbelles dexteras in religionis obsequium armat.

Zelus puerorum contra Iconoclastas.

S. Greg. ep. I. ad Leon.

7 Quod autem quique fidelium pietatis affectum, ac ipsammet deuotionis gratiam è sacris iugiter imaginibus haurirent, idem Gregorius in epistola, quam supra laudauimus, de seipso loquens, hæc scribit: *Nos ipsi cum Ecclesiam ingredimur, & miraculorum Domini nostri Iesu Christi picturas contemplamur, ac sanctæ Matris eius, Dominum Deumque nostrum lactentem in vlnis habentis, angelosque circumstantes, ac ter sanctum hymnum canentes, non sine compunctione regredimur*. Consulendus item nobis est Adrianus Papa Primus epistola ad Carolum Magnum, cui sacras ille dono imagines transmiserat, qui earundem cultum egregiè inculcat: *Dum nobis*, ait, *illa pictura, quasi scriptura ad memoriam fidelium Dei reducit, animum nostrum, aut de resurrectione lætificat, aut de passione demulcet*. Vtinam fideles Gregorij permoti exemplo, venerandas Christi imagines haud curiosis dumtaxat oculis, sed osculis, ac pijs quoque animi motibus delibare, ac pertingere contendant.

S. Gregorius II. adspectu sacrarum imaginum in pietatem fertur.

Id.

Adrian. Pap. I

8 Sed quæso, pie lector, Ioannem Damascenum præcipuę sanctitatis virum constantissimum vtiq; præ cæteris sacrarum imaginum propugnatorem, disertè ac iugiter pro earundem cultu perorantem audiamus. Hic etenim de proficuo earundem vsu sermonem instituens, satis superque piorum hominum consuetudinem ingerit, atque commendat: *Imagines*, inquit, *sunt monimenta quædam. Etenim illiteratis hominibus hoc sunt, quod literatis libri, & quod auribus oratio est, idem est oculis imago*. Et hæc infra ad rei propositum subtexit: *Quibus verbis clarius demonstrari potest imagines apud homines illiteratos, ac rudes, esse veluti libros, & sanctorum honoris esse minime mutos buccinatores: quippe quæ tacita quadam voce doceant, aspectumque sanctum reddant. Ego, cui nec suppetit librorum copia, nec legendi spatium, quique rationum, & argumentorum aculeis tanquam spinis enecari me sentio, in communem animorum medicamenta continentem officinam, hoc est Ecclesiam, ingredior. Ad spectandum me alliciunt picturæ flores, ipsæ tanquam in prato oculos meos oblectant, sensim instillant animo gloriam Dei. Contemplor fortitudinem martyrum, coronarum præmia considero, & tanquam igne incendor æmulandi cupiditate, atque prostratus, & supplex per martyrem, Deum adoro, salutemque percipio*. Idem insuper Damascenus lib. de orthodoxa fide idipsum constanter repetit, dicens: *Verum quia non omnibus hoc contigit, vt literas norint, ac lectioni operam impendant, idcirco sanctis Patribus visum est, vt refricandæ quamprimum memoriæ causa, hæc tanquam præclara quædam trophæa in imaginibus pingantur*. Huc vsque Damascenus, strenuus pro antiquo venerandarum imaginum cultu propugnator. Præmemoratis autem Patribus Beda quoque mirum in modum adstipulatur, dum libro, quem de Salomonis Templo conscripsit, isthæc ait: *Imaginum aspectus multum compunctionis solet præstare contuentibus, & eis, qui literas ignorant, quasi viuam Dominicæ historiæ pandere lectionem*. Rudes igitur, qui pietatem addiscere, & arcana fidei mysteria haurire cupiunt, sacras, librorum, ac scripturarum instar, picturas consulant.

S. Io. Damascenus plus e[...] lumenti e[...] imaginibu[...] quam è lib[...] se perciper[...] asserit.

S. Io. Dama[...] or. 1. de ima[...]

Io. Dam. l. 4 orthod. fide.

Beda l. de T[...] p. o Sal. c. [...]

9 Denique vt valida Conciliorum auctoritas sanctorum Patrum sententijs clypei, & coronæ instar accedat, in ipso quoque Concilio Secundo Nicæno fre-

Conc. Nic. 2 act. 4.

frequenter admodum de bonis, quæ ab imaginum vſu orthodoxorum menti proueniunt, diſſeritur, ſed præcipue in Act 4. vbi Gregorius Diaconus D. Gregorij Nyſſeni teſtimonium in medium protulit, de picta videlicet Abrahæ hiſtoria Iſaac dilectiſſimum vltro immolare ſatagentis, cuius quidem tabulæ aſpectu, in lacrymas confeſtim proſilire cogebatur: eius igitur verba libenti aure excipiamus: *Vidi ſæpius inſcriptionis imaginem, & ſine lacrymis tranſire non potui, cum tam efficaciter ob oculos poneret hiſtoriam.* Quæ quidem Nyſſeni verba, vbi primum Ioannes monachus audijſſet, factum admirans, in hæc protinus verba exclamauit: *Si tanto doctori hiſtoria inſpecta peperit vtilitatem, & lacrymas, quanto magis rudibus, & idiotis vtilitatem?* Hoc ipſum cum ſecum animo Theodorus Epiſcopus ſtudioſe peruolueret, ſacrarum vim imaginum, atque emphaſim conteſtatus, iſthæc conſtanti corde, ac libero ore pronunciauit: *Si Gregorius vigilantiſſimus ad diuina oracula, inſpecta hiſtoria Abrahæ fleuit, quanto magis œconomia incarnati Domini noſtri Ieſu Chriſti Verbi Dei noſtri a nobis inſpecta ad lacrymas, & vtilitatem contemplantes nos adhortabitur?* Vides vberrimos è venerandarum imaginum fonte, bonorum omnium, & ipſos lacrymarum riuos promanantes.

Gregorius I. Hiſtoriā Abrahami, & c pictam ... ens lacry contine... equit.

g. Nyſſ. de imag.

10 Haud hic tamen ſilentio obuoluenda ſunt, quæ in Act. 4. Nicæni Concilij Secundi, quod iam ſupra citatum eſt, exponuntur, vbi a Coſma Diacono, & cubiculario egregium ſanctitati beati Nili, & imperterrito, conſtantique eiuſdem animo teſtimonium condigno in medium præconio prolatum fuiſſe legitur, qui Olympiodorum Proconſulem eam ob cauſam acriter perſtrinxerat, quod profanas intra ambitum Eccleſiæ imagines coloribus exprimi permiſiſſet, quem ſalubriter deinde monuit, vt ſacras ibidem efformandas toto animi ſtudio curaret. Sed præſtat interim ipſamet Concilij verba pio lectori ſuggerere: *Coſmas ſanctiſſimus diaconus, & cubicularius accepto libro, legit eiſdem B. Patris noſtri Nili ad Olympiodorum Proconſulem verba. Noui & veteris Teſtamenti hiſtorijs hinc inde parietes Templi impleri, doctiſſimi pictoris opera velim: quo ſcilicet hi, qui litteras non norunt, neque ſacram Scripturam legere queunt, contemplatione picturarum in memoriam reducant, quinam germane vero illi Deo per fortia facta ſeruierunt.* Quod cum Adriani Papæ legati percepiſſent, hæc dixerunt: *Tale etiam, qui nunc quieſcit, Conſtantinus fecit. Nam cum templum Romæ Saluatoris extruxerit, in vtroque pariete templi, hiſtoriam veteris & noui Teſtamenti inſcripſit: hinc quidem Adam exeuntem paradiſum, illinc vero latronem paradiſum ingredientem.* Quod ſapienti quidem conſilio nouiſſimis temporibus ſeruatū eſt, dum ſacroſanctam Lateranenſem Baſilicam a Conſtantino olim exædificatam, quæ ruinis patebat, ab Innocentio X. Pont. Max. qui feliciter nunc in Petri Cathedra ſedet, ſplendide inſtaurari cōtigit. A lateribus quippe eiuſdem Baſilicæ, cuius vetuſtatem haud omnino ſoluendam, at diligenti opera, & ſtudio reparandam eſſe Anno Iubilæi quinquageſimo ſupra milleſimum ſexcenteſimum recurrente viſum eſt, ſacras eiuſcemodi hiſtorias præmemoratus Pontifex, ſanctorum exemplis inſiſtens, Eccleſiaſticæ antiquitati probe conſulens, reſtituendas voluit. Hinc videlicet Adæ præuaricantis, & inde Chriſti Domini proprio ſanguine Protoplaſti generis humani crimen expiantis imagines, vt apte ſibi è conſpectu tam noui, quam veteris Teſtamenti figuris, myſteriorumq; diuinorum ſymbolis reſpondentibus, antiquus Conſtantinianæ Baſilicæ (quę omnium Eccleſiarum mater & caput eſt) ſplendor, ac ipſimet venerandæ antiquitati ſuus illibatus iugiter, vt loci maieſtas exigit, decor perſeueret.

Nic. 2. 4.

...mpiodo... Proconſul ...pitur à ...ilo ob ...anas in ...plo imagines permiſ... ...us depi...

c. Nic. de imag.

Imagines in Baſilica Lateranenſi olim depictæ.

Innocentius X. Pont Baſilicam Lat. inſtaurat, & ſacris vtriuſque Teſtamenti hiſtorijs ornat

11 Demum, vt ſupremam enarrationi manum imponamus, verba, quæ in ſexta eiuſdem Concilij Actione de ſacrarum imaginum cultu, earumque commodis tanquam pretioſi auro lapilli inſeruntur, hic ſtudioſi lectoris iudicio expendenda in medium proferantur, quæ iſthæc ſunt: *Vidimus omnes, & intelligimus, quod & ante ſacras ſex Synodos, & poſt has ſanctorum picturæ in Eccleſia traditæ fuerunt, non aliter, ac ſacra Euangelij lectio. Nam quæ leguntur, vbi ad aures veniunt, ad animum deinde delegamus, & tranſmittimus, & quæ oculis videmus in picturis, ea quoque mente complectimur: ita per duo iſta inuicem conſequentia, lectionem, & picturam, vnam cognitionem acquirimus, quæ*

Sacrarū imaginū vſus haud aliter, ac ſacra Euangeliorū lectio ab Eccleſia traditus eſt.

Conc. Nic. Act. 6.

ad

ad recordationem rerum gestarum peruenitur. Vnde ex duobus istis sensibus in Canticis Canticorum 1. *&* 18. *inuenire licet efficacem coniunctionem. Sic enim ibi dicitur: Ostende mihi faciem tuam, & audire fac mihi vocem tuam. Quibus & adiungimus illud: Sicut audiuimus, ita & vidimus.* Et demum his enarratis in vltima eiusdem Actionis periodo isthæc subtexuntur: *Sancta & Dei Catholica Ecclesia ad pœnitentiam, & cognitionem obseruationis mandatorum Dei, omnes nostros sensus trahit, & studet nos deducere, non modo per auditum, sed per visum, morum correctionem moliri cupiens. Quare cum ex auaritia, & habendi studio aliquis rapitur, Matthæum ex telonio Apostolum illi indicat: eodem modo Zacchæum. Ita imaginum pictarum iugis contemplatio continuo memoriam exercet, ne iterum reuertatur ad vomitum.* Plura ibidem id genus, & quæ morum salubritatem animis ingerunt, exempla reuelantur, Iosephi nimirum Patriarchæ in Ægypto, Susannæ, Danielis, Ioannis Baptistæ, & aliorum, quæ, vt breuitati consultum sit, dum ad earundem imaginum dilucidationem contendimus, & ne diutius in ipso itineris tramite immorari contingat, in alium locum reijcienda decreuimus.

Cant. c. 1. et 18.

12 Interim vero pro sacris imaginibus aduersus impios Iconoclastas vexillum crucis erigentes, illud ipsum quod Constantino Magno in certamen prodituro oraculum veluti certum victoriæ omen diuinitus reuelatum est, lectorem auribus insonet: *In hoc signo vince.* Tutelares enim, ac victoriales clypei triumphorum indices, ac signa sanctorum imagines sunt, quas Ecclesiæ parietibus appensas, exculptasq; passim cernimus, deuotaque mente suspicimus, dum propheticum illud interim meminisse iuuat: *Mille clypei pendet ex ea, omnis armatura fortium.* De sacris quippe imaginibus, quę in templo exhibentur, idem prorsus nobis, quod de sacrarum Scripturarum codice ipsiusmet Gregorij Magni ore pronuntiandum est: *Ibi enim,* inquit, *fœda, ibi pulchra nostra cognoscimus: ibi sentimus quantum proficimus, ibi a profectu quam longe distamus. Narrat autem gesta sanctorum, & ad imitationem corda prouocat infirmorum, dumque illorum victricia facta commemorat, contra vitiorum prælia, debilia nostra confirmat: fitque verbis illius, vt eo mens minus inter certamina trepidet, quo ante se positos tot virorum fortium triumphos videt.* Ita plane pictæ, coloribusque expressæ tabulæ, sacrorumque martyrum gestis obsignatæ, quibus Ecclesia instruitur, inertes Christianorum animos ad pugnam excitant, imbecillitatem cordis redarguunt, virtutum decorem, ac vitiorum turpitudinem ad viuũ intuentibus ingerunt, & inspiciendo dumtaxat contingit, quod diserte Gregorius asserit: *Vt tot martyrum exemplis roborata mens minus inter certamina trepidet.* Vnicuique enim dum aspicit, tacito suppetit: *Aspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in muro monstratum est.*

Crux quę Cõstantino Magno in aëre apparuit.

Greg. Magn. l. 2.

Greg. Magn. l. 2. c. 1.

13 Verum enim vero, vt nouissimis huius nostri seculi exemplis recolendus sacrarum imaginum cultus aduersus earundem insectatores valide comprobetur, nouis quidem quotidie signis, ac portentis, Virginis Deiparæ imagines in Vrbe coruscant: haud multis enim abhinc annis sub quouis Romano Pontifice sacra aliqua, ex antiquioribus præsertim eiusdem imaginibus, recens signis conspicua extitit, & vt cæteros Pontifices, quorum longa subtexi series posset, sileamus, satis notum omnibus est, qui Vrbem incolunt, Paulo V. Gregorio XV. Vrbano VIII. & demum Innocentio X. Summis Pontificibus, nonnullas imagines peculiarem sibi apud fideles nouorum ostensione signorum, venerationis cultum promeruisse. Sed quorsum hic recolendam S. Dominici Confessoris, & sacri Prædicatorum Ordinis Patriarchæ imaginem silentio obuoluimus, quæ apud Surrianum in Calabria iugibus nunc miraculis præfulget, & frequenti totius Christiani populi obsequio, atque admiratione suspicitur. De Cælo quippe, vt pia traditio est, hæc primum sub anno redempti Orbis trigesimo supra sesquimillesimum delata, validissimum aduersus impios Iconomachos, in Ecclesia Dei propugnaculum, & nobile illibatæ Christianorum fidei intuentibus monimentum exhibet. At veneranda imago satis ruditer, ac minus compte, nec pennicillo, sed superum manu adumbrata, dextera librum, sinistra lilium præsefert. Staturæ quidem mediocris, pulchro autem, & graui virum aspe-

Assiduis facrum Imaginum cultum miraculis Deus probat.

Imago S. Dominici Surriana.

aspectu, habitu ad talos vsque protenso contemplandum offert. Eandem haud ab omnibus omnimode ex prototypo excipi, ac delineari posse, multiplicē quoque præseferre aspectum, lucis item radios è facie erumpentes a quibusdam conspectos fuisse, & haud semel imaginē ab vno in alium commigrasse locum, qui rem historice pertractant, asserunt. Porro eiusdē cultus in cuncto populo Christiano eum in modum percrebuit, vt festiua recurrente singulis annis beati Dominici die, ad centies mille, & amplius hominum multitudo illuc venerationis gratia confluat.

14 Porro etsi magnum est, quod hactenus enarrauimus, maius tamen est, quod in rem præsentem nunc pio lectori subijcimus: vt quid enim beatissimi viri meritis dignum eloquamur, haud eiusdem sacræ dumtaxat imaginis prototypus nulla artificum manu, at cælitum, vt diximus, ministerio apud Surrianum effectus, signis quotidie illustratur, sed excerptum item ex eo pictorum studio exemplar, quod pie nunc in celebri Prædicatorum Ordinis Cœnobio apud S. Mariam, vulgo supra Mineruam de Vrbe asseruatur, assiduis hoc nostro seculo signis, vt innumeræ votiuæ appensæ ibidem in gratiarum actionem tabellæ testantur, non secus ac consertis gemmarum monilibus decoratur, & cum in dies rediuiua magis tanti viri in toto Christiano orbe merita, & memoria vigeat, illud iugiter intuentium animis ingeritur: *Sic honorabitur, quemcumque voluerit Rex honorare*. Sancti item Antonij Patauini Ord. Minor. hoc præcipuo seculo signis, ac miraculis imagines in Ecclesia Dei illustres habentur. Et hæc vel obiter de sacra imagine hic pio lectori, vbi de imaginibus sermo recurrit, delibanda voluimus. Sed vt ad nostra redeamus, iam ad sacras Cœmeteriorum imagines contemplandas progredimur.

[...]plaria [...]inis S. [...]inici Sur [...] mira[...]a.

[...] c. 9.

CAP. VI.

De sacris Cœmeterialibus Imaginibus.

1 EX enarratis hactenus compertum fit recolentibus, vt opinor, haud otiose, & haud futilis ac vanæ, quod plerunque contingit, curiositatis obtentu fidelibus, qui singulari pietate conspicui extitere, Cœmeteriales imagines in locis plerumque abditis, & procul ab hominum oculis, & commercio, cuiusmodi sunt Cœmeteria, efformari antiquitus consueuisse, in quibus ipsimet, dum acriores persecutionum procellæ ingruerent, tuto recepti, intra ipsosmet latebrarum sinus in meridie palpantes delitescerent. Verum enimuero id ab antiquis eam potissimum ob causam præstitum est, vt sacras iugiter imagines intuentes, ac suauissima earundem contemplatione animum demulcentes, vberrima inde, quæ hactenus enarrata a nobis sunt, commoda consequerentur. In pictis namque tabulis velut in libris, ac voluminibus cordati viri ac fidei lumine altius imbuti legebant, quæ beatissimus Christi Apostolus ad Titum scribens populos vltro docendos, exhortandosque monuerat: *Vt abnegantes*, nimirum, *impietatem, & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie in hoc seculo viuerent, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi*. Vides igitur, quæ & quanta ex ipso imaginum aspectu antiquis fidelibus subsidia suppeterent.

Pictæ imagines peculiaria mysteria demonstrant.

Ep. ad Tit. c. 2.

2 Nam, vt rem altius repetamus, Imaginibus feruentiores illi Christianæ fidei cultores, emblematum, & hieroglyphicorum, seu parabolarum vice vtebantur, quarum aspectu muto, vt ita dixerim, quodam vocis sono intimos cordis affectus intuentibus propinarent, sanctissimos videlicet antiqui Testamenti proceres, ac Prophetas in eisdem studiose efformandis æmulati, qui subobscura plerumque loquendi formula altiora quæque oracula proferentes, vtpote

ne facili isthæc negotio legentium auribus intercepta vilescerent, arcana quædam ambiguis sermonibus adumbrare potius, quam fidelium auribus reuelasse videbantur. Quinimmo hac in re, vt suo apte membra capiti cohærerent, ipsummet Christum Dominum parabolicis hisce figuris æmulari satagebant, quem Regius Propheta Dauid in psalmis haud semel eiuscemodi loquentem notis inducit: *Aperiam in parabolis os meum, & eructabo abscondita a constitutione mundi*. Quod frequenter quidem ipsum Dominum, dum turbas alloqueretur, præstitisse Matthæus, Marcus, & Lucas Euangelicarum rerum scriptores, & constantissimi diuinarum assertionum testes affirmant. Porro ista parabolice loquendi forma, & consuetudo eum in modum vsu recepta, & familiaris extitit Christo, qui Dei, ac totius veritatis Verbum est, dũ inter homines in terris ageret, vt ipsimet discipuli quantumuis rudes, ac minus sermonibus exculti, id aliquando admirantes, magistrum vltro interrogare non dubitauerint: *Quare in parabolis loqueris?* Quibus ille in hæc plane verba responsum exhibuit: *Vobis datum est nosse mysterium Regni Dei, cæteris autem in parabolis, &c.* Vt apud Matth. videre est, ad quem pium lectorem remittimus.

Christus Dominus parabolis, ac figuris plurima docebat.

Psal. 77.

Matth. c. 13.

3 Ex pictis igitur eiuscemodi imaginibus, de arcanis illibatæ fidei mysterijs, atque de humanæ, ac rationalis animæ immortalitate, ac de futura demum corporum resurrectione intuentium animi mirifice instruebantur. Ad cuius potissimum orthodoxæ veritatis mysterium constantius asserendum, confirmandumque singulæ propemodum Cœmeteriales, vt infra patebit, imagines ex antiquorum instituto Patrum diriguntur. Christiani vero, qui veteris Testamenti figuras iam Christi aduentu adimpletas ex ipso imaginum aspectu probe didicerant, easdem interim pijs oculis studiose contemplando, singulis quibusque luctantis animi motibus sedandis, componendisque ad præscriptam rationis regulam moribus, & rebus terrenis ac futilibus floccifaciendis iugiter vacabant. Præterea ad mortem, qua nil acerbius, & cui se ineuitabiliter ex vi ortus destinatum quiuis vnus probe norat, ad mortem, inquam, pro Christo forti, libentique animo subeundam se ipsos vltro incitare satagebant: spe insuper ad æternæ felicitatis præmia post exantlatos huius vitæ labores, obtinenda erigebantur, & demum ad sanctorum sectanda vestigia, virtutumque omnium exempla propensius æmulanda, sacrarum imaginum aspectu pariter, & cultu prouocabantur. Quæ quidem recolendæ imagines in Cœmeterijs pictæ, vel in Sarcophagis, cubiculisque affabre insculptæ, sua quæque diuinorum arcana mysteriorum, mox a nobis, Deo fauente, lectori dilucidanda continent.

Quid potissimum veteres Christiani Tabulis Cœmeterialibus docuerint.

4 Verum cum vna, eademque parabolarum, atque imaginum ratio habenda sit, quod & in parabolis vsuuenit, haud nobis singula ad amussim expendenda sunt, vt ipsemet D. Chrysostomus Homil. 48. in Matth. his verbis affirmat: *Superius me dixisse memini, non ad verbum exponendam esse parabolam, ne multa sequantur absurda*. Quod idem sanctissimus doctor Homil. 63. in eiusdem Matthæi cap. 19. hæc dicens repetit: *In parabolis non oportet nimia in singulis verbis cura perangi: sed cum quid per parabolam intendit, didicerimus, inde vtilitate collecta, nil vlterius est anxio conatu inuestigandum*. Quædam enim, vt experimentum edocet, parabolicis interdum sermonibus adijciuntur, non certe ad quid noui designandum, sed vt elegantiam, pondus & quoddam veluti complementum ipsimet, quæ contexitur, parabolæ interiecta conferant. Quod plane ipsissimet imaginibus contingit, quibus varia plerumque pro libito pictores parerga additamentorum instar attexere consueuerunt, haud rerum quidem significandarum gratia, sed vt ipsismet imaginibus, quas coloribus exprimunt, decorem, splendoremque concilient. Nos igitur, quæcunque superuacanea sunt, reijcientes, sedula dumtaxat iudicij trutina expendemus, quæ in ijsdem effingendis, componendisque auctores intuentium tum oculis, tum animis contemplanda exhibere voluisse arbitramur, & ea potissimũ, quæ sancti Patres eruditione conspicui de huiuscemodi imaginibus satis prolixe scriptis cõsignantes edocuere, quorum præcipua tantum sententiarum, quibus vsi aliquando sunt, verba, ver-

D. Chrys. 48. in Ma[tth.]

Id. hom. [63.] c. 19. Ma[tth.]

verborumque ipſorum vim, cum de ſingulis ſuo loco agendum erit, in medium afferre pro viribus, vt ſtudioſo lectori fiat ſatis, conabimur.

CAP. VII.

De Adami & Euæ Imaginibus.

1 VT a recolendis igitur antiqui Teſtamenti imaginibus, atque ab ipſamet Protoparentis humani generis noſtra initium deſumat oratio; primo quidem loco eorum, qui primatum ſibi iure merito inter cæteros vindicãt, Adami ſcilicet & Euæ imaginum contemplanda lectori myſteria ſeſe offerunt; quæ nimirum in ſacris Cœmeterijs frequentius, quam reliquæ omnes coloribus adumbratæ, & in parietibus efficta vel certe marmoreis monumentis inſculptæ viſuntur. Has porro ad allegoricum, ſeu tropologicum intellectum ſalubriter deriuantes, hæc, quæ a nobis infra ſubijcientur, deſcriptis potiſſimum imaginibus prænotari exiſtimauimus.

go Ada- / Cœme- / s frequē- / na.

2 Certam in primis atque ineuitabilem mortis, cui omnes addicti ſunt, pœnam. Cum enim fidelium quiſque, qui tunc viuebant, pictam Adami imaginem intueretur hanc ſuſpiciendo tacite admonebatur, vt ſerio apud ſemetipſum primæuæ omnium originis memoriam refricans recoleret, quod ab eo progenitus vitam hanc hauſerit, quem ex humo vili admodum pulueris admixtione concretum, in humum tandem ac puluerem turpiter ſolui, diuino vrgente in admiſſi ſceleris vltionem imperio, contigit. Intorſerat enim Deus, cum ſe contemptui a protoplaſto habitum cerneret, hanc in eundem ſententiam: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Quapropter cum mortalium nemo mortis fatum, quod velit, nolit neceſſario impēdet, ſubterfugere valeat, & quam primæuus omnium parens præuaricando pœnam in orbem inuexit, ſubire cogatur, optimo ac ſalubri quidem conſilio negotium animæ agebatur, ſi vitam, quæ tandem aliquando reluctante licet animo mortis falce amputanda eſt, vltro libenterque pro Chriſto, *pro quo mori* (vt Apoſtolus ait) *lucrum eſt*, perennis vitæ ſuffulti ſpe, atque immortalitatis laurea donãdi profunderent. Quod quidem vbi ſemel intuentium menti ſtudioſe præconceptum inſediſſet, ad acerbiora, quæ ingruerent, certamina, & ad martyrij agonem alacriter ſubeundum tum vnicuique Chriſtianorum tum maxime primæuis illis orthodoxæ fidei Patribus, qui inter luctus paſſim abrepti ad necem tyrannorum edictis expetebantur, vt futilem hanc nimirum, perituramque vitam contemnerent, ſtimuli inſtar incitamēto eſſe, & quamplura intuentium animis Chriſtianarum virtutum ſubſidia atque incrementa poterat.

lnam per / ſignifice-

.1.

im ne- / o oppe- / m eſſe / s homi- / .

Mortem neceſſariam pro Chriſto vltro libenterque amplectendã.

3 Vt hic autem ſingula, quæ ad ipſius Adæ hiſtoriam atque imaginem ſpectant, lectori ſuggeramus; illud ſane præcipua animaduerſione dignum videtur, quod poſt violatam diuini numinis ſanctionem, diuinarum ſcripturarum paginis enarrantibus, Adamo contigiſſe didicimus. Statim quippe his potiſſimum a Deo verbis compellatus eſt: *Adam vbi es?* Quæ quidem verba paternorum viſcerum, atque intenſiſſimi amoris vim, ac ſenſum præſetuliſſe Chryſoſtomus in ſuis ad populum homilijs hunc in modum pronunciat: *Non tantum prior vocans, ſed etiam ex ſuo ipſum nomine appellans, & dicens: Adam vbi es? Amorem ſuum, & multam curam oſtendit: iam enim omnes noſtis, quod hoc eſt legitimæ amicitiæ indicium.* Et infra: *Viciſſim odio habentes, & inimice erga quoſpiam affecti nec nomina eorum, qui ſe læſere, ferunt commemorare, Ideo Saul non dixit: Vbi eſt Dauid, ſed vbi eſt filius Iſai? Et Iudæi non dicunt: Vbi eſt Ieſus? ſed vbi eſt ille. Sed Deus in hoc demonſtrare volens, quod nec peccatum amorem extinxit, inquit: Adam vbi es?* Quæ quidem prolata a nobis in medium Chryſoſtomi enarratio haud parum ſolaminis quauis criminum labe obnoxijs, vbi ad ſalutaris pœnitentiæ, quæ cuique patet, remedia conuolant, & maximum ſpei ac fiduciæ robur eorundem animis ingeritur, ſi ad eum, qui *miſericordiarum Pater eſt, & Deus* to-

Paterna Dei miſericordia in Adamum.

D.Chryſ. hom 7. ad pop.

Id. Chryſ.

totius consolationis supplici, contritoque corde confugiant. Verum si ijsdem paululum verbis vnà cum Augustino insistamus: *Adam videlicet vbi es?* quæ ipse de Genes. ad lit. l. xi. cap. 34. & lib. 83. Quæstion. quæst. 65. edisserens, *Increpantis* ait *esse, non ignorantis*. Dum ipse Adam a Deo rationem de præcepti præuaricatione reddendam euocatus obijcitur cunctis, id sane maximum vnicuique timorem incutiet, atque in mentem protinus illud Apostoli reuocabit: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit siue bonum, siue malum.* Quis enim non videt, quod si altius animo diuini, ac formidabilis iugiter iudicij contemplatio insit, salubris inde culparũ metus exorietur, & ex metu postmodum Spiritu Sancto afflante charitas erga Deum conciliabitur, iuxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* Verum quoniam hic de primæuis adhuc parentibus sermo recurrit, quorum tam frequens apud Christianos persecutionibus impetitos memoria extitit, in Cœmeterialibus quidem imaginibus Adamus & Eua nudi plerunque exhibentur, vt apud sacram Genes. verbis illis aperte describitur: *Erat autem vterque nudus; Adam scilicet & vxor eius, & non erubescebant.* Quod sane haud peculiari mysterio vacuum pronuntiandum est. Quisquis enim in ipsam Adæ figuram oculos studiose intenderet, illud caute præmonebatur, vt natiuam videlicet, congenitamque sibi nuditatem meminisset, qua in terrarum orbem ex ipso matris vtero prodijt; & cui iterum sub extremam vitæ periodum addictus, obueniente rerum omnium, quas opipare obtinebat, iactura, hinc demum omnibus terrenis exspoliatus miserrime inops e vita abire cogetur, iuxta illud Iob. 1. *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.* & iuxta illud item Apostoli ad Timoth. 1. cap. 5. *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quod nec auferre quid possumus.* Ad quod sapienter Ambrosius quoque in suis in Dauidicos Psalmos dilucidationibus allusisse visus est his plane verbis: *Diuitiæ hic acquiruntur, hic relinquuntur.* Quapropter cum his omnibus orbari hominem aliquando cõtingat, neutiquam eos, qui Christianã fidem colerent, nimium dolere, ac tædio gentilium more affici par erat, si sponte pro Christo, firma tamen subsecuturæ mercedis spe erecti, futilia despicerent, quæ vel inuiti tandem ac nolentes irreparabiliter amissuri fuerant, quo potissimum miserrimæ humanæ conditionis exemplo imbuti, cum fidei insectatores, quæ ipsi possidebant, bona diriperent, & in Christianos, per summam iniuriam facultatibus eosdem exspoliando, sæuirent, *rapinam bonorum*, vt Apostolus ait, *cum gaudio susciperent.*

Aug. de verb. Gen. ad litt. l. 11. c. 34. et l. 83. q. 65.

Apo. 2. ad Cor. 5.

Gen c. 2.

Rerum humanarum contemptus.

Iob cap. 1.

Ad Tim. 1. c. 5.

Apost. ad

4 Ad huius autem rei propositum concinne facit, quod D. Ambros. Comment. in Luc. lib. 4. cap. 4. Christum vestibus nudatum e cruce pendentem, ac nudatum pariter in paradiso voluptatis Adamum recolens, verum cum eundem inde eijci contigit, pelliceis tegumentis indutum contemplans, verbis hisce proloquitur: *Nudus*, inquit, *ascendit Christus: nudum ecce video. Talis ergo ascendat, qui seculum vincere paratus est, seculi indumenta non quærat. Victus est Adam, qui vestimenta quæsiuit, fecerunt enim sibi perizomata: vicit ille, qui vestimenta deposuit. Qualis in paradiso homo primus habitauit, talis ad paradisum homo secundus intrauit.* Quibus sane verbis, vt lector vides, ad rerum omnium, quæ in seculo sunt, despicientiam egregio primæui parentis symbolo fidelium quemque viriliter prouocat.

Mundi, & o... nium eius d... liciarum d... spicientia.

D. Ambr. in in Luc. l. 4.

5 Illud vero expendendum nobis est, quod inter Adamum & Euam vetita insuper noxialis pomi arbor, eidemque stygius anguis circumuolutus affabre pingitur, & interdum quoque, vt in septima Monumentorum Cœmeterij Callisti tabula videre est, ipsemet serpens interdictum ore pomum præsefert, quod Euæ, vt eam in crimen, ac ruinã pelliciat, fraudulenter blandiendo exporrigit. Huiuscemodi autem symbolo haud obscure laureati illi, præstãtesq; Christi athletæ ac Martyres nobilissimi vim mysterij, quod oculis exponebatur, probe intelligentes, futilia prorsus, vt nobis quidem existimare fas est, ac nullius quidem momenti, immo potius noxia cuncta, funestaq; esse, quæ ementitis ad seducendos Christianorum animos fucis tyranni munera offerrent, ac demum mollissimas, pomorumq; instar putrescentes huiusce seculi voluptates, ac blanditias

Praua cac... monis te... tio.

cau-

caute deuitandas edocebantur, vtpote quæ diuinis legibus aduersando, velut pabula serpentinis infecta venenis, acerbas ærumnarum molestias inferrent, ac multiplicia damnorum incommoda parerent, quæ haud vnquam refici, vel compensari queant. Quibus bonorum temporalium fucis, si vltro, quod sensus noster suadet, excipiendis manum atque animum exhiberent, futurum profecto foret, vt pœnas, ac momentaneos certaminum labores effugerent, haud tamen deplorandam animæ mortem, ac æternos inferni cruciatus, qui delinquētibus reseruantur, euaderent. Quapropter miserandum Adami casum iugiter deflendo, eiusdemque intuentes acriter exemplo perurgente, hominum impiorum munera, quæ perniciem blande propinant, forti constantique animo respuerent, ne videlicet animæ salutem venalem facerent, ac permansurum pro re futili regnum distraherent, illud audacter sibi isthæc exhibentibus inclamantes: *Discede a me pabulum mortis*: & illud ad latentes præcauendas insidias probe meminissent, videlicet: *Diabolus porrigit tibi pomum, & surripit paradisum*.

6 Præterea ipsius Adami effigie Christum Dominum, & Euæ figura Ecclesiam præsignari concors est, acceptaque sanctorum Patrum sententia, quorum prolixior hic catalogus recenseri posset, sed præcipuos ad rei nostræ propositum opportune loquentes gratis, si libet, auribus excipiamus. Et quidem incomparabilis vir eloquentiæ sacros inter doctores Ambrosius, mira verborum vi ipsi Adæ Christum Dominum, disertisque sententiarum rationibus comparat, dum loco, quem supra citauimus, hęc subijcit: *Ex terra virgine Adam, Christus ex Virgine: ille ad imaginem Dei factus: hic imago Dei: ille omnibus irrationabilibus animalibus: hic omnibus animantibus antelatus: per mulierem stultitia: per Virginem sapientia: mors per arborem: vita per Crucem, &c.*

7 At idem plane ad rem nostram Augustinus in psalmos his verbis insinuare videtur: *Quia Adam forma erat futuri, & Adam dormiuit quando de latere eius Eua facta est. Adam in figura Christi, Eua in figura Ecclesiæ: vnde est appellata mater viuentium. Quando fabricata est Eua? Dum dormiret Adam. Quando de latere Christi Sacramenta Ecclesiæ profluxerunt? cum dormiret in cruce, &c.* Hæc ibi, plura item sermone 101. de tempore post 3. Dominic. Quadrages. hunc in modum prosequitur: *Quod iuste debebat Adam, Christus iniuste, mortem suscipiendo, persoluit. Ille extendit manum ad pomorum dulcedinem: iste ad crucis amaritudinem. Ille arborem necis: iste salutis ostendit. Ille se contra Deum erexit, & excidit: Christus se humiliauit, vt omnes erigeret. Adam mortem vniuersis intulit, & Christus vitam omnibus reparauit, &c.* Consulendus insuper est sanctissimus doctor libro de symbolo ad Catechumenos, vbi isthæc: *Iisdem gradibus, dilectissimi, quibus perierat humana natura, a Iesu Christo Domino nostro reparata est. Adam superbus: Christus humilis. Per fœminam mors: per fœminam vita. Per Euam interitus: per Mariam salus. Illa corrupta secuta est seductorem: hæc integra peperit Saluatorem. Illa poculum a serpente propinatum libenter accepit, & viro tradidit, ex quo simul mereretur occidi: hæc gratia cælesti desuper infusa vitam protulit, per quam caro mortua possit resuscitari, &c.* Sed hæc hactenus de Adamo humani generis protoplasto Augustinus.

8 Conueniamus hic interim Chrysostomum aureo quidem ore singulas Adæ prærogatiuas suauissimis verbis personantem; quippe qui homil. de interdicta arbore sic habet: *Mors per Adam, vita per Christum. Euam serpens seduxit: Maria Gabrieli consensit: sed seductio Euæ attulit mortem: consensus Mariæ peperit in seculo Saluatorem. Restauratur per Mariam, quod per Euam perierat. Per Christum redimitur, quod per Adam fuerat ante contractum.* hæc vtique ad rem Chrysostomus. Hac igitur potissimum de causa factum est, vt sapientissimi Patres, ipsarum e regione imaginum, quibus Adam & Eua exhibebantur, ipsiusmet Deiparæ Virginis imaginem aliquando coloribus adumbrarent, vt in septima Cœmeterij Callisti tabula videre est. Quam item ob rationem enarratum mysterij symbolum velut digito demonstrans concinne canit Ecclesia:

Quod Eua tristis abstulit
Tu reddis almo germine,
Intrent vt astra flebiles

Marginalia: ...or, ac glo... quam mũ... veneno ...am pro... | ...mus Christ... Dominũ... Ecclesiá... figura desi... | Ambr. | Aug. in psal. | Aug. ser. 101. tempore. | Mariæ Virg. & Euæ Antithesis. Aug. l. de sym. ad Cathec. | S. Io. Chrys. hom. de interd. arb. | Hymn. de B. Virg. in Breu. Rom.

Cæli

Cæli fenestra facta es.

Nec in Cœmeterialibus tantum Cubiculis Deiparæ filium gestantis imaginem, quæ Euæ pomum præferenti obijcitur, sed signatorijs insuper in annulis Christiani mysterium recolentes delineabant, vt ex antiquo hoc patet annulo, qui rudi quidem manu, aurea tamen Christianorum secula prænotans è stanno cōfectus, inter Cœmeteriales exuuias adinuentus est, cuius hic tibi iconem nobis ab Illustrissima Felice Rondanina exhibitam, contemplandam offerimus.

Aug. l. 3. c. 4. & 9. tract. de symb. ad Cat.

Quo scilicet probe illa Augustini verba Deiparæ imaginem respiciendo vnusquisque recoleret: *Per fœminam*, inquit, *mors, per fœminam vita: per Euam interitus, per Mariam salus: illa corrupta secuta est seductorem: hæc integra peperit Saluatorem. Illa populum a serpente libenter accepit, & viro tradidit, ex quo simul mereretur occidi: hæc gratia cælesti desuper infusa vitam protulit, per quam caro mortua possit resuscitari, etc.* Verū quoniam Patres hic recensemus, qui ipsius Adæ & Euæ imagines sapienti calamo dilucidarunt, his quoque Bernardus mellifluo dicendi stylo haud vlli secundus subscribit: hic enim Homil. quam edidit super Missus est, adumbratæ figuram imaginis recognoscens, his plane verbis Adamum compellat: *Quid dicebas o Adam? Mulier, quam dedisti mihi, dedit de ligno, & comedi; verba malitiæ sunt hæc &c. Redditur fœmina pro fœmina, quæ pro ligno mortis gustum tibi porrigat vitæ, & pro venenato cibo illo amaritudinis, dulcedinem pariat fructus æterni. Muta ergo iniquæ excusationis verbum in vocem gratiarum actionis, & dic: Mulier, quam dedisti mihi, dedit de ligno vitæ & comedi; & dulce factū est super mel ori meo; quia in ipso viuificasti me.* Vides, o lector, ex noxiali pomo nobis Euæ manu propinato viuificum optatæ salutis antidotum ipsius Deiparæ suffragio salubriter præstitum.

Apostrophe D. Bernardi ad Adamum.

D. Bern. hom. 20. sup. missus est.

9 Demum vt cuncta hic mysteria in medium proferantur, quæ sub descripta Adami imagine cordatis viris antiquitus contemplanda suppetebant. Vt a præcipuo exordium sit, Resurrectionis mysterium, eo quod Adamus Christum tum oculis, tum menti ad viuum repræsentet, intuentibus vltro parentes nostri exhibere satagebant, quod quidem ex illis Apostoli verbis patet, dicentis: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: & sicut in Adam omnes moriuntur; ita & in Christo omnes viuificabuntur.* Ex quibus plane verbis præclarum hoc ad futuræ resurrectionis mysterium, & præcipuum illibatæ fidei, quam tenemus, articulum probati quique sanctorum Patrum luculentis in vnum congestis argumentis comprobant. Inter quos Tertullianus in primis omnium antiquissimus de resurrectione quidem sapienter edisserens isthæc prodit: *Si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne; iam nōn ad exemplum Christi resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus: quia per hominem, inquit, mors, & per hominem resurrectio mortuorum: vt separet quidem auctorem mortis Adam, Christum resurrectionis: eiusdem autem constitueret substantiæ resurrectionem, cuius & mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparationem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur; ita & in Christo omnes viuificabuntur; carne viuificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur &c.* hactenus pro asserendo resurrectionis mysterio isthæc ad rem Tertullianus.

Resurrectionis mysteri[um] Imagine Ad[a]mi designat[um].

1. Cor. 15.

Tert. l. de res. c. 48.

10 Sed instituti proposito optime consonat, quod D. Anselmus, cæteris omnibus prætermissis in ep. 1. ad Corinth. in hæc verba pronunciat: *Sicut per Adam mors intrauit, quia ipse primus est mortuus: ita & per Christum resurrectio, quia primus ipse resurrexit. Sicut ille forma morientium, sic iste forma resurgentium. Et sicut in Adam omnes moriuntur, quia sunt eius filij: sic & in Christo omnes viuificabuntur, quia sunt eius filij. Nemo enim venit ad mortem, nisi per Adam, nemo ad vitam, nisi per Christum.* Vides hinc, pie ac studiose lector, quam aptis concinnisque delineata mysteriorum coloribus recolenda Adæ historia in abditis Cœmeteriorum recessibus ad suspiciendum his, qui ibidem demorabantur, & contemplanda pariter ob oculos

Christi, & [A]dami Anti[the]sis.

D. Anselm. in 1. ad Chor. 15.

los poneretur, qua nimirum mortalium quisque serio ediscceret mortem, quæ singulis ineuitabiliter obuentura est, ob melioris, qua tenemur iugiter, spem vitæ reformidandā nullatenus esse; quin immo prompto, libentique animo, vbi opus est, ac incerta rerum humanarum conditio exposcit, temporalem pro Christo vitam alto mentis despectu contemnendam, vt immortalem postmodum (quæ in votis est) feliciter quis consequatur. Et his paucis recolendam Adami & Euæ imaginem, qua sacra decorantur Cœmeteria, salutasse sufficiat.

CAP. VIII.

De Abele, & Caino.

1 A Primæuorum parentū imagine, quam Cœmeterialibus hisce paginis descripsimus, ad contemplandas Abel, & Caini imagines deuenimus: ex quibus antiquis imaginibus, & ex his præsertim, quæ pluribus locis apud sacra Cœmeteria primæuorum fratrum sacrificia repræsentant, complura venerandi Patres mysteriorum arcana congestis luculenter enarrationibus eliciūt: quippe qui sapienti consilio Synagogæ Ecclesiam conferunt, diuinum probis adesse viris iugiter patrocinium ex ipsiusmet historicæ rei textu monent, atque inculcant: patientiæ bonum solicite eisdem æmulandum: præmiorum munera, quæ illibatæ vitæ hominibus reseruantur: dira item tormentorum supplicia, quibus impij, Deo scelerum vindice, addicendi sunt: & certam demum obuenturæ resurrectionis expectationē mortalium oculis palam ingerunt, ac vltro in mentem reuocant. Vnum igitur præ cæteris Tertullianum, cæteris antiquitate præstantem, audiamus, qui aduersus Iudæos de adumbratis vtriusque Testamenti sacrificijs sub duorum istorum fratrum typo hæc apte edisserit: *Et quidem a primordio maioris filij, id est, Israel terrena fuisse in Cain præostensa sacrificia, & minoris filij Abel, id est, populi nostri sacrificia demonstrat, &c.*

[margin: l, & Caiquidnam æsentent?]

[margin: nagogam lesia.]

[margin: rtull.]

2 At ad rem nostram egregie item Ambrosius sub istorum fratrum symbolo Synagogam, Ecclesiamque, necnon populum gentis vtriusque adumbrari vult, Iudaicæ scilicet, & Christianæ, quam quidem eisdem quasi digito palam designari verbis hisce affirmat: *Hæc figura Synagogæ & Ecclesiæ in his duobus fratribus ante præcessit, Cain & Abel. Per Cain parricidialis populus intelligitur Iudæorum, qui Dominum, & auctoris sui, & secundum Mariæ Virginis partum, fratris, vt ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur populus Christianus adhærens Deo, &c.* Hæc Ambrosius. Cui S. Hieronymus in elucubrationibus super Psalm. isthæc exponens pari sententiarum vi adstipulatur: *Non vetamur grauiter, & honeste contemplationes afferre, & mentis cogitatum extollere ad sensa sublimiora: quemadmodum conferre Cain & Abel Synagogæ Iudæorum & Ecclesiæ, & conari ostendere reiectam esse Synagogam, vt Cain sacrificium: accepta autem esse dona Ecclesiæ, vt tunc fuerunt Abel.* Eucherius item in Genesim, eiusdem rei explanationem hunc in modum confirmat: *Sicut Cain*, inquit, *sacrificium ex terræ fructibus reprobatur: Abel autem sacrificium ex ouibus, & earum adipe suscipitur: ita noui Testamenti fides ex innocentia grata Deum laudans, veteris Testamenti terrenis operibus antefertur.* Audis quanta diuinorum mysteriorum arcana ex eorundem sacrificiorum fonte, sanctis Patribus enarrantibus, fidelium menti promanant.

[margin: Abelis, & Caini typo synagoga, & Ecclesia adumbrata.]

[margin: D. Amb. de parad. c. 2.]

[margin: S. Hier. in proem. sup. ps. 2]

[margin: Euch. l. 1. in Gen.]

3 At vero Ruffinus Aquileiensis in Psalm. 53. verba illa acute expendens Genes. 4. *Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius*; dum nimirum docet cuiusmodi nostrorum sacrificiorum oblatio futura sit, vt Deo grata, & accepta benedictionis gratiam promereantur, hæc ait: *Voluntatem, & affectum pensat Deus in omni sacrificio, &c. Hinc Moyses ait: Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius, non prius ad munera, sed ad Abel respexisse Dominus perhibetur: quia non pensat voluntatem ex munere, sed munus ex voluntate. Ad Cain vero, & ad munera eius non respexit, quia videlicet bonam in eo voluntatem non vidit. Seipsum obtulit Patri Filius in sacrificium pro nobis, voluntarie quidem, quia non ex necessitate, sed ex caritate. Non enim coacta dona, & coacta seruitia* dili-

[margin: Gen. c. 4. Deus in oblationibus īmunus ex voluntate pensat.]

[margin: Ruff. in ps. 53.]

diligit Deus. Hactenus ad rem nostram, Rufinus. Nec vero minus diserte, ac sapienter Clemens Alexandrinus fratris vtriusq; sacrificia expendens, sinceram, candidamque innocentissimi Abelis fidem his plane verbis commendat: *Fide maiorem hostiam Abel, quam Cain detulit, per quam testimoniū est cōsecutus, quod esset iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illum defunctus adhuc loquitur*.

Fides Abelis.

D. Clem. Alex.

4 Sed vnus præ cæteris, Christianæ videlicet eloquentiæ pater, Cyprianus de bono patientiæ, præstantissimam eiusdem Abelis patientiam admirans: *Inuenimus denique*, inquit, *& Patriarchas, & Prophetas, & iustos omnes, qui figuram Christi imagine præeunte portabant, nihil magis custodisse in laude virtutum suarum, quam quod patientiam forte, & stabili æquanimitate tenuerunt. Sic Abel originem martyrij, & passionum iusti hominis intrans primus, & dedicans, aduersus fratrem parricidam non restitit, nec reluctatur, sed humilis & mitis patientia occiditur*. Ac demum S. Epiphanius contra hæreses to. 1. lib. 1, sect. 10. ex verbis illis: *Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra*, augustissimū futuræ resurrectionis mysterium ex Abelis cruore diuinam proclamante vindictam, his plane verbis elicit; *Conuincuntur autem ipsi vndequaq; de resurrectione mortuorum, primum ex Abel, quod post mortē sanguis eius Dominum alloquitur: sanguis autē anima non est, sed in sanguine anima est, & non dixit: Anima clamat ad me, ostendens quod est spes resurrectionis corporū, etc.*

Patientia, & Humilitas Abelis.

S. Cypr. de bono Patien.

S. Eph. con. hær to. 1. l. 1. sec. 10

5 En igitur quam opportune, quā congrue ipsismet Christianę fidei cultoribus, dū, licet ab omni labe immunes, acerbioribus gentilium persecutionibus premerentur, eiuscemodi Abelis historia in sacris mart. Cœmeterijs, in quibus demorabantur, tunc maxime cum a tortoribus ad necem auide perquirerentur, contemplanda iugiter ob oculos poneretur, vt innoxij videlicet viri pictam ad viuum imaginem intuentes innocentiæ clypeo ac bonę mentis præsidio muniti, inter aduersa quæque impauidi respirarent, & haud leuis momenti mœstis rebus doloris leuamentum accederet, cum probe nossent se tuto Ecclesiæ sinu receptos, sub Dei patrocinio, quod iustis iugiter præsto est, consistere; *si Deus enim pro nobis* (vt Apostolus ait) *quis contra nos?* Quinimmo ipsomet oculorū aspectu ad æmulandam innocui Abelis fidem, patientiam, longanimitatem, vltroneamq; suimet ipsius oblationem, inanimis quidem tabulæ lineamentis, ac si viuido perstrepentis buccinæ sonitu excitabantur, vt si quādo ipsis occasio suppeteret, sanguinem vltro fidei causa profundendi pari virtute, pari itidem prouocati exemplo, promptam quoq; obnoxij sanguinis oblationem, cuius vocem gratis auribus excipit Deus, benignis vltro oculorum obtutibus respici, & ratam, acceptamq; iugiter ab eodē haberi fide firmiter, constanterque tenerent. Demum se quoque immortalem aliquando in vitam feliciter euocatos pro diuersimodis hic sibi inflictis per vim, ac summam iniuriam tormentorum pœnis, amplissimis tandem aliquando præmiorum muneribus Dei manu cumulandos fore procul dubio sperarent, nec tribulati cordis sacrificio, quod acceptissimum Deo est, suā deesse mercedem præuio Abelis exemplo obfirmati intelligerent: *Sacrificium quippe Deo spiritus contribulatus*, vt Psalmistæ oraculum edocet. Sed de his hactenus.

Abelis imaginem intuentes ad fortitudinem in aduersis innocētia freti excitabantur.

Apot. ad Rom

CAP. IX.

De Noemo.

1 SANCTISSIMI viri, Noemi videlicet Patriarchæ symbolum, quod sacris plerunque Cœmeterijs inest, haud parum, vt credere nobis par est, Christianorum animos diutinis persecutionum procellis exagitatos fida inconcussæ spei, quæ nunquam inter naufragantis mundi pericula deficit, anchora valide in pietatis officio & fidei vigore continebat. Viri quippe inter diluuij procellas tuto tandem in salutis portum emergentis imago Christianos vel inter aduersa mœstos, fluctuantesque solari poterat, qui ipsomet nomine mœstis solatium rebus, vt ait Scriptura, præferebat: *Vocauitque nomen eius Noe, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum*. Enimvero historia hæc cum sit quamplurimis refe-

Noemus in Arca quid significet?

referta mysterijs, quæ intimis quibusuis animorum molestijs leuamen afferunt, ac doloribus quantumuis acerbissimis opportuno medelam temperamento conciliant; quis ambigendo negare audeat cordatos homines, qui tunc potissimum temporis *in diluuio aquarum multarum*, vt cum Propheta loquar, constituti absque vlla e periculis emergendi spe, vix digito a more distabant, ex arcæ Noeticæ medijs in fluctibus absque naufragandi metu persistentis aspectu haudquaquam animum despondisse; sed fausto protinus columbæ virentem oliuæ ramum ad vesperam deferentis auspicio mirifice erectos, subsecuturæ tandem pacis tranquillitatem, fluctuanti inter aduersa nauiculæ feliciori sancti Spiritus omine, cuius hæc iugiter nutu regitur, precatos, auguratosque fuisse.

[...]emi exem[...] veteres [...]ristiani in [...]secutionũ [...]ctibus fidu[...]m in Deũ [...]bebant.

2 Sed præcipua quæso sacrorum arcana mysteriorum, quæ in celeberrima Noëmi historia a sanctis Patribus acute prænotari contigit, hic in studiosi gratiam lectoris repetamus; & primo quidem loco, vt singulos ex ordine recenseamus, is, qui cæteris tum antiquitate, tum ingenio præstat, sese nobis offert; Tertullianus, inquam, qui pietati in mysteriorum sensibus perscrutandis ex more cõsulens, in ipsis diluuij aquis, quæ vniuersum terræ ambitum operuere, saluberrimam delictorum expiationem pie admodũ, & his quidẽ verbis contemplatur: *Quemadmodũ enim post aquas diluuij, quibus iniquitas antiqua purgata est, post Baptismum, vt ita dixerim mundi, pacem cælestis iræ per columbam terris annunciauit, dimissam ex arca, & cum olea reuersam; quod signum etiam apud nationes paci prætenditur: eadem dispositione spiritualis affectus terræ, id est, carni nostræ emergenti de lauacro post vetera delicta, columba sancti Spiritus aduolat, pacem Dei afferens, emissa de cælis, vbi Ecclesia est Arca figurata.* hactenus ad nostræ rei propositum Tertullianus.

[...]uæ diluuij [...]ptismum [...]ignant.

[...]rtull. l. de [...]aptis.

3 Sed eloquentissimum interim, & Tullio haud imparem, Cyprianum audiamus, qui epist. ad Pompeium Pœnum dum illa potissimum verba explicat 1. Petr. 3. *In arca Noe pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam, quod & vos similiter saluos faciet Baptisma*, ipsam Noëmi arcam sacrosanctæ Ecclesiæ comparat, hæc autem sunt eius verba: *Quam breui & spirituali compendio vnitatis Sacramentum manifestauit? Nam & in illo mundi baptismo, quo iniquitas antiqua purgata est: qui in arca Noë non fuit, non potuit per aquam saluus fieri: ita nec nunc potest per Baptismum saluus videri, qui baptizatus in Ecclesia non est, quæ ad arcæ vnius Sacramentum Dominica vnitate fundata est.* Prolixiori autem sermone eamdem prosequitur enarrationem contra Nouatianum hæreticum isthæc scribens: *Illa arca figuram Ecclesiæ portabat. Cataclysmus ergo ille, qui sub Noë factus est, figuram persecutionis, quæ per totum orbem nuper supereffusa est, ostendit. Aquis autem, diruptis cataractis, vndique conuenientibus, & excrescentibus significabantur gentes, quæ ad nostram Ecclesiam excreuerunt, sicut Apocalypsis* 17. *docet, dicens: Aquæ, quas vidisti, populi sunt, & regna, &c.* Cypriano neutiquam dissentit, qui haud minori eloquentia cæteris præcellit, Hieronymus, dum consueta profluentis eloquij vi aduersus Luciferianum inuehens, proclamansque ex ijsdem Petri verbis adductis in medium argumentis Noë manifestissimum Ecclesiæ typum extitisse probat. Sed eius hic verba, si libet, studioso expendenda lectori proferantur: *Noe*, inquit, *Ecclesiæ typus fuit, dicente Paulo Apostolo: In arca Noe, &c. vt in illa omnium animalium genera, ita & in hac vniuersarum & gentium, & morum homines sunt.* Idem plane Homilia de nomine ipsius Noe Chrysostomus affirmat: *Sicut tunc*, inquit, *omnis creatura deleta est, sola autem arca euasit, de trabibus quadratis facta, octo animas baiulans; ita & in consummatione omnes hæreses interibunt, vna tantummodo arca saluabitur, id est, Ecclesia Christi de iustis hominibus congregata.*

[...]ypr. ep. 74. Pomp. pœn

Petr. 3. [...]ca Noemi [...]clesiæ cõ[...]ata.

Id. Cypr. cont. Nouat.

Apoc. 17.

D. Hier. aduer. Luciferian.

Chrys. hom. de nom. Noe.

4 Verum præmemoratis Patribus, quorum præscripta in sacris paginis auctoritas est, Augustinus quoque, augustissimum Ecclesiæ lumen, pari sententiarum pondere eiuscemodi rem expendens in lib. de Cath. rud. subscribit, vbi arcæ quidem Noëticæ symbolum haud miris recolendisque mysteriorum sensibus vacuum, nudatumque fuisse demonstrat: *Factum est*, inquit, *aliquando diluuium per totam terram, vt peccatores delerentur, & tantum illi, qui euaserunt in arca, sacramentum futuræ Ecclesiæ demon-*

In arca Noemi lignea lignum Crucis per quod seruamur, figuratum.

D. Aug. l. de Cat. rud. c. 27

ſtrabant, quæ nunc in fluctibus ſeculi natat, et per lignum Crucis Chriſti a ſubmerſione liberatur. Nec illi hæc pro Noëmi arca lectori delibaſſe contentus, alia item paſſim contemplanda ſuggerit in lib. de Ciuit. vbi hæc habet: *Arca procul dubio figura eſt peregrinantis in hoc ſeculo Ciuitatis Dei, hoc eſt, Eccleſiæ, quæ fit ſalua per lignum, in quo pependit mediator Dei, & hominum Homo Chriſtus Ieſus.* Et infra: *Quod oſtium in latere accepit, profecto illud eſt vulnus, quando latus Crucifixi lancea perforatum eſt. Hac quippe ad illum venientes, ingrediuntur, quia inde Sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur, & quod de lignis quadratis fieri iubetur, vndique ſtabilem vitam ſanctorum ſignificat: quacunque enim vertitur quadratum ſtabit.* At Auguſtino pro Noëmi nauigio illuſtrando elaboranti, conſuetæ eloquẽtiæ vela ad dicendum expandens Ambroſius adſtipulatur, quippe qui de gentium vocatione agens, iſthæc profert: *In arca Eccleſia figuratur, dum per lignum & aquam redemptio crucis Chriſti, & ablutio regenerationis aperitur, &c.* Audis, quæ & quanta certatim pro Noemi arca ſinguli ſanctorum Patrum perorando congerunt.

Id. Aug. l. 15. de ciu. Dei c. 6.

Arca figura Eccleſiæ ſeculi fluctibus agitata.

S. Ambr. l. 1. c. 4. de voc. gen.

5 Nec vero venerabili vir conſpicuus ſanctitate Beda dirigendæ, exornandæque huic arcæ, quæ Eccleſiæ typum gerebat, ſuam deeſſe manum, auctoritatemque patitur: hic enim expoſitione, quam in Geneſ. edidit, non ipſam dumtaxat Noemi arcam Eccleſiæ confert: *Arca enim iſta*, inquit ille, *Eccleſiam ſignificat, quia natat in fluctibus mundi huius*, ſed poſt eiuſdem ſtructuram arcæ, ac formam pariter verborum coloribus cõcinne adumbratam, multiplicium inſuper manſionum ſeriem verbis hiſce eleganter ediſſerit: *Confertur ſane*, inquit, *populus hic, qui ſaluatur in Eccleſia, illis hominibus, ſiue animalibus, qui ſaluati ſunt in arca: quorum quia non vnum eſt omnium meritum, non vnam habent in arca manſionem: licet enim in Eccleſia omnes intra vnam fidem contineantur, atque vno Baptiſmate diluantur, non tamen idem omnibus profectus, de quibus dicitur: Homines & iumenta ſaluabis Domine. Multitudo irrationabilium iumentorum, vel etiam beſtiarum in inferioribus locis habentur: hi autem qui per rationabilem ſcientiam viuunt, in ſuperioribus ſunt, qui ſunt valde pauci: Multi enim ſunt vocati, pauci vero electi, &c.* Hæc pro venerando ipſius Eccleſiæ ſymbolo venerabilis doctor iſte fidelibus expoſuit.

ArcaEccleſiæ in mundi huius fluctibus natantis ſymbolum.

Beda expoſ. in Geneſ. c. 5.

6 Sed nunc ab Eccleſiæ typo ad ipſummet Chriſtum, cuius Noë myſterium apte, concinneque præſetulit, ſtylum conuertamus. Quod profecto conſpicuæ vir ſanctitatis Ioannes Damaſcenus ſatis luculenter edocuit, dum homilia, quam de Sabbato ſancto inſcripſit, hæc enarrat: *At Noe quidem arca incluſus, & ligno illo alterius mundi ſemina conſeruans, rurſus humani generis principium effectus, Chriſtum ſponte ſua; ſepultura incluſum, peccatumque ſanguine ſimul, & aqua ex latere eius fluente lauantem, ac genus noſtrum vniuerſum in ligno crucis conſeruantem, nouæ Eccleſiæ, ac reipublicæ auctorem nobis, ducemque effectum typice nobis demonſtrabat.* Id ipſum vero longe ante Iuſtinus martyr in colloquio, quod cum Tryphone Iud. habuit, circa finem his plane verbis edocuerat: *Nam & Chriſtus cum primogenitus eſſet omnis creaturæ, & primogenitus ex mortuis, primitiæque dormientium, principium rurſus alterius generis fuit regenerati ab ipſo per aquam, & fidem, & lignum: quod myſterium crucis obtinet; quemadmodum & Noe in ligno ſeruatus eſt vnà cum ſuis, ſuper aquas inuectus.* Verum recitatis hactenus a Damaſceno doctiſſimus item vir Beda loco, quem ſupra citauimus, in hæc verba adſtipulatur: *Hæc autem per omnia ſignificat Chriſtum. Noë requies interpretatur, & Dominus dicit in Euangelio: Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Noe ſolus iuſtus: Chriſtus ſolus ſine peccato eſt, cui ſeptem animæ homines donantur, id eſt, perfecti homines per ſeptiformem gratiam. Noe per aquam, & lignum liberat ſuos: Chriſtus per crucem, & Baptiſmum liberat Chriſtianos.* Vides quam præclara fluctuantis arcæ lignum ſuo ſinu ſacramenta recondat, & ad quæ ſaluberrima ipſo intellectu aſſequenda rerum diuinarum argumenta nauigantes perducat.

Per Noem Chriſtus Dominus typice ſignificatur.

S. Io. Dam. ho. de Sab. ſanct.

Iuſt. mart. colloq. cum Tryphon. Iud. circ. fin. to. 2.

Beda in Geneſ. cap. 5.

7 Quoniam vero de Noemi arca, quæ præ cæteris haud obſcurum Eccleſiæ ſymbolum antiquis temporibus extitit, adhuc ſermo recurrit, opportuna hic

uicula Pe. Ecclesiæ us.

hic quoque nobis ipsiusmet Petri Nauiculæ mentio suggeritur, quæ patentissimum Ecclesiæ pariter typum intuentibus præsefert. Et quidem ex veteri annulari onyche ab antiquis ad nos per manus transmissa, & inter cætera rerum Cœmeterialium, ac sacræ antiquitatis monimenta curiosis oculis suspicienda, magnum aliquod, ac præcipuum nobis sacramentum obijcitur. Ibi enim in gemmæ prospectu Petri nauicula in medio mari, nautis vltro in remigando laborantibus, contemplanda, & Petrus supra maris fluctus gradiens exhibentur. In summo item Nauis malo Noëmica arca (vt nonnulli contendunt) efficta conspicitur. Præterea supremum eiusdem arcæ vestigium, ne quid prætereamus, columba tenet; altera vero columba puppi gubernatoris instar insidet. At quod nobis mirandum magis, explorandumque videtur, Naui subinde, quam describimus, piscis immani præditus mole, ore semihulco, velut deuictus, ac prostratus subest. Christus insuper Petrum supra aquas gradientem manu, ne demergatur, sustinet, quorum capitibus Græci hoc modo exculpti characteres, IHC & ΠΕΤ. Iesu videlicet & Petri nomen denotant. Verum ipsius gemmæ, quæ humanæ vix vnguis mensuram exæquat, hic sub ampliori forma imaginem, eiusdemque ex prototypo, qui apud Ludouicum Compagnium rei antiquariæ studiosum asseruatur, excerptam fideliter iconem nobis oblatam, tibi quoque vltro suspiciendam, vt vides, offerimus.

nma ex che annu veterum istianorũ.

8 Et probe quidem, vt nonnulla hic vel obiter inseramus, annularis hęc gēma sacram antiquitatem redolet, cũ vsitatum apud Christianos morem ex Clem. Alexandrini verbis, ac præscripto indicet, qui in signatorijs Christianorum annulis *aut columbam, aut piscem, aut nauim, aut lyram, aut anchoram*, vt nos infra suo loco dicemus, exprimi debere affirmat. Tribus vero præcipuis hæc Cœmeteria-

Alex.l.3

lis gemma symbolis præfulget. Primo enim tam Noëmi arcam, quam Petri Nauiculam, apertum ipsius Ecclesiæ typum pręsefert, quæ cũ ambæ simul iunctæ appareant, Catholicam Christi Ecclesiam, vnam, eandemque ab ipsomet mundi primordio extitisse intuentibus palam innotescit. Porro cum arca vno eodemque nauis malo suffulciatur, omnes tum ex Iudaismo, tum ex gentibus nonnisi ob Christi merita salutem adeptos fuisse celebri mysterio suggeritur. Nam quod Noëmi arca Ecclesiam olim mystice adumbraret, disertis vtique verbis Paulinus in rem præsentem edocuit: *Superauit arca diluuium, & nunc Ecclesia hoc seculum supernauigat*. Hieronymus quoque ijsdem plane verbis consonat: *Arca*, inquit, *illa iuxta Apostolum Petrum typus Ecclesiæ fuit*: quod item aduersus Luciferianos scribens insinuat, vt Cyprianus his verbis: *Si potuit euadere quisquam, qui extra arcam Noe fuit, & qui extra Ecclesiam fuerit, euadet?* Quod autem Petri nauicula, cuius mysteria orthodoxi certatim Patres edisserunt, Ecclesiam quoque euidenter designet, ipso Augustino enarrante didicimus: *Nauiculam*, inquit, *istam Ecclesiam cogitate, turbulentum mare hoc seculum*, quod plane Hieronymus, Beda, alijque ex Patribus vnanimiter edocent. Enarratis autem hactenus postremo loco accedit, quod vt huius apte rei mysterium intelligentibus exhiberetur, a primis quidem Ecclesiæ temporibus templa, quæ in Dei cultum pia Christianorum manu erigebantur, oblonga quidem, & in nauis aptata formam ex Clementis Romani lib. 11. Apostolicarum constit. præscripto protendebantur. Verum omnimodam arcæ ipsius cum Nauicula symboleitatem Cyprianus de arca sermonem instituens his verbis innuit: *Iam tunc*, inquit, *illa præfigurabantur tempora, quibus arca Noe aquis inuecta diluuij, viri iusti familiam conseruauit illæsam*. hæc Cyprianus.

Paul. ep. 11.

Hier. l. 1. adu. Iouin.

Cyp. l. de vnit Eccl.

Aug. l. de ver. Dom.

Clem. Rom. l. 11. Const.

Cypr. de Card inal Chr. operib.

9 Porro vt paucis reliqua prosequamur, columbæ symbolum, quod in nostra nauicula exprimitur, haud mysterio, & quidem multiplici caret: columba enim, quæ summitati inest, eam symbolice præferre crediderim, quam ad explorandum, an diluuij aquæ desijssent,

Quid columba Nauiculæ Petri insidẽs significet.

Noëmus ex arca transmisit, quæ quidem intra eandem regressa haud boni, quod expetebatur, nuncij tunc auis extitit, sed iterum ab eodem foras emissa, feliciter *reuersa est ad vesperam*, vt sacræ edocent paginæ, *portans ramum oliuæ virentibus folijs in ore suo*. Altera subinde columba, quæ puppis loco insidet, sanctus vtique Spiritus, qui Ecclesię regimini, tanquam supremus motor, ac ductor præest, palam adumbratur: eandem enim dirigit, ne in syrtes aliquando impingat; regit, ne procellis absorbeatur, & diuinitus præstat, vt ad salutis portum tuto tandem emergat. Magna autem, ac mira inter arcam Noe, & Petri Nauiculam, inter Noeticam columbam, ac faustum Ecclesiæ alitem similitudo intercedit, baptismus quippe apte concinneque, vt Chrysologus ait, hoc symbolo præsignari videtur: *Hodie*, inquit, *Spiritus sanctus supernatat aquis in specie columbæ, vt sicut illa columba Noe nunciauerat diluuium decessisse mundi: ita ista indice nosceretur perpetuum mundi cessasse naufragium*. Nostra autem Columba haud virentis oliuæ ramusculo insigniri opus habet: Christus enim, qui vnctus mystice interpretatur, illic iugiter præsentissimus est. Sed Columbam interim ad Noemum intra arcam remittentes, plura nos infra de eadem lib. 6. Subterraneæ Romæ.

Gen. c. 18. n. 11

Chry. ser. 149

10 Ab arca, & nauicula expediti, & a naufragandi metu liberi, in immanem, qui naui substernitur, piscem fine periculo incurrimus, quem peculiari neutiquam mysterio destitui pronunciandum est, & symbolice quidem diabolum, qui in sacris passim scripturis Leuiatan appellatur, hoc designari crediderim: hic enim aperto iugiter, hiantique ore nauigantes absorbere præoptat, verum Petri Nauiculæ, & his, qui in eadem nauigant, ac circumferuntur haud vllatenus præualendo damnum inferre posse Christus in sacris Euãgeliorum paginis illis palam verbis Petrum edocuit: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam*. Quod quidem, vt clarius Christiani facto exhiberent, piscem tam immani præditum magnitudine nauiculæ velut subactum, depressumque exprimere voluerunt, quod egregie Ambrosius illis aliquando verbis insinuasse visus est: *Sanctus Iob aduentum*, inquit, *Domini prophetabat, de quo vere dixit, quod magnum cetum erat debellaturus*. Potest autem fortasse eiuscemodi symbolo cetus ille intelligi, in cuius vastitate alui tres dies, aperto, constantique iam tum Dominicæ Resurrectionis mortalibus propinato mysterio, Ionas propheta perstitit, & vegetus subinde, atque incolumis, vt in Cœmeterialibus passim Sarcophagis videre est, in lucem tandem emersit.

Piscis sub Nauicula sculptus diabolũ designat.

Amb. l. 5. de fide ad Grat.

11 Sed vt ad Noemum, & arcam reuertamur, etsi singula interim, amice lector, quæ ad instituti propositum attinent, elucidemus, haud ipsummet *Noe* vocabulum, vt vides, peculiari mysterio destituitur, quod, vt disertis Damascenus verbis pronuntiat, nobili quidem nominis auspicio, requies interpretantibus resonat. Nec vero tanti rem momenti, & obseruatione dignissimam Patres silentio obuoluerunt: Hieronymus enim in sacris exponendis scripturarum mysterijs omnium oculatissimus, id peculiariter adnotauit, dum lib. quæstionum in sacram Genes. illa Lamech verba explicans, hæc ait: *Et vocauit nomen eius Noë, dicens: Ipse requiescere nos faciet ab operibus nostris. Ab eo igitur* (inquit Hieronymus) *quod sub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuium, appellatus est requies, &c.* Ioannes item Chrysostomus in conscriptis a se in Genes. homilijs hæc ad rem nostram habet: *Nomen autem* Noe *lingua Hebraica* quies *dicitur: quia ingruente diluuio, hic solus mundum saluaturus, & posterioris seculi futurus auctor erat. Idcirco inquit: Faciet nos requiescere, &c.* Isidorus quoque Hispal. in suis ad sacr. scriptur allegorijs; *Noe*, inquit, *qui interpretatur requies, &c.* Origenes itẽ in disceptationibus in Gen. *Noe* (inquit) *requies interpretatur, pro eo, quod sub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuium. Vnde & pater eius vocans nomen eius Noe, dixit: Iste requiescere nos faciet ab operibus nostris &c.* Idem insuper in Comment. in Genes. isthæc subtexit: *Non conueniunt cum Noe verba Lamech patris sui dicentis: Iste consolabitur ab operibus & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus: sed cum Christo conueniunt*

Noe vocabulum requiem significat.

Hier. q. in Gen. c. 5.

Chrys. hom. in Gen.

S. Isid. Hisp. leg. in sac. S.

Orig. l. 7. c. 6.

Id in Comm. in Gen. c. 7.

niunt verba hæc &c. Quod aureis totidem verbis Beda præcipua vir eruditione conspicuus repetit exposit. in Genes. & quæst. pariter super Genes. Idem quoque Beda perscrutandis rerum diuinarum arcanis lyncæus ex numero octauo, quo iuxta ordinē recensebatur Noemus, futuram corporum resurrectionem his plane verbis exposit. in Genes. argumentatur *Quod autem octauus ipse Noe, quia in Christo spes resurrectionis nostræ apparuit, qui octauo die post sabbatum resurrexit.* Quod & egregie perantiquus ille sacros inter scriptores Iustinus martyr loco supracitato adnotauerat.

12 Vt autem singula, quæ ad Noemi historiam attinent, vtpote peculiaribus imbuta mysterijs diligenter inquirendo perscrutemur, iam enarratis illud adijcimus, quod in ipsa demum Cœmeteriali Noe imagine adumbrari columba cernitur, ore virentis ramum oliuæ deferens: cuius sane mysterium his potissimum adnotationibus passim elucidando orthodoxi Patres illustrarunt. In primis autem Cyprianus ad Nouatianum scribens de secunda columbæ emissione apte, eleganterque edisserit: *Recepta igitur columba, paucis etiam diebus interiectis, iterato emittitur ex arca, quæ reuersa non tantum firma vestigia, sed & insignia suæ pacis, atque victoriæ per illa oleæ folia, quæ suo ore portabat, ostendit. Duplex ergo illa emissio duplicem nobis persecutionis tentationem ostendit: prima, in qua qui lapsi sunt, victi ceciderunt; secunda, in qua hi, qui ceciderunt, victores extiterunt &c* Quibus concinne quidem respondent, quæ S. Ioannes Chrysostomus homil. 12. in cap. 3. Matth. in medium affert: *Cum vniuersum aliquando orbem naufragium commune mersisset, & omne prorsus hominum genus periclitaretur, istud interim certe animal apparuit, finemque illius tempestatis ostendit, atque ore ramum portans oliuæ, pacem mundo redditam nunciauit: quæ omnia erant futurorum signa.* Et hæc infra saluberrimæ istius historię, qui Christianorum tum oculis, tum animis proueniunt, fructus commendans: *Ne igitur (inquit) ipse desperes, illius te historia confirmat admonitu, &c.* hæc Chrysostomus. Sed de columba & olea pariter suo infra loco opportunus a nobis sermo instituetur.

13 Hæc, & complura alia aspicientes edocet, commonetque descripta, nec non ab antiquis adeo frequenter vsu recepta sanctissimi Noë imago, & a sanctis subinde Patribus aureis plane animaduersionibus cumulata, sed præcipue ab Ambrosio, qui luculentum satis de Arca & Noë tractatum edidit. Verum plura hic ad Noeticam illustrandam historiam referre superuacaneum ducimus cum ea quæ hactenus e nobilissimo sententiarum promptuario recensita a nobis sunt, satis superque ad valide comprobandum sufficiant, quo potissimum animi consilio in abditis Cœmeteriorum recessibus Noëtica exhibeatur historia, vt Christiani videlicet, qui ibidem velut nobilissimi e seculo ad Deum transfugæ terræ recepti sinu morabantur; inter ipsasmet exundantis Oceani procellas *respicientes et leuantes*, vt Euangelicus habet sermo, *capita sua*, optimam in aduersis quibusque spem conciperent, metumque omnē ac mœrorem animo deponerent; memoria, inquam, repetentes, se intra tutā Ecclesiæ arcam Dei munitam præsidio recipi, quæ debacchantium persecutionum vi, etsi grauiores impetant, haud perpeti naufragium queat, sed potius aduersorum fluctibus immane excrescentibus, Deo feliciter aspirante, felicitatis sortitā cumulum eleuanda sublimius foret: *Creuerunt enim aquæ, vt scriptura ait, & eleuauerunt in sublime arcam.* Demum diuinæ opis præsidio suffultis sub fausto Noeticæ columbæ omine credentibus spes certa obuenturæ pacis inerat, vt sedatis nimirum tandem aliquando fluctibus, tranquillitatem nacti in sublimibus atque æternis Paradisi collibus, velut olim in Armeniæ montibus arca substitit, optatam ipsi pariter sedem figerent, & Noemum virum sanctissimū egregie inter ipsa fluctuantis mundi deliramenta æmulati, perennem vnā cū ipso laborum mercedem, ac iugem, sedatis tandem procellis, requiem obtinerent. Quæ omnia antiqui illi proceres tacite fortasse, vt menti quoque nostræ opinio subest, innui intuentium oculis voluere, dum recolendam hanc historiam coloribus adumbrātes, nullibi prorsus Noeticę formā arcæ, sed patens ac supereminens quoddā suggestū penicillo effinxerunt, in quo Noemus ipse, vt videre est, eximij

Christiani in Ecclesia tanquam in Arca Noetica vniti & spe pleni.

Christiani, vt Noe in diluuio transactis huius mundi fluctibus requiem sperabant.

[Left margin notes, partly cut off:] ...rrectio ...uorum Noemum ...n denota; ...expos. in ...c. 5. et q. ...Gen.; ...c. 5. expos. ...n.; ...erium ...nbæ à ...emissæ.; ...ypr. ad ...t.; ...rys. hom. ...c. 3. ...h.

mij instar concionatoris residens, boni inter aduersa nuntij officio fungeretur, dum sacrosancta isthæc arcanorum mysteria Christiano felicissimus futurarum rerum præco orbi e suggesto fideliter propinaret. Sed a Noemo ad Abrahamum orationis stylum conuertamus.

CAP. X.

De Abrahamo, & Isaaco.

Crux cum Christo illi fixo neutiquã effigiari olim solebat.

1 CVM probe nossent candidi Christianæ fidei cultores, qui omnium primi religionem, quæ e cælo fluxerat, ac vniuerso postmodum orbi innotuerat, Romana in vrbe sectati sunt, Christum Redemptorem, qui Crucis mysterium præseferebat, *Iudæis quidem scandalum*, vt cum Apostolo loquar, *extitisse, a gentibus autem stultitiæ habitum esse symbolum*, id potissimum totis animi viribus præstitere, vt ad abolendam, quã mente præconceperant, viuificæ crucis sub funestæ mortis trunco vnà cum metu ignominiam, & ad tollendam dedecoris pariter, quod pœnali ligno inerat, notam tunc maxime, cum temporis opportunitatem sectando passionis dominicæ arcana expetentibus populis denuntianda forent, mysticis res coloribus adumbrata exhiberetur. Quapropter quo cautius religioni, eiusque decori prospicerent, haud palam Christi Saluatoris cruci affixi imaginem recolendam, venerandamq; intuentibus proposuere, sed emblematicis, figuratisq; modis obuolutam, sub innocui videlicet Agni iuxta crucis lignum placide consistentis typo (de quo suo infra loco) & multiplicibus tum rerum historicarum, tum latentium mysteriorum symbolis, quæ Dominum cruci suffixum quoquo modo præseferrent, sub ipsa exurgentis Ecclesiæ primordia affabre coloribus effingere consueuerunt.

Agnus vicẽ, ac typũ Christi gerens sub Cruce effingebatur.

Isaac vera Christi figura.

2 Ad assequendum autem instituti propositum illis quidem satis frequenter & quasi ad manum celeberrima præ cæteris Abrahami & Isaaci historia vsu venit: cuius rei vt præcipuas rationes attingamus, miræ, ac luculentæ Patrum sententiæ consulendæ nobis sunt. Sed omnium præcipuus Tertullianus pro re præsenti audiendus est, qui aduersus Iudæos, & libro item aduersus Marcionem hæc ad rem nostram apte, eleganterque explanat: *Et vtique sacramenta passionis figurari in prædicationibus oportuerat; quantoque incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam Dei quæreret. Itaque in primis Isaac, cum a patre hostia duceretur, & lignum ipse sibi portaret, Christi exitum iam tunc denotabat in victimam concessi a Patre, lignum passionis suæ baiulantis*. Sed disertissimus idem scriptor altiora, quæ latent, mysteriorum arcana sapienter edisserens, hæc de sacrosancto viuificæ Crucis ligno diuinis prænotato mysterijs fatur: *Hoc lignum & Isaac filius Abrahæ ad sacrificium ipse portauit, cum sibi eum Dominus hostiam fieri præcepisset: sed quoniam hæc fuerunt sacramenta, quæ temporibus Christi perficienda seruabantur, & Isaac cum ligno reseruatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærente, & Christus suis temporibus lignum humeris suis portauit, inhærens cornibus crucis, corona spinea in capite eius circumdata*. Vides hinc horrificum crucis patibulum, Christi Domini conscensu apprime nobilitatum, haud horrorem incutere, sed decorem intuentibus vltro præseferre: *Factus est enim principatus eius super humerum eius*.

Tertull. con. Iud. c. 10. & l. 3. adu. Marc. c. 18.

Id. Tert. L. [...] Cruce c. 13 [...]

Oblatio I[saa]ci Passion[em] Domini p[ræ]figurabat. Theoph. in [...] c. 8.

3 Porro nobilissimum hoc fidei mysterium Theophylactus quoque magis perspicue his quidem verbis exponere satagit: *Nam præfigurabat illum Abraham in oblatione Isaac, & arietis sacrificij: sicut enim ille Isaac ligna, ita Dominus crucem portauit, & sicut relictus quidem est Isaac, immolatus autem aries, ita & Deus quidem alienus est a passione, in humana autem carne & natura passus est*. Nec prætereunda hic sunt, quæ ipsemet in Ioan. & in Epist. ad Hebr. cap. 11. in rem præsentem suggerit: *Fortassis*, inquit, *sicut illic Isaac dimissus est, & agnus immolatus est: ita & hoc loco diuina natura impassibilis mansit, humana autem natura, quæ & Agnus dicitur, quia Adæ erraticæ ouis filius, immolatur*. Hæc Theophylactus. Idem fere disertis plane verbis Cyrillus Alexandrinus in Genes. & Isidorus lib. de different. attestantur. Sed præ cæteris Hie-

Theoph. [...] c. 9. & in e[p. ad] Heb. c. 11.

Cyrill. A[lex.] l. 7. in Gen. Isid. l. di[ff.]

Hieronymus homil. de resurrectione Dominica, eandem satis eleganter figuram explicans, his plane verbis prosequitur: *Hic idem Dominus in nouissima mundi senescentis ætate, per figuram B. Abrahæ longæui patris offertur in victimam: quo tempore dum nouo sacrificio, in vnici filij sui iugulum pius parricida consurgit, ex improuiso aries oculis eius apparuit, sicut eloquitur sermo diuinus. Et videns Abraham arietem inter vepres hærentem cornibus. Inter vepres, inquit, requiramus quæ sit ista nouitas, id est, in multitudine circumstantium peccatorum hærentem cornibus, id est, ad Crucis cornua clauorum confixione pendentem, sicut in alio loco legimus: Cornua in manibus eius.*

4 Porro ex receptissima apud antiquos Christianos Abrahami historia corporum quoque resurrectionem argutissimis conficere argumentis orthodoxi Patres conati sunt, inter quos præcipue Origenes homil. 8. in Genes. explicans illa Apostoli verba Hebr. 11. *Fide Abraham non hæsitauit, cum vnicum offerret, in quo acceperat repromissionem, cogitans quia & a mortuis eum suscitare potens est Deus*, hæc ad rei propositum subinfert: *Prodidit ergo nobis cogitationes viri fidelis Apostolus, quod fides resurrectionis iam tunc haberi cœperit in Isaac. Abraham ergo resurrecturum sperabat Isaac, & credidit futurum, quod adhuc non erat factum.* At singulari plane eruditione S. Epiphanius in lib. Dialog. fusius de adumbrato eiusdem resurrectionis mysterio, & Christi cum Isaac comparationem inducens, argute his verbis edisserit: *Confer ergo*, inquit, *figuram cum veritate, & videbis etiam in typo diuinitatis impassibilitatem. Pater enim est hic, & illic, & filius similiter dilectus hic, & illic: & ferens vterque materiam sacrificij: hic enim ligna, ille crucem portauit humeris. Dicunt autem & montis verticem vtriusque sacrificij operatione esse dignatum, conuenitque dierum & noctium numerus, & quæ post eum facta est resurrectio. Etenim Isaac Patris sui animi promptitudine interfectus, a quo die magnorum donorum largitor Deus hoc iussit fieri, tertio typice reuixit, eiusdem benignissimi & humanissimi voce: visus est autem aries ab arbore pendens, & Crucis imaginem ostendens, qui cædem pro puero passus est.* Et hæc idem paulo infra: *Quia ergo fieri non poterat, vt in ariete præfiguraretur resurrectio, cum sit animal expers rationis, & diuinæ carens imagine, in œconomia mysterij figuram partiuntur, & hic quidem mortis, ille vero resurrectionis imaginem ostenderet, &c.* Hactenus ad rem Epiphanius, quo altius hac super imagine differente vides, quæ & quanta sub vno eodemque symbolo viuifica arcanorum mysteria contemplanda tibi exhibeantur.

5 Concinne insuper, & satis eleganter hoc ipsum S. Ioan. Chrysostomus Homil. in epist. ad Hebræos hunc in modum insinuat: *Si autem*, inquit, *Abraham ante tot annos credidit, quod Deus sit potens suscitare ex mortuis, multo magis nos id debemus credere. Vides quod sicut prius diximus, mors nondum intrarat, & eos statim traxit in spem resurrectionis, & ad certam deduxit persuasionem, vt etiam iussi suos mactarent filios, ex quibus expectabant se impleturos orbem terræ.* Idem plane S. Eusebius lib. in Genes. his verbis prosequitur: *Veruntamen Abraham confestim filium, cum esset immolaturus, resurrecturum credidit.* Theophylactus quoque in epist. ad Hebr. condignis Abraham credentium parentis fidem laudibus hac ratione commendat: *Hoc sane*, inquit, *valde est admirandum, quod cum olim non haberet filium, per quem promissionem, felicem euentum habituram speraret, & expectaret, sed hunc solum, etiam eum tamen obtulerit. Vnde hoc? ex multa & ingenti fide. Credidit enim, quod posset Deus post cædem ex mortuis ipso suscitato complere promissionem, ac per ipsum rediuiuum multiplicare semen.* Et in epist. ad Ephes. disertis quidem verbis edocet, quo videlicet pacto inuictissimi Abrahæ exemplo emergentes iugiter vitæ huius ærumnas, atque assiduas ingruentium malorum procellas, vberrimo meritorum prouentu exsuperare quis valeat. Sed quæso eiusdem hic verba excipiamus: *Si tentationes inuadunt, fidem adhibens futuris bonis, consolationem accipies. Reputa tecum, quomodo vreretur Abraham, quando gnatum offerret, sed fides flammas istas extinguebat.* Hucusque Theophylactus fidelibus inter rerum angustias deprehensis æmulandum Abrahami exemplar ob oculos ponens.

6 Ex repetita igitur, & frequenter tum oculis, tum animo exhibita historicæ enarrationis huiusce imagine, fide-

Marginalia: ...ho. 29 ... | ... Abra... & Isaa... bolum ...tionis | ... Heb. | ...n. 8. in ... 11. Abra... nmo... um | ... dial. 3 | Fides Abrahami. | S. Io. Chrys. hom. 25. in ep. ad Heb. | S. Eus. l. 2. in Gen. | Theoph. in ep. ad Heb. | Id. in ep. ad Ephes. c. 6. | Idem.

Quidnam fideles ex depicta Abrahami & Isaaci historia discerent?

fideles illi probatæ innocentiæ viri aduersus infensorum hostium, quæ instabant certamina constanter exilientes haud modicas animo vires aspiciendo exhaurire poterant, tum maxime si acerbos admodum Christi cruciatus iugiter præ oculis haberent, & futuræ spem resurrectionis pia ac frequenti meditatione recolerent. Hinc beatissimis illis Christianorum plane aureorum seculis in more positum fuit, vt non in Cœmeterijs duntaxat, verum etiam ipsis in Ecclesijs historia hæc sæpissime coloribus exprimeretur, quam, vt supra notauimus, haud absque vberrimis profusis lacrymis Gregorius Nyssenus sanctissimus vir aspicere aliquando potuit: quod item Gregorio Papæ secundo contigit, qui ad Leonem Isauricum scribens, hæc ait: *Quis picturam Abrahæ cernens, & gladium pueri ceruicibus imminentem, non compungitur, & collacrymatur? &c.* Hinc mutæ, sed ad viuum coloribus animatæ viri sanctissimi imaginis vim edisce, quæ ab intuentium oculis lacrymas, & ab ipsis præcordijs dolorem elicere potis est. Sed de Abrahami historia hæc pauca scientibus exposuisse sufficiat.

Greg. Pap. 2. ep. ad Leon. Isaur.

CAP. XI.

De Iosepho Patriarcha.

Iosephi Patriarchæ imago in Cœmeterijs frequēs.

1 QVONIAM præclara, ac omnibus fere virtutum numeris absoluta Iosephi Patriarchæ gesta miris laudum præconijs vno passim Patrum omnium sanctorum ore concelebrantur, hinc fit, vt in abditis plerunque Cœmeterialium Cubiculorum recessibus hominis cuiusdam apparitorum manu intercepti, vel certe in captiuitatem deducti contemplanda frequenter imago proponitur: qua profecto Iosephum recolendę virtutis Patriarcham intuentibus exprimi nonnulli, quibus & sacrorum Cœmeteriorum explorator Bosius præcipue adstipulatur, existimarunt. Cum igitur tam sæpe præmemorata oculis imago subijciatur, nos vltro fateri oportet, dignissimam hanc Iosephi, qui a fratribus dolose venditus fuit, historiam consulto ibidem adumbratam fuisse ac multiplicis quidem generis intuentium animo mysteria suggerere; sed cœteris omissis, quæ magis præcipua sunt, accepta a Patribus deriuantes, hoc præsertim loco lectori adnotabimus. Tertullianus itaque, qui in scripturarum arcanis, quę latent, perscrutandis mirifice præstat, aduersus Iudæos scribens, Iosephum Christi Saluatoris nostri figuram manifestissimam extitisse ait, sed eius quæso verba consulamus: *Ioseph & ipse per Christum figuratus, vel hoc solo, quod persecutionem a fratribus passus est, & venundatus est in Ægyptum ob Dei gratiam: sicut & Christus a Iudæis carnalibus fratribus venundatus est, a Iuda cum traditur.* Hæc in rem præsentem Tertullianus. Idem plane Origenes Homilia in Exod. his verbis asserit: *Antequam moreretur noster Ioseph, ille qui distractus est triginta argenteis ab vno ex fratribus suis Iuda, valde pauci erant filij Israël: cum vero pro omnibus gustauit mortem, per quam destruxit eum, qui habebat mortis imperium, diabolum, multiplicatus est fidelium populus, & diffusi sunt filij Israel, & multiplicauit eos terra, & creuerunt nimis valde. Nisi enim, vt ipse dixit, cecidisset granum in terram, & mortuum fuisset, non vtique fructum hunc plurimum totius orbis terræ Ecclesiæ attulisset. Igitur posteaquam cecidit granum in terram, & mortuum est, omnis hæc ex ipso surrexit fidelium seges, & multiplicati sunt filij Israel, & inualuerunt nimis valde: in omnem terram exiuit sonus Apostolorum, &c.* Hæc Origenes de Iosepho, qui sicut Christi præ omnibus fratrū dolo venditus imaginem præsetulit, ita pariter vnus præcæteris innumera Christiano populo mysteria propinauit.

Iosephus Patriarcha Christum in designans. Ter.l.con.

Orig.hom. Exod.

2 Nec vero cum de Iosepho agitur, a memoratis Patribus sapientissimus scripturarum arbiter Augustinus dissentit, qui in libro quæst. quem super Genesim edidit, hæc ad rem nostram eleganter exponit: *Ad hoc enim occisus est Christus à Iudæis, & traditus est gentibus, tanquam Ioseph Ægyptijs a fratribus, vt & reliquiæ saluæ fierent.* Et contra Faustum agens, isthæc ingerit: *Ipse mihi Ioseph innuitur, qui persequentibus, & vendentibus fratribus, in Ægypto post labores honoratur.*

Vti Io[...] post lab[...] ita Ch[...] post p[...] honora[...]

S.Aug. sup. G[...]

Aug.l. Faust.

Didi-

Didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quem significabat Ægyptus, per varias passiones Martyrum, & nunc videmus honorem Christi in eodem orbe terrarum, erogatione frumenti sui, sibi omnia subiugantis. Rursus idem sanctissimus doctor in Psalm. ait: *Nostis Ioseph in Ægyptum venditum, Christus ad gentes transiens: ibi Ioseph post tribulationes exaltatus, & hic Christus post passionem Martyrum glorificatus*. Sed idem hæc fusius pertractans consulendus est in serm. de tempore, vbi qua ratione prosapiam filiorum Israël in Ægypto multiplicari contigerit, explicans, quod iam supra Origenes acute differens exposuerat: *Hæc*, inquit, *fratres charissimi, in illo Ioseph figurata sunt, in nostro autem Ioseph, id est, Domino Christo in veritate completa sunt. Prius enim quam crucifigeretur Ioseph noster, pauci in eum crediderunt, posteaquam vero mortuus est, & resurrexit, in vniuerso mundo multiplicati sunt, & venerunt Israelitæ, id est, populi Christiani. Sic & ipse Dominus in Euangelio dixit: Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, &c.* Sed alias insuper Augustini sententias hic repetamus. Ipse enim tractatu in Psalm. rationem breuiter assignat, qua nos quoque Iosephi, & ipsiusmet Christi Domini exemplo edocti, aduersa quæque constanter perpeti valeamus, eius autem hæc sunt verba: *Si tentationes duræ sunt in hoc seculo, Ioseph in carcere, Christum in cruce cogitate*. Idem porro sanctissimus doctor in sermonibus diuturnam, quam Iosephus carceri mancipatus moram traxit, expendens, eam potissimum rationem affert, quod videlicet spem omnem suam homini magis, quam Deo cõmiserat, sic autem inquit: *Præuentus est, vt auxilium peteret, dicens magistro pincernarum: Memento mei, cum bene tibi fuerit, & supplica Pharaoni, vt me eijciat de isto carcere. Et quia nondum scriptum erat: Bonum est sperare in Domino, quam sperare in hominibus, cum in omnibus gratiam Dei meruisset, surreptum est illi, vt ab homine auxilium peteret. Pro qua re additi sunt duo anni, quibus adhuc teneretur in carcere, tanquam diceret ei Deus: Ego tibi ostendo, vt magis a me, quam ab homine debeas auxilium postulare, &c.* Hucusque de Iosepho suo eleganter more Augustinus.

In pf. 80. — *Ser. 84. de temp.* — *In pf. 104 ... aduersa æquo animo ferunda ab eo, qui Iosephi, & Christi labores cum recogitet.* — *Ser. 82.*

3 In Augustini vero sententiam it quoque pedibus S. Prosper Aquitanus, qui lib. de Prædict. in Promiss. Dei, Christum Redemptorem a Iosepho præsignatum fuisse, & ex eadem insuper historia aptum futuræ resurrectionis mysterium eiuscemodi argumento deducit: *Post duos*, inquit, *annos dierum, tertio incipiente, de carcere educitur Ioseph, & noster Ioseph Christus Dominus die tertio a mortuis resurrexit*. Cæteri denique orthodoxi Patres permulta in huius enarratione historiæ mysteria contemplati sunt, inter quos præcipue Ambrosius adscribendus est, qui satis luculentum, & miris refertum animaduersionibus de Iosepho pariter tractatum edidit: sancti item Ioannes Chrysostomus, Hieronymus, Eucherius, Beda, & alij: verum hæc interim studioso lectori exposuisse satis sit, vt ex his facili quidem negotio sapientissima Christianorum consilia deprehendere queat, quibus ad huiuscemodi historiam oculis exhibendam permoti sunt, quo nimirum ex historicæ huius enarrationis ad viuum coloribus adumbratæ aspectu mortalium quique probe discerent, probos viros, ac diuinæ seruitutis obsequio addictos, multiplicium luctaminum molestijs, ac certaminibus exercendos iugiter fore: in quorum tamen conflictu haud vnquã humanum, sed diuinum vltro auxilium expetendum, implorandumque ijsdem sit. Id insuper, vt singula complectamur, rem altius expendentium animis emolumenti inerat, inspiciendo quippe palam intelligebant, vberrimos ex aduersis virtutum prouentus consequi, ac demum, quod & Regius olim Psalmista enunciauerat, futurum, *vt secundum multitudinem dolorum, consolationes Dei mœstorum cordibus* inenarrabili perfusis lætitia exuberarent, quibus perennis insuper gloriæ corona post momentanea isthæc agonum certamina ipsius Dei manu impartienda seruetur. Sed non ipsa dumtaxat nuda Iosephi imago, sed ne nomen quidem mysterio vacat: nam fidelium auribus veræ felicitatis omen, & futurarum rerum spem bonam denuntiat, iuxta illud, quod diuinæ paginæ monent, oraculum: Filius accrescens Ioseph, filius accrescens, & decorus aspectu: ita plane, incrementum nomen

Historia Iosephi Patriarchæ figura Resurrectionis. — *S. Prosp. l. de præd. et prom. Dei p. 1. c. 28.* — *Amb. tract. de Ioseph. Chrysost. Hieron. Eucherius, Beda.* — *Iosephi nominis mysteriũ.*

hoc indicat, vt egregie ex ipsius etymologia nominis Bernardus his verbis argumentatur: *Conijce & ex proprio vocabulo, quod augumentum non dubites interpretari*. Futuræ augumentum igitur felicitatis ex Iosephi nomine, tum etiam imagine deprehensi inter procellas Christiani edocebantur, & in ipsomet dignissimi Ioseph nominis augumento de Ioseph dicendi finis esto.

Bern. hom. 2. sup. miss. prop. fin.

CAP. XII.

De Moyse Hebræorum Legislatore, ac Duce.

1 VT de Moyse clari nominis, & cōspicuę sanctitatis viro, qui totius Israeliticæ gentis post viriliter excussum eorum dorso Ægyptiacæ seruitutis iugum, dux, legifer, ac princeps extitit, opportunus hic a nobis sermo instituatur: quamuis singillatim celeberrimi viri gesta, quæ tum in Exodo, tum in cæteris Pentateuchi tabulis descripta recensentur, condignis quæque mysteriorum sensibus obuoluta sint; apud sacra tamen Cœmeteria hæc præ cæteris penniciIlo adumbrata exhiberi contigit, quemadmodum videlicet primum ipse ad colloquendum cū Deo in Horeb montem conscensurus manibus calceamenta soluit: qua item ratione ibidem consistens lapideas tabulas digito Dei prenotatas populo oblaturus accepit: nec non vbertimos emergentiū aquarum riuos petram virga quatiendo eduxit: quæ quidem singula præcipuorum arcana mysteriorum his potissimum sententiarum adnotationibus sanctorum Patrum ore mirifice dilucidantur.

Moyses, eiusq; actiones mysterio plenæ.

2 Sed primo quidem loco disertissimus omnium Gregorius Nazianzenus in medium prodeat, qui Oratione secunda in Pascha, diuino Moysen iussu calceamenta soluentem pie contemplatus, hæc ait: *Iam qui terram sanctam ac diuinis vestigijs impressam contacturus est, calceamenta soluat: quemadmodum & Moyses ille in monte, vt nil mortuum ferat*. hæc Gregorius. Sed pari quoque eloquentia apertisque subinde verbis Augustinus Sermon. quem de sanctis habuit, hoc idem mysterium hunc in modum exponit: *Calceamenta*, inquit, *quibus vtimur, coria mortuorum sunt, nobis tegmina pedum, Per hoc ergo iubemus renunciare mortuis operibus. Hoc in figura Moyses admonebatur, quando Dominus loquens, ait: Solue calceamenta de pedibus tuis, &c.* Audis magna isthæc, quæ vel sub cortice minimarū rerum mysteria latent. Verum Gregorio inhærens, idem pariter Isidorus Hispal. lib. Proœm. his plane verbis recitat: *Quia nullus digne consistere, vel Deum videre potest, nisi qui cuncta terrena & mortalia deposuerit vitia: quod significabant illa calceamenta deposita, &c.* Hoc ipsum plane viri doctissimi, Beda, Theophylactus & alij edocent. Isidorus autem ibidem de legis diuinitus conscriptæ tabulis iterum quidem Moysis manu receptis; & de anterioribus, quas in admissi vltionem sceleris perfringi contigit; non autem de posterioribus, quæ illibatæ omnino substitere, hæc subtiliter edisserit: *Tabulæ illæ imaginem demonstrabant priscæ legis, non post longum interuallum pro populi peccato cessantis. Aliæ vero ad instar priorum iterato incisæ, noui Testamenti habuisse figuram. Istæ non franguntur, vt ostenderetur noui Testamenti eloquia remansura, &c.* Ex quo plane Euangelicarum, quibus nouum Christi Testamentum eminet, paginarum prærogatiuam ediscis.

Mysterium soluendi prius calceamenta, quam Deum conueniat.

S. Greg. Naz. or. 2. in pasch.

D. Aug. ser. 41 de sanct.

S. Isid. l. proœm.

Beda. Theophylact. Primæ Tabulæ legis fractæ & secundæ conseruatæ integræ cur?

S. Isid. de tab. leg.

3 De vberrimis vero aquarum fluentis, quæ portentosa Moysis manu durissimo e silice sitienti confouēdo populo emanarunt, Iustinus Martyr Colloq. cum Tryphone agens, ipsummet ingeniose locum adnotat, in quo portentum hoc contigit, in deserta nempe gentilium populorum regione, ac inde gētilium eorundem ad orthodoxæ fidei sinū vocationem præsignari edocet. Sed eius hic verba excipiamus: *Fontē*, inquit, *aquæ viuæ a Deo in solitudine cognitionis Dei experte, in terra videlicet gentium scaturire fecit hic Christus*. Nec Hieronymus, qui eloquentia, ac eruditione haud cæteris impar est Patribus, suam altioribus hisce mysterijs exponendis ingenij vim desiderari patitur; quippe qui, in illa Psal. verba: *Interrupit petram in eremo* Pe-

Mysteria aquarum è petra in deserto sitientium

S. Iust. mart. colloq. cum Tryph.

Hier. in P

Petra quidem ipsummet Christum, aqua vero Apostolos ac orthodoxos Ecclesiæ doctores subintelligi affirmat: *Percussa est*, inquit, *Petra, & fluxerunt aquæ: illa Petra qui dixit: Qui sitit, veniat ad me, & bibat: de cuius ventre fluxerunt flumina*. Et paulo infra hæc subijcit: *Sicut Moyses percussit in eremo petram, & produxit populo aquas; ita Dominus, quem Paulus percussum ait propter peccata nostra, immensos nobis protulit fontes, Apostolos scilicet, quos Petra monstrauit, & per quos fluxerunt torrentes: torrentes autem doctores accipimus, per quos torrentes, id est, subsequentes Ecclesiarum doctores repleti sunt; ex quorum nos prædicatione sitim extinguimus*. Concinne autem, eleganterque idem sanctissimus Doctor Mosaicarum riuulos aquarum, Baptismo & Martyrio his plane verbis confert: *Sed & fontem Baptismi nobis atque Martyrij eadem Petra ostendit. De latere enim eius, cum percussus est, sanguis & aqua processit; quod Baptisma & Martyrium figurauit*. Idem fere disertis verbis inculcat, ac repetit in Comment. Isai. vbi illa Pauli verba explicans 1. Corinth. 10. *Petra autem erat Christus*, isthæc ad rem subdit: *Cuius, vt noue loquar, latus lancea vulneratum, aqua fluxit, & sanguine, Baptismum nobis & Martyrium dedicans, etc.* huc vsque ipsam Moysis imaginem serio contemplans Hieronymus.

4 Sed Augustinum quoque intimos scripturarum sensus probe elucidantem, si libet, hac super re consulamus, qui Homil. lib. Mosaicæ petræ symbolo, Christum intelligens, virgam ipsiusmet Crucis trunco studiose comparat, dum isthæc subijcit: *Denique percussa est ipsa Petra ligno, vt aqua flueret: virga enim percussa est. Quare ligno, non ferro? nisi quia Crux ad Christum accessit, vt nobis gratiam propinaret*. Quod pari sententiarum vi ad rem nostram in sermon. de tempore his verbis prosequitur: *Percussit ergo Moyses virga bis silicem, quid est fratres? nec hoc puto esse sine mysterio. Quid est hoc quod non semel, sed bis percussa est petra? ideo secunda vice petra percutitur, quia duo ligna in Crucis patibulo eriguntur: quia in vno sacras manus expandit, in alio vero a capite vsque ad pedes immaculatum corpus expandit*. At aliud præterea, & satis quidem viuidum, satisque per se efficax ex historia, quam nunc recensemus, argumentum Augustinus infert, ad excitandum videlicet in Christianorum animis alacre aduersa quæque patiendi desiderium, quo sane primæuos, ac feruentiores illos Ecclesiæ Patres, qui a persecutionibus passim impetiti clanculum in cryptis demorabantur, ex eiusdem historiæ symbolo oculis obiecto, supra modum æstuasse nobis credere par est. Subdit autem isthæc infra: *Bibit ergo de Petra populus, & statim bellum init contra Amalech. Videte fratres, quia posteaquam quisque de petra biberit, & Christi sacramenta susceperit, necesse est illi ad pugnam procedere. Tamdiu enim aliquis diabolum contra se pugnantem non sentit, quamdiu opera illius exercere voluerit. Qui vero illum reliquerit, & de Petra bibens, Christum sequi elegerit, necesse est, vt illum patiatur infestum, cum in isto iudicio voluit præponere Christum. Quisquis ergo Christo coniungitur, non ad delicias, non ad voluptates, sed ad prælium præparetur: quia omnes, qui volunt pie viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur*. Recensitis autem ab Augustino optime consonant, quæ idem in sermonibus de tempore, speciatim de virga, viuificæ Crucis symbolo, loquens in hæc plane verba suggerit: *Virga illa Crucis mysterium præferebat*. Et paulo post comparationem hanc subinfert: *Sicut Pharao & populus eius per virgæ sacramentum affligitur, vt ad seruiendum Deo dimittat populum Iudæorum: ita & diabolus, & angeli eius per Crucis mysterium fatigantur, & premuntur, vt a Dei seruitio reuocare non possint populum Christianum*. Hactenus Augustinus in reserandis diuinarum scripturarum oraculis oculatissimus. At Augustino Isidorus quoque Hispal. constanter adstipulatur, hæc dicens: *Eadem autem Petra, quæ percussa aquam euomuit, Christi figuram habuit, ad quem velut Virga lignum passionis accessit, vt emanaret credentibus gratia. Percussa enim petra fons emanauit: percussus in Cruce Christus sitientibus lauacri gratiam, & donum Spiritus sancti effudit, &c.* En quam congrue, quæ olim a Moyse preclare gesta narrantur, ipsi Christo, eiusque fidelibus, velut viuæ exemplar imagini consonant.

5 Verum vt ad cætera, quæ ad Moysen spectant, elucidanda progrediamur; si imago illa in Cœmeterialibus

Ppp 2 ple-

[Margin notes: ...a in de... Christũ ...abat. | Hieron. | ...r. in com. ...c. 48. | ...ga Moysis ...ci Chri... collata... ...q; typus. | Aug. l. 50. ...37. | ...ser. 92. de ... | ...yses bis ...am per... ...it, & quid ...ificet? | Id. Aug. Necessitas pugnandi cum diabolo, vt in Christo seruemur. | Id. ser. 86. de temp. | Virga Moysis symbolum Crucis. | S. Isid. Hispal. l. Proœm.]

plerisque Tabulis frequenter delineata, qua vir quidam, virgam manu gestans, & cistas panibus refertas tangens exprimitur, si Moysen, inquam, mellifluum, quod pluuit Hebræis, manna præmonstrantem, vt merito Bosius arbitratus est, imago ista præsefert, sapienti quidem consilio in sacris hanc Cœmeterijs pictam fuisse fatendum nobis est. Ex eiuscemodi etenim historiæ prospectu satis apte ratiocinari fideles secum poterant, quam eximijs interim gratiarum muneribus cumulentur hi, quos inter seculi huius deserta degentes haud corruptibili mannæ pabulo, vt quondam Hebræi, verum saluberrimo, ac suauissimo, qui è Cælo pluit, Christi pane in viuifico altaris Sacramento recreari contigit, ipsomet verbis illis protestante Domino: *Ego sum panis viuus, qui de Cælo descendi*. Et: *Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt, qui manducat hunc panem, viuit in æternum*. Quod sane præstantissimi valoris, celebrandum iugiter diuinæ beneficentiæ, immensique amoris pignus in hæc plane verba satis luculenter Augustinus expressit: *Manducauerunt*, inquit, *manna, & mortui sunt, id est, manna quod manducauerunt, non illos potuit a morte liberare: non quia ipsum manna mors eis fuerit, sed quia a morte non liberauit. Ille enim liberaturus erat a morte, qui per manna figurabatur. De Cælo certe manna veniebat, attende quem figurabat: Ego sum, inquit, panis viuus, qui de Cælo descendi, &c.* Hucusque ad rem nostram Augustinus, qui sacrosancta, vt vides, altaris mysteria, & panis Dominici sacramenta sub virga, ac Moysis panibus adumbrata fuisse pronuntiat.

Manna quid significet?

Manna nouæ legis.

Io. c.6.

D. Aug. ho. 27.

6 Et hanc fortasse ob causam in quarta Cubiculi Tertij tabula, quę apud Callisti Cœmeterium adhuc conspicua extat, iuxta Moysis imaginem, quæ ibidem efficta cernitur, Christi quoque panes cruce obsignatos sinu continentis imago contemplanda exhibetur. Sed hic quæso mente, si libet, repetamus, quæ Origenes potissimum in Exodi elucidationibus eiuscemodi manna verbi diuini pabulo comparans, concinne arguteque describit: *Dominus*, inquit, *pluit manna de Cælo, sed & hodie ego dico, quia pluit Dominus manna de Cælo: cælestia namque sunt eloquia ista, quæ nobis lecta sunt, & a Deo descenderunt verba, quæ nobis recitata sunt, & ideo nos felices, qui talia manna suscepimus*. Pluribus autem omnimodam hanc diuini verbi similitudinem, ex mannæ eiusdem proprietatibus, sed præcipue ex miro ipsius candore, ac dulcissimo itidem sapore comprobat. Sic autem inquit: *Candoris autem, & dulcedinis habet plurimum. Quid enim candidius, quid splendidius eruditione diuina? quid dulcius, quidue suauius eloquijs Domini? quæ sunt super mel & fauum*.

Panes cruce signati.

Orig. hom 7. in exodum. Manna est verbum Dei.

7 Demum vt saluberrimum Mosaicæ historiæ, necnon imaginis aspectum lynceis quisque oculis assequatur, ex præmemoratæ historiæ symbolo probatissimi orthodoxæ fidei cultores, mysterijs quampluribus mirifice instruebantur, & primum quidem haud vllis supernarum consolationum eos dignandos fore muneribus, qui futiles sibi, terrenasque vltro subtrahi non acquieuerint, cum iuxta id, quod sacrarum oracula scripturarum perhibent, tunc temporis potissimũ manna de Cælo Hebræorum genti Deus irrorauerit, cum Ægyptiacam, quam secum detulerant, farinam defecisse penitus contigit. Quod mysticis quidem elocutionibus Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysis erudite satis expendit; vbi isthæc: *Postea quam mare transierunt, &c. Tunc quæ Ægyptia viatica, & cibos sibi assumpserunt, penitus eos defecerunt: tunc omni nutrimento, quod ab Ægypto ferebant, absumpto, desuper sibi defluit cibus varias simul, & simplex, &c.* Ex iniuncto insuper ijsdem diuinitus præcepto, tantundem videlicet matutino tempore, quod ad mensuram pertinet, colligendi manna, quantum ad opportunam quotidiani pabuli mensuram vnicuique sufficeret, ita vt quod victui superfluum haberetur, computresceret; salubri quidem prouehendæ vitæ instituto admonebantur, vt quæuis lubrica noxiarum cupiditatum incentiua rescinderent, & paucis ad fouendam, propagandamque vitam contenti, sobrietatis modum tenerent, iuxta id quod Apostolus ait 1. Tim. 6. *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus*. Quod totum pari verborum elegantia suo ex more Nyssenus in hæc verba ibidem edisserit: *Nec plus aut minus, quam indigentia exigebatur; quod meo iudicio, præceptio quæ-*

Munera diuinę consolationis cum mũdanis Deus non largitur.

Manna de Cælo nõ pluit nisi deficiente farina Ægypti.

D. Greg. Nyss. lib. de vita Moysis.

Manna putrescebat vltra necessitatem instantem collectum, eiusque mysterium.

ad Tim. 6.

D. Nyss. l. de vit. Moys.

quædam est, omnes communiter instruens, ne plura, quam naturæ sufficiant, causa viuendi ex his materialibus appetamus. &c. Quod si quis stulta cupiditate deponendi, quicquam ex illo cibo in crastinum deposuerit, totum in vermes commutatur. Indigentiæ igitur ac sobrietati diuinitus consultum est; humanæ autem auiditati, ac inexplebili, quæ passim obtigit, cupiditati Dei prouidentia, velut indignis, semper deest.

nna in d.ẽ bati colle. m non pu- fcebat, eius mysteriũ.

8 Nec vero peculiari vacat mysterio, vt idem scriptor egregie contemplatur, illæsa, illibataque consuetæ eiusdem mannæ mensura, quæ ab Israelitis sedulo collecta, ad vsque sabbati diem seruabatur, cum grande alioquin piaculum haberetur, ipsomet recurrente sabbato manna colligere, cuius rei gratia duplam cõsuetæ mannæ mensuram, die, quæ sabbatum antecedebat, sibi Israelitæ ad victum parare consueuerant. Quo sane aptissimo rerum arcanarum symbolo cunctis, qui in æternitatis spem euocati sunt, intelligi aperte datur, in præsenti nimirum seculo laboribus iugiter insistendum esse, & bonis interim virtutum operibus vacando, opportuni instar viatici, meritorum subsidia comparanda, quibus recurrente postmodum sabbato, hoc est, cum perpetuæ vnicuique quietis aduenerit dies, exoptatæ mercedis præmia consequamur. Sed Nyssenum, si libet, his plane verbis egregie perorantem excipiamus: *Die autem sabbati solum illæsum permanebat: quia ex re tunc hac deponendi superfluitate prouida mente vtendum docemur, quando ipsum depositum corruptionem pati non potest. Id enim post huius vitæ parasceuen, in quiete, quæ post mortem est, vtilissimum erit. Hæc vero præparationis dies, hæc vita est, in qua præparamus, quæ ad futuram vitam nobis præsto erunt*. Vides hinc, amice lector, quam opportuna ad immortalem vitam comparandam ex adumbrata Moysis imagine subsidia suppetant, & quænam diuinarum virtutum semina, vel vt melius dicam, ad æternitatem mortalibus viatica, ex Cœmeterialibus symbolis eruta mente iugiter, ac animo recolenda pateant. Sed isthæc interim nobis ad cætera contendentibus delibasse sufficiat.

ff. l de Moys.

CAP. XIII.

De Pharaone Aegyptiorum Rege, maris Rubri fluctibus obruto.

Pharaonis historia, eiusque mysterium.

1 A Moyse ad Pharaonẽ, hoc est, a legum diuinarũ assertore dignissimo, & Israeliticarum gentium ductore, ac propugnatore iugiter memorando, ad infensissimum diuini numinis, ac nominis, & populi ipsius hostem, ad Atheum denique hominem, qui ipsi iniurius diuinitati, sanguinem innocentium vltro exposcebat, *& nec Deum timebat, nec homines*, vt Scripturæ aiunt, *reuerebatur*, orationis stylum conuertimus, verum quoniam est & vas aliud in honorem, & aliud in contumeliam, & ex noxijs quoque venenis pharmaca comparantur, haud inuisa hæc, ac expungenda calamo, & perstringenda reprobi istius hominis imago sacris ad intuentium vtilitatem mysterijs destituitur. Cum enim in Cœmeterialibus frequenter Tabulis Pharaonis in ipsomet maris profundo demersi oculis subijciatur historia, quod ipsiusmet Moysis opera, vt sacræ testantur Paginæ, diuinitus contigit, haud quidem dissonum & ab re fuerit, si a nobis singula venerandæ antiquitatis monimenta recolentibus, etsi Moysis imago nullatenus tabulæ exsculpta extet, hic quoque paucis in studiosi lectoris gratiam ipsiusmet Pharaonis mentio suggeratur. Vt credere autem nobis par est, primæui Christianę fidei sectatores eandem hanc sibi ob oculos historiam idcirco proposuere, vt impertiti e cælo auxilij in arduo rerum momento menti iugiter memoria subesset; quo ab Ægyptiacæ, qua premebantur, seruitutis iugo, & impia idolorum, a quibus detinebantur, tyrãnide in libertatem mirabiliter vindicati quondam fuissent, spemque bonam vel inter aduersa, Deo aspirante, conciperent, futurum videlicet, vt Tarta-

Pharaonis historia aux. hũ diuinum iustis a.te.le duceba.

ta-

tareis tandem deuictis hostibus, reuectoq; de ipso tenebrarum principe, cuius Pharao typus extitit, triumpho, ad optatā diuinarum promissionum, ac viuentiū iugiter regionem, Christo adnitentibus duce, ipsi quoque palmis victorialibus insigniti emergerent. Quod præ cæteris egregie idē, qui supra, Gregorius Nyssenus innuit Homil. in Cant. illa præsertim verba exponens: *Equis meis in curribus Pharaonis*; sic enim ait: *Fieri non potest, vt assimiletur quisquam equis, per quos in profundum demersi sunt currus Ægyptiorum, nisi per aquam mysticam liberatus a seruitute aduersary omni sensu Ægyptiaco, & omni externo vitio, & peccato in aqua relicto, pure emergat, Ægyptiacæ conscientiæ nihil secum adducens in vitam postea futuram, &c.* Hæc diserte in rem præsentem Nyssenus.

Greg. Nyss. ho. 3. in Cant.

2 Cui plane ipsemet Augustinus in serm. de Tempore, his quidem verbis adstipulatur: *Ipse est*, inquit, *Via, Christus nempe, per quam populus, qui Deo coniungitur, de Aegypto, id est, de Idolorum obseruatione educitur per mare rubrum, Christi sanguine rubicundum, & quodammodo iam tunc mysterio consecratum, tanquam per Baptismi Sacramentum, Pharaone submers, populus Dei eripitur. Et vero ita fit, fratres, quando in salutari lauacro, tertio Christiani merguntur. Tunc Aegyptij, id est, originalia peccata, vel actualia crimina quasi in rubro mari sepeliuntur, & filijs Israel pertranseuntibus ad Dei seruitium, sola patiuntur peccata naufragium. Et ne aliquis dubitet, & putet non omnia peccata sopiri per Baptismum, agnoscat & intelligat, quia quomodo nullus remansit Aegyptiorum, sic nihil remanet peccatorum.* Vides quam bene Ægyptiorum naufragio inter baptismales vndas omnimoda peccatorum obliteratio respondet. Quod egregie pariter Chrysostomus insinuat in illud Pauli: *Nolo vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt.* Sed eiusdem hic verba referre præstat; *Poterimus te docere, quomodo vetus ad nouum Testamentum habeat cognationem, & ille transitus ad nostrum Baptisma. Nam ibi aqua, & hic aqua; lauacrum hic, & ibi pelagus: omnes hic in aquam ingrediuntur, & ibi omnes. Iuxta hoc similitudo est. Postea vis cognoscere colorum varietatem? ibidem liberati sunt ab Aegypto per mare; hic autem ab Idololatria, & ibi equidem Pharao submersus est: hic autem diabolus: ibi Aegyptij submersi: hi autem vetus homo peccatis defoditur, &c.* Sed interim, quæ disertissimis idem verbis Homil. ad Neophytos recitat, audiamus: *Vidisti*, inquit, *mirabilia longe maiora, quam Iudæi in illo tempore Aegyptum relinquentes: non vidisti armatum Pharaonem suffocatum, sed vidisti diabolum mole suppressum: Illi fluctus, & pelagus transierunt: tu mortem transisti. Illi Aegyptiorum separatione alienati sunt: tu dæmonum liberatione gratularis. Illi iugum amiserunt barbaricæ seruitutis: tu, quod durius est, a peccatorum seruitute liberatus es.* En, mira symbolum inter vtrumque, maris videlicet, & baptismi proportio. At vero Alcimus Auitus Viennensis lib. quem de maris rubri transitu inscripsit, in Patrum Bibliotheca carminibus hisce eleganter expressit:

D. Aug. ser. 90. Mare rubrum figura, ac typus Baptismi.

Chrys. in vet Apost. 1. Cor. 9

Chrys. ho. ad Neoph.

Alcim. Auit. Vien. l. 5. de transitu maris rub. Bibl. PP. to. 8.

Quod vero Aegyptus lapsis euaditur vndis,
Euasoque mari, nostri illa figura lauacri est
Cum Pharao infernus sacris submersus in vndis
Ingemit è tanto miseros discrimine lapsos.

Cæteris demum omnibus, vt breuitati consultum sit, prætermissis, Bedam doctissimum, lector, consule, qui in suis in Exod. animaduersionibus hæc omnia paucis quidem, sed concinne hunc in modum explicat: *Rubrum mare significat Baptismum, Christi sanguine consecratum. Virga autem, qua mare tangitur, Crux Christi est, quam per Baptismum accipimus. Inimici sequentes cum Rege, qui a tergo moriuntur, præterita peccata sunt, quæ diluuntur, & diabolus in spirituali lauacro, id est, Baptismo suffocatur.* Quid mirum igitur, si apud Christianos, quibus baptismali fonte expiatis iter ad Cælum pandebatur, & quibus mors iugiter imminebat, necnon sub ipsa quoque arctiora persecutionum tempora feriente tyrannorum gladio, ipsiusmet sanguinis vnda ablutis expeditus ad vitam transitus parabatur, si Pharaonis, inquam, intra Oceani fluctus demersi coloribus efficta & sepulchralibus item lapidibus insculpta haud semel imago suspicienda proponeretur, cū ex illius obiectu probe illud vnusquisq; meminisse posset: *Et in mari rubro via sine impedimento.* Sed de Pha-

Bed. in Exo c. 14.

Sap. c. 1[illegible]

Pharaonis naufragio, ac de Baptismi symbolo hæc pauca delibasse sufficiat.

CAP. XIV.

De Arca Fœderis.

1 CHRISTIANI, quippe qui regenerantis aquæ lauacro, vt diximus, diuino munere imperiti, e medijs periculorum fluctibus feliciter emergere didicerant, triumphale Arcæ Fœderis lignum, quod olim Iudæis inter deserta agentibus, & in ipsius Iordani præsertim transitu miris portentis præsto fuerat, tutumque aduersus hostium conatus propugnaculum extiterat, intra Cœmeteriales cauernas sibi ob oculos iugiter contemplandum proponere consueuerant. Eiusce modi enim symbolo, sedatis tandem rebus, vnà cum Israelitis bonum felicitatis omen nacti, canendum sibi quoque portendebant: *Surge Domine in requiem tuam tu, & arca sanctificationis tuæ*. Et hinc potissimum, vt rem ad sua deriuemus initia, contigisse arbitramur, vt Arca, quæ coloribus affabre in quarta Cubiculi primi apud Callisti Cœmeterium tabula exprimitur, ipsammet, quemadmodum coniecturæ suadent, & nobis credere par est, testamenti Fœderis Arcam exhibeat: sub cuius profecto cortice haud obscura rerum altissimarum edisserenda mysteria latitant. Hanc enim, vt eius hic gloriæ decorem studiosorum auribus ingeramus, aptissimam Christi Saluatoris nostri figuram extitisse cuncti fere e Patribus asseruere, qui Arcæ eiusdem formam, mensuram, ac munera solerti labore ac studio adnotarunt: inter quos Cyrillus Alexandrinus locum præcipuũ tenet, qui lib. quem de Incarnat. Vnigenit. conscripsit, super illud: *Et facies Arcam Testimonij, &c.* hæc ait: *Sed lignum quidem imputribile sit figura corporis incorrupti: imputribilis enim cedrus: aurum vero quasi materies alijs pretiosior, diuinæ nobis indicat substantiæ maiestatem*. Neque id satis ad rem pro dignitate illustrandam exposuisse ratus Cyrillus, hæc insuper lib. in Ioan. addit: *Christus est Tabernaculum quidem propter carnis tegumentum: Arca vero legem habet reconditam, vt Dei Patris Verbum*. Hæc ille.

2 Sed promptis quæso auribus disertissimus inter cæteros Hilarius excipiatur, qui elucidatione in Psal. super illud: *Arca sanctificationis*, &c. hæc optime ad rem nostram inserit: *Et quidem esse Arcam Testamenti meminimus intus & foris auream, vbi tabulæ Testamenti, vbi sacræ litteræ, vbi liber Testamenti, vbi Gomor mannæ: sed hæc omnia eius, quod Dominus assumpsit, corporis species est, omne in se sacramentum continens legis. Hoc & Deitatis spiritu, & origine carnis munitum, intus ac foris aureum. Est enim Dominus noster Iesus Christus in gloria Dei Patris, & manna in se continens æternum: ipse enim panis est viuus Testamenti intra se tabulas, & legis librum conseruans: sicut enim in eo verba vitæ*. Nec prætereundus interim nobis est Ambrosius, qui in epist. ad Fel. Comen. Episcopum in hæc plane verba idem prosequitur: *Ibi Arca Testamenti est vndique auro tecta, id est, doctrina Christi, doctrina sapientiæ Dei. Ibi dolium aureum habens manna, receptaculum scilicet spiritualis alimoniæ, & diuinæ promptuarium cognitionis. Ibi Virga Aaron, insigne sacerdotalis gratiæ, quæ aruerat ante, sed in Christo refloruit, &c.* In epist. insuper ad Hebr. *Hæc est*, inquit, *caro Saluatoris nostri, in qua erat vrna aurea habens manna diuinitatis, & Virga Aaron quæ floruit in sacerdotio Christi, & Tabulæ duorum Testamentorum*. Arca igitur Mosaicæ legis, quæ tota auro præfulget, aureis item mysteriorum tegminibus intus diues coruscat.

3 Nec vero vnum dumtaxat in Arcæ symbolo mysterium Ambrosius recognoscit, sed totus in perquirendis perscrutandisque cælestium arcanorum thesauris lynceus, ipsius Deiparæ sacrosanctum in Arca mysterium venerari haud desinit, cuius hanc extitisse figuram in serm. pro Com. Confess. his verbis asseruit: *Arca autem quid, nisi sanctam Mariam dixerimus, siquidem Arca intrinsecus portabat Testamenti Tabulas: Maria autem Testamenti gestabat hæredem. Illa intra semet Legem: hæc Euangelium retinebat. Illa Dei vocem habebat: hæc Verbum. Veruntamen Arca intus forisque auri nitore radiabat: sed & sancta Maria intus*

fo-

Arca Fœderis Cœlestis de[...]

[...] l. de verb. [...]

Fœderis Christi [...]

Ioan. l. 1

Arca Fœderis Christo Domino symbolice collata.

S. Hil. in psal. 131.

Ambr. l. 2. ep. 60.

Arca Fœderis figura Doctrinæ Christi.

Id. in ep. ad ad Heb. c. 9.

Arca Fœderis figura Virginis Deiparæ.

S. Amb. ser. 25 pro Com. Con

forisque virginitatis splendore fulgebat. Illa terreno ornabatur auro: ista cælesti. Vnde merito ab Ecclesia Arca Fœderis ipsa B.Virgo nuncupatur. Vides quam apte ea, quæ Arcæ congruunt, eadem in Virgini respondeant.

4 Sed aliud plane mysterium haud obiter expendendum sub Arcæ eiusdem cortice Gregorius contemplatus est, dum Homil. in Ezech. Israeliticam ipsimet Christo Arcam conferens, hæc ait: *Arca quippe Testamenti ipse nobis factus est, de quo scriptum esse nouimus: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ absconditi.* Idem autem sanctissimus Doctor in suo Past. eandem apertissimum Ecclesiæ symbolum esse pronunciat: *Quid per Arcam*, inquit, *nisi sancta Ecclesia figuratur: cui quatuor circuli aurei per quatuor angulos iubentur adiungi, quia in eo quod per quatuor mundi partes dilatata tenditur, procul dubio sancti Euangelij libris accincta prædicatur.* Gregorio Augustinus item subscribit, illa Apocalyps. verba explanans: *Et visa est Arca Testamenti eius in Templo eius;* vbi isthæc: *Id est, intellectum est, Ecclesiam esse Arcam Testamenti.* Arcæ igitur symbolum, multiplici quidem mysterio decorum, atque conspicuum, Christi, Deiparæ, & demum ipsiusmet Ecclesiæ contemplantibus exemplar exhibet. Et hæc pauca interim de Fœderis Arca studioso prælibasse lectori voluimus.

S. Greg. ho. 22. in Ezech.

Arca Fœderis figura Ecclesiæ.

Id. in past. p. 2. c. 8.

Aug. ho. 9. in Apocal.

CAP. XV.

De Sampsone.

1 QVOD laudatissimus ille sacras apud Paginas Sampson, & portentoso virium robore satis nunquam admirandus, alter veluti antiquorum Atlas, typicam Christi Saluatoris nostri formam præsetulerit, Patres fere omnes vnanimi voce affirmant: sed vnus præ cæteris constanter Origenes Tractat. in Matth. Ambros. item Comment. in Apocalyps. Augustin. in Sermone de Tempore; qui dum Gazæ ciuitatis portas ipsis e cardinibus Sampsonis manu vltro sublatas expendit, sacrosanctum Dominicæ resurrectionis mysterium his quidem verbis agnoscit: *Tollit tamen portas ciuitatis; id est, aufert portas inferni. Quid est portas inferni tollere, nisi mortis imperium remouere? Quid autem fecit Dominus Iesus Christus? ablatis portis ascendit in cacumen montis: nouimus enim eum & resurrexisse, & in cælos ascendisse.* Idem quoque Gregorius affirmat, qui prolixiori rem hanc sermone prosequitur, ac magis expresse, quod adumbratum est, mysterium explanat, dicens: *Sed quid fecit Sampson, agnouimus; media nocte portas ciuitatis abstulit, & montis verticem ascendit. Quem, fratres charissimi, in hoc facto, nisi Redemptorem nostrum Sampson ille significat? Quid Gaza ciuitas, nisi infernum designat? Quid per Philisthæos, nisi Iudæorum perfidia demonstratur, qui cum Dominum venderent, eiusque corpus in sepulchro iam positum, custodes illico deputauerunt. Sampson vero media nocte non solum exijt, sed etiam portas tulit: qui Redemptor noster ante lucem resurgens, non solum liber de inferno exijt, sed etiam & ipsa inferni claustra destruxit: portas tulit, & montis verticem subijt, quia resurgendo claustra inferni abstulit, & ascendendo cælorum regna penetrauit, &c.* Sed strenuissimi mortalium Sampsonis historiam paucis admodum perstrinxisse, eiusdemque coloribus vel leuiter imaginem adumbrasse voluimus, cum satis superque tanti viri gloriam, cuius mentio est, ipsamet fama, quæ adhuc viget, totumque repleuit orbem, vel silens loquatur.

Sampson Christum Dominum typice significabat.

Orig. tract. 35 in Matth. Ambr. Com. in Apoc.

D. Aug. 107.

Greg. hom. in Euang.

CAP. XVI.

De Regio Propheta Dauide.

1 SAPIENTI quidē Christiani consilio, qui olim insectātium metu adacti, ex Vrbe, & ex toto, vt ita dicam, terrarum orbe extorres effecti, fugam arripere, & intra Cœmeteriorum cauernas ad latitandum se recipere compellebantur: nullibi enim tuto consistere poterant, nec vllus eis

Cur Dauid imaginem veteres Christiani in Cœmeterijs depingerent?

ad

ad latendum locus suppetebat, quod Dauid strenuissimus vir, cum Saulem persecutorem pateretur, haud semel laudabiliter præstitit, animo recolentes, viuis in tabula coloribus expressere. Congrue nimirũ prophetæ laudatissimi, qui in montes, siluas, atque antra, vt insequentium manus declinaret, regiosque conatus eluderet, fugam arripuit, contemplandam sibi ob oculos in ipsiusmet Cœmeterialibus cubiculis imaginem adumbrabant. A regia quippe Vrbe profugus apud Ziphæos iste aliquando in solitudine, vt sacræ testantur paginæ, delituit, eisdemque vltro Sauli; vbi absconditus vir insons degeret, renunciantibus, quo Rex iracundia furens, æque ac inuidia tabescens, innoxiumque sanguinem sitiens, quem anxie requirebat, prompta manu obtineret, locum diligenter in hæc verba obseruari præcepit: *Considerate*, inquit, *& videte omnia latibula eius, in quibus absconditur, & reuertimini ad me ad rem certam, vt vadam vobiscum: quod si etiam in terram se abstruserit, perscrutabor eum in cunctis millibus Iuda*. Vtique si intra ipsius terræ viscera is, quem hostiliter insectabatur, se infudisset, abditissimos quosque ad perscrutandum hiatus se penetraturum edixit. Verum subinde, haud semel Deo protegente, *qui facit ventis pondus*, quærentis, immo ad necem insequentis solicitudo deludi meruit, & opportuna vbique Dauid ferarum instar latibula sortitus est. Apud Ziphæos enim frustra in montibus a Saule quæsitus, & in tutissimis Engaddi locis intra speluncam ab ipsomet insequente, ac veluti fato conclusus, præsentissimo numinis auxilio liber a cæde euadens, vel inter fugiendum palmam ex hoste haud occiso, sed seruato, & tunc maxime, cum nullum pateret effugium triumphando reuexit: *Porro Dauid desperabat se posse euadere a facie Saul*. Sed meminerimus quæso Dauid speluncæ latebras subeuntem: *Eratque ibi spelunca, quam ingressus est Saul, &c. Porro Dauid, & viri eius in interiore parte speluncæ latebant*. Quippe iam ex aduerso hostis non cum hoste, sed cum amico, etsi hostiliter conflicturus in arenam descendisse videbatur, qui tamen liber semel, atque iterum protegente Deo euadens, resecta dumtaxat chlamydis ora liberum amicabiliter inimicum dimisit: quapropter domi forisque tunc maxime hosti pacificus, cum ille magis aduersus eundem truculentus, infensus, ac bellicosus, condignam è Cælo triumphi palmam promeruit: post immanem quippe Philisthinorum cladem, Gigante ad internecionem deleto, festiuis illis merito vocibus quondam puellæ redeuntem excepere: *Percussit Saul mille, & Dauid decem millia. Percussit Philisthæum, & abstulit opprobrium ex Israel, quia manus Domini erat cum illo*. Et quidem præclaræ eius res gestæ æternitati commendatæ isthæc legentibus iugiter inculcant: *Numquid non occidit gigantem, & abstulit opprobrium de gente. In tollendo manum, saxo fundæ deiecit exultationem Goliæ: nam inuocauit Deum omnipotentem, & dedit in dextra eius tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis suæ; sic in decem millibus glorificauit eum, & laudauit eum in benedictionibus Domini, in offerendo illi coronam gloriæ*. En Dauidicæ immensus gloriæ cumulus, en condigni triumphorum inuicti Regis tituli, quos nulla vnquam temporum obliterabit iniuria, omnis ætas admirabunda suspiciet. Iure igitur eius, qui Dei gloriam, qui religionis cultum præ oculis iugiter tulit, & regnum religioni posthabuit; iure, inquam, in subterraneis palæstris apud primæuos Christianos, dum probris, ac contumelijs ad abiurandam fidem impeterentur, eiusdem ob oculos imago contemplanda proponebatur. Quis enim saltantem ante Arcam in Dei obsequium Dauidem non meminerit: *Dauid autem saltabat totis viribus ante arcam*, cum interim ab vxore Michol insanis vocibus, dicterijsque turpiter impeteretur: *Dauid saltat, & Michol irascitur*. Sed exprobranti vnicam pro clypeo Dei gloriam, qui tunc maxime inglorius videbatur, obiecit: *Ante Dominum, qui elegit me, potius quam patrem tuum, & quam omnem domum eius mihi, vt essem Dux super populum Domini in Israel, & ludam, & vilior fiam, & ero humilis in oculis meis*. Merito igitur admirandus ille plus dum saltat, quam dum pugnat, plus dum se ad ima deijcit, quam cum inimicos potenti virtute debellans extollitur: *Ego*, inquit Gregorius, *Dauid plus saltantem stupeo, quam pugnantem* pu-

Cur Dauidis imaginem in Cœmeterijs fideles olim depingendam curarent.

1. Reg. c. 26.

c. 28. n. 25.

1. Reg. c. 26.

Reg. c. 24.

Reg. c. 18.

Eccl. 47.

Iure Dauidis imago Christianis olim proponebatur

2. Reg. 6.

2. Reg. c. 6.

Greg. in c. 7. Iob.

pugnando quippe hostes subdidit, saltando autem coram Domino seipsum vicit. Et hæc infra in saltantis laudem Gregorius subdit: *Rex se in diuino obsequio per saltum rotat. Ecce quem Dominus cunctis singulariter prætulit, sese sub Domino, & exæquando minimis, & abiecta exhibendo contemnit*. Ad inuicti igitur animi inter aduersa exemplar æmulandum Dauidem, Christiani, dum ipsasmet speluncas incolerent, suspiciendumq; sibi obijciebant.

Dauidis cum Goliath certamen depictum quid doceret?

2 Cum igitur in nonnullis Cœmeterialium Cubiculorum tabulis præclara Dauidis pastoritia funda instructi ad certamen cum illo gigantum vastissimo Goliath prodeuntis imago exhibeatur, nostri quidem muneris est, opportunis sententiarum coloribus concinne imaginem hanc intuentium ob oculos delineare. Vt quid autem emolumenti potissimum pijs fidelium animis ex eiusdem aspectu proueniret, breuiter attingamus: recolendæ huius quidem historiæ pennicillo expressa imago inuictos Christi athletas sæuissimis cum tyrannis, ac tartareis ipsius Auerni potestatibus conflicturos, haud ferreis tamen armis munitos, nec proprijs innixos, fidentesque viribus, victoriæ palmā consecuturos inspicientes vltro edocebat, iuxta illud Psalmistæ oraculum: *Nō enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non saluabit me, &c.* Sed valido Christianæ fidei scuto, ac viuificæ crucis, quæ vim præliantibus confert, & vires aduersariorum eneruat & præripit, præsidio certam sibi victoriam polliceri ac laureā posse promereri vnumquemq; posse, cum ipsemet Dominus, qui Petra symbolice dictus est, in crucis trunco tanquā in funda, ad omnem diaboli fastum, ac vim penitus omnem conterendam, prosternendamque, diuinitus in exemplum pariter, atque subsidium constitutus sit. Quod egregie Cyrillus Alexandrinus in hæc verba exponit: *Sane crux ista funda est, qua Dauid Goliath horrendum in armis, & formidabilem visu strauit humi*. Vides hinc contemptibili ligno quam ingens & recolenda iugiter prouenerit orbi victoria.

Funda Dauidis typus Crucis Christi.

S. Cyril. l. 8. in Io. c. 17.

Funda Dauidica Ecclesiā præsignabat.

3 Sed miris historiam hanc animaduersionibus Gregorius illustrat, dum Dauidica Ecclesiam funda, limpidissimis vero lapidibus orthoxos præsignari Doctores affirmat; sed hic eiusdem verba lector accipe: *Quid per fundam, nisi sancta Ecclesia figuratur? Funda namque dum in gyrum mittitur, sic vt de illa lapides exeant, quibus aduersariorum pectora feriantur. Ita sancta Ecclesia dum volubilitate temporum per tribulationum circuitum ducitur, fortes ex illa viri prodeunt, quibus quasi lapideis ictibus iniquorum corda tunduntur*. Et hæc infra sanctissimus doctor enarrando subijcit: *Vnde & Goliath immanissimus saxo funda moritur, quia singulari sanctæ Ecclesiæ lapide diabolica celsitudo superatur*. Porro concinne Cyrillo Augustinus de quinque hæresibus hoc plane modo adstipulatur: *Goliam, magnum, robustum, armis terribilibus, ingentique turba munitum, Dauid solus puer paruus, & inermis, vno lapidis ictu prostrauit. Quid autem aliud petra contra Goliam manu Dauid missa, nisi Christum contra diabolum ex semine Dauid venturum significauit?* Eadem fere prosequitur expositione, quam habet in Psal. & fusius in sermone de tempore. Et iterum sanctissimus Pater, Dauidē in certamen strenue prosilientem, fide quidem armatum, non autem armis fidentem, admirabundus suspicit, dum ait: *Expeditissime ille ad prælium procedere cupiebat fortis non in se, sed in Domino; armatus non tam ferro, quam fide. Vnde abiectis armis elegit aliquid, vnde pugnaret, & hoc non sine sacramento, &c.* Idem repetit sermone quarto de verbis Domini: *Vide, inquit, paruum Dauid contra Goliam, vide paruum contra ingentem, sed in nomine Domini præsumentem. Tu venis ad me, inquit, cum clypeo & lancea; ego in nomine Domini omnipotentis. Sic, sic, aliter non, omnino aliter non prosternitur inimicus*. Hæc ille.

Greg. l. 34. moral. in cap. 42. Iob.

S. Aug. de quinq. hær. c. 1

Aug. in ps. 30. & ser. 197.

Fiducia Dauidis cum Golia præliaturi.

S. Aug. ser. 20. de diuers. de Monom.

Id. ser. 4 de Verb. Dom.

4 His vero plane consentiunt, quæ D. Ioannes Chrysostomus verbis hisce scribit: *Hoc factum est, vt virtus Dei aperte monstraretur, & non armis, quæ fiebant, mira adscriberentur. Nam deposuit arma, & arrepta pera pastorali, & silicibus contra carneam illam turrim egressus est*. Sed miro vtique ingenij acumine, & paribus eloquentiæ lineamentis Ambrosius hanc singillatim historiam expendens prosequitur; ait igitur: *Per peram eius humanitas designatur: per quinque lapides, quinque libros Moysis, quos in peram misit, quia scientiam quinque librorum æqualiter possedit.*

D. Chrys. hom. 46. in Gen.

Christus verbis scripturæ Diabolum deuicit, & Cruce illum peremit.

S. Amb. Cor. in c. 6. Apoc.

dit. Per fundam autem eius, linguam accipere possumus. Processio vero David contra Philisthæum duobus modis secundum allegoriam intelligi potest. Processit namque Saluator noster contra Philisthæum, quando ductus est in desertum a Spiritu, vt tentaretur a diabolo, vinceretque diabolum. Quinque lapides David in peram misit, sed ex vno Goliam prostrauit; quia Saluator noster scientiam quinque librorum æqualiter possedit; sed ex vno, id est, Deuteronomio tria testimonia assumpsit; ex quibus tres tentationes diaboli deuicit. Et sicut David funda lapidem iecit, & Goliam interfecit; ita & Dominus noster Iesus Christus lingua sanctæ scripturæ testimonia protulit, & diabolum superauit. Aliter: *Perrexit David ad pugnam contra Philisthæum: Similiter & Christus vt diabolum vinceret, ad passionem properauit. David lapide Goliam deiecit, similiter & Christus diabolum morte sua peremit.* hæc argute ad rem nostram Ambrosius edisserit.

5 Eadem iisdemque fere verbis a doctissimo Beda quæst. in lib. Reg. recensentur. Eleganter vero Isidorus Hispalensis David inermis pugnam stupenti animo contemplatur, qui lapidibus ad bellandum, debellandumque hostem instructus, vnum dumtaxat ex his, cum fortissimo Philisthæorum congressurus, elegit; quæ quidem singula optime Christo Domino consonant, vt his quidem verbis affirmat: *In David Christus intelligitur, qui tempus reuelationis noui Testamenti insinuandæ, & commendandæ gratiæ præuidens, arma deposuit, quinque lapides tulit. Deposuit ergo corporalia sacramenta legis, quæ non sunt imposita gentibus.* Et infra hęc subijcit: *Denique hæc arma deposuit, tanquam onera sacramentorum veteris legis, & ipsam legem accepit. Quinque enim lapides, quinque libros Moysis significant &c. Quinque lapides posuit, vnum misit: quinque libri lecti sunt, sed vnitas vicit. Plenitudo enim legis charitas est, &c.* Et S. Euch. in lib. Reg. id ipsum egregie confirmat. Sed inuicti Dauidis gloriam, cui nullus par triumphus extitit, & suspiciendam iugiter eius imaginem, qua virtutum exemplar dedicatum est, laudum præconijs, ac monimentis perennibus pro meritis illustrasse sufficiat. Iam ad reliqua progrediamur. Interim vero dum ipsius Dauidis imaginem recolimus, Cœmeterialibus eiusdem tabulis titulum hunc deuota manu appendimus.

[Margin: ...id vera... Christi Do... figura. ...quæst. in ...c. 14.]

[Margin: *Isid. Hisp. in l. 1. Reg. c. 10.*]

[Margin: S. Euch. in 1. reg.]

David Iudæorum Rex
Cœmeteria nunc, vt vides, incolit, quia speluncas olim & deserta
domo profugus excoluit.
Vnus præ cæteris sat laudatus, quia Deum habuit laudatorem.
Si quæris, quis ille fuit: Inter homines plusquam homo,
Homo secundum cor Dei.
Ex ouium pascuis, ouantibus populis ad Regnum Israël translatus,
Primum Pastor, postmodum Rex.
Regis, ac Pastoris inter gregum pascua tyrocinium auspicatus,
Domi, forisque notus præfulsit.
Vrsis, ac leonibus debellatis nouus Hebræorum Hercules, haud semel in
campis triumphum reuexit.
De Goliath Gigantum maximo, minimus omnium, inermis
Sola funda & lapide, fide armatus,
Giganteo prorsus animo Israëlitarum Gigas semel in castris triumphauit.
Saulem post triumphos puellari voce irritatum, sed non rite
Sui irritum triumphi æmulatorem sortitus est,
dum Sauli dant mille, & sibi decem millia.
Sed audi: cum ipso, quem semper infensum habuit, vel offensus,
inoffensus,
Beneficus semper obsequijs, beneficijs iugiter obsequiosus decertauit,
Et quoties vel nolentem, vel inuitum ad amorem inuitauit,
inimicum expertus,
nunc occultum, nunc manifestum,
De hoste toties in pace triumphauit.

Cithara demulsit, quem non potuit obsequio, sacer Orpheus
inter Prophetas.
Quia Regem patienter sustulit, Regnum patientia abstulit,
Non sui minus, quam aliorum semper magnificus triumphator.
E castris gloriosus ab hoste semper victor redijt, sed domi dum vacat
ab hostibus,
(Proh dolor!) ab inermi fœmina captus, victus, prostratus est.
Fecit tunc, quod vel fecisse perpetuo pœnituit.
Et ne se ferreum hominem crederet, deuictus carneum sensit,
Comprobauit & dum ex adultero factus homicida,
Post carnem, Vriæ sanguinem propinauit.
Sed Cælo vindice filius contra patrem rebellat, quia legi diuinæ rebellans,
amico iniurius extitit.
Natus naturæ opprobrio thorum paternum violat,
Quia ille violauerat alienum.
Fugit non ab hoste, sed a filio, qui hostes iterum, iterumque fugauit.
Vriæ cruorem, quem fuderat, filiorum Ammon, & Absalon sanguine
per sua viscera refudit.
Salomonem, id est, filium pacificum
Regno demum, ac paci destinauit,
Primus ad posteros pacifice regnum transmittens, haud transmissurus
cum Regno pacem.
Discant Reges in otio priuatam pacem timere, qui ob publicam
in bello pacem haud otiari timent,
Et culpam veterem intelligant, haud claudo pede nouam
consequi pœnam.

CAP. XVII.

De Elia Prophetarum celeberrimo.

Eliæ imaginē in Cœmeterijs cur pingeretur?

1 IVre merito Elias Prophetarum dignissimus Cœmeteriales inter imagines prudenti Christianorum iudicio locum tenet: hic enim Reges pro religione tuenda insectatores habuit, nec loco vnquam consistere permissus, sequester ab hominibus, nunc in montibus, nunc in speluncis degere compulsus est: dissimili enim prorsus ratione hic vnus ab Elisæo discipulo dignoscendus videtur: ille enim prosperis arridentibus rebus Prophetiæ dono præfulsit, iste vero aduersis quibusuis impetitus, signis, ac portentis diuinitus cumulari meruit. Siquidem (vt egregie in rem præsentem Augustinus adnotauit) *Elisæus cum magno honore, ac seculi dignitate virtutum, ac prophetiæ donum habuit; quod Elias profugus, & persecutus in montibus, & speluncis degens, & eiectus ab hominibus retinebat.* Quapropter non immerito duplicem impertiendum sibi spiritum a magistro in Cælum abeunte poscit, vt inter prospera nimirum, quæ ille inter aduersa obtinuerat, supernorum charismatum dona, teste Augustino, possideret. Congrue igitur Christiani in speluncis Cœmeterialibus latitantes profugi hominis imaginem sibi contemplandam proponebant. Et quidem familiari olim vsu a primæuis Christianæ militiæ ducibus, qui sacra Cœmeteriorum loca incolebant, Prophetæ, ac viri sanctitate conspicui imago recepta est, in cuius recolenda, atque admiranda iugiter historia, complura arcanorum mysteria sapienter orthodoxorum Patrum ingenia perscrutari non destitere. In eodem enim, dum igneo raptus curru in Cælum fertur, Dominicæ præsertim Resurrectionis mysterium satis aperte adumbratum fuisse testantur: inter quos Epiphanius in suo Ancoratu Eliam, & Enoch manifestum vtique resurrectionis Christi exemplar extitisse affirmat. Quod pariter a Ioanne Chrysostomo his plane verbis confirma-

Aug. l. 2. de myst. sac. Scri c. 26.

Enoch, & Elias figura Resurrectionis Epiph. in A[ncor.]

matur: *Post hanc vitam est retributio aliqua, et merces, & remuneratio. Propterea & Enoch transtulit, & Eliam rapuit, docens per eam resurrectionis materiam.* Et expositione in psal. istæc ab eodem studiosorum auribus ingeruntur: *Habes etiam aliam imaginem resurrectionis, nempe Eliæ raptum, qui nec in hodiernum vsque diem est mortuus, &c.*

2 Aptissimum item futuræ resurrectionis symbolum in eodem Eliæ ad cælum raptu Ambrosius lynceis abeuntem oculis contemplatus agnoscit: *Ecce,* inquit, *curru igneo raptus est Elias; rapietur & Ecclesia. Non mihi credis? crede & Paulo, in quo Christus locutus est: Rapiemur, inquit, in nubibus obuiã Christo in aëra, etc.* Sed plura interim disertissimus vir, miroq; ingenij acumine, vti mos est, perstringit, ac vna eademq; sub re mysteria cõplectitur, quippe qui sermone, quem de Elisæo inscripsit, haud vniuersalem duntaxat ex historia hac resurrectionem, sed nobilissimum quoq; animarum triumphum, post obluctantes rationis imperio edomitos, subactosque viriliter animi motus, ac effrænes vitiorum impetus virtuti mancipatos, sub fausto Eliæ triũphantis in morem abeuntis vexillo auspicatur; hæc autem sunt eius verba: *Elias magister Elisæi nonne Angelis ducentibus, raptus ad cælum est; & quadriga ignea impositus, quasi in quodam triumpho victor ascendit. Victor enim extiterat non gentium barbararum, sed secularium voluptatum.* His ille ad viuum Eliæ cælum conscendentis coloribus imaginem expressit.

3 In hanc vero Ambrosij sententiam haud imparis eloquentiæ vir, S. Maximus Taurinensis coincidit sermone de Sãctis Canto, Cantiano & Cantianella, qui Diuo Ambrosio ob omnimodam styli similitudinem a nonnullis tribuitur, & a Surio in eorudem Sanctorum actis recitatur; verba autem hæc sunt: *Sicut Elias curru applicito quasi ascendit ad cælum: ita & isti vehiculo admoto ad martyrium peruenerunt: & quadriga sicut illum euexit ad requiem, ita hos portauit ad gloriam.* Et paulo infra igneum Eliæ, quo in sublime vectus est, currum contemplans, hunc quidem præferuidæ Martyrum fidei, & ipsiusmet Christi eosdem ad superna loca euocantis symbolũ extitisse pronunciat: *Sicut Eliam,* inquit, *quadriga portabat: ita & Martyres fides ignea iam ferebat; ferebat, inquam, illos Christus, qui lumen est, qui ignis est, de quo scriptum est: Dominus noster ignis consumens est.* huc vsque Maximus, qui maxima quæque suo apta nomini in Eliæ symbolo sacramenta stylo veluti digitao præmonstrat.

4 Consueuere autem antiqui religionis Christianæ sectatores haud abditis duntaxat in Cœmeterijs, sed in aliis plerisque locis eandem frequenter ob oculos contemplãdam historiam exhibere. Quamobrem, ipso S. Eucherio teste, eandem ethnici coloribus eleganter expressam intuentes, Solis vtiq; imaginem præseferre opinati sunt, consimili videlicet ipsiusmet Solis vocabulo decepti, qui Græce *Helios* nuncupatur. Hinc fabulosa illa de Solis curru commẽta excogitarunt, quæ iam mendaces, ac vaniloqui poetarum effinxerant; vt quique probatissimi Patrum asserunt, videlicet S. Ioannes Chrysostomus homilia de Eliæ raptu: Gloss. Ordin. in librum 4. Reg. cap. 23. Beda quæst. in lib. Reg. ex eodem Chrysostomo: & Sedulius item libro primo de Elia isthæc recitat: *Vt autem eidem currus & equos tribuant, de miraculo sumptum Eliæ Prophetæ, qui curru igneo, & equis igneis est raptus ad cælum, Ioannes Constantinopolitanus Episcopus affirmat: Quod enim Græce Helios dicitur sol, sicut etiam Sedulius, cum de Eliæ ascensu caneret, ostendit dicens;*

Quam bene fulminei præluces semita cæli
Conuenit Eliæ merito, qui & nomine fulgens,
Hac ope dignus erat. Nam si sermonis Achiui
Vna per accentum mutatur littera, sol est.

Audientes Græci ab Israelitis, quos diuinas habere literas fama prodebat, prædicari, quod Elias curru igneo, & equis sit igneis ad cælestia translatus, vel certe hoc ipsum inter alia depictum in pariete videntes, crediderunt vicinia decepti nominis, Solis hic transitum per cælos esse designatum, & miraculum diuinitus factum Dei, mutarunt in argumentum erroris, humana stultitia commentatum. huc vsque Io: Constantinopolitanus elegantissimis quidem verbis de Eliæ imagine, quam sacris e Cœmeterijs delineatam excerpsimus.

5 Et id quidem merito ipsius conuenientia nominis profanis scriptoribus vltro suadere potuit. Eliam enim He-

Marginalia: Chrys. ho. 2. resur. — Chrys. in psal. — [...]teria Cur Eliæ. — Amb. Com. 3. Luc. c. 2 — [...]r. 2. de [...] — [...] de [...] — Eliæ cur[...] ysterii. — [Max. ser.] Cantio, [Cantia]no, & [Cantia]nella. — De Elia igneo curru in Cælum rapto, celebrium opinio, eiusque eorũ erroris occasio. — Chrys. ho. de Eliæ raptu. — Gl. for. d. in l. 4 reg. c. 24 — Beda q. 30. in l. reg. — Sedul. l. 1. de Elia. — De Eliæ nomine cum Sole apud Græcos similitudo

Hebræi *Elijahu* patria voce nuncupant; quem feptuaginta Interpretes, ficut quãplura alia eiufdem formæ, verterunt *Elia*, Hebræi vero *Elijahu*. At Chryfoftomus, vir fcilicet Græcus, Græcæ dictionis vim atque originem interpretando, folem ipfum fub defcripto Eliæ nomine præfignari arbitratus eft: Sol enim Græce ἥλιος: quapropter nonnulli ipfummet *folis* nomen, etfi perperam, ab Eliæ nomine deriuaffe putant, cum maxima inter hæc ipfarum vocum confonantia intercedat. Idcirco enim a poëtis folẽ confingi aiunt, qui igneo curru prouehitur, quia nimirum curru igneo miniſterio Elias in aëra fublatus fuit: cuius fententiæ affertor præcipuus Beda fupra citatus extitit, ex quo deinde Angelomus in lib. Reg. haufiffe videtur: & ipfemet Chryfoftomus a nobis pariter iam recenfitus, qui cum Eliam in Cælum afcendentem defcripfiffet Homilia, quam de eodem Elia elucubrauit, hæc fubijcit: *Hinc poëtas atque pictores in figuranda folis imagine exempla fumpfiffe credo, qui curru, atque equis fulgentibus ipfe rutilans, atque radians è fluctu Oceani fublatus inter præruptos montium fcopulos euadens, quafi ad cæleftia videtur afcendere in fimilitudinem luminis eius indutus: fol enim Græco fermone Elios appellatur, vnde Elias vere* Elios, *quoniam curru, atque equis fulgentibus igne de oceani fluctu, id eft, de mundi commotione, per montium fcopulos, id eft, per magnorum laborum progrediens ad cæleſtia deuectus afcendit*. Hæc fatis apte eleganterque Chryfoftomus in rem præfentem digeffit.

Cryfoft.

Aug. in l. 4. reg. c. 23.

Chryf. ho. 3. de Elia.

6 Porro ex vno errore in alium infana profanorum hominum fuperftitio procedens, eò cæcitatis, vel vt melius dicam, amentiæ deuoluta eft, vt apud ipfofmet Hebræos, qui diuini quondam numinis cultores præ omnibus, affertorefque extiterant, *notus* quippe, vt fcriptura ait, *in Iudæa Deus, in Ifrael magnum nomen eius*, apud ipfofmet, inquam, Iudæos Solis imago veluti quid plane diuinum coleretur, & in ipfomet auguftiffimo Hierofolymitanæ Vrbis Templo ab impijs olim Regibus Iuda, inter cætera execrandæ idololatriæ infignia, ac errorum commenta recenferetur. Cum pijffimus enim Rex Iofias Templum omni penitus fuperftitionis labe expurgatum, priftino nitori redditum vellet, locatam ibidem folis imaginem, ac publico delirantium cultu exceptam difiecit, indeque, velut anathema obliuionis, igni adijciendam curauit, vt 4. Regum cap. 23. his verbis expreffe habetur: *Abftulit quoque equos, quos dederant Reges Iuda Soli in introitu Templi Domini, iuxta exhedram Nathan Meleth eunuchi, qui erant in Phaurim: currus autem folis combuffit igni.* hæc ibi Fabulofis quippe gentilium commentis intercepti, eorundemque erroribus nonnulli ex Regibus Iuda miferandum in modum irretiti, Soli equos, & currus in loco præ omnibus fanctitate, ac veneratione confpicuo erigentes dedicarunt, quod fub hæc fere tempora, & alijs poftmodum recurrentibus feculis gentiles infanis imbuti fuperftitionibus præftitere. Nam, vt cæteros hic taceamus, Perfæ equos Soli confecrare, eofque in illius poftmodum honorem concremantes delibare confueuerunt, quod Xenophon libro octauo Cyropędiæ haud femel præftitum enarrat, vbi currus quoque Soli confecratos fuiffe defcribit. Idem tradit Strabo; & Ouidius in fuo Faftorum libro perelegãter canit, equum videlicet Hyperioni, qui idem eft ac Sol, folemni ritu immolatum fuiffe:

Solis imago ab Hebræis idololatris culta.

Et in Templo Hierofolymitano pius Regibus Iuda confecrata.

4. Reg. c. 23.

Reges Iuda Soli equos confecrant.

Et Perfæ.

Xenoph. l. Cyrop.

Strab. l. 15.

Placat equo Perfis radijs Hyperiona cinctum,

Ne detur celeri victima tarda Deo.

Ouid. l. 1. Faſt.

Porro in celebri quadam iunioris Cyri pompa, tauri, & equi pariter confueto gentiliũ more ad facrificij vfum mactandi inducuntur, & illi quidem, vt Ioui Deorum principi, hi autem Soli delibentur, fed Xenophontis verba excipiamus: *Primum*, inquit, *agebantur tauri Ioui, poſt boues autem agebantur equi ad Solis facrificium: poſt hos autem educebatur currus albus coronatus iugo aureo, qui erat Ioui facer. Poſt hunc agebatur etiam folis currus candidus, & is coronatus, vt anterior.* Hucufque citatus auctor, immanem gentilium fuperftitionem quot verbis, tot coloribus adumbrans.

Xenoph. loc. cit.

7 Pari item ratione ad gentilitios ritus aduerfus legem ac patrios mores exercendos, Hierofolymitano in Templo quidam olim currus egregio quidem opere fabrefacti extitere, quorum infuper vfui equi pretiofa ex materia, miroque artis ftudio elaborati confpicieban-

Currus cum equis ex operis in Templo Hierof. cur?

bantur, qui currũ illum, cui nexibus alligati erãt, facili negotio pertrahere viderentur, quod Solis quidem apertum symbolum esset, eodemque in Templo ad aram eidem Soli splendide erectam, pijs licet inuisum, cunctis tamen videndum offerebatur. Porro equi illi, qui ad Hierosolymitani Templi introitum ad exhedram Nathan Meleth dicati perhibẽtur fuisse haud inanimes, ac fabrefacti, sed viui profecto erant, qui studiose illic in stabulis nutriebantur; vt congruis deinde temporibus, cum sacri de more ritus peragendi essent, ipsamet sacerdotum manu in Solis obsequium, cui dicati fuerant, immolarentur; &, vt nuper de Persis enarrauimus, viui flammis iniecti, solaribusque veluti radijs absumpti, in Solis holocaustum verterentur. Ita plane & ipsæmet coniecturæ suadent, & nobis vltro existimare fas est: si enim equi, quos meminimus, lignei forent, aut ex eiuscemodi materia compacti, quam facile ignis solueret, combureretque, quemadmodum iuxta id, quod iam enarratum est, currus igne absumptus fuisse dicitur, pari quoque ratione equi ex eadem materia ad currum aptati, igne combusti dicerentur; at equi sublati sunt, & currus duntaxat concrematus est, vt citatæ hactenus paginę præseferũt. Ab incendio igitur equi vindicati sunt, qui iam flammis ab insana hominum superstitione deuoti fuerant, & meliores ad vsus traducti. Hæc interim sunt, quæ eruditis plane rationibus Gaspar Sanctius è Societate Iesu in lib. Regum suo ex more disserit, quem, si libet, studiosus lector consulat.

8 Nec orthodoxi autem Patres absque condignis moralium animaduersionum ponderibus Eliæ pallium in præstiti signum obsequij, & mutui amoris symbolum Elisæo derelictum præteriere. Inde enim S. Hieronymus ad Eustochium de virginitatis custodia scribens, ab his videlicet, qui ad cælestia iugiter alacri animo contendunt, terrena omnia vltro sibi contemnenda, ac procul velut spei nostræ retinacula, ac obuia superni itineris impedimenta abijcienda fore disertis verbis in hunc modum constanter subinfert: *At non flendum est, non gemendum, cum me rursus serpens inuitat ad illicitos cibos. Cum de Paradiso virginitatis eiectam tunicis vult vestire pelliceis, quas Elias ad Paradisum rediens proiecit in terram.* hæc Hieronymus, qui eadem fere ad Lucinium scribens repetit; & adolescentis insuper exemplum, qui relicta sindone nudus profugit, pereleganter interserit, dicens: *Adolescens ille, qui opertus sindone sequebatur Iesum, quia tentus fuerat a ministris, terrenum abijciens operimentum, nudus euasit. Elias igneo curru raptus ad cælum, melotem reliquit in terris.* Demum ne diutius Eliæ in cælum abeuntis currui, remoræ alicuius instar, insistamus, vnus præ omnibus postremo loco Rupertus Abbas audiendus est, qui Eliæ pallium, quod Elisæo a magistro ad superos contendente demissum fuit, potestatis eximiæ suis a Christo Domino discipulis, dum hinc ad Patrem transiturus discederet, impertitæ symbolum haud obscurum extitisse affirmat: hæc autem inquit: *Transferendus Elias pallium super Elisæum posuit; quia vid. licet Deus, & Dominus Christus ex mundo ad Patrem transiturus, officium simul & spiritum suum Apostolis dedit.* Sed aureis plane Hieronymi verbis prædiuitem abeuntis Eliæ pauperiem prosequamur, qui iam Cælum acquisiturus, quidquid terrenum est, libenter proijcit, & immortalitate donandus mortalium vestimenta secum deferre, tanquam oneri, ac probro futura, dedignatur: *Elias*, inquit, *ad Cælorum regna festinans non potest ire cum pallio, sed mundi in mundo vestimenta dimittit.* Tu ergo quisquis es, qui ad Cælum contendis, a terrenis omnibus cor tuum eleua, cunctas depone animi cupiditates, quibus iugiter ad terrena deprimeris: *Amor quippe terrenarum rerum viscus est*, vt Augustinus ait, *spiritualium alarum.* Et his paucis interim Eliam curru triumphantis more in Cælum euntem, nobis ad vlteriora properantibus intra hos Cœmeteriales sinus suspexisse, & a longe salutasse sufficiat.

[Margin notes: ...lii im... ad in Tem... ieban; ...Sanct.; ...m ...ę reli...; ...cun... ...enda ...d Cæ... ...rant.; ...p. ad; Hieron. ep. ad Lucin.; Pallium ab Elia traditum Elisæo symbolum potestatis à Christo datæ Apostolis.; Rup. de Trin. & oper. l. 5. c. 15.; Hier. l. 5. in Gen.]

CAP.

CAP. XVIII.

De Iob Orientalium potentiſsimo.

Tolerantiam in aduerſis habere ſuo exēplo nos Iobus docet.

1 CHRISTIANI, qui intra abditos Cœmeteriorum ſinus ad ſynaxes frequenter coibant, & inter horridas tenebris cauernas, demortuorumque ſpolia, ac ſepulcra lumen, vitam, ac vires cælitus hauriendo, ad tolerantiam, ad fidem, ad conſtantiam, & demum ad martyria, martyrum iugiter memoriam recolendo, exercebantur, hominem, cui nil humanum præter corpus extitit, quo pati, & excruciari amplius poſſet, nil vero diuinum magis inerat, quam animus, & conſtantia, qua cunctis fortior tormentis euaderet, hominem, inquam, ſtudioſa in Cœmeterialibus parietinis manu ſibi ob oculos delineabant: hic enim vnus ipſomet aſpectu cunctos, qui inſpicerent, ad laborum, certaminumque ſufferentiam exhortari poterat, qui martyrium multiplici laceratione corporis, haud vna dumtaxat ſanguinis effuſione præferebat: *Quis enim eſt martyr*, vt Chryſoſtomus ait, *cui hic non potuit æquari, imo martyres innumeros hic vnus æquat*. Ex quo fit, vt probe intellexerint conſpicui ſanctitate viri, qui moribus iugiter informandis, regendiſque animi motibus apprime inſiſtebant, quid potiſſimum emolumenti præſeferret ad ærumnas conſtanti animo ſubeundas, quid ad iniuſtam, ac violentam bonorum ſubreptionem æquanimiter ſuſtinendam, quid demum ad inconcuſſam cæleſtium præmiorum ſpem perpetuo retinendam, quid, inquam, roboris, tutamenti, ac ſolaminis conferret, ſi ſecum quiſpiam crebro mente repeteret aduerſa, quæ vir patientiſſimus Iob inuicto conſtantique animo pertulit, & ampliſſima ſubinde præmiorum munera iugi meditatione peruolueret, quæ ab ipſius Dei manu copioſi inſtar fœnoris nobili cunctarum, quas poſſederat, rerum ditatus augumento receperat. Ex quo recolendam beatiſſimi eiuſdem viri iugiter ob oculos in Cœmeterijs imaginem ſibi proponere ſatagebant: Immo vbi primum Eccleſiæ tranquillitas pacis oborta eſt, digniſſima viri plane diuini geſta, ad fidelium animos in virtutum obſequio obfirmandos, in publicis conuentibus in Eccleſia, ipſa inter feſtorum ſolemnia perlegere conſueuerunt, vt præſertim his verbis Origenes teſtatur: *Etiam adhuc vſque in hodiernum diem beati Iob tolerantia ante eos, qui ſunt in dolore & luctu, atque planctu, legitur pro conſolatione, atque exhortatione dolorum illorum, & pro ablatione anguſtiæ cordis eorum: ſimiliter autem & in conuentu Eccleſiæ in diebus ſanctis legitur paſſio Iob*. hæc Origenes. Audis quantum leuamenti, ac virium vel mutis ſyllabis expreſſum viri cęleſtis exemplar conferret, & quale eſſet ad virtutes ſectandas mortalibus incitamentum.

Chryſ. ho. 2. de Iob.

Patientiæ præmium à Deo certum expectandum.

Hiſtoria Iob diebus feſtis in Eccleſia olim legi ſolita.

Orig. l. 1. in Iob.

2 Cum vero in eiuſdem enarratione hiſtoriæ ſpem firmam, & haud vnquam calamitatibus concuſſam, patientiam inſuper plane admirandam, & perpetuo addictum diuinæ voluntatis obſequio animi, mentiſque vigorem in eiuſcemodi viro animaduerterent, nec non pietatem omnibus numeris abſolutam recolerent, qua tot ęrumnarum incommodis attritus Deo iugiter pſallendo inhæſerat, vt ipſamet eiuſdem verba teſtantur: *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc: Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſicut Domino placuit, ita factum eſt*, diuina haud vnquam decertantibus in agone ſubſidia deeſſe intelligebāt. Quinimo cum perſecutionibus acriter impeterentur, eius patientiæ ac conſtantiæ magiſterio edocti, inuictam ad acerbiora quęque perferenda animi alacritatem præſeferentes, opem ſibi a Deo iugiter expoſcebant, cuius bonitatem ac ſingularem prouidentiam in arduis quibuſque non mirari haud poterant, ex cuius ſane imaginis obiectu, *cū magis moueant*, vt ille ait, *exempla, quam verba*, incredibile dictu eſt, quantum roboris ad martyriorum ſubeunda certamina compararent. Quod egregie quidem Origenes in verba illa perpendit: *Et ſcidit veſtimenta ſua*. Cum is plane Syrorum mos eſſet, ſe in pręliū hac vtiq; ratione vires exercendo ad fortiter dimicandum excitabant. Sed Origenem interim hæc enarrantem audiamus: *Sic ita-*

Mirum ... voluntati diuinæ obſequium.

Iob c. 1.

Promptitudo Iobi in aduerſis toleran...

Orig. in 1 lib. Iob.

itaque, inquit, *admirabilis Iob conſcindens veſtimenta ſua, atque omnia deponens impedimenta, nudus atque audax ſtetit in ſpiritale prælium. Aut adhuc conſcidit veſtimenta ſua, ſine mora ſemetipſum ad ipſaſmet parans plagas. Ecce inquiens dorſum nudum, ecce corpus detectum: vos flagellate, ego ſufferam; vos verberate, ego autem ſuſtineam, &c.* hæc ille ad rem præſentem quameleganter digeſſit. Inſignem autem, quam incomparandæ virtutis vir immortali Deo ſuimet ipſius oblationem exhibuit, & haud vllatenus æquiparandam inuictæ patientiæ formam, quam copioſa ſubinde merces conſecuta fuerit, facer hiſtoricæ enarrationis textus in hæc verba ſatis exprimere videtur: *Addidit Dominus quæcunque fuerant Iob duplicia.* Et paulo infra: *Dominus autem benedixit nouiſſimis Iob magis, quam principio eius.*

...us audita ...am fuerũ ...ura ſcidit ...timenta ...eiuſque ...ſterium.

...c.42.n.10

3 Ex quibus euidenti plane argumẽti genere vſus optime ſubinfert Gregorius, poſt tentationum videlicet certamina, vberrima conſequi ſupernorum munera gaudiorum: *Cuncta,* inquit, *quæ amiſerat, duplicia recepit, quia per pietatem benigni Iudicis, tentationis noſtræ diſpendium vincunt ſuffragia conſolationum. Minus autem tentat probatio, quam remuneratio conſolatur, vt ex retributionis merito leue fuiſſe, quod tolerauit, agnoſcat, qui expectationis pondere, graue aliquid ſe tolerare iudicabat.* huc vſque ad rei propoſitum Gregorius ediſſerit. Quod grauibus, ac eruditis item rationibus mirum in modum confirmat Beda, dum hiſtoriæ Iob c.2. expendit.

...minus pa...tia Iobi, ...omptitu...m eius to...di maio... munera... bunde.

...eg. moral. c.8. in c. ...

...c.8. in ...

4 Verum quoniam poſt effugatas, quæ ingruebant, ærumnarum tenebras optatus tandem deſuper Iob ſanctiſſimo, vt ſacræ edocent paginæ, lætitiæ dies affulſit; id forte, & myſtico quidem typo ab his præſignatum fuiſſe arbitramur, qui in marmoreo Probi viri clariſſimi Sarcophago, quem ſupra deſcripſimus, viri cuiuſpiam imaginem, qui panem ipſimet Iob in ſartagine frixum exporrigit, inſculpendam curarunt: hoc vtique ſymbolo, vt credere par eſt, intuentium oculis, ac menti ſimilæ illius frixæ memoriam ingerentes, quam in ipſo ſolemnitatis, ac lætitiæ die Rex piiſſimus Dauid ob Arcam ex hoſtium manu vindicatam, peractis iam, conſummatiſque conſuetarum hoſtiarum oblationibus, populo munifice elargitus eſt, vt 2.Reg. 6. in hæc verba legitur: *Cumque compleſſet offerens holocauſta, & pacifica, benedixit populo in nomine Domini exercituum, & partitus eſt vniuerſæ multitudini Iſrael tam viro, quam mulieri, ſingulis collyridam panis vnam, & aſſaturam bubalæ carnis vnam, & ſimilam frixam oleo.* Quod plane myſticum lætitiæ ſymbolum hac ratione a ſancto Eucherio doctiſſime exponitur: *Offert Dauid holocauſta, & pacifica coram Domino, fidem, deuotionemque Eccleſiæ commendat Patri Chriſtus, &c. qui in exemplum Dauid fideles humileſque benedicens, ſalubris myſterij paſcit alimentis: partitur ſingulis ſimilam frixam oleo, carnem videlicet a peccati labe mundiſſimam, ſed ob humanæ ſalutis vberrimam delectationem, crucis ſartagine toſtam, &c.* Sed Iob viri probatiſſimi, id eſt, omnibus abſolutam numeris imaginem iam ſatis inſpeximus, in qua notis haud obſcuris patens vtriuſque fortunæ, proſperæ nimirum, & aduerſæ ſymbolum intuentium ob oculos propoſitum eſt.

...noreus ...i Sarco...us.

...a, quid ...icet?

2.Reg. 6.

Chriſtus Dominus benedicit, & ſolatur afflictos.

S.Eucher. in l.2. Reg.

CAP. XIX.
De Tobia.

1 HAVD peculiaribus arcanorũ myſterijs vacant recolenda Tobię ſenioris geſta, quæ ſacrarum catalogo hiſtoriarum inſerta multiplici eruditione, quod ad mores pertinet, referta ſunt. Cum enim vir iſte æque ac ſanctus Iob, duo præclariſſima admirandæ patientiæ exempla orbi extiterint, eorundem imago ante annos mille, & ducentos, vt egregie Serarius obſeruat, in Eccleſijs pingi conſueuit, quod S.Paulinus carminibus hiſce teſtatur, porticus enim, vt ipſe ait,

Piſcis Tobiæ figura Chriſti Domini.

Serar. in l. Iob

Quæ ſunt dextra, læuaque patentes
Binis hiſtorijs ornat pictura fidelis
Vna ſanctorum complet ſacra geſta virorum
Iob, qui vulneribus tentatus, lumine Tobia.
Aſt aliã ſexus minor obtinet inclyta Iudith

Paul. nat. 10

Qua simul, & regina potens depingitur Esther.

Sed quoniam sanctissimi viri acta memorauimus; multa quippe ijsdem ex actibus, quæ pijs, ac studiosis animis digna & meditationum commentis exploranda videntur, orthodoxi certatim Patres peruestigare non desinunt: & vt hic nonnulla breuiter lectori exponendo proferamus: primo quidem loco piscis ille, quem manu Tobias gestat, aptissimus Christi typus extitisse describitur, qui cæcutientem iam, atque errorum tenebris pressum terrarum orbem lucis supernæ fulgoribus illustrauit, ac Tartareum hostem protinus inde eliminauit, vt complures sanctorum Patrum sententiæ testantur, inter quos Augustinus præsertim sermone de sanctis Petro & Paulo rem in hæc plane verba edisserit: *Est enim Christus piscis ille, qui ad Tobiam ascendit de flumine viuus, cuius iecore per passionem assato, fugatus est diabolus, & per amaritudinem fellis afflatus est cæcus, & illuminatus est mundus.* hactenus ad rem nostram Augustinus. Optatus item Mileuit. idem acute verbis hisce prosequitur: *Christus intelligitur per piscem, qui in lectione Patriarchæ legitur in Tigride flumine prehensus: cuius fel & iecur tulit Tobias ad tutelam fœminæ Saræ, & ad illuminationem Tobiæ non videntis. Eiusdem piscis visceribus Asmodeus dæmon a Sara puella fugatus est, quæ intelligitur Ecclesia, & cæcitas a Tobia exclusa est, &c.*

Aug. ser. 4. de SS. Pet. et Paul

Opt Mileu. l. 3 con. Parm.

1 Sed eruditissimos inter antiquos Tertullianus, etsi haud sublimiora, salubriora tamen mysteria acute recolens contemplatur, dum in libro de Baptismate Christum Græco vocabulo appellat *Ichthyn*, quod Latino idiomate idem plane sonat, quod piscis: *Sed nos pisciculi*, inquit, *secundum ἰχθὺν nostrum in aqua nascimur, nec aliter quam in aqua manendo salui sumus.* Hieronymus item congruis Tertulliano verbis inhærens Græca itidem voce Christum piscem appellat, dum Bonosum laudans hæc inter cætera ait: *Bonosus tanquam ἰχθύος filius aquosa petit.* Nec vero mirum quid tibi, o lector, videatur, si Patres, quos nuper recensuimus, Græcum potius quam Latinum vocabulum vsurpare consueuerint: tunc enim potissimum temporis, quo iste loquendi modus inoleuit, omnium frequenter manibus acrostica quædam Erythrææ Sibyllæ carmina tenoris eiuscemodi circumferebantur.

Christus Græco vocabulo piscis dictus, & qua ratione

Tertull. l. de Bapt.

Hier. ad Bon. ep. 43.

Sibyllæ carmina de Christo acrostica.

Ἰησοῦς
Χριστὸς
Θεοῦ
Υἱὸς
Σωτήρ.

Quorum initialibus literis vnà pariter iunctis, compositisque, vox Græca ἰχθὺς conficitur, quod plane Augustinus edocuit libro de Ciuitate Dei, vbi isthæc in rem præsentem scribit: *In quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in huius mortalitatis abysso, velut in aquarum profunditate viuus, hoc est, sine peccato esse potuit.* At Prosper, vt res magis, magisque comprobetur, Augustino constanter his verbis adstipulatur: *Satiat ex seipso in litore discipulos, & toti offerens se mundo: ἰχθὺν namque Latine piscem sacris literis maiores nostri interpretati sunt, hoc ex Sibyllinis versibus colligentes, quod est*, Iesus Christus Dei Filius Saluator, *Piscis in sua passione decoctus, cuius ex interioribus remedijs quotidie illuminamur, & pascimur.* His profecto verbis ad Tobiæ piscem, cuius nunc mentio est, alludens, quo satis aperte orthodoxi Patres, vt iam diximus, Christum Saluatorem præsignatum fuisse asserunt. Id vero Optatus Mileuitanus eodem libro contra Parmenianum verbis istis insinuat: *Hic est piscis, in baptismate per inuocationem fontalibus vndis inseritur, vt quæ aqua fuerat, a pisce etiam Piscina vocetur. Cuius piscis nomen secundum appellationem Græcam in vno nomine per singulas literas turba sanctorum nominum continet, ἰχθὺς, quod est Latine: Iesus Christus Dei Filius Saluator.* Nec prætermittendus hic est Paulinus, qui *Piscis* item nomine Christum appellans hæc habet: *Quos quinque panibus, & duobus piscibus, panis ipse verus, & aqua viua piscis Christus expleuit.*

S. Aug. l. 18. de Ciu. Dei.

Prosp. de Præd. p. 2. c. 19.

Opt. Mil. l. 3. con. Parm.

D. Paul. ep. 33

3 Verum scriptor ille venerabilis inter cæteros Beda Tobiam Christi, piscem vero diaboli typum esse pronunciat, sic autem inquit: *Hic denuo passionis Dominicæ sacramentum manifestius significatur. Piscis enim immanis, qui a Tobia, cum eum deuorare appeteret, angelo docente occisus est, antiquum generis humani deuoratorem, hoc est, diabolum designat, qui dum*

Piscis Tobiæ diabolũ præsignabat.

Beda in l. Tob.

dum in Redemptore nostro mortis carnem appeteret, captus est potentia diuinitatis. Nec enarratis hactenus rem dilucidasse contentus, hæc infra subijcit: *Occurrit Tobiæ piscis, deuorare illum cupiens, & Domino passo in cruce venit diabolus, qui eum crucifigi docuerat, quærens si quid forte in eius anima sceleris inueniret.* Vides quanta tibi sub vno piscis symbolo mysteria proponantur, quod præcitatus doctor his item animaduersionibus acute expendit, dicens: *Expauescens piscem Tobias, clamauit voce magna, dicens: Domine adiuua me. Et Dominus imminente mortis articulo, cœpit pauere & tædere, non diabolum pertimescens, sed mortem, quæ inuidia diaboli intrauit in orbem terrarum, naturali carnis fragilitate perhorrescens: vnde & orabat, vt si fieri posset, transiret ab eo hora, & dixit: Abba Pater omnia tibi possibilia sunt, si fieri potest, &c. Dixit angelus Tobiæ: Apprehende branchiam piscis, & trahe eam ad te. Apprehendit Dominus diabolum, & eum qui se in morte capere voluit, moriendo cepit, & vicit, &c.* hactenus Beda. In quam plane sententiam interlinearis Glossa in lib. Iob verba illa explanat: *Apprehende branchiam, &c.* dicens: *Dominus potentiam diaboli comminuens, palam traduxit confidenter, eruens illos de potestate tenebrarum, quos filios lucis præsciuit, et prædestinauit* Sed hæc de recolēda Tobię historia, ac de mystico piscis eiusdem symbolo, quo sacræ paginæ & antiqua item Cœmeteria decorantur, lectori salubriter prælibasse voluimus.

CAP. XX.

De tribus Pueris in Babylonica fornace consistentibus.

1 SPECTATISSIMA prętęteris, & in sacrorum actuum paginis satis decantata est, sibique bene constans, vt historiales tabulæ exhibent, inter flammarum globos puerorum Sidrach, Misach, & Abdenago fides emicat, quam summis orthodoxi certatim Patres laudibus concelebrant, præconijsque mirifice tollunt. Quis enim eorundem innocentiam, fidem, atque constantiam vel globos inter igneos probatam non miretur, dum prædicat, dum recolit, non extollat: *Trium quippe puerorum*, vt Eusebius Emissenus ait, *fides, atque iustitia tenebrosos non sensit ignes, sed stupenda refrigeria in medio camini æstuātis inuenit. Cessit virtutum meritis natura flammarum, ac traditos sibi reos mirum in modum rorantibus obumbrauit incendijs: longe positos autem, & circumstantes sacrilegi regis consumpsit ministros. Quantum lætitiæ in præsenti obtinent merita religionis, & priuilegia sanctitatis. Quanta castis corporibus reuerentia debeatur, arbiter ignis agnoscit, & ingesta sibi pabula circumfusus allambit: nihilque sibi licere miratur in corpora Dei timore, & sacris ieiunijs consecrata, & pretiosum depositum non violat occulta dispensatione, sed vindicat.* Hæc in sanctissimorum pugilum laudem eleganter Eusebius.

2 Verum, vt speciosam inuictorum imaginē Puerorum lynceis oculis suspiciamus; duo quidem velut præcipua videntur eorundem gesta, quæ in Cœmeterialibus potissimum Cubiculis penicillo adumbrata, & in marmoreis item Christianorum Sarcophagis insculpta, æternæ memoriæ consecrata sunt: inuicta videlicet eorum fortitudo, dum alacri, imperterritoque animo, patriæ tuendæ religionis gratiæ, statuæ, quam Nabuchodonosor erexerat, duliæ cultum deferre detrectant, necnon dum inter exæstuantis Babylonicæ fornacis incendia vegeti, atque incolumes vnanimi Deum voce collaudant, vt pręmissa suo loco tabula videre est.

Nobilissima autem vtraque isthæc Isrāelitici seminis puerorum gesta, pluribus sane, ac præcipuis arcanorum mysterijs imbuta sunt, quæ iure merito ab orthodoxæ fidei Patribus miris passim sententiarum coloribus decorantur. Inter quos Augustinus, primus quidem in ordine, & qui inter cæteros principatum sibi vindicat, præconia in adolescentium inuictorum gloriam congerens & Christianorum martyrum constantiā, ac triumphos commendans, hæc ad rei propositum habet: *Si facta præterita in*

[Margin notes: ...ria Tobiæ expensa, ...ue circa ...a. — Interlin. — ...m puero ...in fornace ...magnani... — Euf. Emis. ho. 3 de Epiph. — Duo trium puerorum heroica facinora. — In Nabuchodonosore tyranni figurati. — Aug. ep. 48.]

propheticis libris figuræ fuerunt futurorum, in Rege illo, qui appellabatur Nabuchodonosor, vtriusque tempus figuratum est, & quod sub Apostolis habuit, & quod nunc habet Ecclesia. Temporibus itaque Apostolorum, & Martyrum illud implebatur, quod figuratum est, quãdo Rex memoratus pios, & iustos cogebat adorare simulacra, & recusantes in flammas mittebat. Nunc autem illud impletur, quod paulo post in eodem Rege figuratum est, cum conuersus ad honorandum Deum verum, decreuit in regno suo, vt quicumque blasphemaret Deum Sidrach, Misach, & Abdenago, pœnis debitis subiaceret, &c. Hæc Augustinus.

Prouidentia Dei trib. pueris in fornace præsto est.

3 Sed disertis plane verbis suo ex more Chrysostomus haud humanis sensibus, atque intellectu æquandam æterni Numinis prouidentiam admiratur, cuius nutu his, qui debitum sibi, atque condignum latriæ cultum deferunt, indomiti quoque flammarum globi, & cedere nescij, diuinitus mitescendo, obsequium vltro deferre nullatenus detrectant. Sed ipsum quæso hic excipiamus: *Quæ superius*, inquit, *dicta sunt, figuram manifeste exprimunt futurorum. Sicuti enim ibi in ignem missi nihil aduersi omnino senserunt: qui vero foris steterunt, subito ac vehementi incendio consumpti sunt. Sic etiam tunc futurum est: nam & sancti, etiam si flumen igneum transeant, nihil prorsus triste patiuntur, sed apparebunt absque dubio clariores.* huc vsque ad rem Chrysostomus.

D. Chrys. ho. 4 in c. 5. Matth.

Tutela ac præsidium diuini à S. Cypriano ob oculos positum Martyribus exẽplo trium puerorum.

4 Porro præclarum hoc, ac celebrandum iugiter seruandæ, ac tuendæ insuper, vel ipsa inter tormenta, fidei exẽplum candidatis iam pro fidei confessione martyribus ob oculos proponit, & mira eloquentiæ vi validi instar argumenti Cyprianus vrget, dum eleganti conscripta Sergium, Gratianum & cæteros confessores oratione compellat, sed eiusdem verba in medium proferamus: *Pueros etiam vobis gloriosa confessio sociauit diuina dignatio: repræsentans vobis tale aliquid, quale Ananias, Azarias & Misaël illustres pueri aliquando fuerunt: quibus inclusis in caminum cesserunt ignes, & refrigerij locum flammæ dederunt, præsente illis Domino & probante, quod in confessores & martyres eius nihil posset gehennæ ardor operari: sed quod qui in Deum crederent, incolumes & tuti in omnibus perseuerarent.*

S. Cypr. or. 81.

Sed egregie item Hieronymus, dum insontes hos pueros ab incendio seruatos recolit, protectionis diuinæ, quæ iustis iugiter præsto est, subsidia contemplatur: nam expositione, quam in Danielis historiam edidit, angelum, quem Rex medium inter incensæ fornacis æstus vidit, apertissimum superni auxilij his, qui inter pressurarum angustias detinẽtur, symbolum extitisse affirmat: *Oppressa*, inquit, *perturbationibus anima, & varijs molestijs occupata, cum hominum desperauerit auxilium, & tota ad Dominum fuerit mente conuersa, descendit ad eam angelus Domini, scilicet sermo diuinus, & excutit flammæ æstuantis ardores, vt nequaquam ignita iacula inimici cordis nostri arcana penetrent, nec illius fornace claudamur.* Et vbi isthæc in Puerorum obsequium, & Christianorum admonitionem digessit, capite sequenti angelum, qui tunc Pueris adfuit, Christi vtique ad inferos pro iustis inde Patribus eruendis descensuri typum fuisse pronuntiat; isthæc autem sunt eius verba: *Cæterum in typo præfigurat iste angelus similis Filio Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, qui ad fornacem descendit inferni, in quo clausæ & peccatorum & iustorum animæ tenebantur, absque exustione & noxa sui, eos, qui tenebantur inclusi, mortis vinculis liberauit.* Idem vero Hieronymus loco quem supra citauimus, illa inuictorum Puerorum verba eleganter expendens, quibus nefandam tyranno impietatem libera voce, imperterritoque animo exprobrabant: *Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest eripere nos &c. Quod si noluerit, notum tibi sit Rex, quia Deos tuos non colimus.* Ex his admirandum plane eorundem robur, constantemque animi vigorem prorsus, solidam in Deum spem, atque omnimodum diuinæ voluntatis imperio cum suimet ipsius deditione obsequium contemplatur. Sed Hieronymi, si libet, hic verba repetamus: *Vnde* (inquit ille) *putauerat terrere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Nec in longum differunt, sed præsens sibi pollicentur auxilium.*

Angelus in fornace cum tribus pueris & quid denotet?

S. Hier. in c. 3. Dan.

Hier. cit. c. 4. in Dan.

Id. Hier. loc. cit.

Verba trium puerorum a Nabuchodonosorem fortitudinem illorum & perfectam in Deum fiduciam demonstrant.

S. Hier. in c. 4. Dan.

5 Isidorus quoque Hispalensis Allegor. in sacr. Scriptur. incomparabilem eorundem ad quæuis tormenta viriliter subeunda alacritatem admirans pariter & commendans, illos beatorum martyrum, qui sub Euangelij tempo-

Tres pueri figuram martyrum in Ecclesia prætulerunt.

po-

pora præfulſere, typum geſſiſſe affirmat: *Tres*, inquit, *pueri prætulerunt figuram ſanctorum, qui corpus ſuum in perſecutionem pro Chriſti nomine obtulerunt*. Quapropter iure quidem merito fortiſſimi Chriſti pugiles, & Chriſtianæ fidei athletæ, qui ſemetipſos ad ſubeunda pro fidei confeſſione martyria iugiter excitabant, eorundem frequenter ob oculos in Cœmeterijs imaginem contemplandam proponere conſueuerant, quibus ad martyrium pro fide anhelantibus, & viriliter item in agone decertantibus, etſi martyrium defuit, cum tamen ad illud fortiter conſtanterq; ſi occaſio ſuppeteret, animus neutiquam ad tolerandum defuerit haud martyrij quidem palmam defuiſſe credendum eſt.

6 Cyrillus vero Alexandrinus aptiſſimo quidem myſterio ſuccenſæ Babyloniorum fornaci Eccleſiam cōfert; in qua homines ac vna pariter angeli laudum cantica Deo iugiter concinunt, ac promeritas gratiarum actiones perpetuo ſoluunt: *Erat enim*, inquit, *Caminus Eccleſiæ typus, ſanctos habens tripudiantes, non homines tantum, ſed etiam angelos*. Hæc Cyrillus.

7 Quo autem pietatis ac deuotionis ardore ſelectiſſimam hanc trium puerorum hiſtoriam Chriſtiani antiquitus proſequerentur, vel ex eo perſpicue comprobari videtur, quod non eam in ſacris duntaxat Cœmeterijs, affabre coloribus effingerent, ſed vt religioſo, quo erga beatos pueros afficiebantur, cultui ſatis facerent, in ipſiſmet recurrentibus venerandorum martyrum ſolemnijs, ſacrum, recolendumque eorumdem hymnum recitare conſueuerunt. Quocirca in quarta ſynodo Toletana iure quidem merito de nonnullis ſacerdotibus orthodoxi Patres acriter conqueſti ſunt, eo quod hymnum hunc ſacroſanctum apud omnes tunc temporis vſu receptum, nulla rationabili ex cauſa præter morem recitare neglexiſſent. Et vt in poſterum ſacerdotum incuriæ cautum eſſet, edito in rem præſentem canone ſanxerunt, vt in Miſſis, quæ Dominicis præſertim diebus, ac in ſolemnibus martyrum natalitijs peraguntur, feſtiuis perpetuo vocibus in Dei Eccleſia concineretur. Conceptis autem in hanc formam verbis, eiuſcemodi rem canone obfirmarunt: *Hymnum quoque trium puerorum, in quo vniuerſa cœli terraque creatura Deum collaudat, & quem Eccleſia Catholica per totum orbem diffuſa celebrat, quidam ſacerdotes in Miſſa Dominicorum dierum, & in ſolemnitatibus martyrum canere negligunt. Proinde ſacrum Concilium inſtituit, vt per omnes Eccleſias Hiſpaniæ, vel Galitiæ, in omnium Miſſarum ſolemnitate idem in publico decantetur, &c.* Hactenus Concilium Toleranum pro trium puerorum cantico edixit. Et congruis quidem rationibus permoti antiqui illi patres, qui eximia cæteris auctoritate præſtabant, huiuſcemodi hymnum frequentius inter diuinas perſoluendum laudes canere, ac deuoto ore pariter, & corde repetere geſtiebant, cum ex eiuſdem potiſſimum Cantici verbis, quę auribus perſonabant, certum ſibi futuræ reſurrectionis omen, omnimodamque rerum ſpem futurarum repromitterent: quod egregie Theodoretus Oratione tertia, quam in Danielem conſcripſit, his plane verbis adnotauit: *Reſurrectionem quoque ſuo præconio commendant. Benedicite enim, aiunt, ſpiritus & animæ iuſtorum Domino, id eſt, ſpirituales animæ iuſtorum, humanis perturbationibus ſuperiores effectæ, &c.* Hæc concinne in rem præſentem Theodoretus, qui & in Cant. trium puerorum cant. 8. idem fere, etſi haud verbis eiſdem repetit, dicens: *Hic oſtendit reditum è morte in vitam: Laudate, inquit, ipſum, non quotquot animæ eſtis, ſed iuſtorum animæ, &c.* Verum enim vero vbi tres pueros inter flammarum incendia illæſo, ac illibato corpore perſiſtentes, melliſoniſque Deo vocibus perſonantes contemplari nobis licuit, dilucidatis iam, quæ præſefert eorundem hiſtoria, arcanorum myſterijs, ex cuius aſpectu fideles ſuis opportunum ærumnis medelæ pharmacum, ac ſolamen hauriebant. Sed iam ad vlteriora, ſi libet, progrediamur.

[Marginal notes: *...d. alleg. in ...ſcript.* — *...ax trium ...orum ty... Eccleſiæ.* — *...ll. ep. 37. ...typ.* — *...nus triū ...orum in ...yrum ſo... ...ijs rec ta... ...m ſolitus* — *...onc. Tol.* — *Conc. Tol. 4.* — *Ex trium Puerorum hymno reſurrectio noſtra deprehenditur.* — *Theod. or. 3. in Daniel.* — *Id. cant. 8. in cant. trium puer.*]

CAP.

CAP. XXI.

De Daniele Propheta.

Virtus ac sanctitas Danielis Prophetæ.

1 IVRE quidem Danielis inter Prophetas celeberrimi, Christianorum olim Cœmeterijs imago affixa suspicitur, qui præcipuæ sanctitatis merito iunior inter senes palmam promeruit, & ipsiusmet Dei oraculo cõmendatus Ezechielis ore Noemo, & Iobo æquiparatur: *Si fuerint*, inquit, *tres viri isti in medio eius*, Hierusalem intelligit, *Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas*. Tres igitur isti, inter quos & Daniel computatur, quasi iustitiæ in Orbe soles extitere: & nunc iste sua præ cæteris luce conspicuus subterranea, vt vides, Christianorum loca, Cœmeterialesq; tenebras illustrat. Quo enim vnus hic honoris Dei, ac proximorum salutis zelo inter homines præfulsit, qui ob id potissimum *Vir desideriorum* cælitus appellari meruit. Qua & quanta sapientia præstitit? cum ad intellectum eius intime assequendum, historiarum omnium tam Latinorum, quam Græcorum, & Chaldæorum cognitionem Hieronymus necessariam esse pronunciet, & nimia propheticos eiusdem sermones obscuritate Deus refundi voluerit, dum cap. 12. ait: *Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum*. Quali insuper inter homines abstinentia enituit, qui sapientiæ ex hac spiritum, Gregorio teste, hausit: *Daniel*, inquit, *delicijs abstinuit, vt tanto auidius gustum sapientiæ intus acciperet, quanto saporẽ carnis pro eadem sapientia foris robustius repressisset*. Haud alter tam concinne ac sublimiter de Christi regno, & de Antichristi tyrannide, ac vnus Daniel edisserit, ideoque Regum Babylonis, Medorum, atque Persarum in suis paginis regna describit, vt cuncta alia regna tandem peritura, Christi autem dumtaxat Regnũ perpetuum fore legentibus innotescat. Nec casu vero, ac temere in Cœmeterijs eius a Christianis imago pingitur, qui Christi Saluatoris aduentum, tam longe ante prædixit, eiusdemque præoptatum Natiuitatis, ac passionis tempus abbreuiari petijt, & obtinuit. Et quidem locis, in quibus olim Christiani Deum votis iugiter, ac precibus colebant, Danielis exemplar congruit, qui ab æmulis satrapis ideo ad Regem delatus, & in lacum subinde leonum missus est, quia statis Deum horis per singulos dies contra Regis edictum exorabat: *Daniel*, Regi inquiunt, *de filijs captiuitatis Iuda, non curauit de lege tua, & de edicto, quod constituisti, sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua*. Verum mira Dei virtute illibatus vel inter leones consistit, qui omni labe innoxius inter homines, inter idola perstiterat, *beatus siquidem propheta*, vt Emissenus ait, *hostibus seruiebat, sed bestijs imperabat*. Porro quæ prophetæ vota? quæ Danielis oracula? *Vt*, nimirum, *finem accipiat peccatum, vt deleatur impietas, vt adducatur iustitia sempiterna, vt impleatur visio, & prophetia, & vngatur Sanctus sanctorum*. Daniel igitur haud immerito Cœmeterijs velut præcipuus futuræ resurrectionis assertor, sepulchralibus item Sarcophagis, mortuorumque cineribus non secus ac immortalis vitæ præco iugiter incubat: claro etenim verborum sono, quod ob Christi virtutem omnes ex his, qui in terræ puluere dormiunt, è somno euigilaturi sint, alij ad vitam, ad morem, & opprobrium alij, vaticinatus est. Spem igitur in Christo dormientium aspectu, tacitique oris silentio erigit: quinimmo ne a resurrectionis mysterio, quod ipso enarrante propinatum est, iudicium secernatur, dum improbos iudicat, condemnatque senes, & Susannam castissimam absoluit, quæ *adulterij pœnam*, vt Augustinus ait, *pati maluit, quam conscientiam*. Christi ad iudicium venturi typum, ac metum pariter ingerit, qui hominum singulorum diligenti acta scrutinio pensabit, & condignam gestis aut pœnam, aut præmia reddet. Daniel itidem dum Belis idolum destruxit, & Draconem sapienter interfecit, manifestissimum Christi typum exhibuit, qui toto terrarum orbe, quæ passim vigebant, idola confregit, & grassantes vbique diaboli astus elusit, necnon vires deiecit; quapropter iam Daniel idola, ac idololatras valide insectatus, Christianis intra Cœmeteria degentibus cum

Ezech. c. 14. n. 14.

Dan. c. 9. n. 23

Hier. in prol. c. 12.

Greg. l. 30. c. 9.

c. 9. n. 24.

cap. 6. n. 13.

Eus. Emiss. de litan. c. 7.

Daniel resurrectionis assertor.

Dan. c. 13. Aug. in serm. Susan.

cum alioqui insano gentilium furore impeterentur, idololatriæ, Christi potentia, ac crucis virtute funditus abolendæ, iam tum vel facto spem conciliabat, & quod *Satanas*, vt Petrus ait, *sub ipsorum pedibus conterendus esset*. Demum Daniel dum impios Antichristi aduersus Christianorum religionem se extollentis, ac iuge altaris sacrificium sub nouissima mundi tempora è medio tollere satagentis conatus illis plane verbis expressit: *Et a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem*; funestissimorum temporum & omnium quidem acerbissimam calamitatem edocet: *Iuge enim sacrificium*, vt disertissime Cornelius a Lapide e Societate Iesu, & alij in hunc locum contendunt, *Sacrificium Eucharistiæ prænotatur*, quia, vt præcitatus scriptor ait, *Missa quotidie per totum Orbem in Ecclesia Christo offertur, sicut quotidie olim iuge Agni sacrificium offerebatur, ita tamen auferet, vt nullus publice hoc facere audeat*. Iuxta id quod Hieronymus, Theodoretus, Irenæus lib. 5. & alij in hunc locum edisserunt. Quapropter Christiani cum se acriter ab Antichristo impetitos viderint, fuga sibi prospicientes, in solitudines, ac speluncas, vt eius furori cedant, dispergentur. Quod Ioannes etiã mystice de Ecclesia in Apocalypsi describit: *Et mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum a Deo, vt ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta*. Ibique degentes sacrosancto altaris pabulo, qui *Panis fortium* est, in prælium confirmabuntur. Iuge autem altaris sacrificium è medio tollere, ac abolere Antichristus sataget, quippe qui solus sacrificijs, ac precibus coli volet, vel certe, vt locupletissimum Passionis, ac Resurrectionis Dominicæ monimentum, quod est Eucharistia, aboleat, vt fideles nimirum spiritali pharmaco, quod luctantes mirifice fouet, ac roborat, destitutos postmodum vincat, atque deijciat. *Quare fideles*, Cornelius inquit, *tunc priuatim in speluncis, & locis abditis Eucharistiam celebrabunt, eaque se contra Antichristum communient, dicentque illud psalm. 22. 5. Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me, vti olim fecerunt sub Decio, & Diocletiano*. Multiplici igitur titulo sacris Christianorum Cœmeterijs, vbi synaxes, vt lib. 1. dictum est, peragebantur, Danielis imago, quam passim suspicimus, quadrat.

Quis enim nesciat, dum sacram probe teneat antiquorum temporum ac prophetarum historiam, admiranda iugiter ac recolenda Danielis Prophetæ gesta, quæ diuinarum scripturarum paginis adumbrantur; hæc enim vtpote quamplurimis referta mysteriorum ponderibus, plura item recolentium animis, bonorum subsidia conferunt. Et hanc certe ob causam in abditis plerisque Cœmeteriorum Cubiculis, ac martyrum, cæterorumq; Christianorum sarcophagis Daniel illibatus inter leones consistens, eleuatisque Deum manibus intentissime deprecans, Abacuch quoque prandium eidem deferente interdum superaddito, contemplandus obijcitur, vt ipsiusmet Danielis liber legendum exhibet. Quam profecto historiam frequenter admodum fidelium oculis, atque animo expendendam ijdem sapientissimi Patres, qui moribus informandis vacabant, ob præcipua, quæ intus latent, altissimarum virtutum dignis obuoluta mysterijs documenta, proponebant. Dignissimi enim viri historiam cum inter crebras ærumnarum molestias intercipi contingeret, recolentes, haud animum despondere, sed bonam, diuino suffulti præsidio spem concipere edocebantur. Quippe qui ipsius Danielis exemplo præmuniti, futurum non dubitabant, vt ipsi quoque diuino aspirante numine, e periculis, quibus acriter premebantur, liberi tandem emergerent; cum Daniel, cuius imaginem adspiciebant, e leonum fame exasperatorum faucibus illæsus ac vegetus euasisset: & ipsemet Christus Dominus, quem Daniel mystice præsignabat, e rabidis furentium Iudæorum manibus, quos haud alio quam leonum nomine Hieronymus appellat, ipsos inter mortuos liber tertia iam recurrente die rediuiuus orbi affulsisset, sed hic in studiosi gratiam lectoris Hieronymi verba in medium proferamus, qui in versiculum illum psal. XVI. *Susceperunt me, &c. Sicut leo*, inquit, *paratus ad prædam, sic susceperunt Iudæi Christum in passione*. Et isthæc sequenti item versiculo ad rei propositum subijcit: *Sicut catulus leonis, leo diabolus, catulus filius eius Anti-*

Marginalia: 1. Pet. ... | Dan. 12. | a Lap. ... 5.38. | Apoc. 12. | ... sup. | Psal. 22. n. 5. | Emolumentũ ex depicta Danielis in lacu imagine profectum quantũ esset? | Dan. c. 14. | Daniel Christum Dominum mystice designabat. | Hier. in ps. 16.

Antichristus. Vel aliud: leo diabolus, & filij eius Iudæi. hæc concinne, eleganterque Danielis historiam edisserens affert Hieronymus.

Cura ac protectio Dei afflictis semper præsto est.

2 Porro auxiliarem Dei protegentis manum in sacris præmemoratæ historiæ monimentis admirari sanctissimus Pontifex Anacletus haud destitit, qui isthæc ad rei propositum disertis verbis perorat: *Sicut per angelum suum Abacuch Prophetam vna cum prandio in lacum leonum ad Danielem vatem misit; ita dabit nobis consolationem & liberationem.* Sed recensitis hactenus Anacleti verbis eloquentissimus quoque Cyprianus pari sententiarum pondere subscribit: tractatu enim, quem de oratione digessit, hæc inquit: *Quærentibus regnum & iustitiam Dei omnia promittit apponi. Nam cum Dei sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deus ipse non desit. Sic Danieli in lacu leonum iussu Regis incluso prandium diuinitus procuratur, & inter feras esurientes, & pascentes, homo Dei pascitur, &c.* hactenus in rem præsentem Cyprianus.

Anacl. ep. 1.

S. Cypr. tract. 2. de orat.

Daniel manibus expansis orans vera Christi Crucifixi imago ac typus.

3 Porro primæui illi Christianorum duces ac magistri haud Danielem dūtaxat coloribus expressisse contenti, vt manifestiori fidelibus symbolo sub descripta Danielis imagine Christum præsignarent, cuius dignissimi cruoris pretio, & mira salutiferæ crucis potentia, e tartareorum hostium iugo nos in libertatem diuinitus vindicari contigit, Danielem expansis, eleuatisque in crucis formam manibus orantem repræsentare consueuerunt: quod pie eleganterque præ cæteris Macarius Chrysoceph. Philadelphiæ Archiepiscop. adnotauit oratione, quam in Crucis Dominicæ exaltatione conscripsit, & deinde ab ipso Gretsero in lib. de Cruce relatus. At digna viri disertissimi verba gratis hic auribus excipiamus: *Accedat*, inquit, *& magnus ille Daniel, & tres pueri, ille enim ora leonum insolita mansuescere obturauit, cum manus expandisset in lacu, & in crucis speciem conformasset, &c.* Cui egregie Theodorus Studita in quodam canone de crucis adoratione a Gretsero pariter libro de Cruce recensitus his plane verbis adstipulatur: *Magnus*, inquit ille, *Propheta Daniel missus quondam in lacum leonum, manibus crucis in speciem expansis, incolumis ex faucibus bestiarum euasit, benedicens Christum Dominum.*

Macar. or. de exalt. Cruc. Gretser. to. 2. de Cruc.

Theod. Stud. Con. de ador. cruc. Gret. l. 3. t. 3. de Cruc. od. 8.

Ex quibus profecto satis perspicue vides, amice lector, Christianos haud temere atque ornamenti parietibus conciliandi gratia, sed peculiarium mysteriorum animis exhibendorum causa, Danielem expansis inter leones manibus consistentem affabre coloribus delineasse.

Suffragium animarum purgatorij p[...] prandium [...] bacuc figur[...] tum.

4 Sed nec ipsamet esca, quæ Danieli diuinitus Abacuch ministero exhibita est, mysterijs vacat. Prandium enim illud atque omnem præter expectationem præstita esurienti refectio, suffragij, quod iugiter ab orthodoxa Ecclesia, sacrosancto altaris sacrificio animabus in purgatorio existentibus in dies impenditur, symbolum haud obscurum extitit, vt in Glosſ. Clement. vnica de reliq. habetur vbi isthæc: *Transmittitur ad defunctos non summe malos, nec summe bonos.* 13: *q.* 2. *non æstimemus &c. animæ, quod figuratum fuit Daniel vlt. ad finem, vbi præcepit angelus Abacuch, quod panem & pulmentum, quod ferebat messoribus, portaret in Babylonem Danieli posito in lacu leonum; & cum nesciret Abacuch locum, apprehendit illum angelus capillo capitis sui, & posuit in Babylonem super lacum, & accepit Daniel prandium, &c.* Vides quam magna, ac omni salubritate referta mysteria, Danielis potissimum historia propinentur.

Gloss. Clem. [...] vsui de rel.

Spes resur[...] ctionis per [...] nielem è la[...] liberatum [...] pice design[...]

5 Demum ex eiusdem historicæ enarrationis textu futuram quoq; mortuorum resurrectionem validissimis vtique argumentis probatam conijcere poterant: Daniel enim, de quo sermo est, ex imo leonum lacu in quo iacebat, liber tandem atque illæsus progrediens, quoddam præmortui hominis e tumba in vitā consurgentis hieroglyphicum intuentibus exprimit. Quod certe D. Hieronymus haud obscure innuisse videtur, dum illa Zachariæ verba explicat: *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.* hæc autem sunt sanctissimi doctoris verba: *Quod ita intelligitur, in sanguine passionis tuæ eos, qui vincti in carcere tenebantur inferni, in quo non est vlla misericordia, tua clementia liberasti. Denique postquam Dominus resurrexit, hi qui peccatis Adam, siue, vt quidam volunt, erroris inoliti, de mortis vinculis tenebantur, resurrexerunt cum eo, &c.* huc vsque Hieronymus, quæ quidem verba, vt

D. Hier. in Zach. c. 9.

vt orthodoxam veritatem ſapiant, haud de erutis ab ipſomet inferni lacu, in quo nulla eſt, vt Theologi monent, damnatis perenniter, obſtinatiſque iugiter ſperāda redemptio, ſed de his, qui temporaliter a pœnalibus purgatorij ignibus, vel certe ab ipſo limbi ſinu, vbi detinebantur, Dominici virtute ſanguinis exempti fuere. Sed vt cætera myſteria ſileamus, præcipue reſurrectionis myſterium ex Danielis hiſtoria palam conuincitur, quoniam ipſemet Daniel cap. 12. vt optime Origenes libro 5. contra Celſum adnotauit, de futura mortuorum reſurrectione vaticinia ſatis quidem aperta mortalibus edidit. Ex quibus rem contemplanti manifeſte liquet, iure quidem optimo ſacram Danielis hiſtoriam frequenter præ manibus, ac præ oculis ſanctiſsimos illos fidei Chriſtianæ cultores habuiſſe, dum inter iuges tyrannorum preſſuras, atque ingruentes temporum anguſtias vllo vix loco tuti, & ad necem ſemper quæſiti, & mox ad martyrium rapiendi ſubſiſterent: cuius plane rei quamplurimorum exempla ſanctorum ſuppetunt, & in Cœmeterialibus præſertim locis hanc paſsim coloribus delineandam curarunt. Et quidem ob præclara, atque admiranda ſanctiſſimi Prophetæ geſta, ac primis quidem temporibus eiuſdem memoria eo venerationis cultu a tota fere Eccleſia excepta eſt, vt æneam Danielis inter leones conſiſtentis ſtatuam auro deſuper affabre excultam Conſtantinus Magnus Imperator Conſtantinopoli in ipſius fori vmbilico erexerit, Euſebio teſte in conſcriptis eiuſdem Conſtantini geſtis. Sed de recolenda, ac ſuſpicienda iugiter beatiſſimi viri, qui tot virtutum meritis coruſcat, imagine pia antiquorum fidelium manu inter reconditos Cœmeterialium locorum ſinus æternitati conſecrata, ſat diximus. Demum ſtudioſus præmonendus eſt lector, quod haud hic canonicorum ſcriptorum in imaginum elucidatione ordinem ſeruandum duximus. Sed eos primo quidem loco contemplandos lectori propoſuimus, quorum imagines apud antiquos Chriſtianos vſu magis in Cœmeterijs extitere. Ezechielem enim Danieli, Daniel tribus Pueris anteponendus, poſtponendus vero Ionas fuerat.

...c. 12. ...l. 5. con. ...vit. ...3. c. 48

CAP. XXII.

De Iona Propheta.

1 IONAS inter ſæuientes vndarum procellas iuſto Dei iudicio, vel dum fugit, deprehenſus, ac velut irati numinis imperio ad certum naufragium e naui in mare proiectus, immaniſque Ceti aluo exceptus, ex quo poſt triduum vegetus, atque incolumis emerſit, Chriſtianis, quippe qui perſecutionum procellis iugiter impetebantur, dum hunc vel mente recolerent, vel oculis quandoque contemplandum obijcerent, haud parum inter aduerſa ſolaminis refundere conſueuit: *Præparauit Dominus*, inquit ſcriptura, *piſcem grandem, vt deglutiret Ionam, & erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus*. Inter fluctuum enim, ac marinæ belluæ, in cuius ventre reus, captiuuſque quodammodo detinebatur, pericula præſentiſſimam Dei opem expertus eſt, ipſiuſmet belluæ, quæ viuum deglutierat, ventre tuto veluti nauigio ad littus tandem deferendus Deo volente ſeruabatur: *Aduertendum eſt*, inquit Hieronymus, *quod vbi putabatur interitus, ibi cuſtodia eſt.* Ita plane emerſit viuus, qui mortuus putabatur, & Dei auxilium periclitanti tunc maxime adfuit, cum procul abeſſe credebatur. Quapropter pręcæteris arcanarum rerum ſymbolis, quibus olim potiſſima Chriſtianæ fidei myſteria adumbrari contigit, Ionæ ſymbolum ſolemne extitit, cuius quamplurimæ, & ſatis frequenter in pictis tabulis, & Cœmeterialibus item ſculptis Sarcophagis imagines viſuntur, vt in hac præſertim tabula videre eſt.

Ionę a Balena deuorati hiſtoria ſolatio Chriſtianis in ærumnis eſſe poterat.

Ionæ c. 1. n. 1.

Hier. in Ion c. 1.

Ionas Propheta Christi Domini typum gerebat.

Nam, vt historiam eiusdem breuiter attingamus, Ionam peculiarem Christi Domini typum fuisse, communis & receptissima Patrum omnium sententia est, quam ipsemet Dominus diuino plane oraculo comprobauit, dum importunis diu Iudæorum precibus, vt signum aliquod ad semetipsum manifestandum ederet, requisitus, illis potissimum verbis, vt videre est Matth. 12. respondit: *Generatio praua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ.* Quamuis autem non omnia, quæ sacris descripta paginis de Iona prolixius enarrantur, Christo Domino orbis Saluatori consonent, vt acute Hieronymus de ipsomet Iona in Prolog. edisserens his verbis adnotauit: *Cæterum non ignoramus, Chromati Papa venerabilis, sudoris esse vel maximi totum Prophetam referri ad intelligentiam Saluatoris.* Quod subinde, & magis quidem perspicue in explanatione capitis 1. hunc in modum edocet: *Prudens rogandus est lector, ne eundem velit ordinem tropologiæ, quem & historiæ quærere.* Et ad huius item rei propositum, hæc paulo infra: *Sic & Ionas Propheta non absque periculo interpretantis totus referri ad Dominum poterit.* His igitur ad exactam rei notitiam in studiosi lectoris gratiam præmissis, hic nonnulla interim piæ curiositati vacantes recensebimus, quæ tum Hieronymus, tum alij orthodoxi Patres, cum de Iona, eiusque vaticinio loquuntur, Christo Domino, vel mystico saltem Ecclesiæ corpori apte congruere asseruerunt.

Matth. c. 12.

D. Hier. prol sup. Ion. proph.

Idololatriæ per mare, in quo Ionas proiectus est, figurata.

2 Vt ab Hieronymo igitur, qui in sacrarum scripturarum oraculis intime discutiendis, explorandisque principem sibi locum iure vindicat, dicendi exordium auspicemur, certe dum sanctissimus doctor verba illa cap. 1. exponit: *Stetit mare, &c.* obortam extemplo frementis Oceani tranquillitatem expendens, vbi Ionas a nescientibus, diuino impellente numine, immanium veluti criminum reus mulctandus, illuc proiectus fuit, certe, inquam, ipsummet Ionam certissimũ abolendæ penitus post Christi mortem idololatricæ superstitionis symbolum extitisse pronunciat, hæc autem inquit: *Si consideremus ante passionem Christi errores mundi, & diuersorum dogmatum status contrarios, & nauiculam, totumque hominum genus, id est, creaturam Domini periclitantem, & post passionem eius tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & secura omnia, & conuersionem ad Deum, videbimus quomodo post præcipitationem Ionæ steterit mare a furore suo.* Quod plane mysterium intime perscrutari non destitit ad Heliodorum scribens: *Deuorasti quidem*, inquit, *Ionam, sed & in vtero tuo viuus fuit, portasti quasi mortuum, vt tempestas mundi conquiesceret, & Niniue nostra illius præconio saluaretur, &c.* hæc de symbolica Ionæ imagine pariter, atque historia Hieronymus eleganter congessit.

Ion. c. 1.

S. Hieron.

Tempestas maris, post Ionæ præcipitationem, conquieuit eiusque mysterium.

D. Hier. ep. ad Heliod.

Conuersio Niniue postquam Ionas in mare missus esset, quidnam significet?

3 Illud vero haud silentio nobis prætereundum est, quod oculatissimus sacros inter scriptores Augustinus enarrat, & maxime in rem præsentem facit. Præcipuus enim hic inter cæteros doctor a sancto Deogratias Episcopo de Ionæ mysterio interrogatus, quem nimirum cum marina bellua hianti ore deglutisset, vegetum tamen atque incolumem post tres dies ad littus euomuit; super hac vtique interrogatione se valde mirari respondit, cum ipsemet Dominus, vt propositæ fiat satis quæstioni, quod intus late-

latebat mysterium, exponere dignatus sit; percontanti igitur in hęc plane verba rescripsit: *Quid figurauerit, quod Prophetam bellua illa deuoratum, tertio die viuum reddidit, cur a nobis quæritur, cum hoc Christus exponat? Generatio, inquit, mala & adultera signum quærit, &c.* pereleganter tamen suo ex more eadem epistola ipsam deinde Ionæ historiam edisserit, & minutissima quæque, quibus historica enarratio contexitur, diligenter expendens, hæc habet: *Sicut ergo Ionas ex naui in alvum ceti, ita Christus ex ligno in sepulchrum, vel in mortis profundum. Et sicut ille pro his, qui tempestate periclitabantur; ita Christus pro his, qui in seculo fluctuant: & sicut primo iussus est, vt prædicaretur Niniuitis a Iona, sed non ad eos peruenit prophetia Ionæ, nisi posteaquam eum cetus euomuit: ita prophetia promissa est ad gentes, sed nisi post resurrectionem non peruenit ad gentes.* Verum Theophylactus quoque in historicam gestorum Ionæ enarrationem complura inde vberrimis referta mysterijs documenta elicit; sed ipsum audire hic præstat: *Proinde naturam, inquit, nostram induens Dominus, vnus ex nobis factus, & nauim nostram ingressus, hoc est, iuxta prædifinitionem, quem prædefiniuit Pater, qui hoc sortitus est ante omne æuum, ante cuncta secula decreuit, constituit, proposuit, vt Filius ille suus pro nobis moreretur; perinde ac Petrus & Paulus dicunt: Altissimus igitur pro nobis laboribus defatigatus est, & pro nobis luget, angitur, dolet, voluntarie quidem, &c.* Et hæc infra: *Qui etiamsi seipsum ad mortem condemnaret, non tamen seipsum proiecit, sed proijcitur, docente nos hoc verbo, ne nos temere in pericula conijciamus, neue incaute, & stolide in mortem incidamus.* Rursumque pari pietatis ardore alia, quæ sub eiusdem historiæ cortice latent mysteria rimari haud desinit: *Mortuo itaq;* inquit, *Christo, ac omnia deglutienti balenæ tradito, spirituales nequitiæ cessarunt, procellæ voluptatum prostratæ sunt, tranquillitas tota, & pax in vita versata est, & animis & corporibus æque ac ipse dixit: Pacem relinquo vobis, &c.* Et rursum hæc subijcit: *A resurrectione discipulis suis salutem impertiens: Pax inter vos sit, ait, &c.* Et demum peculiaribus sacramentorum symbolis totam fere historicæ huius enarrationis imaginem mirifice exornans in hæc verba concludit: *Quin etiam sic quidam hic inquiunt: Prophetam esse figuram Christi: nauim esse typum Iudæorum synagogæ: proræ autem obseruatorem esse Moysem: nautas esse Prophetas: mare afflictiones, quæ nobis debebantur: sortem, voluntatem Patris, secundum quam Christus in mare ærumnarum præcipitatur, & aluum ingentis ceti, hoc est mortis, ingreditur, vbi triduum commoratus resurrexit, gentibusque Euangelium annunciauit, ex quibus credentes conseruati sunt.* hæc acute pro dilucidanda Ionæ historia Theophylactus congessit.

[Aug. ep. 40. ad q. 6. de ... minae.] [Historia Ionæ insigne ... constantię ... nsæ.] [Theoph. in c. 2]

4 Verum hæc eadem, & quamplura ab alijs item scriptoribus hunc locum diligenter prænotari contigit, quæ hic recensere breuitatis gratia prætermittimus. Porro cum marina bellua, quæ Ionam aluo excepit, in plerisque Cœmeteriorum Cubiculis, ac marmoreis antiquorum Sarcophagis sub draconis, nullatenus autem sub piscis forma repræsentetur, quid potissimum eiuscemodi mysteriorum symbolo ab antiquis Patribus præsignatum sit, præsenti a nobis quæstione curiosius inquirendum videtur. Verum vt in re haud parui momenti sacros de more doctores consulamus: primo quidem loco Hieronymus se perscrutantibus offert, qui illa historici textus verba exponens: *Et præparauit Dominus piscem grandem*, hæc ait: *Porro quid ait, præparauit, vel ab initio cum conderet, de quo in psalmo scribitur: Draco iste, quem formasti ad illudendum ei, vel certe iuxta nauem fecit venire.* Sed plura eleganter quidem subijcit, dum in psal. 103. aperte magis verba illa expendens: *Draco iste, &c.* dæmoni conuenire hæc dicens affirmat: *Iudæi dicunt draconem magnum fecit Deus, qui dicitur Leuiathan, & est in mari, &c. Nos autem dicimus: Iste est draco, qui de Paradiso eiectus, qui decepit Euam, & datus est in hoc mundo ad illudendum nobis.* Quod plane, ijsdemque fere sententijs obfirmat, dum verba illa Isaiæ 27. altius contemplando dilucidat: *Super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum.* Ex septuaginta enim interpretum versione id euidenti testimonio comprobat, qui verba illa, *super colubrum fugientem*, haud aliter, quam *super draconem* legendum putant, &c. Hieronymus item semper sibi in assertis bene constans ex psalmo 90. auctoritatem iam supra enar-

[Nauis qua Ionas vehebatur, Synagogę figura fuit.] [Balena Ionæ cur specie draconis repræsentata?] [S. Hier. in c. 2. Ioan.] [Hier. in ps. 103.] [Hier. in c. 27 Isaiæ.] [Ps. 90.]

ratis apte concilians, vbi isthæc, *super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem*; per draconem dæmonem vtique subintelligendum esse proclamat, ibidemque hunc ipsummet esse cetum, qui Leuiathan alio vocabulo appellatur, a Christo Domino tandem intercipiendum, ac valide profligandum constanter asseuerat, quod & prophetica Iobi oracula euidenti enarratione testantur. Sic autem in rem præsentem inquit: *Ipse est magnus cetus, de quo, quod a Christo capiendus sit, mystico in Iob sermone narratur: nam & ibi pro ceto Leuiathan ponitur*.

Diabolus appellatus Behemoth.

5 Locum autem, quem hactenus recensuimus, sacrarum sententijs scripturarum mirifice excultum, & ab Hieronymo, vt iam vidimus, recitatū in capite lib. Iob quadragesimo videre est, ad illa nimirum verba: *An extrahere poteris Leuiathan hamo, &c.* vbi iuxta septuaginta interpretum explanationem, pro *Leuiathan* legitur *serpens*, & *Behemoth*, his autem nominibus terrestrem, ac marinum pariter serpentem designari Hieronymus his plane verbis asserit: *Commutauit figuram ænigmatis, vt diabolum, quem superius Behemoth, translato nomine dixerat, eundem nunc Leuiathan appellet: sed illic eum quasi belluam dicit, qui terras inhabitet: hic vero illum nominat, qui velut in aquis maris consistat. Vnde & alij pro* Leuiathan, *draconem dixerunt, &c.* In illa item Ezechielis verba cap. trigesimi secundi, videlicet: *Leoni gentium assimilatus es*, idem plane conceptis hunc in modum verbis confirmat: *Draconem autem*, inquit, *dici diabolum, pro quo Aquila interpretatus est* Leuiathan, *nomen draconis exponens iuxta superiorem explanationem, multis testimonijs docui*. Merito igitur, vt vides amice lector, sub descripto draconis typo piscis ille repræsentatur, qui rabido, atque hianti Ionam ore deglutijt, cum ille viuis coloribus adumbratus cacodæmonis symbolum extiterit.

Iob c. 40.

D. Hier.

Ezech. c. 32.

Ionas sub vmbraculo, eiusque mysteria.

6 Sed cum in Cœmeterialibus insuper tabulis Ionæ interdum sub vmbraculo molliter recubantis, atque ingentem animi ipsomet vultu tristitiam præseferentis imago contemplanda exhibeatur, præcipua mysteriorum arcana, quibus picta hæc tabula haud vacat, vt sancti Patres vnanimiter asserunt, studiose a nobis perscrutanda sunt. Vt reconditos autem mysteriorum, quę latent, sensus ex congestis orthodoxorum Patrum sententijs commode assequamur, primum quidem Rupertus Abbas in Ionæ cap. 4. consulendus est, qui dum illa potissimum verba exponit: *Fecit sibimet vmbraculum, & sedebat subter illud in vmbra, &c.* paratum Ionæ ex virentibus simul compactis folijs tegumentum, antiquæ typum legis præsetulisse his plane verbis demonstrat: *Illud mystice intelligimus, quod post suaue vmbraculum fidei patrum legem dedit & religionem sacerdotalem per Moysem instituit, vt sub illa contegeretur verbum Domini, siue spiritus veritatis, adopertus figuris, & vtilitate literæ, quæ cōgrue significatur per viriditatem Luis hederæ, siue, vt quidam volunt, cucurbitæ. Denique cucurbita & hedera huius naturæ sunt, vt per terram reptent, lata habentes folia in modum pampini, & absque furcis, vel adminiculis, quibus innitantur, altiora non petunt. Sic nimirum litera legis, cunctarumque cæremoniarū lata est, & vmbra densissima semetipsam obscurat; et nisi spiritualis intelligētia adminiculis subleuetur, neque alta, neque pretiosa est, &c.* huc vsque Rupertus, qui mira sententiarum vi, dum isthæc tam concinne enarrat, multiplicem diuinorum, quæ in scripturis continentur, mysteriorum vbertatē inculcat, in quibus ne syllabarū quidē apiculus sacramento vacat.

Vmbraculum Ionæ symbolum antiquæ legis.

Rup. in c. 4. Ion.

Ionas figura populi carnalis Israel.

7 Verum Ruperti sententiæ ipsemet Augustinus in supra citata ad Episcopum Deogratias epistola, omnimodis fere verbis subscribit, atque exundantis animo mœroris, quo Ionas inibi velut carceri mancipatus afficiebatur, rationem vltro edocens, isthæc ait: *Iam vero quod tabernaculum sibi constituit, & consedit ex aduerso ciuitatis Niniue, quid ei futurum esset expectans, alterius significationis personam Prophetæ gestabat. Præfigurabat enim carnalem populum Israël. Nam huic erat tristitia de salute Niniuitarum, hoc est, de redemptione & liberatione gentium: vnde venit Christus vocare non iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Vmbraculum ergo cucurbitæ super caput eius, promissiones erant veteris Testamenti, vel ipsa iam munera, in quibus erat vtique, sicut dicit Apostolus, vmbra futurorum, tanquam ab æstu temporalium malorum in terra promissionis defensaculum præberet. Vermis autem matutinus, quo rodente cucurbita exaruit, idem rursus* Chri-

S. Aug. ep. ad Deogr.

Populus Israel mœstus ex conuersione gentium.

Vmbraculum Cucurbitæ promissiones veteris Testamenti figurabat.

Christus occurrit, ex cuius ore, Euangelio diffamato, cuncta illa, quæ temporaliter apud Israelitas velut vmbraculi prius significatione viguerunt, euacuata marcuerunt, & nunc ille populus amisso Hierosolymitano Regno & sacerdotio, & sacrificio, quod totum vmbra erat futuri, in captiua dispersione magno æstu tribulationis aduritur, sicut Ionas, &c. hæc Augustinus, dum mysticis Ionæ historiam elucidationibus illustrat. Qui deinde satis quidem aperte ipsiusmet Christi Domini typum vermem illum matutinum exhibuisse demonstrat, de quo in psalmo item 21. cui titulus: *Pro susceptione matutina*, eiusdem personam aptatis sibi rerum significationibus induens Psalmista canit: *Ego sum vermis & non homo.*

8 Sed vt singula latentium rerum mysteria, quæ sub ipsius Ionæ vmbraculo adumbrata sunt, breuiter attingamus, quantumuis ab Augustino Hieronymus in ijs potissimum rationibus assignandis, quæ ingenti Ionæ animum mœrore compleuerant, valde dissentiat, quippe qui id haud ob præuisam traducendarum gentium ab idololatriæ erroribus imaginem, sed ob interceptam, ac deperditam penitus, si quæ de Israelitici populi salute supererat, spem contigisse his plane verbis affirmat: *Non contristatur, vt quidam putant, quod gentium multitudo saluetur, sed quod pereat Israel.* Augustino tamen consonis verbis adstipulatur, dum vmbraculum illud, haud obscurum antiquatæ legis typum fuisse edocet, hæc enim ibidem in rem præsentem ait: *Ionas sub vmbraculo erat: necdum quippe veritas venerat, de qua idem Euangelium & Apostolus loquitur: Deus veritas est.* hęc Hieronymus.

9 At vero multiplices doctorum sententiæ de vmbraculi folijs, quæ Ionæ a solaribus radijs obtegendo inseruierunt, negotium aliquod facessere nobis videntur, an ex hederæ videlicet, iuxta vulgatæ textum, extiterint, dicitur enim cap. 3. *Et præparauit Dominus hederam, & ascendit super caput Ionæ, vt esset vmbra super caput eius*, cuius quidem versionis textui Hieronymus ibidem adhæret: an potius, vt in recensitis supra tabulis repræsentatur, virentibus id cucurbitarum frondibus præstitum fuerit, iuxta id, quod in præmemorati textus versione septuaginta interpretes legunt, quam Aquila, Augustinus, & alij insuper sectantur. Et quidem, vt singula, quæ ad rem pertinent, edisseramus, antiquæ eiusmodi difficultatis idem Hieronymus ibidem in hæc verba meminit: *In hoc loco quidam Canthelius de antiquissimo genere Corneliorum, siue, vt ipse iactat, de stirpe Asinij Pollionis, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegij, quod pro* cucurbita *hederam transtulerim.* Et paulo infra, vt inflictam de viciata interpretatione calumniam valido ab ipsiusmet nominis deriuatione comparato sibi argumento confutat: *Sed veniamus*, inquit, *ad seria. Pro* cucurbita *siue hedera, in Hebræo legitur* Kikaion, *quæ etiam lingua Syra, & Punica* Elkeroa *dicitur. Est autem genus virgulti, vel arbusculæ, lata habens folia in modum pampini, & vmbram densissimam, suo trunco se sustinens, quæ in Palæstina creberrime nascitur, & maxime in arenosis locis, mirumque in modum, si sementem in terram ieceris, cito confota consurgit in arborem, & intra paucos dies, quam herbam videras, arbusculam suspicis: vnde & nos eodem tempore, quo interpretabamur Prophetas, voluimus id ipsum Hebrææ linguæ nomen exprimere, quia sermo Latinus hanc speciem arboris non habebat, sed timuimus grammaticos, secutique sumus veteres translatores, qui & ipsi hederam interpretati sunt, quæ Græce appellatur κιασόν, aliud enim quid dicerent, non habebant.* hæc D. Hieronymus, dum rem ad sua deriuando principia, assertionis suæ rationem stabilire conatur.

10 Porro Augustinus quoque hac super re D. Hieronymo eius exploraturus sententiam in hæc plane verba scripserat: *Ideo autem*, inquit, *desidero interpretationem tuam de septuaginta, vt & tanta Latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus, & hi, qui me inuidere putant vtilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in Ecclesijs legi, ne contra septuaginta auctoritatem, tanquam nouum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures, & corda illam interpretationem audire consueuerint, quæ etiam ab Apostolis approbata est. Vnde & illud apud Ionam virgultum si in Hebræo nec hedera est,*

Marginalia: lumDe... in ver... qui cu... tam illã & arefe... enotat. | ... contri... quod peritu ... rudeat. | ...ron. | ...io de ...aculo ...an fue... hedera. | ... 3. | Hieron. in c. Ion. 3. | D. Aug. ep. 17. ad D. Hier. | Versio S. Scripturæ noua, ac insolita populo Christiano scandalum creare potest.

est, nec cucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustinendum adminiculis erigatur, mallem iam in omnibus Latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto septuaginta posuerunt, nisi quia & huic simile sciebant. Hæc Augustinus Hieronymo, cui ille deinde suam animi sententiam adaperiens epistola 89. in hæc verba respondit: *Dicis me in Ionam Prophetam male quiddam interpretatum, &c. nisi forte, vt ante annos plurimos, cucurbita venit in medium, asserente illis temporibus Cornelio Asinio Pollione, me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in Commentario Ionæ Prophetæ plenius respondimus: hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo loco, vbi septuaginta interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis transtulerunt, id est, κισσόν, in Hebræo volumine Cicaion scriptum est, quam vulgo Syri Elceroa vocant. Est autem genus virgulti, &c.* Et subdit, quæ supra recensuimus, quibus luculenter a sanctissimo doctore enarratis ad stabiliendam genuinam vsurpati a se vocabuli significationem isthæc prosequitur: *Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si* cicaion *transferre voluissem, nullus intelligeret, si* cucurbitam *id dicerem, quod in Hebraico non habetur,* Hederam *posui, vt cæteris interpretibus consentirem. Sin autem Iudæi vestri, vt ipse asseris, malitia vel imperitia hoc dixerunt esse in voluminibus Hebræorum, quod in Græcis, & Latinis codicibus continetur, manifestum est eos, aut Hebræas literas ignorare, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri, &c.* Vtraque tamen ex iam recensitis opinio facili quidem negotio conciliari posse videtur, si ipsamet cucurbita, quam exposuimus, dum altius excrescit, atque ipsius folia vmbram concinnant, & ipsa quoque aptato sibi hederæ vocabulo nuncupetur, quia nimirum sustentaculo hederæ instar inhæret, sine cuius adminiculo, nec se in altum tollere, ac multo minus vmbram reddere valeret, & hac potissimum de causa ab hærendo eamdem hederæ titulo appellari contingat.

S. Hier. ep. 89

De vmbraculo Ionæ cuiusnam generis illud fuerit Hieronymi dissertatio.

11 Porro Ionam haud sub hederæ, sed sub cucurbitæ vmbraculo quiescentē ob eam potissimum rationem in præmemoratis Cœmeterialibus tabulis olim a Christianis repræsentatum fuisse arbitramur, quia videlicet antiqui fideles acceptissimæ Septuaginta interpretum sententiæ mordicus adhærentes, quidquid conceptis apud eosdem verbis scripturarum textui insertum legebatur, ac si vulgata earumdem scripturarum foret editio, constanti animo retinuere, quamuis modo vulgata sacrorum bibliorum translatio, quæ vim atque auctoritatem, vtpote Spiritu sancto reuelante, Romani Pontificis ore probata e cælo sortitur, & qua potissimum Ecclesia vti consueuit, dum *hederam*, non autem *cucurbitam* legentibus præsefert, posthac nullatenus impugnari, nec quoquo modo in controuersiam non absque ipsius fidei detrimento reuocari queat.

In Cœmeterijs vmbraculum Ionæ ex cucurbita nō autem hedera à pictorib⁹ repræsentatū est.

12 Verum Christiani ex eiuscemodi imaginis, quam sibi contemplandam ob oculos proponebant, prospectu inter ipsas ingruentium iugiter malorum ac persecutionum procellas, opportuna vltro sibi affutura subsidia, & haud vnquam optata defutura solatia Ionæ diuinitus præmoniti symbolo edocebantur; quæ vbi Deo benigne votis aspirante illuxissent, haud nimium obortæ inter prospera securitati innitendum, cum & solatia interim subtrahi, tentationum vero procellas iterum emergere sæpe sæpius experimento contingat: vt enim Scriptura loquitur: *Dominus mortificat & viuificat; humiliat, & subleuat, pauperem facit, & ditat, deducit ad inferos, & reducit.* Quod egregie quidem, & apte in rem præsentem disertissimus ille Græcorum Patrum Chrysostomus his plane verbis edisserit: *Deus iustos suos nec iucunditates, nec tribulationes sinit habere continuas, sed tum de prosperis, tum de aduersis iustorum vitam admirabili quadam varietate contexit.*

Ex imagine Ionæ quid fideles discerēt?

Cant. Annæ proph.

S. Chrys. hom. in Matth.

Sed sub Ionæ vmbraculo haud suscepti iam laboris obliti, sed ad vlteriora properantes diutius immorari non possumus.

CAP. XXIII.
De Ezechiele Propheta.

1 HAVD Prophetarum alter de præoptato Resurrectionis mysterio, vt Ezechiel tam apte, tam concinne, ac perspicue verbis pariter, ac gestis prophetauit, quippe qui in campo Sennaar, siue Babylonis, vbi innumera fere demortuorum hominum ossa iacebant, futuram, Deo edocente, Resurrectionem edidicit: *Et facta est*, inquit, *super me manus Domini, & eduxit me in spiritu Domini, & dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, & circumduxit me per ea in gyrum: erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer*. En morticinorum pompa, quæ iam tum resurrectioni, vt ait, parabatur: *Fili hominis putas ne viuent ossa ista? & dixi: Domine tu nosti, & dixit ad me, vaticinare de ossibus istis, & dices eis: Ossa arida audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, & viuetis, & dabo super vos neruos, & succrescere faciam super vos carnes, & superextendam in vobis cutem, & dabo vobis spiritum, & viuetis*. At totum plene iam hominum resurgentium symbolo adimpletum nosce vaticinantis oraculum: *Factus est autem*, inquit, *sonitus prophetante me, & ecce commotio, & accesserunt ossa ad ossa, vnumquodque ad iuncturam suam*.

2 Cum hic vnus igitur præ omnibus Propheta gratum istud, ac periucundum Christianorum auribus mysterium propinauerit, iure merito Christianorum oculis in ipsiusmet Cœmeterialibus cauernis, in quibus cadauera subsidunt, eiusdem imago contemplanda obijcitur, vel ipsius enim aspectus, vel eius item oraculum intuentes mirifice recreat: *Spem enim Christianorum*, vt Tertullianus ait, *est resurrectio mortuorum*. In locis igitur, vbi congesta passim demortuorum ossa conspiciuntur, ibi prolatum Ezechielis ore de resurrectione vaticinium resonare congruum videbatur. Quis enim nesciat, quod ipsa defunctorum ossa, quæ in sepulchris iacent, aptissimo quidem vocabulo, *æternitatis semina* merito Ambrosius aliquando appellauerit: hæc enim post consumptam carnem, sicut post pomum semina supersunt, ex quibus deinde hominem Deus, nouam veluti arborem, in vitam suscitabit: ossa ergo dum è tumulis reuiuiscent, quasi semina suo tempore repullulantia sanctis immortalitatis florem proferent: *Flos enim resurrectionis*, vt Ambrosius inquit, *est immortalitas*. Ad quod illis symbolice verbis Hilarius allusisse visus est, dum ait: *Spes æternitatis ossibus significari solet, ex quo dictum est: Hoc nunc os ex ossibus meis, quod beatus Apostolus, quia magnum mysterium est, ad Christum, & Ecclesiam refert, quæ ex Adæ sui æternitate, æternitatis substantiam mutuatur, quod in Domini vulnerato licet corpore, confixoque non frangitur: os, inquit, eius non conteretur, quia cum fuerit vis passionis in carne, in æternam tamen diuinitatis, & impassibilem naturam nihil licuit passioni*. Hęc Hilarius, qui ad congruum insuper, ipsisque met Cœmeterialibus locis concinnatum mysterium sermonem inflectens isthæc subijcit: *Integram autem, & incorruptam spem æternitatis significari in ossibus etiam illic meminimus, vbi dicitur: Custodit Dominus omnia ossa eorum, vnum ex his non conteretur, quia secundum demonstratam Ezechieli resurrectionem, sacramentum eius sub ossium significatione sit reuelatum*. Quamobrem prophetica hæc de ossibus vitæ spiritu donandis imago optime Christianorum Cœmeterijs consonat.

Ambr. de fide resur.

S. Hil. in ps. 52 6.

Hil. in ps. 56. 7

3 Verum enimuero si a mortuis paululũ prophetæ stylum contrahentes, ad ipsosmet Christianos diutinis persecutionum molestijs exagitatos, qui intra mortuorum Cœmeteria, vt insectatorum manus effugerent, quondam latitabant, conuertamus, recte quoque Ezechielis verba ijsdem in meliorem statum tandem Deo aspirante reducendis quadrare videbuntur: *Ecce ego*, inquit Deus, *aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris populus meus, & inducam vos in terram Israel*. Qui enim sub duro captiuæ seruitutis iugo, incommodis ingiter attriti, absque vlla euadendi spe vi-

Ezechielis mortuos suscitantis imago.

Ezech. c. 37. n. 2.

vitam degunt, non secus ac arida sine vitæ spiritu ossa in sepulchris (si tropice loquamur) habitare perhibentur, id Psalmista attestante: *Qui educit vinctos*, inquit, *in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris*. Vere etenim poëta ait: *Non est viuere, sed valere, vita*. Et ex ipsa iurium ciuilium elocutione seruitus, si cuiquam viro ingenuo accidat, mors vtique ciuilis, quẽadmodum è contra libertas haud alio quam vitæ ciuilis nomine computatur. Quemadmodũ ergo de Iudæis tunc quidem captiuis, pari item ratione de Christianis in captiuitate propemodum ipsos inter gentiles vitam degentibus obuenturum tunc prophetice enunciatum est, vt rebus tandem immutatis, sedatisque persecutionum, quæ vrgebant, procellis, sub Christianæ fidei lumine, in omnimodam spiritus libertatem è latebris reuocarentur, & libera fronte, ac ore Christum vbique gentibus annunciarent, eidemque pacifice, qui tunc vtique aduersariorum gladio impetebantur, inhærerent, quod egregie in hæc verba Tertullianus edisserit: *Populus Iudæorum emortuus, exaridus, & dispersus, in campo Orbis recolligi habeat, & recompingi os ad os, id est, tribus ad tribum, & populus ad populum, & recorporari carnibus facultatum, & neruis regni, atque inde sepulchris, id est, habitaculis captiuitatis tristissimis, atque teterrimis educi, & refrigerij nomine respirare, & viuere exinde in terra sua Iudæa*. Hæc de Iudæis tunc quidẽ misere captiuis Ezechiel, quæ & symbolice ipsis Christianis commode aptari posse videntur, qui è Cœmeterialibus antris in lucem è sepulchris quodammodo, ex ipsius mortis faucibus in vitam, opportuna adueniente temporum tranquillitate, prouehendi erant.

Fideles olim in angustijs solari poterat.

Ps. 67. 7.

Tert. l. de res. car. c. 29.

4 Ezechielis igitur Prophetæ imaginem, quam hisce Subterraneæ Romæ tabulis describendam, delineandamque suscepimus, haud sine peculiari mysterio depingendã sibi, & marmori item quandoque insculpendam inter cæteras sacras imagines antiqui Christiani proposuere, sed præcipuis quidem ad id permoti rationibus, præstitere. Si enim quæ in marmoreo quodam Vaticani Cœmeterij Sarcophago insculpta cernitur imago, vbi corpora quædam velut extincta, alia vero ac si in lucem rediuiua ferro affabre efficta sunt, si, illa, inquam, imago vt nonnulli affirmarunt, Ezechielem præsefert, merito quidem asseri posse videtur, celeberrimam visionem illam contemplandam ibidem exhiberi, quam prophetico vir Dei lumine imbutus de aridis in vitam ossibus euocandis percepit, vt in propheticis eiusdem actibus prolixius legitur. Quæ sane mysteriorum ferax prophetæ visio cum ob Christianorum oculos poneretur, mentique intuentium obreperet, leuamenti plurimum mœstissimis inter ærumnas animis, & arctiori aduersarum rerum iugo coarctatis, quam tunc Hebræi forent, qui apud Babylonem vinculis mancipati sub captiuitate detinebantur, haud modicum, inquam, rem altius contemplantibus solatium conferre poterat. Si enim tunc temporis Deus, vt totius Iudaicæ gentis bono prospiceret, hanc Ezechieli visionem cælitus præstitit, eos videlicet præostensæ visionis verbo salubriter edocendo, ipsiusmet Dei auxiliantis manu non e miseræ duntaxat captiuitatis angustia eripi potenter posse, verum etiam ipsam post mortem nouo & admirando prorsus prodigio posse in vitam, ad quam naturæ ipsius ductu, vt Philosophus ait, nullus, nullus, inquam, patet regressus, quantumuis extinctos & iam in puluerem redactos, facile reuocari. Quod supernæ virtutis portentum, & humanæ conditionis mira refertum salubritate mysterium cum ijdem fideles frequenti secum meditatione repeterent, promptiores procul dubio, atque alacriores ad aduersa quæque pro Christo subeunda reddebantur. Quod vero isthæc ad erudiendos potissimum Hebræorum animos Ezechieli diuinitus præmonstrata fuerint, Glossa præsertim, quæ in textus præmemorati caput digesta est, his plane verbis lectorẽ edocet: *Cum propter perfidiam meliora desperarent Iudæi captiui, suam ipsis Dominus potentiam ostendit, & mortuorum resurrectionem illorum in pristinum statum restitutione longe difficiliorem indicat Propheta, per quem docet omnia sibi esse facilia volenti*. Hæc ibi.

Mysteria visionis Ezechielis de aridis hominum ossibus in vitã excitatis.

Ezech. c. 37.

Quid per visionem Ezechielis, Dominus populum docere voluerit. Glos. ad Ezech.

5 Porro ipsemet Ambrosius in libro, quem scripsit de fide Iesu, visionem hanc nostræ typum resurrectionis extitisse asserit; *Magna*, inquit, *Dei gratia quod*

Eadem Ezechielis de aridis ossibus suscitatis visio typus resurrectionis. D. Amb.

quod futuræ resurrectionis Propheta testis adhibetur, vt nos quoque ex oculis videremus, &c. Verum Hieronymus eodem capite propter Hebraicæ gentis libertatem, quę e Babyloniorum, quo tenebatur iugo, Deo protegente, vindicata est, optimam quoque, atque exoptandam iugiter animarum nostrarum, antiquo excusso peccatorum iugo, conditionem satis concinne his quidem verbis coarguit: *Per resurrectionis parabolam de restitutione Israël agitur. Quomodo enim videtur incredulum quod ossa & multa vetustate confecta resurgant: sic restitutio populi Israël in captiuitatem ducti, & toto orbe dispersi: sed his qui non nouerunt Dei potentiam, &c.* Quippe vbi Dei potentia aspirat, nil arduum, nil difficile, nil impossibile suppetit; *dixit enim, & facta sunt, mandauit & creata sunt.* Et vt alibi Iob sapienter elocutus est, diuinæ potentiæ vim, ac terminos nullo circumscriptos termino admirabundus explorans, ac describens, ait: *Subest enim tibi posse, cum volueris.* Velit igitur Deus, & quidquid ille vult, factum est. Nec enim alter cecinit ille: *Stat pro ratione voluntas.* Præmemorati autem prophetæ vaticinium Hieronymus haud satis pro dignitate legētibus adumbrasse ratus, isthæc paulo infra subdit: *Nos autem spiritualiter post crucem Saluatoris & quotidie fieri in his, qui instar Lazari peccatorum suorum fascijs colligati, ad vocem Domini suscitantur: & vere sunt domus Israël, arens quondam & nullam spem habens salutis, sed intrante spiritu gratiæ, & porrigente Domino manum, de profundo inferni liberantur, &c.* hactenus in rem præsentem S. Hieronymus. Vides igitur, amice lector, quorsum Christiani dignissimam Ezechielis memoriam tam crebro oculis ac mente repeterent, dum in sacris Cœmeterijs ad necem quæsiti delitescerent, vt ex propheticis nimirum eiusdem sermonibus, cum se iam morti ac carnificinæ destinatos cernerent, cunctisq; pœnarum, quæ dira hostium crudelitas excogitare poterat, incommodis obnoxios iugiter animaduerterent, certam futuræ tandem resurrectionis spem nacti, mortem ipsam veluti quendam ad coronam immortalitatis transitum audacter contemnerent, & Apostolica iugiter tuba excitati vnà cum Apostolo canerent: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem:* tunc enim nobili tandem reuecto de morte, quę *vltimum est* (vt Philosophus ait) *omnium terribilium*, triumpho, illud iugiter triumphalis instar cantici inclamarent: *Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua?* Sed hæc interim paucis ad Ezechielis imaginem elucidandam adumbrasse sufficiat. Dum iam extremam huius quinti Libri periodum satis claro resurrectionis symbolo, quod eiusdem Prophetę vaticinio propinatum est, congrue quidem concludimus, vt quod singuli nouissimis tandem futurum temporibus constanti fide expectant, suisque corporibus cuncti incunctanter expetunt, supremam recensitis hactenus antiqui Testamenti imaginibus manum imponat, quo subinde omni penitus vetustate abolita, ipsummet hominem, in imagine enim, vt Propheta ait, pertransit homo, in lucem sub Ezechielis vaticinio rediuiuum in nouam plane creaturam transferat, & illud Apocalypsis oraculum iure merito adimpleatur: *Ecce noua facio omnia.* Ad noui igitur Testamenti tabulas, quibus olim Christianorum Cœmeteria illustrabantur, perscrutandas oculos, si libet, conuertamus, & exultantes ipsos inter mortuos, ac mortuorum spolia vitæ, ac viuentium symbola contemplemur, quo propheticum illud Iobi oraculum compleatur: *Gaudentque vehementer, cum inuenerint sepulchrum.* Sepulchrales enim Cœmeteriorum cauernæ, eorundemque Cubicula, atque vrnæ viuis sanctorum imaginibus, resurrectionem obtestantibus, animatæ potius, vt ita dicam, quam excultæ sunt. Ecclesia quippe & ipsamet Subterranea Roma, quam hactenus perlustrauimus, Turris profecto illa Dauidica esse agnoscitur, *quæ* (vt diuinæ testantur paginæ) *ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Ita plane: nulla hic in sacris Cœmeterijs ad feriendum arma, plurima ad propugnandum, ac protegendum illuc confugientes, scilicet bellatricem hanc turrim circumdant gladij, pacificatricem vero clypei, mille clypei pendēt ex ea, vel vt Ambrosius legit: *Mille ostia pendent ex ea*, mille quippe hinc nobis, sacras tum antiqui, tū noui Testamenti imagines conspiciendo

[Margin notes: ...i Chri... propositi... hielis... se in... surre... erige... antur; ...15.; Apoc. 21.; Iob c. 3. n. 22.; Cant. 4. n. 4.; Ambr. in cant. 4]

ad Deum, & ad diuini numinis auxilium pariter, & gratiam promerendam aditus eorundem ſanctorum exemplo, quorum decorantur ſimulachris, ſuppetunt. Quis autem has imagines ſuſpiciendo lucem vel inter tenebras è Cælo non hauſerit: Cœmeteria enim iſthæc, etſi tenebroſa, luce tamen ſua conſpicua ſunt: *O tenebras ſole ipſo lucidiores*, inquit Cyprianus, *vbi conſtituta ſunt Dei templa*. Vbi nimirum ſancti viri viuentes latitarunt, & vel mortui nunc in Chriſto tamen viuentes in vitæ nouitatem tandem ſurrecturi conditi ſunt. Et nos interim de recolendis noui Teſtamenti imaginibus felici ſermonem auſpicio inſtituamus.

Cypr. l. 4. ad Matth.

ROMA SVBTERRANEA SIVE DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS

TOMVS II. LIBER SEXTVS.

RECTE quidem nouis, ac veteribus iunctis simul rebus, ac comparatis, totius vniuersi facies, quæ varietate gaudet, miram intuentibus pulchritudinem præfefert. Quapropter scriba ille doctus haud nouis dumtaxat contentus, vetera insuper de industria inserit, vt pulchritudinem, ac decorem ipsismet rebus conciliet: ideo omnis doctus scriba in regno Cælorum, inquit Matthæus, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua, & vetera. Sponsa quoque, vt eius, quem vnice diligebat, gratiam arctius sibi deuinciret, haud poma dumtaxat noua, sed & insuper vetera se illi gustanda reseruasse, atque obtulisse affirmat. In portis nostris, inquit, omnia poma: noua, & vetera, dilecte mi, seruaui tibi. Ita nos plane antiqui Testamenti tabulas, excerptasque ex ijs imagines pio ac studioso lectori, vt eius gratiam promereamur, hucusq; contemplandas obtulimus: nunc vero ex ipsomet noui Testamenti promptuario præcipuas oculis delibandas imagines, quibus Subterraneæ Romæ Cubicula mirifice exculta sunt, proponimus, vt Ecclesiæ, & ipsius Romæ pariter, quæ intus in tenebris latet, decor, & gloria augeatur: in luto enim, etsi non auro, sub aurea tamen illa primæua secula, vbi primum fides illuxit, vario, ac multiplici picturarum genere circumdata est: Omnis quippe gloria, vt Psalmista canit, filiæ Regis ab intus, in fimbrijs aureis circumdata varietatibus. Cum igitur præter recensitas hactenus antiqui, ac recolendi Testamenti historias, quibus veluti aureis fimbrijs plerumq; sacra Cœmeteriorum abdita decorantur, quamplures item imagines è noui Testamenti tabulis

Matth. c. 13.

Cant. c. 7. n. 13.

Psal. 43.

pia Christianorum manu excerptas, apud eadem Cœmeteria passim inuenire contingat, quas à priscis orthodoxæ fidei patribus haud ad sacra dumtaxat coloribus loca excolenda, sed ad imbuendos salutaribus animos intuentium monitis ad viuum ob oculos repræsentari contigit. Harum interim à nobis mysteria, & earum præcipue, quas infra ex ordine subtexemus, paucis admodum in lectoris gratiam elucidanda sunt.

CAPVT I.

De sacris Christi Domini Incunabulis.

Omnium maximum Diuini Verbi incarnati mysterium.

1 VT a sacris igitur noui Testamenti imaginibus, quibus antiqua passim Subterraneæ Romæ Cœmeteria illustrãtur, dicendi initium auspicemur, quis nesciat illud præ cæteris mysterium inter Euangelici Testamenti tabulas recenseri, quod veluti diuinorum mysteriorum præcipuum, nouitate cuncta transcendit, & dignitate supereminet vniuersis, de quo Apostolus satis diserte locutus aliquando est, cum Christi in carne aduentum Euangelicus veluti præco orbi nunciauit: *Multifariã*, inquit, *multisque modis loquens olim Deus patribus in prophetis, nouissime diebus istis locutus in Filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula, qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius portansque omnia verbo virtutis suæ.* Nouum plane mysterium, quod omnem penitus antiqui hominis vetustatem soluit, & noui Adam lapsis ingerit hominibus sanctitatem. Nouum, inquam, quod etsi nouissimis complendum temporibus, sub ipsa tamen mundi primordia præuisum, longe ante renuntiatum est Patribus, ac Prophetis Deo reuelante innotuit: *Nouum quippe faciet Deus super terram, mulier circumdabit virum.* En haud obscure adumbratum diuinæ Incarnationis mysterium, & orbi prophetico ore propinatum est. *Nec mihi quisquam*, inquit Bernardus huius mysterij nouitatem edisserens, *ad ista respondeat indeuotus, ingratus, irreligiosus, non est hoc nouum, olim auditum est, olim factum est, olim natus est Christus.*

Ber. ser. de nat. Dom.

Solemnissimũ ac frequentissimum antiquis Christianis Dei incarnati mysteriũ erat.

Audi subinde vigentem iugiter Christianorum animis mysterij pariter, ac beneficij nullatenus æquiparandi memoriam: *Semper nouum*, Bernardus inquit, *quod semper innouat mentes, nec vnquam vetus, quod sanctificare non cessat.* Antiquis igitur Christianis solemne hoc præ cæteris mysterium, & iugi meditationem nouum extitit. Quapropter pluribus quidem Cœmeterialibus in locis Christi Domini in præsepio iacentis inter pia pastorum accurrentium obsequia contemplanda intuentibus imago exhibetur: quod quidem diuinum, ac recolendum mysterium, præter opportunam, quam menti suggerit, orthodoxæ fidei dogmatum seriem, & qua rudes imbui hominum animos oportet, multiplices quoque diuinorum arcanorum sensus præsefert. Quod quidem apertissimis verbis Gregorius Nazianzenus de sacro ac recolendo eodem mysterio elocutus, oratione in Natalitium Christi diem his plane verbis expressit: *Num hæc, quæ audiuimus de Christo, fortuna & casu contigerunt, & scripta sunt, an historiæ subest aliqua ratio? Quid sibi vult hæc Domini in antro sedes? hæc in præsepe reclinatio? Cur tempore descriptionis tributorum in vitam ingreditur? An perspicuum est eum quemadmodum a legis execratione nos eripit, factus ipse pro nobis execratio, & liuores nostros in se transfert, vt eius liuore nos curemur? sic etiam vectigalem fieri, vt nos a grauissimo vectigali, quod ab homine mors exigit, liberaret?* Et infra sanctissimus doctor vel in ipsius infantilibus pannis ingens, quod lucebat, sacramentum agnoscens, hæc subijcit: *Pannis autem*

Natiuitatis Christi Domini eiusque circumstantiarum mysteria.

Naz. or. de Christ. nat.

Sub temp descriptioni tributorum Christus n scitur, eiusq mysterium.

autem obuoluitur, & fascijs constringitur, qui peccatorum nostrorum catenas subijsset vincula: præsepe vero, in quo Verbum gignitur, bestiarum est domus, vt cognoscat bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Per bouem intellige illum, qui legis iugo subiectus est: per asinum autem eum, qui simulacrorum cultus onustus est crimine. Cæterum commune rationis expertium animalium pabulum & vita fœnum est, producens, inquit Propheta fœnum iumentis. *Quod autem ratione præditum est animal, vescitur pane: idcirco in præsepe, quod est animalium ratione vacantium sedes, e cælo delapsus vita panis proponitur, vt & quæ a ratione remota sunt animalia, rationis cibo nutriantur, atque ita ratione decorentur, &c.* hæc ad rem nostram pie pariter ac diserte in tanti mysterij obsequium Nazianzenus perorasse visus est, ex quibus profecto pie lector vides, quanta & quam magna ex vna infantis Dei imagine intuentibus mysteria propinentur, vt illud Bernardi oraculum merito adimpleatur: *Videamus, inquit, ne magnus Deus sine causa factus sit paruus homo, & quanto pro me vilior, tanto mihi charior.*

...& Asinus ...mino re... ...s nato ad... ...ites, quid ...gnent.

2 Ex eadem insuper picta, descriptaque Christi nascentis imagine ab antiquis tres duntaxat numero pastores venerationis cultum exhibendi gratia, præsepe Bethlehemiticum adijsse satis aperte ex Cœmeterialibus tabulis edocemur: totidem enim, haud plures in eiusmodi tabulis pia Christianorum manu studiose effictos conspicimus; quod & ipsius Bedæ auctoritate in lib. quem scripsit de loc. sanct. valide comprobari videtur, vbi in recolendam huius rei memoriam primæuis illis temporibus Ecclesiam quoque erectam fuisse affirmat, sed ipsum quæso promptis hic auribus audiamus: *Porro ad orientem in turre Ader, id est, gregis, mille passus a ciuitate Bethleem segregata est Ecclesia trium Pastorum, diuinæ natiuitatis consciorum monumenta continens.*

...dumtaxat ...pastores ...istum na... ...adoratū ...dunt.

...c. 8.

3 . Haud exigua igitur Christiani ex obiecta oculis recolendi huiusce mysterij imagine virtutum incitamenta hausere, quibus ad perennes Deo immortali gratiarum actiones iugiter exhibendas prouocarentur. Cum enim æterni Patris Verbum ob salutem humani generis eo humilitatis sponte prouolutum fuisse intelligerent, vt *semetipsum*, Apostolo teste, *exinaniuerit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo*, ipsi quoque, vt vicem Deo rependerent, contumeliose ab hominibus deprimi, libenter omnibus subesse, paruulos se quoad vitæ innocentiam exhibere, & cum adhuc viuentes seculo ac terrenis omnibus præmortui quodammodo viderentur, Deo iterum ad nouam vitæ formam quasi modo progenitos infantes renasci nullatenus detrectarent. Vt enim eleganter Chrysostomus ad rem nostram exprimit: *Natus est* (inquit) *Christus in carne, vt tu nascere spiritu: natus est ex muliere, vt tu desineres filius esse mulieris.*

...iam do... ...ta ex ...sitis sibi ...ni incu... ...is I de... ...urnet?

Apoc. ad Phil. c. 2.

Chrys. ho. 2. in Matth.

4 Certe Hieronymus, quippe qui se totum Saluatoris obsequio dedicauerat, vitam ac linguam pariter Dominici Præsepis cultui, ac eiusdem præconijs impendit, cuius laudes ad Marcellam scribens, haud paucis easdem verbis perstrinxisse voluit, dum hæc ait: *Quo sermone, qua voce speluncam Saluatoris exponam? & illud præsepe, in quo infantulus vagijt, silentio magis, quam infirmo sermone honorandum est.* Et paulo post ipsius Bethlem ex Redemptoris ortu gloriā auspicando, totis eloquentiæ viribus inculcat: *Bethlem, inquit, ecce in paruo terræ foramine, Cælorum conditor natus est, hic inuolutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. Sanctior locus est rupe Tarpeia, quæ de Cælo sæpius fulminata ostendit, quod Deo displiceat.* Hæc Hieronymus in Dominici præsepis honorem. Verum vt nonnulla hic, quæ ad loci cultum pertinent, ex Baronio in studiosi gratiam lectoris subtexamus. Vix credi potest, quanta veneratione Christiani semper habuerint locum istum, vt quantumlibet Hadrianus Imperator ab abolendam tantæ rei memoriam (quod scribit Paulinus, & alij) Veneris, & Adonidis templum desuper erexisset, nihilominus, vt ex Origene constat, percelebris etiam apud gentiles esset tanti loci memoria. Sed reddita pace Ecclesiæ, spelunca illa mirifico opere exornata est, ipsumque præsepe honoris gratia argento tectum, de quo hæc apud Chrysostomum: *O si mihi videre liceret illud præsepe, in quo Dominus iacuit? nunc nos Christiani quasi pro honore*

Præsepis Dominici gloriæ S. Hieronymus Buccinator eximius.

Hier. ep. 18. de Marcel.

Baron. to. 1. Ann. Chr. n. 5

Orig. l. 1. con. Cels.

Præsepe Dominicum.

Chrys. in Luc. c. 2.

nore tulimus lateritium, & posuimus argenteum, sed mihi pretiosius est illud, quod ablatum est: argentum autem, & aurum meretur gentilitas; Christiana fides meretur illud luteum, non tamen condemno eos, qui honoris causa fecerunt vasa aurea, sed admiror Dominum, qui creator est Mundi, non inter aurum, & argentum, sed in luto nascitur. Hæc ille, putans fortasse, vt Baronius inquit, vas illud argento tectum luteum fuisse, quod tamen ligneum esse constat, vel certe eundem auctorem non de vase ipso locutum esse, sed de exigua lateritia illa structura, quæ ipsum præsepe Christi cunabula continebat, existimandum est. *Porro Christi natalis nobile monumentum*, inquit Baronius, *ex ligno confectum, nullaque argenti, vel auri cælatura contectum, post multa tempora inde translatum, Roma possidet, eoque multo felicius illustratur, quam tugurio Romuli, quod intextum ex stipula, eorum maiores ad secula de industria conseruarunt.*

Præsepe Christi Romæ asseruatur.

Bar. t. 1. an. 1. Chr. n. 5.

4 Quid mirum autem, si Christiani, qui olim intra luteas Subterraneæ Romæ cauernas, consepulti inter tenebras delitescebant, aurei istius Bethlemitici præsepis memoriā, eiusdē effictā coloribus imagine, oculis iugiter delibarent, dum aurei contemplatione mysterij aurum pro Christo contemnere, & lutum libenter amplecti edocerentur.

5 Porro quo deuotionis cultu sacrosanctum natiuitatis Dominicæ mysterium a Christianis iugiter habitum sit, vel frequens peregrinantium numerus, qui sancta Palæstinorū loca, & Bethlemiticum adire præsepe consueuit, satis euidenter comprobat. Præ cæteris enim locis sanctitate conspicuis ciuitas Bethlem Christianis potissimum extitit, quo ab ipsamet Vrbe Roma extorres propemodum effecti, se deuotionis gratia recipere, ibidemque locum ad habitandum seligere consueuerunt. Illic quippe sedem fixit, ac sepulchrū elegit Hieronymus, & præsepis Dominici obsequio se totum tum viuentem, tum mortuum dedicauit. Cuius memoria hoc nobili titulo in Martyrologio Romano illustratur: *In Bethleem Iudæ depositio S. Hieronymi presbyteri, & Ecclesiæ doctoris.* Et post multa laudum præconia hæc subijciuntur: *Demum cum ad decrepitam vsque vixisset ætatem, in pace quieuit; sepultusque est ad præsepe Dominicum, cuius corpus postea Romam translatum in basilica S. Mariæ Maioris digno honore seruatur.* Vides quantum incunabulis Christi honorem defert, qui nec viuus, nec mortuus ab eisdem se auelli sustinet. Illuc quoque Paula Romanarum nobilissima ab Vrbe profecta, vitæ pijs iugiter operibus excultæ finem accepit: cum enim in Saluatoris speluncā fide imbuta introisset, antiqui mysterium Sacramenti veluti recens patentibus oculis contēplari meruit, de qua isthæc in rem præsentem Hieronymus: *Inde Bethleem ingressa in speluncam Saluatoris introiens, postquam vidit sacrum Virginis diuersorium, & stabulum, in quo agnouit bos præsepe Domini sui, vt illud impleret, quod in eodem Propheta scriptum est: Beatus, qui seminat super aquas, vbi bos, & asinus calcant, me audiente iurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis inuolutum, vagientem in præsepi Dominum, magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes, vt viderent Verbum, quod factum erat, &c.* Et certe quidem quanto animi desiderio, qua mentis ambitione ad sacrum præsepe pijssima mulier se contulerit, ab Hieronymo prolixius enarratur: *Romæ*, inquit, *prætulit Bethleem, & auro tecta fulgentia informis luti vilitate mutauit, atque in Bethleem ingressa, in specum Saluatoris introiens, postquam vidit Virginis diuersorium, et stabulum, mixtis gaudio lacrymis, salue Bethleem domus pacis, & ego misera, atque peccatrix digna sum iudicata deosculari præsepe, in quo Dominus paruulus vagijt, orare in spelunca, in qua Virgo puerpera Dominum fudit infantem, hæc requies mea, quia Domini patria est, hic habitabo, quoniam Saluator elegit eam.* Pedem igitur ibi, ac sedem fixit, & mysterij sacrosancti se totam obsequio dicauit: cuius sanctissimæ Matronæ memoria in Martyrologio Romano his plane verbis recolitur: *Apud Bethleem Iudæ dormitio S. Paulæ viduæ matris Eustochij virginis Christi, quæ cum esset è nobilissimo senatorum genere, renuncians seculo, & facultates suas pauperibus distribuens, ad præsepe Domini se recepit, vbi multis virtutibus prædita, & longo coronata martyrio, ad cælestia regna transiuit, cuius vitam virtutibus admirandam S. Hieronymus scripsit.* Porro quam fre-

Ciuitas Bethlem ob incunabula Christi maxima semper in veneratione habita.

Mart. Ro. die 30. Sept.

Hier. ep. 27. ad Eustoch.

Hier. in Epit. Paulæ.

Mart. Ro. 4. Maij.

frequens antiquis temporibus esset ex toto orbe ad sancta Hierosolymorum loca, & præcipue ad præsepe Domini venerandum fidelium peregrinatio, testis est Hieronymus, qui ea, quæ vidit, scriptis consignauit. In procœmio enim lib. 7. in Ezechielem ad Eustochium habet hæc verba: *Fateor me explicationem in Ezechielem multo ante tempore promisisse, & occupatione de toto Orbe huc venientium implere non posse: dum nulla hora, nullumque momentum est, in quo non fratrum occurramus turbis, & monasterij solitudinem hospitum frequentia commutemus, tantum vt claudendum nobis sit ostium, aut scripturarum, per quas aperiendæ sunt fores, studia relinquenda.* Quod fere, ijsdemque plane verbis ad Paulinum scribens, inculcat: *De toto*, inquit, *huc orbe concurritur, plena est ciuitas vniuersi generis hominum, & tanta vtriusque sexus constipatio, vt quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris, &c.* Quod autem antiquioribus plane seculis apud sacra Hierosolymorum loca, & apud Bethlemiticum Christi Domini præsepe Christianis solemne extitit, nostris hisce temporibus, & hoc præsertim Iubilæi anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo in Vrbe Roma videre est, in quam ex toto Orbe ad sacra Apostolorum limina Christianus populus ingenti deuotionis feruore turmatim, & longo velut agmine facto confluit, dum Apostolorum interim Basilicas incredibili pietate inuisere, & alias celebriores Basilicas, & præcipua loca, quæ martyrum pignoribus, aut certe quondam martyrijs dedicata sunt, venerantur. Nec vero pia in Vrbe Christianorum officia in aduenientibus iugiter hospitio excipiendis, alendis, fouendisque desiderantur: Romani quippe his, qui Hieronymi tempore Bethleem incolebant, haud pietate impares, peregrinis ad Vrbis portas passim occurrere, eosdem amice complecti, ad hospitium in domos ad id paratas deducere, omnique charitatis affectu, & quibusuis Christianæ pietatis officijs prosequi, nobilissimis in hoc certantibus Sodalitijs, gaudent. Qua in re præsertim Pontificum, & Innocentij X. Pont. Opt. Max. pietas, ac munificentia singularis elucet, dum prædecessorum vestigijs insistens, nullisque parcens impensis, exteræ nationis homines e dissitis Orbis terrarum regionibus huc peregrinandi causa aduenientes benigne excipit, opipare alit, & certam præterea pecuniæ summam singulis quibusque mensibus Archiconfraternitati sanctissimæ Trinitatis Peregrinorum vsui, qui illic quotidie confluunt, profuturam e suo ærario suppeditari præcepit. Et vt quos paterna charitate Sanctissimus Pontifex complectitur, præsentia quoque, ac manu solletur, & foueat, præmemoratum sanctissimæ Trinitatis in Vrbe Xenodochium hoc recurrente Iubilæi anno inuisit, peregrinorum quoque pedes, Christi exemplū imitatus, lauit, peregrinorum mensis benedixit primum, ac postmodum ijsdem discumbentibus ipsemet Pontificia manu inseruire, ac ministrare dignatus est: cuius rei vt perpetuum monimentum extet, æreo eidem Pontifici erecto simulacro Archiconfraternitas has notas insculpsit.

[Margin: . ep.13. aul.]

[Margin: ili Christi Iubilæi irendi ar]

[Margin: Archiconfraternitas SS. Trinitatis.]

[Margin: Æneum Innocentio X. simulacrum ponit.]

INNOCENTIO X. PONT. MAX.
QVOD INSIGNI EIVS LIBERALITATE
DIFFICILLIMIS XENODOCHII
TEMPORIBVS,
VETVS IN EXCIPIENDIS
PEREGRINIS MOS,
ET LAVS RETINERI, AC FLORERE
POTVERIT.
BENEFICII MONVMENTVM
SODALITAS POSVIT.
ANNO IVBILÆI MDCL.

Verum enimuero, quoniam pijssimi huius instituti, quod peregrinorum beneficio exhibetur, opportuna hic mentio recurrit, vt quod vel obiter enarremus, Archiconfraternitas hæc, quæ vulgo sanctissimæ Trinitatis dicitur, peregrinorum obsequio addicta, integro iam interlapso seculo, toti Christiano Orbi, quibusuis charitatis officijs erga peregrinos cōspicua mirifice effulsit, & quarumuis gentium, ac linguarū admiratione celebrari promeruit: hæc enim cum anno redempti Orbis millesimo quinquentesimo quinquagesimo sub Iulio Tertio Summo Pontifice, recurrente tunc Iubilęi anno, S. Philippi Nerij Congregationis Oratorij Fundatoris, & Parentis nostri opera, ac consilio potissimum initium habuisset, quarto iam redeunte Iubilæo, maiores in dies progressus sortita, redditibus item pia Christianorum manu aucta, benedictionem a Deo accepit, vt

[Margin: S. Philippus Nerius Archiconfraternitatis præcipuus auctor.]

[Margin: Petr. Iac. Bac. Vit. S. Phil. l. 1 c 8.]

cre-

crescat in millia millium : & nationibus quantumuis exteris pietatis sinum aperiens, cunctos velut amicos, velut fratres benigne complectatur, & foueat. Quapropter hoc eodem præsertim Iubilæi anno in suas semel, atque iterum, vel vno dumtaxat die, decem millia circiter peregrinorum excepit. Nec vero sine peculiari diuini numinis nutu eiuscemodi opus subsistere, quisquis oculatus est rerum testis, affirmare cogetur, cum neque è Cælo portenta, & quidem plura, quandoque in excipiendis peregrinis desiderari contigerit. Demum, vt singula hic enarremus, eadem Archiconfraternitas, vt auctori suo gratum iugiter deuoti animi testimonium exhibeat, & ad fontem, ex quo initium habuit, recurrat recurrente hoc Iubilæi anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo, & seculo iam ab instituti Sodalitij primordijs feliciter exacto, publicum S. Philippo Nerio monimentum, ærea eidem statua dicata, hoc nobili insculpto titulo, posuit.

Archiconfraternitas æneã S. PhilippoNerio statuam consecrat.

S. PHILIPPO NERIO
CVIVS CONSILIO, ATQVE OPERA
ARCHICONFRATERNITAS
SANCTISSIMÆ TRINITATIS
INSTITVTA EST.

Et hæc interim, vel obiter, de Peregrinis in Vrbem recurrente Iubilæi anno confluentibus, de eorundem hospitio, & de Romanorum munificentia erga eosdem dixisse voluimus, dum antiquam peregrinandi consuetudinem apud Christianos vsu receptum, apud Bethleem præsepis Dominici memoriam recolentes enarrauimus. Sed diuina Saluatoris incunabula adspexisse, & vel a longe paucis admodum salutasse sufficiat.

CAP. II.

De Magis Christum infantem in præsepio adorantibus.

1 ANTIQVA Christianorum Cœmeteria inter cæteras, quibus mirifice fulgent, ac ditantur imagines, post affabre coloribus expressum Dominicæ Natiuitatis mysterium, quod intuentium oculis cõtemplandum exhibent, Magorum quoque adorationis mysterium Christianorum oculis objiciunt, vt sacrosancta nimirum isthæc mysteria, quæ mutuo sibi cohærent, pijs pariter fidelium mentibus perpetuo inhæreant. Et congruum quidem est, vt vbi Christi in præsepio iacentis humilitatem quis visu comperit, eundem a Regibus regio plane cultu, & condigno ipsiusmet diuinitatis obsequio supplicum more Regem pariter, ac Deum salutatum deprehendat. Ex quo magnum profecto sacramentum humanis sensibus, Augustino teste, propinatum est dum, quem in terris infantem, ac vilem conspiciunt, eundem omnipotentem in Cælis ab oriente Magos euocantem, & ipsius Herodis Regno excidium minitantem agnoscunt: *Magnum sacramentum*, inquit Augustinus, *in præsepio iacebat, & Magos ad Oriente ducebat, abscondebatur in stabulo, & agnoscebatur in Cælo, vt agnitus in Cælo, manifestaretur in stabulo, & appellaretur Epiphania dies iste, quod Latine manifestatio dici potest: simul eius celsitudinem, humilitatemque commendans, vt qui in aperto Cælo signis sidereis monstrabatur magnus, in angusto diuersorio quæsitus inueniretur inualidus infantilibus in membris natus, infantilibusque in pannis inuolutus adoraretur a Magis, timeretur a malis.* Hæc in rem præsentem Augustinus. Opportune igitur Christiani, qui intra speluncas ad latitandum fugitiuorum instar recepti, Christi humilitatem, vel fuga sibi consulentes, insectantium tamen vi, atq; insidijs iugiter impetiti

Trium Magorum Christi infantem adorantium imagines in Cœmeterijs, & eius rei mysterium.

Aug. ser. 30. de temp.

titi

titi constanter æmulari conabantur, eiusdem Christi gloriam iam tum ouantibus Regibus reuelatam suspicientes, fidei tādem obsequio Reges colla spōte daturos auspicabantur, iuxta illud propheticum: *Coram illo procident Aethiopes, & inimici eius terram lingent*, & iuxta id, quod ibidem decātatum est: *Reges Tharsis, et insulæ munera offerent: Reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei.* Vides quænam sectatoribus Christi, vel inter ærumnarum pressuras subsidia è Cælo suppeterent, dum quem vilem in præsepio agnoscerent, eundem, vt Fulgentius ait, omnipotentem in Magorum aduentu faterentur: *Pauper*, inquit, *& diues, humilis, & sublimis, qui portatur vt paruulus, adoratur vt Deus, paruulus in præsepio, immensus in Cælo, vilis in pannis, pretiosus in stellis: quid turbaris Herodes? Rex iste, qui natus est, non venit Reges pugnando superare, sed moriendo mirabiliter subiugare, nec ideo natus est, vt tibi succedat, sed vt in eum mundus fideliter credat: venit non vt pugnet viuus, sed regnet occisus.* Ex perturbato igitur ob Magorum aduentum Herodis Regno, ex imperterritis ad Christi nomen in ipsiusmet Herodis aula annunciandum Magorum animis, *Cum natus esset Iesus*, Matthæus inquit, *in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est, qui natus est Rex Iudæorum*, fausta sibi, & prospera cuncta Christiani inaugurantes, Herodianam perfidiam, obduratamque infidelium hominum pertinaciam Christi tandem potentia conterendam, & vllo absque metu sub ipsismet tyrannorum oculis, & ipsas inter carnificum manus Christi nomen palam annunciandum, obtestandumque fore Magorum symbolo edocebantur.

Magi ex ... te primi ... entium Christū ... uerunt.

2 Haud mirum ergo, si in sacris Cœmeteriorum tabulis Magorum supplicum frequenter imago exhibeatur, qui Deo infanti condignum latriæ cultum, & munera detulere: hi enim gentium primitiæ fuerunt, quemadmodum pastores, qui ad adorandum recens natum in Bethlem Redemptorem aduenerant, primitiæ Iudæorum extitere, vt sanctissimi patres disertis verbis asserunt, Augustinus in sermon. de tempore; Gregorius Homilia in Euang. Fulgentius sermone de Epiphan. Maximus Homilia in Epiphan. & Sanctus Leo præcipue sermone item de Epiphania, vbi isthæc ad instituti propositum eloquitur: *Agnoscamus, dilectissimi, in Magis adoratoribus vocationis nostræ, fideique primitias, & exultantibus animis beatæ spei initia celebremus. Exinde enim in æternam hæreditatem cœpimus introire.* Et infra ad sectanda eorundem vestigia alacriter prouocans auditorum animos, sic ait: *Quem Magi Infantem venerati sunt in cunabulis, nos omnipotentem adoremus in cælis. Ac sicut illi de thesauris suis mysticas Domino munerum species obtulerunt: ita & nos de cordibus nostris, quæ Deo sunt digna, promamus.* Hęc sanctissimus Leo Papa.

S. Leo ser. 2. de Epiph.

3 Porro eandem gentium vocationem in Magis præsignatam fuisse Ioannes Chrysostomus egregie admonet, sed eiusdē, si libet, hic verba repetamus: *O*, inquit, *beati Magi, qui in omnibus gentibus primitiæ fidelium fieri meruerunt. Illi enim Magi futuræ Ecclesiæ formam portabant. Sicut enim illi Regem, quem non viderant, credentes quærebant: sic & nos, qui sumus ex gentibus, Dominum, quem nunquam vidimus, credentes quotidie quærimus & confitemur potestatem ipsius.* Plura autem de mystica munerum oblatione, & de stella, quę eosdem in Bethleem deduxit, Hieronymus lib. Comment. in Matth. Gregorius item vbi supra, & alij scriptores eruditissime disserunt, quę consulto ne tædium lectori afferatur, omittimus. Singula autem isthæc munerum sacramenta Iuuentus presbyter antiquissimus Christianos inter poetas vno versiculo, vt Hieronymus ait, elegāter perstrinxit:

In tribus ex oriente Magis futura gētium vocatio præsignata fuit. Chrysost. ho 2. in c. 1. Matth. opr. imperf.

Thus, aurum, myrrham regi, hominique (Deoque
Dona ferunt.

Hier. l. 1. comment. in Matt

Et Claudian. item, vel alius quiuis apud ipsum suis concinne Carminibus exhibitum a Magis vnà cum muneribus Christo obsequium adumbrauit:

Dant tibi Chaldæi prænūtia munera Reges
Myrrham homo, Rex aurum, suscipe thura Deus.

Illud tamen vnum nobis constantissime tenendum est, hoc videlicet mysterium solemne gentibus perpetuo extitisse, eiusdemque memoriam præ manibus iugiter apud eos habitam fuisse, vt vocationis nimirum, cui haud vllum æquari potest beneficium, quo par est ani-

animi ſtudio proſequerentur, ac cōdigna pietate recolerent: quapropter ſacroſanctus Epiphaniæ dies apud antiquos Eccleſiæ proceres eo deuotionis ac religionis cultu peragebatur, vt Chriſtianis fere omnibus in Eccleſiam conuenientibus, ſi quem eiuſcemodi deeſſe ſolemnitati contigiſſet, is iure merito a fide extorris haberetur. Quapropter impius ille Iulianus Apoſtata, etſi Chriſti religionem auerſaretur, hoc tamen ad impietatis execrandæ cumulum addidit, vt Chriſtianam fidem ementitus, ac religioſæ mentis ſpeciem præſeferens, ſub ipſamet Principatus initia, in Eccleſia ipſe quoque vnà cum cæteris Epiphaniorum ſolemnitati intereſſe voluerit, ne Chriſti fidem, quam animo exuerat, iam penitus eiuſcemodi facto prodidiſſe comprobaretur. Verum vt aſſertionis veritas per ſe eluceſcat, libentibus interim auribus Ammiani verba excipiamus: *Licet clam* (inquit ille) *dæmonibus Iulianus immolaret, tamen ne detegeretur, quod erat idolorum cultor, voluit ſuam præſentiam exhibere his ferijs, quas Chriſtiani celebrantes menſe Ianuario Epiphaniæ nomine nuncupant.* Hæc de Epiphaniæ ſolemnitate, quæ a Chriſtianis magnificentiſſime coli cōſueuit, Ammianus apud Baronium: & eadem plane de Imp. Valente Gregorius Nazianzenus, quæ de Iuliano a nobis hactenus relata ſunt, teſtatur.

Epiphaniæ dies quanta religione olim ageretur.

Iulianus Apoſtata fidem ſimulans Epiphaniæ ſolemnitati interuenit.

Ammia. Mar l. 2. Greg. Naz. or. in fun. Baſil. Bar. ann. to. 1. Chr. an. 1. n. 36.

4 Porro vt ad recolendum iugiter Magorū in Bethlemitico præſepio adorantium myſterium, quo prima gentilibus Chriſtianæ fidei initia, & ſupernæ lucis præludia orbi illuxere, ſermo recurrat, ſane myſterium iſtud Chriſtianis iugiter ſolemne extitit: ſacra quippe in eiuſdem memoriam, ac cultum altaria paſſim erecta, ac dicata fuere, vt in Vaticana præſertim Baſilica præſtitum fuiſſe Alpharanus docet, vbi inter cętera *Altare regum Magorum* ſummæ olim venerationi habitum ſuſpiciebatur. Nouiſſimis autem hiſce temporibus ne quid pietati, ne quid condigno tanti myſterij cultui deſiderari contingat, apud Collegium, quod de Propaganda Fide Gregorio XV. regnante in Vrbe inſtitutum eſt, ſacra Ædes ab Eminentiſſimo, ac pijſſimo Cardinali Fr. Antonio Barberino Fratrum Cappuccinorum Ordinis, qui vulgo Cardinalis S. Onuphrij dictus eſt, ſub Magorum titulo erecta, ac ſolemni ritu Anno Red. Orbis MDCXXXIV. dicata eſt, prout affixa parięti inſcriptio his verbis monet:

Altare Regū Magorum in Vaticana Baſilica.

Collegium Vrbanum de Propaganda Fide tribus Magis dicatū.

Franc. Maria Turr. l. de Vat. crypt.

D. O. M.
FR. ANTONIVS BARBERINVS
VRBANI VIII. PONT. MAX. GERMANVS
TIT. S. ONVPHRII PRESBYTER
CARDINALIS
MAIOR POENITENTIARIVS,
S. R. E. BIBLIOTHECARIVS
ÆDEM HANC CHRISTO INFANTI
A MAGIS ADORATO
DICATAM,
COLLEGII AD PROPAGANDAM FIDEM
INSTITVTI VSVI,
A FVNDAMENTIS EREXIT,
CONSTRVXIT, ORNAVIT.
ANNO MDCXXXIV.

Recurrente autem milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo quinto Dominicæ ſalutis anno ingenti populi frequentia, ac Vrbis plauſu 6. Ianuarij ipſo ſolemni Epiphaniorum die ſacra recurrente Magorum Ædes Romanis patuit, ibidemque publicis votis Roma colere cœpit, quem illi infantem apud Bethlem agnoſcere, atque adorare promeruerant. Sed de Magis hactenus, dum ad reliquas interim contemplandas imagines concito pede properamus.

CAP. III.

De Chriſto Domino medium inter doctores locum obtinente.

1 Hoc plane præ cæteris præcipuo Dominicæ diſputationis myſterio, quod duodecimo ætatis anno præſtitum eſt, æterna diuini Verbi ſapiētia orbi innotuit, quæ Euangelicæ prædicationis ſemen, vel tum duodenario numero, vt Ambroſius ait, magna referendorum ſubinde fructuū vbertate ſuggereret: *A duodecimo*, inquit, *anno, vt legimus Dominicæ ſumitur diſputationis exordium. Hic enim prædicandæ Fidei Euangelizantium numerus debebatur. Nec otioſe immemor ſuorum ſecundum carnem* pa-

Chriſtus Dominus duodecim annorum inter Doctores, eiuſque myſterium.

Ambr. l. 2. c. 2. Luc.

parentum, qui secundum carnem vtique sapientia Dei implebatur, & gratia, post triduum reperitur in Templo, vt esset indicio, quia post triduum triumphalis illius passionis, in sede cælesti, & honore diuino, fidei nostræ se suscitatus offerret, qui mortuus credebatur. Prædicationis igitur, & resurrectionis pariter mysterium, eiuscemodi symbolo prænuntiatum est, vt Christiani videlicet, quam sectabantur fidem Dei verbo edocente se accepisse, & si pro eadem tuenda mori contingeret, resurrectionis gloria post corporis mortem donandos certo scirent.

2 Quamobrem cum multa, quæ tum ad infantiam, tum ad puerilem Christi Domini ætatē spectant, in sacris Cœmeterialibus locis affabre coloribus exprimantur, hoc quoque diuinæ pueritiæ mysterium haud otiose adumbratum est, ad prouehendos videlicet ad sectandam Christi humilitatem (quæ virtutum omnium fundamentum est) fidelium animos: & vt addiscendis sub primæuæ ætatis flore Christianæ fidei rudimentis, & his quæ ad æternam consequendam salutem necessaria sunt, ipsiusmet Domini alacriter permoti exemplo, qui recens ad Christi fidem traducebantur, operæ studium impenderent: is quippe qui erat Dei Verbum, ac Patris sapientia doctorum in medio audiens illos, atque interrogans, a parentibus adinueniri voluit, vt verbo pariter ac silentio contemplantes instrueret vltro, ac commonefaceret. At mira quidē sunt, quæ orthodoxi passim hac super re doctores mysteria intentius peruestigant. Sed Beda præ cæteris consulendus nobis est, qui in Lucæ Euang. hæc luculenter edisserit: *Quasi fons*, inquit, *sapientiæ doctorum medius sedet, sed quasi exemplar humilitatis, videre prius & interrogare doctores, quam instruere quærit indoctos. Ne etenim paruuli a senioribus erubescant discere, & ipse ob ætatis humanæ congruentiam ab hominibus auscultare non erubuit Deus.* Et infra eidem mysterio perspicue elucidando intentus, in illa textus Euangelici verba: *Stupebant, qui audiebant, & videntes admirabantur, &c.* hæc ait: *Vbi adnotanda occurrit arguta ipsorum distinctio verborum: eo amplius stupebant super prudentia responsionum; quo paucitatem videntes contemnebant annorum.*

[...]x ima[...] pueri Ie[...] [...]deles di[...] possent.

[...]litatem

[...] Luc. [...] c. 3.

2 Iure igitur admiranda iugiter imperscrutabilis diuini Verbi sapientia, quæ latebat quidem in puero, & vel ipsos tamen, qui aderant senes confundebat. Quis enim puerū cernens, & sapientia Salomonem ipsum longe præcellentem admirans, non merito Euangelicum illud oraculum insonet: *Ecce plus quam Salomon hic*; & cum Apostolo totis animi viribus exultabundus iugiter exclamet: *O Altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius.* Hac vero mira pueri sapientia Christiani præmonebantur, vt dum obtestandæ fidei occasio suppeteret, & ante tyrannorum præsides sibi prodeundum, prodendumque esset fidei testimonium, desuperno adfuturo sibi auxilio nullatenus dubitarent: haud enim aliquando defutura sunt verba, quibus Dei Verbum, & Spiritus sanctus desuper adest: quapropter opportune suos Christus illis verbis admonuit: *Sed ante hæc omnia inijcient vobis manus suas, & persequentur trahentes ad Reges, & præsides propter nomen meum. Continget autem vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis. Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri.* Et quidem Spiritus sanctus in fidei testimonium ipsas infantium, ac puellarum linguas fecit esse disertas: cum enim Lucia virgo Syracusana grauius a Paschasio Siciliæ præfecto verbis redargueretur, & verbera insuper intentarentur: *Cessabunt*, inquit, *verba, cum ventum fuerit ad verbera, cui virgo, Dei seruis verba deesse non possunt, quibus a Christo Domino dictum est: Cum steteritis ante Reges, & præsides, nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini: non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquatur in vobis.* Ab infantia igitur Saluatoris, qui in medio Doctorum considet, se diuinitus in fidei obsequium, ac testimonium vltro edocendos Christiani auspicabantur. Et de his hactenus.

Sapientiam respondendi aduersarijs fidei.

Rom. 11.

Luc. 21.

Bre. Rom. die 13. Dec.

CAP. IV.

De Christo Domino a Ioanne in Iordanis alueo baptizato.

Baptismus Christi Domini in Iordane eiusque mysterium.

1 MVLTIPLICI quidem mysteriorum serie sacrosanctum Redemptoris Baptisma, eidem Ioannis ministerio impertitum Christiani cumulare studuerunt, qui salutaris baptismi aquis ad abstergendas criminum sordes his, qui ad Christi fidem ex gentilitatis errore traducti aduolabant, opus esse hoc vno regenerantium aquarum symbolo testabantur. Verum cum in Iordane Christus a Ioanne baptizatus est, aquam ipsam baptismi materiam mundasse, lauisse, purgasse, imo tactu sanctificatam consecrasse Patres vnanimiter asserunt: *Baptizatus est Dominus*, inquit Ambrosius, *non mundari volens, sed mundare aquas, vt ablutæ per carnem Christi baptismatis vis haberent*. Idem plane Augustinus affirmat: *In baptismo Christi*, inquit, *non tam lauit vnda, quam lota est, purgantur potius fluenta, quam purgant*. Et alibi: *Saluator ideo baptizari voluit, non vt sibi munditiam acquireret, sed vt nobis fluenta mundaret, &c.* & hæc alibi: *Tunc omnibus aquis benedictionem dedit, & vitalem gratiam flumen mutuatur ex corpore*. Quod certe sanctissimus doctor magis perspicue hunc in modum edisserit: *Aquas Christus consecrat, dum baptizatur, terram sanctificat dum sepelitur, cælestia glorificat, dum ascendit*. Cui cohærenter Nazianzenus quoque his verbis locutus est; *Baptizatur Christus, vt totum veterem Adam aquis obruat*. & infra: *Ascendit ex aquis, mundum enim secum in altum effert*. In quam pariter sententiam Damascenus paribus verbis coincidit, dum hæc ait: *Tinctus est Christus, vt capita draconum in aqua contereret, vt peccatum obrueret, ac totum veterem Adam in aqua sepeliret*. Hæc ille. Quod item expresse S. Maximus hunc in modum edocet: *Quod fluentis Iordanis baptizatur Christus, aquæ nostro baptismati consecrantur*. & item: *Baptizatur Christus non sibi, sed nobis, non vt purificetur aquis, sed vt aquas ipse sanctificet. Baptizatur nouus homo, vt noui baptismatis constituat Sacramentum*. Aquæ autem baptismalis regeneratiuam vim diuinitus insitam S. Leo his verbis commendat: *Originem, quam Christus sumpsit in vtero Virginis, posuit in fonte baptismatis. Dedit aquæ, quod dedit matri. Virtus enim Altissimi, & obumbratio Spiritus sancti, quæ fecit, vt Maria pareret Saluatorem, eadem facit, vt regeneret vnda credentem*. Hæc Leo. Apparuit autem super baptizatum in Iordane Dominum è Cælo columba, Cæli insuper aperti sunt, & vox Patris insonuit, vt manifestum Dei Christo Filio testimonium è Cælo adesset, & cunctis veluti digito præmonstratus, vel dum humilis apparebat, Dei Filius innotesceret, vt Chrysostomus affirmat: *Columba*, inquit, *tunc ideo apparuit, vt extenti quodammodo vice digiti Filium Dei Ioanni, cæterisque demonstraret*. Nam & ad Christi Domini, qui tunc in similitudinem carnis peccati foris apparuit, humilitatem astruendam, & ad miram baptismalis vndæ, quæ criminum maculas expiare nouit, vim, virtutemq; humanis mentibus ingerendam, Christũ a Ioanne sacro initiatum baptismate ad viuum coloribus Christiani repræsentare consueuerant. De cuius quidem sacrosancto, ac recolendo iugiter baptismate Gregorius Nazianzenus oratione in sancta lumina isthæc eleganter interserit: *Ioannes baptizat, & accedit Iesus sanctificans quidem & ipsum, qui baptizat: præcipue tamen, vt & veterem Adam sepeliat in aquis, & ante omnia, vt per hæc sanctificentur aquæ Iordanis, vt sicut erat spiritus, & caro, ita & his, qui baptizandi erant in spiritu, & aqua sanctificationis successio traderetur*. hæc in rem præsentem Nazianzenus. At vero S. Maximus Episcopus homilia prima, quam in Domini Epiphaniam edidit, isthæc recitat: *Quod baptizatus est Agnus Dei, regenerantis baptismi salutare nobis munus est dedicatum*. Vides igitur quemadmodum ipsemet, qui aquis abluitur, aquas pariter, & sordes vno eodemque contactu abluit, & solemnem regenerandi vim aquarum ele-

Marginalia: Ambr. l. 2. in Luc. — Cur Dominus baptizari voluerit? Aug. ser. 36. de temp. — Aug. ser. 1. de Epiph. — Aug. ser. 37. de temp. — Naz. orat. in sanct. lum. — Dam. l. 4. fidei c. 10. — S. Leo ser. 4. de nat. — Chrys. hom. in Matth. — S. Max. Epi. ho. 1. in Epi.

elemento, quo ipse respergitur, mirifice impertit.

2 Porro quod columba potissimum Christi insidens, dum baptizaretur, capiti apparuerit, haud mysterio res visui obiecta vacat. Mansuetudine etenim Cælorum Regnum, nullatenus autem viribus expugnandum fore, iam tunc columba, quæ mite animal est, prænotabat, quod & Christus postmodum singulari mititate præsetulit, vt Bernardus ait: *Non incongrue*, inquit, *venit columba, quia nihil melius conuenit agno, quam columba, quod agnus in animalibus, hoc columba in auibus est. Summa vtriusque innocentia, summa mansuetudo, summa simplicitas, nocere cuiquam nesciunt, lædere non nouerunt*. Columbæ igitur, quæ Christo baptizato insedit, mystico quidem symbolo mititatem, atque innocentiam Christiani edocebantur, vt simplicitatem videlicet, & baptismalem columbæ innocentiam præseferentes, aduersis quibusque iugiter impetiti, cuncta patienter tolerando non detrectarent. Porro quod columba, non aquila tanto mysterij sacramento inseruierit, illud certe tacite mentibus ingerebatur, vt Isidorus docet, quod columba videlicet mite animal amat, atque ambit homines, aquila vero eosdem procul fugit. *Columba*, inquit, *domorum semper blanda inhabitatrix appellatur: non fugit homines Messias aquilæ similis, sed in vrbibus, hominumque domibus vixit instar columbæ*. Quapropter hominibus illud insonuit: *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*.

3 Aliud insuper in baptismo, quod trigesimo ætatis anno Christus a Ioanne suscepit, mysterium adumbratum est, vt magisterij nimirum opus perfecta hominis ætate, haud impuberi subeundum probe vnusquisque, vel Christi exemplo edoctus, intelligat, vt Nazianzenus palam edocuit: *Christus idcirco*, inquit ille, *trigesimo anno, ac non prius sese indicauit, partim ne ostentationis cuiuspiam opinionem præberet, partim quia hæc ætas plenum virtutis argumentum, docendique maturitatem habet*. & infra: *Christus baptizatus annum agens trigesimum, & tu ante lanuginem senes doces, aut docere te posse credis, nec ab ætate, nec a moribus fortasse auctoritatem habens*. Cui cohærenter Angelicus doctor locutus est, dum ait: *Christus baptizatur, quasi ex tunc incipiens docere et prædicare, ad quod requiritur perfecta ætas, qualis est triginta annorum. Vnde legitur in genesi, quod triginta annorum erat Ioseph, quando accepit regimen Ægypti: similiter legitur de Dauid, quod triginta annorum erat, cum regnare cœpisset*. Hæc Sanctus Thomas.

4 Baptizati igitur Christi adumbrato symbolo viuificantis eiusdem baptismatis Christiani, si quomodo poterant, intuentium oculis prærogatiuam ingerebant, quippe qui salutaribus aquis potenter abluti, quascumque criminum maculas viuifico Christi sanguine expiati in baptismo deponerent, iuxta id quod exultabundis vocibus canit Ecclesia:

Qui nobis in baptismate
Donasti indulgentiam,
Qui tenebamur vinculis
Ligati conscientiæ.

Et exuentes veterem hominem, vt ait Apostolus, *cum actibus suis, nouum induerent eum, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis*. Innuere autem præterea eiuscemodi imagine satagebant his, qui veluti fortes Christi pugiles ad subeunda itidem martyriorum certamina viriliter sese aptabant, & velut nobili quadam recepti palęstra ad ea, quæ ingruerent prælia, constanti iugiter animo exercebantur, martyrium pro Christo sanguinis profusione susceptum, ad omnem penitus animi labem diluendam, vim sacri obtinere baptismatis, demersisque in ipso profundo pelagi cum Pharaone hostilibus Ægyptiorum copijs, promptum, expeditumque Israeliticæ genti ad emergendum tandem è periculis iter suppetere: iuxta id quod Sapiens canit: *Et in mari Rubro via sine impedimento*. Ad quod item illo Paschali hymno concinne allusisse Ecclesia visa est:

Ad cœnam Agni prouidi,
Et stolis albis candidi,
Post transitum maris Rubri
Christo canamus principi.
Cuius corpus sanctissimum
In ara crucis torridum,
Cruore eius roseo,
Lustrando viuimus Deo.
Protecti Paschæ vespere
A deuastante Angelo,

Ere-

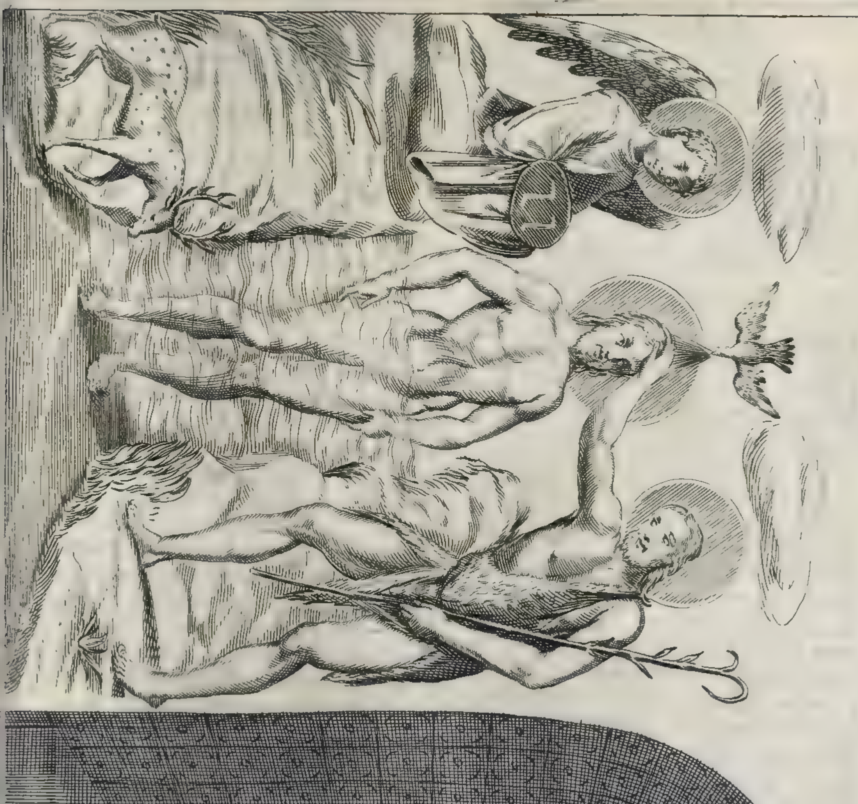
[Marginalia: ...l colum... piti Sal... ris dum ...izatur, ...icauerit — ...ser. 1. de ... — ...12. orig. — ...or. 40. — ...3. p. q. 29 — Baptisma Christi Domini. — Hymn. Pasc. — Sap. 19. 7.]

Erepti de duriſſimo
Pharaonis imperio, &c.

Verum ſi quis hic, vel obiter, quærat, cum in Iordane Chriſtum Dominum a Ioanne baptizatum fuiſſe conſtet, quonam id potiſſimum Iordanis loco contigerit, vt ex Andrichomio rem definiamus, is quidẽ in ſuo Terræ ſanctæ Theatro locum hunc in tribu Beniamin, haud procul à mari mortuo deſignat: *Hic*, inquit, *Chriſtus baptizatus eſt, qui locus ruinoſo ædificio nunc inſignis eſt, atque ibidem peregrini in memoriam baptiſmi Filij Dei ſeſe abluere ſolent cum oratione ad Deum, vt pro ſua ille miſericordia, & Chriſti meritis peccatorum ſordes abluat, atque hic poſtea ſacellum extructum eſt in honorem Ioannis Baptiſtæ*. Et hæc interim de loco Chriſti baptiſmate intra Iordanis alueum celeberrimo, & qui præcipuo quondam apud Chriſtianos venerationis cultu conſpicuus extitit, in ſtudioſi lectoris gratiam, vel obiter, delibare voluimus. Sed de his hactenus: nunc Cœmeterialis tibi imaginis iconem ex Pontiani, ſeu Abdon & Sennen Cœmeterio Via Portuenſi exceptam hic contemplandam proponimus.

And. in theat. Ter. ſanct.

CAP.

TABVLA SECVNDA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

CAP. V.

De Samaritana muliere.

1 VARIIS quidem antiquorum Cœmeteriorum locis celebris hæc Samaritanæ mulieris historia affabre coloribus exprimitur, nec suis quidem mysterijs vel vna hæc inter præcipuas Christi actio destituitur, cum idem ex itinere fatigatus, & iuxta puteum sedens Samaritanæ ipsius salutem sitiens describatur. Et quidem, vt Augustinus adnotat, ingens aliquod sub admiranda fatigati Redemptoris, & ad puteum considentis imagine latitare mysterium, immo ad vlteriora mysteria aditum patefieri asserendum est: *Iam incipiunt* (inquit Augustinus) *mysteria: non enim frustra fatigatur Iesus: non enim frustra fatigatur virtus Dei: non enim frustra fatigatur, per quem fatigati recreantur: non enim frustra fatigatur, quo deserente fatigamur, quo præsente firmamur. Fatigatur tamen Iesus, & fatigatur ab itinere, & sedet & iuxta puteum sedet. Omnia ista innuunt aliquid, indicare volunt aliquid, intentos nos faciunt, vt pulsemus, hortantur.* hæc in rem præsentem ad secretiora quæque insinuanda mysteria Augustinus. Et vt propositæ imagini insistamus, opportuno sane consilio ad vocationem gentium intuentium oculis designãdam, cuius hæc mulier figuram præsefert, a primæuis Christianæ fidei cultoribus hæc frequenter imago, & historia itidem, Ambrosio teste, vsurpata est, qui sermone in Quadrag. & sermone item in lib. Ecclesiast. 3. isthæc in rem præsentem eleganter edisserit: *Ego hanc mulierem Ecclesiæ messe puto de gentibus congregatam, quæ & transactis annis quinque millibus, ad quinque viros eiusdem Samaritanæ alludit: cum in sexto millesimo anno idolorum fornicationibus subiaceret, omnem ignominiam suam adueniente Christi fonte purgauit, & maculas, quas adulterinis sacrilegijs contraxerat, fide Saluatoris absterfit, ac relinquens, sicut inanem hydriam, priorem patrium cultum, vniuerso orbi Domini annunciauit aduentum.* hæc satis erudite in Samaritanæ historiam congessit Ambrosius.

Iesus de via sedet Iesus ad puteum cum Samaritana, eiusque mysterium.

Aug. tract. 15 in Io.

Mulier Samaritana vocationem gentium præsignabat.

D. Ambr. ser. in 4. Dom. Quadr. & ser. 2. in c. 3. lib. Eccles.

2 Idem fere habet venerabilis presbyter ac Doctor Beda, cunctarum gentium ad Christi fidem capessendam in hæc plane verba vocationem describens: *Sed quæri potest, quare a muliere Samaritana, quæ implenda gratia venerat, bibere postulauerit; cum ipse postea spiritualis fons affluentium se petentibus dare posse prædicauerit. Sed sciebat Deus mulieris illius fidem, quæ quoniam Samaritana erat, solet Samaria idololatriæ imaginem sustinere. Venerat autem Iesus Dominus noster, vt gentium multitudinem, quæ simulachris seruierat, ad vnitatem fidei Christianæ, & incorruptæ religionis adduceret. Ergo eorum fidem sitiuit, pro quibus sanguinem fudit.* Isidorus vero Hispalensis Allegor. in sacr. scripit. Samaritanæ illius symbolo Iudæorum Synagogam designari pronuntiat: *Mulier,* inquit, *Samaritana mystice intelligitur Synagoga, quinque libris legis, quasi quinque viris, secundum sensum carnis subiecta: quam misericorditer Dominus prouocat haurire aquam viuam, lauacri scilicet percipere gratiam, vel secretam legis intelligentiam.* Vides igitur, amice lector, quam congrue qui ex gentium erroribus, ab idololatriæ maculis ad salutis fontem, ad fidei lauacrum, vt cunctæ abolerentur animi labes, expiandi aduenerant, vbi aquarum viuentium puteum cum Samaritana inuenissent, optatissimam Samaritanæ eiusdem mulieris memoriam condigne honore repetentes, Christo bonorum omnium auctori, & qui *est fons aquæ salientis in vitam æternam*, accepti beneficij gratiam perpetuo hoc monimento deferrent. Sed hæc de Samaritana paucis exposuisse satis sit, cum nobis haud diutius cum eadem ad puteum Iacob immorari ad vlteriora contendentibus liceat.

Beda in Io. c. 4.

Samaria Idololatriæ typu[s]

Mulier Samaritana figu[ra] synagogæ. *Isid. Hispal. in sacr. scrip.*

CAP.

CAP. VI.

De Paralytico sanitati reddito.

1 CVm Cœmeteriales plerumque tabulæ antiquorum Christianorum manu excultæ historicam quoque Euangelici illius Paralytici imaginem frequenter admodum præseferant, haud ingrato a nobis silentio obuoluenda videtur, quam Claudianus vel quiuis alius poeta suis item coloribus egregie adumbrasse visus est:

Iussus post multos graditur paralyticus annos
Mirandum! lecti portitor ille sui.

Sed vt mysteriorum arcana, quæ intus latent, vberiore intellectu assequamur, diligentiori quidem studio hanc nos historiam perscrutari oportet. Et certe, vt cæteros taceamus, disertissimis plane verbis Ambrosius ex Paralytici huius historia futuræ Resurrectionis mysterium conijcit; hęc sunt autem, quæ in Lucæ cap. 5. congerit, verba illa exacte expendens: *Tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Hoc loco*, inquit, *plenam spem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus, corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit. Hoc est enim totum hominem esse curatum. Quamuis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere; tamen multo diuinius est resurrectionem dare corporibus: quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.* Et altiora item mysteria pertingens hæc infra subijcit: *Nec solum leuare lectum, sed etiam domum suam repetere, hoc est, ad Paradisum redire censetur.* hæc Ambrosius. Idem plane libro secundo de symbolo ad catechumenos innuere Augustinus videtur, dum verba illa opportunis notis explanat: *Surge, tolle lectum tuum, &c.* Sed ipsum hic enarrantem, si libet, audiamus: *O quam melius illi esset, si post acceptam remissionem peccatorum non de lecto ad peccandum iterum surgeret, sed de sepulchro ad veram vitam liber securusque surgeret.* In idem fere coincidit Paralytici imaginem adumbrando Hilarius: *Primum*, inquit, *remissionem tribuit peccati, dehinc virtutem resurrectionis ostendit. Tum sublatione lectuli infirmitatem ac dolorem corporibus docuit affuturam: postremo reditum in domum propriam, iter in Paradisum credentibus esse redhibendum, ex quo Adam parens vniuersorum peccati labe dissolutus excesserat.* hæc Hilarius.

[Margin: ...ticus su... resurr... s sym... n. — ...bro in ... 5. — ...l. 2. de ...d Cath. — Hil. in Matth. c. 8.]

2 Demum Theophylactus, qui a Glossa super eodem textus Euangelici capite recensetur, id ipsum his plane verbis confirmat: *Domum ire, est in Paradisum introire.* Opportune igitur Christiani, qui resurrectionis mysterio stimuli instar valide permoti ad mortalem hanc vitam libenter pro Christo contemnendam, ac profundendum, dum occasio suppeteret, eiusdem gratia ipsummet sanguinem perurgebantur, hunc sibi Paralyticum ob oculos contemplandum in Cœmeterijs proponebant. Et qui antiquorum insuper criminum veniam Christi virtute ac verbo semel in baptismo acceperant, ne tanti, inquam, beneficij memoria animo vnquam excideret, & ne ad anteriora vlterius peccata post sanitatem adeptam delabi contingeret, Euangelici Paralytici symbolo, quod passim oculis obijciebatur, satis superque præmonebantur. Et hæc interim de Paralytico enarrasse voluimus.

[Margin: Theoph. apud glos. c. 18.]

CAP. VII.

De Hæmorrhoissa Christi contactu curata.

1 FOEMINAM hæmorrhoissam, quæ, vt Euangelicæ testantur paginæ, Christi duntaxat fimbriam magno fidei ardore tangens, pristinæ protinus incolumitati reddita est, sua contemplantibus præseferre mysteria sanctissimi vnanimi voce scriptores affirmant; sed vnus prę cæteris Augustinus eandem gentium extitisse figuram sermone quinto de tempore, & ser. in Dominic. 2. Quadrages. his plane verbis affirmat: *Filia Archisynagogi significat populum Iudæorum, propter quem venerat Chri-*

[Margin: Hæmorrhoissa Ecclesiam ex gentibus congregatam mystice significabat. — S. Aug. ser. 5. de temp. & ser. 1. de Dom. 2. Quadr.]

Christus, qui dixit: Non sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel. Illa vero mulier, quæ fluxum sanguinis patiebatur, Ecclesiam figurat ex gentibus, ad quam Christus per præsentiam non erat missus. Ad illam ibat, illius sanitatem intendebat. Hæc intercurrit, tangit fimbriam quasi nescientis, id est, sanatur tanquam ab absente. Dicit ille: Quis me tetigit? quasi diceret: Non noui hunc populum, populus, quem non cognoui, seruiuit mihi. Tetigit me aliquis: ego enim sensi virtutem de me exire, id est, Euangelium emissum totum orbem implere. hæc ad nostræ rei propositum Augustinus. His quoque Glossa consonat in Matth. 9. ex Chrysostomo homilia 22. oper. imperfect. in hæc quidem verba: *Salutem Iudæis paratam, spe certa præripuit gentilitas.* Interlinearis insuper Glossa enarratis hactenus adstipulatur, dum isthæc edisserit: *Mulier*, id est, *Ecclesia* gentium *accessit*, id est, fide; *retro, id est, post* Ascensionem; *tetigit*, id est, manu *fidei*. Nuper autem recēsitis Anselmus subscribit, qui in cap. Matthæi, quod supra recitatum est, hæc elucidando congerit: *Mulier sanguine fluens, sed a Domino curata, est Ecclesia de gentibus congregata, quæ ingenti carnalium delectationum fluxu polluta, atque a cœtu fidelium iam fuerat conseparata; sed cum Christus Iudæam saluare decerneret, illa paratam & promissam alijs salutem spe certa præripuit, &c.* Verum de eadem nos iam supra cap. 4. plura ad rem, & condigno Patrum sermone recoluimus, & Claudianus quidem, vel alius quis apud ipsum Christianos inter poetas celeberrimus, portentosam Hæmorrhoissæ sanitatem carminibus eleganter expressit:

Glos. in Matt. c. 9.

S. Chrys. ho. 22. oper. imp.

S. Ansel. in c. 9. Matth.

Exanguis Christi contingit fœmina Vestem,
Stat cruor in venis, fit medicina fides.

2 Nil mirum igitur, si apud primæuos Christianos, qui ex ipsis gentilium castris ad Ecclesiam quotidie conuolabant, & Christi fide imbuti, ipsiusmet quodāmodo diuinitatis fimbriam tangendo, salutem animi consequebantur, huius frequenter Hæmorrhoissæ historia, ac memoria pariter iugi oculorum aspectu repeteretur: immensæ quippe Christi potentiæ, *qui eosdem de tenebris in admirabile lumē suum euocauerat*, atque a criminum fluxu potenti virtute sanauerat, honorem iugiter, hanc suspiciendo imaginem, innatæ videlicet conditionis memores deferebant. Sed hæc de Hæmorrhoissa apud Euangelij paginas, & Cœmeteriales tabulas celeberrima pio ac studioso lectori breui exposuisse sermone satis sit.

Hæmorrhoissæ imago in Cœmeterijs crebro depicta.

CAP. VIII.

De Cœco oculorum lumine perfuso.

1 CHRISTIANI, quibus optatum fidei lumen menti diuinitus affulserat, Cæci illius, qui ab ipsamet natiuitate oculis captus, sed Christi virtute lumen recepit, historiam atque imaginem sibi iugiter ob oculos contemplandam proponere consueuerunt, vt immortali Deo gratias agerent, *qui eos*, vt Apostolus ait, *de tenebris vocauit in admirabile lumen suum*. Et impertiti quidem huic cæco luminis portentum adeo apud Christianos olim præcrebuit, vt quisquis iste est antiquus apud Claudianum inter Christianos poeta virtute Christi infusum diuinitus oculis lumen carminibus illis eleganter cecinerit:

Cæcus à natiuitate illuminatus, eiusque mysterium.

Editus ex vtero cæcus noua lumina sensit
Et stupet ignotum se meruisse diem.

Claud. de mir. Christ.

Sed nos interim quæ de Cœco, cuius mentio recurrit, mysteriorum arcana Patres edisserunt, consulto inspiciamus. De hoc igitur vnus præ cæteris Isidorus Hispalensis isthæc recenset: *Cæcus a natiuitate, quem Dominus postquam vnxit oculos, ad Piscinam Siloe misit lauandum, significat genus humanum a natiuitate, id est, a primo homine errorum tenebris venundatum, cuius oculos Dominus de sputo & luto liniuit, quia Verbum caro factum est, & lauari oculos in piscina iussit, vt baptizatus in Christo acciperet legem fidei, & crederet in eum, &c.* magnum igitur totius humanæ prosapiæ mysterium sub vnius hominis cæcitate refulsit. At S. Augustinus tract. 44. in Ioannem illa argute verba, quæ Christus protulit, expendens: *Totum hominem saluum feci in sabbato*, sic ait: *Totus*

Isid. Hisp. in Io.

Aug. in Io. c. 9. tract. 44.

tus quid est? cum oculis clausis. Sed qui aperuit oculos, saluat & totum. Ipse dabit ad dexteram resurrectionem, qui in facie dedit illuminationem. Verum Augustino mirifice consonat Ireneus, qui plura aduersus hæreses de Cæci huius illuminatione prolixiori sermone edisserit, ex illa præcipue mirum plasmati hominis opus potenti eadem virtute præstitum astrués, cuius manu ipsummet cæci visum iam abolitum limi ac sputi aspersione innouari contigit. Id ipsum Theophylactus in præmemoratum Ioannis caput affirmat. Neque hic interim silentio nobis obuoluenda sunt, quæ de eodem cæco luci reddito eruditissime suis olim carminibus Sedulius cecinit:

> *Tu quoque virtutis sensisti munus herilis*
> *Procumbens oculis, in cuius lumina Christus*
> *Expuit, & speciem simulatæ mortis ademit.*

Quibus sane verbis illud potissimum doctissimus hic vir, ac pari pietate conspicuus præstitæ huiuscemodi illuminationis prodigio innuisse videtur, resurrectionis videlicet mysterium euidenti admodum symbolo præsignari. Iure igitur merito Christiani, quorum oculis Euangelij lux diuinitus ingesta est, Euangelici istius Cæci imaginem in Cœmeterijs suspiciendam vltro sibi ob oculos delineabant, vt illud nimirum iugiter meminissent, *quod fides est donum Dei*: & secum mente repeterent illud item, quod primum Ioannes edixit: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* & infra: *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Sed hactenus de Cæco, cui lumen a Christo infusum est.

Aug. — Iren. l. 5. c. ... adu. hær. ... mo adhibi- ... Dominus ... cum natū ... minat, eius ... e mysteriū — ...eoph. in c. 9 — ... l. 3.

CAP. IX.

De Christo Domino panes ad exsaturandas famelicorum turbas multiplicante.

1 INTER cætera, quæ admiratione condigna sunt Christi opera, illud præcipuum est, quo haud semel eiusdem verbo, ac potenti virtute panes ad propulsandam populorum famem multiplicari contigit: cuius quidem rei, vt in Cœmeterialibus figuris videre est, quamplures affabre coloribus expressæ imagines describuntur. Insigne autem hoc patratum a Christo miraculum illis eleganter Carminibus ille apud Claudianum poeta expressit:

> *Quinque explent panes, pisces duo millia quinque,*
> *Et Deus ex pauco plus superesse iubet.*

Claud. de Chr. mirac.

Et plura subinde eadem super re plerique Patres arcanorum mysteria humanis quidem imbuendis moribus apta contemplati fuere. Sed vnus præ cæteris Ambrosius eandem panum multiplicationem semel atque iterum a Domino præstitam exacte suo ex more perpendens, opportuna ad mortalem hanc vitam fouendam, seruandamque subsidia, & alterius item, quam post huius occasum subinde speramus, munera ac æternæ quietis adfutura gaudia præsignari his verbis asserit: *Prius quinque millia quinque panibus: postea vero quatuor millia septem panibus legimus satiata. Quæramus ergo mysterium, quod miracula præstent. Itaque videntur illa quinque millia quasi quinque corporis sensus adhuc corporalibus proxima alimenta accepisse a Christo: quatuor vero millia, etsi adhuc in corpore sint, & in hoc mundo, qui ex quatuor constat elementis: non otiose tamen referuntur mystice escam accepisse quietis. Iam enim æquantur mundo supra mundum*

Plura in panū multiplicatione mysteria latent.

D. Ambr. in Luc. c. 9.

Per quinque hominum millia quinque panibus saciata quid significetur.

futuri: nam etsi in hoc mundo sunt, intra mundum tamen non sunt, quibus mystice impartitur alimentum. Sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, & Dominus sanctificauit eum. Vltra mundum ergo quies: vltra mundum etiam fructus quietis. Deinde vero alijs elucidandis mysteriorum symbolis intentus hæc subdit: *Et fortasse si primum quinque panes sensibiliter manducaueris, audito, & dicam, post quinque panes & septem tertio iam in terra non manducabis panem, sed supra terram manducabis octo panes, qui sunt in cælestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis; ita octo panes, panes sunt resurrectionis. Ergo isti qui septem aluntur panibus, triduo persliterunt fortasse integris, resurrectionis futuræ fidem & constantiam consecuti, &c.* hæc ad rem præsentem Ambrosius.

2 Verum D. Isidorus Hispal. de arcanorũ mysterijs expendendis insistens, de vtraq; pariter multiplicatione ingeniose admodum edisserens, isthæc ait: *Quinque millia viri, qui quinque panibus pasti sunt, Ecclesiæ sunt populi, qui per quinque corporis sensus alimento legis Spiritualis a Christo reficiuntur, & duplici testamento, quasi gemellis piscibus satiantur. Quatuor autem millia viri, qui alijs septem panibus aluntur, eadem gentium Ecclesia est, quæ in quatuor partibus mundi diffunditur, atque vbertate septiformis gratiæ recreatur.*

Alia eiusdem miraculi consideratio. D. Isid. Hisp. in Luc. c. 9.

3 Mira item sunt, quæ hac super re mysteria contemplatur Cyrillus Alexandrinus, qui hordeaceis quinque panibus quinque Moysis libros, duobus vero piscibus Euangelicam doctrinam Piscatorum ministerio orbi annunciatam intelligit. Sed eius hic quæso verba in medium proferamus: *Puto igitur ipse, quamuis meliora studiosos quærere hortor, quinque Moysis libros quinque hordeaceis panibus significari. Tota enim lex, quæ in illis continetur, literalem & historicum librum, atque ideo duriorem, & quasi hordeaceum affert: duobus autem piscibus Piscatorum libros, quibus delicatiora hominibus alimenta deferuntur, significari arbitror. Duo autem pisces sunt, quia & prædicatio Christi, quæ per Apostolos effulsit, Euangelica & Apostolica scriptura resplendet. Ita Saluator & disciplina legis spiritualis, & noui Testamenti ineffabili doctrina fidelium animos ad vitam alit æternam.* hæc ille.

Quinque panes hordeacei quinque libros Moysis significant.

S. Cyr. in Io. l. 4. c. 17.

Duobus piscibus doctrina Euangelica à Piscatoribus promulgata intelligitur.

De Apostolis vero, qui piscandi arte victum sibi quærebant, isthæc subdit: *Quod autem discipuli Domini piscatores fuerint, perspicuum omnibus est. Si enim forsan non omnes huiusmodi, ne contendamus, sed quoniam principales eorum piscatores fuerunt, non erit aliena nostra hæc a veritate oratio.* Huc vsque Cyrillus Alexandrinus, dum mira quæque sub scripturarum cortice mysteria alijs propinanda deprehendit.

4 Demum satis erudite Origenes haud peculiari quidem mysterio vacare pronuntiat, quod primum portentosæ huius multiplicationis incrementum in hordeaceo pane, secundum vero in pane, qui ex frumenti grano conficitur, præstitum diuinitus fuerit; hæc autem sunt eius in rem præsentem verba: *Scriptum est in Euangelijs, quod secundo pauerit turbas; sed & illos, quos primo pascit, id est, incipientes, hordeaceis panibus pascit. postea vero, cum iam profecissent in verbo et doctrina, triticeos eis exhibet panes.* isthæc Origenes.

Prior panum hordeaceorum multiplicatio, secunda triticeorum, eiusque mysterium.

Orig. ho. 12. in Gen. c. 25.

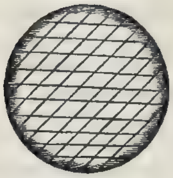
5 Illud tamen haud silentio hic obuoluendum est, dum de præmemoratis panibus sermo est, quos mirabiliter Dominus multiplicauit, & quos Cœmeterialibus in tabulis frequẽter coloribus effictos oculis subijci, ac repræsentari cernimus, quod singuli nimirum ibidem iuxta receptam Hebræorum consuetudinem cruce obsignati conspiciuntur, de qua Cardin. Baronius noster satis luculenter egit, dum de panis fractione sæpenumero in Euangelicis paginis recensita edisserit. Sed ipsius hic quæso verba promptis auribus excipiamus: *Quod autem Sanctus Augustinus*, inquit ille, *eam panis fractionem non tantum sacræ, sed communis etiam mensæ vsui applicari posse significat, cum nec de incidendo panem, sed frangendo dumtaxat in diuinis scripturis sit mentio, plane indicatur viguisse apud Iudæos eam consuetudinem, vt conficientes panes, eos incisionibus in particulas plures signatos coquerent. Quod quidem ex Rabbino rerum Iudaicarum antiquarum perito accepimus, eos sic incisos coquere solitos panes, vt sic ad esum non esset opus illos incidere, sed solum frangere, sicut facere solent etiam hodie in placentis azymis*: ea plane forma qua eas expressas hic vides:

Panes cruce obsignati, quare?

Bar. an. ... an. 58.

Hebræorum in pane coquendo consuetudo.

Inde-

Indeque eueniße putamus, quod de buccellis comedendis in iyſdem diuinis ſcripturis frequens mentio reperitur. Sicut etiam apud Romanos conſtat fuiſſe vſu receptum, vt panem quemlibet, placentamque quadrifida decuſſatum inciſione, ad diuidendum poſtea in quatuor partes coquerent. hæc Baronius. Ad quod deinde validiori argumento comprobandum, complurium quoque ethnicorum ſententias id aſſerentium proferens, iſthæc ſubijcit: *Sed deſcribenda hic ex antiquis imaginibus ſculptis eiuſmodi panis decuſſati forma, quam ſic exhibent, quæ hactenus viſuntur Romæ vetera monumenta.*

...nis decuſſa... icon ex ve...rum moni...entis.

...ron. loc. cit.

Ita enim ſculpta extat in ſigmate illo, quod apud ſanctum Chryſogonum eſt, formis expreſſo a Fuluio Vrſino, vbi aſtans miniſter ſingulis accumbentibus ſingulos panes ex caniſtro præbet. In marmorario apud ſanctum Laurentium in Lucina, aliud huic ſimile ſpectare licet: ſed & in ſarcophago operis Chriſtiani in Eccleſia S. Sebaſtiani in Cœmeterio Calliſti, cophini ſic efformatis panibus pleni habentur inſculpti; & alijs in locis memini me vidiße: ſicut in Eccleſia S. Clementis veteri pictura redditos. Porro Diuina plane prouidentia factum eſt, vt Baronius noſter in Eccleſiaſticis haudunquam perituris tabulis id vltro teſtatum reliquerit, quod non modo præmemoratis in locis, verum etiam in vetuſtiſſimo quodam monaſterij triclinio, quod Diuæ Bibianæ olim Eccleſiæ cohærebat, & alibi nos quoque oculis contemplati ſumus, etſi poſtmodum nobiliſſima iſthęc recolendæ antiquitatis monumenta rudium hominum incuria deperijſſe doleamus.

6 Quod igitur in Chriſtianorum olim frequenter monumentis panes deſcripta hactenus ratione efformatos inſpicere cōtingat, plane innuitur Gentilium morem illis ſignis decuſſandi panes antequam coquerentur, ab ipſis Chriſtianis quod typus crucis iiſdem ſignis exprimeretur, religioſe, vt Baronius notat, ſuſceptum fuiſſe. Porro quod panes tum apud Iudæos, vt dictum eſt, tum etiam apud Gentiles hunc in modum efformandi mos vigeret, ipſorummet ſcriptorum auctoritate compertum redditur: *Apud Romanos*, vt Baronius ſupra ait, *vſu receptum fuiſſe conſtat, vt panem quemlibet, placentamque quatrifida decuſſatum inciſione, ad diuidendos poſtea in partes quatuor coquerent, cuius ſingulæ partes, quadræ nominarentur, non quod quadratam figuram referrent, ſed quod quarta pars panis eſſet.* hæc Baronius pro elucidatione panum iſta quidem forma confectorum. Verum Baronij aſſertio multiplici ethnicorum quoque ſcriptorum auctoritate fulcitur: id enim in primis a Virgilio in Moreto his plane verſibus deſcribitur, cum de conficiente panem ait:

Panes apud gentiles olim decuſſandi mos.

Format opus palmaque ſuum dilatat in orbem,
Et notat expreſſis æquo diſcrimine quadris.

Sed & de eiſdem panum quadris iſthæc Horatius.

Qui dicit: clamat, victum date, ſuccinit alter,
Et mihi diuiduo findetur munere quadra.

Hor. l. 1. ep. 17

Martialis item expreſſe meminit.

Nec te liba iuuant, nec ſecta quadra placentæ.

Idem quoque alibi:

Libetur tibi candidas ad aras
Secta plurima quadra de placenta.

Mart. l. 1. epig. 76. Lib. 9. epig. 91

Et Iuuenalis:

Vt bona ſumma putes aliena viuere quadra.

Iuuen. ſat. 5.

Etſi, vt Baronius obſeruat, alij pro menſa quadram acceperint, ſicut & illo Virgiliano carmine:

——— patulis nec parcere quadris.

Virg. Æneid. 7

Cæterum teſte Varrone dictorum poetarum tempore, inquit Baronius, *menſæ rotundæ, & non quadratæ eſſe ſolebant: vnde & comple-*

plures poetæ orbes posuere pro mensis, quod antiqua marmora docent exhibentia mensas orbiculares. Sicut & ex ijsdem dictis errare mihi videntur, qui discos ad desuper incidendum edulia positas quadras dictos esse putarunt. Ad ea rursus, quæ dicta sunt, Athenaus locuples testis accedit, dum ait: Blomilios panes vocari dicunt habentes incisiones, quos Romani quadratos vocant. Adstipulatur egregie & Hesiodus, vbi istbæc habet:

Athen. l. 3.

Panem quadrifidum cœnatus morsibus octo.

Et hæc de panibus quadræ partis forma signatis hic in studiosi lectoris gratiam vel obiter enarrasse voluimus. Sed ad Baronium Ecclesiasticæ antiquitati mordicus insistentem, lector si libet, reuertamur, qui validis ad hoc confirmandum argumentis sibi comparatis ex Dialogorum D. Gregorij libro, Martirij videlicet monachi exemplum auspicatur, quod ab ipsomet Gregorio his plane verbis describitur: *Dum quadam die fratres illius panem subcinericium fecissent, eique obliti essent signum imprimere; sicut in hac prouincia crudi panes signo signari solent, vt per quadras quatuor partiri viderentur, idem Dei famulus adfuit*, Martirius nempe, *eisque referentibus signatum non fuisse cognouit. Cumque panis ille prunis esset, & cineribus coopertus, dixit: Quare hunc minime signastis? qui hoc dicens signum crucis contra prunas fecit; quo signante protinus immensum crepitum panis dedit, ac si ingens in ignibus olla crepuisset, qui dum coctus postmodum fuisset, ab igne subtractus, ea cruce signatus inuentus est, quam non contactus, sed fides fecit.* Hæc apte eruditeque ad rem nostram Baronius ex Gregorio, & alijs probatis scriptoribus prolixe quidem, ad institutum vero haud omnino otiose in suis Annalibus describit.

D. Greg. l. dial.

Martirius Monachus.

7 Verum vt susceptæ enarrationi insistamus, eiusmodi crucis forma panibus impressa non vetustam Christianorum dumtaxat consuetudinem redolet, sed peculiari insuper haud vacare mysterio credimus, in his præsertim, qui in ipsomet Christi Domini interdum locati sinu conspiciuntur. Sacrosanctum enim diuinæ Eucharistiæ Sacramentum præcipuo quodam symbolo innuunt, atque designant, quo Christus Dominus, *Panis* inquã, *viuus* (vt Ioannes ait) *qui de cælo descendit*, seipsum nobis vltro in augustissimo Altaris conuiuio manducandum tradidit. De quo quidem recolendo panis mysterio satis aperte Lucas Euangel. meminit, dum a duobus in castellum Emaus contendentibus ipso Paschali die discipulis Christum Dominum in ipsamet panis fractione agnitũ fuisse enarrat. Redeuntes enim eadẽ hora in Ierusalem discipuli, quæ sibi in via obuenerant, & *quomodo eum in fractione panis* agnouerant, aperuere. De mystica item eiusdem panis fractione idem Lucas in Apostolicis Actibus opportune meminit, dũ primæuos Christianorum mores recenset: *Erant autem perseuerantes*, inquit, *in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.* Quæ quidem loquendi formula diuini panis fractionem, & viuificam Altaris communicationem ex communi Patrum sententia resonare videtur, vt præ cæteris affirmat August. & Hieronymus, qui hæc habet: *Apud Emauntem in fractione panis cognitus Dominus, Cleophæ domum in Ecclesiam consecrauit.* Vides igitur, amice lector, quam sapienti consilio, ac salubri mysterio primæuorum temporum Christiani panes hosce mira Dei virtute multiplicatos in Cœmeteriorum abditis sibi passim contemplandos obijcerent, vt omnimodam videlicet Christi Domini prouidentiam haud vnquam inter ardua quæque defuturam præstiti panis symbolo profiterentur, iuxta id quod Regius Propheta verbis illis præmonuerat: *Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet*: & vt præterea, cum in Cœmeterijs ad Synaxes de more peragendas, & sacra Altaris participanda mysteria frequenter conuenirent, panum eiuscemodi ob oculos signo proposito admirandam insuper panis, haud minori quidem portento in ipsiusmet Christi corpus, ac sanguinem conuersionem ex multiplicatis eisdem panibus recolendam probe meminissent.

Panes cruce signati in sinu Domini S. Eucharistiam designare dicitur.

Io. c. 6. Luc. c. 24.

Act. c. 2. 42.

Aug. l. 3. de Euang. c. 2. Aug. ep. 59. ad Paulin. Hier. in epit. Paul.

8 Sed age, cum famelicis turbis, quæ Christum Dominum auide inter deserta loca sectantur, hic paululum, amice lector, subsistamus: dum enim de multiplicatis in eorumdem gratiam diuina virtute panibus sermo recurrit, opportune

tunc quidem recolendum se nobis offert, quod a sancto Philippo Nerio parente optimo in Vrbe olim laudabiliter institutum est. Candidus quippe Christi æmulator, eiusdem exemplis probe insistens, diuini pabulo verbi Christianorum corda mulcere, & innumeras populorum turbas ad Christi sectanda vestigia, ad eiusque degustanda pabula totis viribus allicere haud vnquam destitit, quippe qui multorum hominum millia eo tempore quo Bacchanales recurrunt dies, & lubrica delirantis seculi gaudia feruent, eiuscemodi ludos, quibus animus serio inter ludendum læditur, declinandi gratia, die Iouis, qui post sexagesimæ Dominicam primus occurrit, qua potissimum die Vrbs tota vanis oblectamentis ac scenicorum spectaculis æstuat, laudabilem illam septem celebriores Vrbis Ecclesias deuote visitandi consuetudinem excogitauit, & mirificam singulos tum spiritu, tum corpore reficiendi rationem magno sane animarum fructu adinuenit. In hoc autem sacro itinere vbi primum capiendi cibi, iam longo itineris labore defessis hora aduenisset, Pater optimus Euangelicam turbarum mensam recolens, & suis quoque opipare eamdem instruere cupiens, homines humi supra herbam discumbere, iisdemque panem, ac reliqua obsonia, parca admodum manu apponi præcepit: *Facite*, inquit Christus, *homines discumbere, erat autem fænum multum in loco: discubuerunt ergo viri quasi quinque millia.* Ita plane bis milleni interdum Philippo ministrante discubuerunt. Vt igitur a lubricis voluptatum semitis homines, ac præsertim iuuenes, quorum potissimum animi vanis seculi deliramentis facile intercipi, ac decipi solent, abduceret, eos secum extra Vrbem ad visendas præcipuas martyrum Basilicas senex cælesti præditus sapientia deducebat, etsi autem primis temporibus, quando id cœpit, non adeo frequens hominum multitudo conueniret], postmodum autem confluentium numerus tam copiose excreuit, vt dum adhuc sanctus Philippus inter viuos degens, euntibus ductor existeret, bis mille hominum, & eo amplius adnumerarentur. Is autem procedendi ordo apud nostros inoleuit, qui nunc etiam, ac si per manus a sancto Philippo acceptus exacte seruatur, cuiusuis conditionis homines, mulieribus dumtaxat exceptis, ad sacrum cœtum admittebantur, interim vero tam pie, tam apte, tam cōposite cuncta Deo fauente peragebantur, vt Religiosorum hominum turbæ progredi viderentur, nec viri tantum laici, & è nobilioribus quammulti, animi laudabiliter excolendi, ac recreandi causa, sed & Religiosi quamplures adessent, ex Dominicana præsertim familia, cui sanctus Philippus intime semper adhæsit, vtpote a quibus Florentiæ apud Diui Marci Ecclesiam adhuc adolescens se spiritus primitias accepisse, & in rebus spiritualibus quasi tyrocinium peregisse gloriabatur, cui item sacro Ordini tota nostri Oratorij Congregatio ob delatos quotidie beato Parenti honores, se plurimum debere fatetur. Qui enim eiusdem sacri Ordinis tyrocinio adscripti erant, Philippo in sacro itinere superioribus vltro annuentibus comites adiungebantur. Nec pauci vero præterea ex Franciscana arctiori Fratrum Cappuccinorum familia, & alij item quamplures Religiosi cuiusuis Ordinis, iter hoc deuotionis gratia Philippo duce arripere gaudebant.

9 Sed hic quæso itineris formã, quæ nunc vsq; sanctissimo viro auctore, ac duce viget, describamus. Summo diluculo a nostra Vallicellana Ecclesia, præmissis Deo precibus discessio ad Vaticanam Diui Petri Basilicam fit, inde ad Diui Pauli, in varias quidem turmas sacris meditationibus, hymnis, psalmis, & precatorijs insuper coronis iter dimetiendo proceditur, singulis turmis sacerdos è nostris præficitur, qui vt cuncta rite, ac recte peragantur, solicite curat. Verum vt nullus, vt decet, confabulandi locus sit, & tempus salubriter expendatur, modo Litanias alternatim concinunt, modo psalmos deuote modulantur, nunc ad præcipuum quoddam Dominicæ passionis thema meditatione recolendum, singuli alta voce, datoque signo a sacerdote, qui ductor est, inuitantur. Vbi vero singuli celebrem Diui Sebastiani Ecclesiam inuisere, ad Ecclesiam sanctorum martt. Nerei, & Achillei tenditur, quæ Via Appia sita est, & olim a Cæsare Cardinale Baronio S. R. E. Bibliothecario in-

Philippus ...ius.

...plo Christi populum ...tannis ex... Vrbem ...ebat pasce ...que in cã-

...ue diebus ...chanali-

... c.6.

...Iac. Bacc. ... S. Philip. ... c. 14 n. 7.

Mos iste populum in cãpos diebus Bacchanalibus educendi hodieque perseuerat.

Forma sacratio itineris eius describitur.

instaurata, pontificio diplomate nostræ Congregationi adiuncta fuit. Hic postquam fere omnes Oratorij fratres adsunt, Missa concentu musico peragitur, expiatisque sacra confessione adstantium animis, omnes diuino reficiendi Altaris pabulo, ad Synaxim deuote accedunt: postmodum vero persolutis Deo gratiarum actionibus, in celeberrimos Matthæiorum hortos in Cœlio Monte, dominis vltro, ac benigne concedentibus, deuenitur. Introgressi omnes subinde locum, in amplissima nobilis istius viridarij area, quæ in theatri formam aptata est, Euangelici oraculi memores, humi supra herbam, terni ordinatim ad sumendum cibum discumbunt. Interim integer singulis quibusque triticeus panis, optimi saporis, vas item vitreum vino repletum, quod ad sobrie epotandum sufficiat, cum paucis quibusdam obsonijs apponitur, consuetisque iuxta ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ precibus ad mensæ benedictionem adhibitis, signo dato, omnes vno, eodemque tempore comedunt. In ipsius autem theatri, quod areæ supereminet, prospectu, sacerdotes, viri Religiosi, Præsules, & Purpurati Patres, qui sæpe intersunt, consident, & quamplures subinde ex Oratorij Confratribus, & primariæ item nobilitatis viri, discumbentibus inseruiunt. Primum vero breuis sermo a puero quodam aptis, accommodatisq; in rem præsentem verbis memoriter recitatur, quo peracto concentus musicus ad organi sonum attemperatus, cunctis mirifice ipsas inter epulas lætantibus simul, ac plaudentibus succedit, & cuncta tam concinne, tam sobrie, tam modeste peraguntur, vt nullum ex tot hominum millibus, vel leue murmur exsibilet, quinimmo vnusquisque religiosam intuentibus vnà cum pietate hilaritatem, ac sobrietatem eum in modum ebibisse videtur, vt quod de antiquis olim Christianis in Agapen conuenientibus Tertullianus enarrat, hic quoque probe adimpletum vnusquisque intelligat, ac lætetur, nobisque interim hæc recolentibus ipsamet Tertulliani verba hic repetenda se offerant: *Quantumcumque in sumptibus*, inquit ille, *constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptū: siquidem inopes quoque refrigerio isto viuamus, non qua penes eos parasiti affectant ad gloriam famulandæ libertatis sub auctoramento ventris inter contumelias saginandi, sed qua penes Deum maior est contemplatio mediocrium. Si honesta causa est conuiuij, reliquum ordinem disciplinæ de causa æstimate, quid sit de religionis officio. Nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittit. Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est vtile. Ita saturantur, vt meminerint etiam per diem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur, vt qui sciant Dominum audire, &c.* Quibus enarratis hęc infra subdit: *Atque oratio conuiuium dirimit. Inde disceditur non in cateruas cæsionum, neque in classes discussationum, nec in eruptiones lasciuiarum; sed ad eandem curam modestiæ, & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam disciplinam. Hæc coitio Christianorum.* Hæc Tertullianus, quæ quidem singula apte, si nomen cœnæ demas, & in prandij refectionem commutes, Agapis nostris consonant.

Tertul. in apol c. 39.

Baron. t. 1. a. 57. n. 131.

10 Porro egregie hanc prorsus omnimodam conuiuandi formam apud Essenos adumbratam, & a Christianis vel nunc vsurpatam, atque retentam antiquissimus Philo verbis illis descripsisse visus est: *Vbi vero conuenere*, inquit, *candidati, ac læti cum summa grauitate ad signum datum a quopiam exphemereuta* (sic huiusmodi ministros nominant) *priusquam discumbant stantes vna serie detenti, sublatisque in Cælum manibus, atque oculis, his quoniam didicerunt cælestia illis, vtpote incorruptis a muneribus, & a quæstu illicito precantur, vt placeat Deo idem conuiuium, &c.* Et infra de ipsius conuiuij forma hæc subtexit: *Mensa pura, & a cruentis dapibus, pro cibo panis apponitur, sal pro obsonio, &c.* Porro quam modeste conuiuium subinde soluatur, enarrans isthæc subdit: *Dicat aliquis: quid tum postea, quam conuiuis ordine suo discumbentibus adstiterunt, ministri decenter parati ad obsequium? nulla ne sequitur compotatio? immo silentium maius quam antea, ita vt ne mutire quidem cuiquam liceat, aut respirare vehementius.* Conuiuia item ista non tam ferculis, quam sobrietate condita Minutius illis aliquando verbis expressit: *Conuiuia non tantum pudica colimus, sed & sobria, nec enim indulgemus epulis, aut conuiuium mero ducimus, sed grauitate hila-*

Essenorū conuiuandi modestia.

Arist. lib. de 72. interpr.

Hier. de scri. Ecc.

Minut. in Octau. c. 10.

hilaritatem temperamus. Et hæc de Essenis quondam conuiuantibus Philo.

11 Verum vt ad nostra redeamus, tenui in hunc sobrietatis modum peracto refectionis prandio ad reliquas singuli Ecclesias inuisendas hilari quidem, ac festiua grauitate compositi pergunt. In sacrosancta autem Lateranensi Basilica exposita Apostolorum capita supplices venerantur, & paucis verbis ad iter deuote prosequendum incitantur. Vbi vero ad Ecclesiam D. Laurentij extra muros deuentum est, breui auditores in Dei seruitio obfirmandos sermone præhabito, ad Liberianam Basilicam, quæ sacri itineris clausula est, itur: inde Litanijs solemniter concentu musico ante B. Virginis Imaginem a D. Luca pictam decantatis turmatim discedendo, ad nostram Vallicellanam Ecclesiam Litanias Sanctorum, & psalmos mediam per Vrbem decantando, sub vespertinam horam deuenitur: hic demum musicali harmonia præmissa, breuiq; ad condignas Deo gratias exhibendas sermone inflammati, in suam vnusquisque domum etsi defessus corpore, haud parum tamen animo recreatus, & gaudens reuertitur. Quod quidem pium, ac laudabile institutum, cuius causa persecutorum calumnijs quondam acriter beatus vir impetitus fuit, patentibus è Cælo signis haud semel Deus comprobauit, vt ex ipsiusmet sancti Philippi gestis a Petro Iacobo Baccio conscriptis palam innotescit, & ad hanc vsque diem Deo fauente mirabiliter viget: ad tria enim hominum millia, & eo amplius superioribus annis ad rem eiuscemodi multitudo confluxit. Et hæc ob recolendam iugiter, & in sacris Christianorum Cœmeterijs adumbratam turbarum a Christo in solitudine refectarum memoriam hic pio, vel obiter, lectori exposuisse voluimus. Sed hæc interim de panibus Christi virtute multiplicatis enarrasse sufficiat.

Jac. Bac. l. 14. in S. Ph.

CAP. X.

De Christo manus paruulo imponente.

1 Magna quæque, vt quod verum est fateamur, vel paruis interdum, ac perexiguis in rebus sacramenta humanis auribus propinata sũt. Vt quid enim, vt de cæteris taceamus, Cælorum regnum, edisserente parabolas Christo Domino, grano sinapis assimilatum est, quod quidem cunctis seminibus minimum esse agnoscitur: *Simile est*, inquit Christus, *Regnum Cælorum grano sinapis, quod minimum quidem est omnibus seminibus*, at maxima, vel parua è re mysteria perscrutantibus emergunt: quapropter illud iure merito de sinapi Ambrosius alibi enunciat: *Granum sinapis prima fronte specie sui paruum est, vile, despectum, non sapore præstans, non odorem circumferens. At vbi teri cœperit, tanto feruoris calore succenditur, vt mirum sit in tam friuolis granis tantum ignem fuisse conclusum*. Idem plane de paruulo isto, qui Christi manibus benigne contingi meruit, ego pronunciauerim, ingens nimirum, & haud paruum sub paruulo mysterium nobis solicite expendendum latere. Quapropter antiquis temporibus sacram Christi Domini imaginem paruulo manum imponentis affabre coloribus exprimere Christiani consueuerunt, nec præcipuis vero, vbi de paruulis agitur, rem vacuam mysterijs temere quispiam eloquendo dixerit: cordati quippe homines, qui serio rem agentes, vel pennicillo mores excolebant, cum suauissimã ipsius Christi comitatem, ac benignos eiusdem mores in pueris hisce ad se vocandis, trahendisque palam omnibus adumbrare vellent, vt hi, qui multiplici criminum sorde polluti, pœnarum quoque vinculis obnoxij detinebantur, haud ab eius consuetudine vlla vnquam ratione absterriti retardarentur, morum innocentiam, vitæ probitatem, ac omnimodam illam, quæ infantibus inest, & quam te-

Exigua etiam in S. Scriptura mysterio haud vacant.

Matth. c. 13.

Ambr. ser. 11.

Quidnam ex imagine Christi manus paruulis imponẽtis discendum sit.

nera præfefert eiufcemodi ætas, humilitatem edocebantur. Quapropter id potiffimum Apoftolis Chriftus, Hieronymo tefte, inculcare voluit, cum eofdem illis verbis interpellauit: *Nifi conuerfi fueritis, & efficiamini ficut paruuli, non intrabitis in Regnum Cælorum. Non præcipitur*, inquit, *Apoftolis, vt ætatem habeant paruulorum, fed vt innocentiam Et quod illi per annos poffident, hi poffideant per induftriam, vt malitia, non fapientia paruuli fint.* Hæc in myfticam paruulorum commendationem Hieronymus. Haud tamen hic obiter filentio obuoluendum eft, quod puer ifte, qui in Euangelio defcribitur, S. Martialis Lemouicenfium Epifcopus, D. Thoma, & Anfelmo teftibus, fuiffe creditur, vel certe, vt Metaphraftes afferit, Ignatius Antiochenus: *Ignatio*, inquit Metaphraftes, *cum effet plane puer, aiunt Chriftum manus impofuiffe, & dixiffe: Nifi quis humiliauerit fe ficut hic puellus, non intrabit in regnum Cælorum.* Quibus fane verbis humilitatem audientibus mirifice ingerit, vt Auguftinus ait: *Efto paruus in oculis tuis, vt fis magnus in oculis Dei.*

Hier. Matth. 18.

Met. in vit. Ignat.

Aug. fer. 113. de temp.

2 Verum etfi quamplura hic ad rem ex Patribus in medium afferri queant, nunc ea dūtaxat ad inftituti noftri propofitum fatis fuerint, quæ S. Hilarius his plane verbis infinuat: *Munus & donum Spiritus Sancti per impofitionem manus, & prædicationem, ceffante legis opere, dandum erat gentibus. Vnde infantes gentis formafunt, quibus per fidem & auditum falus redditur.* Hæc eadem ex Hilario Hugo Cardinalis ibidem in Matth. congerit. Eadem fere egregie ad rem noftram Beda in Marc. edifferit, hæc dicens: *Quod autem complectitur puerum, fignificat humiles fuo dignos effe complexu, ac dilectione, talefque cum impleuerint, quod præcepit: Difcite a me, quia mitis fum, & humilis corde; iure poffe gloriari, & dicere: Læua eius fub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.*

S. Hilar in vit. Mat. c. 19

Hugo Card. in Matt. c. 19. Beda in Marc. c. 9.

3 Ipfa igitur Chrifti imago miram eiufdem lenitatem intuentibus manifefte eloquitur, ac vltro commendat, cū Euangelicorum imbuta verborum coloribus, vel vt melius dicam, oraculis, his plane notis vnumquemque ad Chriftum euocando compellat: *Sinite paruulos venire ad me, talium eft enim regnū Cælorum*: vel vt alibi facræ fcripturarum paginæ loquuntur: *Et cum fimplicibus fermocinatio eius.* Sed dum ad alias imagines lynceis perfcrutandas oculis properamus, haud hic diutius cum paruulis fubftitiffe volumus.

Chrifti Domini lenitas paruulos ad fe vocantis.

CAP. X.

De Lazaro in vitam Chrifti iuffu reuocato.

1 COEMETERIALES inter imagines, quæ multiplicis quidem generis funt, Lazari in lucem e tumulo rediuiui fymbolum a Chriftianis frequentiffime vfurpatum eft; cum varijs ac præcipuis nobiliffima hiftoria hæc arcanorum myfterijs decoretur, vt altius rem perfcrutando patebit. Et hominem quidem e dira mortis tyrannide vindicatum, & priftinæ luci vocis duntaxat imperio mirabiliter redditum Claudianus poeta, vel quiuis alius apud ipfum defcripfit:

Lazari quatriduani refufci tatio expe... tur.

Lazarus e tumulo Chrifto inclamante refurgit,
Et duræ mortis lex refolutaperit.

En quam paucis grande Chrifti portentum Chriftianus poeta perftrinxit. Verum viuida, & haud obfcura, quæ fub rediuiuo Lazaro latent, myfteria cum ad noftrum pariter inftitutum pertineāt, eadem ferio confpicere, atque ob oculos contemplanda proponere fanctiffimi Patres nullatenus deftitere, præcipue autem Ifidorus Hifpalenfis libro de differentijs id apprime præftitit, dum Lazari quatriduani fymbolo mundum, ac veterem hominem criminibus obnoxium, putridum fanie ac fœtore fcatentem ad viuum præfignari affirmat, hæc autem ille in rem præfentem: *Lazarus*, inquit, *quem Dominus quatriduanum fœtentem de monumento fufcitauit, fignificat mundum, quem grauiffime peccati confuetudo corruperat: qui tamen quarta die mortis refufcitatur. Prima enim dies eft mortis tracta ex Adam propago mortis: altera dies mortis eft, tranfgreffio legis naturalis: tertius eft dies mortis præuaricatio datæ legis: quartus dies mortis eft, tempus Euangelicæ prædicationis,*

Per Laza... quatridu... mundus ... candi con... tudine c... ptus figni... tur. S. Ifid. Hif... de diff.

nis,in qua die Dominus suum opus respiciens, misericorditer suscitare dignatus est. Vides quanta Isidorus ex vno duntaxat rediuiuo homine mysteria Christianorum auribus delibat.

2 Verum in sacris Cœmeteriorum speluncis Lazari potissimum resurgentis imaginem affabre olim coloribus expressam fuisse credimus, ad obtestandam nimirum animæ immortalitatem,necnon fidelium animis futuræ resurrectionis fidem altius ingerendam. Quamuis resurrectio quæ nostra respicit corpora, haud Lazari, sed ipsiusmet Christi resurrectioni respondeat,atque ab ea formam ac typum desumat. Lazarus enim moriturus iterum e sepulchro in lucem rediuiuus emersit: Christus vero vitæ semel immortalitatem nactus, exurgens *ex mortuis*, vt Apostolus inquit, *iam non moritur;mors illi vltra non dominabitur, &c.* quod item nobis potenti eiusdem Christi virtute, vt membra capiti assimilentur, vltro donandum, impertiendumque est.

3 Quod autem Lazari in vitam reditus, præfixum nostræ symbolum resurrectionis existat, præ cæteris diserte Ambrosius de fide resurrectionis edocet, vbi isthæc: *Ostendit tibi Dominus etiam in Euangelio,vt iam ad exempla veniamus, quemadmodum resurgas: non enim vnum Lazarum, sed fidem omnium suscitauit. Quid enim sibi vult, quod Dominus ad monumentum accessit, & magna voce clamauit: Lazare veni foras, nisi vt futuræ resurrectionis specimen præstaret, exemplum daret? &c.* Porro resurrectionis nostræ mysterium, ipsius Lazari resurgentis typo apertissime præsignari, ipsamet forma, qua ipse a mortuis in vitam redux perantiquis in tabulis describitur, veluti digito palam demonstrat. Puer enim quidam grandioris staturæ fascijs toto corpore circumligatus,atque obuolutus non in Cœmeterijs,ac Cœmeterialibus ipsis duntaxat Sarcophagis contemplandus obijcitur; verum etiam hac nostra ætate sub hac plane forma in Transtyberina D. Cæciliæ Ecclesia effictus conspicitur, & in veteri quoque Vaticana Basilica, in Ioannis Papæ VII. sacello sub eiusce modi olim figura pennicillo adumbratus suspiciebatur, fascijs nimirum obuolutus in monumenti cuiusdam quod tugurij instar elaboratum est, ostio pedibus subsistens; ante quem ipse Dominus pristinę eundem vitæ redditurus perstat:qua plane ratione eundem sepulcralibus institis, ac linteaminibus circumligatum e monumento prosilientem Iuuencus poeta carminibus hisce eleganter describit:

Nec mora, connexis manibus pedibusque repente
Procedit tumulo, vultum cui linea texit,
Et totum gracilis connectit fascia corpus.

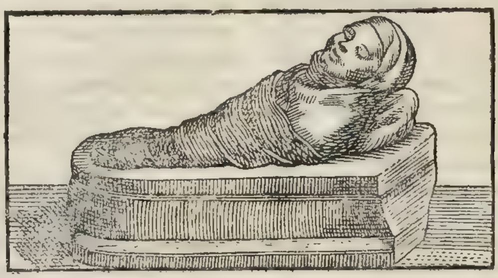
Etsi autem affirmare quis posset, Lazarum huiuscemodi sepulcrali habitu in Cœmeterijs pictum fuisse, non quod vere præmemorata imago puerum exhibeat, sed vt eumdem velut iam quatriduanum post mortē intra ipsius monumenti septa immutato vultu absque barba,membris omnibus primæuo decore solutis,deformem,exsiccatum, atque enormiter compressum, quod cadaueribus plerunque contingit, intuentibus præseferat.

4 At vero si pictam demortui hominis imaginem ad allegoricū sensum pertrahamus, nobis proculdubio asserendum est, Lazarum velut recens natum noui formam hominis e sepulchro rediuiuum prodijsse:quamobrem iure quidem optimo post adeptū resurrectionis beneficium pueri effigiem exhibens pictorum manu describitur,cuius plane nomen recentis vitæ priuilegio auctus apud orthodoxos Patres sortitus est. Chrysostomus enim inter cæteros hac eum ratione appellat: *Et ad sorores*, inquit, *pueri, quas Lazaro crines sparsos per genas, &c.* Et alibi disertissimus vir fascias, quibus quatriduanus Lazarus in monumento obuolutus iacebat, cunabula, hoc est, ipsius infantiæ pannos mystico quidem vocabulo appellat; vt ad rei nostræ propositum Beda quoque lib. de orthograph. satis eleganter edocet: *Cunabula*, inquit, *sunt panni infantiæ. Sed Ioannes Constantinopolitanus Episcopus scribit Lazarum in monumento cunabulis inuolutum.* hæc ille. Cur autem antiquis Christiani temporibus suos fascijs huiuscemodi defunctos obuoluere, sicque obuolutos sepulchro inferre solerent, congruentem vtique mysterij rationem Tertullianus optime assecutus fuisse videtur, dum huiuscemodi inuolucra nascentibus pariter, ac mortuis

[Margin notes: ...ari resusci...o immor...atem ani...adstruit. | ...c.6. | ...arus susci...is symbo...resurre...nis. | *Ambr. de resurrect.* | ...arus adin... pueri liga...institis, ...d denotet | Lazarus a mortuis excitatus pueri dicitur. | *D. Chrys. hom. de Laz. t. 3.* | *Beda de orthog. to. 1.* | *Tert. l. 4. c. 21. cont. Marcion.*]

idcirco exhibita olim affirmat, vt infantem vix editum ſubſecuturæ mortis terminum caute admoneant, cui ſententiæ iam tum addictus eſt, vbi primum in lucem editus naſcitur. Inuolucra igitur naſcentis, prænuntia ſunt morituri. Sed ipſum audiamus Tertullianum iſthæc egregie, eleganterque perorantem: *Pannis*, inquit, *ſepulturæ inuolucrum initiatus* (de infante recens nato loquitur) *Sic initio vitæ ipſius finis correſpondet*. Hæc ille alludens ad memoratam hactenus mortuos faſcijs obuoluendi conſuetudinem.

4 Quod infantes autē recens nati faſcijs obuoluantur, & multiplicibus quodammodo vinculis in earum calamitatum, quæ iam natis ab ortu natiuitatis inſtant, conſtringantur, erudite quidem præ cæteris Plinius his verbis docuit: *Ab hoc lucis rudimento hominem vincula excipiunt, & omnium membrorum nexus. Itaque feliciter natus iacet, manibus, pedibuſque deuinctis flens animal, cæteris imperaturum, & a ſupplicijs vitæ auſpicatur vnam tantum ob culpam, quia natum eſt*. [Plin. in proœ. l. 7.] Cuius hic tibi iconem ex vetuſtiſſimo marmore Roma Antuerpiam tranſmiſſo excerptam exhibemus.

En igitur breue totius humanæ natiuitatis, vel certe potius infelicitatis compendium: a faſcijs, a vinculis homo vitam auſpicatur, & vita ſolutus funebribus item faſcijs, ac linteaminibus in ſepulchro veluti captiuus mox includendus mortem ſalutat. Congruū enim eſt hominem ad ſua principia redire, & vnde vitam auſpicatus fuit, inde ſupremum vitæ terminum pariter auſpicari, & vt erudite Iacobus Chifletius ait: [Iacob. Chif. de lint. ſepul. c. 28] *Quemadmodum lucem auſpicatus fuerat, ita & iaceret mortuus, nec tantum in cunis, ſed & in ſepulchro etiam vincula pateretur*. Et quidem, quod ad rem pertinet, Ægyptios in ſepeliendis iuxta morem hominibus, vinculis quondam vſos fuiſſe Herodotus docet. [Herod. l. 2.] Cadauera quippe condita è vicinis Cairo ſepulchretis (è quibus Mummia peti ſolet) in noſtras regiones allata ſimilibus tænijs circumligata conſpiciuntur.

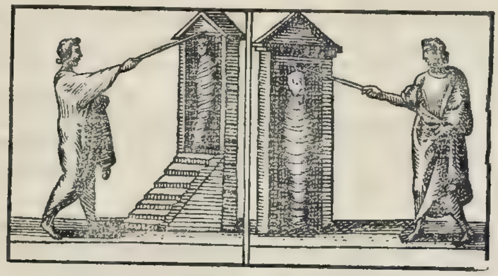
5 At vero Lazarum velut renaſcentem faſcijs ligatum fuiſſe, ac ſi recens editus infans cunis excipiendus foret, Ioannes Conſtantinopolitanus affirmat, [Io. Conſt. orat. in publ. Phar.] dum *eundem in monumento cunabulis inuolutum appellat*; cui cohærenter quoque Baſilius Seleuciæ Epiſcopus locutus eſt: eundem enim tanquam è ſepulchro in lucem hanc natum, & cunarum faſcijs præpeditum prodijſſe enarrat, ſed eius hic verba ſubijciamus: *Inde exiliebat*, inquit, *mortuus quatriduanus, mortis circumferens ſymbola, & cum expoliaſſet ſe morte, ſepulchri ſtolam non mutauerat, ſed adſtabat cum faſcijs mortuarijs tanquam è ſepulchro natus, & poſt partum ferens infantiæ faſcias*. Et quidem Chriſtus Dominus non in præſepio dumtaxat, ſed & in monumento faſcijs cæterorum inſtar ligatus eſt, vt ſacræ Euangelij paginæ obteſtantur, & nos ſupra lib. 1. meminimus, quod & Nonnus manifeſte verbis illis aſſerit: [Apud Iac. Chif. c. 28. lint. ſepul. Chriſt.]

Tenuibus linteis circumdederunt mortui corpus,
Multiplici circumuolutionum fragrante vinculo
Vt mos eſt Iudæis ſepulchrales ritus ſeruare.

Sepulchralibus igitur faſcijs Lazarus obuolutus in lucem confeſtim prodijt, nec enim faſcias, ac linteamina, quibus capti-

ptiuus iacuerat intra monumenti carcerem, deſeruit, ſed ſecum in lucem feſtinus detulit, ne vllus morti triumphus ex iam mortui ſpolijs in reſurgentis contumeliam ſuppeteret, quod argute Baſilius his plane verbis contemplatur: *Aderat Lazarus, velut extemporaneum trophæum aduerſus mortem ſe proferens. Aderat ne infernum quidem relinquens hæredem faſciarum ſepulchralium, ligatus prodijt: non enim pedes ferebant, ſed gratia dederat alas.*

(…aſil. orat. de …azar.)

5 In præſtitæ igitur reſurrectionis teſtimonium linteamina Lazarus ſecum detulit, quæ tamen intra monumentum ſolus Chriſtus reſurgens, ad ſuam eiuſcemodi ſpoliorum ſymbolo reſurrectionem comprobandam deſeruit. Linteamina quippe in ſepulcro derelicta, teſte Chryſoſtomo, Chriſti reſurrectionem euidenter arguunt: ſi enim corpus a diſcipulis furto ſublatum fuiſſet, quod tamen ſeniores Iudæorum ſomniantes calumniabantur, haud intra monumentum linteamina ablato corpore ſubſtitiſſent: fures enim linteamina, & ſudarium in vnum locum nullatenus, vt ait Sedulius, deponere curaſſent:

(…yſ. ho. 84. …)

(…l. de Chr. …)

> —— *Anne beati*
> *Corporis ablator velocius eſſe putauit,*
> *Soluere contectum, quam deuectare ligatum;*
> *Cum mora ſit furtis contraria. Cautius ergo*
> *Cum Domino potuere magis ſua vincula tolli.*

Fictum igitur calumniantium Iudæorum inſomnium mendacium fuit, quo veritatem obnubere, ora obligare, deuincire animos ſatagebant: *Auaritia enim*, Auguſtinus inquit, *qui captiuauit diſcipulum comitem Chriſti, captiuauit & militem cuſtodem ſepulchri*. Sed hæc obiter de ſepulchralibus faſcijs enarraſſe ſufficiat.

6 Cum Chriſtiani igitur quantumuis innoxij, vtpote certæ iam morti perſecutorum odio deſtinati, in Cœmeterijs paſſim deliteſcerent, conuenirent, ibidemque ſacras, recolendaſque martyrum exuuias poſt eorumdem certamina inferrent, rediuiui imaginem Lazari iugiter lætis oculis, libentique animo ſuſpicientes, ineuitabilem inſuper mortis ſententiam, cui quiſque ab ipſo natiuitatis primordio addictus eſt, & inconcuſſam reſurrectionis ſpem conſtanter hac ſibi propoſita imagine proteſtabantur. Sed a Lazari monumento, cui diutius immorati ſumus, pedē diuertentes, ad triumphalem Chriſti Hieroſolymam ſubeuntis pompam, ſi libet, progrediamur.

(…erentia… Lazari …rectioné, …ſtram.)

CAP. XII.

De triumphali ingreſſu Chriſti Domini in Hieruſalem.

1 TRIVMPHVS quidem iſte, cuius nunc mentio recurrit, Chriſto ante paſſionem, immo ante victoriā a turbis Hieroſolymitanis præter morem inſtruitur: vt quid ergo Chryſoſtomus ambientes triumphum, & coronam aucupantes inclamat: *Nullus*, inquit, *ſine victoria poterit coronari: nemo miles ſine prælio hoſtem ſubiecit: nemo ſine bello imperatorem promeruit*. Ita plane vnus præ omnibus Chriſtus ante certamen vicit,

(Chryſ. hom. 1. de mart.)

eit, & condignum sibi ante victoriam reuexit ex hoste triumphum. Victor enim primum Hierosolymam intrat, qui olim è Cælo victor exierat: *Exiuit vincens, vt vinceret*. Festiuisque interim vocibus, Hosanna, & victorialibus item palmarum ramis intra Vrbem nouo triumphandi genere insignitus excipitur; mystice enim a turbis vel tum huius triumphi negotium peragebatur, vt Ecclesia mysterium recolens, his verbis inculcat; *Intellexit illa hominum beata multitudo præfigurari, quia Redemptor pro totius mundi vita cum mortis principe esset pugnaturus, ac moriendo triumphaturus, & ideo talia, id est, palmarum ramos administrauit*. Et mysticis item oraculis Christiani quondam ipsas inter Cœmeteriales cauernas ad certamen pro Christo, & vnà cum Christo se ad triumphum euocari intelligebant. Quamobrem festiuus, ac triumphalis Christi Saluatoris ipso Palmarum die in regiam, augustamque Hierosolymorum Vrbem aduentus congrue pluribus quidem Cœmeteriorum locis affabre coloribus exprimitur: nec vero id ab antiquis Christianis futiliter adumbratum fuisse nobis credere par est; sed ad triumphalem nostræ pariter astruendum resurrectionis mysterium, postquam hic acriter cum morte conflixerimus; vt egregie Hildebertus Cenoman. Episcopus de præstito nobis Christi beneficio in antiquorum Patrum Bibliotheca his plane verbis adnotauit: *Porro beatus ille introitus, cælestis nimirum Hierusalem, de qua superius locutus fuerat, designatur per pueros Hebræorum: designatur per eosdem resurrectio dormientium beatorum. Ingrediente siquidem Domino in sanctam ciuitatem, Hebræorum pueri resurrectionem vitæ denunciantes, cum ramis palmarum clamabant*: Hosanna in excelsis. *Quid fratres charissimi, quid aliud responsorio præsenti decantatur, quam futuræ resurrectionis qualitas, quam capacitas, & membrorum beatitudo sempiterna?* Vides, quam nobilis ac festiuus in supernam Hierusalem post superata isthęc certamina nos triumphus expectet. Vides, quam læti plaudentium chori cęlestis Regni ianuas subeuntes excipiant: & his enarratis hæc infra subtexit: *Quid prænuntiant egressi de domibus pueri, nisi fideles egressuri de sepulchris? Quid occursu eo declaratur, nisi quod*

Apoc. 6.

Triumphus Domini figura resurrectionis, & ingressus in Cælum

Bibl. patr. to. 3

Bibl. patr. vbi sup.

ait Apostolus: Nos qui viuimus, qui relinquimur, rapiemur obuiam Christo in aëra, & semper cum Domino erimus; &c. Demum eadem Apostoli verba studiose expendens, & mysterijs mysteria subtexens, isthæc in rem præsentem subdit: *Erimus quidem cum Domino, si nos Dominus non spiritu, sed malitia pueros inuenerit, si palmas in manibus, si flores adspexerit*. Et denique rem totam grato verborum compendio, veluti corona complectens, triumphalem resurrectionis nostræ pompam Christo Domino euocãti occurrentem his plane verbis describit: *Venienti ergo Saluatori*, inquit, *pueri cum palmarum ramis occurrisse memorantur; quia venturo ad iudicium Christo egressi fideles de sepulchris vitiorum apparere præmonentur*. hęc ille.

6 Congruis igitur rationibus, & validis ad resurrectionis futuræ spem argumentis permoti primęui Christianæ fidei cultores, cum multiplicibus iugiter ærumnarum molestijs diuexarentur, & ex ipsomet terrarum orbe profugi inter tenebras noctuarum instar latitare, tutumque ibidem ab insectantium impetu locum perquirere cogerentur, augustissimum hunc Christi triumphum, quo cum morte dimicaturus, varijsque acerbissimarum pœnarum contumelijs afficiendus, ab Hierosolymitanis tamen turbis festiuum in morem exceptus est, memoria repetentes, se quoque post tartareum deuictum hostem, & haud alieno, sed proprio sanguine purpuratos, in beatum supernæ patriæ sinum pari quoque triumpho, & Angelorum excipientium plausu recipiendos fore nullatenus dubitarent. *Christus enim*, vt Cyprianus ait, *qui pro nobis semel mortem vicit, semper vincit in nobis*. Illud item Cypriani vel tum maxime cum ad martyria, & necem quærerentur, probe meminerant, ad triumphos videlicet & coronas tormentorum ictibus aditum sibi patefieri, *Ne vereamur*, inquit ille, *occidi, quos constat, quando occidimur, coronari*. Quid ergo tunc Christianus expauesceret, cum se ad carceres, & ad carnificinam rapi videret, quandoquidem tũc diuinitus post pręlia triumphus, post certamen corona, Ambrosio teste, parabatur: *Si quando igitur*, inquit, *tentaris, cognosce quia corona paratur*. Sed de trium-

Triumphus Christi solamen, ac lætitia Christianorum.

S. Cypr. lib. 6. ad martyr. conf.

Cypr. ep. 56

Ambr. in ps. 118.

triumphali Christi ingressu hæc paucis delibasse visum est.

CAP. XIII.

De Christi Domini supra montem consistentis imagine, ex quo flumina quatuor emanant.

1 HAVD celeberrima dumtaxat Christi Saluatoris nostri gesta, atque admiranda operum eiusdem, quę in Euangelicis paginis coruscant, portenta, in Cœmeterialibus tum Cubiculis, tum Sarcophagis antiquę probatæque fidei Patres fidelium oculis obijcienda curabant; sed ipsummet Christum multiplicibus quidem formis sapienter effinxere, ac mysticis typum eiusdem modis, ac symbolis sæpe sæpius contemplandum intuentibus proposuere: quapropter artificio quodam interdum vsi illum præsertim pingendi morem in adumbranda Christi imagine tenuerunt, vt excelsum supra montem eumdem stantem affabre delinearent, ex quo subinde flumina quatuor emanabant, quibus illa quatuor plane Paradisi quæ scripta sunt, designari videbantur, de quibus item Genes. 2. *Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita*. Præmemoratis autem fluminibus, quæ ad vniuersæ superficiem terræ irrigandam iugiter fluunt, sacrosancta sermonum Euangelicorum fluenta mystice prænotari, vna eademque est fere omnium Patrum sententia: quod etsi, vt primum numerus ipse mysterio apte respondeat, a sacris quatuor scriptoribus Deo suggerente exaratum est, vnum tamen, idemque omnino esse, nec vllam scriptorum multiplicitate differentiam, ac varietatem pati iure quidem optimo, ac sano orthodoxorum omnium sensu pronuntiari potest: Euangelium enim ab ipsomet Christo Domino, qui sinum omnimodis affluentem delicijs exhibet, ac totius voluptatis paradisum credentibus pręsefert, diuinitus emergit ac totum subinde terrarum orbem quatuor eorundem Euangelistarum ministerio salubri irrigatione percurrit.

[margin: ...mina ex ...te, cui Do...us insistit ...nantia ...mq; my... ...is. ...n. 2.]

2 Sed ne mysticæ eiuscemodi, quam nuper attulimus, expositioni Patrum auctoritas desit, consulat quæso studiosus lector disertissimum inter Patres Cyprianum, qui rem hunc quidem in modum edisserit: *Hinc egredientia quatuor Euangelij flumina per vniuersum mundum regenerationis euehunt lauacrum*. Et epistola item, quam ad Iulianum conscripsit, isthæc interserit: *Has arbores rigat quatuor fluminibus, id est, Euangelijs quatuor, quibus baptismi gratia salutaris cælesti inundatione largitur*. hæc Cyprianus. Idem plane Theodoretus affirmat in illa prophetici Regis verba: *Fluminis impetus, &c. Fluuium, inquit, hic Euangelicam prædicationem nuncupauit: sicut enim Paradisi fons in quatuor flumina diuisus est, eodem modo hic Dei fluuius infinitos habuit, & innumerabiles riuos, qui percurrerunt omnes hominum gentes*. Eidem quoque S. Eucherius in Genes. mirifice his plane verbis adstipulatur: *Quatuor Paradisi flumina, quatuor sunt Euangelia ad prædicationem cunctis gentibus missa*. Cui pariter sententiæ S. Isidorus super Genes. totidem plane verbis apte in rem præsentem subscribit, quamuis quatuor ijsdem fluminibus quatuor etiam præcipuas, & cardinales quas dicunt virtutes prænotari velit, hæc subdens: *Quatuor flumina quatuor virtutes, Prudentia, Fortitudo, Iustitia, Temperantia*. Sed his omnibus Ambros. in sacris elucidãdis scripturis admodum lynceus accedit, qui expositione in psalm. 45. id expresse demonstrat. Anastasius vero Sinaita synagog. contemplat. in Exod. lib. 8. hæc addit: *Fluuius egreditur ex Edem ad irrigandum paradisum Ecclesiæ, &c. Quod si etiam quæris quatuor initia illuminationis S. Spiritus, scias eum esse, qui est locutus in Iustis, qui fuerunt ante legem: similiter secundum in lege: tertium in Prophetis: deinde etiam quarto ordine in quatuor fluuijs Euangelistarum*. Nec prætereundus interim est Beda, qui quatuor hisce fluminibus, quatuor Euangelistas subintelligendo hæc

[margin: Euangelistæ fluminibus quatuor Paradisi terrestris æquiparati.]

[margin: S. Cypr. tract. de ablut. ped.]

[margin: Id. ep. 73. ad Iulian.]

[margin: Psal. 45.]

[margin: Theodoret.]

[margin: S. Euch. in c. 3 Gen.]

[margin: Quatuor flumina Paradisi quatuor virtutes Cardinales significant.]

[margin: S. Isid. in c. 3. Gen.]

[margin: Amb. in ps. 45.]

[margin: Anast. Synai. l. 8. in Exod.]

[margin: Flumina egredientia ex Paradiso dona Spiritus S. designat.]

ha-

Bed. Gen. c. 2. habet: *Quatuor paradisi flumina quatuor Euangelistæ: de quibus in Esdr. cap. 5. exposit. Allegor.* sic ait: *Qui ab vno fonte vitæ, id est, Domino Saluatore inspirati, & consona voce gentibus cunctis lauacrum salutis prædicant.* Demum Innocentius Papa Tertius præmemoratorum quatuor fluminum symbolo Apostolicam diuini verbi, ac ipsius Euangelij prædicationem præsignari asseuerat: *Allegorice vero*, inquit, *fluuius, qui de loco voluptatis egreditur, est Euangelica prædicatio, quæ de Domino Iesu Christo procedit, qui est fons vitæ, &c.* Subinde vero sermone primo, quem in festiuo S. Gregorij Papæ die inscribit, sacris eisdem fluminibus, diuinarum fluenta scripturarum prænotari his verbis affirmat: *Fluuius*, inquit, *inde progrediens est sacra Scriptura, quæ per Spiritum sanctum est edita, & exposita. Sicut enim fluuius ille diuiditur in quatuor capita, sic Scriptura sancta in quatuor species, historiam, allegoriam, anagogen, & tropologiam.* hæc ille.

Id in c. 5. Esdr

Fluuius Paradisi symbolũ prædicationis Euangelicæ. Innoc Pap. III

Id. ser. in laud S. Greg. Pap. S. Scriptura quatuor continens sensus per quatuor flumina Paradisi significata.

2 Sapienti igitur animi consilio Christiani, quorum spes omnis sacris Euangeliorum oraculis inhæreret, permoti, ex his enim perennis vitæ fontem ingiter hauriebant, sapienter, inquam, Christum Dominum vberrima Euangeliorum terrarum orbi fluenta deriuantem pingebant, quo omnis deinde quantumuis arida terræ facies salubriter irrigaretur, & in ipsismet fidelium cordibus *fons aquæ fieret* (vt ipsemet in Euangelio Christus ait) *salientis in vitam æternam*. Sed mysticis interim fluuijs perlustratis, vt sacræ antiquitatis perscrutandæ sitim expleamus, anhelantes ad alia properamus.

CAP. XIV.

De sacra Christi Domini gemmatam Crucem præferentis imagine.

1 QVONIAM *sacramento Crucis Christi*, vt sanctus ait Leo, *Christiana religio fundata est*, quod probe tum antiqui Ecclesiæ Patres nouerunt, tum ipsemet Christus in Euangelio fidelibus palam enuntiando illis sæpe sæpius verbis edixit: *Qui vult*, inquit, *venire post me, tollat crucem suam, & sequatur me. Et qui non baiulat crucem suam, &c.* Hinc optimo sane consilio in plerisque Subterraneæ Romæ Cubiculis, ac Cœmeteriorum Sarcophagis, ipsius Christi Domini, vel certe Petri, aut aliorum martyrum manibus gemmatam Crucem veluti pretiosum quoddam salutis humanæ vexillum pariter, ac symbolum aptabant; vt videlicet qui nuper ad illibatam Christi fidem accesserant; & tamen tanquam oues occisionis (vt Psalmista ait) a venaticis canibus ad carnificinam iugiter inquirebantur, vbi Crucem tam splendide coruscantem, & tam pretiosis, decorisque præfulgentem lapillis in Cœmeteriorum abditis viderent, se proculdubio vel ipsas inter contumelias, ac insectantium probra, quæ Christum confitentibus in dies suppetebant, locupletissimos tamen computarent; nec se minori ambitu inter aduersa respicerent, quam si gemmarum monilibus, atque auro onustos inter prospera quæq; suspicerent. Ac res eiuscemodi oculis intuentium ac animis obiecta illud solicite inuictos pugiles præmonebat, vt prompto, libentiq; animo crucem tollerent, quam ipsemet Dominus eiusdem trunco suffixus, sacri contactu corporis, & illibati liquore sanguinis pretiosam, fulgentem, optabilemque reddiderat, velut iure merito triumphale Crucis vexillum erigens canit Ecclesia: *O Crux splendidior cunctis astris.* Et Andreas

Crux Christi fundamentum religionis Christianæ.

Crux gemmata.

dreas Apostolus ipsummet patibuli truncum festiuum in morem, lætisque vocibus a longe salutans exclamasse legitur: *Salue Crux, quæ in corpore Christi dedicata es, & ex membris eius margaritis ornata: o bona Crux, quæ decorem & pulchritudinem de membris Domini suscepisti, &c.*

B. S. Andr. p. Lect. Breu. om. die 30. Dec.

2 Præmemorata igitur sacrosanctæ Crucis præconia, quæ ipsiusmet Andreæ Apostoli voce iugiter personant, Christiani haud verbis duntaxat, sed facto comprobantes, cruces ex auro construere, conflare, & pretiosis quibusque easdem lapillis ab ipsis fere Ecclesiæ primordijs pia, studiosaque manu exornare cœperunt; vt plerique ex antiquis Patribus testantur, sed vnus præ omnibus diuino ore Chrysostomus, vbi de Crucis adorat. sermonem instituit, & alibi. Sed sanctorum interim Patrum sententijs posthabitis, præstat hic in studiosi lectoris gratiam nonnulla, quæ ad antiquam eiuscemodi consuetudinem attinent, exempla subtexere. In actis igitur Concilij Niceni hæc de Procopio præclari nominis martyre leguntur: *Stephanus Dei amantissimus diaconus, & Referendarius S. Secreti legit: ex martyrio beati Procopij, cuius initium: Per eadem tempora Regnum obtinebat Diocletianus tyrannus, inter cætera: Neanias, id est, Procopius gaudio magno perfusus, & fide audens rem bene gessit, similiter illius omnes comites: ea autem nocte cum militibus reuersus est. Venit autem Scytopolim, & omne sodalitium auri fabrorum, & argenti fusorum conuocans interrogauit eos dicens: Potestisne mihi facere vos aliquod, quod ego tradam vobis? Illi vero hominis austeritate deterriti, communi consilio statuerunt apud illum vnum ex omnibus, quem optimum artificem existimabant, nomen illi Marcus erat, dicentes: Si quis est, qui voluntati tuæ Domine satisfaciat, hic erit, &c. Marcus autem nequaquam obedire volebat iuueni. Persuasit tandem is dicens: Hoc mysterium Regi vsque ad vitam nunquam reuelauero. Persuasus itaque Marcus in abdito ex auro & argento noctu Crucē fabricauit.* Vides, amice lector, gloriā Crucis, iam tunc enim eiusdem signum inter persecutionum tenebras emicare cœpit, & crux quæ auro & argēto preciosior est, ipsimet auro atque argento pretium pariter ac splendorē hoc nobili superinducto signo conciliat. Sed reliqua, quæ ad Crucis decorem augendum pertinent, prosequamur. *Cum autem opus consummatū erigeretur, tres in eo imagines apparuerunt. Scriptū autem erat Hebraica dialecto in superiori parte Emmanuel, & vtrinq; in summitate alarum Michael & Gabriel. Voluit autem Marcus sibi timens expungere imagines, verum non potuit; confestim manus illius sicca permansit. Sub gallicinium autem dux, qui dicebatur Neanias, ad ædes Marci, quo Crucem auferret, properat; videns autem illam protinus adorauit. Ait autem ad Marcum: Quæ sunt eæ personæ, quæque hæc inscriptio? Domine in qua hora Crux a me erigebatur, imagines istæ per se enatæ sunt, neque ego cognosco quænam, aut cuius sit inscriptio. Neanias vero cognoscens virtutem quandam in his esse, adorata Cruce, Marco artifici copiosam mercedem soluit, profectusque est in ciuitatem suam.* Hic autem nobili pro fide martyrio sub Diocletiano coronatus est anno Christi 308. vt ex Baronio Annal. to. 3. videre est.

Crux gēmis, auro interingui quando cœperit?

Chrys. l. de Cr. Cruc.

Nic. 2. 4.

Procopius ... em ex ... iubet

In ea tres imagines diuinitus insculptæ apparent

Martyrium S. Procopij. Baron. in ann. Eccl. to. 3. an. 308.

3 In eadem item Diocletiani persecutione admirandum extitit impertitum sanctissimæ Crucis signo ab Oreste milite præclaræ virtutis viro obsequium, anno salutis 311. de quo ista hæc Surius enarrat: *Dux sceleratus, Lysias nempe, exiuit in campum, vt exerceret exercitum, cum autem recte ferentur, vnusquisque ostentabat suam in armis experientiam duce contemplante: quidam vero Orestes nomine vir procerus, & forma decorus ad nomen vocatus, & ordinem Lysiæ adstitit. Cum Lysias autem eius laudasset speciem, & verum appellasset militem, iussit pilum torquere ad scopum. Cum is vero manum direxisset, & arma concussisset, quæ ab eo in pectore ferebatur Crux aurea, è veste eius excussa extrinsecus apparuit, ita vt omnes eam cernerent, & ipse etiam Lysias: Statim autem adductus stetit prope ducem, & cum manu Crucem accepisset Lysias, rogauit quidnā hoc esset.* Condignum quippe Christiani pectoris ornamētum pariter, ac munimentum Crucis tutelare vexillum a Christianis iugiter habitū est. In præmemoratis autē actibus prolixa eiusdē martyrij enarratio, quo vir beatissimus in agone feliciter cōsūmatus est, subtexitur.

Sur. to. 6. dec. 13. S. Orestes miles Crucem auream collo appensam portans, quæ illum Christianum prodit.

4 Insigne itidem in Hispanorum chronicis sub anno Christi 791. recensetur exemplum, quod & a Baronio to. 9. co-

Alphonsi Hispaniæ Regis erga Crucem pietas.

eodemque anno his plane verbis describitur; *Decoratur etiam orientalis Ecclesia angelici miraculi nouitate. Dum enim quadam die Rex Alphonsus haberet casu coram se pondus auri splendidissimi, & quosdam lapides pretiosos, cogitare cœpit intra se, quomodo ad opus diuini altaris inde Crux fieri posset, ita sancta deuotione Regis existente. Cum post auditam Missam a templo nostri Saluatoris regale palatium peteret, obuiam habuit duos angelos in figura peregrinorum, qui se aurifices esse dixerunt. Rex autem Alphonsus illico tradidit eis aurum & lapides, & iussit illis dari domum, in qua possent sine impedimento hominum operari.* Vides interim nobile Angelorum præstitum conflandæ Crucis obsequio ministerium. Ad cætera prosequamur: *Sed Rex dum pranderet, ad se reuersus, quibus personis dederit aurum, inquirit, & statim vnum post alium legatum misit, vti viderent, quid ignoti artifices agerent. Iam ministri domui fabricæ accedebant, cum subito tanta lux intra domum resplenduit, vt non possent eam oculi humani aspicere præ nimia claritate. Et cum nuntiatum Regi fuisset, cito accurrit ad domum, & crucem solam sine artificibus reperit, atque totam domum sicut sole irradiatam. Rex autem accipiens benedictam Crucem, conuocato omni clero, cum laudibus, & hymnis Deo gratias agens, eandem super altare sancti Saluatoris reuerenter posuit.* Audis ex hoc ambitiosas supernorum ciuium manus in Crucis efformando signo elaborasse, & erga victoriale Christi symbolum, promeritumque signo salutis cultum hominibus præmonstrasse.

Bar. an. 791. to. 9.

Angeli in specie aurificum Crucem auream Alphonso construunt

5 Nec vero hic vlla ratione reticendum est, quod ex Sigiberto ipsemet Baronius historice in suis Annalibus in hæc verba retexit; *Vasatensi*, inquit, *vrbe ad Hunnorum obsidione liberata per diuinum auxilium, cum Episcopus pro gratiarum actione Missam populo celebraret, respiciens rursum vidit super altare, quasi de camera templi cadere æqualiter tres guttas æqualis magnitudinis crystallo clariores, quæ simul defluentes in vnum coniunctæ, quasi vnam gemmam pulcherrimam effecerunt, quam cum in medio crucis aureæ posuissent, aliæ gemmæ ceciderunt; seorsum vero posita infirmis dabat sanitatem; adorantibus vero imaginem sanctæ Crucis augebat deuotionem, quia pijs, & mundis clara, immundis obscura videbatur.* hæc in rem præsentem Baronius. Complura autem exempla his similia sunt, quæ a nobis pro recolenda huiuscemodi consuetudine afferri in medium possent, sacras nimirum ex auro cruces efformandi: sed hæc pauca interim ad instituti nostri propositum enarrasse voluimus.

Baron. to. 6. an 541.

Gemmæ in ornamentum Crucis diuinitus pluunt.

6 Illud autem fatendum nobis est, nullatenus ante felicissima Constantini Magni ad fidem traducti tempora Crucem publicæ populorum venerationi expositam fuisse. Id enim primus ille, post deuictum Maxentium, & potenti sanctissimæ Crucis virtute profligatum laudabiliter præstitit, cum in ipsomet Romani fori vmbilico suum erigi iussit simulacrum, quod victoriale Crucis vexillum manu præseferebat, nobili hoc insuper inscripto titulo:

Crux quando publicæ populi venerationi exposita fuerit?

HOC SALVTARI SIGNO
VERO FORTITVDINIS IVDICIO
CIVITATEM VESTRAM
TYRANNIDIS IVGO LIBERAVI,
ET S. P. Q. R. IN LIBERTATEM
VINDICANS PRISTINÆ AMPLITVDINI,
ET SPLENDORI RESTITVI.

Bar. to. 3. an. 312.

Quod autem Crucis vexillo partam ex tyranno victoriam adscribi voluerit, illud in causa est, quod antequam dimicaturus, prope Vrbem cum hoste signa contulisset, salutari signo in aëre sibi præostenso, his notis ad subeundum viriliter certamen, certo triumphi omine incitatus est: *In hoc signo vince.* Collis autem, qui vulgo *Mons Marij* dicitur, eiusdem trophæis olim conspicuus, amplioribus Constantini Augusti triumphis nobilitatus, Crucis adhuc victoriam eloquitur: ibi enim ædicula olim in Crucis honorem erecta perstat, idemque collis vulgo, *Crucis Montis Marij* nomine appellatur. Quod autem Crucis potentia triumphus iste reuectus fuerit, ex notis ipsis, quibus triumphalis Constantini Arcus iuxta Titi Amphitheatrum inscriptus est, legentibus euidenter patet. Senatus enim, Populusque Romanus partā haud inanibus Dijs, vti mos erat, victoriam adscripsit, sed vt Constantino obsequeretur, eam diuinitus obtigisse confessus est, ne Christo videlicet totus ille honor palam cederet, & Christianorum religio iam pedem in Vrbe fixisse videretur; his igitur notis

Constantinus victoriam Maxentio virtute Crucis reportat.

tis insculptis, & sibi & Imperatori Senatus consultum voluit, videlicet: *Instinctu Diuinitatis*. Constantinus autem ad amplificandum salutiferę Crucis cultum nil antiquius habuit, quam sacrosanctæ Crucis signum vbique erigere, erectumque Vrbis munimento dicare. Quapropter in augustissimis Apostolorum Petri & Pauli sepulchris Cruces aureas, vt iam supra diximus, reponi curauit; quinimmo & in suo Constantinopolitano Palatio auream Crucem pretiosis vndique gemmis refertam effingi præcepit, quod Eusebius his plane verbis refert: *Tantus item & tam diuinus amor Imperatoris animum complexus est, vt in ipso palatij introitu in ædificio omnium excellentissimo in medio tecti laqueari inaurato in tabula maxima explicata salutaris passionis insigne ex lapillis pretiosis cuiusque modi, auroque multo polite elaboratis confectum fingendum curauit.*

l. 3. c. 4. Const. ... x in varijs ... a Con... ino ere-

7 At Constantinum Imperatorem pijssimum cæteri deinde Christiani principes pari pietatis ardore ęmulati sunt. Inter hos autem præcipue extitere summi Pontifices, qui eiuscemodi Cruces Stationales olim dictas in Ecclesijs super altari reponere, & in publicis supplicationibus solemni ritu deferri voluere, quod maxime Prudentius ad Vrb. Rom. lib. contr. Symmachum his carminibus enarrat.

...es Statio...

l. 1. cont ...ach.

Agnoscas Regina libens mea signa necesse est,
In quibus effigies Crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.

Sed præ cæteris locupletissimus huius rei testis est Anastasius in descriptis Pontificum eorundem gestis: cuncta vero, quæ ad rem pertinent, longum nimis, ac superuacaneum foret hic singillatim recensere.

8 Hac igitur de causa, vt vides amice lector, pretiosę olim solerti peritaque artificum manu Cruces efformabantur; *vt scirent omnes*, inquit Baronius ex Chrysostomo de adoratione Crucis, *Crucem sontium olim supplicijs infamatam, ipso visu horrendam, ore nefandam, & horrore cauendam, ex quo eam pro salute hominum Christus Redemptor noster sponte subijt, iam fuisse redditam fulgentem, decoram, pretiosam, atque gloriosam*; pari quoque ratione spiritualem Crucem, id est, intimam suimet ipsius abnegationem, quam Dominus sectatoribus suis amplectendam iniunxit, pretiosam iure merito dici posse quis non videat, ob æternam videlicet gloriæ mercedem & præmiorum spem, quæ aduersa huius vitæ perferentes indubitanter expectant. *Pretiosa enim* (ait Psalmista) *in conspectu Domini, mors sanctorum eius*. Hinc est quod in marmoreo præ cæteris ipsius Probi Sarcophago, vt apud Vaticanā Basilicam videre est, Christi Saluatoris Crucem auream gemmis affabre excultam præferentis imago adumbretur: cauebatur enim a Christianis eiusmodi facto, vt ipsius ignominiam Crucis atque horrorem, quem intus hausisse videbatur, ex hominum animis omnimode abolentes, decoram eiusdem faciem, ac plane desiderabilem intuentibus exhiberent.

...olim ... nūc ... a. 4. an. 9. ... lib. de ... ruc.

Psal. 115.

Christiani igitur latentem dominicæ Crucis decorem lynceis oculis aspicientes, haud hanc vltro diuina ope muniti subire reformidabant, sed Christi potissimum exemplo excitati, qui Crucis vexillo tartarum subegerat, & triumphum stygio ex hoste reuexerat, haud Crucem, vt perpetui dedecoris notam, & reorum insigne, sed velut nobilissimum triumphi vexillum, & salutis humanæ symbolum toto animi ardore complectebantur, quippe qui ea potissimum mente reperebant, quibus deinde Augustinus condignis ipsiusmet Crucis gloriam laudibus cumulauit: *Attende*, inquit, *gloriam Crucis ipsius, iam in fronte Regum Crux illa fixa est, cui inimici insultauerunt: effectus probauit virtutem. Domuit orbem non ferro, sed ligno*. Sed de his hactenus, cum diuinum Christianæ fidei, quod in Cruce rutilat, mysterium silentio magis præstet, quam vocis obsequio personare.

Aug. in ps. 54.

CAP. XV.

De veneranda Christi Domini Virgam manu præferentis imagine.

Virga signum Regale.

1 MVLTIPLICIBVS quidem modis venerãda Christi Domini Saluatoris imago pia fidelium manu coloribus exprimi consueuit. Interdum enim ipsemet Dominus virgam manu gestans affabre pingitur: quod sane peculiaribus neutiquam vacare mysterijs sapientissimi Patres a Spiritu sancto edocti existimarunt. Hoc enim est, quod Regius Propheta olim in Psalm. prædixerat: *Virga directionis, virga regni tui.* Quocirca & Eusebius, *Virgam* ait *regale signum existere*, illud insuper concinne in rem præsentem adijciens: *Virga Domini, Regni significatio, vel correptio disciplinæ est.* Idem plane, conceptisque ad rem nostram verbis S. Isidorus affirmat; *Virga*, inquit, *est verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne Imperij.* Verum Cassiodorus eisdem mirifice adstipulatur, dum illa Psal. 2. verba dilucidans, *Reges eos in virga ferrea*, *virga*, ait, *potestas regalis significatur.* Et illa item Psal. 42. verba explanaturus: *Virga directionis, virga Regni tui*, hæc habet: *Hanc enim virgam regij honoris, & insigne sceptrum dicebat antiquitas, designans in ea virtutum Regem Dominum Saluatorē.* Sed miro ingenij acumine altiora mysteriorum arcana Petrus Galatinus attingens, virgam, quæ in ipsius Domini dextera locata est, eundem Messiam præsignare ait. Sed eius hic quæso verba excipiamus: *Rabbi Kimhi in libro Sceraffim ita de Messia ait: Vocatur Messias Princeps, & Dominator. Mos enim dominantis est, vt sit virga in manu eius; & quia virga disciplinæ plebis in manu ipsius erit, ideo Mehokec etiam dicitur, quod scribam significat.*

Virga signum correptionis, ac disciplinæ. — Psal. 44. — Eus. serm. c. 2. — Isid. in glos. Exod. c. 7. — Psal. 2. — Cassiod. in ps. 2 & ps. 42. — Virga insigne Messiæ. — Petr. Gal. l. 4. c. 4.

2 Sacerdotalis quoque, & Pontificia dignitas, eiusdemque munus virgæ symbolo prænotari idem, qui supra, asserit, quod Guillelmus Durant. his plane verbis affirmat: *Virga pastoralis potestas intelligitur sacerdotalis, quam Christus ei contulit, quando Apostolos ad prædicandum misit, præcipiens eis, vt baculum tollerent.* *Quod erudite admodum ipsemet Innocentius III. edocuit ex verbis Psalmi 22. Virga æquitatis, virga regni tui: nimirum virga Pontificis Christi potestatem significat.* Et hæc enarratis hactenus subdit: *Verum potestas Christi non solum virga, sed baculus est, quia non solum corripit, sed etiam sustentat. Vnde & psalmus: Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* At vero virgam, & baculum ita plerumque hac super re differentes orthodoxi Patres accipiunt, vt vnum idemque sub multiplici nomine designari pronuntient. Quapropter Cassiodorus loco quem supra citauimus, de vtrisque agens sic ait: *Hæc virga est, quæ constringit ad vitam: Hoc baculum, quod continet imbecilles: Hoc sceptrum, quod de mortuis viuos facit.* Et in Psalm. 22. *Virga pertinet ad iustitiam, & fortitudinem Domini Saluatoris.* Demum Glols. in Exod. cap. 7. virgæ symbolo doctrinam prænotari his plane verbis affirmat: *Per virgam doctrina significatur: eo quod antiquitus in signum doctrinæ a doctoribus portabatur. Cum igitur Dominus Deus noster, Regum Rex, summus Sacerdos, doctorque sit noster, merito cum virga regia, sacerdotali, magisteriali que repræsentabatur.* Virga igitur velut regale sceptrum, & Regij, ac Sacerdotalis item muneris insigne, dum Christi manibus aptatur, haud obscura intuentibus mysteria propinat. Ex quibus profecto altius rem contemplantibus palam fit, quorsum Christiani olim Christum manu virgā præferentem frequenter in Cœmeterijs pingerent, vt æterni videlicet Sacerdotij eiusdem potestatem inter conspiciendum meminissent, & opportuna auxiliantis Dei subsidia his, qui velut viribus imbecilles ad ferenda legis onera minus idonei haberentur, haud vnquam defutura huiuscemodi præmoniti symbolo intelligerent. Sed de his hactenus.

Virga potestatem sacerdotalem significat. — Guil. Durant. Rat. diu. off. l. 3. c. 15. — Innoc. 3. l. 1. myst. miss. — Cassiod. — Cassiod. in ps. 22. — Gloss. in c. 7. Exod. — Virga symbolum doctrinæ.

CAP. XVI.

De Christo Domino volumina manu præferente.

1 CHRISTIANIS sub hac itẽ typica forma Christũ Dominum Cœmeterialibus in tabulis interdum exprimendi mos extitit, vt volumen quoddam manu gestaret; nec istud quidem symbolum mysterio vacuum pronuntiandum est, vt mox explanabimus. Verum enimuero cum volumina, quorum sermo recurrit, alia quidem complicata ac inuoluta, alia vero patentia, apertaque coloribus adumbrari contingat, nunc singula nobis diligenter pro viribus elucidanda sunt. Sacras vero inter imagines nonnunquam ipsemet Christus Dominus volumen quoddam explicitum adstanti humiliter Petro exporrigens repręsentatur. Cuius quidem rei mysterium eruditissimis rationibus edisserens Guillelmus Durant. explicat, atque illud potissimum adnotat, Patriarchas videlicet & Prophetas vnà cum inuolutis rotulis pingi antiquitus consueuisse: *Quia nimirum ante Christi aduentum fides*, inquit ille, *figuratiue ostendebatur, & quoad multa in se implicita erant. In manibus ergo Domini expansum videtur volumen tradi Petro, quia Apostolis, vt habetur Lucæ 24. aperuit sensum, vt intelligerent scripturas.* hæc in rem præsentem erudite Durant. Expansum item, quod pictura exhibet, volumen ad illum mystice librum referri videtur, cuius intima quælatent, immaculati duntaxat ministerio Agni Ioannes Apostolus in Apocalypsi reserata fuisse pronuntiat.

[Margin: ...olumina in...uta, & ex...cita quid ...nificent?]

[Margin: ...uil. Durant l. 1. c. 3.]

[Margin: ...c. 24.]

[Margin: ...pe. c. 5.]

2 Porro vt de alijs item multiplicibus voluminum formis edisseramus, plura quoque alicubi volumina in cistis ad ipsius Domini pedes locata affabre coloribus exprimuntur, quæ si librorum sacrorum paginas præsignare dixerimus, haud vllum inde absurdum consequetur quod minus veritati consonet; tum maxime cum octo in nonnullis Cœmeterialibus tabulis picta volumina exhibeantur, quæ octo canonicos videlicet, receptosque vnanimi ab Ecclesia consensu sacrorum bibliorum libros mystice innuant, iuxta id quod Hieronymus in Prolog. Galeat. in lib. Reg. prolixius edisserit. In alijs vero, quę interdũ occurrunt, imaginibus tredecim numero delineati conspiciuntur, quæ quidem recolenda volumina, quinque primum a Moyse digestos, & octo subinde Prophetarum libros iuxta summariam præhabitamque a Sixto Senensi distinctionem commode præsignare intuentibus queunt. Interdum quoque veneranda Christi imago vnà cum panibus intra cistas ad eiusdem pedes positas visitur: quandoque vero effícti in ipsismet manibus panes exhibentur; de quibus supra prolixe satis, dum opportuna rei suppeteret occasio, differuimus. Apto igitur Christiani symbolo, quippe qui sacratum iugiter, vt par est, scripturarum oracula venerabantur, e quorum promptuario diuinorum arcana mysteriorum haurire fas est, cum Deum conscriptarum paginarum auctorem mente recolerent, ac fide tenerẽt: omnis quippe veritas, quæ Catholicæ Ecclesiæ quouis tempore Spiritu Sancto edocente innotuit, reuelata a Deo est, merito Saluatorem Christum Dominum, quem velut æterni Dei Filium & Patris Verbũ nouerant, & Deum quoque sciebant, tanquam totius Euangelicæ doctrinæ assertorem, promulgatoremque vnà cum voluminibus eumdem symbolice exprimebant. Sed hæc interim lectori prælibasse satis sit.

[Margin: ...lumina ...igin: Chri... ...ppicta ...d denotẽt?]

[Margin: Hier. in Prol. Gal. in lib. reg.]

[Margin: Sixt. Sen. l. 1. p. 4.]

CAP. XVII.

De imberbi Christi Domini Imagine.

1 CVM fere singula, quæ a Christianis quondam intuentium oculis obijciebantur, peculiaribus mysterijs imbuta sint; inde fit, vt haud otiose in antiquis plerumque Cœmeterialibus tabulis Christianorũ studio elaboratis, imberbis Christi Domini ima-

[Margin: Christus Dominus imberbis depictus, & quare?]

imago contẽplanda exhibeatur, quamuis præclara eius gesta, quę interdũ ob oculos pennicillo repræsentari contingit, completo iã trigesimo ætatis anno præstita fuisse innotescat, inter quę præcipue illa adscribenda sunt, quæ nuper recensuimus. Nec vero temere, & absque mysterio id a viris sapientissimis vsurpatum fuisse quis credat, sed vt rem altius contemplantibus huius obiectu imaginis palam fieret, apud Deum scilicet, cui sua sola coexistit ęternitas haud inueteratum quidquam, haud quid omnino præteritum, sed cuncta plane immensæ eiusdem æternitati præsentia, nullaque prorsus præscribente temporum differentia, omnia noua iugiter computari. Quod satis eleganter disertissimus edocuit Philo Hebræus, hæc dicens: *Sed a Deo nunquam senescente, semperque iuuene noua recentiaque bona copiose accipiendo discant credere, non esse quicquam vetus apud Deum, aut omnino præteritum, sed subsistens absque tempore nascensque, &c.* hæc ille.

Philo de sacrif. Abel, & Cain.

2 Verum enimuero in quibusdam item sepulchralibus Cœmeteriorum tabulis Christus interdum, imberbi quidem facie, at adulta ætate præditus repræsentatur, eam nimirum (si nobis opinari fas est) ob causam, vt idem, qui vt Ioannes ait: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, & omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Idem, inquam, dignissimus totius creaturæ primogenitus agnoscatur, & in nouissima mundi ætate ad optatam humani generis perficiendam, stabiliendamque salutem ipsummet corporali forma indutum venisse comprobetur, vt Origenes his plane verbis asserit: *Quando venit in corpus humanum, dicit in exordio: Nescio loqui, quia iuuenis ego sum. Iuuenis propter dispensationem, quia in consummatione iam seculorum, & in extremum huius vitæ tempus aduenit.* hæc Origenes.

Christus adulta ætate depictus, eiusque mysterium.

Io. 4. 3.

Orig. ho. 1. in Hier.

3 Porro imagines, Abrahami, Noëmi, Moysis, Eliæ, cæterorumque huiusmodi, quæ imberbi quidem facie pictæ exhibentur, aliud intuentium oculis mysterium præseferunt, iustos videlicet viros iuuenum instar ætate florentes, in eodem iugiter vigore, & tum animi, tum corporis alacritate persistere, quod ipse Chrysostomus in hæc plane verba edocuit: *Iustorum animæ iuuenescunt, vigent, & in ipso ætatis flore semper consistunt.* Idemque nobis de Angelis affirmandum videtur, qui etsi incorporei sunt, iuuenili tamen facie pinguntur. Merito igitur iure Christiani, qui perennem in Cælo vllo absque termino vitam, & diem illum, qui occasum nescit, expetebant iugiter, expectabantque, vt futuræ nouitatem vitæ ipsomet symbolicæ imaginis prospectu addiscerent, Christum iuuenili ætatis flore pubescentem pingebant: quippe qui fidei rudimentis imbuti, probe iam nossent, nos quoque qui hic interim degimus, *oportere conformes fieri imagini Filij Dei*, & in mensuram ipsam ætatis plenitudinis Christi tandem, vt ait Apostolus, fore prouehendos, necnon Propheticum illud oraculum, quod cuique Christianorum optime consonat, animo iugiter subesset: *Renouabitur, vt aquilæ iuuentus tua.* Sed quæso ad alia orationis stylum conuertamus.

Sancti ætate iuuenili depicti, & quare?

Iuuetus symbolum iustorum.

D. Chrys. ho. 10. in ep. ad Rom.

Angeli cur facie iuuenili pingantur.

Apost. ep. ad Rom. c. 8.

Psal.

CAP. XVIII.

De Christo Domino Pastoris formam exhibente.

1 ANTIQVI Christiani, quorum singula diuinis tum gesta, tum verba mysterijs redundabant, peculiari pietatis ardore, & charitatis affectu permoti, sæpissime Christum Dominum sub Pastoris forma intuentibus contemplandum proponere consueuerunt, celeberrimam illam Pastoris videlicet, qui dilectam humeris ouiculam defert, parabolam respicientes, quam pluribus quidem sermonibus eleganter Lucas Euangelista describit, & quam ipsemet Dominus aliquando Ioannis capite decimo edisserens, sibimet palam congruere, hæc dicens affirmat: *Ego sum Pastor bonus: bonus Pastor animam suam dat pro ouibus suis.* Et paulo infra ei-

Christus Dominus in habitu pastorali.

Luc. c. 15.

Io. 10.

eidem parabolæ insistens, hæc subijcit: *Alias oues habeo, & illas oportet me adducere.* Et Matthæi 26. & Marc. 14. parabolicas loquendi formulas sibi dumtaxat consonare illis verbis comprobat: *Percutiam Pastorem, et dispergētur oues gregis.* Quam sane parabolici sermonis phrasim clarioribus adumbratam coloribus beatissimus Apostolus Petrus prima, quam conscripsit, Epistola ad rei nostræ propositum concinne aliquando explanauit: *Eratis enim*, inquit, *sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad Pastorem, & Episcopum animarum vestrarum.* Ac si ad vnum totius Saluatorem Orbis Christum, ad quem ouilis, & ouium cura singulariter pertinet, pastoris item nomen & vnà cum nomine munus pertineat.

2 Hoc igitur speciosum amoris symbolum, quod Pastoris imago præfert, familiare præ cæteris, ac vsitatum præcipue Christianis semper extitit. Singula enim fere Cœmeteria Euangelici Pastoris imagine illustrantur: *Et huius quidem generis imagines*, vt Baronius ait, *complures inspeximus in antiquissimo Priscillæ Cœmeterio Via Salaria anno Domini millessimo quingentesimo septuagesimo octauo, Vrbe teste atque admirante effosso.* Quod Pastoris symbolum frequenti vsu receptum non in ipsis Cœmeterialibus tantum imaginibus, sed in sacris item calicibus, ac alijs ministerialibus sacrificiorum vasis Christiani vsurpabant, vt ex ipsomet Tertulliano lib. de Pud. legentibus liquido constat, vbi isthæc ille in rem præsentem enarrat: *A Parabolis licebit incipias, vbi est ouis perdita a Domino requisita, & humeris eius reuecta. Procedebant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio Pecudis illius, vtrumne Christiano, an ethnico peccatori de restitutione conueniat.* hæc Tertullianus venerandæ quidem antiquitatis assertor, sed sanæ, illibatæque doctrinæ parum consonans, ac sibi minus constans: perperam enim, vt Baronius in suis Annalibus adnotat, præclaram Christi Parabolam interpretatur, cum sub deperditæ ouiculæ symbolo ethnicos dumtaxat, qui ad fidem accedunt, nullatenus vero Christianos, qui in crimen aliquando lapsi, ad pœnitentiæ postmodum subsidia confugiunt, intelligendos velit: quod suæ mordicus ille sententiæ inhærens, ibidem cap. 10 hæc dicens repetit: *Patrocinabitur*, inquit, *Pastor, quem in calice depingitis.* Huiusmodi autem allusione verborum, ministeriales illos calices, de quibus sermo agitur, vitreos fuisse euidenti animaduersione coarguit. Vitreos quippe in venerando sacrosancti olim Altaris ministerio calices vsui fuisse, plurimorum quidem sanctorum gesta, probatorumque testimonia Patrum conuincunt, quæ idem fuse Baronius in suis ad Martyrologium notis VII. Idus Augusti recenset. Nam vt de cæteris taceamus, ex ipsismet martyris Donati gestis calicem sanctum a paganis perfractum, diuina virtute ab eodem restauratum fuisse perhibetur, cuius quidem rei nobilis memoria in Martyrologio Romano his verbis recolitur: *Aretij in Tuscia S. Donati Episcopi, & mart, qui inter cætera virtutis opera*, vt scribit B. Gregorius Papa, *fractum a paganis calicem sanctum orando instaurauit.* Quod autem calix iste vitreus fuerit, eiusdem acta declarant. Vitreus quippe calix, & patena item vitrea in sacris olim ministerijs, vt Baronius enarrat, adhibebantur. De patenis quippe vitreis in lib. de Roman. Pontific. in Zephyrino Papa: de vitreo autem calice Hieronymus epist. 4. ad Rusticum de S. Exuperio Tolosano Episcopo agens: *Nihil*, inquit, *illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro.* Rursus etiam Cyprianus Gallus in vita S. Cæsarij Arelatensis Episcopi, qui Theodorici Regis Italiæ temporibus claruit: *An non*, inquit, *in vitro habetur sanguis Christi?* A temporibus autem Apostolorum vitreus in vsu calix fuisse videtur. Vnde Marcus Hæresiarcha illis temporibus proximus, & ipse Catholicam Ecclesiam æmulatus, vitreo vtens calice in suis sacris, vt Baronius refert, impostura quadam per magicam artem exhibita populum dementabat, dum vini color albus, qui foris apparebat in vitro, quibusdam præstigijs mutabatur in rubrum, adeo vt vinum conuersum in sanguinem fuisse videretur. Vitrei autem calicis vsus in Conc. Rhemensi, quod temporibus Caroli Magni celebratum est, laudabiliter quidem, vt Baronius asserit, ob periculum, quod materiæ fragili

Marginalia: Matth. c. 26. Marc. c. 14. — [illegible] — Imago Pastoris calicibus, vasis sacris [illegible]. — [illegible] t. 1. ann. n. 112. — [illegible] c. 2. de [illegible] — [illegible] Ann. to. 2 216. — Id. Tert. c. 10. de pudic. — Calices vitrei in vsu apud antiquos Christianos. — Bar. in not. ad Mart. 7. Aug. — Lib. de Rom. Pont. — Hier. ep. 4. ad Rust. — Epiph. in Panar. 34. — Bar in not. ad Mart. Ro. die 7. Aug. — Marcus Heresiarcha calice vitreo vtens præstigijs populum dementabat.

gili

gili immineret, sublatus est. Stannea item antiquis vasa, & quæ ex rudi, atque ignobili materia constarent, fictiles quoque ad sacrosancta Altaris mysteria calices vsui quondam extitisse, vel inde compertum fit, quod apud peruetustam B. Anastasiæ de Vrbe Ecclesiam calix ex fictili materia eleganter compactus, velut nobile venerandæ antiquitatis monimentum suspiciendus ad hanc vsque diem asseruetur, qui ipsimet Diuo Hieronymo Ecclesię doctori, & eximio Christianæ pietatis, ac paupertatis cultori, vt pia fert traditio, inter sacra altaris ministeria, ad pretiosi videlicet Christi sanguinis sacrificium offerendum vsui extitit. Porro quam splendida olim extiterint vasa sacris destinata ministerijs, vel dum gentilium persecutiones recrudescerent, si quis nosse cupit, Optatum Mileuitanum de persecutione Diocletiani hæc dicentem, vt supra diximus, consulat: *Extant ex auro, & argento quamplurima ornamenta, &c.* Præterea Gregorius Turonensis lib. de glor. Mart. Vasa sacra ministerialia argentea è cryptis, in quibus sancti Martyres sacra peragentes delitescebant, effossa fuisse enarrat, vt tam diximus. Et quidem eorundem splendor adeo excreuit, vbi Ecclesia a persecutoribus paululum respirare cœpit, vt eadem ipsis gentilibus admirationi existerent: quapropter Iulianus ille Præfectus Orientis, & alterius impij Iuliani Apostatæ auunculus, isthæc Antiochiæ, vt Baronius ait, obstupescens dixit: *En quam sumptuosis vasis Filio Mariæ ministratur.* Audis quantum splendoris Ecclesiæ, eiusdemque ministerijs accesserit, dum a vitro, vitreisque calicibus ad argenteos, aureosque munifica Christianorum manu impensos transitum fecerit. Plura autem, quæ in rem præsentem afferri possent, nos interim consulto, ac breuitatis gratia prætermittimus.

Opt. Milev. cont. Parm. l. 1.

Greg. Tur. l. de glor. mm. c. 28.

Theod. hist. l. 3 c. 13.

3 Sed his obiter enarratis, vt ad locũ, vnde discessimus, propositi memores, reuertamur: recolendam Euangelici Pastoris imaginem magnus ille animo pariter, ac meritis inter Imp. Constantinus in ipsius Constantinopolitani fori meditullio omnium quidem oculis contemplandam proponi iussit, vt Eusebius in conscriptis eiusdem gestis locuples testis in hæc plane verba enarrat: *Videas etiam adhuc licet apud fontes in medio foro positos Pastoris præclara symbola illis, qui sacris literis eruditi sunt, satis cognita.* Porro ex Euangelicæ huius, quæ tam frequens antiquis extitit, exhibitione parabolę plurimum quidem emolumenti, & in aduersis quibusque leuaminis haud modicum Christianis vltro suppetebat: quippe qui sub vnius, eiusdemque parabolæ, quam meminerant, cortice seria eisdem mente contemplari liceret, quot videlicet ac quantis laborum incommodis ad tuti septa ouilis reuocata, ac indefessa Christi Saluatoris opera aberrans quondam ouicula redux effecta tuto tãdem Pastoris optimi sinu recepta fuerit. Quod eleganti quidem sermone Tertullianus hęc dicens expressit: *Ouem patientia Pastoris requirit, & inuenit: nam impatientia vnam facile contemneret, sed laborem inquisitionis patienter suscipit, & humeris insuper aduehit baiulus patiens peccatricem derelictam.* Admiranda insuper Saluatoris Dei humilitas ab ijsdem percipi ex illis commode poterat, vt Augustinus diserte illis verbis expendit: *Ouem*, inquit, *perditam omnes peccatores dixit, qui per pœnitentiam recõciliantur Deo: quam humeris suis portat, quia humiliando se, tales erexit.*

Imago Pastoris in Foro Constantinopoli a Constãtino posita.

Eus. l. 3. c. 41. in vit. Const.

Mysteria Figuræ Pastoris.

Patientia, & labor Boni Pastoris.

Tert. l. de pat. c. 12.

Humilitas Boni Pastoris.

S. Aug. q. Eu. l. 2. q. 32.

4 Ex præmemorata item parabola haud satis vnquam pro merito prędicandam Christi, qua se pro nobis libenter impendit, charitatem palam fideles edocebantur: deperditæ quippe vnius ouiculæ, quam deperibat, amore illectus non e cælesti duntaxat regno in hæc infima se vltro demittere, ac humanæ carnis formam induere, nostrorumque criminum pœnis obstringi, verum & ipsiusmet Crucis subire patibulum, & acerbissimum mortis genus sponte pijssimus Dominus perpeti neutiquam dedignatus est, vt prophetico imbutus spiritu longe ante illis plane verbis Isaias prænuntiarat: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* Et beatus item Petrus totius Apostolici ordinis princeps satis perspicue in hæc verba disseruit: *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Inexhaustam Dominici pectoris charitatem Gregor. Nazianzenus oratione in Christi Natiuit. illis plane verbis admirabundus concele-

Charitas boni Pastoris.

Isa. c. 53.

Petr. ep. 1. c.

cele-

celebrat: *An propterea,* inquit, *paruus est, quia propter te humilis, qua bonus ille pastor, qui animam pro ouibus posuit, ad errantem ouem venit, & ad montes & colles, in quibus sacrificabas, & vagantem inuenit, & inuentam ijsdem humeris, quibus & Crucis lignum sustulit, sublatamque ad supernam vitam reduxit, subuectamque eodem, quo eas, quæ nunquam a grege aberrarunt, loco numeroque habuit, &c.* hæc Nazianzenus in Euangelici Pastoris symbolum congerit.

Naz. or. de Christ. nat.

5 Qua item ratione vbi de ouibus Ambrosius sermonem aggreditur, illa psalmi 118. verba dilucidat: *Errraui sicut ouis, quæ perijt.* Ait igitur: *Denique inuentam pastor ouem humeris imponit suis. Agnoscis vtique mysterium, quomodo ouis lassa reficiatur: quia non potest aliter humana conditio lassa recreari, nisi Sacramento Dominicæ passionis, & sanguinis Iesu Christi; cuius principium super humerum eius: in illa enim Cruce infirmitates nostras portauit, vt ibi omnium peccata euacuaret.* Nec vero disertis symbolicam verbis imaginem cumulare Hieronymus destitit, qui ad Pammachium scribens, isthæc in rem præsentem infert: *Dei Filius propter vnam,* inquit, *morbidam ouem, nonaginta nouem in montibus derelictis, alapas, crucem, flagella sustinuit, & suis humeris portauit ad Cælos, baiulans & patiens delicatam peccatricem.* Et in suis item super Isaiam elucubrationibus hæc subijcit: *Iste qui postea in maiestate venturus est, prius formam pastoris accipit, qui dicit ipse de se: Ego sum Pastor bonus.* Huc vsque super proposito Pastoris typo Hieronymus. Demum Glofs. in cap. 15. Lucę enarratis hactenus constanter hunc in modum adstipulatur: *Ouem in humeris posuit, qui humanam naturam suscipiens, peccata nostra ipse portauit: vnde humeri Christi, Crucis brachia sunt, illic peccata nostra deposuit, in illa nobilis patibuli ceruice requieuit.*

[...]uis erratica [...]uomodo a [...]astore redu[...]nda. Ambr. in [...] 118.

Hier. ep. 61. Pam.

[...] c. 40. Isa

[...] in c. 15.

6 Verum enimuero ex obiecta sibi ante oculos aberrantis ouiculæ parabola, quam Pastor amantissimus haud derelictam perire sustinens, adeo solicite requisiuit, Christianæ fidei sectatores, qui sacra tunc Cœmeteria excolentes, omni mititate præditi, tanquam oues carnificum furori patebant, firmam vtique animo spem haurire poterant, protegente Deo, qui Pastoris iugiter affectum exhibet, inter ærumnarum, ac persecutionum, quibus impetebãtur, procellas deserendos nequaquam fore. Quod palam Hieronymus docuit, dum illa Ecclesiastici verba sapienter expendit: *Et Deus quæret eum, qui persecutionem patitur.* Sed quæso, lector, Hieronymum excipiamus: *Sicut autem placet,* inquit ille, *quasi proprio legere principio, & Deus quæret, &c. vtatur hoc testimonio in persecutione gentilium ad consolandum eum, qui in martyrio perseuerat. Et quia omnes, iuxta Apostolum, qui pie viuere volunt in Christo Iesu, persecutionem patientur, habent consolationem, quia Deus quærit persecutionem patientes, sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere quod perierat, & erroneam ouem suis humeris ad gregem reportauit, &c.* hæc Hieronymus cum Euangelici Pastoris charitatem inculcat.

[...]ia quã [...]um affi[...] [...]bere de[...]

D. Hier. Eccl. c. 11.

7 Sed vt singula, quæ latent, mysteria percurramus, optatum quoque futuræ resurrectionis symbolum validis inde fideles ad id argumentis permoti conijcere poterant, vt diserte præ cæteris antiquissimus ille inter scriptores Tertullianus intulit libro, quem de resurrectione carnis inscripsit, ex illis potissimum Lucæ verbis: *Venit Filius hominis quærere, & saluum facere, quod perierat: In primis,* inquit ille, *cum ad hoc venisse se dixit,* id est, Christus, *vt quod perijt, saluum faciat, quid dicas perijsse? hominem sine dubio. Totumne, an ex parte? vtique totum: siquidem transgressio, quæ perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quam & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis impleuit. Totus itaque saluus fiet, qui perijt totus, delinquendo totus, nisi si & ouis illa sine corpore amittitur, & sine corpore reuocatur. Nam si caro quoque eius cum anima, quod pecus totum est, humeris boni Pastoris vehitur, ex vtraque vtique substantia restituendi hominis exemplum est, &c.* hæc ad rem Tertullianus ex Pastoris, cui ouis credita est, symbolo Resurrectionis imaginem opportunis verborum coloribus adumbrans.

Ouis errronea in humeris Pastoris symbolum resurrectionis.

Tert. de resur. car. c. 30.

8 Nec vero cum vnam duntaxat quæsitam ingenti Pastoris solicitudine ouiculam, eiusdemque humeris blande sub-

Ouicula in humeris Pastoris symbolũ humanæ naturę

ſublatam, ac feſtiuis ſubinde amplexibus exceptam noſſent, præconceptæ quidquam animo eorumdem ſpei interlabi poterat: vnius enim ouiculæ, quam contemplabantur, ſymbolo totum plane humanum genus deſignari ex Euangelicis oraculis iam probe tenebãt: quod inter alios præcipue Hilarius illis verbis teſtatur: *Ouis vna homo intelligendus eſt, & ſub homine vno vniuerſitas ſentienda eſt: ſed in vnius Adæ errore omne hominum genus aberrauit, &c.* Nam viros alioqui ſapientiſſimos nullatenus quidem latebat, immenſum videlicet ſupernæ bonitatis ſinum, quo cunctos dulciter fouere, blande excipere, amice complecti conſueuit, ſingulis quibuſque præſto iugiter eſſe, ac benefica eiuſdem munera æque cunctis ac ſingulis liberaliter prouenire. Tantumdem enim pro vnica ouicula laboris, quantum pro omnibus impendit, nec vnam quidem inter tot deſiderari paſſus: *Nullam enim* (vt ille ait) *ſe habere putauit, ſi de numero ſua vna periret.* Quod egregie in præſentem parabolam Chryſoſtomus adnotauit: *Ideo denique*, inquit, *& in illa boni Paſtoris parabola non dicitur, quia venit multas oues quærere, ſed vnam: vna namque eſt, quia ſic omnibus, quaſi vni diuina beneficia conferuntur.* Demum vt reliqua, quæ hic cõmode interſeri poſſunt, prætereamus, & breuitatis gratia, quæ in eadem ediſſerenda parabola ab orthodoxis Patribus animaduerſiones paſſim congeſtæ ſunt, ſileantur: hę enim pio Chriſtianorum eorundem ſtudio, vt nobis credere par eſt, aſſidue præ manibus vſurpatæ altius animo inſederunt. His igitur omnibus aliò reiectis, noſtræ huic enarrationi, coronidis inſtar, annulum a ſacra Chriſtianorum antiquitate petitum, qui Paſtoris Euangelici ſymbolum, quibuſdam exculptis inſuper notis, præfert, & inter Cœmeteriales exuuias repertum, hic tibi Illuſtriſſima matrona Felix Rondanina contemplandum offert:

Per ouem vnicam tota natura humana in Euangelio intelligitur.

S. Hil. in Matt. c. 18.

Auct. imp. ſup. Matt.

S. Chry. l. 2. de comp. cord.

Huic autem annulo Paſtoris imagine ſingulariter exculpto illa ſpecioſi inſtar tituli concinne aptari poſſe videntur, quæ Gregorius Nyſſenus de Euangelico Paſtore acute diſſerens in medium affert, dum Chriſtum Dominum Paſtorem optimum in hæc plane verba venerabundus alloquitur: *Vbi paſcis ò Paſtor bone, qui ſuper humeros tollis ouem? vna eſt enim ouis vniuerſa humana natura, quam ſuſcepiſti ſuper humeros, oſtende mihi locum quietis, educ me ad herbam bonam ad nutriendum, voca me ex nomine, vt ego qui ſum ouis, audiam vocem tuam, & propter tuam vocem da mihi vitam æternam.* hæc in rem præſentem Nyſſenus. Quibus eleganter quoque Angelici Doctoris verba conſonant, quæ de Chriſto Domino in altaris Sacramento ſuæ alimento carnis paſcente oues, qui paſtorum omnium forma, & exemplar eſt, ſatis concinne hunc in modum Eccleſia canit, nimirum:

Bone Paſtor, panis vere,
Ieſu noſtri miſerere.
Tu nos paſce, nos tuere:
Tu nos bona fac videre
In terra viuentium.
Tu qui cuncta ſcis & vales,
Qui nos paſcis hic mortales,
Tuos ibi commenſales,
Cohæredes & ſodales,
Fac ſanctorum ciuium.

Apoſtrophe S. Gregorij Nyſſeni ad Paſtorem.

Nyſſ. ho. 2. in Cant. 2.

9 Verum antequam Paſtoris, cui inſiſtimus, enarrationem abſoluamus, haud ſtudioſum interim lectorẽ latere fas eſt, quod idem interdum Paſtor, qui in Cœmeterialibus tabulis exprimitur, hircum aliquando, non ouem, humeris deferens coloribus adumbretur: quod quidem velut cætera, peculiari myſterio conſtat. Cum iuſti enim viri ſub ipſomet ouium typo deſignentur; hircorum autem vel hœdorum ſymbolo perditis quique moribus homines ac reprobi, vt Euangelicæ paſſim conteſtantur paginæ, quæ illud iugiter auribus inſonant: *Sicut Paſtor ſegregat oues ab hœdis.* Et infra: *Statuet quidem oues a dexteris ſuis, hœdos autem a ſini-*

Paſtor cum hirco in humeris quid denotet.

Ouis typus iuſtorum.

Hinc ſymbolum peccatorum.

Matth. c. 25.

finiſtris . Vt omnes igitur ſymbolico eiuſcemodi typo Chriſtum Dominum ad euocádos ad pœnitentiam criminum vinculis obnoxios in terrarum orbem veniſſe intelligerent, hircum pariter, aptato Paſtoris humero ſublatum Cœmeterialibus in tabulis exhibebant, vt Theodoretus prę cęteris in illud Cant. 1. Paſce hœdos tuos, in hæc verba dicens aſſeruit: *Vult enim benignus Dominus, vt non modo iuſtos, verum etiam peccatores omni ſtudio & cura complectamur. Non enim egent, inquit, qui ſani ſunt, medico, ſed qui male habent. Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam*. Et paulo infra eiuſdem propoſiti enarrationem hunc in modum proſequitur: *Hœdorum autem nomine peccatores intelligit diuina ſcriptura. Hos enim Dominus a ſiniſtris ait locatum iri, ſeiunctos ab agnis, qui dexterum locum obtinebunt. Nam in lege quoque pro peccatis non ouis, ſed hircus ex capris mactabatur, &c.*

10 Vides igitur, amice lector, quam congrue ſub myſtica Paſtoris imagine ſupernæ viſcera pietatis probi illi Chriſtianæ fidei cultores proteſtarentur, & erga deuios a recto virtutis tramite propenſum Dei miſerantis, ac euocantis ſtudium intuentibus contemplandum obijcerent, vt nimirum quiſquis corde compunctus anteactæ vitæ errores pertæſus, quantumuis fœdas atque enormes flagitiorum labes deteſtatus fuiſſet, ſe vltro aberrantem paterno tamen eiuſdem ſinu excipiendum fore neutiquam dubitaret: *Nullum enim ſpernit*, ait Auguſtinus, *neminem abijcit, ſi pœniteo, parcit, ſi reuertor, ſuſcipit, ſi differo, præſtolatur*. Vides immenſam Paſtoris ouem vltro excipientis benignitatem. Sed audi quid ad Paſtorem Auguſtinus proloquatur: *Reuocas errantem, inuitas repugnantem, expectas torpentem, amplexaris redeuntem*. Sed de myſtica Euangelici Paſtoris imagine, quam hucuſque ſuſpeximus, hæc breuiter lectori prælibanda voluimus.

[margin: ...od. in c. ...nt.] [margin: ...tium pec... ...orum Pa... ...is cum hir... ...humeris ...go.] [margin: ...Lin med.]

CAP. XIX.

De ſacra Paſtoris Euangelici baculum, & paſtoralem fiſtulam manu geſtantis imagine.

1 QVONIAM de recolenda Euangelici Paſtoris imagine, quæ Chriſtianis frequens admodum extitit, nobis adhuc ſermo recurrit, Paſtor item in perantiquis Cœmeteriorum tabulis vnà cum baculo, & paſtorali fiſtula adumbrari conſueuerat. Ad eiuſcemodi autem rerum, quę latent, elucidanda myſteria, præter ea, quæ nos alibi de virga, quam Chriſtus manu præſefert, ſermonem inſtituentes ſatis abunde diſſeruimus; nonnulla hic de baculo, qui paſtoralis muneris inſigne computatur, adijcere libet, quæ quidem S. Paulinus Epiſc. diſerte quondam his plane verbis ad Florentium conſcripſit: *Hic ergo Dominus & Deus noſter, qui in terris viſus eſt, & inter homines conuerſatus eſt, pro nobis ouis, & Paſtor in nobis eſt: quia nos inuiſibili baculo, & ſalutari virga intus reget, vt etiamſi ambulemus in vmbra mortis, non timeamus mala, quia nobiſcum Deus*. Verum vt de baculo myſtice, vt cœpimus loqui, proſequamur, Innocentius Papa Tertius nobile quoddam Eccleſiaſticæ in baculo hierarchię ſymbolum agnouit, dum ſermone primo Dominicali, quem poſt dies Paſchales edidit, eiuſcemodi baculo Epiſcopalem, vel vt melius dixerim, paſtoralem baculum repræſentari hæc dicens affirmat: *Bonus Paſtor debet pungere lentas, ſuſtentare morbidas, & colligere vagas, quæ tria bene ſignificantur in baculo Paſtorali, qui eſt in vltimo acutus, in medio rectus, in ſummo retortus. Acutus vt pungat oues lentas, & pingues: rectus, vt ſuſtentet oues morbidas & infirmas: retortus, vt colligat oues vagas, & errabundas*. Iſthæc concinne in baculi paſtoralis di-

[margin: Baculus in manu Paſtoris quid ſignificet?] [margin: S. Paul. ep. ad Floren.] [margin: Baculus Paſtoris ſymbolum Eccleſiaſticæ hierarchiæ.] [margin: Innoc. Pap. III. ſer. 1. Dñ.]

dilucidationem Innocentius. Idem plane, & quidem egregie aptatis in rem verbis ab Augustino suggeritur: *Inde etiam est*, inquit ille, *quod baculus Pontificalis ex inferiori parte pungit, superius in anteriora extenditur, quia prædicator pungere debet vitia carnis, & mentis vires in superiora dirigere*. Et infra sanctissimus doctor eiusdem baculi formam ingeniosis obseruationibus expendens, vtpote qui in cacumine curuus existit, & & ipsummet, cuius manu defertur, quodammodo respicit, isthæc in mysterij elucidationem congerit: *Ita tamen*, inquit, *quod ad sui considerationem semper redeat, ne cum alijs prædicauerit, ipse reprobus efficiatur*. En quam sapida Pastoris baculus mysteriorum arcana intuentibus offert.

S. Aug. Glos. in ps. 134.

2 Porro vt nunc a Pastoris baculo, ad fistulam, quam Pastor inter cætera pastoralis muneris insignia gestare consueuit orationis stylum conuertamus: hac quidem quid potissimum designetur, Gregorius Nazianzenus plane his verbis edocuit: *Pastor gregem ad pascua ducet, & a pascuis reducet, fessumque recreabit, & alio mouebit, ac reuocabit, aliquoties quidem pedo, vt plurimum autem fistula*. Ex quibus opportune in rem præsentem enarratis, quam præcipue ob causam a Christianis baculus Christo omnium Pastori aptetur, videre est, vt nimirum se totos eiusdem imperio ac nutibus regendos vltro committerent, cui peculiari quidem iure cunctas regendi oues cura, atque onus incumbit, & dum singulas sapientissimis legibus suauiter informando demulcet, in amœnissima tandem collium æternorum pascua deducit. Sed de his hactenus.

Fistula Pastoralis quid denotet?

Naz. Apol. or. 1.

CAP. XX.

De Christi speciem Agni præseferentis imagine.

1 SPECIOSO quidem Agni titulo Christus a Ioáne Baptista primum salutatus est, & haud alio subinde nobiliori, quam Agni symbolo a Ioanne Apostolo passim in Apocalypsi mysticis potius verbis, quam coloribus Christi Saluatoris imago adumbratur: quapropter iure merito, qui omnium culpas ablaturus, & proprio abluturus sanguine venerat, Agni vocabulum apud antiquos promeruit. Neque Agnus dumtaxat, sed *Agnus ab origine mundi occisus nuncupatus est*. De quo quidem præclaro Christi titulo apte Paulinus in rem præsentem cecinit:

Paulin. ep. 1

Sub Cruce sanguinea niueo stat Christus in agno,
Agnus, vt innocua iniusto datur hostia letho, &c.

Cum antiquum igitur eiuscemodi symbolum Christianis extiterit, solemne item ijsdem extitit: quapropter qui aptis plerumque symbolis abditas quasque res præsignabant, vt non modo sub Pastoris, verum etiam sub Agni typo sacris frequenter in tabulis Christum contemplandum oculis exhiberent. Redemptor etenim non tantum nos bonus veluti Pastor solicite, ac studiose tueri, perquirere, ac paterno affectu regere dignatus est, sed vel mitissimus veluti Agnus ad immolandum pro nobis duci, crucis patibulo addici, & seipsum vltro in ara Crucis libenter mactari sustinuit: *Et ego*, inquit, *quasi Agnus mansuetus, qui portatur ad victimam*. Quod Paulinus pijssimo quidem vir ingenio præditus in hactenus recensita ad Florentium epistola in hæc plane verba adnotauit: *Idem Agnus & Pastor reget nos in secula, qui nos de lupis agnos fecit: earumque nunc ouium Pastor est ad custodiam, pro quibus fuit Agnus in victimam: de quo in Apocalypsi*

Christus Dominus sub Agni typo.

Ierem. c. 11.

D. Paul. ep. ad Florent.

Apoc. c. 13.

lypsi cap. 13. Agnus occisus ab origine mundi. hæc Paulinus, dum aptatam Christo Agni similitudinem prosequitur.

Agni nomine Christus Dominus sæpissime appellatus

2 Porro quamplura hic proferenda in medium sacrarum paginarum oracula suppeterent, quibus sub descripto agni typo Christus Dominus, vt videre est, symbolice figuratur, sed vnum interim præ omnibus ad rem conuincendam sanctissimi Ioannis Baptistæ Præcursoris testimonium sufficiat, qui cum a longe aliquando Christum ad se venientem conspexisset, illis protinus vocibus salutauit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Quapropter hoc ipsum Ioannis testimonium haud vnquam apud Christianos antiquatum, auribus iugiter Ecclesia suggerit, dum eiusdem verba quotidie in sacrosancto Altaris mysterio vsurpans, his plane verbis semel, atque iterum Christum compellat, dicens: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.*

[...]marg. Missal. [...]om.

3 Congrue igitur recolendæ antiquitatis Patres cum Christum Dominum intuentium oculis atque animis contemplandum obijcerent, mystico Agni eiuscemodi symbolo vti frequenter consueuerant, vt sæpe sæpius in ipsis Cœmeterialibus tabulis videre contingit, in quarum nonnullis venerandæ item Crucis imago multiplicibus insculpta modis exprimitur: interdum enim baculus quidam effingitur, ex quo pastoralia quædam vasa affabre elaborata pendent, vt palam munus vtrumque videlicet, quod ille pro nobis exhibuit, Agni nimirum & Pastoris adumbraretur, vt iam in supra enarratis exposuimus. Porro Crucem ipsi deinde Agno haud peculiari absque mysterio apponebant: quia cum inter ipsa Ecclesiæ exorientis primordia, Crucis patibulum sontibus carnificum manu puniendis adhiberetur, Christum Dominum, qui totus innocentia candidatus, pro nobis tamen velut culpis obnoxius, Cruci suffixus fuerat, haud clauis e ligno aliorum instar pendentem repræsentare consueuerant, ne videlicet qui nuper ad fidem accesserant, ex Christi probrosæ Crucis trunco affixi imagine, cui eadem forte die scelestum quempiam ac facinorosum hominem affigi conspexerant, eisdem cum fidei iniuria ex imagine probrum subreperet, & scandalum item, ac animi deliquium obtingeret: homines quippe triste, ac funestum eiusmodi spectaculum, vt humanæ fert consuetudinis ratio, & sensus ipse dictare videtur, summopere exhorrent. Quapropter eorundem imbecillitati ad tempus caute pro animi viribus prospicientes, Crucem duntaxat suppressa Christi e Cruce pendentis imagine effingebant: eamdem insuper Crucem gemmis, vt iam diximus, egregie excultam, ornatam, & quandoq; Agnum sub ipsa consistentem affabre pingebant, vt Paulinus altero e recensitis nuper carminibus innuit:

[C]rux varijs [m]odis olim [ex]primebatur

[Ag]nus cum [Cr]uce.

Crux absque imagine Crucifixi ab antiquis Christianis depingi solita.

Agnus sub Cruce olim depingi solitus. D. Paul. ep. 12

Sub Cruce sanguinea niueo stat Christus in agno.

Id autem præstitere, vt qui tunc temporis, quādo Crux probro erat, ex gentilitate ad fidem traducebantur, & Christo in baptismate nomen dabant, blande, ac suauiter ad altiora Christianæ fidei mysteria intellectu assequenda proueherentur. Haud imus tamen inficias, pie ac studiose lector, venerandam quoque Christi Saluatoris imaginem antiquis temporibus Cruci itidem exculptam aptari interdum consueuisse, verum nullatenus ante Constantini Magni tempora id præstitum est; Christiani enim longe ante quam ipse Romani clauum Imperij obtineret, & diutino etiam temporum interlapsu, post quam felicissima eiusdem tempora Christianæ reipublicæ illuxere, Crucem & Agnum pariter iuxta Crucem, vel Agnum Crucis vexillum deferentem in sacris, vt diximus, tabulis repræsentare solebant.

Christus Agni forma vlterius exprimi non necessarium. Can. 83 Syn. 6 Io. Dam. or. 3. de imag.

4 Quamuis autem in sexta generali synodo Canon. 83. districte fidelibus interdictum fuisse videatur, ne descripta a nobis hactenus Agni imagine vterentur, quæ a Ioanne Damasceno oratione de imaginibus illis vtique verbis eleganter describitur: *In quibusdam*, inquit, *sanctorum imaginum picturis Agnus exprimitur, quem Præcursor digito demonstrat. Nos igitur veteres figuras atque vmbras vt veritatis notas & signa Ecclesiæ tradita complectentes gratiam & veritatem anteponimus, quam vt plenitudinem legis accepimus. Itaque vt ad id quod perfectum est, in picturis etiam omnium oculis subijciamus, Agnum illum, qui mundi peccatum tollit, Christum Deum nostrum, loco veteris agni, humana forma post-*

posthac exprimendum decernimus, &c. Verum enimuero vt hic quę ad rem faciunt enarremus, præterquam quod haud vnquam ab Ecclesia Romana canonem illum receptum fuisse palam fit, quemadmodum ipsemet asserit, ac prolixius Cardinalis Baronius noster in suis Annal. edisserit: & Binius pariter in quinti Conc. notis, quod sextum nuncupatur, vnà cum alijs ibidem ab ipso recensitis affirmat. Certe quæ in medium protulimus ipsiusmet Canonis verba, nullatenus sacras Christi sub Agni symbolo imagines ab ipso Ecclesiæ promptuario semouendas decernunt, sed illis Christi eiusdem imagines sub humana forma affabre effictas præferendas edocent. Quod sentit Glossa in sextam synodum; cui Turrecremata mordicus hæc dicens adhæret: *Tertio est,* inquit ille, *responsio hic in glossa, quam ponit, seu prosequitur Guillelmus in Rationali, vt hoc referatur ad picturam in Cruce, vt videlicet in Cruce Christus in figura hominis depingatur principaliter, quo depicto non obest, si etiam in parte inferiori depingatur agnus.* Quinimmo vt validioribus assertio argumentis fulciatur, ipsemet Adrianus Papa in conscripta ad Tharasium Patriarcham Constantinopolitanum epistola, quæ in septima pariter synodo Act. 2. recitatur, sacram Christi imaginem sub Agni symbolo a sexta synodo comprobatam omnino fuisse disertis vtique verbis affirmat, cum de synodica Tharasij eiusdem epistola agens, in rem præsentem hæc habet: *In qua clare est expressum, quod in sextæ synodi diuine & legaliter prædicatis canonibus recipitur pictura illa veneranda, in qua Agnus digito Præcursoris demonstratus graphice est insculptus, qui in typum gratiæ assumptus, verum nobis per legem Agnum, nempe Christum Deum indicat. Veteres igitur typos, figuras & vmbras tanquam veritatis signa, & notas Ecclesiæ traditas suscipientes, gratiam & veritatem agnoscimus, tanquam legis plenitudinem hanc arbitrantes. Vt igitur & in colorum effectibus subijciatur omnium oculis figura illa, quæ Agnum illum, qui abstulit peccata mundi, nimirum Deum nostrum, iuxta humanam effigiem delineat, censemus ab hoc tempore pro veteri illo Agno, qui scilicet immolabatur, typusque erat Christi immolandi, vel ille, de quo Ioannes in Apocalypsi, Agnus occisus ab origine mundi, & nouum in Ecclesia Dei erigendum, quo per eum exaltationem humilitatis Verbi Dei consideremus, quo in memoriam politici illius, qua in carne vixit, item passionis eius, & salutiferæ mortis, vnde mundi liberatio contigit, veluti manu ducamur, &c.* Hæc Adrianus Papa pro asserenda mystici huius Agni imagine perorasse quodammodo visus est.

Baro. Ann. to. 8. an. 692.

Turrecr. Gl. dist. 3. c. sex. de Consec.

Adrian. Pap. ep. ad Tharas.

5 Nunquam igitur Romana Ecclesia Christum sub Agni symbolo oculis fidelium repræsentare destitit, Agnum, inquam, qui crucem insuper formis multiplicibus delineatam, ac blande humeris exceptam deferret, vt in pluribus apprime inter cæteras recolendis ipsius Vrbis, & Orbis Ecclesijs videre est. Vt res autem exemplis liquido comprobetur, exponendum hic nobis occurrit, quod super cathedralis Ecclesiæ Cœmeterio Septempedanæ ciuitatis, nunc vulgo sancti Seuerini in Piceno, Ioanni Seuerano viro sacræ antiquitatis studiosissimo adnotare licuit, cuius perantiqua item symbolici Agni imago typis hic in lectoris gratiam expressa est, prout in Subterraneæ Romæ opere, Italico olim idiomate ab eodem edito, præferebatur.

Christi Agni forma exprimi non indecorum, & vsu receptum est.

Vides

ſtus Cru ixus ſub ſpecie à ꝑusChri s cur ex ereεur.

6 Vides igitur, optime lector, quibus potiſſimum primæui Chriſtianorum rationibus permoti, Chriſtum Saluatorẽ Orbis, ſub Agni immaculati typo contemplandum iugiter ob oculos proponebant, vt immane videlicet Crucis ſcandalum, quod tunc temporis intuentium animis altius inſederat, ex parte ſaltem leniter expungerent, ac penitus aliquando abolerent. Satagebant inſuper, vt ipſomet aſpectu myſticæ illius oblationis meminiſſent, qua Chriſtus ex recolendis antiquorum Prophetarum oraculis haud alio titulo, quam Agni immaculati frequẽter prænotatur: quippe qui ipſe vere eſt Agnus pro cunctorum expiatione ſcelerum, Agnus, inquam, ab ipſiuſmet mundi primordijs occiſus, & pro nobis æterno Patri in odoris ſuauitatem immolatus. Antiqua vero, ac laudabilis iſta, Chriſti imaginem ſub Agni typo pingendi, ac efformandi conſuetudo adeo apud Chriſtianos inoleuit, vt apud Romanam Eccleſiam, quæ cæterarum omnium tum fide, tum moribus caput, & forma eſt, illibata adhuc perſeueret. Ex candida quippe cera concinne, eleganterque ipſiuſmet Agni imagines numiſmatum inſtar, ſacris item titulis prænotatæ conficiuntur, quas hunc in modum elaboratas ſacro ſubinde Chriſmatis oleo a Romanis Pontificibus infundi, ac ſolemni ritu ſeptimo quoque recurrente Pontificatus anno benedici, fidelibus vltro ingenti eaſdem deuotionis ardore expoſcentibus, in more poſitum eſt: Deo interim e Cælo ſacrarum eiuſcemodi imaginum cultui, quæ Pontificiam benedictionem obtinent, ac Romanæ Eccleſiæ conſuetudini, quæ eiſdem vtitur, attritis mirabiliter ſatanæ viribus, ac multiplici portentorum genere earundem imaginum virtute obtingentium, ſuffragium præſtante. Sed his obiter enarratis, ad alia interim, ſi libet, enarranda progrediamur.

CAP.

CAP. XXI.

De Orphei imagine.

Vis eloquentiæ Orphei commentitia quomodo Christo Domino conueniat.

1 CVM diuini instar oraculi illa mortalium animis vox altius insederit, & auribus iugiter insonet, *haud sacra*, videlicet, *miscenda profanis*. Inde absurdum plane, ac quid merito execrandum videri cuipiam poterit, quod profana in sacris Christianorum Cœmeterijs, quæ augustissima illibatæ religionis, ac fidei promptuaria sunt, profana, inquam, ipsius Orphei imago, quam ethnici impense colebant, reliquas inter venerandas imagines coloribus adumbretur, vt in prima Cubiculi tertij, & in secunda item Cubiculi quarti tabula apud celeberrimum Callisti Cœmeterium, vnà cum multiplicibus tum noui, tum veteris Testamenti sacris exculptis imaginibus videre est. Quapropter explodenda quidem, atque omnino expungenda nobis prima quidem facie eiuscemodi imago videbatur: at rem altius expendentibus, haud otiose, haud perperam hanc ibidem delineatam fuisse fatendum proculdubio est: multiplicia quippe, nec perexigui hæc momenti cælestium arcanorum mysteria antiquorum Patrum ore decantata, & prolixiori a nobis sermone in studiosi gratiam lectoris edisserenda præsefert, quod a nobis eo facilius, dum sacræ perscrutandæ antiquitati insistimus, præstandum est, *vt lutum*, videlicet, *ab auro, & pretiosum a vili secernamus*, & ne pia Christianorum manu exculpta exteri hominis imago castæ, sinceræque sacrorum Cœmeteriorum venerationi quidquam detrahat, vel certe profani, qui eiuscemodi aliquando locis obrepserit, cultus notam inurat. Quamobrem ne Christianorum, probatissimorumq; scriptorum manu, ac pennicillo descripta imago temere, & quid veluti Cœmeteriales inter tabulas suppositititium reijciatur, orthodoxorum pro Orphei imagine Patrum perorantium sententias prius diligenter consulere, ac in medium producere, & sano prudentiq; subinde lectoris iudicio litem dirimendam, eiusdemque rem totam arbitrio definiendam consulto relinquimus est.

Orpheus Deos nouos in Græciam induxit.

2 Orpheus igitur, vt rem altius repetamus, suusque veritati nitor constet, apud celeberrimas sapientum Græcorum academias, Theologicarum scientiarum princeps, subdolis, futilibusque gentilitiæ superstitionis erroribus imbutus, detestando insuper dæmonum cultui, ac omni prorsus idololatricæ impietati eum in modum addictus fuit, vt immane adaucto inanium Deorum numero, tercentum, & sexaginta colendos Græcis hominibus Deos proposuerit, & plura quoque de eisdem concinne, suauiterque plectro concinerit, vt probe illud Moysi ore prolatum adimpleri oraculum videretur: *Noui, recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum*. At ipsius deinde veritatis diuinitus luce perfusus, *quæ illuminat omnem hominem*, vt Ioannes ait, *venientem in hunc mundum*, anteactæ vitæ serio palinodiam recantans, in vnum verum, æternumque Deum, quibusuis sapientior effectus, ac vberiori donatus lumine, mentis aciem vel sero defixit, supernamque diuini Numinis gloriam, quam studiose apud Ægyptios sapientissimi Moysis Pentateuchum perlegendo didicerat, & miris postmodũ laudum præconijs celebrauit, ac saluberrima dogmatum illibatæ fidei rudimenta, quæ cuique ad assequendam animorum salutem nosse opus est, progenitum ex se Musæum nomine, nati effectus ex progenitore magister, edocuit. Ne eiuscemodi autem rem gratis lectori asserere, aniles concinnando fabulas, videamur, id vnus præ cæteris Iustinus martyr exhortatione ad gentes disertis in hunc modum verbis inculcat: *Orpheus*, inquit, *sane quidem multitudinis Deorum, siue plurimæ diuinitatis, vt sic aliquis dicat, primus auctor, qualis posterius ad filium suum Musæum, ac reliquos germanos, verosque auditores de vero, eodemque solo Deo prædicauerit, necessarium visum est nobis exprimere*. Hæc Iustinus. Et idem lib. quem de ipsius Dei monarchia edidit, isthæc in rem præsentem inserit: *Testimonium*, inquit, *mihi quoque dicet Orpheus, qui trecentos sexaginta Deos subintroduxit in libro, quem Testamentorum titulo inscripsit, vbi eum pœnitentia ductum, resi-*

Deut. … c. 32.

Id. c. 1.

Orpheus lecto Pentateucho palinodiam canit.

Musæus Orphei filius.

Iust. mart. exhort. ad gent. Orpheus multa de Deo vero versibus edidit.

Iust. de monar. Dei.

resipuisse apparet, ex eo quod scribit:

Solis canto pijs, procul, o procul este profani,
Tu Musæe audi, lunæ sate stirpe silentis,
Perniciosa prius, vitæ aduersa futuræ
Ex me cognosti: sed nunc te vera docebo.
Inspectans Verbum diuinum, huic totus inhære.
Pectoris hoc mentem sacri, gressusque guberna.
Incedens recta, Regemque hunc orbis adora.
Vnicus est, per se existens, qui cuncta creauit, &c.

Vides quali argumentorum pondere pro resipiscente profano quondam homine Orpheo contra impugnantes Iustinus martyr in acie stet, contendatque. At in re admodum graui atque ancipiti, & quæ multorum item sententijs valide comprobanda est, Clemens Alexandrinus adhortatione ad gentes Iustino his plane verbis adstipulator accedat. *Thracius sacrorum simul interpres & poëta, Oeagri filius Orpheus, postquam Orgyorum sacra fuit effatus, & simulachrorum exposuit Theologiam, recantationem vere sacram, sed sero tamen canens orationem; quam refert huiusmodi.*

Audi vera loquor, nec quæ olim visa fuere
Pectoribus, charæ te priuent lumine vitæ.
Verbum est aspiciens diuinum, assistere nunquam
Huic cessa, mentemque tuam, & cor dirige recta
Atque via ingredere, mundi autem respice Regem,
Solum immortalem.
Ex se vnus genitus, genita & sunt omnia ab vno,
Versaturque in eis ipse, ex mortalibus vllus
Nec videt hunc, contra sed cunctos aspicit ipse, &c.

Et ad præmemoratorum Carminum calcem isthæc subtexit:

Ast homo consilio ne tu cunctare sagaci,
Sed propera placare Deum, mox ipse reuersus.

Audis quę vir a veritatis quōdam tramite deuius, nunc vero Deo aspirāte e lubrico redux, saluberrima salutis monita pretiosa velut animi pharmaca Christianis auribus ingerat. Nec vero, vt proposito insistamus, Theodoretus miram recolendamque Orphei a commentitijs erroribus, quibus olim tenebatur, resipiscentiam silentio præterite voluit, dum his rem totam verbis prolixius enarrat: *Orpheus autem Odrysius profectus in Ægyptum, hæc de Deo præfatus est, quæ vocalissime ita testatur:*

Perfectus Deus est, qui perficit omnia solus.
Ipse eadem lustrans, oculis nec cernere cuiquam
Hunc hominum liceat, tamen idem cuncta tuetur.
Conspectus nulli, quoniam caliginis atræ
Obsistunt nebulæ, & mortalia nubila nobis,
Et pupæ tenues, caro circum atque ossa resistunt.
Ipsum autem magnum superest innixus olympum
Aurato residens solio, pedibusque sub ipsis
Pressatur tellus, dextram vsque ad littora tendit
Oceani, montes imis radicibus acti
Contrepidant, nec ferre queunt ea numina dorso.
In cælo residens, imis tamen omnia terris
Perficit, hic caput, hic medium, finesque tuetur.

Hæc ille, quibus immensam, incircumscriptamque, ac prorsus ineffabilem Dei magnitudinem aptis in rem præsentem verbis circumscribere, & Apostolicis quidem sermonibus valde cōsone vir iste elocutus fuisse visus est. De Deo enim quid aliud elegāter adumbrauit Apostolus ad Timoth. scribens, dum ait: *Beatus & solus potens Rex regum, & Dominus Dominantium: qui solus habet immortalitatem & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum videt, sed nec videre potest, cui honor & imperium sempiternum, amen.*

2 Verum illud a nobis hic caute præmittendum videtur, cum de externorum hominum, & a fide alienorum doctrinis, etsi veritati consonis, ac per se probatis agitur, quas manu quodammodo ab eisdem acceptas mutuari contigit, illud, inquam, præmittendum est, quod Augustinus in libro contra Faust. lynceis in hæc verba oculis adnotauit: *Sibylla porro, vel Sibyllæ, & Orpheus, & nescio quis Hermes, et si qui alij vates, vel Theologi, vel sapientes philosophi gentium de Filio Dei, aut de Patre Deo vera prædixisse, vel dixisse per-*

Marginalia: Carmen Or. ad filium ... de Deo. — Clem. Alex. ad gent. — Theod. l. 3. de princ. 10. 1. — Ep. 1. ad Tim. c. 6. n. 16. — Doctrinæ infidelium etiam veræ, non probant, sed ipsos met tantum conuincunt. — S. Aug. l. 13. c. 5. cont. Faust. 1. 6

perhibentur, valet quidem ad paganam vanitatem reuincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam. Quid enim Christianorum assertis eorumdem conferat auctoritas, quos Christi fides, sine qua *Deo placere nemo potest*, nobis nullatenus commendauit.

Orpheus in Cœmeterijs cur depictus?

3 Christiani igitur antiquæ probitatis, qui gentilitijs procul deliramentorum superstitionibus abdicatis, Christo nomen dederant, ipsius Orphei in sacrorum abditis Cœmeteriorum imaginem pingere eo quidem animi consilio opportunum rati fuere, vt eandem nimirum intentis subinde oculis conspicientes, ipsummet, quem sectati inter superstitionum tenebras fuerant, & cuius dictis ac imperio paruerant, antiquorum recantasse errorum palinodiam probe meminissent, eundemque salutaris pœnitentiæ vi ad meliorem frugem traductum, quamplura diuinis Christi dogmatibus mirifice consona plectro enarrasse, dum pictam suspicerent imaginem, secum mente recolerent. Et vt vno verbo singula complectamur, mira quadam pingendi arte sub ipsius Orphei typo Christum quoque Saluatorem quodammodo adumbratum fuisse intelligerent, viuifica dulcisonæ Crucis lyra, atq; inexhausto meritorũ cumulo, potẽti insuper diuini ipsius Verbi voce, quę cuncta complectitur, efferą quęque, atque inhumana hominum corda nouo insitatoque portenti genere blanda, ac mansueta perficiens, ab ipsiusmet Tartari faucibus addictas sibi credentiũ animas potenter extraxerat. Orphei demum similitudinem Christo optime consonam Christiani meditabantur: hic enim illius adinstar, qui dulcisonis, & concinnatis ad plectrum vocibus feras pertrahebat, vniuersum ad se mellifluis, quæ exo re iugiter eructabat, æternę vitæ oraculis terrarum orbem diuinitus pelliciendo attraxit, vt ipsemet longe ante perspicuo patentique diuinæ vocis oraculo prænunciauerat: *Ego si exaltatus fuero*, inquit, *a terra, omnia traham ad me ipsum*. Ad quod præterea valide comprobandum ipsa Hieronymi verba mirifice faciunt, quæ de arcana ipsius vi ad alliciendos, trahendosque hominum animos hunc in modum eleganter edisserit: *Certe fulgor ipse*, inquit, *& maiestas diuinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magnete lapide, & succinis hæc esse vis dicitur, vt annulos & stipulam & festucas sibi copulent; quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat, quos volebat?* Hæc in rem præsentem Hieronymus, qui ad omnimodam diuini item Verbi vim mortalibus inculcandam, isthæc in Matthæum congerit: *Igneum enim quiddam*, inquit ille, *atque sidereum radiabat ex oculis eius, & diuinitatis maiestas lucebat in facie*. hucusque Hieronymus. Idem plane Origenes, & peracute quidem his verbis adnotauit: *Vis tibi adhuc amplius quid ex diuinis Scripturis ostendam, quomodo maior cura salutis erga homines Deo est, quam diabolo perditionis? Num aliquid non sufficiebat angelorum diligentia aduersus insidias dæmonum, & aduersus eos, qui ad peccandum homines trahunt? Ipse Vnigenitus, ipse namque Filius Dei adest, ipse defendit, ipse nos custodit, ipse nos ad se trahit. Audi quomodo ipse dixit: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Nec sufficit eum esse nobiscum, sed quodammodo vim nobis facit, vt nos pertrahat ad salutem. Ait enim alio loco: Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum. Vides quomodo non solum inuitat volentes, sed etiam cunctantes trahit?* Vides plane diuini istius Orphei vim omnino admirandam, & in pertrahendo cunctipotentem, vt palam Origenes adumbrat, qui hæc coronidis instar enarratis infra subtexit: *Sic ergo non solum inuitamur, sed trahimur, & cogimur ad salutem, &c.* hæc Origenes.

4 Nec vnus dumtaxat Origenes in Orphei aptis verborum coloribus imagine elucidanda ingeniose elaborauit, sed Clemens Alexandrinus loco, quem supra recensuimus post immanium enarrata, quibus se turpiter Orpheus infecit, errorum piacula, ac cæteros subinde, qui inanem Deorum cultum impietate haud impari æmulantur, acriter insectatus, hæc de Christo Domino in medium profert: *Sed non talis est meus cantor*, de Christo loquitur, *sed venit paulo post dissoluturus acerbam seruitutem dæmonum tyrannidem obtinentium, ad suauem autem, & benignum religionis, & pieta-*

Lyra Orphei symbolũ Crucis Christi.

Christus Dominus, sicut Orpheus omnia trahit ad se.

Io. c. 12.

S. Hieron. in 3. Matt. c. 9. l. 1.

Hier. l. 3. in c. 21. Matt.

Orig. ho. 10. in Matt. 29.

Christus Dominus cũ Orpheo collatus.

Clem. Alex. exhor. ad g.

tatis in Deum iugum nos traducens, in Cælum rursus euocat eos, qui humi sunt abiecti. Solus quidem certe ex ijs, qui vnquam fuerunt, difficillimas feras, homines mansuefecit. Volucres quidem eos, qui ex ipsis sunt leues: serpentes vero eos, qui deceptores, & leones eos, qui sunt rapaces: lapides autem & ligna sunt insipientes. Præterea autem lapidibus quoque est insensibilior homo, qui est cinctus ignorantia. Et tandem vbi ad rem nostram plura congessit, & postquam comparationem eiuscemodi argumentis quampluribus comprobauit, rem totam hunc in modum dirimit, atque concludit: *Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides ipse cælestis cantus in mansuetos homines transformauit. Vide quantum potuerit nouum hoc canticum, homines ex lapidibus, & humanos, ac mites fecit ex feris.* Hæc Alexandrinus.

mines bru ssimilati.

5 Verum enimuero descripto a nobis hactenus Orphei symbolo haud suam quoque desiderari auctoritatem patitur Hieronymus: quippe qui in illa Isaiæ verba: *Habitabit lupus cum agno*; quæ quidem Iudæi perperam, vt somnianti mos est, interpretãtes, illa sub extremam rerum vniuersarum periodum, ac totius orbis ad interitum vergentis excidia complenda omnino fore asseuerant, hanc tamen eandem similitudinem in medium profert, ac mirifice insuper comprobat, sed verba quæso tanto condigna scriptore excipiamus: *Hæc quoque Iudæi, inquit, & nostri iudaizantes, iuxta literam futura contendunt, vt in charitate Christi, quem putant in fine mundi esse venturum, omnes bestiæ redigantur in mansuetudinem, & pristina feritate deposita, lupus & agnus pascantur simul, &c.* Nec hactenus recensita enarrasse contentus, hæc infra ad rem nostram subtexit: *Cæterum iuxta viuificantem spiritum facilis intelligentia est. Lupus enim Paulus, qui primum persequebatur Ecclesiam, de quo dictum est: Beniamin lupus rapax &c. habitauit cum agno, vel Anania, a quo baptizatus est: vel Petro Apostolo, cui dictum est: Pasce agnos meos.* In illa item eiusdem Isaiæ verba: *Leo quoque ferocissimus, & ouis & vitulus pariter morabuntur*, isthæc argute proloquitur: *Quod quotidie, inquit, cernimus in Ecclesia, diuites & pauperes, potentes, & humiles, Reges atque priuatos pariter commorari, & a pueris paruulis, quos Apostolos intelligimus, & Apostolicos viros, &c.* ad illa, videlicet, Prophetæ verba mirifice alludens: *Et Puer paruulus minabit eos.* Demum sanctissimus idem doctor visionem Petro diuinitus exhibitam, multiplicium scilicet animalium mystico illo lintei sinu exceptorum, edisserens, hæc ad rei propositum affert: *Quam diuersorum prius morum coniunctionem, etiam B. Petrus in vase linteo, quod de cælo demissum est, se vidisse testatur, habente quatuor principia, quæ quatuor mundi plagas intelligimus, vt repletam terram Dei scientia cognoscimus. In quo vase erant quadrupedia, & serpentes & bestiæ, & volatilia Cæli, vt quod arca in diluuio, hoc Ecclesia præstet in mundo.* Audis quanta ex breui linteaminum sinu, Apostolicos ob oculos patulo sub irrationabilium item animalium cortice, humanæ rationi sacramenta inter contemplandum arrideant.

[...]n. in c. 11. [...]

[...]ier. in Esa. [...] l. 4. [...]omodo [...] [...]e Christi [...]iæ mansue[...] [...]i dicantur?

[...]r. in Isai.

6 Demum in Orphei symbolum eleganter quidem ludens Eusebius oratione, quam habuit de Constantini laudibus, pulchra congessit: *Ad hunc modum, inquit, communis omnium Seruator per instrumentum humani corporis, quo se circumdedit, se beneficum omnibus præstitit, & salutarem, non aliter quam musicus, qui suam in arte peritiam per lyram declarat Orpheus, vt in fabulis Græcorum est, omnia ferarum genera cantu permulcere, & instrumenti fidibus plectro percussis, belluarum immanium furores mitigare potuit. Quæ res a Græcis & passim decantatur, & vera esse creditur, quod scilicet lyræ inanimi concentu tum feras mansuescere, tum arbores, quæ fagi vocantur, musicæ suauitate delinitæ, situs suos mutare solent. Eodem modo igitur sapientissimus Dei sermo, cuius vi, ac potestate omnia continentur, cohærens animis hominum, omnium vitiorum generibus oppressis, varias curationes adhibere hominibus, & humana natura, tanquam instrumento musico, a sua ipsius sapientia fabricata, in manus accepta cantilena, & quasi incantationes animantibus non expertibus ratione, sed eiusdem participibus, occinere cœpit, omnes feros mores tam Græcorum, quam barbarorum, omnes etiam agrestes, & immanes animorum perturbationes salutaribus cælestis doctrinæ medicamentis sanauit, &c.* hæc Eusebius in Constantini Augusti laudem

Euseb. de laud Const. Imp. Quomodo Christus, vt Orpheus fera hominum ingenia permulserit?

 blan-

blandos Imperatoris dignissimi mores stylo prosecutus enarrat.

7 Plura autem testimonia sunt, quæ velut symbolicæ Orphei ipsius imagini consona, ad susceptæ enarrationis propositum comprobandum hic coaceruari simul possent; nimirum Gregorij Nysseni in Hexamer. Irenæi lib. aduersus hæreses, Ioannis Chrysostomi homilijs in Genesim, & præsertim homilia 23. in cap. 6. & homil. 29. in cap. 9 Leontij Episcopi Cypri contra Hebræos in antiq. lect. Cassiodori in psalmos, & aliorum sacrorum item scriptorum, quæ breuitatis gratia, ne tædium studioso lectoribus inferamus, vltro libenterque omittimus. Illud tamen hic haud præterijsse volumus, Orphei quoque nomine ipsummet Dauidem, quem patentissimũ Christi symbolum extitisse nemo est, qui nesciat, a sacris plerisque scriptoribus appellatum fuisse, vt præcipue a Georgio Piside de mundi opificio in Bibliotheca Patrum, explicans verba illa psalmi, *Extendens cælum sicut pellem*, sic ait:

Tu pellis instar explicauisti polum,
Namque tuus Orpheus fila contrectans lyræ
Deum canentis nuncupat pellem polum.

Verum Iustinus Martyr loco, quem supra citauimus, pijs, probisque viris, harmonicam Orphei lyram hæc dicens comparat: *Atque ita diuinum*, inquit, *de Cælo plectrum descendens, quasi instrumento quopiam citharæ alicuius, vel lyræ viris iustis vtens, diuinarum nobis & cælestium rerum cognitiones reuelaret*. hæc ille.

Greg. Nyss. or. 1. in exam. Iren. l. 5. c. 8. adu hær. Chrys ho. 12. in c. 2. Gen. ho. 23. in c 6. ho. 29. in c. 9. Leont. ep. to 5. cont heb. Cassiod. in ps. 49. Bibl. Pat. to. 8. Iust. Mart.

8 His igitur & quampluribus alijs, quę hic a nobis in medium afferri possent rationibus vnusquisq; edoctus, absurdum neutiquam, atque execrandum pronunciare audebit, quod antiqui in sacris Cœmeteriorum tabulis Christiani prophanam Orphei imaginem coloribus expresserint: cum hic præsertim, apud quos tam frequens eiusdem imago in vsu habebatur, Alexandri potissimum Imperatoris exemplo ad id præstandum permoueri potuerint, qui propensiori erga Christianam religionem animo affectus, descriptam hactenus Orphei imaginem suo in larario vnà cum venerandis Christi atque Abrahami imaginibus religiose colebat, vt in eiusdem gestis Lampridius his verbis testatur: *Alexander Seuerus matutinis horis in Larario suo, in quo & diuos principes, sed optimos, electos, & animas sanctiores, in queis & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, & Orpheum, & huiusmodi Deos habebat, ac maiorum effigies, rem diuinam faciebat*. Et hæc interim de symbolica Orphei imagine Christum adumbrante, qua sacra passim Christianorum Cœmeteria illustrantur, in studiosi gratiam lectoris exposuisse voluimus.

Alexander Imp. imaginẽ Christi, & Orphei in suo Lario locauerat.

Lamp. in Alex

CAP. XXII.

De duobus Græcis elementis A. & Ω.

1 A Recolendis potissimũ imaginibus, quæ multiplici colorum genere exculptæ Christũ Saluatorem Christianorum oculis contemplandum obijciebant, stylum contrahentes, iam ad symbolicas figuras, ac notas, quibus tum Christus designabatur, sermonem conuertimus. Præter recensita enim hactenus, quæ de symbolis, atque imaginibus, quibus Cœmeteriales passim cumulantur tabulæ, prolixiori sermone digessimus, sacrosanctum Christi nomen varijs item formis, ac notis pia antiquorum Christianorũ manu exculptum, sed Græcis duabus illis præcipue A. & Ω. prima videlicet, ac postrema Græcis ipsius alphabeti litteris exaratum conspicitur; quibus potissimum notis ipsemet Deus, vt res ad sua deriuetur initia, Euangelistæ Ioanni innotescere, ac terrarum Orbi palam fieri voluit: *Ego sum*, inquit, *Alpha, & Omega, principium, & finis*. Quapropter sacrosanctum Christi nomen, quod Græcis istis duabus notis exprimitur, Crucis quoque mysterio, honoris gratia Christiani obsignabant, vt in secunda Cœmeterij Pontiani tabula Via Portuensi videre est: ibi enim gemmatæ Crucis imago rosarum sertis vndique nobiliter exculta, & notis insuper venerandi Christi nominis A. & Ω. hinc inde è Cruce pendentibus, supra sacrum Alta-

Nomen Christi duobus Græcorum elementis expressum.

Apoc. 1. & 21

Altare contemplanda intuentium oculis exhibetur, vt supra lib. 6. cap. 4. enarratum est. Et merito quidem iure, cum Deus Opt. Max. cunctarum rerum principium pariter, ac finis existat, primo, ac nouissimo Græcarum elocutionum elementis eiusdem nomen exprimitur, ac definitur. Quod sane perelegāter antiquissimus ille inter scriptores Tertullianus in hæc verba edocuit: *Sic & duas,* inquit, *literas Græcas, summam & vltimam sibi induit Dominus, initij, & finis concurrentium in se figuras, vt quemadmodum Alpha ad Omega vsque voluitur, & rursus Omega ad Alpha replicatur, ita vt ostenderet in se esse initij decursum ad finem, & finis recursum ad initium, vt omnis dispositio in eum desinens, per quem cœpta est, per sermonem scilicet Dei, qui caro factus est, proinde desinat, quemadmodum & cœpit.* Vides quantum vel bina muta Græci sermonis elementa immensam, incircumscriptamque Dei naturam loquantur.

Teriũ dua- literarũ ha, & Ome

2 At doctissimus vir Beda de Græcis istis literis sermonem agens in Apoc. 1. verba, quæ hactenus recensita sunt, alia prorsus ratione subintelligenda esse affirmat, sic autem in rem præsentem inquit: *Ego sum Alpha & Omega, initium & finis. Initium, quia nullus præcedit: finis, quia nullus in regno succedit.* Huic autem sententiæ Augustinus hæc dicens mirifice adstipulatur: *Ipse de se dicit: Ego sum primus & nouissimus. Indubitanter agnosce, quod priorem non potest habere, qui primus est. Item: Ego sum Alpha & Omega. Sicut Alpha literarum nulla præcedit, ita & Filium Dei nulli secundum constat esse.* Verum Hieronymus in libro, quem contra Iouinianum edidit, Tertulliani sententię mordicus inhæret: *Docet,* inquit, *Apostolus scribens ad Ephesios, Deum præposuisse in adimpletione temporum recapitulare omnia, & ad principium retrahere in Christum Iesum, quæ sunt super Cælos, & super terram. Vnde & ipse Saluator in Apocalypsi Ioannis: Ego sum, inquit, Alpha & Omega, initium & finis.* Neque prætereundus hic silentio Rupertus Abbas videtur, qui miro quodam modo ipsamet verba hunc in modum explanat: *Quid dixerit,* inquit, *quid intelligi velit per Alpha & Omega, confestim exponit dicendo:* Principium & finis. *Duæ nempe literæ Græcorum, quibus & cuius linguæ Ecclesijs hunc librum scripsit, duæ, inquam, literæ illius linguæ, summa & vltima istæ sunt. Vt ergo dubium non sit, quale, vel cuius rei principium sit, vel finis: per Alpha commoniti, quæ prima est, ad sacræ Scripturæ exordium respiciamus, vbi scriptum est: In principio creauit Deus Cælum & terram. Et per Omega, quæ vltima est, item commoniti, ad finem eiusdem Scripturæ in Euangelico volumine respiciamus, vbi scriptum est: Et ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Vt veraciter credamus, & confiteamur hunc esse principium, in quo omnia facta sunt: & finem siue consummationem, quá omnia restaurata & perfecta sunt.* Audis, quot verba, tot sententias ad sacrum Christi illustrandum nomen disertissimi hominis ore prolatas, quibus egregie Prudentius quoque suis carminibus consonat, dum hymno, quem nonum in ordine de Christo cecinit, idem, ijsdemque plane sententijs confirmat:

in Apoc. / uguft. / Hier. l. 1. con- tra Iou. / Ruper. Abb. in Apoc. l. 1. c. 1. / Prud. hom. 9. Cathemerinon

Alpha & Omega cognominatur,
Ipse fons, & clausula omnium,
Quæ sunt, fuerunt, quæque post futura sunt.

Sed profanis quoque scriptoribus, vt singula perstringamus, loquendi hæc formula vsitata fuit. Martialis enim in epigrammatum libro, quem conscripsit, Codrum quemdam *Alpha penulatorum* appellauit. Et Eratosthenes insignis polyhistor, eo quod in omni scientiarum genere secundas ferret, velut singulariter edoctus aptato meritis nomine *Beta* nuncupatus est. Et hæc pro sacrosancto Christi nomine Græcis litteris concepto in studiosi gratiam lectoris congessimus.

CAP.

CAP. XXIII.

De Græco ☧ nomine.

Nomen Chriſti duabus literis Græcis Chi, & Rho expreſſum.

1 DIVINISSIMVM Chriſti Saluatoris nomen, quod illi cælitus inditum, muneri potius quam naturæ cõſonat, Angelis quidem, vt Apoſtolus ait, venerationi, hominibus obſequio, ac ipſiſmet dæmonibus pauori eſt. De hoc quippe Apoſtolus ait: *Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod eſt ſuper omnem nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum.* Verum Chriſtiani haud tam frequenter ſupra recenſitum Saluatoris nomen vſurpantes, Chriſti paſſim nomine in ſepulchralibus titulis, & in Cœmeterialibus præſertim Cubiculis vſi fuere, a quo ipſi nimirum vocis, quam præferebant, denominationem traxerant. Chriſti igitur nomen Chriſtianis vſitatiſſimum extitit, *quod*, vt Lactantius ait, *haud proprium nomen eſt, ſed nuncupatio poteſtatis, & regni*. Regiam enim poteſtatem ſpecioſum iſtud nomen ſignificat, & *Chriſtus*, Auguſtino teſte, *Sacramenti plane nomen eſt*: Græcum quippe nomen Χριστός a verbo Græco χρίω, id eſt, vngo, Hebraicum autem Maſſiach a verbo משח Maſſach, quod idem ſignificat, ac vngere, Latinum demum vnctus reſonat. Quo potiſſimum nomine in ſacris diuinarum ſcripturarum paginis Reges appellantur: *Faciens miſericordiam Chriſto ſuo David.* Et alibi: *Non mittam*, inquit, *manum in Chriſtum Domini.* Reges enim cum apud Iudæos primum renuntiabantur, oleo ipſa Prophetarum manu perfundi conſueuerant: *Inueni*, inquit, *Dauid ſeruum meum, oleo ſancto meo vnxi eum.* Verum ſicut ab externa olei vnctione Reges, ita pariter ab interna, ac myſtica, quam illa præſignabat, Chriſtus Meſſias, & vnctus per antonomaſiam appellatus eſt: quapropter iure de eo Regius Pſalmiſta cecinit: *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.* Et ſemetipſum Chriſtus, Chriſtum vtique, id eſt, vnctum nuncupauit: *Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxerit me.* Vt egregie autem Gregorius Nazianzenus ediſſerit, Chriſtus Dominus vnctus dicitur, quia diuinitas vnctionis locum tenebat: *Dicitur vnctus*, inquit, *propter diuinitatem; ea enim humanitatis vnctio eſt.* Chriſtiani igitur, quibus ſacrum Chriſti nomen a myſtica vnctione deriuatum animo altius inſederat, & primæuos item Chriſtianæ fidei ſectatores, qui apud Antiochiam demorabantur, Chriſti nomine nuncupatos fuiſſe recolebant: *Ita vt*, inquit Lucas, *cognominarentur primum Antiochiæ diſcipuli Chriſtiani*; hoc plane nomen frequentius præſignare, inſcribere, inſculpere, atque in Cœmeterialibus locis vſurpare conſueuerunt; Chriſti quippe nomine vnà cum Apoſtolo iugiter inſigniti illud Chriſto canebãt: *Chriſti bonus odor ſumus Deo*, id eſt, vt erudite Theophylactus ediſſerit: *Quocumque abierimus, odorem ſpiritualis vnguenti circumferimus, cognitionis videlicet Dei in omni loco hominibus bono ſuffitu afflamus.*

Ad Phil. c. 2. — *Lact. l. 4. de ſap. c. 7.* — *Aug. Io. c. 2. Sebaſ. Barrad. con. Euang. l. 9 c. 2.* — *Pſal. 15. 1. reg. 24.* — *Pſal. 88.* — *Pſal. 44.* — *Iſ. c. 61.* — *Naz. or. 4. de theol.* — *Act. c. 11.* — *2. ad Cor. 2.* — *Theoph. in epiſ.*

Signum ſolemne Chriſtianis ante tempora Conſtantini.

2 Hac igitur Græcorum voce vbique locorum venerandum Chriſti nomen frequenter apud antiquos expreſſum reperitur, ex duabus Græcis literis videlicet Chi, & Rho hoc plane modo: ☧ Quæ quidem celeberrimæ vocis nota, etſi a Conſtantino Magno in ſuo militari labaro vſurpata aliquando fuerit, poſtquam illi è Cælo viuificæ Crucis ſignum præmonſtratum eſt, in quo fauſtam illi Deus atque optatam validiſſimo ab hoſte victoriam pollicitus fuerat, iuxta id quod Prudentius cecinit:

Prud. cont. Symm.

> *Chriſtus purpureum gemmato textus in auro*
> *Signabat labarum.*

Veruntamen, vt veritas ipſa magis eluceat, certum quoque, ac indubitatum omnino eſt, longe ante Conſtantini tempora hanc ipſam notam apud Chriſtianos in vſu fuiſſe, cum haud pauca in Cœmeterijs ſacris ſepulchra reperiantur, quæ præclare eiuſcemodi notis inſignita non ſint, vt in quampluribus titulis tertio huius Subterraneæ Romæ libro recenſitis compertum fit, ac præſertim in ſepulchris Marij martyris ſub Adriano: Alexandri item martyris ſub Antonino, & demũ Caij Papæ & mar-

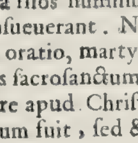
martyris sub Diocletiano palam videre est, in cuius potissimum sepulchro, quod hac nostra ætate in lucem venit, tria insuper eiusdem Diocletiani numismata reperta sunt. Nuper autem, vt res exemplo comprobetur, intra Cœmeterialem alterius Marij Ianuariani martyris tumulum æneum quoddam Iuliæ Augustæ, quæ Seueri quondam Imperatoris coniux fuit, numisma egregio quidem artis opere exculptum latebat, Vestæ sacrificium ex altera facie contemplandum exhibet, quod ab Illustrissima Marchionissa Angelella pretiosi instar monimenti, vt iam lib. 3. cap. 22. diximus, tibi nunc contemplandum offertur.

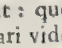

...nismata ...peratorum ...sepulchris ...tyrum in ...r tempus ...tyrij.

Fideles enim in tumulandis sanctorum martyrum exuuijs Imperatoris quoque, sub quo martyrio ijdem coronati fuerant, iuxta illos numismata studiose reponere consueuerant. Nec vero, vt ad sua redeat oratio, martyrum dumtaxat sepulchris sacrosanctum Christi nomen insculpere apud Christianos olim in more positum fuit, sed & numismata insuper ex ære confecta hoc salutari nomine prænotata collo appensa iugiter deferre consueuerant: quod vel ex eo potissimum confirmari videtur, quia in quodam Cœmeteriali tumulo, vbi venerandum martyris corpus recondebatur, numisma affixum æneum ita plane insculptum nouissime adinueniri contigit: foramine autē, quod summitati inerat, illud martyri ad deferendum inseruisse demonstrabatur: cuius ex prototypo iconem Ioannes Carolus Vallonus Acolythus Apostolicus in recolendę antiquitatis monimentum hic tibi contemplandam offert.

Verum nō apud Christianos tantum, sed & apud ethnicos, eadem olim figura, qua sacrum Christi no mē cōstat, vsu recepta, sacrasque inter Ægyptiorum notas recensita fuit, ac in plerisque æneis Regum Ptolemæorum numismatibus adnumerabatur, vt in nobilissimo olim Lælij Pasqualini, nunc autem Eminentissimi Cardinalis Boncompagni, eiusdemque familiæ Musæo conspicitur. Verum enimuero vna eademque Græci idiomatis nota diuersam plane apud gentiles interpretandi rationem sortiebatur: nonnulli enim eiuscemodi vocis sono Χρηστήριον exprimi, alij Χρυσάορος, peculiare apud quosdam Iouis epitheton, *Chremen* alij, qui ex Atheniensium Principum numero vnus fuit, designari putauerunt. Gretherus autem de Cruce to. 1. lib. 2. cap. 28. vbi varias hac de re scriptorum sententias refert, probabiliori quidem argumento subnixus hac nimirum voce Χρηστόν denotari pronuntiat, quod idem plane nostris subinde auribus sonat ac *bonum*, *benignum*, *suauem*, *clementem*, *vtilem*, & gloriosos eiuscemodi Ptolemæorum Ægypti Regum titulos, qui in ipsius Tertulliani Apologetico cap. 3. descripti recensentur.

Numismata Ptolemæi cū X. & P. eorumque explanatio.

Chrysaorus epitheton Iouis.

Gret. de Cruce to. 1. l. 2. c. 28.

Tertull. apolog. c. 3

3 Præstat autem hoc potissimum loco subtexere, quæ Gregorius Longus tractatu de signatorijs antiquorum annulis satis erudite de hoc speciatim signo, his plane verbis edisserit: *Quoniam vero frequens notæ huius vsus, multis etiam ante seculis occurrit, quam humanam carnem Christus indueret, ac proinde tam sanctū nomen innotesceret, eo fit vt in varias sententias de notæ intelligētia viri docti discedant.* Quibus

X & P. apud Ethnicos quid significarent?

Georg. Long. tract. de ann. sign.

bus præmiſſis hæc paulo infra ad rei propoſitum ſubijcit: *Quidam*, inquit, *cautiur & verius aiunt eſſe notam nominis ignoti, cuius primæ literæ* X. P. *Moris enim fuiſſe propria nomina Præfectorum rei, ſeu monetæ in nummis exprimere*. Nec deſunt prætereа antiquarum eiuſcemodi rerum notarum exploratores, qui ſigna hæc officinę, vel certe magiſtratus notas fuiſſe exiſtiment. Hieronymus vero Borſerius præter multiplices quidē rationes, quibus præmemorata Græci ſermonis nota pacem apud antiquos deſignatam oſtendit, prout tom. 3. Theatr. Inſubr. magnificentiæ lib. 27. ediſſerit: Probi autem Auguſti potiſſimum numiſmate, in quo ſimilis nota effićta conſpicitur, validiſſimi inſtar argumenti pro ſe iaculum intorquens, pacis potius quam ſacrum Chriſti nomen indicari arbitratur; haud enim ethnico Imperatori, & a religione Chriſtianorum maxime alieno, Chriſti nominis notitia adſcribenda videtur. Sed nunc ad rei propoſitū iſthæc Georgium, quem ſuper citauimus, enarrantem excipiamus: *Ego licet præter coniecturas, quod adferam, ſicut & alij, non habeam, arbitror tamen cum Iacobo Gretſero lib. 2. de Cruce cap. 28. nota illa in antiquis numiſmatibus vocem* χρηστός *ſignari, hoc eſt*, bonus, benignus, clemens, *Quemadmodum & Ptolemæi nummum, de quo idem Gretſerus, principis bonitatem ea nota indicaſſe, perſpicuum eſt, ex eo quod alij etiam honorificis cognomentis, a virtutibus ipſis deſumptis, Ptolemæus* Euergetes, Philadelphus, & Philometor *dictus eſt*. hæc erudite in rem præſentem Georgius.

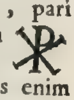
Bor. to 3. Teat Inſub. l. 27.

4 At vero Iſidorus Hiſpalenſis lib. 1. orig. cap 20. de hac ipſa voce, quam *Chreſimon* appellat, prolixiorem quidem ſermonem inſtituens, eadem plane interſerit, aitque, ſi quid apud ſcriptores inter legendum cenſura, vel certe animaduerſione dignum aliquando occurreret, ſignari conſueuiſſe. Quod Caſſiodorus libro de diuinis lectionibus de Origene loquens, his plane verbis confirmat: *Quapropter*, inquit, *in operibus eiuſdem Origenis, quantum tranſiens inuenire præualui, loca quæ contra regulas Patrum dicta ſunt, hæreſim diſputatione ſignaui*. Ita prorſus nouiſſima editio præſefert, vbi in ipſiuſmet libri margine typographus pro *Achreſimi repudiatione*, alias *Achreſimi diſputatione* adnotauit; quamuis librariorum forſitan incuria in ipſa, quæ leguntur, verba mendum irrepſerit, & *Achreſimon* pro *Chreſimon*, pro *diſpunctione* vero *diſputatione*, typis edi contigerit. Quod erudite in ſuis ſymbolicis epiſtolis, epiſt. 24. Pignorius oculis lynceis expendit; vbi & de perantiquo notæ eiuſdem vſu, quæ ipſiſmet olim ſeruorum collaribus apponi conſueuerat, ſe ſatis ſuperque in Commentario, quem *de ſeruorum miniſterijs* inſcripſit, diſſeruiſſe pronūciat; illud vnum poſtremo loco addens, hac inſuper nota, cuius mentio agitur, compendiaria quadam ratione eius, qui cudendæ olim monetæ præfectus fuiſſet, apte nomen ſignificari potuiſſe, nimirum *Chryſodori*, *Chryſanthi*, *Chryſippi*, vel certe alterius huiuſcemodi nomine inſcripto,

Iſid. Hiſp. l. 1. orig. c. 20. Chreſimon quid ſignificet?

Caſſiod. lib. de diu. notum.

Pign. in ſymb. ep. 24.

5 Nec vero abſurdum cuiquam videatur, ſi, quemadmodum olim apud Ægyptios literæ T. & X. ipſiuſmet ſymbolum Crucis deſignabant, pari quoque ratione eiuſcemodi nota Chriſtum Crucis ligno ſuffixum præſignari dixerimus. Quamuis enim ethnici in ipſa meridiana luce velut cæci palpantes, & mille errorum tenebris circumquaque obuoluti, myſterium nequaquam, quod rudibus ſub elementis latebat, intelligerent, quin potius vocem ipſam quandoque vſurpantes quid omnino a re, de qua nunc quæritur, alienum hac voce exprimerent, peculiari tamen arcanoque Dei conſilio obtigiſſe credimus, vt vna eademque nota ſecretiore quodam ſymbolo tum venerandę Crucis ſignum, tum ipſiuſmet Crucifixi imago intuentium oculis adumbraretur, quod & de quampluribus alijs gentilitiam olim ſuperſtitionem redolentibus, quæ ſacro poſtmodum religionis vſui ceſſere, & in veneranda inſuper Chriſtianorum promptuaria, omni penitus ſuperſtitione abolita, expurgatiſque ritibus, inuehi meruerunt, abunde iam ſupra diximus.

T. & X Crucem Domini ſignificant?

6 Ex promiſcuo igitur ac profano vſu, cui inſeruiebat, notam hanc a magno & præcipuæ pietatis Imperatore Conſtantino vindicatam fuiſſe, credere nobis par eſt, vt ipſum videlicet Chriſtum Dominum diro & contumelioſo Crucis patibulo noſtrę ſalutis cauſa ſuffixum intuentium tum oculis tum

ani-

animis contemplandum exhiberet, qui, vt Sedulius eleganter cecinit,

[Sedul. poet. l. 5.]

> ——— *Pœnam vestiuit honore,*
> *Ipsaque sanctificans in se tormenta beauit.*

Iam tum enim eiuscemodi symbolo sacrum Christi nomen venerationi, & crucis signum, quod dedecoris erat nota, decori ipsismet Imperatoribus esse cœpit: *Crux*, inquit Augustinus, *a locis suppliciorum fecit transitum ad frontes Imperatorum*. *Iam tum*, vt Hieronymus asserit, *Regum purpuras, & ardentes diadematum gemmas patibuli Saluatoris pictura condecorat*. Iam tum, inquam, Crucis signo suam Christus orbi diuinitatem patefecit: *Iam enim in purpuris Crux, in diadematibus Crux, in armis Crux, in toto Orbe Crux, & super Solem fulget Crux*, inquit Chrysostomus. Ad quod allusisse Constantinus Imperator visus est, dum militaribus hastis in Crucis formam aptatis virum paludamento circumdatum, & triumphantis in morem iisdem insistentem, verbis hisce additis exhibuit: *Virtus exercitus*, ac duplici Tau quod salutis symbolum est, prænotauit. Cuius quidem numismatis iconem, haud amplius typis exceptam, nunc primum è Francisci Angeloni Musæo Ioannes Petrus Bellorius rei antiquariæ studiosus eiusdem Francisci nepos hic tibi contemplandam offert.

[...ep. 36.] [...ep. ad Iot.] [...f. de not. ... gent. ... Christ. sic]

Sub Christianissimi igitur Imperatoris tempora eadem a Christianis voce sacrosanctum Christi nomen adumbrari, atque exprimi palam cœpit, sub cuius tutelari præsidio, diuino inuocato numine, cuncta felici iugiter omine aggredi, ac perficere consueuerant, iuxta id quod Apostolus Colossẽses hisce verbis admonet: *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi facite, &c.* Quinimmo ipsasmet epistolares paginas, quas passim conscribebant, vt prolatis in medium ad huius secundi Tomi calcem exemplaribus patebit, sacrosancto hoc nomine,

[...a Domi... Christia... omnib... bus ...ium.]

exculptoque Christi charactere, quo fidem promererentur, insignire, ac prænotare satagebát, quod certe ibidem Chrysostomus homilia 9. in hæc verba testatur: *Vis aliquid loqui, nomen Dei præpone. Et ideo nos quoque in epistolis nomen Domini præponimus. Vbi fuerit nomen Domini, omnia sunt fausta & felicia. Nam si Consulum nomina efficiunt, vt firmæ, & validæ sint literæ, multo magis Christi nomen, &c.*

[D. Chrys. ho. 9. in ep. ad Colos.] [Nomen Domini in epistolis Christiani præponebant]

7 Quoniam vero de Constantini labaro supra mentio incidit, haud ab re alienum putamus, nonnulla hic, vel obiter, in rem præsentem afferre, & quidem de viuifico Crucis signo in labari formam ipsius Constãtini iussu ab artificibus elaborato, & de Christi nomine Græcis duabus literis ibidem expresso Eusebium ipsum enarrantem audire hic præstat: *Ille*, Constantinus videlicet, *simul atque dies illuxit, surgens primum arcanum illud visum amicis exponit: deinde artificibus, qui aurum & lapides pretiosos affabre sculpere norant, auditis, medio inter illos loco assidet, verbis signi describit effigiem, eam auro, & lapidibus pretiosis imitatione adumbrari mandat: quam quidem effigiem contigit, vt nos olim oculis contemplaremur, ipse enim Imperator, Deo illud largiente, eam nobis ostendere dignatus est, erat autem tali figura fabricata. Hastile oblongum, erectumque auro vndique obductum fuit, quod cornu habuit transuersum ad formam Crucis constructum, supra in fastigio eius operis corona affixa lapidibus pretiosis, & auro polite circumtecta. In ea salutaris appellationis Saluatoris nota inscripta, duobus solum expressa elementis, id est, è duabus primis literis Græcis nominis Christi erat P, in medio literæ X, curiose, & subtiliter inserta, ☧ quæ totum Christi nomen perspicue significarunt, quas quidem literas deinceps semper Imperator in galea gestare consueuit.*

[Labarum militare Constãtini Imp. quale?] [Baron. t. 3. an. 312. n. 23. & seq.] [Euseb. in vit. Const. l. 1. c. 24. 25. 26.] [Labari eiusdẽ descriptio.]

8 *Ad cornu illius particulæ, quæ ex transuerso erat per hastile traiecta, velamen quoddam pertenue appensum adhæsit, regalis videlicet, & magnifica textura mirabili varietate lapidum pretiosorum, artificiose coniunctorum, lucisque suæ claritate pulchre resplendescentium depicta, & multo auro intexta: quæ dici non potest quantam spectatoribus ob suam pulchritudinem excitarit admirationem. Istud igitur velamen ad cor-*

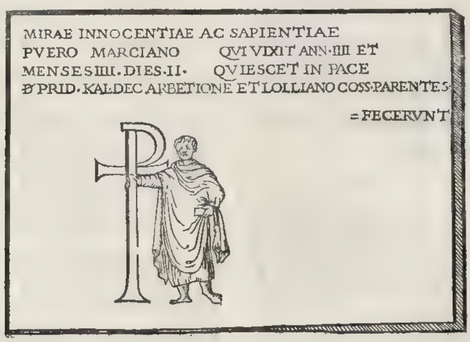
nu affixum, longitudinis, latitudinisque Crucis mensuram penitus exæquauit. Oblongum vero & erectum hastile in sublime appensum, cuius pars inferior versus basim longius ducta fuit, sub ipsum Crucis insigne ad texturæ discurrentis fimbrias, auream pij Imperatoris pariter, ac liberorum suorum effigiem ad pectus vsque concinne descriptam continuit. Isto igitur salutari signo Imperator, tanquam hostilis cuiusque & infestæ violentiæ propugnaculo semper vsus est, cuius expressæ similitudines mandauit, vt vniuersum exercitum perpetuo antecederent. Verum ista paulo post acciderunt. Hæc in rem præsentem Eusebius, quibus ipsius Crucis signum, & sacrosanctum Christi nomen labaro insculptum, dicatumque disertis plane verbis palam describit.

9 Quibus & hæc Baronius noster in huius sanctissimi nominis dedicationem subtexit: *Habes*, inquit, *in labaro per X. P.* ☧ *Christi nomen expressum per literam X. enim X. consueuisse Christi nomen intelligi, fidem facit etiam Iulianus Apostata in Misopogone. In hoc vero & illud obseruandum, mira concinnitate ijsdem elementis exprimi simul Christi nomen, & Crucis signum, vt Crux in Christo, & Christus in Cruce monstretur: per X. enim Crux licet transuersa notatur, quam in rectam lineam sic alij deducebant,* ♇ *& id quidem hoc seculo in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria tabula effossa est cum eiusmodi inscriptione, atque signo ad finem posito.*

Baron.t.3,an. 312,n.23.

MIRÆ INNOCENTIÆ AC SAPIENTIÆ
PVERO MARCIANO
QVI VIXIT ANN. IV. ET MENS. IV.
DIES II. QVIESCIT IN PACE
D. PRID. KAL. DEC. ARBETIONE
ET LOLLIANO † COSS.
PARENTES FECERVNT. ♇

Sub recensita autem inscriptione, vt Baronius asserit, *character hieroglyphicus sic, vt supra habetur expressus, quem imago togata, seu potius sacra induta veste ibidem sculpta dextera tenet*, quam etsi nos supra, vbi de Priscillæ Cœmeterio egimus, cudendā curauimus, nunc iterum hic studioso lectori, vt facilius innotescat, contemplandam offerimus.

Sacrum Christi nomen tempore Constantini quam solemne esset.

Porro Christi nomen multipliciter quidē in imperiali olim labaro expressum fuisse, licet Crux eodem semper modo repræsentata fuerit, ex ipsismet antiquis numismatibus, quæ a Baronio in suis Annalibus delineantur, videre est. Sacrosanctum vero Christi nomen Constantini tempore eum in modum Vrbi, & Orbi innotuit, & publicis item exhibitis signis adeo exculptum est, vt in eiusdem exercitu, vt Prudentius vult, non in labaro dumtaxat, sed & in militum scutis, atque galeis id ipsum Christi nomen affixum fuerit, quod quidem eleganter Prudentius illis carminibus cecinit:

Prud. adu. Symm.l.1.

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis Crux addita cristis.

Vt apud Baronium in perantiquis eiusdemodi numismatibus multiformiter exculptis videre est.

10 Verum enimuero sacrosanctum Christi nomen vnica dumtaxat Græca litera, viuificoque Crucis signo prænota-

tatum Christiani longe ante Constantini tempora haud lapidibus, haud Sarcophagis, haud parietibus, immo haud ipsismet fictilibus, sed æneis insuper Cœmeterialibus lucernis quandoque obsignabant, vt nimirum salutaris vexilli, ac nominis diuini splendor se vbique diffunderet, caligantibusque suam inter tenebras oculis lucem ingereret, quod olim celeberrimo ipsiusmet Isaiæ vaticinio editum, decantatumque est: *Donec egrediatur, vt splendor iustus est, & Saluator eius vt lampas accendatur*. Iuxta quod item ipse Apostolus edixit: *Cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius*. Quapropter, vt in perantiqua lucerna ænea ex Cœmeterijs nouissime eruta videre est, quæ Christianis quondam, dum sacra isthæc loca ad synaxes obirent, vsui extitisse comprobatur, quam item Carolus Antonius Magninus vir sacræ rei antiquariæ studiosus hic tibi, lector, exhibendam curauit. Venerandum hic Christi nomen vnico Græco charactere, videlicet P, & Crucis signo, vel certe nota Tau intersecante efformatum, columbam item eiusdem notæ summitati mystice insidētem, iuxta illud Isaiæ oraculum: *Et requiescit super eum spiritus Domini: omnis enim hæc*, vt Hieronymus ait, *de Christo prophetia est*, specioso quidem, vt vides, symbolo præsefert.

[Margin: ...um Chri ...omen lu... ...us impres ... eiusque ...lerium. — ...c.61.n.1. — 1 Cor. 3. — Isa c.11. — Hier. c.11.]

LVCERNA ÆNEA VETERVM CHRISTIANORVM IN SACRIS COEMETERIIS REPERTA, QVÆ NVNC APVD CAROLVM ANTONIVM MAGNINVM EXTAT.

11 Verum, vt pauca hic de salutari Crucis signo, quod tam frequens, & tam solemne antiquis Christianis extitit, lectori suggeramus; apte quidem lucernis, quæ ad tenebras effugandas accendi consueuere, idem vnà cum venerando Christi nomine concinnatum est, vt cunctis ipsa luce clarius innotesceret, & oculis intuentium Crucis gloria obijceretur, eidemque, vt Petrus ait, animis intenderent, *quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris*. Crux enim errorum tenebras effugat, & fidei lumen humanis mentibus infundit. Quin immo id eo potissimum consilio præstitere, ne quisquam sub illa primæua tempora, vel persecutionibus impetitus de Christi Cruce erubesceret. Ideo enim Christianæ fidei cultores viuifico hoc signo, Tertulliano teste, frontes mystice, quod quidem *signaculum frontium ab eo* appellatur, obsignāt: symbolum quippe est, vt pudor ille, qui ex probro ob-

[Margin: ...cis signū ...ernis im... ...ssum eius... ...e mysteriū. — ...ep.2.c.1. — Tertul. l.5. con. Marcion.]

uenire fronti consueuit, procul, ipso Augustini testimonio, arceatur: *Non sine causa*, inquit, *signum suum in fronte nobis figi voluit, tanquam in sede pudoris, ne Christi opprobrio Christianus erubescat.* Haud enim in occultiore aliqua corporis parte, sed in patulo humanæ faciei prospectu venerandum signum imprimitur, vt pudori nuncium remittere diceremus: *Vsque adeo*, inquit Augustinus, *de Cruce non erubesco, vt non in occulto loco habeam Crucem Christi, sed in fronte portem.* Sapienter igitur Christiani haud obscurum, atque occultum Cœmeterialibus in locis eiuscemodi signum inter tenebras subsistere patiebantur, dum lucernis ardentibus non secus, ac in meridiana luce emicare, oculisque hominum obiectari gaudebant: *Crux quippe*, vt Ephrem ait, *est lumen eorum, qui in tenebris sedent, &c. Crux spes Christianorum, Crux resurrectio mortuorum, Crux triumphus aduersus dæmones, &c.* Congrue igitur Crux olim, vt nunc quoque, adeo frequenter pia Christianorum manu Cœmeterijs, ad obtestandam videlicet mortuorum resurrectionem, affigebatur, & cunctis veluti validum, ac nullatenus expugnandum Christiani pectoris munimentum commendabatur: *Hac enim thoracis loco*, vt Ephrem subdit, *amicti milites Christi, sancti martyres quascumque artes, adinuentiones, audaciamque tyrannorum superarunt; hanc Sancti baiulantes, abdicato seculo, ingenti cum gaudio, & alacritate in solitudinibus, & montibus, speluncis, & terræ cauernis sibi mansiones delegerunt.* Vides hic ipsorummet Christianorum Cœmeteriales speluncas incolentium probe sub vno Crucis vexillo descriptam, adumbratamque imaginem.

Aug. in ps. 30.
Aug. in ps. 141
Cur Crux Christi in fronte Christiani ferre debeant
S. Ephr. t. 3. de S. Cruc.

12 Quocirca, vt susceptæ enarrationi insistamus, ad tartareas procul arcendas tenebras, absterrendasque ipsius Auerni legiones, in Christianorum domibus, ac lucernis Crucis olim vexillum, vt testis est Origenes, rutilabat: *Gaudentes*, inquit, *hoc signum leuemus in frontes, quod dæmones cum viderint, contremiscunt: nam qui aurea capitolia non timent, Crucem timent.* Quibus plane verbis ad id fortasse, quod a Ioanne in Apocalypsi mystice denuntiatum est, allusisse voluit: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Olim quippe Deus Angelo Hierosolymorum Vrbem excurrenti præcepit, vt signo *Tau* saluandorum ab internecione frontes obsignaret: *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam Ciuitatem in medio Hierusalem, & signa Tau super frontes virorum gementium, & dolentium, & super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.* Ad quod expressioribus quidem terminis denotandum subijcit: *Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite, vsque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis Tau, ne occidatis, & a sanctuario meo incipite.* Hebræi quippe, vt Origenes docet, literam *Tau*, quia Hebraicarum literarum nouissima est, & quia תורה Tora, id est, lex, a litera *Tau* incipit, eos potissimum significare asserunt, qui perfectam, omnimodamque diuinæ legis scientiam obtinent, & ex eiuscemodi scientia sensu, intimoque animi ob admissas in legem præuaricationes dolore afficiuntur. Quod Hieronymus pari verborum sententia hunc in modum edisserit: *Hebræi autumant, quia lex apud eos appellatur Tora, quæ hac in principio nominis sui litera scribitur, id est, Tau, quod illi hoc accepere signaculum, qui legis præcepta compleuerant.* Hæc ille.

Crucis figura Christianis olim solemnissima.
Orig. ho. 8. in diuers.
Apoc. c. 7. n. 3.
Ezech. c. 4. n. 4.
Tau litera salutaris.
c. 9. n. 6.

13 Verum apte quidem recensitus in rem præsentem Hieronymus, Origenes, Tertullianus contra Iudæos, Ambrosius lib. 1. de Abraham, D. Augustinus in dialogo altercationis Ecclesiæ, & Synagogæ, Clem. Alexandrinus lib. 6. stromatum, alijque passim edisserendo affirmant, literam videlicet *Tau* ante Esdram priscos apud Hebræos Crucis figuram præsetulisse, & literæ *Tau* Græcorum, Latinorumque simillimam extitisse: quocirca Syri codices concinne pro signo *Tau* legendum volunt: *Signa Crucem*, vt Ioannes Grial ex Caninio in notis ad S. Isidorum lib. 1. Etymol. 3. refert. Crux ergo, vt diximus, patentissimum a nece liberandorum æque, ac salutis per Christi Crucem obtinendæ sacramentum mortalibus propinatum est. Hinc quippe ipsimet quondam Ægyptij Serapidis pectori literam *Tau*, quasi futuræ signum vitæ inscribe-

Orig. Tert. con. Iud. Ambr. l. 1. de Abra. Aug. dial. con. Hebr. Cle. Alex. l. 6. strom.
Io. Grial. l. 1. etym. 3. S. Isid.

bebant: qua de re luculenter ex more Iacobus Gretserus lib. 1. de Cruce cap.51. vbi ex Ruffino, Socrate, Sozomeno, contra nonnullos, qui id in controuersiam reuocant, concinne in rem præsentem confirmat.

14 Porro salutare Crucis signum, sacramentumque pariter, tam impense vniuerso Orbi, Deo disponente, commendatum est, vt animatis, ac inanimis item rebus illud iugiter sine voce loquentibus, palam suggeratur. Aues enim ipsæ sursum ad volandum se attollentes, Crucis figuram, vt diserte ait Hieronymus, exprimunt, quod & homo tum natans, tum adorans ipsomet situ corporis eleganter adumbrat, sed & nauis antenna vbi Crucis figuræ assimilata est, a ventis insufflatur, atque impellitur: *Quin ipsa*, inquit Hieronymus, *crucis figura, quid est nisi quadrati mundi forma*. In ipso autem homine Crucis figuram peculiari Bernardus mysterio dedicatam hic verbis agnoscit: *Fortasse*, inquit, *Crux ipsa nos sumus, cui Christus memoratur infixus. Homo etenim formam Crucis habet, quam si manus extendet, exprimet manifestius*. Animatam igitur in homine Crucis figuram agnosce. Cæterum si ad antiquiora tempora rem hanc deriuemus, sane recolendum *Tau* signum, Græcis æque, ac Latinis vitæ symbolum, e contra vero ipsum *Theta* mortis signum extitit: quocirca legibus olim obnoxij, damnatique a Iudicibus, Ausonio teste, litera *Theta*, liberandi vero *Tau* signo adnotabantur. Hoc quippe, vt alia item quamplura Romani a Græcis, Græci ab Ægyptijs, Ægyptij a Iudæis mutuati sunt. Quod autem *Theta* antiquis apud Iudæos temporibus θανάτου, id est, mortis nota extiterit, compertum est. Inde enim Ausonius in Eunum epig. 120. ludens cecinit:

Misselle doctor θ tibi sit obsceno,
Tuumque nomen Theta sectilis signet.

In quem postea locum Scaliger: θ, inquit, *erat signum suspendij, refert enim laqueum collo inuolutum, litera condemnatoria: quin & in castris militem ex cohorte morte dispunctum hæc nota significabat*. Verum pie, eleganterque Martialis ille Christianus lib. 3. prolusit:

Infelix multis Theta est, mihi litera felix
Si θάνατον scribit & ille θεόν.

[Margin: Gretsb. l. 1. de Cruc. c. 51]
[Margin: ...cis signũ ...ibus in re naturali... commen...ur.]
[Margin: in ser. 4. in ... nat. Dom]
[Margin: ...ra Theta ...demnato...]
[Margin: ...son. ep. 120]

Iure igitur a Chaldæorũ gladio in Hierosolymitanæ Vrbis excidio liberandi signo *Tau* potius quam alio prænotantur, vel eam potissimum ob causam, quod litera *Tau* formam, ac speciem Crucis exhiberet, ac redemptionis, vitæque symbolum esset: *Quoniam eo signo*, vt Tertullianus ait, *vita hominum præstruebatur*. Vt inde profecto orbi præsignaretur, nos per Christi Crucem a morte, a gehenna, ab ipsa dæmonum tyrannide in libertatem vindicandos, eosque præsertim, qui salutarem Christi Crucem fronti, atque animo, constanti fide imprimunt. Demum vt symbolice rem discutiamus, *Tau* quidem vltima est Hebræorum litera, & Christum, qui pro nobis virorum omnium in Cruce nouissimus factus est, apte designat, vt Isaias cap. 53. expressis verbis enunciat. Rursum vero *Tau* Christum Dominum, qui est A & Ω ipsius legis principium, & finis, significat. Quod nunc autem ad mores salubriter instruendos attinet, Crucem tum signaculum, tum amicorum, electorumque Dei tesseram esse, ideoque hanc haud ab hominibus subterfugiendam, sed totis ambiendam amplexandamque animi viribus fore suggeritur. Quapropter Constantinus Magnus, Eusebio enarrante, Cruce frõtem crebro, *quasi trophæo victorioso* obsignare consueuerat: quippe qui contra Maxentium in acie dimicaturus, signum Crucis in Cælo illis plane notis inscriptum contemplari meruit, nimirum ἐν τούτῳ νικᾷ, id est, *in hoc signo vince*. Et eiusce modi insculpto signo tyrannum Crucis vexillo mirabiliter vicit, ac prostrauit, haud vna, sed duabus Græcis literis prænotato.

15 Illud vero enarratis hactenus coronidis instar subteximus, vt venerandæ antiquitati suus decor, ac promeritus cultus iugiter illibatus permaneat, ac sacrosanctum Christi nomen Græcis notis exculptum cuique ad hæc vsque tempora oculis vltro explorantibus innotescat, in ipsis videlicet numismatibus tum a Constantino Magno, tum ab Arcadio Augusto olim editis sacrum Christi nomen Græcis duabus literis militari labaro sub Crucis forma X insculptum, designatumque fuisse, ex quibus aliquot ex auro affabre elaborata & in-

[Margin: Tert. lib. cont. Iud.]
[Margin: Isa. c. 53. n. 3.]
[Margin: Euseb. in vit. Const. l. 3. c. 2.]
[Margin: Nomen Christi quomodo a Græcis expressum.]

Numiſmata aurea, cum Chriſti nomine.

inter Palatij Lateranenſis rudera, Sixto V. Pontifice Maximo, in demoliendis antiquis, quæ proxime ruinas minabantur, ſubſtructionibus felici Chriſtianorum omine adinuenta, idem Pontifex inſignioribus quibuſdam Epiſcopis, qui tunc in Vrbe aderant, pretioſi inſtar theſauri reſeruanda conceſſit, hac tamen conditione legis inſtar addita, vt parochiali Eccleſiæ, ſub qua demum eoſdem diem obire contigiſſet, eadem perpetuo addicta, ac dicata permanerent. Nec vero recolendæ antiquitati hunc in modum ſapientiſſimus Pontifex proſpexiſſe contentus, vt amplioribus quoque priuilegijs recolenda iſthæc numiſmata, quo maiori apud omnes venerationi eſſent, cumularet, ſacris indulgentiarum theſauris, ex ipſius Eccleſiæ promptuario, cunctos Chriſti fideles perpetuo locupletari voluit, qui ad prædictas Eccleſias, in quibus ſacra numiſmata aſſeruabantur, perpetuis futuris temporibus ſacroſanctum Crucis vexillum in eiſdem veneraturi acceſſiſſent, quod bis quidem in anno indulſit, feſtiuis videlicet diebus Inuentionis ſanctiſſimæ Crucis menſe Maij, & exaltationis item eiuſdem Crucis Septemb. menſe annuatim recurrentibus. Vnum autem è ſacris hiſce numiſmatibus noſtra Vallicellana Eccleſia inter præcipuas ſanctorum reliquias, & ſacræ antiquitatis monimenta poſſidet, cuius hic tibi iconem contemplandam proponimus, quod Crucis ſignum, & Chriſti pariter nomen in militari labaro hunc in modum intuentibus exculptum exhibet.

Numiſma Arcadij aureum cui Chriſti nomen impreſſum in Eccleſia Vallic.

Porro aureum hoc aurei plane Imperatoris Arcadij numiſma, quod ſuſpiciendum iugiter Chriſtianorum oculis recolendæ antiquitatis monimentum eſt, ex vna quidem parte Imperatoris effigiem, ex altera vero ipſummet Imperatorem triumphali erecto Crucis vexillo anguis tartarei caput pede conculcantem exhibet, quo ſymbolice illud fortaſſe Regij Pſalmiſtæ oraculum inculcet: *Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Præclaro quippe eiuſcemodi ſymbolo idololatriam Chriſtianorum pedibus Chriſti virtute proculcatam ſapienti conſilio Imperatores prænotari volebant. Qua item forma Magnus ille, Chriſtianorumque Imperatorum, ac principum dux Conſtantinus in ſuis numiſmatibus militare labarum ſacroſancto Chriſti nomine, ac Crucis ſigno nobiliter excultum, ac præmunitum, vt infra ſubijcimus, primus omnium erexit, cuius nimirum haſtæ antiquus ſerpens Dominicæ Crucis potentia, vt videre eſt, deuictus, proſtratuſque ſuccumberet. Demum peculiari antiquæ religionis zelo permotus Innocentius X. Pontif. Max. cum nuper Conſtantinianam baſilicam iam quaſi collabentem inſtaurandam curaret, ſerio recolens quam gratum primæuis Chriſtianis ſanctum Chriſti nomen Græcis illis expreſſum literis, & quam ſolemne extiterit, quibus iugiter ad manum erat, & quam ſpecioſum item, ac familiare ipſimet Conſtantino Magno, qui publicis illud paſſim monimentis dedicauit, antiquos eiuſdem Conſtantinianæ baſilicæ parietes, quos illibatos extare voluit, hoc nobili ſalutis ſigno triumphalis ☧ inſtar coronæ exornari iuſſit.

Numiſmatis Arcadij ſignificatio.

Pſal. 90.

Labarum militare Conſtantini Imp. cruceſignatum.

Innocentius X. Baſil. Conſt. inſtaurat, & parietes nomine Chriſti ornat.

15 Sed his in perenne ſacroſancti Chriſti nominis monimentum prolixiori ſermone hactenus enarratis, vt ad Cœmeteria, e quibus digreſſi ſumus, nunc tandem reuertamur. In his præcipue locis exſculpta huius nominis nota coruſcat, & quidem congrue, nec valde lectori mirandum, ſi in abditis quibuſque antiquorum Cœmeteriorum locis, in quibus iuges Chriſtianorum conuentus fiebant, & tuto recepta ſinu imperterrita Chriſti militum caſtra, in acie tandem proditura, cogebantur, haud mirandum, inquam, ſi tam multa paſſim ſepulchra, ac ſepulchrales inſuper titulos ſacratiſſimi huius nominis nota inſcriptos, ac prænotatos aſſiduo perſcrutantium ſtudio adinueniri contingit. Hoc quippe nomen velut vnica, ac ſingularis Chriſtianorum teſſera, vel ore prolatum, vel ſtylo inſcriptum

ptum, aut ferro inſculptum veros Chriſti cultores palam oſtendit, atque renuntiat, apud quos tum viuos, tum mortuos inter veſtigandum perpetuo reperitur. Et hæc de venerando Chriſti nomine Græcis elementis exarato, ſacræ conſulentes antiquitati, prolixiori ſermone enarraſſe voluimus.

CAP. XXIV.

De beatorum Apoſtolorum ſub multiplici forma Imaginibus.

1 A Symbolicis Chriſti imaginibus, quas hactenus curioſe perluſtrauimus, expediti ad ſacras iam Apoſtolorum, qui proximum poſt Chriſtum in Eccleſia locũ obtinent, imagines inuiſendas digredimur. Et quidem (vt enarrandi exordium faciamus) in deſcriptis hactenus Cœmeterialibus tabulis nedum exſculptæ, effictæque ſacræ Apoſtolorum imagines exhibentur, ſed beatiſſimi quoque ijdem Apoſtoli multiplicibus figuris ac ſymbolis adumbrati frequenter conſpiciuntur. At vero præ cæteris ſymbolum illud potiſſimum eſt, quo ſub ouium forma ipſimet ouilis Dominici paſtores contemplandi intuentium oculis proponuntur. Ad quod comprobandum haud prolixam hic nobis enarrationem ſubtexere opus eſt, cum ipſe Chriſtus Dominus, vt Euangelicæ teſtantur paginæ, eoſdem, quos elegit, Apoſtolos *ouium* vocabulo nuncupauerit. In ipſa quippe recolenda ſacratiſſimæ Paſſionis nocte, fugam quam illi metu perterriti, vltro arrepturi erant, haud obſcure prænuntians, ait: *Omnes vos ſcandalum patiemini in me iſta nocte: ſcriptum eſt enim, percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis*. Et ipſe inſuper Paulus gentium doctor de Chriſti Apoſtolis loquens in epiſtola, quam ad Romanos conſcripſit: *Æſtimati ſumus*, inquit, *ſicut oues occiſionis*. Innumera autem ſunt e ſacrarum paginarum, ac orthodoxorum Patrum promptuario teſtimonia, quæ ad id, cuius ſermo recurrit, comprobandum in medium afferri poſſent, ſed ne pio, ac ſtudioſo lectori tædium inferamus, ſententias, quæ hac ſuper re a Patribus coaceruantur veluti apprime notas conſulto hic prætermittimus: vnum interim nobis inſinuaſſe opportunum videtur, a priſcis videlicet illis Chriſtianæ fidei cultoribus, qui ſacra paſſim picturis loca excolebant, beatiſſimos eoſdem Apoſtolos, dum bis denas ante venerandam Chriſti Paſtoris, vel certe Agni Crucem deferentis imaginem oues pingebant, deſignatos fuiſſe; ni forte aſſerere quiſpiã velit duodeno, qui in tabulis præfertur, ouium numero duodecim Iſraëlitici populi Tribus, vel certe familiarum proſapias ſubintelligendas fore, ad quarum promouendam iugiter, procurandamque ſalutem e Cælo ſe miſſum in Euangelio Chriſtus palam conteſtatur; quas inſuper Tribus ad diem nouiſſimum eorundem Apoſtolorum, qui terrenis omnibus ſe abdicarunt, iudicio ſubijciendas idem Dominus prænunciauit.

2 Verum vt propoſito inſiſtamus, haud ouium duntaxat ſymbolo Apoſtolos, ſed alijs item formis eoſdem deſignari aſſerimus. Apoſtoli quippe (vt alicubi videre eſt) virentes arborum ramos capitibus præſeferentes adumbrantur: quod quamuis ex conſueta pictorum licentia obtigiſſe queat, quibus, vt poeta olim cecinit,

Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

Cum tamen de ſacris hic picturis Chriſtianorum manu elaboratis agatur, haud vllam tabulis irrepſiſſe licentiam, ſed potius eiuſcemodi pingendi forma quid myſticum portendi arbitramur: hoc enim fortaſſe ſymbolo diuina imbuti ſapientia viri exprimere id voluere, quod Apoſtolus illis plane verbis edocet: *Tu autem, cum oleaſter eſſes inſertus in illis, & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es.* Quæ verba hac plane vſus interpretandi ratione in rem præſentem Auguſtinus edifferit: *Ergo de radice patriarcharum dicit fractos quoſdam ramos propter infidelitatem, & inſertum ibi oleaſtrum, vt eſſet particeps pinguedinis oliuæ, id eſt, Eccleſiam ex gentibus venientem.* Porro vt egregie ibidem Ambroſius adnotauit, præter vſi-

Margin notes:

[illegible]poſtoli ſub [illegible]rijs formis Cœmete[illegible]s depicti.

[illegible]b ouium [illegible]rma.

[illegible]att. c. 26.

[illegible]d Rom. c. 9.

Duodecim oues duodecim Tribus Iſrael a Chriſto ſaluandæ.

Apoſtoli cum virentibus arborum ramis depicti, eiuſq; myſterium.

Chriſtiani ſũt inſiti Chriſto.

Rom. 11.

S. Aug. in ver. Apoſt.

vſitatum & communem omnium morem obtigiſſe videtur, vt ſterilis plantæ, vel agreſtis omnino ſurculus in bonam aut ſatiuam arborem inſeratur: quod niſi expreſſis verbis Apoſtolus aſſeruiſſet, nullius quidem eſſet roboris argumentum, quod ab ipſo recenſetur: quapropter hæc ibi ad rei propoſitum ſubdit: *Contra naturam, ſeu præter naturam*, vt Græcus textus habet, *inſertus in bonam oliuam. Id tamen aſſecuti ſumus per illam inſitionem, vt arbor mala efficiatur bona, & oleaſter bona reddatur olea, participans de ſucco et pinguedine ſpiritus Chriſti. Inſuper inſiti Chriſto, non iam fructus noſtros, ſed plantæ, cui inſiti ſumus, id eſt, Chriſti, feramus. Ipſe eſt enim qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate; & ſicut dixit Ioannis* 15. *Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum*. Hæc Ambroſius.

Homines arbores.

S. Amb. in ep. ad Rom. 11.

Io. c. 15.

3 Ramos igitur, quibus ſacras Apoſtolorum imagines interdum adumbratas conſpicimus, ipſoſmet Apoſtolos in Chriſto inſitos proculdubio deſignare aſſerendum eſt, qui vberrimos deinde ex toto terrarum orbe ſpiritualium bonorum fructus ipſius Chriſti virtute mirabiliter præſtituri eſſent. Verum concinne ſuo ex more ad rei propoſitum Auguſtinus ſerm. quem in feſtiuo S. Laurentij die habuit, dum ſinapis parabolam ediſſerit, eandem his plane verbis ſententiam confirmat: *Sed quoniam dicit ſcriptura: Et creuit & facta eſt arbor, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. Arbitror hoc ipſi Chriſto Domino dicere, & rectius comparari: quia naſcendo in homine, humiliatus vt granum eſt: adſcendendo ad Cælum, exaltatus vt arbor eſt*. Et idem infra hæc ſymbolicæ locutioni inſiſtens profert: *Ramus*, inquit, *eſt Paulus, ramus eſt Laurentius, cuius hodie natalitia celebramus, rami ſunt omnes Apoſtoli & martyres Saluatoris*. Verum Auguſtino Hilarius quoque hunc in modum adſtipulatur: *Sed iam*, inquit, *in ramis arboris ex ſolo in ſublime prolatæ, Cæli volucres inhabitant, Apoſtolos ſcilicet ex Chriſti virtute protenſos & mundum inumbrantes, in ramis intelligimus, in quos gentes in ſpem vitæ aduolabant; & aurarum turbine, id eſt diaboli ſpiritu flatuque vexatæ, tanquam in ramis arboris requieſcunt*. hæc in rem præſentem Hilarius. Iidem inſuper Apoſtoli, qui ramis interim portenduntur, ſymbolico quoque arborum typo quandoque repræſentari indubitatum eſt; ſed quoniam a nobis de his infra ſuo loco diſſerendum erit, eò lectorem ſacræ anhelantem antiquitati amandamus. Interim vero pauca hæc de Apoſtolorum imaginibus lectori delibaſſe ſufficiat.

Rami imaginibus Apoſtol. appicti quid denotent.

S. Aug. ſer. 28. in S. Laur. feſt.

Chriſtus Dominus granũ ſinapis.

Apoſtoli, & martyres rami Chriſti arboris.

S. Hil. in Matt. can. 13.

CAP. XXV.

De recolendis virginum ardentes lucernas manu deferentium Imaginibus.

1 VENERANDAS quidem beatarum Virginum imagines, *quæ ſunt* (vt Cyprianus ait) *illuſtrior pars gregis Chriſti*, & *quibus*, vt Hieronymus inquit, *pudicitia plus eſt quam regnum* præcipuum quoque inter ſuſpicienda olim Cœmeterialium locorum monimenta locum obtinuere, & congrue quidem, quarum nitor apprime coruſcat, earundem imago loca iſthæc ſacra decoraſſe viſa eſt: & quibus ipſummet Regnum Cælorum ediſſerente parabolas Chriſto, comparatum erat, ſubterranea quoque iiſdem Roma item illuſtrari promeruit. Vt propoſitæ igitur enarrationi vela pandamus; ſat cuique ex Euangelica lectione notum eſt, nobiliſſimam eam inter cæteras, quas Chriſtus digeſſit, decem virginum parabolam extitiſſe, vt Apoſtolos, ac cæteros deinde fidelium eius explanatione ſalubriter erudiret. Quapropter cum parabola hæc præcipuis ſit referta myſterijs, a primæuis quoque Chriſtianis eamdem frequenter vſurpari, ac coloribus exprimi contigit. In prima enim Cubiculi tertij Cœmeterij Beatæ Agnetis tabula mulieres quinque vnà cum lampadibus, quas manu deferunt, contemplandæ exhibentur; quibus profecto haud alias, quam prudentes virgines indicari putamus. Myſtica vero huius parabolæ, quæ ad noſtri potiſſimum inſtituti propoſitum facit, elucidatio apud virum doctiſſimum Bedam his verbis recenſetur: *Tunc ſur-*

Hier l. 1. cont. Iouin.

Parabola decem virginum eiuſque myſteria.

Parabola decem virginum in Cœmeterijs depicta, & cur

Bed. in c. 25. Matt.

surrexerunt omnes virgines illæ, id est, electi simul, ac reprobi, a somno mortis excitati, sua secum opera numerant, pro quibus recipiant, &c. Sed disertis plane verbis hęc eadem parabola, & congruis quidem in rem pręsentem significationibus, a Diuo Hilario exponitur, apud quem isthæc videre est: *Primo*, inquit, *progreßu vitæ huius officijs occurrere in resurrectionem, quæ est ex mortuis, præparamur. Lampades igitur animarum splendentium lumen est, quæ sacramento Baptismi splenduerunt. Oleum, boni operis est fructus. Vasa, humana sunt corpora, intra quorum viscera thesaurus bonæ conscientiæ recondendus est. Nuptiæ, immortalitatis assumptio est, & inter corruptionem atque incorruptionem ex noua societate coniunctio. Mora sponsi, pœnitentiæ tempus est: expectantium somnus, credentium quies est, & in pœnitentiæ tempore mors temporaria vniuersorum. Nocte media clamor cunctis ignorantibus, Tubæ vox est Domini præcedentis aduentum, & vniuersos vt obuiam sponso exeant, excitantis. Lampadum assumptio, animarum est reditus in corpora; earumque lux, conscientia boni operis elucens, quæ vasculis corporum continetur, &c.* hæc Hilarius, acutissimus mysteriorum Cælestium perscrutator, qui sub vnius, eiusdemque parabolæ velamento quot verba tot sententias protulit, & quot res digessit, totidem sacramenta propinauit.

[margin: ...er decem virgines electi ...c reprobi intelliguntur.]

[margin: S. Hil. in Matt. ...27.]

[margin: ...arabolæ de...em virginū ...xpositio.]

2 En igitur, amice lector, quam opportuno, & consono ipsismet rebus mysterio, eiuscemodi virginum parabola sacris olim Christianorum Cœmeterijs expressa atque affixa pariter fuerit, ad fouendos nimirum, obfirmandosque certa futuræ resurrectionis spe fidelium animos, eosdemque ad martyrium pro Christi fide subeundum alacriter excitandos: quod in gestis præsertim beatorum martt. Cyri & Ioannis, ab ijsdem egregie præstitū fuisse legimus, dum Theoctisto, Theodoræ & Eudoxiæ virgini, nobilissimi certamen martyrij vltro constanterque amplectendum suggererent, ac tum verbis, tum rationibus suaderent; his enim athletę Christi, vt historia perhibet eorumdem ore sermonibus compellati fuere: *Iam inter prudentes virgines accepistis oleum in vasis vestris cum lampadibus. Restat ergo, vt superantes tyrannos, cum corona virginitatis & palma martyrij ad cælestes nuptias intretis cum Christo Domino & sponso vestro, atque cum eo perpetuo exultetis, &c.* Audis quam apte proposito prudentum virginum symbolo pugiles Christi in arenam euocentur.

[margin: ...rabola de...na virginū ...id Christia...s doceat?]

[margin: S. Ss. Cyri, ...Ioan.]

3 Oculis igitur parabolica virginum imago ad contemplandum exhibita, & pio Christianorum studio in subterraneis Cœmeteriorum locis, in quibus defunctorum corpora seruabantur; atque ob diram insectantium rabiem ijdem delitescebant, coloribus affabre adumbrata futuræ spem certam resurrectionis contemplantibus ingerebat, & calcarium instar torpentes vrgendo, acres mœrentium animis ad certamina strenue pro Christo subeunda, post certamen ad coronam, & ad festiuas inde vnà cum virginibus nuptias euocandis stimulos addebat. Sed his hactenus super descripta Virginum imagine enarratis ad alias Cœmeteriales imagines contemplandas properandum est.

[margin: Ex parabola virginum spē resurrectionis concipiebant.]

CAP. XXVI.

De hominum multiformiter expreßsis Imaginibus.

1 SACRAS iam, recolendasque (vt vides amice lector) Christi Saluatoris, ac beatorum Apostolorum imagines, præcipuaque earundem mysteria paucis delibauimus: nec non cæteras insuper, quæ in historia Euangelica recensentur, imagines intuentium ob oculos calamo, ac pennicillo itidem adumbrauimus; reliquum nunc est, vt earum, quæ sub humana specie multiplicibus quidem formis effictæ quandoque conspiciuntur, breui perstrictam sermone explanationem aggrediamur.

[margin: Variæ hominum figuræ, earumque positio.]

2 Quoniam vero nonnullæ ex præmemoratis hisce imaginibus quosdam extensis brachijs, ac manibus eleuatis orantium in morem stantes exhibent; aliæ vero quosdam, vt videre est, ad Christi pedes humiliter prouolutos præseferunt, illud a nobis hic primum præmitten-

[margin: Orantium imagines manibus extensis eiusque mysterium.]

[margin: Aliæ prostratę ...té orantes.]

tendum est, vt rem totam commode per se lector assequi valeat, varijs quidẽ olim modis, ac multiplici corporis situ antiquos Christianæ fidei sectatores Deũ exorare consueuisse; genu videlicet aliquando humi defixo; manibus interdum iunctis ac simul complicatis, in terram deuolutos, nec non alicubi stantes, ac manibus in Cœlum eleuatis: quæ quidem singula illibatæ fidei ac probatæ innocentiæ viri, cœlesti sapientia præditi non absque peculiari mysteriorum obtentu vtpote a Spiritu sancto edocti, præstitere, vt Nicolaus Pontifex huius nominis Primus in respons. ad Bulgar. egregie his verbis inculcat: *Dicitis*, inquit, *quod Græci fatentur, quod in Ecclesia qui non constrictis ad pectus manibus steterit, maximum habeat peccatum: Hoc vt fieret, præceptum fuisse nusquam, ni fallor, inuenitur; ac per hoc nisi fiat, peccatum non est: nam quidam faciunt hoc, quidam illud genus humilitatis.* Et idem infra hæc in rem præsentem subtexit: *Quia in Euangelio reproborum ligari manus & pedes reperiuntur: quid aliud isti agunt, qui manus suas coram Domino ligant, nisi Domino quodammodo dicant: Domine ne manus meas ligari præcipias, vt mittas in tenebras exteriores: quoniam ecce ego eas ligaui, & ecce in flagella paratus sum.* Hæc ad rem Nicolaus Pontifex enarrat.

Responsio Nicolai I. ad Bulgaros de modo orandi manibus inter se iunctis. *Nicol. I. Pap. resp. ad Bulg.*

3 Verum enimuero quemadmodum modus hic Deum suppliciter exorandi, his, qui multiplicibus criminum vinculis obnoxij sunt, & qui ad redimenda peccata pœnitentiæ operibus vacant, maxime congruit; ita pariter stantem quempiam corpore (quod resurrectionis symbolum est) preces ad Deum effundere, animam vtique ab ipsomet perenni interitu, cui iam delinquendo addicta fuerat, ad vitæ gratiam diuinitus surrexisse designat. Quapropter Dominicis præsertim diebus, qui Dominicæ resurrectionis mysteria Christiano orbi protestantur, ac toto Paschalium interlabentium dierum tempore stantes atque erecto corpore orare Christiani consueuere: quod ex Apostolicis ipsiusmet Clementis Papæ constitutionibus, his plane verbis liquido comprobatur: *Deinde adstans dat orationem, quam nos docuit Dominus: surgentem autem stare oportet necessario, & orare; quoniam qui suscitatus est, rectus manet. Ideo cum is commortuus sit, & excitatus vnà cum Christo, adstare debet.* Illud autem enarratis hactenus subijcimus, quod Iustinus Martyr eleganter in rem præsentem enarrat: is enim aliquando interrogatus, quanam de causa diebus Dominicis genua neutiquam flectimus, dum oramus, quod tamen reliquis hebdomadæ diebus exacte præstare omnibus solemne est, in hunc plane modum respondit: *Quia*, inquit, *vtriusque nos oportet iugem habere memoriam, & ipsius per peccatum lapsus nostri, & gratiæ Christi nostri, per quam a lapsu resurreximus. Eapropter genuum per sex dies inclinatio, symbolum & nota est lapsus per peccata nostra: quod vero die Dominico genu non flectamus, signum est, & designatio resurrectionis, per quam gratia Christi & a peccatis, & a morte, quæ ab illo interfecta est, liberati sumus. A temporibus autem Apostolorum consuetudo talis accepit initium, prout B. Irenæus martyr, & Episcopus Lugdunensis in libro de Paschate, vbi quoque mentionem facit Pentecostes; in qua genua non inflectimus; quoniam pari est cum die Dominico potestate, &c.* Vides antiquam illibatamq; Ecclesiasticorum rituum, & qui adhuc apud nos vigent, retentam iugiter consuetudinem.

Orare erecto in pedes corpore symbolū resurrectionis. *Clem. Const. Apost. c. 44.*

Orare diebus Dominicis non flexis genibus ab Apostolis originem traxit eiusq; mysterium. *Iust. mar. Ad 2. in resp. ad 115.*

4 Demum vt res magis elucescat, omissis hac super re aliorum Patrum sententijs, & Conciliorum, Nicæni præsertim, Carthaginensis, Cõstantinopolitani ac cæterorum decretis, presbyter venerabilis Beda hoc quod supra dixeramus, eiuscemodi verbis confirmat: *Nec quemquam sanctorum legimus, tempore Dominicæ resurrectionis, vel ipso Domino, vel Angelis sibi visis, terræ prostratum adorasse. Vnde mos obtinuit Ecclesiasticus, vt vel in memoriam Dominicæ vel nostræ spem resurrectionis, & omnibus dominicis diebus, & toto tempore quinquagesimæ, hoc est a Paschate resurrectionis ad Pentecosten, non flexis genibus, sed declinatis in terram vultibus oremus.* Hactenus pro recepta apud orthodoxos orandi consuetudine Beda.

Bed. in Luc. 14.

5 Porro protensis, eleuatisque manibus precationi insistere, gentilibus quoque vsui quondam fuisse exploratissimum est, vt ipsemet Tertullianus carm. de Iona & Niniue testatur, vbi de Propheta Iona diserte loquens, eiusdem so-

Orare manibus sublatis gentilibus etiam solẽne. *Tert. car. de Ion. & Niniu.*

socios, dum inter insurgentes maris procellas periclitarentur, suos vtique Deos extensis brachijs, ac manibus eleuatis deprecatos fuisse ait; hæc autem sunt eius verba:

Expanduntque manus nullorum ad numina Diuum.

Porro ipsos apud Hebræos peculiaris quidam mos inoleuerat manibus eleuatis Deum exorandi: quem ritum pluribus quidem sacrarum Paginarum locis obsignatum legimus, vt præsertim patet Exod. 17. 12. vbi isthæc: *Cumque leuaret Moyses manus, vincebat Israël, sin autem paululum remisisset, superabat Amalech. Quapropter Aaron & Hur manus eius ex vtraque parte sustinere curarunt.* Pijssimus autem vir Dauid hac plane ratione precationi vacare consueuerat, vt ipsemet in plerisque psalmis satis expresse testatur, psalmo videlicet 27. *Dum oro ad te, dum extollo manus meas ad Templum sanctum tuum. Si expandi manus meas ad Deum alienum. In nomine tuo leuabo manus.* Psal. 62. *Tota die expandi manus meas.* Psal. 87. *expandi manus meas ad te.* Psal. 142. & idem frequenter alibi apud regium psalmistam exprimitur.

6 Eiuscemodi autem orandi ritum, qui apud omnes passim inoleuit, iam tum salutare Crucis signum præmonstrasse orthodoxi Patres edocuere, cuius mirabili potissimum virtute, & ipsiusmet Christi meritis, qui protensis in trunco manibus clauis valide confixus est, tartareorum hostium legiones profligantur, & cuncta, quæ a Deo votis exposcimus, salubriter protinus obtinentur. Huc præcipue Cyprianus allusisse videtur, qui tractatu, quem de Christi passione edidit, de eleuatis a Moyse in cælum manibus, quarum ministerio consertas Amalecitarum copias facili inter dimicandum negotio debellabat, luculenter de more edisserens, Christum, cuius ille typum gerebat, his plane verbis, alloquitur: *Considero*, inquit, *opera tua, & admiror te cruci inter damnatos affixum, iam nec tristem, nec pauidum, sed suppliciorum victorem, eleuatisque manibus triumphantem de Amalech.*

7 Verum aliud præter hactenus recensitum in re præsenti mysterium Gregorius Nazianzenus acute contemplari non desinit, dum ob temere Adami manus ad carpendum vetita ex arbore pomum extensas, Christum Dominum, vt Patri se ipsum offerendo morem gereret, suas in Cruce manus extendisse his verbis affirmat: *Idcirco lignum aduersus lignum, & manus aduersus manum. Illæ, inquam, fortiter extensæ aduersus incontinenter extensas: illæ clauis confixæ, &c.*

8 Christiani igitur manibus in Crucis formam iunctis, aptatisque Christi toto animi studio exemplar sectantes, orationi insistere consueuerant, hac nimirū orandi forma eidem Domino in mentem quodammodo reuocantes acerbiora quæ pro humano genere redimēdo hunc in modum e Crucis patibulo pendens pœnarum tormenta perpeti dignatus est tunc potissimum quando ijsdem fidelibus quorum crimina diluebat, vberrimam supernæ benedictionis gratiam, cruorem effundendo, & vitam instillando promeruit. Quamobrem fideles contemplationis huius præsidio communiti, ardua quæque amoris Christi gratia subire, & cunctarum genera pœnarum constanter perpeti nullatenus detrectabant; potentiam quippe sacratissimæ Crucis ac gloriam pariter vnà cum beatissimo Apostolo Andrea iam prope lynceis oculis delibantes, pleno eamdem iugiter ore populis annunciabant. Cuius quidem rei testis locupletissimus est Nazianzenus, qui oratione aduersus Iulianum, ardentiores Christianorum conatus, ac pia eorundem in precando studia recolens, isthæc subtexit: *Quorum*, inquit, *lacrymæ peccati diluuium, & mundi piamentum: quorum extensæ inter precandum manus, flammas extinguūt, feras consopiunt, gladiorum aciem retundunt, instructas acies in fugam vertunt, &c.* huc vsque Nazianzenus.

9 Quod sane quamplurimis beatorum martyrum exemplis comprobatur, qui contestandæ fidei causa, dira quæque tormentorum genera subituri, protensis in cælum manibus, forti, constantique animo interagones persistendo orabant. Ex his vero, vt cætera taceamus, vnum duntaxat in medium proferre libet, quod Eusebius de quodam adolescente his plane verbis recenset: *Interea non modo virilem & intrepidam sanctorum illorum animi tolerantiam, sed firmam etiam atque inflexibilem in teneris corporibus constan-*

[Margin notes, left column: ...ij Ionæ ...ant brachijs ...tensis. | Moyses brachijs extensis ...ans impe... at victoriā. | Exod. 17. n. 12. | Dauid orat manibus eleuatis. | Psal. 27. | Psal. 62. | Psal. 87. | Psal. 142. | ...are manib⁹ extensis Crucem repræsen... | Apostrophe Cypriani ad Christum cruci affixum. Cypr. tract. de pass. Chr. | Comparatio Christi, & Adami.]

[Margin notes, right column: Naz. Apol. or. 1. | Christiani cur orant Crucis in formam. | Naz. or. ad Iul | Martyres in ipsismet tormentis orant brachijs extensis. | Eus. hist. l. 8. c. 7 Adolescentis cuiusdam constantia, ac fortitudo in martyrio.]

tiam cum stupore quodam mirari licuerat. Vidisses enim adolescentem, non viginti annos integros natum, multis constrictum vinculis, firme confitentem, manibus in Crucis modum e transuerso expansis, robusta & excelsa mente in precibus ad Dei nomen fundendis attentissime defixum; neque omnino se commouentem, neque in hanc neque in illam partem de loco, in quo steterat, deflectentem; idq; cum vrsi & pardi furorē in eum exhalarent, cumq; iam eius carnem dentibus lacerare aggrederentur, quorum ora, diuina quadam & inexplicabili potentia, nescio quo pacto fuere prope obturata, &c. Illud hic praeterea nobis, quod duplici mysterio conspicuum sit, contemplandum occurrit, Christianos videlicet praememoratā olim forma orare cōsueuisse, non vt Crucis duntaxat imaginem, potenti eius virtute suffulti, ad viuū repraesentarent, sed & defixis insuper in Caelum oculis inter precandum perstitisse, vt inde *nobis omne datum optimum, & omne donum perfectum* sacrarum edocti scripturarū oraculis obuenire faterentur: quapropter extensas in sublime frequenter manus protendere non desistebant, vt superna enixius dona postulantes, spe subnixi, quae postulabant, iam manibus quodammodo apprehendere viderentur: Dominus quippe se vltro petentibus bona isthaec daturum repromiserat, vt habetur Ioan. 16. *Petite, & accipietis.* Et: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis, &c.*

Io. c. 16.

10 Inter easdem insuper Coemeterialium Cubiculorum imagines nonnullę interdum conspiciuntur, quae manus, vel digitos ori, quaedam vero naribus superpositos praeferunt. Porro imagines, quas primo loco recensuimus, attentionem animi, atque oris silentium indicere, vel potius indicare videntur, vt ex ipsismet Iobi verbis cap. 21. aperte colligitur: *Attendite me*, inquit, *& obstupescite, & superponite digitum ori vestro.* Vbi Glossa: *Qui silentio audiunt, ferme cubito in femur incumbente, & in manus ora residente, ad ea quae dicuntur, aduertere animum consueuere.* Et ex illis eiusdem Iobi 39. *Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.*

Manibus vultui admotis orare quid denotet?

Iob. c. 21.

Iob. c. 39. 34.

11 Digitus vero naribus admotus, vt in sacris praecipue Petri & Ionae imaginibus videre est, moerentis animi symbolum praesefert: cuius quidem rei praenotandae signum illud accedit, quod iuxta Petrum gallus quandoque pingitur, qui perpetrati deinde abnegato magistro piaculi, quod iugiter ille deflebat, corrector ac nuncius cantu ipso effectus, perenne eiusdem animo monimentū suggerebat. Pari quoque ratione Ionas sub arido foliorum vmbraculo consistens, ac digitos hunc in modum prēseferens, moerorem animi intuentibus ipso aspectu demonstrat. Quod autem digitus naribus appositus moerentis animi indicium sit, Epiphanius de Trascodrugitis haereticis loquens; quibus eiuscemodi consuetudo inerat, hac plane ratione affirmat; sed eius hic verba in medium proferamus: *Vocantur autem*, inquit, *Trascodrugitae ob hanc causam. Trascus apud ipsos pertica appellatur: druggus vero nasus, siue rostrum appellatur, & ab eo quod imponunt digitum suum indicem appellatum, in nasum, dum orant, tristitiae nimirum & vltroneae iustitiae gratia, ab aliquibus Trascodrugitae appellati sunt, &c.* At vero cum Christiani prauos, corruptosque haereticorum mores, ac impiorum hominum consuetudines iugiter detestantes, sibi ab eorundem commercio maxime cauerent, nobis potius existimandum videtur, ad iram stomachabundi atque indignantis Ionae praenotandam gestum descriptum corporis referendum esse: nares enim velut praecipua iracundiae sedes computantur; quod non profanorum duntaxat scriptorum, verum & ipso sacrarum paginarum testimonio abunde conuinci potest. Sed iam humanis, quas huc vsque recensuimus, imaginibus perlustratis, iam ad caeteras multiformes Coemeteriales pescrutandas progrediamur.

Digiti naribus admoti, eius mysterium.

S. Epiph. haer.

Haeretici Trascodrugitae orabant digito naribus admoto in signum moestitiae.

CAR

CAP. XXVII.

De multiplici Chriſtianorum Agape.

1 AD conuiuales iam, ſi libet, epulas, quæ Cœmeterialibus in tabulis exhibentur, læto quidē, ac periucundo inuitante nuncio euocamur. Quotuſquiſq; autem non prompto, libentique animo epulis inuitatus interſit? Sed quorſum, quis inquiet, in Cœmeterijs conuiuia? quorſum, inquã, vbi funera, vbi cadauera, vbi ſepulchrales vrnæ? ibi epulæ, ibi diſcumbentium menſæ? An non opportuno Sapiens conſilio nos præmonitos voluit, Cœmeteria videlicet nuptialibus menſis, ac epotantium conuiuijs longe anteferenda mortalibus? *Melius eſt*, inquit, *ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat, quid futurum ſit*. Euigilat quippe in ſepulchris inter arida mortuorum oſſa mens hominis, quæ inter lætas blande viuentium, & conuiuantium dapes ſopita luxu, ac otio torpeſcens dormitat: *Cor ſapientium*, inquit Sapiens, *vbi triſtitia, & cor ſtultorum, vbi lætitia*. Ad Cœmeteriorum igitur ſepulchra, ad ſepulchrales eorundem titulos, non ad conuiuia, & conuiuantium dapes, ſi ſapimus, accurramus. Verum quoniam Cœmeterialia pariter ſunt conuiuia, quæ iſtis nobis in tabulis apponuntur, quæ pia item, modeſta ac ſobria Chriſtianorum charitas alieno prorſus beneficio, proprio licet impendio, frequenter inſtruere conſueuit, haud conuiuales iſtas epulas, quæ hic exhibentur, delicate nobis faſtidiendas eſſe putauimus: ſpiritalis enim alimoniæ cibos, animis profecto haud parum ſapidos, menſis eiuſcemodi accumbentes deguſtabimus. At Cœmeterialium interim conuiuiorum lubenti animo enarrationem aggrediamur.

[Margin: ...olepſis au...oris de Aga...ſtuti.]

[Margin: ...cl. c. 7. n. 3.]

[Margin: ...cle. 17.]

2 Cæteras quidem inter locorum ſubterraneorum imagines, quas accedentibus perſcrutando ſuſpicere fas eſt, quædam in ſupra iam deſcriptis tabulis recenſentur, quę conuiuas menſę accumbentes, ac iucunde epulantes repræſentant. Cum ſatis autem exploratum ſit, in ſacris eiuſmodi locis parentalia, vel mœſta gentilium ſilicernia nullatenus vnquam celebrata fuiſſe, vt ſuo iam loco probauimus: cum præterea haud caſu, haud ocioſe hæc olim ibidem Chriſtianorũ manu coloribus adumbrata fuerint, vt eorundem, ſi quod latet, myſterium propius aſſequamur, operę pretium duximus in ſtudioſi lectoris gratiam prolixiori quidem ſermone de ijſdem conuiuijs hic nonnulla diſſerere.

[Margin: ...nagines con...uantum in ...œmeterijs.]

3 Porro in primis ſtatuendum nobis eſt, ſub ipſamet Eccleſiæ exorientis initia in vnũ ad Synaxim fideles coeuntes, vbi diuiniſſimum Euchariſtiæ Panem ſuſcepturi eſſent, in ipſiſmet Eccleſijs opipare menſam inſtuere conſueuiſſe, vt Dominicam, inquam, cœnam, quæ primum Chriſto accumbente inſtituta eſt, ad viuum pari pietatis exemplo recolerent: quod ex ipſis Apoſtoli verbis 1. Cor. ij. ſatis aperte conuincitur, quibus ille Corinthios acri ſermone perſtrinxit: *Primũ quidem*, inquit, *conuenientibus vobis in Eccleſiam, audio ſciſſuras eſſe inter vos, & ex parte credo: nam oportet hæreſes eſſe*. Eoſdem autem ſubinde, quæ in vtraq; menſa rite eſſent ſeruanda, ſolicite admonens, ſermonem in hæc verba proſequitur: *Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non eſt Dominicam cœnam manducare. Vnuſquiſque enim ſuam cœnam præſumit ad manducandum; & alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Eccleſiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent?* Et infra piam ac laudabilem inſuper ad Chriſtianam conueniendi Synaxim, & ſalubriter participandi formam præſcribens, adijcit: *Itaque fratres mei*, inquit, *cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis*. Vbi autem de diuiniſſimo Euchariſtici Panis conuiuio loquitur, aculeato audientium animos ſermone compungens, iſthæc ſubijcit: *Itaque quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & ſanguinis Domini. Probet autem ſe ipſum homo, & ſic de* pane

[Margin: Cœnæ in Eccleſijs.]

[Margin: 1. Corint. 11.]

[Margin: Cœnæ communes in Eccleſijs poſt ſũptum SS. Euchariſtiæ Sacramentum.]

pane illo edat, & de calice bibat, &c.

4 Verum quod ad recolendum cœnarum eiuscemodi ritum atque ordinem attinet, quamuis Christus Dominus legalem post cœnam venerandum Eucharistiæ Sacramentũ instituerit, & diuina suis postmodum Apostolis mysteria impertiuerit, quam plane ob causam in nonnullis Ecclesijs communis hęc cœna Sacramentalem præire consueuit, vt de Ecclesia Alexandrina Sozomenus docet hist. lib. 7. cap. 19. frequentiori tamen vsu in cæteris receptum fuit, vt ad communem, vulgaremque mensam Sacramentali peracta Christiani conuenirent, Augustino teste epistola 118. ad Ianuarium. Cui Chrysostomus verbis hisce firmiter adstipulatur: *Statis diebus,* inquit, *mensas faciebant communes, & peracta synaxi post sacramentorum communionem inibant conuiuium, diuitibus quidem cibos afferentibus; pauperibus autem, & qui nihil habebant, etiam vocatis, & omnibus communiter vescentibus.* hæc Chrysostomus, qui ibidem in illa Pauli verba: *Oportet hæreses esse*, isthæc in rem præsentem subdit: *Ab hac lege & consuetudine inoleuit in Ecclesijs consuetudo quædam admirabilis: fideles enim omnes in conuentibus suis, postquam audissent doctrinas, post preces, post sacramentorum communionem, soluta concione, non mox domum descendebant, sed diuites & abundantiores alimenta, & edulia domibus suis afferentes, pauperes vocabant, communesque faciebant mensas, communia prandia, communia conuiuia in ipsa Ecclesia.*

Soz. hist. l. 7. c. 19.

Aug. ep. 118. ad Ian.

S. Chrys. in 1. Cor. 11. ho. 27.

Synaxis quid sit?

5 Quam potissimum ob causam huiuscemodi ab antiquis Cœna *Agape* vocabatur, quasi *dilectio*, vt ipsemet Tertullianus his verbis edocet: *Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit: vocatur enim ἀγάπη id quod penes Græcos dilectio;* eamdemque quampluribus verbis consuetudinem apprime commendans, subdit: *Quantiscumque sumptibus constet*, inquit, *lucrum est, pietatis nomine facere sumptum.* Idem plane, parique sententiarum robore Cyprianus edisserit, qui laudabilem consuetudinem hanc describendo inculcans, ac fideles ad eamdem vltro retinendam vehementer exhortans, ait: *Agapen, & dilectionem fraternam religiose, & firmiter exercendam.* Quapropter Gangrense Concilium can. 11. in eos præsertim metuendũ anathematis iaculum intorquet, qui antiquum eiusmodi ritum paruipenderent, & ad mysticam hanc mensam conuenire detrectarent, hæc autem sunt præmemorati Concilij verba: *Si quis despicit eos, qui fideliter Agapes, id est, conuiuia pauperibus exhibent, & propter honorem Dei conuocant fratres, & noluerint communicare in huiusmodi vocationibus, paruipendens quod geritur, anathema sit.*

Cœna cõmunis dicta Agape.

Tert. Apol. c. 39.

Cypr. Test. l. 3.

Conc. Gang. Can. 11.

6 Porro piam hanc, ac laudabilem consuetudinem Christianæ fidei cultores tanti semper fecere, vt tunc potissimum, cum acerbiora persecutionum tempora vrgerent, nec de more in Ecclesijs Agapen celebrandi facultas suppeteret, in abdita quæque ac semota loca conuenirent, & in secretiores, vt nobis credere par est, Cœmeteriorum sese sinus huius rei gratia reciperent. Ex quo fortasse contigit, vt Agapen in sacris eisdem Cœmeteriorum Cubiculis frequentius expressam coloribus inspiciamus. Quod quidem ipsiusmet Origenis cæteros inter scriptores antiquissimi auctoritate compertum fit: quippe qui contra Celsum scribens hæc ait: *Primum criminationis caput Celso est, a Christianis clancularios conuentus haberi solere legibus vetitos. Nam conuentus alios propalam celebrare legitime, alios occulte fieri, eosque damnari legibus, quæ eo tendunt, vt calumnientur Agapen, quam Christiani vocitant, quoties occulte communis periculi metu conueniunt, &c.* Quamuis autem per Agapen loco, quem nunc recensuimus, fidelium conuentus ad sacram Synaxim subintelligendus esse videatur, in ijs tamen cum Agapæ quoque de more instruerentur, easdem olim in abditis quibusuis locis, vt præsertim sunt Cœmeteria, religiose ab antiquis celebrari consueuisse fatendum nobis est.

Agape in Cœmeterijs.

Orig. cont. C. l. 1.

7 Agapæ autem triplici quidem genere constabant, aliæ quippe Natalitiæ dicebantur, funerales quædam, Connubiales autem aliæ: qua ratione Nazianzenus easdem subdiuidendo, isthæc ait: *Non insuper ad sacrum aliquod epulum, vel natalitium, vel funebre, vel connubiale cum pluribus currens, &c.* Quæ quidem singulæ sacræ iure merito nuncupabantur, ob pietatem videlicet, modestiam, ac temperantis insuper animi for-

Agapæ Natalitiæ, funerales & Connubiales in Cœmeterijs.

D. Greg. Naz. de vit. Diff.

formam, qua a religiosis fidei cultoribus exercebantur.

8 Natalitiæ igitur, ac funebres, vt connubiales, quæ ad rei institutum nullatenus faciunt, prætereamus, in festiuis, ac solemnibus martyrum natalitijs, vel certe recurrentibus eorundem anniuersarijs, quin etiam cum ipsosmet fideles interdum è vita decedere contigisset, fieri olim consueuerant. Porro præscriptam vtriusque celebrandæ, ac funeralis præsertim formulam Origenes in medium affert, hæc dicens: *Nunc vero nos non natiuitatis diem celebramus, cum sit doloris, atque tentationum introitus, sed mortis diem celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur. Propterea & memorias sanctorum facimus, & parentum nostrorum, vel amicorum in fide morientium deuote memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam consummationem in fide postulantes. Sic itaque non diem natiuitatis celebramus, quia in perpetuo viuunt ij, qui moriuntur.* Et idem infra consuetos earundem ritus, ac modestiores fidelium in his peragendis mores enarrans, isthæc subdit: *Celebramus nimirum religiosos cum sacerdotibus conuocantes, fideles vnà cum clero inuitantes: adhuc egenos & pauperes, pupillos & viduas saturantes, vt fiat festiuitas nostra in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus: nobis autem efficiatur in odorem suauitatis in conspectu Dei, &c.* hæc Origenes.

[Margin: ...pę qua ra...e celebra...ur.] [Margin: ...in Iob. l. 3]

9 De eiuscemodi autem Agape Hieronymus ad Eustochium epist. 22. de custod. Virgin. disertis verbis loquitur, dum omnem ostentationis, atque inanis gloriæ ambitum, qui tam in Agape de more peragenda, quam in eleemosyna pauperibus eroganda interdum obreperet, acriter his plane verbis perstringit: *Cum manum,* inquit, *egenti porrexerint, buccinant, cum ad Agapem vocauerint, præco conducitur.* Neque vero eundem Hieronymum Agapen sugillare voluisse credendum est, cum paulo inferius ait: *Vnde in Ecclesia Agapetarum pestis introijt?* Ibi enim de inolita quosdam apud viros, qui cœlibem vitam ducebant, consuetudine loquitur: hi enim priuatis passim in domibus vnà cum mulieribus cohabitabant, quæ *Agapetæ*, quemadmodum & viri pariter *Agapeti*, ex mutuo videlicet dilectionis, quo inuicem tenebantur, affectu, iuxta præmemoratæ vocis etymon appellabantur. Porro lubricum ac vitiosum Agapetorum, Agapetarumque genus acribus item verbis sanctissimus vir perstringit, dum ad Oceanum de Vit. Cleric. conscribens, isthæc inquit: *Cum ergo hoc genus a te non amputatur, das reprehendentibus te locum: ipse te detrahentium morsibus tradidisti, si Agapetarum consortium non dimiseris.* Verum Cyprianus longe ante Hieronymum huiuscemodi genus hominum graui orationis stylo insectatus fuerat. De ijsdem quoque Gregorius Nazianzenus sermonem instituit in præcept. ad Virg. illis potissimum verbis: *Cognomento Agapes subijt*; vt satis erudite Billius eundem locum dilucidat.

[Margin: ...e alio sé... Hiero...o accepta] [Margin: Hieron. ad ...ep. 22. ad Virg.] [Margin: Agapetę, & Agapeti.] [Margin: D. Hier. ep. ad Ocean. de vit. Cler.] [Margin: Gregor. Naz. præc. ad Virg.]

10 Cæterum de Agapis, quæ pio ac religioso Christianorum cultu tunc téporis instrui frequenter consueuerant, Chrysostomus quoque meminit, ac miris easdem laudum præconijs cumulat, dicens: *Cur post mortem tuorum pauperes vocas? cur presbyteros vt pro eo velint orare, obsecras? non ignoro te responsurum: vt defunctus requiem adipiscatur, & propitium iudicem inueniat.* Quod sane Alethius ille haud parum a S. Paulino epistola 33. commendatus, egregie præstitit, qui ipsomet Rufinæ vxoris, & Paulæ filiæ obitus die, cunctorum pauperum greges, qui in Vrbe tunc aderant, ad marmoreos templi gradus, & iuxta ipsius Vaticanæ Basilicæ atrium miro Christinæ pietatis ardore, & inaudita prorsus liberalitate pasci curauit. Idem pariter Diuus Remigius a suis præstari voluit, qui in ipsius testamenti tabulis, quas sub vitę finem condidit, vineam ac nonnulla insuper Agathimero nepoti legauit, tali iniuncto onere, vt presbyteros omnes, ac Laudonensis Ecclesiæ diaconos ipso recurrente obitus anniuersario die benigne apud se conuiuio exciperet, vt Io: Steph. Durandus testatur de Rit. lib. 2. cap. 43.

[Margin: D. Chrysost. hom. 33. in Matt. ho. 27. in c. 11. ep. 1. ad Cor.] [Margin: Alethius pauperes conuiuio excipit in obitu vxoris suæ.] [Margin: Paul. ad Alet. ep. 33.] [Margin: S. Remigius Agapen sibi fieri nepoti suo testamento iniungit.] [Margin: Steph. Duran. l. 2. c. 43. de rit.]

11 De ijsdem insuper Agapis in B. Arsenij actis in vit. Patr. lib. 5. mentio recolitur, qui hasce funebres epulas Christianæ humilitatis gratia sibi post mortem exhiberi iussit, hæc autem sunt quæ ibidem leguntur: *Dicebat Abbas* Da-

[Margin: S. Arsenius.] [Margin: Vit. Patr. l. 5.]

Daniel, quia cum moriturus esset Abbas Arsenius, delegauit nobis, dicens: Videte ne velitis pro me Agapem facere, quia si feci ego pro me ipso, id inuenio.

12 Porro quoniam de funebribus epulis hic sermo incurrit, vt rem altius repetamus, quā impense olim gentilitiæ superstitionis homines huiuscemodi cōuiuia suis instruerent defunctis, ipse Tertullianus, & acri quidē eosdem oratione perstringens, hisce verbis enarrat: *Defunctis parentant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum, vt quos negant sentire quidquam, escam desiderare præsumant.* Et quidem quoddam parentandi genus tunc extitisse, dum epulæ ad monumentum defunctorum comedendæ deferrentur, idem Tertullianus hæc scribens edocet: *Vocas porro securos, si quando extra portam cum obsonijs, & tibi potius parentans, ad busta recedis, aut a bustis dilutior redis*, hæc ille: *Moris etenim est*, inquit Hieronymus, *lugentibus ferre cibos, & præbere conuiuium, quod Græci περίδειπνα, & a nostris vulgo appellantur parentalia: vnde & in prouerbijs dicitur: Date siceram morientibus.* Huiuscemodi autem epulum gentiles superstitiose nimis Dijs, vt vocabant, Manibus sacrabant, nefas deinde putantes ex illo quidquam attingere aut comedere. Quapropter illud vel super tumulos relinquebant, vel ignibus cremabant, quod perperam videlicet existimarent, defunctorum animas ab inferis excitatas istis epulis delectari, vt potissimum apud Homerum videre est, & Lucianum.

Gentiles conuiuia suis mortuis instruebant.

Tert. l. de res. c. 1.

Tert. l. de test. anim. c. 4.

13. Cæterum hic mos e gentilitate proueniens ad vsque Augustini tempora quosdam apud populos diutius inoleuit, quem deinde veluti superstitionibus redūdantem sanctissimus Pater acri orationis stylo perstrinxit: *Miror*, inquit, *cur apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error increuerit, vt super tumulos defunctorum cibos, & vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ carnales cibos requirant: epula enim, & refectiones caro tantum requirit, spiritus autem, & anima ijs non indiget: parare aliquis suis charis dicit, quod ipse deuorat, quod præstat ventri, amputat pietati.* hæc Augustinus, inolitam gentilitiæ superstitionis consuetudinem acutissime hunc in modum sugillans. Et quidem, quod cibaria, vt iam diximus, aliquando ad sepulchra insani homines, deridendam in epulis superstitionem redolentes, relinquerent, vel certe concremarent, ipsemet irridens Tertullianus docet: *At ego*, inquit, *magis ridebo: vulgus tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime comburit, quos postmodum gulosissime nutrit, ijsdem & promerens & offendens.* Ad hoc insuper epuli genus, quod in funeribus instruebatur, allusisse videtur Gaudentius his plane verbis: *Parentalia mundi malum idololatriæ extulit caput erroris: nam gulæ suæ causa primum cœperunt homines prandia mortuis parare, quæ ipsi comederent, post hæc ausi sunt sacrificia eis sacrilega celebrare, quamuis nec ipsis mortuis suis minus sacrificent parentalia, dum super sepulchra mensas tremulis manibus vina fundentes, spiritum balbutiunt.* Verum si quis deinde ab omni superstitionis errore ritum hunc vindicauerit, & Christianam pietatem redolet, & merito sacris in paginis, vt videre est, apprime commendatur. Sanctissimus enim vir Tobias id filio suo impensius exhibendum iniunxit: *Panem tuum*, inquit, *& vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus.* Illud vero epulum super iustorum sepulchra afferri præcipit Tobias, sicut diserte explicat Hugo, Lyranus, Carthusianus, Bellarminus, & Turrianus, quod haud viuis dumtaxat prodest, vti iam diximus, sed quod ijsdem etiam defunctis prodesse posset, nimirum illud etiam pie admodum pauperibus eleemosynam distribuendo: quod etiam in primitiua Ecclesia fideles præstare consueuisse satis diserte Patres edocuere, quod etiam postea diutius quidem viguisse Hieronymus his verbis testatur: *Cæteri mariti super tumulos coniugum spargunt violas, etc. Pammachius noster sanctam fauillam, ossaque veneranda eleemosynæ balsamis rigat.* Cui itē subscribit Chrysostomus his verbis: *Sed si filij, & fratris defuncti facis commemorationem, erroris conscieris conscientiæ, nisi consuetudinem implens pauperes conuocares.* hæc Chrysostomus de funebribus Agapis.

Gentilium mos conuiuia mortuis præbendi notatur.

Aug. ser. 15.

Tertul. l. res. anim.

Epulum pauperib. in eleemosyna super sepulchra instituitur.

Tob. c. 4.

Hier. ad Pam.

Chrys. ho. in ep. ad C.

14 De Natalitijs vero, quæ olim in festiuis BB. martyrum diebus peragi quotannis consueuerant, Greg. Nyssenus expres-

Agapæ Natalitiæ concessæ à Gregorio Thaumaturgo populo suo.

presse meminit in B. Gregorij Thaumaturgi gestis, vbi ab ipsomet Gregorio easdem haud reiectas, improbatasque fuisse pronunciat. Sed eius interim verba ex ipsis Gregorij Thaumaturgi gestis excerpta repetamus: *Cum animaduertisset,* inquit, *quod propter corporis voluptates simplex & imperitum vulgus in errore simulacrorum cultus permaneret; quo maxime id præcipuum in eis interim assequeretur, vt vanis superstitionibus relictis, ad Deum conuerterentur, permisit, vt in memoriam sanctorumse exhilararent, & oblectarent, atque in lætitiam effunderentur, &c.* Vides quã leniter infidelibus interdum Ecclesia cõniuere cõsueuerit, vt eos ad fidẽ traduceret traductosq; ab ipsismet superstitionibus, quibus tenebantur, feliciter expurgaret.

Nyss in vit. Greg Taum.

15 De ijsdem etiam Agapis Gregorius Nazianzenus luculenter agit Oratione, quam ad Gregorium Nyssenum conscribit, vbi de modestiæ ac temperantiæ cultu, qui in illis adhibendus est, copiose admodum edisserens, vt easdem quis vere Agapes nuncupare queat, isthæc in rem præsentem subijcit: *Si ad hunc modum coimus, aut confluimus, haud dubium, festum hunc diem, vt Christo gratum est, celebramus: sin autem eo conuenimus, vt ventris voluptatibus indulgeamus, & fluxis ac momentaneis delicijs fruamur, ciboſque euanescentes ingeramus; atque hæc loca non temperantiæ, sed crapulæ, atque hæc tempora non spiritualis assensus, &, nisi hoc a me audacius dictum videatur, diuinitatis consequendæ, cuius mediatores sunt martyres, &c.* At vero mirum in modum Nazianzeno Theodoretus adstipulatur Euangelic. verit. lib. 8. vbi profanas gentilium epulas perstringens, hæc inquit: *At illos* (gentilium nimirum deos) *Deus cassos gloria, vanosque reddidit; suis autem martyribus honorem illum dedit. Pro prandijs, & Diasijs ac Dionysijs, hoc est, Iouis, Liberique patris solemnitatibus, Petro, Paulo, Thomæ, Sergio, Leontio, Antonino, Mauritio, alijsque sanctis martyribus solemnitates, populari epulo, peraguntur: proque illa veteri pompa, pro turpi obscœnitate atque impudentia, fiunt modestæ, castæ, & temperantia plenæ festiuitates: non illæ quidem mero delibutæ, non comessationibus leues, non cachinnis solutæ; sed viuis canticis personantes, sacrisque sermonibus audiendis intentæ, quibus ad Deum preces non sine suspirijs summittuntur, &c.*

Agapæ Natali quomodo celebrandæ.

Naz. orat. ad Nyss.

Theod. Euang. verit. l. 8.

16 Verum quam pio ac frugi, quam modesto ac temperanti Christianorum studio Natalitiæ potissimum Agapæ instruerentur, Tertullianus testis locupletissimus est, qui in suo Apologetico isthæc ad rei propositum recitat: *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur quantum esurientes capiunt: bibitur quantum pudicis est vtile. Ita saturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum esse. Ita fabulantur, vt qui sciant Dominum audire, &c.* ea demum sobrietate ac modestia conuiuales illæ Christianorum epulæ, eodẽ Tertulliano teste, peragebantur, & conuiuium pariter soluebatur: *Ad eam videlicet curam modestiæ & disciplinæ* (vt ipse ait) *vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam disciplinam. Hæc coitio Christianorum.* Hæc antiquus atque oculatus sacrorum rituum testis Tertullianus in primæuorum laudem Christianorum, felicissima eorundem tempora eleganti sermone describens inculcat.

Ratio ac modus Agapas celebrandi.

Tert. Apol c. 39.

16 Quoniam vero de Cœmeterialibus Agapis hic mentio est, nonnulla vel obiter de recolendis item Christianorum Agapis subtexere libet, in quibus haud triticeo pane, sed diuini potissimum verbi pabulo mirifice conuiuantium animi reficiuntur; & ad quæ hoc nostro seculo, quando hæ salubri consilio, sanctorumque opera ac ministerio institutæ vigent, Christiani, qui in Vrbe sunt, apostolicorum temporum æmuli, auiditate maxima quotidie reficiendi confluunt: vt enim fideles olim iuxta id, quod Lucas describit: *Erant perseuerantes in doctrina Apostolorum & communicatione fractionis panis, & orationibus*; ita pariter Christianos postremo hoc seculo Sanctus Philippus Nerius in vnum simul coire, ad saluberrimum orandi studium in singulos dies prouehi, & ad excipiendum diuini verbi pabulum exerceri cupiens, peculiari Dei spiritu afflatus, Oratorij Congregationem in Vrbe instituit, vbi a suis Dei verbum plana ac facili methodo quotidie confluentibus administrari voluit, quod ex ipsismet Breuiarij Romani tabulis hunc in modum recolendum proponitur: *Innumeros pene Christo filios peperit, quos verbi Dei quotidiano pabulo, Sacramentorum frequentia, orationis assiduitate, alijsque pijs exercita-*

Populi in Vrbe erga SS Sacramentũ deuotio antiquis haud impar.

Act. Apost. c. 2 n. 42.

S. Philippus Nerius.

Lect. Breu. Rom. die 26. Maij.

tionibus enutriri cupiens, Oratorij Congregationem instituit.

17 In Vallicellana igitur Ecclesia mos iste olim a Beato Parente acceptus, illibatus adhuc viget, ac perseuerat, vt singulos in dies, quos feriales dicimus, vna sabbati duntaxat excepta, necnon diebus festiuis, præmissa per horæ dimidium pia ex probatis auctoribus lectione, integro duarum horarum spatio familiarem diuinis de rebus a quatuor e nostris Sacerdotibus, successiuo ordine, ab vnoquoque videlicet ex his per dimidiam horæ partem sermones habeantur, multiplici tamen singillatim vnicuique themate atque argumento præscripto, vel ex fidelibus receptisque sanctorum gestis, vel ab Ecclesiasticarum historiarum fonte, aut certe e sacrarum promptuario scripturarum, ac moralibus de rebus ad erudiendum aptis concinnatisque: quibus tandem completis, & musica modulatione audientium animis mirifice recreatis, concio dimittitur.

Sacer quotidianus sermo ad populum in Congr. Orat. habetur.

18 Porro laudabilis ista consuetudo, quod plane mirandum est, Deo fauente, ex quo primum cœpit, vsque in præsens, nonaginta, & amplius annos grata iugiter, & illibata perstitit: ita vt integrum iam fere seculum recensere quis valeat, cum hæc feliciter in Vrbe instituta haud exiguo animarum fructu peraguntur. In præmemorato autem verbi ministerio viri doctrina, ac pietate in Vrbe conspicui, Abbates, Præsules, Episcopi adiutricem quandoq; sub ipsa instituti exordia manum exhibuere: quin immo, vt singula recenseamus, sapientissimi quoque ac religiosissimi è Purpuratorum Senatu Patres in diuino apte paruulis frangendo pane, & pabulo familiari, planoque stylo turbis ministrando haud suam desiderari operam passi sunt. Nam præ cæteris Eminentissimi, ac gloriosæ memoriæ Robertus Cardinalis Belarminus è Societate Iesu, Eccles. eximius controuersiarum scriptor, & Cæsar noster Card. Baronius Annalium item Ecclesiasticorum auctor, festiuis olim plerumque diebus, succisiuisque horis in nostra Vallicellana Ecclesia pie ad populum perorare, & è suggesto ad piorum hominum auide confluentium captum verba subtexere, ingenti singulorum admiratione pariter, ac prouentu non destitere. Sed nos cum hæc, vel obiter, honoris gratia meminerimus, Baronium interim in suis Annalibus prolixius pro Oratorij Vallicellani instituto his quidem verbis, amice lector, perorantem consule: *Sed diuino plane consilio*, inquit, *factum est, vt nostra ætate ante annos triginta ad eiusmodi apostolici conuentus formam magna ex parte, ea potissimum, quæ ad audientium ædificationem ex rerum diuinarum sermonibus comparata, ad profectum Ecclesiæ peragi mandauit Apostolus, in Vrbe fuerint instituta, opera in primis R. P. Philippi Nerij Florentini, qui tanquam sapiens architectus posuit fundamentum, & eius in Christo alumni R. P. Francisci Taurusij Politiani, qui in his videbatur esse dux verbi*. hæc Baronius. Verum quod ad peculiarem instituti formam, & ad diuini verbi disseminandi rationem a nostris receptam spectat, hæc ad rem subdit.

Iam toto fere vertente seculo mos ille in Vrbe viget.

Cardd. Belarminus, & Baronius.

Bar. ann. 57. n. 161.

19 *Horum igitur studio, & industria institutum primitus fuit, vt per singulos ferme dies, qui ardentiori studio Christianam vitam excolerent, ad Oratorium sancti Hieronymi conuenirent* (ex eo namque & nostro Collegio nomen est inditum, vt Oratorij Congregatio diceretur) *vbi hoc ordine religiosus haberetur conuentus: præmissa in primis silentio facta precatione, ex fratribus aliquis lectionem auspicaretur ad permouendos animos ad pietatem accommodatam. Inter legendum etiam idem, qui præesset pater, solitus esset interloqui, ac ea quæ dicta essent, accuratius explicando, amplificando & ardentiori studio in audientium corda insinuando, interdum etiam aliquorum ex fratribus, quid de aliqua re sentirent, rogando sententiam, in modum fere dialogi sermonem ad horæ spatium magna audientium alacritate perduceret, eiusdem iussu postea suggestum gradibus sublimiorem conscenderet e fratribus aliquis, qui ex vitis Sanctorum probatis atque receptis, diuinaque scriptura, ac sanctorum Patrum sententijs absque fuco vel pigmentis intextam orationem haberet. Qui huic succederet eodem plane dicendi genere, sed diuerso argumento, sermonem diceret: demum tertius his accederet, qui historias Ecclesiasticas ordine temporum dispositas enarraret. Quibus dimidiæ horæ spatio singulis ad dicendum concesso, mira audientium vtilitate pariter, & voluptate perfunctis, canta-*

Congregatio Oratorij cur id nomen sortita?

Baron. to. 1. an. 57. n. 162.

Forma actio propone di verbi diu à Patribus Congr Or quæ habeat

cantato hymno , ac repetitis iterum precibus iam conuentus absolueretur . Rebus igitur in hunc modum dispositis, atque Romani Pontificis autoritate firmatis visa est pulchra illa conuentus apostolici facies pro ratione temporum reddi, cui adgaudentes probi omnes complures ex ipsis inde mutuati exemplum, alijs in locis eadem pietatis officia instituere , ac propagare conati sunt . Hæc Baronius de quotidiano diuini verbi pabulo , & mystici , inquam, panis fractione famelicis fidelium exsaturandis in deserto turbis & ad nouissimas , quas descripsimus, agapes ad viuum fidelium oculis repræsentandas, in suis annalibus eleganter digessit , quæ nos hic obiter, dum antiquas Christianorum agapes recoleremus, pio lectori suggerere voluimus.

20 Quibus & illud opportune, dum turbas , vt pane diuinitus reficerentur, auide Christum sectantes, & Christianos ad Agapes confluentes recolimus , subtexendum videtur, alium videlicet præter descriptum hactenus saluberrimum quidem, summisque prouehendum laudibus a sancto Philippo morem ad nostros deriuasse , qui vsque in diem hanc velut quid hereditario ad nos iure profectum solicite seruatur . Verno etenim tempore, hoc est ab ipsis Paschalibus diebus Dominicæ Resurrectioni solemniter dicatis, post decantatas in Ecclesia Vesperas, in apricum , ac peramœnum Ianiculi Collis locum , qui haud longe a Diui Onuphrij Ecclesia situs est, nostri conuenire solent, vbi aër, qui suauiter perflat , & pulcherrimus Vrbis prospectus, qui oculis obijcitur, adstantes mirum in modum recreat. In hoc igitur colle moras ad vnius circiter horæ spatium trahentes, dispositis, aptatisque in theatri formam sedilibus ligneis, quæ humi defixa sunt , populus se locat, indeque musico præmisso concentu , initium fit: vbi vero a puero breuis conceptis ad rem verbis memoriter sermo præhabitus est, duo è nostris Sacerdotibus ordine sibi inuicem succedentes, per quartam singuli horæ partem populum de rebus cælestibus salubriter erudiendo, & ad virtutem alacriter excitando , musico intermedio concentu, operam dant, quibus ex voto peractis gens, quæ ingenti quidem numero tunc temporis diuini illecta verbi auiditate in locum confluere consueuit (ad millenarium enim, & vltra numerum interdum pertingit) singuli fere e subsellijs, toti amore Dei succensi, blandeque tam animo , quam corpore deliniti, hilaris vnusquisque domum remeat . Piæ autem eiuscemodi exercitationes vsque ad festiuam BB. Petri, & Pauli Apostolorum diem protendi consueuit : subinde vero intra proximiorem quampiam Vrbis Ecclesiam, quousque æstiui calores remittantur, & autumnales dies intercurrant, ad isthæc obeunda pij homines confluunt . Demum a festiuo omnium sanctorum die vsque ad sanctum Pascha in Oratorio nostro sub vesperum consuetæ preces , & pij ad populum sermones vnà cum harmonicis concentibus, ingenti tum Romanorum, tum exterorum concursu habentur . Et hæc sunt, quæ de symbolicis diuini verbi panibus , qui populo in Vrbe ipsius sancti Philippi magisterio iugiter franguntur, & de recolendis insuper Christianorum Agapis, quæ adhuc in Vrbe laudabiliter vigent , dum antiquas eorundem Agapes recolimus, hic pio , ac studioso lectori paucis delibasse visum est . Nunc vero ad nostra redeamus .

[...s a S. Philippo Nerio ...ulum in ...cuum col... ad verbū ...num au...dū ducē ...odieque ...manet.]

21 Laudabilis hæc fidelium consuetudo post longa interlapsa secula tandem aliquando refrixit , eumque in modum ipsa rerum facies, quod ad religionis cultum pertinet, immutata est , vt haud amplius consuetæ Christianorum Agapæ, sed turpissima quæque ebrietatum, & comessationum genera , quod valde dolendum est, permisceri cœperint . Quamobrem acri orthodoxorum Patrum stylo, ac toto insuper animi conatu eadem perstringi contigit; quod quidem præ cæteris egregie Ambrosius præstitit, qui Monicæ item matronæ pijssimæ, & Augustini ipsius matri, eas de more laudabiliter exercenti , vt ipsemet Augustinus his verbis aperte testatur , interdicendas duxit : *Itaque cum ad memorias, inquit, sanctorum, sicut in Africa solebat, & pultes, & panem, & merum attulisset , atque ab ostiario prohiberetur , vbi hoc Episcopum vetuisse cognouit, tam pie atque obedienter amplexa est, vt ipse mirarer* . Et infra admirandum beatæ eiusdem parentis in epulis hisce instruendis

[Agapæ a Patribus verbis castigatæ, ac perstrictæ.]

[S. Ambrosius Agapas in Ecclesia haud celebrandas esse duxit.]

[S. Aug. Conf. l. 6. c. 2.]

dis

dis temperantiæ modum extollens, hæc subdit: *Sed illa cum attulisset canistrum cum solemnibus epulis prægustandis, atque largiendis, plus etiam quam vnum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, vnde dignationem sumeret, non ponebat. Et si multæ essent, quæ illo tempore videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipsum vnum, quod vbique poneret, circumferebat, quod non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo cum suis præsentibus per sorbitiones exiguas partiretur: quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaque vbi comperit a præclaro prædicatore atque antistite pietatis præceptum esse ista non fieri, nec ab eis, qui sobrie facerent, ne vlla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa, quasi parentalia, superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime, &c.* Vides quantum venerandorum Antistitum præceptis, Christianorum pietas deferre iugiter consueuerit: illud quippe secum animo reputabant: *Quia melior est obedientia, quam victima.*

S. Monica eiusque virtus.

22 Quinimmo ipsemet Augustinus Ambrosij vestigijs studiose inhærens, easdem in Africa, vbi fieri cõsueuerant, abolendas vltro curauit, hac videlicet super re ad Aurelium Carthaginensem Episcopum scribens, eidemque modum, quo facile easdem e medio tolleret, tum exhortando, tum leniter agendo suppeditans, hæc inquit; *Non ergo aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur; magis docendo, quam iubendo, magis monendo, quam minando: sic enim agendum est cum multitudine.* Quod totum ad amussim toto sexennij tempore Aurelius seruandum sibi proposuit; ac voti tandem in Carthaginensi Concilio compos effectus est, cui & ipse Augustinus, tunc Episcopus, interfuit, anno scilicet Christi 397. quod trigesimo eiusdem Concilij Canone his verbis recensetur: *Vt nulli Episcopi, vel clerici in Ecclesia conuiuentur, nisi forte transeuntes hospitiorum necessitate illic reficiantur. Populi etiam ab huiusmodi conuiuijs, quantum fieri potest, prohibeantur.* Qua pariter de causa eiuscemodi Agapæ in Laodiceno Concilio sub Romano Pontifice Siluestro vetitæ fuerunt, Can. 28. relat. in cap. non oportet, dist. 42. his nimirum verbis: *Non oportet in basilicis, seu Ecclesijs Agapem facere, & intus manducare, vel accubitus sternere.*

S. Augustinus Agapes in Africa prohibuit.

S. Aug.

Agapæ prohibitæ in Concilio Carthaginen.
Conc. Carth.

Conc. Laod. can. 28. in cap. non oportet dist. 42.

23 Quamuis autem Gregorius Magnus notæ sanctitatis Romanus Pontifex, alterius Gregorij Thaumaturgi vestigia sectatus, easdem Angliæ populis non vltro inhibendas duxerit, haud vlla tamen ratione easdem in ipsismet Ecclesijs, sed iuxta earundem ambitum exerceri indulsit, in hæc plane verba ad Mellitum rescribens: *Qui boues solent in sacrificio dæmonum multos occidere, debet his etiam hac de re aliqua solemnitas immutari, vt dedicationi, vel natalitio sanctorum martyrum venerationem, quorum illæ reliquiæ ponuntur, tabernacula sibi circa easdem Ecclesias, quæ ex fanis commutatæ sunt, de ramis arborum faciant, & religiosis conuiuijs solemnitatem celebrent.* isthæc sapienti quidem consilio Gregorius Magnus. Verum etsi ipsemet Augustinus præmemoratas Agapes vsu iam penitus abolitas fuisse affirmet, eas tamen haud omnino improbare videtur, dummodo ob intensum erga Christi martyres deuotionis cultum, huiuscemodi super eorundem tumulos cibi deferantur, vt ex lib. 8. de Ciuit. Dei, & vltimo legentibus palam fit, vbi hæc ille: *Quicunque Epulas suas*, inquit, *eo deferunt*, ad memorias videlicet beatorum martyrum, de quibus supra egerat, *quod quidem a Christianis melioribus non fit, & plerisque terrarum nulla talis est consuetudo: tamen quicunque id faciunt, quas cum apposuerunt, orant, & auferunt, vt vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita martyrum in nomine Domini martyrum.* Cœmeteralis vero Agapæ iconem in studiosi lectoris gratiam hic iterum ob oculos proponendam voluimus.

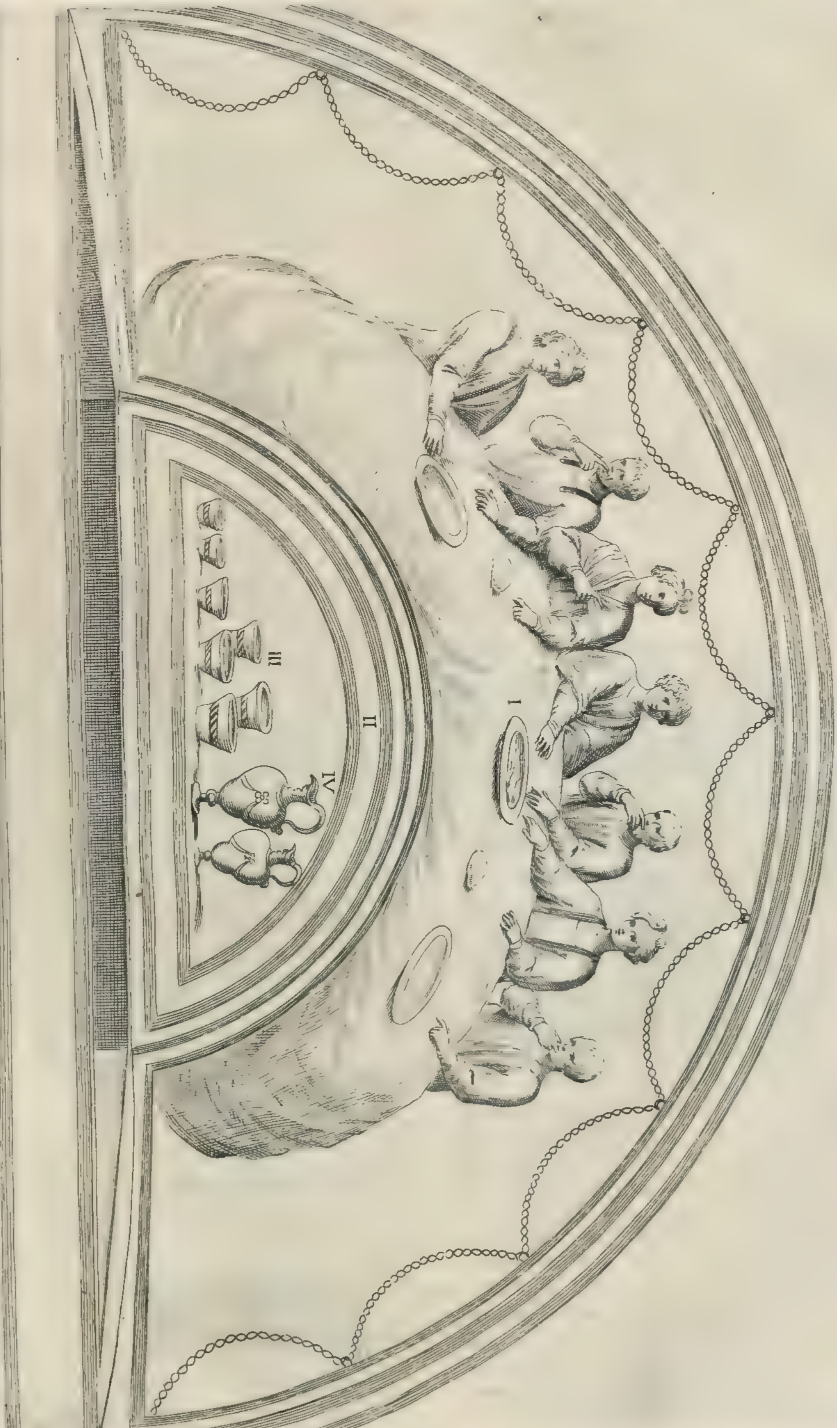
Agapæ a S. Gregorio Anglis permissæ iuxta Ecclesias.

D. Greg. Reg. 7. ep. 71.

Agapæ toleratæ a S. Augustino.

S. Aug. l. 8. de Ciuit. & vlt.

Con-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

24 Conuiuales igitur mensæ, & festiuæ earundem epulæ, quæ frequenter in Cœmeteriorum tabulis efficta coloribus conspiciuntur, Agapes, quas prolixiori hactenus sermone enarrauimus, intuentium oculis exhibent: quæ a silicernijs quidem ac parentalibus, præterquam in mensarum forma, quæ communis vtrisque extitit, longe distabant: ambæ enim semicircularem formam præferebant, Sigma ab ijsdem, ob Græci elementi, huius quidem figuræ, similitudinem exprimentis appellatæ, & lunares itidem, quæ semiplenam intuentium oculis Lunam repræsentarent. Harum autem Martialis carminibus illis meminit:

Mēsæ lunares

Sigma.

Accipe lunata scriptum testudine sigma,
Octo capit: veniat quisquis amicus erit.

Martial. l. 14. epigr. 77.

Quod vero mensæ, quæ in hanc plane formam dispositæ erant, apud fideles quoque in vsu essent, D. Paulinus in vita S. Martialis aperte his verbis testatur:

Hos inter medios quæ Sigma flectitur orbe,
Presbyter accubuit, &c.

D. Paul. in vit. S. Mart. l. 3.

25 Quare cum eadem mensarum forma omni prorsus superstitiosæ labis suspicione careat, vt & rotunda pariter mensa, quæ orbicularis seu orbis nuncupabatur, eo quod completum quendam circulum repræsentaret, & quadra itidem quæ ab antiquis pariter vsurpabatur, Christiani quoque absque vllo ambigendi scrupulo huiuscemodi mensas in vsu habuere. Et pari item ratione absq; vllo religiosæ obseruantiæ detrimento in conuiualibus eiusdem epulis calida vti ad bibendum aqua consueuerant: quod quidem in more olim positum fuisse altera ex supra recensitis tabulis palam edocet, in qua hæ leguntur notæ: *Da calda*, quæ quidem gentilibus in eorumdem conuiuijs vsui erat, vt ex Seneca constat, qui libro de Ira isthæc in rem præsentem ait: *Irascuntur boni viri pro suorum iniurijs, sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur*. Et ex Paulo item Iurisconsulto libro 18. de fund. Instr. lege, vbi isthæc: *Nec multum refert inter cacabos & ahenum, quod super focum pendet, his aqua ad potandum calefit; in illis pulmentarium coquitur*. Ex Iuuenale item, qui illo potissimum carmine cecinit:

Mensa orbicularis.

Mensa quadra.

Aqua calida conuiuis præberi solita.

Sen. de Ira l. 2. c. 22.

Paul. Iurecon. l. 18. de fund. Instr.

Iuu. sat. 3.

Quando vocatus adest calidæ, gelidæque minister.

Præterea Martialis ad Sextilianum scribens, id confirmat, vbi illum bibulum appellans, ait;

Iam defecisset portantes calda ministros,
Si non potares Sextiliane merum.

Mart. l. 1. epig. 11.

Et iterum ex eodem Martiale assertionis nostræ propositum comprobatur:

Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit,
Alget adhuc nudo clausa culina foco.

Id. l. 8. ep. 63.

Quibus adijcenda videntur, quæ alibi recensitus Poeta enarrat;

Frigida non deerit, non desit calda petenti.

Id. l. 14. ep. 9[illegible]

Nec vero cuiquam hoc mirum videatur; olim quippe Romanis calidæ potus aquæ in delicijs habebatur, Quapropter Imperator Caligula vltimo quendam supplicio affecit, qui eiuscemodi aquam, quo potissimum die Drusillæ funeralia persoluebantur, publice per vrbem venalem exhibere non destiterat. Et hanc potissimum ob causam Tiberius Claudius Nero, qui eadem potione plurimum oblectabatur, *Biberius Caldius Mero* appellari promeruit.

Caligulæ in quendam cr[illegible] delitas.

In Tiberij n[omen] populi iocus.

26 Præter viros autem gentilitiæ superstitioni apprime deditos, apud quos iste mos inoleuerat, apud Christianæ itē fidei cultores calidæ potum aquæ vsui extitisse ipsemet Philo Hebræus testatur qui frugales Alexandrinorum Christianorum mensas sub Essenorum nomine, iuxta D. Hieronymi descript. Eccles. & Baron. Annal. to. 1. an. 57. describens in rem præsentem hæc refert: *Vinum per illos dies non præbetur, sed aqua limpidissima, cæteris frigida, calida vero his, qui inter seniores tractantur delicatius*.

Christianis olim etiam [po]tus aquæ cal[i]dæ in vsu.

Bar. ann. to. [1.] an. 57.

Sed hæc de conuiuialibus tabulis propinasse sufficiat, ad alias interim Cœmeteriales imagines properemus.

CAP.

CAP. XXVIII.

De vario indumentorum genere, quo Cœmeteriales imagines excultæ sunt.

1 QVONIAM Cœmeteriales multiplicibus indumentorum formis effictæ intuentiũ oculis imagines exhibentur, de iisdem nunc sermo instituendus est: & primo quidem loco cum sacræ Christi Domini, ac beatorum Apostolorum imagines, quæ in singulis fere Cœmeterialium Cubiculorum tabulis contemplandæ obijciuntur, tunicatæ, ac palliatæ insuper conspiciantur, inde exploratissimum nobis fit, Christianos pallio, ac tunica vsos quondam fuisse. Quod satis aperte Euthymius de Christo Domino in illa Ioannis verba asseruit; *Surgit a cœna & ponit vestimenta*, hoc est inquit, *pallium; nam eo solemus exui aliquid operis facturi*. Eusebius autem lib. 7. cap. 14. & Sozomenus lib. 5. apud Cæsaream Philippi ad sua vsque tempora æream Christi Domini statuam pio mulieris studio a sanguinis profluuio curatæ illi erectam substitisse testantur, quæ quidem sacra imago tunicam, ac pallium præseferret, de qua nos supra suo loco disseruimus. Verum si de Apostolis loquamur, quod ipsi quoque eiusmodi indumentorum genere vterentur, ex illis eiusdem Domini verbis Matthæi 5. perspicue comprobatur: *Qui vult tecum*, inquit Christus, *iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*. Et Matthæi 16. *Nolite possidere duas tunicas*. Idem plane ex his, quæ Angelus Petro dixit, conuinci videtur: cum enim Christi Apostolus iam e vinculis extrahendus esset, illis ab Angelo vocibus præmonitus est, videlicet: *Circumda tibi vestimentum tuum*, id est, *pallium*, vt Tertullianus de Coron. milit. & Ephrem doc. var. cap. 88. exponunt, quod item D. Gregor. enarrat Regest. lib. 2. epist. 3. de beatissimi Ioannis Apostoli tunica in Vrbem delata, & Io: Damascenus in eiusdem Gregorij gestis lib. 3. cap. 59. vbi tunicam hanc strictiores habuisse manicas enarrat, prout in iam descriptis, atque enarratis imaginibus exprimitur; cuius quidem formæ tunicas, vt hac saltem ratione a monachis distinguantur, ipsi nunc clerici, Apostolos imitati, deferre comprobantur. Plura hic interim de pallio, ac tunica nobis edisserenda suppeterent, sed ne otiose in his, quæ notissima sunt, immorari videamur, quod ad instituti nostri propositum facit, inuestigandum est: quid nimirum illæ elementorum notæ legentibus innuant, quæ in quibusdam imaginibus expressæ conspiciuntur, nempe T. X. I. H. & hæc quidem, vt ipsamet ratio suadet, peculiaria arcanorum mysteria, vix tamen ab vllo e Patribus hucusque, quod nouerimus, explanata, continent. Verisimile tamen nobis sit, illa elementari nota T. crucem præsignari, quæ videlicet per *Tau* signum aperte prænotatur; cuius potenti virtute eos omnes apud Ezechielem prophetam, vt supra dictum est, seruatos legimus, qui antea salutari hoc signo valide ipsius Angeli ministerio præmuniti fuerant, iuxta verba, quæ ibidem haud otiose describuntur: *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Hierusalem, & signa Tau per frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius, & illis dixit, &c.* Et infra de signatis hoc nobili charactere ab interitu vindicandis, hæc subdit: *Omnem autem, super quem videritis Tau, ne occidatis*. Hæc vtique apud Ezechielem in perenne salutaris, ac viuificæ Crucis monimentum descripta leguntur. Sed nos de mystica *Tau* nota plura quidem in rem præsentem cap. 23. huius sexti libri in studiosi lectoris gratiam hic reperenda congessimus.

2 At recolendum mysterium, quod paulo ante recensitum est, ipse quoque fatetur, ac veneratur Origenes, qui homilia octaua de Epiphania Domini ita hæc habet: *Denique in Ezechiele propheta, cum omnes qui missus fuerat, occidisset, illi tantummodo sospites reseruantur, quos Tau litera, id est, crucis pictura signa-* ue-

Marginalia: Io., & tuni[ca] Christus & [Apo]stoli in[du]antur. — [I]o. I. — l. 7. c. 14. — [Soz]om. l. 5. — [Stat]ua Christi Domini ab [hæ]morrhoiss[a] posita, [pallia]ta, & tu[nica]ta. — Ib. c. 5. — Ib. c. 16. — [Tert.] de coron. [mil.] — [E]phr. doc. [var.] c. 88. — [G]reg. Reg. l. 2. — Io. Diac. in vit. S. Greg. l. 3. c. 59. — Tunica S. Ioãnis Apost. — Vestimenta Imaginum Cœmeterialiũ literis notata. — Litera T. in vestimentis quid significet? — Ezech. c. 9. — Tau litera signati seruantur. — Orig. ho. 8. de Epiph.

uerat. Boethius vero pari vir pietate, ac eruditione conspicuus lib. 1. de consolatione, sibi Philosophiam per visum se contemplandam exhibuisse affirmat, cuius habitũ huiuscemodi notis excultum, atque insignitum delineando describẽs, hæc ait: *Vestes erant tenuissimis filis, &c. Harum in extrema margine P. Græcum, in supremo T. legebatur, atque inter vtrasque literas in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus*. In scholijs autem huius libri easdem plane notas D. Thomas disertis verbis explanando insinuat. Verum alioqui sapientissima Angelici Doctoris elucidatio neutiquam Cœmeterialibus Imaginibus consentanea videtur, in quibus ad fidei præcipue dogmata rudiorum animis salubriter inserenda, huiuscemodi rerum symbola pio antiquorum Christianorum ingenio adinuenta, exarataque fuisse proculdubio credendum est. Porro elementaris nota X. decussatam pariter Crucem præsignare nobis arbitrari fas est, eius plane formæ, quam beatus Andreas Apostolus anhelanti animo, festiuusq; ac si nuptialem ad thalamum properaret, paratam sibi complexatus fuit. Quamuis Goropius Hierog. lib. 11. hoc plane symbolo præuiam ad Spiritus sancti charismata cælitus excipienda mentis habitudinem portendi velit. Pari item ratione litera I. diuinissimum Iesu Saluatoris nomen mystico, solemnique charactere præsignari affirmandum est. Quamuis autem apud Græcos denarium nota hæc numerum significet, apud eosdem tamen sacrosanctum quoque Nomen hoc patenter exprimitur. Quapropter Clemens Alexandrinus de Decachordo sermonẽ faciens, hæc ait: *Nunquid autem Decachordum psalterium verbum Iesu significat, qui manifestatur elemento Decadis*. Idem insuper augustissimum Dei Saluatoris nomen per notam H. quæ nimirum *Ita* Græcum exprimit, significari constanti vtique assertione crediderim. Reliqua interim in Cœmeterialibus perlustrandis imaginibus, studioso lectori lynceis oculis contemplanda, proposito insistentes, prosequamur.

Philosophia per visum Boethio se monstrat.

Descriptio vestimentorum eius.

Litera X. eiusque significatum.

Litera I. sanctissimum Domini Iesu nomen denotat.

Clem. Alex. l. de Decacord.

Et litera Græca H idem significat.

3 Et quidem, vt enarratis hactenus nonnulla notatu dignissima subrexamus, in ijsdem, quibus passim, vt videre est, Subterranea Roma illustratur, tabulis sacratissimæ Christi, & Apostolorum imagines plerunque calceatos sandalijs pedes præseferunt, quæ substratas quidem soleas continent; in superiori autem parte aperta sunt, & corrigijs inuicem ad commode ambulandum restringuntur. Porro sandalia isthæc efficta quasdam soleas intuentibus exhibent, cuiusmodi obseruantiores potissimum Franciscani Capuccinorum familiæ atque instituti deferre solent, quę communi Italorum voce vulgo *scarpe all'Apostolica* appellantur. Antiquissimum vero eorumdem exemplar in conspicuo ac celebri Eminent. Cardinalis Francisci Barberini S. R. E. Vicecan. Musæo asseruatur.

Sandalia eorumque forma.

4 Verum enarratis hactenus illa Christi verba negotium aliquod facessere videntur, quæ Matth. 10. recitantur: *Nolite*, inquit, *possidere aurum, neque argentum, neque peram in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam*, &c. vbi, vt Chrysostomus optime animaduertit, *Apostoli vna cum tunica, & discalceatis pedibus circumibant totum modum, & superabant, &c.* Ex quibus verbis illud plane asseri posse in rẽ pręsentem videtur, sandalijs Apostolos vsos fuisse, etsi perperam vano pictorum studio, aliter eosdem in tabulis effingi ac repræsentari contigerit: quinimmo ipsummet Dominum haud calceatis, sed nudis pedibus deambulasse fateri nobis vltro necesse erit, si Hieronymi præsertim sententiæ inhæreamus; qui epistola 22. ad Eustochium hæc ait: *Moyses & Iesus Naue nudis in terra sancta iubentur pedibus incedere: Apostoli sine vinculis pellium & onere calceamentorum ad prædicationem noui destinantur Euangelij: milites vestimentis Iesu sorte diuisis, caligas non habuere, quas tollerent. Non enim habere Dominus potuisset, quod seruos suos habere prohibuerat*. Idem plane epistola 4. ad Rust. & 4. item ad Ageruchiam affirmat. Cui D. Bonauentura in exposit. Reg. fratrum Min. cap. 2. mirifice adstipulatur vbi de beatissimis Christi Apostolis sermonem instituens, eos haud vnquam absque sandalijs incessisse pronunciat. Quod item clarius ex ipsis Marci Euangelistæ verbis cap. 6. com-

Apostolis calceamenta p[...] hibentur. *Matt. c. 10.*

Chry. in M[...] c. 10.

Christus D[...] minus an n[...] dis pedibu[...] incesserit.

D. Hier. epi[...]

Hier. ep. 4. [...] Rust. Et ep. 4. ad Ageruc. D. Bon. in exp[...] ad reg. frat. min. c. 2. Apostoli san[...] dalijs vtebantur.

comprobatur, vbi Christi Domini præceptum id suis vltro inhibentis recensens, hæc ait: *Et præcepit eis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandalijs, & ne induerentur duas tunicas, &c.* Ex quibus profecto diuersi generis ac formæ sandalia a calceamentis extitisse constat: hæc enim totum pedem cooperiunt, illa vero inferiorem dumtaxat eius partem, vel ipsam pedis plantam contegunt.

5 Apostoli igitur post iniunctum sibi diuinitus præceptum sandalijs vti nullatenus destitere, quod ex eorundem Actis cap. 12. satis aperte conuincitur, vbi Angelus Petro Herodis iussu vinculis coarctato illa edixisse verba describitur: *Præcingere, & calcea te caligas tuas*; vel, vt Græco ex textu clarioribus terminis legendum occurrit: *Subliga sandalia tua*: quamuis vna eademque vox *caligas* & *sandalia* pariter denotet, vt Papias per uetustus inter grammaticos, & D. Bonauentura loco supra citato edisserunt; & a Iulio Nigronio tractatu satis erudito, quem *de antiquorum caliga edidit*, egregie comprobatum est.

6 Neutiquam igitur Christus Dominus sandaliorum vsum Apostolis interdixit: etsi enim aliquando nonnullas apud regiones eiuscemodi sandalia decori pariter, atque ornamento essent, eademque vano gentilium ritu Apollini maxime tribuerentur, qui *Sandalarius* hanc ob rem nuncupabatur, quod sandalijs videlicet muliebribus calceatus videretur. Hęc item Sandalia cum apud fæminas in vsu passim haberentur, vani quoque cultus ac eneruatæ mollitiei haud obscurum argumentum extitisse, ipso Æliano teste, comperimus var. histor. lib. 1. cap. 7. & Iul. item Poll. lib. 7. cap. 22. qui isthæc eleganti oratione describens, a fæminis studiose, ac concinne floribus atque auro exornari consueuisse refert. Ex quo illud conijcitur, quod cum id genus ornamenta muliebrem plane luxum redolerent, si hæc a viris pariter quandoque deferrentur, leuis quidem ingenij, ac mollioris animi notam præseferebant. Illud tamen apud nos indubitatum omnino est, eo quod eorumdem Christus Dominus Apostolis vsum indulserit, in Palęstinæ præsertim regionibus; ab infimæ sortis dũtaxat hominibus, ac egenis vsu recepta fuisse, cuiusmodi suos ipsemet Dominus sectatores Christianæ humilitatis titulo se iugiter exhibere, ac palam cunctis absque vlla ostentationis nota ostendere præoptabat.

7 Sed hic in rem præsentem, studiose lector, ea potissimum recensere nobis præstat, quæ Cornelius Iansenius hac super re prolixius his quidem verbis edisserit: *Quarto prohibet calceamenta; cui contrarium videtur, quod habet Marcus, permissum illis fuisse, vt essent calceati sandalijs. Proinde intelligit Caietanus ad nomen calceamenta, debere etiam repeti numerum binarium, vt intelligantur prohiberi secunda calceamenta, sicut duplices tunicas. Alij, quod eodem redit, intelligunt prohiberi calceamenta præter ea, quæ habebãt in pedibus, quæ scilicet secum deportarent, attritis vel sordidatis alijs. Verum cum Lucas cap. 22. dicat Dominum dixisse Apostolis in vltima cœna: Quando misi vos sine calceamentis, satis signat in totum calceamenta illis prohibita. Et deinde Marcus dicens permissum, vt calcearentur sandalijs, signat aliquod calceamenti genus illis interdictum, dicens calceamenta ea esse prohibita, quæ totum pedem tegerent: sandalia vero concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ab occurrentibus viæ incommodis, verum superiorem pedis partem sinerent nudam. Nam huiusmodi calceamenti genus vocari sandalia indicat Augustinus. Non autem ideo prohibet calceamenta, & concedit sandalia, quod illi curæ fuerit, quo calceamenti genere sui vterentur, &c.* Hæc suo ex more de sandalijs Iansenius erudite congessit, quibus isthæc infra addit: *Sed quoniam, vt est verisimile, Christus & Apostoli pro more illius regionis maxime recepto a pauperibus, vtebantur sandalijs, noluit Dominus suos iam profecturos mutare sandalia, & quemadmodum itinerantes facere ibi solebant, calceamenta, quæ totum defenderent pedem, assumere; volens eos non aliter ire instructos ad prædicandum, quam sicut cum adessent illi, eumque comitarentur. Dominum enim non plane nudis incessisse plantis verisimile est, quod hoc non conuenisset asperitati & caliditati illius regionis, per quam assiduo discurrebat: sandalijs autem tantum fuisse vsum ex eo constat, quod peccatrix mulier, quæ lacrymis rigabat eius pedes, vtique reperit superiorem pedum Domini partem nudam.* hęc

Marginal notes: Marc. c. 6. — Petrus Apo... sandalijs ...eatus erat. — Act. Apo. c. 12. — ...dalia & ...e idem ...ficant. — Sandalia deco... que orna... ...to apud ...uos olim ...it. — ...llo Sanda... — Var. hist. l. 7. Poll. l. 7. — Quæ ac qualia calceamenta Apostolis interdicta, & quę nam permissa? Cor. Ian Conc c 55. in Matt. 10. — Luc. c. 22.

vir facræ antiquitatis apprime eruditus enarrat.

Chriſtus Dominus non incedebat nudis pedibus.

D. Aug. ſer. 42. de Sanct.

8 His autem nunc recenſitis, quæ D. Auguſtinus de Apoſtolis ſcribit, ſubtexere fas eſt, videlicet Chriſtum Dominum calceatis etiam quandoque pedibus deambulaſſe, ſed verba, ſi libet, Auguſtini in medium proferantur: *Nam de his*, inquit, *calceamentis, quibus calceati ambulamus, conſolatur me ipſe Dominus meus. Si enim ipſe calceatus non eſſet, non de illo Ioannes diceret: Non ſum dignus ſoluere corrigiam calceamentorum, &c.* Sanctiſſimus autem doctor huiuſcemodi prohibitionem ſpirituali ſenſu intelligendam eſſe definit, quemadmodum cætera quamplura, quæ expreſſis ibidem verbis prohibentur, vt exempli gratia: *Neminem per viam ſalutaueritis*, ſic autem Auguſtinus in rem præſentem inquit: *Itane placet, vt iter agentes occurramus charis noſtris, & eos non ſalutemus maiores, non reſalutemus minores? Itane Euangelium imples, quia ſalutaris, & taces?* Ac ſi illud verbis hiſce diſertiſſimus Pater innuat non adeo ſtricte videlicet a Domino id Apoſtolis iniunctum fuiſſe, & ad preſſum (vt aiunt) corticem, & ipſius literæ ſonum, ſed vt eoſdem ad paupertatis Euangelicæ formam ſtudioſius æmulandam exhortando proueheret, ac omnimodam rerum futilium ſuorum animis deſpicientiam ingereret, cum maxime eoſdem diſcipulos tanquam Dei nuncios & Euangelij præcones, terrenis curis procul abiectis, in totius orbis ac animarũ cultu ſolicitos eſſe oporteret. Quamobrem plerique ſanctorum Patrum, voces, quæ hactenus recenſitæ ſunt, *ſandalium* videlicet & *calceamentum*, nulla præhabita diſtinctione vſurpantes, complura inde rerum ſpiritualium dogmata, informandis dirigendiſque humanis moribus apta hauſere: & vnus præ cæteris Ambroſius calceamentis, quæ iam deſcripſimus, ipſiuſmet Euangelij promulgationẽ his plane verbis deſignari aſſeruit: *Calceamentum*, inquit, *prædicatio eſt Euangelij.* Et infra: *Hæc eſt præparatio Euangelij, ad cæleſtem curſum dirigens præparatos, vt non in carne ambulemus, ſed in ſpiritu.* Idem autem ſapientiſſimus Eccleſiaſticos inter ſcriptores eodem libro ſeptimo ipſam calceamentorum materiam, ex qua compacta ſunt, expendens in illud Matth. *Non peram, non calceamenta. Vtrumque*, ait, *de corio mortui animantis conſtitur. Nihil autem in nobis Dominus Ieſus mortale vult eſſe.* Quod myſticum plane ſymbolum Auguſtinus quoque loco ſupra citato his verbis eleganter inculcat: *Calceamenta, quibus vtimur, coria mortuorum ſunt, nobis tegmina pedum. Per hoc ergo iubemur renunciare mortuis operibus. Hoc in figura Moyſes admonebatur, quando Dominus loquens ait: Solue calceamenta de pedibus tuis; locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt. Quid tam terra ſancta, quam Dei Eccleſia? In illa ergo ſtemus, calceamenta ſoluamus, id eſt, mortuis operibus renunciemus.* hæc Auguſtinus.

Calceamentorum prohibitio ſpiritualis.

Rerum terrenarum deſpicientia, & abſtinentia.

Calceamenta quidnam myſtice ſignificet

S. Ambr. in Luc. c. 5. l. 7.

Matt. c. 10.

Aug. ſer. 42. de Sanct. 2. Apoſt.

9 Chryſoſtomus quoque hac ſuper re nobis conſulendus videtur, qui de patre, ac duobus filijs loquens, poſtquam multa diſerte ſuo ex more elocutus eſt, ita ad rei noſtræ propoſitum concinne philoſophatur: *Mandat*, inquit, *& calceamenta pedibus apponi, aut propter communienda veſtigia ad corrigendum viam, vt per lubricum mundi iſtius iter fixum incedat, aut excluſo in euangelicis calceamentis carneæ contagionis luto mundos pedes immaculate conſeruet, & dirigat, aut propter mortificationem membrorum. Vitæ enim noſtræ curſus in ſcripturis per appellationem, & mortificationis ſpecies in calceamentis ponitur, quia de animalium mortuorum pellibus conficiuntur, &c.* Hæc Chryſoſtomus.

Myſtica ex ſandalijs doctrina.

D. Chry. ho. fil. prod.

10 Idem plane, paribuſque ſententijs Beda confirmat: *Calceamenta*, inquit, *in pedes, præparatio euangelizandi ad non tangenda terrena. Marcus dicendo calceari Apoſtolos ſandalijs vel ſoleis, aliquid hoc calceamentum myſticæ ſignificationis habere admonet, vt pes neque tectus ſit, neque nudus ad terram, id eſt, ne occultetur Euangelium, nec terrenis commodis innitatur.* Quod item lectionis Euangelicæ myſterium per ſe recognoſcere vnuſquiſque poteſt apud Anſelmum his propemodum verbis: *Calceamentum eſt totum Euangelium. Apoſtoli dicuntur habuiſſe ſandalia, quæ ſubtus ſoleas habent, deſuper vero aperta, & ligata corrigijs, quia pedes Apoſtolorum ſunt calceati in præparatione Euangelij pacis. Euangelium debet prædicatores munire, ne terrenis adhæreant, ſed debet eſſe apertum audientibus, ad quos eunt.* Quæ totidem plane verbis ſententia apud Auguſtinum

Beda in Eph. c. 6. Sandalia, eorumque forma myſterioſa.

D. Anſel. in Matt. ho. 3.

num lib. 2. de consensu Euang. cap. 30. recensetur. Sed de sandalijs hæc interim ad instituti propositum paucis enarrasse visum est.

CAP. XXIX.

De Tiara.

1 CVM Cœmeteriales plerumq; imagines, quas suo loco exacte descripsimus eiuscemodi tiaras capitibus ornamẽti conciliandi gratia præ se ferant, nostri quoque instituti ratio, vt de ijsdem pauca edisseramus, a nobis proculdubio exigit. Vt rem igitur aggrediamur, studiosus, & recolendæ antiquitatis amicus lector norit, quod trium Puerorum, Magorum item, atque Orphei imagines aptatis capiti pileolis contemplandæ obijciuntur: hi autem illis omnino persimiles sunt, quibus Persici quondam Imperij homines vtuntur, & qui vulgo *tiaræ*, seu *cydares* nuncupantur, vt erudite Hieronymus illa Danielis verba cap. 3. exponit: *Et confestim viri illi vincti cum braccis, & tiaris. Tiara*, inquit, *genus pileoli, quo Persarum, Chaldæorumque genus vtitur*. Quod magis perspicue ex illis Ezech. verbis cap. 23. colligitur: *Cumque vidissent viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus, & accinctos balteis renes, & tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, &c.*

2 Porro diuersę fuerunt communes tiaræ ab ijs, quibus vti Reges cõsueuere, quæ quidem rectæ & acuminatæ erant: at communes satis depressæ ac paululum inflexæ, iuxta eiusdem Hieronymi ad Fabiolam scribentis, nec non Suidæ, Senecæ, aliorumque sententiam. Nil igitur mirum, si tres Pueri veluti Persæ, consueto Persarum more, huiuscemodi pileolis capite cooperti sacris in tabulis exhibeantur. Verũ de Magis potior difficultas suboriri videtur, quos Tertullianus libro aduersus Iudæos cap. 9. & 3. de Idol. S. Cyprianus de stel. & Mag. S. Augustinus sermone 30. de tempore, & S. Leo sermone 2. de Epiph. ex orientali regione venisse affirmant, ex ipsius videlicet Euangelicæ lectionis textu, vbi dicitur: *Ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam*. At Clemens Alexandrinus Strom. lib. 1. S. Hieronymus in Dan. 1. & S. Ioan. Chrysostomus Homilia 6. in cap. 2. Matthæi, & alij eosdem e Perside profectos fuisse docent. Porro S. Cyrillus Alexandrinus in Isaiam cap. 49. Orat. 2. varias scriptorum sententias hac plane ratione inuicem conciliare nititur: *Quod autem*, inquit, *innumeri fuerint vocati, & ex omni parte sub Cælo congregati, ostendit dicens: Ecce è longinquo veniet, & hi ab aquilone & mari, alij è terra Persarum. E longinquo videtur indicare partes australes, Aquilo aquilonares, mare, occidentales regiones. Horum enim sic facit mentionem Psalmodus, cum ait: Aquilonem & mare tu creasti. Illi vero è terra Persarum esse possunt, qui capti & inescati sunt ad orientem: versus enim radium solis Persarum terra, fortassis etiam Magos intelligere conuenit, qui eum adorarunt. Venerunt enim Iudæam, &c.* Et hæc infra in rem præsentem adijcit: *Meminit huius etiam Psalmodus, cum dicit de omnium nostrum Saluatore Christo. Et viuet, & dabitur ei de auro Arabiæ. Arabiam enim hic Persarum regionem, &c.*

3 Vtcunque tamen se res habeat, illud certe apud omnes exploratissimum est, huiuscemodi formæ pileolos Chaldæis quoque vsui extitisse, iuxta receptam Hieronymi sententiam, quam loco citato recensuimus. Quo plane modo tres Magi coloribus expressi conspiciuntur in peruetusta imagine ad hanc vsque diem, opere musiuo elaborata, in peruetusto Basilicæ S. Mariæ Maioris arcu, qui Triumphalis dicitur: & in marmoreo item Sarcophago, quem Franciscus Gualdus Arimin. Eques S. Stephani vir sacræ, ac venerandæ antiquitati apprime deditus, in eiusdem Basilicę porticu nouissime poni curauit. Eodem autem fere modo eiuscemodi olim imagines in celebri Ioannis Septimi ad Vaticanum Sacello visebantur, eodem plane loco, vbi nunc porta, quæ sancta dicitur, sita est. Quibus quidem locis non pileolos modo, quos supra descripsimus, Magi deferentes, sed munera insuper quibusdam in capsulis Deiparæ Virgini Infantem Iesum sinu gestanti offerentes, eundem in modum delineati exhi-

Marginalia: Aug. de cons. Euang. l. 2. c. 30. — Tiaræ. Cydares. — Hier. in c. 3. Daniel. — Ezech. c. 23. — Hieron. ep. ad Fabiol. — Suidas, Seneca. — Tert. l. aduers. Iud. c. 9. & 3. de Idol. — S. Cypr. de stel. & Mag. — S. Leo ser. 2. de Epiph. — S. Aug. ser. 30. de temp. — Cle. Alex. Strom. l. 1. Chrys. ho. 6. in c. 2. Matt. — Magi ex qua regione venirent. — S. Cyr. in Isa. c. 49. or. 2. — Tiaris Chaldæi etiam vtebantur. — Sarcophagus marmoreus Franc. Gualdi

bentur, quo in recensitis hactenus Cœmeterialibus imaginibus videre est. Quin & Alcuinus ipse de diuin. offic. cap. 5. in Biblioth. Patrum to. 3. de Magis luculenter edisserens, eosdem *tiaratos* hunc in modum appellat: *In Bethleem*, inquit, *peruenerunt, quem tiaratis vultibus adorantes lætata est sagax curiositas Chaldæorum.*

Alcuin. de diu. offic. c. 5. ex Bib. pat. to. 3.

4 Maior autem difficultas rem altius contemplanti subest, si quis nimirum studiose recolat, quanam ex causa huiusce formæ pileolum, seu tiaram, pictæ ipsius Orphei imagini aptari contigerit, sed propositæ nuper quæstionis nodus facile soluitur, si quæ a nobis iam de ipso Orpheo præmissa sunt, mente repetamus. Apertissimum quippe Christi Domini typum eundem extitisse asseruimus, cui merito quidem iure hoc tiaræ ornamentum consonat, quę regum olim insigne erat: etsi tiaram ipsam humilitatis symbolum prænotare vnà cum Innocentio III. lib. 2. de myst. Missæ affirmare quis valeat; de huiuscemodi enim re sanctissimus Pontifex hæc in medium affert: *Cydaris*, inquit, *vel tiara, quam vltimo Pontifex assumebat, significat humilitatem, de qua Dominus dicit: Omnis, qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur. Multo magis Christo Domino conuenit, qui de se ipso dixit: Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Si vero mysterijs elucidandis altius intendamus, tiaram quoque futuræ resurrectionis imaginem præseferre, auctore Beda, intelligemus: *Cydaris*, inquit, *ornatus capitis est, & ideo resurrectionem significat.* Idem Dominus de semetipso pariter dixit: *Ego sum resurrectio, & Vita.* Haud igitur otiose pio antiquorũ Christianorum studio tres Pueri pileolis hisce egregie exculti, ac Magi insuper infantem Christum inter cunabula adorantes, & Orpheus sacris in tabulis pictorum manu repræsentari consueuere. Sed hæc interim paucis, vt eruditioni & breuitati pariter consulatur, attigisse voluimus.

Orpheus est tiara.

Tiara quomodo Christo Domino conueniat?

Innoc. Pap. l. 2. de myst. Miss.

Bed. in leuit. c. 16.

Cydaris, seu tiara symbolũ resurrectionis.

CAP. XXX.

De Braccis, Saraballis ac Mitris muliebribus.

1 PRÆTER tiaras, quas modo, sacrarum inhærentes elucidationi ac cultui picturarum, ex antiquitatis prõptuario fideliter excerptas descripsimus, braccis quoque beatos tres Pueros pereleganter indutos fuisse, ex illis præsertim Danielis Prophetæ verbis, quæ capite tertio recensita sunt, legimus, videlicet: *Et confestim viri illi vincti cum braccis suis, ac tiaris, & calceamentis, &c.* Et infra: *Contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, & capillus capitis eorum non esset adustus, etiam saraballa eorum non fuissent immutata.* Porro quidnam, & cuius potissimum generis, ac formæ indumenta eiuscemodi fuerint, multiplices scriptorum sententiæ adnumerantur, quarum nunc singulas in medium proferre instituti nostri propositum exigit. Certe Hieronymus in eundem Danielis textum hæc scribit: *Pro braccis, quas Symmachus ἀναξυρίδας interpretatus est, Aquila & Theodotio Saraballa dixerunt, & non, vt corrupte legitur, sarabara: lingua autem Chaldæorum Saraballa crura hominum vocantur, & tibiæ, & ὁμωνύμως etiam braccæ eorum, quibus crura teguntur, & tibiæ quasi crurales & tibiales appellatæ sunt.* Et idem epistola 49. ad Innocent. de muliere septies icta, isthæc ingerit: *Huc huc*, inquit, *mihi trium exempla puerorum, qui inter frigidos flammarum globos, hymnos edidere pro fletibus, circa quorum Saraballa, sanctamque cæsariem innoxium lusit incendium.* Ex quibus plane verbis haud *Saraballa* a braccis distingui conuincitur, cum Saraballa tantum, & ipsos insuper puerorum capillos haud ab igne consumptos fuisse pronuntiet. Nicolaus autem de Lyra loco, quem citauimus, commune vtrisque nomen, ac significationem respondere asserit, dum ait: *Saraballa, id est, braccæ æstiuales.*

Dan. c. 3.

Braccæ, & Saraballæ cuiusnam indumẽti genus sint

D. Hieron.

Hier. ep. 49. ad Innoc. de mul. sept. icta.

Nicol. de Lyra in l. cit.

Ve-

Sarabarum descriptio.

2 Verum Isidorus Hispalensis Origin. lib. 9. eorum sententiæ adstipulatur, qui *sarabaram* (sic eam appellat) idem esse cum tiara affirmant: *Sarabara*, inquit, *sunt fluxa ac sinuosa vestimenta*, *de quibus legitur in Daniele: Et sarabara eorum non sunt immutata. Apud quosdam autem sarabara quædam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capitibus Magorum picta, &c.* Quæ quidem opinio ipsi magis consona textui videtur, vbi cum *tiaræ* nomen exprimitur, nulla de saraballa mentio incurrit; e contra autem, vt in duobus locis eiusdem capitis iam supra recitatis videre est, hoc idem ex altero patet; ibi enim expressis verbis nullam penitus vim in sacris eorumdem corporibus ignem ad vrendum habuisse, & nulla ex parte capillos capitis eorumdem adustos fuisse; quibus & illud demum subtexitur, & *saraballa eorum nullatenus* immutata fuisse, ac si dicat: non capillos duntaxat, quos tiara, seu saraballa tegebat, nullum ab igne detrimentum sensisse, sed nec ipsamet, quæ igni propiora, ac flammarum incendio magis exposita sunt, eiusdem vim nulla quidem ratione sensisse. Verumtamen Tertullianus libro de resurrectione carnis cap. 58. vnam ab altera secernere videtur, dum hæc ait: *Quod Babylonis ignis trium fratrum nec tiaras, nec sarabaras, quanquam Iudæis alienas, læserunt, &c.*

Isid. Hisp. orig. 9.

Tert. l. de res. 58.

3 At vero, vt recolendæ antiquitati fides, quemadmodum par est, constanter deferatur, & petitis inde argumentis omnis controuersia dirimatur, certe apud Vaticanam Bibliothecam in sanctorum Menologio, quod ipsimet olim Basilio Prophyrogenito Imperatori Cõstantinopolitano vsui fuit, & deinde a Card. S. Cæciliæ nuncupato Paulo Papæ V. dono datum est, qui illud in eadem Bibliotheca pretiosi instar thesauri perpetuo asseruari iussit; in eodem, inquam, Menologio veneranda trium Puerorum imago vnà cum eorundem indumentis ad viuum expressa conspicitur, ex qua profecto quid omnino diuersum esse tiaram a saraballis satis aperte dignoscitur, quas eiusdem plane formæ, qua olim ab Hieronymo describuntur, extitisse contemplando apparet: oblonga quædam nimirum veluti femoralia ad talos vsque protensa, quæ alio vocabulo *braccæ* nuncupantur.

Trium puerorum Imago cum Sarabal.

4 Mitræ vero, seu *mitrellæ*, quæ super mulierum nonnullarum capita affabre coloribus effictæ conspiciuntur, cum in singulis imaginibus nequaquam exprimantur, certe & mysterium aliquod eisdem adumbrari intuentibus palam innui videtur; quoniam etsi mitrarum vsus singulis fere mulieribus communis erat, vt Seruius docet in illud Virg. 9. Æneid.

Mitræ muliebres.

Mitra omnib' mulieribus cõmunis.

Seru. in Æn. 19.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Qui hæc in rem præsentem affert: *Pilea*, inquit, *sunt virorum, mitræ fæminarum, quas calanticas appellant.* At Isidorus Hispalensis Orig. lib. 9. cap. 31. huiusmodi inter Christianos olim ornamenti genus mulieribus quidem Deo dicatis peculiare extitisse his verbis pronuntiat: *Mitra & pileum Phrygium caput protegens, quale est ornamentum capitis deuotarum: sed pileum virorum est, mitra autem fæminarum.*

S. Isid. Hisp. Orig. 19. c. 31.

5 Ad rem autem hanc magis comprobandam illud facit, quod in Africana olim Ecclesia eiusce modi mitræ virginibus solemni ritu imponerentur, quemadmodum & hac nostra ætate in more positum est, vt sacra videlicet moniales velamina accipiant, dum suam Deo solemniter virginitatem dicant, ac perpetuo Christi obsequio addictæ, consuetis Ecclesiæ ritibus initiantur. Quod ex Optato Mileuitano euidenter colligitur, qui Donatistas, eo quod mitras e sacrarum virginum capitibus abstulissent, acriter perstringens, quippe quæ pia Catholicorum manu ijsdem impositæ fuerant, vt alias videlicet ab eorum manibus deinde acciperent, isthæc ait: *Iam illud quam stultum, quam vanum quod ad voluntatem, & quasi ad dignitatem vestram reuocare voluistis, vt virgines Deo agerent pænitentiam? & iamdudum professæ signa voluntatis capitibus postea vobis iubentibus immutarent, vt mitrellas alias proijcerent, alias acciperent.*

Mitræ virginũ Deo sacrarum

Vela sacra virginum vicem mitrarum nũc obtinent.

Donatistæ auferunt vela virginum a Catholicis imposita ipsis,

Opt. Mileu. l. 6.

6 Verum enimuero eiusmodi mitræ, quæ sacrarum virginum capitibus imponi consueuerunt, ab his longe distabant, quas cæteræ passim mulieres ornamenti conciliandi gratia capite gestabant: quæ quidem proculdubio satis eleganter excultæ ac pretiosis gemmis refertæ conspi-

Mitræ virginũ differentes ab alijs.

Mitra Iudithę

Iud. c. 16.

ſpiciebantur; cuius plane generis caſtiſſimæ Iudithæ mitram extitiſſe comperimus, de qua ibi cap. 16. ſermo in iſthæc verba fit: *Colligauit cincinnos ſuos mitra.*

Mitra Bleſillæ

Conſimili quoque capitis ornamento Bleſilla lectiſſima virgo vtebatur prius, quam ſe tota Deo, eiuſque obſequio addiceret, vt Hieronymus epiſtola 23. ad Marcellam hunc in modum ſcribit:

D. Hier. ep. 23. ad Marcell.

Tunc crines, inquit, *ancillulæ diſponebant, & mitrellis criſpantibus vertex arctabatur; nunc neglectum caput ſcit ſibi tantum ſufficere, quod velatur.* At vero mitræ iſtæ muliebres, de quibus ſermo nunc eſt, ſimplices quidem erant, abſque vllo prorſus ornamenti genere, laneæ, purpureoque dumtaxat colore imbutæ, vt ex eodem Optato, quem ſupra laudauimus, colligitur, qui iſthæc ibidem in rem præſentem ſubtexit:

Opt. Mil.

Nec vlla ſunt præcepta coniuncta, vel de qua lana mitrella fieret, aut de qua purpura tingeretur: non enim panno poteſt virginitas adiuuari. Hæc igitur in antiquarum imaginum, quæ mitris muliebri more excultæ ſunt, gratiam, de eiuſcemodi ornamenti genere lectori prælibaſſe, haud cuiquam ab inſtituti propoſito alienum videatur. Sed ad alia interim properemus,

CAP. XXXI.

De quatuor anni Temporibus.

Singulis quibuſque rebus creatis tępus ſuum præfinitum eſt.

1 SVVM vnicuique rei a Deo tempus fuiſſe præfinitum, & ſuis recurrentium pariter temporum interuallis cuncta ſapienter diſponi, ac menſurari Sapiens quondam edixit:

Eccl. c. 3.

Omnia, inquit, *tempus habent, & ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa.* Vis euidenti teſtimonio, atque experimento noſſe, quoniam ſingulis rebus opportunum tempus Deo diſponente conſtitutum eſt? audi: *Tempus plantandi, & tempus euellendi, quod plantatum eſt; tempus occidendi, & tempus ſanandi: tempus flendi, & tempus ridendi: tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus: tempus acquirendi, & tempus perdendi: tempus belli, & tempus pacis, &c.* Et demum: *Cuncta fecit bona in tempore ſuo.* Ita plane ſuis ſingula quæque temporibus circumſcribuntur, & tempori item congruo, vt bene ſibi inuicem cohęreant reſpondent. Arbores manu excultæ, & aquis irrigatæ, vt fructum reddant, opportunum tempus expectant: *Et erit ſicut lignum*, Pſalmiſta inquit, *quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo.*

Pſal. 1.

Quin Euangelicus ille Paterfamilias, qui vineam ſtudioſa manu plantauerat, legendorum tempus fructuum auide aliquando expetijt, vt illos ab agricolis opportune repeteret:

Matt. c. 21.

Cum autem tempus fructuũ appropinquaſſet, Matthæus inquit, *miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt acciperent fructus eius.* Sed ingrato illis animo tam benefico Domino reſpondentibus, auferendam ab ijs, & alijs vineam agricolis, qui fructum exhibeant, locandam Chriſtus aſſeruit: *Malos male perdet, & vineam ſuam locabit alijs agricolis, qui reddant ei fructum temporibus ſuis.* Congrue igitur antiqui Chriſtiani magnam ſibi temporis rationem habendam indixere, ad quod vnum ſe potiſſimum genitos intelligebant:

Tert. in apol.

Hos ante ipſa ſecula, Tertullianus inquit, *deſtinari in æſtimationem temporum.* Quapropter in Cœmeterialibus quoque tabulis peculiaris, ac ſymbolica temporum mentio recurrit.

Quatuor anni tempeſtates in Cœmeterijs ſymbolice repręſentatæ.

Hinc pariter fit, vt in quadam ex iam deſcriptis Cœmeterialibus tabulis, virorum quatuor affabre coloribus efficta imagines exhibeantur, quæ ſcilicet vernum, æſtiuum, autumnale, atque hybernum tempus ſymbolice repræſentant. Has autem haud otioſe in ſacris Cœmeteriorum Cubiculis a Chriſtianis, quibus cuncta fere quid myſticum redolebant, appoſitas fuiſſe proculdubio credendum eſt. Quis enim quatuor iſthæc tempora otioſe, ac perſunctorie a Chriſtianis pennicillo adumbrata, vt olim carminibus Poetarum deſcripta eleganter fuerant, arbitretur? Siquidem Ouidius præ cæteris hunc in modum eadem expreſſit:

Ouid. l. 15. Metaph.

Verque nouum ſtabat, cinctum florente corona:
Stabat nuda Æſtas, & ſpicea ſerta gerebat;
Stabat & Autumnus calcatis ſordidus vuis,

Et

Et glacialis Hyems canos hirsuta capillos.

Recensitæ igitur symbolicæ istæ imagines, sua item mysteria orthodoxorum Patrum sermonibus frequenter expressa contemplantibus exhibent. Et vt hic nonnulla breuiter edisseramus, Tertullianus inter scriptores antiquissimus, ineuitabilem, quæ singulis hominibus imminet, mortis pœnam, obfirmatamque futuræ spem resurrectionis ex præmemoratis hisce imaginibus merito conuinci asseuerat: *Reuoluuntur*, inquit, *hyemes, æstates, & verna, & autumna cum suis viribus, moribus, fructus. Quippe etiam terræ ad Cælo disciplina est arbores vestire post spolia, flores denuo colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quæ absumpta sunt, semina, nec prius exhibere, quam absumpta.* Et hæc infra in rem præsentem subijcit: *Omnia in statum redeunt, cum abscesserint, omnia incipiunt, cum desierint, omnia finiuntur, vt fiant. Nihil deperit nisi in salutem. Totus igitur hic ordo reuolubilis rerum, testatio est resurrectionis mortuorum.* Vides igitur, quemadmodum ipsamet temporum reuolutio optabilem adfuturæ tandem resurrectionis felicitatem mortalibus propinat.

[Margin: ...euitabilis ...oriendi ne...ssitas. / ...dubitata ...surgẽdi spes / Tertul. de resur.]

2 Sed, vt temporum imaginibus insistamus, lynceus quoque in diuinarum scripturarum sensibus perscrutandis Origenes sub earundem imaginum symbolo præsentis ac futuræ vitæ conditionem acute contemplari non desinit. Hæc autem inquit: *Omnis planta post hyemis mortem resurrectionis ver expectat. Si ergo & nos in Christi morte complantati sumus in hyeme huius seculi & præsentis vitæ, etiam ad futurum ver inueniemur fructus iustitiæ ex ipsius radice proferentes.* Miro autem modo Origeni Ambrosius adstipulatur, qui in Luc. isthæc verba conscribit: *Hyeme enim arbores ventus suo onere dispoliat & asperitas frigoris teneras frondes in speciem mortis interficit. Vere autem resurgunt semina, & tanquam noua ætas naturæ viridantis adolescit.*

[Margin: ...iems & vere ...æ præsentis ...futuræ sym...lum. / ...rig. in ep. ad ...m. l. 5. c. 6. / ...Amb. in Luc.]

3 Porro optatissimum humanæ resurrectionis mysterium per quatuor anni tempora symbolice adumbrari Augustinus affirmat: *Tota*, inquit, *huius mundi administratio testimonium est resurrectionis futuræ. Videmus certe hyemis tempore arbores spoliari pomis, nudari folijs; sed eas rursus verno tempore speciem resurrectionis exhibere.* Quod item disertis verbis Cyrillus Hierosolymitanus insinuat: *Arbor quidem excisa*, inquit, *rursus floret: homo autem excisus non florebit? & surculi vitium, aliarumque arborum omnino excisi & transplantati reuiuiscunt & fructificant: homo vero, propter quem illa sunt, cadens in terram non excitabitur? &c.* Et demum isthæc subijcit: *Videns enim Deus tuam incredulitatem in ijs, quæ videntur singulis annis, resurrectionem efficit, vt ea videns in rebus inanimatis, etiam de animatis rationabilibus credas.* In eandem plane sententiam ipsemet D. Paulinus abit, qui apte ad fratres super Celsi pueri obitu sermonẽ instituens, resurrectionis inde mysterium astruit, atque incredulas hominum mentes acri stylo perurgens, isthæc eleganter cecinit:

[Margin: ...mbolum ...surrectionis / ...Aug. ser. 10 ...verb. Apost. / D. Cyril. Hier. Catech. 18. / Incredulitas humanæ mentis. / D. Paulin. ad frat. de obitu Celsi.]

Cuncta resurgendi faciem meditantur in omni
Corpora, & in terris germina, & astra polo.

Et patentibus infra verbis ex ipsa temporum serie futuram corporum resurrectionem hunc in modum argumentatur.

[Margin: Panegyricum S. Paulini in morte Celsi pueri.]

Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora nempe
Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
Vere resurgentũ cunctis noua rebus imago
Post hyemis mortem viuificata redit.
Quod semel est facturus homo, cui subdita mundi
Corpora, sub Cælo cuncta frequenter agunt.
Sed quærant quali reparetur mortuus omnis
Corpore, quoue modo fiat homo ex cinere.
Si non sufficiunt sacris signata Prophetis,
Muta fidem clamant, credite conspicuis.
Cernite nulla suis emergere semina campis,
Ni prius intereant labe soluta putri.
Nuda seris, vestita legis, iacis arida grana,
Atque eadem fructu multiplicata metis.
O peruersa fides & diffidentia nobis,
Credere nos terris, & dubitare Deo!

Condigna profecto tanti viri pietatis, ac eruditionis pariter monimenta, quæ ad rei propositum studioso lectori, vt par est, recolenda a nobis recenseantur.

4 Verum S. Zeno Veronensis Episco-

Hyems symbolum Idololatriæ.

scopus sub iisdem imaginibus Idololatriam, Baptismi gratiam, feruens, ac iuge Christianorum studium, ac martyriorum denique certamina lynceis oculis contemplatur: *Quis non hæc*, inquit, *cælestibus mysterijs coaptata cognoscat? Hyems namque pigra, sordida & tristis ad eos pertinet, qui Idololatriæ seruientes, mundanis voluptatibus compediti, libidini vacantes, & gutturi, longe moliti, id est, æternæ morti sunt a Deo, quod opus tenebrarum dilexerunt, destinati. Ver, sacrum fontem debemus accipere, cuius diuite ex alueo, fauonio non vento, sed Spiritus sancti generante odorem diuinum, beataspirante fide, diuerso charismate, sed vna natiuitate, Ecclesiæ flores clarissimi, ac dulces nostri funduntur infantes. Æstas autem fidelis est populus, Angelus & mundus, qui sponsionis suæ palmam fortiter retinens, peccatorum paleis limpidatus, semet pretiosum frumentum diuinis horreis inferre desiderans, licet suo vberet fonte, tamen æstuat semper iustæ operationis ardore. Autumnus quoque martyrij locus est, in quo non vitis, sed fossoris sanguis effunditur, vt vita beata pretiosæ mortis vindemiæ comparetur*. Hæc Zeno de quatuor anni temporibus tropologico sermone digessit.

S. Zeno Veron. Ep. se ser. 1. de Pasch.

Ver hieroglyphicum Baptismi.

Æstas imago feruoris Christianorum.

Autumnus martyrij significationem obtinet.

5 Pulchra autem, & cõcinna admodum sunt, quæ Hieronymus ad instituti propositum edisserit, dum Regnum Dei præ ceteris æstiuo tempori comparat: *Bene ergo*, inquit, *Regnum Dei æstati comparatur; quia tunc mœroris nostri nubila transeunt, & vitæ dies æterni solis claritate fulgescunt*. Et item Prouerb. cap. 16. æstatem præsenti vitæ simillimam esse pronuncians, ait: *Hac enim vita messi comparatur & æstati, quod nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurorum merita præmiorum. At Dies Iudicij hyemis similatur rigoribus quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tunc cogitur quisque de horreo priscæ actionis, quod condidit, proferre*. Verum hac super re Chrysostomus nobis consulendus est, qui infidelium mentes, ac frigescẽtes hominum animos hyemi esse similes his verbis docet: *Hyemem dicit frigus infidelitatis spirituale; qui enim non habet in corde suo ignem, de quo Dominus dicit: Ignem veni mittere in terram, id est, verbum diuinum, de quo calefiat in fide, ille semper in hyeme est, etsi fuerit in media æstate*. Porro Sedulius poeta quatuor hisce temporibus quatuor sacrorum Euangeliorum scriptores, qui totum orbem compleuerunt, designari arbitratus est carminibus illis:

Æstas symbolum Regni Cælorum.

D. Hieron. in Prou. c. 20.

Prou. c. 16.

Æstati vita præsens comparata.

Dies Iudicij hyemi assimilatur.

D. Chrys. in Matt. 25. hom. 49.

Quatuor hi proceres, vna te voce canentes
Tempora ceu totidem latum sparguntur in Orbem.

6 Demum, vt rem totam latentium mysteriorum elucidatione definiamus, doctissimus vir Beda in illa Apocalyps. verba cap. 14. *Et in manu sua falcem acutam*, apte quidem messorum falcem & subtiliter expendens, isthæc philosophatur: *Iudicialem scilicet dirimendi sententiam, quæ nullatenus euitatur. Inter ipsam quippe sumus, quolibet fugere conemur. In falce enim quicquid includitur, intus cadit*. Et hæc quidem paucis elucidasse satis visum est, vt recolendæ symbolicarum imaginum antiquitati consultum sit, meritusque iisdem honor in Ecclesia Dei iugiter deferatur.

Falx messori[s] hieroglyphic[um] Iudicij, & pu[-] nitionis diu[i-] næ.

Beda in apo[c.] c. 14.

CAP. XXXII.

De varijs quadrupedum, & Bouis præsertim, Imaginibus.

1 HAVD Boui trituranti os alligandum, cum Deus moralibus Iudaicum populum monitis imbueret, sed illi quoque, vt ex residuis spicarum manipulis, dispersisque frumenti granis libere in agro pascatur, permittendum edixit: *Non alligabis*, inquit, *os boui trituranti*. Verum, vt quid peculiaris ista Dei prouidentia bouem respicit, vt illius quoque enutriendi cura tangatur? *Nunquid enim Deo*, vt Apostolus ait, *est cura de bobus?* Ita plane animalia quoq; irrationabilia Dei potissimum curæ commendata sunt: *Creaturam quippe*, vt Augustinus ait, *quam condidit Deus, administrat: non enim fecit, & abijt*. Et pari sapientia regit singula, quæ mira item potentiæ vi condidit, vt canit Ecclesia:

Prouidentia Dei circa crea[-] turas.

Deut. c. 25.

1. ad Chor. 1[9]

Aug.

Quicquid est, potentia magna creasti,
Nec regis minore prouidentia.

Hymn. Angel. Cust.

Vt

Vt igitur de quadrupedibus sermonẽ instituamus, horum quoque imagines inter cæteras Cœmeteriales, quas descripsimus haud desiderari contingit. Bruta quippe, quæ ad varias pertinent species, inter Cœmeteriales olim imagines a primæuis Christianis effingebantur, vt symbolicis eorundem formis, humanæ contemplationi exhibitis, multiplicia quidem intuentium oculis mysteria suggererent. Sicut enim propter nos scripta isthæc sunt, ita pariter & propter nos picta, atque expressa in Cœmeterijs olim fuere: *Nam propter nos*, Apostolus inquit, *scripta sunt, quoniã debet, in spe, qui arat, arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi*. Quin & ijsdem imaginibus rudiorum animi ad inuisibilium rerum notitiam manu quodammodo ducuntur iuxta id quod Apostolus ait Roman. 1. *Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Quod quidem luculenter his verbis Origenes adnotauit: *Quia impossibile est homini*, inquit, *in carne viuenti agnoscere aliqua de occultis, & inuisibilibus, nisi imaginem aliquam, & similitudinem conceperit de visibilibus. Ob hoc arbitror, quod ille, qui omnia in sapientia facit, ita creauit vnamquamque visibilium speciem in terris, vt in his doctrinam quandam, & agnitionem rerum inuisibilium, & cælestium poneret, quo per hæc ascenderet mens humana ad spiritualem intelligentiam, & rerum causas in cælestibus quæreret, &c.*

[Margin: Mysteria, quæ ex animalium diarumque rerum inanimatarum imaginibus hauriuntur.]

[Margin: 1 Cor. 1. n. 10]

[Margin: Intellectus humanus ex visibilibus ad inuisibilia ascendit.]

[Margin: Orig. ho. 3. in Cant.]

2 Haud igitur temere, vt ipsiusmet Origenis verbus inhæreamus, antiqui Christiani Cœmeteriales inter figuras, symbolica quædam animalia, rationis expertia, coloribus interdum expressere; quæ mysticum quid atque arcanum sub eorundem animalium integumento latens, altiori mentis obtutu perquirendum denunciant. Et vt nonnulla hic, quæ ad rem nostram pertinent, studioso lectori exponere aggrediamur, cum pleræque Cœmeteriorum tabulę boues potissimum pictos præseferant, quænam sub eisdem mysteria delitescant, nunc videamus. Porro ipsa bouis imago Apostolos, nec non Apostolici ministerij viros, Hieronymo teste, designat, cuius verba in medium proferre libet: *Tauri*, inquit, *& boues, qui operantur terram, id est, Apostoli & viri Apostolici, de quibus Apostolus Paulus scriptum interpretatur: Non alligabis os boui trituranti*. Eucherius insuper ipsius Apostoli sententiæ inhærens, idem plane affirmat: *Per boues quippe*, inquit ille, *Apostolos, & Euangelistas, immo omnes verbi ministros debere intelligi, Apostolo docente cognoscimus, qui exponens mandatum legis, quod est: Non alligabis os boui trituranti: nunquid de bobus, inquit, cura est Deo? An propter nos vtique dicitur. Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi.*

[Margin: Animalia symbolica in Cœmeterijs depicta, eorumq; mysteria.]

[Margin: Boues symbolice Apostolos significant.]

[Margin: Hier. in Isa.]

[Margin: Eucher. in 3 Reg. n. 21.]

3 At Chrysostomus studiosus diuinorum perscrutator oraculorum homil. 41. in illud Matthæi 22. *Tauri mei, & altilia occisa sunt*. Per boues vtique Prophetas, & eos, qui pro animarum salute persequentium manu trucidati sunt, intelligendos fore arbitratur. Eius autem hæc sunt verba: *Qui sunt tauri, & saginata occisa? Prophetæ, qui occisi sunt pro salute eiusdem populi, quemadmodum docet nos Apostolus dicens: Ego enim iam delibor. Hominis libatio alicui pro aliquo offertur. Deo ergo immolandus fuerat Paulus pro populo, quem docebat*. Et infra isthæc in rem præsentem subijcit: *Sed & Christus de figurata sanctorum suorum immolatione dicebat: Holocausta medullata offeram tibi, boues cum hircis, &c.* Et demum sanctissimus Pater vbi euidenter eiuscemodi sacrificiorum genus asseruit haud vnquam omnipotenti Deo a Christo Domino oblatum fuisse, id de ijs tantum hominibus, qui pro Christi fide martyrium subiere, intelligendum esse his plane verbis affirmat: *Hæc autem diximus, vt ostendamus tauros & saginata occisa intelligi debere sanctos occisos*. Hæc Chrysostomus.

[Margin: Per Boues sãcti ac martyres intelliguntur.]

[Margin: S. Chrys. ho. 41 in c. mat. 22.]

4 Verum Glossa in cap. Num. 18. ipsam bouis imaginem, patentissimum Christi Domini symbolum extitisse pronuntiat: quippe qui pro expiandis mortalium culpis semetipsum pacificam Deo hostiã offerre dignatus est: cuius rei gratia boues sub veteri Mosaicæ legis testamento offerri consueuerant; hæc autem ibi in rem præsentem leguntur: *Bouem mediatorem Dei, & hominum, cuius immolatione peccata nostra deleta sunt*. Quin & illud serio Mosaicæ legis præceptum Glossa expendens, quo binos Deo boues immolari iubebatur, hæc subdit:

[Margin: Bouis imago Christum Dominum typice designat.]

[Margin: Gloss. in n. 18.]

In vtroque boue incarnatio eius significatur. Vna est enim passio Christi, sed duo nobis impetrauit, expiationem scilicet a peccatis, & sanctificationem, vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu. Et quia horum alterum pro hostia pacifica, alterum pro peccatis offerebatur. Hæc vero ibidem subtexuntur: *Possunt autem per hos duos boues, quorum vnus pro peccatis, alter offertur in holocaustum, duæ actionum species exprimi: quarum vna, quæ male gessimus, per pœnitentiæ lamentum abluimus: altera bonorum operum, & virtutum fructibus gratiam Dei, & præmium beatitudinis promeremur.*

5 Neque vero aliud a nobis mysterium silentio hic prætereundum videtur quod disertissimus inter scriptores Abulensis in cap. Genes. 15. acute contemplatur, dum enarrato bouis symbolo diuinum plane Christi robur in subeundis pœnarum laboribus prænotari his verbis affirmat: *Bos fortitudinem Christi in patiendo denotat.* Cassiodorus autem per boues istos, qui ferendo iugo iugiter destinati sunt, Euangelici seminis promulgatores intelligit: *Boues*, inquit, *Prædicatores designant, qui humana pectora mandatis cælestibus exarantes, virtutum messem germinare fecerunt.* Et in Psal. 65. *Boues* (ait) *intelliguntur prædicatores, qui pectora hominum feliciter exarantes, eorum sensibus cælestis verbi semina fructuosa condunt.* Porro doctissimus vir Hesychius in præfatione ad Leuit. bouem viri probi ac iusti symbolum esse contendit, & hæc opportune adijcit: *Quid ergo incongruum, si quis etiam nunc præsens legis negotium exponens, bouem dicat esse hominem, qui operatur iustitiam?* Nec prætermittendus hic est Cyrillus Alexandrinus, qui in illa Isaiæ verba: *Beati serentes super omnem aquam, vbi bos & asinus calcant*, argute ipsismet bobus Iudæos hæc dicens comparat: *Boui assimilat Iudæorum gentem: mundum enim animal est secundum legem bos & oblatus est in odorem bonæ fragrantiæ Deo.* Demum Gregorius Magnus (vt eius verba coronidis instar in Bouis laudem subtexamus) Cyrillo mirifice adstipulatur: *Quia boum*, inquit, *nomine vita vniuscuiusque operantis exprimitur. Legis præcepta testantur, quæ per Moysen præcepit, dicens: Non alligabis os boui trituranti. Per boues Iudæi operarij, & per asinum gentiles populi designantur, cum per Prophetam dicitur: Cognouit bos possessorem suum. Quis enim bos nisi Iudaicus populus extitit, cuius ceruicem iugum legis attriuit?* Quibus in elucidenda Bouis imagine enarratis hæc infra sanctissimus doctor iugum Euangelicæ legis ad portandum suauissimum esse docens, inserit: *Habuit vero & ante Redemptoris aduentum Iudæa boues, quia ad prædicandum misit operarios, quos graue iugum legis presserat, quia exteriora literæ mandata tolerabant, quibus veritatis voce dicitur: Venite ad me omnes, qui laboratis, &c. Tollite iugum meum super vos, &c. quia qui Redemptori Domino colla subijciunt, quo nisi ad requiem tendunt?* Idem plane in cap. 18. repetit, cum de bonis operarijs agit: *Quid aliud*, inquit, *in figura per boues, quam bene operantes accipimus?* At vero cap. 25. animal hoc laudabilium cogitationum symbolum esse pronunciat, eius autem isthæc sunt verba: *Quid arantes boues, nisi grauiores nostras cogitationes accipimus, quæ dum cor studiosa exercitatione conficiunt, vberes profectuum fructus reddunt.* Et tandem singula in Euangelicæ prædicationis gratiam his verbis concludit: *Possunt etiam per arantes boues cogitationes charitatis accipi, quibus prodesse alijs conamur, cum fraterni cordis duritiam prædicando scindere cupimus.* Hæc in Euangelici bouis imaginem Gregorius congessit. Verum quæ ad mysticam eiusdem enarrationem spectant, ne tædio lectorem afficiamus, breuiter exposuisse sufficiat.

Abul. in c. 15. Genes.

Per boues verbi Euangelici promulgatores intelliguntur.

Cassiod. in ps. 8

Cassiod. in ps. 65.

Bos symbolū hominis iusti.

Hes. in præf. in Leuit.

Bos imago Iudæorum.

Cyril. Alex. in Isa.

D. Greg. l. 5. c. 6. in c. 1. Iob.

Greg. in c. [...] Iob.

Per boues b[...] ne operante[...] intelliguntur

Bos symbol[...] bonarum c[...] gitationum.

CAP. XXXIII.

De Ceruo.

1 CERVI ad fontem, vt sitim expleat, præpropere anhelantis symbolum, tum in recolendis antiquorū paginis frequens, tum ipsomet Prophetarum ore sæpe sæpius decantatum est. Nam & Regius Psalmista Dauid, vt vehementissimum Dei, quo æstuabat iugiter, desiderium verbis saltem exprimeret, concinnam Cerui similitudinem sibi aptando, eiusdem sitim

Cerui symb[...] lum in sacr[...] literis frequ[...] tissimum.

ſitim ſe ſitire verbis illis teſtatus eſt: *Quemadmodum,* inquit, *deſiderat ceruus ad fontes aquarum: ita deſiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem eius.* Vides profecto ſitientem, audis anhelantem prophetæ animum, & rerum pariter cæleſtium ſitim ab ipſo, qui Deum tam intenſe ſitiebat, probe ediſcis: *Curre ad fontem,* inquit Auguſtinus, *deſidera fontem, ſed noli vtcumque, vt Ceruus curre, quid eſt vt Ceruus? non ſit tarditas in currendo, impigre curre, impigre deſidera fontem.* Cum Ceruus igitur ſpiritalem Chriſtianorum animis ſitim ingereret, eius item imago in abditis Cœmeteriorum Cubiculis a Chriſtianis frequenter coloribus exprimi conſueuit: nec id quidem abſque peculiari myſteriorum ſenſu ab ijſdem præſtitum fuiſſe aſſerendum eſt. Cum enim plures, & miræ quidem ipſius cerui proprietates, vt rem altius contemplanti patebit, adnumerentur, e ſingulis fere conſona ſanctiſſimi Patres arcanorum myſteria eruenda, ſibiq; ſtudioſe expendenda propoſuere. Quæ quidem antequam gratis auribus, vti par eſt, propinemus, Cerui ipſius fontem ſitientis imaginem, ſymbolumque præmittimus, quod tam ſolemne Chriſtianis, qui Deum iugiter ſitiebant, extitit, vt haud ſubterraneis dumtaxat Cubiculis, ſed Cœmeterialibus inſuper, fictilibuſque lucernis, quibus hæc loca illuſtrabantur, Cerui imaginem frequenter adumbrarent, quod præſertim ex fictili hac lucerna, quæ apud Ioannem Baptiſtam Caſalium rei ſacræ antiquariæ ſtudioſum extabat, videre eſt, cuius hic tibi iconem conſulto delineauimus.

Pſ.41.

Aug. in pſ.41.

Cerui proprietates myſterioſæ.

2 Et hieroglyphica quidem Cerui imago, quæ Cœmeterialibus tum lucernis, tum tabulis affixa conſpicitur, haud obſcura intuentibus myſteria præſefert, Ceruus quippe animal timidiſſimum eſt, & pedum dumtaxat velocitate, vbi opus eſt, ſe a periculis proripit: magnum vero cor haud magnanimus obtinet, quod ijs potiſſimum animalibus, Ariſtotele atteſtante, contigit, quæ timiditati ſubiacent. Mititate etiam, cum felle careat, naturæ beneficio potitur: quapropter quem eadem timidum, ac puſillanimem fecit, pedibus ad fugam opportune capeſſendam armauit. Hinc prouerbiali dogmate illud vulgo in omnium ore de meticuloſo homine decantatum viget: *Ceruo timidior:* & *Ceruinum cor habere* dicitur: quapropter ad immanem Turni metum inſinuandum Poeta Cerui apte ſimilitudinem inſeruit:

Ceruus natura timidus.

Ariſt. l.3. de part. Anim.

Et Mitis.

Ariſt. l.1. c.15

Prou. 16.

Ceruum, aut punicæ ſeptum formidine pennæ.

Æneid. l. 12.

Qua item ſymbolica loquendi formula ignauos, pauidoſque pennicillo adumbrare, ac veluti digito præmonſtrare voluit carminibus illis:

Puniceæue agitant pauidos formidine pennæ.

Georg. l.3.

Ad quod inſuper Tertullianus, etſi perperam, ac minus caute, prudenterque locutus, alluſiſſe aliquando viſus eſt, dum perſecutionum tempore haud vllatenus ſecedendum, & ex vno loco in alium, quod tamen Chriſto præmonente didicimus, fugiendum: *Cum vos,* inquit, *perſequentur, de Ciuitate iſta fugite in aliam,* ſed in acie obſtinato coram animo perſiſtendum aſſerens, auſterus homo, nimiumque ſibi fidens, alijſque durus, eos, qui tunc fugerent, ſubſannans & ludibrij gratia iocans pariter, ac perſtringens Catholicos paſtores ceruorum nomine appellabat: *Noui paſtores eorum, in pace leones, in bello ceruos.* Sed dum nimis iuſtus linguam contra fugientium pedes exacuit, viam ſibi in præceps ad errores, in quos miſere ſubinde prolapſus eſt, patefecit.

Tertulliani erroneus in Catholicos iocus

Matth. c.10

Tert. l. de cor perſec. ad Fel
Baron. an. to.1 an. 20.

3 Ceruus inſuper longæuitate gaudet: centum enim, & amplius annos ſuperſtes ſuæ diu timiditatis, ac fugæ præſidio fruitur. Verum quod ad mores hominum inſtruendos attinet, haud prudentiæ animal iſtud expers eſt. Cerua enim, ſi Ariſtoteli credimus, inter quadrupedia prudentiam exhibet.

Cerui longæuitas.

Ariſt. l.9. c.5.

Ceruus prudẽtiæ haud expers.

Plin. l. 8. c. 31.

Suos quippe fœtus, vbi primum nati sunt, ad fugam intra speluncas viam præmonstrando excitat. Quod & Plinius diserte affirmat, dum ait: *Editos partus vix natos exercent cursu, & fugam meditari docent, & ad prærupta ducunt, saltusque demonstrant.* Quapropter congrue Cœmeterialibus, in quibus Christiani persecutionum metu delitescebant, cauernis Ceruì imago affigitur: cuius item symbolum toties sacris in paginis cęlesti sponso consonans commendatur: *Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque Ceruorum.* Quo item nobili hieroglyphico Iacobus patriarcha Nephtali filium insigniuit: *Nephtali*, inquit, *Ceruus emissus, & dans eloquia pulchritudinis.* At illud plane mirum, quod Ceruæ tonitruo obstrepente parturiunt, iuxta quod regius olim Psaltes cecinit: *Vox Domini præparantis ceruos*, vbi Caietanus paucis immutatis *Ceruas* legit. Quod item sapienti themate ingeniosus ille expressit, dicens: *obstetricante Cælo.* Res autem mira, haud mysterijs expers, homines Dei potissimum timore perculsos designat, de quibus Psalmista cecinit: *A voce tonitrui tui formidabunt.* Hos enim vbi primum salubris metus inuasit, diuinus subinde ad virtutem sectandam, & ad bene operandum amor impellere consueuit, iuxta illa Isaiæ verba: *A facie tua concepimus, & quasi parturiuimus spiritum.* Qua de re idem propheta locutus fuisse intelligitur, dum ait: *Domine in angustia requisierunt te.* Vbi septuaginta interpretes concinne in rem præsentem legunt: *Propter timorem tuum Domine in vtero accepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis tuæ.* Quo plane salutari metu se quoque ad legem Dei iugiter custodiendam Regius Propheta intime perfundi præoptabat: *Confige*, inquit, *timore tuo carnes meas, a mandatis enim tuis timui.* Christianis igitur Deum timentibus, etsi nōdum perfecte amantibus, timores ipsi, velut tonitrua Ceruis, ad promendos in lucem virtutum ex animo fœtus, salubres existunt. Deus quippe dum altius timorem animis incutit, *fulgura*, vt Propheta ait, *in pluuiam fecit*: absterrendo enim, vel inuitos, vel nolentes in bonum plerumque propellit. Sed interim Augustinum disertis ad rem verbis

Cant. c. 2. n. 28.

Gen. 49. n. 2.

Ceruæ tonitruo territæ parturiunt.

Psal. 28.

Io. Paul. Aret. in Lib. str.

psal 103.

Timor Dei homines ad bene agendum impellit.

Isa. c. 26. n. 18.

Isa. c. 26. n. 16.

psal. 158.

psal. 134.

Aug. in ps. 134

perorantem excipe: *Fulgura sunt, contremiscis: pluuit, gaudes: fulgura in pluuiam fecit, qui terruit, ipse vt gauderes, fecit.* Vides quomodo efficta Cœmeterialibus in tabulis Ceruì imago, qui timiditati iugiter obnoxius est, dum intuentibus vel procul timores obijcit, e proximo salutem propinat.

4 Verum enimuero iure Christianorum Cœmeterijs Ceruus adscribitur, qui satis aperte ipsiusmet Christi typum præsefert, cui in Canticis Canticorum, sponsa colloquente, assimilatur: *Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ, hinnuloque Ceruorum.* Christo enim Domino mitis vtique Ceruì mores, qui venatores, a quibus insidiæ parantur, haud odit, haud refugit, haud insequitur mirifice, vt Ambrosius edisserit, aptantur: *Verus Dei Filius in semetipso*, inquit, *naturam, quam ipse animantibus donauit, expressit, qui in hunc mundum tanquam Ceruus aduenit, & cum his se mira simplicitate iungebat, a quibus ei parabantur insidiæ: fertur enim eiusmodi ceruorum esse simplicitas, vt cum his nonnunquam societatem ineant, qui ipsos insectantur. Ita ergo Dominus Iudæis dolum sibi astruentibus miscebatur, & societatem, osculo Iudæ proditoris asciuit, cuius simulatione funesta, vsque ad Crucis laqueos, ac retia passionis accessit.* Ceruus item alioqui timidus, imperterritus tamen iuge cum serpentibus bellum exercet, quos e cauernis, in quibus latere consueuerunt, vel ipso halitu ad vorandum extrahit, & contra venenatos eorundem morsus antidotū in cornibus præfert; solus quippe ceruinorum cornuū exustorum odor serpentes, vt scriptores aiunt, effugat, quinimmo eorundem concrematorum cinis præsentaneum contra vermes remedium est. Congrue autem Christo, qui cum tartareo serpente bellum inijt, & Christianis, quibus iugis cum illo pugna subest, Ceruì symbolum quadrat: *Estote*, inquit, *fortes in bello, & pugnate cum antiquo serpente.* Mutuæ insuper charitatis aptissimum Ceruì symbolum contemplantibus exhibent; hi quippe dum fluuios gregatim tranant, iuxta illud Virgilianum carmen:

—— *Superant montes, & flumina tranant*,

caput quod cornibus onustum, ac iter inter vndas arripientibus onerosum est,

Ceruus simulacrum Christi Domini.

Cant. 2. n. 28.

Ambr. l. 3. off. c. 1.

Ceruorum in serpentes odiũ.

Mutuæ charitatis symbolũ.

Virg. Georg. l. 3.

est, alter alterius blande dorso imponunt, ita vt vnusquisque successiuo ordine tum laborem, tum leuamentum sentiat. Eiuscemodi autem charitatis officium Christianis quoque Apostolus illis iugiter verbis inculcat: *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi*. Quod item apte Augustinus edisserit, cum ait: *Quantum portas, tantum amas, desinis amare, si portare desistis*. Magna igitur Ceruus vel pictus sacramenta intuentibus contemplanda offert. Verum Cerui ipsas Cœmeteriales inter tabulas proposita, quo magis oculis innotescat, imagine, vt nonnulla subinde, quæ ad Ceruum pertinent, e Patrum orthodoxorum sententijs breuiter attingamus, primo quidem loco se nobis Origenes offert, qui tertia in Cant. Homilia ceruos sanctorum virorum symbolum esse pronuntians, hæc ait: *Sed & quod sanctus ceruo comparetur, in multis diuinæ scripturæ locis habetur*. Et post recensita, quæ ad Ceruum pertinent, sacrarum paginarum oracula, idem plane argumentum his verbis prosequitur: *Et forte possunt cerui accipi sancti quique, vt Abraham, Isaac, & Iacob, & Dauid, & Samson, & omnes, ex quorum semine Christus secundum carnem descendit*. hæc Origenes.

[ad Gal. c. 6] [Aug. in psal.] [hom. 3. in Cant.] [Sanctus viros Cerui symbolo significat.]

5 At Hieronymus totam eloquentiæ vim in edisserendis scripturarum arcanis exacuēs, beatissimos Christi Apostolos, ac sanctos insuper Ecclesiæ doctores Ceruis hunc in modum confert: *Quodque septuaginta transtulerunt*: Ibi obuiarunt tibi Cerui, &c. *Sic allegorice interpretabimur, vt doceamus ceruos, id est, Apostolos, & sanctos quosque doctores, de quibus scriptum est Psalmo* 41. *Sicut desiderat ceruus ad fontes aquarum*. Et alibi: *Vox Domini perficientis ceruos, &c.* Et expositione in eundem Psalmum 41. ceruo ad fontem properanti, peccatorem ad pœnitentiæ remedia confugientem hæc dicens, comparat: *Mos est enim eius* (cerui scilicet) *vt inuentum serpentem naribus hauriat, & post hæc exardescens extinguat sitim. Ergo homo Ecclesiæ, qui diu in actu venenoso degebat, vbi se perspicit cœno fornicationis, idololatriæ fœtore repletum, desiderat venire ad Christum, in quo est fons luminis, vt ablutus baptismo, accipiat donum remissionis, &c.*

[Hier. in Isa.] [Cerui Apostoli & Ecclesiæ doctores figura denotant.] [Ps. 41.]

6 Mira autem, quæ velut ingenita ceruorum naturæ congruunt, curiosius expendens, satis quidem aptis ad rem nostram verbis Rufinus Aquileiensis philosophatur: *Dicitur* (inquit ille) *natura esse cerui, vt serpentem flatu suo extrahat, atque ipsum ad renouationem suam transglutiat, quo absumpto tanta siti propter venenum exardescit, quod non sufficit ei de vno fonte potasse, sed ad plures currit*. Et deinde vir eruditissimus exponens, quinam fons ille sit, ad quem, dum siti exæstuat, ceruus accurrit; ipse nimirum Christus Dominus, de quo Psal. 35. dicitur: *Apud te est fons vitæ*. Et dicit ipsemet: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*. Et: *Aquam quam ego dabo, &c.* hoc modo rem totam pereleganter complectitur: *Serpentes vitia tua sunt. Consume serpentes iniquitatis, tunc amplius desiderabis fontem veritatis*.

[Ceruorum natura.] [Ruf. Aquil. in ps. 45.] [Deuorant serpentes.] [Currunt ad fontes.] [Christus fons. ps. 35.] [Vitia, & peccata serpentibus assimilata]

7 Porro insitum ceruis a natura morem Cassiodorus quoque lynceis oculis contemplatur: *Sed non incassum*, inquit, *fidelibus hoc animal comparatur. Est enim primo innoxium, deinde velocissimum, tertio desiderio inardescente siticulosum: serpentes naribus trahit, quas vt vorauerit, veneno æstuante permotus, ad fontem aquarum quanta potest velocitate festinat: amat enim aqua dulci, purissimaque satiari. Huius decora comparatio nostrum desiderium ardenter instigat, vt quando venena antiqui serpentis haurimus & eius facibus æstuamus, ad fontem diuinæ misericordiæ illico festinemus; quatenus quod peccati aduersitate contrahitur, dulcissimi haustus puritate vincatur*. Idem insuper in Psalm. 113. aliam quoque eorumdem animalium conditionem his verbis perpendit: *Ceruus, vt diximus, venenosorum serpentium est vorax, spinosa transcendens, & summa agilitate præditus, habitare diligit montes altissimos. Huic merito comparantur fideles, qui diabolum vorant, quando nequitias eius, ad Domini laudem, gloriamque conuertunt; vitiaque huius seculi, quasi spinas bona conuersatione transiliunt; & habitant in montibus, idest, Apostolis & Prophetis, qui sanctis prædicationibus suis in hoc mundo solida cacumina esse meruerunt*. Huc vsque Cassiodorus.

[Cass. in ps. 41. Ceruus symbolum peccatoris pœnitentiam agentis.] [Cass. in ps. 113] [Ceruus in montibus habitat, & loca spinosa transilit.] [Peccādi occasio fugienda.]

8 Doctissimus item Beda consulendus hic nobis est, qui in illa Psalmi 28. verba: *Reuelabit condensa*, ceruos quam aptum Apostolorum symbolum esse

[Cerui hieroglyphicū Apostolorum.]

his

Bed. in ps. 28.

his quidem verbis affirmat: *Per ceruos, id est, per Apostolos reuelabit Dominus condensa. Quod & dictum ad similitudinem: solent enim cerui inter condensa nemorum ingredientes, ramos ipsis cornibus separare; & campum vbi pascantur, sibi & alijs animalibus aperire. Sicut sancti Apostoli opacitatem, & occulta mysteria scripturarum, in quibus & ipsi pascerentur, & alios pascerent, aperuerunt.* His attexere licet, quæ in Psal. 41. velocissimum præmemoratorum animalium cursum considerans, hunc in modum eorumdem exemplo Christi fideles ad alacriter currendum prouocat: *Curre ergo*, inquit, *ad fontem, desidera aquam fontis, nō vtcunq; sed vt ceruus impiger currit, impiger desiderat. In Ceruo enim est velocitatis insigne.* Mutuum insuper ibidem, quod Cerui sibi inuicē peculiari naturæ ductu auxilium impendent, admirari non desinit, dum ad onera iunctis simul viribus, parique conatu leuanda, atque asportanda incumbunt, iuxta illud Apostoli præceptum: *Alter alterius onera portate.* Eiusmodi autem symbolo inuictam in ferendis moribus constantiam fideles vltro edocet: *Et est*, inquit, *aliud etiam, quod & de ceruis dicitur, & in ceruis videtur. Quando enim longinquas regiones petunt, aut per mare nando, aut in agmine eundo, alter onus capitis superponit clunibus alterius, sicque se inuicem portant, nec se deserunt, sed propositum iter peragunt.*

Bed. in ps. 41.

Ceruus fidelium imaginē obtinet.

Mutuū inter Ceruos auxilium.

ad Gal. c. 6.

Symbolum charitatis.

9 Hæc & plura alia ex natiuis ceruorum moribus ad humanos salubriter animos informandos documenta seligi, ac coaceruari possent, quæ, vt breuitati consulamus, hic consulto omittimus. Si quis tamen hæc nosse cupit, Hugonem Cardinalem consulat, a quo hæc compendio in eundem psal. 41. his quidem versibus recensita leguntur:

Hugo Card. expos. in ps. 41.

> *Clune natans portat: vorat hydros: cornua mutat.*
> *Cor senis ossescit: salit & sitit: & iuuenescit.*
> *Siluester: sapidus: viuax: velox: sine cauda:*
> *Pes durus, fuluusque pilus: venatio: fœtus:*
> *Pugnat ob vxores: fusa pinguedine squallens,*
> *Surdus demissis, bene rectis auribus audit.*

Quæ singula acutissimis subinde verbis ab eodem Hugone dilucidantur. De reliquis vero quadrupedibus, quorum frequenter ab antiquis imago vsurpatur, vtpote hirci, ouis, atque agni, iam alibi satis superque disseruimus; ad quæ lectorem vltro remittimus.

CAP. XXXIV.

De varijs volatilium Imaginibus.

1 SVB multiplici quoque Volatilium genere peculiaria sacris nobis in paginis mysteria contemplanda exhibentur: quid enim Dauidicis in psalmis ad arcanas, quæ moribus hominum aptæ sunt, res adumbrandas frequentius, quam diuersi generis volatilia exprimuntur? Sanctissimus quippe vir modo columbæ alas ad secedendum a Regni, quibus detinebatur, curis sibi aptari expetit, dicens: *Quis dabit mihi pennas, sicut Columbæ, & volabo, & requiescam.* Nunc Turturis, nunc passeris adinuenientium tutū sibi, & pullis suis locum solicitudinem stupet: *Etenim passer inuenit sibi locum, & turtur nidum sibi, vbi reponat pullos suos.* Passeris item symbolo a iugibus insidiantium laqueis eripi gestit: *Anima nostra*, inquit, *sicut passer erepta est de laqueo venantium*, vel iuxta Hebraici textus deriuationem: *Vita nostra tanquam auicula euasit de laqueo venantium.* Moyses insuper Iudæorum sapientissimus paternam Dei, qua Israeliticum iugiter populum fouit, solicitudinem haud alio, quam aquilæ symbolo adumbrauit: *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atq; portauit in humeris suis.* Demum ipsemet Christus in Euangelio propensiorem erga suos amoris affectum gallinæ, quæ in pullis suis quodammodo infirmatur, ipsius gallinæ, inquam, similitudine expressit: *Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti.* Volatilium igitur, quorum blandos, mitesq; iam vidimus mores, sibi exoptan-

Volatilium symbolū in sacris Paginis.

psal. 54.

psal. 83.

psal. 123.

Deut. 32.

Matt. 23.

tandos regius Vates proposuit, & sæpe meminit,& symbolicas etiam eorundem imagines inter canendum describit.

2 Quapropter quamplures diuersi generis aues Cœmeterialibus in tabulis pennicillo adumbrantur, quæ peculiare quoddam ipsorummet Christianorum delitescentium ibi,vel certe quiescentiũ symbolum extitisse credimus, eorũ, inquam,qui terrenis hisce ac futilibus curis animo sublimiores,ad altissimarum virtutũ apices,pennarum instar,desiderio prouehuntur, & quorum iugis potissimum *conuersatio*, vt Apostolus ait, *in Cælis est*. Quod certe Beda eruditissimus sacros inter scriptores asserit: *Volucres* inquit, *sunt qui sursum cor habent, & cælestia concupiscunt*. Hoc idem Richardus de sancto Victore his plane verbis edocuit: *Nonne aues Cæli videntur esse, qui veraciter possunt dicere: Nostra autem conuersatio in Cælis est? Nonne Cæli aues dicendi sunt, qui se in alta contemplationis penna suspendunt?* Et hæc infra ex Hilario in Matth. cap. 12. in rem præsentem subinfert: *Sed iam in ramis arboris*,inquit, *in sublime prolatæ, Cæli volucres inhabitant; Apostolos scilicet ex Christi virtute protensos, & mundum inumbrantes, in ramis intelligimus,in quos gentes in spem vitæ aduolabant, & aurarum turbine, id est, diaboli spiritu, flatuque vexatæ, tanquam in ramis arboris requiescunt*. At vero Rupertus Abbas aues eorumdem Apostolorum symbolum esse his plane verbis asserit: *Aues ergo, quæ volabant per medium Cælum, Apostoli sunt*. Et isthæc infra prosequitur: *Ista sunt volatilia illa,quorum exemplo vel imitatione debemus omnem victus aut vestitus solicitudinem deponere, dicente Domino: Respicite volatilia Cæli, &c. Nam Apostoli, quibus primum & præsentialiter hæc libertas auium proposita est ad imitandum, vt cælestium contemplationi vacare possent, omnia terrena reliquerunt. Idcirco recte ipsi volatilia Cæli dicuntur*. hæc Rupertus. Neque hic interim silentio prætereũdum est, quod egregie ipsemet Beda futuræ resurrectionis mysterium recolens atque inculcans loco, quem supra recitauimus, hunc in modum subdit: *Vel Volucres*, inquit, *sunt, qui obuiam Christo in aera ex mortuis sunt ituri*. Sed a volatilibus,quæ generatim recensuimus, ad singula speciatim contemplanda,quibus peculiaris mysteriorum vis inest, si libet, propemus.

[Margin notes: ...es veros ...ristianos ...ice signifi...t. / ...la in Iob. l. ...12. / ...har. de S. ...t. de erud. ...l.2. c.44. / ...n Matt. ... / ...es symbo... Aposto...m. / ...inc. 13. ...c. l.11. / ...es typus ...orum, qui ...tillo obuiã ...esurrectio ...turi sunt. / ...a.]

CAP. XXXV.
De Columba.

1 NOEMICA quondam Columba inter ipsasmet Orbis fluctuãtis vndas, virentis tandem oliuæ ramũ rostro deferens,tranquillæ pacis symbolum extitit, & faustæ exoptatæque felicitatis omine iam tum bonorum omnium nuncia mortalibus dedicata est: *Emisit quoque Columbam, vt videret si iam cessassent aquæ super faciem terræ. Quæ cum non inuenisset, vbi requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcam*. Verum cum iterum ex arca septem post dies dimissa fuisset: *Venit*, inquit, *ad eum ad vesperam portans ramum oliuæ virentibus folijs in ore suo. Intellexit ergo Noe, quod iam cessassent aquæ super terram*. Iure igitur præcipuum sibi inter volatilia Columba locum vindicat, quæ potiora arcanorũ mysteria sub ipsius mundi primordia mortalibus propinauit. Quapropter,vt ad peculiares volucrum imagines, de ijsdem speciatim acturi, orationis stylum conuertamus, primo quidem Columba se nobis offert, quæ in Cœmeterialibus passim Christianorum monumentis, vel certe in sepulchralibus eorundem titulis frequens deprehenditur. Quod enim hæc potissimum apud antiquos innocentiæ symbolum præferat, vel ex eo conuinci videtur, quod virginum,ac puerorum tumulis pia olim Christianorum manu adscriberetur: vt ex hoc sepulchrali Critesis pueri lapide comprobatur, qui e sacris Cœmeterijs erutus, apud Eminentissimum Cardinalem Ginettum S. D. N. Papæ Vicarium his notis, ac symbolis egregie sculptus asseruatur, nostrisque oculis oblatus est.

[Margin notes: Noemica columba pacis nuncia. / Gen. c.8. n.8. / Colũba eiusq. mysterium. / Innocentiæ symbolum columba.]

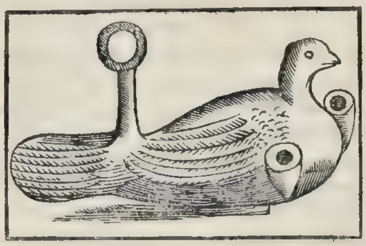
Ve-

CRITESI BENEMERENTI QVI
VIXIT ANNIS VIII. MENSES VIII.
INNOCENTIÆ IPSIVS FECERVNT
PARENTES IN PACE.

Verum primæui Christianæ fidei cultores exculpta Columbæ imagine, velut præcipuo candoris symbolo, cum in modum oblectabantur, vt præter innumeros exculptos, inscriptosque sepulchrales titulos, æneas quoque, quas Cœmeterialibus locis suspendebant, lucernas mystico Columbarum typo curiose obsignarent, quod ne gratis lectori asserere videamur, æneæ hic lucernæ Cœmeterialibus in locis perscrutantium studio adinuentæ, & ex nobili Io. Baptistæ Casalij Musæo excerptæ iconem contemplari fas est.

Porro vt a præcipuis rerum diuinarum symbolis, suas expandendo alas columba volatum auspicetur, candidam, mitem, atque omni penitus labe innoxiam præ cæteris auiculam ipsiusmet Spiritus Paracleti imaginem præferre, apud omnes, qui sacrarum scripturarum paginas probe tenēt, notissimum est: de hac quippe Tertullianus libro de Bapt. hæc eleganter edisserit: *Tunc ille sanctissimus Spiritus, &c. columbæ figura delapsus in Dominum, vt natura Spiritus sancti declararetur per animal simplicitatis, & innocentiæ, quod etiam corporaliter ipsa felle careat columba. Nec hoc quidem sine argumento præcedentis figuræ. Quemadmodum enim post aquas diluuij, quibus iniquitas antiqua purgata est, post Baptismum, vt ita dicam, mundi, pacem cælestis iræ præco columba terris annunciat, dimissa ex arca, & cum olea reuersa, quod signum etiam apud nationes pacis prætenditur, eadem dispositione spiritualis affectus terræ, id est, carni nostræ emergenti de lauacro, post vetera delicta columba sancti Spiritus aduolat pacem Dei afferens, emissa de Cælo, vbi Ecclesia est Arca figurata.* Hinc satis perspicue apparet, quam potissimum ob causam Christiani passim suis sepulchralibus titulis Columbam virentis ramum oliuæ ore gestantem insculpendam curarent; vt defunctos scilicet in Christi pace ibidem depositos, ac dulci somno in Christo, qui est pax nostra, quiescentes designarent. Quod autem antiquus hic Columbam pingendi mos, vt Spiritum sanctum repræsentarent, apud Christianos extiterit, S.Paulinus, qui carminibus isthæc musiuo opere in parietibus elaborata olim descripsit, testis locupletissimus adest:

Figura Spiritus S.

Tert. l. de Bap. c. 8.

Columba in sepulchris quid denote[t]

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus agno vox Patris Cælo tonat
Et per Columbam Spiritus sanctus &c.

S.Paul. ep.12.

De Columbarum item symbolo, quarum pictis iuxta Crucem imaginibus Ecclesiarum hinc inde porticus exornabantur, idem Paulinus cecinit:

Quæque super signum resident cæleste Columbæ,
Simplicibus produnt regna patere Dei.

2 Verum enimuero genuinam cum auicula hac Spiritui sancto similitudinem probe aptari Cyprianus satis erudite verbis illis ostendit: *In domo Dei*, inquit, *id est, in Ecclesia Christi vnanimes habitant, concordes, & simplices perseuerant: idcirco & in Columba venit Spiritus sanctus, quæ simplex, & lætum est animal, non felle amarum, non morsibus sæuum, non vnguium laceratione violentum.* Et mox isthæc in Christianæ simplicitatis, ac fraternæ vnitatis laudem subinfert: *Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc charitas* obti-

S.Cypr. l.de vnit.Eccl.c.6

obtinenda, vt Columbas dilectio fraternitatis operetur. Ad quod item Chrysost. allusisse illis verbis visus est: *Ideo a Spiritu sancto species Columbæ suscepta est, quoniam præ omnibus animantibus hæc cultrix est charitatis*. Porro acutissimus cæteros inter scriptores Origenes columbinorum prærogatiuam oculorum expendens: *In columbis*, inquit, *oculis prædicantur. Quod enim dixit, columbæ super plenitudines aquarum, ferunt hoc genus auis cum ad aquas venerit, quia ibi solet insidias accipitris pati, venientem desuper inimicum, volitantis vmbra aquis conspecta, deprehendere, & oculorum perspicacia fraudem periculi imminentis euadere. Quod si tu ita perspicere poteris insidias diaboli, & cauere, sacrificium Deo columbas obtuleris, &c.* hæc Origenes.

2 Ambrosius vero sermone in S. Eusebij Episc. laudem illa Psalmistæ verba explicans: *Quis dabit mihi pennas, &c.* hæc ait: *Sanctus Dauid cum puritate mentis volare concupisceret, non alterius animantis, nisi columbæ optauit alas, dicens: Quis dabit mihi pennas &c. Intelligebat enim, quod altiora facilius penetrantur simplicitate mentis, quam leuitate pennarum.* At Augustinus libro quæst. Euang: in Matthæum, in illud Euangelij: *Estote simplices sicut columbæ*, miram huius auiculæ simplicitatem, ac congenitam sibi conditionem nocendi prorsus expertem prædicat: *Simplices autem* (ait) *sicut columbas esse voluit ad nulli nocendum. Nam hoc genus auis nullum omnino animalium necat, non solum grandium, contra quę vires non habet; sed nec etiam minutissimorum, quibus etiam perparui passeres aluntur. Est autem omnibus irrationabilibus animantibus vna quædam inter se societas, sicut etiam rationabilibus sua, id est, hominibus, non solum secum, sed etiam cum Angelis. Discant ergo ex similitudine columbarum nulli prorsus nocere ad societatem suam pertinenti, participatione rationis.*

3 Porro idem sanctissimus Pater alia sub huius auiculæ symbolo arcanorum mysteria explorat: expositione enim in Psal. 54 hæc habet: *Columba a molestijs quærit euolationem, sed non amittit dilectionem. Columba enim pro signo dilectionis ponitur, & in ea gemitus amatur: nihil tam amicum gemitibus, quam columba, die noctuque gemit, tanquam hic posita, vbi gemendum est.* Præterea idem Cant. 6. *Per columbam*, inquit, *vnitas Ecclesiæ significatur, de qua dictum est: Vna est columba mea.*

4 Nec interim Rupertus Abbas prętereundus hic est, qui Comment. in Cant. 1. ipsi Augustino egregie adstipulatur. Et rursus lib. 3. in cap. 3. septem præcipuas columbarum proprietates describendo recensens, easdem Deiparæ Virgini his verbis quidem symbolice aptat; *Hæc*, inquit, *auicula primum sine felle est, deinde nihil viuum comedit: pullos alienos nutrit: grana semper candidiora colligit: in petris nidificat: gemitum pro cantu habet: libenter iuxta fluenta residet, vt venientem accipitrem ex vmbra præcognitum effugiat.* Susceptæ vero subinde enarrationis periodum ad B. Virginem inflectens, orationis stylum in hunc modum prosequitur: *Tu maxime o misericordiæ Mater, sine felle es, nihil vnquam habuisti inuidiæ, nihil odij: nihil viuum columba comedit, & tu longe ab illis, de quibus scriptum est: Deuorant plebem meam sicut escam panis. Pullos alienos columba nutrit, & nos qui eramus alieni secundum carnem a genere tuo, ecce viuimus tuis meritis. Grana candidiora columba colligit: & tu conferens in corde tuo testimonia de scripturis, creditum tibi conseruabas secretum Dei. Columba in petris nidificat; & tu in solitudine fidei permanens, euasisti serpentis antiqui venena. Columba gemitum pro cantu habet; & tibi gemere dulce fuit; eo quod præ cunctis mortalibus mente vulnerata esses. Columba iuxta fluenta residet, tibi autem, vel tuo pectori omne fluentum scripturarum quam contiguum est? nunquam aduentus spiritualis accipitris tibi esse improuisus, aut te consequi, immo nec tibi appropinquare potuit.* hæc Rupertus. Quorsum autem hic dicet aliquis Chrysostomus in mediū pro mysticis columbæ laudibus iterum non prosilit, qui homilia 4. in cap. 3. Matth. peculiare quoddam charitatis symbolum columbam esse pronunciat? *Ideo*, inquit, *Spiritus sanctus speciem columbæ suscepit: quoniam præ omnibus animalibus hæc cultrix est charitatis: omnes enim species iustitiæ, quas habent serui Dei in veritate, possunt habere & serui diaboli in simulatione: habet enim diabolus mansuetos & humiles, habet castos & eleemosynarios, & ieiunos, &c. solum autem charitatem Spiritus sancti non* potest

Marginalia (left): ...ys. ho. in ...th. | ...umba vi... in aquis ...ram acci..., eiusque ...sterium. ...in le n.c.4 & c.1.& ...o 2. | ...tus Co... ...æ, & eius ...erium. | ...mb. ser. de ...s. | ... c. 10. ...mbę ima... ...plicita... | ...g. l. quæst ...g in Matt | ...mba di... ...onis signi ...onem ...t. ...Aug. exp ... 54.

Marginalia (right): Gemitus symbolum. Cant. c. 6. | Septem colūbæ proprietates. | Rup. com. in Cant. 1. & l. 3. in c. Can. 3. | Maria Virgo Columbæ assimilatur. | Columba pro signo charitatis ponitur. | D. Chrys. ho. 4. in c. 3. Matt. | Charitas est propria tantū seruorū Dei.

poteſt immundus ſpiritus imitari. Caſſiodorus inſuper hic nobis conſulendus eſt; ipſe enim ingenitas colūbæ proprietates ingenioſe expendens, eandem innocentiæ ſymbolum, manſuetudinis item & candoris typum exacte deſcribens, hæc inquit: *Columba dicta eſt, quaſi cellæ alumna, quæ vitam ſine alterius grauamine peragit; auis innocens, manſueta, quæ in nullum animal fellica voluntate conſurgit, nec eſcis ſordidis vllatenus acquieſcit.* Cæteras demum innocuæ huius auiculæ proprietates Hugo Cardinalis in pſalm. 54. Carminibus hiſce peracute complectitur:

Columba ſimulacrum eſt innocentiæ manſuetudinis, ac puritatis.

Caſſiod. in Matt. c. 10.

Hug. Card. in pſ. 54.

Grex, Viſus, Pulli, Fel, Oſcula, Pugna, Lapilli.
Grana, Latex, Nidus, Turris, Gemitus, Color & Pes,
Nuntia, Simplicitas, Fimus, Oua, Venus, Fuga, Ceruix.

Quas ſingulas benigniſſimæ naturæ proprietates prolixiori ibidem ſermone in ſtudioſi lectoris gratiam explanat.

5 Nobis interim ad inſtituti propoſitum, ne incerti huc atque illuc vagemur, miram auis eiuſdem ſimplicitatem expendere ſatis ſit: cuius ſingularem quidem prærogatiuam merito Chriſtus Dominus ipſis columbis aſſignat, cum Matth. c. x. hæc ait: *Eſtote ſimplices ſicut columbæ.* Quæ quidem præcipue virtus cæteris comitata virtutibus, nimirū humilitate, manſuetudine, ac Dei timore, animā ſupernæ illuminationis, atq; reuerentis admodū cū ipſo Deo conſuetudinis capacē reddit, Salomone teſte. Pro. 3. vbi, *Cum ſimplicibus*, inquit, *Sermocinatio eius.* Quinimmo eiuſdem Dei habitaculū efficit, dicente Iſa. 66. *Super quem requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem, & quietum, & trementem ſermones meos?* Et hanc fortaſſe ob cauſam cum tot, tantiſque myſticarum rerum ſplendoribus, ac prærogatiuis auis hæc illuſtretur, ſacratiſſimam olim Euchariſtiam in Eccleſia, intra auream columbam recondi conſueuiſſe legimus; vt ex ipſis præſertim D. Baſilij actis apud Surium liquido conſtat tom. 1. 1. Ianuarij; Et, vt in quinta ſynodo perhibetur, a clero & a monachis pariter Antiochenæ Eccleſiæ Seuerus ille hæreticus apud oecumenicæ Synodi Patres delatus eſt, eo quod auream quandam columbam, in qua diuiniſſimus Euchariſtiæ panis in altari aſſeruabatur, impia ac ſacrilega inde manu abſtuliſſet, & alteram argenteam, quæ ſupra ipſum Baptiſmi fontem ſacrorum vſui myſteriorum appoſita erat, ad ſymbolice videlicet præſignandum, ſub eiuſcemodi olim forma, cum a Ioanne Chriſtus in Iordane baptizaretur, Spiritum ſanctum e Cælo ſuper eum protinus aduenisse. Iure igitur optimo in Cœmeterialibus Cubiculis apud antiquos illos candidæ fidei Chriſtianos ac illibatis plane moribus frequēter ipſius columbę imago vſurpabatur, è ſymbolico quippè auiculæ eiuſdem adſpectu tot Chriſtianæ pietatis inſignia, virtutum monimenta, diuinorumque arcanorum myſteria iugiter intuentibus ingerebantur. Sed de his hactenus.

Simplicitas, eiuſque prærogatiua.

Matt. c. 10.

Simplicitas animam illuminationis ſupernæ idoneā, ac capacem reddit.

SS. Euchariſtia intra auream columbam olim recondebatur.

D. Baſil. in act. apud Sur. to. 1. 1. Ianuar.

Seueri hæretici furtum ſacrilegum.

CAP. XXXVI.

De Pauone.

1 PAvo, ſpecioſa quidem auis, ac verſicoloratis ad Orbis ſimilitudinem, natura lenocinante, pennis inſtructa, poſt candidam quā nuper ſuſpeximus columbam, haud a Cœmeterialibus tabulis, pia Chriſtianorum manu excultis, omnino reijcienda videtur, vt quæ præter decorem, miramque pennarum, quam ſingulari naturæ opificio obtinet, pulchritudinem præcipuorum quoq; myſteriorum pompam fixis delibandam oculis præſefert. Quapropter cum a ſacris paginis eiuſdem nullatenus mentio explodatur, nec a Subterraneis quidem Romæ tabulis imago expungenda eſt. Verum vt a profanis primum ſcriptoribus iſtius pulcherrimæ auis gloriam aucupemur, quis non probe meminerit, magni quondam nominis Alexandrum, vbi apud remotiſſimas Indiarum oras, in quibus morabatur, peregrinam inuiſamque auis pulchritudinem mirabundis oculis deprehendiſſet, grauiſſimis alioqui pœnis præcauiſſe, ne tantæ vis, ac manus pulchritudini inferretur. Apud Libyæ vero nationes inter ſacras auis hæc computabatur, nec ab vllo impune, tanquam reli-

Pauo & eius myſterium.

religioni iniuriosum foret (vt ipse Ælianus refert) mactari poterat: quin vt sacris adhibita ministerijs, conspicua magis apud Romanos iugiter haberetur, dum solemni quis ritu in Deorum numerum a delirantibus olim gentilibus adscriberetur, quemadmodum e rogo in Cælum prosiliens Aquila Imperatorem Deorum iam numero ascitum, pari item ratione Pauo funebri e lecto se in altum tollens Imperatoris coniugem superis aggregatam commentitio quondam symbolo designabat. Pulcherrimæ autem auis non pennæ dumtaxat, sed carnes tanti apud Heliogabalum habitæ sunt, vt male sanus adolescens qui ambitiose pulchritudinem corporis dumtaxat, non animi esuriebat, ijsdem iugiter pasceretur: verum aptius quidem mentis, quo tenebatur, morbum opportune soluisset, si eiusdem cruorem (quo insaniam purgari aiunt) præsentaneum velut remedium sibimet propinasset. Auis enim, cuius pennis nulla par pulchritudo, haud gulam carnibus, sed plumis versicoloratis dumtaxat oculos pascendos Martialis eleganter edixit:

Miraris quoties gemmantes explicat alas,
Et potes hanc sæuo tradere dure coquo?

Ita plane oculis, haud palato pulchritudo tam mira delibanda suppetit, ne tam speciosę auis interitu, ac sãguine conuiuia infici potius, quam confici videantur. Verum vt suspicienda Pauoni, si pennas quis contemplatur, elegantia inest, sua quoque e contra, si pedes inspiciantur, deformitas, ac turpitudo suggeritur, ita vt ipsemet, qui vagus suimet contemplator est, plumas inspiciendo gestiat, pedes autem conspiciendo ploret, atque erubescat: quod eleganti in rem præsentem emblemate acuti vir ingenij hoc dicto expressit: *Exultat & plorat*. Inanis quippe, ac futilis auræ ambitus, atque exemplar symbolico, vt sapienti viro placet, themate designatur: superba enim auis, ac sui nimium amans, extremæ pedum vilitatis oblita, solisq; pennarum illecebris inaniter decepta, se curiosius, quam par est, intuendo, de sua sibimet ipsi pulchritudine nimium placere satagit: *Deformes*, vt illę ait, *oblita pedes*. Quo superbiæ quidem oculatum contemplantibus symbolum, & in Israëlitico præsertim olim populo, ad sacras recurrendo paginas, propinari videtur: hic enim populus cum donis e Cælo affluentibus apprime ditesceret, inde superbiendi occasionem nactus, aduersus munificum Deum colla erexit: quamobrem Amos Prophetæ vocibus grauiter subinde Deus obdoluit: *Detestor ego*, inquit, *superbiam Israel*. Haud enim vagus ille populus, plumis dumtaxat, prosperisque arridentibus rebus illectus, suorum vilitatem pedum respiciens, elargita Deo dona, sibi autem, quod suum non erat, adscribebat, iuxta quod lacrymabundis postmodum oculis, fœdam Israëliticæ gentis imaginem Ieremias contemplando, aiebat: *Et sordes in pedibus eius*. Quam item Christus turbis inter blanda seculi gaudia delirantibus, vt sanam vel sero ad mentem redirent, vilibus vtique amictam, delineatamque coloribus illis apte verbis obijciebat: *Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die, tua quæ ad pacem tibi*.

2 Opportune autem pulcherrimæ istius volucris, vbi de Iudaico populo sacris in paginis sermo recurrit, mentio ipsiusmet Dei oraculo insonante refricatur: *Nunquid auis discolor, hæreditas mea mihi, numquid auis tincta per totum*. Quibus plane verbis, vt in rem præsentem Hieronymus eleganter edisserit, Pauus describi, ac designari videtur, cui Iudæorum populus ob multiplicia temporalium bonorum, quibus liberaliter cumulatus fuerat, munera symbolico sermone conferebatur: *Auem discolorem*, Hieronymus inquit, *tinctamque per totum iuxta literam Pauum intelligit. Tantam enim habuit pulchritudinem Israel, & tantis fuit Hierusalem distincta virtutibus, vt nihil esset bonum, quod non cerneretur in ea*. Merito autem ad redarguendum ingrati animi vitium, quo misere, vel inter Dei munera iste deturpatus est populus, discoloratæ auis, miroque excultæ pennarum lenocinio, verborum apte coloribus pulchritudinem adumbrauit.

3 Sed ne suis pictam Pauonis imaginem mysterijs destitui credamus, certe colorum, quos præsefert, varietate

Marginalia: Ælianus. | [...]uo in rogo Imperatricū. | Vit. Heliog. | [...]iogabalus [...]onum car[...] vescitur | [...]ib. 14. | [...]ul. Arest. [...]rar. | [...]pro ho. vano ac [...]so. | [...]c. 6. n. 8. | Pauo simulacrum superbiæ. | Ier. Tren. 1. c. 9 | Luc. c. 19. | Pauoni Populus Israel assimilatur. | Ier. c. 12. | Hieron. in Ier.

Versicolor Pauo quid significet?

multiplices forte legis Mosaicæ ritus, ac cæremonias mysticis obuolutas symbolis, vt quibusdam placet, præsignasse, & altiora quæque arcanorum mysteria speciosо Pauonis hieroglyphico, antiquos intuentium oculis Christianos obijcere voluisse fatendum est. Vt enim ex his aliqua delibemus, cum auis ista singulis iugiter annis, recurrente autumnali tempore, vbi arbores frondibus destituuntur, gemmatas, quibus tota vis pulchritudinis inest, pennas continuo amittat, & vere postmodum redeunte, eisdem iterum enascentibus, prompto naturæ ministerio iterum vestiatur, haud obscurum futuræ symbolum resurrectionis, in redeuntibus pennis, velut in emergentibus arborum folijs, rem bene intelligentibus insinuari videtur: cum enim in morte blanda humani corporis forma omni prorsus decore euanescente soluatur, totam, pristinamque adueniente demum resurrectionis momento venustatem Deo elargiente resumet: *Oportet autem*, Apostolus inquit, *mortale hoc induere immortalitatem*, tunc enim, quod prophetice decantatum est, adimplebitur: *Refloruit caro mea, Psalm. 27. num. 7.* Opportune igitur Cœmeterialibus in tabulis Pauonis mira pennarum coloribus mysteria designantis imago adumbratur. Vario quippe pennarum nitore præ cæteris auibus nobiliter illustrata, suum quoque Cœmeterialibus tabulis decorem confert: singulares enim proprietates humanis informandis moribus aptas propensiori naturæ beneficio obtinet, quæ tum animis, tum parietibus excolendis exornandisque mirifice congruunt. Et quidem haud mirum: quis enim nesciat auem hanc specioso pennarum flabello muscas procul ab epulis abigendo, vel mortuam, conuiualibus mensis gratiam conciliare consueuisse, vt Martialis in suis aliquando Carminibus testis est:

Pauo resurrectionis hieroglyphicum.

1. ad Cor. 15.

Psal. 27. 7.

Mart. lib. epig.

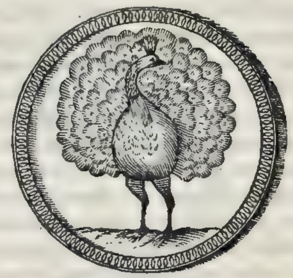
Lambere quæ turpes prohibet tua prandia muscas,
Alitis eximiæ cauda superba fuit.

Quod item ab antiquis more receptum Propertius quoque suis eleganter carminibus insinuare visus est.

Prop. in Carm.

Et mihi Pauonis cauda flabella superbi.

3 Profanis igitur mensis, & Cœmeterialibus item tabulis Pauonis, vt vides, pennæ præsto sunt. Quapropter istam cæteras inter aues antiquitus Christiani coloribus adumbrare consueuerunt, eam videlicet ob causā, quia haud pauciores, nec minus suspiciendas, recolendasque in Pauone, quam in Columba proprietates ipso naturæ ductu reperiri, ac prænotari contingat: cuius hic decerptam e Cœmeterialibus tabulis iconem proponimus.

Nos interim cæteris Paui proprietatibus reiectis, eas dumtaxat, quæ ad institutum pertinent, recensendas hic duximus.

4 Et primum quidem, si cunctas exacte, quod ad corpus pertinet, auis istius partes bene sibi inuicem respondentes contemplemur, easdem quid mysticum intuentium animis præseferre patebit. Cristatum videlicet caput, paruum, & vt Albertus ait, serpentinum; caudam varijs interpunctam, distinctamque coloribus; incessum grauem & occultum; vocem horrisonam atque clamosam: quapropter de volucri hac illud vulgo dicitur, plumis quidem, quæ Angelos decent, circumamictam esse: at vocem subinde diaboli, ac latronis incessum exhibere. Et sane huiuscemodi proprietates iure optimo ipsimet dæmoni congruunt, qui latentem, versipellem, ac subdolum sortitur incessum, atque innumeris, vt hominem illaqueando decipiat, fraudum technis, ac dolis iugiter scatet: quippe qui sub ipsa certaminum initia leui primum conatu pugnātes aggreditur: oculatam vero caudam præsefert, quam deinde ab intuentium oculis, quorum mirifice aspectum recreare videbatur, quantocyus retrahit, fallaces nimirum ac momentaneas diuitias esse sym-

Qualitas Pauonis.

Pauo symbolum diaboli.

Proprietates Pauonis dæmonis tentationibus congruentes.

ſymbolum illud proclamat, quæ ab intuentium oculis ipſomet oculorum ictu velocius euaneſcunt: terrificum denique vocis ſonum, quem auribus incutit, tyrannicum diaboli imperium, cui delictis obnoxij miſerandum in modum ſubiacent, ſymbolice demonſtrat.

5 At e conuerſo idem Pauo ſicut diaboli, & impiorum hominum, ita & iuſtorum quoque ſymbolum eſt, vt Gloſſ. in 3. Reg. 10. his verbis refert: *Pauo eſt auis multiplicis coloris.* Et infra: *Eorum caro ſiccata imputribilis permanere dicitur, & quia pennarum pulchritudine veſtiuntur, deſignare poſſunt perfectos, & igne tribulationis decoctos, adeo vt varijs virtutibus decorentur.*

Pauo iuſtorũ ſimulacrum.

Gloſſ. in 3. reg. 10.

6 Et de mira quidem Pauonicæ carnis temperamento, quæ corruptioni nullatenus ſubiacet, idem Auguſtinus de Ciuit. lib. 21. cap. 4. vbi hoc potiſſimum argumento vtitur ad probandum vel inter ipſos Tartareos ignes haud abſumpta viuentium damnatorum corpora ſubſiſtere poſſe, hæc ait: *Quid adhuc a nobis rerum poſcantur exempla, quibus doceamus non eſſe incredibile, vt hominum corpora ſempiterno ſupplicio punitorum, vt in igne animam non amittant, & ſine detrimento ardeant, & ſine interitu doleant? Habebit enim tunc iſta carnis ſubſtantia qualitatem ab illo inditam, qui tam miras & varias tot rebus indidit, quas videmus, vt eas, quia multæ ſunt, non miremur. Quis enim niſi Deus Creator omnium dedit carni pauonis mortui ne putreſceret? Quod cum auditu incredibile videretur, euenit, vt apud Carthaginem nobis cocta apponeretur hæc auis: de cuius pectore pulparum quantum viſum eſt, decerptum ſeruari iuſſimus: quod poſt dierum tantum ſpatium, quantum alia caro quæcunque cocta putreſceret, prolatum atque oblatum, nihil noſtrum offendit olfactum: itemque repoſitum poſt dies amplius quam triginta, idem quod erat inuentum eſt: idemque poſt annum, niſi quod aliquantulum corpulentiæ ſiccioris & contractioris fuit.* hæc Auguſtinus.

[D]i. Auguſtinus [e]x incorru[p]tione carnis [P]auonis infert [d]amnatorum [i]n igne ſubſi[ſ]tentiam.

D. Aug. de Ciu. Dei l. 21. c. 4.

7 Patentiſſimum quoque pulcherrima hæc auis, gaudiorum pomparumque futilium huius ſeculi ſymbolum agnoſcitur, quæ quantocyus ab oculis mortalium quibus inhiant, euaneſcunt. Cuncta enim iſthæc veluti erratica quædã, ac fugitiua rerum vmbraticarum ſpectra auis hæc diſcolor, ſuarum exemplo pennarum intuentibus haud magnifacienda admonendo inculcat: nam dum aureis, ac nitentibus gemmarum coloribus ſuffuſas explicat, ac rotat in gyrum pennas, ſtatim atque deformes pedes, lutoque conſperſos inſpicit, omnem illico elatarum pennarum pompam ac faſtum, quo altius intumuerat, deponit. Pari quoque ratione ſplendidam atque conſpicuam fluxarum rerum faciem, ac prætervolantis ſeculi gloriam facili negotio vnuſquiſque procul a ſe abijcit, contemnit, pedibuſque conculcat, ſi quam vilem ac triſtem poſtea illa exitum ſortiatur, & cinerum, in quos tandem cuncta hæc erratica, prætereuntium vmbrarum ne dicam imaginum figmenta reſoluuntur, oculatus quiſque, ac ſapiens rerum arbiter ſecum ipſe contemplando meminerit. Idem Beatus Antonius Patauinus diſertis plane verbis hæc dicens, edocuit: *In pauonibus gloriæ temporalis abiectio deſignatur: & ſicut in pennis pauonis eſt pulchritudo, & in pedibus turpitudo, ſic pœnitentes huius ſeculi gloriam abijciunt per vilitatis ſuæ & incinerationis recordationem. Tales mentes veri pœnitentes deferunt de ſe, & ſua quotidie non deſinunt explorare.*

[P]auo ſymbolum hominis [v]ani, & ambitioſi.

Recordatio mortis faſtum ac ſuperbiam vitæ refrænat.

S. Ant. de Pad. ſer. ſer. 5. poſt Trinit.

8 Alteram vero ſpecioſæ huius auis proprietatem idem B. Antonius ſupra laudatus alto mentis proſpectu contemplans, futuræ reſurrectionis myſterium inde quam eleganter aſtruit; eius autem iſthæc ſunt verba: *Pauo eijcit pennas ſuas cum prima arbore eijciente folia ſua, & poſt naſcitur ei pluma, cum arbores incipiunt frondeſcere & fructicare. Prima arbor fuit Chriſtus, quæ plantata fuit in horto voluptatis, id eſt, in vtero Virginis. Huius arboris folia ſunt ipſius verba, quæ cum prædicator in prædicatione eijcit, & peccator ipſe ſuſceperit, pennas, id eſt, diuitias abijcit. In generali vero reſurrectione, qua omnes arbores, id eſt, omnes ſancti incipiunt vireſcere, pauo ille, qui mortalitatis pennas abiecit, immortalitatis pennas recipiet.* Demum, vt cætera, quæ afferri poſſent, ſilentio prætereamus, id vnum, quod in rem præſentem facit, poſtremo loco adijcimus, omnem nimirum auis eiuſdem decorem ac venuſtatem in cauda veluti in regio quodam throno conſpicuam reſidere: qua plane ratione pulchram, ac probatam

Pauo ſymbolum reſurrectionis.

Idem.

Chriſtus arbor. Maria Virgo Hortus Paradiſi.

tam

tam iuſtorum vitæ normam, ac omnem pariter meritorum cumulum, vnius perſeuerantiæ bono, quæ virtutes cæteras coronat, adimpleri. *Virtus enim boni operis*, Ambr. teſte, *perſeuerantia eſt:* ac victoriæ palmam eos dumtaxat, qui in finem vſq; conſtanter perſeuerant, feliciter promereri: *Non enim coronabitur*, vt Apoſt. ait, *niſi qui legitime certauerit*. Sed a Pauone ad Gallum oculos ac ſtylum pariter conuertamus.

Perſeuerantia neceſſaria.

CAP. XXXVII.

De Gallo gallinaceo.

1 FREQVENS ac ſæpius repetita diuinis in paginis Galli gallinacei mentio recurrit, & laudatiſſimo Iobi teſtimonio vnus præ cæteris ſingulariter intelligentiæ titulo commendatur: *Quis dedit Gallo*, inquit, *intelligentiam?* Quippe qui dum ſtatis diei, ac noctis ſubinde horis decantat, cantu ipſo ſyderum curſum, horarum ſpatia ſe probe noſſe, omnimodamque temporum rationem ac ſi intellectu præditus foret, intime aſſequi comprobatur. Quamobrem haud abſurdum, & a veritate alienum quis dixerit, ſuſceptæ enarrationis propoſito inhærentes, ſi reliquas inter aues Gallum quoque adnumeremus: quas inter iure merito ipſemet Ariſtoteles rerum naturalium peritiſſimus, & velut lynceus naturæ oculus de inceſ. animal. lib. 1. eundem recenſet. Opportune igitur hic de eodem ſermo inſtituendus eſt, cum effigta eiuſdem Cœmeterialibus in Tabulis frequenter, nec iuxta beatiſſimum Apoſtolum Petrum ſuſpicienda dumtaxat imago occurrat, vtpote qui admiſſum turpiter erga Magiſtrum ingrati animi facinus amare deflens, ſuſceptæque poſtmodum ſalubri conſilio pœnitentiæ typum lacrymabundus præſefert, ſed & alijs Cœmeterialibus paſſim in locis ob multiplicia recolenda myſteria, quæ complectitur, hæc intuentibus imago contemplanda exhibeatur. Quapropter in nobili marmoreo ſepulchrali Sarcophago, qui inter anonymos recenſetur, & apud celeberrimum B. Agnetis Cœmeterium Nomentana Via, Boſio perſcrutante, innotuit, duo Galli gallinacei elegāti opere exculpti, ipſaſque inter Angelorum manus delineati conſpiciuntur; ad innuendum videlicet omnimodæ, vt infra enarrabimus, Vigilantiæ ſymbolum, quo defunctus, qui intra ſepulchralem vrnam recluditur, adhuc viuens præfulſit: ſymbolicæ autem imaginis iconem e lapide excerptam hic tibi vltro contemplandam offerimus.

Gallus gallinaceus, & eius myſteria.

Iob. c. 28. v. 36

Ariſt. l. 1. de inceſ. anim.

Gallus Petro Apoſt appictus negationem eius & pœnitentiam deſignat.

In Cœmeterialibus Tabulis Galli ſimulacrum ſolēne

Cui alterum ſubinde ſepulchralem lapidem Donato inſcriptum, & Galli gallinacei ſymbolo prænotatum apud prænemoratum D. Agnetis Cœmeterium hic ſubijcimus, videlicet:

DONATVS QVI BIXIT ANNIS XXX.
MENSIS VI. DIES XVIII.
DEPOSIONE NONY. KL. IVIAS
QVESQVI IN PACE.

Quo

Quo plane Galli symbolo lapidi insculpto Euangelicum illud, vt nobis credere par est, legentibus oraculum insonat: *Vigilate ergo, nescitis enim quando Dominus domus veniat: sero, an media nocte, an galli cantu, an mane: ne cum repente venerit, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.* Quippe incerta mortis hora, quæ imminet, vniuscuiusque, dum sepulchrum aspicit, menti suggeritur, & illa item Christi verba, tonitrui instar, Euangelico Lucæ testimonio deprompta, exculptus ille Gallus tacito personare videtur: *Vigilate itaque omni tempore, orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.*

Luc. c. 21. n. 36

Marc. c. 13.

2 Inter præcipua igitur admirandæ auis istius symbola, quæ a scriptoribus diligenti obseruatione prænotantur, *Vigilantia* potissimum antecellit: quamobrem antiqui Christianorum galli imaginem editiori sacrorum templorum loco reponendam constituere, quo nimirum iugem Pastoris Vigilantiam conspicuo, præstantique symbolo ad viuum repræsentarent. Huc autem spectant verba, quæ Gregorius in Ezech. lib. 1. Homilia 11. recenset: *Speculator quippe*, inquit, *semper in altitudine stat, vt quidquid venturum est, longe prospiciat, & quisquis populi speculator ponitur, in alto debet stare, vt possit prodesse per prouidentiam.*

Gallus Hieroglyphicum vigilantiæ.

D. Greg. l. 1. in Ezech. ho. 11.

3 Hinc eleganter Poetæ, vt ipsis quandoque fabulis salubria legentium animis, ad mores optime instruendos monita suggererent, Argum, vtpote qui custodiæ præerat, ad iniunctum sibi vigilantiæ ministerium serio obtestandum, totum vndequaque oculis patulum, scatentemque finxere. Vigilantiam quippe oculi potissimum suo constanter muneri insistentes, & speculæ instar defixi, palam prænotare videntur. Quapropter leo inter animalia fortissimus, vel ex hoc vigilantiæ typum præsefert, quod perpetua, vt nonnulli asserunt, vigilia vtatur, seu quod apertis, patentibusq; oculis iugiter obdormiat, ac si dormiens quoque is, Pierio teste, altius euigilare videatur. Quin insuper, vt Epiphanius auctor est, eum in modum a somno, quo reliqua passim animalia intercipiuntur, euigilare describitur, vt venatorem septem procul stadijs præsentiens, quam citissime cauendo subterfugiat, sed penes auctorem rei fides sit.

Ouid. l. 1. Argus cur centum oculos habuisse dicatur.

Pierius l. 1. D. Epiph. ad Phyl. ... l. nat.

4 Interim vero ne in nudo dumtaxat rerum cortice persistamus, ab ipsomet leone symbolum deriuando, palam in rem præsentem conuincitur, cum, qui super cæteros principatum obtinet, ac populorum regimini præest, vigilantia in primis præditum esse oportere: quod Iacobus reliquos inter Patriarchas sanctissimus æque ac sapientissimus symbolicis illis verbis Iudam filium, ad cuius tribum cæterarum totius Israelitici populi tribuum sceptrum reuocandum esset, a longe salutando prænotauit: *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Leoninam quippe hominis ad imperandum cæteris destinati vigilantiam apprime laudando præsignat. Qua profecto laude haud ipsemet, qui laudator est, caruisse comprobatur: vitam enim in campestribus aliquando pastoritiã agens sacris in paginis vigilantissimus extitisse describitur: Labano quippe socero illud merito, cum ab eo durius pertractaretur, obiecit, quod videlicet armentis eiusdem indefessus longo annorum spatio deseruiens, præter diurna laborum incommoda, etiam insomnes, vt suo satis muneri faceret, noctes duceret: *Die, noctuq;* inquit, *æstu vrebar, & gelu, fugiebatq; somnus ab oculis meis.* Quippe vt Damasus Pontifex hunc egregie locum edisserens, ait: *Si ergo sic laborat & vigilat, qui pascit oues Laban, quanto labori, quantisque vigilijs debet intendere, qui pascit oues Dei.* Vt enim recensito palam exemplo conficitur, labor pastoribus e proximo est, & in ianuis, somnus autem raro, vel a longe salutatur. Singularis ergo Pastorum, & Ecclesiastici præcipue ordinis præsulum laus, & prærogatiua, vigilantia est: qui enim procurandæ animarum saluti Deo disponente præficiuntur, alienis iugiter commodis insistere, aliorum saluti inuigilare tenentur: haud enim grauioribus hisce curis opportune somnus obrepit, immo potius turbulenter ab oculis effugari consueuit. Quod quidem Virgilianis olim carminibus apte, eleganterque decantatum est:

Leo animal vigilantissimum

Gen. c. 49. n. 9.

Gen. c. 31. n. 40.

Dam. to. L. Conc.

——— *somnos abrumpit cura salubres.*

Virg. 3. Georg

Pastoris quippe oculus, qui subditorum iu-

iugiter, vt ſatis muneri fiat, commodis, ac vtilitate intẽdit, qui eorundẽ pericula nedum damna præuidet, qui cunctis demum opportune proſpicit, haud ſomno vnquam ſopiri poteſt, cuius quidem apte ſolicitudinẽ Philoſophus ille inter morales de Imperatore loquens his verbis expreſſit: *Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delitias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio.*

Sen. l. de breu. vit.

Paſtores ouilis Dominici vigilantia maxime decet.

5 Myſtice vero id aliquando Ambroſius inſinuaſſe lectori viſus eſt, vbi Paſtores Chriſto naſcente in Bethlemitica ſupra gregem regione inter profundæ noctis ſilentia vigilantes attentius contemplatur. Inde enim ijs maxime, qui ouili Dominico præſunt, peculiari opera, ac vigilantiæ ſtudio opus eſſe pronunciat: *Videte*, inquit, *Eccleſiæ ſurgentis exordium, Chriſtus naſcitur, & Paſtores vigilare cœperunt, qui gentium greges, pecudum more ante viuentes in caulam Domini congregarent, ne quos ſpiritalium beſtiarum per offuſas noctium tenebras paterentur incurſus.* At ſingularem naſcentis Chriſti, eiuſdemque optatiſſimam cunctis ſupremi ex vigilantia principatus excellentiam inculcans, hæc adijcit: *Et bene paſtores vigilant, quos bonus paſtor informat. Grex igitur populus, nox ſeculum, paſtores ſunt ſacerdotes. Aut fortaſſe etiam ille ſit paſtor, cui dicitur: Eſto vigilans, & confirma, quia non ſolum Epiſcopos ad tuendum gregem Dominus, ſed etiam angelos deſtinauit.*

Ambr. ſer. 3. in c. 2. Luc.

Ambr. loc. cit.

Galli imago cur in locis editis ponatur

6 Congrue igitur, ſapienterque Chriſtiani ad vigilantiam cunctorum animis ſymbolice ingerendam, Galli, quam in præſens deſcribimus, imaginem editioribus templorum locis reponebant, ad quod item probe edocendum, in ipſiſmet Cœmeterialibus cauernis, in quibus olim ipſorum greges fidelium, inſectantium metu abſterriti, ne eos diſpergi contingeret, colligebantur, & vna ſimul ad ſynaxes coibant, in editiori ſubterraneorum Cubiculorum proſpectu velut in fornicibus, apſidibuſque in recolendum paſtoralis myſterij typum, proprijs dilectam humeris ouiculã deferentis affabre coloribus excultam, ſuſpiciendamque ſibi Paſtoris imaginem proponebant, ipſiſque met fictilibus lucernis Paſtoralis vigilantiæ ſymbolum iugiter prælucere volebant, vt ex perantiqua hac fictili lucerna videre eſt, quæ haud ſymbolice, vt in reliquis cernitur, ſed ipſiuſmet, ſub paſtoris typo, Chriſti Redemptoris, *qui paſtorum*, vt Petrus ait, *princeps eſt*, & qui item de ſeipſo loquens: *Ego ſum*, inquit, *Paſtor bonus*, Chriſti, inquam, Redemptoris imaginem contemplandam præſefert, cuius iconem, ne tam nobile recolendæ antiquitatis monimentum, quod vel ſero ad manus noſtras deuenit, ſtudioſum lectorem prætereat, ex Ioannis Baptiſtę Caſalij viri eruditiſſimi Muſæo excerptam, nobiſque oblatam, hic tibi vltro exhibemus:

Petr. ep. 1. c. 5. n. 4.

Ioan. c. 10.

Paſtoris igitur Euangelici tam crebro, vt vides, Cœmeterialibus in tabulis repetita imago, tum ſui Paſtores muneris, tum debiti ſubditos obſequij commonebat. Præpoſitorum enim auribus increpatorium illud Domini Petrum, & diſcipulos redarguentis, & ad vigilandum adhortantis verbum ingerebat: *Simon dormis. Non potuiſti vna hora vigilare mecum? vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem.* Paſtoribus vero ſalubriter, vt par eſt, admonitis, oues, vt exhibendæ maioribus obſeruantiæ meminiſſent, Apoſtoli verbis perſtringere videbatur: *Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis: ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.*

Luc. c. 24. 37.

Apoſt. ep. ad Heb. c. 13. v. 17.

Cantus Galli, eiuſque myſteria.

7 Sed vt ſymbolicam Galli, cuius nunc elucidationi inſiſtimus, lynceis imaginem oculis perſcrutemur; argute quidem ipſummet galli cantum Ambroſius expendens, plura quidem ex eodem ſaluberrima documentorum themata his verbis conijcit: *Eſt etiam galli cantus ſuauis in noctibus; nec ſolum ſuauis, ſed etiam vtilis, qui quaſi bonus cohabitator & dormientem excitat, & ſolicitum admonet, & viantem ſolatur, proceſſum noctis canora ſignificatione proteſtans. Hoc canente latro ſuas relinquit inſi-*

S. Amb. l. 5. Hex. c. 24.

insidias. Hoc ipse lucifer excitatus oritur cælumq; illuminat. Hoc canente trepidus nauta metū deponit. Hoc canente deuotus affectu exilit ad precandum. Hoc postremo canente ipsa Ecclesiæ Petra culpam suam diluit. Ipsius cantu spes omnibus redit, ægris leuatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, reuertitur fides lapsis. Iesus titubantes respicit, errantes corrigit, &c.

[Gallus symbolum Christi Domini.]

8 Quæ quidem singulæ, & miræ prorsus gallo ipsius naturæ magisterio insitæ proprietates ab eodem Ambrosio hymno primo in vnum collectæ ad extollendas Dominici Diei laudes recensentur, nimirum: *Æterne rerum Conditor, &c.* vbi dignissimas Petri lacrymas singulari præconio complexus, quæ timidæ abnegationis piaculum ipso respiciente Domino diluerunt; miram pœnitentis animi gratiam, ac profusam lacrymarum vim singulis errantibus intentius deprecando in hæc plane verba concludit:

[Ambr. hym. ad ... dom.]

Iesu labentes respice,
Et nos videndo corrige:
Si respicis, lapsi stabunt,
Fletuque culpa soluitur, &c.

Eleganti itidem methodo singulas eiusdem galli proprietates Prudentius expressit, dum hymno primo Cathemerinon. qui vno pariter fidelium ore ad cuiuslibet feriæ tertiæ laudes decantari consueuit, isthæc recitat:

[Prud. hym. 1.]

Ales diei nuncius
Lucem propinquam præcinit.
Nos excitator mentium
Iam Christus ad vitam vocat:
Auferte clamat lectulos
Ægro sopore desides,
Castique, recti ac sobrij
Vigilate, iam sum proximus.

9 Gallum insuper præconis Euangelici symbolum esse S. Eucherius his verbis affirmat: *Galli nomine designantur prædicatores sancti, qui inter tenebras vitæ præsentis student venturam lucem prædicando quasi cantando nunciare. Dicunt enim nox præcessit, dies autem appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, &c.* Cui disertis quidem verbis Gregorius adstipulatur, qui haud aliud quam diuini verbi præcones ipsius galli nomine designari pronunciat. Hæc autem inquit lib. moral. 30. cap. 3. in illud Iob:

[Euch. l. de ... form. c. 5. Galli nomine designantur ... verbi ... ores.]

Quis dedit gallo intelligentiam: Qui hoc loco (inquit ille) *alij, galli nomine designantur, nisi modo alio repetiti ijdem prædicatores sancti, qui inter tenebras vitæ præsentis student venturam lucem prædicando quasi cantando nunciare? &c.* Et cap. 4. ibidem hæc in rem præsentem addit: *Intelligentiam quoque gallus accepit, vt prius nocturni temporis horas discutiat, & suas demum voces excitationis emittat: quia videlicet Sanctus quisque prædicator in auditoribus suis qualitatem vitæ considerat; & tunc demum ad audiendum congruam vocem prædicationis format: quasi enim horas noctis discernere est actionum tenebras apta increpationis voce corripere.* Ac demum sermonem hunc in modum concludit: *Gallo itaque intelligentia desuper tribuitur, quia Doctori veritatis virtus discretionis, vt nouerit quibus, quid, quando vel quomodo inferat, diuinitus ministratur, &c.* hæc Gregorius. Qui eadem fere propositæ galli eiusdem similitudini inhærens in Pastorali par. 3. cap. 56. repetit: *Prædicator quisque,* inquit, *plus actibus, quam vocibus insonet: & bene viuendo vestigia sequentibus imprimat, quam loquendo quo gradiantur, ostendat. Quia & gallus iste, quem pro exprimenda boni prædicatoris specie in locutione sua Dominus assumit, cum iam edere cantus parat, prius alas excutit, & semet ipsum feriens vigilantiorem reddit: quia nimirum necesse est, vt hi qui verba sanctæ prædicationis mouent, prius studio bonæ actionis euigilent, ne in semet ipsis torpentes opere, alios excitent voce: prius semper sublimia facta excutiant, & tunc ad bene viuendum alios solicitos reddant.* Et isthæc infra sanctissimus doctor inserit: *Antequam verba exhortationis insonent, omne quod locuturi sunt, operibus clament.*

[S. Greg. l. 30. mor. c. 3. in Iob]

[Greg. in past. c. 56.]

[Gallus prius alas excutit, quam cantat, eiusque mysterium.]

10 At præmemoratum diuinæ scripturæ locum Hebræi, paucis admodum immutatis: *Quis dedit Gallo intelligentiam,* ita legunt: *Quis dedit cordi intelligentiam?* Cordatum quippe animal hoc quodammodo apparet, cordatisque viris intelligentiæ lumen, dum altius euigilat, refundere videtur: iuxta quod in Canticis canitur: *Ego dormio et cor meum vigilat.* Vigilia enim viuentis, veluti somnus demortui quodammodo hominis symbolum est, iuxta quod poeta cecinit:

[Cant. 5. 2.]

Stulte quid eſt ſomnus gelidæ niſi mortis imago
Longa quieſcendi tempora fata dabunt.

Chryſ.ſer.24. Cohærenter autem poetæ Chryſologus locutus eſt, dum ait: *Plus vigilare, plus viuere eſt: quid tam mortis ſimile, quam dormientis aſpectus? quid tanta vita plenum, quam forma vigilantis.* Præterea ſalubris vigiliarum vſus ſoſpitatem homini conciliando, vitam ipſam protendere conſueuit, quod & Ariſtoteles in ſuis aliquando quæſtionibus edocuit: *Ante lucem*, inquit, *ſurgere & ad ſanitatem, & ad curam rei familiaris, & ad ſtudium philoſophiæ prodeſt quamplurimum.* Quod ſi ad vitam virtutibus excultam vigilantiæ ſymbolum referas, Gallus, qui ſe haud vnquam ante Solis occaſum quieti dat, & longe ante eiuſdem Solis ortum e ſomno ſemper euigilat, eorum profecto, qui rerum diuinarum contemplationi inſiſtunt, imaginem exhibere videtur: hi enim Deo iugiter vacantes intempeſtæ noctis ſilentia, e ſtrato ſurgentes, pſalmodicis cantibus Galli inſtar abrumpunt, furtiuiſque, antequam Sol exoriatur, Deum horis conueniunt. Quod ad amuſſim regius ille Pſaltes expreſſit, qui toties repetitis Deum laudibus inſonabat, & nocte vel media regali e ſtrato, quietis impatiens, vigilandique ſtudioſiſſimus, proſiliebat: *Media*, inquit, *nocte ſurgebam ad confitendum tibi*, ita quippe haud totus obdormiebat, vt non tam Rex ſuo in cubili dulciter obdormire, quam excubias intempeſta nocte vnus præ omnibus agere videretur, vel probe Galli ipſius tum munus, tum vigilantiam exhibens, qui nocturnas (Plinio teſte) in domibus excubias exercet, tam eorum, qui præſunt, quam eorum, qui diuini præcones verbi ſunt, patentem oculis imaginem obijciens, de quibus Propheta: *Super muros tuos conſtitui cuſtodes, tota die, ac nocte non tacebunt laudare nomen Domini.* Quod item alibi regius Pſaltes illis verbis expreſſit: *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui cuſtodit Iſrael.* Quocirca ipſemet Chriſtus Dominus, vtpote verus omnium cuſtos, tam ſæpe in oratione Dei pernoctaſſe legitur, vt vigilantiæ nimirum formam ſectatoribus ſuis, diſcipuliſque, vt Chryſoſtomus ait, vel exemplo ſuggereret: *Quare Chriſtus ipſe in monte pernoctat? vt nobis forma fieret.* Vides igitur ex ipſius Galli imagine viuis adumbratam Chriſtianorum menti coloribus vigilantiam.

Moderati ſōni vtilitas. Ariſt. in econ. Pſal. 118. Iſa. 62. n. 6. Pſal. 120. n. 4. Chryſ. ho. 43

10 Nec demum, vt cæterorum quoque Patrum ſententias pro ſymbolica Galli imagine conſulamus, Beda ſilentio prætereundus videtur, qui in eadem verba Iob. lib. 3. cap. 7. iuſtum vnumquemque ac probum virum gallo potiſſimum his verbis comparat: *Gallum*, inquit, *puto eſſe vnumquemque ſanctorum, qui in nocte & tenebris huius mundi accipiunt per fidem intelligentiam, & virtutis conſtantiam clamandi ad Deum, vt aſpiret iam dies permanens, & amoueantur vmbræ vitæ præſentis, qui vrgent etiam ſequenti clamore precum ſuarum, dicentes: Emitte lucem tuam & veritatem tuam, &c.*

Gallus ſymbolum Iuſtorū. Bed. in Iob. l. 3. c. 7.

11 Sapientiſſimis igitur Chriſtiani rationibus permoti, qui cum inter perſecutionum procellas in abditis Cœmeteriorum locis degerent, ad diuina iugiter recolenda myſteria animo euigilabant, & ad aſſequenda bonorum cæleſtiũ præmia propenſiori mentis ſtudio anhelabant, galli ad viuum expreſſam coloribus imaginem ſibi ob oculos proponebant, vt eiuſdem iugiter, qui aptiſſimum ipſiuſmet vigilantiæ ſymbolum eſt, & torpentes, ac deſides cantu velut tuba ad ſua vnumquemque officia excitat, meminiſſent.

CAP. XXXVIII.
De Piſcibus.

Piſces à ſacrificijs cur reijcerentur?

1 PISCES, quos Deus inter animantes primos quidem condidit, etſi iuxta Moſaicæ legis tabulas a ſacrificijs olim velut quid minus aptum reijcerentur, haud tamen a ſacris paginis, ob peculiaria rerum, quæ prænotant myſteria, repelluntur. Ideo autem ab altari antiquitus ad immolandum excludebantur, quia cum nullatenus hi extra elementum aquæ vitam protrahant, vix viuentes adduci, & per conſequens, nec Deo immolari potuiſſent. Quin cum valde imperfecta, ac

ac ignobilia iſta præ cæteris animantia ſint, procul ab altari arcenda Deus voluit: nam cum piſces primo quidem loco conditi fuerint, eorundem ignobilitatem in hoc natura coarguit, vt Philo lib. de conſtit. mundi his verbis affirmat: *Animarum quidem aliqua eſt tardiſſima, & minus expreſſa, quæ generi piſcium obuenit: aliqua vero acutiſſima, quæ hominis eſt. Quæ autē ambarum eſt intermedia, terreſtribus, ac volucribus data eſt. Magis enim hæc ſenſilis, quam in piſcibus, hebetior vero, quam quæ in hominibus. Quamobrem Deus inter animantes, piſces primos condidit, magis corporis ſubſtantiæ, quam animæ participes, & quodammodo animalia, & non animalia, ac mobilia inanima.* Quocirca Ægyptij piſcibus, teſte Herodoto, quaſi impuris, & coinquinatis abſtinebant, quin & ijdem cum nefas, aut inquinamentum ſignificare volunt, piſcem protinus pingunt, eo quod piſces mutua carne veſcantur, & nulla penitus ratione præhabita inter ſe vnus alteri eſca ſit, vt Horus Ægyptius ſcribit. Sane præter Ægyptios, Syros quoque piſcibus abſtinuiſſe legimus: quapropter Atergatis apud eos Dea celebratur, quæ interpretatur ſine piſce. Syrorum quippe lingua *Ater* priuatiua eſt dictio, & *Gatis* piſcem ſignificat.

Piſces animal ignobile.

Phil. l. de conſ. mund.

Corn. a Lap. in Pent. Leu. c. 1

Ægyptijs piſcis animal impurum.

2 Alias vero gentium nationes rem ſacram de Thynno, & Anguilla feciſſe Athenæus tradit lib. 7. Quin & Marcus Varro lib. 3. rei ruſticæ de certis quibuſdam piſcibus ſacrificium apud Lydios peragi conſueuiſſe ſcribit. Verum apud peculiares orbis terrarum gentes, haud ſacrificij dumtaxat piſcis olim inſeruiebat, ſed & in templis, atque altaribus, vt quid diuinum colebatur. Idolum enim, quod *Dagon* dicitur, inter cæteras animalium figuras, quas repræſentabat, hominem ſimul, ac piſcem contemplantibus exhibebat. Certum autem omnino eſt, Syros diuinitatem piſcibus attribuiſſe, vt teſtis eſt Cicero lib. 3. de natura Deorum, ac propterea ab eorum eſu, ne ſuis numinibus iniurij viderentur, abſtinuiſſe iuxta illud Ouidij Faſtorum lib. 2.

Thynnus, & Anguilla.

Varo l. 3. re. ruſt.

Idolum Dagon.

Ouid. 2. Faſt.

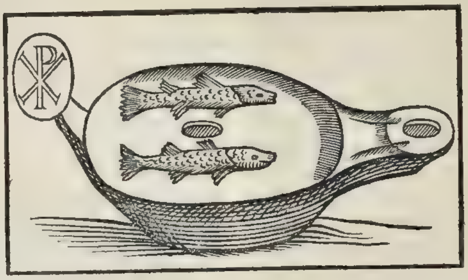
Inde nefas ducunt genus hoc imponere menſis,
Ne violent timidi piſcibus ora Syri.

Hinc & illud de Nabuchodonoſore: *Immolabit ſagenæ ſuæ & ſacrificabit reti ſuo.* Ab. 2. n. 16. vbi vates, vt Gueuara interpretatur, continens pro contento, ſagenam pro piſcibus expreſſit: piſcibus enim Nabuchodonoſor, tanquam dijs fautoribus ſuas acceptas victorias referebat, & conſueta in gratiarum actionem ſacrificia inſtruebat. Quare haud mirum, ſi Philiſthini, qui inter Syros recēſentur, Dagonem ſub figura piſcis venerarentur. Quo fortaſſe Theodoretus alluſiſſe voluit, vt Franciſcus de Mendoza Societatis Ieſu adnotat, cum ſer. 3. de prouidentia *Dagonem mutum*, quales piſces prouerbiali ſchemate dicuntur, congrue appellauit. Idcirco autem Deus Iſraelitis in promiſſionis terram properantibus, ne piſcium imagines fingerent, & adorarent prohibuit, Exod. 20. num. 4. Quia videlicet prope Philiſthinos piſcium ſimulacra colentes habitaturi erant. Verum etſi piſces a Iudæis, eorumq; ſacrificijs, vt quid ſuperſtitioſum repellebantur, a quibuſdam tamen, vt Pierius tradit hierogl. c. 31. velut præſtans innocentiæ hieroglyphicum agnoſcebantur. Hi quippe innocui omnino ſunt, nec elementum ſuum ad inſidias alijs inferendas vnquam tranſgrediuntur: ideoq; Pythagoras piſcibus abſtinendum cauit, ne inſontes videlicet quis inſectetur, prout Lilius Giraldus in Pythagoræ ſymbolis edocet. Inde piſcis ſymbolum familiare item antiquis Chriſtianis extitit. In Cœmeterialibus igitur Chriſtianorum Cubiculis, atque Sarcophagis frequenter quidem ipſorummet piſcium imagines ſtudioſa artificum manu expreſſas intuentibus contemplari fas eſt: immo & in ipſiſmet fictilibus lucernis iuxta Sarcophagos apponi conſuetis ſacroſancto Chriſti nomine obſignatis piſces, vt hic vides, myſtice exprimebantur, quam iconem ex Muſæo Poetæ hoc noſtro ſeculo laudatiſſimis Octauij Tronſarelli Romani contemplandam offerimus:

Nabuchodonoſor Piſces adorat.

Franc. de Med in l. reg. c. 5.

Piſcis innocentiæ hieroglyphicum.

Piſcium imago, & eius myſteria.

Apud veteres enim Chriſtianos piſcium, vti & columbarum, & anchoræ, & alia id genus ſymbola vſui erant, de quibus Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. 5. cap. 2. illis præſertim verbis meminit: *Sint vobis ſignacula, columba, piſcis, vel nauis, quæ celeri curſu a vento fertur: vel lyra muſica, qua vſus eſt Polycrates, vel anchora, quam inſculpebat Seleucus, & ſi ſit piſcans aliquis, meminerit Apoſtoli & puerorum, qui ex aqua extrahuntur.*

Cle. Alex. Pæd. l. 5. c. 2.

Piſcium imagine homines deſignantur.

4 Myſtico igitur piſcium ſymbolo, ne quid myſterio vacet, homines potiſſimum deſignatur, quamuis in explanatione eius, quam ſupra deſcripſimus, ipſius Tobiæ imaginis Chriſtum ſalutis noſtræ auctorem prænotari aſſeruerimus. Ipſemet enim Dominus aſſertionis huius elucidatione ſymbolum hoc illuſtrauit, dum Apoſtolis loquens, iſthæc protulit: *Faciam vos fieri piſcatores hominum;* & idem magis perſpicue verbis illis Matth. 13. expreſſit: *Simile eſt Regnum Cælorum ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti, quam, cum impleta eſſet, educentes, & ſecus litus ſedentes elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt.*

Matt. c. 13.

Piſcium imagines cur ſepulchris appingerentur?

5 Quamobrem piſces ad Cœmeteriorum ſepulchra affabre coloribus expreſſi, iuſtos ibidem conditos, atque in vaſibus ad ſeruandum repoſitos præſeferebant; qui miras electorum piſcium conditiones nacti, congrue quidem ab Origene his verbis deſcribuntur: *Si quis eſt in aquis iſtis, & in mari vitæ huius, atque in fluctibus ſeculi poſitus, tamen debet ſatis agere, vt non in profundis iaceat aquarum, ſicut ſunt piſces iſti, qui dicuntur non habere pinnas, neque ſquamas. Hæc namque eorum natura perhibetur, vt in imis ſemper, & circa ipſum cœnum demorentur, ſicut ſunt anguillæ, & huic ſimilia, quæ non poſſunt aſcendere ad aquæ ſummitatem, nec ad eius ſuperiora peruenire. Illi vero piſces qui pinnulis iuuantur, & ſquamis muniuntur, aſcendunt magis ad ſuperiora, & aëri huic viciniores ſunt, velut qui libertatem ſpiritus quærant. Talis eſt ergo ſanctus quiſque, qui intra retia fidei concluſus, bonus piſcis a Saluatore nominatur: qui etiam mittitur in vas, velut pinnas habens & ſquamas. Non enim habuiſſet pinnas, non reſurrexiſſet de cœno incredulitatis, nec ad rete fidei perueniſſet, niſi pinnis adiutus ad ſuperiora perueniſſet, &c.* Hæc Origenes.

Orig. ho. 7. in leuit. c. 10.

Rete & Piſcis ſymbolū fidei.

6 Nec vero ipſum duntaxat rete, vt Origenes hic edocet, fidei ſymbolum eſt, ſed ipſemet piſcis rerum ſupernarum fidem deſignat, ſi Bedæ atteſtanti credimus in Iob lib. 1. cap. 12. vbi iſthæc: *Illi piſces intelligendi ſunt, qui confeſtim de fonte Baptiſmi migrant ad Dominum.* Et lib. 3. cap. 11. in Lucam hæc ſubijcit: *Piſcis eſt fides inuiſibilium, vel propter aquam Baptiſmi, vel quia de inuiſibilibus locis capitur.*

Bed. l. 1. in Iob c. 12.

Id. l. 3. in Luc. c. 2.

Aqua in qua naſcitur, & alitur piſcis quid ſignificet?

7 Quod plane myſterium S. Eucherius diſerte proſequitur in Formul. Spir. cap. 4. vbi ex natiuis piſcium proprietatibus haud obſcura Chriſtianæ fidei argumenta elicit: *In piſce*, inquit, *fides non ficta exprimitur: quomodo enim piſcis ſub tegumento aquarum naſcitur, viuit, & alitur, ſic & fides, quæ in Deum eſt, quæ alterius vitæ gaudia per lamenta præſentia, fletuſque requirit, inuiſibiliter in corde gignitur, inuiſibili gratia ſpiritus per aquam Baptiſmatis conſecratur, inuiſibili auxilio diuinæ protectionis, ne deficiat, nutritur, inuiſibilium præmiorum intuitu quæque valet bona operatur, memor illius Apoſtoli* 2. Cor. 4. *quia*

S. Euch. form. ſpir. c. 4.

2. ad Cor. c. 4.

quia quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt. Et infra ex eodem argumento, fidei nostræ robur & constantiam totis animi viribus inculcat, & prædicat: *Possumus*, ait, *& hoc dicere, quia piscis in eo fidei typum teneat: quod sicut ille crebris maris fluctibus tunditur, nec perimitur: ita fides firma quantislibet aduersantis mundi pressuris impugnatur, inconuulsa, persistat, immo etiam de certamine gloriosior existat adiuuante illo, qui missus ad prædicanda eisdem fidei dona discipulis ait: In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.* Pulchra autem, ac lectoris studio condigna sunt, quæ ad instituti propositum Ambrosius lib. 3. de Sacramentis cap. 1. eleganter proloquitur, vbi veros Christi cultores, qui in huius vitæ pelago diris vndique procellis exagitantur, ad firmiter retinendam inuictam fidei constantiam opportuno piscium exemplo his plane verbis cohortatur: *Imitare illum*, inquit, *piscem, qui minorem quidem adeptus est gratiam, tamen tibi debet esse miraculum. In mari est, & super vndas est: in mari est, & super fluctus natat: in mari tempestas furit, strident procellæ, sed piscis natat, non demergitur, quia natare consueuit. Ergo tibi seculum hoc mare est: habet diuersos fluctus, vndas graues, sæuas tempestates; & tu esto piscis, vt seculi te vnda non mergat.* Neque ilthæc sanctissimus doctor pio lectori exposuisse contentus, alia insuper eiusdem ingenio consona propinando suggerit: nam, vt de cæteris taceamus, illa Apocalypsis cap. 8. verba explicans: *Et mortua est tertia pars creaturæ eorum, qui habent animas in mari*; miram eisdem in piscibus proprietatem, Baptismi Sacramento respondentem contemplatur, sed ipsum hic quæso enarrantem excipiamus: *Per mare*, inquit, *sicut iam diximus, multitudo peccatorum designatur. Pisces vero cum ab aquis subtrahuntur, animas amittunt. Electi ergo, quamdiu in aquis vitiorum suorum versantur, animas marinas habent, peccatorum videlicet tenebris inuolutas: cum vero aut per Baptismum, aut pœnitentiam ab aquis vitiorum pertrahuntur, animas pristinas quasi amittunt, cum ex malis boni efficiuntur, moriunturque diabolo, vt viuant Deo.* hæc Ambrosius.

Constantia, & fortitudo fidei

Amb. l. 3 de Sacram. c. 1.

Apoc. c. 8.

Aquæ vitiorũ significationẽ habent.

8 Verum de piscibus hæc generatim dixisse sufficiat: nunc de Delphino eorum principe, qui cum ob varias, easque nobiles naturæ dotes, tam apud sacros, quam profanos auctores celeberrimus sit, atque adeo a primæuis Christianis in Cœmeterialibus olim tabulis eiusdem imago præ cæteris frequentissima reperiatur, operæ pretium esse duximus de illo speciatim hic nonnulla studioso lectori delibare.

CAP. XXXIX.

De Delphino Marinorum Piscium principe.

1 CVm de piscibus, quorum symbolo Cœmeteriales tabulæ instruuntur, prolixiori ad instituti propositũ sermone paulo ante egerimus, nullatenus hic de Delphino, qui inter recolenda Cœmeteriorum Hieroglyphica recensetur, & marmoreis Sarcophagis insculptus, vel subterraneis certe parietibus pennicillo adumbratus frequenter inspicitur, silendum nobis est. Et sapienti quidem consilio, ac peculiari mysterio sepulchralibus vrnis pia Christianorũ manu exculptus fuit, quippe qui sepulturæ obsequium defunctis deferendi vnus hic præ cæteris omnibus animantibus officiose amantissimus ipsiusmet naturæ ductu comprobetur. Porro Delphinus, vt apte hic nonnulla inseramus, conspicuis naturæ proprietatibus cætera inter aquitilia præditus, vtpote qui marinorum rex piscium designatur, plures regij principatus dotes & insignia obtinet. In primis enim, si Aristoteli lynceo rerum naturalium inuestigatori fides adhibenda est, felle caret, quod principem maxime decet, ex quo fit, vt longo subinde tempore vitam protrahat. Præterea erga sui generis socios, tum viuentes, tum mortuos se apprime officiosum præfert. Delphini quoque se inuicem amicabiliter fouent, gregatimq; dum mare transcur-

Delphini imago in Cœmeterijs frequẽs.

Delphinus inter pisces principatũ obtinet

Arist. l. 8. de nat. anim.

currunt, quispiam e grandioribus semper velut itineris dux paruulis iungitur, quod si ex ijsdem vnus piscatorum forte retibus intercipiatur, haud a cæteris inter pericula omnino destituitur, cuncti enim, qui comites numerabantur, velut indiuidui fortunæ ipsius asseclæ, pristinam a piscatoribus periclitanti libertatem exoraturi supplices adsunt.

Aul. Gel. c. 8. lib. 7.

2 Verum enim vero, vt singula ab ipsis accepta scriptoribus fideliter perstringamus, mira quidem, & dictu vix credibilia sunt, quæ ijdem referunt. Miti autem naturæ temperamento Delphinus eum in modum gaudet, vt musicali concentu, qui bene compositis vt plurimum corporibus, animisque consonat, valde oblectetur, quo enim magis, vt re sibi gratissima, eodem perfruatur, vel longe positus audiendo festinus accurrit. Hominem vero, velut præcipuo deuinctum sibi fœdere, singulariter diligit. Otium summopere non secus, ac perniciosum quiddam refugit, & omnimodæ impatiens quietis ex eo comprobatur, quod semper, vel dum obdormit, aliqua ex parte moueatur; vbi enim supra aquas se ad quiescendum locauit, ipsomet pondere corporis vrgente ad ima depressus, profundumque maris, vt Ælianus ait, sinum pertingens, tunc e somno, quo tenebatur, experrectus ad summas festinus aquas prosilit, & ac si rediuiuus ad sua obeunda munia redit. Quod quidem ex eo prouenire aiunt, quia cum nouo, & vberiori Delphinus ad respirandum aëre iugiter indigeat, haud hunc magis commode, quam supra aquas excurrendo attrahit.

Delphinus musicæ amans.

Ael. l. 2. c. 6.

Plin. l. 9. c. 8.

Cum homine amicitiã exercet.

Ael. l. 12. c. 11. de anim.

Somni parcissimus.

3 Eminentioris vero loci, aëris videlicet delibandi gratia adeo amicus esse conuincitur, vt ad hunc liberaliter hauriendum immanes quandoque saltus edat, tamque sublime inter saltandum prosiliat, vt ipsosmet saltu nauium malos, Aristotele teste, transcendat. Delphinus insuper omni inter pericula metu liber consistit: *Magni quippe animi*, vt Seneca ait, *est proprium, placidum esse tranquillumque, atque iniurias, atque offensiones semper despicere*. Si quando enim Piscatorum retibus interceptus detineatur, ingruenti prorsus tum metu, tum periculo longe superior, tutoque vel mancipatus carceri agens, cæteros interim, qui intra rete conclusi sunt, pisces ad satietatem depastus, vbi piscatores vnà cum preda littori appropiant, ille confestim iocabundus e reti, qua concludebatur, in aquas emergit. Quod concinne olim ingeniosus vir ille paucis expressit, dicens: *Vel cum præda erumpens*.

Aerem liberiorem amat. Arist. l. 9. c. 48. de nat. anim.

Plin. l. 9. c. 8. Plutar. Sen. l. 1. de clem. c. 5.

Io. Paul. Aret. lib. sesser.

4 Quoniam vero perpetuum Delphino vnà cum homine fœdus intercedit, humanis proinde tum viuis, tum mortuis, vt Albertus Magnus enarrat, carnibus abstinet, & cum mutua vicissim ijs, qui nobiscum fœdere obstricti sunt, vbi necessitas postulat, & casus vrget, auxilia ipsismet amicitiæ legibus suppeditari oporteat, homini inter maris vndas ex naufragio periclitanti amicabiliter accurrens, præsto est, suamque vltro operam, naturæ potissimum instinctu, laboranti exhibere didicit.

Albert. Mag. l. 21. de anim.

5 Verum, qui intra maris sinum, vastaque Neptuni confinia, cæteros supra pisces imperium obtinet, bellum quoque aduersus tyrannidem intentantes, vbi opus est, strenue dimicando nullatenus exercere detrectat. Cum Crocodilis igitur, qui e Nilo clanculum ad prædam emergunt, iuges Delphini discordias fouent: licet enim felle, vt diximus, careant, magna tamen cum clandestinis ijsdem insidiatoribus simultas interuenit: quapropter valide cum aduersarijs, corporea quantumuis mole grandioribus, si quando necesse est, congredi neutiquam refugiunt. At vero, quibus robore, ac viribus longe impares sunt, palmam victoriæ, quam singulari certamine referre nequeunt, arte dumtaxat, ac dolo consequuntur: Delphinus quippe, vbi in certamen prosilit, Crocodili protinus ventrem subit, in quo nullæ ad obtegendum squamæ, & spinis, quibus valide sibi dorsum instruitur, hostem, vt Seneca ait, transfodiendo triumphat.

Delphini cũ Crocodilis bellum.

Sen. l. 4. c. 2. q. natur.

6 Quo autem teneros adhuc filios Delphinus amore complectitur? Qua solicitudine fouet? qui vt consternatos, deiectosque suos inter pericula fœtus conspicit, eisdemque nullus ad euadendum locus suppetit, quos semel ediderat, iterato suum intra ventrem, tuendi, fouendique gratia recipit, vt disertis

Basi-

Basilius verbis hunc in modum enarrat : *Delphini etiam recentes adhuc, & teneros,* inquit, *catulos ex aliqua causa consternatos rursus ventre suscipiunt, & complectuntur.* Ijdem quippe iam in lucem editi, iterato matris aluum introeunt, vt periculis erepti, vitæ superstites primæ redditi iterum subinde in lucem enascantur. Quo plane admirando Delphini symbolo, cuius itē imagine sacra Vrbis Cœmeteria illustrantur, ipsiusmet erga homines Dei amor mystice designari videtur. Etsi enim parentes ipsorummet aliquando filiorum pertæsi obliuiscantur, ipse tamen haud vnquam nostri, quippe qui nos vltra mensuram impensissime diligit, obliuisci valet, iuxta diuinum Isaiæ oraculum : *Ego tamen non obliuiscar tui.* Quod item alibi Deus palam expressit : *Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israel, qui portamini a meo vtero, qui gestamini a mea vulua.* At quod maioris erga nos dilectionis exhibitio est, se ad eosdem ferendum, fouendumque iugiter Deus paratum ostendit : *Vsque ad senectam,* inquit, *ego ipse, & vsque ad canos ego portabo.* Apte igitur Christianorum Cœmeterijs Delphinus, qui adeo erga suos propensus, ac beneficus existit, pia eorundem Christianorum manu exculptus conspicitur.

Basil. l. o. 7. in ...am.

Delphini catulos in periculo ventre suscipiunt.

Isa. c. 9.

Isa. c. 46. n. 3.

7 Demum, qui hactenus Delphinum ex se progenitos comiter, ac blande fouentem demirati sumus, hunc quæso ipsas inter marinorum fluctuum altius obstrepentes procellas, omni penitus metu immunem, gestientem præ gaudio, exilientemque contemplemur. Hic enim vbi tempestas mari imminet, dum fluctus propius intentantur, cunctique ad ima pisces dehiscunt, dum Nautæ pericula præsagiendo pallescunt, solus ipse dumtaxat inter procellas, inter pericula saltitans iocabundo corpore ludit. Quod quidem Iacobus Apostolus Christianis sub persecutionum procella Cœmeteriales intra speluncas coeuntibus illud apte ex Delphini symbolo suggerere visus est : *Fratres omne gaudium existimate, cum in tentationes varias incideritis : scientes quod probatio certæ fidei patientiam operatur.* Et illud item totis viribus personare : *Beatus vir, qui suffert, tentationem, quoniam cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ.* Delphinus igitur coloribus adumbratus spem bonam Christianis inter pericula deprehensis, & diuino auxilio subnixis conciliat. Quocirca merito sepulchris affigitur, vt in perātiquo lapideo Valeriæ Latobiæ Sarcophago videre est, quem anno Redempti Orbis 1590. vt supra diximus, in Vaticana Basilica nobili inscripto titulo reperiri contigit :

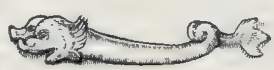
Delphinus in tempestate imperterritus

Iac. Ap. c. 1. n. 2

Id. c. 1. n. 12.

BALERIA LATOBIA
OF. QVE VIX. ANN.
VS XLII. M. III. D.
XV. FVIT BEDVA
ANNVS XII. DEPOSI
TA III. IDVS SEPTE
RIS IN PACE.

Quod autem ad rem nostram attinet, quatuor Delphini in præmemorato Sarcophago se mutuo respicientes ferro eleganter, vt vides, exculpti inibi cōspiciuntur. Quin etiā in ipsis quandoque sepulchris Delphinorum imagines encausto elaboratæ, & calcis glutino ijsdem impressæ perscrutantium oculis objiciuntur, vt in istis Delphinulis intra Cœmeteria adinuentis, quorum tibi iconem offerimus, videre est.

8 Nec vero rem suo destitui mysterio existimandum est. Quid enim Delphinis, vtpote marinis belluis, quid, inquam, illis cum Cœmeterijs, ac Cœmeterialibus rebus commune, ni symbolice rem ad sua deriuantes principia officio-

cioſum ab ijſdem ſepulturæ obſequium cæteris ſui generis cadaueribus, vel ſolo naturæ ductu præſtari, Ariſtotele edocente, ac experientia rerum magiſtra didicerimus. Probatæ is quippe inter ſcriptores fidei lib. 9. cap. 48. de hiſtoria animalium, quam texuit, Delphinorũ aliquando gregem, tum maioribus, tum minoribus inſtructum humano conſpectui exhibitum fuiſſe, binoſque item alios poſt eum Delphinos, Delphinulum defunctum in ipſius pelagi ſummitate dorſo perhumaniter ferre, ne ab aliqua marina bellua, quibus pelagi ſinus immane redundant, inhumatum inhumaniter deglutiretur. Quod Plinius ſubinde, & poſt ipſum expreſſis item verbis Ælianus aſſeuerant, Delphinos videlicet, ne fabuloſum quid enarratum hactenus habeatur, ſepulchrali miniſterio ſpecialiter deditos, ſuorum corpora ſubeundo ad aquæ ſummum dorſo blande alleuare, tum ad continentem velut funere efferentes, hominibus quodammodo in miniſterij opus euocatis tumulanda tradere.

Ariſt. l. 9. de hiſt. anim. c. 48.

Delphini in ſui generis mortuos obſequium.

Plin. l. 9. c. 8.

Ael. l. 12. c. 6.

9 Hoc igitur miræ humanitatis, ac ſupremum, ſi loqui fas eſt, pietatis officium, quod præ cæteris terreſtribus animalibus officioſiſſimum formicarum & apum genus, vt Apoſtolus ait, ſuis exhibent, Delphini quoque haud inter aquatiles inhumani, etſi terræ commercio diſſiti, ſuis præſtare didicerunt. Quis enim neſciat, quod Ariſtoteles de Apibus potiſſimum enarrat: *Si qua videlicet intra alueum interierit, cæteras ſtatim foras cadauer educere.* Quod funebre officium Ælianus quoque in Apibus agnoſcit, vt ſui videlicet generis extinctas ab alueis ingenioſe apto repoſituræ loco extrahant, recenſitis hactenus ſcriptoribus Virgilio quoque ſuis carminibus adſtipulante, dum ait:

Idem in Apibus videre eſt.

Ariſt. l. 9. de nat anim. c. 2.

Virg. Georg. l. 4

——— *Corpora luce carentum*
Exportant tectis, & triſtitia funera ducunt.

At Plinius in naturalibus oculatiſſimus ſedulo in re funeraria Apibus palmam tribuens conſulendus eſt: *dum eaſdem progerere defunctas, funerantiumque more comitari exequias*, diſertis verbis affirmat.

Plin. l. 11. c. 18

10 Sed quorſum formicas, ad quas inertes, ſocordeſq; homines Sapiens remittit: *Vade*, inquit, *ad Formicã o piger*, ab apibus, quas eadẽ officia copulant, ſilentio ſecernimus? Plinius quippe etſi memoriæ, quod plerumq; contigit, lapſu interceptus, cum de formicis loquitur, *cas ſepelire inter ſe viuentium ſolas præter hominem* aſſeruit, cum tamen ſibi parum conſtans, idem plane in Apibus obſequium mirari non deſtiterit. Certe inſignis ille, & ſatis haud vnquam inter Monachos Hieronymi ore laudatus Malchus nomine, ingentem aliquando formicarum in eremo gregem conſpicatus, dum ſuis ſingulæ muneribus diligenter incumbentes, quamdam inter alias, *luctu*, vt Hieronymi verbis vtamur, *celebri corpora defuncta portare haud otioſe oculis, ac mente contemplatus vidit*. Nec ab re quidem noſtra Plutarchus olim, & Ælianus Cleanthẽ Philoſophum formicam funebri alterius formicæ obſequio addictam, cæteraſque in deferentis auxilium certatim accurrere non abſque ingenti, licet in re perexigua, animi ſtupore conſpicatum fuiſſe pronunciant.

Formicarum ſuas mortuas ſepeliẽdi cura

Plin. l. 11. c. 30

Hier. in vit. Mald.

Plut. l. 6. de nat anim c. 50.

11 Tradunt inſuper, ne res ſcitu digna ſtudioſum lectorem prætereat, Formicarum ſtationem, ſeu domicilium, vel potius Formicariam aulam, in qua diuerſantur, tripartitam obtinere manſionem, quarum vna ſit vbi cœtus, & comitia peragunt, altera vbi grana, ac cætera edulia pro alimentorum apparatu, & cuſtodia recondunt, tertia vero, in qua mortuas, elataſque velut in Cœmeteriali quodam ſinu reponunt, eaſdem in granorum folliculis condentes ſicut homines in vrnis, loculiſque ſuos amicos, vel parentes condere conſueuere. Vides quam apte, & concinne Cœmeterialia ſuis in cellulis Formicæ, vbi opus eſt, miniſteria expleant.

Formicarum domicilia bene ordinata.

Alian. l. 6. c. 43 in fin.

12 Sed Apibus, ac Formicis, de quibus ſermo, vel obiter, nobis incidit, ad ſua officia dimiſſis, nunc ad Delphinum, cuius opportune meminimus, orationis ſtylum reuocemus. Hunc enim idcirco in ſuis Chriſtiani Cœmeterijs expreſſum voluere, quoniam ipſi de ſepulchro inſtruendo, exhibendoque tum ſibi, tum cæteris cura potiſſima inſit, quo mortales mortis prorſus obliuione interceptos, de morte, quæ iugiter immi-

Cur Delphini tumulis inſculperentur.

minet, ac de sepulcro, quod vnicuique opus est, parando, vel sui aspectu præmoneat, cæterisque supernæ charitatis, ac humanitatis officium, quod vnusquisque sibi post mortem non libenter dumtaxat, sed ambitiose exoptat, oculis atque animo ingerat. Quin immo cum maxima Delphino erga hominem ipsius naturæ magisterio insit propensio: *hic enim solus*, vt Plutarchus ait, *hominem hoc solo nomine diligit, quod sit homo*; vbi tamen cæterorum animalium, vel nullum, vel quæ mansuetiora sunt, suos tantummodo nutricatores, ac familiares diligant. Certe, quod ad perhumanum huius marinæ belluæ erga hominis obsequium, aptatosque ad pietatem mores spectat, multiplicia a probatissimis passim scriptoribus exempla proferuntur, quibus Delphini e profundo maris gurgite hominum cadaueribus ad littus, ne a piscibus absorberentur, delatis, sepulturæ iisdem beneficium expetere, ac conferre quodammodo visi sunt, quod nos supra lib. 1. cap. 10. num. 18. & 19. huius nostri operis prolixiori sermone digessimus, ad quæ studiosum, cupidumque lectorem amandamus.

Ael. l. vtrum anim.

Delphinorum in homi. & obsequium.

Rom. Subt. l. 1 c. 10. n. 18. 19.

12 Vt autem sacra hic dumtaxat delibantes, a profanis consulto abstineamus, illud in rem præsentem meminerimus, martyris videlicet Luciani Antiocheni corpus, Delphinorum obsequiis exceptum, iisdemque adnitentibus e mari leuatum, hominum deinde manu sepulturæ illatum fuisse. Christianis quippe sacras martyris exuuias, ne condigno frauderentur honore, ad tumulandum optantibus, Delphini cuiusdam opera, atque obsequio, ad maris littus eædem delatæ fuere, vt ex eiusdem Martyris probatæ fidei actibus apud Surium recensitis videre est: *Ille autem*, id est, Dei seruus, *cum primum eum somnus dimisisset, & iam dies illucesceret, surgens, & quosdam secum alios ex piis assumens, cum eis venit in locum, qui fuerat ei significatus. In eo autem ingens Delphinus ascendebat e mari, iam ex eo emergens, qui cum esset extensus super aquæ superficiem, valde spirabat, & ad terram contendebat, eratque iuxta ipsum multa spuma, & murmur fluctuum, qui ab ipso scindebantur: ferebat autem extensum mortuum, tanquam in lecto iacentem, eratque spectaculum admirabile, super corpus adeo lubricum, & rotundum quiete manens mortuus, & nec a suo pondere, neque a vi fluctuum deuolutus ab eo, quod ipsum portabat, vehiculo. Cum autem Delphinus fuisset prope continentem, fluctu sublimi fuit sublatus, & terræ id appulit. Atque ille quidem statim expirauit: mortuus autem statim in arenam delatus iacebat saluus, & omni ex parte integer, &c.* Vides hinc obsequentem adeo venerando martyris cadaueri, Numine prorsus impellente, Delphinum, vt mortem, sacro onere exoneratus, tantoque dignatus honore sponte subeat, vt condigna mortuo sepultura donetur. Neque id semel dumtaxat e sacris historiarum paginis, ac martyrum actis compertum redditur. Beatis quippe Arriano, ac sociis martyribus saccis cum arena inclusis, ac in mare sub immani Diocletianæ persecutionis procella proiectis, pari Delphinorum obsequio sacra eorundem pignora ad Alexandrinæ ciuitatis littora deferri, ibidemque honorifice tumulari contigit: ac si piorum hominum funeri, ac tumulo Delphini quoque pietatem edocti, operam ac studium impendere gestiant.

S. Luciani mar. corpus Delphini ad littus portant.

Ex act. S. Luc. mart. apud Sur. die 8. mai.

SS. Arriani & sociorum corpora Delphini in terram deferunt.

Sur to. 2. die 13. maij.

13 Congrue igitur Christianorum Cœmeteria sculptis, aptatisque Delphinorum imaginibus veluti præcipuis rerum Cœmeterialium cultoribus, assertoribusque exornantur: mystice quippe, ne casu id præstitum quis credat, Delphinus defunctorum tumulis adscribitur: hic enim vnus præ cæteris piscibus cum inter mundos recenseatur, haud in maris imo degens, luto, & arenæ aliorum instar hæret, atque demergitur, sed limosa loca pertæsus, ac superna ambiens, ad aquæ superficiem saltu prouehitur, purioribusque aquis perfundi gaudet, illud fortasse, vel muta sui imagine, prægrandi tamen, ac resonante rerum symbolo intuentibus innuens, Christianos videlicet defunctos, sarcophagisque Cœmeterialibus inclusos, haud temporalium rerum visco, ac curis obuolutos, dum vitam hic mortalitati obnoxiam agerent, vanis consumptos spebus hæsisse, sed mente terrena omnia prætergressos, ad cælestium rerum spem toto iugiter animi conatu contendisse. De his enim merito Apostolus ait: Qui-

Delphini effigies cur sepulchris Christianorum apponeretur?

Ep. ad Heb. Beda ser. 18. de SS.

Quibus dignus non erat mundus. Et: *Qui ſeculo, & mundo*, vt Beda ait, *maiores eſſe cœperant; nulla ſeculi cupiditate retardabantur*.

14 Hactenus igitur diligenter, vt vides, amice lector, expendimus, quid potiſſimum animalium terreſtrium, volatilium, & aquatilium imagines in Cœmeterialibus locis, ac Subterraneæ Romæ monumentis effictæ intuentibus deſignent: reſtat nunc, vt de reliquis promiſcuis imaginibus prolixiori ſermone ediſſeramus, quas haud temere pia olim, ac ſtudioſa Chriſtianorum manus, vt nobis credere par eſt, ibidem effinxit: & primo quidem antequam in lucem e profundo maris gurgite emergamus, de Anchora, cuius potiſſimum vi firmæ iugiter & inconcuſſæ in medijs fluctibus naues perſiſtunt, hic nobis ſermo inſtituendus eſt.

CAP. XL.

De Anchora.

Anchoræ vtilitas.

1 VNICVM Nautis, qui mare excurrunt, inter ſæuientes vndarum procellas emergendi Anchora ſubſidium eſt: ſi quando enim ijs e proximo naufragandi periculum imminet, cunctorumque ſalus verti in diſcrimen cœpit, qui profundo e pelago nullatenus effugere queunt, ad Anchoram protinus deſperatis iam rebus confugiunt. Inde vero opportunus vulgato apud omnes prouerbio locus obuenit, in ſupremo videlicet rerum diſcrimine, *Anchoram ſacram ſoluere*. Anchora quippe, vt ex Pierio 15. hieroglyphcorum libro didicimus, *Salutis, ac præſidij typus conſtituitur*. Hinc vero aureum illud e Solonis vita Plutarchi monitum apte repetendum videtur, cum publica de re, ac de bene inſtructa fido ſub regimine ciuium multitudine loquens, *Senatu velut Anchora*, inquit, *ciuitatem firmari*. Et eidem alibi inſiſtens metaphoræ, ait: *Romanum Imperium, quaſi Anchoram fuiſſe fluctuanti mundo*. Apud Euripidem quoque Hecuba Polydorum gentis, familiæque ſuæ *Anchoram* ſymbolico item ſermone appellat, οἴκων ἄγκυραν ἐμῶν, hoc eſt, *domus, ac generis Anchoram noſtri*. Anchora igitur periclitantibus præſidij ſymbolum præſtat. Hanc porro dum Nautæ iaciunt, Delphinus, vt ſuam quoque operi manum, periclitantibuſque operam vel officioſe inter pericula impendat, imminentes iam procellas præſagiens, vbi a nautis toto Anchoram conatu immitti animaduertit, et ſi nauim eris exagitatam offendit, eamdem Anchoram, vt tutius figatur, humano quodã velut inſtinctu dirigit. Quo quidem egregie ſymbolo, vt Alciato libet, princeps, qui populorum regimini præeſt, edoctus, eo laborem, conatumque omnem dirigere debet, ne res videlicet publica priuato licet impendio periclitetur, aliorumq; tum curæ tum ſaluti ſui ipſius curam, ſalutemq; poſtponere, quod illis eleganter in rem præſentem carminibus Anchoræ inſculpto, cui ineſt Delphinus, emblemate idem expreſſit:

Pier. l. 18. Hier.

Anchora hieroglyphicum ſalutis, ac præſidij.

Plut. in Solon. vita.

Eurip. in Hec.

Delphinus nautis in periculo auxiliatur.

Plin. l. 18.

Alciat. in emb. 43.

Titanij quoties conturbant æquora fratres,
Tum miſeros nautas Anchora iacta iuuat.
Hanc pius erga homines Delphin complectitur, imis
Tutius, vt poſſit figier illa vadis.
Quam decet hæc memores geſtare inſignia Reges,
Anchora quod Nautis, ſe populo eſſe ſuo.

Anchora, & eius myſteria.

Sed vt a profanis nunc ad ſacra ſtylum contrahamus, congrue quidem primæui Chriſtianorum, qui tunc maxime cum acriores contra Eccleſiam perſecutionum procellæ ingruerent, contrariuſq; ventus Chriſti nauiculã impeteret, laborantes erant in remigando, congrue, inquam, Cœmeterialibus Cubiculis Anchoram ſibi contemplandam oculis, tenendamque animo proponebant, quo ſymbolice certam, ſolidamque ad emergendum e periculis ſpem Deo protegente haurirent, ac ſe diuino nequaquam deſtituendos præſidio crederent. Anchoræ enim ipſius dumtaxat aſpectus, obfirmatam iam tum Chriſtianis ſpem portendit, qua ad cæleſtis patriæ ſtationem ſe peruenturos, tentationum periculis iam ſedatis, ſuperatiſque procellis, confide-

derent, vt optime alibi doctissimus Beda remigantium discipulorum labores contemplatus his plane verbis edixit: *Labor discipulorum in remigando, & contrarius eis ventus, labores sanctæ Ecclesiæ varios designat, quæ inter vndas seculi aduersantis, & immundorum flatus spirituum ad quietem patriæ cælestis, quasi ad fidam litoris stationem peruenire conatur.* Et certe Anchoræ subsidio ijs maxime opus fuit, quibus vehementiores sub illa tempora insectantium impetus extitere: *Nonnunquam enim Ecclesia,* vt Beda subinfert, *tantum Gentilium pressuris non solum afflicta, sed & fœdata est, vt si fieri posset, Redemptor ipsius eam prorsus deseruisse ad tempus videretur.*

Beda l. 2. c. 28. in c. 6. Marci to. 5.

Bed. vbi sup.

2 Sapienter igitur pia antiquorum Christianorum ingenia, quæ occultiora inter perscrutandum rerum mysteria aptis concinne symbolis attingebant, cæteras inter Cœmeteriales, quibus Subterranea Roma præfulget, imagines anchoram pingere plerumque, vt hic vides, consueuerunt.

Anchora in sepulchris cur eppingeretur.

Verum id haud præcipuis mysteriorum ponderibus vacuum, quis, dum sacras paginas probe calleat, arbitretur: vt enim rem altius repetamus, quis non meminerit, anchoram Christianæ spei symbolum esse, ipsomet Apostolo attestante, qui ad Hebræos cap 6. *Fortissimum,* inquit, *solatium habemus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam & firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis; vbi præcursor pro nobis introijt Iesus.* Quæ sane verba disertissimis de more sententijs Ambrosius expendens hæc ait: *Sicut enim anchora iacta e naui non permittit eam circumferri, licet venti commoueant eam, sed iacta firmam facit nauem; sic & fides spe roborata, introducit nos in rerum speciem, quam modo in fide & spe tenemus. Ideo addidit dicens: Et penetrantem vsque ad interiora velaminis. Tempestas enim & multus imber commouet ratem, anchora autem non permittit eam demergi. Sic enim nostra spes, quam habemus fixam in interiora velaminis, nulla infidelitate mergi poterit, si cum propheta veraciter dicamus: Iacta in Domino curam tuam, & ipse te enutriet.* Et idem paulo infra: *Spes vero penetrat in interiora velaminis, dum cælestia absque vlla dubitatione credit, & sperat, & amat, operibusque ostendit, vtpote qui credit, quod sperat, &c.*

Anchora spei symbolum.

ad Heb. 6.

S. Ambr. in verb. Apost. ad Heb. 6.

Velamen Templi quid significet.

3 Mirifice insuper ad rei propositum faciunt, quæ Rufinus Aquileiensis, dum illa Psalm. 15. verba explicat: *Sanctis qui in terra sunt eius,* anchoræ interserendo metaphoram in mediū profert: *Sanctis,* inquit, *qui in terra viuentium spem suam posuerunt, ciuibus patriæ cælestis, quorum conuersatio spiritualis per anchoram spei in illa patria figitur, quæ recte Dei terra nominatur, quamuis in his terris carne versetur.* Et infra psal. 151. isthæc apte in rem præsentem subijcit: *Nauta cum timet tempestatem, figit anchoram suam. Si nos anchoram spei fixam in Deo habuerimus, nullam huius mundi tempestatem formidabimus.* Quibus procul dubio addenda sunt, quæ S. Ioannes Chrysostomus erudite in psalm. 10. proloquitur, vbi totam animę spem in Deum eiusq; auxilia constanter refundendam asserens, anchoræ similitudinem pereleganter subtexit. Sed eiusdem hic, si libet, verba proferamus: *Quemadmodum,* inquit, *execrandus est, qui sperat in homine, ita & beatus, qui sperat in Deo. Ab omnibus ergo te seiungens, hanc tene anchoram.* Enarratis autem hactenus aptissime consonant, quæ idem sanctissimus doctor Homilia 20. ad populum his verbis subinfert: *Scimus enim, ad quem ab initio confugimus, & quasi spei adhæsimus sacræ salutem nostram anchoræ affiximus, nec homini credimus hanc, sed Deo.* Idem plane in Psalm. 115. egregie prosequitur, dum eandem anchoram, tutissimum sanæ illibatæque fidei symbolum esse pronuntiat: *Eiusmodi enim,* inquit, *res est fides: est quædam anchora, quæ vndique sustentat mentem, quæ ei adhæret, &c.*

Anchora hieroglyphicum bonæ spei.

Ruf. Aquil.

S. Chrys. in psal. 10.

Crys. ho. 20. ad pop.

Id. in ps. 115.

Anchora fidei simulacrum.

4 Verum præter ea, quæ hactenus enarrauimus, idem Chrysostomus Concione quarta in Euangelicam Lazari historiam, candidi ac imperterriti animi nulla prorsus culparum labe obnoxij anchoram typum aptissimum constituit: *Conscientiæ*, inquit, *increpatio sacra est anchora, quæ nos nequaquam sinit in peccatorum profundum absorberi*. hæc Chrysostomus. Sed quorsum hic, inquies, silentio obuoluuntur, quæ S. Paulinus Natal. 2. de beato Martyre Felice, mystice quidem de anchora, sed eleganter his carminibus cecinit:

Chrys. ho 4. in Lazar. Sacra anchora conscientiæ typum habet.

Paul. Nat. 2. de S. Fel. mart.

Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
In statione tua placido consistere portu
Hoc bene subductam religari littore classem
In te compositæ mihi fixa sit anchora vitæ.

5 Porro quamplures quidem sunt, quæ de enarrato in studiosi lectoris gratiam anchoræ symbolo in medium a nobis afferri nunc possent, selectæ, inquam, probatissimorum Patrum sententiæ, sed his omnibus consulto prætermissis, illud postremò loco cupidi, ac studiosi lectoris animo contemplandum ingerimus, quod disertissimus vir Hugo Cardinalis miris ac præcipuis sententiarum dogmatibus exprimit atque exornat; sic autem ad instituti nostri propositum ait: *Nota, quod anchora figitur in salo, & in arena, & non videtur multum firma: Sic spes sanctorum in paupertate & tribulatione stabilitur; & ideo a peruersis infirma videtur. Sed sicut dicitur Sap. 3. si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est &c. In arenis iacitur anchora spei, quia ibi sciunt sancti iacere thesaurum salutis, & stabilitatem ibi inueniunt regni cælestis. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. In arenis ergo spem ponit, qui de tribulationibus, quas pro Christo hic sustinet, copiosam se habiturum remunerationem confidit, &c.*

Paupertas, & tribulatio instar anchoræ iustis sunt.

Hugo Card. in Hebr 6.

Sap. c. 3.

6 Vides igitur, amice lector, quorsum anchoræ signum primæui illi, ac intenso spiritus feruore succensi Christianæ fidei cultores, dum assiduis persecutionum fluctibus, ipso insufflante dæmone, quaterentur, opportunum videlicet firmæ & inconcussæ fidei, nec non spei symbolum in Cœmeterialibus frequenter tabulis adumbrarent, sibique eamdem ob oculos contemplandam ponerent, vt diuinæ opis, quam sibi adfuturam sperabant, præsidio suffulti, iacta inter ipsos insurgentium procellarum impetus cælestis fidei anchora tuti iugiter, ac immobiles subsisterent, & illa Bernardi verba vnusquisque iugiter inter aduersa læto animo caneret: *Fremit mundus, premit corpus, insidiatur diabolus, non cado, fundatus enim sum supra firmam petram*. Sed de his hactenus.

Bern. in ps. 91.

CAP. XLI.

De Arboribus.

1 COECVS ille Euangelicus perfecto nondum oculorum lumine Christo largiente perfusus: *Qui profecto non aurum*, vt Gregorius ait, *sed lumen petijt*, arboribus vtique homines comparans: *Video*, inquit, *homines velut arbores ambulantes, &c.* Homines igitur quampiam cum arboribus innatam similitudinem obtinere, vel cæcus agnouit, quos primo oculorum aspectu arborum instar deambulantes sibi videre visus est. Quinimmo humanæ propaginis, ipsiusque Nabuchodonosoris Regis gloria præcelsæ quondam arbori Deo inter somnia arcana reuelante, ipsiusque Danielis ore assimilata est: *Videbam*, inquit, *& ecce arbor in medio terræ, & altitudo eius nimia. Magna arbor, & fortis, & proceritas eius contingens Cælum, aspectus illius erat vsque ad terminos vniuersæ terræ. Folia eius pulcherrima, & fructus eius nimius, & esca vniuersorum in ea: subter eam habitabant animalia, & bestiæ, & in ramis eius conuersabantur volucres Cæli, & ex ea vescebatur omnis caro.* Hæc de florido Nabuchodonosoris regno, sed de eiusdem præostenso excidio hæc infra apud Danielem: *Et ecce vigil, & sanctus de Cælo descendit. Clamauit fortiter, & sic ait: Succidite arborem, & præcidite ramos eius: excutite folia eius, & dispergite fructus eius. Fugiant bestiæ, quæ subter eam sunt, & volucres de ramis eius.* Ex quo ad altissima quæque arcanorum mysteria mortalibus propinan-

Greg. ho. in Euang.

Homines arboribus comparati.

Dan. c. 4. n. 8.

Regnum Nabuchodonosoris arbori assimilatur.

nanda arboribus vim inesse,& ipsiusmet iusti viri typum exhibere sacris in paginis didicimus: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Quapropter dum arbores conspicimus, haud venustatem pictis dumtaxat tabulis, sed mysteriorum quoque pondus humanis mentibus earum prospectu conciliari intelligamus.

Psal. 9.

2 Cum præcipuæ igitur Cœmeterialium Cubiculorum tabulæ, quæ varijs passim picturis illustrantur, virentium quoque arborum folijs mirifice decorentur, nemini profecto addubitandum est, arbores, quæ his quandoque tabulis exprimuntur, haud casu, & temere a Christianis, sed eo potissimum consilio appositas fuisse, vt ornatum, ac decoris gratiam, mysteriorumque insuper salubritatem ipsismet, quæ exhibentur, imaginibus superadderent. Verum & illud a nobis constanter hic asserendum videtur, nonnullas ex ijsdem arboribus ad quid certum designandum, atque exprimendum ibidem studiosa pictorum manu effictas fuisse, cum haud pauca, nec parui quidem momenti, his potissimum figuris arcanorum mysteria prænotentur.

Arbor, & eius mysteria.

3 Vt breuiter autem ex potioribus aliqua in studiosi gratiam lectoris attingamus, ipse in primis Origenes consulendus est, qui in cap. 6. ad Romanos lib. 5. dum illa Apostoli verba exponit: *Si enim complantati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus*, arbores ipsius Christi Domini symbolum esse pronuntiat, hæc dicens: *Christus ergo Dei virtus, & Dei sapientia ipse est arbor vitæ, cui complantari debemus, & nouo quodam, atque admirabili Dei dono mors illius arbor vitæ efficitur.* Et ibidem lib. 6. ijsdem arboribus ipsammet hominis voluntatem egregie comparat, quæ bona & mala pariter pro varietate temporum interdum esse consueuit.

Orig. l. 5. in c. 6. ad Rom.

Christus Dominus arbor ...

Orig. l. 6. in ep. ad Rom.

4 At Cyrillus Hierosolymitanus arbores futuræ resurrectionis symbolum præferre his plane verbis affirmat: *Tunc vero arbor excisa rursus floret: homo autem excisus non florebit? & surculi vitium, aliarumque arborum omnino excisi, & transplantati reuiuiscunt, & fructificant: homo vero, propter quem & illa sunt, cadens in terram non excitabitur?* Cyrillo autem Hieronymus apprime consentit, qui expositione, quam habet in Cant. eiusce modi rem magis perspicue hunc in modum explicat: *Omnes igitur homines arbores dicuntur, siue bonæ, siue malæ, & fructuosæ, siue infructuosæ; sicut & Dominus in Euangelio dicit: Aut facite arborem bonam, & fructum bonum; aut facite arborem malam & fructum malum. Et: Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c.* Et ibidem homilia 4. *Sicut ergo*, inquit, *generaliter in Ecclesia singuli quique credentium diuersæ arbores intelliguntur: ita & in vnaquaque anima diuersæ virtutes efficacia eius, diuersæ arbores intelliguntur.* Idem insuper epist. 6. amicum quendam ægrotantem, vt eum ad patienter, constanterque subeundas, quo premebatur, morbi molestias adhortetur, robustæ ac solidæ arboris exemplum inducit, quæ haud vllo vnquam ventorum impetu quatitur, sed immobilis iugiter radicibus humo alte defixis perseuerat: *Non enim est*, inquit, *arbor solida, nec robusta, nisi quæ assidui turbinis incursione, stipitibus concussis huc atque illuc inclinata tentatur; aut in quam sæpe ventorum ac turbinum flamen incurrat. Ipsis enim vexationibus constringitur, premitur, fixisque radicibus certius roboratur. Ita nos mordacibus flagellis malorum frequentium munimur extensi, corrigimur verberati, constringimur cæsi, caremusque squalore, dum longis casibus ventilamur.* At diserte insuper Hieronymus in illa Isaiæ verba cap. 60. *Gloria Libani data est ei*, ipsosmet viros sanctitatis laude conspicuos arboribus comparat, vtpote qui iugi bonorum operum ac vitæ exemplo florentem Ecclesiæ sinum cumulant atque exornant, hęc autem inquit: *Qua ratione compellimur omnia spiritualiter accipere; quod abies, cyparissus, pinus, & cedrus excelsæ quondam Libani arbores glorificauerint Templum Dei, & locum pedum illius inclytum fecerint; ac, ne longo sermone sensum traham, vir sanctus & eloquentissimus martyr Cyprianus, & nostri temporis confessor Hilarius, non tibi videntur excelsæ quondam in seculo arbores ædificasse Ecclesiam Dei? &c.* Hæc acute in rem præsentem Hieronymus.

Arbor symbolum est resurrectionis. Cyril. Hieros. catech. 18.

Et hominis.

D. Hier. ho. 3. in Cant.

Hier. ho. 4. Lect.

Id. ep. 6.

Arbor simulacrum hominis iusti, & constantis.

Arbores Sanctis assimilantur.

Id Hier. c. 60. in Isai.

5 Quod plane symbolum Fulgentius vsurpat in sermone de SS. Christi

Con-

Christus Dominus Agricola appellatur.

Confeff. vbi fub ipfomet defcriptarum arborum typo homines defignari conftanter affirmat, quorum culturam peculiari Chriftus minifterio exercet, fed eius quæfo verba promptis hic auribus excipiamus: *Arbores fumus*, inquit, *fratres, in agro Domini conftitutæ, Dominus autem noster agricola eft*: Et hæc infra fubijcit: *Et fi non poffumus omnes arbores æquales fructus afferre, nulla tamen debet in agro Domini fterilis permanere*. Anaftafius vero Synaita Anagog. contemplat. in exam. lib. 9. in Bibl. Patr. To. 1. enarratum hactenus thema prolixori fermone his plane verbis profequitur: *Nec hoc folum*, nempe Chriftum, *aperte operantem arbores ratione præditas, & eas quidem, quæ funt immundæ, mundantem, quibus etiam dicebat: Volo, mundare. Siccas autem humectantem, ex quibus erat & illa arbor, quæ aridam fuam habebat manum, tanquam ramum, ad quam exclamauit bonus hortulanus: Extende manum tuam ad Dei operationem. Sic etiam tanquam vita & morte affectos viros viuificauit, ex quibus erat mortua & arida arbor Lazarus lacrymæ aqua irrigata, & quæ ftatim germinauit ex terra. Supernaturaliter autem fcit quoque hic agricola Iefus inoculare, vt qui inftar hortulani, luto & aqua inoculans eum, qui erat cæcus ab ortu, vt qui effet lux de lumine cæci oculis vifum reddiderit. Quod fi etiamipfum velis irrigatorem videre, audi eum dicentem: Si quis fitit, veniat ad me, & bibat. Sic enim fedens ad puteum pulchra illa vitis, nempe Samaritana, irrigata, eam fertilem reddidit. Vnde etiam tanquam fructum amans agricola & Deus reprehendit eum, qui triennio ficum illam irrigauit, de cætero iubens eam excidere. Quo modo etiam per fe increpaffet ficum, quæ folia faceret, non autem fructum, ipfam exficcauit*. Vides quam præclara hic tibi, lector, contemplanda myfteria proponantur: & quidem verba nouiffimo loco a præmemorato fcriptore recenfita pauendis illis Chrifti Domini minarum iaculis optime confonant; *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*. Malarum autem arborum nomine, mali vtique prophetæ, ac fraudulentis tam moribus, quam dogmatibus viri defignantur, de quibus Iudas Apoftolus in epiftola ifthæc inculcat: *Arbores funt autumnales, infructuofæ, bis mortuæ & eradicatæ. Quæ, fiquemfructum faciunt, non humano vfui aptus eft*, vt Bernardus ait, *fed porcino*. Iftæ autem arbores fuccidendæ protinus funt.

S. Fulg. ser. de confeff.

S. Anast. Syna. Anag. contem. in exam. l. 9. in Bibl. Pat. to. 1.

Matt. c. 7.

Iud. Ap. ep. Bern. fer. de S. Bened.

6 Congrue igitur, vt videre eft, Cœmeterialibus arbores imaginibus Chriftiani inferuere, vt picturarum pariter decori, oculorum ipforum oblectationi, ac demum fpiritali intuentium commodo ifthæc falutis myfteria coloribus adumbrando profpicerent. Sed ad cætera curiofius peruestiganda properemus.

CAP. XLII.

De Cupreffo.

1 CVPRESSVS arbor præ cæteris funefta, quæ vtpote funeribus dicata, pro mortis figno adhibita eft, domibus quidem, mortuorumque olim fepulchris affigi confueuit, & apte antiquis etiam Chriftianorum Cœmeterijs, ac Subterraneæ Romæ tabulis inferitur. Vt pauca enim de funebri, cuius hic mentio incurrit, arbore præmittamus, cum Diti potiffimum facra inter arbores recenferetur, id pro funebri figno, vt Plinius ait, domibus affigebatur: ficut enim apium plebeiorum hominũ, pari hæc ratione procerum, magnatumque fepulchris imponi confueuerat, quod concinne, eleganterque in fuis Alciatus emblematibus hunc in modum expreffit.

Cupreffus arbor funefta.

Diti facra.

Plin. l. 16. c. 33

Apium pauperũ fepulchris.

> *Funefta eft arbor procerum monumenta cupreffus,*
> *Quale Apium plebis promere fronde folet.*

Alciat. emble. 198.

Porro eam præcipue ob caufam, tum apiũ, tũ cupreffus funeribus adiungebatur, quod ijfdem putredinem auerti crederetur, *quorum vtrumque fimile propemodum folio, colore, odore, faculate, naturaque fit*, etfi nonnulli cupreffinos defunctorum ante ædes ramos idcirco appofitos olim fuiffe afferant, ne quis videlicet per imprudentiam illuc ingreffus, mortuorum commercio pollueretur. Sed quoniam fymbolis apud antiquos, qui fa-

Ratio eius.

Alci. vbi fup.

ſapientia præſtabant, res agebatur, idcirco funeribus, quæ lacrymis redundabant, cupreſſus inſerebatur, quod ſemel videlicet reciſa nullatenus vnquam renaſcatur, vel certe vt corpus humanum, quod anima deſtitutum putredini ſubeſt, & ad corruptionem proxime tendit, diu, vel ſine anima, incorruptum permaneret. Aliam præterea rationem attigiſſe Varro viſus eſt, qui id eam ob cauſā in more apud antiquos fuiſſe credidit, ne grauis cadauerum odor, qui dum hæc interim iniecta rogis adurebantur, efflabatur, nares offenderet.

Varro de Cup

2 Verum enimuero, quod funebris merito planta hæc, qua mortis olim ſymbolum portendebatur, computanda ſit, ſatis apud Poëtas paſſim decantatum eſt. Horatius enim ode 5. epod. & Virgilius itidem funeſtas eiuſcemodi arbores appellat:

Cupreſſus mortis ſymbolum.

Hor. od. 5. Epo. Virg. 6. Aenei.

> ——— *cum frontibus artis*
> *Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos.*

Quo plane titulo ipſemet eaſdem Æneidos 3. proſequitur:

> ——— *ſtant manibus aræ*
> *Cæruleis miſtæ vittis, atraque cupreſſo.*
> *Et non plebeios luctus teſtata cupreſſus.*

Quibus Ouidius quoque 3. Triſtium eleg. 13. apte conſonat;

Ouid. 3. Triſt. eleg. 13.

> *Funeris ara mihi, ferali cincta cupreſſo.*

Claudianus item 2. de raptu Proſerp. in eamdem fere ſententiam de cupreſſo cecinit:

Claud. 2. de rapt. Proſp.

> *Quercus amica Ioui, tumulos tectura cupreſſus.*

3 Præter Cupreſſum autem, cuius mentio eſt, Pinus quoque, & Myrtus pro mortis ſymbolo ab antiquis vſurpari conſueuere. Et Pinus quidem, quia ſemel exciſa nunquam reuiuiſcit, ac repullulaſcit. Myrtus vero funeſta itidem arbor computatur, eius quippe folijs Thebani ad Iolai herois maximi tumulum, vt Græcos apud Scholiaſtes fertur, vtebantur. Verum inter funebres ſibi iure palmam Cupreſſus vindicat: *Videmus enim*, Alciatus inquit, *in magnatum, & nobilium ſepulchralibus, ac pollincturis ſpargi Cupreſſi frondes, ſed iſte ritus apud omnes non æque celebratur*. Vnum interim in ſtudioſi gratiam lectoris præmittendum videtur, quam potiſſimum ob cauſam funerarias inter arbores Cupreſſus adſcribatur? An ob pariles videlicet ramos, vnde Græcum illi nomen, metarum quippe formam intuentibus exhibent, vnde Nonius illud ex Ennio:

Pinus, & Myrtus mortis ſignificationem continent.

Alc. in embl.

Nonius ex Ennio.

> *Capitibus nutantes Pinos, rectoſque Cupreſſos.*

Ac ſi hieroglyphica foliorum parilitate illud innui videatur, quod eleganter Horatius expreſſit:

> *Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas Regumque turres.*

Horat.

Hæc enim dominos ſeruis, & ſceptra ligonibus æquat, quin & in omnes arithmetica proportione ſe habet, vt acute in rem præſentem Alciatus ediſſerit, vtpote quæ nullum fert,

> *Diſſimile ſimili conditione ligans.*

Quod ſatis etiam argute in mortuorum dialogis Lucianus adnotat. Inde ſymbolicum illud, quod ad mores attinet, Alciati carmen ex Cupreſſi tum forma, tum nomine concinnatum eſt:

> *Indicat effigies metæ, nomenque Cupreſſi,*
> *Tractandos parili conditione ſuos.*

Quibus hic obiter enarratis, apte illud in rem præſentem Martialis carmine repetendum ſuggeritur:

> *Sed mihi perpetua nunquam moritura Cupreſſus.*

Quod Lucanus item lib. 3. de bello ciuili expreſſit:

Martial. ep. l. 6

> *Et non plebeios luctus teſtata Cupreſſus,*
> *Tunc primum poſuere comas.*

Quibus Alciati in Magni viri Epicedium conſcripta carmina quadrant: optimo enim eiuſdem regimini Palma ſimul, & Cupreſſus coronam perpetuo manſuram intexunt:

Luc. l. 3. de bel ciu.

> *Quam tibi cura ſalus populi fuit optime Princeps,*
> *Hoc tua ſtrenuitas, claraque geſta canunt.*
> *Nempe tibi conſtanti animo, dum vita maneret,*
> *Propoſitum fuerat viuere, ſiue mori.*
> *Perpetuas ergo inferias tibi Magne ſacramus,*
> *Signaque conſpicue Palma Cupreſſus erunt.*

Alc. embl. 198

Verum vt a profanis ad ſacra trāſeamus, Chriſtianorum Cœmeterijs, in quibus inuicti tot Chriſti pugiles quieſcunt, palma quoque, & Cupreſſus ſimul iunctæ mirifice conueniunt, piaque eorundem

dem

dem Christianorum manu insculptæ cernuntur.

3 Præcipuas igitur inter arbores; quibus sacræ plerunque Cœmeteriales tabulæ exornãtur, Cupressus velut quid loco consonans, & funeri dicatum describitur. Feralis enim planta ista, quæ lacrymis iugiter irrigata, iuxta rogos potissimum, & cineres pullulat, apta ibidem conseri visa est, vbi olim funera passim pia Christianorum manu cadaueribus instruebantur. Vt quid enim in ijs potissimum locis, in quibus tumulata defunctorum cadauera in Christo obdormiunt, & vbi crebra inter funera acerbior ipsius mortis memoria recrudescit, Cupressi iugiter nõ inspiciatur, non insculpatur imago? vt in sepulchrali quodam huius nostræ Subterraneę Romę lapide videre est, in quo præcelsa duas inter domos Cupressus affabre coloribus effićta conspicitur. Quæ quidem funestissima arbor, etsi gentilitiam superstitionem redolet, quippe quæ frequens olim gentilibus extitit, ac iuxta eorumdem domos, & ipsosmet defunctorum rogos, vt ethnici plerique scriptores asserunt, poni, ac humo defigi consueuerat; Plinio præsertim, vt diximus, id attestante lib. 16. cap. 33. cum tamen satis abunde suo loco a nobis probatum sit, haud vlla videlicet ratione in sacris Christianorum Cœmeterijs humatos gentiles aliquando fuisse: illud nobis hic interim affirmare opus erit, aut lapidem illum e profanis gentilium tumulis sublatum, in Christanorum deinde Cœmeteria inuectũ irrepsisse, quod & alijs sepulchralibus titulis contigit, vt iam supra lectori palam ostendimus: vel certe arbores ac domos coloribus ibidem adumbratas mysticas abditarum significationes rerum præseferre, fateri vltro cogimur. Porro, vt tuum lector hac de re iudicium sit, lapidem ipsiusmet Cupressi imagine prænotatum & a Bosio inter perscrutandum Cœmeteria, quæ in Vijs potissimum Appia atque Ardeatina sita sunt, adinuentum, icone ex ipsis Cœmeterialibus tabulis diligenter excerpta, hic tibi ob oculos contemplandum proponimus.

Cupressus, & eius mysteria.

Plin. l. 16. hist. c. 33.

Lapides sepulchrales gentilium vsui sũt sepulchris Christianorũ.

4 Verumenimuero, vt in re quæ difficultatibus intercipitur, Origenis sententiæ inhæreamus, præcipua ille sub adumbratæ arboris istius symbolo mysteria cõtemplatur: homilia enim tertia, quam in Canticorum explanationem edidit, illa acute verba explanans: *Trabes nostræ cupressi*, hac ipse ratione vel potius iuxta vulgatę textum legendũ putat: *Laquearia nostra cypressina*, hæc de domibus & cupressis: *Sunt autem Ecclesiæ, vel Ecclesiæ domus sponsi & sponsæ, siue animæ verbi domus, in quibus ligna sunt cedrina.* Et isthæc paulo infra subtexit: *Et puto,* inquit, *quod conuenienter hi, qui Episcopatum bene ministrant in Ecclesia, trabes dici possint, quibus sustentatur et tegitur ædificium vel ab imbrium labe, vel ardoribus solis. Secundo autem horum loco tigna Presbyteros opinor appellari; & trabes quidem dici cypressos, quibus & fortitudo robustior, & odor suauitatis inest, per quod in operibus solidum, & in doctrinæ gratia fragrantem designat Episcopum.* Hæc ad rem nostram Origenes. At eleganter de more Ambrosius in Psal. 118. isthæc in rem pręsentem de Cupresso eloquitur: *Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam; hyeme iuxta, vere atque æstate comam pascit, nec diuerso colore mutatur: solam hanc arborem ventus suo nunquam honore despoliat: sola nunquam veteri exuitur amictu, aut nouo flore vestitur. Sic Apostolica quoque gratia nescit defectum, sed venustate sua floret. Anima igitur corrumpi nescit, quæ florentibus meritis vigens, semper iustitiæ, ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat, & ideo non defluit, neque decidit, quia nihil in eo rimosum est, ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi.* Gregorius item in eadem Canticorum verba, nimirum: *Laquearia nostra Cypressina*, perennitatis quoddam in Cupresso sym-

Episcopi, & Sacerdotes Domus Dei trabes appellati.

Orig. ho. 3. in Cant.

Cupressus hominis iusti significationẽ habet.

D. Ambr. in ps. 118.

symbolum attentius admirari non desinit: *Cedrus autem & cupressus*, inquit, *imputribilia ligna esse perhibentur: quibus bene omnes electi figurantur, quia dum temporalia nullo desiderio sectantur, æterni fiunt; eo quod mentem in æterna figunt.* Demum Bernardus eadem sacrorum Canticorum verba edisserens, Gregorio hunc in modum adstipulatur: *Cupressus item boni æque odoris & imputribile similiter lignum, incorruptæ vitæ & fidei quemuis de clero debere esse demonstrat; & merito decori domus, & laquearium ornatui deputatur. Scriptum est enim: Domum tuam Domine decet sanctitudo in longitudinem dierum. Vbi sane & sanctimoniæ decus, & indeficientis gratiæ expressa perseuerantia est.* huc vsque Bernardus.

D.Greg.in ver Cant.

D.Bernard.

5 Illud vero a nobis silentio obuoluendum non est, eodem nimirum sepulchrali lapide, in quo domus & cupressus pariter exculpta artificum manu conspicitur, domum quidem semidirutam; cupressum autem virentibus ramis excultam haud peculiari absque mysterio intuentium oculis contemplandam exhiberi. Illud enim fortasse, vt nunc menti subest, hæc imago rem altius expendenti innuere videtur, semidirutæ videlicet domus aspectu corruptibile hoc nostrum corpus vel mortis falce iam resolutum, seu dissolutioni iam proximum, cupressi vero viridantium ramorum præstantis amœnitate imagine immortalem hominis animam haud vllo vnquam tempore perituram designari.

Corpus humanum instar domus semidirutæ est.

6 Pio igitur, ac valde opportuno veterum Christianorum studio, quibus cuncta quid mysticum, tum oculis, tum auribus resonabant, cupressus imago Cœmeterijs affigi consueuit, ad leuandos videlicet inter diuersa, quibus iugiter impetebantur, læto ac fausto virentis iugiter arboris symbolo mœstorum animos, quod oculis suspiciendum, ac contemplandum mentibus ingerebatur, eosdemque ad certam optatissimæ immortalitatis spem alacriter prouehendos. Sed hæc interim de Cupresso exposuisse haud nos piget: cæterum ad palmam, quæ principem inter arbores locum tenet, & certum victoriæ omen præfert, iam, si libet, amice lector, contendamus.

CAP. XLIII.

De Palma.

1 HAVD aliud præ cæteris tam apte, quam Palmæ symbolū Cœmeterialibus locis cōsonat, in quibus iuges Christiani ex Auerni hostibus palmas, ac triūphos reuexere: hic enim, vbi piorum quondam palæstra certaminum, ac ipsamet luctantium arena extitit, vbi inuicti ad pugnam pugiles Christi exercebantur, vbi *Sancti per fidem*, vt Apostolus ait, *vicerunt regna, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum*: hic vbi *acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos*: hic vbi *circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti*: hic vbi *in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis; & cauernis terræ, quibus profecto dignus non erat mundus*: hic vbi demum delituere, & *vt meliorem inuenirent resurrectionem*, post pugnā laureati in Christo tandem quiescunt: hic vbi pretiosa eorundem corpora tot coronis, tot palmis, quot tormentis, quot vulneribus exculta iacent: *Pretiosa quippe sanctorum Martyrū corpora*, vt Chrysostomus ait, *sicut pretiosis lapidibus acceptis pro Christo vulneribus distincta, omni Regum diademate pretiosiora, & spectabilia redduntur*. Merito, inquam, vbi quondam pugnæ, ibi nunc palmæ: vbi quondam luctæ, ibi nunc coronæ: vbi vulnera, vbi contumeliæ, vbi funera, vbi demum cineres, ac sepulchra, ibi triumphales palmæ vigent, atque coruscant. Palma enim, cuius Salomonico potissimum templo nobiliter exornando, Deo iubēte, imago dedicata est, aptiori nunc symbolo Subterraneæ Romæ Cœmeterijs, Deo aspirante, affigitur, hæc enim ipsis certantibus semper in voto fuit, nam, vt Plutarchus ait: *Plura certamina coronam palmæ habent*. Palma siquidem coronæ instar victores donabātur: quippe cum hæc vna certaminum typum exhibeat, victoriæ quoque omen portendit. Quamobrem in certaminibus olim

Palma sepulchris Christianorum aptissima, & cur?

Ep. ad Heb. c. 11.

Palmæ effigies Templo Salomonico dedicata.

Plut. q. 5. l. 4. olim, vt idem Plutarchus ait, *placuit palmam signum esse victoriæ, quoniam eius indolis est, vt vrgentibus, opprimentibusque non cedat, sed fortius assurgat.* Quod sane, vt verum fateamur, haud alijs, quam martyribus consonat, huius arboris enim frondes spatularum, quibus certamen perficitur, formam intuentibus exhibent: *Sumetis vobis die prima fructus arboris pulcherrimæ, spatulasque palmarum.* Hæc autem pugnantibus quam probe conueniant, quis non videt? cum enim certaminibus varia apud gentiles quondam præmia extiterint, palma tamen commune omnium ornamentum, ac præmium pariter, Plutarcho teste, computabatur: *Cum sacrorum*, inquit, *certaminum aliud aliam habeat coronam, Palma communis est omnibus.* Palma quippe haud soli ornamētum capiti confert, sed & totū victoris corpus ambiendo decorem præstat: victores enim tum manu, tum veste triumphalis palmæ olim symbolum præferebant: quo plane habitu Christiani quoque inter tyrannorum persecutiones, ac certaminum luctas mystice conspicui reddebantur: *Hic est*, Tertullianus inquit, *habitus victoriæ nostræ, hæc palmaris vestis, tali curru triumphamus.* Palma igitur, vel solo aspectu triumphum portendit: ibique concinne regia hæc, nobilisque arbor piorum manu conseri consueuit, vbi quondam inuictorum Christi pugilum certamina ipsomet irrigata sanguine pullularunt, probe quidem sacris martyrum pignoribus victoriale istud symbolum arridet: *Palma enim*, vt Ambrosij verbis vtamur, *martyribus suauis est ad cibum, vmbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper vestita folijs, semper parata victoriæ, atque ideo non marcescit palma, quia martyrum victoria non marcescit.*

Palma cur victoriæ symbolum constituatur?

Leu. 23.

Plut. in Symp.

Tert. apol. 50.

Amb. ser. 34.

2 Palma igitur cæteras inter arbores, tum mellito fructuum sapore, tum pulchritudine, & sui lōgæuitate præstat, symbolicis tamen rebus, quibus multipliciter illustris redditur, longe præcellit. Hæc enim post prælia victores designat, & triumphos sui exhibitione consūmat. Quamobrem vsitato apud Latinos vocabulo *palmam ferre, & palmam dare*, idem sonat, ac victorem esse, aut quempiam victorem fateri. Haud ab re igitur nobili victorialis palmæ symbolo, triumphalis instar vexilli Christiani quondam athletarum Christi tumulos insignire ac prænotare consueuerunt. Nos vero, vt ipsius palmæ præconia, & subinde symbola edisseramus, hoc quidem lignum in Dominico Crucis patibulo in victoriæ signum, vel potius insigne dedicatum est. Crux enim, vt nonnulli ex Patribus edocent, ex quatuor lignis, præcipue ex palma compactum est, quod a Glossa Clementin. 1. de summa Trinitate, & Fide Catholica his verbis comprobari videtur: *Fertur Crux quatuor habuisse genera lignorum, cedrum in stipite, palmam in palo per longum, cupressum in ligno ex transuerso, oliuam in tabula super Crucem, quod & breui Carmine concluditur:*

Palmæ arboris nobilitas.

Crux Christi e quatuor lignorum generib.

Ligna Crucis Palma, Cedrus, Cupressus, Oliua

Hæc glossa. His autem obiter præmissis, quod ad rem attinet, recolendum Palmæ Hieroglyphicum non minus Christianæ fidei cultoribus, quam ipsismet ethnicis vsui quondam extitisse satis apud omnes exploratum est. Illi enim ad solis imaginem symbolice præsignandam; & ad exprimendos eiusdem radios; ad mensium item, & anni tempora; ad ipsam Iudææ pronunciam, ad Iustitiam demum ac victoriam, & alia id genus prænotanda, quæ apud Pierium, aliosque passim recensentur, qui de Hieroglyphicis copiose agunt, ipsius Palmæ ramos adhibuere. Verum probati e nostris scriptores admirando hoc symbolo & ipsi quidem Iustitiam, ac Victoriam, sensu tamen ab ipso gentilium intellectu longe præstantiori, pluraque alia, quæ intuentium ac legentium animos mirifice ad virtutum decora promouent, virentibus palmarum folijs adumbrari suis frequenter scriptis edocuere.

Palma, eiusq; mysteria alia apud Christianos, alia apud Ethnicos habebantur.

Palma hieroglyphicum Iustitiæ, & Victoriæ.

3 Vt nonnulla igitur hic ad instituti propositum breuiter edisseramus, primo quidem loco a nobis in medium proferenda sunt, quæ eleganter Ambrosius sermone in Dominicam Palmarum describit; quippe qui ipsiusmet Palmæ formam studiosius expendens, aptissimum iusti eandem viri symbolum esse pronunciat: *Palmæ*, inquit, *radix aspera est, sed nitorem maximum habet in fine, ostendens per huius vitæ asperitatem in decorem cælestis patriæ nos debere sustolli.*

Palma asperitatis huius vitæ imaginem præfert.

D. Amb. ser. in ram. pal.

Por-

Porro Eucherius lib. de spiritual. formul. pari sententiarum vi Ambrosio in hæc verba subscribit: *Palma corticum suorum inuolutionibus angustiatur; sed prius amplitudine pulchræ viriditatis expanditur: sic electorum vita inferius despecta, sed superius pulchra. Habet quidem & aliud Palma, quo a cunctis arborum generibus differt: omnis enim arbor, quæ in suo robore iuxta terram valde subsistit, crescendo superius angustatur, & quantum paulisper sublimior, tantum in altum redditur subtilior. Palma vero ab imis inchoat, & iuxta ramos, & fructus ampliori robore exurgit, & quæ tenuis ab imis proficit, vastior ad summa succrescit. Quibus itaque aliæ arbores nisi terrenis mentibus inueniuntur esse similes, inferius vastæ, superius angustæ esse, &c. At contra ex æqualitate Palmarum designatur proficiens vita Iustorum, qui nequaquam in terrenis studijs sunt fortes, & in cælestibus debiles, sed longius atque distantius se Deo exhibent, quam seculo fuisse meminerunt.* Hæc ille, ex quibus vides quam sapida cælestium arcanorum mysteria sapienti ore mortalibus vir iste diuinus edisserat.

Euch. l. de spir. for. c. 4.

4 Hic itidem lectori repetenda videntur, quæ præcipuus cæteros inter Ecclesiæ Doctores Gregorius ingerit, in illa potissimum verba: *Sicut Palma multiplicabo dies*; vbi & ipse Palmam speciosum iustarum symbolum animarum esse fatetur: hæc autem sunt eius in rem presentem verba: *Nec immerito iustorum vita Palmæ comparatur, quia scilicet Palma inferius tactu aspera est, & quasi aridis corticibus obuoluta; superius vero & visu & fructibus pulchra. Inferius corticum suarum inuolutionibus angustiatur, sed superius amplitudine pulchræ viriditatis expanditur. Sic quippe est electorum vita, despecta inferius, superius pulchra. In imo ista quasi multis corticibus deuoluitur, dum innumeris tribulationibus angustiatur, in summo vero illa, quasi pulchræ viriditatis folijs, amplitudine retributionis expanditur, &c.* Idem plane symbolum a Cassiodoro his verbis comprobatur: *Hæc supra terram hispida est, & quibusdam tumoribus inæqualis, sed vbi ad superna processerit, dulcissimorum fructuum suauitate completur, & quasi quibusdam radijs ornata distenditur: Sic iustorum conuersatio in hoc mundo duris est laboribus plena, sed in supernis probatur esse pulcherrima.*

Palmæ iustorum vita comparatur.

S. Greg. l. mor. 19. c. 16.

Cassiod. in ps. 91.

5 Pulchra item, & prolixo quidem sermone copiose de Palmis Theophylactus edisserit: de festiuis enim palmarum ramis, quibus turbæ Hebræorum, ac pueri Christo Domino Hierosolymam subeunti obuiam in triumphi morem prodiere, sermonem instituens, isthæc habet: *In summitate folia habet, alma germina in folio ferens. Porro in trunco & medijs vsque ad fastigium aspera est, & vix ascensilis; in ramis autem virgas erectas promittens. Ita & qui ad cognitionem Verbi & Filij Dei properat, asperam quidem illam inueniet, ambulans per labores virtutis: veniens autem ad summitatem scientiæ, assequetur fulgidissimum lumen cognitionis diuinæ, quasi candidissima Palmarum germina, &c.*

Palmæ triumphales Christi Hierosolymã ascendentis.

Theoph.

6 Sed attentius interim contemplari libet, quæ vir doctissimus Beda lib. 6. in illa Canticorum verba: *Statura tua assimilata est Palmæ*, ipsius Palmæ formam exacte describens, mysticis interlocutionibus eleganter edisserit: *Quia Palma*, inquit, *in inferioribus aspera videtur, in summitate autem pulchritudinem, & fructu suauitatem ostendit, merito huic statura assimulatur Ecclesiæ, siue animæ cuiusque fidelis; quæ asperos pro Domino portat in terra labores, sed mercedem a Domino gratissimam se accipere sperat in Cælo. Aspera est Palma iuxta terram, quia persecutionem patiuntur propter iustitiam electi: pulchra est & dulcis in summo, quia gaudent in pressuris, & exultant scientes, quoniam merces eorum copiosa est in Cælo.*

Palma typum sustinet Ecclesiæ.

Bed. l. 6.

7 Porro ex peculiari frondium memoratæ arboris forma, nobilissimum Ecclesiæ symbolum idem Beda verborum coloribus adumbrare videtur, quod deinde hunc in modum lectori contemplandum exhibet: *Item quod Palma*, inquit ille, *diuturnis est vestita frondibus, & folia sua sine successione conseruat, quis non videat, quia typum teneat staturæ fidei, quæ variante statu seculi labentis eadem semper verba rectæ confessionis, quasi folia nunquam reditura lapsura retinet? & eandem operum perfectionem, quæ ab initio cœpit, quasi decorem Palmarum vsque ad finem seculi in electis suis intemerata custodit, &c.* Hæc Beda.

Palma simulacrum fidei quoque constituitur.

8 Illud vero in studiosi lectoris gratiam prænotandum est, quod soli quidem

Palma Victoriæ de inimicis spiritualibus imago est

tot inter arbores Palmę peculiariter conuenire dignoscitur; hæc quippe præ cæteris aduersus pondus, quod pressa sustinere cogitur, cum in modũ nititur, vt immani cuiuis oneri imposito haud vnquam cedat, nec ramis aliquando depressa flectatur, immo potius, quod valde mirandum est, contra ipsummet pondus quod patitur, obluctando consurgat, vt ipsemet Aristoteles octauo Problematum libro, & Plutarchus in 8. Symposiac. edocent. Quam potissimum ob causam lyncei naturalium rerum perscrutatores Palmam patentissimum victoriæ signum ac symbolum pariter esse pronunciant; neque id ipsi duntaxat Ethnici dictis comprobarunt, qui duces, ac milites nobili victoriæ triumpho hostilibus e castris remeantes consertis palmarum folijs exornabant; sed & Christiani, quibus iugis est cum tartareo hoste conflictus, id ipsum præstitere: hi quippe triumphali palmarum signo eos potissimum dignos renuntiarunt, qui spirituales, infensosque iugiter ipsiusmet animæ hostes post innumera tentationum certamina viriliter subegissent. Huc autem eleganter Origenes in cap. 21. illis verbis alludit: *Palma victoriæ signum est illius belli, quod inter se caro & spiritus gerit*. Quibus & Ambrosius pari eloquentia consonat, dum lib. 3. cap. 13. Hexameron isthæc scribit; *Laurus & palma*, inquit, *ad insigne victoriæ, lauro victorum capita coronantur: Palma manu victricis ornatus est. Vnde & Ecclesia ait Cantic. 7. Dixi: Ascendam in palmam, vt apprehendam fructus eius. Ascendam in Palmam, vt omnia inferiora relinquat, & ad superiora contendat ad brauium Christi, vt suaues eius fructus carpat & gustet*. His adde quæ ipsemet Ambrosius cap. 7. hunc in modum subijcit: *Rapimus enim ex hoc mundo palmam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpentibus peruigili labore decerpimus; ita tamen, vt non furtiua sublatio, sed direptio sit triumphalis*.

Arist. l. 8. prob. Plut. in 8. Sym.

Orig. in c. 21.

D. Amb. l. 3. c. 13. Exam.

Cant. 7.

Id. in Luc. c. 7.

Palma martyrij interpretationem quoq; habet.

9 Sed cęteris symbolicis, quę Palmę congruunt, argumentis illud accedit, quod quamuis nobile ac præcipuum victoriæ insigne præseferat, peculiari tamen ratione faustissimæ illius victoriæ signum ac symbolum extat, quæ proprij effusione sanguinis purpurea Martyrij laurea comparatur. Quod quidem egregie quadragesimali sermone in Domin. 2. Ambrosius expressit: *Præmium enim*, inquit, *quoddam est Palma martyrij, quæ confitenti linguæ dulcem fructum tribuit & victrici dexteræ gloriosum præstat ornatum. Est plane Palma Martyribus suauis ad cibum, vmbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper parata victorię. Atque ideo non marcescit Palma, quia Martyrum victoria non marcescit*. Hæc in rem præsentem Ambrosius.

D. Amb. ser. in Dom. 2. quadr.

10 Victoriales quoque Martyrum palmas ipsemet Augustinus miris laudum præconijs extollit in illud Apocalyps. 7. *Stabant ante thronum in conspectu Agni amicti stolis albis, & Palmæ in manibus eorum*; vbi postquam de iugi Martyrum ante thronum Dei consistentium lætitia luculenter disseruit, isthæc subdit: *Stolis fulgent albis, & Palmas in manibus habent; quia præmia in operibus habent; dum corpora, quæ ignibus vstulari, ac bestijs dilacerari, plagis absumi, per præcipitia deuolui, vngulis abradi, omnimodo pœnarum genere passi sunt dissipari, per resurrectionem glorificata recipiunt*. Quibus omnino consonant, quæ idem tract. 51. in Ioan. subnectit: *Rami palmarum*, inquit, *laudes sunt, significantes victoriam: quia ibi erat Dominus mortem moriendo superaturus, & trophæo Crucis de diabolo mortis principe triumphaturus*. Hæc Augustinus. Gregorius item hic nobis consulendus est, qui lib. 2. in Ezech. homilia 17. illa potissimum verba exponens: *Et ante frontes pictura Palmarum. Quid per Palmas*, inquit, *nisi præmia victoriæ designantur? Ipsæ quippe dari vincentibus solent. Vnde & de his, qui in certamine martyrij antiquum hostem vicerant, & iam victores in patria gaudebant, scriptum est: Et Palmæ in manibus eorum, &c.* Et hæc infra: *Palmas quippe in manibus habere, est victorias in operatione tenuisse: cuius operationis Palma ibi retribuetur, vbi iam sine certamine gaudetur*.

Palmæ martyrum victoriales propriæ.

D. Aug. in c. 7. Apoc.

Id. tract. 51. in Ioan.

Palmæ, cum quibus obuiã Domino ruerunt Hebræorum pueri, & earum mysteria.

S. Greg. l. 2. in Ezec. ho. 17.

11 Verum enimuero complures Patrum id comprobantium sententiæ in medium proferri possent, sed omnibus interim ablegatis, vnum nobis pro quouis sententiarum pondere argumentum sufficiat, antiquissima nimirum ipsius Ecclesię consuetudo, quæ in recolendis beatorũ Martyrum natalitijs eiuscemodi titulum ac phrasim vsurpare consueuit. Cuiuslibet enim singillatim martyris,

Palma martyrij solemnis Ecclesiæ phrasis.

ris, dum gloriosa eiusdem sacris in dypticis mentio recurrit, his potissimum verbis laudatio concluditur: *Martyrij Palmam accepit*. Item, *Martyrij Palma coronatus est*; *vel martyrij palmam meruit obtinere*. Et vt vno verbo singula complectamur, frequentissima tum in Romano Martyrologio, tum in recolendis Martyrum actis ipsius Palmæ mentio agitur: cuius quidem rei etsi exempla quamplura deessent, quibus valide eiusmodi mentio comprobetur, satis abunde ex ipsismet celeberrimæ virginis ac martyris Agathæ gestis obfirmari videretur: quippe quæ his tyrannum immanissimum verbis compellasse describitur: *Nisi perfeceris corpus meum a carnificibus attrectari, non potest anima mea in Paradisum Dei cum Palma intrare martyrij*. Quapropter consonis quidem triumpho vocibus, plaudentium more in beatorum martyrum Innocentium hymno sacrosancta iugiter Ecclesia canit:

Acta S. Agathæ.

Vos prima Christi victima
Grex immolatorum tener
Aram ante ipsam simplices
Palma & coronis luditis.

Hymn. de SS. M.M. Innoc.

12 Quibus item concinne respondent, quæ Apocalyps. 7. beatus Christi Apostolus & Euangelista Ioannes ad instituti propositum loquitur, cum ipsos Christi Martyres stantes ante thronum Dei, & palmas triumphantium in morem manibus præferentium se vidisse affirmat: *Post hæc*, inquit, *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronum & in conspectu Agni amicti stolis albis & Palmæ in manibus eorum*. Idem insuper ex recepto ac perantiquo Ecclesiæ vsu satis conuinci videtur, quæ dum beatissimorum Martyrum imagines pingit, eosdem aptatis manui Palmis effingere consueuit, vt ijsdem in tabulis haud semel videre est.

Apoc. c.7.

Martyres Palmas in manib. tenentes pingendi mos.

13 Vt enim Baronius in suis ad Rom. Martyrologium notis asserit, palma victoriæ symbolum esse consueuit, *non tantum*, inquit, *apud Iudæos, vt ex plerisque diuinæ scripturæ locis apparet, erant palmæ victoriæ insignia, sed & apud Græcos, ex quibus ad Romanos eadem prouenit consuetudo, vt victoribus palmæ darentur, sed id nō ante debellatos Samnites, vt habet Liuius lib. 10. in fin. Dec. 1. Quod sit in Palma victoriæ symbolum habes ex Plutarcho lib. 8. q. 4. Symposiac. narratum a Gellio lib. 7. c. 6. Certe his insignibus nobilitatos sanctos martyres vidit sanctus Ioannes Apoc. c. 7. vt non mireris, si in Martyrologio sæpius leges sanctos Martyres palmam accepisse martyrij: est enim ea dicendi phrasis ex diuinis scripturis comparata, atque antiquitus vsurpata*. Hæc in rem præsentem Baronius, quibus & multiplices ipsarummet Cœmeterialium palmarum icones subtexere, & hic lectori e Subterraneæ Romæ Sarcophagis excerptas delineare voluimus.

...ar in not. ad Mart. Rom. die ... Ian.

Palma victoriæ insigne habetur.

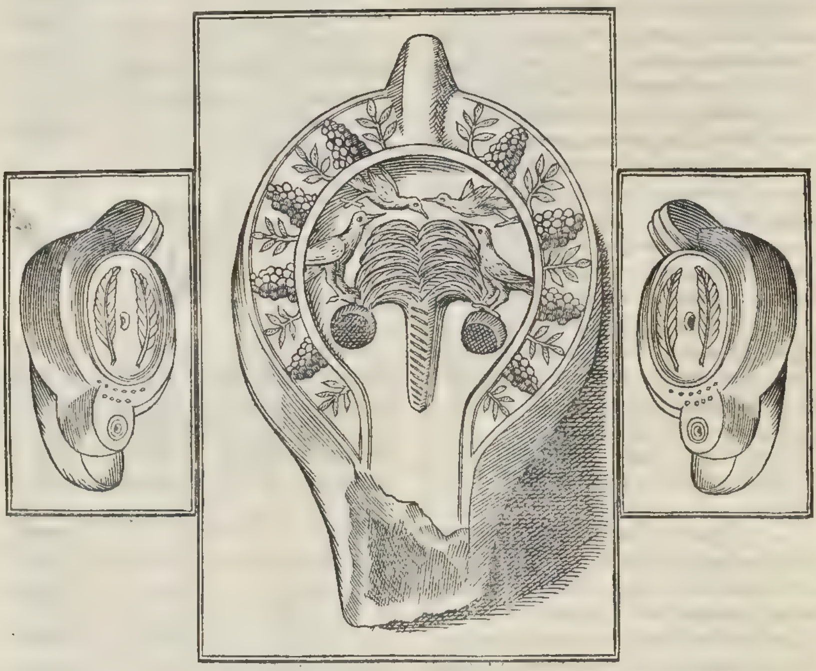
Palma enim, quæ victoriæ symbolum, & triumphi index est, a Christianis olim martyrum sepulchris ferro exsculpi cōsueuerat: quapropter vbi puerorum quoque interdum Sarcophagi palmarum ramis nobiliter exsculpti conspiciuntur, eosdem haud temere persecutorum gladio interceptos, Christianæ fidei testimonium exhibuisse, & sanguine laureatos de tyrannis triumphum reuexisse asseri potest. Cuius rei gratia sepulchralem hunc pueri Valentiniani lapidem, qui e Cœmeterijs erutus, apud Petrum Antonium Gabriellium Romanum, virum tum sacræ, tum profanæ antiquitatis studiosum, extat, lectori contemplandum proponimus, vbi palma ad calcem insculpta cernitur: quippe quæ vt plurimum index martyrij esse consueuit.

Sepulchris martyrū palmæ insculpi solitæ.

HIC REQVIESCIT IN PACE
INNOCENS PVER
NOMINE VALENTINIANVS
QVI VIXIT ANNOS III.
DIES XXV.
SEPVLTVS EST
PRID. NON. DECEMBR.
CONSVLATV VOLVSIANI
VIC.

Christiani insuper, vt victorialibus inter ipsa aduersa, quibus impetebantur, palmis cumularentur, earundemque vel so-

ſolo aſpectu alacriores ad certamina, triumphos interim animo recolentes, ac victoriam meditantes, redderentur, fictilibus quoque lucernis ſæpe ſæpius palmarum ramos in triumphi ſymbolum, delineando affigebant: quod ex nobili Cœmeteriali hac præſertim lucerna ex noſtris hiſce tabulis lib. 3. excerpta tibi contemplandum offertur, quæ palmarum arborem columbis hinc inde inſignitam exhibet,

Palmæ martyrum propriũ inſigne.

13 Palmarum enim virentium ſymbolo martyres a cæteris ſanctis peculiari veluti ſigno ſecernuntur, quorum potiſſima virtutum inſignia ijſdem tabulis exprimi in more poſitum eſt. Quapropter quemadmodum vbi quis pictas iuxta alicuius imaginem claues adſpicit, mox veneranda ibidem beati Petri Apoſtolorum Principis imaginem exhiberi pronuntiat: pari quoque ratione, dum mucronem Pauli, Crucem Andreæ, Apoſtolorum inſignia, & id genus alia recognoſcimus, ſanctorum protinus, quibus iſthæc congruunt, imagines præſerri intelligimus. Hinc haud diſſimili, ſi nobis argumentari fas eſt, ratione cum ſancti alicuius imaginem viridi palmarum ramo excultam conſpicimus, eam velut martyris imaginem cõtinuo veneramur.

De Palmis, quę ſepulchris inſculptæ viſũtur.

14 Verum an idem prorſus de Palma Cœmeterialibus ſepulchris inſculpta aſſerendum ſit, quod martyrem ſcilicet cõditum ibidem fuiſſe deſignet, merito quidem nonnulli addubitant, eam victoriæ potius ac triumphi ſymbolum, quem ibidem reconditus de tribus illis acerrimis hoſtibus, mundo ſcilicet, carne, ac diabolo retulit, intuẽtibus præſeferre affirmantes. Argumentum autem ad id comprobandum ex pluribus ſepulchralibus titulis deducunt, qui in opere Subterraneæ Romæ Italico ſermone hactenus edito recenſentur; vbi tertio potiſſimum libro inſcriptiones quamplures Palmarum ramis prænotatas videre eſt: hæ autem, vt ijdem conſtanter aſſerunt, martyrium nullatenus deſignare queunt, & argumenti vis ex ſepulcrali cuiuſdam præſertim Leupardi titulo augeri videtur, de quo iſthæc ibi leguntur:

Leupardus ſe biuo fecit,

Duo-

duobus interim Palmarum ramis in ipsius monumenti prospectu eleganter exculptis. Quorsum autem quis inquiet, victorialem suo quispiam monumento Palmam, quæ augustissimi martyrij index & nota est, absque tumidi et arrogantis animi fastu insculpi iubeat? Ex altero item sepulchralis inscriptionis titulo res palam ex istorum sententia confici posse videtur, vbi duobus intertextis palmarum ramis hæc verba leguntur:

REGINA VIBAS
IN DOMINO IESV.

At nullam prorsus fœminam, vt ipsæ sacrorum Actuum testantur paginæ, nullam, inquam, quæ Reginæ præseferat nomen, martyrio coronatam, quod didicerimus, Romana Ecclesia nouit, ac inter martyres veneratur: tum quia sub ijs Consulibus, quorum nomine titulus prænotatur, haud vlli, vt alias contigit, persecutores Dei Ecclesiam diuexabant nedum fidelibus subeundi pro Christo martyrij occasio suppetebat. Porro hactenus recensitis alter inscriptionis titulus subnecti posset, quo pueri cuiusdam, qui ex infirmitate decesserat, duas item præseferens palmas, tumulus illustratur.

...itulorum sepulchralium communis phrasis In Pace quid significet?

15 Porro maior subinde aduersariorum argumentis vis conciliatur, si quis consuetam sepulchralium titulorum phrasim sapienter expendat, quæ illa passim verba intuentibus legenda exhibet: *In Pace*. Per hæc autem verba in Græcorum Menologijs hi, qui absque Martyrij laurea iam defuncti sunt, a martyribus ipsis secernuntur. Quis enim dixerit inuictos Christi martyres in pace mori, quorum constans fides ac imperterrita iugiter animi constantia multiplicibus quidem probata certaminibus, extremis demum, ac acerbioribus tormentis impetita coronari promeruit. Quapropter cum de ijsdem in sacris Menologijs mentio recurrit, adiecto potissimum martyrij genere, quo tyrannis iubentibus absumpti sunt, gladio videlicet, aut igne vitam pro Christo in agone fudisse describuntur.

16 Vt alterum denique his argumentum subijciamus, Palmas quoque in ipsis nondum baptismo initiatorum sepulchris, immo & in bimestris pueruli tumulo antiquitus exculptas fuisse compertum est: quibus insuper ad argumentorum vim magis augendam accedunt, quæ inserta inscriptionibus plerumque verba leguntur, videlicet, *Coniugi Charissimæ*: *Viro Benemerenti*, quos tamen haud Christi martyres extitisse constat. Hæc vtique ab aduersarijs iacula pro Palmarum ramis haud martyrij, vt aiunt, indicibus aduersus sepulchrales titulos valide intorquentur. Verum alij potioribus permoti rationibus, Palmæ signum sacris recolendisque Vrbis Romæ Cœmeterijs affixum, patentissimum martyrij symbolum præseferre arbitrantur, vel tum præcipue, si omnimoda tam loci quam temporis ratio habeatur. Vt quid minus enim eiuscemodi Palmæ signo victoria duntaxat ac triumphus de consuetis animæ hostibus, mundo videlicet, ipsiuscarnis oblectamentis, ac dæmone, a quibus homo iugiter impetitur, palam intuentibus denuntiatur: nam si hoc verum esset, isthæc signa ac symbola in singulis fere Cœmeterialibus sepulchris conspicerentur, cum non nisi præcipuis Christianarum virtutum meritis conspicui, ac selecti inter Christianos, vt nobis credere par est, dum acerbiora persecutionum tempora ingruerent, clam in Cœmeteris degentes, pia ibidem fidelium manu sepulchri locum obtinuerint, palmas tamē in paucis admodum sepulchris suspicere fas est.

Palmæ sepulchris insculptæ non semper martyrij indices.

17 At quid obiectis potissimum argumentis hi ex aduerso respondeant, videamus. Et primo quidem quod ad insculptū Leupardi sepulchro titulum spectat, absque controuersia asserendum est, arrogantis animi, ac tumidæ, elatæque mentis nota iure eundem merito sugillari posse, si dum adhuc vitam hanc periculis obnoxiam viueret, constructo sibi sepulchro, ac si postmodum martyr futurus triumphum ante victoriam canens, palmas incidi iussisset. At ne quid minus arrogantiæ crimen subterfugere valuisset, si easdem in triumphi signum, quod de spiritalibus hostibus reuexerat, exprimendas curasset. Quapropter, vt difficultatis nodus eludatur, necessario fatendum videtur, Palmarum signa haud ab ipsomet Leupardo, dum viueret, sed ab alijs, post eiusdem obitum tumulo in-

Quid de titulo sepulchrali dicendum, quem Laupardus sibi viués inscripsit.

incisa fuisse. Quibus & ad argumenti vim facilius dissoluendam addere quis posset, virum hunc conspicuæ pietatis, qui mortis iugiter memor, viuens sibimet sepulchrum longe ante prospexerat nobile postmodum pro Christi fide martyrium consummasse, paratoq; sepulchro illatum fuisse, in quo palmarum ramos, effusi cruoris indices, pia deinde fidelium manus ferro insculpserit. Quod vero nullum prorsus inter martyres Reginæ nomen Romana Ecclesia colat, aut recenseat, id plane haud mirum cuiquam videatur, cum fere innumera martyrum beatorum nomina in libro vitę descripta adnumerentur, quæ militantium in terris Ecclesia, eorumdem actis gentilium furore abolitis, recensere nullatenus nouit; quinimmo nec in Romano quidem Martyr. eorum omnium, qui Romæ pro Christi fide coronati sunt inscribi nomina, exploratissimum est, cum tamen haud profunctorie singulis quibusque diebus ea ex eodem Martyrologio fidelium auribus verba resonent: *Et alibi aliorum plurimorum sanctorum martyrum, confessorum, atque sanctarum virginum.*

Ex Mar. Rom. die 1. Ian.

18 Verum quod ad inscriptiones attinet, quæ certis quoque Consulibus tunc potissimum temporis prænotatæ sunt, cum iam in Christianos persecutio desierat, & palmis tamen insignitæ conspiciuntur; vnica autem ex his, *Paulini* scilicet Consulis prænotata nomine extat ex qua plures eiusdem nominis Paulinos Consules extitisse perhibetur: vt propositę vero difficultati nunc fiat satis, quāuis Paulinum hunc, cuius mentio recurrit, iuniorem fuisse scriptor coniectatus sit, haud tamen id serio & constanter asseruit, cum is, de quo agitur, quispiam ex antiquioribus fuisse potuerit. At quamuis de ipsomet iuniore inscripta sepulchralis tituli verba subintelligenda fore quis dixerit, haud tamen inde inferre licet, martyres in Dei Ecclesia, & apud Romanam præsertim Vrbem sub ipsamet Christianorum Imperatorum tempora nullatenus floruisse, cum maxime, vt ex Romano Martyrologio constat, cuius indubitata apud omnes fides est, S. Almachius martyr Romæ Kalendis Ianuarij sub ipso Theodosio Augusto coronatus martyrio legatur. Porro inscriptio, quæ *Theodosio, & Fausto Consulibus* prænotatur, haud palmæ, sed oliuæ ramo, columbæ pedibus affixo, decoratur. Quod autem de sepulchrali pueri cuiusdam titulo palmis duabus insignito aduersarij instantius obijciendo vrgebant, non est quod cuiquam negotium facessat, oculi quippe id vltro asserentis inter ipsas Cœmeteriales tenebras, vel tum in meridiana luce caligauerant, re tamen melius inspecta, haud palmæ, sed bini oliuarum ramusculi columbæ pedibus inserti caligantibus oculis innotuere.

Inscriptiones Palmis insignes positas tempore pacis in Ecclesia

Rom. Mart. Kal. Ian.

19 Interim vero de phrasi illa titulis apponi consueta, *In Pace*, etsi Gręci aliter asserant, certe apud Latinos verba isthæc martyribus æque, ac confessoribus, vt diximus, apte consonant: ad quod sane comprobandum, Antiphona, quę natalitio plurimorum martyrum die ad laudes ab Ecclesia canitur, aduersarijs omnino conuincendis sufficeret, quæ sic se habet: *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt*. At id ex ijsdem sepulchralibus titulis, vt rem prosequamur, manifeste apparet, quorum bini potissimum, *Exuperantiæ* nimirum, *& Valerij*, vasa quædam prunis referta intuentibus contemplanda exhibent, quæ lapidi incisa, nobilissimi procul dubio martyrij, quo per ignem fidei causa transeuntes coronati sunt, symbolum præseferunt.

Phrasis sepulchralis In Pace martyribus & confessoribus communis.

Ant. in fest. SS. MM.

10 Porro inscriptiones, quæ de sacro nondum baptismate initiatis, & de bimestribus pueris afferebātur, haud vllæ in nostro hoc Subterranæ Romæ opere insculptæ extant; verum si ex his nonnullas in medium quis proferat, facili quidem negotio, vt arbitrari fas est, tota argumenti vis protinus eludetur, dum constanter quoscunque baptismo tum flaminis, tum sanguinis, vt Theologi docent, Deo aspirante, initiatos, ac ipsosmet infantes vltro pro Christo trucidatos, inter martyres iure optimo adscribi potuisse asseramus. Demum verba illa, quæ sepulchris tituli vice plerunque consignata sunt, videlicet *Coniugi charissimæ, viro benemerenti*, haud euidenter quidem defunctos quos tumulari ibidem contigit, martyres extitisse coarguunt, cum & ipsi mortem fidei causa subeundo inter martyres iure merito adnumerari potuerint; quorum deinde sepulchris

Baptismus flaminis, & sanguinis.

post

post nobile pro fide martyrium, palmæ exculptæ fuerunt, vel ipsius coniugis adhuc superstitis studio, vel certe pia fidelium manu, vt iam de Leupardo prolixius enarrauimus.

Phrasis titulorũ sepulchralium *In Pace*, quam mortẽ denotet.

21 Verum ex his duabus quænam probabilior sententia pronuncianda sit, prudens lector, vtriuslibet sententiæ rationibus diligenter expensis, quod magis libet, ipse dijudicet. Equidem non eo inficias phrasim illam, *In Pace*, ex vi ac proprietate vocabuli mortem illam, quæ naturaliter obuenit, nullatenus vero violentam designare, quod pluribus sacrarum paginarum testimonijs euidenter comprobari potest, Hieremiæ præsertim cap. 34. num. 4 vbi Propheta Regem Sedeciam alloquens, hæc ait: *Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio, sed in pace morieris*. Verumtamen cum sepulchrales tituli his verbis prænotati, videlicet *in Pace*, clara quoque & manifesta martyrij insignia, vasa videlicet ignibus referta, præseferẽt, haud fortasse asserere absurdum erit, hunc loquendi modum tum martyribus, tum confessoribus Christi communem pari ratione fuisse. Et quidem ex ipsismet sacrarum paginarum tabulis mori quis interdum in Pace dicitur, etsi gladio feriente moriatur, quod plane ex Holdæ Prophetidis vxoris Sallum verbis comprobatur, quam cum Helcias Sacerdos, Regis Iosiæ iussu, consuluisset, propheticum illud pro Rege responsum Deo tunc suggerente accepit: *Idcirco colligam te ad patres tuos, & colligeris ad sepulchrum tuum in pace, vt non videant oculi tui omnia mala, quæ inducturus sum super locum istum*. Regem quippe in pace moriturum apertis illa verbis prænunciauerat, qui tamen in acie a Pharaonis Regis Ægyptiorum sagittarijs vulneratus interijt, ac violenta manu, vt Scriptura ait, in Maggedo occisus est. Quorsum ergo in pace mori tunc potuit, qui valida sagittariorum manu vulneratus decessit?

Ier. c. 34. n. 4.

4. Reg. c. 22

4. c. 23.

22 Vt sacri igitur interpretes rem exponunt, & præsertim Gaspar Sanctius vir disertissimus e Societate Iesu, *Pax* interdum, & eo præsertim loco, haud priuata & propria ipsiusmet Regis subintelligenda est; vere etenim ille in pace non decessit; id est, haudquaquam pacificam (quod hominibus communiter contigit) mortem obijt, quæ talis tunc potissimum dicitur, cum a senectute, vel a morbo, non violenta autem extrinsecus illata manu, prouenit, vt pluribus idem auctor satis erudite probat lib. 3. Regum cap. 2. ad illud Ioab: *Non deduces canitiem eius pacifice ad inferos*. Pax autem illa, cuius sermo agitur, totius regni intelligitur, quod tunc quidem haud vllis bellorum procellis atque incommodis infestabatur, quo tempore Iosias e viuis decessit, atq; ideo regia quidem pompa, quod in bello, ac rerum militarium tumultu haud fieri consueuit, sanctissimus Rex, ac solemni omnium planctu, qualem perpauci in eadem regione consecuti hactenus fuerant, post mortem sepulchro illatus est. Cum Iosias igitur etsi sagitta confossus, in pace tamen regni mortuus sit, in pace mortuus absolute dicitur. Quæ sane in rem præsentem explicatio ex ipsismet Paralip. 2. cap. 34. verbis optime conuincitur, vbi isthæc Regi prophetico ore prænunciata leguntur: *Infereris in sepulchrum tuum in pace, nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus sum super locum istum, & super habitatores eius*. Cum igitur phrasis hæc, *in Pace*, morte interdum violenta, vt sacræ testantur paginæ, occumbentibus aptetur; haud mirum, si Christiani quoque eamdem inuictorum martyrum sepulchris interdum aptando inscriberent.

b. Sanct. in comm. in Reg c. 23.

Gasp. cit. l. 3. Reg. c. 2.

Paral. l. 2. c. 34

Martyres etiã sine effusione sanguinis.

23 Ad quod magis magisque comprobandum, haud studiosum lectorem lateat, quamplurimos item martyres, fuisse vocatos, quamuis nullatenus martyrij gladio interempti ceciderint, cum tamen pro Christi fide carceres, aut alia id genus tormenta perpeti eosdem contingeret, quod fuse ipsemet Cyprianus probat epistola 7. 9. 10. 15. 30. 37. 52. & 81. edit. Pamel. qui idem in ep. nonæ scholijs diligenter adnotauit. In horum autem sepulchris palmas affabre effictas fuisse, nobis quidem credere par est, ni forte quis asserere illud velit, primis illis rudioribus Christianorum seculis ab his, qui apte minus artem, peritiamque incidendi callebant, haud palmam ab oliua discretam, sed vnam pro altera marmori frequenter incisam fuisse. Porro tunc nobis nullus ambigendi locus re-

Cypr. ep. 7. 9 10. 15. 30. 37. 52. & 81.

relinquitur, & palmæ insignia lapidi ferro insculpta martyrium certissime designant, cum aliud quiddam martyrij symbolum palmis adiunctum, ac sepulchris affixum reperitur. Quamobrem in Cœmeterialibus plerisque tumulis, quibus palmæ signum inest, vitrea quoque ac fictilia vasa conspiciuntur, quæ sacrum martyrum cruorem secretiore in ijsdem sepulchris loco reconditum, calce obsignata continebant, vt præcipue in iam descripto S. Saturnini Sarcophago videre est: ibi enim præter palmam vas item vitreum, quod repertum est, in studiosi lectoris gratiam insculpendum curauimus. Idem insuper patet in B. Victoris mart. tumulo, vbi vas & palma ferro expressa cernitur, immo & singula fere sacro imbuta martyrum cruore vasa incisum triumphalis palmæ symbolum intuentibus præseferunt.

Palma in sepulchro S. Saturnini.

24 In pluribus item antiquorum Cœmeteriorum sepulchris ipsiusmet instrumenta martyrij vel satis ruditer delineata conspiciuntur: in singulis autem ipsummet pro asserendo palam martyrio palmæ symbolum exhibetur, quo nimirum ipsorum martyrum sepulchra ab alijs, vt diximus, Christianorum tumulis secernebantur. Quod in lapide potissimum adnotare licuit, quo recolendum Beati Caij Papæ, ac mart. sepulchrum operiebatur: ibi enim sacrum insuper Christi nomen, Græcis in hunc modum literis de more exaratum ☧ contemplantibus exhibitum est. Idem quoque in beatorum martyrum Tiburtij, Valeriani, & Maximi sepulchro apud sanctam Cæciliam Transtyberinæ regionis in perantiqua eiusdem Ecclesiæ confessione, necnon in alijs quampluribus sanctorum tumulis obseruari contigit. Quam quidem sententiam nos probabiliorem ducimus, contrariam tamen haud omnino reijcimus, atque improbamus: verum quidquid sapientiores viri, sacrarumque rerum notitia præditi in re admodum dubia singulis bene perpensis pronunciauerint, nos quoque alieno potius quam nostro acquiescentes iudicio, libenter amplectemur. Et de his hactenus.

Palma, & nomen Christi in sepulchro Caij Papæ.

Et in sepulchro SS. Tiburtij, Valeriani, & Maximi.

CAP. XLIV.

De Oliua.

1 POst triumphalis Palmæ, quam lætis, amice lector, oculis suspeximus arborem, victorialis nunc Oliuæ symbolum Cœmeterialibus affixum tabulis occurrit: hæc enim reliquas inter plantas suo decore conspicua perenni foliorum viriditate potitur, certantiumque capiti haud vulgaria, vt iugiter animis vigeant, ornamenta suggerit: in victoriæ quippe signum nobilem vltro vincentibus coronam intexere consueuit. Apud Græcos igitur in Olympicorum præsertim ludorum certaminibus nobiles ex oliuarum sertis coronæ donabantur. Athenis vero festiua olearum fronde, vt Plinius asserit, promeritorum crines redimiri mos erat. Demum apud Romanos ij potissimum oliuarum sertis coronabantur, qui minores, quos ouationes appellabant, triumphos promeruissent, deriuantes videlicet ad Hercule eiuscemodi vsum, qui minores, vt aiunt, post superatum certamen fratres oliua coronauerat. Verum vt impensus ab ipsismet olim gentilibus oliuæ cultus, eiusdem gloriam pijs Christianorum oculis adumbret, sacra hæc olim Palladi arbor, sicut Ioui quercus habebatur, quod Alciatus in suis eleganter emblematibus metrice expressit:

Oliua eiusque decor.

Alex. ab Alex. l. 5. Gen.

Val. l. 5. hierogl.

Plin. l. 4. c. 15.

Quercus amica Ioui, potitur Pallas oliua,
Illius fructus, huius & vmbra placet, &c.

Alciat. emble.

Quod autem Mineruæ olim sacra hęc iure merito a gentilibus arbor adscriberetur, nec frondium dumtaxat pompa, vt reliquæ arbores cæteris dicatæ dijs, sed fructuum insuper vbertate speciosa inter cæteras caput extollendo reddatur, ex illis apud Phædrum carminibus lib. 3. palam conuincitur, ex quibus etiam symbolice Oliua intuentibus innuit, fructum videlicet frondibus, cōmoda pompæ, vtilitatem splendori longe præferendam. Quis enim oliuam exilem, forisque abiectam ingenti cuiuis

Oliua cur Mineruæ sacra dicatur?

Apud Phæd. l. 3

uis platano, aut annosæ quercui, frondibus dumtaxat luxurianti non pręferat? Sed carmina in oliuæ præconium gratis auribus excipienda hic sunt:

Apud Phædr. l. 3.

Olim quas vellent esse in tutela sua
Diui legerunt arbores: quercus Ioui,
Et Myrtus Veneri placuit, Phœbo laurea,
Pinus Cybelæ, populus celsa Herculi,
Minerua admirans quare steriles sumerent,
Interrogauit. Causam dixit Iuppiter:
Honore fructum ne videamur vendere,
At me hercule narrabit, quod quis voluerit,
Oliua nobis propter fructus est gratior.
Tunc sic Deorum genitor, atque hominum sator:
O nata merito sapiens dicere omnibus,
Nisi vtile est, quod facimus, stulta est gloria.

Olea Mineruæ sapientiæ præsidi sacra.

Sapiens igitur, aliorumque impensis docta Minerua oliuam præ cæteris arboribus fructiferam sibi deposcens, speciosæ arboris vbertatem designando, vanum prorsus, ac futile esse omne promicantis gloriæ choragium, nisi succulentis interim vtilitatis, vbertatisque fructibus fæcundetur, symbolice edocuit. Et quidem haud immerito ex Oliua, quæ pulchro frondium virore, ac fructu pariter ditescit, perennitatemque solo dumtaxat aspectu præsefert, coronas ab antiquis concinnari contigit. Hæc enim exectis aliquādo ramis, etsi penitus exaruisse videatur, omnem contra spem, pristinum exhibuisse virorem visa est, vt apte poëta cecinit:

Virg. Geor. 2.

Quin & caudicibus sectis mirabile dictu,
Truditur e sicco radix oleagina ligno.

Congrue igitur speciosæ istius arboris fronde serta victorum capiti imponebantur, vt suis poëta carminibus expressit:

Virg. Aen. 5.

——— *Flauaque caput nectentur oliua.*

Eiusdem quippe frondibus caput ambitioso munere cingebatur, cuius liquore, ac succo, vt in arenā descendens viriliter dimicando persisteret, ad luctandum foueri consueuerat: luctatorum enim corpora olim officiose perungebantur:

Aeneid. l. 5.

——— *populea velatur fronde iuuentus,*
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.

Vnctio enim vigorem corpori, Oliuæ autem frondes decorem capiti conciliabant. Oliua quippe folijs quidem perexiguis, ac pallidis instructa, sed fructu maxime vber, & vigens propheticū illud Ieremiæ oraculum apte menti suggerit: *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* Lignum enim Oleæ nec tempestas, nec caries, neque vetustas vnquam labefactare nouit: quamobrem apud antiquos æternitatis symbolum erat. Inde Elias, & Enoch, vtpote æternitatis candidati, specioso Oliuæ titulo appellantur: *Isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt dominatori vniuersæ terræ.* Et eodem plane nomine in Apocalypsi decorantur: *Hi sunt duo oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.* Quia scilicet imperfracto viri animo Antichristo sub mundi occasum resistent, nec vllis laboribus, minis, aut tormentis cedent, & eiusdem oliuæ symbolo, quo ad præliū armabuntur, & quo post pugnam, ac victoriam ex Antichristo reuectam triumphantes coronabuntur. Sed vt a profanis ad sacra oculos, ac stylum pariter contrahamus; pulchra quidem, & mira sunt rerum arcanarum symbola, quæ speciosa rudi quidem sub cortice arbor complectitur: hæc enim, vt paucis singula perstringamus, misericordiæ, pacis ac victorię hieroglyphicum adumbrat, hæc fluctuanti, & naufrago quondam orbi Noemicę columbę ministerio aduecta pacem retulit, hæc refundendum iugiter pietatis oleum præsefert: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei,* Regius Propheta inquit; hæc molli, stillantique liquore prodituros in arenam vngere, hæc victores demum festiuis frondium sertis redimire consueuit.

Ier. c. 10. n. 16

Olea æternitatis hieroglyphicum.

Zach. c. 4. n. 13

Apoc. c. 11. 4.

Oliua eiusque mysteria.

2. Hinc præter palmarum ramos, quos in victoriæ symbolum fortissimis Christi athletis, necnon & ob gloriosi martyrij signum Christiani promeritis quondam viris erexere, quidam etiam in Cœmeterialibus tabulis frequēter ramusculi ipsismet sepulchris affixi exhibentur, qui intuentibus ipsius oliuæ formam præseferunt: neque id vero, vt mox enarrabitur, absque peculiari mysterio

Oliuæ ramusculi in sepulcaris Cœmeterialibus.

Oliua symbolum Pacis cōstituitur.

præstitum est. Oliua enim, vt Tertullianus loco, quem supra recēsuimus, sexto videlicet lib. de Baptismo cap. 8. symbolum pacis præsefert: nam disertissimus vir de columba ad Noemicam arcam post imminutas diluuij aquas redeunte agens, isthæc subdit: *Quemadmodum,* inquit, *post aquas diluuij, quibus iniquitas antiqua purgata est, post baptismum, vt ita dixerim, mundi, pacem cœlestis iræ per columbam terris adnuntiauit dimissam ex arca, & cum olea reuersam, quod signum etiam apud nationes paci prætenditur, &c.* Et communi quidem omnium voce hæc vna præ cæteris arbor pacifica nuncupatur, quo plane titulo ipsemet Virgilius reliquorum Poëtarum princeps eamdem appellat:

Tertul.

Paciferæque manu ramum prætendit oliuæ.

Æneid. 7.

Quapropter ad præsignandum Christianos, qui in Cœmeterijs conditi sunt, in Christo, *ipse enim*, vt Apostolus ait, *est pax nostra*, in Christo, inquam, suauiter obdormire, columbas oliuarum surculos deferentes, exculpto Christi nomine, exprimebant, vt in sepulchrali lapide apud Martium Milesium virum rei antiquariæ studiosissimum, quem subijcimus, videre est:

Lapis vero notis hisce pereleganter exculptus legitur;

BENEMERENTI FILIO CAL.
PVRNIO PARENTES
FECERVNT
QVI VIXIT ANN. V. M. VIII.
D. X. DECESSIT IN PACE
XIIII. KAL. IVN.

In quo plane titulo, columbæ oliuarum ramos ore præferentes, Calpurnij pueri innocentiam, ac simplicitatem designant. Vas autem ipsamet corpora denotat, nam vt Apostolus ait: *Habemus thesaurum istū in vasis fictilibus.* Præmemorato autem lapidi alter itidem puero Cretesio haud dissimilibus verbis inscriptus consonat, vbi columbæ oliuarum ramis illustrantur, vt supra suo loco vidimus. Porro quod olea pacis symbolum præseferat, plane Ambrosius edocet lib. de Noë, & Arca cap. 19. hæc dicens: *Hunc quoque ramum,* scilicet oliuæ, *pacem petentes præferre consueuerunt.* Et cap. 2. in Luc. in illo vtique oliuæ ramusculo, quem redux fausto tandem omine columba rostro detulit, & in Noemicæ illius arcæ forma, pacis, quæ post sedatos procellarum fluctus Ecclesiæ affulsit, typum extitisse pronuntiat: *Inter ipsa,* inquit, *mundi diluuia Spiritus sanctus ad Ecclesiam suam pacem afferet fructuosam.* Aliud præterea ipse mysterium edisserit, dum Apoc. cap. 6. oleam legis symbolum esse his plane verbis affirmat: *Per ramum oliuæ legem possumus intelligere, vel accipere: per folia autem virentia, eos qui per legem salui facti sunt.* Neque tot ac tantis sanctissimus Pater oliuarum ramos præconijs cumulasse contentus, aliud in oleæ gratiam mysterium cap. 11. in Epist. ad Romanos interserit, vbi specioso hoc symbolo fidem designari pronuntiat: *Oleam,* inquit, *fidem intellige, per quam Abraham iustificatus est.* Hæc Ambrosius.

2. ad Chor. 4. n. 7.

Amb. lib. de Noë, & arc. c. 19.

Id. c. 2. in Luc.

Apoc. c. 6. Olea legis hieroglyphicum.

In ep. ad Rom. c. 11.

4 At miris quoque laudibus Hieronymus oliuam prosequitur, eidemque nobilissima mysteriorum insignia calamo deuotus insculpit; quippe qui in illa Oseæ verba cap. 14. lib. 3. *Et erit quasi oliua gloria eius*, hanc veluti patens sanctorum virorum symbolum prædicat: *Sanctum*, inquit, *virum, & conuersum ad Dominum, oliuæ fructiferæ Prophetæ comparat, quæ dicit in alio loco: Ego autem sicut oliua fructifera in domo Domini.* Synagogam quoque eidem oliuæ comparat, prophetica illa Habacuc verba cap. 17. expendens: *Mentietur opus oliuæ.* hæc autem ad rei propositum affert: *Oliuam quoque populum Synagogæ liquido comprobabit.*

Oliua sanctorum imago habetur.

Hier. in Osee c. 14. l. 3.

Abac. c. 17. Oliua synagogam quoque symbolice significat.

5 Idem plane mellifluus sacros inter scriptores Bernardus diserte comprobat in illa Hierem. verba lib. 17. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocabit Dominus nomen tuum*; quo potissimum loco Hierusalem, ac Iudæorum gen-

Bern. in verb. Ierem. c. 17.

gentem oliuæ pulchrrimæ, ac fructuosæ eleganti sermone comparat, quæ per superbiam elata protinus viridibus folijs orbata exaruit, vt enim Propheta ibi subtexit: *Ad vocem loquelæ grandis exarsit ignis in ea, & combusta sunt fruteta eius.*

Iere.c.17.

6 Sed hic quæso in medium proferantur, quæ Augustinus in Ioan. cap. 1. tract. 6. huius fructum arboris lynceis oculis contemplans loquitur; vbi hanc velut charitatis symbolum hunc in modum describit: *Oliuæ fructus,* inquit, *charitatem significat. Vnde hoc probamus? Quomodo enim oleum nullo humore premitur, sed diruptis omnibus exilit, & supereminet; sic & charitas non potest premi in ima; necesse est, vt ad suprema emineat.*

Oliua charitatis significatio nem obtinet.

D.Aug. in c.1. Io. tract. 6.

7 Huic vero explanationi Gregorius inhæret, qui Homilia 20. in Euangel. ipsammet etymologicam oliuæ notionem argute perpendens, isthæc in medium affert: *Quos autem,* inquit, *per oliuam, nisi misericordes accipimus, quia & Græce* ἔλεος, *misericordia vocatur.* Oleum quippe, quod ex olea exprimitur, misericordię symbolum est. Quapropter vberrima olim symbolici olei irrigatione aduentus Christi nō Vrbi dumtaxat, sed & toti terrarum orbi prænuntiatus fuit. In Trāstyberina enim regione paulo ante Christi natiuitatem ex Meritoria Taberna fons olei totum integrum diem emanauit, vt Christum, qui misericordiæ sinum cunctis adaperiret, nasciturum euidenti testificatione portenderet. Cuius quidem admirandi iugiter portenti, ac portentosi pariter fontis Eusebius in Chron. Orosius lib. 6. c. 19. & alij testes sunt: quod in suis Ecclesiasticis Annalibus a Baronio his verbis describitur: *Anno vero tertio,* vt testis est Eusebius, *Romæ e Taberna meritoria trans Tyberim oleum e terra erupit, fluxitque toto die sine intermissione.* Quibus enarratis hæc ad mysticum Christi aduentum designandum ab Orosio subtexuntur: *Quo signo,* inquit Orosius, *quid euidentius quam in diebus Cæsaris toto Orbe regnantis futura Christi natiuitas designata est? Christus enim vnctus interpretatur. Itaque cum eo tempore quo Cæsari perpetua Tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit, sub principatu Cæsaris, Romanoque Imperio per totum diem, hoc est per omne Romani tempus Imperij Christum, & ex eo Christianos, id est, vnctum, & ex eo vnctos de Meritoria Taberna hoc est de Hospitali, largaque Ecclesia affluenter, atque incessabiliter processuros.* Hæc Orosius. Meruit autem subinde locus ille, vt subdit Baronius, nobilissima memoria illustrari, Ecclesia nimirum amplissima Dei Genitricis titulo, a Callisto Pontifice prima omnium, quarum extet memoria, olim erecta. Ideo autem portentosum ibi potissimum in Vrbe oleum effluxit, vt Baronio placet, quia cum habitarent Augusti tempore Iudæi, qui Romæ aderant, trans Tyberim, vt auctor est Philo, permissi more maiorum viuere, quod & Ethnici scriptores testantur: quapropter vnus ex ipsorum poetis Iudæum hominem, Transtyberinum ambulatorem appellat, cum ait:

D.Greg. ho. 20 in Euang.

Oleum in Taberna Meritoria Christo nascente fluit.

Eus. in chron.

Bar. in appar. ad Ann. Eccl. n. 19.

Oros. hist. l. 6. c. 20.

Ecclesia B. Virginis Transtyberina.

Philo l. de leg.

Hoc quod Transtyberinus ambulator
Qui pallentia sulphurata fractis
Permutat vitreis.

Mar. ep. l. 1. in Cæcil.

Quamuis autem viles, ac abiecti essent, vt in rem præsentem Baronius ait, *tamen quoniam ex Iudæis salus ventura erat, regio vbi degerent, eo meruit miraculo illustrari.* Locus autē nunc beatissimæ Virgini, quę misericordiæ Mater appellatur, dicatus, cunctis misericordię oleū, quod ex vberrimo Sacramentorum Christi fonte promanat, & Christi pariter vnctionem cunctis inculcans sacris hisce carminibus rem mysticam prænotantibus illustratur:

Hinc oleum fluxit, cum Christus virgine luxit
Hic & donatur veniæ quodcumque rogatur.

Porro præmemorata Deiparæ Virginis Ecclesia, cuius hic mentio recurrit, prima quidem inter alias in Vrbe adnumeratur, quæ publico religionis cultu a Christianis in Dei honorem dicata est, intra quam primæui ad orandum, & psallendum Christiani coire consueuerunt: cum enim Christiani haud vllum publice locum ad sacra obeunda munera obtinerent, anno Christi ducentesimo vigesimo quarto ab Alexandro Imperatore Mammeæ filio, locum hunc sibi concedi suppliciter expetiere, verum popinarijs de eodem impetrando contendentibus, & enixius apud Imperatorem instantibus, Imperator, vtpote a

Ecclesia B. Virginis Transt. prima Romæ Deo dicata.

Bar. t. 2 ann. 224. n. 4.

ma-

matre optime educatus, pro Christianis, vt Lampridius in eiusdem gestis ait, benigne rescripsit: *Cum Christiani*, inquit Lampridius, *quemdam locum, qui publicus fuerat, occupassent, e contra Popinarij dicerent sibi eum deberi, rescripsit: Melius esse, vt quomodocumque illic Deus colatur, quam Popinarijs detur*. Locus igitur a Christianis ex tunc legitime occupatus, sacris ritibus a B. Callisto Papa in honorem Deiparæ, illibatique eiusdem partus olei prodigio præsignati memoriam consecratus est.

8 Demum cæteris omnibus mysticis deriuationibus, quę Patrum testimonio oliuæ congruunt, breuitatis gratia silentio obuolutis, hanc vnam postremo loco, pio ac studioso recolendam lectori subijcere sat est, quæ ad nostri quoque instituti propositum facit. Probe igitur nosse oportet, oliuam in victoriæ item symbolum, ipso Augustino teste, mirifice aptari, libro de Ciuitate Dei, vbi isthæc: *Oliua solebat imponi victoribus in ludis Mineruæ, quod eius fructuum inuentricem Mineruam tradunt*. Quod quidem antiquis temporibus apud Ethnicos in more positum fuisse constanti plurium testimonio scriptorum didicimus, & ipsius præsertim Virgilij, quem recensuimus, Æneid. lib. 5. vbi præcipue de præmiorum muneribus, quæ suis post pugnam Æneas dux meritissimus victoribus pollicendo proponeret, edisserens hæc inquit:

Oliua victoriæ signum.

D. Aug. l. de Ciu. Dei 18. c. 12.

Virg. Aen. 5.

Omnibus hic erit vnus honos, tres præmia primi
Accipient, flauaque caput nectentur oliua.

Et infra in rem præsentem isthæc subijcit:

Quem modo nauali Mnestheus certamine victor
Consequitur viridi Mnestheus euinctus oliua.

9 Columbarum igitur imagines Christianorum sepulchris frequenter vnà cum oliuæ ramusculis in victoriæ signum nulla interim effictа ipsius Noemi, aut Arcæ figura, exculptæ sunt: & non eam dumtaxat ob causam, vt nobis credere par est, quod fideles, qui illic in Cœmeterijs, tanquam in Noemica arca inclusi delitescebant, Dei ipsius nutu se regi ac seruari, atque inundantes diluuij aquas, id est, ingruentium persecutionum vim tandem aliquando, Deo votis feliciter aspirante, desituram intelligerent: sed quod nobilissima vltro exaduersis, si quæ pati contingerent, se victoriæ laurea potituros sperarent, quam nobiliores Christi athletæ Tartareis iã ex hostibus viriliter dimicando reuexerant, qui depositis inibi mortalis sarcinæ exuuijs suauiter in Domino quiescebant.

Cur sepulchris columbæ cum oliua appingerentur?

10 Quod plane expressa columbæ ramum oliuæ præferentis imago innuere videtur, quæ tribus super pueris intra Babylonicæ fornacis ambitum consistentibus effictа cernitur, ac si faustarum ijsdem rerum prænuntia, illud symbolice menti suggereret, rabidum ac vorax illud, haud aquarum, sed ignium exæstuantium pœnale diluuium diuinitus restinguendum fore, quod olim Noëmo sub ipsa diluuij tempora inter immensos aquarum vortices feliciter obtigit. Et demum, vt virentis oliuæ ramo, quem ore columba præferebat, optatissimus victoriæ triumphus, qui Babylonico e Rege ab ijsdem inter flammarum incendia referendus esset, palam hoc nobili symbolo præmonstraretur.

Columbæ oliuarum præferentis imago Pueris in fornace appicta quid innuat?

11 Mystice autem virginum quandoque tumulis oliuarum rami apud Christianos insculpti conspiciuntur. Apud ipsos quippe antiquos multiplicium rerum oliua symbolum extitit, & virginalem præ cæteris candorem prænotasse Phornutus his verbis asserit: *Ideo enim Mineruæ olea tribuitur, quod semper vireat, & aliquid habeat glaucedinis, & quod oleum nihil contineat humidi admixtum, sed semper sincerum, & ἀμιγὲς perseueret, ita & Virginitas*, vt optime deducto in rem symbolo Phornutus subinfert. Sunt insuper, qui oleæ sertũ paciferis viris assignent, quod hæc potissimum arbor sit pacis symbolum: *ideoque arma ferri, bellaque suscipi dicuntur, quo tandem commodius in pace viuatur*, vt Girald. syntag. 11. edisserit. Ex veterum insuper Commentarijs, vt Alciatus edocet, dicatã Palladi oleam dici, eandemque castitati addictã didicimus, vtpote quæ humanis haud vnquam vsibus pollueretur, immo quæ Deorum templis nisi consulto accenderetur. Verum vt speciosum illibati candoris symbolum ex olea hauriamus, *inter Græcos plerique auctores oliuam ab impudicis consitam aut non crescere, aut fructũ*

Oliua virginitatis interpretatione habet.

Pacis symbolum.

non

non ferre asseuerant, qua opinione, vt Alciatus ait, *imbuti, a castis tantum, & virginibus inseri debere putabant*. Nec oliuarum subinde succus Deo in sacrificium, dulcioribus quibusuis succis reiectis, oblatus mysterio vacat: oleum quippe quod ex oliuarum amaritudine exprimitur, in Salomonis Templo ad concinnandas Cādelabri lucernas incendebatur, animi potissimum amaritudinem Deo gratissimam esse euidenti symbolo, vt ait Hieronymus, portendebat: *In Domini*, inquit, *sacrificijs mel non offertur, ceraque contempta, quæ mellis hospitium est, oleum accenditur in templo Dei, quod de amaritudine exprimitur olearum*. Ita Hieronymus: ad quod eleganti emblemate ingeniosus ille allusisse visus est, dum de oleis quantumuis amarissimis, dulcem stillantibus liquorem, illis aliquando verbis lusit: *Amaritudine dulcescunt*.

Oliua ab impudicis consita non crescit, aut infructifera redditur.

Oleum Deo accendebatur eiusque mysterium.

10 Vides igitur, amice lector, quorsum Christiani festiuos oliuarum ramos Cœmeterialibus passim sepulchris affigerent, vt pacis videlicet, ac victoriæ symbolum intuentium tum oculis, tum animis oliuæ iugiter adspectus ingereret. Sed hæc interim de oliuæ symbolo lectori prælibasse sufficiat.

CAP. XLV.

De Vitibus & Vuarum racemis.

1 VITIS quidem, vt ab altiori principio, & ab antiquioribus rem tēporibus, ac dicendi pariter exordium auspicemur, nobile olim Centurionum insigne vnà cum cingulo extitit: hanc quippe manu gestantes, in delinquentes milites animaduertere cōsueuerant. Quapropter de Mario gregario olim milite sub Centurione hęc apud Iuuenalem:

Vitis Centurionum insigne.

Nodosam posthæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Iuuen. sat. 1.

Sed & Plinius idem his palam verbis comprobare videtur: *Centurionum*, inquit, *in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipsam honorat*, nempe quod nobili ligno delinquentes verberaret. Sed est & illud Taciti in animaduersione militum per Centuriones adhiberi vitis ligno consueta hæc de Lucillo Centurione sæuissimo dicentis: *Centurio Lucillus interficitur: cui militaribus facetijs, Cede alteram nomen indiderant: quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, & manum aliam poscebat*. Porro Centurioni, vt Baronius in rem præsentem affirmat, vite militem verberanti, haud impune reluctari licebat. Nam sic Macer in lib. de re militari de irreuerenti milite: *Si vitem tenuit, militiam mutat*, nempe in gradum inferioris ordinis redigitur. Rursum: *Si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur*. Hæc ipse ex veteris disciplinæ præscripto. Hinc in Marcelli Centurionis actis, qui Tingi in Mauritania nobili martyrio sub Diocletiano Imperatore coronatus est, antiqua eiuscemodi consuetudo, & vitis insigne, quo Centuriones præstabant, apertis verbis exponitur: eundem enim vnà cum cingulo vitem obtestandæ fidei causa procul a se abiecisse describitur: *Si talis est*, inquit, *conditio militantium, vt dijs, & Imperatoribus sacra facere compellantur: ecce proijcio vitem, & cingulum, renuncio signis, & militare recuso*. Et hæc de viti, quæ olim apud Gētiles militaris præeminentiæ ac potestatis insigne præseferebat, hic primum studioso lectori suggerere voluimus.

Plin. l. 14. Tac ann. l. 1.

D. L. Miles agrum § is autem vers. si vitem §. de re militari.

Bar. to. 1. Ann. 298. n. 2. apud Sur. to 1. die 30. Octob.

2 Verum, vt nunc a profanis ad sacra, & a militaribus rebus ad Cœmeteriales stylum conuertamus, antiqui Christianorum præter iam descriptas, ac enarratas symbolicarum rerum imagines, vites pariter vuis refertas in abditis Cœmeteriorum Cubiculis frequenter pingere consueuerunt: neque vero ornamenti duntaxat conciliandi gratia, sed mysteriorum quoque adumbrandorum causa id ab ijsdem præstitum fuisse dixerimus. Vites quippe, & vuæ, quæ ijsdem Subterraneæ Romæ tabulis inseruntur, Israeliticum populum, ac Synagogam designant, quæ in compluribus quidem sacrarum paginarum locis haud alio, quam electę titulo vineæ commendatur: id autem præcipue ex c. 2.

Vitis, & Vuæ, earumque mysteria.

Vitis Synagogam symbolice designat.

Hie-

Hier. c. 2. Hieremiæ conſtat, vbi ipſemet Deus acceptum ſibi populum, quem ſingulariter excoluerat, hac potiſſimum ſimilitudine compellat: *Ego autem plantaui te vineam electam, &c.* Quod pſalmo item pſal. 79. 79. repetitur: *Vineam de Ægypto tranſtuliſti, eiecisti gentes, & plantaſti eam.*

3 At magis quidem myſterijs conſone, vt verum fatear, ipſummet Dominum propoſitæ vitis ſymbolum prænuntiari crediderim, qui de ſemetipſo loquens, iſthæc ait: *Ego ſum vitis, vos palmites:* & quod inde conſequitur, Eccleſiam ipſam, cunctoſque fideles apte huiſcemodi ſymbolo deſignari quis merito aſſerere poteſt, Hieronymo teſte in illud Iſaiæ 5. *Vinea facta eſt dilecto meo, &c.* vbi iſthæc: *Cuncta,* inquit, *quæ dicuntur de vinea, poſſunt & ad animæ humanæ referri ſtatum, quæ a Deo plantata in bonum, non vuas attulerunt, ſed labruſcas.* Verum enarratæ hactenus ab Hieronymo ſententiæ Auguſtinus pſ. 8. qui *pro Torculari* inſcripus eſt, his verbis mirifice adſtipulatur: *Torcularia poſſumus accipere Eccleſiam eadem ratione, qua & Arcam intelligimus Eccleſiam: quia ſiue in Arca, ſiue in Torculari nihil aliud agitur, niſi vt fructus ab integumentis purgetur.* Et infra apte in rem præſentem hæc ſubdit: *Eſt alius intellectus de Torcularibus, dum tamen ab Eccleſiarum ſignificatione non recedatur. Nam & Verbum diuinum poteſt etiam intelligi. Dictus eſt enim Dominus Botrus vuæ, quem ligno ſuſpenſum de Terra promiſſionis qui erant præmiſſi a populo Iſrael tanquam Crucifixum attulerunt, &c.* Hæc eleganter Auguſtinus.

Vitis ſymbolũ Chriſti Domini congruentius.

Et Eccleſiæ fideliumque.

D. Hier. in c. 5. Iſai.

D. Aug. in pſ. 8

4 Quapropter vt res, cuius ſermo recurrit, oculis comprobetur, ſapienti quidem conſilio ipſiuſmet Chriſti Saluatoris imago a Chriſtianis olim, vt in Cœmeterialibus tabulis videre eſt, ſub vitis, ac racemorum vuæ ſymbolis contemplanda proponebatur: quinimmo in ipſiſmet fictilibus lucernis Chriſti imaginem vuarum racemis ad innuenda ſymboli eiuſdem myſteria ijdem eleganter exultam delineabant, vt in hac potiſsimum lucerna compertum ſit, quæ vuarum racemis nobilis inſtar coronæ fertis Chriſti ſub paſtoris typo circumdatam imaginem contemplandam exhibet:

Chriſti imago cum vuarum racemis.

Quod plane Paſtoris Euangelici inter myſticos vuarum racemos conſiſtentis ſymbolum illa Ioannis Chryſoſtomi verba auribus noſtris iugiter inſonare videtur: *Quis paſtor,* inquit, *oues proprio paſcit cruore? quid dico paſtor? matres multæ ſunt, qui poſt partus dolores filios alijs tradunt nutricibus. Hoc autem ipſe non eſt paſſus: ſed ipſe nos proprio ſanguine paſcit, &c.* Vuarum igitur

Chryſ. ho. 87. in Matth.

tur botrii ipsiusmet Christi, quem pro hominibus effudit, sanguine redundantes salutis nostræ pretium ac sacramenta propinant. Verum vt propositæ insistamus similitudini, congrue quidem non in sacris tantum Cœmeterijs Christiani vitem, sed in ipsiusmet templis pennicillo adumbrabant, vt in apside Ecclesiæ S. Clementis de Vrbe videre est, vbi eleganter prope Amphitheatrum tessellato opere vitis Christi Crucem circumiens suspicitur, carminibus hisce exculptis:

Ecclesiam Christi viti similabimus illi,
Quam lex arentem, sed Christus facit esse virentem.

Picturis igitur proposita similitudo mirifice comprobatur.

4 Quam item Ambrosius ex ipsiusmet vitis proprietate disertis plane verbis in hunc modum comprobat: *Quis non miretur*, inquit, *ex acino vinaceo vitem vsque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu fouet, & quibusdam brachijs ligat, & circumdat lacertis, pampinis vestit, sertis vuarum coronat, quæ ad imitationem vitæ nostræ, primum viuam defigit radicem, deinde quia natura est flexibilis, & caduca est, clauiculis, quasi manibus quidquid apprehenderit, stringit, sicque se erigit, & attollit. Huius est similis plebs Ecclesiæ, quæ velut quadam fidei radice plantatur & reprimitur humilitatis propagine, de qua pulchre ait Propheta: Vineam de Ægypto transtulisti, &c. Et per Isaiam: Vinea facta est dilecto meo, &c. Euidenter igitur exemplo vitis ad nostræ vitæ institutionem ascendendum esse significauit, quæ prima veris tepefacta temperie gemmare perhibetur; deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens vua formatur, paulatimque augescens immaturi partus retinet acerbitatem; nec potest nisi matura iam & cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea; quibus aduersum frigus, omnemque iniuriam exiguo munitur subsidio, & a solis ardore defenditur. Quid autem eo spectaculo gratius, vel fructu eius dulcius? videre serta pendentia, velut quædam speciosi ruris monilia, carpere vuas vel aureo colore vel purpureo renitentes?* Audis quam speciosa in vitis ac racemorum eiusdem præconia aureum Ambrosij eloquium deriuet. Sed isthæc de mira vitis vbertate, ac de eleganti pariter fructuū, quos gemmarum instar profert, copia prælibasse parum ratus Ambrosius ociosos homines, ac stertentes, qui tempus ipsum faciendi fructus frustra terunt acrius perstringendo redarguens, hæc infra subtexit: *Nec aduertis*, inquit, *ex his admoneri te homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inueniat, vt plenæ tempus ætatis opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse consueuit, nec potest dulce esse, nisi cum ad maturitatis perfectionem adoleuerit. Huic viro profecto nec frigus horridæ mortis, nec sol iniquitatis nocere consueuit, quia obumbrat eum gratia spiritualis, & omnia mundanæ cupiditatis, & corporeæ libidinis restringit incendia, defendit ardores, laudent te quicunque conspiciunt, & agmina Ecclesiæ velut quædam palmitum serta mirentur: spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia, delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, iustitiæ pulchritudine, vbertate misericordiæ, & dicatur tibi: Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, & quod redundantiam vitis fructiferæ copiosæ munere liberalitatis imiteris.*

D. Amb. l. 3. Hexam. c. 12.

Vitis cum anima fideli comparatio.

Vitis maturos fructus proferens quid homine doceat.

5 Interim vero, ne Hieronymum prætereamus, studioso lectori repetenda sunt, quæ mysticis idem elocutionibus in Amos 9. ad rei propositum edisserit, dum vuam in torculari, calcantium pedibus expressam, inuictorum martyrum symbolum esse pronunciat; sed eius hic quæso verba gratis auribus excipiamus: *In illo tempore plenis torcularibus vua calcabitur, & de Christi ac martyrum sanguine rubentia musta fundentur.* Quod plane mysterium Bernardus in illud Cant. 6. diserte prosequitur: *Vineæ florentes dederunt odorem suum*, vbi hæc habet: *Cæterum si vineæ, animæ flos opus, odor opinio est, fructus quid? Martyrium; & vere fructus vitis, sanguis est martyris.* Martyrium quoque sub specioso descriptæ vitis symbolo in illa psal. 126. verba, *Filij merces fructus ventris*, altius inculcat: *Quidni*, inquit, *sanguinem vuæ dixerim meracissimum, sanguinem innocentis, sanguinem iusti? Quidni mustum rubens, probatum, pretiosum plane, de vinea Soreth torculari passionis expressum, &c.*

Vuæ symbolū martyrij constituitur.

D. Hier. in c. 9 Amos.

D. Bern. in Cant. 6.

Id. in ps. 126.

6 Demum ad rei propositæ symbolum sufficienter comprobandum accedunt, quæ in M. S. Sanctæ Eugeniæ Cod. S. Cæciliæ actis recensentur: dum enim illa

S. Eugeniæ ad martyrium adhortatio ad ducta vuarum metaphora.

illa virgines, quas iam ad Christi fidem traduxerat, ad martyrium alacri, constantique animo subeundum adhortaretur, his potissimum easdem verbis interpellasse legitur: *Ecce vindemiæ tempus, in quo vuæ fertiles succidentur, vt a pampineis leuitatibus separatæ, poculis cælestibus exprimantur; & vos vitæ meæ propagines & meorum viscerum botriones estote paratæ, &c.* Ex enarratis igitur legenti compertum fit, quid coloribus expressa pulcherrimæ vitis imago, quæ sacris passim imaginibus interseri consueuerat, quid, inquam, tot recolenda iugiter intuentium animis mysteria ingerendo, emolumenti exhiberet, tum præsertim cum viriliter in agone pro fide certantibus haud obscurum delibandi sanguinis, ac martyrij symbolum præseferret. Sed de Vite hactenus.

M. S. Cod. 8. Cas.

CAP. XLVI.

De Candelabro.

1 AVREVM legis Mosaicæ Candelabrum, ipsomet olim iubente Deo conflatum, quod suum inter cætera ornamentorum genera Salomonico Templo splendorem refundebat: *Facies*, inquit, *& Candelabrum ductile de auro purissimo*; aureis itidem, vt reliqua antiqui Testamenti monimenta, mysteriorum symbolis illustrabatur. Quippe cum Mosaicæ tabulæ, vel sub vmbra Christum exhiberent, tum verbo, tum facto venturum eundem orbi designabant, vt optime Tertullianus carmine illo edisserit:

Candelabrũ Mosaicũ eiusque mysteria.

Exod. 21.

Tert. l. 2. car. c. 2.

Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.

Quoniam enim ex diuino Apostoli Petri oraculo: *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent*, Candelabrum quoque suam Christo gentibus præmonstrando vel inter tenebras lucem contulit. Qua enim ratione Arca, & legis item digito Dei viui conscriptæ tabulæ Christum symbolice astruebat, venturumq; vel tacite loquebantur, vt potissimum de Arca orthodoxis e Patribus, & ex eodem Tertulliano, hanc expressam Christi Saluatoris humana forma induti imaginem pronunciante innotescit, illis videlicet verbis:

Act. Ap. c. 10. 43.

Arca sub exemplo corpus venerabile Christi
Ostendit.

Tertul. l. 4. c. 3. cont. Marc.

Et de Mosaicis insuper tabulis, quas vtriusque præsignati in Christo testamenti indices fuisse contendit, idem apte in rem præsentem Tertullianus his verbis elocutus fuisse videtur:

Et tabulæ duplices conscriptæ legis in Arca,
Significant simul hæc in Christo condita semper,
Qui vetus, atque nouum mandatum protulit ipse.

Tert. vbi sup.

Antiqui enim, ac noui pariter Testamenti tabulas vnus, idemque Saluator adimplet: *Finis enim legis*, Apostolo enarrante, *Christus est*. Candelabrum igitur, vt ex vmbra gratam oculis lucem auspicemur, haud aliud profecto, quam Christum mentibus ingerit, qui de semetipso concinne testatus est: *Ego sum lux mundi*. Et vno fere orthodoxorum omnium Patrum ore sub Candelabri typo Christus Dominus reuelatus agnoscitur: *In quo*, vt Gregorius edisserit, *natura humanitatis fulsit lumine diuinitatis, vt mundi candelabrum fieret*.

Rom. c. 10.

Candelabrũ Christi typus.

Io. c. 8.

Greg. ho. 6. in Ezech.

2 Congrue igitur Christiani, cum in Cœmeterialibus cauernis tenebras inter, vnaque cum mortuis consepulti, persecutionum tempore delitescerent, lucernasque ad propulsandam noctis caliginem sepulchris passim affigerent, Mosaicum quoque septenis instructum lucernis Candelabrum, quo idem olim Christus præmonstrabatur, oculis contemplandum ingerebant, vt abolitarum iam figurarum vmbras, ne dicam tenebras, fidelium oculis suam, iuxta illud prophetæ oraculum, afferre lucem contestarentur: *Sicut tenebræ eius, ita & lumen eius*. & illud item: *Quia tenebræ non obscurabuntur, nox illuminatio mea in delicijs meis*. Christiani quippe supernæ fidei lumine perfusi, illud merito Apostoli ore insonare poterant: *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur, de claritate in claritatem tanquam a Domini Spiritu*. Istud igitur Candelabrum iam tum tenebris addictum, quod symbolice suam Euangelio lucem contulit,

Candelabri Mosaici imago in Cœmeterijs.

Psal. 138.

2. ad Chor. c. 3. n. 16.

fa-

ſacris quoque Cœmeterijs lumen quodammodo mutuat. Quamobrem haud immerito in Subterraneæ Romæ tabulis Candelabri huius deſideranda imago videbatur; quod ſub Tito quondam Imperatore e Hieroſolymorum templo in Vrbem cætera inter ſpolia in triumphum deferri contigit, vt in conſpicuo cuiuſdam Titi arcus lapide longa adhuc poſt ſecula illibato, vel a cæcutientibus ad Euangelij lumen Iudæorum oculis videre eſt, abolitæ legis monimentum, ipſomet Ioſepho his verbis enarrante dedicatum eſt: *Spolia*, inquit, *alia paſſim ferebantur, eminebant autem ea, quæ apud Hieroſolymam reperta ſunt, menſa aurea ponderis talenti magni, & Candelabrum ſimiliter auro factum, poſthæc autem portabatur lex Iudæorum nouiſſima ſpoliorum.*

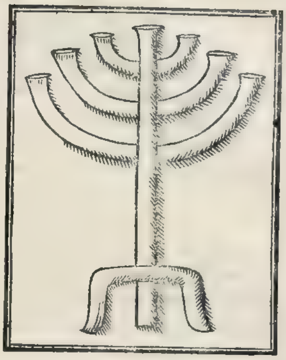
Candelabrũ Moſaicum a Tito in triumphum portatũ

Ioſeph. l. 7. de bell. Iud. c. 64.

Azor. inſtit. mor. l. 6. c. 43.

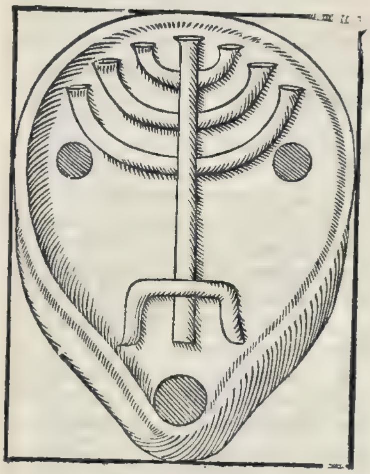
3 Celeberrimum ergo Candelabrum, quod ſeptenis quidem lucernis iugiter præfulgebat, & ſub ipſa Moſaicæ legis vmbra Hebræorum genti velut quid præcipuũ ad ſacrum Iudaici Templi cultum vſui erat: cuius item imago in eorumdem Hebræorum Cœmeterio frequenter exprimebatur, in Chriſtianorum quoq; Cœmeterijs pingi, ac repræſentari aliquando conſueuit. Neque vero qui cuncta ſapientiſſimis permoti rationibus, præſtabant, id otioſe aut perperam præſtitere: nam etſi Moſaicum eiuſcemodi Candelabrum, quod ipſo præcipiente Deo conflatum eſt, omni iam præceptorum cæremonialium ritu abolito, nobis nullatenus vſui exiſtat, nihilominus tamen quod ad myſteriorum ſignificationem attinet, Chriſtiani ab ipſiſmet Iudæis quibuſdam in rebus haud omnimode diſcrepant, & ſub myſtico Candelabri eiuſdem typo, altiora ac nobiliora rerum arcanarum myſteria contemplantur. Quapropter ſub Moſaici Candelabri etſi iã aboliti, ac obtenebrati ſymbolo myſteriorũ lumen hauriebant. Sed antequam ad intima, quæ latent, ediſſerenda myſteria deueniamus, Cœmeterialis interim Candelabri a Iudęis frequenter, & ab ipſiſmet Chriſtianis vſu quandoque receptam hic tibi ob oculos imaginem repetitam proponimus.

Cãdelabrum Moſaicum in ſepulchris Chriſtianorũ cur pingeretur?

Verum Iudæis potiſſimum, quibus caligine altius obcœcatis nulla ſupernæ fidei & Euangelij lux refunditur, ſublato in perfidiæ pœnam ipſomet ſcripturarum fulgore, inter tenebras cœcutientibus ſola duntaxat extincti Candelabri vmbra remanſit: quocirca eorumdem Cœmeterium, quod Portuenſi via ſitum eſt, lucernis Moſaico Candelabro paſſim obſignatis excultum Boſius oculatus rei teſtis, vt iam diximus, contemplatus eſt.

Candelabri imago in Hebræorũ Cœmeterio.

4 Candelabrum hoc igitur Hebræi, quod mirifico olim artis ſtudio elaboratum in Templo ſuſpiciebatur, manifeſtum ipſiuſmet Cæli ſymbolum eſſe iactabant: lucerna autem, quæ medium inter cæteras locum tenebat, ſolem adumbrari, ac demum reliquis hinc inde

Candelabrũ ſimulacrum Cæli.

luminaribus, quibus Candelabrum mirifice instruebatur, minores, quas dicunt, planetas collucentes exprimi affirmabant. Ita prorsus Philo lib. Quis rer. diuin. hæres. & Ioseph. Antiq. lib. 3. cap. 7. Hoc idem nonnulli ex nostris quoque scriptoribus asseruere, inter quos præcipuus est Clemens Alexandrinus Stromat. libro, cuius hæc sunt verba: *Ex vtraque parte Candelabri tres inserti sunt rami, & in ipsis lucernæ: quoniam sol quoque tanquam Candelabrum collocatus est in medio aliorum errantium, & ijs qui sunt super ipsum, et ij, qui sunt sub ipso, diuina quadam musica, lumen indit.* Idem pariter ac in eamdem fere sententiam Abulensis exponit in 2. Paralipom. cap. 2. q. 11.

Phil. Iud. l. 23. diu. Ios. ant. l. 3 c. 7

Clem. Alex. strom. l. 5.

Abul in 2 par. c. 2. q. 11.

5 Hebręi insuper per Candelabrum, quod septenis lucernis constabat, requiem symbolice denuntiari asserebant, quæ septima videlicet rerum omnium ex nihilo conditarum die olim præfigurabatur. Iactabundo itidem ore lucernam illam, quæ septimo præ cæteris loco fulgebat, faustissimum Messiæ symbolum præferre docebant, in cuius aduentu in omnimodam ipsi libertatem, & e iugo tandem miseræ seruitutis, quo premebantur, in exoptatæ pacis sinum feliciter vindicandi essent. Quæ quidem singula nos quoque Christianis imbuti dogmatibus de Messiæ vltro ac palam asserimus, vel hoc vno tamen discrimine a perfidis Iudæorum assertionibus discrepantes, quod illi in ipsamet rerum diuinarum luce, & vel dum scripturarum radij vndique coruscant, oculis cœcutientes venturum expectant, quem nos opportuniore diuinitus fidei lumine respersi iam vltro nostræ salutis causa in terrarum orbem aduenisse profitemur.

Candelabrũ requiem symbolice significat.

Messias per septimã Candelabri lucernam mystice denotatur.

6 Christiani igitur haud incongrue huiuscemodi Candelabri symbolo cœlum intuentibus designare conati sunt, in quo nimirum ipsummet Christum Dominum patentissimum Iustitiæ solem ac æternæ lucis iubar contemplari fas est, ex quo totus subinde orbis peroptatum mentis lumen exhauriret, quod & a sanctis Prophetis prænuntiatum, & ab ipso præsertim Isaia cap. 9. his quidem verbis palam demonstratum fuerat: *Habitantibus*, inquit, *in regione vmbræ mortis lux orta est eis. Et c. 10. Super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur.* Et infra dum in rem præsentem magis perspicue loqueretur: *Non erit tibi amplius*, inquit, *sol ad lucendum per diem; nec splendor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam.* Huc item spectant, quæ Christus Dominus de seipso Ioan. 8. aptis, apertisque verbis exposuit: *Ego sum*, inquit, *lux mundi.* Et: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* De quo pariter festiuis illis vocibus Deiparam interpellans canit Ecclesia: *Ex te enim ortus est sol iustitiæ Christus Deus noster.* Hoc item lumen est, quod Ioann. 1. illis potissimum Euangelicis verbis ostenditur: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Verum quod cœcutientibus Iudæorum oculis immissum cælitus lumen haudquidquam profuerit, audi ipsum Euangelistam de Hebræis hunc in modum loquentem: *In propria venit, & sui eum non receperunt.* Quapropter dum lucem illi cũctis iam mortaliũ mentibus obortam, *ipsi rebelles*, vt scriptura inquit, *lumini* clausis oculis haurire detrectãt, perpetuis nocturarum instar tenebris addicuntur, ac nobis duntaxat, quibus scripturæ palam Christum loquuntur, tanquam superna luce perfusis Mosaici huius Candelabri figura resplendet. Merito igitur iure Hebręis tanquam lucifugis, ac in perfidiæ, qua tenentur, pœnam vel in ipsa meridiana luce palpantibus, Mosaici Candelabri symbolum obscuratum est, nec ijsdem vllatenus, vtpote quibus iugis nox est, aptatur: quod eleganter quidem eruditissimus vir Ioannes Castellinus Zaratinus expressit, dum Hebręorum quondam Cœmeterium vnà cum Bosio curiose perlustrans, tot ibidem in eorumdem sepulchris exculptas candelabrorum imagines videret, hoc enim perarguto disticho lepidissime ludens, obfirmatam insani populi cœcitatem delusit:

Isa. c. 9.

Isa. c. 9.

Io. c. 8.

Ant. ad laud. B Virg.

Io. c. 1.

Quid Candelabrum prodest sine lumine Christi?
Perpetuis tenebris turba proterua iaces.

7 Candelabrum igitur, de quo nunc agimus, mystice Christum designat, vt apertis verbis Clemens Alexan. loco citato edocet, vbi isthæc subdit: *Habet autem aliud quoque ænigma aureum Can-*

Cãdelabrum typus Christi Domini.
Clem. Alex.

Candelabrum signi Christi, non figura solum, sed & etiam quod lucem immittat multifariam, multisque modis in eos, qui in ipsum credunt, sperant, & respiciunt, per ministerium eorum, quæ sunt primo creata. Dicunt autem esse septem oculos Domini, septem spiritus requiescentes in virga, quæ floruit ex radice Iesse, &c. Clementi quoque Alexandrino pari sententiarum pondere Ruper. Abbas adstipulatur, qui isthæc in medium profert: *Sed quia sunt exemplaria cælestia, cæleste ex ipso speculemur Candelabrum, id est, Christum incarnatum, &c.* Et hæc infra ad idem elucidandum subtexit: *Septem lucernæ, septem spiritus Dei sunt, quorum exemplares septem lucernæ fuerunt, quæ super illud materiale Candelabrum positæ sunt. Christus ergo, super quem requiescet spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritu timoris Domini. Ipse est Candelabrum Cæli, Candelabrum & lux mundi, septem huiusmodi lucens semper inextinguibilibus lucernis.* hæc Rupertus.

Rup. Abb. l. 4. in Exod. c. 8.

Septem Candelabri lucernæ septem Spiritus S. dona sunt.

8 Eidem vero sententiæ, quæ sub mystico Candelabri symbolo Christum Saluatorem agnoscit, Gregorius pariter inhæret, dum homil. 6. in Ezechielem, illa Exodi verba exponit: *Facies Candelabrum, &c. Christus*, inquit, *est, in quo natura humanitatis fulsit lumine diuinitatis, vt mundi Candelabrum fieret, cuius lumine peccator tenebras suas agnosceret. Ex auro purissimo, quia naturam nostram sine culpa suscepit.*

Candelabrū Christū mistyce designat.

D. Greg. ho. 6. in Ezec.

9 At Beda aliud sub septenarum huiuscemodi lucernarum typo diuinitatis hieroglyphicum recolit, ac veneratur, qui cap. 25. in Exod. per illud Mosaicæ legis Candelabrum mystice Spiritum sanctum designari affirmat: *Candelabrum*, inquit, *Spiritus sancti gerebat imaginem, qui septiformi gratia illustrat Ecclesiam.* Plura interim in vna eademque re vir doctissimus mysteria attingens cap. 49. quæst. super Exod. Christi quoque ac septem Ecclesiarum typum esse pronuntiat, de quibus in Apoc. sermo est, hæc autem ille in rem præsentem haber: *Alij Candelabrum Christum intelligunt gestantem septem Ecclesias, in quibus septiformis splendor Spiritus sancti emicat, &c.* Ecclesiæ insuper imaginem Iudaico Candelabro adumbrari idem asserit in lib.

Candelabrū imago Spiritus S.

Bed. c. 25 in Exod.

Bed. q. in Exod. c. 49.

quem de Tabernaculo inscripsit cap. 8. vbi isthæc: *Candelabrum Tabernaculi, sicut & mensa, præsentis temporis Ecclesiam designat.* Et hæc paulo infra: *Hastile Candelabri, ipse est, qui est Caput Ecclesiæ, mediator Dei, & hominum Christus Iesus.*

Id. in l. de Tab. c. 8.

Candelabrū typum Ecclesiæ præfert.

10 Multiplicia tamen diuinorum arcana mysteriorum sunt, quæ ex Mosaici huius Candelabri typo excerpta Anselmus præ cæteris contemplatur in illud Hebræorum 9. *Tabernaculum factum est primum, in quo erant Candelabra, etc.* vbi singula vno eodemque sermone mysteria singillatim complectens, sic eloquitur: *Primum Tabernaculum*, inquit, *præsens est Ecclesia, in qua militatur Deo, & sacrificium bonæ actionis offertur, antequam veniatur ad Cælum. In qua est Candelabrum, id est, Christus fulgens lumine diuinitatis in medio fidelium, qui & ipsi Candelabra aurea sunt, qui sapientia lucent, quæ per aurum designatur, & charitate bonorum operum.* Et hæc infra in symboli eiusdem explanatione ingerit: *Ipse Christus est medius stipes, qui portat tria brachia a dexteris, & tria a sinistris, quia ipse est vera vitis, ex qua procedunt fructuosi palmites. Ipse est origo & concordia, & caput omnium iustorum, qui sibi sanctos veteris, et noui Testamenti hinc & inde facit adhærere. Omnes enim ab hoc fundamento consurgunt, & a tanto Principe, ac medio bono & communi omnium lumine gubernantur. Nam tria brachia de sinistra parte, tres viri sunt, Noe, Daniel, & Iob, id est, tres ordines fidelium in veteri Testamento, videlicet rectorum, continentium, & coniugatorum. Nam per Noe, qui rexit in vndis Arcam, figurati sunt Rectores. Per Danielem, cuius mira legitur abstinentia, abstinentes & continentes. Per Iob, qui vxorem & filios habuit, coniugati. Similiter & alia tria de parte dextera, sunt tres electi discipuli, Petrus, Ioannes, & Iacobus, qui viderunt gloriam transfigurati in monte, id est, tres ordines sanctorum, qui gloriam eius in Cælesti Regno visuri sunt, hoc est Rectorum, continentium, & coniugatorum. Petrus enim Rectores Ecclesiæ signauit, Ioannes autem cælibes, & Iacobus reliquos, id est, coniugij vtentes, & hi omnes, vel doctrina, vel exemplis bonorum operum lucent, & cæteris lumen suum spargunt, &c.* hactenus Anselmus.

Candelabrū Christum, & fideles omnes mystice significat.

Ansel. in c. 9. ad heb.

Id. Ansel. loc. cit

Et Sanctos veteris Testamēti designat.

Noe, Daniel & Iob quid figurate denotent?

SS. Petrus, Ioānes quamnam figuram præferant?

11 Verum enimuero haud a cæteris

ris

Candelabrũ typus Ecclesię

ris Hieronymus dissentit, qui dum c. 4. in Zach. Candelabrum, de quo a nobis nunc quæritur, Ecclesiæ pariter figuram esse pronuntiat: *Candelabrum*, inquit, *aureum, de auro purissimo Ecclesia intelligitur*. Quod quidem in cap. Matth. 5. hom. 10. his verbis comprobat: *Quid est Candelabrum? Ecclesia, quæ baiulat verbum vitæ*. Vbi illa item Apostoli verba ad Phil. 2. exponens, videlicet: *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitæ continentes, &c.* isthæc ad rem nostram argute subdit: *Consequenter omnis vir Ecclesiasticus habens verbum Dei, dicitur Candelabrum*. hæc Hieronymus.

D. Hier. c. 4. in Zach.

Id. in c. 5. Matt. ho. 10.

11 Alij vero multiformia arcanorum mysteria pro suo quisque libitu in medium proferens, Candelabrum, quod hactenus enarrauimus, manifestissimum sacrosanctæ ac viuificæ Crucis symbolum extitisse pronuntiant, inter quos Theophilus Patriarcha Antiochenus præcipue recensendus videtur; quippe qui comment. in Euang. lib. 1. illa Matthæi verba cap. 6. edisserens: *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super Candelabrum. Candelabrum*, inquit, *Crux Christi est, quæ totum mundum fulgore sui luminis illustrauit*. Cui Cromatius pariter in 5. Matth. cap. his plane verbis adstipulator accedit: *In ipso Crucis Candelabro sol resplenduit*. Demum, vt Candelabro coronidem deuotis manibus imponamus, enarratis a nobis hucusq; orthodoxorum scriptorum sententijs Augustinus pari eloquentia, ac sententiarum robore subscribit, dum isthæc ad rei nostræ propositum disertissimis quidem verbis inculcat: *Si spectet impietas, ridet Regem pro virga regni, lignum sui portare supplicij: si spectet pietas, videt Regem baiulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus erat in frontibus Regum*. Et hæc paulo infra: *Dicturo enim Paulo: Mihi absit gloriari, nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi: ipsam Crucem suam suo gestans humero commendabat, & lucernæ arsuræ, quæ sub modio ponenda non erat, Candelabrum ferebat*. Quibus postremo loco mirifice consonant, quæ lib. de quinque hæres. cap. 2. studiosissimus Pater interserit: *Ista, inquit, domus totus est mundus; lucernæ accensio Verbi est incarnatio: Candelabrum autem Crucis est lignum: lucerna in Candelabro lucens, Christus in Cruce pendens*.

Candelabrũ symbolũ Crucis.

Theoph. Patr. Antioch. comm. in Euang. l. 1. in c. 6. Matth.

Crom. in c. 5. Matth.

D. Aug. tract. 117. in Ioan.

12 Merito igitur iure Christiani inter ipsas Cœmeterialium locorum tenebras Candelabrum Mosaicum, etsi ex præscripto Euangelicæ legis iam omnino abolitum, & lumine penitus orbatum, intuentium tamen oculis suspiciendum proposuere, vt, lucernis videlicet omnibus, quas præsefert, in Euangelij lumine omnimoda iam luce destitutis, etsi haud vllum intuentium oculis, vberrimum tamen recolentium animis Deo aspirante enarratorum hactenus mysteriorum lumen refundat. Sed hæc interim satis de Candelabro enarrasse visum est.

CAP. XLVII.

De Domibus.

1 LVTEAS profecto, incultasque Cœmeterialibus in Cubiculis domos pia Christianorum manu effictas, haud nobiles, splendidasque Romanorum Imperatorum ædes affabre olim elaboratas, & auro vsquequaque fulgentes, qualis Neroniana potissimum, quæ Aurea dicebatur, studioso hic lectori ob oculos contemplandas offerimus. Domus quippe, cuius hic mentio incidit, ea quidem amplitudine conspicua extitit, vt haud domus, sed splendidissimæ Vrbis faciem vno dumtaxat intuentibus aspectu præseferret. Vrbanorum enim ædificiorum incendio ac patriæ cineribus suæ fundamenta domui princeps perditissimus comparauit, & tunc maxime cum succenso Vrbem, ac patriam igne extinxit, regiam sibi domum auro coruscantem excitauit: *In qua domo*, inquit Tacitus, *haud perinde gemmæ, & aurum miraculo essent, solita pridem, & luxu vulgata, quam arua & stagna*. Et quidem ipso Suetonio teste cap. 31. domus huiusce magnificentia haud vnquam hactenus visa, etsi sub inuiso principe, totius Orbis terrarum admiratione dignissima videbatur. Neronis autem in ædificanda sibi domo luxum acute in hæc verba prosequitur: *Non in alia re damnosior, quam in ædificando. Domum a palatio Exquilias vsque fe-*

Domorũ imagines in Cœmeterijs:

Suet. c. 31. vit. Ner.

Domus Aurea Neronis.

Tac. l. 15.

Suet. l. 31. vit. Neron.

fecit. Quam primo transitoriam, mox incendio absumptam, restitutamque Auream nominauit. Hanc suis item eleganter carminibus Martialis adumbrauit:

Mart. l. epig.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non & Veios occupat ista domus.

De qua idem Martialis, Titum Imperatorem alloquens, & Neronianam vnà cum fastu tum morum, tum ædificiorum immanitatem perstringens, hæc cecinit:

Mart l. 1. epig.

Inuidiosa feri radiabant atria Regis,
Vnaque iam tota stabat in Vrbe domus.

2 Sed tenebris, vt par est, huius domo addicta, qui Vrbem flammis, ac suam rogo ante funus patriam addixerat, Menelai quoque domum hic silentio obuoluimus, quam Homerus suis aliquando carminibus descripsit: cuius item perfidus ille Lucianus Christianos deridens his verbis meminit: *In domum aurato vestigio insignem ascendimus, qualem Homerus Menelai fingit esse*. Silemus hic superbas olim Crœsi, Crassiq; ac Mecœnatis insuper excultissimas ædes. Nec Salomonis quidem domum in præsens recolimus splendidissimo opere, ac sumptu exædificatam, vt sacræ historiales libri Regum paginæ his verbis testantur: *Domum suam ædificauit Salomon tredecim annis, & ad perfectum vsque perduxit*. Regiam quippe domum egregio plane opificio, ac regali magnificentia absolutissimam tredecim annorum spatio extruxit. Demum nec alteram ab eodem Salomone Pharaonis filiæ constructam, quæ *domus Saltus Libani* dicebatur, cuius item nobilis in libro Regum mentio recurrit, hic tibi lector suspiciendam proponimus: *Ædificauit quoque domum saltus Libani*.

Luc. in Philo patr. — Domus Crassi Domus Mecœnatis. — Domus Salomonis. — Lib. 3. Reg. c. 7. n. 1. — Domus Saltus Libani. — Lib. 3. Reg. c. 7.

3 Sed profanis interim ædibus reiectis, de contemptibilibus olim, Christianorumq; pennicillo adumbratis domibus nunc sermo a nobis instituitur. Et congrue quidem, vt rē altius repetamus, rudes quidem Cœmeterialibus in tabulis domunculæ, vt passim videre est, coloribus adumbrabantur. In locis enim, in quibus defunctorum corpora ad diem nouissimum deposita seruantur Christiani sepulchralem sibi domum, vel certe sepulchralis domus imaginem delineantes, sepulchrorum se potius, quam huius præteruolantis seculi ciues, ac inquilinos profitebantur. Diuinum quippe Psalmistæ oraculum mente iugiter peruoluentes, oculis pariter delibare gestiebant: *Simul insipiens, & stultus peribunt, & relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra eorum, domus eorum in æternum*. Omnes enim, & cuiusuis generis homines pari tandem sorte, immo pari mortis sententia intercipiendos, quis mortalium in regno mortis ignorat? *Nudus egressus sum de vtero matris meæ*, inquit Iob, *& nudus reuertar illuc*. Ita plane, inquit Ambrosius, *nescit natura discernere quando nascimur, nescit quando deficimus: omnes similes creat, omnes similes claudit gremio sepulchri*. Ad quod aliquando pistor, qui sepulturæ sibi inter viros nobilitatem præstantes locum elegerat, concinne allusisse visus est, eiuscemodi notis sepulchrali suo lapidi insculptis: Hic sepulturæ videlicet locum sibi elegit, sciens

Domorum imagines in Cœmeterijs. — Ps. 48. n. 17. — Mortis æqua omnium conditio. — Amb. l. de Nab. & Acab. c. 1.

Homines nasci impares, mori pares.

Enimuero, vt instituti proposito insistamus, mortales qui pari simul conditione iunguntur, etsi pares, impari prorsus vitæ periodo seiunguntur: insipientes enim, vt Psalmista ait, ita quidem mortis iura subeunt, vt nullus eis ad meliora transitus, nec vlla ad vitam spes vltra remaneat: *Et sepulchra eorum*, inquit, *domus illorum in æternum*. Vbi enim inopinato e vita excesserint, in sepulchris, vt Genebrardus eleganter edisserit, perpetuo consistent vsque ad consummationem seculi: in æternum enim istud hoc loco significat, omnem citra spem ad suas reuertendi diuitias, & facultates: qua item ratione in sacris paginis, *Sepulchrum*, inquit ille, *domus æternitatis humanæ appellatur. Et ibit homo*, ait, *in domum æternitatis suæ*. Et sepulchra eorum, tabernacula eorum perpetua. *Illa*, vt præcitatus auctor ingerit, *habebunt pro æternis tabernaculis, fœtidis in sepulchris manebunt in perpetuum, non in ditibus illis locis, quibus voluptuose ædificatis sua imposuerunt nomina, & vocauerunt nomina sua in terris suis*. Pari item eruditione isthæc Psalmistæ verba Cardinalis Bellarminus hunc in modum edisserit: *Ipsi vero*, id est, profani homines, *morientes*, inquit, *reliquerunt alienis diuitias suas, sibi autem nihil retinuerunt, nisi angustissimam domum, id est, sepulchrum, in quo iace-*

Ps. 48. n. 17. — Gen. in ps. 48. — Sepulchrum Domus stultorum æterna. — Eccl. 12. n. 5. — Psal. 48. ver. 12. — Bel. in ps. 48.

iacere debent in æternum, id eſt, vſque ad finem ſeculi. Idem vero, vt ex recenſitis Pſalmiſtæ verbis videre eſt, ignobile ſatiſque anguſtum, ac rude demortui hominis habitaculum, modo *ſepulchrum* modo *tabernaculum*, nunc *Domus æterna* ſymbolice appellatur.

4 Verum concinne quidem in rem præſentem Ægyptij olim, eorumque præſertim Reges, vt Diodorus refert, breuitatem vitæ ſapienter ſibimet propinantes, ac de ſepulchro iugiter cogitabundi, cum de priuatarum ſtructura domorum ſe minus curioſos, ſolicitoſque exhiberent, in extruendis tamen, exornandiſque ſplendida manu ſepulchris, animæ immortalitatem recolentes, ſerio elaborarunt. Quippe *quid ſepulchrorum monimenta*, Cicero inquit, *quid elogia ſignificant, niſi nos futura etiam cogitare*. Quamobrem antiqui iure, quibus immortalitas cordi maxime fuit, viuentium quidem domicilia, eo quod, ad breue quidem tempus, vt Diodorus ait, incolantur, *Diuerſoria*, defunctorum vero ſepulchra, quoniam ad multa in eiſdem ſecula quieſcendum ſit, *Domos æternas* nuncupauere. Id autem & apud cæteras Orbis nationes vſu receptum fuiſſe, tum e ſacris, tum e profanis aliquando ſcriptoribus innoteſcit. Sepulchra quippe, vt apud eos legimus, *perpetua* interdum, nonnumquam *æterna ſedes*, & quandoque *æterna poſſeſſio* appellantur. Quapropter ijſdem plane vocibus tam morientes, quam in ſepulchris compoſitos ſalutare conſueuerant, vt apud Virgilium videre eſt:

Diod. l. 1. q. 2.

Ægypti Regũ de extruendis ſibi ſepulchris ſolicitudo.

Cic. q. Tuſc. 1.

Var. ap. Priſ. l. 2. ad fin. Sen. Trag. Oct. act. 4. vid. Gru. inſcr. in ind. c. 16. pſ. 48. Eccl. 12. leg. 3 § 4. de ſep. viol. leg. ſi nec dum C. de rel. leg. ſi quis eo Paul. ep. 37. ad Pam. Tib. 3 eleg. 2. l. qui ſep. 4. C. de ſep. viol. Val. Prob. de not. D. M.

> ——— *Salue æternum mihi maxima Pallas,*
> *Æternumque vale.*

Aeneid. 11.

Et apud Catullum idem plane loquendi mos reſonat:

> ——— *In perpetuum frater aue, atque vale.*

Quippe vel has inter voces ipſiſmet Gentilium animis, quod Cicero ait, altius inſederat, *Animos remanere poſt mortem, &c. & mortem*, vt ille ait, *non interitum eſſe, omnia tollentem, omnia delentem, ſed quandam quaſi migrationem, commutationemque vitæ*. hæc Gentiles ipſi de luteis hiſce noſtris domibus ſapienter edixere.

Cic. q. Tuſc. q. 1.

5 Chriſtiani vero ſupernæ fidei lumine imbuti, ac de hominis morte altius cæteris, vt par eſt, philoſophantes, domos paſſim etſi rudi delineatas pennicillo, ſepulchra vtique ad manendum domus inſtar hominibus conſtituta eſſe, vſque dum expectatæ reſurrectionis tempus adſit, ſerio meditabantur, Iobi videlicet oraculum ore, ac animo iugiter perſonantes: *Expecto donec veniat immutatio mea.* Necnon Pſalmiſtæ vocem ſepulchra ad inhabitandum hominibus exhibentis iam probe meminerant: *Qui habitant*, inquit, *in ſepulchris*. Qui & alibi eadem vtitur loquendi formula, dum ait: *Sicut vulnerati, dormientes in ſepulchris, quorum non eſt memor amplius.* Verum enimuero iſtas idcirco domunculas coloribus adumbrabant, vt ad vigilandum vnumquemque, & ad ſuæ domus, ac vitæ cuſtodiam iugiter exhibendam Euangelico eiuſcemodi, quod ab ipſius Chriſti ore acceperant, ſymbolo præmonerent: *Illud autem ſcitote, quoniam ſi ſciret paterfamilias, qua hora fur venturus eſſet, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuam. Et vos eſtote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet.* Vrbi enim, ac domui adfutura derepente vaſtitas omnimodam incolentibus, ac cuſtodientibus vigilantiam inculcat: quid enim tam prope ruinis, ac excidio, quam Vrbis, aut domus ſub hoſtium oculis, tuto tamen inter inſidias, inter imminentia pericula obdormiens, prout gentilis ille poëta Vrbem aliquando deſcribit:

Mortis aſſidua apud Chriſtianos meditatio

Iob c. 14.

pſ. 67.

pſ. 87.

Matt. 24.

> *Inuadunt Vrbem vino, ſomnoque ſepultam.*

Aeneid. 2.

Ad quod caute homini, qui ſuæ cuſtodiendæ domui iugiter vacat, illud alter poëta opportune ſuggeſſit:

> *Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum.*

Hor. l. 1. ep. 4.

Haud enim cum hoſte inducijs, immo vigilijs, vt domui bene quis conſulat, concertandum eſt.

6 Cœmeterialis igitur domus, quæ pennicillo expreſſa ſuſpicitur, imago futilis, ac momentaneæ vitæ, concitateq; itidem mortis imaginem Chriſtianorum oculis præſeferebat; illudque ſubinde Petri Apoſtoli oraculum intuentium animo ſuggerebat: *Obſecro vos tanquam aduenas, & peregrinos, abſtinete vos a carnalibus deſiderijs, qui militant aduerſus animam.*

pſ. 38.

Petr. ep. 1. c. 2. n. 11.

Re-

Recolendam insuper primæuorum hominum, qui sanctitatis merito præfulsere, memoriam tacite obijciebat, eorum, inquam, qui se haud mundi ciues, sed peregrinorum instar in mundo degere, alibique patriam quærere, ac mansionem expectare obtestabantur: *Confitentes*, inquit Apost. *quia peregrini, & hospites sunt super terram*. Abraham quippe sanctorum præcipuus peregrinam se hic vitam agere palam fatebatur, vtpote *qui non terram hanc*, vt Chrysostomus ait, *sed Cælum spectauit*. Vt enim vnusquisque rudes istas Christianorum manu effictas inspiciendo domunculas, de huius vitæ fugacitate sapienter philosophetur, domus neutiquam, sed hospitia, vt Bernardus in rem præsentem docet, habenda sunt: *Est ergo*, Bernardus inquit, *tabernaculum nostri corporis non ciuis mansio, aut domus indigenæ, sed aut tabernaculum militantis, aut stabulum viatoris*. Quod egregie quidem Gregorius Nazianzenus magni vir animi præstitit, qui Cælum quoad vixit continuo suspiciens, terram haud vnquam, nisi vt hospes, nisi vt viator aspexit: *Mihi*, inquit ille, *omnis terra, & nulla terra patria est*. Quod item Hilarius Ægyptiorum Eremitarum sanctissimus opere ad viuum exhibuit: adeo peranguStam quippe ad inhabitandum sibi cellam construxerat, vt *Sepulchrum potius*, inquit Hieronymus, *quam domum crederes*. Nec Basilius Christianos inter philosophos oculatissimus ab istorum cõmercio segregandus videtur, qui vt nullum penitus haberet cum mundo commercium, extra mundum quotidie fieri cupiebat, fugacemque humanæ vitæ imaginem, quam vmbram potius dixerim, tunc potissimum lynceis Christianorum oculis delibandam proposuit, cum Præfecto ipsius Valentiniani iussu ad absterrendum transmisso, & tum exilium, ac bonorum omnium proscriptionem, tum multiplices eidem calamitates, ac mortem ipsam comminanti imperterrito animo in hæc verba respondit: *Nihil horum, quæ dixisti, curo, melior sum his, qui proscribunt, ipse me ob spem regni Cælestis proscribens, nihil vero possidens, exilij metu liber sum, vnam recognoscens esse patriam, paradisum, terram enim quasi communem omnium aspicimus*. Qui cum subinde suas Præfecto sponte sarcinulas obtulisset, *quæ sola ipsius erant supellectilia*, exilium quod semper animo meditabatur, & quod perpetuo ferebat, nullatenus pertimescens, hæc protulit: *Exilium nihil ad me spectat, cum domus, quam inhabito, aliena sit*. Christianis igitur sepulchrum domus, terra autem, & omnis terrena habitatio, quam incolunt, diuersorium, neutiquam domicilium est, vt optime magnus ille Ioannes Episcopus eleemosynarum cognomento, ac meritorum cumulo diues, quod antiqui Christiani pictæ symbolo, ipse facto inculcans admonuit, qui haud vere aliam, quam sepulchrum, sibi domum agnouit: *Quippe vt mortis memoriam*, inquit Leontius, *suæ cogitationi profunde imprimeret, & eam perpetuo haberet præsentem & ante oculos, quid facit? Iubet sibi extrui monimentum, ei autem finem non imponi, sed semiperfectum sic relinqui: deinde eos, qui præfecti erant operi, cum esset festum aliquod insigne, accedentes in conspectum omnium, qui confidebant, aperte dicere: Monimentum tuum in hodiernum vsque diem est imperfectum domine: Iube ergo, vt id finem accipiat, incertum est enim, qua hora fur ingrediatur*. En paucis expressa vigilantissimi ad suæ domus custodiam Pastoris miranda iugiter solicitudo.

Vt peregrini in hoc mundo non vt ciues degendum.

Apost. ep. heb. 11. v. 13.

Chry. in ep. ad heb.

Ber. ser. 26. in Cant.

Greg. Naz.

In vit. S. Greg. Naz.

Hilarij domicilium.

Hier. in vit. S. Hilar.

S. Basilij Christiana perfectio.

In vit. S. Basil.

Ioannes Elee. morte assidue meditatur.

Leon. in vit. S. Io: Telesfor. apud Sur.

7 Inter varia igitur imaginum symbola, quibus sacrorum abdita olim Cœmeteriorum Cubicula a Christianis olim exculta sunt, domorum quædam formulæ pennicillo interdum pia eorumdem manu adumbrari consueuere, vt nonnullis in tabulis videre est, quæ sua pariter contemplantium animis arcanorum mysteria ingerunt. Quibus symbolice quidem, vt singula paulatim discutiamus, ipsummet humanum corpus designari potest, iuxta id, quod Apostolus 1. ad Cor. cap. 5. his verbis innuit: *Terrestris domus nostra huius habitationis dissoluitur*. Id autem eam forte ob causam ab antiquis Christianis præstitum fuisse quis dixerit, quod sepulchrum, in quo quisque inferendus est, haud alio potissimum vocabulo Ecclesiastici 12. nuncupetur: *Ibit homo in domum æternitatis suæ*. Idem plane ex psal. 48. textu comprobatur: *Sepulchra eorum, domus illorum in æternum*. Quapropter, vt quod pia Christianorum manus ferro exculpebat, symbolo quoque veluti digito

Domorum in sepulchris imagines effictæ quidnam significent?

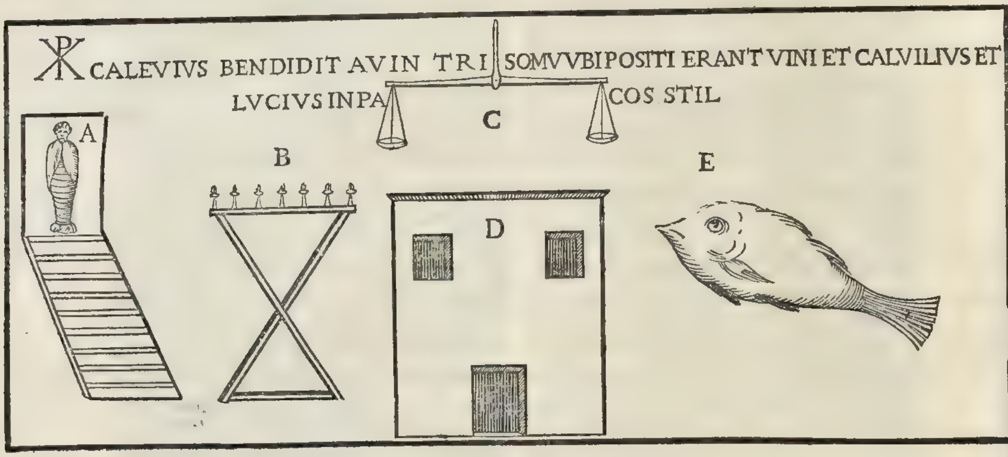
Domus humani corporis symbolum.

Apost. 1. ad Cor. c. 5.

Et sepulchri.

Eccl. c. 12.

to contemplantibus innueret, ſepulchrales hoſce lapides Lazari imagine prænotabant. Porro in Cœmeterialibus tabulis domos olim ſymbolice a Chriſtianis delineari conſueuiſſe, lapis ad SS. Quarti, & Quinti Cœmeteriũ a Boſio Via Latina inter perſcrutandum repertus intuentibus fidem facit, qui nimirum, vt ſupra lib.4. cap.7. de Cœmeterijs ab eodem repertis enarratum eſt, domus cuiuſdam rudi quidem opere imaginem inter alia ſymbola ibidem exſculpta præſefert, cuius quidem iconem in ſtudioſi gratiam lectoris nunc iterum exhibendam voluimus.

Quo plane Cœmeteriali ſymbolo ſupremum vitæ momentum, extremamque illam periodum, qua vnicuique hinc velit nolit, exeundum eſt, a Chriſtianis deſignatam fuiſſe, ſingula quidem, quæ ſepulchrali huic lapidi inſerta ſunt, hieroglyphica ſatis perſpicue prænotare videntur. Nam incultam præter domum, exſculpta ibidem piſcis imago, tũ breuitatem, tum etiam humanæ vitæ incertitudinem palam ſuggerit: piſcis quippe, vel tunc maxime cum ſecurior vndas excurrit, hamo, aut retibus piſcatorum interceptus, vbi primum extra aquas rapitur, intermoritur, quod olim Sapiens ſapienter quidem in rem præſentem aptata piſcis ſimilitudine admonuit: *Neſcit homo finem ſuum*, inquit, *ſed ſicut piſces capiuntur hamo, ſic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo ſuperuenerit*. Ad omnimodam igitur ingerendam mortalibus ſolicitudinem, ac vigilantiam apprime vnicuique cõmendandam, Candelabrum quoque ſeptem inſtructum lucernis appoſitum cernitur, vt Euangelicum Lucæ oraculum hoc typo perſonet: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernę ardentes in manibus veſtris, & vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum*. Ni forte quis id quod cunctis poſt mortem imminet, diſtrictum videlicet, exactumque de minutis quibuſque ſcrutinium interpretandum velit, de quo Apoſt. *Statutum eſt*, inquit, *hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium*. Vel certe oculatum illud vel potius aculeatum, vt congrue de lucernis loquamur, quod de ſingulis minutiſſimis quibuſuis humanis actibus habendum eſt examen, multiplex lucernarum numerus intuentibus indicat, quod Deus quidem longe ante cunctis edixit: *Scrutabor Hieruſalem in lucernis*. Quapropter, vt apte rerum futurarum ordo myſticis item ſymbolis prænotetur, vbi primum mortis imago, ſub Lazari in ſepulchro iacentis typo, mortalibus propoſita eſt, & reſurrectionis item ſub eiuſdem imagine ſpes ingeſta: ſub appenſæ ſtateræ hieroglyphico, iudicij, quod cunctis imminet, ac rationis reddendæ ſacramentum, ad homines in officio continendos ſalubriter commendatur, iuxta quod Rex ille Balthaſſar

Hieroglyphica lap. ſuperioris enarrata.

Piſcis incertitudinem vitæ humanæ denotat.

Eccl.c.9.n.12

Candelabri myſterium.

Ad heb.c.9.n.27.

Soph.c.1.12.

Lazari imago eiuſq; myſterium.

Da-

Danielis ore illis acriter verbis perstrictus est: *Thecel, appensus es in statera, & inuentus es minus habens.* Ex quibus imaginibus, vt videre est, nil prorsus apud antiquos Christianos otiosum extitisse, quod peculiare mysterium non præferret, probe lector edis cit. Sed Cœmeteriali perlustrata interim tabula, & sepulchrali vnicuique ad quiescendum in tenebris descripta, ac designata domo, quæ merito quidem obliuionis domus e sacrorum oraculorum paginis nuncupari potest, iuxta illud Psalmistæ: *Sicut vulnerati iacentes in sepulchris, quorum non est memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt.* Iam a mortuorum domibus pedem contrahentes, ad ipsas viuentium domos stylum, si libet, conuertamus.

Dan. c. 5. n. 25.

Sepulchrum domus obliuionis.

8 Quis autem in primis nesciat, quod ipsa terrestris militans iugiter Ecclesia, domus titulo ipsius Domini voce illustratur, Matth. 21. *Domus mea domus orationis vocabitur.* Quod vero triumphalis Ecclesia ac cælestis illa, quæ sursum est Hierusalem, & quæ ædificatur vt ciuitas, ipsiusmet domus appellationem sortiatur, satis superque ex psalmo 121. conuincitur, vbi isthæc: *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Vt orthodoxorum igitur Patrum hac super re sententias consulamus, & ab ipsomet Origene mysticos in rem præsentem sensus haurire aggrediamur; certe typica domus ipsius imagine Ecclesiam designari hunc in modum affirmat: *Videtur autem Ecclesia describi a Christo, quæ est domus spiritualis, & domus Dei, sicut docet Paulus dicens: Si autem tardius venero, vt scias quomodo te oportet in Domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis.* Et hæc infra subijcit: *Sunt autem Ecclesia, vel Ecclesiæ Domus sponsi & sponsæ, siue animæ verbi domus, in quibus tigna sunt cedrina.*

Matth. c. 21.

Ps. 121.

Domus imago Ecclesiam militantem, & triumphantẽ mystice designat.

Orig. ho. 7. in Cant.

9 Verum haud ab Origene Irenæus interim distare videtur, qui cunctas totius terrarum orbis Ecclesias, & sacrosanctum cunctorum Christi fidelium cœtum huiuscemodi symbolo præmonstrari his quidem verbis affirmat: *Ecclesia in vniuersum mundum disseminata, quasi vnam Domum inhabitans.* Cuius quidem sententiæ Hieronymus subscribit, qui in illud Isai. c. 65. vtramque Ecclesiam, Triumphantẽ scilicet, ac Militantem, sub descriptæ Domus symbolo lectori ob oculos contemplandam exhibet: *Ergo Domus*, inquit, *in quibus habitaturi sunt, qui ædificant eas, vel virtutes intelligendæ sunt, vel diuinæ mansiones apud Patrem, quasi iugiter possidebit, qui eas ædificauit.* Et hæc infra in rem præsentem congerit: *Talem domum & Saluatoris in Euangelio verba describunt: Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, similis erit viro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram.*

S. Iren. l. 1. c. 3.

S. Hier. in c. 65. Isa.

Diuinæ in Cælo mansiones.

10 Porro idem symbolicum thema Augustinus egregie prosequitur in illa psal. 26. verba: *Vnam petij, hanc requiram a Domino*, vbi apertum hoc triumphantis Ecclesiæ hieroglyphicum esse demonstrat, hæc autem inquit: *Hoc hic agitur ab ijs, qui bene ambulant, quid est hoc? Quæ est illa vna? vt inhabitem in Domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Et idem infra prolixiori sermone confirmat: *Quid autem*, inquit, *acturi simus in illa domo, habes euidenter expressisse alium psalmum: Beati, qui habitant in Domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Hac iste, si dicendum est, cupiditate ardens, & amore isto æstuans desiderat omnes dies vitæ suæ in Domo Domini habitare. In Domo Domini omnes dies vitæ suæ, non quasi finiendos, sed æternos.*

D. Aug. in ps. 26.

11 At eleganter enarratis hactenus consonant, quæ idem sanctissimus doctor in illa psalmi 31. & 131. verba inculcat: *Proteges eos in Tabernaculo tuo*, vbi Tabernaculum a domo secernens; & vno quidem Militantem, altero autem Triumphantem designari Ecclesiam pronunciat: *Quid est*, inquit, *Tabernaculum? Ecclesia huius temporis Tabernaculum ideo dicitur, quia adhuc in terra peregrinatur. Taberna enim habitaculum est militum in expeditione positorum. Domus non est Tabernaculum. Pugna in expeditione peregrinus, vt saluus factus in Tabernaculo, gloriosus recipiaris in Domo.* Hæc Augustinus.

Domus, & Tabernaculum in quo differãt interse.

S. Aug. in ps. 31. & 131.

12 Demum Chrysostomus animis mystice erudiendis insistens (vt cætera, quæ a Patribus exponũtur, prætermittamus) in illud psal. 111. *Iustitia eius manet in sæculum sæculi*, virtutes domibus eruditissime hunc in modum comparat: *Vidisti*, inquit, *memoriam, quæ se in omni se-*

Domus symbolum Virtutis.

S. Chrys. in ps. 111.

ſeculo extendit? vidiſti memoriam magnis & ineffabilibus plenam bonis? Tali ædificio noſtri memoriam relinquere ſtudeamus. Quod quidem Tabithæ exemplo confirmat, quæ eleemoſynis ac bonis operibus domum ſibi in Cælis ædificauit, hæc autum ſubdit: *Vidiſti domos animatas, vocem emittentes, & tantæ virtutis, vt a morte ad vitam reuocare queant?* hæc Chryſoſtomus.

Tabithæ, eiuſq; prudentia.

13 His plane conſona Gregorius lib. 4. dialogorum edocuit, dum militis cuiuſdam viſionem enarrat, qui mortali eductus e corpore, & quantocyus in vitam ſubinde reuocatus, ſplendidiſſimam quodam in loco domum aureis quidem laterculis conſpicuam exædificari viſam a ſe fuiſſe palam teſtabatur: de cuius quidem ædificij ſtructura cum ſerio ipſemet Gregorius enixis adſtantium precibus interrogatus fuiſſet, in hæc verba reſpondit: *Qui præmia æternæ lucis eleemoſynarum largitate promeretur, nimirum conſtat, quia auro ædificat manſionem ſuam.* Idque recenſito potiſſimum exemplo ad audientium animos obfirmandos mirifice comprobauit. Porro æmulandam viri haud diuitis, erga pauperes tamẽ ſingulariter munifici pietatem cum ad inſtituti quoque noſtri propoſitum faciat hic itidem recenſere nullatenus piget. Sic igitur cœptam Gregorius enarrationem proſequitur: *Hic etiam quidam iuxta nos Deuſdedit nomine religioſus habitabat, qui calceamenta ſolebat operari, de quo alter per reuelationem vidit, quod eius domus ædificabatur, ſed in ea conſtructores ſui ſolo die ſabbati videbantur operari. Qui eiuſdem viri poſtmodum vitam ſubtiliter requirens, inuenit quia ex his, quę diebus ſingulis laborabat, quidquid ex victu atque veſtitu ſupereſſe potuiſſet, die ſabbati ad B. Petri Eccleſiam deferre conſueuerat, atque indigentibus erogare. Qua ex re perpendes,* ſubdit Gregorius, *quia non immerito Domus ipſius fabrica ſabbato creſcebat.* Vides qua potiſſimum ratione & quorum manibus haud manufactę in Cęlo domus, intra quas vnuſquiſque ſit tandem recipiendus, exædificentur. *Facite* (Chriſtus inquit) *vobis amicos vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna Tabernacula.*

Greg. l. 4. dial. c. 37.

Eleemoſyna Domum ædificat in Cælo.

S. Greg. loc. cit.

Luc. c. 16.

14 Congruo igitur pingendi ſtudio Chriſtiani ipſas domorum imagines, vt intuentium animis pietatem vel penicillo ſuggererent, in Cœmeterijs, vbi tunc temporis Eccleſia ad declinandam perſecutorum ſæuitiam, incolatum protrahendo, delitеſcebat, & vbi fideles in aciem prodituri ad fortiter ſubeunda pro fide certamina ſeſe velut in palæſtris exercebant, domorũ, inquam, imagines adumbrare conſueuerant, vt dum peregrinorum inſtar degentes non tam habitarent ibi, quam peregrinarentur, omnibus huius vitæ ærumnis, atque incommodis confecti, ac ſanguine tandem (quod erat in votis) laureati æternam ſibi in Cælis domum conſtruerent; quo cum Paulo iugiter aſpirantes illud ſecum animo repetebant: *Scimus, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manufactam, æternam in Cælis. Nam & in hoc ingemiſcimus habitationem noſtram, quæ de Cælo eſt.* Sed hactenus de Cœmeterialium tabularum domibus.

Apoſt. 2. ad Chor. c. 5.

CAP. XLVIII.

De Cathedris.

1 ANTEQVAM de Cœmeterialibus Cathedris, quæ ad inſtituti propoſitum ſpectant, diſſeramus, illud conſulto præmittimus, multiplicem variamque videlicet Cathedræ nomen ſcriptores apud antiquos tum ſacros, tum profanos ſignificationem obtinuiſſe, & vt a gentilibus primum rei, ac nominis notitiam auſpicemur, Cathedra interdum pro ſede, ac peculiari loco accipitur: qua quidem ſignificatione Iuuenalis aliquando hoc nomen vſurpaſſe legitur, cum de locis potiſſimum, quæ ſenatoribus, ac alijs diſcreta in theatris aſſeruabantur, agens, Cathedræ nomẽ inducit carminibus illis:

Cathedræ ſignificatio.

Quæque reportandis poſita eſt orcheſtra Cathedris.

Iuuen. ſat. 7. v. 43.

Quæ quidem loca ſedilium nomine vulgo nuncupabantur, de quibus Or. Epod. ode 4.

Sedilibuſque magnus in primis eques
Othone contempto ſedet.

Orat. Epod. od. 4.

De ſedilibus quippe Equeſtris Ordinis

quæ

quæ ſubſellia item appellata ſunt, Roſcia olim lege ſancitis, aboliſque nouum poſtmodum Domitianus Imperator edictum protulit, ad quod Martialis lib. 5. ep. 8. alluſiſſe viſus eſt:

Mart. l. 5. ep. 8.

Edictum Domini, Deique noſtri
Quo ſubſellia certiora fiant
Et puros eques ordines recepit
Laudabat modo Pharis in Theatro.

De iiſdem plane ſubſellijs, vel certe ſedilibus Seneca lib. 7. de benef. cap. 12. in hæc verba meminit: *Deinde pluribus modis*, inquit, *communia ſunt, equeſtria omnium Equitum Romanorum ſunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui.* Hæc de Theatralibus, quæ Cathedræ interdum nomine veniunt, ſedilibus hic obiter præmiſiſſe voluimus. Verum ſi a profanis ſcriptoribus ſtylum contrahentes, ſacros ſuper Cathedræ vocabulo conſulamus, honoris quidem, ac præeminentiæ gradum hoc titulo deſignari comperimus: quapropter ſapiens a ſubdolo, ac verſipelli homine ſolicite cauendum præcipit, ne quis ſuo e gradu eliminatus excidat: *Non ſtatuas illum*, inquit, *penes te, nec ſedeat ad dexteram tuam, ne forte conuerſus in locum tuum, inquirat Cathedram tuam.* Cathedræ igitur nomen ita in ſacris paſſim paginis accipitur, vt eius potiſſimum ſedem ſignificet, qui docentis, aut imperantis locum, poteſtatemque ſortitur, quæ alio titulo honoris gratia thronus dicitur. Hinc Cathedra Regis idem plane eſt, ac Regia poteſtas, propter magiſterij, & gubernationis auctoritatem, vt 1. Reg. 20. & alibi paſſim, & optime Greg. 19. moral. ediſſerit. Dauidis quippe principatus ipſius Cathedræ nomine deſignatus eſt 2. Regum 23. *Sedens in Cathedra ſapientiſſimus princeps inter eos ipſe eſt, quaſi tenerrimus ligni vermiculus.* In Cathedris quippe, ſeu thronis ſui principatus exordia reges auſpicabantur.

Sen. l. 7. de benef. c. 12.

Subſellia Theatralia.

Cathedra in ſacris literis quid ſignificet.

Eccl. 12. n. 12.

2. Reg. 23. n. 8.

Cathedra magiſterij ſymbolum.

2 Cathedras igitur præeminentiæ, ac magiſterij pariter ſymbolum intuētibus præſeferre, præter antiquiſſimum morem, qui apud omnes vſu receptus inoleuit, ipſiuſmet Chriſti oraculo, vt a ſacris paginis dicendi initium ſumamus, Euangelicis tabulis palam conuincitur: *Super Cathedram Moyſi*, inquit Chriſtus, *ſederunt Scribæ, & Phariſæi, omnia ergo quæcunque vobis dixerint, ſeruate, & facite.* Iudæi quippe ex Cathedra olim, velut ſublimiori e throno ſapientiam propinantes, magiſterium, vt Ambroſius teſtatur, ſolemni quodam ritu aggrediebantur: ſeniores enim, qui cæteris tum ætate, tum ſapientia, tum auctoritate præſtabant, in ſublimioribus Cathedris honoris gratia conſidentes, circumſtantem edocere populum conſueuerant: *Hæc*, Ambroſius inquit, *traditio ſynagogæ eſt, vt ſedentes diſputarent, ſeniores dignitate in Cathedris, ſequentes in ſubſellijs, nouiſſimi in pauimento ſuper mattas.* Doctores igitur, cum de his maxime, quæ ad legem ſpectant, coram diſſererent, in Cathedris, inferiores in ſubſellijs, nouiſſimi vero ſuper mattas, hoc eſt ſtoreas humi ſubſtratas ſedebant, diſcipuli, inquam, ad magiſtrorum, ſiue ſeniorum, a quibus inſtruebantur, pedes recepti ſedebant. Hic autem mos, ac ſi per manus ab antiquis acceptus, ex ipſiuſmet Apoſtoli verbis palam comprobari videtur, cum de ſe ipſo loquens, hæc ait: *Nutritus ſum in ciuitate ſecus pedes Gamalielis, eruditus iuxta veritatem paternæ legis.* Hanc itidem ſedendi conſuetudinem apud Eſſenos quoque homines Moſaicorum rituum obſeruantiſſimos vſu receptam Philo inter ſcriptores antiquiſſimus diſertis plane verbis confirmat: *Quoties*, inquit, *Synagogas adeunt pro ætatis ordine iuniores ad ſeniorum pedes conſident, & ad audiendum ſe componunt.*

Marc. c. 23.

Ambr. in ep. 1. ad Cor. c. 14.

Ordo ſedentium in ſynagoga.

Act. Ap. c. 22.

Phil. l. quod omnis probus in liber.

3 Verum de Cathedris, in quibus ſapientes olim ad edocendum populum honoris gratia conſidebant, ſermo paſſim ſacris in paginis occurrit, & Regius Pſalmiſta illis plane verbis haud ſemel attigiſſe viſus eſt, dum ait: *Et in Cathedra ſeniorum laudant eum.* Vbi Chaldæus, vt egregie in hunc locum Genebrardus ediſſerit, per ſeniores mauult ſapientes deſignari: *Exultent*, inquit, *eum in congregatione populi filiorum Iſrael, & in ordine ſapientum*, vel vt in alio exemplari: *Apud Senadrin ſapientes*, inquit Genebrardus, *laudant illum*, quos συνέδρους Ioſephus vocat, de quibus Elias Senadrin, inquit, vocantur ſeptuaginta ſenes curiæ magnæ, quæ eſt Hieroſolymis, fortaſſe qui apud Matthæum, & alibi πρεσβύτεροι, ſiue ſeniores, & vnà cum Pontificibus ac Phariſæis iunguntur. Conſpicuum enim

Cathedra ſeniorum.

pſ. 106.

enim illud ac nobile ſapientum virorum Concilium, quod *Sanedrin* apud Iudæos appellabatur, ſupremam in his, quæ ad Dei, ac religionis cultum, & ad legis Moſaicæ obſeruantiam ſpectant, ſupremam, inquam, in definiendo auctoritatem obtinebat, ita vt ſi quid circa ipſiuſmet legis verba dubium aliquando obreperet, horum iudicio dijudicandum deferretur: hos enim, nato Chriſto, Herodes homo ille alienigena ſuper eiuſdē potiſſimum ortu, vt Euangelicus textus enarrat, apprime conſulendos voluit: *Et congregans*, inquit Matthæus, *omnes ſcribas, & ſacerdotes populi, ſciſcitabatur ab eis, vbi Chriſtus naſceretur, at illi dixerunt ei, in Bethlem Iudæ, ſic enim ſcriptum eſt per Prophetam: Et tu Bethlem.* Omnimodo inſuper ſeniores iſti, quorum mentio eſt, ſupra Regiam domum in his, quæ regimen ſpectant, iudicandi arbitrio potiebantur, iuxta quod regius olim Pſaltes cecinit: *Quia illic ſederunt ſedes in iudicio, ſedes ſuper domum Dauid.* Vbi eruditiſſimus Genebrardus optime in rem præſentem explicat: *Sedes*, inquit, *id eſt, throni tribunalia iudiciaria regiæ domus Dauid, vel ſecundum alios, ſacerdotum in iudicio, ad iudicium.* Duo enim, vt idem ſubdit, ſolia collocata illic erant: *Primum Cathedra Moyſis, ſiue ſacerdotum, deinde Regum: nam & ſacerdotes, & Leuitæ iudicabant etiam de rebus temporarijs.* Cathedra igitur tum magiſterij, tum præeminentiæ, ac poteſtatis, vt videre eſt, ſymbolum extitit.

Sanedrin Iudæorum. — Matth. c. 2. 5. — Pſ. 121. — Geneb. in pſ. 121

4 Quid mirum autem, cum ſupremam Chriſtus in Eccleſia Cathedrā erexerit, & ſummum Sacerdotij, & Apoſtolatus apicem conſtituens, Cathedræ huius primatum Petro conceſſerit, vt ipſe nimirum, eiuſque legitimi ſucceſſores, Romani Pontifices, Chriſtianis omnibus diuina, omnimodaque auctoritate præeminendo, Apoſtolici muneris miniſterium obirent, quid mirum, inquam, ſi Chriſtiani adeo frequenter, vel rudes, ac luteas eiuſcemodi Cathedras in Cœmeterialibus ſpeluncis, intra quas colligebantur, erigerent, in quibus velut ſublimiori in throno, dum ad Synaxes, & natalitia martyrum conuenirent, Romani Pontifices conſiderent, vel certe earundem imagines in Cœmeterialibus parietinis ad deſignandam Apoſtolicæ Cathedræ præeminentiam affabre delinearent, & quidem plura alibi, & præſertim lib. 2. noſtrarum Cœmeterialium elucubrationum, vbi opportuna ſe nobis occaſio obtulit, de Cathedris meminimus: & de lignea præſertim B. Petri Apoſtolorum Principis Cathedra prolixiori ſermone actum eſt, quæ conſulto, ne actum agere videamur, prætermittimus.

Cathedræ in Cœmeterijs.

5 Verum quoniam opportune de Cathedris ſermo recurrit, illud apte hic ſtudioſo lectori ſuggerere viſum eſt, Chriſtianos videlicet præcipuo Pontificias honore Cathedras proſecutos fuiſſe, nec primæuos dumtaxat fideles, ſed Reges quoque ac Imperatores Euāgelicum illud Chriſti oraculum recolentes: *Qui vos audit, me audit, & qui vos ſpernit, me ſpernit*, ſingularem Apoſtolicis, eorumque ſedibus cultum iugiter detuliſſe. Ad pedes quippe Romanorum Pontificum Chriſtiani omnes cuiuſuis conditionis humiliter prouoluebantur, ipſorumque pedes certatim deoſculari conſueuerant, quod & ab ipſiſmet olim gentilibus honoris gratia his, qui regia dignitate præcellerent, præſtitum fuiſſe nouimus. Perſarum quippe Reges, vt exemplo res conficiatur, conuenire, & alloqui, vt Xenophon ait, nemo poterat, niſi prorſus humi regiorum veſtigia pedum ante deoſcularetur. Verum quod ambitioſis, profaniſque temere principibus præſtitum eſt, iure merito Chriſtiani ad religioſum Pontificalis præeminentiæ cultum deriuantes, Romano Pontifici Chriſti vices gerenti, perpetuo, vt par eſt, exhibuere, vt propheticum merito Iſaiæ oraculum c. 49. ipſomet facto adimpleretur: *Vultu in terram demiſſo adorabunt te.* Quo plane obſequio religioſi principes, Imperatores videlicet, ac Reges erga Romanos Præſules Apoſtolicæ Petri tum fidei, tum Cathedræ ſucceſſores impenſiſſime officioſi decertarunt, vt hiſtoriales paginæ teſtantur, & ipſimet Annales Eccleſiaſtici, ad quos lectorem remittimus, vltro legentes admonent.

Cathedra Pōtificia quanta in veneratione. — Luc. 10. 16. — Regum Perſarum faſtus. — Xenoph. hiſt. — Iſ. c. 49. 2.

6 Principes enim ipſi idcirco ſublimiori throno locantur, potiorique præ cæteris honore afficiuntur, vt quid veluti diuinum intuentium oculis exhibeant, & probe homines intelligant, quan-

Regum dignitas.

Princeps simu lacrum Dei. quanta sit regia dignitas, ac potestas, quæ præcipuum inter homines locum meretur. Quocirca merito aliquando Plutarchus, *Principes simulacra Dei esse administrantis vniuersa* affirmauit. Cui Tacitus de principibus loquens eisdem plane verbis adstipulatur, dum ait: *Principes instar Deorum esse*. Seneca item, *qui Reges Deorum vices fungi in terris* disertè pronuntiat. Quapropter Ethnici suos olim principes Deorum nomine appellarunt: quo quidem nobili titulo in sacris quoque paginis principes, ac iudices nuncupatos fuisse legimus: Dei quippe locum inter homines præsidēdo ac iudicando tenent, ideoque Christiani ab Apostolis salubriter admoniti sunt, vt *subditi sint Regibus, & potestatibus sublimioribus, quod non sit potestas nisi a Deo*. Frequentissimum præterea est apud cæteros Christianos scriptores, vt Principes ac Magistratus *Dei Vicarij, & imagines Dei vocitentur*. Verum vt populi principibus, quod ad politicum regimen spectat, subdi oportet, ita ipsosmet, Reges, atque Imperatores in rebus, quæ ad Dei cultum, & religionem pertinent Episcopis subditos esse oportere, ex communi Patrum sententia, tum ipsius antiquissimi Ignatij Antiocheni Episcopi, Apostolorumq; discipuli auctoritate conuincitur, qui epist. ad Philadelphenses hæc pro Episcopali Cathedra scribit: *Principes*, inquit, *obediant Cæsari, milites principibus, at diaconi presbyteris sacrorum præfectis, presbyteri, diaconi, & reliquus clerus, vna cum populo vniuerso, militibus, principibus, & Cæsare, ipsi Episcopo pareant: Episcopus Christo, vt Christus Patri obediuit*. Vbi Cæsarem ipsum, eiusque thronū Episcopo, eiusdemq; Cathedræ, Deo ipso iubente, subdit. Ad Smyrnenses quippe hæc ait: *Neque enim Episcopo, qui Deo consecratus est, pro totius mundi salute quidquam maius in Ecclesia. Sacerdotium quippe*, vt idem ait, *omnium bonorum, quæ in hominibus sunt, apex est. Namque honor, & sublimitas Episcopalis*, Ambrosio teste, *nullis poterit comparationibus adæquari, si Regum fulgori compares, & principum diademati, longe erit inferius, quam si plumbi metallum ad auri fulgorem compares*. Quod luculenter Chrysostomus in rem præsentem edisserit: *Alij sunt*, inquit, *termini Regni, alij termini Sacerdotij: hoc illo maius est. Regi ea quæ hic sunt, commissa sunt, mihi cælestia: mihi cum dico, sacerdotem intelligo. Regi corpora commissa sunt, sacerdoti animæ. Ille habet arma sensibilia, hic arma spiritualia: maior hic principatus: propterea Rex caput submittit manui sacerdotis, & vbique in veteri Testamento sacerdotes inungebant Reges*.

Plut. l. de doct. princ. Tac. l. 3. Ann. Sen. l. 1. de Clem. Exod 28 ps. 81

1. Pet. 2 ps. 81. Rom. 13.

Populus Principi, Princeps Episcopis subditus est.

Ignat. ep. ad Philad.

Ign. ep. ad Smyr.

Episcopalis dignitatis excellentia.

Ambr. de dign. sac. c. 2.

Chrys. ho. 4 de verb. Isa.

Sacerdotij dignitas Regali præferenda.

7 Quapropter præstitam sibi diuinitus auctoritatem probe noscens Ambrosius, Valentiniano Iuniori in res Ecclesiæ regimini subiectas se temere immiscenti illis acriter verbis restitit: *Noli te*, inquit, *grauare Imperator, vt putes te in ea, quæ diuina sunt, imperiale aliquod ius habere. Noli te extollere, sed si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est enim, quæ Dei Deo, quæ Cæsaris Cæsari. Ad Imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem Ecclesiæ: publicorum tibi mœnium ius commissum est, non sacrorum*. Quod optimi quique Imperatores Episcopali Cathedræ iugiter obsequentes palam in religionis obsequium obtestati sunt, inter quos ille in primis omnium laudatissimus Constantinus Magnus Episcopos vices Dei gerentes humiliter alloquens: *Vos*, inquit, *intra Ecclesiam, ego extra Ecclesiam a Deo Episcopus constitutus sum*. Verum enimuero, vt proposito insistamus, haud summis dumtaxat Pontificibus, qui Petri sedem, & locum in Ecclesia obtinent, sed quibusuis Episcopis, qui Cathedra supra cæteros, vt Ecclesiastico regimini par est, potiuntur, a Regibus perpetuus certatim honor delatus est, ita vt fideles ad eorum pedes passim procumberent, vt Augustinus serm. 18. de verbis Apostoli hunc in modum edisserit: *Ad Ecclesiam accurris*, inquit, *Episcopum videre desideras, ad eius pedes volutaris*. Quod D. Ambrosius lib. de dignit. sacerdot. cap. 2. ad sacerdotes extendens, paribus verbis confirmat: *Regum colla, & principum*, inquit, *submittuntur genibus sacerdotum, & osculatis eorum dexteris, orationibus eorum se credunt communiri*. Et quidem si de Regibus hic sermo sit, Clotharius Francorum Rex ad S. Lupi Senonensis Episcopi pedes supplex accessit. Lonbardorum item Rex regio e throno prosiliens ad Corbiniani Episcopi pedes humillime prouolutus est. Porro talis, ac tantus his, qui Pontificia Cathe-

S. Ambrosij pro iure Eccl. constantia.

Amb. ep. 14 de Marcell.

Apud Eus. 4. de vit. 24. Amb. ep. 13. ad Valen.

Regum erga Episcopos obsequium.

Aug. ser. 18. de ver. Ap.

Amb. l. de dig. ser. c. 2.

Clotharius Rex.

thedra, & sacerdotali munere præcellerent, vel ab ipsis Regibus obseruantiæ, atque obsequij cultus impendebatur, vt ante ipsos se prosternere, Regiamque pariter cum Regijs infulis coronam humiliter eorum pedibus, ac imperio subijcere neutiquam dedignarentur. Quamobrem Hispaniarum præcipue Regum in eiuscemodi re pietas apprime enituit, vt Leo Cassius miris eosdem laudibus extollens, in hæc verba edisserit: *In vetustissimo,* inquit, *codice ordinis S. Benedicti reperi olim Reges Hispaniæ, cum audirent Episcoporum Synodum, procumbere solitos toto corpore ad terram ante ipsos Episcopos, terram osculari: neque prius attollere se humo, quam e suis illi subsellijs surgerent, & Reges eorum pedibus circumfusos brachijs attollerent, & in sella Regia pro dignitate collocarent.* Vides hinc, amice lector, quantum Pontificiæ Cathedræ, ac sacerdotali muneri deferant, qui Regias eorumdem pedibus infulas, ac semetipsos vnà pariter cum Regnis suis sponte libenterque subijciunt. Quamobrem Leontius ille sacerdotalis plane animi, ac pectoris Episcopus Pontificiæ Cathedræ suum perpetuo illibatum seruari honorem volens, ac præeminentiæ, quam supra Regum capita, eorumque infulas Episcopalis dignitas obtinet, probe memor, Eusebiam Imperatricem, vt Suidas refert, illis plane verbis admonuit: *Si me vis,* inquit, *ad te venire, seruato mihi reuerentiam Episcopis conuenientem, vt ingrediar quidem ego, tu autem mox e celso tuo solio descendens cum pudore mihi occurras, deinde sedeam quidem ego, tu autem stes reuerenter, nec sedeas, donec signo iubeam. Si his parere vis, visam te: sin minus, scito te non obtenturam, vt nos honorem Episcopis debitum prodamus, & in diuini sacerdotij ius simus iniurij.* Certe D. Hieronymus, vt antiqua tempora recolamus, Pontificiæ olim Cathedræ, ac ijs, qui in ea considebant, eum venerationis cultum a fidelibus certatim exhibitum fuisse narrat, vt plebs Episcopo venienti occurreret, & ad eius exosculandos pedes humiliter prosterneretur, quod Epiphanio potissimum præstitum est. Gainas Arrianus Gothorum dux, qui acres contra Imperatorem Arcadium seditiones concitarat, S. Io: Chrysostomo, quem infenso animo, velut suis contrarium votis persequebatur, longo itinere obuiam processit, suisque filijs districte præcepit, vt eius genua, quod Theodorus enarrat, supplici vultu deoscularentur. Verum vt a ducibus ad Imperatores stylum conuertamus, Theodosius Imperator post partam diuinitus ex Eugenio tyráno victoriam, Ambrosij pedibus, cuius precibus palmá ab hoste reuexerat, humillime prouolutus, debitas gratiarum actiones persoluit. Idemque veniam aliquando precaturus, Nicephoro teste, ad Amphilochij pedes procubuit. Valentinianus autem Imperator, eiusdemque coniux, vt Fortunatus scribit, hos, amplioresque Martino Turonensium Episcopo honores detulit, sic enim rem metrice cecinit:

Hinc sede exilijt rapiens se Cæsar, & ardens,
Martini genua amplectens, pedidusque volutans.

Quibus paulo post isthæc subdit:

Nec cessat Regina pedes lacrymosa rigare,
Sternens membra solo, suspendens gaudia voto.

Quo autem honore Ioannem Romanum Pontificem Iustinus Imperator olim prosecutus est? cui Hierosolymam aduenienti cum tota Vrbe venerabundus obuiam procedens, eiusdemque pedibus humillime prouolutus, detracta sibi Augustalia insignia Pontifici supplex obtulit, ijsdemque Pontificia manu honoris gratia exornari se enixe petijt. Iustinianus item secundus Imperator, haud Iustino erga Romanos Pontifices pietate, ac obsequio impar, ad Constantini Papæ pedes humilis accurrens, humiliter deosculatus est. Idem plane Carolus Magnus, eiusque auus Pipinus Stephano Secundo Romano Pontifici in Gallias profecto: hoc ipsum Ludouicus Pius Caroli filius Sergio Secundo Romano item Pontifici, veluti Apostolicæ Petri Cathedræ, & fidei pariter successoribus admirando pietatis exemplo præstitere.

7 Cathedræ igitur, vel ipsæmet recolendæ Pontificum Sedes, quæ in perantiquis Subterraneæ Romæ Cœmeterijs ad hanc vsque diem conspiciuntur & in præcipuis Cœmeteralium Cubiculorum

Regum Hispaniarum erga Episcopos obseruantia.

Leo Cass. in M.S. God. S. Bened.

Leontius Episcopalis dignitatis defensor

Suid. in hist.

Principes mũdi Episcopos venerantur.

In vit. S. Epiph.

Leo. in vit. S. Io: Chry. apud Sur.

Gainas Dux Gothus.

Theodosius Imp.

Paul. in vit. S. Ambr.

Nic. l. 11. c. 9.

Valentinianus Imp.

Fortun. de gest. S. Mart.

Iustus Imp.

Iustinianus Imp.

Carolus Magnus.

Sedes ac Cathedræ in Cœmeterijs.

rum

rum tabulis pictæ exhibentur, haud prolixiori verborum pompa, ac rhetorum coloribus exornari indigent : nemo enim est sacram probe callens antiquitatem, qui easdē summis olim Pontificibus vsui fuisse ignoret, dum sacros in abditis Cœmeteriorum locis cœtus, ac synaxes statis temporibus peragerent : illud tamen hic ad rei propositum nobis repetendum videtur, primæuos videlicet Christianos beneficiorum diuinitus inde acceptorum memores, quippe qui a beatissimis Christi Apostolis Euangelium ac fidem pariter per manus acceperant, ingenti religionis cultu eorundē deinde sedibus reseruatis, præcipuum ijsdem venerationis obsequium detulisse, quod potissimum Pontificiæ sedi contigisse constat, in qua Iacobus Apostolus Hierosolymis, Marcus Alexandriæ, & ipse demum beatissimus Petrus Apostolorum Princeps Romana in Vrbe primum sederat : hæc enim ad nostram vsque hanc ætatem ex omni parte integra extat, de qua item in sacris septem Ecclesiarum monumentis a Seuerano nostro prolixior vtique mentio agitur.

[Cathedræ Apostolorum conseruatæ, & in ueneratione habitæ.]

8 Cum probe igitur primæui Christiani nossent, ipsiusmet Christi vicem in Ecclesia Episcopos præseferre, & haud impar illis obsequium a fidelibus deferendum esse intelligerent, eas præsertim sedes, quibus illi in Ecclesia insidentes cæteris de more oculorum instar præsidebant, quid veluti diuinum pretiosis vndique velis exornare, pannis item sericis, atque holosericis obtegere, vt nos alibi diximus, in more habuerunt. Quod plane Pontius ille diaconus in beati Pontificis Cypriani apud Surium actis 14. Septembris innuere palam videtur, cum dignissimum tanti viri certamen enarrans, hæc ait: *Sedile autem erat fortuito linteo tectum, vt sub ictu passionis, Episcopatus honore frueretur.* Hic insuper studioso lectori repetenda sunt, quæ Augustinus epist. 204. ad Maximum Donatistarum Episcopum scribens de obuelatis cathedris hunc in modum recenset: *In futuro*, inquit, *Iudicio nec absides gradatę* (sedes enim Episcoporum sublimiori attolli fastigio consueuerant) *nec cathedrę velatę adhibebuntur ad defensionem, &c.* Verum hac super re Pacianus consulendus videtur, qui epist. 2. ad Sympron. Episcopalem vtique sedem honoris gratia linteatam appellat, vti Baronius in suis ad Martyrologium notis refert. Paciano Ennodius Ticinensis in libello, quem in Symmachi gratiam pro Romanę Synodi defensione conscripsit, his verbis adstipulatur: *Ecce nunc ad gestatoriam sellam Apostolicę confessionis vela mittunt.* Nec vero Episcopalibus sedibus ornamenta eiuscemodi, vel sub ipsamet tempora, quibus acriter Dei Ecclesia persecutionum motibus impetebatur, defuisse ex marmoreo præsertim fragmento compertum est, in quo Pontificia quædam Cathedra delineata conspicitur; quod quidem recolendum fragmentum in veteri beatorum martyrum Marcellini & Petri Cœmeterio iuxta Viam Lauicanam, Dei potissimum nutu, a Bosio reperiri contigit, vt nos supra lib. cap. 14. prolixe enarrauimus, eiusdemque icone proposita, nonnulla in rem præsentem lectori suggessimus, & nunc denuo eamdem hic tibi iconem exhibendam voluimus.

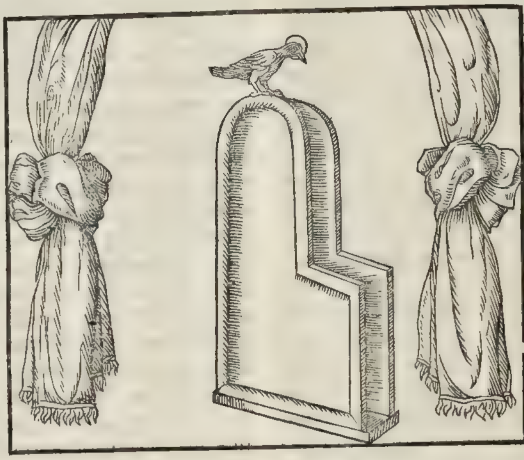
[Cathedræ, ac sedes Pontificiæ velis ornari solitę.]

[Act. S. Cypri. Sur. 14. Sept.]

[Aug. ep. 203. ad Max.]

[Pacian. ep. 2. ad Sympon.]

[Bar. in not. ad Mart.]

Ibi enim eiuſcemodi velamina marmoream vtraque ex parte cathedram ornamentorum inſtar ambientia apparent.

Columba ſedibus Pontificijs inſidens aſſiſtentiam Spiritus S. ſymbolice ſignificat.

9 Quoniam vero opportuna nunc Cathedræ mentio recurrit, nullatenus prætermittendum videtur, in præmemorati marmoris fragmento colũbam inſuper ferro exculptam eſſe, quę ipſimet pontificiæ cathedræ inſidet, quod quidẽ, vt rem expendamus, ingenti myſterio præſtitum eſt, vtpote ad inſinuandum tum oculis tum animis intuentium pręcipuam diuini Numinis, atque ipſiuſmet ſancti Spiritus prouidentiam, quæ Apoſtolicæ Sedi iugiter præeſt, eiuſdemque, quod Petro olim Chriſtus pollicitus eſt, haud vllo vmquam tempore regimen defuturum, quod antiqui Patres ſupra firmam ac ſtabilem Eccleſiæ petram fundamento diuinitus præſtito conſiſtentes, profitebantur, & cuncti orthodoxæ fidei ſectatores veluti certum quoddam ipſius fidei argumentum conſtanter vnanimi conſenſu tenent. Quocirca haud nobis hic Patrum ſententias congerere ac ſacras Conciliorum ſanctiones & decreta ad id comprobandum in medium proferre opus eſt: nec interim quod ipſamet enarratio a nobis exigit, ſilentio prætereundum videtur, diuino plane nutu, atque admirando ſæpe prodigio in ſummorum Pontificum, aliorumque orthodoxorum Epiſcoporum electionibus e Cælo ſuffagium adfuiſſe: tunc enim haud alio quam columbæ indicio prouehendus ad Pontificij culmen apicis deſignatus, & rata e Cælo electio habita eſt. Quis enim neſciat, quod ſacræ teſtantur hiſtoriarum paginæ, tunc temporis videlicet cum Fabianus in ſummum Pontificem a patribus ſalutatus eſt, columbam cælitus aduenìſſe, & fauſto atque optato omine, tanti viri meritis, eiuſdem capiti inſidendo ſuffragium detuliſſe? Quod ſane Baronius Annal. tom. 2. anno 238. & Euſebius item lib. 6. cap. 22. apertis verbis edocent.

S. Fabianus Pontifex.

Bar. ann to. 2. an. 238. Euſ l. 6. c. 22.

10 Idem vero conſpicuæ ſanctitatis Gregorio Epiſcopo Agrigentino diuinitus contigit, cum de Pontificia electione, vti mos eſt, conſultatio haberetur; de quo Lippom. to. 5. & Surius tom. 6. 26. Nouembr. diſerte agunt. Hoc idem in complurium Rauennatum Epiſcoporum electionibus ſolemne extitit, Aderiti præſertim, Eleocadij, Marciani, Caloceri, Proculi, Dati, Seueri, & aliorum, quorum merito quidem iure memoriam Rubeus Hiſt. Rauenn. lib. 1. & 2. recolit, qui illud inſuper ſtudioſe adnotat, Eccleſiam, quæ *S. Theodori* olim nuncupabatur, nunc *S. Spiritus*, immutato nomine ab omnibus vulgo in rei teſtimonium appellari, ob frequentes videlicet præſtitas diuini Spiritus ſub ipſius columbæ ſymbolo, vt hactenus enarratum eſt, apparitiones, & tunc quidem temporis, cum de Epiſcopis deligendis communi apud populum ſuffragio ageretur.

S. Euſebius.

Lipp. to. 5. Sur. to. 6. 26. Nou.

Rub hiſt. Rau. l. 1. & 2.

Eccleſia S Theodori nũc S. Spiritus.

11 Demum ſub hac ſymbolica imagine

S. Gregorius cur pingatur cum columba eius veluti auribus incubās. Io. Diac. in vit. S. Greg. Mag. l. 4. c. 69.

gine Spiritum ſanctum ipſimet Gregorio magno, cum ſacrarum ſcripturarum explanationi inſiſteret, viſibiliter aſtitiſſe Io: Diaconus in eiuſdem geſtis locupletiſſimum teſtimonium profert lib. 4. cap. 69. & Petrus item Diaconus, qui admirandi huius portenti oculatus teſtis eſſe promeruit, cuius rei gratia veneranda beatiſſimi Pontificis imago columbam auribus incubantem præſeferens pio fidelium ſtudio pingitur.

12 En igitur, amice lector, potiſſimas tibi rationes delibauimus, cur antiqui Christiani, qui impenſum iugiter Pontificiæ dignitati obſequium deferebant, & qui præſidentes in Eccleſia animarum regimini paſtores, vtpote ipſius Chriſti ſupremi omnium Paſtoris vicem exhibentes, & vel ipſum præſidentis locum omni venerationis cultu proſequebantur, cur, inquam, antiqui Chriſtiani, quibus nil antiquius pietate, nobiliſſimas Pontificum cathedras ſplendide excolerent, & marmoreas earumdem imagines ſtudioſe in Cœmeterialibus Cubiculis exſculpētes, intuentium frequenter oculis ingererent. Et hæc interim de Cathedris prolixiori ſermone enarraſſe voluimus.

CAP. XLIX.
De Coronis.

Coronarum in ſacrificijs vſus.

1 ANTIQVISSIMVS plane coronas intexendi, eiſdemq; caput exornandi apud ſingulas fere Orbis terrarum nationes mos extitit: & vt a profanis interim gentiliū ritibus, ad ſacra ſubinde rem deriuantes auſpicemur, in ſacrificijs potiſſimum, quæ idolis offerebantur, Coronæ adhiberi conſueuere: *Sacrificantes quippe*, vt Athenæus ait, *id quod Dijs offerebant, vel acceptum etiam referebant, coronabant*. Inde Plautus in Amphitr. illis plane loquendi formulis eundem gentilium morem commendare viſus eſt, dum ait:

Athen. l. 15.

Serta, vnguenta, coronas ferre Veneri, Cupidini.

Plaut. in Amph.

Idem in Aulul. prolog.

Has coronas floreas, vt imponantur in foco noſtro lari.

Idem in Pſeudol.

Illam eſſe domum Iouis
Augurium menti querna corona dabat.

Plau. in Pſeu.

Quam plane apud antiquos receptam in ſacrificiorum ritibus conſuetudinem Ouidius quoque 3. Triſtium eleg. 1. illis eleganter carminibus expreſſit:

Ouid. 3. Triſt. eleg. 1.

Fumea cingatur florentibus ara coronis.

Verum inolitæ quondam apud omnes fere conſuetudinis, ſi Ariſtoteli fidem adhibeamus, ea potiſſimum ratio eſſe conuincitur, quia hiſce videlicet coronis, quas portendebant, nil Dijs mutilum, ſed integra cuncta, ac perfecta offerenda eſſe deſignabant: corona quippe perfectionis, ac plenitudinis ſymbolum eſt. Hinc eodem Ariſtotele teſte apud Rhodiginum lib. 27 cap. 26. *Antiqui conuiuijs coronati accumbebant*, ac ſi coronis, quas tunc capiti præferebant, annonæ fertilitatem, rerumque omnium copiam ſymbolice inaugurantes, lætitiam exhiberent. At ſi morem hunc, cuius ſermo recurrit, ad ſua deriuemus initia, coronarum eiuſcemodi origo, & cauſa item illa potiſſimum extitit, quod cum diſcumbentes multo conuiuales inter epulas ſe vino ingurgitarent, ne caput ſubinde doleret, faſcia illud linea, vel certe lanea vinciebant. Hæc enim, vt Feſtus ait, primum cunctis corona ad manus fuit, verum luxu ſubinde immane aucto, ad nouas ſibi delicias concinnandas, compacta tum ex frondibus, tum ex floribus, aut calidis aromatibus ſerta adhibita ſunt, quæ humani capitis meatus molliter, vt vinum facile perſpiret, adaperiunt, quod ex Nardo potiſſimum corona præſtare conſueuit: vel certe ex frigidis interdum coronæ inſtruebantur, vt opportune meatus temperamento aſtringentes, æſtuantis vini vim valide comprimerent: ad quod apte quidem corona ex violis, roſis, & ex hedera item intexta adhibebatur. Quis enim neſciat, quod *Liber, ſeu Bacchus hedera*, vt Plutarchus ait, *bacchantes, ludenteſque coronauit?* Hedera ſuo videlicet ebrietatem frigore, quo minus a vino, liberaliter epotantes, læderentur reſtinguente. Has porro conuiuales coronas capiti, aut fronti, vel certe temporibus circumdabant, aut feſtiuum in

Ariſt. Symp.

Cur nil niſi coronatū Dijs olim offerretur.

Rod. l. 27. c. 26

Et cur conuiij coronati accumberent?

Feſt. de coron.

Plut. 3. ſympſ. c. 1.

in morem lætitiæ gratia de collo suspendebant, iuxta quod apud Ezechielem Prophetam intemperantes illi homines, qui ad suas olim turpitudines explendas Hierosolymam ventitabant, festiuis coronis hisce vtebantur: *Posuerunt*, inquit, *armillas in manibus eorum, et coronas speciosas in capitibus eorum*. Quo magis enim blandas inter delicias lasciuirent, coronas capitibus ob lætitiæ symbolum præferebant.

Ezech. c. 23. n. 42.

Corn. in d. Ezech.

2 At vero quemadmodum impositæ capiti coronæ lætitiam, ita pariter, vbi deponebantur, mœrorem, ac luctum intuentium oculis portendebant: quod satis aperte ipsamet eiusdem Ezechielis verba comprobare videntur, dum ait: *Aufer cidarim, tolle coronam*. Ibidem enim, vt passim scriptores edisserunt Propheta symbolice loquens, Saram Pontificem tollendum, vel certe Pontificali cidari, & Sacerdotio abdicandum fore prædixit. Idem quippe apud antiquos erat Cidaris, ac corona, fascia videlicet alba, quæ caput circumligabat: hæc enim Regibus olim corona erat, & inde Diadema appellatum est a διαδεῖν, id est, a *circumligando*: qua plane ratione in perantiquis numismatibus Romani passim Imperatores fascia caput redimiti, coronatique insculpti cernuntur: quod ipsamet Hebraica vox significat *mitsnephet*, *isanaph* enim idem sonat, ac inuoluere. Sic autem Plutarchus in Lucullo Mithridatis vxorē diademate ipsimet collo circumdato, se suspendisse enarrat. Iustinus vero Alexandrum ipsomet Lysimachi vulnus diademate alligasse scribit, quod quidem eundem Regem aliquando futurum felici omine præsignauit. Dion quoque in Pompeij gestis, *Tigranem candidam fasciam ante Pompeij pedes, quasi Regium insigne abiecisse narrat, ac si eidem Regnum subijceret*. Ita plane præ cæteris Maldonatus, & Prado, qui coronæ, aut fasciæ huius rationem edisserens, hæc subtexit: *Vel certe Cidarim vocat pileum, coronam vero fasciam iam dictam pileo circumdatam*, de qua item cap. 24. v. 17. Ezechiel illis verbis elocutus est: *Corona tua circumligata sit tibi*. & vers. item 23. *Coronas habebitis in capitibus vestris*. Corona autem, vt egregie in hunc locum Cornelius a Lapide ait, corona, inquam, intelligitur, id est, fascia, qua Sacerdotes pileum veluti coronant, capitique aptant, vel certe ipsummet rotundum pileum, coronam vocat, qui coronæ instar caput ambiendo coronat, quales olim profecto Mitræ, & Tiaræ Sacerdotum erant, nunc vero sunt ipsimet Turcharum, quos vulgo appellant *Turbanti*: hæ quippe Hebraica voce *peer*, id est, *decor, & gloria capitis* nuncupantur, habebantque lemniscos, & quasdam subinde vittas, quibus capiti alligabantur. Quippe cum Propheta Ezechiel inter Sacerdotes recenseretur, mitra velut congrua sacerdotali muneri corona cingebatur. Vel ibi certe sub coronæ titulo ipsammet capillorum cæsariem intellexisse voluit, quæ in rotundum deducta, vel attonsa, aut potius colligata fuerat: quibus plane verbis haud vllatenus a Propheta luctum assumendum, aut coronam, vt mœstos decet, e capite deponendam Deus edixit: septuaginta enim legunt: *Erant crines tui colligati super te*, quibus plane verbis illud, vt Hieronymus ait, ipsiusmet Dei oraculo innuitur: *Noli lugere, ac lugentium more comam, pileum, aut fasciam eum coronantem deponere, & calceos exuere, vt nudo capite, & pedibus incedas, nec os velabis, aut veste teges, vt pullati faciunt*. Ita erudite quidem in rem præsentem, vt Cornelius refert, antiquam Hieronymus consuetudinem edisserit.

Depositio coronæ mœstitiæ olim signum erat.

Ezech. c. 21.

Corn. a Lapid. in c. Ezec. 21. n. 26.

Corona antiquis, quæ ac qualis esset?

Plut. in Luc.

Dion. in vit. Pomp.

Iust. l. 15.

Eze. c. 24. n. 17

Corn. a lap. in c. 24. Eze. 17.

Ezec. c. 24. n. 17.

Hier. ad Helio.

3 Vt antiquorum enim consuetudini, cuius sermo recurrit, insistamus, Græci olim, & Romani pariter, coronas suis in funeribus deponebant, vt his diserte verbis, & apte in rem præsentem Hieronymus ad Heliodorum in Nepotiani epitaphio testatur: *Proponunt*, inquit, *innumerabiles viros, & maxime Periclem, & Xenophontem Socraticum: quorum alter amissis duobus filijs coronatus in concione disseruit*, vt ostenderet nimirum se haud dolere, haud lugere. *Alter vero*, inquit Hieronymus, *cum sacrificans filium in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, & eamdem capiti reposuisse, postquam fortiter in acie dimicantem reperit concidisse*. Modus autem iste defunctos solemniter plorandi apud Iudæos quoque vsu receptus fuisse legitur. Hi enim, cum suis iusta persoluerent, ac luctui impensius vacarent, coronas primum

Antiquorum in funeribus coronas deponendi mos.

mum deponebant, consuetisque se vestibus exuentes, lugubres induebant. Nec dissimili quoque vestium ritu mœsti olim inter funera gentiles vtebantur: quippe qui magistratus insignia in luctu ponebant, vt in Germanici potissimum funere Tacitus lib. 3. accidisse scribit. Nec vestes dumtaxat, sed & annulos mutasse ex Suetonio didicimus, qui ipso Augusto mortuo, quosdam censuisse tradit, *exequiarum die ponendos annulos aureos, ferreosque sumendos*. Idem plane Liuius lib. 34. hunc in modum confirmat: *Quid aliud*, inquit, *in luctu, quam purpuram, atque aurum deponerent*. Recensitis autem scriptoribus Ouidius quoque lib. 8. Metamorph. adstipulari videtur, dum Altheam fratres misere extinctos conspicatam, vestem protinus mutasse describit:

Quæ plangore dato, mæstis clamoribus vrbem
Implet, & auratis mutauit vestibus atras.

Huc item illud C. Cilnij Mecœnatis in Horatium epigramma quadrat, quod apud Isidorum lib. 19. cap. 32. his quidem Carminibus concinne describitur:

Lugens te mea vita, nec Smaragdos,
Beryllos neque Flacce, nec nitentes
Semper candidas quæro margaritas,
Nec quos Tynica lima perpoliuit
Anellos, nec Iaspios lapillos.

Quinimo ob publici doloris, ac mœstitiæ signum, tam solemnis iste apud Romanos præsertim mos extitit, vt in publico principum luctu Iustitium esset: Consules enim vulgari veste induti in curia considebant, fasces eisdem inuersi præferebantur; læta omnia vitabant, se publico abstinebant. In quam plane sententiã in Germanici funere hęc Tacitus: *Hos vulgi*, inquit, *sermones audita mors incendit, vt ante edictum Magistratuum sumpto iustitio desererentur fora, clauderētur domus passim silentia, et gemitu*. Verum in mœroris typum apud Iudæos quoq; coronas deponere, & cinere caput aspergere in more positum erat: quocirca Isaias Prophetice ait: *Vt ponerem lugentes in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris*. Vbi Hebraicus textus *Cidarim pro cinere legit*. Hebræis etenim mos inoleuerat, vt in luctu caput cinere aspergerent, arridente autem lætitiæ tempore, vt in nuptijs, festis, triumphis, coronas capiti imponerent, quin insuper inter blanda gaudentes oleo se vngere consueuerant. Concinne autem recensita mœroris in gaudium transmutatio breui ibidem manu describitur, vbi paucis dumtaxat transpositis Hebraicis literis paronomastice ex *Epher* fit *Peer*: tam facile, quippe, ac præsentaneum, Deo protegente, est, cinerem in cidarim, luctum in lusum, rictum in risum, mœrorem denique in gaudium conuerti.

4. Porro Christiani symbolice quidem olim a coronis abstinentes, easdem haud festiuo gentilium more, multiplicibus ad id permoti rationibus, gestabant: cum enim Gentiles sertis passim superstitiose idola coronarent, fideles, ne impios eorundem sectari ritus viderentur, coronas maxime detestabantur, tum etiam, quia cum huius vitæ tempus mœstitiæ, luctus ac cineris tempus, haud lætitiæ, computandum sit, lubrica delirantis seculi gaudia reiecto futili coronarum typo supersugere præmonebantur: & demum quod maximi fidelium animis momenti iugiter contemplandum insidebat, spinea, qua Christi Saluatoris caput corona redimitum fuerat, floream procul, ac morbidam a Christianis coronam arcebat: quippe *non decet*, vt aperte Bernardus ait, *sub capite spinoso membrum fieri delicatum*. Quapropter cum quondam Seuerus Imperator donatiuum militibus, vt mos erat, impenderet, & singulis coronæ ipsiusmet Imperatoris manu exhiberentur, Christianus quidam miles, etsi minus sapienter, rem detestatus, haud castrensem cæterorũ more lauream capite, sed manu gestabat: caussam vero facti expostulatus, cum se Christianum esse, sibique licere nullatenus coronatum incedere respondisset, in carcerem protinus coniectus est. Quo tempore instaurandæ potissimum in Christianos persecutionis occasio facta est: & inde opportunum Tertullianus scribendi argumentum nactus, vt quod miles, vel inconsultò, parumque sapide præstiterat, mordicus defenderet, luculentum de Corona militis librum conscripsit. In quo de coronis diserte sermonem intexens lib. 7. c. 7. superstitioso coro-

Romanorum in luctu mos.

Tac. l. 3 in vit. German.

Liu l. 34.

Ouid. l. 8. Met.

Isid. l. 19. c. 32.

Iustitium ob publicũ Principum luctũ.

Tac. in fun. Germ.

Is. c. 31. v. 3.

Hebræorum in luctu mos

Christiani a Coronis cur abstinuerint?

Ber. in ser.

Seuerus Impp Coronas militibus donat.

A Christiano aspernatur.

Tert. l. 7. c. 7. de cor. mil.

Idolorum capita coronandi mos.

coronas ritu potissimum ab idolis, & idololatris adinuentas, vsuque receptas fuisse multiplici exemplorum insinuatione demonstrat: nam vt breuiter singula ipso referente percurramus: Pandorę videlicet caput a Charitibus coronatum fuit. Saturnus ante omnes coronatus est. Iupiter vero, post edomitos dumtaxat Titanas. Priapo Tæniæ Ariadnæ sertum ex auro, & Indicis gemmis adscribitur. Iuno vite coronata legitur: Hercules populum capite, oleastrum, aut apium præfert: Apollo autem Delphico interempto Dracone lauream induit. Liber nunc hederatus, nunc aureæ princeps coronæ exprimitur, qua ex Indis triumphauit. Isis repertas spicas nobilis instar ornamenti capite circumtulit: ac postremo tandem loco aculeatis verbis gētilitias eiusce modi coronas perstringens, his dumtaxat coronidis instar librum, in quo de coronis agitur, stomachabundus homo concludit: *Serua Deo rem intaminatam, ille eam coronabit: Qui vicerit*, inquit, *dabo ei coronam vitæ. Esto tu fidelis ad noctem. Decerta & tu bonum agonem, cuius coronam & Apostolus sibi repositam merito confidit. Accipit & Angelus victoriæ coronam præcedens in candido equo. Vt vinceret, & alius iridis ambitu ornatur cælesti. Porro sedent & presbyteri coronati, eodemque auro & filius hominis micat. Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione? illas aspice, illas odorare. Quid caput strophiolo, aut dracontario damnas, diademati destinatum? Nam & Reges nos Deo, & Patri suo fecit Christus Iesus.* Sed perperam quidem Tertullianus, vel nimis iustus, vbi opus non erat, atque austerus coronas in milite, & militem cum coronis damnauit, qua de re nos infra paucis rem, dum coronas conteximus, edifferentes, nonnulla consulto subtexemus. Interim vero cum de Cœmeterialibus coronis sermo instituendus sit, hæc vel obiter in studiosi gratiam lectoris præmisisse voluimus.

Pandoræ, Saturni, Iouis.

Priapi. Iunonis.

Herculis,

Apollinis, Liberi.

Isidis.

5 Et quidem cum multa Christiani in abditis Cœmeteriorum locis symbolice interdum pingerent, coronas pariter quæ præcipuum quoddam ornamenti genus exhibent, pingere consueuerant. At vero ne perfunctoria res ista videatur & vt nonnulla interim ad rei notitiam præmittamus, pius ac studiosus lector hic præmonendus est, quod Coronæ, quæ in Cœmeterialibus quibusdam sepulchris adumbrantur, ijs præsertim negotium facessere videntur, qui Tertullianum de Corona militis, vt supra attigimus, diserte scribentem consuluere, vbi militem præcipuis laudibus extollit, qui donatiuum, coronam videlicet accepturus, haud illam capiti impositam, quod cæteri Christiani milites præstabant, gestare acquieuit, sed quid veluti profanum, ac gentilitiam superstitionem redolens, voce libera, constantique animo respuit. Quo ex facto vir ingenio acutissimus acuendi styli opportunitatem nactus, in eiuscemodi rem acrius etsi temere ac parū sapienter, inuehitur. At ipsum quæso, etsi paulo ante disserētem exceperimus, nunc iterum Christianorum militum coronas haud iure stylo perstringentem patienter audiamus: *Quid tam*, inquit, *indignum Deo, quam quod dignum Idolo? Quid autem tam dignum Idolo, quam quod & mortuo? Nam vt mortuorum est ita coronari, vel quoniam & ipsi Idola statim & habitu & cultu consecrationis, quæ apud nos secunda Idololatria est, &c.* hæc Tertullianus.

Coronæ donatiuum Seueri Imp reiecta a milite.

Corona militaris improbata a Tertulliano. Tertul. de cor. mil.

6 Clemens quoque Alexandrinus eandem cum Tertulliano sententiam mordicus tenens, militarium coronarum vsum ac si profanum apprime detestari videtur: quippe qui Pædagog. lib. 7. cap. 8. ijsdem vel ipsamet defunctorum capita coronis redimiri, grauissimi quidem piaculi genus pronuntiat. Hæc igitur in rem præsentem ait: *Qua de causa mortuos quoque coronant, quo nomine re ipsa suo testimonio mortua esse asserunt. Qui enim bacchantur, nec absque coronis Orgya sua celebrant, cum dæmonibus nullo modo communicandum est: sed nec viua Dei imago mortuorum simulacrorum ritu est coronanda etc.* Audis quam stomachabundo de militaribus coronis ore iste alter veluti Tertullianus loquatur.

Et a Clemente Alexandrino.

Clem. Alex. l. 7. pedag. c. 3.

7 Verum enimuero si quis Minutium Felicem, antiquissimum inter scriptores, consulat, huius quidem sententiæ assertorem, propugnatoremque comperiet. Christianos enim coronam gentilium more haudquaquam, quod tunc illis crimini adscribebatur, gestantes excusans, ac ipsosmet gentiles, qui passim

eiusce-

eiuſcemodi ritus præſtabant, hanc vnam ob cauſam deridens, hæc inquit: *Sane quod caput non coronamus, ignoſcite: auram boni floris naribus ducere, non occipitio, capillisue ſolemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non ſentienti coronam, cum & beatus non egeat, & miſer non gaudeat floribus.* hæc Minutius.

Min. Fel. in Octau.

8 Cum igitur ex iam enarratis ſcriptorum ſententijs eiuſcemodi olim coronarum ſerta Chriſtianis capiti geſtare, ne ſuperſtitioſos, ac profanos gentilium ritus, ac mores ſectari viderentur, vetitum fuiſſe conſtet, ex hoc fortaſſe quiſpiam arguet, Cœmeterialibus hiſce ſepulchris, in quibus expreſſas interdum coronas repræſentari contigit, haud pia Chriſti fidelium, ſed fætida potius gentilium cadauera condi, ac deſignari. Verum ſi orthodoxorum Patrum ſententias diligenter expendamus, illas potiſſimum coronas Chriſtianis deferre, quæ hominibus gentilitiæ ſuperſtitioni deditis, in obſcœnis eorumdem ludis, execrandiſque ſacrificijs vſui erant, & quibus ipſamet Idolorum, vel certe defunctorum capita, vano, futilique obſeruantiæ ritu cingebant, vetitum fuiſſe conſtabit: nullatenus vero eas geſtare interdicebatur, quibus milites poſt partam ſedatis bellorum procellis victoriam, cum ſolemnes deinde triumphos agerent, vel dum congiarium ab Imperatoribus publice exhiberetur, ipſi de more triumphantium inſtar redimiti incedere conſueuerant, vt in ipſiuſmet Seueri principis congiario, aut donatiuo contigit, in cuius ſolemni lætitiæ pompa cæteri Chriſtiani milites non impertitam duntaxat ſibi coronam palam geſtare nullatenus detrectarunt, verum etiam militem illum, qui ſummis a Tertulliano laudibus prouehitur, acri reprehenſionis nota perſtrinxere: ex eo enim, quod ille imprudenti conſilio præſtitit, peroptata, vt alibi diximus, diutinæ pacis tranquillitas, qua tunc Eccleſia perfruebatur, palam in diſcrimen adduci viſa eſt, vt anno inſequenti, immutata rerum facie, nouiſque procellis obortis, contigit. Quapropter iure quidem merito factum iſtud, vt diſertis Baronius verbis probat Annal. to. 2. ann. 101. ab omni Chriſtianæ religionis iniuria vindicādum eſt, cum haud ab Idolo eiuſcemodi coronarum ſerta reciperentur, nec eidem ſimulacro velut quid religioſo dicatum cultui delibaretur; & vt vno demum verbo ſingula complectamur, ea coronidis inſtar ratio, quæ cæterarum omnium potiſſima eſt, accedit, quod videlicet nullam penitus ſuperſtitionis labem actus iſte coronam geſtandi ſaperet, ſed lætum ac fauſtum victoriæ duntaxat ſymbolum omenque præſeferret: tunc enim temporis ille apud omnes mos, vt iam diximus, inoleuerat, vt dum Imperator congiarium, aut certe triumphum celebraret, coronā milites ſibi vltro oblatam acciperent, capitique impoſitam non ſecus ac enſem, aut conſpicuum rei militaris inſigne deferrent. Nec vero in floridiſſimis Romanorum caſtris Chriſtiani milites, & vel integræ interdum ex eorum numero legiones deerant, inter quas vna quidem, ac præcipua fuit, quæ ſpecioſum ac formidandum pariter ſortita vocabulum, *Fulminatrix* appellari promeruit, & condigno honoris titulo ab ipſomet Tertulliano in ſuo Apologetico recenſetur, nuſquam tamen ex tot virorum pietate, ac militari item robore præſtantium numero quiſquam a coronis, quas elargiri Imperatores conſueuere, præter iſtum nimia animi ſcrupuloſitate delirantem, vt alibi diximus, abſtinuiſſe legitur. Illud igitur nobis certum, ratumque habendum eſt, Chriſtianis nimirum coronas olim ipſo gentilium more deferre, eiſdemque (quod ipſi gentiles impie factitabant) domorum ianuas, templorum Idola, & id genus alia contextis florum ſertis redimire vetitum fuiſſe, his tamen in victoriæ ſignum ac triumphalis lætitiæ ſymbolum vti conſueto ex more fas erat. Verum hactenus enarratis, ad inſtituti propoſitum valide comprobandum illud accedit, quod ipſimet Chriſtiani Imperatores eiuſcemodi coronis abſque vlla animi ambiguitate, & conſcientiæ reatu caput palam cingere ac frontem redimire non dubitarunt, vt aperte in Imperialibus Conſtantij, Conſtantini Magni filij, immo & in ipſiuſmet Conſtantini, quæ adhuc extant, numiſmatibus videre eſt. Quamuis Magnus ille Conſtantinus, cui nemo Imperatorum par, vbi Chri-

Coronæ in ſepulchris quomodo deceant Chriſtianos?

Coronę a Patribus prohibitæ quænam ſint.

Et quænam licitæ?

Congiarium Seueri Imp.

Bar. to. 2. An. an. 101.

Chriſtiani ſub Impp. ethnicis militabant.

Legio Fulminatrix Chriſtianorum.

Tert. in apol.

Chriſtiani coronas licite geſtabant.

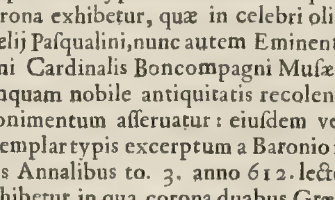
Christo nomen dedit, salutaribusque baptismi aquis ablutus est, auream quidem coronam pretiosissimis gemmis excultam, haud lauream deinceps, vt in illo, quod infra subijcimus, numismate vides, gentiliũ more gestare consueuerit, ne hanc videlicet ab Apolline, cui sacra laurus arbor dicebatur, sed regalem a Christo Domino, qui est *Rex regum, & Dominus dominantium*, regalem, inquam, vnà cum totius terrarum orbis principatu, ac Romani Imperij fascibus coronam se accepisse fateretur, vt Arcadij potissimum Imp. numisma hic appositum tibi fidem facit.

Apost. 1. ad Tim. c. 6. v. 15.

Hæc autẽ potissima Christianis militibus causa extitit, vt in ipsismet laureis coronis vt omnem superstitionẽ excuterent, diuinissimũ Christi nomen exprimerent: cuius plane rei typus in vetustissima quadá corona exhibetur, quæ in celebri olim Lælij Pasqualini, nunc autem Eminentissimi Cardinalis Boncompagni Musæo, tanquam nobile antiquitatis recolendæ monimentum asseruatur: eiusdem vero exemplar typis excerptum a Baronio in suis Annalibus to. 3. anno 612. lectori exhibetur, in qua corona duabus Græcis literis sacrosanctum Christi nomen de more intextum hac quidem forma conspicitur, cuius hic tibi iconem contemplandam exhibemus:

Bar. to. 3. ann. an. 351. n. 3.

Porro cum de coronis, quæ tum gentilibus, tum Christianis Imperatoribus vsu receptæ fuere, sermo opportunus incidat, haud ab re cuiquam videatur, si antiquam coronarum originem vel hic obiter edisseramus. Vt altius igitur rei mentionem auspicemur, Romulus quidem primus triumphalis coronæ vsũ post Acronem bello deuictum, nobilique trophæo erecto inuexit, vt Liuius, & Plutarchus quoque his verbis enarrat: *Quercum excidit proceram, & trophæi more formauit, singulaque Acronis arma ordine circumduxit: ipse autem veste succinctus caput comatum laurea coronauit.* Porro multiplicis quidem generis coronæ antiquos apud scriptores recensentur, aliquot nimirum frondeæ, gramineæ, laureæ, quernæ, in quibus imagines haud exculpi poterant. *Graminea autem corona, nulla plane nobilior fuit*, vt Plinius ait, *gemmatæ, aureæ, vallares, murales, ciuicæ, triũphales post hanc fuere.* Graminea quippe, cuius sermo incurrit, nulli nisi ab vniuerso exercitu olim decreta, cæteræ vel ab ipso Imperatore concessæ sunt, cum vnam hanc haud Imperator militi, sed ipsimet Imperatori miles donaret. Myrtea vero Imperatores corona, dum ouantes Vrbem subirent, vtebantur. Quam plane coronam M. Crassus, cum fugitiuos bello subegisset, ouansque Vrbem intraret, insolenti ambitu aspernatus est. Verum Quintus Consul, vt ille lauro, haud myrto subinde coronaretur, obtinuit, vt Cicero orat. in Pisonem, Gellius lib. 5. cap. 6. Plinius lib. 15. cap. 29. testantur. Lauream vero coronam ab Apolline primum deriuatam fuisse Ælianus asserit: sacra quippe eidem apud omnes semper habita est: cuius quidem arboris ramum, qui Deorum laudes canerent, manu tenere consueuerant: inde autem obtigit, vt laurea triumphis amica, ianitrix Cæsarum atque Pontificum, Plinio teste, appellaretur. Hæc item fausto Imperium omine portendere visa est, quod potissimum Seuero Alexandro obtigisse legitur: eo enim nascente domi laurus Persicam iuxta arborem exorta est, quam postmodum ille renunciatus Imperator intra anni spatium feliciter, vt Lampridius refert, bello deuicit. Hac igitur ex arbore coronam sibi Imperatores morẽ a Romulo auspicantes concinnabant: quamobrem pręcipuum hanc Im-

Romulus Coronarum auctor.

Liu. l. 1. Plutarc.

Varia coronarum genera.

Plin. l. 16. c. 4.

Cic. in Pison. Gell. l. 5. c. 6. Plin. l. 15. c. 29

Aelian. l. 3. c. 1

Plin. l. 15. c. 36

Tac.l.1. Ann. Imperatorum insigne Tacitus describens, ait: *Vt assequi nomen Imperatorium, & deportare lauream posset.*

Laureæ coronæ primum in vsu. 9 Et quidem laureæ primum, si coronarum origini insistamus, triumphantium coronæ, postmodum vero aureæ, Gell. l.15.c.6. vt Gellius lib. 15. ait, extitere, ita tamen aurum lauro ornamenti gratia superinductum est, vt, etsi coronæ auro elaboratæ magis conspicuæ forent laureis neutiquam locus adimeretur: quemadmodum enim laureati triumpho milites aderant, vallares nihilominus, murales naualesque aureas insuper aut ipsimet victores gessere, aut certe sibi in triumphi symbolum præferri voluerunt: pari item ratione Imperatores, dum triumphum solemni ritu peragerent, laurea aureaque pariter corona exornabantur, Liu. l.10. vt Liuius illis palam verbis edocet: *Tunica palmata, corona triumphalis laureaque.* Porro aureæ coronæ, cuius mētio est, res præclaræ ab Imperatore gestæ eleganter Aureæ coronæ triumphātium earumq; magnitudo. insculptæ conspiciebantur: eius autem magnitudinis, ac ponderis eiuscemodi corona erat, vt a valido, robustoque homine, si Iuuenali credimus, deferri vix posset. Ait enim:

Iuuen.sat.10.
———— magnæque coronæ
Tantum Orbem, quanto ceruix non sufficit vna,
Qu ppe tenet sudans hanc publicus, & sibi Consul
Ne placeat, curru seruu portatur eodem.

En quibus olim apud Romanos, vt vides amice lector, triumphalis pompa ornamentis instruebatur: triumphantem quippe Imperatorem exercitus subsequi laureatus consueuit, vt de P. Æmi- Liu l.45. lio his plane verbis Liuius asseruit: *Lauro coronatus erat vniuersus exercitus currum Imperatoris per cohortes, & ordines secutus, &c.* Festiua itidem a militibus triumphales inter coronas carmina, vt Martialis edocet, pangebantur:

Mart.l.7. e.6.
Festa coronatus ludet conuicia miles,
Inter laurigeros cum comes ibit equos.

Ne festiuis autem dumtaxat coronis triumphorum lætitia celebris redderetur, floribus insuper viæ, per quas triumphus ducebatur, molliter aspergebantur, vt olim Ouidius cecinit:

Ouid.l.1. & 2. de Pon.
Saxaque iactatis erubuisse rosis.

Quod & alibi metrice in hunc modum expressit:

Ouid.l.4.Trist. eleg. 2.
Vndique iactato flore tegente vias.

Qui demum, vt triumphalem Romanorum pompam magis adaugeat, populares quoque floribus plausus adiungit:

Et l.1.amor. eleg.2.
Læta triumphanti de summo Mater Olympo,
Plaudet, & appositas sparget in ora rosas.

Quoniam vero coronarum mentio adhuc nobis ipsos inter flores recurrit, vt singula, quæ ad rem faciunt, subtexamus, & superstitiosas, profanasque a reliquis secernere quis valeat; multiplex Corona ex quercu ob ciuem seruatū donata. insuper coronarum vsus apud antiquos passim describitur: nam quis olim ob seruatum ciuem corona ex quercu comparata donabatur, vt suis eleganter carminibus Claudianus expressit:

Claud.de laud Stil.c.3.
Mos erat in veterum castris, vt tempora quercu
Velaret validis fuso qui viribus hoste
Casurum potuit morti subducere ciuem,
At tibi, quæ poterit pro tantis ciuica reddi
Mœnibus? aut quæ te pensabunt facta coronæ?

Coronæ igitur quoniam promeritis, & Caput bouis coronasū quid denotet? post exantlatos pro publica re labores veluti condigna virtuti præmia donabātur, ad rem symbolice designandam Romani quidem caput Bouis corymbis, ac sertis redimire consueuerunt: talis enim profecto erat corona illa, ac fascia affabre artificum manu exculta, quæ ope- Bos laboris hieroglyphicū rosam olim Hadriani molem hic Romæ circumquaque ambiebat, cuius adhuc frusta passim conspiciuntur. Bos quippe laboris symbolum antiquis extitit, vt Ouidius 15. Metamorph. eundem pingit:

Ouid.15. Met.
Quid meruere boues, animal sine fraude doloque
Innocuum, simplex, natum tolerare labores.

Quapropter Ægyptij quoque aptis laborem coloribus pingere, & ad viuum Pier. in lib. emblem. oculis exhibere volentes, in suis Hieroglyphicis caput Bouis, Pierio teste, pingebant: Romani vero aptata Bouino capiti laboriosoq; præ cæteris animanti corona, rem symbolis prænotantes, vberrimos quidem fructus gloriæ ex labore feliciter prouenire designabant. Quinimo, & festiuis ipsamet Deorum sacrificia coronis instruebantur: victimæ enim

Victimæ coronatæ ad sacrificia ducũtur.

quæ mactandæ erant, coronis redimitæ adducebantur, vt concinne Ouidius cecinit:

Ouid. Metaph.

———— *Indutaque cornibus auro*
Victima vota facit

Ad quod item Virgilius in suis carminibus alludit:

Virg.

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum.

Quem subinde locum Seruius apte in rem præsentem edisserens, hæc ait: *Si minor, inquit, hostia esset immolanda, illius de fronde coronabatur, cui sacra fiebant, laneaque infula, & candida vitta circumdata ante aras nullo vinculo ligata sistebatur*. Sed vt a sacrificijs ad nuptias, & a sacris ad profana, antiquum earundem coronarum vsum exploraturi, orationis stylum conuertamus, coronis nuptiales quoque olim pompas cumulari consueuisse quis nesciat? nouæ enim nuptæ coronis blande eleganterque redimitæ prodibant, vt Catullus de nuptijs Iuliæ, & Manlij eleganter cecinit:

Seru. in Virg.

Nouæ nuptæ coronis redimiri solitę.

Catul. de nupt Iul. & Manl.

Cinge tempora floribus
Suaueolentis amaraci.

Quod & Lucanus satis de nubente in suis carminibus expressit:

Luc. in carm.

Turritaque premens frontem matrona corona.

Antiquum autem hunc nuptialium coronarum morem antiquissimus Tertullianus illis aperte verbis comprobat; *Coronant*, inquit, *& nuptiæ sponsas*. Fores insuper nuptialium domorum floribus, frondibusque exornari olim consueuerant, vt Catullus de Pelei nuptijs canit:

Tert. l. de cor. mil.

Fores domus nuptialis coronis ornabantur.

Catul. de nupt Pelei.

Vestibulum vt molli velatum fronde vireret.

Laurus coronarum vsui dicata.

Lauro quippe domorum postes tum in publicis, tum in priuatis gaudijs circumuestiri antiquis mos extitit, vt Plinius lib. 15. cap. vlt. de lauro loquens: *Laurus*, inquit, *triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, ianitrix Cæsarum, Pontificumque sola, & domos ornat, & ante limina excubat*. Quod satis item Iuuenalis confirmat, dum de muliere statim post nuptias diuertente, hæc ait:

Plin. l. 15. c. vlt.

Ornatas paulo ante fores, pendentia liquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Iuuen. in suis carm.

Idem plane Tertullianus in suo Apologetico cap. 35. affirmat: *Cur die læto*, inquit, *non laureis postes obumbramus*. Et hæc de coronis nuptialibus, ac de sertis, quibus nubentium domus de more exornabantur, vel obiter enarratis illud subteximus, multiplici quidem florum genere nuptiales istas, conuiualesque coronas concinnatas fuisse: ibi quippe coronæ ex his potissimum floribus intextæ ad epulas euocatis donabantur, quos opportune tempus ad manus exhiberet, serta autem ex rosis præcipue, cæterisque instruebantur, quæ ebrietatem propulsando, haud capiti molestiam ingererent. Has vero coronas quidam capiti, nonnulli autem collo, alij brachijs, vt in antiquis passim marmoribus videre est, aptabant. Et coronarum quidem eiuscemodi vsum Cicero in suis in Verrem proclamationibus, & 5. præsertim, his verbis edisserit: *Ipse autem coronam habebat, vnam in capite, alteram in collo*. In priuata autem dumtaxat cœna se ipsos, alias vero pocula coronabant, ebrijs enim potissimum, vinoque madentibus se ipsos coronandi mos extitit, Plautus in Amphitr. illis verbis:

Tert. in apol.

Coronæ conuiuales e quo florum genere texerentur

Cic. or. 5. in Ver.

Capiam coronam in caput,
Assimilabo me esse ebrium.

Plaut. in Amp

Ad quam item consuetudinem concinne Propertius carmine illo allusisse voluit:

Cum tua propendent dimissæ in pocula sertæ.

Eundem insuper morem Virgiliana carmina satis eleganter adumbrant:

Virg. Aen. lib.

———— *Et vina coronant.*

Quod & alibi idem ingerit, dum canit:

———— *pateramque corona.*
Induit.

Theocritus quoque hoc idem inculcat: *Cinge poculum*, inquit, *purpureo ouis flore*. Et ex Festo antiquissimum plane lanearum genus coronarum extitisse conuincitur. De quibus Bulengerus in lib. quem de conuiuijs scripsit, a studioso lectore in rem præsentem consulendus est.

Coronę laneę in conuiuijs.

Buleng. l. 3. c. 24. de conu.

10 Hic vero de funeralibus coronis taceo, quibus funebres apud Romanos pompæ exornabantur. De Coronis dumtaxat aureis, triumphalibusque illud postremo loco, vt nil lectorem prætereat, subtexendum videtur; ad Alexandrum item cognomento Magnum,

vt

Athen. l. 12. vt Athenæus lib. 12. refert, id genus coronas transmissas fuisse: *Post victum*, inquit, *Darium missas coronas partim a legatis gentium, alijsque æstimatas decem millibus, ac quingentis talentis*. Quod item apud Romanos, vt Liuius scribit, & nos supra, vsu frequens extitit: cum enim Gneius Manlius Gallogræcos bello deuicisset, metuque Asiam vindicasset: *Missæ vndique legationes non gratulatum modo*, inquit Liuius, *venerunt, sed coronas etiam aureas, pro suis quæque facultatibus attulerunt*. Liu. hist. l. 38. Vt autem Festus ait: *Triumphales coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ præferuntur, quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt*. Coronæ triũphales aureæ. Hæ autem coronæ non ad vsum, sed ad pompam dumtaxat ferebantur: de quibus Tertullianus quoque lib. de corona militis ait: Tert. l. de con. *Sunt & prouinciales aureæ imaginum iam non virorum capita maiora quærentes*. Aurum coronarium. At aureas præter coronas aurum item coronarium in historialibus paginis recensetur, de quo Cic. ad Pisonem: *Mitto autem aurum coronarium, quod lex & decerni, & accipi vetat, nisi Imperatoribus ex prouincia decedentibus ad decorandum triumphum*. Ex enarratis autem prudens quisque, vt nobis arbitrari fas est, coronas, quæ superstitionis labem præseferebant, quæ vero tũ a gentilibus, tum a Christianis nullo habito respectu laudabiliter passim vsurpari consueuerant, facili negotio internoscit, & suo litem arbitrio proposita dumtaxat corona inter concertantes dirimere valet, dum nos interim delibandis Christianorum militum coronis insistimus.

10 Si Christianis igitur quondam militibus, vt opportune ad Cœmeteriales tandem coronas sermo recurrat, ob victoriæ signum coronas olim accipere, easdemque insertas capiti deferre licuit; ampliori quidem titulo ac iure illibatos Christi milites post reuectos Tartareis ex hostibus triumphos victorialibus prosequi infulis, appensisque lætitiæ causa eorumdem sepulchra coronis excolere condignum videbatur, vt hæ quædam veluti symbola illarum coronarum existerent, quæ immarcescibiles iugiter sunt, de quibus potissimum Apocalypf. 2. sermo est. Coronæ Christianorum sepulchris appẽsæ quid denotent. *Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ*. Apoc. c. 2. Et Iac. 1. Iac. ep. c. 1. *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ*. Quod item Apostolus 2. Timoth. 4. Apost. 2. ad Tim. 4. disertis verbis inculcat: *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus iustus iudex, non solum autem mihi, sed ijs qui diligunt aduentum eius*. Quam demum coronam emeritis dumtaxat donandam esse militibus edocet: *Non coronabitur*, inquit, *nisi qui legitime certauerit*.

13 Porro triumphalibus ijsdem sertis, quæ iustorum nectenda capiti ipsius Dei manu reseruantur, Augustini verba mirifice consonant, quæ in psal. 65. hunc in modum subtexit: Aug. in ps. 65. *Coronam*, inquit, *vbi audis, gloria victoris significatur. Vince diabolum, & habebis coronam*. Huc item referenda videntur, quæ ad rei propositum apte Chrysostomus in rem præsentem his quidem verbis edisserit: Coronæ temporales cum æternis comparatæ. *Iam in medijs illis Olympicis certaminibus corona post victoriam nihil aliud est, quam folia lauri, quam applausus & acclamatio vulgi, quæ tamen omnia vespere ingruente marcescunt, & pereunt. At corona quæ pro virtute, & eius sudoribus datur, nihil habet sensibile, neque in hoc seculo nobiscum dissoluitur, sed perpetua est, & immortalis, extendens se in omnia secula, &c.* D. Chrys. ho. 42. in Gen. Certe victoriali huiuscemod corona splendide redimitũ ipsummet Cleopatræ conspicuę pietatis matronæ filium se videndum post obitum præbuisse in Vari Martyris inuicti actis didicimus, quæ apud Surium tom. 5. 9. Octobris recensentur. S. Varus filiũ corona redimitum matri ostendit. Act. S. Vari mar. apud Sur. to. 5. 9. sept.

14 Verum, vt sacris interim floribus profanos, vbi de coronis agitur, misceamus, superstitiose, ac futiliter delirantes olim gentiles, floribus, rosisque breui emarcescentibus sibi coronas texere gestiebant: rosa quippe vna præ cæteris floribus validum infirmitatis humanæ, ac momentaneæ pulchritudinis hieroglyphicum est, vt apte Plinius edisserit: Rosa euanidæ pulchritudinis, & imbecillitatis humanæ symbolũ. *Flos enim odoresque*, ait ille, *in diem gigni magna, vt palam est, admiratione hominum, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere quid? quod Artemidorus visas per quietem, & coronas e rosis ab ægrotis, & infaustis prodit, & morituros prædicere; quod facile marcescant*. Plin. l. 21. c. 1 Optime enim metrice lusit ille aliquando, dum cecinit:

Prorsus iuuenta floribus simillima. Car. Pasch. de cap. l. 2.

Quamobrem Ausonius virginem curiosa flores manu legentem illis salubriter carminibus admonuit :

Aus. in carm.

Collige virgo rosas, dum flos nouus, & noua pubes,
Et memor esto æuum sic properare tuum.

Pari quoque symbolo morientem Euryalum, succiso ab aratro flori Virgilius confert :

Purpureus veluti cum flos succisus aratro,
Languescit moriens.

Quam item tropicam eloquendi formulam Catullus ante Virgilium vsurpauit, dum labilem præteruolantis vitæ conditionem ingerit :

Aeneid. l. 9.

———— *veluti prati*
Vltimus flos prætereunte postquam
Tactus aratro est.

Catul. epig. in Tur. & Aurel.

At virginalis castimoniæ flos, & decus, vtpote perpetuo vigens, marcescere haud vnquam didicit, vt alter illis concinne carminibus innuit :

Vt flos in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro.

Minus autem sapide condignas a futilibus coronas secernere nouerunt illi, qui iuuentutis florem haud cito euanescentem, immo emarcescentem contemplati, coronas non vtique ex frondibus perenni virore præditis, sed ex floribus momentaneo decore vernantibus, coronas, inquam, sibi intexere satagentes, aiebant : *Venite, coronemus nos rosis, antequam marcescant, nullum sit pratum, quod non pertranseat luxuria nostra.* Marcescentem florem agnoscunt, & prompta tamen manu carpunt, fugitiuam rosæ purpuram norunt, hac tamen se vltro libenterque purpurare, sibique coronas studiose contexere ambiunt. Hos quidem inter blanda seculi gaudia delirantes, sapienter aliquando Tertullianus admonuit : *Quid tibi*, inquit, *cum flore morituro.* Haud igitur ex eiuscemodi floribus coronas Christiani sibi præoptabant, qui perennes e Cælo, vernantesque iugiter e manu Dei auspicabantur.

Stulti euanescentium seculi voluptatum amatores.

Sap. c. 2.

15 Congrue igitur vt ad nostra redeamus, Christiani haud sibi, sed Christi martyribus, post superata certamina coronas intexere, ac piculiari eisdem obsequio dicare consueuerant, & more ex ipsa antiquitate petito in Dei Ecclesia receptum est, vt non coloribus tantum coronæ adumbrentur, aut certe ferro exculpantur, verum etiam vt ipsæmet ad sanctorum sepulchra in lætitiæ, atque obsequij signum appendantur, quod interdum miraculis comprobatum est, vt in ipsis beati Martini gestis apud Paulinum legimus, quæ To. 8. Bibl. Patr. recitantur; & Gregorius Turon. de miraculis ab eodem patratis his verbis refert : *Thymus quidam rabidus, instinctu dæmonis actus, coronam sepulchri, quæ sancti meritum declarabat, violenter arripuit : mox lumine priuatus, præda, cogente dolore, restituta, lumen quod perdiderat, recepit.* Vbi verba illa diligenter adnotanda sunt videlicet : *Quæ sancti meritum declarabat*, vtpote quæ immortalium præmiorum, quibus beatissimi eiusdem viri in Cælis anima perfrueretur, apertissimum intuentibus symbolum exhiberet.

Coronæ ad sanctorum sepulcra suspendi solitæ.

Gest. S. Mart. Ep. et Conf.
Greg. Tur. l. 1. c. 2.

16 His vero in studiosi gratiam lectoris subtexere licet, quę in natalitio S. Felicis martyris die de festiuis coronarum sertis pia fidelium manu eiusdem sepulchro appendi consuetis, his quidem carminibus enarrantur.

S. Felix mart.

Purpureum ver spiret hyems: sit floridus annus,
Ante diem sancto cedat natura Diei,
Martyris ad tumulum debes & terra coronas.

Et hanc forte ob causam, vt rem altius repetamus, lampades, quæ ipsismet sanctorum sepulchris olim honoris exhibendi gratia incendi consueuerant, ad præmonstrandam videlicet perennem, præoptatamque beatissimæ lucis felicitatem, qua iugiter eorundem in Cælis animæ coruscant, *Coronæ*, ipso Anastasio teste, in Romanorum præsertim Pontificum gestis, appellantur, dum ab ipso amplissima, quæ eorundem manu Ecclesijs ornamenta præstita sunt, exacte describuntur.

Lampades ad sanctor. sepulchra accensæ coronæ dicuntur.

17 Potiori igitur iure venerandis beatorum martyrum sepulchris coronas, velut splendida promeritorum triumphorum insignia suspendere nobis fas est, vtpote quæ agone feliciter peracto ob comparatam pretio sanguinis immarcescibilem victoriæ lauream inuictis Christi pugilibus debetur: quod quidem adeo constans, & veritati consonum est,

vt

Martyrium coronæ nomine appellari consueuit.

vt & ipsummet martyrium consueta Ecclesiæ phrasi, haud alio, quam *coronæ* titulo nuncupetur, ac proinde loquendi mos ille in sacris passim Martyrologijs inoleuerit, vt vbi de martyribus incurrit, sub his quidem verbis, mentio peragatur: *Martyrij coronam accepit*, vel: *Martyrio coronatus est*, vel certe: *Ad martyrij coronam peruenit*, vel demum, *Martyrum coronæ*, & id genus aliæ loquendi formulæ sacris frequenter in paginis vsu receptæ inseruntur. Quapropter congrue, vt res verbis consonet, Cœmeterialibus passim sepulchris multiplici quidem forma insculptæ, vel certe parietibus effictæ in triumphi, ac victoriæ symbolum coronæ inspiciuntur, cuiusmodi hic tibi iconem contemplandam offerimus:

18 Porro quoniam opportunus interim de Coronis sermo recurrit, has quidem in sacris olim ministerijs adhibitas frequenter fuisse quis nescit. Profecto si antiqua illibataque legis Mosaicæ tempora, cæremonialesque eiusdem ritus recolantur, ipsamet nobilissima Testamenti Arca, quæ Arcanorum Dei symbolum extitit, corona plane aurea, Deo iubente, eleganti opere exculta fuit: *Faciesque supra coronam auream per circuitum*. Quin & ipsummet altare thymiamatis, aurea per gyrum corona ambiebat: *Faciesque ei coronam auream per gyrum*. Pari quoque ratione Iudæorum templum cū præcipui Machabæorum duces incultum proculcatumque turpiter a gentibus quondam offendissent, ac patriæ religioni consultum vellent, quo illud, vt par erat, colendum, suoque nitori restituendum satagerent, festiuis vltro coronis obtexerunt: *Ornauerunt faciem templi coronis aureis, &c. & facta est lætitia in populo magna valde*. Et optime quidem sacris coronæ ministerijs, vtpote Dei, ac religionis cultui dicatæ consonant. Coronarius quippe circulus complementi, perfectionis, atque æternitatis, quin & ipsiusmet Dei, qui principio, & fine caret, patentissimum symbolum est, vt Pierius Valerian. lib. 39. cap. 7. & alibi eleganter edisserit. Quamobrem Deo dumtaxat, ac sanctis eius, & his qui præoptata iam æternitatis laurea donati, beatifica eiusdem visione perfruuntur, corona debetur, de quibus iugiter ab Ecclesia canitur: *Et corona aurea super caput eius*. Congrue enim Christiani aureas sanctorum coronas æmulabantur, non quas temere gentiles, & quidem ambitiosissime sibi præoptabant, qui auream, & radialem sibi e gemmis coronam intexebant, vt sic non tam radijs, quam gemmis emicantibus cum sole decertare viderentur, quin & ad Solis cursum, & ad Zodiaci signa respicientes, duodenarium item radiorum symbolice numerum coronæ aptabant, vt eleganter Virgilius Latini Regis coronam describens, carminibus expressit:

Arca Testamenti aurea insignita corona.

Exod. 25. n. 11

Et Altare.

Exod 30. n. 3.

Mac. c. 4. 57.

Templum Hebræor. aureis exornatur coronis.

Pier. Val. l. 39. c. 7. 8. 10. 16.

Coronæ gentilium Solis radios æmulatrices.

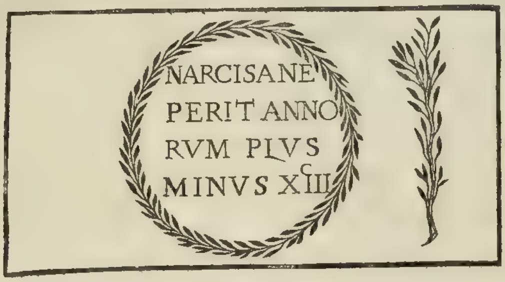
Aen. l. 12.

> ——— *Ingenti mole Latinus*
> *Quadrijugo inuehitur curru, cui tempora circum*
> *Aurati bis sex radij fulgentia cingunt,*
> *Solis aui speciem.*

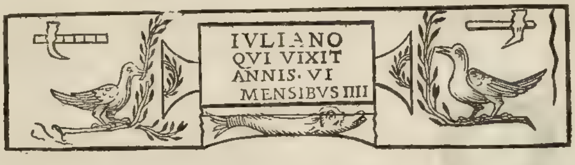
Reiectis igitur commentitijs eiuscemodi coronis; haud mirum, si Christiani suos frequenter in Cœmeterijs suauiter in Christo obdormientes, quos Deo iam perfrui credebant, festiuis ex more coronis prosequerentur. Verū vt res exemplis cōficiatur, nonnullos hic sepulchrales Christianorū lapides coronis affabre excultos, eorundem ex celebri Priscillæ Cœmeterio iconibus fideliter excerptis, hic tibi contemplandos offerimus, & primo quidem loco innocentis cuiusdam puellulæ Sarcophagus vnà cum nomine nobili in hunc modum corona excultus occurrit:

Lapides Christianorum sepulchrales coronis exornati

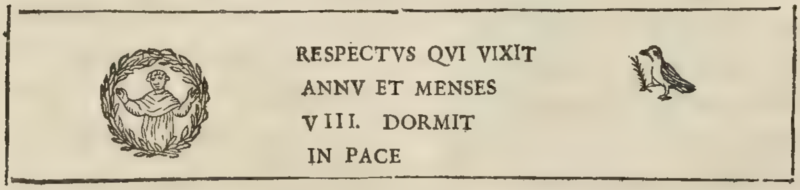
NAR-

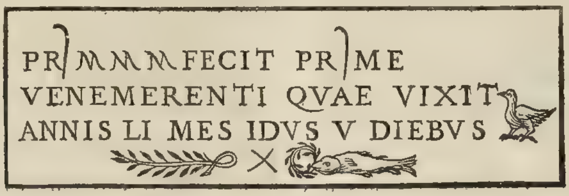
Nuper autem recensito sepulchrali lapidi, alterum hunc pueruli quoque columbis, pisce, oliuarum surculis, & dimidiatis item vtroque ex latere coronis exculptum, ac in eodem Cœmeterio adinuentum subijcimus:

Innocentium vero præsertim puerorum Sarcophagos coronis, ac columbis a Christianis excoli consueuisse, alter hic lapis, quem offerimus, contemplantes edocet:

Postremo loco in eodem nobili Cœmeterio Sarcophagus iste lectori contemplandus obijcitur, qui oliuæ ramusculo, & pisce itidem ore coronam præseferente insignitus, ac notis hisce prænotatus est:

Quæ singula in studiosi lectoris gratiam hic inseruisse voluimus. Verum hic quoniam de martyrum coronis sermo est, studioso lectori repetenda sunt, quæ in probatis martyrum actis, & in beatorum quadraginta præcipue militum apud Surium gestis to. 2. mart. 9. recensentur, qui martyrij certamen aggressi, omnipotentem Deum his plane verbis, D. Basilio teste, deprecati sunt: *Quadraginta in stadium ingressi sumus, quadraginta item Domine corona donemur*. Porro ijsdem in actis post enarratum alterius lapsum, qui ex eorundem numero, iam

Sur. to. 2. die 9. Maij de SS. 40 mart.

S. Basil. in gest. SS. quad. mart.

Quadraginta Martyres.

iam a fide defecerat, hæc adduntur: *Vigilabat ianitor, qui & illos orantes & luce circumfusos quosdam e Cælo descendentes angelos tanquam a Rege missos, qui coronas triginta nouem militibus distribuerent, intuens, ita secum loquebatur: Quadraginta hi sunt, quadragesimi corona vbi est? Quo viso ianitor martyribus se adiunxit.* Huc vsque recolenda eorundem martyrum acta, in quibus locupletissimam, vt vides, de coronis, & opportuna in rem præsentem mentio peragitur.

S. Potamiena.

Act. S. Potam. apud Euf. l. 6. c. 4 Niceph. l. 5. c. 7

19 Idem plane in perantiquis beatæ Potamienæ actis apud Eusebium relatis lib. 6. cap. 4. & apud Niceph. lib. 5. c. 7. videre est, quæ cum ad supplicium duceretur, & vir quidam Basilides nomine, eandem ab impudicorum, ac petulantium hominum nequitia tutatus esset, condignam quidem pij, quod ille exhibuerat, officij mercedem retribuit. Post triduum enim se illi videndam obtulit, eiusdemque capiti coronam imponens, ad Christi fidem traductum, martyrem protinus reddidit.

Iacobus Diaconus, & Marianus.

Sur. to. 2. die 30. Apr. in gest. S. Iac. Diac. et Marian. Lect.

20 Nec interim silentio obuoluendum videtur, quod apud Surium to. 2. 30. April. de recolenda sanctorum martyrum Iacobi diaconi, & Mariani lectoris, quæ diuinitus obtigit, visione, his plane verbis enarratur: *Agapium nostrum videbam,* Iacobus loquitur, *inter omnes alios lætiorem, quos vna nobiscum Cirthensis carcer inclususerat; solemne quoddam & lætitiæ plenum celebrare conuiuium. Quo cum ego & Marianus, quasi ad Agapem spiritu dilectionis & charitatis raperemur, adcucurrit obuius nobis puer, quem constabat esse alterum ex geminis ante triduum cum matre passis, corona rosea collo circumdatus, & in manu dextera palmam viridissimam deferens, &c.* Quibus præmissis sub ipsius enarrationis finem hæc leguntur: *Et perducti sunt ad Coronæ locum, nempe martyrij.* Vides hinc ipsum certaminis locum, vbi pugiles Christi palmam consequebantur, haud alio, quam coronæ vocabulo a Christianis appellatum fuisse.

Martyres Coronati nuncupantur.

21 Demum, vt innumera e martyrum actibus excerpta huiuscemodi exēpla sileamus, optime in rem præsentem locupletissimum ipsius Ecclesiæ testimonium quadrat, quæ beatissimos martyres, Seuerum videlicet, Seuerianum, Carpophorum, & Victorinum, quorum gloriosa a fidelibus nomina ignorabantur, congruo eorundem meritis titulo *Coronatos* communi voce appellandos fore decreuit, & cum singulos quosque ex immenso martyrum numero pari quoque horum Coronatorum sorte conspicuos, paribus obsequijs prosequatur, cunctos iugiter Christifideles ad contemplandas, promerendasque eorundem coronas illis festiuum in morem verbis inuitat: *Venite & videte martyres cum coronis, quibus coronauit eos Dominus in die solemnitatis & lætitiæ.*

Ant. de plur. mart. temp. Pasch.

22 Congrue igitur Christiani, dum clanculum in Cœmeterialibus cauernis agerent, in quibus tot passim pretiosa beatorum martyrum pignora asseruabatur, venerāda nobilium athletarum Christi sepulchra, ac recolendam pariter eorum memoriam, quos proprij cruoris purpura, & perennis martyrij laurea decorabat, coronis quoque ob victoriæ signum cumulabant, & hæc de sepulchralibus, immo triumphalibus martyrum coronis prolixiori sermone in studiosi gratiam lectoris enarrasse voluimus.

CAP. L.

De Cœmeterialibus symbolis, ac promiscui generis Imaginibus.

1 QVID vltra Subterraneæ Romæ, cui hactenus excurrendæ ac perscrutandæ supremam imposuisse manum videbamur, quid vltra, quis inquiet, post coronas? Quid Cœmeterialibus quæso imaginibus quas intextis Christianorum manu sertis, vt par est, cumulauimus, vel addendum, vel subtexendum præter ea, quæ congesta sunt, superest? Apte quippe Cœmeteriales nostras elucubrationes, vbi feliciter ad coronam deuentum est, semetipsis concludi, ac opportune terminum sortiri prudens quisque pronuncia-

ciabit: *Finis enim*, vt vulgo prouerbium fert, *finis, inquam, opus coronat*. Coronæ igitur, ne remotioribus argumentum in rem præsentem auspicemur, nostro congrue operi, coronidem velut imponendo, finem fecerant. Ex antiquorum enim paginis sat cunctis innotuit, quod corona potissimum triumphi olim concluderentur, & victori nil vltra, postquam coronam accepit, expetendum votis, expectandumque suppetat. Nos vero ipsas quidem post coronas, nonnulla hic, amice lector, vt vides, consulto edisserenda congessimus. Quod eo potissimum animi consilio a nobis præstitum est, vt vel incultis Subterraneæ Romæ cauernis, in quibus iam tum moribus apprime exculta Christianorum prosapia virtutem adeo excoluit, coronas iure merito affigendas, triumphalesque in victoriæ symbolum palmas erigēdas libera voce fateamur. Nam Romanorum quidem triumphos olim (ne nostra longius aberret oratio, sed ad sua recurrat initia) ipsæmet hostium exuuiæ, subactarumque prouinciarum spolia concomitabantur, vtpote quæ in triumphantis obsequium, quo pompa triumphi nobilior esset, tota plaudente Vrbe deducebantur. Haud dissimili profecto ratione Subterraneam Romam, vel inter cineres rediuiuam, vel inter cadauera, ac sepulchra adhuc spirantem, & meridiana ipsas nunc inter tenebras luce clariorem, quin & de ijs, a quibus martyrum quondam sanguine perfusa, victa penitus, ac iugo addicta videbatur, magnifice adhuc triumphantem, multiplicia gentilitiæ crudelitatis, quæ Christianorum carnificinæ deseruierant, in splendidiorem ipsius triumphi pompam instrumenta sectantur.

Corona triumphus concluditur.

Exuuiæ, hostiumque spolia triumphātem concomitabantur.

2 Verum enimuero, vt Romanorum quondam triumphis refertissimus victimarum, quæ a victoribus deferebantur, numerus splendorem haud exiguum conferre visus est, quod diserte Liuius de Flaminij triumpho lib. 45. in hæc verba testatur: *Pars*, inquit, *non minima triumphi est, victimæ præcedentes*; Subterraneæ item Romæ, si de victimis agitur, tot beatorum millia martyrum, qui pro Christo cæsi sunt, ibidemque sepulti, victimarum instar triumphum præcessere: *Triumphus* quippe *Dei est* vt Hieronymus ait, *passio martyrum pro Christi nomine & cruoris effusio*, incomparabilem gloriæ cumulum peperisse pronunciandum est. Porro id vnum superest, vt quod gentilitios olim triumphos augebat, spoliorum videlicet, prædarumque hostilium pompa, quæ victores præire consueuerat, mutato in præsens ordine, Subterraneæ huius Romæ haud præcedat triumphos sed consequatur.

Victimæ pars magna triumphi.

Liuius l. 45.

Triumphus Dei passio martyrum.

Hieron. ep. 50.

3 Antiquis igitur temporibus, vt rem altius repetamus, superba inimicorum spolia postquam solemni, festiuoq; in Vrbem apparatu illata fuissent, arma videlicet, catapultæ, tela, tormenta, balistæ, & id genus alia, quid veluti sacrum Deorum templis ad perenne monimentum affigebantur, de quibus apte Ouidius cecinit:

Arma hostiū Templis affigebantur.

Ouid. l. 3. de Pont. eleg. 4.

Scuta sed & galeæ gemmis radientur, & auro,
Stentque super victos trunca tropæa viros.
Oppida turritis cingantur eburnea muris, &c.

Quæ quidē præclara opimaq; spolia, vbi cōdignam, vt par erat, triumpho pompā, & triumphanti decorē prætulissent, Capitolinis item arcibus inferebantur. Inter nobiliores autem hostium exuuias illas potissimum, quæ pegmata, aut pompæ fercula dicebantur, contemplari fas erat, de quibus isthæc in rem præsentem Appianus: *Turres præteruehuntur, simulacra captarum vrbium, & picturæ, & species eorum, quæ gesta sunt*. De quibus insuper Claudianus antiquam triumphi faciem curiosis inspectandam objiciens, sic cecinit:

Appian. de triump. scrip.

Claud. l. 2. Stil.

Hi famulos traherent reges, hi facta metallis
Oppida vel montes, captiuaque flumina ferrent.

Captarum quippe vrbium, expugnatarumque turrium, ac munitionum imagines, popularibus oculis exhibitæ ipsummet, qui instruebatur, triumphum spectabiliorem reddebant. Hostilia autem hæc spolia, vt iugiter in omnium oculis essent, templorum valuis perpetuo illic mansura addicebantur, vt Virgilius eleganter cecinit:

Virg. Aen. l. 7

Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæque secures,

Et

Et crista capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.

Mos antiquus spolia hostiũ erigendi, dicã dique.

Solemnem item antiquorum morem in hostium erigendis, dicandisque spolijs concinne carminibus cæteros inter poetas Silius prosecutus est:

Silius l. 6.

Affixi clypei, currusque & spicula nota
Ædibus in paruis, magni monimenta triumphi.

Et quidem si ad antiquiora secula recurramus, e sacris itidem paginis palam mos iste conuincitur. In celebri quippe Dauidis, dum adhuc adolescens pastorem in campis ageret, triumpho Goliath gigantis Philistæi gladius in sacrum tabernaculi cultum sacerdotis Abimelech manu appensus, dicatusque legitur: *Ecce*, inquit, *gladius Goliath Philistæi, quem percussisti in Valle Terebinthi est inuolutus pallio post Ephodi*. Nec vero in Cœmeterialibus etiam Subterraneæ Romæ sanctuarijs, quorum nunc mentio est (vt apte in rem præsentem loquamur) ipsorummet hostium arma, gladij videlicet, tela, crates ferreæ, flagella, lanceę, plumbei globuli, forcipes, secures, & complura id genus desiderantur, quæ adhuc martyrum beatorum cruore perfusa, ibidemque eorundem sepulchris affixa perpetuo vtique asseruanda Christianorum manu reponi contigit, at longa post secula vnà cum sacris corporibus ad gloriæ cumulum adinuenta Cœmeterialibus e tenebris in lucem feliciter emersere. Quippe, vt quod verum est fateamur, Cœmeteriales Vrbis cauernæ, ac sepulchrales Christianorum vrnæ, quæ passim excurrentibus, ac perscrutantibus obijciuntur, triumphalium instar fornicum, euersæ iam funditus idololatriæ memoriam ingerunt, ac triumphantis adhuc Christi potentiam, vel mutis Christianorum ruderibus, lapidibusque cruore madidis eloquuntur. Quis enim quæso in lapideis nobilioribus Romanorum arcubus, qui adhuc extant, Imperatorum nomina, eorumque res præclare gestas, vel dum prospicit, non probe recolat, non admiretur? Quis laureatos Cæsares frigida inter marmora in Vrbe adhuc viuentes non obstupescit? Quis vel antiquam Romæ faciem, antiquatis licet iam rebus, in monimentis tamen, quæ supersunt, non oculis vltro deprehendit? Ita pariter, si id dicere fas est, intra Vrbis Cœmeteria recolendas Christianorum exuuias, auro, ac luce ipsa splendidiores, pius quisque, ac curiosus explorator assequitur: inter sepulchrorum rudera, haud rudes Christi pugilum animos, haud incultas, etsi in occultis latentibusque locis, coronas perscrutando rimatur, & in cæsorum pro Christo hominum cadaueribus, quæ fere innumera suppetunt, purpureis quidem exculptas notis Christianæ tum fidei, tum constantiæ victorias, & palmas in ipsismet marmoribus exaratas vsque nunc legit.

Gladius Goliath in Tabernaculo appẽsus.

1. Reg. c. 21. n. 9.

Instrumenta martyrum trophæa Christianorum.

4 In marmoreis quidem arcubus, quibus Roma nobiliter aucta est, si antiquæ Vrbis mentio recurrat, antiquorum plane memoria Cæsarum, vel longa post euoluta secula, quãtumuis suos inter cineres iam extincta, fama adhuc loquente, viuit, vigetque: ibi enim direpta hostibus spolia, debellatarum exuuiæ prouinciarum, superba Regum trophæa, oppida, munitionesque bello intercepras, captiuorum hominum greges, res denique tum a ducibus, tum ab Imperatoribus foris magna cũ laude gestæ ferro præter ipsorum inuidiam temporum marmoribus insculptæ æternitati superstant, quod eleganter præ cæteris Claudianus, dum suum gratulabundus Stiliconem prosequitur, carminibus expressit:

Arcus triumphales Imperatorum in Vrbe.

Indutosque arcus spolijs, æquataque templa
Nubibus.

Claud. in Stil l. 3.

Quorum item triumphalium arcuum multiplicibus onustorum spolijs mentionem idem poëta suggerit, dum ait:

Æraque vestitis numerosa puppe columnis.

Claud. paneg 4.

———— *spolijsque micantes*
Innumeros arcus.

5 Nam in perpetuæ quidem tum notam, tum monimentum contumeliæ, captiui reges, ac populi pariter marmoribus adhuc affixi suspiciuntur, ibidemque ipsa temporum vetustas, quæ cuncta tandem abolere consueuit, etsi de ipsismet victis, nullatenus tamen de victoribus ex more triumphat: triumphales quippe isti lapides, qui nunc visuntur, virentes adhuc victoribus palmas

Captiui in summis arcubus effigti.

mas, & victis cõtumeliam portendere, ac designare videntur: quapropter vt triũphus magis conspicuus esset, victorumq; dedecus immortale intuentium oculis plene innotesceret, captiuos in subliminiori fornicum triumphalium parte insculpebant, quos Iuuenalis quondam suspiciens hæc cecinit:

——— *Summo tristis captiuus in arcu.*

Iuuen. sat. 10.

6 Nonne in Titiano illo, vt hæc obiter inseramus, splendide exculto, qui præ cæteris etiamnum conspicuus est, arcu, Hierosolyma, totaque pariter Iudæorum gens mœniorum, ac templi omnium præclarissimi ruinam adhuc plorat? *Et lacrymæ eius*, vt Propheta ait, *in maxillis eius*. Sublimi quidem Titus curru, alatæque victoriæ manu coronatus Palæstinorum quondam subactorum triũphos in Vrbem quadrijugis inuehit. Adhuc videlicet, ac si recens, aurea mensa opipare vasibus onusta in Romanum Capitolium infertur: adhuc lapideæ Moysis tabulæ, quibus lex insculpta præferebatur, pertinacem increduli populi impietatem coarguunt: & Candelabrum aureum lumine penitus sub Euangelij luce orbatum, tenebrisque merito inter triumphos addictum triumphantis Christi gloriam, splendoremq; humanis mentibus inculcat. Certe si ad Constantinum Magnum oculos conuertamus, adhuc in suo ille nobili arcu Maxentio vrbis tyranno victor insultat, & Romæ, ac ciuibus libertatem sospitatemque auspicatur.

Arcus Titi triumphalis.

Ierem. c. 1.

Spolijs Iudæorum insignis.

Arcus Constãtini triumphalis.

7 Verum, vt ad sua redeat oratio, Subterranea Roma altera, quæ oculis conspicua est, haud impar, suos merito triumphos obtinet, quibus apprime caput extollens nobilitatur. Hæc enim suas non in Cæsarum, sed in Cæsorum fascibus, ac monimentis palmas, atque coronas exculpsit: hæc luto magis, quam auro exculta, & non tam ferro, quam sanguine diues, pugilum, quos gremio fouet, triumphos Cælo inserit. Cœmeteriales igitur cauernæ, etsi peranguſtæ, Capitolinis arcibus, ac triumphalibus Augustorum arcubus celebriores, martyrum cadaueribus, martyriorumque instrumentis mirifice nobilitantur: viuifico quippe Crucis signo, ac Christi nomine passim prænotatæ, sanctorum exuuijs adauctæ, victorum inuictorum sanguinem, quo adhuc stillante rubescunt, sua intra viscera reconditum perscrutantibus offerunt, & victorias adhuc vnà cum sanguine loquuntur.

Roma Subterranea martyrum triũphis conspicua.

8 Haud igitur suos antiquis Subterranea Roma triumphos, quæ haud semel, sed iugiter in martyribus triumphat, haud suos, inquam, triumphos inuidet, vt Prudentius apte in rem nostram cecinit:

Frustra igitur currus summo miramur in arcu
Quadrijugos, stantesque duces in curribus altis,
Sub pedibusque ducum captiuos poplite flexo
Ad iuga depressos, manibusque in terga retortis
Et suspensa graui telorum fragmina trunco.

Prud. l. 2. in sym.

Roma quippe quot martyrum exuuijs, tot triumphis, quot sepulchralibus titulis, tot insignita trophæis, vel inter tenebras illustratur, & victoriali dominicæ Crucis signo dedicata est. Quod symbolice quidem vel ipsamet olim Romanorum, vt Cyprianus in symbolo, & Octauius ille in Minutio, trophæa intuẽtibus præferebant: *Trophæa vestra victricia*, Octauius inquit, *non tantum simplicis Crucis faciem, verum & affixi imitantur*. Quod item in rem præsentem Iustinus Martyr in suo aduersus Gentiles apologetico his plane verbis edisserit: *Signa vestra*, inquit, *militaria figuræ huius Crucis potestatem declarant: ipsa enim trophæa, per quæ progressus vestri vbique fiunt, imperij & potestatis huius, quæ in Cruce est, signa ostendunt*. Nullatenus igitur conspicuæ Romæ triumphi, quantumuis spectatissimi, Subterraneæ Romæ, quos hucusque recoluimus, triumphos exæquant: in angustijs enim illis, qui substant arcubus, & cauernis interempti quondam pro Christo laureati triumphant, muta itidem sepulchrorum marmora Christi nomine prænotata, & sacris martyrum pignoribus referta, haud vllis vnquam æquiparandam triumphis, ac thesauris Christi gloriam testantur: quamobrem iure merito gratulabundis eamdem vocibus Prudentius alloquitur:

Trophæa Romanorum victricia crucis formam præferebant.

Cypr. in symb. Octau. in Min.

Iust. in apol. 2

Vis decorare tuum ditissima Roma Senatum,
Suspende exuuias armis, & sanguine captas

Prud. l. 2. in sym.

Con-

Congere cæsorum. victrix diademata Regum.

9 Non tam igitur ſubactorum Regum diadematibus, quam purpureo occiſorum ſanguine, laureiſque Roma decoratur: ſacris quippe Apoſtolorum Petri, & Pauli corporibus, binis inſtar coronis Vrbs noſtra circum ſplendide cingitur, vt diſertis Chryſoſtomus verbis edixit: *Qualibus coronis duabus*, inquit, *ornatur Vrbs iſta?* Quinimmo & ipſamet martyriorum inſtrumenta, quæ pugilibus Chriſti necem inflixere, incredibilem tum illis, tum Vrbi decorem conferendo, immortales martyribus quidem coronas peperere, & nobis hæc recolentibus coronarum inſtar Subterraneæ Romæ tabulis ſubtexenda videntur: quis enim neſciat clauos, quibus cruc Petrus affixus, & gladium, quo Paulus; obtruncatus eſt, Chryſoſtomo coronarum inſtar ambitioni fuiſſe: *Sit mihi*, inquit, *gladius ille pro corona, & claui Petri pro gemmis infixis in diademate.* Pari quoque ratione martyriorum inſtrumenta, quæ poſtremo tandem loco in ſacris Cœmeterijs perſcrutandis congeſſimus, condignam operi coronam; & quauis, vt arbitrari fas eſt, præſtantiorem contexunt. Pœnis enim ac certaminibus immortales martyrum coronæ ipſa Dei manu cõtextæ ſunt: *Tolle martyrum certamina*, inquit Ambroſius, *tuliſti coronas.*

Chry. in ep. ad Rom. ſer. 32. in moral. exhort.

Chry. ſer. apud Metaph.

Ambr. in 118.

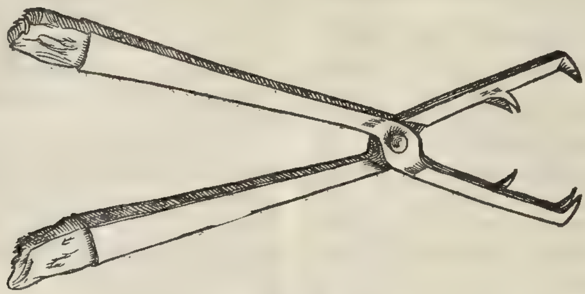
10 Vt poſt Cœmeteriales igitur martyrum exuuias nobiles item martyriorũ ſarcinæ pio contemplandæ lectori exhibeantur; præter multiplicia quidem & cuiuſuis generis, quæ in recenſitis hactenus prolixiori ſermone enarrata ſunt, Cœmeterialium imaginum ſymbola, in varijs inſuper, quibus Subterranea Roma illuſtratur, ſepulchris promiſcua quædam & pijs digna oculis ſigna conſpiciuntur, cruces nimirum multiformiter efficta: vitrea quædam orbicula affabre diſtincta, atque exornata; eburneæ inſuper imagunculæ: numiſmata, annuli, conchylia, corda, & diuerſimoda ornamentorum genera muſiuo ac teſſellato item opere elaborata: quinimo ipſamet quæ martyrij quondam inſtrumenta extitere, nempe ſecures, ſerræ, flagella, crates ferreæ, & alia id genus quamplura, inſcripta quoque ipſarummet literarum elementa, ac numeri, quæ quidem ſingula in Cœmeterialibus paſſim tabulis, quas in ſtudioſi gratiam lectoris huc vſque delineauimus, exacte vt videre eſt, intuentium oculis contemplanda exhibentur.

Varia in Cœmeterijs ſymbola, & imagines.

11 Porro eiuſcemodi ſigna his quidem in locis, ornamenti vtplurimum comparandi gratia appoſita fuere, & vt feruentiores illi, qui primis extitere temporibus, Chriſtianæ fidei cultores impenſum, quo tenebantur erga beatos martyres, ac ceteros defunctos, pietatis ſtudium oſtenderent.

12 Haud tamen quiſpiam negare poteſt, nonnulla pariter & præcipua quidem ijſdem ſignis myſteria prænotari & hæc haud otioſe appoſita ibidem fuiſſe, vt in medium nunc exemplum aliquod proferatur, ipſa nobiliſſimi martyrij inſtrumenta demonſtrant, quibus profecto rem altius contemplantes, quo potiſſimum martyrij genere pugil inuictus, cuius venerandæ ibidem exuuiæ recondebantur, pro fide coronatus fuiſſet, edocebantur, quamuis haud negandum omnino ſit, & ipſummet interdum artificum opus, quod viuens quiſque manibus exercuerat, opportune quidem inſtrumentis hiſce deſignari potuiſſe. Quoniam vero de pœnalibus præcipue inſtrumentis, quibus martyres carnificum manu excruciati ſunt, ſermo recurrit, vt vno duntaxat res exemplo conficiatur, in nobiliſſimo quidem Vaticano Cœmeterio intra quoddam ſepulchrum ferreus quidam forceps qui olim excruciandis martyribus inſeruierat, adinuentus, inter recolenda ſacræ antiquitatis monimenta in eadem Baſilica vſque hodie religioſiſſime aſſeruatur, Chriſtianorumque venerationi ſolemnioribus diebus proponitur: quo plane nobili inſtrumento id quod nunc aſſerimus, palam conuinci videtur: huius autem forcipis iconem quam tibi lib. 2. c. 2. contemplandam propoſuimus nunc iterum, cum opportuna eiuſdem mentio recurrat, venerandam tibi offerimus.

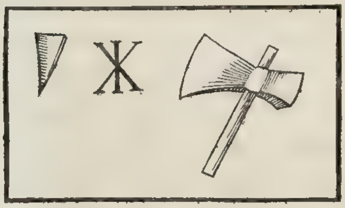
Variæ inſtrumentorũ imagines in ſepulchris quid denotent.

De quo pœnali inſtrumento frequens in ſacris martyrum actis mentio recurrit, & nos alibi prolixiori ſermone egimus.

Martyrij inſtrumenta martyrum ſepulchris inſculpta.

13 At vero ex duobus Cœmeterialibus hiſce lapidibus, haud nomine prænotatis id, quod ſupra diximus, videre eſt: in ijs enim inſtrumēta, quæ inſculpta exhibentur, an artis, an martyrij ſigna, & inſignia ſint, haud commode conijci poteſt, hæc tamen ſtudioſo hic contemplanda lectori volumus.

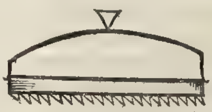

Quod item & ex altero hoc lapide rem oculis exploranti compertum fit.

Verum præter ſepulchrales hactenus recenſitos lapides, qui notis omnino carent, alterum ex Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana erutum ſubijcimus, qui Suſannæ coniugi, vt lib. 4. enarrauimus, ab Exuperantio inſcriptus ferreæ cuiuſdam ſerræ figuram intuentibus præſefert, & his notis, vt vides, inſculptus eſt:

☧ ☧
DEPOSITA SVSANNA IN PACE DIE XIII KALENDAS NOVEMBRES
CONSVLATV ANICI BASSI ET FL. FYLIPPI VV CC QVAE BIXIT
ANNIS PL M. XXV FECIT CVM MARITO ANNVS PM SEPTE
EXVPERANTIVS MARITVS SE VIVO VXORI DVLCISSIME
SIBI POSTERISQVE SVIS HOC TVMVLVM FECIT

Quod autem ſepulchrali inſculpta interdum marmori ipſiuſmet forma martyrij inſtrumentum præſeferret, vel ex pœnalibus hiſce inſtrumentis, quæ va-

Instrumenta martyrij tumulis insculpta.

varijs Cœmeterialibus Sarcophagis insculpta alicubi cernuntur, vt nos supra retulimus, palam videre est, in quibus lebetes, ollæ igni succensæ, pectines ferrei, ignesque insculpti, vt hic notatum vides, adumbrantur:

Quod quidem magis perspicuum ex nobili Alexandri martyris sepulchro apud Callisti Cœmeteriũ, ac instrumento martyrj, olla nimirum ignibus succensa, & his notis prænotato redditur:

ALEXANDER MORTVVS NON EST SED VIVIT SVPER ASTRA ET CORPVS IN HOC TVMVLO QVIESCIT VITAM EXPLEVIT CVM ANTONINO IMP. QVI VBI MVLTVM BENEFITII ANTEVENIRE PRE VIDERET PRO GRATIA ODIVM REDDIT GENVA ENIM FLETENS VERO DEO SACRIFICATVRVS AD SVPPLICIA DVCITVR O TEMPO RA INFAVSTA QVIBVS INTER SACRA ET VOTA NE IN CAVERNIS QVIDEM SALVARI POSSIMVS QVID MISERIVS VITA SED QVID MI SERIVS IN MORTE CVM AB AMICIS ET PARENTIBVS SEPELIRI NE QVEANT TANDEM IN CAELO CORVSCAT PARVM VIXIT QVI VIXIT IV. X. TEM..

Quoniam vero hic de martyriorum instrumentis opportuna, vt vides ad Subterraneæ Romæ calcem mentio incidit, quibus lydio veluti lapide inuicta, illibataque olim Christianorum fides explorata est, & ipsiusmet Christiani nominis confessio purpureis insculpta haud marmori, sed cordi notis, condignam immortali Deo in tot occisorum funeribus gloriam, ac perennem ipsismet sanctis coronam peperit: & nobis insuper hæc scribentibus veneranda quędam beatorum Christi martyrum instrumenta sanguine quōdam illustrata intueri contigit: nonnulla ex istis præcipuis pœnarum instrumentis, quæ non lapidibus dumtaxat incidebantur, sed & ipsismet includebantur sepulchris, ad pias Christianorum manus in sacris Cœmeterijs inter perscrutandum adinuenta peruenere, hic pio, ac studioso lectori contemplanda ac veneranda pariter offerre visum est.

Instrumenta martyrij in sepulchris imponuntur.

14 Quæ quidē quis oculis inspiciendo oculatus profecto, vt ita dicam antiquæ Christianorum tum fidei, tum constantiæ testis fiet, & acerbiora, quæ antecesserunt, persecutionum tempora probe recolens, gentilium crudelitatem quibusuis tormentorum ad expugnandum, at frustra, machinis instructam ex illis Tertulliani ad gentiles verbis manu deprehendet: *Crucibus*, inquit, *& stipitibus imponitis Christianos: vngulis deraditis latera Christianorum: ceruices ponimus ante plumbum, & glutinum, & romphos*, id est, clauos: *ab bestias impellimur: ignibus vrimur, in metalla damnamur, in insulas relegamur*. hæc Tertullianus, qui & inflictarum passim exquisitissimis plane modis pœnarum illam rationem dumtaxat pro Christianis aduersus gentiles, Christi videlicet nominis confessionem in medium profert. Quippe cum ex tabula olim aduersus reos sententiam recitari soleret, hæc vna contra Christianos passim Christi videlicet confessio insonabat: *Vnum illud*, inquit Tertullianus, *audiebatur: Talis, quia Christianus damnatur, & nunquam quod fur esset, adulter, aut homicida*. Præclara igitur Christi confessio Christianæ innocentiæ testimo-

Tertul. apol. c. 12.

Christiani ob solum Christi nomen damnantur.

Tert. apol. c. 2.

monium sectatorumq; eius absolutio est. Porro quam immane olim gentilium crudelitas aduersus Christianos, etsi innoxios, omnimodis tormentis desæuiret, Tertullianus, qui supra, Christianorum non patientiam dumtaxat, sed in perferendo alacritatem animi, & in se vltro tortoribus, tormentisque offerendo lætitiam gentilibus admirandam objiciens expressit: *Crudelitas vestra*, inquit, *gloria nostra est, vide.* Scapulam alloquitur, *ne hoc ipso, quod talia sustinemus, adhoc solum videamur erumpere, vt hoc ipsum probemus, nos hæc non timere, sed vltro vocare.* Quam Christianorum alacritatem prolato in medium exemplo confirmat, dum Arrio Antonino Asiæ Proconsule, Christianos crudeliter exagitante, illos e contra haud insectanti cessisse, sed totam fere ciuitatem globatim ad tribunal Christo testimonium exhibituram occurrisse his quidem verbis enarrat: *Omnes illius ciuitatis Christiani se obtulerunt.* Cum ille eiuscemodi spectaculum expauescens, hæc adstantibus, vt ait Tertullianus, respondit: *O miseri si cupitis perire, præcipitia & restes habetis.* Et Christianorum quidem numerum se vltro carnificinæ pro Christo exhibentium ira excandescenti præfecto Tertullianus objiciens subdit: *Hoc si placuerit sic fieri, quid facies de tantis millibus hominum, &c. quantis ignibus, quantis gladijs opus erit.* Profecto Christianorum in perferendo eum in modum constantia enituit, vt beneficij loco damnationis, haud absolutionis, vbi fidei negotium agebatur, sententiam computarent: *Cum omni sæuitia vestra*, inquit, *concertamus, vltro erumpentes, magisque damnati, quam absoluti gaudemus.* Ex quo tantum quidem roboris Christianorum, dum acrius impeterentur, pectoribus insederat, vt mortem vltro condicerent: *Occumbebant enim*, inquit Bernardus, *sed non succumbebant, triumphabant & mortui.*

Tert. apol. c. 1.

Christianorũ in moriendo pro Christo alacritas.

Tert. apol c. 1.

Tert. ad Scap. c. 5.

Bern. l. 3. de cons. ad Eug.

15 Porro vbique terrarum sanguine pro fide dimicatum est, & res haud verbis, sed tormentis vbique constanter peracta, nec viri dumtaxat, sed mulieres, pueri, virgines, cuiusuis ætatis, sexus, ac conditionis in certamen prosilire non dubitarunt: siquidem cum Christianorum numerus immane adauctus innumerabilis prorsus euasisset, certatimque singuli, tanquam apes ad aluearium, ad nomen Christi confitendum, & ad martyrium conuolarent, cruciamentis omnimodis contra eosdem sæuitum est, quod suis eleganter Prudentius carminibus hunc in modum cecinit:

Incredibile Christianorũ martyrij subeundi desiderium.

Conspirat vnus fœderatus spiritu
Grex Christianorum, agmen imperterritum,
Matrum, virorum, paruulorum, virginum,
Fixa, & statuta est omnibus sententia,
Fidem tueri, vel libenter emori.

Prud. hym. de S. Rom. m.

Quapropter dum in singulos quosque effera persecutorum crudelitas acerbioribus tormentis instructa, nemini parcendo, ferueret, is maiorem sibi laudem aucupari videbatur, qui magis Christianos excruciando sæuiret: in quam plane sententiam acerbiora carnificinæ instrumenta, quæ martyribus intentabantur, Prudentius his quidem carminibus concinne descripsit:

Gentilium crudelitas.

Carcereo crinita situ, stare agmina contra
Iuuerat horrendis excrucianda modis.
Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra
Stridere, virgarum concrepitare fragor,
Vngula fixa cauis costarum cratibus altos
Pandere secessus, & lacerare iecur.

Pru. in perist. de S. Hipp. n. 1.

Sed constans illibatumque Christianæ fidei testimonium sanguineis palam notis exaratum, toti terrarum Orbi refulsit, & Cælo, vel inter persecutionum procellas, se vltro inseruit, vt Prudentius cecinit:

Quam iuuat hos apices legere
Qui tua Christe trophæa notat,
Nomen & ipsam sacrum loquitur
Purpura sanguinis eliciti.

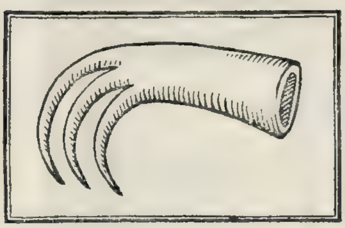
Prud. hym. 3. de S. Eulal.

Christi quippe trophæa notis hisce beatorum martyrum venis sanguinem vltro scaturientibus exculpta fuere, de qua re condignis Cyprianus verbis locutus ait: *Steterunt torti torquentibus fortiores, & pulsantes, ac laniantes vngulas pulsata, ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit sæuiens diu plaga repetita: quamuis rupta compage viscerum torquerentur in seruis Dei,* iam

Cypr. ep. ad Mart. & Conf. l. 2.

iam non membra, sed vulnera. Fluebat sanguis, qui incendium persecutoris extingueret, qui flammas, & ignes gehennæ glorioso cruore sopiret. Verum quoniam opportunus hic de vngulis e sacris martyrum corporibus sanguinem vi elicientibus sermo recurrit, en tibi præter forcipem ferreum, quem supra proposuimus, hoc item ferreum ferinarum vnguium ad instar elaboratum, quod in Cœmeteriali sepulchro repertum, martyrum carnificinæ adhibitum est, instrumentum contemplandum hic offerre voluimus, quod in nobili Eminentiss. Francisci Card. Barberini S.R.E. Vicecancellarij Musæo, pretiosi instar thesauri, & omni pretiosius auro, nuper e Calepodij Cœmeterio, vt Lucas Holstenius vir fide dignissimus asserit, erutum asseruatur. Est autem eius plane formæ, cuius hic tibi exhibetur.

Vngula ferrea martyribus excruciandis.

Cui plane instrumento, cum ferinarum vnguium exemplar præseferat, congrue Baronij verba aptari possunt: *Dicta sunt vngulæ,* inquit, *quod ea instrumenta ferarum imitarentur vestigia, quorum cum referrent exemplum, eodem quoque dicta nomine inuenies lib. 1. cap. de emendatione seruorum: Ferarum, inquit, vnguibus latera persecando. Sed in Cod. Theod. eo tit. sic: Ferarum vestigijs latera persecando.* Hæc in rem præsentem Baronius. Cuiusmodi autem antiquis temporibus pœnale instrumentum istud esset, & quo potissimũ nomine appellaretur, an vngulæ videlicet, an fidicularum, an vnci, nos quidem in re dubia nil certi statuere audemus. Siquidem si de vngulis agitur, iam lib. 2. cap. 2. num. 13. huius nostri operis rem prolixiori sermone edisseruimus, vbi & de fidiculis mentionem fecimus, quæ quid potissimum fuerint, exacte S. Isidorus demonstrauit etymol. lib. 5. cap. vlt. dicens, eas esse vngulas ferreas, quibus damnati excruciabantur: *Quocirca,* inquit, *vngulæ dictæ, quod effodiant, hæ & fidiculæ, quia ijs rei in equuleo torquerentur, vt fides inueniatur.* Hæc Isidorus, quibus subtexenda sunt, quæ ab Antonio nostro Gallonio erudite in lib. de SS. Martyrum tormentis ingerit: *Fidiculas* videlicet *a findendo nuncupatas esse, quasi findiculas, vel a fodicando, quia nempe reorum latera illis fodicarentur, nominatasque esse fidiculas, quasi fodiculas, nam fodicare latera fidiculis vsurpatum apparet ab Ammiano.* Hæc ille, quibus plane Prudentius in hymno S. Romani adstipulari videtur, dum quas vocauit fidiculas, easdem vngulas dicit, hæc autem sunt apud ipsum Asclepiadis verba:

Bar. in not. ad Mar. die 16. mart.

Isid. l. 5 etim.

Fidiculæ quale instrumentum fuerit, & vnde dictæ.

Ant. Gall. l. de torm. mm.

Vertat ictum carnifex
In os loquentis, inque maxillas
Sulcosque acutos, & fidiculas transfer
Verbositatis vt rumpatur locus.

Hymn. de S. Rom.

Et quidem apud Ammianum lib. 9. hæc præcipua cruciatuum genera recensentur, ex quibus lector suo rem arbitrio dijudicare valet: *Intercluduntur,* inquit, *equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis, & verberibus.* Quo plane sensu fidiculas apud Iosephum lib. 5. de Machabæis, apud Senecam lib. 3. de ira cap. 3. apud Valer. de patientia lib. 3. cap. 3. Quintilianum declamat. vlt. & alios passim vsurpari contigit. Idem vero Ammianus lib. 14. isthæc habet: *Intendebantur,* inquit, *equulei, vncosque parabat carnifex, & tormenta.* Ad quæ item Prudentius suis allusisse carminibus aliquando visus est, dum canit:

Amm. l. 12.

Amm. l. 14.

Extorque, si potes, fidem,
Tormenta, carcer, vngulæ
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa pœnarum vltima
Mors Christianis ludus est.

Prud. hym. de S. Vin.

Quibus paulo infra hæc in rem præsentem de Christianorum in tormentis constantia subtexit:

Ridebat hæc miles Christi
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus vngula.

Et quidem si de vngulis, ac fidiculis agitur, earundem Cyprianus in epist. ad Donatum mentionem his verbis ingerit: *Hasta illic, & gladius, & carnifex præsto est, vngula effodiens latera, & deradens*

Cypr. ep. ad Donat.

Varia tormẽtorum genera apud antiquos

dens equuleus extendens, ignis exurens, ad hominis corpus vnum supplicia multa. Multiplicium autem tormentorum, quæ Christianis potissimum excruciandis adhiberi consueuerant, idem Cyprian. in lib. de lapsis in hæc verba meminit: *Sed cum sæuissimi iudicis recrudescente sæuitia iam fatigatum nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc vngula effoderet, nunc flamma torreret.* Verum si apud ipsosmet gentiles scriptores hæc tormentorum series recolatur, Ciceronem 7. in Verrem isthæc enarrantem lector comperiet: *Quid cum ignes*, inquit, *ardentesque laminæ, cæterique cruciatus admouebantur?* Quod & Philip. 3. his verbis repetit: *Ponite ante oculos vincula, verbera, equuleum, carnificem, tortoremque Samarium.* Cui Seneca paribus verbis reorum supplicia intexens lib. 3. de ira cap. 3. adstipulari videtur: *Apparatusque illi reddendus est suus, equulei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus.* Porro vnci quoque, vel vncini ad torquendum reos ex more adhibebantur, de quibus supra Ammianus, & lib. 26. illis verbis meminit: *Vnci, & cruentæ quæstiones, &c.* & Arnobius de vncis tortorijs lib. 1. prope finem agit, de quibus Prudentius quoque in suo Peristephano hymn. 5.

Cypr. l. de lap.

Cic. or. 7. in Ver.

Cic. phil. 3.

Sen. l. 3. de ira c. 3.

Vnci tortorij.

Ambr. l. 11

Stridentibus laniatur vncis.

Bar. not. die 19. Ian.

Porro vt Baronius in not. ad Mart. ait: *Erat adhuc vncus non tantum ad torquendum, sed ad trahendum reum ad pœnas instrumentum:* vnde Iuuenalis sat. 10.

Iuuen. sat. 10.

——— *Impacto Seianus ducitur vnco.*

De vncis item Cicero Philip. 1. meminit; *Vncus*, inquit, *impactus est fugitiuo illi.* Sueton. in Tib. cap. 54. *Cum ei carnifex quasi ex Senatus auctoritate laqueos, & vncos ostentaret.* Vnco insuper aliquando damnatorum corpora trahebantur, vt Sen. ait lib. 3. de ira: *Cadauera quoque vncus trahens.* Lampridius item acclamatum in Commodum Imper. ait: *Carnifex vnco trahatur more maiorum, cadauer vnco trahatur dictum pluries.* Et quidem ex D. Sebastiani actis nobile exemplum suppetit, vbi in fine hæc leguntur: *In cloaca, quæ est iuxta Circum, quære, & ibi inuenies corpus meum pendens in vnco.* Quæ quidem hic studioso lectori de vngulis, fidiculis, ac vnco consulto suggessisse voluimus, vt ex recensitis hactenus rem pro suo arbitrio, & quodnam ex supramemoratis instrumentis, quod propositum est, & quo potissimum nomine nuncupandum sit, definiat: illud vnum subtexentes, quod eius instrumenti formam quidem, haud tamen omnimodam magnitudinẽ icon intuentibus præsefert. Alterum item hic ferreum clauum, quem in D. Agnetis Cœmeterio martyris capiti affixum adinueniri contigit, & nobis ab Illustrissima Felice Rondanina matrona pijssima oblatum tibi contemplandum offerimus.

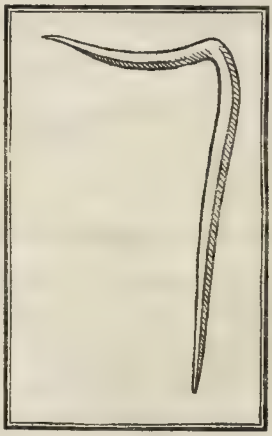
Cic. phil. 1.

Suet. in vit. Tib.

Lamprid. in Comm.

S. Sebastiani corpus pendens in vnco repertum.

Clauus ferreus martyris

Clauum autem hunc, qui omnimodam vncini formam exhibet, ad torquendũ & ad suspendendum inseruisse asseri haud temere potest, de quibus forte Tertullianus locutus est, dum ait: *Ceruices ponimus ante plumbum, & glutinum & romphos, id est, clauos.* Siquidem ad aliorum terrorem in publicis quandoque locis interfectorum capita appendebantur: quidquid autem sit, martyris certe capiti hunc affixum fuisse constat.

Ter. apol. c. 11

At

At post clauum, quem obtulimus, lanceæ item huius ferreæ, quam fere rubigo consumpsit, iconem in eodem B. Agnetis Cœmeterio intra sepulchrum adinuentæ, quæ proculdubio nobilis pro Christo martyrij quondam instrumentum extitit, ab Illustrissima matrona, quam supra meminimus, acceptam, tibi veluti nobile Cœmeteriorum monimẽtum oculis delibandam exhibere voluimus, cũ quibus & binas hasce vitreas orbiculares imagines, Christi videlicet & Deiparę Virginis, quas intra Cœmeteriales cauernas perscrutantiũ manu adinueniri contigit, pijssima mulier tibi pariter vnà cum recensitis martyriorum instrumentis, hic vbi opportuna de Cœmeterialibus promiscui generis imaginibus mentio recurrit, inspiciendas exhibet.

Binæ vitreæ imagines è Cœmeterijs erutæ.

Quibus plane nobilibus antiquorum Christianorum sarcinis, & Cœmeterialibus martyrum exuuijs, martyriorumque ipsorum instrumentis Subterranea Roma magis quam pretiosis quibusuis gemmis, ac lapillis altera Roma, quæ orbi quondam conspicua extitit, illustratur: congrue enim nostram hanc antiquæ conferens poëta ille apud Antonium Gallonium, martyriorum instrumenta recensentem, isthæc cecinit:

Illi apices, trabeas, fasces, diademata, lauros,
Et clara e patribus stemmata ducta canant.
Nos laqueos, fustes, lapidum ostentabimus imbres,
Igniferas crates, tela cruenta, faces.
Illinc vanus honor breuis, & quem præterit hora;
Hinc oritur solidum, perpetuumque decus.

Christoph. Castellettus in SS. martt. tormẽta apud Gallon.

16 Sed vt ad reliquas inter contemplandũ Cœmeteriales imagines sermo recurrat, humanorũ insuper cordium imagines, quas in sepulchralibus itẽ titulis marmori sæpissime insculptas videre contigit, quamuis ad ipsamet intersecanda titulorum verba, quædam veluti pũcta interiectionum instar appositas plerumque insertasque fuisse credamus: haud absurdum tamen, nec quid minus a veritate dissonum pronunciandum est, si ad mysticum quid innuendum, adhibita isthæc fuisse coniectari quis velit; & earumdem plane rerum apud Christianos symbolum præseferre, quas gentilium olim sepulchris affixa designabant, vt satis diserte Iacoponus asserit in lib. de Prisc. Cæs. gen. c. 16. cum orthodoxæ fidei, illibatoque religionis cultui neutiquam dissonet, corda, quæ marmori passim insculpta cernũtur, testatissimi amoris ac candidissimæ pariter sinceritatis symbolum existere; quo plane signo intuentium tum oculis tum menti suggeratur, virum sepulchrali ibidem marmore conditum, haud quid vnquam effictum & a veritate dissonum ementito ore protulisse, sed iuxta exculpti cordis hieroglyphicum cor ipsum, vt ita dixerim, ad veritatem candide enuntiandam in ore iugiter habuisse. Ad quod item validis opportunisque rationibus comprobandum, Iacoponus consuetum Romanorum antiquorum morem prolixius enarrat, qui dum adhuc puerili ætate florerent, auream vel certe argenteam supra pectus bullam affabre in figuram cordis elaboratam gestare consueuerant. Quo quidem symbolo sapienti eosdem consilio præmoneri volebant, vt palam cordis imaginem præferentes, sincerosque a primæuis illius ætatulæ annis bonam, ingenuamque animi indolem vna cum ætate mores imbiberent, cunctisque cãdide, vllo absque fuco aut fallacia tum verbo tum opere laudabiliter præstandis assuefierent, quo grandiores ac viri tandem effecti, quod a teneris annis hauserant, nullo vnquam tempore dediscentes prompto libenti que animo exhiberent. Perantiquam vero huiuscemodi gestandæ bullæ consuetudinem idem scriptor ex Cicerone in Verrem disertis verbis comprobare videtur, vbi isthæc: *Bulla in Toga Prætexta erat ornamentum pueritiæ in cordis figuram*. Docetque subinde exacta puerili ætate, eandem festiuo quodam e solemnioribus die, ipsismet laribus suspendi consueuisse, vt his quidem carminibus Persius inter poetas laudatissimus testatur:

Cordium imagines in sepulchris.

Iacop. de Prisc. Cæs. gen. c. 16.

Bulla in cordis figuram puerorum collo appendi olim solita, & cur?

Cic. or. in Ver.

Pers. in car. 6.

> *Cum primum pauido custos mihi purpura cessit,*
> *Bullaque succinctis laribus donata pependit.*

Quod & Propertius lib. 4. eleganter inculcat, dum isthæc in rem præsentem cecinit:

Proper. l. 4.

> *Mox vbi bulla rudi demissa est aurea collo*
> *Matris & ante Deos libera sumpta toga.*

Porro, vt singula breuiter perstringamus, recensita quoque exculpti cordis imagine, si rem hic coniecturis agere velimus, illud item innui posse videtur, hominem videlicet vita iam functum, ac tumulo ibidem exceptum, talem ac tantam cum amicorum tum suorum animis doloris molestiam intulisse, vt dolore saucij dum eundem fato subripi contigit, e corde propemodum sibi animam, imo cor ipsum e pectore radicitus auulsum mœrentes iugiter ingemiscerent. Quem enim vnice diligimus, vt experimento comprobatum est, eundem nobis cordi esse, eundemque modo cor, modo animam, vel certe animæ nostræ dimidium appellare passim cõsueuimus. Augustinus quippe de quodam amicitia sibi coniunctissimo, cuius mortem vehementer ingemuit, hunc in modum præ doloris impatientia aliquando locutus est: *Bene quidam*, inquit ille, *de amico suo dixit, dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus: & ideo mihi horrori erat vita; quia nolebam dimidius viuere: & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multũ amaueram*, hæc Augustinus. Intimæ autem huius dilectionis vim, quæ animo altius insederat, parentibus vltro signis expressam ipsismet Christianis concedere haud quid a mitibus, ac bene compositis eorũdem moribus alienum pronuntiandum est: quippe qui omnes, ac singulos arctissimo illibatæ charitatis vinculo, quos sibi proximos Christo iubente nouerant, prosequi, atque amplecti iugiter didicere. *Maior est,*

Cordis figura sepulchris cur insculperetur.

Aug. Confes. l. 4. c. 6.

est, enim, vt Tertullianus ait, *fraternitas Christi, quam sanguinis*.

Tert. in apol.

17 Verum si quod hactenus enarratum est, eiuscemodi amoris symbolum nobis reijciendum esse ex aduerso quispiam vrgeat, proclametque, ne vlla prorsus in re, vnà cum ethnicis coincidere videamur, tunc quidem procul dubio asserendum est, ipsa cordis figura Cœmeterialibus pio Christianorum ritu sepulchris affixa cordis eiusdem munditiam symbolice designari, quam suis frequẽter sectatoribus ipsemet Christus illis plane verbis inculcat: *Beati mũdo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Et regius item Psalmista Christi fideles psal. 23. opportune præmonet: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius: Innocens manibus, & mundo corde.*

Cordis figura amorem hieroglyphice designat.

Matt. c. 3.

Psal. 23.

18 Ex quo plane rerum adumbratarum symbolo haud temere philosophari quis posset, eum videlicet, quem ibi tumulari contigit, ob cordis munditiam, quam viuens præsetulit, ac miram vitæ, ac morum, qua præfulsit, innocentiam excelsa cælorum fastigia perpetuo victurum conscendisse, vel certe paulo post illuc feliciter euocandum, vt puro tandem, expurgatoque mentis oculo, pulcherrimam Dei faciem, quæ totius beatitudinis fons est, contempletur.

19 Vsitatissimum igitur ex enarratis hactenus primæuos apud Christianos extitisse conuincitur, vt humani cordis imaginem Cœmeterialibus defunctorum sepulchris exculperent, & sepulchrales item eiuscemodi imaginibus titulos prę notarent, vt in Subterraneæ Romæ Sarcophagis videre est, quod quidem haud temere, sed peculiaribus eosdem permotos rationibus, vt vides, præstitisse asserendum videtur. Nam vt nonnulla hic vel obiter iam dictis inseramus; cor quidem apud antiquos consilij, ac prudentiæ symbolum, Pierio teste, habebatur: nonnulli quippe in ipso corde præcipuam, potioremque animi sedem locabant: siquidem hanc Plato in cerebro, Aristoteles autem in corde constituit: quod & Ambrosius omnimode probasse visus est, dum ait: *Cor tuum*, inquit, *cogitationum tuarum scaturigo est*. Huc item suis poeta ille carminibus allusisse voluit, dum ait:

Cordis figura sepulchris insculpẽdi mos.

Pier. Val. l. 24.

Arist. l. de sens. & sensib. Ambr. in psal. 118.

Consilium, quod nos animum, mentemque vocamus,
Idque situm media regione in pectoris hæret.

Lucr. l. 3.

Quapropter nonnulli ipsiusmet humani cordis effigiem serio contemplantes, haud peculiari rerum cæterarum instar mysterio vacare pronunciarunt. Cor quippe pyramidis, & subtriangulari quidem forma, intuentibus figuram exhibet, eiusdemque tribus dumtaxat elementis nomen exprimitur, vt videlicet quid veluti diuinum illud cunctos admoneat, quod

Effigies humani cordis expenditur.

——— *numero Deus impare gaudet.*

In symbolicum autem cordis nomen lepide alter ille aliquando poeta vno dumtaxat carmine lusit:

Dimidium sphæræ, sphæram cum principe Romæ.

Porro si nunc a nomine ad rem ipsam sermo recurrat, cor quidem in media, ac præcipua corporis parte ipsius naturæ opificio locatum est, vt velut supremus in Regno princeps imperium obtineat: qua profecto olim ratione Stoici vniuersam hanc orbis machinam, quæ oculis subijcitur, magnum aliquod animal, sensu ac ratione præditum arbitrantes, Solem ipsum cor mundi esse affirmarunt: quod enim in Cælo Sol, hoc in hominis corpore cor est: & vel in hoc cum Cælo ipso symboleitatem sortitur; quia quemadmodum Sol haud vnquam quiescendo a motu vacat, ita cor pariter, ne cuncta soluantur, incessanter mouetur. Verum vt originis quoque ordine membrum istud potissimum, quod cæteris nobilitate præstat, ac prioritate pariter antecedat, primum quidem in homine generatur: *Cor quippe animantium sanguine præditorum*, vt Aristoteles lib. 1. de iuuentute, & senectute asserit, *primo gignitur:* quod & Plinius lib. 11. cap. 37. & Basilius diserte in psal. 1. his verbis confirmat: *Natura*, inquit, *cor præmolitur, & vice fundamenti præstruit*: & quidem cor, nobiliorem veluti partem, postea cerebrum efformari, sicut tardissime oculos, sed hos primum mori, cor nouissime disertis Plinius verbis enuntiat, etsi alij primo quidem naturæ ipsius opificio hepar, haud cor effingi, verum subinde primo cor animari, & postremo tan-

Cor in medio corporis locatum.

Cor nobilissimum in animali mẽbrum

Arist. l. 1. de iuuen. et sen.

Plin. l. 11. c. 37.

Basil. in ps. 1.

Plin. l. 11. c. 37

tandem mori afferant, inter quos eſt Franciſcus Valeſ. lib. 2. contr. med. c. 6. inde *primum viuens*, *& vltimum moriens* dicitur, ſicut e contra oculi ſunt *primum moriens*, *& vltimum viuens*.

Fran. Val. l. 2. cont. med.

20 Ex corde autem potiſſimum ipſos hominum mores conijcere, ac inaugurari antiqui conſueuere, vt Plinius, quem ſupra recenſuimus, in rem præſentem edocet, qui Hermogenem, Leonidam, Ariſtomenem, Meſtenum, Lyſandrum, cor hirſutum, ac piloſum re ipſa habuiſſe enunciat, quod hominum crudelium, aſperorum, ac agreſtis alioqui indolis haud obſcurum eſt ſignum, cui Plutarchus in Parall. & Rhod. lib. 4. cap. 16. adſtipulantur. Nec mores dumtaxat hominis ex corde, ſed & ipſoſmet rerum futurarum euentus ex victimarum corde gentilibus coniectari ſolemne extitit. Quapropter victimis, quæ Dijs mactabantur, ſi cor vnquam deeſſet, infauſtum portendi omen credebatur. Hinc Iulio Cæſari Dictatori, qua die primum purpura amictus in publicũ procedens in aurea ſella conſedit, ſacrificanti quidem bis in ipſis victimæ extis cor deſiderari contigit. Heluio item ac Pertinaci, quo die gladio ſublatus eſt, cum ad ſacrificandum acceſſiſſet, cor in hoſtia neutiquam apparens, ſiniſtrum plane, portentoſumque mortis omen præſetulit.

Ex corde mores hominis conijci poſſe. Plin. l. 11. c. 37

Plut. in parall. Rodig. l. 4. c. 16

Ex corde victimę euentus rerum coniectari olim ſolebant.

21 Verum quoniam cordis imago familiaris admodum, vt ex noſtris hiſce tabulis videre eſt, Chriſtianis extitit, vt nonnulla vel obiter inſeramus, cor quidem in ſacris diuinarum ſcripturarum paginis, mentem ac voluntatem aliquãdo deſignat, & cor ipſiuſmet ſapiẽtiæ ſedes, ac thronus deſcribitur: quamobrem Salomon ſapientiæ ſibi donum a Deo impertiri exoptans, ait: *Dabis ſeruo tuo cor docile*, *&c.* Hinc veteres merito ſolertem, cordatum, ſapientemque virum, *Corculum* appellabant, & Naſica ille præ omnibus laudatiſſimus ob ſingularem animi, quam præferebat, prudentiam *Corculum*, teſte Plinio, appellari meruit. Quod ſi ad ſacrarum litterarum monimenta ſermo recurrat, Iudas Thadæus cognomento Lebbæus, id eſt, *Corculum*, nuncupatus eſt: quin & ipſiuſmet Sapientis ore præclarum illud cordi elogium inſcribitur: *In ore fatuorum cor illorum*, *& in corde ſapientum os illorum*. A corde enim, quod plane mentem ſonat, vocabulum deriuando, quemadmodum viri prudentes cordati, ſic imprudentes e contra vecordes, ſiue excordes appellati ſunt, vt palam Hieremias Iudaici populi vecordiam his quidem verbis acriter perſtringit: *Audi popule ſtulte*, *qui non habes cor*. In quam item ſententiam Tertullianus Marcionis impudentiam aculeatis, vt par eſt, verbis inſectatus, eundem nec cor habere, nec cerebrum affirmauit. Quibus plane verbis Poeta ille in Rhetoricaſtrum, qui reminiſco parum Latine dixerat, lepide carminibus hiſce proluſit:

Cor mentis, ac ſapientiæ ſymbolum.

3. Reg. c. 39.

Plin. l. de vir. illuſt. c. 44.

Ier. c. 5.

Tert. con. Mar. l. 4. c. 10.

Reminiſco Rufus dixit in verſu ſuo,
Cor ergo verſus, immo Rufus cor non habet.

Auſon. ep. 47.

Quibus & hæc item iocabundus carmina ſubtexit:

Qui reminiſco putat ſe dicere poſſe Latine,
Hic vbi cor ſcriptum eſt, legeret cor, ſi cor haberet.

Cor item apte præcipui amoris ſymbolum deſcribitur, quæ loquendi formula, vt cor amorẽ denotet, in ſacris quidem literis vſitatiſſima legitur, & Prouerb. 26. illud iugiter Deus inſonat: *Fili præbe mihi cor tuum*. Hinc congrue, eleganterq; de cordis ſymbolo D. Thomas, & Gregorius Nyſſenus elocuti, Spiritum ſanctum in ſacro die Pentecoſtes Eccleſiæ, quaſi cor e Cælo donatum fuiſſe pronuntiant. Et quidem cum cor patens amoris hieroglyphicum exhibeat immortali Deo primo quidem offerendum eſſe quis non intelligit: quippe *primum quod damus*, vt D. Thomas ait, *eſt amor*, *& Deus non ex manibus*, vt Chryſologus inquit, *ſed ex cordibus facta metitur*. Quod egregie Patrũ laudatiſſimus Abraham præſtitit, qui filium, quem vnice diligebat, Deo prompta manu, lubentique corde immolare nullatenus detrectauit: *Tolle filium tuum vnigenitum*, inquit illi Deus, *quem diligis Iſaac*: paterni quippe cordis victima, in filij iam immolandi, haud ipſiuſmet filij immolatio, ac cor potius offerentis, quam victima, quæ offerebatur, Deo placuit, vt Prudentius his quidem carminibus eleganter ediſſerit:

Cor amoris hieroglyphicũ conſtituitur.

Prou. c. 26.

S. Thom. Greg. Nyſſ.

D. Thom. Cryſ. in ſer.

Gen. c. 22. n. 2.

Senex fidelis prima credendi via eſt,
Abram beati ſeminis ſerus pater,

Prud. praef. in Pſychom.

Adie-

Adiecta cuius nomen auxit syllaba,
Sterile pignus, qui dicauit victimæ,
Docens ad aram cum litare quis velit,
Quod dulce cordi est, quod pium, quod vnicum,
Deo libenter offerendum credito.

Cordis imago sepulchris Christianorũ insculpi olim solita.

Apud primæuos igitur Christianos frequens sepulchris imago cordis insculpta cernitur, ad amoris videlicet, vt enarratum est, quo defunctum prosequebantur, vel certe ad innocentiæ symbolum apte edocendum, vt in hoc sepulchrali, qui ex D. Agnetis Cœmeterio excerptus est, titulo videre est:

FLAVIO ITALO
INNOCENTISSIMO
PVERO

Et ex hoc item titulo in Cœmeterijs Via Latina a Bosio adinuento, quem symbolicis cordium imaginibus interpunctum vides:

LOCVS MACEDONIES
QVAE VIXIT
ANNOS PM XXX
DEPOSITA PRID.
IDVS MAR FL.
RICIMERE CONSS

Alterum quoque sepulchralem hunc titulum, qui apud Diui Pauli basilicam Via Ostiensi ex Lucinæ Cœmeterio erutus, haud antiquioribus seculis exculptus est, cordis item imagine passim prænotatum hic tibi conspiciendum offerre libet:

HIC REQVIESCIT IN PACE DEVS DET QI·VIXET ANNVS PM XX
DEPOSITVS EST XV KAL MAIAS ITERVM POS CON PAVLINI
LC· APAT· LAVRENTI QEM SI VIVO COMPARAVIT SOL· TRIS ET TRIMISSE

Et quidem cordis humani imago sepulchralibus hisce tabulis affixa inolitum illum antiquorum gentilium morem, quem supra meminimus, menti suggerit, quibus bulla humani cordis imaginem præseferens solemnis extitit, quam idcirco supra pectus antiqui, vt Macrobius quoque præter Ciceronem iam recensitum ait, deferebant, vt se videlicet homines esse noscerent, si tamen corde saperent, sed eius hic verba excipiamus: *Nonnulli credunt*, inquit, *ingenuis pueris attributum, vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent. Togam quoque prætextam his additam vt ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur.* De qua potissimum re Pierius Valer. in suis hieroglyphicis lib. 41. cap. 1. & 2. consulendus est. Recensita autem bulla, cuius mentio est, eius plane formæ describitur, cuius hic tibi iconem ex Ioannis Baptistæ Casalij Musæo excerptam offerimus.

Bulla cordis figuram præferens puerorum pectori annecti solita riusque mysterium.

Macr. c. 6. Sat.

Pier. Val. l. 41. c. 1. et 2. de hierogl.

Porro ista orbicularis bulla, quod ad formam spectat, vnà cum nomine pluuiales aquarum guttas imitari videbatur, vel id certe, quod in torquibus bullæ, vel cordis adinstar deferendum appenditur. Et bulla quidem a triumphantibus olim supra pectus, inclusis ibidem, quæ aduersus inuidorum maleuolentiam, vt credebant, remedio forent, ge-

Bulla a triumphantibus gestari solita, quę ac qualis?

geſtari conſueuit. Inde autem in more poſitum eſt, vt prætexta ſimul, ac bulla, quæ magiſtratuũ erant inſignia, in puerorum nobilium vſum ad inaugurandum virtutis ijſdem omen cederent. Siquidem Tarquinij Priſci filius, eo quod ſe viriliter in bello geſſiſſet, primus omnium aurea bulla, prætextaque toga donatus eſt, vt idem diſerte Macrobius his verbis teſtatur: *Sicut prætexta magiſtratuum in bulla geſtamen erat triumphantium, quam in triumpho præferebant, incluſis intra eam remedijs, quæ crederent aduerſus inuidiam validiſſima. Hinc deductus eſt mos, vt prætexta & bulla in vſum puerorum nobilium vſurparetur, ad omen, & vota conciliandæ virtutis ei ſimilis, cui primis in annis munera iſta ceſſerunt.* Vt in Ioannis Baptiſtæ Caſalij Muſæo lapidea prætextati pueri, hac item bulla inſigniti, imagine videre eſt. At poſtmodum ſuperſtitioſo gentilium more a Chriſtianis abolito, & cordis ſymbolo in ſacrum feliciter vſum corriuato, ex paſchali quidem cereo, ſacro chriſmate delibuto, ſolemniq; Romani Pontificis benedictione impertita, ſacras potiſſimum imagines, quæ Chriſtum ſub agni typo præſeferunt appenſas Chriſtiani e collo deferre cœperunt, vt ſymbolica Agni imagine, Chriſti exemplo edocti, mites ac corde humiles eſſe admonerentur, vt apte Card. Baronius ann. Chriſti 58. & Spondanus egregie in eum locum ediſſerũt. Mulieres item Chriſtianæ primæuis quidem temporibus ſacroſancta bullarum inſtar e collo Euangelia deuotionis gratia appenſa geſtabant, vt præcipue ex recolendis B. Cæciliæ actis innoteſcit: *Virgo glorioſa euangelium Chriſti gerebat in pectore*: quod & Chryſoſtomus a Baronio ann. 232. recenſitus, & Iſidorus Peluſiota his verbis meminit: *Quemadmodum nunc mulieres Euangelia parua.* Et hæc interim de ſacris cereis imaginibus, ac de Euangeliorum paginis, quæ religioſe bullarum inſtar apud Chriſtianos vſurpata ſunt, hic vel obiter, dum de Cœmeteriali cordis imagine ſermo incidit, ſuggerere voluimus. Nunc vero ad Cœmeteria, a quibus paululum digreſſi ſumus, redeat oratio.

Tarquinij Priſci filius aurea bulla, & prætexta primus donatus.

Macrob. l. 1. Sat. c. 6.

Agnum ex cereo paſchali benedictum Chriſtiani collo appendunt vice bullarum

Bar. to. 1. an. 58.

Mulieres olim Euangelia in ſinu gerebant

Act. S. Cæcil.

Iſid. Pelu. l. 11

22 Notæ quoque, ac multiplices item characterum formę, numeri pariter I. II. III. & id genus alia, quæ, vt iam diximus, in ſepulchralibus paſſim lapidibus conſpiciuntur, haud otioſe ab antiquis ibidem affixa ſunt. Nam vt omnimodam perueſtigando rerum intelligentiam aſſequamur, ſtudioſo rerum antiquarum perſcrutatori mente repetendum eſt, innumeram olim in Vrbe beatorum martyrum copiam extitiſſe, quæ quidem eo vſque interdum excreuit, vt vel vna die ad decem millia, eoque amplius interemptorum pro Chriſto numerus pertingeret. Quapropter fideles, qui ſacris inferendis, recondendiſque martyrum pignoribus operam ſtudioſe impendebant, eorundem genus, patriã, ac nomen aſſequi plerumque, ac probe noſſe neutiquam poterant. Cum ſæuiſſima autem Imperatorum edicta, quibus per ſummam iniuriam beatis martyribus ſepultura, vt iam diximus, interdicebatur, acrius vrgerent, Chriſtianis inter anguſtias temporum deprehenſis vix noctu, celeritate maxima ſuffurandi interemptorum corpora, ac tutum transferendi in locum facultas ſuppetebat; quinimmo a pijſſimis interdum viris conſulto quidem martyrum nomina, quæ forte iam probe norant, ſilentio obuoluta fuere: nam ſi ethnici vel caſu eorumdem aliquando ſepulchra perueſtigando aſſequi potuiſſent, ſacra beatorum hominum pignora temerario auſu pedibus proculcarent, aut impia certe manu diſpergerent.

Literæ, characteres, & numeri in ſepulchris.

23 Et propenſiora quidem Chriſtianorum iugiter ſtudia, vt hæc vel obiter inſeramus, in ſacris beatorum martyrum pignoribus, ac nominibus pariter poſt glorioſa eorundem certamina colligendis extitere: quippe qui nulli aut impenſæ, aut labori parcentes, omnimodam geſtorum notitiam aſſequi ſatagebant. Quod tum in cæteris orbis terrarum prouincijs, tum in Vrbe potiſſimum enituit. Clemens enim Romanus Pontifex in colligendis martyrum actibus, eorundemque nominibus ſtudioſe prænotandis ita inſtitit, vt vel notarijs id munus, prout in lib. de Rom. Pont. qui a quibuſdam recentioribus nomine Damaſi citari conſueuit, iniunxerit, vbi iſthæc: *Hic fecit ſeptem regiones diuidi notarijs fidelibus Eccleſiæ, qui geſta martyrum ſolicite, & curioſe vnuſquiſque per regionem ſuam perquirerent.* Quibus Diaconos item ſeptẽ

Chriſtianorũ in martyrum actis ac nominibus colligẽdis ſtudium.

In lib. de Rom Pont. Damaſi.

ac

ac subdiaconos totidem S. Fabianus ad martyrum gesta perscrutanda addidit, vt in lib. de Rom. Pontif. in hæc verba: *Hic regiones diuisit diaconibus, & fecit septem subdiaconos, qui septem notarijs imminerent, qui gesta martyrum in integrum colligerent.*

Bar. in mart. cap. 1.

24 Verum haud Romana dumtaxat Ecclesia in perquirendis, ac conscribendis beatorum martyrum actis, prænotandisque nominibus sedulam curam impendit, sed & aliæ, vt Baron. asserit, nobiles Ecclesiæ in ijsdem haud segniter elaborasse noscuntur. Extant vero de his clarissima antiquitatis monumenta, vt Smyrnensis Ecclesiæ epistolæ de martyribus illic coronatis sub M. Aurelio, & Lucio Vero Imper. apud Euseb. hist. lib. 4. cap. 14. Viennensis, & Lugdunensis Ecclesiarum literæ ab eodem Eusebio ex parte recitatæ lib. 5. c. 2. & 3. Dionysij Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopi complures epist. ad diuersos conscriptæ apud eundem Euseb. lib. 6. c. 33. & 34. lib. 7. cap. 10. vt in suis Baronius notis inculcat.

Cura martyrum nomina adnotandi.

25 Verum quo animi studio S. Cyprianus beatorum martyrum memoriam suis recolendam iugiter voluerit, conscripta ad Clerum Carthaginensem epistola testimonium perhibet, quibus id vnum præcipue ingerit, vt dies eorum, qui ex hac vita migrarent, diligenter adnotarent, vt videlicet sanctorum instar martyrum certis diebus more maiorum eorum celebritas anniuersaria oblatione sacrificij ageretur solemniter, cuius hæc sunt verba: *Denique & dies eorum, quibus excedunt, adnotate, vt commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus: quamquam Tertullinus, fidelissimus, & deuotissimus frater pro cætera solicitudine, & cura sua, quam fratribus in omni obsequio impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit, ac scribat, & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriæ mortis exitu transeunt Domino protegente.* Ex quibus profecto legenti palam fit, qua solicitudine martyrio coronatorum nomina a Christianis, vt cultus eisdem promeritus impenderetur, adnotari consueuerant.

Episcopi fidelibus eam curam commendant.

Bar. in mart. c. 4.

Cypr. ep. ad Presb & diac. Sam. ep. 34.

26 Colligebantur quippe pari adhibito studio tam martyrum beatorum pignora, quam eorundem nomina, & in libro isthæc prænotabantur, vt anniuersarius eorundem dies, quo par est, honore celebrari posset, prout ex Smyrnensium epist. apud Euseb. lib. 4. cap. 15. de sanctis Polycarpi ossibus post nobile consummatum igne martyrium in hæc verba legitur: *Ambusta eius ossa pretiosissimis gemmis cariora, & omni auro probabiliora per ignem facta, collegimus, & sicut conueniebat ex more condidimus, quo in loco etiam nunc præstante Domino solemnes agimus celebresque conuentus, maxime quidem in die passionis eius, sed & cum eorum memoria, qui prius passi fuerant, celebramus, vt sequentium animi ad præcessorum viam exemplis insignibus suscitentur.* Quæ item epistola apud Baronium ex Rufini versione recensetur. Ex vtraque verò epistola, vt idem Baronius subdit, perantiquus Ecclesiæ mos tum in condendis, tum in venerandis sacris martyrum reliquijs egregie commendatur, tum etiam de festiuis natalium eorundem diebus celebrandis vetus traditio, ac in omnibus explorata redditur: quin immo, vt laudatissimus idem mos comprobetur, sub Christi ann. 302. Nicomediensium quidem martyrum reliquias ad abolendam eorumdem memoriam dissipatas fuisse tradit his verbis Eusebius: *Famulos illos regios post mortem decoro, & celebri funere terræ mandatos, Imperatores, qui eorum domini putabantur, rursum de integro effodiendos, in mareque præcipitandos sententijs decreuerunt, ne, vt eorum ferebat opinio, quidam eos in sepulchris, & monumentis conditos, Deos esse reputantes, diuina veneratione prosequerentur.* Hæc autem idcirco persecutores impij, Baronio edisserente, factitabant, quod, vt alijs quoque innumeris exemplis innotescit, fideles sanctorum martyrum reliquias præcipuo honoris cultu in Cœmeterijs prosequi consueuissent.

Bar. an. 169. n. 14.

Apud Eus. l. 4. c. 15.

S. Polycarpus martyr.

Bar. an. 302. n. 2.

Eus. l. 8. c. 6.

Martyres Nicomedienses.

27 Cum igitur adeo exacte martyrum nomina in Christianorum monumentis describerentur, Martyrologij potissimum conscribendi occasio facta est, cum enim frequens martyrum numerus suppeteret: *Decem enim illis, quas numerant,* vt Baronius ait, *persecutionibus, in vnaquaque prouincia necatos esse quamplurimos*

Martyrologiũ.

Bar. in mart. c. 4.

rimos

rimos nemo poterit dubitare, atq; in chartis Ecclesiæ singulorum nomina, & dies, quibus martyrium consũmassent, notata haberentur, ex iisdem Ecclesiasticis monumentis pridie diei natalis, vt hodie in Martyrologio fit, eorum nomina, quorum natalitia die insequenti celebranda essent, annunciabantur. Porro Ecclesiasticæ eiusce modi tabulæ, quibus singillatim martyrum nomina, ac natalitia prænotabantur, haud alio quam fastorum titulo apud Tertullianum appellatæ sunt, vt optime ac erudite Pamelius in epist. 3. Cypriani edisserit. Tertullianus enim lib. de Coron. militis hæc refert: *Habes tuos census, tuos fastos, nil tibi cum gaudijs seculi.* Christianis quippe vna simul in natalitijs martyrum coeuntibus gaudere mos extitit. Nazianzenus item consuetudini insistens solemni, martyrum memoriam lætitia recolendam esse pronunciat: *Omnium quidem martyrum*, inquit, *memoria læta solemnitate celebranda est.*

Tabulæ Ecclesiasticæ.

Tert. l. de cor. mil.

Naz. in laud. Cypr. m.

28 Cum studiose igitur martyrum olim nomina perquirerentur, eorundem sepulchris prænotata affigebantur, vel certe numeri dumtaxat, vbi singulorum nomina, præ nimia interfectorum copia singillatim insculpendi haud facultas suppeteret, lapidibus incidebantur. Quis enim immenso prorsus interdum exuberante numero, singulorum pugilum nomina, vel diligentissime conquisita assequi poterat? tot enim ac tantis Ecclesia martyrum agminibus referta decoratur, vt si dinumerare quis velit, innumerabiles plane eosdem comperiat, iuxta illud Psalmistæ oraculum: *Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur:* quod quidem congrue beatis Christi martyribus adaptari posse videtur, quorum numerus tot persecutionibus, quibus fides Christi iugiter impetita sanguine redundauit, immane adauctus est, & ipsiusmet Regij Prophetæ oraculo eorundem martyrum numerus, ac splendor mirifice innotescit, dum ait: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum, dinumerabo eos, &c.* Apte enim locum hunc in rem præsentem Genebrardus his verbis edisserit: *Certe hoc loco multiplicatio amicorum Dei exprimitur, superque arenam maris futura dicitur.* Et quidem congrue de ijsdem in Apocal. c. 7. Ioannes ait: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Attamen licet eorum numerus super maris arenam excreuerit, sola dũtaxat Dei notitia dinumerari potest: nam vt Cassiodorus ait: *Quantitate numerabili arena maris, guttæ pluuiarum, stellæ lucidæ concluduntur: auctori quippe suo omnis creatura sub numero est.* Et quidem licet copiosus martyrum numerus existeret, eorundem tamẽ pia fidelium manu collectis, conscriptisque nominibus Gregorius Papa testis accedit, qui epist. 29. lib. 7. indic. 1. ad Eulogium Episcopum his plane verbis edisserit: *Nos pene omnium martyrum distinctis per dies singulos passionibus collecta in vno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum solemnia agimus, non tamen eodem volumine quis qualiter sit passus, indicatur, sed tantum locus, & dies passionis ponitur, vnde fit, vt multi ex diuersis terris, atque prouincijs per dies, vt prædixi, singulos cognoscantur martyrio coronati.*

Quid numeri Martyrum sepulchris insculpti significent?

psal. 138.

psal. 138.

Gen. expos. in psal. 138.

Apoc. c. 7. n. 9. Numerus martyrum innumerabilis.

Cass. l. 1. var. ep. 10.

29 Porro hoc simplex, & absque vllo additamento Romanum, vt Baronius ait, Martyrologium, idemq; perbreue fuisse asserendum videtur, in quo tantum nomina martyrum, locus, ac dies passionis descripti recenserentur. Illud met ipsum videlicet, cuius Ado in sui Martyrologij præfatione his verbis meminit: *Huic operi*, inquit, *vt dies martyrum verissime notarentur, qui confusi in Kalendarijs satis inueniri solent, adiuuit nos venerabile, & perantiquum Martyrologium ab vrbe Aquileia cuidam S. Episcopo a Pontifice Romano directum, &c.*

Martyrologium.

Ado in pref. Mart.

30 Perpetuo igitur labore, ac studio Romana Ecclesia in martyrum nominibus describendis institit, & vel tunc maxime cum persecutionum procellæ acerbiores impeterent: verum haud cunctorum nomina singillatim in album præ nimia multitudine referri potuere: ipsi quippe *sancti martyres*, vt Gregorius ait hom. 26. in Euang. *Deo numerabiles, nobis super arenam multiplicati sunt, quia quot sunt, a nobis comprehendi non possunt: nouit enim tantum ille, qui*, vt habet psal. 145. *numerat multitudinem stellarum & omnibus eis nomine vocat.* Iam totus quippe terrarum Orbis, & Vrbs demum ipsa sacro martyrum cruore referta, palmis iugiter, & coronis rutilat:

Rom. Ecclesiæ in martyrum actis colligendis cura.

Greg. ho. 27. in Euang.

psal. 145.

To-

Totum mundum, inquit Gregorius, *fratres aspicite, martyribus plenus est*. Et paribus quidem verbis Gregorio Cyprianus, vbi de martyrum numero loquitur, apteque in rem præsentem adstipulatur: *Hoc ampliorem*, inquit, *gloriam computantes temporis nostri, quod cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum copia virtutis, & fidei numerari non possunt martyres Christiani, testante Apocalypsi, & dicente: Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*.

Greg. ho. 17. in Euang.

31 Tam ingenti igitur martyrum numero Christi Ecclesia splendet, ac ditescit, vt in sacris quotidie fastis multorum millia recenseri valeant, quod disertissimis in rem præsentem verbis Genebrardus in Psalmorum elucidatione constanter enuntiat: *Magna quidem*, inquit ille, *copia, quæ tanta, vt aliqui in singulos anni dies numerent ad triginta millia martyrum*. Et in Romana quidem Vrbe, vbi Romani Imperij principatus sedem fixit, & vbi tyrannorum furor acrius deſæuijt, ampliorem olim martyrum numerum extitisse proculdubio asserendum est: cum enim iuges, ac copiosæ hic strages contingerent, haud singulorum nomina describi, sed confuse pia Christianorum manu in Cœmeteria tumulanda eorundem corpora inferri necessitas compellebat: quamobrem haud mirum, si sepulchra passim inter perscrutandũ sine titulo, ac nomine, non tamen ipsius martyrij symbolo orbata, conspiciuntur.

Triginta millia martyrum in singulos anni die numerantur.

Genebr. expos. in psal. 78. v. 4

32 Et plurima quidem nobilissima martyrum, quæ scriptis consignata fuerant, monimenta persecutorum, & Diocletiani præsertim, tum inuidia, tum immanitate ignibus addicta, nobis in præsens desiderari contigit: quin & ipsismet sepulchris deleta nomina, & martyrum item vnà cum actibus memorias igne abolitas iure aliquando Prudentius in Hymno de SS. Hemeterio, & Cheledonio vehementius indoluit:

Acta ac memoriæ martyrum ab ethnicis per inuidiã abolitæ.

Inuidentur nobis ista,
Fama & ipsa extinguitur:
Chartulas blasphemus olim
Nam satelles abstulit,
Ne tenacibus libellis
Erudita secula
Ordinem, tempus, modumque
Passionis proditum
Dulcibus linguis per aures
Posterorum spargerent.

Verum vt ad perscrutanda sacra beatorum martyrum sepulchra certis quibusdam interdum numeris ac notis, vt passim videre est, prænotata redeamus: cum hi, qui cæteris tunc pietate, necnon sapientia præstabant, Christianæ fidei cultores vel ipsamet interdum recolenda Martyrum nomina ignorarent, vel probe iam nota studiose atque ex industria silentio celarent, nonnulla tamen signa, vel certa quædam sepulchralibus tabulis symbola plerumque apponere, & hæc in aliquo subinde libello, aut codice priuatim apud se describere hac ratione consueuerunt, vt sub singulis videlicet notis, quas palam sepulchro insculpserant, singulorum ibidem conditorum martyrum nomina, patriam, prosapiam, necis causam, martyrij genus, & persecutionis demum, sub qua decesserant, tempus, ne minimum quid obliuione intercideret, scriptis diligenter singula consignarent. Quod quidem ex Prudentij Peristeph. hymno 11. satis aperte colligitur, vbi beati martyris Hippolyti Cœmeterium, quod ipsemet sub anni Christi 390. curiosis oculis perlustrauerat, exacte describens, tunc temporis videlicet, quando recens adhuc vbique Martyrum sanguis feruebat, & eiuscemodi notæ primæuos apud Christianos notissimæ habebantur, isthęc carminibus eleganter cecinit:

Notæ, ac symbola martyrũ sepulchris cur ac quomodo inciderentur.

Innumeros cineres Sanctorum Romula in Vrbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer.
Incisos tumulis titulos, tu singula quæris
Nomina, difficile est, vt replicare queam.
Tantos iustorum populos furor impius hausit,
Cum coleret patrios Troia Roma Deos.
Plurima literulis signata sepulchra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sunt & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ solum significant numerum.
Quanta virum iaceant congestis corpora aceruis
Nosse licet, quorum nomina nulla legis.

Prud. in perist. hym. 11.

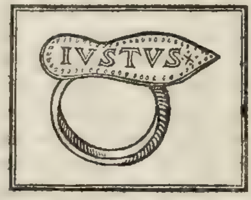
Sexaginta illic defossas mole sub vna
Relliquias memini me didicisse hominum;
Quorum solus habet comperta vocabula Christus,
Vtpote quos propriæ iunxit amicitiæ, &c.

Hæc, inquam, Prudentij carmina velut nobilissima sacræ, recolendæque antiquitatis monimenta Christianorum animis iugiter repetenda sunt. Ab oculato igitur teste omni fide dignissimo innumeros plane in sacris Subterraneæ Romæ in Cœmeterijs martyres requiescere palam didicimus, vt illis profecto verbis luce clarius comprobari videtur. *Tantos iustorum populos, &c* In quorum tamen sepulchris nudum dumtaxar nomen inscriptum, vel simplex quidam numerus prænotatus, aut character aliquis, seu literulæ nota marmori incisa, vel certe aliud quoddam symbolum, aut hieroglyphicum exculptum atque exaratum conspicitur; quod quidem ipsemet Prudentius eo potissimum vocabulo innuisse visus est, dum hoc idē alio nomine *epigramma* appellat, quæ quidem epigrammatis vox, a Græco vocabulo ἐπιγράφειν corriuata inscriptionem sonat. Sic enim illæ antiquitus notæ vulgo dicebantur, quibus in ipsamet facie, perpetuæ ignominiæ causa persecutorum manu inuri, aut certe inscribi martyres consueuerant. Vnde Petronius Arbiter in satyris, vbi de notis ac stigmatibus, quæ seruorum frontibus inscribi mos erat, hæc ait: *Notum fugitiuorum epigramma liberali manu duxit.* De his autem nos supra lib. 1. huius Subterraneæ Romę, cum de præcipuis martyrum cruciamentis sermo incurreret, vel obiter meminimus. Nunc vero vt reliqua Cœmeterialium monumentorum insignia perscrutemur, annulos quoque in pluribus beatorum martyrum sepulchris reperiri contigit, quos ipsemet Bosius se multoties reperisse, & Baronius quoque apud Priscillæ Cœmeterium oculatissimi testes se vidisse testantur, & quidem ad hanc vsque diem nonnulla saltem, quæ ipsis e ruderibus quondam eruta veluti nobilissima sacræ antiquitatis spolia supersunt, eorundem vestigia contemplantibus exhibent. Quocirca opportune quidem præter Cœmeteriales annulos tum Euangelici pastoris typo, tum Deiparæ Virginis imagine prænotatos, quos tibi supra contemplandos obtulimus, nobis hæc scribentibus alter ex eiuscemodi Christianorum annulis ab Illustriss. Felice Rondanina conspicuæ pietatis matrona, his plane notis exculptus (IVSTVS videlicet) inspiciendus, contemplandusque oblatus est, qui ex Cœmeterio B. Agnetis Nomentana Via inter perscrutādum ad manus, & subinde in lucem venit, cuius hic ex prototypo excerptam fideliter iconem, velut recolendum sacræ antiquitatis monimentum exhibemus.

Stigma seruis inuri solitum epigramma etiam dicebatur.

Petron. arbit. in sat.

Annuli in martyrum sepulchris reperti.

Hi vero vulgo signatorij ab antiquis annuli nuncupabantur; de quibus *l. signatorius* de verb. signif. Antiqui enim, vt historiæ perhibent, literas, arcas, cellas vinarias, & id genus alia annulo, vt fusius suo infra loco enarrabitur obsignabant. Sic Budæus lib. 3. de Asse, annulos olim Romæ haud ornamenti, sed res obsignandi causa institutos fuisse edocet. Et Plinius lib. 33. penuarias quoque arcas, ne quæ ibidem asseruabantur, seruorum manu surriperentur, obsignari consueuisse, his plane verbis affirmat: *Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia in qua nihil signabatur; at nunc cibi quoque & potus annulo vindicantur a rapina.* Ad quod comprobandum haud multa nobis in medium proferre opus est, cum ex Suetonio in Augusto, ex Dione in Galba, Apuleio lib. 10. de Asino aureo, & alijs rerum historicarum scriptoribus idem apud antiquos vsu receptum fuisse satis constet. Sed vt profanorum hac de re scriptorum testimonia, & antiquorum pariter seculorum mores, in alium subinde locum reijcientes, hic consulto taceamus, certe signatorij vsus annuli ex pluribus sacrarū literarum paginis euidēti testimonio cōuincitur, & præcipue ex l. 3. Reg. c. 21. vbi de Iezzabelis reginę epistola ipsius Achabi regis annulo obsignata ist-

Annulorum instar clauiū vsus.

Bud. l. 3. de asse.

Plin. l. 33.

Suet. in Aug. Dio in Galba Apul. l. 10. de asino aur.

Lib. 3. Reg. c. 21.

isthæc apte in rem præsentem habentur: *Scripsit itaque literas ex nomine Achab, & signauit eas annulo eius.* Idem plane lib. 3. Esther de conscripta ab Assuero aduersus Hebræos, Amano instigáte, epistola, eiusdemque pariter annulo consignata, his quidem verbis asseritur: *Tulit ergo Rex annulum, quo vtebatur, de manu sua, & dedit eum Aman.* Et hæc infra: *Scriptum est ex nomine Regis Assueri, & literæ signatæ ipsius annulo missæ sunt.* Et c. 8. eiusdem item annuli mētio recurrit: *Scribito ergo Iudæis, sicut vobis placet, ex Regis nomine signantes literas annulo meo.* Quibus hęc rursus ad demonstrandam antiquorum temporum consuetudinē subtexuntur: *Hæc enim consuetudo erat, vt epistolis, quæ ex Regis nomine mitterentur, & illius annulo signatæ erant, nemo auderet contradicere.* Idem quoque ex lib. Danielis cap. 6. palam comprobari videtur, vbi de cauea, intra quam leones asseruabantur, ac de Belis templo, regio itidē annulo, ne qua fraus contingeret, obsignatis sermo ingeritur, videlicet: *Allatusque est lapis, &c. quem obsignauit Rex annulo suo, & annulo optimatum suorum.* Quibus subijcienda sunt quæ subinde de Belis templo hunc in modum obsignato cap. 14. hisce verbis enarrantur: *Claude ostium, & signa annulo tuo.*

Lib. 3. Hester.

Lib. 3. Hester. c. 8.

Dan. c. 6.

Ibid. c. 14.

33 Verum e scriptoribus haud pauci de eiuscemodi annulis diserte agunt, inter quos Abrahā Gorcus pręcipuus est: hic enim in sua Dactyliotheca quamplura eorundem exempla atque exemplaria vnà cū insignibus, quæ ijsdem in annulis delineata sunt, studioso lectori pro antiquitatis, quam præseferunt, merito haudquaquam aspernenda, describit. At nobis exclamare hic liceat: Vtinam, vtinam, inquam, Baronius ac Bosius, qui adeo præclare de sacra re antiquaria meriti sunt, ijs potissimum annulis ac signis, quorum passim meminere, eadem quoq; tabulis, ac monimentis consignando, ad posterorum oculos ac manus trāsmittendis sedulam pariter operam impendissent. Multa inde profecto nobis Christianorum notitia ac pietate condigna, nobilibus exemplaribus hisce suppeditata fuissent, quæ nunc tenebris obuoluta & silentio addicta, pios ac studiosos viros latere dolendum est. Porro etsi certam omnimodamque rerum notitiam non teneamus, tuto tamen coniectari quis valet, præclarissima Christianæ Religionis ijsdem annulis signa exarata fuisse, & ipsamet fortasse, quæ a Clemente Alexandrino, vt alibi diximus, pio contemplanda lectori proposita fuere.

Abrahā Gorcus in Dactyliotheca.

34 Sed quoniā opportuna de signatorijs Christianorum annulis mentio incidit, antiquissimum plane annulorum vsum extitisse vel ex sacris historialibus conscriptis a Moyse paginis comprobatur, ex quibus Iudas Thamari annulum pignoris loco, ac velut fidei seruandæ pignus dedisse legitur: *Quid tibi vis? inquit, pro arrhabone? Respondit annulum tuum.* Pharaonem insuper Aegypti regem post somnij præstitam sibi Iosephi opera elucidationem, detractum digito annulum eiusdem manui inseruisse hunc in modum describitur: *Tulitque annulum de manu sua, & dedit eum in manu eius.* Annulum vero (de quo sermo est) haud honorarium, sed signatorium eidem ac si in bene totius regni administranda prouincia & in consilijs primati, ac velut proregi, ad regia videlicet mandata eodem obsignanda, concreditum fuisse conuincitur. Eiuscemodi autem annulorum tum in sacris supra recensitis tabulis, Esther, Danielis, tum etiam Machabæorum cap. 6. vers. 14. mentio recurrit. Quamuis igitur nonnulli ad sua rem deriuantes principia, a Troianis, ac Lacedęmonijs primæuam annulorum originem auspicentur, nobis tamen ex ipsismet sacris historialibus paginis, & longe quidem ante hæc tempora, vsui fuisse compertum fit: sacræ etenim quæ suppetunt, historiæ, quarumuis gentium annalibus, tam antiquitate, quam certitudine longe præcellunt.

Antiquissimus annulorum vsus.

Gen. c. 38. v. 18

Gen. c. 41. n. 42.

Esther. c. 3. v. 3. Dan. c. 6. v. 17 Mach. c. 6. v. 14

35 Et primo quidem si annuli ipsius etymologiam, hic de annulo edisserentes perquiramus; *An* particula idem plane quod circum, ac vinculum antiquorum auribus insonat. Ex quo celebre illud vulgatumq; Pythagoræ symbolum concinnatum est, qui arctum digito annulum gestari prohibuit; quod quidem, ex Hieronymi sententia, haud anxio, ancipitique viuendum animo, & ne quis seruituti, quæ nimis dura, ac permolesta est, se vltro adijciat, apprime cauendum edocet, vt apte Pierius lib. 36. Hierogl.

Annuli etymologia.

Pier. l. 36. hiero.

ſcribit. A circulari igitur forma ipſiuſmet annuli nomen deriuatum noſcitur: qua item ratione ab interlapſorum menſium, dierumque circuitu annus itidem appellatus eſt, eo quod apud veteres *An* pro circuitu vſurpetur, vel quod hanc certe ab annulo, vt ipſius Varronis ſententiæ inhæreamus, determinationē prouenire contingat. Et quidem inter ſapientiſſima Pythagoræ monita, quæ vulgo Symbola nuncupantur, ne quis videlicet annulum Dei inſignitum imagine aliquando deferat, diſtricte præcipitur. Porro pium hoc Pythagoricum dogma conſcriptis a Moyſe, vt optime Clemens Alexandrinus ediſſerit, oraculis de omni amouenda, ac nullatenus effingenda imagine, vtpote quæ diuini numinis maieſtatem minus condeceat, mirifice in rem præſentem quadrare videtur: ſiquidem aſſidua, quæ in promptu ſunt, videndi conſuetudo, rerum pretia, æſtimationemque minuendo contemptum animo ingerit.

Annus vnde nomen ſuum ſortitus ſit?

Pythagoræ monitum.

Clem. Alex. l. 5.

35 Verum Pythagoricum, quod nunc præfertur, præceptum, nec Græcis, nec Romanis olim probatum eſt: innumeras quippe antiquas annulares gemmas vſque nunc videre eſt, in quibus elaboratas affabre Deorum imagines, & id genus alia vanæ ſuperſtitionis ſymbola inſculpi contigit. Quinimmo haud ipſorum dumtaxat Deorum, ſed virorum quoq; principum eleganter inſculptæ annulis imagines exhibebantur. Quamobrem Plinius iunior lib. 10. cap. 16. gemmæ cuiuſdam Procori Regis imaginem præſeferentis meminit, quod Suetonius pariter in Tiberio diſertis verbis confirmat. Suorum inſuper magiſtrorum ipſimet Philoſophicarum Academiarum ſectatores expreſſam in annulis effigiem de more geſtabant, vt illos videlicet ſemper præ oculis haberent. Quod præſertim de Epicuri ſectatoribus Cicero in hæc plane verba teſtatur: *Nec tamen Epicuri licet obliuiſci, cuius imaginem non modo in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis, & in annulis habent*. Porro quod amicorum imagines ipſiſmet annulis inſculperentur, Ouid. eleg. 6. lib. 1. Triſtium inſinuat, & ex quampluribus item annulis Socratem, Platonem, aliosque philoſophorum anteſignanos, ſicut & Regum, ac Alexandri præſertim effigiem præſeferentibus conuinci poteſt. At ne noſtra longius aberret oratio, innumeri plane ad manum annuli ſuppetunt, qui Iouis, Martis, Mercurij, Solis, Fortunæ, Serapidis, Cereris, aliaque gentilium altius inter tenebras quondam delirantium figmenta intuentibus contemplanda exhibeant. Hi vero annuli haud ex vno, eodemque metalli genere, ſed ferro, ære, argento, auroque interdum elaborati, gemmisque eleganter exculti conſpiciuntur.

Deorum imagines annulis inſculptas geſtandi olim mos,

Et Principū.

Plin. l. 10. c. 16

Suet. in Tib.

Et magiſtrorum, ac Philoſophorum.

Cic. l. 5. de fin. in princ.

Ouid. l. 1. triſt. eleg. 6.

36 Verum enimuero hi haud nudi dumtaxat, vt nil lectorem prætereat, annuli, ſed multiplicibus quidem hiſtorijs rebuſque præclare geſtis, atque alijs id genus olim imaginibus prænotabantur. Seleuci quippe anchora annulo ab antiquis, vt Appianus de bellis Syriac. refert inſculpta cernebatur. Syllæ vero poſt deuictum, debellatumque Iugurtham annulus, eiuſdem Iugurthæ typo, vt Plutarchus in Syllæ, ac Marij geſtis, Valer. Maxim. lib. 8. cap. 15. ediſſerunt, nobiliter exculptus eſt. Porro, quod ad ſymbolicas nunc imagines pertinet, Plinius Harpocratis preſſo, ſignatoque ore ſilentium prænotantis imaginem annulo ab antiquis inditam fuiſſe deſcribit. Fidei inſuper ac fidelitatis ſymbolum, vt Pierius Valer. lib. 36. & lib. 41. edocet, annulo deſignabatur. Et olim quidem apud Ægyptios neceſſitatis ſymbolum, & teſſeram pariter annulus præſeferebat: ſub nodi enim, ac circuli typo, qui duabus in caduceo vna ſimul coeuntibus anguibus efformabatur, neceſſitas intuenti palam fiebat, vt Macrobius lib. 1. Saturn. & Pacianus lib. 2. de probat. cap. 42. aſſerunt. Nobilitatis item, ac bellicæ virtutis inſigne ipſiuſmet geſtatorij annuli ambitu adumbratur, quod & haſtæ, vexilla, phaleræ, coronæ ciuicæ ſymbolum, Pierio teſte lib. 41. hieroglyphicorum, exhibebant. Apud Romanos vero annulus digito inſertus, peculiare Equeſtris Ordinis, quo a plebeijs ſecernebantur, vt Hopping. de iure ſigillorum c. 146. ait, ornamentum extitit.

Hiſtoriæ geſtaque præclara annulis inſculpendi mos.

Appian. de bel. Syrac.

Plut. de Syll. mai geſt. Val. Max. l. 8. c. 15.

Pier. Val. l. 36. & l. 41.

Annulus ſymbolum neceſſitatis.

Macr. l. 1. Sat. Pac. l. 2. de prob. c. 42.

Et nobilitatis inſigne.

Pier. l. 4. hier.

Hoppig. de iure ſigil. c. 146.

37 Porro ingenui a ſeruilis notæ, ac infimæ conditionis hominibus annulo potiſſimum diſtinguebantur: quod & in ſacrarum literarum paginis in Euange-

gelica parabola eleganter ingeritur : *Date annulum in manu eius*, Lucæ 15. Quem quidem virorum ingenuorum annulum aureum profecto, qui nec seruis, nec libertis competit, extitisse, ex D. Iacobi epist. cap. 2. satis comprobare videtur. Libertini quippe, vt rem altius repetamus, argenteo, serui ferreo, ipsius beneficio principis, annulo vtebantur, vt Lipsius lib. 11. affirmat. Haud tamen hic silentio prætereundum est, ferreos quoque a Romanis insertos digito annulos nobilitatis, ac bellicæ virtutis ostentandæ gratia, vt Plinius docet lib. 33. cap. 1. gestari consueuisse. Verum deuicta postmodum, redactaque in ditionem Asia, ferreis, vtpote rudioribus, reiectis e digito annulis, auctoque immane interim hominum luxu, aureos digito Romani annulos inseruere. Multiplicium vero annulorũ antiquos apud scriptores vsus, æstiuorum videlicet, atque hiemalium, passim deprehenditur, vt Iuuenalis Sat. 1. his carminibus docet :

Luc. c. 15. — Ingenui a seruis annulo distinguebatur. — Iac. ep. c. 2. — Lipsius l. 11. — Ferreus annulus bellicam virtutẽ olim denotabat. — Plin. l. 33. c. 1. — Annuli æstiui, & hiemales.

Ventilet æstiuum digitis sudantibus aurum,
Nec sufferre queat maioris pondera gemmæ.

Iuuen. sat 1.

De leuioris subinde ponderis ac momenti annulis eleganter quidem Martialis cecinit:

Martial. ep. 63 l. 5.

Per cuius digitos currit leuis annulus omnes.

Natalitij quoque annuli, qui festiuo illo dumtaxat die deferebantur, Persius Sat. 1. hoc quidem carmine meminit :

Natalitij.

Et natalitia tandem cum sardonyche albus.

Pier. sat. 2.

Verum annulos pretiosi instar muneris ab antiquis olim donari mos extitit, vt Martialis epig. 122. lib. 14. & ipsemet Cicero orat. 5. in Verrem apte aperteque in rem præsentem edisserit ; *Sæpe enim*, inquit, *nostri Imperatores superatis hostibus, optime republica gesta, scribas suos annulis aureis in concione donarunt*. Quod pretiosum annulare munus ad luxum duntaxat animi corporisque portendendum Iuuenalis Sat. 6. hunc in modum perstringit :

Munus Annulare. — Mart. ep. 122. l. 14. — Cic. or. 5. in Ver.

——— Ciceroni nemo ducentos
Nunc dederit nummos, nisi fulserit annulus ingens.

Iuuen. sat. 6.

Et annuli quidem quod ex ipso antiquorum more nobile quoddam munus præseferunt, Innocentius III. Romanus Pont. locupletissimo præ cæteris symbolo testatum voluit, cum Richardo Angliæ regi, vt sui erga eumdem animi beneuolentiam apprime commendaret, quatuor nobilissimos ad eumdem, adiuncta epistola, annulos transmisit, vt Odoricus Rinaldus noster, Congregationis Orat. in 13. suorum Annalium Ecclesiasticorum Tomo his plane verbis ex Pontificia excerptis epistola luculenter edisserit : *Quatuor annulos*, Pontifex inquit, *aureos cum diuersis lapidibus pretiosis magnitudini tuæ destinamus, &c.* Et paulo infra isthæc subtexit: *Vt mysterium potius quam donum attendas : rotunditas enim æternitatem significat, quæ initio caret, & fine. Habet igitur Regalis prudentia, quid in annuli forma requirat, vt de terrenis transeat ad cælestia, de temporalibus ad æterna procedat.* Plura vero subinde de symbolico eorundem annullorum numero, ad prenotanda videlicet nobilissimarum virtutũ Iustitiæ, Fortitudinis, Prudentiæ, & Temperantiæ insignia in rem apte prosequitur, quæ qui nosse cupit, ipsummet auctorem consulat.

Innocentius III. Richardo Angliæ Regi quatuor annulos mittit. — Odor. Rinald. to. Annal. 13. — Eorum mysterium declarat

37 Interim vero, vbi opportunus de annulis sermo est, etsi aliqua summatim lectori innuerimus, haud hic interim silentio obuoluimus, annulos quoque ad obsignandum, quæ domi seruabantur, adhibitos fuisse, annulis enim cellas, dolia, vtensilia, epistolas item ac testamenta, quæ secreta vsque ad mortem esse volebant, caute præsignabant, annulisque clauium instar ad claudendum, vt Tacitus lib. 2. annalium ait, vtebantur : *Irridebantur*, inquit, *& Græci comites, ac vilissima vtensilium annulo clausa*. In quem locum plura deinde Lipsius congerit. Quapropter pater pluribus quidem testamento filijs hæredibus nuncupatis, vel moriens claues vnà cum annulo custodiæ adhibendæ gratia maiori natu inter filios tradere consueuerat l. 79. §. Pater pluribus de legat. 2. *Annulis quippe nostris*, vt Seneca ait, *plusquam animis credimus*. His autem annulis signa ad contractus valide constanterque roborandos apponi consueuerant : cum enim testamentarijs, aut matrimonialibus tabulis, aut cæteris pactionum, sponsionumque chirographis, quæ

Annuli signatorij. — Tac. l. 2. Ann. — Sen. l. 6. de ben. c. 15.

quæ meminimus, signa adhiberentur, totum se Deo teste antiqui præstare arbitrabantur. Porro annuli isti, sigillares, sigillarij, & signatici, eo quod signa, imaginesque præferrent, apud omnes vulgo appellabantur, de quibus apte Q. Curtius lib. 3. locutus hæc ait: *Epistolamque sigillo annuli sui impressam puluino, cui incumbebat, subiecit*. Vopiscus item eiuscemodi annullorum in Aureliano his verbis meminit: *Vxori, & filiæ annulum sigillaricium quasi priuatus instituit.* Quintus vero frater lib. 16. epist. ad Tironem ait: *Sicuti etiam matrem meam facere memini, quæ lagenas etiam inanes obsignabat, ne dicerentur aliquæ inanes fuisse*. De quibus item in suis eleganter carminibus Horatius lib. 2. ep. 2.

Q. Curt. l. 3.
Vopisc. in Aur.
Q. Fau. l. 16. ad Tir.

Et signo læso non insanire lagenæ.

Hor. l. 2. ep. 2.

De his item Plautus in Casina hæc habet:

Obsignate cellas, referte annulum ad me.

Plaut. in Cas.

38 Porro quoniam de signatorijs annulis adhuc sermo est, hi quidem a morientibus nonnisi spectatæ probatæque fidei hominibus credi cõsueuerant, vt Q. Curtius lib. 10. ab Alexandro Magno præstitum refert, qui graui morbo decumbens detractum digito annulum, supremę quidem potestatis, ac veluti hæreditarium ipsiusmet regni ius Perdiccæ tradidit. Augusti pariter Imperatoris annulus, vt Dio scribit, Mecœnati, atque Agrippæ intimis consiliarijs concreditus est. Tiberius quoque graui morbo laborans digito annulum, ac si alteri eundem traditurus extraxit, eundemque subinde, re infecta, digito inseruit.

Annulos signatorios morientes amicissimo tradebãt.
Q. Curt. l. 10.
Dio. in vit. Tib.

39 Arrhæ item ac sponsiones olim annulo interueniente celebrabari mos erat, vt lib. 5. de Instit. act. sponsæ item a viris annulo, vt Iuuenalis Sat. 6. edocet, donabantur. Quod & Tertullianus muliebrem luxum perstringens, diserte his verbis inculcat: *Circa fæminas*, inquit, *illa maiorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat, præter vno digito, quem sponsus oppignoraßet pronubo annulo*. Cui & Plinius egregie adstipulari videtur, dum lib. 33. cap. 1. naturalium histor. ferreum annulum, haud gemmis vllatenus excultum apud Romanos olim ad sponsas transmitti consueuisse affirmat. Ad quod concinne B. virgo, & martyr Agnes illis plane verbis de sponso loquens allusisse visa est: *Annulo suo*, inquit, *subarrhauit me Dominus meus Iesus Christus*.

Iuu. sat. 6. Annulus pronubus,
Tert. apol. c. 6.
Plin. l. 33. c. 1.
In act. S. Agnetis.

40 Neque vero antiqui Christiani annulorum vsum, qui apud cunctos inoleuerat, reijciendum putarunt: quippe qui digitis aliorum more annulos inserendo, sacris item manus, atque animum symbolis iugiter excolere satagebant, vt vel ex pretiosis gemmis, ac metallis, quæ manibus inserta gestabant, ad altiorem rerum cælestium contemplationem vnà cum oculis animus prouocaretur. Quapropter haud consueta annulis symbola gentilium more, idolorum, videlicet imagines, ensem arcum, aut pocula, & cætera, quæ profanum redolent cultum, sed ex Clementis Alexandrini præscripto, columbam, piscem, nauim, lyram, anchoram, vel piscatores symbolice delineabant, & sacrosancto insuper Christi nomine & Crucis viuificæ signo sponsales præsertim, vt Baronius adnotauit, prænotare annulos consueuerant, vt pluribus passim petitis ab antiquitate exemplis conuinci posse videtur. Quod vero mysticis, vt supra attigimus, annulos passim imaginibus prænotarent, nostra hæc quidem coniectura signatorio quodam ex annulo vetustissimo, ac crystallino satis probari videtur, qui in celebri Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vicecancellar. rei, & sacræ præsertim, antiquariæ apprime studiosi Musæo, inter cætera recolendæ antiquitatis, quæ dignitate ac pretio ibidẽ conspicua extant monimenta, in pręsens asseruatur. In pręmemorato enim annulo, vt rẽ visu explorantibus patet, eiuscemodi notæ affabre insculptę apparent, quas vna cum eodem exemplari ex prototypo diligenter excerptas, & tabulis impressas pręsens pagina exhibebit. Inibi autẽ signum *Tau*, hoc est, ipsũmet sacrosanctum Christi Nomen, Græcis literis eleganter de more expressum, & *Alpha* itẽ & *Omega* pręcipua Gręci videlicet idiomatis elementa prænotata hinc inde conspiciuntur: serpentis quoque imago adumbratur, qui duobus intermedius gallis gallinaceis, sibi infensissimis, viuifico dominicæ Crucis stipiti circumuolui-

Annuli Christianorũ quales olim essẽt?
Baron. t. 1. an. 57.
Signum Tau in sepulchris.

luitur; vbi insuper illa Latinæ elocutionis verba insculpta leguntur: *Salus*.

41 Sed ne sacrosanctum Christi nomen Græcis exaratum, vt vidimus, elementis, quod Cœmeterialibus tabulis tam frequens est, & nobili item annulo isti e sacris Cœmeterijs eruto pia Christianorum manu insculptum cernitur, ingrato silentio prætereamus: *Ego sum*, inquit Deus, *Alpha, & Omega, principium, & finis*, id est, principium cunctarum rerum, earundemque finis. Congruo quippe Christiani augustissimi huiusce nominis symbolo, & Christo testimonium exhibere, suosque sepulchrales eodem titulo honoris gratia obsignare conati sunt: diuinę etenim bonitatis, quæ infinitatis termino gaudet, consona verborum periodo, incircumscriptęque naturæ, quæ verbis haud vmquam definiri valet, paucis admodum, sed aptis in rem præsentem concepta verbis descriptio Christianorum ore propinata est: iuxta id profecto quod Moysi olim ineffabile diuinitatis nomen, ipsomet Deo edisserente, innotuit: *Ego sum, qui sum*. Ad probe enim humanis ingerendam auribus omnimodam gentilitiæ superstitionis idolorum a vero, illibatoque numine distantiam, ista loquendi formula, vt martyr Iustinus ait, ipsius Dei oraculo percrebuit. Quod perinde est, ac si Deus inanem, futilemque idolorum cultum, ipsismet cultoribus in erroris propudium obijciens exprobrando diceret: Idololatriæ Deos potissimum, qui non sunt, colunt: verbis autem eiusmodi diuinitus Deo circumscribendo aptatis, τὸ ergo *essentiæ pelagus plane immensum*, vt Nyssenus ait, *& interminum significat*. Quippe, vt Bernardus apte eleganterq; in rem præsentem edisserit: *Deus est, quod est, id est, suum ipsius & omnium aliarum rerum esse, ipse sibi, ipse omnibus est, ac per hoc quodammodo solus est*. *Sum qui sum*, inquit Deus; vbi paucis admodũ in dictione verborum syllabis immutatis, ingentique sub vno eodemque verborum cortice mortalium auribus mysterio propinato, Hebræi hunc in modum symbolice legunt: *Ero, qui ero*, futurum videlicet præsentis loco temporis vsurpantes: Hebræis enim, quoad loquendi formulam idem plane sonat dictio illa: *Ero, qui ero*, quod Latinis isthæc: *Ego sum, qui sum*: nam vt diserte Gregorius Nazianzenus edocet: *τὸ erat, erit nostri temporis, fluxæque naturæ segmenta sunt, Deus autem semper est*. Quapropter sum, qui sum, ipsiusmet Dei æternitatem aptissime designat, temporisque nostri volubilitati constanter opponitur, quę per futurum, præsens, ac præteritum velut certis incertisque temporum terminis extenditur, ac circumscribitur: solius autem æternitatis, quæ totum iugiter est, semper & immutabiliter esse proprium est. Hinc egregie Iustinus martyr τὸ ὢν, inquit, *tria tempora complectitur*. Cui consonis subinde verbis diuinus ille Dionysius, Dei naturam in lib. quem de diuinis nominibus scripsit, apte eleganterque adumbrasse visus est, dum hæc ait: *Deus est æuum æuorum, & Rex seculorum, quia ipse est esse existentium, & existēs ante secula*. Iuxta quod & ipsi septuaginta interpretes ea verba hunc in modum legunt: Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, *id est, ego sum ille ens*.

42 Et quidem sapienter antiqui philosophi naturæ dumtaxat lumine imbuti, dum altius de Deo, vt par est, philosophari contendunt, eundem sub recensito hactenus principij, ac finis rerum omnium symbolo, vel Deum a longe salutantes, assecuti fuisse videntur. Pindarus quippe præ cæteris oculatissimus Deum, vt principium ac finem his plane verbis contemplar didicit: *Deus, inquit, est, qui principium, medium, & finem rerum omnium continet*. Cui & Plato in diuinis intime perscrutandis lynceus pari verborum pondere adstipulatur: *Deus est, inquit, qui vniuersitatem rerum omnium complectitur*. Verum haud his duntaxat verbis diuinitatem mortalibus adumbrasse contentus, Deum principium, ac finē hunc in modum edisserendo describit: *Deus, inquit, qui, vt vetus est verbum, principium, finem, mediaque omnia habet*. Thales quoque Milesius abditissimam, imperscrutandamque illam caligantibus oculis lucem perscrutatus, *Deum principium ac finē vniuersarum rerum asseruit*. Interrogatus quippe, Laertio teste, quid potissimum Deus esset, in hęc sapienter verba respondit: *Quod principio, & fine caret*. Quocirca apud Ægyptios olim, qui sapientia præcellentes, sym-

Alpha, & Omega.
Ineffabile nomen Dei.
Exod. c. 3 n. 14
Iust. mart. exhor. ad gen.
Bern. l. 5. de consid. ad Eug.
Exod. c. 3. n. 14
Naz. orat.
Iustin. mart. exhor. ad gen.
Dion. Areop. de diu nom. c. 5.
Deum vt principium & finē omniũ ethnici contemplati sunt.
Prud. in Phys. hymn. 1.
Laer. in vit. Thales.

symbolicis occultiora quæque imaginibus in medium proferentes, auribus, oculisque, vbi opus erat, ingerebant, circulus ipse, vt Pierius refert, Dei hieroglyphicum extitit.

Pier. l. hierogl. c. 39.

Æternitas Dei descripta.

43 At diuini quidem vim nominis, quod principium, ac finem cunctarum rerum in Christo exhibet, Ioannes Apocal. cap. 1. vers. 8. concinne, eleganterque in rem præsentem diuinitus expressit, cum ait ἀπὸ τοῦ ὁ, ὢν ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quę verba noster subinde interpres hunc in modum edisserit: *Ab eo, qui est, qui erat, & qui venturus est.* Dei igitur æternitatem, quæ principio, ac fine, cæterarum instar rerum, nullatenus clauditur, breui dumtaxat elementorum numero Theologorum oculatissimus adũbrasse voluit, quippe vt diserte Augustinus affirmat: *Æternitas Dei est, substantia, quæ nihil habet mutabile, ibi nihil est præteritum quasi iam non sit, nihil est futurum, quasi nondum sit, quia non est ibi nisi est.* Quamobrem conspicuus ille inter martyres Attalus condigna, vti par est, de ipsius Dei æternitate eructando eloquens, cum per conteptum ab Eugenio tyranno, quo Deus potissimum nomine censeretur, interrogatus fuisset, in hæc verba, vt Eusebius ait, scite respondit: *Qui plures sunt, nominibus discernuntur, qui autem vnus est, non indiget nomine.* Ita profecto ipsius Dei nomen sapienti responso edisserens, diuinitati honorem, vel solo nominis præconio, detulit: cuius item nomen æternitatis symbolo insculptum, conscriptumq; & nulla vnquam ratione circumscribendum vnà cum Attalo, quem meminimus, Fructuosus alter inuictus Christi martyr, & re ac nomine pariter fructuosus excoluit, qui a Gallieno principe inuitatus, immo ad immolandum idolis per summam iniuriam compulsus, constantissimis verbis impietatem suadenti hũc in modum respondit: *Nolo sacrificare Dijs Gallieni, sed æternum Deum, ac ipsius Gallieni creatorem colo veneror que.* Quod quidem martyris oraculum, ipsummet Deum, qui rerum omnium principium, ac finis est, ex nomine agnoscentis egregie Prudentius carminibus illis expressit.

Apoc. c. 1. n. 8

Aug. in ps. 101

S. Attali martyris de Dei nomine responsio.

Eus. l. 6 hist. c. 3

S. Fructuosus martyr.

Iussum est Cæsaris ore Galieni
Quod princeps colit, vt colamus omnes
Æternum colo principem dierum
Victorem, dominumque Galieni.

Prud. hym. de S. Fruct.

Idem igitur Deus est, ac ipsamet sibi bene constans æternitas, perenni quidẽ ambitu, principio, ac fine carens, vniuersarumque rerum A & Ω, principium ac finis, vt optime in suis libris Boethius eleganti carmine adumbrauit:

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum, Cælique sator, qui tempus ab æuo
Ire iubes, stabilisque manens, das cuncta moueri,
Quem non externæ pepulerunt fingere causæ
Materiæ fluitantis opus, verum insita summi
Forma boni, liuore carens, &c.

Boet. l. 3. de consol. car. 6.

Incircumscriptam igitur, & vllo absque principio, ac termino immensam Dei bonitatem Christiani passim scriptores, ac poëtæ, vt eam mortalium menti ingererent, certatim describere, & tum pennicillo, tum calamo perhonorifice eamdem, vt vides, adumbrare conati sunt: quod vel ipsi poetæ gentiles, & Horatius præ cæteris isthæc concinens egregie præstitit.

Qui res hominum & Deorum,
Qui mare, qui terras, varijsque mundum
——— Temperat horis.

Hor. l. 1. carm.

His igitur vel obiter enarratis, quoniam ad suum cuncta oportet redire principium, vt ad fontem, ex quo dicendi initium auspicati sumus, ad augustissimum videlicet Christi nomen redeamus, hoc quidem cum ab antiquis Christianis sub A & Ω non absque peculiari mysterio Cœmeterialibus tabulis prænotatum sit, finem quoque, ac coronidem nostris hisce dictis feliciter imponat.

Ectypum annuli signatorij.

44 Sed memores interim annuli, quem supra polliciti sumus, eiusdem peculiaris subinde symbolorũ explanatio vnà cum ipsamet annuli icone, quam pia ac benigna præmemorati Eminen. Card. Barberini manus studioso contemplandam lectori offert, hic opportune a nobis subtexenda videtur.

Porro

45 Porro, vt ſingula breuiter ediſſeramus, quid litera *Tau*, & binæ illæ Græci idiomatis notæ, *Alpha* & *Omega*, denotent, auguſtiſſimũ videlicet Chriſti nomen, prolixe a nobis in iam enarratis demonſtratum eſt. Vnum tamen hic in lectoris gratiam ſubtexere libet, ſymbolicis nimirum imaginibus, quæ hactenus recenſitæ ſunt, ſingulis inuicem iunctis, vt in nobiliſſimi huius prototypo annuli videre eſt, ipſummet Chriſtum Dominum Saluatorem, humanæque felicitatis auctorem, Crucis, vt iam diximus, patibulo noſtri cauſa ſuffixum, qui vnus idemque Deus & homo eſt, & quod plane inde conſequitur, typum pariter, & ipſiuſmet rei, quæ typo olim prænunciabatur aptatiſſimum commode intuentium oculis exemplar deſignari. Chriſti etenim nomen ſub littera *Tau*, quæ Crucis figura eſt, delineatum, Chriſtum Saluatorem ligno affixum oſtendit. *Alpha* vero, & *Omega*, quæ binæ literæ initium & finis inter cętera Græci Alphabeti elementa ſunt, æternam ac ineffabilem eiuſdem Chriſti velut digito diuinitatem præmonſtrant, cum ipſemet ſe rerum omnium principium ac finem eſſe illis diſertiſſime verbis diuinitus aſſeruerit, Apoc. 21. *Ego ſum*, inquit, *initium & finis, Alpha & Omega*.

Alpha, & Omega quid ſignificent?

litera Tau Crucis figura

Apoc. c. 21.

46 Serpens autem, qui eodem inſertus annulo exprimitur, apertiſſimum, quod ſane nemo ignorat, hoſtis tartarei ſymbolum præſefert, qui ſub verſipelli eiuſcemodi forma ad furtiue excerpendum vetitum ab arbore pomum dolis Euam ac technis pelliciendo miſerandum in modum decepit, totamque humani generis proſapiam noxiali propinato veneno infecit. Porro anguis ad ipſum Crucis ſtipitem conſiſtens inſculpitur, quo plane ſymbolo ſalutaris eiuſdem ſigni virtute ſtygium diuinitus anguem, generiſque humani hoſtem deuictum, proſtratumque fuiſſe palam præmonſtratur; quemadmodum conſonis iugiter in rem præſentem vocibus Eccleſia canit: *Vt qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur*. Et ſane ob myſticam rerum analogiam Magnus ille Conſtãtinus eandem fere imaginem, quam in annulo hactenus adumbrauimus, ante ipſummet regij Palatij veſtibulum in tabula affabre pingendam, atque efformandam curauit, vt locupletiſſimus teſtis eſt Euſebius in eiuſdem Conſtantini geſtis lib. 3. cap. 3. Qua typica item imagine Magni ipſius Conſtantini, & Maioriani item Imperatoris numiſinata prænotantur, in quibus draco media ventris parte viuificæ crucis ligno transfixus intuentium oculis obijcitur, vt Crucis eiuſdem virtute ac Chriſti potentia omnem prorſus vim dæmonum deiectam, proſtratamque fuiſſe deſignetur. Conſtantiniani autem numiſmatis, cuius mentio nobis hæc ſcribentibus incurrit, his quidem notis exculpti *Spes publica*, iconem ex Baronij Annalibus fideliter excerptam, hic tibi, lector, contemplandam offerimus.

Serpens diaboli ſymbolũ.

Euſeb. l. 3. c. 3.

Numiſma Conſtantini Imp.

Idem quoque & in altero nobiliſſimo Maiorani Auguſti numiſmate ijſdem ex Annalibus excerpto perſpicue contemplandum ſuppetit, in quo præmemoratus Imperator vna quidem manu ſalutare Crucis vexillum, altera vero victoriæ ſimulacrum geſtans, ac dextero pede ſtygij caput anguis valide con-

terens, triumphalibus hisce hinc inde insculptis notis : VICTORIA AAVGGG. intuentium oculis exhibetur. Huius autem recolendi numismatis excerptam fideliter iconem hic habes :

Porro ex recensitis hactenus numismatibus antiqua principum Christianorum pietas, & anteactorum, quibus Crux Christi in orbe vigebat, temporum facies mirifice elucet. Vt ad præmemoratum vero annulum oratio recurrat, illud postremo loco adijcimus, quod cum serpens prudentiæ symbolum describatur, hac vtique virtute eum præditum esse oportet, qui Christianæ intentius militiæ nomen dat, iuxta id quod ipsemet in Euangelio Dominus præmonet Matth. 10. dum ait : *Estote ergo prudentes sicut serpentes*. Et serpentis quidem prudentia a scriptoribus passim egregie in multis commendatur, quæ qui nosse cupit, sacros scriptores consulat.

Matth. c.10.

47 De columbis vero idem prorsus hic nobis subtexere liceat, quod alibi attigimus; hæ quippe auiculæ candidæ animorum synceritatis symbolum apte præseferunt, quam idem in Euangelio Dominus condignis laudibus prosequitur, suisque hæc subdens apprime commendat : *Et simplices sicut columbæ*. Quamobrem, vt in antiquis plerisque sanctissimæ crucis imaginibus videre est, studiosa quidem artificum manu columbæ frequenter exprimuntur; quod potissimum in Cruce illa vetustissima, tessellatoque opere artificum manu elaborata apparet, quæ hic Romæ in celebris Ecclesiæ S. Clementis apside, venerandæ faciem antiquitatis ad viuum exhibens ad hanc vsque diem conspicitur: vbi duodecim numero columbæ, quæ sacrum Crucis vexillum festiuum in morem ambiunt, ad cuius subinde truncum serpens stygius in triumphali velut iam signo subactus subsistit, recolendum beatorum duodecim Christi Apostolorum; singulari prudentiæ ac simplicitatis prærogatiua pollentium, symbolum apertissime prænotant. Sub hac enim plane forma sanctissimos olim Apostolos apostolicus vir Paulinus Nolanus Episcopus pennicillo adumbrandos curauit, vt ipsemet carminibus hisce testatur :

Columba innocentiæ ac simplicitatis imago.

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus Agno: vox Patris Cælo tonat,
Et per columbam Spiritus Sanctus fluit,
Crucem corona lucido cingit globo,
Cui coronæ sunt corona Apostoli,
Quorum figura est in columbarum choro.

S.Paul.ep.12.

Christiani item, qui sapientissimis arcana quæque symbolis propinabant, supra ipsammet Crucem, vel certe ad Crucis eiusdem cornua candidas quamplures columbas symbolico rem typo peragentes, pingere consueuerant, vt ex hoc plane symbolo intelligere vnusquisque posset, amplissimum, quod suis Deus post exantlatos huius vitæ labores seruat cælorum regnum simplicibus vltro patere; id autem idem S. Paulinus ep. 12. ad Seuer. egregie conceptis in rem carminibus edocuit, vbi de eiuscemodi imagine loquens, hæc ait :

S.Paul. ep.12. ad Seuer.

Ardua floriferæ Crux pingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet.
Quæque super signum resident cæleste columbæ,
Simplicibus produnt regna patere Dei.

Cui & aliud Epigramma sanctissimus idem ac disertissimus vir pari quidem eruditione, ac pietate carminibus hisce subtexit :

Hac Cruce nos mundo, & nobis interfice mundum,
Interitu culpæ viuificans animam.

Nos

Nos quoque perficias placidas tibi Christe columbas,
Si vigeat puris pars tua pectoribus.

48 Verum enimuero si nos interim singulas descriptæ mysticæ Crucis notas, quas supra adumbrauimus, ad Christum salutis nostræ auctorem referamus, præter tria illa primo quidem loco a nobis recensita symbola, quæ eidem expresse congruunt, serpentem quoque eiusdem Christi hieroglyphicum esse iure merito affirmare quis potest, cum Christus id vltro de semetipso loquens edocuerit: *Sicut Moyses*, inquit, *exaltauit serpentem in deserto; ita exaltari oportet filium hominis.*

Serpens a Moyse exaltatus Christi symbolum gerebat.

Ioan. c. 3.

49 Columbæ itidem, quæ tam sæpe studiosa artificum, pictorumque manu sacris imaginibus insertæ conspiciuntur, aptissimũ Christi typum intuentibus exhibent, vt complures orthodoxorum Patrum disertis plane in rem præsentẽ verbis affirmant, inter quos præcipue Origenes to. 3. in Gen. adnumeratur, Hilarius item in ps. 54. & nonnulli alij, qui hanc quandoque in sacrarum edisserendis paginarum monumentis interpretationem proferunt.

Orig. to. 3. in Genes. Hil. in ps. 54.

50 Porro Latina dictio seu vox *Salus* quæ annulo exculpta legitur potissima præ cæteris omnibus notis Christo Domino Saluatori, & peculiari quidem symbolo aptatur. Si enim præmemorata ad Crucem ipsam vox referatur, quis nesciat, quod vnico duntaxat Crucis ligno totius humani generis salus, quæ fatali quondam ligno exciderat, diuinitus reparata est, sicut congrue in Crucis obsequium canit Ecclesia: *O Crux venerabilis, quæ salutem attulisti miseris.* Et iuxta id quod alibi fideles ad iuges gratiarum actiones prouocans insonat: *Per sanctam Crucem liberati sumus.* Et illa item verba in perpetuum Crucis honorem & monimentũ dicata: *Per lignum serui facti sumus, & per sanctam Crucem liberati sumus: fructus arboris seduxit nos, Filius Dei redemit nos.*

In Cruce hominum salus.

Ant. in off. de Cruc. fest. exal. S. Cruc.

51 Verum enimuero si ad Christum Dominũ eandem salutis vocem consulto quis referat, is profecto, quod constanter fide profitemur, vnica & certa est omnium salus, vt illis consone suppliciterq; vocibus redemptionis nostræ beneficiũ recolens canere consueuit Ecclesia: *Ecce lignum Crucis, in quo Salus mundi pependit.* Et iuxta id, quod alibi cunctorum fidelium animos ad tam insigne recolendum iugiter mysterium inuitans, repetit: *Nos autem gloriari oportet in Cruce Domini nostri Iesu Christi, in quo est Salus, vita & resurrectio nostra; per quem saluati, & liberati sumus.*

52 Demum si vocem hanc ad serpentem, qui typo præfertur, referre libet, quis quæso vel antiquas scriptorum paginas excurrens, quod plerique norunt adhuc tamen crassa minerua ignorare comprobetur, nec se aliquando in peruetustis eorumdem codicibus perlegisse meminerit, serpentem videlicet apud ipsosmet gentiles communi omnium voce præoptatæ hieroglyphicum salutis extitisse? Quapropter illum quidem Æsculapio, vt ethnici perperam fabulati sunt, medicarum artium Deo adscribentes, sacrum dixere: & in quamplurimis item numismatibus eiuscemodi vocis dictione insculpta, symbolicam serpentis imaginem exprimere, ac designare consueuerant, vt præsertim in Romanorum Imperatorum Galbæ, Traiani, Antonini Pij, Faustinæ, Aurelij Cæsaris, Commodi, Maximini, Philippi, Volusiani, aliorumque numismatibus videre est. In numismatibus vero, quæ ab ipsismet gentilibus excudi contigit, recensita hactenus vox illa *Salus*, haud simpliciter ac absolute vnquam, sed semper cum additamentis legenda præfertur: *Salus* videlicet *Augustorum*, vel, *Publica*. Salus enim, quam vltro Imperatores illi futiliter ac perperam se pręstituros iactabant, eorum duntaxat ditioni subiectos, haud exteros extraneosq; vllatenus respiciebat, ac ad eorundẽ emolumenta protendebatur, & tamdiu sperandæ ab eorumdẽ manu salutis facultas suppetebat, quamdiu ipsimet Imperatores, qui securitatem pollicebantur, inter viuos degerent. At potiori veræ felicitatis omine ampliorique Christianorum Imperatorum auspicio pręmemoratę dictioni *Salus*, qua Cœmeterialis iste annulus insculptus est, nullum prorsus additamentum subest: Christus enim Saluator, qui hoc nobilissimo hieroglyphico vnice prænotatur, præoptatam humano generi salutem sospitatemq; solus, ac perennem nullisque terminis circumscriptam feli-

Salutis hieroglyphicum serpens olim constituebatur.

Crucis virtuti victoriam Constantinus adscribit.

citer contulit. Quod patentissimis quidem notis Vrbi, ac Orbi ad perenne monimentum, vt res conficiatur exemplo, Magnus ille Constantinus, victor in Vrbem rediens partam tum victoriam, tum salutem Crucis potissimum virtuti, & Christi potentiæ ascribens testatum voluit. Quippe qui salutari erecto, vt Eusebius narrat, Crucis vexillo, victoriales publicæ salutis obsequio notas dedicauit: *At ille*, Eusebius inquit, *vtpote pietate in Deum, tanquam naturaliter menti insita imbutus, non applausu illo populari, & strepitu insolenter se iactans, non laudum elatus præconio, sed præsidij a Deo allati admodum conscius extemplo preces cum gratiarum actione auctori victoriæ impertit, atque illustribus inscriptionibus, columellisque erectis omnibus hominibus salutaris Christi signi virtutem promulgauit. Inque Vrbe media, quæ præ cæteris principem locum facile obtinet, ingens istud trophæum contra hostes erexit, & hoc salutare signum characteribus, qui nullo modo deleri poterant, in eo insculptis, Romanorum, aliorumque eiusdem Imperio subiectorum propugnaculum esse demonstrauit, palamque omnibus proposuit ad intuendum. Ac statim vbi erectum hastile ad formam Crucis in manum propriæ imaginis in statua expressæ insertum Romæ in loco celebri, ac multum a populo frequentato locatum fuit, hanc inscriptionem Latino sermone in eo mandat incidere:*

Euseb. in vit. Const. l. 33. Baron to. 3. an. 312. n. 63.

HOC SALVTARI SIGNO
VERO FORTITVDINIS INDICIO,
CIVITATEM VESTRAM
TYRANNIDIS IVGO LIBERAVI,
ET S. P. Q. R. IN LIBERTATEM
VINDICANS PRISTINÆ
AMPLITVDINI ET SPLENDORI
RESTITVI.

Plus igitur Imperator ista Crucis victricis confessione nobilitatus, cum magna dicendi libertate Filium Dei ipsis Romanis palam vulgare cœpit. Hæc de salute ipsius Crucis vexillo, ac Christi virtute sub felicissimo Constantini principatu Romanis arcibus inuecta, partaque Romanorum ditioni pace Eusebius ingerit, quæ dum de antiquo Christianorum annulo differimus opportune in rem præsentem subtexere voluimus.

53 Reliquum nunc est, quoniam ad calcem deuenimus, vt postremo tandem loco secundum Subterraneæ Romæ volumen nouissimo altero annulo, qui ex antiquitate petitus, sacrosanctum Christi nomen Græcis exaratum litteris, & haud obscura Christianæ pietatis vestigia intuentibus exhibet, obsignemus. Nostros etenim (si qui sunt) labores lucubrationesque vni, trinoque Deo, ac sacrosancto eiusdem nomini *cui soli omnis honor & gloria*, dicantes, inscribentesque, quod Psalmistæ iugiter vocibus resonat, probe meminimus: *Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* In præmemorato autem annulo, cuius hic tibi iconem exhibemus,

Annulus veterum Christianorum.

venerandum Christi nomen consueto Christianorum more, ac ritu exculptum alijsque nonnullis insuper symbolis apprime nobilitatum offertur. Columba quippe sacrosanctum Redemptoris nomen, & Crucis viuificæ signum festiuis oculis respiciens, stella desuper emicante, intuentibus contemplanda proponitur.

54 Quid mirum autem nobis videatur, si Christiani ipsismet digitalibus, ac signatorijs annulis Christi passim nomen insculperent, qui eiusdem virtutem, ac gloriam animo, ac cordi insculptam iugiter circumferebant? Quisquis vero conspicuos Cœmeteriales, vt iam vidimus, lapides, & ipsosmet nunc annulos salutaribus istis characteribus Christi nomen præferentibus prænotatos inspiciens, non illa probe Prudentij carmina meminerit:

Christi nomē Christianis solemnissimum

——— quæ iam littera Christum
Non habet? Aut quæ non scriptorum armaria Christum
Laude referta?

Et paulo post immensam diuini nominis virtutem recolens, quo cuncta Christianis præstari bona, ac prospera obtingere consueuere hæc subtexit:

O nomen perdulce mihi lux & decus, & spes

Blan-

Blandus in ore sapor, fragrans odor, irriguus fons.

Hoc plane diuinissimum Christi nomen antiqua Christianorum monumenta intuentium oculis ingerunt, insonant auribus, extinctorum, immolatorumque pro fide eius ac si recenti adhuc odore cadauera fragrant, redolent, irriguoque hoc bonorum perennium fonte Cœmeteriales speluncæ, ac tota Subterranea, vt ita dixerim, Roma, vel crebra inter martyrum spolia, ac sepulchra, vnà adhuc cum sanguine vberrime stillat, ac irrigatur. Iure igitur veneranda antiquorum pietas ex hoc vno maxime elucet, quod heroes primæui, vt in nostris hisce paginis iam enarratum est, tum cordi, tum capiti, tam manibus, quam lingua, coronis, vestibus insuper, annulis, ac lapidibus Christi nomen honoris gratia præferrent.

Collūba cius; hieroglyphicum.

55 Columbæ item symbolum, vt probe annulus iste, quem modo protulimus, intuentes edocet, Christianis olim vsitatissimum extitit: eo quippe ad sacrorum arcana mysteriorum, profano abolito gentilium ritu, delibanda sapientissime vtebantur. Neutiquam enim viri pietate conspicui, etsi Columbæ imaginem vsurparent, quod perperam gentiles delirando præstabant, religionis eidem cultum tribuebant. Nam vt albas Persæ columbas, ob intestinum, quo lepram odio prosequebantur, inuisas iugiter habuere; dissimili easdem ratione Babylonij, ac Syri diuinis honoribus cumulando, velut Cæli numina propensius colebant, vt Xenophon, & Lucianus rei testes locupletissimi sunt: Syrorum autem nomine hi potissimum, qui feracissimas olim Palæstinorum regiones incolebant, veniunt, vt suis apte in rem præsentem Tibullus carminibus ingerit:

Columbæ albæ Persis execrabiles.

Syris amicæ, & sacræ.

Xenoph. in cero. lim. Luc. in Deo Syr.

Quid referam, vt volitet crebras intacta per vrbes
Alba Palæstino sancta columba Syro.

Tibul. in carm.

Quod congestis item ad assertionem valide obfirmandam argumentis Antonius de Gueuara in Abacuch 1. n. 154. fulcire contendit. Quapropter regij Psalmistæ verba ps. 67. *Si dormiatis inter medios cleros:* (id est, vt ille concinne explicat, inter sortes, hostiumque vestrorum Philistinorum terminos eritis) *sicut pennæ Columbæ deargentatæ,* ac si diceret: eritis candidi, intacti, & ab eorundem vi albæ instar Columbæ illæsi, *cuius posteriora quidem sunt in pallore auri, id est, aureis maculis variegata.* Securitatem quippe his verbis ab hostili impetu, ac furore eisdem, vel inter medios, confertosque inimicorum cuneos, inter quos degebant, repromittens, haud quidquam molestiæ a præualentium manu perpessuros, sed nouo inusitatoque prodigio, cum hi ipsismet Palæstinis in coronæ formam cingerentur, ijsdem tamen vltro timori ac religioni pariter futuros, & non secus ac albam, festiuamque columbam, quam nemo eorum religionis, ac obseruantiæ metu, haud dumtaxat lædere, sed nec vel leuiter attingere audet, Deo, inquam, protegente, securos fore pronunciat.

psal. 67.

56 Porro ob hanc potissimum caussam, vt arbitrari fas est, dum sacro in Iordani fluentis baptismate Christus ablueretur, sub columbæ symbolo Spiritus sanctus descendens in Palæstina se videndum e Cælo obtulit: blanda enim auiculæ huius imago oculis exhibita, tunc temporis augustissima ibidem erat. Ex quo autem religiosus hic cultus apud eas potissimum nationes originem traxerit, si altius rem inuestigando quispiam assequi cupit; Græci quidem Palæstinos columbam in Rheæ, quæ pluuijs præsidet, honorem coluisse arbitrantur: ῥέω enim fluo auribus sonat: Assyrij namq; vel inter anilium fabularum commenta delirantes, ex aere, & aqua rerum omnium constare principia existimabant, hinc vero pro aqua pisces, vtpote Dagonis idolum, pro aere autem, ex quo pluuiales in terram aquæ delabuntur, aeream præcipuo honoris cultu columbam prosecuti fuisse creduntur. Etsi planiorem Diodorus Siculus, alijque rationem ingerendo, præmemoratos quidem populos columbam in Semiramidis Assyriorum Reginæ honorem, aut potius Semiramidem ipsam sub Columbæ symbolo, eo quod, vt Gnidius scribit, eam adhuc infantem a Columbis nutritam esse fama percrebuerat, coluisse constanter affirment. Nec longe quidem ab assertionis proposito ipsiusmet nominis deriuatio aberrare videtur: Semiramis enim Syriace auem significat.

Columbæ a Palæstinis in honore habitæ.

Semiramis sub columba typo.

Gnidius.

Gen-

Gentiles igitur fabulis fabulas intexentes, quamprimum a columbis enutritam, eandem subinde post mortem in columbam conuersam esse, futili errorum, ac insanę superstitionis commento propalarunt. Fictis igitur deliramentis rem adumbrantes, componentesque, errandi ansam temere aucupati sunt: quamobrem anile Babylonij ad religionem commentum deriuantes, in militaribus vexillis, ac labaris quid veluti sacrum Columbam præferebant, & inde Columba eorundem exercitus dux præuia in historialibus quoque paginis dicitur. Iudæorum enim stemmati insigne istud ac militare Chaldæorum labarum opponi videbatur: nam Leonem nobilissimum stemma Iudæ, ac Iudæorum gentis insigne extitisse quis nescit, vt ex Genes. cap. 49. nu. 9. Sanchez edisserit.

Babylonij in labaris militaribus columbam depingebant.

Ierem. c. 46. v. 13. & c. 50. v. 16.

Gen. c. 49. n. 9

57 Certe multiplicium auium, animaliumque imagines in vexillis olim gentilium præferri consueuerant. Cyrus enim aquilæ præ cæteris insigne præferendum sibi voluit, quod cæteri postea Persarum Reges accepto per manus exemplo æmulati sunt. Pari item ratione sola dumtaxat a C. Mario, vt Plinius ait lib. 10. cap. 4. in Romanorum aciem inuecta est; cum anteactis quidem temporibus in militaribus Romanorum vexillis lupi, minotauri, equi, apri imagines tantum deferri mos fuisset. At demum Constantinus Magnus cunctis animalium a labaro imaginibus expunctis, reiectisque, haud aquilam, sed Crucis dumtaxat viuificæ signum, vt Ambrosius ait, infixo insuper Christi nomine veluti certum victoriæ omen dedicauit. Sed his interim de militari Columba, ac militarium vexillorum insigni vel obiter enarratis, plura qui vult de Columba apud Pierium Hieroglyph. cap. 22. consulat.

Cyrus aquilæ imaginem in vexillis præferebat.

Plin. l. 10. c. 4.

Constantinus Crucem.

Ambr. ep. 29.

Pier. hier. c. 22

58 Vt ad annularem vero, immo ad Cœmeterialem potius Columbam nostra nunc oratio redeat, columba, quæ tam frequens Christianis extitit, multiplicium quidem mysteriorum pompam præsefert. Ipse enim Deus aliquando, vt Gregorius edisserit, symbolice adumbratur, vt Hieremiæ cap. 26. num. 38. *Facta est*, inquit, *terra eorum in desolationem a facię iræ Columbæ a facie iræ furoris Domini*. Sed audi Gregorium: *Columba*, inquit, *est Deus, quia simplex est, & æquabilis, mansuetus, immutabilis, & cum irascitur, punitque Iudæos per Chaldæos, ira non perturbatur*. Congrue autē per auiculam, quæ cum felle careat, prouocata tamen vehementius excandescit, Dei ira exprimitur, vt D. Thomas his plane verbis: *Deus per patientiam*, inquit, *hactenus fuit Columba, iam per vindictæ vehementiam Leo futurus est*.

Hier. c. 26. n. 38.

Greg. l. 32. n. 6

D. Tho. in loc. Hierem.

59 Porro symbolica Columbarum imagine Apostoli quoque in Ecclesia, vt dictum est, a Christianis frequenter designati sunt, & præsertim Isaiæ c. 60. v. 8. *Qui sunt isti*, inquit, *qui vt nubes volant, & quasi Columbæ ad fenestras suas*. Ibi enim Propheta mystico loquendi vsus tropo fideles nubibus, ac Columbis comparat: & ex Gregorio hom. 18. in Ezechielem 10. Hieronymo, Ruperto, & alijs per nubes, atque Columbas Apostoli, diuinique verbi præcones apte designantur. Quapropter concinne Septuaginta vertunt: *Sicut columbæ cum pullis suis*, ac si Apostoli vnà cum discipulis, ac fidelibus intelliguntur: *Recte prædicatores sancti nubes*, inquit Gregorius, *appellati sunt, quia verbis pluunt, miraculis coruscant, &c. quia in terra viuentes, extra terram fuit omne, quod egerunt: volant enim, qui terram quasi non tangunt, quia in ipsa nil appetunt, qui & ad fenestras suas quasi Columbæ sunt, quia pro mansuetudinis suæ spiritu in hoc mundo per oculos nil concupiscunt*. Hæc de mysticis ibi Columbis Gregorius Magnus. Quo plane annulari supra recensito columbæ hieroglyphico illud mystice, quod suis semel, atque iterum Euangelicis in tabulis Christus inculcare consueuit, prænotari credimus: *Estote*, inquit, *prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ*. Caute, inquam, Christianos Redemptor adhuc pręmonet, vt speciosam hanc exhibitam oculis imaginem intuentes, etsi pœnale, funestumq; Crucis signum vltro amplexandum suggeratur columbæ tamen iunctam mititati innocentiam, cui promptum expeditumq; alarum ministerio ad astra iter panditur, sibi pręferendam esse intelligant. Columba quippe velocissimo præ cæteris auibus volatu in aera fertur, iuxta illud poetæ:

Apostoli per columbas significentur.

Isa. c. 60. n. 8.

Greg. ho. 18. in Ezec. Hier. Ruper.

Ra-

Aeneid. 4. *Radit iter liquidum, celeres neq; commouet alas.*

Quapropter olim Psaltes regius columbæ sibi pennas cælitus aptari præoptabat: *Quis dabit mihi pennas*, inquit, *sicut columbæ, & volabo, & requiescam*. Psal. 54. Quod & mystice ad lectissimæ huius auiculæ innocentiam Ambrosius his plane verbis referre visus est: Ambr. ser. 16. de SS. *Puto etiam*, inquit, *in ipsis auibus ideo velocius columbam præ omnibus volitare, quod alacritatem & innocentia comitetur*. Et regij subinde Vatis voces, ac vota columbæ pennas auxie anhelantis intexens, isthæc ait: Ambr. loc. cit. *Intelligebat enim, quod altiora facilius penetrabat simplicitate mentis, quam leuitate pennarum*. Munditia quippe candidæ huic auiculæ singulari præconio arridet; Columba munditiei amica. illibatum enim candorem se cœno nullatenus immiscens seruare satagit: quapropter innocua quidem a Noemo columba inter fluctuantis orbis procellas ex Arca primum emissa, cum loca cũcta cœno, cadaueribusque obsita comperisset, celeri protinus in arcam, ex qua prodierat (vt sacræ testantur paginæ) volatu redijt: Gen. c. 8. n. 8. *Emisit quoque columbam post eum, vt videret si iam cessassent aquæ super faciem terræ; quæ cum non inuenisset, vbi requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcam*. Quippe vt egregie Chrysostomus in rem præsentem edisserit: Chrys. hom. in Gen. *Adhuc*, inquit, *inundantium aquarum, quæ ingruerant, cœno & luto plena erant & ipsa montium cacumina, & ideo columba nondum stare, neque conuenientem cibum sibi inuenire valens, reuersa est*. Illibatus igitur animi candor auiculæ huius terrena singula tam caute inquinamenta declinantis symbolo vel tum maxime commendatur, vbi Christus Saluator proprio criminum maculas cruore in baptismate abluens, omnimodam reis (vt Ioannes Apostolus ait) vitæ nouitatem, ac innocentiam contulit: *Qui lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo*. Præmemorati vero annuli ex ære elaborati iconem typis diligenter excerptam nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis Ioannes Baptista Casalius amicus noster vir singulari tum pietate, tum eruditione cõspicuus, ac de sacra pariter antiquitate optime meritus, nostris, inquam, hisce paginis inserendam voluit: cui tu interim, studiose lector, venerandę, quod fides, antiquitatis monimentum acceptum referas.

60 Et nos hanc interim genuinam mystici, quem contemplandum obtulimus, annuli elucidationem arbitramur: singulis tamen tam rerum, quam signorum symbolis, quibus pretiosissimis velut intextis gemmarum lapillis illustratur, diligentiori ipsius lectoris trutina ad expendendum relictis, quæ hic obiter summatimque duntaxat recensuimus. Qui profecto annulus opportune quidem præmemorati viri dono ad nostras tunc manus venit, cum supremam iam primo huius Operis volumini manum admoueremus: at hic consulto inserendum, apponendumque seruauimus, vt nobili Christianæ pietatis, ac recolendæ iugiter antiquitatis signo ac sigillo vnà cum altero pariter annulo (cuius supra mentio incidit) nouissimas Subterraneæ Romæ elucubrationes, sacrorumque Cœmeteriorum paginas obsignãtes, ipsiquemet posteritati, ne quid vlla vnquam temporum iniuria ac obliuione intercidat, consignantes, locupletissimo orthodoxæ, illibatæque fidei testimonio Opus, quod in præsens absoluimus, valide communiamus.

61 En igitur, pie ac studiose Lector, triplici recensito circulari annulo, aptis, opportunisque ad fidem candide sincereque obfirmandam acceptis ab antiquorum manu sigillis, sacrum totius Subterraneæ Romæ, quam curiosis hactenus oculis perlustrauimus, iter ac recolendorum Cœmeteriorum post longas viarum ambages, & post multiplicium semitarum diuerticula peregrinationem, Deo votis feliciter aspirante, concludimus, atque obfirmamus, nostrasque elucubrationes (quod ijs potissimum, qui incerto huc illuc tramite vagantur, obtingere consueuit) non absque ingenti labore, vtinam pari prouentus vberi spe, absoluimus.

62 Illud vnum nobis denique superest, vt beneficiorum memores, condignas immortali Deo gratiarum actiones post diutinum suscepti itineris pensum, ac multiplices difficultatum ambages, e quibus, subterranea loca perscrutando, tandem feliciter emersimus, persoluentes dicamus: *Ipse duxit, & reduxit nos*. Tob. c. 13. 3.

Et

Eo quippe viam errantibus præmonstrante, vt Ioannes ait, *fuerunt praua in directa, & aspera in vias planas*. Festiuis igitur cum Psalmista vocibus personemus: *Prosperum iter fecit nobis Deus salutarium nostrorum*. Si quid vero in his Subterraneæ Romæ paginis minus apte, compteque minus, vel forte parum consone prolatum videatur, quod certe nobis inuitis, nolentibusque calamo obrepsit, illud nunc cassum, irritumque volumus: totum enim, quidquid laborum atque elucubrationum nostrarum est, totum, inquam, quo par est, deuoti, submissique animi obsequio, sanctæ Romanæ, Catholicæ, atque Apostolicæ Ecclesiæ iudicio tanquam lydio lapidi discutiendum, examinandum, dijudicandumque remittimus.

Luc.c.3.

psal.67.n.20.

F I N I S.

APPENDIX
AD ROMAM SVBTERRANEAM.

CVM ea duntaxat, quæ mira Deus sapientia condidit, suis veluti numeris absoluta, omnimoda perfectione gaudeāt haud iisdem addi quidquā, vel demi ab humani ingenij perspicacitate potest; quapropter illud in rem præsētem sapientis oraculum satis decantatum est: *Didici* (inquit) *quod cuncta, quæ fecit Deus perseuerent in perpetuum, non possumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus, vt timeatur*. Verum quoniam Dei seclusis operibus cuncta, quæ hominum sunt, se ipsis mutila, ac imperfecta censeantur, in ijs aliquid vltra desiderari semper contingit, vt quid perfectum, absolutumque esse conuincantur. Hoc plane nostris hisce elucubrationibus, ac Subterraneæ Romæ paginis accidit, quibus nonnulla, quæ suo minus apto loco edisseruisse videbamur, hic ad operis calcem in studiosi gratiam Lectoris dilucidasse, & additionum instar subtexere opportunum visum est.

Eccles. cap. 3. num. 14.

Post absolutum igitur totius Subterraneæ Romæ iter, nonnulla, quæ inter excurrendum antiqua Martyrum Cœmeteria, scribendumque, vel prætermisimus, vel certe minus congrue, quam par est, explicuimus, vt nostro satis muneri, ac Lectoris desiderio fiat, congestis hactenus, enarratisque subijcimus. Interim vero, amice Lector, illius Euangelici memor oraculi: *Quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo*; Haud inique feras, si post completum iam itineris pensum, ad pauca isthæc vlterius reuisenda, percurrendaque pedem iam fessum defatigando reuocamus.

Matth. cap. 5. num. 41.

Illud igitur in primis, & consulto quidem præmittimus, quod lib. 4. cap. 37. pag. 335. huius nostri operis, cum de inuictissimo martyre Sebastiano, vel obiter sermo recurreret, ac de Vrbani Papæ VIII. fel. recor. pietate, lateritiam quamdam martyris eiusdem tabulam, in Priscillę Cœmeterio adinuentam recolentes, in hæc plane verba suggessimus: *Qui & locum insuper in Vrbe ad Cloacam maximam, in quem venerandum corpus sub Diocletiano proiectum, & inde a Lucina Matrona honorifice sublatum fuerat, in nobili gentilium suorum sacello intra Ecclesiam S. Andreæ (vt vulgo dicunt) de Valle, singulari pietate excoluit, & hoc specioso titulo, ad augendum loci cultum illustrauit*. Inscriptus igitur lapis, qui apud præmemoratam B. Andreæ, vt præfertur, Ecclesiam in Barberinæ gentis sacello extat, & velut recolendus sacræ antiquitatis index pariter, ac monimentum legitur; martyris eiusdem corpus ibidem intra Cloacam Maximam, piælectissimę matronæ manu adinuentum, exceptumque fuisse legentibus indicare videtur; quod vt clarius innotescat, titulum ipsum his plane conceptum, exaratumque notis ibidem subiecimus.

Rom. Subter. tom. 2. lib. 4. c. 37. pag. 335.

Sanctus Sebastianus miles Christi fortissimus, sagittis Diocletiani iussu configitur virgis cæditur, in cloacam deijcitur: inde à Lucina matrona Romana, eius in somnis monitu eximitur & in Calisti cœmeterio conditur; facti indicem plebs olim venerabunda ædiculam excitauit, cuius hic nuper altare maius cum apside stetit. Hanc Sixtus Quintus Pont. Max. ea lege æquari solo permisit, vt illius pars nouæ ædis ambitu includeretur. Ad restituendā loci religionem reique memoriam Maphæus S.R.E. Presbyter Card. Barberinus, Signaturæ iustitiæ Præfectus hic voluit extare monimentum ann. sal. 1616.

Hæc sunt, quæ in recensito lapide prænotata legentibus occurrunt, & quæ nos, vt venerādę antiquitati consultum sit, retulimus; haud quid tamen certi hac super re statuere, & firmam, constantemque sententiam definire voluimus, quod & quampluribus item locis seruatum est, nobis enim antiquæ duntaxat rei monimenta, in medium proferre satis fuerit, rerū tamen rationes, altiori subinde perscrutādas indagine, & seueriori expendendas, librandasque trutina relinquere propositum fuit, nam cuncta, quæ cœmeterialibus in paginis vel obiter dicenda se offerunt discutere, elucidare, definire, ac confirmare nobis, cœmeteria ex professo percurrentibus, facultas neutiquam suppetit. Verum quoniam opportune hic sermo incidit quid in præsens de præmemorato Cloacæ loco, in quo martyris Sebastiani corpus quod Lucinæ cælitus patefactum est, delituit, quem videlicet iuxta Circum extitisse describitur; quid, inquam, asserendum, pronunciandumque, sit pij, ac prudentis, cui id remittimus Lectoris iudicium esto.

Verum si quis interim sacræ insistens antiquitati, locum hunc ipsummet, qui in martyris eiusdem Actis designatur, esse contendat, haud à recto longius tramite aberrare conuincitur; id enim, vt antiqua fert traditio (quod in rebus ad sacram spectantibus antiquitatem maximi momenti est) sacra ibidem in eius honorem exedificata pia fideliū manu ædicula valide confirmat, quæ peculiarem sibi in Vrbe cultum promeruit. Hęc autem sub Sixto V. Pont. Max., vt supra enarratum est, hac lege solo æquata fuit, vt in nouo, ac splendido B. Andreæ Apostoli, quod tunc ab Alexandro Cardinali Montalto S.R.E. Vicecancellario, re-

Acta S. Sebast. apud Baron. tom. 2. an. 218 num. 36.

gij sumptus ac magnificentia extruebatur, rei memoria subsisteret. Probe autem iam nouimus, nonnullos huic, quam paulo ante recensuimus, sententiæ haud inhærere, qui locum hunc neutiquam ipsummet, qui in actis innuitur, agnoscentes, asserunt subinde Cloacam, quæ in actis velut digito indicari videtur, ante Septisolium, aut Septizonium, idest iuxta D. Gregorij Ecclesiam, & Circum prope Maximum antiquis temporibus extitisse. Verum enim vero licet prolata in medium opinio probabilibus rationibus fulciatur, haud probabilioribus tamen, quam primo loco recensita quorumdam assertio, cui sacra insuper traditio fauet, argumentis innititur. Quippe, vt diserte Seueranus noster in libro septem præcipuarum, vrbis Ecclesiarum edisserit, etsi martyr Sebastianus cum se per visum Lucinæ Matronę videndum obtulit, eidem de suo corpore in Cloaca, quæ iuxta Circum sita erat, adinueniendo enunciauerit, nullatenus tamen verbum quo apte, expresseque Cloacæ locus deprehendi, ac dignosci posset, perquirenti subiecit, videlicet *iuxta Circum maximum*. Sed nudis re, intercisisque verbis obuoluta, atque ambiguę significationi relicta, illis plane notis vsus est: *In Cloaca, quæ est iuxta Circum &c.* Sed integra ipsorummet actuum verba hic proferamus: *Tunc S. Sebastianus apparens noctu in somno S. Lucinæ cuidam matronæ religiosissimæ dicens: In Cloaca illa, quæ vt iuxta Circum, inuenies corpus meum pendens in vnco.* Quapropter cum locus, qui à nobis hactenus memoratus est, iuxta Agonalem (vt patet explorantibus) Circum, itemque haud procul à Circo Flaminio, qui à D. Catharinæ templo, vulgo Funalium, ad D. Helenæ Ecclesiam olim proterdebatur, situs fuisse comprobetur, commode ad locum hunc ipsamet martyris Sebastiani verba referri posse videntur. In actis enim Cloacæ maximæ illis verbis mentio incurrit: *Tulerunt ergo corpus eius noctu, & in Cloacam maximam miserunt &c.* Extructaque ibidem, pia fidelium manu in rei gestæ memoriam, quæ diu perstit ædicula, omnem prorsus, qui alicuius menti subrepere posset, ambigentibus adimere scrupulum videtur. Prætereo, quod etiam si aduersarijs vltro, Sebastiani martyris corpus ad Septizonij Cloacam, vtpote Campo, in quo sagittis confossus est, propinquiorę subinde, proiectum fuisse concedatur vt quid tandē martyris ibidē corpus inter aquarum vortices immobiliter fixum perstitisse conuincitur? cum præsertim aquarum, quæ in Cloacam maximam vberrime influebant, (enauigari enim poterant) impetu proiectum circumferri corpus & eo loco, in quo pia fidelium traditio adinuentum recolit, destitui potuerit. Huic autem sententiæ Baronius ipse vel tacite adstipulari videtur, dum in suis ad Mart. Rom. notis sub die 26. Augusti hæc habet: *Hæc de Vrbis, Cloacis sepulchris SS. Martyrum, quorum sæpe corpora in eas proiecta reperiuntur, vt etiam factum constat de corpore S. Sebastiani clarissimi mart. quod (vt eius acta testantur) in Cloacam maximam proiectum fuit.* Hęc ibi Baronius. Hęc autem nos haud nostram lectori in re admodum dubia sententiam propinantes, obfirmantesque, sed vel obiter pro sacræ, ac venerandæ; nec non mordicus retinendæ antiquitatis cultu, ijs tamen qui rem ex professo edisserunt, maturius expendendam relinquentes, isthæc pauca subijcere voluimus.

Seueranus lib. de septem Ecclesi. in Ecclesia S. Sebast. fol. 448.

Act. S. Sebast. mart. Cod. Lat. Vat. 8.9.10. S. Petr. Vallic. 1.3.6.

Acta S. Sebast. mart. apud Baronium tom. 2. an. 228. nu. 26.

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 26 Aug.

Nunc vero, vt à cloacis ad Thermas oculos pariter ac pedem conuertamus, nos supra lib. 4. cap. 44. pap. 375. huius Subterraneæ Romæ, cum de Thermis, intra quas à D. Syluestro Papa ecclesiam erectam, dicatamque & Romanum insuper primum Concilium celebratum fuisse asseruimus, easdem Thermas in titulo, quem præfiximus, Domitianas appellauimus, quod certe quibusdam, vbi volumen ad manus veniet & rem oculis explorabunt, admirationem vocabuli nouitas ingeret, secum enim quispiā & forte stomachabundus dicet, vt quid titulus iste? *De Subterraneis* (videlicet) *Domitianis, siue Traianis Thermis & de antiqua B. Syluestri Papæ intra easdem Thermas Ecclesia, quæ non multis abhinc annis innotuit.* Quippe asserti rationem tituli nullam videns, mendum profecto irrepsisse titulo existimabit, dum pro Titianis, Domitianas, siue Traianas à nobis easdem inscribi Thermas comperit, sed paucis hic nostri consilij rationem pio, ac studioso lectori suggerere haud ab re visum est.

Et quidē hoc plane loco (vt veritati locus sit) suas à Tito Imperatore Thermas magnificentissimo quondam opere excitatas fuisse, profanis id passim scriptoribus asserentibus quis nescit? quod nos nec temere nunc in controuersiam adducere, aut certe negare antiquis vltro scriptorum paginis conuincendi, nulla ratione audemus, neque intendimus. Probe enim ex Suetonio, iuxta amphitheatrum Thermas quoque à Tito Imperatore constructas his plane verbis didicimus: *Amphitheatro* (inquit) *dedicato Thermisque iuxta celeriter extructis, munus apparatissimum, largissimumque dedit.* Marlianus vero, vbi de Carinis, ac de Titi Imperatoris domo, & de Exquilijs agit Thermas Titi prope eiusdem, domum ad locum, qui nūc vulgo, dicitur Septē Salę ab omnibus haud longe videlicet ab Ecclesia D. Petri ad vincula sitas olim fuisse describit: sed eius hic verba, si libet excipiantur: *Thermarum autem Titi Imper. vestigia extant in eisdem Carinis iuxta Amphitheatrum, vt in superiori cap. ex Suet. apparet. Quas maxima celeritate perfecisse ostendit etiam Martialis his versibus:*

Suet. in vita Titi.

Bartholomaus Marlian. de vrbis typogr. lib. 4. cap. 14.

Hic vbi miramur velocia munera Thermas
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

Quod autem Titianæ ibidem Thermæ olim extiterint, tum probatorū scriptorum auctoritate, tum antiquis, quæ extant, marmoribus, velut certis indicibus vltro conuincitur, nam inscripti ibidem, vt Marlianus ait, lapides eiuscemodi velut digito rem notis præmonstrantes adinuenti sunt. *In his autem* (inquit ille) *duo marmoris frusta inuenta sunt, in quorum altero erat flāma sculpta cum titulo hoc: Ioui; in altero vero hæc verba: Vespasianus Aug. per collegium Pontificum fecit. Domum eiusdem Titi fuisse prope Ther-*

Marlian. vbi supra.

mas

mas, eumque locum, quem Septem Salas vulgus vocitat ex eo constat, quod ibi Lacoontis statua est reperta: quam in eadem domo collocatam esse asserit Plinius his verbis. Lacoon in Titi Imperatoris domo opus omnibus & pictura & statuariæ artis præferendum: ex vno lapide eum, & liberos draconumque mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesilander & Polyodorus, & Anthenodorus Rhodis. &c. Cum ex antiquis igitur scriptoribus Titi Thermas in Exquilijs, prope eiusdem domum sitas fuisse compertum, indubitatumq; omnino sit, quæ causa ad alium Thermis eisdem titulum præfigendum concinnandumque scribenti suppetere potuit.

Plin. de Tito.

Verum nos, vt animi consilium aperiamus Domitianas, haud Titianas easdem consulto nuncupauimus, ea potissimum ratione, vt rem sincere fateamur; adducti, quoniam sub eiuscemodi plane titulo hæ in sacris fastis Thermæ describuntur, Domitianæ etenim, vel Traianæ, haud alio passim titulo recensentur; quapropter dum in sacro hoc Subterraneæ Romæ opere antiqua monumenta congessimus, vt sacris potissimum, à quibus inuestigandi lucem accipimus, & quos itineris duces sequimur, scriptoribus inhæreamus, eo plane titulo quo ab eis indicantur, nos quoq; prænotare voluimus. Probe autem, Damasi, ac ipsius Bibliothecarij verba recolentes, nostris eiuscemodi titulum paginis inscribere non dubitauimus. Bibliothecarius quippe, vt eius auctoritate titulum præmuniamus, Thermas istas, vbi de Siluestro Papa sermonem ingerit, Domitianas his plane verbis appellat: *Hic fecit in Vrbe Roma* (inquit ille) *Ecclesiam in prædio cuiusdam presbyteri sui, qui cognominabatur Equitius iuxta Thermas Domitianas, quem titulum Romanum constituit; & vsque in hodiernum diem appellatur titulus Equitij.* Damasus quoque, vt ex M. S. qui apud Vaticanam Bibliothecam extant, Codicibus recensito paribus verbis Bibliothecario subscribens, hæc ait: *Eisdem temporibus constituit B. Siluester in Vrbe Roma titulum suum in regione tertia iuxta Thermas Domitianas, quæ cognominatur Traianæ, titulum scilicet S. Siluestri.* Ex quibus, vt palam videre est Thermæ, quæ a Tito primum erectæ sunt, Domitianæ immutato titulo, nobis palam velut digito præmonstrantur; quod & in primo Conciliorum canone, vbi de Siluestro mentio incurrit, in hac plane verba de iisdem Thermis disseritur, videlicet: *Et quoniam Mater Ecclesia genuerat filium charissimum Constantinum, Siluester Episcopus Vrbis Romæ collegit vniuersam synodum episcoporum cum consilio Augusti, vel matris eius, & fecit parari in Vrbe Roma iuxta Thermas Domitianas, quæ nunc cognominantur Traianæ. Collegit autem in gremio sedis suæ.* De hoc item loco Baronius tom. 3. Annalium Ecclesiasticorum agens, ista hæc apte in rem præsentem subijcit: *Collectum autem fuisse* (inquit ille) *concilium præmemoratum in Thermis Traiani in gremio sedis suæ, in primo capite reperitur expressum. Erat locus ille titulus à Siluestro nuper erectus quem Constantinus Imp. donis pluribus exornauit atque redditibus locupletauit.*

Bibliothecarius in Siluestro.

Damasus lib. de Rom. Pont. ex M.S. Bibl. Vatic.

tom. 1. Conc. general. p. 1.

Baron. to. 3. an. 324. num. 82.

Ex his igitur omnibus præmemoratus Thermarum locus, vbi à Siluestro titulus erectus est, & primum Rom. Concilium celebrari contigit suppresso Titi nomine sub Domitiani potissimũ, quo nos plane inscripsimus, titulo innotescit; Thermas autem, quarum mentio incidit à Tito Imperatore, vt profani passim scriptores edocent, extructas fuisse, sed à Domitiano postmodum, qui eidem in Imperio successit; & à Traiano, quippe qui vberrimis easdem aquarum venis multiplicique ornamentorum genere conspicuas reddidere, inscripti deriuationem nominis mutuatas fuisse compertum fit. Nil mirum igitur lectori videatur, si nos sacros interim scriptores in rebus, quæ ad sacram antiquitatem pertinent, haud profanos sectati, loca eisdem plane nominibus, ac titulis quibus ab eis consignata sunt nullam antiquitati iniuriam inferentes, sed probe vtrisq; consulentes prænotemus. Et hæc sunt quæ tibi in rem præsentem amice lector expendenda suggerere volumus.

Iam vero à Thermis Titianis expediti ad Basillæ, seu potius SS. Martt. Hermetis, Proti, & Hyacinthi Cœmeterium, quod in Monte Pincio, vt diximus situm est, reuocamur, cum enim de hoc sup. lib. 4. cap. 27. p. 324. prolixiori sermone nobis agendum fuit nonnulla quidem, quæ obscuritatem pariunt, & veritati quid detrahunt, verba irrepsere, quæ nunc re melius perspecta demi, atq; expungi volumus. Vbi igitur de præmemorato Basillæ Cœmeterio sermo incidit, hæc plane suggessimus: *In præmemorati Cœmeterij ambitu, quod in Pincio Monte situm, vulgato titulo Cœmeterium, vt supra diximus Basillæ, seu potius Sanctorum Martyrum Hermetis, Proti, & Hyacinthi nuncupatur, quod per vineam Patrum Societ. Iesu, seu alumnorum Collegij Germanici, atque Vngarici transeundo aditus patet.* Porro alternatiua illa verba: *seu alumnorum Collegij, &c.* expungenda omnino videntur; haud enim, vt probe didicimus, ex eorumdem alumnorum Collegij Germanici, & Vngarici vinea in præmemoratũ Basillæ, & Sanctorum Martyrum Hermetis, &c. Cœmeterium aditus patet, sed ex vinea dumtaxat Patrum Societatis Iesu, domus enim eorundem supra eiuscemodi Cœmeterium, sita est, & inde per secretiores ad meatus Cœmeterialem loci faciem perscrutandam aditus panditur, & congrue quidem in Religiosorum hominum sortem locus omni religione excolendus, & præcipua veneratione dignissimus Deo aspirante cessisse videtur.

Rom. Subter. to. 2. lib. 4. cap. 27.

Nunc vero vt à Cœmeterijs ad sacras Cœmeteriales imagines sermo recurrat to. 2. pag. 450. vbi de imaginibus agitur, addendum quid supplendumq; nobis est; vna enim aduerbiali, particula, quam ipsius Typographi incuria dempsit, immane quidem totius periodi sensus inuertitur, ac sanæ illibatæque fidei dissonus omnino redditur, ita enim ibidem legitur: *Antiquæ potissimum imagines, quæ tum à Christi fidelibus, tum ab ipsismet Ethnicis promiscuo olim vsu receptæ, futiles idololatrarum errores quodammodo sapiunt, & quæ insuper, vt in sacris*

Rom. Subter. tom. 2. lib. 5 cap. 43.

Cœmeterijs passim videre est, sana, illibataque fidei, ac orthodoxæ religionis ritum pariter, & cultum in suspicionis vmbram vel leuiter saltem reuocarent, vt nonnulli perperam arbitrati sunt, omnes fere recolendi arcanorum mysteriorum ritus, &c. profana vtique futilia, ac nullius momenti censenda, ac pronuncianda essent. Quibus plane verbis ita dispositis, genuinus corūdem verborum sensus quam immane distorqueatur quis non videt? Manifestum enim errorem, haud sanam Catholicorum dogmatum doctrinam, imo potius adulterinam sapere verba ista videntur. At facili negotio res tota componitur, sola quippe conditionali dumtaxat particula addita bene suisque principijs consonans, atq; ab omni pariter erroris periculo recensita hactenus propositio vindicatur. Addatur igitur conditionalis ista particula hunc in modum; *Si antiquæ potissimum imagines, quæ tum à Christi fidelibus tum ab ipsismet ethnicis &c.* Alia item conditionalis particula ad verba, quę immediate sequntur addatur ver. 8. *Si quæ insuper occurrunt, vt in sacris Cœmeterijs passim videre est &c.* tunc enim genuinus, haud adulterinus sensus, & sana verborum illatio redditur.

Interim vero ad Callisti Cœmeterium, quod Via Appia situm est, Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum vestigia iterum inspectum reuocamur, ibi enim tom. 1. c. 11. pag. 454. n. 11. cum de martyris Sebastiani corpore ad Catacumbas deposito sermo incidit, hæc quidem verba ex eiusdem martyris beatissimi actis excerpta quæ sepulturam eidem ipsius, Lucinę Matronæ manu exhibendam indicant, legendaq; occurrunt, videlicet: *In Cloaca illa, quæ est iuxta Circum inuenies corpus meum pendens in unco: sordes illud non tetigerunt; hoc tu cum lauaueris perduces ad Catacumbas, inter ora cryptæ iuxta vestigia Apostolorum.* Ibidem vero infra p. 455. hæc ad rei propositum verba subtexuntur: *Si enim hoc vtique scriptor subintelligere voluisset, vt congrue quidem loqueretur, haud Apostoli vestigia, imo potius Apostolorum dixisset.* Mendum vtique, vt vides, in dictione illa *Apostoli* irrepsit, Typographus enim singulare primo quidem loco, pro plurali posuit, & plurale pro singulari, vbi non oportebat, inscripsit, quo sensus omnino subuertitur, ac plana verborum intelligentia deficit: sic igitur legendum est: *Haud Apostoli vestigia, imo potius Apostolorum dixisset.* Quo plurali numero in singularem, & singulari in pluralem immutato, actuum eorundem, ac totius historici contextus veritas suo nitori, ac veritati redditur.

Præ sepulchralibus autem Cœmeteriorum titulis, quibus Subterranea Roma illustratur, & sacra passim Cœmeteria prænotantur, vt dicendi nunc initium faciamus, in D. Pauli Apostoli basilica, quæ Ostiensi via sita est, lapis è celebri Lucinæ Cœmeterio erutus, his quidem notis insculptus legitur.

HIC REQVIESCIT IN PACE FL.
CELERINVS V̄D
SCRINIARIVS IN L. PATRICIÆ SEDIS DEP.
DIE IIII. ID. NOVEMB.
QVI VIXIT ANN. XXXIII. F̄L. M. D̄N.
F̄L. VALENTINIANO VII. ET
AVIENO V̄C̄S.

Quæ quidem verba VD. Bosius in sua Roma, & nos eum secuti tom. 1. lib. 3. cap. 3. pag. 417. *Vir Doctus* legendo, exposuimus, at re melius perspecta *Vir Deuotus* interpretanda esse, doctorū virorum & antiquorum pręsertim auctoritate suffulti haud temere arbitramur, prout Pancirolus in notitia Imp. Orient. cap. 72. pag. 112. disertis verbis affirmat. Idem plane Valerius Probus in libro de notis Romanorum & Petrus Diaconus de notis litterarum. Porrò frequens est sepulchralibus in lapidibus titulus iste *Deuotus*; & nos supra lib. 4. cap. 37. pag. 309. sepulchralem virgini his notis inscriptum lapidem, & ex Christianorum Cœmeterijs erutum meminimus: videlicet.

FVRIA HELPIS
VIRGO DEVOTA.

Aeque igitur viris, ac mulieribus, deuoti titulus antiquos apud Christianos consonabat.

Alter nunc eodem insuper to. 2. cap. 3. pag. 417. n. 15. sepulcralis iste lapis, qui apud Diui Pauli Basilicam Ostiensi via in præsens extat, his plane notis exaratus se nobis offert:

HIC IACET NOMINE MATRONA
CF. IN PACE
VXOR CORNELII PRIMICERI
CENARIORVM. &c.

At vero verbum illud *Cœnariorum*, Bosio in sua Roma interpretante, *Scenariorum* legendum esse pronunciauimus, eo quod videlicet vir iste eorum Collegij primicerius extiterit, qui scenas, & tabernacula tam castrensia, quam theatralia consueto artis opificio construebant; neque enim minus à veritate alienum censeri potest, quod vir iste in sepulcro sibi deligendo id serio præstiterit, dum apud Beatissimum Christi Apostolum, qui scenofactoriæ arti addictus fuerat pari ipse quoque tum artis, tum pietatis studio scenarum fabricator se post mortem ex condicto tumulandum præoptauit. Sed re maturiori præhabito consilio, ac virorum sapientum iudicio discussa pro *Cenariorum*, *Ducenariorum* legendum forte esse nobis videretur de his, etenim tanquam notissimis Pancirolus in Notit. Imper. Orient. cap. 72. pag. 124. Bulenger. cap. 50. lib. 6.

lib. 6. in Not. Imp. Rom. & cap. 24. lib. 9. Salmanasar in Not. ad Capitol. Pertinacem pag. 124. & 430. Vt enim apte vocabuli etymologiam in præsens edisseramus, *Ducenarius* is dicebatur, qui ducentos milites regebat, & Lacerda cap. 76. Sacr. aduersus exactor tributorum est ducenarius. Qua item super re S. Cyprianus lib. 1. epist. 4. consulendus est, vbi de Paulo Samosateno agens, eundem verbis pro merito acute perstringit, quippe qui non tam episcopus, quam *ducenarius* videri malebat. Vt Eusebius item ait lib. 3. c. 30. Hist. Ecclesiasticarum, male scenariorum, & Sinnichio, quasi σκηνίδιον cum dictum videatur, quasi κωνώχιον, idest conopeum, seu lectus nocturnus, atque Papilio, aut potius σωλήνιον, deriuato, desumptoque à victoria vocabulo, Supparum labari χαμάτων λυτήριον crucis signum ἐν τούτῳ νίκα.

Cyprian. lib. 1. Epist. 4.

Porrò duobus hisce sepulcralibus titulis ad D. Pauli Basilicam hactenus recensitis, alterum his plane notis in eadem Basilica insculptum, de quo nos supra tom. 1. lib. 3. cap. 3. pag. 414. lectori contemplandum subteximus. In quo quidem elucidando, etsi Bosij, ac Seuerani sententiam sectati sumus, aliter tamen nonnulla præmemorati tituli verba nunc legenda, ac interpretanda videntur, videlicet.

HIC REQVIESCIT IN PACE
SABINVS
VS PREF. ANN. QVI VISSIT
ANNVS &c.

Verba quippe illa compendiose descripta VS quæ *Vir Sapiens* citatis inhærendo scriptoribus iam reddidimus, dū lynceis rem oculis inspicimus, haud *Vir sapiens*, imo potius *Vir Spectabilis* inscribend ; atq; reddenda à nobis sunt, vnus enim hic ac præcipuus Senatorum secundi generis titulus antiquis temporibus extitisse comprobatur, Isidoro teste, Cassiodoro lib. 7. Var. Epist. 37. Formula spectabilitatis ante clarissimarum. Pancirol. in Notit. rerum Imp. cap. 2.

Cassiod. lib. 7. Var. Ep. 37. Pancirol. hoc Imp. c. 2.

Hic vero, vbi opportuna de sepulchralibus titulis mentio incurrit, quibus quondam veneranda Christianorum Cœmeteria, seu nobiliores Vrbis Ecclesiæ, solaribus veluti radijs illustrabantur, & ex quibus recolenda sacræ antiquitatis vestigia exploranti quoquo modo suppetūt, illud quoq; nostris hisce additionibus attexere visum est, quod & alibi etsi perobscure innueramus: sepulchralem videlicet Eugenij Not. lapidem, quo plures laudatissimi anteactorum temporū, & Ecclesiasticorū præcipue rituum mores nobis digito præmonstrantur, (piarum quippe oblationum, quæ deuota fidelium manu in Dei cultu exhiberi consueuerant, ac luminarium præsertim, quibus anniuersaria defunctorum dies de more peragebatur, quorum omnium laudabilis adhuc apud nos consuetudo in dies perseuerat, vel vnus hic lapis index testatissimus est) lapidem, inquam, à nobis hactenus memoratum, cuius item exemplar in nostra Subterranea Roma tom. 1. lib. 3. pag. 340. num. 23. legentibus patet, nouissime in Vaticanam Basilicam, ex qua iam pridem inofficiosa manu temere amotus fuerat, & ex neglecto, vbi in præsens inter rudera iacebat, loco iuxta ipsam S. Michaelis Archang. in Ciuitate Leonina Ecclesiā, Illustriss. D. Iacobo Franzonio Cam. Apost. Clerico, & Vaticanæ Fabricæ Præfecto curante restitutum, atque in subterraneis eiusdem Basilicæ cryptis, à Paulo Quinto Pontifice Maximo eleganter instructis, exornatisque qua ad Longini martyris sacellum ab Vrbano Octauo erectum aditus patet, locatum fuisse, vt etsi mutus per se lapis, satis tamen pro rebus ac tempore loquax, venerandæ antiquitatis index, loci eiusdem splendidissimi ornamento, atque perenni apud posteros, ab omni temporum iniuria vindicatus, pristinoque suo decori redditus, monumento supersit, quin imo, vt quisquis hæc nostra perlegit, videat, quantum meritissimo, ac vigilantissimo Præsuli, pro sacra illibata iugiter antiquitate seruanda enixius adnitenti, nec pro vili quidem & contemptibili, sed pro pretioso vindicando, ac Basilicæ augustissimæ restituendo lapide, laboranti debeat.

Nunc vero, vt à Vaticano templo ad Callisti Cœmeterium, recolendæ antiquitatis monimenta perscrutando transeamus, nos quidem to. 1. lib. 3. c. 21. pag. 187. huius Subterraneæ Romæ, in sepulchri cuiusdam, quod ibidem extat, descriptione, imaginem parieti coloribus adumbratam suspeximus, quæ sanctum Iosephum Virginis Deiparæ sponsum, vna cum Deo Infante, ac Deipara ad Herodianam crudelitatem euitandā angelico monitu in Aegyptum fugiētem repræsentat, etsi autem Seueranus præmemoratas sepulchri imagines apud Bosium in sua edita olim Roma recensendo, alia prorsus ratione interpretatus, patrem, matrem, ac filium, vno, eodemque sepulcro reconditos pennicillo exprimi affirmauerit; nos tamen, ne quid studiosum lectorem pretereat hanc quoq; veluti, magis veritati cōsonam earundem imaginum elucidationem, prudentis vtique lectoris iudicio librandam subijcere, & sacram, venerandamque in Christianorum sepulchro exhiberi historiam, asserere non dubitamus.

Dum vnicam insuper nos tom. 2. lib. 4. cap. 14. pag. 105. cubiculi duodecimi tabulam, quæ ad Sanctorum Petri, & Marcellini inter duas lauros Cœmeterium, via Latina cernitur, studioso contemplandam lectori proposuimus, quatuor, quæ in singulis cubiculi eiusdem angulis existunt imagines, inscripto itidem nomine, haud hominum, quorum ibi tumulata sint corpora, sed quatuor potius ventorum, vna cum eorundem nominibus, imagines præseferre asserendum videtur, quantumuis Seueranus noster aliud eo loco affirmauerit. In quatuor igitur cubiculi angulis, quatuor in futuræ typum resurrectionis, vt Ezechiel

Pro-

Propheta describit, venti adumbrantur, cum enim propheta diuino imbutus lumine in medio campi, qui mortuorum ossibus refertus erat, ad vaticinandum substitisset, vt apte futuræ sacramentum resurrectionis audientium auribus animisque suggereret isthæc prolocutus est; *Vaticinare* (inquit) *ad spiritum, vaticinare fili hominis, & dices ad spiritum: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos istos, & reuiuiscent.* Idem plane apud Matthæum de resurrectionis mysterio edisserentem his verbis legitur: *Et mittet Angelos suos, cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorum, vsque ad terminos eorum.* Quod vero res ita interpretanda sit, ex inferiorum figurarum, atque imaginum epigraphe palam fit, vbi verba isthæc legenda occurrunt: ηλιο pro Απηλιώτης ΒΟΡΑ pro ΒΟΡΑΣ prænotata autem in superiori parte nomina iam præ nimia vetustate, vt videre est, exoleuere. Mystica igitur in resurrectionis ad futuræ typum ventorum adumbratio, in sepulchri istius descriptione insinuatur. Ex quibus, & quæ ibidem dicta sunt, merito corrigenda videntur, & hic vel sero palinodiam cantare, vt veritati locus fit, congruum arbitrati sumus.

Ezech. cap. 37. n. 9.

Matth. c. 24.

Demum vt supremam Cœmeterialibus paginis manum imponamus, to. 1. lib. 3. c. 22. pag. 596. corrigendus est Titulus sepulchralis nouissimus eiusdem paginæ vers. penultimo, vbi legitur *Filio Megethij, & Hippolytæ, &c.* mendum satis patens in nomine obrepsit, nam legendum est *Filio Megethio benemerenti, &c.* Et hæc sunt, quæ ad operis calcem appendicis instar in studiosi lectoris gratiam addenda, suggerendaque visa sunt.

Cor-

Corrige ex his præcipua, quæ Subterraneæ Romæ operi, menda obrepsere.

EX TOMO PRIMO.

PAgina 219.n. 10.v.39. *Tantæ molis occasione* corrigendum, legendumq; est: *Tantæ molis accessione*. pag. 106. num.7. vers.6. *Reuocandumque edixerit*, legendum est *Remorandumque edixerit*. p.136. n.12. v.40. *paribus* legendum est *pari* pag.158. num. 20. *circumdatis detulere*, singulare pro plurali verbum apponendum est videlicet *detulit*, p. 252. nu. 4. vers. 12. *nostris hisce paganis* leg. *nostris hisce paginis*, pagin.202. num.2.vers.16. *congredi non & sint* lege *congredi non ausi sint*. pag. 206. nu.12. v.47. *Apostolorum* lege *Apostolicorum*. pag.208.nu.17. vers.10. *Thomas Bossius* leg. *Bozzius*, pag.209.n.18.v.10. *hæc ille de vno* adde *non de vno*, pag.50.num.2. v.31. *maiora illis* leg. *maior*, pag. 71. num. 13. v.18. *de SS. Andreæ Apostolos Lucæ &c.* legen. *Apostoli* pag.72. n.14. *manes oliuæ* leg. *matres oliuæ* p. 17 v.17. *hisce paganis* leg. *paginis* pag.8. num.4.v.10 *Parthenius enim* leg. *vt Parthenius enim ait*, eodem num. *depositus &* leg. *depositum est*, pag.106.n.8 vers. 22. *imploranda* leg. *improbanda*, pag. 133. num. 5. v. 16. *Ambigis ? nunc* legend. *Ambigis en* pag.150. nu.10.v.9. *ferream in supra* expungendum est aduerbium *in*, pag.154.v.38. *rediuimus* leg. *rediuiuus*; pag.158.n.20. vers. ante penultimo *haud honorem* leg. *horrorem*, pag.165. nu.21. v.3. *captatis* lege *aptatis*, pag.170. nu. 31.v.16. *pro Cisto* lege *pro Christo*, pag. 172. n.37. v.50. *nferretur* lege *inferretur*, p.178. n.8.v.8 *Catachumenorum* leg. *Catechumenorum*, pag.182.num.20 v.7. *epistolæ paginæ* leg. *epistolares paginæ*, pagin. 192.nu.8.vers.19. *hæc scribendi* legendum est *hæc scribenti*, pag. 195. nu. 18. v.4. *theatrorum gloria* lege *theatrorum gloriam*, pag.197. nu.23.vers.14 *ad lenonem damnati* legend. *ad lenonem damnando*, pag.200. num.29. v.vltimo *additta* lege *addita*, pag. 201. num.32.v.11. *à cerceribus* lege *à carceribus* ibid. nu.34.v.30. *cultum* lege *cultu*, pag. 202.n.8. *in quas* leg. *intra quas*, p.205. n.9.v.20. *beatorum nullia* lege *beatorum millia*, pag.345.nu. 27.vers.6. *actis dæmonis impulsu* leg. *actus dæmonis impulsu*, pag.267. num.2. & vers.52. *Fornam*, lege *Formam* ibid.p.268. n.13. *obtinerunt*, lege *obtinerent*, p.281.n.9.v.23. *memoriam repetat* leg. *memoria repetat* & ibid. *iugiter commendata*, adde *sit*, p.308.v.penul. *exculpæ* leg. *exculptæ*, p. 336. n.14.v.15. *ab immo* lege *ab imo*, p.338.n.22.v.9 *Romanorum antiquitatum* lege *Romanarum antiquitatum*, p. 343. n.10. v.19. *huic sententia* lege *huic sententiæ*, p.437.n.1.v.1. *Aane* leg. *Sane* pag. 444.n. 1.v.1. *nam* lege *Iam*, pag.488.num.9.v.3. *de perantiqua* adde *ecclesia*, pag.493. nu.3.v.49. *vineis viam Appiam adiacentibus* legen. *via Appiæ adiacentibus*, pag.512.v.5. *natilitia* lege *natalitia* ibid.v.26. *induamini* leg. *induamur*, p.364. n.1. v. 11. *in arca reclusi* leg. *inclusi*, p. 590. v. 15. *vt quod* leg. *vt quid* p.620.n.6.v.vltimo *cordatus tamen lector* leg. *cordato tamen lectori* p.66. n.1.v.11 *alecres* lege *alacres* p.85.n.18.v.29. *acturi* lege *acturus* p.ibid.num.17. v.18. *paganis* leg. *paginis* p.92.n.15.v.10. *v ipsæ qui* leg. *quæ* p.97.num.9. v.7. *degebat* lege *degebant*.

EX TOMO SECVNDO.

PAgina 306. numero 24. v. penult. *quod tamen Ruffino modum in scripto quærenti displicuit*, mendum satis apertum, ac patens irrepsit: ita enim legendum, expurgandumque est: *quod tamen Ruffino nodum in scirpo quærenti displicuit*, pag. 144. n.3. v. 11. *Piama* leg. *Piam antiqua, &c.* p.11. n.16.v.7. *psalmitæ elogium* leg. *psalmistæ elogium*, p.172. n.1.v.6. *despendidit* leg. *despondit* pag.404. v.43. *partim* leg. *passim*, pag. 486.n.4. v.43. *Zerone* leg. *Zenone* pag.45. v. vltimo *de eadem* addatur *qui de eadem*, pag. 172. v.penult. *proximo ad viam Salariam loco* leg. *viæ Salariæ loco*, pag.348. nu.14. v.14. *augeretur* leg. *angeretur* pag. 134.n.1. v.3. *ex momentis* leg. *monumentis*, pag.421.v.29. *alteriores* leg. *vlteriores*, pag.347.n.11.v. 37. *optime qui quidem* leg. *vtpote qui fidem*, pag.377.num.10.v.35. *Sertoriano* leg. *Sessoriano*, pag.378.num.12.v.34. *supernum* leg. *supremum*, pag.382.v.38. *hæc* leg. *hic* p.14. n.2. v.30. *sed illa* leg. *sed illam notæ sanctitatis fœminã* pag.16. n.2.v.15. *iussu Pontiani* leg. *Domitiani*, pag.391.v.23. *honorem* leg. *horrorem*, ibid. pag. 390. *quantum* leg. *quanto*, pag.473. nu.3. v.20. *Cypriano* leg. *à Cypriano neutiquam dissentit*, p.480 n.1.v.13. *proponitur* leg. *proponatur*, p.489.n.1. v.10. *in ipsiusmet* leg. *in ipsismet*, pag.491.nu.3. v.6. *digitao* leg. *digito*, pag. 477.n.2. v.12. *gratiæ* leg. *gratia*, pag.505.n.5.v.2. *Ezzechielem* lege *Ezzechiel*, ibid.n.9.v.5. *ex kederæ* leg. *ex hedera*, pag.511.n.2.v.5. *in ipsiusmet* leg. *in ipsismet*, ibid. v.10. *spem Christianorum* leg. *spes Christianorum*; pag.518.n.5. v.38. *domus pacis* leg. *domus panis*, pag.554.nu.8. v.25. *sua vna periret* leg. *suo vna periret*, p.624.n.9. vbi de Delphino agitur & de formicis & apibus sepulchrali ministerio inter animalia cõspicuis sermo vel obiter incidit, verba isthæc habentur: *Quod præ cæteris terrestribus animalibus officiosissimum formicarum & Apum genus*, vt Apostolus ait *suis exhibent*, mendum quidem & patẽs irrepsit, *Aristoteles enim*, haud *Apostolus* inscribendus eo loco est, & verbum illud exhibent, haud pluraliter, sed singulariter pronunciandum est, ad apum quippe, & formicarum genus refertur. pag.1. v.11. & 12. *insignen* leg. *insigne*, *nobilem* leg. *nobile*, pag.388.vers.19 *suam* leg. *sum* ibid.v.34. *hæc* leg. *Et*, p.45. n.2.v.23 *relinquentes* addatur *qui in notis* p.608 n.25.v.12 *eisudem* leg. *eisdem*, p.598.n.1.v.28. *Hos autem* leg. *Nos autem*, p.606.n.8. v.20. *impendent* leg. *impendunt*, p.619.n 2.v.8. *sacrifiuij* leg. *sacrificijs* p.655. n.3.v.17. *nobilitatem præstantes* leg. *nobilitate præstantes*, p.656.v.33. *vrbis* leg. *vrbs*, p.661.n.3.v.7 *laudant* leg. *laudent*, ib.v.10. *exultent* leg. *exaltent*, p.662.n.5.n.10. *Apostolicis* supplend. *viris*, p.668. n.2.v.24. *erant* l. *erunt*, ib.n.4.v.13. *super fugere* leg. *subterfugere*, p.675.num.4.v.10 *flos enim* leg. *flores enim*, p.681.n.3.v.11 *post ephodi* leg. *post Ephod* ib. p.698.n.10. *in cœmeterijs* expungẽda est partic. *in* p.706.n.47.v. penult. *in triumphali* demendum est *in*, ibid. pag.700. num.36. *dualus* lege *duobus* p.32.v.penult. *liguam* leg. *linguam*, p.37. v.7. *poueris* leg. *Posteris* p.56. n.19. *lineatæ* lege *linteatæ*.

REGESTVM TOMI PRIMI.

✠ ✠✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii Kkk Lll Mmm Nnn Ooo Ppp Qqq Rrr Sff Ttt Vuu Xxx Yyy Zzz.

Aaaa Bbbb Cccc Dddd Eeee Ffff Gggg Hhhh Iiii Kkkk Llll Mmmm Nnnn

Omnes sunt Duerniones, præter ✠✠ Terniones.

REGESTVM TOMI SECVNDI.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii Kkk Lll Mmm Nnn Ooo Ppp Qqq Rrr Sff Ttt Vuu Xxx Yyy Zzz.

Aaaa Bbbb Cccc Dddd Eeee Ffff Gggg Hhhh Iiii Kkkk Llll Mmmm Nnnn Oooo Pppp Qqqq Rrrr Sfff Tttt Vuuu Xxxx a b c

Omnes sunt Duerniones, præter ✠ Ternionem.

Nonnulla Iconum folia suis inserenda locis.

ROMÆ, Ex Typographia Vitalis Mascardi. MDCLI.

SVPERIORVM PERMISSV.

INDEX
RERVM MEMORABILIVM, QVAE SECVNDO ROMAE SVBTERRANEAE VOLVMINE CONTINENTVR.

In quo prior numerus paginam, alter vero columnæ numerum signat.

A

INDEX RERVM

MEMORABILIVM.

MEMORABILIVM.

Varia

INDEX RERVM

Orat

Bo-

Eiusdem

INDEX RERVM

H

I

Pax

MEMORABILIVM.

S. Ange

N

Chri-

MEMORABILIVM.

Vide verb. Crux.

T

Re-

FINIS.